

170
1973/2

სტრატეგია საგანმანათლებლო და სამეცნიერო საქმიანობის განხორციელებისათვის

ГЛАВНОЕ АРХИВНОЕ УПРАВЛЕНИЕ
ПРИ СОВЕТЕ МИНИСТРОВ ГРУЗИНСКОЙ ССР

საისტორიო ამბავი

ИСТОРИЧЕСКИЙ ВЕСТНИК

27 — 28

თბილისი

1973

საისტორიო მთაბეზი

ИСТОРИЧЕСКИЙ ВЕСТНИК

27—28

12397

თბილისი

1973

დაიბეჭდა მთავარ საარქივო სამმართველოს სამეცნიერო საბჭოს
დადგენილებით

პ/მგ. რედაქტორი გ. თავაშაიშვილი

სარედაქციო კოლეგია:

ი. ანთელავა, ვ. გურგენიძე, ა. კელენჯერძე, ს. ლეკიშვილი, ს. მაღლაკელიძე,
ვ. მერკვილაძე, ნ. რუსიშვილი, გ. ჩიქოზავა, შ. ჩხეტია, ქ. ჭიჭინაძე (მდივანი)

შ ი ნ ა ა რ ს ი

1. ვ. ჯიქია — დოკუმენტები მუშათა კლასის ისტორიისათვის საქართველოში (1900—1914)	5
2. თ. ტაბლიაშვილი — დოკუმენტური მასალები პლატონ იოსელიანის შესახებ	57
3. ლ. გოდერიძე — მასალები „ქართულ კულტურის მოყვარულთა საზოგადოების“ ისტორიისათვის	225
4. შ. გოზალიშვილი — ქართველ საზოგადო მოღვაწეთა წერილები სერგეი მესხისადმი	304
5. ლ. ნანიტაშვილი — სამსონ ფირცხალავას პირადი წერილები ქართველ მოღვაწეებთან	427
6. ს. ლეკიშვილი — ლევ ტოლსტოი ნინო და ილია ნაკაშიძეების წერილებში	497
7. გ. პაიჭაძე — რამოდენიმე საბუთი რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის XVII საუკუნის მეორე ნახევარში	529

С О Д Е Р Ж А Н И Е

1. В. Джикия — Документы к истории рабочего класса в Грузии (1900—1914)	5
2. Т. Таблиашвили — Документальные материалы о Платоне Иоселиани	57
3. Л. Годеридзе — Материалы к истории «Общества любителей грузинской культуры»	225
4. Ш. Гозалишвили — Письма грузинских общественных деятелей к Сергею Месхи	304
5. Л. Наниташвили — Личные письма Самсона Пирцхалава к грузинским деятелям	427
6. С. Лекишвили — Лев Толстой в письмах Нино и Ильи Накашидзе	497
7. Г. Пайчадзе — Несколько документов к истории русско-грузинских взаимоотношений во второй половине XVII века	529

3. ჯიჟია

დოკუმენტები მუშათა კლასის ისტორიისათვის საქართველოში (1900—1914 წწ.)

საქართველოს მუშათა კლასი, რუსეთის ყოფილი იმპერიის პროლეტარიატის ერთ-ერთი მოწინავე მებრძოლი რაზმი, ბოლშევიკური პარტიის ხელმძღვანელობით, აქტიურად მონაწილეობდა თვითმპყრობელობისა და კაპიტალიზმის წინააღმდეგ რევოლუციურ მოძრაობაში. მან სამი რევოლუციის ქარცეცხლში გამოატარა ხალხთა თავისუფლების წითელი დროშა და უზრუნველყო საბჭოთა ხელისუფლების გამარჯვება საქართველოში.

ქვემოთ მოტანილი დოკუმენტები და მასალები გამოვლინებულ იქნა ჩვენს მიერ სსრ კავშირის (ქ. ლენინგრადი) და საქართველოს ცენტრალურ სახელმწიფო არქივებში მუშაობის დროს. იგი პირველად ქვეყნდება და წარმოადგენს მნიშვნელოვან წყაროს რევოლუციამდელ საქართველოს მუშათა კლასის ისტორიის შესწავლისათვის.

ყურადღებას იპყრობს კავკასიის მთავარმართებლის კანცელარიის მოხსენება თბილისისა და ქუთაისის გუბერნიებში საფაბრიკო-საქარხნო და სამთამადნო-საქარხნო მრეწველობის საერთო მდგომარეობის შესახებ¹. მოხსენება შედგენილ უნდა იყოს არა უგვიანეს, 1900 წლის იანვრისა². მართალია, აქ სამრეწველო საწარმოების რიცხვში მითვლილია წვრილი სახელოსნოები და წყლის წისქვილებიც, მაგრამ ამასთან მითითებულია იმაზე, რომ თბილისის გუბერნიაში 1900 წელს 16 და მეტი მუშაინი სამრეწველო საწარმო ყოფილა 90; და-საქმებული მუშების რაოდენობა კი შეადგენდა 5316, ხოლო ქუთაისის გუბერნიაში შესაბამისად 57 და 3 775³.

საინტერესო მასალებს შეიცავს თბილისის გუბერნიის უფროს საფაბრიკო ინსპექტორის ხელმძღვანელის 1902 წლის ნოემბრის მოხსენება გუბერნიის სამ-

¹ იხ. საბ. № 1.

² ჩვენი დავირგებიდან ჩანს, რომ ეს მოხსენება ნაწილობრივ და ზოგჯერ მთლიანად ემთხვევა კავკასიის გუბერნიებსა და ოლქებში მრეწველობის მდგომარეობის შესახებ ხარკოვის ოკრუგის საფაბრიკო ინსპექტორის ა. გენდიჩის მიერ შედგენილ მოხსენებით ბარათს. ამიტომ საფიქრებელია, რომ ეს შეადგენდა ა. გენდიჩის მოხსენების ერთ-ერთ წყაროსაც (იხ. პროფ. შ. ჩხეტიას ფაბრიკულ-ქარხნულ, სამთამადნო და კუსტარული მრეწველობა საქართველოში XIX ს. დასასრულს („საისტორიო მოამბე“, 1945, № 1, გვ. 210—290).

³ იხ. საბ. № 1.

რეწველო საწარმოებში შრომის პირობების შესახებ¹. აქ ყურადღება გამახვილებულია დამმუშავებელი მრეწველობის სხვადასხვა დარგში არსებულ მდგომარეობაზე, სანიტარულ-ჰიგიენურ პირობებზე, ტექნიკის გამოყენების საჭიროებაზე. საფაბრიკო ინსპექტორი იძლევა მის მიერ შემოწმებული საწარმოების საერთო სურათს და აყენებს შრომისდაცვის საჭიროებისათვის აუცილებელ მოთხოვნებს, ამდენად საფაბრიკო ინსპექტორის ინსტიტუტის შემოღებამ განსაკუთრებით პირველ ხანებში დადებითი როლი შეასრულა მუშათა კლასის ინტერესებისათვის.

1901 წლის ივნისიდან იხილებოდა თბილისის გუბერნიაში საფაბრიკო ინსპექციის შემოღების საკითხი. იმავე წლის 26 ნოემბერს სახელმწიფო საბჭომ მიიღო საბოლოო გადაწყვეტილება და 25 დეკემბრიდან საფაბრიკო ინსპექციის რაიონში ჩარიცხული იქნა თბილისის, ქუთაისისა და შავი ზღვის გუბერნიები, რომლებიც უფრო გვიან, 1902 წლის დამდეგს ფინანსთა და შინაგან საქმეთა სამინისტროების შეთანხმებით შეუერთდნენ ხარკოვის საფაბრიკო ოკრუგს.

ცარიზმის იძულებითი ღონისძიება იყო აგრეთვე გზათა მიმოსვლის სამინისტროს მიერ 1905 წლის 8 თებერვალს გამოცხადებული შეღავათები რკინიგზელებისათვის. იგი ამიერკავკასიაში 7 მარტიდან შევიდა ძალაში², და მიზნად ისახავდა რკინიგზის მუშების ჩამოშორებას რევოლუციისაგან, მათ გათიშვას, მერყეობის გაძლიერებას.

რუსეთის პირველი რევოლუციის დროს მთავრობამ ყურადღება მიაქცია მუშათა ზეღუფასა და სამუშაო დროის ხანგრძლივობის საკითხებს, შეიქმნა თბილისში მუშებისათვის უმცირესი დღიური ზეღუფის გამომუშავებული კომისია³, თბილისისა და ქუთაისის გუბერნიების საფაბრიკო და სამთო-საქარხნო საქმის საკრებულოები სისტემატურად იხილავდნენ მუშებისათვის სამუშაო დღიური ზეღუფის დადგენის საკითხებს⁴. ყველაფერი ეს მიმართული იყო რევოლუციის მთავარი მამოძრავებელი ძალის — მუშათა კლასის გასათიშავად.

ჭიათურის სამრეწველო რაიონში სამთო მუშებისა და მრეწველების რიცხოვრივი შემადგენლობის, მარგანცის მოპოვების, მალაროებისა და წოლხერელების შესახებ ცნობებს იძლევა აქ მოთავსებული მასალები⁵.

ჭიათურის სამრეწველო რაიონის ბოქაულის მიერ შედგენილი ანკეტური ცნობები კი ნათლად ასახავს მარგანცის მრეწველობისა და მასში დასაქმებულ მუშათა სოციალურ-ეკონომიურ მდგომარეობას⁶. ირკვევა, რომ მალაროებსა და ქარხნებში დასაქმებული იყო ადგილობრივი (ქართველი) — 10 014, რუსი — 128, სხვა ეროვნების — 499, სულ — 106 41 სული⁷.

¹ იხ. საბ. № 2.

² იხ. საბ. № 3.

³ იხ. საბ. № 4.

⁴ იხ. საბ. № 6, 7, 8, 13, 16.

⁵ იხ. საბ. № 9, 10, 11, 12.

⁶ იხ. საბ. № 15.

⁷ იქვე.

აქვეა ცნობები სკოლების, კულტურულ-საგანმანათლებლო დაწესებულებების, სამედიცინო მომსახურების, პირველი მოთხოვნილების პროდუქტებზე ფასების და სხვათა შესახებ.

საინტერესო ცნობებს შეიცავს შინაგან საქმეთა მინისტრის მოხსენება, რომელიც ჩვეულებრივ დგებოდა სხვადასხვა უწყებიდან მიღებულ ცნობების საფუძველზე, თბილისის ტრამვაის მუშა-მოსამსახურეთა 1913 წლის აგვისტო-სექტემბრის გაფიცვის შესახებ¹. აქედან ჩანს, რომ ტრამვაის მუშების ნაწილობრივი გაფიცვა დაწყებულა ჯერ კიდევ 1913 წლის 8 აგვისტოს², ხოლო სრული გაფიცვა გამოცხადდა, ე. ი. მთლიანად შეწყდა მოძრაობა ხაზზე, 25 აგვისტოს და გაგრძელდა იგი 11 სექტემბრამდე. გაფიცვაში მონაწილეობას იღებდა 866 მუშა-მოსამსახურე.

ამრიგად, ქვემოთ მოტანილი ახალი დოკუმენტები და მასალები უფრო მეტად აფართოებენ ჩვენს ცოდნას რევოლუციამდელი საქართველოს მუშათა კლასის მდგომარეობისა და რევოლუციური ბრძოლის შესახებ.

¹ იხ. საბ. № 17.

² იქვე.

№ 1

**1900 წლის იანვარი. — კავკასიის მთავარმმართველის კანცელარიის მოწვევები-
 ღან თბილისისა და ქუთაისის გუბერნიებში საფაბრიკო-საქარხნო და სამთამად-
 ნო-საქარხნო მრეწველობის მდგომარეობის შესახებ**

Тифлисская губерния

Тифлисская губерния, занимая пространство 34828 кв. вер., граничит: на севере с Терскою областью, на востоке Закатальский округ и Дагестанская область, на ю. в. и юге — Елисаветпольская и Эриванская губернии и на западе — Кутаисская губерния.

По переписи 1897 г. население губернии 978 775 обоого пола. Губерния населена: грузин около 396 т., армян около 194 т., азербейджанских татар 68 т., осетин 72 т., русских 36 т., греков 22 т. и др.

В административном отношении губерния разделена на девять уездов: Тифлисский, Ахалкалакский, Ахалцихский, Борчалинский, Горийский, Душетский, Сигнахский, Телавский и Тионетский.

Г. Тифлис, губернский город и административный центр Управления Главноначальствующего гражданскою частию на Кавказе. Жителей 16 600¹.

Главноначальствующий гражданскою частью на Кавказе, командующий войсками Кавказского военного округа и войсковой наказный атаман кавказских казачьих войск генерал-адъютант, генерал от инфантерии князь Григорий Сергеевич Голицын. Его помощник ген. лейт. Александр Александрович Фрезе. И. д. Тифлисского губернатора полк. Иван Николаевич Свечин.

Фабрично-заводская промышленность

По размерам и разнообразию заведений фабрично-заводской промышленности, Тифлисская губерния, правильнее Тифлис: для Закавказья является центром этой промышленности; произведения фабрик и заводов г. Тифлиса расходятся не только по Тифлисской губернии и областям Кавказского края, но и во внутрь империи. Таблица 1 указывает распределение промышленных заведений по родам производств и уездам губернии.

Из этой таблицы видно, что в губернии заведений фабрично-заводской промышленности — 930, рабочих в них — 9306, производительность — 12310 т. руб.

Если к этим числам прибавить не внесенные в таблицу промышленные заведения, незначительные по размерам и производительности, именно 2584 одно и двух поставных водяных мельниц, с числом рабочих — 2756 и производительностью — 1 101 т. руб., 135 известковых заводов, с числом рабочих — 476 и производительностью — 40 т. руб., 105 черепичных заводов, с числом рабочих 279 и производительностью — 43 т. руб., 96 гончарных, с числом рабочих — 217 и производительностью 34 т. руб., 71 лесопильных заводов, с числом рабочих — 262 и производительностью — 500 т. руб. 10 кожевенных заводов, с числом рабочих 17 и производительностью — 8 т. руб., 1 маслобойный завод, с числом рабочих — 2 и производительностью — 1 т. руб., то состояние

¹ საბუთში შეცდომაა, უნდა იყოს 159 590.

фабрично-заводской промышленности губернии выразится следующими числами:

промышленных заведений — 3932

рабочих в них — 13 315 чел.

производительность — 14 031 т. руб.

Из этого числа заведений с числом рабочих 16 и более человек, как это видно из нижеприведенной таблицы 2-й, всего 90, общее число рабочих в них — 5316.

Назв. уездов	До 5 чел.		5—15		16—19		20—50		51—100		101—500		Итого	
	число зав.	число раб.	число зав.	число раб.	число зав.	число раб.	число зав.	число раб.	число зав.	число раб.	число зав.	число раб.	число зав.	число раб.
Г. Тифлис	26	90	161	1382	19	331	39	1164	8	583	9	2670	262	6220
Тифлис. уезд	95	340	11	112	1	18	2	75	—	—	1	150	110	695
Ахалкалакский	5	14	1	5	—	—	—	—	—	—	—	—	6	19
Ахалцихский у.	7	19	4	30	1	16	5	102	—	—	—	—	17	167
Борчалин. уезд	52	204	14	131	—	—	2	62	—	—	—	—	68	397
Горийский "	58	224	5	44	—	—	1	40	1	80	—	—	65	388
Душетский "	8	26	1	5	—	—	1	25	—	—	—	—	10	56
Сигнахский "	238	817	1	8	—	—	—	—	—	—	—	—	239	822
Телавский "	145	500	2	16	—	—	—	—	—	—	—	—	147	516
Тионетский "	5	20	1	6	—	—	—	—	—	—	—	—	7	26

Итого: . . . 639 | 2251 | 201 | 1749 | 21 | 365 | 50 | — | 9 | 663 | 10 | 2820 | 930 | 9306

Паровых котлов в губернии — 182, из коих фабрично-заводских — 175, а сельскохозяйственных только — 7.

Распределение котлов по уездам губернии видно из нижеследующей таблицы:

Назван. уездов	Котлов сель- скохоз	Фабрично-заводские котлы			
		число их	Поверхн. нагрева кв. футов	Размер об- ложения сбором	
				руб.	коп.
Г. Тифлис	—	129	27305	1963	80
Тифлисский уезд	3	20	5725	416	60
Ахалкалакский уезд	—	—	—	—	—
Ахалцихский	—	1	325	25	50
Борчалинский	4	—	—	—	—
Горийский "	—	18	5613	409	80
Душетский "	—	1	110	9	90
Сигнахский "	—	—	—	—	—
Телавский "	—	6	741	66	30
Тионетский "	—	—	—	—	—

Итого: 7 | 175 | 39819 | 2891 | 90

№ отделов	I		II		V	VI	VII			VIII					IX						
	Ватное	Бумаго-пряд. ткацкое	Шерстемотальн.	Войлочное			Портняжное	Типограф. и переплетное	Лесопильное	Паркетное	Бондарное и бочорное	Мебельное	Спичечных коробок	Чугунно-лительное-механич.	Слесарно-токарное	Словолитное	Оптических инструментов	Экипажное	Производство напильников	Алебастровое	Кирпичное и черепичное
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
Гор. Тифлис	25	1	1	1	3	17	8	2	2	3	—	10	5	2	2	8	1	1	101	—	3
Тифлинский уезд	—	530	500	340	100	358	120	13	15	20	1	650	50	10	10	95	6	15	420	—	45
Ахалкалакский у.	—	—	—	—	—	1	3	—	—	—	10	—	—	—	—	—	—	—	23	—	—
Ахалцихский у.	—	—	—	—	—	3	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	80	—	—
Борчалинский у.	—	—	—	—	—	4	15	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—
Горийский	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—
Душетский	—	—	—	—	—	3	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	—	—
Сигнахский	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	43	—	—
Телавский	—	—	—	—	—	5	130	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	12	1	—
Тионетский	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	25	60	—
Всего:	25	1	1	1	3	27	14	2	2	3	1	10	5	2	2	8	1	1	235	2	3
	25	530	500	340	100	394	271	13	15	20	10	650	50	10	10	95	6	15	606	118	45

Таблица I-ая

X					XI													XII				
Кипяченное и моченое	Кожевенное	Обуви и чемоданов	Мыловаренное	Свечное	Вальцов, мельниц, паров	Мельницы водяные про- стого помола	Кондитер. и конфетное	Маслобойное	Сыроваренное	Скотовойное	Дрожжевое	Виноград. водочн.	Спиртоочистит.	Водочное	Пивоваренное	Табачное	Искусственного льда	Сульфатное	Сургуча	Шведских спичек	Колесной мази	Итого
23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45
4 30	11 1450	5 750	8 350	6 142	3 300	19 93	10 550	3 180	—	1 2000	1 12	— 80	3 500	1 90	6 500	5 662	1 10	— 1	1 4	— 1	1 16	262 10766
—	—	—	—	—	—	2 32	—	—	—	—	—	45	—	—	—	—	—	36	—	83	—	110 245
—	—	—	2 3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6 8
—	1 14	—	2 4	—	—	—	—	—	—	—	—	5 5	—	—	2 16	1 12	17 113	—	—	—	—	17 113
—	—	—	—	—	—	1 40	—	—	12 171	—	—	40	—	—	1 9	—	68	—	—	—	—	68 331
—	1 10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	23 45	—	—	—	—	—	—	—	—	—	65 238
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	25 4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	10 16
—	—	—	2 6	—	—	3 21	—	—	—	—	—	187 240	—	—	—	—	—	—	—	—	—	16 239
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	117 240	—	—	—	—	—	—	—	—	—	281 147
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5 5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	254 6
4 30	13 1474	5 750	14 363	6 142	3 300	25 191	10 350	3 180	12 171	1 2000	1 12	483 586	3 500	1 90	9 525	6 674	1 10	—	—	—	—	930 12310

Кустарная промышленность

Шерстяные изделия. Ежегодная добыча шерсти в губернии около 127 т. пудов, из этого количества около 27 т. пудов отправляется за границу (Америка, Франция), и около 100 т. пудов перерабатывается на месте частью на тифлисских фабриках, частью кустарями. Лучшая шерсть считается в Душетском уезде, по склонам главного хребта. Цена хорошего сорта шерсти («гюзам» — шерсть ягнят, в отличие от худших сортов «юн» — простых овец) здесь доходит до 10 руб. за пуд.

1) Ковровый промысел (ковры, паласы, и проч.). Занимаются этим промыслом крестьяне Ахалкалакского, Душетского и Тионетского уездов, в меньшем размере в Борчалинском и Горийском уездах. Ковры заготавливаются для домашнего хозяйства и на случайного потребителя; работа на заказ производится в редких случаях (в Шушинском уезде). Ковровым изделием занято до 1800 женщин, производительность до 160 тыс. руб., заработок в день до 22 коп.

2) Производство сукон и джиджимов. Крестьяне Закавказья вообще предпочитают шерстяную одежду, а в Тионетском уезде и нижнее белье носят из шерсти. Сукна или шали производятся главным образом в уездах Тионетском, Душетском, Горийском, Ахалкалакском и Ахалцихском. Производством сукон занято почти исключительно христианское население, сектанты Ахалцихского и Ахалкалакского уездов производят шали халатные, мешечные и юбочные. Крестьяне Душетского и Горийского уездов производят сукна под название «тифтик». В Тионетском уезде выделяют сукна из козьяго пуха и верблюжьей шерсти (башлыки). Изделиями сукна занято до 3000 чел., при чем ежегодно изготавливается сукна на сумму около 360 т. руб. Средних заработков от 20 до 30 коп. в день.

3) Вязальное производство (чулки, перчатки и проч.) развито среди сектантов Ахалкалакского уезда. Изделия при хорошем качестве отличаются изяществом. Из пуда ниток одна женщина связывает в 480 дней до 160 пар носков; стоимость пары таких носков доходит до 40—50 коп. Делом этим занято до 500 женщин, изготавливается до 50 тыс. пар на сумму 24 т. руб., заработок доходит до 22 коп. в день.

4) Шерстобитное производство. Фабричное производство войлока почти убило в губернии кустарный промысел. Ныне только в Душетском и Тионетском уездах занимаются изготовлением войлочных туземных шапок; производится до 3½ тыс. шапок, от 25 до 40 коп. за штуку, всего производительность около 1 тыс. руб.

Обработка дерева. Сельскохозяйственных деревянных изделий и экипажей в Сигнахском уезде занято этим делом до 600 колесников (государствен. крестьян); производится до 20 тыс. руб. в год. В Тионетском уезде производством лопат, спиц для арб и проч. занято до 150 чел., производительность 15 тыс. руб. В Ахалкалакском и Ахалцихском уездах изготавливаются сельскохозяйственные орудия, но промысел этот, к сожалению, падает. Изготовлением лопат закупаются в Борчалинском уезде, лопаты отправляются в Александропольский уезд Эриванской губернии для обмена на хлеб. Производится до 25 т. лопат на сумму 5 тыс. руб.; занято до 100 чел.; средний заработок 25—40 коп. В Тионетском уезде изготавливаются мебель и ящики для

зерна; занято до 50 чел., производительность 5 т. руб. В Ахалкалакском уезде развито производство корзин и деревянных частей сит; занято этим промыслом до 100 чел.; производительность до 20 т. руб.

Производство из глины (горшки, кувшины) в Душетском и Тифлиссском уездах; заработок кустаря 75—100 руб. и доходит до 200 р. в год.

Обработка строительного камня (фонтаны, жернова и др.). Промысел этот переходит в ремесло и начинает сосредоточиваться, главным образом, в Тифлисе. Заработок кустаря от 80 коп. до 2 руб. в день.

Скорняжный промысел: (тулупы, полушубки, папахи, шапки). Промысел имеет значительное развитие в Ахалкалакском уезде и состоит из 2 операций: выделки меха и шитья из меха. Обе операции производятся одним и тем же лицом. Дневной заработок — 45 коп.

Производство медной посуды (котлы, тазы, кувшины, умывальники и т. п.). Промысел, особенно развитый в Борчалинском уезде, заслуживает поощрения. Изделия находят сбыт на Кавказе, в Персии и Турции. В Ахалцхском уезде занято до 100 чел. филиграновыми или ажурными изделиями из серебра. Дневной заработок каждого из них доходит до 1 р. 50 коп., так как изящные изделия этого рода находят большой спрос.

Горно-заводская промышленность

Горная промышленность в Тифлиссской губернии возникла в недавнее время и заключается в добыче и разработке медной руды, а также в добыче нефти, сернистой руды, строительного материала и асфальта.

Распределение промыслов по роду ископаемых видно из ниже следующей таблицы.

Название промысла	Число пром.	Число рабоч.	Число плав. котл.	Добыто пудов	Стоим. пуда	Всего на сумму в тыс. руб.
Медноплавильное (два не действ.)	4	10	—	Меди 1278.	7 р. 50 к.	97
Добыто нефти	11	55	—	39 т. п.	25—30	11
Строительного материала	—	118	—	—	—	45
Асфальта и кира	1	35	—	—	—	—
Итого:	16	708	—	—	—	153

Кутаисская губерния

Кутаисская губерния, занимая почти всю западную часть Закавказья, граничит с Черноморской губ., Кубанской и Терской областями на севере, с Тифлиссской губ. на востоке, с Карской областью на юге, с Азиатской Турцией на юго-западе, а с запада омывается Черным морем.

Губерния занимает пространство 31 789 кв. вер.

Население губернии 1 075 861 обоого пола. Население распределется следующим образом: имеретин около 45%, мингрельцев 23%, гурийцев 8%, аджарцев около 6%, абхазцев 6,5%, русских 0,5% и др.

В административном отношении губерния разделена на 7 уездов и три округа: Кутаисский уезд (Имеретия), Зугдидский (Мингрелия), Лечхумский (Сванетия), Озургетский (Гурия), Рачинский (Верхн. Имеретия), Сенакский (Мингрелия), Шоропанский (Сванетия), Сухумский округ (Абхазия), Батумский округ (Аджария), Артвинский округ (Аджария).

Губ. гор. Кутаис, жит. 32 т.

Батум, жит. 28 т.

Воен. губернатор Г. М. Федор Константинович Гершельман.

Фабрично-заводская промышленность

По числу заводов первое место принадлежит фруктово-виноградо-винокуренным, число их 358. (В Артвинском округе винокуренные заводы освобождены от акциза и уплачивают только патентный сбор).

По сумме производительности первое место принадлежит производству, можно сказать исключительно имеющему место в г. Батуме, по выделке жестянок и ящиков для укупорки керосина для заграничного экспорта (преимущественно в Турцию). Производительность 8 заводов равняется 8 936 т. р., число рабочих в них 2 195 чел. изготавливается около 10 мил. ящиков и 22 мил. жестянок. В настоящее время начинают от правлять керосин в жестянках без ящиков (в Европейскую Турцию). Доски для выделки ящиков, до 1 мил. куб. метров, поступают до 50% из Австрии, остальное количество из Херсона и незначительное количество из Царицина. Только 10% досок доставляют местные лесопильные заводы.

Весьма значительную группу составляют заводы лесопильные; число их 26, производительность 695 т. р., число рабочих 560. Более крупные из них Максимова в Сухумском округе и насл. Серебрякова и Рихнера в Сенакском уезде.

Распределение фабрик и заводов по роду производств и по уездам и округам губернии указывает таблица.

Из этой таблицы видно, что в губернии заведений фабрично-заводской промышленности 749, рабочих в них 6 837, производительность 13 217 т. р.

Если к этим числам прибавить не внесенные в таблицу промышленные заведения, незначительные по размерам и производительности, именно: 7 570 одно и двупоставных водяных мельниц, с числом рабочих 8 100 чел. и производительностью 7 570 т. р., 306 гоннарных заводов, с числом рабочих 612 и производительностью 105 т. р., 34 известковых завода, с числом рабочих 57 и производительностью 13 т. р., 5 кожаных, 1 шнурочный, то состояние фабрично-заводской промышленности губернии выразится следующими числами:

№ отделов	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Итого														
Род промышленного заведения	Хлопкоочистит. завод	Шелкомотальное	Шелкоткацкое	Рамитрельное	Типограф. и переплетн.	Лесопильное	Фанеро-пильное и парк.	Бонгарн. и бочорное	Мебельное	Чугунно-литейн. и механическое	Гвоздей и волочение проволоки	Эксплазжное	Жестян. коробок	Известковые	Цементн. и огнеупорн. кирпич	Кирпичное	Кожевенное	Мыловаренное	Восковых свечей	Мукомольн. мельниц паровых	Мукомольн. мельниц водяных	Виноградное винокуренное	Шампанских вин	Табачное	Чайных фабрик	Производство сухих красок	итого:
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28
Кутаисский уезд	50	100	10	—	—	30	31	—	—	1	—	—	—	25	—	16	—	22	1	—	86	7	—	1	—	—	137
Зугдидский . .	—	—	—	—	—	1	5	—	—	—	—	4	—	—	—	8	—	—	—	4	16	—	—	—	—	—	1888
Лечхумский . .	—	—	—	—	—	2	40	—	—	—	—	—	—	—	—	12	—	—	—	32	5	—	—	—	—	—	38
Озургетский . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	151
Озургетский . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8	—	—	—	—	—	—	1
Озургетский . .	—	—	—	—	—	2	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	224	—	—	—	—	8
Озургетский . .	—	—	—	—	—	5	67	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	—	8	—	—	—	—	—	—	9
Озургетский . .	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	10	1	—	—	—	—	—	111
Озургетский . .	—	—	—	—	—	—	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	80	1	—	—	—	—	—	12
Озургетский . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	24	1	—	—	—	—	—	91
Озургетский . .	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	15	—	—	—	24	1	—	—	—	—	—	44
Озургетский . .	—	—	—	—	—	2	15	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	20	192	1	—	—	—	—	387
Озургетский . .	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	1	33	—	—	—	66	12	—	—	—	—	—	114
Озургетский . .	—	—	—	—	—	—	27	—	—	—	—	—	—	—	12	50	—	—	—	528	3	—	—	—	—	—	620
Озургетский . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	6	14	—	—	—	—	—	34
Озургетский . .	—	—	—	—	—	1	8	—	—	—	—	—	—	—	—	4	—	—	—	—	60	5	—	—	—	—	481
Озургетский . .	—	—	—	—	—	4	370	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	49
Озургетский . .	—	—	—	—	—	5	—	1	8	6	2	1	5	8	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	86
Озургетский . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50
Озургетский . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50
Озургетский . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50
Озургетский . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50
Озургетский . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50
Озургетский . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50
Озургетский . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50
Озургетский . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50
Озургетский . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50
Озургетский . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50
Озургетский . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50
Озургетский . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50
Озургетский . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50
Озургетский . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50
Озургетский . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50
Озургетский . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50
Озургетский . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50
Озургетский . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50
Озургетский . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50
Озургетский . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50
Озургетский . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50
Озургетский . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50
Озургетский . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50
Озургетский . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50
Озургетский . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50
Озургетский . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50
Озургетский . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50
Озургетский . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50
Озургетский . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50
Озургетский . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50
Озургетский . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50
Озургетский . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50
Озургетский . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50
Озургетский . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50
Озургетский . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50
Озургетский . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50
Озургетский . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50
Озургетский . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50
Озургетский . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50
Озургетский . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50
Озургетский . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50
Озургетский . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50
Озургетский . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50
Озургетский . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50
Озургетский . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50
Озургетский . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—																

Промышленных заведений	8 665
Рабочих в них	15 626
Производительность	20 919 т. р.

Из этого числа заведений с числом рабочих 16 и более чел., всего 57, общее число рабочих в них 3 775.

Паровых котлов в губернии 118, все фабричнозаводские; из этого числа не действующих котлов 11, поверхность нагрева которых 3 605 кв. фут. Распределение котлов по уездам и округам губернии видно из нижеприведенной таблицы.

Кустарная промышленность

Кустарная промышленность в губернии развита слабо. Население занимается производством шелковых и шерстяных материй, войлоков, бурок, башлыков; изделиями из дерева и глины. Кустарные изделия сбываются на ближайшие местные рынки.

Шелководством начинают заниматься не только жители низменных частей Кутаисского, Озургетского, Сенакского и Зугдидского уездов, где шелководство успело уже занять видное место среди различного рода промыслов местного населения, но и в нагорных районах губернии — в уездах Шорапанском, Рачинском, Лечхумском и в Сухумском округе. В 1898 г. оживлено в четырех низменных уездах 52 пд. 10 фун. 54 зол. грены заграничного и местного приготовления. Из этого количества грены получено 56 тыс. пуд. сырых коконов; весь урожай этого года определился в сумме 900 тыс. руб. Цена пуда сырых коконов 14—17 руб., цена шелка азиатской размотки 75—85 руб. за пуд.

Шелкомотален в губернии 3, с числом рабочих 159 человек.

В последнее время большинство шелководов обращает внимание на разведение новых тутовых насаждений и на уход за старыми, почему недостаток шелковичного листа менее ощутителен сравнительно с прежними годами. В шелковых районах губернии площадь тутовых насаждений определяется приблизительно в 9 тыс. десятин.

В Зугдидском уезде существует промысел сбора лавровых листьев с диких деревьев. Промысел этот дает населению приблизительно до 80 тыс. руб.

Горно-заводская промышленность

Главнейшее место, по своему развитию, занимает добыча марганцевой руды в Шорапанском уезде. Несмотря на значительное развитие этих промыслов, внутреннее состояние их, вследствие многочисленности посредников по перекупке руды, нельзя считать нормальным. Перекупщики не только расхищают рудные месторождения небрежной и неумелой разработкой их, но и портят качество добываемой руды подмешиванием к ней очень значительного количества рудничных отвалов, что, само собою разумеется, понижает процентное содержание металла в руде и обесценивает последнюю. Борьба с этими лицами, очень вредными для промыслов, почти невозможна, так как они при-

крываются именами действительных промышленников, землевладельцев и арендаторов, которые предоставляют им право добывать руду на своих землях. Кроме того, такие лица, не связанные никакими интересами с промыслами, нередко обсчитывают рабочих и внезапно оставляют промыслы. (Из обзора к всеподданнейшему докладу за 1893 год).

На Ткибульских каменноугольных копях работа производится только на копиях, «Нахшира»; общество Ткибульских каменноугольного и брикетного производства никаких работ не производит со времени пожара, бывшего в 1897 г. на брикетной фабрике. Вообще судя по многолетним опытам разработки Ткибульских каменноугольных копей разными последовательными владельцами, с затратою на них, при содействии казны значительного капитала, надо признать, что эти копи не имеют будущности в виду весьма низкого качества добываемого угля. Опыты фабрикации из угля брикета надо признать также неудачными.

В Сухумском округе, в 40 верстах от Очемчиры, по р. Голизли открыты большие залежи угля. Образовалось О-во для устройства складов и внутреннего порта в м. Очемчиры, приобретено земли около 15 дес.

19397

Название уездов	До 5 чел.		5—15		16—19		20—50		51—100		101—500		501—1000		Итого:	
	число зав.	число раб.	число зав.	число раб.	число зав.	число раб.	число зав.	число раб.	число зав.	число раб.	число зав.	число раб.	число зав.	число раб.	число зав.	число раб.
Кутаисский уезд	101	403	24	169	8	134	2	60	1	95	1	120	—	—	137	981
Зугдидский "	22	88	15	85	1	17	—	—	—	—	—	—	—	—	38	190
Лечхумский "	1	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	4
Озургетский "	12	48	221	1133	—	—	1	22	—	—	—	—	—	—	234	1203
Рачинский "	11	44	—	—	—	—	1	20	—	—	—	—	—	—	12	64
Сенакский "	42	168	1	5	—	—	—	—	1	80	—	—	—	—	44	253
Шорапанский "	103	412	8	40	2	35	1	20	—	—	—	—	—	—	114	507
Сухумский округ	13	50	18	121	1	16	1	33	—	—	1	200	—	—	34	420
Батумский "	2	8	13	92	14	228	10	303	4	245	5	1160	1	950	49	2916
Артвинский "	82	164	3	28	—	—	1	37	—	—	—	—	—	—	86	229
Итого: . .	389	1389	303	1673	26	430	17	495	6	420	7	1480	1	950	749	6837

Название уездов	Котлы сель- скохоз.	Фабрично-завод. котлы			
		число	поверхн. нагрева кв. фут	размер об- ложения	
				руб.	коп.
Лечхумский уезд	—	—	—	—	—
Кутаисский "	—	8	1137	92	80
Зугдидский "	—	9	1801	154	30
Озургетский "	—	13	3283	222	70
Рачинский "	—	—	—	—	—
Сенакский "	—	5	1492	112	70
Шораланский "	—	3	333	29	90
Сухумский округ	—	10	2943	228	10
Батумский "	—	70	31260	1997	80
Артвинский "	—	—	—	—	—
Итого:	—	118	42249	2838	30

Распределение промыслов по роду добываемых ископаемых видно из нижеприведенной таблицы.

Название промысла	Число про- мыслов	Число ра- боч.	Число па- ров котл.	Добыто пудов	Стоим. 1 пуд	Всего на сумму в тыс. руб.
Добыча марганцевой руды	11	3282	—	34 т. п.	9 п на месте 23 п. в потн	2880
Добыча каменного угля	2	310	4	2182 т.	10 п.	218
Выплавка меди	3	143	2	13 т.	15 п.	285
Добыча свинц.—серебр. руды	2	11	—	2 т.	—	—
Производятся разведки						
Добыча железн. руды	—	—	—	—	—	—
Добыча строит. материала	7	446	—	—	—	104
Добыча огнеупорного материала	2	—	—	8 т.	—	—
Итого;	27	4192	6	—	—	3487

№ 2

1902 წლის ნოემბერი. — თბილისის გუბერნიის უფროს საფაბრიკო ინსპექტორ ზელიმსკის მოხსენებიდან ხარკოვის ოკრუგის საოლქო საფაბრიკო ინსპექტორი-სადმი გუბერნიის სამრეწველო საწარმოებში შრომის პირობების შესახებ

Группа 8. (Обработка металлов). Механическое производство. Отделения: 1. Модельное, 2. Литейное, 3. Кузнечное, 4. Токарно-слесарное, 5. Сборное, 6. Котельное, 7. Малярное.

1. «Модельные мастерские располагаются обыкновенно в отдельных помещениях и снабжаются верстаками; токарными, сверлильными и др. станками, на коих работа не может считаться вредной для здоровья и жизни рабочих при условии надлежащего ограждения их движущихся частей, устройства хорошей вентиляции, простора, а также снабжения помещений, надлежащим количеством света и некоторых мер предосторожности против пожара.

2. Литейные мастерские, в которых производятся формовка, литье, обрубка и очистка от неровностей, земли и грязи, требуют более серьезных мер ограждения здоровья и жизни рабочих: при формовке, например, необходима в помещениях интенсивная вентиляция и возможное увлажнение земли, а также возможно большее количество света и определенный объем воздуха на рабочего, что достигается увеличением числа окон, вытяжных вентиляционных труб приспособлением в помещениях брантсбоев от водопроводных кранов, увеличением объемов самих формовочных помещений, а также заменой существующих переносных коптилок электрическими лампочками или таковыми же керосиновыми с хорошими горелками и полным сгоранием; при литье кроме тщательных вентиляций помещений, снабжением рабочих топками кожаными панталонами, рукавицами, фартуками, шапками и таковыми же легкими сапогами, ограждением катающихся балок, литейных кранов в их передаточных частях, приспособлениями в ряде элеваторов для механической нагрузки вагранок чугуном и углем, устройством механического приспособления для пробивания жерла вагранки для выпуска расплавленной массы; при обрубке и очистке от неровностей, земли и грязи, кроме тщательного вентилирования помещений снабжением рабочих очками и распыраторами для рта.

3. Кузнечные мастерские, благодаря страшно высокой температуры, развиваемой в помещениях горнов, сварочных печей, молотов, должны быть снабжаемы интенсивной вентиляцией, и рабочие, как кузнецы, так и молотобойцы, снабжаемы кожаными рукавицами, шапками, фартуками и очками передаточных частей молота, должны быть надлежащим образом ограждены.

4. Токарно-слесарные мастерские могут представлять опасность для здоровья и жизни рабочих от вдыхания металлической пыли при работе ручными напильниками, от стружек при работе токарных, сверлильных, строгальных, долбежных и др. станков, а также во время ручной обработки металлических частей и кроме того, опасность может представиться при неосторожном обращении с тою массой передач в форме ремней, зубчатых колес, фрикционной и др. передач. Для

ослабления вреда от вышеизложенного должна быть устроена интенсивная вентиляция мастерских вентиляторами от общего привода с тягой для воздуха по направлению от лица рабочего к высасывателю; для улавливания ...¹ менее крутых частей, отбрасываемых станками можно бы предложить, или же постановку по длине ряда станков большой силы электромагнитов или же снабжать рабочих предохранительными очками, можно бы также намагниченными по ободу таковых; для устранения опасности от движущихся частей, — ограждать их существующими приспособлениями, как то: колпаками, чехлами, перилами и пр. Кроме того, в мастерских должны быть возможно больше света в форме окон и фонарей, а количество воздуха на одного рабочего не менее 15 куб. м. Ночное освещение желательно электрическое или же, на худой конец большими калильными фонарями с приспособлениями для удаления продуктов горения в атмосферу.

5. Сборные мастерские, как снабженные теми же орудиями для производства, или сборки машин, станков и пр., как и слесарно токарные мастерские, должны удовлетворять тем же требованиям, которые предъявляются к последним.

6. Котельные мастерские помещаются или же на открытом воздухе, или под навесами. Опасность при работе может представиться лишь при ручной клепки и обрубке кромок, которая вполне устраняется при осторожной работе. Рабочие должны быть снабжаемы рукавицами, фартуками и очками.

7. Малярные мастерские завода служат для окрашивания некоторых частей выпускаемых изделий завода; окраска производится всюду на открытом воздухе, и редко под навесами в дурную погоду. Вредным здесь может считаться процесс составления красок в отдельных помещениях от испарений, которые устраняются хорошим вентилированием их и работой в перчатках и фартуках.

Самым больным местом наших механических заводов, при котором нередко несчастные случаи с рабочими, это переноска тяжестей с места на место и на довольно значительные расстояния, ввиду чего крайне необходимо было бы предъявлять требования устройства механических приспособлений для передвижения и подачи грузов к разным местам и по разным направлениям завода, в виде тележек, вагонок на рельсах, передвижных кранов, катков на проволоках с прикрепленными к ним тележками и проч. Что касается распределения рабочего времени и продолжительность его (рабочий день на наших заводах определен $10\frac{1}{2}$ час.), то так как все операции механического дела находятся от более или менее тесной зависимости друг от друга, то для них время это должно быть одинаково. Благодаря местным условиям, желательно было бы продолжительность работ не превышать девяти часов чистых, с двумя перерывами для принятия пищи, отдыха и посещения учебных мастерских, устройство коих при механических заводах принесло бы громадную пользу во всех отношениях, а продуктивность работы с улучшением качества фабриката могла бы только выиграть.

ослабления вреда от вышеизложенного должна быть устроена интенсивная вентиляция мастерских вентиляторами от общего привода с тягой для воздуха по направлению от лица рабочего к высасывателю; для улавливания ...¹ менее крутых частей, отбрасываемых станками можно бы предложить, или же постановку по длине ряда станков большой силы электромагнитов или же снабжать рабочих предохранительными очками, можно бы также намагниченными по ободу таковых; для устранения опасности от движущихся частей, — ограждать их существующими приспособлениями, как то: колпаками, чехлами, перилами и пр. Кроме того, в мастерских должны быть возможно больше света в форме окон и фонарей, а количество воздуха на одного рабочего не менее 15 куб. м. Ночное освещение желательно электрическое или же, на худой конец большими калильными фонарями с приспособлениями для удаления продуктов горения в атмосферу.

5. Сборные мастерские, как снабженные теми же орудиями для производства, или сборка машин, станков и пр., как и слесарно токарные мастерские, должны удовлетворять тем же требованиям, которые предъявляются к последним.

6. Котельные мастерские помещаются или же на открытом воздухе, или под навесами. Опасность при работе может представиться лишь при ручной клепки и обрубке кромок, которая вполне устраняется при осторожной работе. Рабочие должны быть снабжаемы рукавицами, фартуками и очками.

7. Малярные мастерские завода служат для окрашивания некоторых частей выпускаемых изделий завода; окраска производится всюду на открытом воздухе, и редко под навесами в дурную погоду. Вредным здесь может считаться процесс составления красок в отдельных помещениях от испарений, которые устраняются хорошим вентилированием их и работой в перчатках и фартуках.

Самым больным местом наших механических заводов, при котором нередко несчастные случаи с рабочими, это переноска тяжестей с места на место и на довольно значительные расстояния, ввиду чего крайне необходимо было бы предъявлять требования устройства механических приспособлений для передвижения и подачи грузов к разным местам и по разным направлениям завода, в виде тележек, вагонок на рельсах, передвижных кранов, катков на проволоках с прикрепленными к ним тележками и проч. Что касается распределения рабочего времени и продолжительность его (рабочий день на наших заводах определен $10\frac{1}{2}$ час.), то так как все операции механического дела находятся от более или менее тесной зависимости друг от друга, то для них время это должно быть одинаково. Благодаря местным условиям, желательно было бы продолжительность работ не превышать девяти часов чистых, с двумя перерывами для принятия пищи, отдыха и посещения учебных мастерских, устройство коих при механических заводах принесло бы громадную пользу во всех отношениях, а продуктивность работы с улучшением качества фабриката могла бы только выиграть.

Группа 9. Стекольное производство.

К вредно действующим операциям производства следует отнести выдувку стекла и его шлифовку, работу на бегунах и толчеях. Рабочие, занимающиеся долгое время особенно первым делом болезненны, худосочны, слабогруды и недолговечны, от непомерно трудной работы. Последние в большинстве случаев, приучаются к излишеству в употреблении спиртных напитков. Существующий обычай на отдельных заводах исчисления заработка рабочему по числу выделанных предметов, в большинстве случаев, пагубно отзывается на здоровье его, из желания больше заработать наталкивая на непосильную продолжительную работу, поэтому следовало бы для стекольного производства, между прочим также, и именно для указанных операций, законодательным порядком изменить установившийся порядок исчисления заработка определением его по поденной или помесичной платы, продолжительность рабочего времени определив семью часами не включая сюда перерывов, которых следовало бы установить числом в два. Страшно высокая температура у печи и относительно низкая на некотором от нея расстоянии также не мало губит здоровье рабочего от резких перемен, поэтому таковую следовало бы установить более или менее равномерной по всей мастерской устройством в ней хорошей и интенсивной вентиляции. Операция шлифовки хотя и производится во влажном состоянии обрабатываемых предметов, но часть стекольной пыли несется в атмосфере мастерской, ввиду чего и последняя должна быть снабжена тщательной вентиляцией, а число рабочих часов не должно бы превышать девяти в три периода по три часа с перерывами необходимыми для принятия пищи, отдыха и посещения учебных мастерских, устройство коих особенно для стекольных заводов ощутительно необходимо, так как, благодаря недостатку в хороших мастеров, происходят частые перебежки на другие заводы, что крайне плохо отзывается на промышленности. Тоже можно сказать, с требованиями тех же предохранительных мер, и о работе на бегунах и толчеях, и для них установить также девятичасовой труд с указанными перерывами. Время работы накладчиков у запальных печей, находящихся обыкновенно в одном помещении со стекловарными печами, должно бы соответствовать времени работы и требования к помещениям запальных печей должны быть предъявлены тоже, что и для помещений стекловарных печей на случай их изолированности от печей.

Группа 9. Кирпичное производство, обработка камня, цементных труб и томет.

Операции кирпичного производства состоят из заготовки земли (откопки, грохотания, раздробления и просева), приготовления теста, формовки, сушки, нагрузки в печи, обжига и выгрузки. Все почти перечисленные операции производятся на открытом воздухе при ручном производстве кирпича, почему и не представляют собою вреда для здоровья и жизни рабочих; для них и время работы, находящееся в зависимости от погоды, не может быть установлено. В Закавказье, например все операции, за исключением обжига, почти всегда начинаются до восхода солнца и оканчиваются в 9 часов утра, и после заката

и до позднего вечера, а в дождливую погоду работа и вовсе не производится,—в общем число рабочих часов не превышает десяти. При машинной выделке кирпича,—грохотание, раздробление, просев и формовка производятся машинами в закрытых помещениях, в которых развиваются облака пыли, вредно действующей на здоровье рабочих, хотя и сокращающий физический труд его. Такие помещения должны бы быть интенсивно — вентилируемы помощью высасывающих вентиляторов, передачи движения частей машин должны быть тщательно ограждаемы колпаками, кожухами, перилами и пр. Установившийся десятичасовой труд с двумя перерывами может почитаться нормальным для рабочих. Рабочие при изложенных операциях должны бы быть снабжаемы очками, рукавицами и фартуками. Сушка кирпича производится под деревянным навесом. Операции загрузки, обжига и выгрузки в первом, так и во втором случаях производятся одинаково и не представляют собой при осторожной, понятно, работе опасности для здоровья и жизни рабочих. Так как загрузка и выгрузка производятся в печи еще не вполне остывшие, то рабочих, занятых этим делом следовало бы снабжать кожаными рукавицами и фартуками. Обжиг на дровах представляет собой несколько обременительную операцию, так как в данном случае необходимо постоянно подбрасывать дрова в печь, но на мазуте операция обжига (в настоящее время почти все кирпичные заводы перешли к мазутной топке за исключением гофманских печей, на которых обжиг производится каменным углем) крайне легкая. Развиваемая копать от поверхности напальной печи вследствие неполного сгорания топлива в топке, обусловливаемого употреблением примитивной конструкции форсунок и невежеством лиц с ними обращающимися, могла бы быть устранена предъявлением обязательных требований производства обжига опытными мастерами с постановкой усовершенствованных приборов для отопления, а также предъявлением требования устройств над напальными печами сводов с устройством в центре их вытяжных труб соответствующей высоты. При обработке камня операции тески и шлифовки могут быть обезврежены, если они производятся в закрытых помещениях,—хорошей вентиляцией, снабжением рабочих предохранительными очками, рукавицами и пр. По отношению к операциям производства цементных труб и томет должно бы предъявлять те же требования с целью охранения здоровья и жизни рабочих, занятых этим делом, какие описаны в сем для кирпичного дела с устроением той же продолжительности рабочего времени.

Ввиду большого развития кирпичного производства в моем районе и параллельно с ним каменотесного и тометного а также производства цементных труб, устройство учебных мастерских, которые обнимали бы все указанные отрасли, принесло бы громадную пользу в смысле улучшения в качестве выработки продуктов и увеличения их выхода, а также и в возможности, благодаря этому, сокращения рабочего времени до девяти часов, что во всех отношениях отозвалось бы благотворно и на рабочем.

Группа 10. (обработка животных продуктов). Кожевенное производство.

Из всех операций — зольня может считаться самой вредной для здоровья рабочих, так как при ней развивается страшное зловонье, но тщательная и интенсивная вентиляция, а также непрерывное смывание отбросов постоянным течением воды, по наклонным цементным или бетонным полам помещений в реку или канализацию можно бы обезвредить если не вполне, то значительно как эту, так и все остальные операции кожевенного производства, которые в благодатном климате Закавказья более $\frac{3}{4}$ года ведутся на открытом (туземцами кожевенниками) воздухе.

Устройством обширных, высоких и светлых помещений с содержанием воздуха в 18 куб. метр. на рабочего при европейской выделке кож с предложенными выше мерами для всех помещений производства и в зимнее время можно бы достигнуть прекрасных результатов.

При механической работе (при ...¹ обивке волоса, и пр.) следовало бы снабжать рабочих кожаными мягкими сапогами, мягкими кожаными рукавицами или перчатками и такими же фартуками. В отделениях размолы корья, ...², следовало бы устраивать искусственные высасыватели для пыли в роде вентиляторов, расположенных над мельницами.

Работу малолетних на кожевенных заводах должно бы безусловно запретить, а взрослых подвергать тщательному медицинскому освидетельствованию.

Число рабочих часов не должно бы превышать чистых девяти в три периода.

Фабрика обуви, должна быть обширна, высота с количеством воздуха не менее 18 куб. метр. на рабочего с обильным освещением (для существующих фабрик эти требования можно бы выполнить уменьшением числа рабочих в тесных помещениях и увеличением числа отверстий в них для света) и тщательной вентиляцией, должны освещаться в ночное время электричеством или большими керосиновыми фонарями с отводными трубами в общую вентиляционную для удаления в атмосферу продуктов горения. Работа и здесь не должна бы превышать девяти часов чистых с двумя перерывами. Точно также как и для кожевенного производства, для отдыха, принятия пищи и посещения учебных мастерских, устройство коих возможно осуществить при существующих кожевенных заводах.

Группа 10. Мыловаренное производство.

Из всех операций мыловаренного производства следует считать наиболее вредным для здоровья рабочих — сортировку сала и топку его. Как в первом, так и во втором случаях получается страшное зловоние. Рабочие занимающиеся долгое время этим делом — бледнолицы, болезненны и недолговечны.

Топку сала возможно было бы еще обезвредить усовершенствован-

¹ სიტყვა გაურკვეველია.

² სიტყვა გაურკვეველია.

ными техническими мерами, но сортировку весьма трудно, так как она неизбежно должна производиться руками. Было бы возможно ослабить несколько вред и даже довольно хорошо устройством над сортировальным помещением сильно действующим высасывающих вентиляторов или устройством высоких вытяжных труб с установкой внутри их больших размеров подогревателей воздуха в виде ламп, или керосиновых печей с целью усиления тока воздуха из сортировальни в атмосферу, кроме того, снабжением рабочих толстыми холщевыми фартуками и эластичными перчатками. При такой обстановке с уменьшением числа рабочих часов до 9 с двумя перерывами для более частого сравнительно освежения легких вдыханием наружного атмосферного воздуха могло бы до минимума обезвредить эту операцию мыловаренного производства. Топку сала с успехом можно было бы вести без вреда для окружающих и производящих ее устройством таких салотопных резервуаров, у которых днища и потолок были бы соединены заклепочным соединением с дымовой трубой (при топке огневым способом), чтобы кольцообразная часть его, в которой производилась бы собственно варка сала снабжена была восходящей кверху трубой, огибающей концентрически дымовую. Продукты горения, обогревая днище и стенки салотопника и устремляясь в дымовую трубу будут действовать сифонирующим образом на выход в верхние слои атмосферы паров сала (при паровой топке его можно было бы ограничиться одной лишь высокой вытяжной трубой над колпаком резервуара, у которого по окружности должны бы быть сделаны отверстия для притока воздуха с целью возбуждения тяги. Для выпуска растопленного сала, нагрузки сырого и очистки резервуара от грязи должно бы снабдить крышку его отверстиями и люками герметически закрывающимися. Такие резервуары должны быть замурованы в кирпичную кладку. При описанном устройстве салотопен можно бы их не отделять от всего производства и вести варку сала тут же на мыловаренных заводах. Нормальным числом рабочих часов и здесь должно бы принять цифру 9 с двумя перерывами, исходя из того же соображения, что, хотя физического труда при этой операции и мало, но легким все же приходится дышать вредной атмосферой. Салотопщиков следовало бы также снабжать эластичными перчатками и толстыми холщевыми рубашками.

Группа 10 (Обработка питательных веществ). Маслобойное производство.

Производство это состоит из шести операций: 1) очистки семени от пыли, грязи и мусора; 2) Сушка в складах, амбарах, 3) отделения от шелухи и измельчения зерна, 4) подогрева измельченного зерна, 5) прессования его для выделения масла и 6) рафинировки последнего.

Первая операция производится в складах или перелопачиванием семени, или механическим путем, при этом получается страшная масса пыли, которую должно бы удалить тщательным вентилированием помещения; сушка производится выдерживанием семени более или ме-

нее долгое время в складах с проветриванием последних; рафинировка производится от ...¹ и фильтрацией.

Операции отделения от шелухи, измельчения вальцами и бегучими, подогрев и прессовка требуют лишь надлежащего ограждения движущихся частей механизмов, осторожного обращения с ними и при хорошей вентиляции их помещений не представляют никакой опасности для здоровья и жизни рабочих. Физический труд рабочего здесь не велик и число рабочих часов равное десяти можно-бы считать нормальным при двух перерывах для отдыха, принятия пищи, и посещения учебных мастерских.

Группа 11. (Обработка питательных веществ). Мукомольное производство.

Все операции мукомольного производства; очищение и сортировка зерна, простой и повторительный помол, охлаждение размолотого продукта, просеивание его и сортировка размола по плотности не представляют опасности для жизни и здоровья рабочих, занятых этим делом, если во всех отделениях производства будет устроена тщательная и хорошая вентиляция помощью сильно действующих высасывающих вентиляторов, а также надлежащим образом будет произведено ограждение движущихся частей механизмов чехлами, перилами и пр., и будет соблюдено требование 16 куб. метр. воздуха на рабочего и возможное обилие света, помощью электричества, или калильных фонарей с вытяжными трубами для удаления в атмосферу продуктов горения. Так как труд мельника не мал, то следовало бы установить вообще для мельниц более частые перерывы с для смены не менее трех раз — для отдыха, принятия пищи и посещения учебных мастерских, устройство коих полезно было бы при мукомольном деле.

При помоле помощью жерновых поставов, для сбережения мучной пыли устанавливают эксгаустеры, которых заставляют работать не в атмосферу, а в особую камеру, обитую внутри плотной материей, не пропускающей мучной пыли, но пропускающей воздух в промежутки между стенками камеры и деревянной рамы, на которую натянута упомянутая материя (такой мучной пыли в течение недели накапливается около мешка); в камере благодаря несущейся в ней мучной пыли, бывают иногда взрывы (при описанном устройстве крайне редко), от искр, получающихся от трения, присутствующих иногда в зерне, твердых частей о жернов. Взрывы ведут часто к серьезным последствиям. Подобные явления можно бы предупредить тщательной сортировкой и просеиванием зерна до производства помола, но в совершенстве достигнуть этого невозможно, по этому случаи взрывов все же могут быть. Достаточно 25 гр. пыли в 1 куб. м воздуха, чтобы произошел взрыв, ввиду чего подобные камеры следовало бы устраивать на возможно большом расстоянии от мельниц и в изолированном от них месте.

¹ სიტყვა გაურკვეველია.

Группа 11. (обработка питательных веществ). Конфетное производство.

Производство состоит из: 1. плавки сахара или рафинада, 2. формовки и прессовки ...¹ на станках, машинах и пр. 3. заворачивание конфет в бумажку и укупорки их жестянки, коробки, ящики и пр., и 4. в приготовлении разных начинок, химических составов для окраски и составов для придания того-либо другого вкуса.

Примеси составляются из соков разных фруктов, плодов и ягод, муки, молока и яиц, ванили, мятного масла и пр., для дешевых сортов — из картофельной патоки, получаемой обработкой крахмала минеральными кислотами, очень дешевых — прибавлением гипса, шпата, мела, муки, крахмала, краски, эфиров, органических кислот, сахарина и пр., для окраски в яркие цвета прибавляют анилиновые и ...¹ краски, весьма ядовитые, в которых содержатся мышьяк, медь, свинец, цинк, сурьма, пикриновая и ...¹ кислоты и их соли и пр. Оберта конфет, особенно дешевых сортов, производится в цветную бумагу, окрашенную в ядовитые краски. Процесс варки производится в котлах на голом огне мазутом или дровами.

Все операции производства при устройстве хорошей вентиляции вытяжными трубами и надлежащим ограждением станков и машин существующими приспособлениями, при устройстве достаточного простора помещений и хорошем их освещении, не представляют по характеру своему никакой опасности для здоровья и жизни рабочих, если ведутся из вполне доброкачественных предметов, но безусловно представляют громадную опасность при употреблении недоброкачественных — перечисленных выше поэтому требования к ослаблению вреда должны быть направлены, главным образом, к тому, чтобы запретить законодательным порядком не вводить в производство упомянутых выше вредных веществ, и иметь надлежащий постоянный контроль. Продолжительность рабочего времени конфектных фабрик должно-бы установить девятью часами; не включая перерывов, которых должно-бы быть три для отдыха, принятия пищи, и посещения учебных мастерских, в конх для конфектного производства, благодаря отсутствия каких бы то ни было снесных мастеров, не говоря уже о хороших, ощущается у нас большая необходимость.

Группа 11. Производство искусственных, минеральных вод.

Операция производства состоит в насыщении отварной воды углекислотой, добываемой тут же на заводах из мела, мрамора и пр., или же получаемой готовой в медных вылуженных сосудах. В большинстве случаев, особенно на мелких неблагоустроенных заводах газ не очищается и поэтому получается вредным, содержащим летучие органические вещества, вследствие чего получается ...¹ окисляемость искусств. минеральной воды. В воду могут также попасть медь, свинец и пр., тяжелые металлы от плохой посуды аппаратов и машин производства.

На заводах развивается большая сырость от обилия проливаемой

¹ სიჭყვა არ იკითხება.

² სიჭყვა არ იკითხება.

воды. От негерметичности аппаратов, приготовляющих газ, происходит выделение его в помещения. Для ослабления вреда должно бы предъявлять следующие требования: устройство хороших очистителей для газа, устройство в помещениях цементных полов с уклонами для стока жидкости, устройства в помещениях вентиляции, простора с необходимым количеством воздуха и света, безусловной герметичности аппаратов и тщательной их посуды.

Что касается продолжительности рабочего времени, то установившийся у нас десятичасовой труд с двумя перерывами для отдыха и принятия пищи должен бы почитаться нормальным при условии увеличения одного из перерывов настолько, чтобы рабочие могли бы посещать также и учебные мастерские, устройство которых и при этих заводах было-бы крайне полезно. Для приготовления фруктовой и сладкой воды при крупных заводах существуют лаборатории, в которых приготавливаются сиропы и др. химические препараты, за коими должно бы установить также более тщательный контроль.

Группа 11. Ректификация спирта, производство коньяка и водки.

Ректификация производится на аппаратах Савалия паром, холодная очистка спирта — помощью фильтров на угле. Коньяк гонят на крайне не сложных аппаратах из виноградного вина причем для сдобривания употребляют жженный сахар. Приготовление водок производится лабораторным путем прибавлением сиропов, эссенций и пр. Для окраски употребляют индиго, кормин и отчасти жженный сахар. Все перечисленные операции крайне просты и не представляют никакой опасности для здоровья и жизни рабочих при выполнении следующих условий: ограждения перегонных аппаратов, их горячих частей, перегородками, перилами и пр., соблюдения абсолютной герметичности частей их, осторожного обращения с огнем в помещениях означенных аппаратов, устройства хорошей вентиляции в помещениях особенно в подвалах, где выдерживается коньяк и спирт, устройство во всех отделениях завода, вследствие присутствия в них большого количества жидкости, цементных полов с надлежащими уклонами для стока воды. Установленный десятичасовой труд с двумя перерывами можно считать нормальным для всех операций производства. Если же принять в соображение возможность открытия в будущем учебных мастерских и при ректификационных заводах, то следовало бы рабочий труд уменьшить до девяти часов, как это практикуется уже с успехом в некоторых типографиях моего района. Ректификационные и коньячные отделения водочных заводов следовало-бы освещать или электричеством, или же большими калильными фонарями с вытяжными трубами для удаления продуктов горения в атмосферу.

Группа 11. Пивоваренное производство.

Операции производства пива следующие: приготовление ячменного или пшеничного солода, варка, брожение и выдерживание. Варка пива слагается из приготовления сусла, кипячения его с хмелем и охлаждение, из коих первый и второй процессы производятся в варочном отделении завода, где помещаются заторный чан с замешивателем, расположенным над этим чаном, котел для нагревания затора, осветительный чан и котел для кипячения сусла с хмелем, насосы при-

вода и паровая машина. Заторный и осветительный чаны — железные, для нагревания же затора и кипячения сусла — медные. После кипячения с хмелем, сусло приобретает характер пива только после брожения. Брожение производят в особых подвалах-бродильных, в коих низкую температуру поддерживают системой труб с холодной водой. После спуска сусла в бродильные чаны задаются дрожжи. Бродильные чаны делаются деревянные, открытые для главного брожения, для ускорения коего внутрь их пропускают трубы с холодной водой в виде холодильников. Из открытых бродильных чанов, так называемое зеленое пиво спускают в бочки с неплотно прикрывающимися отверстиями для тихого брожения, бочки эти сохраняют в подвалах с температурой до 5°C. в течение до 24 дней, затем, отверстия плотно прикрываются и пиво выдерживается таким образом до 14 и более дней. В этот период времени пиво осветляется. Для придания сладковатого вкуса к пиву прибавляют сахарин, для осветления мутного пива — серную кислоту с квасцами, для улучшения вкуса испорченного пива и уменьшения его кислотности от фальсификации примешиваются к нему борную и салициловую кислоты, буру, кислый серноокислый кальций и пр. вредные вещества. Для подделки цвета — прибавляют сахарный подцвет, жженый солод, или пинкриновую кислоту, — очень вредную, вместо хмеля, — примешивают очень вредные его суррогаты. Весьма вредным для пива является антисанитарное состояние посуды, бочек. Пробки из меди, свинца и пр., так называемые патентованные пробки, содержащие сурьму, признаны крайне вредными. Приготовление солода производится в особых длинных и темных помещениях или с усиленной пневматической вентиляцией для ускорения процесса, или же обыкновенной, помощью вытяжных труб. Первый во всех отношениях лучше.

Из всех описанных операций самым обременительным для рабочих должна считаться работа при переливании пива для ускоренного и тихого брожения, при разливе его в бочки и др. сосуды, работа в подвалах и мойка посуды. При производстве же солода и варки пива вообще число рабочих невелико и работа их нетрудная, так что, при устройстве надлежащей вентиляции, ограждении перилами, чехлами и др. приспособлениями движущихся частей станков, машин, приводов и пр., а для открытых чанов — их поверхностей сетчатыми покрытиями, можно безусловно отвратить работу. Для уменьшения сырости в подвалах необходимо предъявлять безусловное требование устройство цементных полов с надлежащими уклонами для спуска жидкости. Хорошая и интенсивная вентиляция с постоянным обменом свежего воздуха, особенно в бродильных необходимо как для самого производства, так и для сохранения здоровья рабочих. Частые перемены температуры при подвальной работе могут также вредно отзываться на здоровье рабочих, поэтому для данных работ необходимо-бы снабжать рабочих, легкой но теплой одеждой. Все помещения завода должны быть просторны с необходимым объемом воздуха в 18 куб. м на рабочего и обильным количеством света, особенно при подвальных работах, в виде электричества или калильных фонарей и вытяжными рубами для удаления продуктов горения в атмосферу. Помимо указанных мер, главным образом, должно бы преследовать неукоснительно

вредную фальсификацию пива с необходимым бдительным контролем. Установленный на тифлиских заводах труд в 11¹/₂ ч. должен быть признан обременительным, но, при работе в одну смену и по характеру самого производства избежать этого нельзя хотя и было бы желательным как для уменьшения вреда для здоровья рабочих от продолжительной работы, так и в виду необходимости посещения учебных мастерских, устройство коих на пивоваренных заводах было бы не только полезно; но и насущно необходимо. Возможно было достигнуть этого введением двух смен, даже при дневной только работе наших заводов и даже только при тех его операциях, при коих необходима непрерывность и постоянное неотлучное присутствие рабочего.

Группа 11. Обработка питательных веществ. Табачное производство.

Операции приготовления курительного и нюхательного табаку и папирос следующие: 1, сортировка руками листьев табаку (одна из главных операций производства); 2, увлажнение табачных листьев поливкой водой или паром в особых аппаратах; 3, Выщелачивание* водой или слабым раствором соляной кислоты и др. специальными прессами; 4, удаление нервов из листьев руками, помощью ножей, или машинным способом; 5, прокатывание на вальцовках для равнения толщины нервов с толщиной листьев; 6, травление путем обрызгивания соусом, приготовленным из сладких веществ (сахара, винных ягод, коринки) и из ароматических веществ (аниса, апельсина, бузины, чая, ванили и пр.) для сообщения табаку букета; 7, окрашивание в желтый или вообще светлый цвет помощью сернистого газа (ожиганием серы в закрытых сосудах с табаком, охрой или куркумой; 8, резка табаку после смачивания или травления во влажном состоянии машинами или ручными станками (ножами); 9, сушка помощью особых машин нагреванием вращающихся наклонных барабанов, куда с одного конца забрасывается табак, а с другого выходит, причем во все время сушки чрез табак продувают воздух, уносящий пары и газы; 10, охлаждение и просеивание руками или машинами (в последнем случае, для ускорения охлаждения чрез цилиндр с заключающимся в нем табаком, продувают воздух вентиляторами); 11, упаковка в ящики, пачки, жестянки и пр.

Операции производства махорочного табаку те же, но, после отделения нервов, его выщелачивают при повышенной температуре, нарезают затем на мелкие куски и толкут в ступках, или перемалывают на мельницах. После измельчения его подвергают вторичному брожению, затем просеивают на цилиндрических ситах. Папиросы делают руками и машинами, причем сначала готовят гильзы руками, но, главным образом, машинами, а затем уже набивают или руками, или также машинами. Из краткого описания всех операций производства видно, что ни одно из них не может быть признано особо вредным для здоровья и жизни рабочих. Обыкновенные меры могли бы обезвредить производство если не вполне, то в значительной мере, как то: 1. тщательная и интенсивная вентиляция, или вытяжных труб большой высоты с искусственным нагреванием в них воздуха, 2. необходи-

* При повышенной температуре.

мый объем воздуха — до 18 куб. м. на рабочего; 3. необходимое количество света (до 29 свечей на куб. м. пространства), 4. ограждение всех движущихся частей станков, машин и приводов перилами, кожухами, и др. приспособлениями, 5. соблюдение необходимого промежутка между станками и машинами не менее $1\frac{1}{4}$ аршина; 6. устройство надлежащих сидений для рабочих разных операций; 7. снабжение их фартуками или сорочками из тонкой клеенки или кожи, а также рукавицами или эластичными перчатками (для некоторых операций) и колпаками, 8. устройство особых столовых для принятия пищи, 9. особых раздевалок; 10. снабжение всех отделений производства достаточным количеством дверей и окон, открывающихся наружу, на случай пожара, и некоторые другие меры, которые могли бы быть предъявлены к владельцам фабрик, как меры к ослаблению вреда для здоровья и жизни рабочих. Ввиду крайнего желания устройств и на табачных фабриках учебных мастерских, установленный десяти с половиной часовой труд рабочего, должно бы уменьшить или сократить до девяти (работа на всех фабриках производится в одну смену). Весьма трудно в начале, конечно, нашего фабриканта привести к сознанию, что уменьшение числа рабочих часов на $1\frac{1}{2}$ часа в день не может особенно повлиять на продуктивность фабрики и даже в начале, пока рабочие привыкнут к новому своему положению, и только правительственной мерой и можно бы осуществить эту идею и таким образом дать возможность рабочему теоретически ознакомиться с тем делом, которым он занят всю свою жизнь, конечной целью чего могло бы быть не только не уменьшение продуктивности фабрики, от сокращения числа рабочих часов; но и увеличение ее. Рабочие как на табачных фабриках, так и на всех почти без исключения других фабриках, живут на своих квартирах и харчах, и для сокращения потери времени на хотьбу при кратковременных остановках, производства, приносят пищу с собой на фабрику и лишь только на обед, уходят домой.

Старший фабричный инспектор
 Тифлисской губернии Хелимский.

სსრკ ცსია, ფონ. 22, აღწ. 1, საქ. 587, ფურც. 258—268. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 3

1905 წლის თებერვლის 8. — რკინიგზის სახელმწიფოების ოსტატებისა და მუშებისათვის გზათა მიმოსვლის სამინისტროს მიერ დაწესებული შეღავათების შესახებ

В подтверждение и развитие сообщенной по депо копии телеграммы его сиятельства г. министра путей сообщения и других объявлений, настоящим сообщаются все те льготы, которые с высочайшего соизволения временно разрешены:

- 1) 10 часовой рабочий день заменяется 9 часовым.
- 2) В субботу и кануны всех нижеперечисленных праздников продолжительность урочной работы определяется в 7 часов, с учетом их за 9 часов.

3) Учет часов сверхурочной работы производится следующим образом: в будни первые два часа после уборочной работы считаются, по $1\frac{1}{2}$ часа за 1 час, следующие часы считаются по 2 часа за 1 час; в праздники также первые два часа работы считаются по 1,5 часа за час, а следующие по 2 часа за 1 час.

4) В табельные дни, кроме дней рождения и тезоименитства государя императора: 23 апреля, 14 и 25 мая, 25 июня, 22 и 30 июля, 5 и 21 октября и 14 ноября, — тем мастеровым и рабочим, которые будут работать по назначению мастеров или начальников депо, учет времени будет производиться, как в праздники, остальные мастеровые и рабочие, если пожелают, могут работать, но учет времени их работы будет производиться как в будни.

5) Допускается на основании утвержденных г. министром путей сообщения временных правил, избрание мастеровыми и рабочими особых выборных чрез, посредство коих они могли бы заявлять о своих нуждах и пожеланиях. Правила об этих выборных уже разосланы и изготовляются списки избирателей и имеющих право быть выборными.

6) Для определения размера поденной платы для вновь поступающих мастеровых, а также для установления цен на сдельные работы, администрация мастерских, в случае недоразумений, приглашает оценщиков экспертов из старых опытных мастеровых.

Оценщики будут назначаемы администрацией мастерских и выборные от мастеровых.

Выбор оценщиков предоставляется заинтересованным мастеровым. По соглашению администрации мастерских с мастеровыми оценщики могут быть прямо назначены администрацией мастерских и тогда особо избирать оценщиков не требуется.

Для каждой специальности могут быть свои оценщики.

Оценщики имеют право лишь совещательного голоса; окончательно же поденная плата для вновь поступающего и цены на единичные сдельные работы, если не последует соглашения, устанавливаются мастером или начальником депо.

Утверждение тарифных цен, т. е. цен на работы, часто встречающиеся и в больших размерах, принадлежит власти начальника дорог или лица, им на сие уполномоченного, при чем начальник дорог вправе заявленную оценщиками цену вовсе отвергнуть, назначить свою цену, или даже перейти исключительно на поденный расчет платы.

Вопросы об изменении утвержденных тарифов на сдельные работы возбуждаются как начальником мастерских, или депо, так и выборными от рабочих. Вопросы эти, по их рассмотрении с участием оценщиков, направляются на решение начальника дорог, причем до объявления решения начальника дорог действуют прежние тарифы.

7) Прибыль по сдельным работам не ограничивается никаким процентом.

8) Мастеровым и рабочим, прослужившим на Закавказских дорогах непрерывно не менее 10 лет, начальник дорог имеет право предоставить права штатских служащих, если они, по своим знаниям и нравственным качествам будут признаны заслуживающими такой льготы.

Эти права суть следующие:

ა) право на отпуск, на те же сроки, как для штатных, с сохранением полной поденной платы за все будни в течение отпуска;

ბ) сохранение полной поденной платы за все будни в течение времени болезни, удостоверенной железнодорожным врачом на сроки как для штатных;

ვ) пользование бесплатными билетами на тех же условиях, на каких пользуются ими штатные служащие;

გ) право на пособие не только при увольнении, но и во всех тех случаях, в каких получают его штатные служащие, как например, на лечение болезни, на погребение — без вычета этого пособия за службу и проч.;

დ) право участия в пенсионной кассе;

9) Повышение поденной платы, как мера общая, может распространяться только на чернорабочих и тех младших мастеровых, которые получают меньше чернорабочих. В данном вопросе начальнику дорог предложено руководствоваться нормой действительного заработка чернорабочих, ценой на труд чернорабочих, ценами на квартиры и на предметы первой необходимости. Для более верного определения этой поденной платы, по распоряжению начальника дорог, вопрос этот будет разработан немедленно в местных комиссиях, составленных из начальников мастерских, депо, представителей губернской администрации, жандармской полиции и выборных мастеровых.

10) Начальникам дорог предложено принимать и удовлетворять — насколько это в его власти, а в чем его власть недостаточна, входить безотлагательно с особыми представлениями к министру путей сообщения, те ходатайства местного значения, которые будут признаны заслуживающими уважения. К таким между прочим относятся:

ა) улучшение санитарных условий мастерских;

ბ) устройство бань при тех мастерских, где по местным условиям это необходимо;

ვ) развитие врачебных устройств и усиление врачебного персонала до норм, установленных правилами врачебно-санитарной службы на железных дорогах;

გ) урегулирование положения ремесленных учеников в мастерских изданием соответствующих правил;

დ) устройство для мастеровых и рабочих, с надлежащего разрешения, библиотек и читален.

В отношении этого пункта мастеровым главных мастерских и депо Баку даны ответы, ходатайства же от других депо будут постепенно рассмотрены и тоже не будут оставлены без ответа.

Объявляя все вышеизложенное мастеровым, вместе с тем сообщается, согласно телеграммы начальника управления железных дорог от 8 февраля 1905 года за № 2007, что дальнейших льгот общего характера никаких не может быть сделано, по крайней мере до рассмотрения рабочего вопроса особой высочайше назначенной комиссией и проведения ее решения в законодательном порядке. Эта комиссия между прочим будет заниматься весьма важным для рабочих вопросом о государствен-

ном страховании рабочих, а следовательно и о вознаграждении за увечье.

Эта же комиссия, вероятно, займется и вопросом льгот от казны желающих построить для себя дома.

სსრკ ცსია, ფონ. 273, აღწ. 12, საქ. 110, ფურც. 55—59, პირი, სტამბური წესით დაბეჭდილი საბუთის პირველ გვერდზე ზემოთ მარჯვენა არშიაზე წარწერაა:

«Утверждаю», начальник дорог, инженер И. Ивановский», 7 марта 1905 года.

№ 4

1905 წლის ივნისის 13. — შავი მუშების, ოსტატის თანაშემწეების და შევირდებისათვის უმცირესი დღიური ხელფასის გამომუშავებული თბილისის კომისიის სხდომის ქურნალი

На заседании присутствовали:

Начальник службы Тяги инженер Л. О. Бартенбург, младший фабричный инспектор инженер Кухта, начальник Тифлисского отделения жандармского полицейского управления ротмистр Э. Ю. Вальтер, заместитель начальника главных мастерских И. А. Лефевр, начальник депо Тифлис Е. П. Шпиганович, сборный мастер А. Л. Пржедборский, токарный мастер Н. И. Суржин, кузнечный мастер К. П. Ковальский, заместитель котельного мастера И. А. Горшунов, заместитель литейного мастера К. Ф. Котркви, столярный мастер Г. Г. Леман.

Выборные от главн. мастерских:

Сборный цех: Данюков, Бушкин и Панкевич, Котельный цех: Савельев и Штарк. Токарный цех: Безносков, Домбровский, Лежава, Черненко и Ланг. Кузнечный цех: Замуленко, Гнетов и Мецхваришвили. Литейный цех: Ланг и Разживин. Вагонный цех: Авдеев, Гачава, Семенов и Синютин. Столярный цех: Логинов и Ермаков, Малярный цех: Ярославцев и Долгов.

Выборные от депо—вагон. Ребинский и Паров. Григорьев.

Начальник службы тяги, инженер Бартенбург открыл заседание кратким изложением задачи Комиссии, сославшись на утвержденную начальником дорог 7 марта сего года инструкцию и предложил вести занятия по программе, по которой такую же работу уже сделала Елисаветпольская комиссия.

Применительно к этой программе было приступлено к обсуждению стоимости всех насущных потребностей семьи чернорабочего, состоящей из мужа, жены и двух детей.

Цены на продукты первой необходимости, хотя и имелись в виде справки, полученной из Городской Управы, принимались однако не по этой справке (в ней указаны цены пуда, а не фунта), а по указаниям выборных. Те и другие цены впрочем разнились между собою очень значительно.

Выборным от мастеровых и рабочих было предложено определить

следующие расходы и таковые были определены ими в следующих размерах:

- 1) на квартиру из одной комнаты и кухни в месяц 5—7 руб., в среднем 6 руб.
- 2) на отопление, считая годовую потребность в $1\frac{1}{2}$ куба и стоимость с доставкой в 32 руб. за куб,—в месяц 1 р. 33 к.
- 3) на освещение в среднем 30 фун. керосина в месяц — 75 коп.
- 4) чай $\frac{3}{4}$ фун. — 1 р. 05 к. и сахар 8 фун. — 1 р. 28 к., а всего 2 р. 33 к.
- 5) на хлеб, считая по $3\frac{1}{2}$ коп. за 1 фунт и по 3 ф. в день на человека (также и на ребенка) — в месяц — 12 р. 60 коп.
- 6) на мясо $1\frac{1}{2}$ ф. в день на всех, по 13 коп. в месяц — 6 руб.
- 7) на приварок (капуста, картофель, лук, соль) по 10 коп. в день — 3 руб.
- 8) на стирку и баню — 3 руб.
- 9) на детское белье, платье и обувь, на двоих в год 72 руб., а в месяц 6 руб.
- 10) на обувь самому и самой в год 24 руб., а в месяц — 2 руб.
- 11) на верхнее и нижнее платье (штаны, блузы, фуражки, юбки, кофты, пальто и пр.) самому и жене в год 80 руб., а в месяц 6 р. 67 к.
- 12) им-же на белье в год 23 руб., а в месяц около — 1 р. 90 к.
- 13) на возобновление мебели, посуды и все проч. в месяц — 1 руб.
- 14) уголь древесный для самовара в месяц — 1 р. 50 коп.

Итого на удовлетворение насущных потребностей чернорабочего необходимая сумма определилась в 54 р. 06 коп.

После этого начальником Тяги был поставлен вопрос, какое количество рабочих часов в месяц следует признать за нормальное для чернорабочего, причем привел цифры из нескольких платежных списков по главным мастерским и депо Тифлис за прошлый и текущий годы. Цифры эти показали, что число платных часов, вследствие полуторного и двойного счета за работы в праздники и по вечерам в нормальный месяц, из депо бывает около 400 и больше, в гл. мастерских несколько меньше, а в месяцы, имеющие много праздников (например май текущего года) доходит в депо даже до 600.

Некоторые выборные однако высказались, что такую работу следует признать безусловно ненормальной, а желательно, чтобы каждый рабочий в среднем работал 23 дня, по 9 часов в день, а 7 дней праздников был свободен.

Но при таком условии оказалось, что чернорабочему надо назначить поденную плату $54/23 =$ около 2 р. 50 к.

Такую подушную плату вся Комиссия признала в настоящее время безусловно невозможной, признав этим самым, что и потребности, исчисленные выше необходимо ограничить и продолжительность работы нельзя ограничивать двадцатью тремя рабочими днями.

Признавая, что это недостижимо и приближаясь к сумме, которая по мнению некоторых выборных достаточна, хоть и для бедного, но все таки не голодного существования чернорабочего, часть выборных предложила принять за наименьшую поденную плату 90 коп., но с тем, чтобы через полгода она была обязательно увеличена до 1 руб. После некоторых обсуждений выборные однако окончательно высказались за то, что

наименьшая поденная плата чернорабочему была 1 руб. имея в виду вечерние и праздничные работы.

Затем было приступлено к обсуждению наименьшей поденной платы для поступающих помощников мастеровых (помощника слесаря, котельщика, маляра и т. п.). Часть выборных высказалась за то, чтобы на такие должности лица совсем не знающие ремесла, вовсе не принимались и исходя из этого, настаивали на том, чтобы, несмотря даже на их молодость (на такие места весьма часто поступают в возрасте 18—20 лет, холостые), наименьшая поденная плата им была бы не меньше платы чернорабочему, т. е. не меньше 1 рубля.

После довольно продолжительных прений было однако признано, что бы несправедливо закрывать всякую возможность молодому человеку 18—20-летнего возраста обучиться какому-либо ремеслу, да и в общем, весьма разнообразном хозяйстве железнодорожных мастерских такие люди нужны, а так как их, по приносимой ими пользе нельзя равнять с чернорабочим, да и их, как холостых, меньше, чем семейных, то за наименьшую плату для помощников мастеровых, незнающих при поступлении ремесла, которым следовательно надо еще учиться, можно принять 70 коп.

Наконец для учеников возраста 15—17 лет, желательной наименьшей поденной платой при поступлении признаны выборным 50 коп.

После этого начальник Сл. Тяги заявил, что он считает долгом не оставить выборных в неведении относительно своего личного взгляда на вышеозначенные наименьшие поденные платы.

На его взгляд, только что определенные цены, не говоря о том, что совершенно не соответствует рыночным ценам на труд, они и совершенно непосильны для железных дорог и поэтому едва-ли можно надеяться, что они будут приняты к руководству. По мнению Начальника Тяги во всех отношениях более правильным было бы признать следующие наименьшие поденные платы для Тифлиса: чернорабочему 75 коп., помощнику мастерового 50 коп., и ученику 30 коп.

Принимая во внимание, что ныне чернорабочие получают в главных мастерских от 60 коп., а в депо даже от 50 коп., вышеозначенную плату нельзя не признать большим шагом в смысле улучшения их быта.

При средней работе в 340 час. (платежн., а не действит.) в месяц то даст заработок в 25 р. 35 коп, который нельзя не признать удовлетворительным для чернорабочего.

Имея в виду, что в году 93 праздника, т. е. 8 праздников в месяц, 50 часов можно выработать если работать:

10 будней	по 9 час.	— 90 час.
12 будней	по 12 час.	— 168 час.
2 праздн.	по 9 час.	— 34 час.
2 праздн.	по 12 час.	— 46 час.
4 праздн.	гулять	— 4 час.

Итого: — 338 час.

Такую работу нельзя считать обременительной.

Представитель от губернатора, фабричный инспектор, г. Кухта, ука-

зал, что нельзя не считаться с платежными силами предприятия и что чрезмерные требования, или даже хотя бы и такие, которые рабочими данного предприятия признаются нормальными, но выше его средств, могут повлечь за собою прекращение действий этого предприятия, что в свою очередь может вызвать безработицу, — обстоятельство крайне неблагоприятное для благосостояния рабочего класса.

Кроме того г. Кухта указал, что 75 коп. есть та средняя норма, по которой закон вознаграждает чернорабочих например при увечьях. Представитель жандармской полиции, ротмистр Вальтер воздержался от определения наиболее правильных, по его мнению, поденных плат.

Остальные члены комиссии, на предложение сделать какие-либо дополнительные заявления, от таковых отказались.

Председатель комиссии
 Начальник службы Тяги, инженер
 Фабричный инспектор, инженер
 Начальник Тифлисского отд. жандармского
 полицейского управления, ротмистр
 Начальник депо Тифлис
 Выбранные от мастеровых и рабочих

სსრკ ცსიო, ფონ. 273, აღწ. 12, საქ. 322, ფონ. 477—479, პირი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

№ 5

1906 წლის მაისის 5. — ამიერკავკასიის რკინიგზის სამმართველოს გზის სამსახურის უფროსის ცირკულარი უბნების უფროსებისადმი შტატში ჩარიცხულ მუშათა ხელფასის განსაზღვრის შესახებ, № 12

Вследствие увеличения кредитов на содержание нисших линейных агентов службы пути начальникам участков в отмену циркуляра № 34 от 20 июля 1894 года (сбор. распор. ч. II № 91) и телеграммы г. начальника дорог № 5046 от 24 марта 1905 года предлагается руководствоваться относительно штатных ремонтных рабочих и сторожей разных наименований нижеследующими указаниями:

1) Вновь принимаемых ремонтных рабочих зачислять в штат на оклад в 18 рублей в месяц, прослужившим штатными 5 лет платить 19 рублей в месяц, прослужившим 10 лет — 20 рублей в месяц. Тоже самое относится к штатным путевым и переездным сторожам. Для мостовых сторожей эти нормы увеличиваются на один рубль; для тоннельных — на два рубля в месяц.

2) Указанные в пункте первом прибавки делать лишь тем штатным служащим, которые отличаются усердием и добросовестностью.

3) Дальнейшее увеличение жалованья может быть допущено лишь в исключительных случаях, по особым ходатайствам начальников участков.

4) Заслуживающих поощрения штатных служащих представить в

указанной в пункте первом прибавке с 1 января 1906 года или, если они зачислены позже, то со дня зачисления в штат.

Одновременно с сим предлагается г. г. начальникам участков принять все меры, чтобы зачислить в штат наилучших из месячных и поденных рабочих, назначая со дня зачисления в штат оклады согласно пункта первого настоящего циркуляра, сообразуясь с продолжительностью службы зачисляемых в штат служащих.

За начальника службы Пути
инженер Альфонский
Заведывающий счетоводством службы
Пути К. Карпович

სსრკ ცსია, ფონ. 273, აღწ. 12, საქ. 110, ფურც. 19. პირი, სტამბური წერით დაბეჭდილი.

№ 6

1906 წლის დეკემბრის 15. — თბილისის გუბერნიის საფაბრიკო და სამთო-საქარხნო საქმის საკრებულოს მიერ 1907—1909 წლებისათვის გუბერნიაში შავი მუშების საშუალო დღიური ხელფასის დადგენის შესახებ

Тифлисское губернское по фабричным и горнозаводским делам присутствие, на основании ст. 18 высочайше утвержденных 2 июня 1903 года правил о вознаграждении потерпевших вследствие несчастных случаев рабочих и служащих, равно членов их семейств, в предприятиях фабрично-заводских, горной и горнозаводской промышленности, объявляет во всеобщее сведение определенную в заседании присутствия 15 декабря 1906 года среднюю поденную плату чернорабочим в этих предприятиях на трехлетие 1907—1909 гг.

Местности губернии	Средняя поденная плата чернорабочим						
	мужского пола				женского пола		
	взрослые с 17-лет		подростки 15—17 л	малолетн. 12—15 л	взрослые с 17 л		подростки 15—17 л
	р.	к.	коп.	коп.	р.	к.	коп.
1	2	3	4	5	6	7	8
1. В предприятиях фабрично-завод. промышлени:							
1) г. Тифлис	1	25	75	40	—	85	70
2) Тифлисский уезд	1	—	60	—	—	—	—
3) Уезды: Борчалинский, Горийский, Душетский, Сигнахский, Телавский	—	90	60	—	—	60	35
Ахалкалск и Тянкетский	—	—	—	—	—	—	—

1	2	3	4	5	6	7		
4) Ахалцихский уезд	—	9	60	—	—	60	—	—
II В предприятиях горной и горно- заводской промышленности:								
1) Ахалкалакский уезд								
а) каменноломнях	—	90	—	—	—	—	—	—
2) Ахалцихский уезд								
а) каменноломнях	1	—	—	—	—	—	—	—
б) на промыслах	—	70	50	—	—	—	—	—
3) В Борчалинском уезде								
а) на медн. рудниках на добыче руды	—	90	—	—	—	—	—	—
на креплении выаб.	1	10	—	—	—	—	—	—
на откатке руды	—	80	—	—	—	—	—	—
на закладке	—	85	—	—	—	—	—	—
на вспомогат. работах	—	80	50	—	—	—	—	—
на сортировке	—	80	55	45	—	—	—	—
б) на медиплавильных заводах:								
нагрузчики или засыпщики	—	95	—	—	—	—	—	—
откачки шлаков	1	10	—	—	—	—	—	—
Разные вспомогат. работы	—	85	55	—	—	—	—	—
на каменноломнях	—	90	—	—	—	—	—	—
4) В Горийском уезде:								
на каменноломнях	—	90	—	—	—	—	—	—
разработка графита	1	—	—	—	—	—	—	—
5) В Душетском уезде								
на медн. и руд.	1	10	—	—	—	—	—	—
6) В Сигнахском уезде:								
На нефтяных промысл.	—	90	—	—	—	—	—	—
7) В Тифлисском уезде								
на промыслах глауберовой соли	—	75	—	—	—	—	—	—
на каменноломнях	1	5	—	—	—	—	—	—
8) В Телавском уезде								
на медн. рудниках	—	90	—	—	—	—	—	—
на нефтян. промысл.	—	90	—	—	—	—	—	—
9) В Тианетском уезде								
На нефтяных промыслах	—	90	—	—	—	—	—	—

ცხა (თბ.), ფონ. 265, საქ. 1. 6, ფურ. 16. სტამბური წესით დაბეჭდილი.

№ 7

1907 წლის მარტის 28. — ამიერკავკასიის რკინიგზის სამმართველოს მოძრავი შემადგენლობისა და წვევის სამსახურის უფროსის მოხსენება ამიერკავკასიის რკინიგზის სამმართველოს უფროსისადმი რკინიგზის მთავარი სახელოსნოებისა და დეპოს ოსტატებისა და მუშების საშუალო დღიური ხელფასის შესახებ

Вследствие циркулярной телеграммы вашего превосходительства от 24 марта с/г за № 3086 и в дополнение моей телеграммы от 26 марта с. г. за № 5005 докладываю, что размер средней поденной платы и заработка

мастеровых и рабочих Главных мастерских весьма различны от такового же среднего заработка и средней поденной платы по депо, почему ниже сего представляю данные с подразделениями:

	Средн. поденная плата мастер. и рабочих	Средний заработок их
1904 г.		
По участкам Тяги и депо	88 к.	265 руб.
По Главным мастерским	1 р. 36 к.	407 руб.
В среднем по участкам Тяги, депо и мастерск.	1 р. 13 к.	338 руб.
1905 г.		
По участкам Тяги и депо	94 к.	283 руб.
По Главн. мастерским	1 р. 55 к.	465 руб.
В среднем по участкам Тяги, депо и мастерск.	1 р. 23 к.	368 руб.
1906 г.		
По участкам Тяги и депо	98 к.	293 руб.
По Гл. мастерским	1 р. 66 к.	497 руб.
В среднем по участкам Тяги, депо и мастерским	1 р. 27 к.	382 руб.

Начальник службы подвижного состава и тяги (ხელრთვა)
სსრკ ცსია, ფობ. 273, აღწ. 12, საქ. 590, ფურც. 50, დედანი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

№ 8

1909 წლის დეკემბრის 7. — კავკასიის პირველი სამთო ოკრუგის საოლქო ინჟ.
ა. ცეიტლინის პატაკი კავკასიის სამთო სამმართველოსადმი 1910—1912 წლები-
ხათვის ქუთაისის გუბერნიასა და ბათუმის ოლქში შავი მუშების საშუალო
დღიური ხელფასის დადგენის შესახებ

Во исполнение предложения Горного управления от 3 сего декабря за № 7017, полученного мною сегодня, имею честь донести, что средняя поденная плата чернорабочим на трехлетие 1910—1912 гг. определена Батумским и Кутаисским по фабричным и горнозаводским делам При-
сутствию в следующем размере:

В Батумской области:

Взрослому мужчине	1 руб.
Взрослой женщине	90 коп.

Подростку мужского пола	65 коп.
Подростку женского пола	55 коп.
Малолетним мальчику и девочке	40 коп.

В Кутаисской губернии по гор. Поты, Шорапанскому и Озургетскому уездам:

Взрослому мужчине	1 руб.
Взрослой женщине	80 коп.
Подростку мужского пола	70 коп.
Подростку женского пола	50 коп.
Малолетним: мальчику и девочке	40 коп.

По всем остальным уездам:

Взрослому мужчине	90 коп.
Взрослой женщине	60 коп.
Подростку мужского пола	50 коп.
Подростку женского пола	40 коп.
Малолетним: мальчику и девочке	30 коп.

По Тифлисской же губернии цены еще не утверждены и по утверждении таковых я буду иметь честь донести особо.

Окружной инженер А. Цейтлин

ცხა (თბ.) ფონ. 265, საქ. 106, ფურ. 7, დედანი, ხელითწერა.

№ 9

1909 წლის დეკემბერი. — ჰიათურის სამრეწველო რაიონში მალარობისა და წოლხვრელების რაოდენობის შესახებ 1895—1906 წლებში

Г о д ы	Число дей- ствующих		На один рудник приходится штолен	В среднем добыто руды в пудах	
	руд- ников	што- лен		на 1 руд- ник	на 1 штольную
1895	181	349	2	39877	19020
1896	233	571	2	41658	16998
1897	266	567	2 1/2	53680	21396
1898	229	472	2	70608	34448
1899	429	820	2	79376	41527
1900	348	715	2	11600	56452
1901	225	512	2	101794	44733
1902	277	470	2	99592	5 168
1903	251	415	2	81512	55360
1904	211	302	1 1/2	96001	67073
905	202	343	2	103348	60864
906	443	688	1 1/2	113215	72921

სსრკ ცსია, ფონ. 57, აღწ. 67, საქ. 253, ფურ. 57. პირი, სტამბური წესით დაბეჭდილი

№ 10

1909 წლის დეკემბერი. — ჭიათურის სამრეწველო რაიონში
მრეწველების რაოდენობის შესახებ 1895—1909 წლებში

Годы	Число предпри- мателей	Мелких промыш- ленни- ков с до 10000 руб.	Средних промыш- ленни- ков с до 50000 руб.	Крупных промыш- ленни- ков с до 50000 руб.
1895	78	61	15	2
1896	291	189	92	10
1897	400	249	140	11
1898	177	85	88	4
1899	291	189	92	10
1900	377	249	118	10
1901	179	85	91	3
1902	183	92	89	2
1903	180	100	77	3
1904	156	83	70	3
1905	178	112	64	2
1906	376	221	148	7
1907	348	225	117	6
1908	96	90	3	3
1909	222	73	142	7

სსრკ ცსია, ფონ. 37, აღწ. 67, საქ. 253, ფურ. 36 პირი, სტამბური წესით დაბეჭდილი.

№ 11

1909 წლის დეკემბერი. — ცნობები ჭიათურის სამრეწველო რაიონში
1892—1909 წლებში მარგანცის მოპოვების შესახებ

Года	Тысячи пудов
1892	10 236
1893	10 318
1894	11 118
1895	7 208
1896	9 706
1897	12 132
1898	16 259
1899	34 052
1900	40 363
1901	22 905
1902	25 925
1903	22 975
1904	20 256
1905	20 876
1906	50 170
1907	40 833
1908	6 955
1909	36 506

სსრკ ცსია, ფონ. 37, აღწ. 67, საქ. 253, ფურ. 35. პირი, სტამბური წესით დაბეჭდილი.

№ 12

1909 წლის დეკემბერი. — ქიათურის სამრეწველო რაიონში დასაქმებული
სამთო მუშების რაოდენობის შესახებ 1895—1909 წლებში

Года	Число горно- рабочих
1895	2 687
1896	1 704
1897	1 382
1898	1 245
1899	3 250
1900	3 702
1901	1 975
1902	2 214
1903	2 004
1904	2 995
1905	3 172
1906	5 085
1907	4 004
1908	671
1909	4 531

სსრკ ცსია, ფონ. 37, აღწ. 67, საქ. 253, ფურც. 38, პირი, სტამბური წესით დაბეჭდილი.

№ 13

1910 წლის იანვრის 10. — კავკასიის პირველი სამთო ოკრუგის საოლქო ინჟ.
ა. ცეიტლინის პატაკი კავკასიის სამთო სამმართველოსადმი თბილისსა და მის
მაზრებში 1910—1912 წლებისათვის შავი მუშების საშუალო დღიური
ხელფასის დადგენის შესახებ

В дополнение к рапорту моему, от 7 декабря 1909 г. за № 3524, имею честь донести, что поденная плата чернорабочим на трехлетие 1910—1912 гг. определена Тифлисским по фабричным и горнозаводским делам Присутствием в следующем размере:

В г. Тифлисе и уездах: Тифлисский, Борчалинский и мест. Боржом

Взрослым мужчинам	80 коп.
Подросткам	50 коп.
Малолетним	40 коп.

В уездах: Горийском, Телавском, Сигнахском и Тианетском

Взрослым мужчинам	70 коп.
Подросткам	45 коп.
Малолетним	30 коп.

В уездах: Ахалкалакском, Ахалцихском и Душетском

Взрослым мужчинам	60 коп.
Подросткам	35 коп.
Малолетним	25 коп.

Независимо от сего, имею честь провести поденную плату чернорабочим в минувшем трехлетии 1907—1909 гг.

В Батумской области

Взрослым мужчинам	1 руб.
Подросткам	70 коп.
Малолетним	40 коп.
Взрослым мужчинам	1 руб.
Подросткам	55 коп.
Малолетним	30 коп.

По Шорапанскому уезду:

Взрослым мужчинам	1—20 коп.
Подросткам	90 коп.
Малолетним	55 коп.

Окружной инженер А. Цейтлин

ცა (თბ.) ფონ. 265, საქ. 106, ფურ. 15, დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 14

1911 წლის ოქტომბერი — კავკასიის პირველი სამთო ოკრუგის საოლქო ინჟინრის ა. ცეიტლინის მოხსენების დანართი კავკასიის სამთო სამმართველოს უფროსისადმი ტყიბულის მაღაროში მუშათა გაფიცვის შესახებ

К донесению окружного инженера I Кавказского горного округа, от 8/11 апреля 1911 г. за № 618.

1911 год октябрь месяц Кутаисской губернии Кутаисского уезда.

Название завода, рудника или промысла: Ткибульские, каменно-угольные копи «Нахшира — Ткибульского горнопромышл. общества».

Число рабочих: в предприятии триста восемьдесят три (383, 47).

Число принимавших участие в забастовке: шестнадцать (16) чел.

Продолжительность забастовки*: — один день.

Число потерянных рабочих дней:** шестнадцать.

Причины забастовки: В конце февраля месяца 1911 г. контора копей выразила желание всем рабочим штольни, ввиду большой необходимости, чтобы они в течение марта месяца работали и по праздничным дням по обычной цене; на это рабочие не согласились и 4 марта заявили расчет, а засим 19 марта под угрозой смерти не допустили других рабочих заменить их.

Результаты забастовки: никаких вредных последствий для производства, равно и для бастовавших, так как большая часть рабочих осталась продолжать работы на прежних основаниях.

* Число дней от начала до конца забастовки.

** Получается перемножением числа рабочих на число дней забастовки; при этом должно обратить особое внимание на правильный подсчет при переменной численности бастующих групп рабочих в течение одной и той же стачки.

Обстоятельства, сопровождавшие стачку (призыв войск, аресты, высылки, частичный или общий расчет, разрушительные действия рабочих); промысловая полицейская стража арестовала пять человек зачинщиков, после чего на копях водворился порядок и работы продолжались без перерыва.

Окружной инженер I Кавказского горного округа А. Цейтлин

სსრკ ცსია, ფონ. 37, აღწ. 58, საქ. 587, ფურც. 19, დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 15

1912 წლის იანვრის 1. — ჭიათურის სამრეწველო რაიონის ბოქაულის მიერ შედგენილი ანკეტური ცნობები მარგანეცის მრეწველობისა და მასში დასაქმებული მუშათა მდგომარეობის შესახებ

§ 1. Количество населения обоего пола к 1 января 1912 года в заштатных городах, если таковые имеются в участке, местечках участка (в каждом отдельно) и селениях, деревнях, хуторах участка (вместе взятых): 11128 душ из этого числа коренного населения 173 души.

§ 2. Цифра населения туземного и не туземного (главным образом русской и других национальностей) каждого в отдельности в заштатных городах, если таковые имеются в участке, местечках участках (в каждом отдельно), и селениях, деревнях, хуторах участка (вместе взятых): В настоящее время состоит: коренных жителей м. Чиатура 188 обоего пола, туземцы. Временно проживающих в Чиатури: русского 361, туземцев 4020 обоего пола, других национальностей 254. На рудниках и заводах туземцев 10014, русских 128, других национальностей 499.

§ 3. Пространство участка в квадратных верстах: 80 квадратных верст.

§ 4. Преимущественный характер местности участка, т. е. равнинный или гористый: Гористый.

§ 5. Протекают ли по территории участка реки, какие именно и, в утвердительном случае, существует ли беспрепятственное сообщение между их берегами в течении круглого года и, если прекращается, то на какое время: Река Квирилы и ручьи: Чалас-геле, Цирквалис-геле, Джар-белис-геле и Шукрутис-геле. Для сообщения с берегами реки Квирилы в промысловом участке имеются мосты.

§ 6. Примыкает ли участок к морской береговой линии, длина протяжении этой линии в участке в верстах: Нет.

§ 7. Примыкает ли участок к государственной границе и, в утвердительном случае, какого государства.

Как велико протяжение пограничной линии в участке.

Принимают ли чины полиции фактическое участие в охране границы.

В какой форме выражается это участие полиции в охране границы (так например, командование чинов полиции и скольких именно на таможенных, переходные пункты, посты пограничной стражи, учреждение самостоятельных постов у границы и проч.): Нет.

§ 8. Прорезывается ли участок горными хребтами, существует ли через них свободное колесное сообщение в течение всего года и, если прекращается, то на какое время: В участке существуют мелкие горные хребты, через которых прекращается колесное и верховое сообщение в зимние месяцы.

§ 9. Проходят ли в участке железные дороги, не образуют ли эти дороги железнодорожного узла и сколько железнодорожных станций имеется в участке; имеют ли серьезное значение эти станции в смысле пассажирского и торгового движения: Станция Чиатура и Дарквети имеют значение в торговом отношении, вследствие вывоза марганцевой руды в громадном количестве 60 миллионов пудов в год, а также подвоза в большом количестве разного груза, всевозможных продуктов необходимых для населения живущего здесь с промышленной целью и в смысле пассажирского движения. Узловых станций в участке нет.

§ 10. Не имеется ли в участке курортов или дачных мест и, в утвердительном случае, сколько больных или дачников съезжается туда ежегодно: Нет.

§ 11. Нет ли в участке святынь, привлекающих богомольцев и, в утвердительном случае, сколько приблизительно паломников ежегодно туда стекается: Нет.

§ 12. Происходят ли в участке ярмарки, в каких пунктах, в какое время года, какова продолжительность каждой, сколько приблизительно населения стекается на каждую ярмарку: Ярмарок в участке не бывает, а есть в мест. Чиатури базарные дни, по воскресеньям, на базаре мест. Чиатури, куда привозят из окрестных селений разные продукты, убойный скот и птиц для продажи.

§ 13. Имеются ли в участке фабрики, заводы, нефтяные предприятия, рудники, рыбные промыслы:

а) общее число рабочих обоого пола на каждой фабрике, заводе, предприятии и проч. отдельно.

б) число русско- и иностранно-подданных в отдельности на каждой фабрике, заводе и проч.

№ пп	Наименование заводов и рудников	Число рабочих			Примечание
		Русско-поддан	иностран-подд.	всего	
1	2	3	4	5	
	Марганце-промывательные заводы				
1	Кавказского рудничного товарищества	244	—	244	
2	Августа Мисльса	183	3	192	
3	Луи Панасье	50	—	50	
4	Бр. Оганезовых	35	1	36	
5	Нестора Церетели и К ^о	36	—	36	
6	Гельзенкирхенского общества	162	8	170	

1	2	3	4	5
Марганце-промысловые заводы				
7	Бр. Чилингариан	54	—	54
8	А. Мадатова	28	—	28
9	О. Ф. Геллерта	44	6	50
10	Г. Чомахидзе и Г. Самхаралдзе	41	7	48
11	И. Сванишвили и К ^о	39	—	39
12	Товарищество „Перексиф“	22	—	33
13	Антверпенского анонимного рудничного общества	61	10	71
14	Вацадзе	25	—	25
15	Р. Джавахова	33	—	33
		1057	35	1092
Завод искусственных минеральных вод				
16	Луки Папава	5	—	5
17	Казара Бекчианца	6	—	6
18	Ермолая Кунчулия и Ираклия Хаиндрава	4	—	4
19	Иосифа Хаиндрава	5	—	4
Марганцевые рудники				
20	Кавказского рудничного товарищества	280	—	280
21	Августа Мюльса	81	—	81
22	Форвуд и Саллар	571	—	371
23	Луи Панасье	88	—	88
24	Бр. Оганезовых	165	—	165
25	Млвмского женского монастыря	109	—	109
26	Нестора Церетели и К ^о	57	—	57
27	Гельзенкирхенского общества	26	—	26
28	Бр. Чилингариан	82	—	82
29	А. Мадатова	56	—	56
30	Бр. Самгурашвили	62	28	90
31	О. Ф. Геллерта	42	16	58
32	Р. Анджапаридзе и К ^о	96	—	96
33	Г. Чомахидзе и Г. Самхаралдзе	51	12	63
34	Владимира Каландадзе	135	—	135
35	Соломона Гаприндашвили	86	—	86
36	Александра Джакели	83	—	83
37	Наследников Овропира Чачанидзе	48	—	48
38	Геоργия Фарулава	42	—	42
39	Геоργия Злановича	43	—	43
40	Феодора Сафонова	—	11	11
41	Владимира Гугунишвили	63	—	63
42	Джабо Абашидзе	61	—	61
43	Ильи Ратиани и К ^о	56	—	56
44	Ивана Бараташвили и Шегрила Исаева	40	—	40
45	Ивана Медзмаришвили	53	—	53
46	Иллариона Беридзе	50	—	50
47	Д. Жоржолиани и К ^о	52	—	52
48	Кация Гамкрелидзе	29	—	29
49	Дариспана Гугунишвили	65	—	65
50	Зосима Жоржолиани	26	—	26
51	Джимшелеишвили и Медзмаришвили	29	—	29
52	Вячеслава Чхеидзе	86	—	86
53	Александра Кекелидзе	30	—	30
54	Филимона Кобахидзе	28	—	28
55	Геоργия Кернаро	41	6	47

1	2	3	4	5	6
56	А. Гибелавა и Каджая	50	—	50	
57	Г. Карпозидзе	27	10	37	
58	Давида Кекелидзе	16	—	16	
59	Сергей Гейдамана	62	—	62	
50	Бр. Бр. Арусевы	34	—	34	
61	Христофор Манолопуло	38	6	44	
62	Владимири Авалиани	17	—	17	
63	Георгия Арусия	40	—	40	
64	Давида Сулаберидзе	25	—	25	
65	Акакия Амаглобли	30	—	30	
66	Виссариона Гугунишвили	16	—	16	
67	4 разных мелких промышленников	3842	—	3842	
68	Рабочие по погрузке марганцевых вагонов	638	—	638	
69	Возчиков руцы из рудников и заводов	1089	96	1904	
Всего:		10448	219	10657	

§ 14. Имеются ли в участке железнодорожные мастерские, с указанием числа рабочих:

а) число рабочих в каждой отдельно.

б) число русско и иностранно-подданных из них в отдельности.

в) Место жительства их, т. е. в полосе отчуждения или вне оной: Нет.

§ 15. Имеются ли в районе участка значительные поселки, слобода и т. п. городские поселения, не имеющие чинов городской полиции (приставов, надзирателей и городских). Нет.

§ 16. Не находится ли в районе участка местности, имеющей особенно стратегическое значение (крепости, дороги, ведущей к государственной границе и пр.): Нет.

§ 17. Расположены ли в участке войсковые части и, в утвердительном случае, какие именно и как они расквартированы: казарменно или по обывательским квартирам: Нет.

§ 18. Число в участке банков и их отделений, банкирских контор, обществ взаимного кредита, ссудо-сберегательных товариществ с указанием их названий: В участке имеются: Чиатурское общество взаимного кредита, ссудо-сберегательное товарищество для служащих Совета съезда, ссудо-сберегательные кассы: при Чиатурском казначействе, при Чиатурской почтово-телеграфной конторе и при станции Чиатура, а также в Чиатурах находятся агенты и представители следующих кредитных учреждений: Тифлисского коммерческого банка и Русско-азиатского банка, которые выдают ссуды под...

§ 19. Число учебных заведений в участке:

а) общеобразовательных средних (правительственных и содержащихся на частные средства).

б) общеобразовательных низших (министерских, церковно-приходских и частных).

в) сельскохозяйственных, технических и других специальностей:

В участке имеются следующие учебные заведения:

1. Чиатурское городское 6 классное училище (без первых двух классов (по положению 1872 года с техническим отделением, содержащееся

на средства Совета съезда марганце-промышленников, субсидируемое казной в размере 709 руб. в год.

2. Чиатурское начальное одноклассное училище, при городском училище, содержащееся на средства Совета съезда марганцепромышленников.

3. Чиатурское частное женское училище, содержащееся на средства Совета съезда.

4. Чиатурская двухклассная церковно-приходская школа, содержащаяся на счет казны и на сбор за право учения.

5. Чиатурская одноклассная греческая школа, содержащаяся на средства Совета съезда и на деньги, поступающие из платы за право учения.

§ 20. Число в участке типографий, литографий, театров, концертных зал, кинематографов и др. подобных заведений: В участке имеется театр и кинематограф.

§ 21. Число трактирных заведений с крепкими напитками, а равно и без крепких напитков, гостиниц, меблированных комнат, постоянных и заезжих домов:

а) в заштатных городах участка (в каждом отдельно) .

б) в местечках участка (в каждом отдельно).

в) в селениях участка (вместе взятых).

В м. Чиатура винных погребов 30, духанов 18, пивных лавок 9, ренсковых погребов 3, меблированных комнат 1.

На рудниках 19 винных погребов.

§ 22. Число издаваемых в участке газет и журналов: Нет.

§ 23. Число лиц, состоящих в участке под надзором полиции по судебным о них приговорам к 1 января 1912 г.: Сорок четыре (44).

§ 24. Число проживающих в участке административно ссыльных к 1 января 1912 года: Один.

§ 25. Число составленных полицией в участке дознаний за 1910, 1911 и 1912 годы по преступным деяниям, по коим виновные не обнаружены, с указанием числа этого за каждые из трех годов в отдельности: В 1910 году — 2.

§ 26. Число лиц, против которых в участке полицией возбуждено судебное преследование за 1910, 1911 и 1912 годы в народных словесных судах, в сельских судах, у мировых судей и у судебных следователей, с указанием этого числа за каждые из трех годов отдельно по каждому из поименованных учреждений и должностных лиц в отдельности: В 1910 г. возбуждено дел:

у следователей 17, у мировых судей — 287.

В 1911 г. возбуждено дел: у следователей — 15, у мировых судей — 134.

В 1912 г. возбуждено дел: у следователей — 23, у мировых судей — 158.

§ 27. Число имевших место в участке в 1910, 1911 и 1912 гг. случаев:

1) разбоев и грабежей (вместе)

2) убийств и покушений на них

3) скотокрадств — 1.

В 1911 году разбоев и грабежей — 1, убийств, покушений и коннокрадств — не было.

В 1912 году разбоев и грабежей — 4.

Убийств и покушений не было, скотокрадств — 1.

§ 28. Число разбойничьих шаек действовавших в участке в 1910, 1911 и 1912 годах в отдельности: нет.

§ 29. Число лиц, на коих в участке налагалось в 1910, 1911 и 1912 гг. взыскание за нарушение издаваемых губернаторами обязательных постановлений, в порядке охраны, с указанием числа этого за каждый из трех годов в отдельности

В 1910 году не было

В 1911 году 6

В 1912 году 2

§ 30. Средняя годовая наемная стоимость в участке квартир: малых (до 4 комнат), средних (4—6 комнат) и больших (свыше 6 комнат).—

Наемная плата на квартиры существует в участке:

малых до 4 комнат от 400—600 руб. в год

средних до 6 комнат от 600—800 руб. в год

свыше 6 комнат от 800 до 1500 руб. в год.

§ 31. Средняя стоимость в участке соответствующей единицы топлива, употребляемого в данной местности главным образом, с указанием рода топлива и продажной единицы (так напр. куб. саж. дров; пуда каменного угля и проч.). На топливо существуют следующие цены в Чиатурах: сажень дров 45 рублей с доставкой на квартиру 55 руб., каменный уголь 50 коп. пуд.

§ 32. Средняя стоимость в участке осветительных материалов, употребляемых в данной местности, главным образом, т. е. пуда керосина, фунта свечей, киловатта электричества. Осветительные материалы: пуд керосина 2 руб., 1 фунт свечей — 35 коп., киловатт электричества 30 коп.

§ 33. Средняя помесичная наемная плата в участке домашней прислуги с продовольствием от хозяев: мужской и женской. Наемная плата на прислугу: повар от 15—30 руб. в месяц, женская прислуга от 10—20 руб.

§ 34. Поденная плата в участке чернорабочим без продовольствия: летом и зимою. Поденная плата чернорабочему от 1 руб. 30 коп. до 2 руб. летом, и зимой от 1 руб. до 1 руб. 60 коп.

§ 35. Стоимость в участке главнейших жизненных припасов: 1 фунта печеного хлеба (1 и 2 сорта), 1 фунта мяса, 1 десятка яиц, 1 фунта коровьего масла, 1 фунта соли, 1 бутылки молока, и 1 пуда картофеля.

1 фунт хлеба 1 сорта 5 коп., 2 сорта 4½ коп.

1 фунта мяса: 16 коп.

10 шт. яиц — 30 коп.

1 фунт коровьего масла — 60 коп.,

1 фунт соли — 1 коп.

1 бутылки молока — 20 коп.

1 пуд картофеля — 1 руб. 20 коп.

§ 36. Стоимость в участке верховой лошади, 1 пуда сена, 1 пуда ячменя, 100 кулей соломы и 1 пуда самана:

Верховая лошадь от 150 до 300 руб.

1 пуд сена — 80 коп.

1 пуд ячменя 1 руб. 20 коп.

Соломы — нет, а 100 пучков кукурузной чалы — 6 руб.

1 пуд самана — 40 коп.

§ 37. Число входящих бумаг у полицейских участковых приставов за 1910, 1911 и 1912 годы, с указанием за каждый год в отдельности:

В 1910 году — 5910

В 1911 году — 5856

В 1912 году — 5782

§ 38. Число исходящих бумаг у полицейских участковых приставов за 1910, 1911 и 1912 гг. с указанием за каждый год в отдельности:

В 1910 году — 6845

В 1911 году — 6724

В 1912 году — 6760

Примечание: большинство №№ настольного реестра заключают в себе несколько входящих и исходящих бумаг, так как согласно инструкции Министерства внутренних дел 1886 года все производство по каждому требованию записывается и выписывается до окончательного исполнения под одним и тем же номером и таким образом число № настольного реестра не может соответствовать действительному числу входящих и исходящих бумаг участкового управления, а таковые в среднем следует считать в 2—3 раза больше.

§ 39. Существуют ли в участковом полицейском управлении телефоны и в утвердительном случае:

а) на чей счет они содержатся

б) сколько стоит первоначальная установка телефонного аппарата,

в) во что обходится годовое пользование последним.

Телефонная станция устроена на средства Совета съезда марганцево-промышленников, каковою пользуются безвозмездно: учреждения и служащие Совета съезда, для частных лиц установлена следующая плата: за первоначальную установку до 100 руб. смотря по дальности расстояния от электрической станции, годовая плата за пользование 50 руб.

§ 40. Нет ли в участке таких резких, неблагоприятных климатических особенностей, которые затрудняли бы проживание в данной местности (суровость климата, лихорадка и др. местные болезни и проч.): в зимнее время вследствие выпадающего обыкновенно глубокого снега и суровости зимы прекращается колесное и верховое сообщение с рудниками и окрестными селениями на 2—3 месяца, последствием чего является недостаток необходимых продуктов и значительное увеличение цен на таковые, а также в виду прекращения сообщения затрудняется исполнение служебных обязанностей.

Чиатурский промысловый пристав (ხელრთვა).

ცხა (თბ.), ფონ. 415, აღწ. 1, სპ. 110, ფურტ. 1—16, დედანი, ტრაფარეტულ ბლანკზე ხელით ნაწერო.

№ 16

1913 წლის იანვრის 4. — კავკასიის პირველი სამთო ოკრუგის საოლქო ინჟ.

ა. ცეიტლინის პატაკი კავკასიის სამთო სამმართველოსადმი თბილისის
გუბერნიაში 1913—1915 წლებისათვის შავი მუშების საშუალო დღიური
ხელფასის დადგენის შესახებ

Имею честь донести, что средняя поденная плата чернорабочим на трехлетие 1913—1915 гг. определена Кутаисским и Батумским по фабричным и горнозаводским делам Присутствиями в следующем размере:

А) В Кутаисской губернии

Взрослым мужчинам	1 руб.
Взрослым женщинам	80 коп.
Подросткам мужск. пола	70 коп.
Подросткам женского пола	50 коп.
Малолетним мужск. и женск. пола	40 коп.

Б) В Батумской области:

а) для Батумского округа:

Взрослым мужчинам	1 р. 20 коп.
Взрослым женщинам	1 р.
Подросткам мужского пола	80 коп.
Подросткам женского пола	70 коп.
Малолетним мужск. и женского пола	50 коп.

б) Для Артвинского округа

Взрослым мужчинам	1 руб.
Взрослым женщинам	90 коп.
Подросткам мужского пола	65 коп.
Подросткам женского пола	55 коп.
Малолетним мужского и женского пола	40 коп.

В) По Сухумскому округу:

Взрослым мужчинам	1 руб. 30 коп.
Взрослым женщинам	95 коп.
Подросткам мужского пола	80 коп.
Подросткам женского пола	65 коп.
Малолетним мужск. и женского пола	45 коп.

По Тифлисской губернии цены еще не утверждены и по утверждении таковых буду иметь честь донести особо.

Окружной инженер А. Цейтлин

ცსა, (თბ.), ცობ. 265, საქ. 136, ფურ. 8. პირი, ხელით ნაწერი.

№ 17

1913 წლის ოქტომბრის 30. — შინაგან საქმეთა მინისტრის მოხსენება
 თბილისის ტრამვაის მუშათა გაფიცვის შესახებ

Доверительно

Вследствие письма от 13 сентября сего года за № 5825 по поводу происходившей в Тифлисе забастовки трамвайных служащих и участия в проведении этой забастовки членов Государственной думы социал-демократической фракции Чхеидзе и Скобелева, имею честь уведомить ваше высокопревосходительство, что затронутый вами вопрос еще задолго до получения означенного письма служил предметом нашего честного собеседования, а равно еще в августе сего года был доложен мною в Совете министров.

Из поступивших в настоящее время от розыскных органов подробных данных, течение Тифлисской трамвайной забастовки и участие в последней членов Государственной думы Чхеидзе и Скобелева обрисовывается в следующем виде:

Первичные сведения о забастовке служащих Тифлисского трамвая с предъявлением экономических требований были получены начальником Тифлисского губернского жандармского управления 8 августа сего года и тогда же были сообщены тифлисским губернатору и полицмейстеру.

22 августа к директору трамваев явилась депутация от служащих в числе 5 человек и предъявила ряд требований, на исполнение которых дирекции трамвая, под угрозой забастовки, дан трехдневный срок. Требования касались прибавки жалованья, выдачи бесплатных семейных билетов, улучшения врачебной помощи, уничтожения сверхурочной работы и т. д.

24 августа, в присутствии чинов полиции и администрации трамвая, было устроено общее собрание служащих, на котором директор трамвая просил дать время для обсуждения заграницей центральным правлением предъявленных требований, но все служащие единогласно решили никакой отсрочки не давать, так как дирекции требования служащих и намерение их забастовать было известно за два месяца до этого.

26 августа состоялось вновь такое же собрание, на котором директор трамвая Тахтаджан просил служащих подождать до 5 сентября и объявил, что им уже послано несколько телеграмм в г. Брюссель о скорейшем разрешении этого вопроса, но служащие не согласились и спокойно разошлись по домам, не приступая к работе. Таким образом с 25 августа началась полная забастовка трамвая, в коей приняли участие 866 служащих.

29 августа из Центрального управления трамвайного общества, находящегося в г. Брюсселе, получен был ответ следующего содержания: «Собравшийся Совет правления, рассмотрев требования служащих, считает невозможным удовлетворить таковые в полном объеме, но готов войти в переговоры для заключения согласия с тем только условием, чтобы забастовка была немедленно прекращена».

После ознакомления с содержанием ответа, недовольство служащих возросло, так как они ожидали безусловного удовлетворения некоторых

пунктов их требований. Служащие объявили дирекции, что забастовка продлится до приезда из Брюсселя уполномоченного Правления, с которым они предполагают войти в переговоры.

Телеграмма Центрального правления признана тифлисским губернатором совершенно недостаточной, почему 30 августа, по настоянию губернатора, бельгийским консулом послана телеграмма в Брюссель о немедленном командовании в Тифлис представителя от Правления, снабженного достаточными полномочиями для удовлетворения требований, выставленных служащими трамвая.

31 августа были собраны служащие трамвая, которым был объявлен текст полученной из Брюсселя телеграммы, в коей Правление соглашалось на некоторые уступки. Рабочие просили дать время подумать, обещав ответить утром 2 сентября, и спокойно разошлись.

2 сентября утром в парке собралось около 400 служащих, которыми были предъявлены уже измененные ими требования, при этом служащие Зорин и Минеев произнесли речи, призывавшие к дальнейшей забастовке. В означенных требованиях также говорилось, чтобы просить полицмейстера не наказывать служащих за забастовку и возобновить работы только тогда, когда будут удовлетворены все эти требования.

Того же дня вечером состоялось собрание служащих, которое выказалось за продолжение забастовки, хотя многие служащие склонны были приступить к работам пока на условиях, изложенных в телеграмме Правления, а дальнейшие переговоры начать по приезде уполномоченного из Брюсселя.

Ввиду того, что 2 сентября служащие не согласились на уступки, сделанные обществом, и предъявили новые требования, Тифлисский губернатор объявил служащим, что если 5 сентября к работам не будет приступлено, то администрация трамвая уволит служащих и заменит новыми, принятыми на новых условиях.

В ночь на 5 сентября получена телеграмма из Брюсселя, в которой общество объявляло свои последние уступки. Большинство служащих, после ознакомления с телеграммой, стало упорно настаивать на возобновлении работ и лишь меньшинство стояло за продолжение забастовки до приезда уполномоченного.

6 сентября утром некоторые служащие явились к парку трамвая, видимо с целью приступить к работе, но, простоявши некоторое время, разошлись по домам.

7 сентября были получены сведения, что Совет правления из Брюсселя прислал телеграмму на имя бельгийского консула с извещением, что, категорически отказывая в удовлетворении всех остальных требований, Совет назначает временем расчета рабочих понедельник 9 сентября.

Тогда Тифлисский губернатор предложил директору трамвая в точности соблюсти объявление о расчете в субботу, 7 сентября рабочих трамвая и принять затем немедленно меры к найму новых служащих, причем указал на возможность получить соответствующих рабочих из Петербургской комиссионной биржевой артели, которая предложила свои услуги Тифлисской городской управе, по обслуживанию трамвая на случай его выкупа городом.

Требование губернатора об объявлении расчета было того же числа исполнено директором трамвая, но затем 9 сентября последним было вы-

вешено новое объявление о согласии Совета Правления в Брюсселе на уплату заработной платы в половинном размере за дни забастовки и о присылке из Брюсселя уполномоченного.

После приведенного объявления в тот же день состоялось новое собрание служащих трамвая, на каковом последние предъявили новые требования и так как соглашение не состоялось, то служащим было предложено получить 11 сентября расчет, причем о принятом решении было сообщено дирекции в Брюссель и помещены в газетах объявления с приглашением на службу желающих.

11 сентября дирекция вывесила новое объявление об уплате полностью служащим денег за забастовочные дни и об увеличении жалованья.

По ознакомлении с этим объявлением служащие потребовали письменного подтверждения об удовлетворении предъявленных требований, и, по получении такового, того же 11 сентября стали на работу.

За время забастовки полицией арестованы за явные подстрекательства служащих трамвая к забастовке 13 человек, которых предположительно привлечь к следствию по обвинению в преступлении, предусмотренном 1539³ ст. Уложения о наказаниях.

В проведении означенной забастовки принимали, в числе прочих главарей, деятельное участие члены Государственной Думы Чхеидзе, прибывший 29 августа в Тифлис из Кутаисской губернии, и Скобелев, прибывший из Карса 31 августа. Скобелев выработал требования, предъявленные затем бастующими администрации трамвая, руководил ходом забастовки и обещал, совместно с Чхеидзе, ходатайствовать пред Тифлисским губернатором и высшими властями об освобождении арестованных забастовщиков. Член Думы Чхеидзе, помогая забастовщикам, в проведении забастовки, заявлял последним, что все забастовки в России за последнее время проводятся главным образом социал-демократами, которые этим проверяют свои силы и выясняют, каким влиянием они пользуются в массе рабочих.

Описывая деятельность названных членов Государственной думы, принадлежащих к социал-демократической фракции последней, свидетельствует о принадлежности их к революционной партии и о том громадном в государственном смысле вреде, наносимом этой фракцией, возбуждающей в рабочем и трудящемся классах недовольство существующим строем и стремление к изменению такового. Стремясь к возможно широкой популяризации среди населения проповедуемых идей, члены социал-демократической фракции Государственной думы, как неоднократно наблюдалось, пытались использовать перерывы в занятиях Думы и пребывание свое в местностях, от которых они избраны, с целью оглашения своих противоправительственных взглядов под видом ознакомления избирателей с деятельностью Государственной думы, а некоторые из них, рассчитывая на особые гарантии неприкосновенности личности, установленные для членов законодательных учреждений, переходили к явно агитационной деятельности,—очевидным доказательством чего и является участие Скобелева и Чхеидзе в Тифлисской трамвайной забастовке.

Признавая подобное явление совершенно недопустимым, Министерство внутренних дел в мае сего года циркулярно предложило губернаторам сделать распоряжение о наблюдении за деятельностью членов со-

циал-демократической фракции в этом направлении и о неукоснительном привлечении их к ответственности в тех случаях, когда в деяниях их установлены будут признаки одного из государственных преступлений, предусмотренных действующими уголовными законами; при этом Министерство внутренних дел подробно указало порядок привлечения членов Государственной думы к ответственности, сообразуясь с действующими узаконениями, изложенными в соответственных статьях учреждения Государственной думы.

Независимо от сего Министерство внутренних дел, имея в своем распоряжении сведения о намерении членов социал-демократической фракции использовать свое каникулярное время для соответствующей партийной работы в подполье, отдало циркулярное распоряжение розыскным органам Империи о наблюдении за проникновением членов Думы в революционные организации и о привлечении их к законной ответственности.

На проводимые Министерством внутренних дел по данному вопросу мероприятия лишены руководящего и обязательного значения для местностей Кавказа, в виду существования там наместничества, для коего распоряжения Министерства внутренних дел могут носить лишь осведомительный характер.

Принимая во внимание последнее обстоятельство, Министерство внутренних дел при принятии каких-либо руководящих мер или изданий циркулярных распоряжений общего для Империи характера ограничивается лишь сообщением об этом кавказским властям для сведения.

В силу вышеизложенных оснований Министерство внутренних дел, хотя и имело своевременно подробные сведения о возникновении и ходе тифлисской трамвайной забастовки, а равно о деятельном в проведении таковой участии членов Государственной думы Чхеидзе и Скобелева, но было лишено возможности принять по этому поводу какие-либо меры и вынуждено было ограничиться лишь вменением подведомственным Министерству органам политического розыска в обязанность обо всем докладывать местной высшей администрации на зависящее последней распоряжение, что и было неукоснительно исполняемо.

Из донесеней, поступивших в самое последнее время от кавказских розыскных органов, оказалось, что Тифлисская Судебная палата постановила привлечь члена Государственной думы Скобелева к ответственности по обвинению в преступлении, предусмотренном 6 п. 1 ч. 126 ст. Уг. Ул., за составление Скобелевым статьи «Пора подумать», возбуждающей вражду между нефтепромышленными рабочими и хозяевами, каковая статья была затем напечатана в выходящем в Баку журнале «Наше Слово». Об этом факте я не преминул поставить ваше высокопревосходительство в известность письмом от 28 октября за № 105716, как о результате противоправительственной деятельности названного члена Государственной Думы.

Пользуясь случаем засвидетельствовать вам, милостивый государь, уверения в отличном моем уважении и совершенной преданности

Министр внутренних дел (ხელმოწერა).

№ 18

1914 წლის იანვარი. — გზათა მიმოსვლის სამინისტროს დებეზა ამიერ-კავკასიის რკინიგზის უფროსისადმი შორაპნის დეპოს მონტიორის მკვლელის ვინაობის დადგენის შესახებ

В газетах сообщалось, что виновные [в] убийстве [в] 1909 году монтера депо Шорапань Рухадзе осуждены и понесли кару. Если это сообщение правильно, прошу донести, принадлежат ли осужденные составу мастеровых и рабочих депо, а если это были посторонние, то установлено ли при судебном расследовании, что они были известны рабочим при увольнении последних за отказ выдать виновных.

Викторов

სსრკ ცსია, ფონ. 273, აღწ. 12, საქ. 323, ფურც. 101. დებეზის გაშიფრული ტექსტი ტრაფარეტულ ბლანკზე.

№ 19

1914 წლის მარტის 21. — კავკასიის პირველი სამთო ოკრუგის საოლქო ინჟ. ა. ცეიტლინის დებეზა სამთო დეპარტამენტისადმი ალავერდის სპილენძსადნობი ქარხნის მუშეების გაფიცვის შესახებ

Девятнадцатого [в] девять часов утра [в] Аллавердском заводе из более двух тысяч людей прекратили работы сто четыре, из них двадцатого числа не работало пятьдесят один, сегодня работают все. Требования экономические. Выступлений и репрессий не было, все мирно, подробно-сти почтой.

Окружной инженер Цейтлин

სსრკ ცსია, ფონ. 37, აღწ. 58, საქ. 714, ფურც. 214, გაშიფრული ტექსტი, დებეზის ტრაფარეტულ ბლანკზე.

№ 20

1914 წლის მარტის 24. — კავკასიის პირველი სამთო ოკრუგის საოლქო ინჟ. ა. ცეიტლინის დებეზა სამთო დეპარტამენტისადმი ალავერდის სპილენძსადნობი ქარხნის მუშეების გაფიცვის დამთავრების შესახებ

Забастовка ликвидирована, работают все, работы не прекращались, заводе с рудниках, все прошло мирно без выступлений с эксцессов¹, без привлечения кого-либо к ответственности, часть экономических пожеланий удовлетворена.

Цейтлин

სსრკ ცსია, ფონ. 37, აღწ. 58, საქ. 714, ფურც. 215. გაშიფრული ტექსტი დებეზის ტრაფარეტულ ბლანკზე.

¹ ასეა საბუთში.

დოკუმენტური მასალები პლატონ იოსელიანის შესახებ

პლატონ იოსელიანს მეცხრამეტე საუკუნის ქართველ მოღვაწეთა შორის განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს. იგი როგორც პიროვნება, ისტორიკოსი, მისი დროის მოვლენებისა და ქართული ეროვნული მემკვიდრეობის თავისებური აღქმის ნაყოფს წარმოადგენს.

პლატონ იოსელიანის ბავშვობის, ყრმობისა და მოღვაწეობის პირველი პერიოდი ქართველი ერის ცხოვრებაში მკაცრი სუსხიანი ვითარებით ხასიათდება. ეს ის წლებია, როდესაც ქართულ საზოგადოების ხსოვნაში ჯერ კიდევ ცოცხლობს 1783 წლის გიორგიევსკის ხელშეკრულება და რუსეთის იმპერატორის 1801 წლის 12 სექტემბრის მანიფესტი საქართველოს რუსეთთან შეერთების შესახებ.

პლატონ იოსელიანი ქართული საზოგადოების იმ ჯგუფის წარმომადგენელია, რომელმაც ეროვნული აღორძინების გზა და საშუალება სწავლა-განათლებაში დაინახა.

მის სულიერ მოსაზრდოებელ წყაროს მრავალსაუკუნოვანი ქართული კულტურა, მშობლიური ენა, ქართველი ხალხის ეროვნული ტრადიციები წარმოადგენდა.

პლ. იოსელიანის კალამს ეკუთვნის მრავალი ნაშრომი, რომელიც შეეხება საქართველოს ისტორიას, ძველ ნაშთებს და ძეგლებს.

მაღალმა საერთო მომზადებამ, თავისი ქვეყნის წარსულის კარგად ცოდნამ და ეროვნული ტრადიციებისადმი ერთგულებამ პლატონ იოსელიანი მტკიცედ დააყენა ძველი თაობის მედროშეების ნაკვალევზე.

პლატონ იოსელიანი დაიბადა 1809 წლის 15 ნოემბერს ქალაქ თბილისში, მამა-პაპით ქართლ-კახეთის მეფეთა კართან დაახლოვებულ აზნაურის ოჯახში. პლატონის მამა — ეგნატე იოსელიანი იყო საქართველოს უკანასკნელი მეფის გიორგი მეთორმეტის სამეფო კარის წმინდა გიორგის ეკლესიის მღვდელი, საქართველოს ეგზარქოს იონას მიერ 1831 წელს დეკანოზად ნაკურთხი. დედა-ბარბარე სულხანიშვილის ასული.

თავის გვარისა და წინაპრების შესახებ საინტერესო ცნობას გვაწვდის პლატონ იოსელიანი იოანე ბატონიშვილისადმი 1867 წელს გაგზავნილ წერილში: „მე მამა-პაპით ვეკუთვნოდი მეფეთა სასახლესა გუარისა გამო ძუელისა. 1560 წლიდამ, ვითარაც ფიცისა კაცნი ვიყუენით სუანეთსა, ოდიშსა, იმერეთსა და ქართლსა. ვითარცა სასახლისა კაცნი ვახლდით მთავართა და მეფეთა იმერეთისა და ქართლისა დასრულებამდე მეფობისა. მეცა თვით ვიყავ დაახლოვ-

პლატონ იოსელიანი.

ბული მეფის ძეთა, ვითარცა მათთან შინაური, მათთან დაბინავებული, მათთან ჯამოკცებული და შენახული“¹.

მკვლევართათვის ინტერესს მოკლებული არ უნდა იყოს ის ამბავი, რომ მესტიის რაიონის სოფელ ლახირში, სადაც ძირითადად იოსელიანები სახლობენ, შემონახულია იოსელიანთა საგვარეულო სევანური ციხე-დარბაზიანი სახლი ეკლესიითურთ, რომელიც მთლიანად ერთ არქიტექტურულ ანსამბლს შეადგენს და თავისი სტილით საშუალო საუკუნეების ძეგლებს მიეკუთვნება. იქნებ მართლაც შემთხვევითი არ იყო პლატონის გარეგნობაში და ხასიათში მთა-საქართველოს მკვიდრთათვის დამახასიათებელი ბევრი რამ ნიშანთვისება.

პლატონ იოსელიანის პაპა ონისიმე იოსელიანი, „იოსებ კათალიკოსისაგან ნაკურთხი, სასახლესთან დაახლოებული პირი, მეფე გიორგის საყვარელი კაცი ყოფილა“².

სამეფო კართან ყოფილა დაახლოებული აგრეთვე პლატონის მამა — ეგნატე იოსელიანი, „მწერალი მეფე გიორგისა, მისგანვე მიბარებული 1779 წელს სომხის მოძღვართან სასწავლებლად ენისა და სომხურისა ენისათვის მოხმარებული მეფისაგან“³. კაცი პატიოსანი, ერთგული და გონიერი. მის მიერ შედგენილი წერილები, მოტანილი პლატონ იოსელიანის შრომაში „ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა“ სიტყვა კაზმულობით, აზრთა სიღრმით, მკაფიოობით, სისხარტით, სასიამოვნო ჟღერადობით გამოირჩევა და ავტორის კარგ განათლებაზე მეტყველებს.

ეგნატე იოსელიანის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის წლები საქართველოს ცხოვრებაში მეთვრამეტე-მეცხრამეტე საუკუნეების მიჯნაზე მომხდარ ღრმა მნიშვნელობის პოლიტიკური, სოციალური და ეკონომიური ხასიათის ცვლილებებს ემთხვევა. ქართული ეროვნული ინტერესების დამცველი მამა, სამშობლოს ქვეყნის ტკივილებისა და განცდების შესახებ ხშირად მოუთხრობდა ხოლმე პლატონს. გულმხურვალე ნაამბობში ყოველთვის ჩაქსოვილი იყო საკუთარი ქვეყნისა და ხალხის განუსაზღვრელი სიყვარული, რასაც არ შეიძლება გავლენა არ მოეხდინა პლატონზე, დაღი არ დაემჩნია ყმაწვილის შთაბეჭდავ გონებაზე, მის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ აზროვნების ჩამოყალიბებაზე და სასარგებლო ნაყოფი არ გამოედო მის მოღვაწეობა-საქმიანობაში.

10 წლის პლატონი 1819 წელს შეჰყავთ თბილისის სასულიერო სასწავლებელში, სადაც ის იშვიათი ბეჯიდობით და მონდომებით სწავლობს და ითვლება საუკეთესო მოწაფედ. ნიჭიერი და შრომისმოყვარე ყმაწვილი წარჩინებით ამთავრებს ჯერ სასულიერო სასწავლებელს, შემდეგ კი სასულიერო სემინარიას 1828 წელს.

სემინარიის დამთავრებისთანავე, 1828—1831 წლებში, პლატონი სამაზრო-სასულიერო სასწავლებლის მასწავლებლის, სემინარიის სამეურნეო ნაწილის, საქმისმწარმოებლის, სემინარიის გამგეობის თარჯიმნის, სასულიერო-სამაზრო-

¹ პლატონ იოსელიანი, ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა, თბილისი, 1936 წ., გვ. 284.

² იქვე, გვ. 259.

³ იქვე, გვ. 255, იხ. საბ. № 3.

სამრევლო სასწავლებლების ინსპექტორის და ბოლოს სემინარიის ბიბლიოთეკარის თანამდებობას ასრულებს და თავის ცოდნით, მუყაითობით, საქმისადმი სინდისიერი დამოკიდებულებით და გასაოცარი შრომის უნარით ყველგან და ყოველთვის საერთო ყურადღებას და პატივისცემას იმსახურებს.

1831 წლის შემოდგომაზე მიემგზავრება პეტერბურგს, შედის სასულიერო აკადემიაში, რომელსაც ამთავრებს 1835 წელს ღვთისმეტყველების კანდიდატის ხარისხით და ამავე წელს ბრუნდება საქართველოში.

სამშობლოში დაბრუნებულ პლატონს 26 წლის ასაკში იწვევენ თბილისის სასულიერო სემინარიაში ფილოსოფიის და ფიზიკის მასწავლებლად. სულ მალე მას ნიშნავენ სემინარიის ბიბლიოთეკარად. რამოდენიმე ხნის შემდეგ ავალებენ საეკლესიო ბიბლიური ისტორიის სწავლებასაც და ნიშნავენ სასულიერო სამაზრო-სამრევლო სასწავლებლების რევიზორად.

პედაგოგიურ მოღვაწეობასთან ერთად პლატონ იოსელიანი ამ დროს სამეცნიერო-კვლევით მუშაობასაც ეწევა. ამ მიზნით ის სწავლობს ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიის ისტორიას, რის შედეგადაც წარმოადგენს მის მიერ 1833 წელს შედგენილი „ქართული ეკლესიის ისტორია“. პეტერბურგში ყოფნის დროსვე გასაოცარი გულმოდგინებით კრებს წერილობით მასალებს საქართველოს შესახებ. მუშაობაში დიდ დახმარებას უწევს მას ლათინური ენის ცოდნა, რომლის სპეციალურად შესწავლას მან ორი წელი დაუთმო.

1837 წელს მას სამეცნიერო ნაშრომებისათვის კიევის სასულიერო აკადემიის კონფერენცია მადლობას უცხადებს.

1838 წელს უწმინდესი სინოდის და პეტერბურგის სამეცნიერო აკადემიის დავალებით პ. იოსელიანი აწარმოებს საქართველო-იმერეთის სასინოდო კანტორაში დატული ძველი ისტორიული საბუთების გარჩევას, რომელსაც წარმატებით აგვირგვინებს.

აქედან დაწყებული იგი სისტემატურად აქვეყნებს სამეცნიერო გამოკვლევებს და ისტორიულ არქეოლოგიურ ნარკვევებს სამშობლო ქვეყნის წარსულისადან.

1840 წლისათვის პლატონი ქართულ, რუსულ და ლათინურ ენებთან ერთად უკვე ფლობს ბერძნულს, ფრანგულს, გერმანულს, ებრაულსა და სომხურს, რაც ძლიერ ეხმარება მას საქართველოს ისტორიისათვის აუცილებელი ძეგლების ძიება-კვლევის საქმეში.

1841 წელს მას ირჩევენ ა/ კავკასიის სტატისტიკური კომიტეტის წევრ-კორესპონდენტად. ამავე წელს იგი სამეცნიერო მიზნით მიემგზავრება იმერეთ-სამეგრელოში.

1842 წლის 1 ოქტომბრამდე პლატონ იოსელიანი რჩება სასულიერო სასწავლო უწყებაში, შემდეგ კი თავისი სურვილით სტოვებს სემინარიას.

1843 წლის თებერვლიდან 1857 წლის ივლისამდე იგი უწმინდესი სინოდის უწყებაშია. დასაწყისში სინოდის კანცელარიაში შტატგარეშე მოხელედ, 1844 წლიდან კი საქართველო-იმერეთის სასინოდო კანტორაში, სადაც ჯერ საპროკურორო მაგიდის მოხელის, ხოლო შემდეგ 1856 წლიდან პროკურორის მოვალეობას ასრულებს.

1845 წელს იგი „ზაკავკასკი ვესტნიკ“-ის რედაქტორია სადაც პეტერბურგის წერილების დიდ ნაწილს.

1849 წელს პლატონი სამეცნიერო მიზნით მოგზაურობს ათონის მთაზე ავერიის მონასტერში დატულ ქართულ ხელნაწერების შესასწავლად.

სხვადასხვა დროს ირჩევენ მას ოდესის, პეტერბურგის, პარიზის და სხვა ისტორიის, არქეოლოგიისა და ნუმისმატიკის საზოგადოებების წევრ-კორესპონდენტად. იგი მონაწილეობს და წევრია აგრეთვე კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველთან არსებულ სასწავლო გეგმების, პროგრამების და სახელმძღვანელოების შემდგენი კომიტეტისა, თავმჯდომარეა თბილისის საჯარო ბიბლიოთეკის ქონების შემმოწმებელი კომისიისა და სამეგრელოს საეკლესიო მამულების შემოსავლის ანგარიშების სარევიზიო კომისიისა, წევრი კავკასიის მეფისნაცვლის მთავარსამართველოს საერთო საქმეთა დეპარტამენტში შესული თხოვნების განმხილველი საგანგებო კომისიისა, წევრია საქართველოს ეპარქიის სამღვდელოების ყოფის გამაუმჯობესებელი საკრებულოსი და სხვა.

ყველა საქმეს, რომელსაც პლატონი ჰკიდებს ხელს, უმაღლესი ხორცი ესხმის და იზვიათი წარმატებით სრულდება.

1857 წლის ივლისიდან პლატონი მისივე თხოვნით გადაჰყავთ სამოქალაქო უწყებაში — კავკასიის მეფისნაცვალთან, სადაც ნიშნავენ საგანგებო დაეალე-ბათა V კლასის მოხელედ, რომელზედაც რჩება სიცოცხლის უკანასკნელ დღემდე.

ოთხი ათეული წლის საზოგადოებრივი და სამეცნიერო სარბიელზე მოღვაწეობისათვის, მამულისა და მშობლიური მხარის სასარგებლოდ გაწეული ერთგული სამსახურისათვის (თანდათანობითი დაწინაურებით) იგი 1859 წელს იღებს დეისტვიტელნი სტატსკი სოვეტნიკის ჩინს.

1871 წლისათვის მას მიღებული აქვს წმ. სტანისლავის მესამე ხარისხის ორდენი — ქართული ენის გრამატიკის შედგენა გამოცემისათვის, წმ. ანას მესამე ხარისხის ორდენი „ზაკავკასკი ვესტნიკ“-ის რედაქტორის თანამდებობაზე ფრიად გულმოდგინე სამსახურისათვის, წმ. ანას მეორე ხარისხის ორდენი, წარჩინებების ნიშნები 15 და 20 წლის უმწიკვლო სამსახურის გამო, წმ. სტანისლავის პირველი ხარისხის ორდენი განსაკუთრებული ღვაწლისათვის, წმ. ანას პირველი ხარისხის ორდენი და სხვა.

ფასდაუღებელია პლატონ იოსელიანის მრავალმხრივი ღვაწლი სამშობლო ქვეყნის ისტორიის შესწავლის საქმეში, რაც სიკვდილამდე არ შეუწყვეტია. მისი ნაშრომები: «История грузинской церкви», «Жизнеописание святых, прославляемых православную грузинскую церковь», «Путевые заметки по Дагестану», «Мцхетский храм», «Грузины и древние их наименования», «Исторический взгляд на состояние древней Грузии», «Путевые заметки по Кахетии», «Грузинское летоисчисление», «Алавердский храм», «Описание Марткобского монастыря», «Описание г. Душети», «Род князей Чолокаевых», «Города существовавшие и существующие в Грузии», «Описание древностей г. Тифлиса», «Описание Иверско-Портаидского на Афонской горе монастыря» „ცხოვრება გიორგი

მეცამეტისა და სხვა მრავალი თვითონ მეტყველებენ, თუ როგორ იცოდა პლატონმა წყაროების გამოყენება და მათ საფუძველზე საყურადღებო შრომების შექმნა.

დაუღალავმა შრომამ წლების მანძილზე და უკუბრუნებელმა სენმა (წყალ-მანკი) გასტეხეს მისი ჯანმრთელობა. იგი გარდაიცვალა 1875 წლის 15 ნოემბერს თბილისში. დასაფლავებულია მისგანვე აშენებულ ამაღლების ეკლესიაში, შემდეგ კი გადასვენებულია დიდუბის პანთეონში.

პლატონ იოსელიანი პირად ცხოვრებაში „დაუმტკბარ“ კაცად ითვლებოდა. მან ვერ იგემა ოჯახის ნამდვილი ბედნიერება, არც ახლო მეგობრები ჰყავდა, რომლებთან ურთიერთობაშიც დაღლილ-დამაშვრალს შესაძლებლობა ექნებოდა სულიერი მყუდროება და სითბო ეპოვა, მან ვერც თავის თანამედროვეთა შორის, განსაკუთრებით კი ახალ თაობაში ჰპოვა თანაგრძნობა და სიყვარული. მაგრამ გარდაცვალების შემდეგ „კავკასიის უძველეს მწიგნობარს ბევრი პატივისმცემელი ამოუჩნდა და ბევრმა გააცნობა იგი თავის უკანასკნელ სადგომამდე... ქართული ლიტერატურის სიყვარულმა ორი თაობა შეაერთაო... წერდა ახალი თაობის მედროვე სერგეი მესხი ჟურნალ „დროების“ მოწინავე წერილში.

* * *

ქვემოთ ჩვენ მოტანილი გვაქვს საქართველოს ცენტრალურ სახელმწიფო საისტორიო არქივში დაცული, ჯერ კიდევ შეუსწავლელი და გამოუქვეყნებელი დოკუმენტური მასალა პლატონ იოსელიანის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესახებ.

ბიოგრაფიული ცნობების სიმცირის გამო პუბლიკაციაში შევიტანეთ ზოგიერთი მასალა არქივში შემონახულ წერილობით წყაროებიდან პლატონ იოსელიანის მამის — ეგნატე იოსელიანის შესახებ, რომელსაც თუმცა უშუალოდ კავშირი არა აქვს პლატონ იოსელიანის ცხოვრებასა და მოღვაწეობასთან, მაგრამ საყურადღებო ცნობებს იძლევა მისი ოჯახური პირობების და მატერიალური მდგომარეობის შესახებ.

პუბლიკაციაში წარმოდგენილი საბუთების მეტი ნაწილი ავტოგრაფები და დედნებია. მათ შორის არის საბუთების პირებიც, რომელთა დედნები ადგილზე არ აღმოჩნდა.

დოკუმენტების ქრონოლოგიური ჩარჩო 1804—1902 წლებით ისაზღვრება. შედარებით უფრო ფართოდ და სრულადაა წარმოდგენილი, როგორც მოსალოდნელი იყო, პლატონ იოსელიანის თბილისის სასულიერო სემინარიაში ყოფნის პერიოდი.

საბუთები აღდგენილია დედნების მიხედვით და იბეჭდება მათ ენაზე. ქრონოლოგიური რიგის დაცვით, სრულად და უცვლელად — ტექსტის თავი ბურებათა შენარჩუნებით. ზოგიერთი უთარილო საბუთი დათარიღებულია მისი შინაარსის მიხედვით ან სხვა წყაროს მოშველიებით.

საარქივო დოკუმენტები რამდენადმე შევსებულია იმდროინდელ პერიოდულ პრესიდან (გაზეთი „ნოვოე ობოზრენიე“).

პუბლიკაციაში შესული დოკუმენტები ინახება შემდეგ ფონდებში: „სა-

ქართველოს უმაღლესი მთავრობის საერთო საკრებულო“ (ფონ. 1), „კავკასიაში სამოქალაქო მთავარმმართველობის მთავარ სამმართველოს უფროსის კანცელარია“ (ფონ. 5), „საქართველო-იმერეთის საგუბერნიო სამმართველო“ (ფონ. 26), „თბილისის ქალაქის პოლიცია“ (ფონ. 84), „საქართველო-იმერეთის სამოქალაქო და სისხლის სამართლის პალატა“ (ფონ. 112), „თბილისის ოლქის სამმართველო“ (ფონ. 116), „თბილისის გუბერნიის საალმშენებლო კომისია“ (ფონ. 205), „საქართველოს თავდაზნაურთა სადებუტატო საკრებულო“ (ფონ. 213), „თბილისის სასულიერო სემინარია“ (ფონ. 440), „საქართველოს ეგზარქოსის კანცელარია“ (ფონ. 488), „საქართველო-იმერეთის სასინოდო კანტორა“ (ფონ. 489), „საქართველოს სასულიერო სამზრუნველო“ (ფონ. 513), „კირონ 11-ის“ (ფონ. 1458), „სიმონ ესაძის“ (ფონ. 1438) და განსაკუთრებულ მნიშვნელობის საქმეთა ფონდებში.

ვფიქრობთ წარმოდგენილი საბუთები შეავსებენ პლატონ იოსელიანის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესწავლაში არსებულ ხარვეზებს.

№ 1

1804 წლის იანვრის 1. — სოლომონ მეფის სიგელი პლატონ იოსელიანის წინაპრებისათვის აზნაურობის დამტკიცების შესახებ

Божиею милостию, мы всея нижняя Иверии и прочих царь Соломон дали от себя во свидетельство грамоту тебе дворянину Иоселияну священнику Онисиму и потомкам твоим, в том, что ты есть дворянин Иоселиян по обстоятельствам времени перешедший из Имеретии в Грузию и ты имел от покойного дяди нашего царя Соломона во свидетельство твоего дворянства грамоту. Грамоту же сию о твоем дворянстве, не о вновь пожаловании дворянства, но о коренном дворянском происхождении потомства твоего и детей твоих дали мы тебе, каковое свидетельство утверждая печатью нашего подписываемся на оном и собственною нашею рукою. Генваря 1-го дня 1804-го года. Приложена печать царя Соломона — подписано Соломон.
место герба.

ცხსა, ფონ. 213, საქ. 1995, ფურ. 3. თარგმანი ქართულიდან, ხელით ნაწერი. საქმეში ამ საბუთის ქართული დედანი არ აღმოჩნდა.

№ 2

1809 წლის აგვისტოს 8. — სია ეგნატე იოსელიანის მიერ ქალიშვილისათვის მიცემული მზითვისა

ღვთით, რაც მაიას მზითევი არის, ამისა ქვემო დაიწერება:

ქ. ა აბანოს პერანგი

ქ. ა ფუტა დარიისა

- ქ. ა თავის ჩითი
 ქ. ა თავის მოსახვევი ინის ჩითი
 ქ. ა ფეხის ქვა
 ქ. ა ყალამქრის თასაკრავი
 ქ. ა ყალამქრის ბოხჩა
 ქ. ა ყალამქრის საბნის პირი, ამისი ფეხის ჩითი
 ქ. კ ადლი ნარმა მითელისათვის
 ქ. ა ლიტრა ბანბა
 ქ. გ ადლი ზარიანი ხასყირმიზი, ბელდრის ბალიშის პირი ა ც
 ქ. გი¹ ადლი ნარმა ბალიშის მითელი
 ქ. ბი¹ ადლი რუსული ჩითი ბალიშისათვის
 ქ. ბი¹ ლიტრა ბუნბული ბალიშისა
 ქ. ა ხვევრდის ზარიანი, დორის პირი, ზურგზედ ლურჯის განდიდურით
 ქ. აი¹ ლიტრა ბანბა დორისათვის
 ქ. დ ადლი ხუის ჩითი მითელი
 ქ. ა დოშკის ხვევრდის პირი
 ქ. დ ადლი ხამხარა დოშკის სარჩულათ
 ქ. ა თოფი ნარმა დოშკის მითელი
 ქ. ვ ლიტრა დოშკის ბუნბული
 ქ. ა. ჩარდა ჩარსავისათვის
 ქ. ბ დარაიას ბოხჩა
 ქ. ა ყალამქრის ბოხჩა
 ქ. ა ჩადრი
 ქ. ა ფარდავი
 ქ. ა ხალიჩა
 ქ. ა ქეჩა
 ქ. თ მათლაფა წონით ერთი ლიტრა
 ქ. თ თეფში წონით სამი ჩარეჟი
 ქ. თ ნალბაჟი წონით ნახევარი ლიტრა
 ქ. ა ტაშტი, წონით ნახევარი ლიტრა
 ქ. ა სათილი წონით ხუთი ჩარეჟი
 ქ. ა ალთაფა
 ქ. ა ყავადანი
 ქ. ა შამდანი
 ქ. ა შამდანი კიდევ
 ქ. ა ვერცხლის თასი
 ქ. ა ლურჯი სუფრა
 ქ. ბ მაფრაშა
 ქ. ა ზანდუკი
 ქ. ა ზარიანი ხვევრდის ქათიბი შეკერილი

¹ ასეა საბუთში.

- ქ. ა ლურჯი ზარიანი ატლას ბაფთის კაბა შეკერილი
- ქ. ა ატლას ბაფთის ახალუხი შეკერილი
- ქ. ა ალისფერი ახალუხი შეკერილი
- ქ. ა ყალამქრის ახალუხი შეკერილი
- ქ. ა პირის ფერი ჩეჩაგლის ხარა რ ადლი საკაბეთ
- ქ. სამი ჩარეკი ამისთვის ქობა ცისფერი სადა ხარა ა გ ქ
- ქ. ა ხასყირმიზი გრიზეთი საკაბეთ რ ადლი ა ც უ
- ქ. გ ხასყირმიზი მოვის პერანგები შეკერილი
- ქ. გ შეიდიში შეკერილები
- ქ. გ თავსახურავი ლეჩაქი
- ქ. დ თასაკრავი
- ქ. ა დილი მარგალიტის
- ქ. ა კიდევ ნაკერი თასაკრავი
- ქ. გ ხელის ხელცახოცი
- ქ. ა მუხლს საფენი ნაკერი ხელცახოცი
- ქ. გ მინის გრეხილი
- ქ. ა ხასყირმიზი თირმა შალი ოთხი ადლი
- ქ. ბ მარგალიტის ქინძისთავი
- ქ. ა ზურმუხტის ბეჭედი
- ქ. ა საწვრილმანი ყუთი წვრილმანით. თეთრი იყო ფულათ. მე რომ ჩემმა სიმამრმა და სიდედრმა დამპატიყეს, მაშინ მომართვეს ა ერთი ვერცხლის ჰაზარ-ფეშა, აგრეთვე პაჭიკი წინდა და ჩასხაკრავი ქისა ხელცახოცი სულ 4. ღვთით მაიასათვის რომ ოქროს ჯაჭვი გავაკეთებინე ანტონა ოქრომჭედელს, ამისა ქვემო დაიწერება ენკენისთვის 16-ს, წელსა 1809.

- ქ. დ. ოქრო მისცა დავითმა პირის სანახავათ
- ქ. დ ოქრო მისცა მიხაილმა
- ქ. ბ ოქრო მისცა ანახანუმამ
- ქ. ბ ოქრო მისცა ნინომ
- ქ. დ ოქრო მისცა ჩემა ძმის წულმა არტემი
- ქ. ა ოქრო მისცა ჩემის წულმა სტეფანემ
- ქ. ბ ოქრო მისცა იოსებმა როინოვმა
- ქ. ა ოქრო მისცა მიხამ
- ქ. ა ოქრო მისცა ჩემა დისწულმა მაიამ
- ქ. კე ოქრო მივეც მე ნიშნათ და პირის სანახავათ არტემას მოცემულიდამ
- ქ. ბ ოქრო გამეგზავნა მე მოსაკითხათ
- ქ. ფულად აბაზებად მოუვიდა
- ქ. მაიამ გაყიდა თავისი ზითვისა რაღაებიც ოთხი თუმნისა.

ცხსა, ფონ. 112, აღწ. 1, საქ. 235, ფურ. 46-47. ღედანი, ეგნატე იოსელიანის ავტოგრაფი.

№ 3

 1812 წლის მაისის 7. — ეგნატე იოსელიანის ჩვენება დავით ბატონიშვილის
 მეუღლის გაქურდვის თაობაზე

Имя мое Игнатий, прозвание Иоселиан, лет от роду 46, грузин, священник церкви придворной царя Георгия, святого великомученика и победоносца Георгия. Имею свой дом в 1-й части города Тифлиса, в малолетство мое пружинский царь Георгий, бывший еще царевичем, отдал меня в 1779 году для учения армянской грамоте Могнинской армянской церкви священнику Тер-Давиду, у коего были ученики два брата нынешнего царевича Давида супруги Елены князя Иван и Давид Абимеликовы, кои находятся в российской службе в Санкт-Петербурге и с которыми там я познакомился и ходил в их дом, состоящий близ сказанной церкви, между тем познакомился же с отцом их уже умершим князем Симоном Абимеликовым и воспринимал еще в малолетстве моем его сына Авгароса, который умер. Также знал нынешнюю супругу царевича Давида, которая тогда также была малолетняя, а когда же вышла замуж за царевича Давида, тогда воспринимала она моих трех детей, по поводу какового знакомства и родства я в родительском доме сказанной супруги царевича Давида еще с малолетства находился ежедневно и ночевал в особых покоях того дома с родителями и с братьями ее во время бытности царевича Давида и без его, а потому знал как я, так и многие другие, что Егор Качкачев, находящийся ныне в Астрахане, приносил и отдавал для хранения супруге Давида червонцы, но сколько оных было не знаю, кошельков с оными не распечатывал, да оные и не были запечатаны, а только завязаны ниткою, и я до тех червонцев никак не касался, а той ночи когда учинилось воровство, призвала меня реченная супруга царевича Давида Елена для сочинения от брака ее Георгия по делу с князем Амилахваровым, где находился нужным вместе со мною и супругою царевича Давида помянутый Егор Качкачев, и сверх того дочь моя фрейлина ее Мария, находящаяся ныне с нею в Петербурге, а после ужина Качкачев пошел спать в особо отведенную в том же дому комнату, взял и с собою один кошелек червонцев из сундука, каковых оставалось в том сундуке еще не знаю сколько, и оный Качкачев в то время ночевал в той же комнате несколько недель, а я, после окончания прошения и ужина, около половины ночи, вышел вместе с показанным Качкачевым и лег один я спать на голдарей, а супруга царевича Давида спала в одной комнате с дочерью моею и показанною фрейлиною своею, дворянкою Марией, а я осмелился ночью никуда не ходить, а поутру известно стало, что сундук уворован спящей супруги царевича, где были и червонцы Качкачева, о чем я спрашивал в полиции тогда же 1807 года июня 10 числа, а более сего я ничего не ведаю и в покои, где супруга царевича Давида ночевала, ночью во время сна не бывал. Кроме того, как выше писано в малолетство свое при жизни отца ее и матери, в живых еще находящейся в России, спал иногда в одной комнате, где все семейство в том числе и она, Елена, малолетняя же ночевали, которую я почитал и почитаю ныне как родственницу свою или дочь, а посему причиною не состою, и все выше писан-

ное показал справедливо, так что виновным изобличен не буду, в том и подписуюсь.

ცხსა, ფონ. 84, აღწ. 1, საქ. 8925, ფურ. 13—14. ეგნატე იოსელიანის ავტოგრაფი. საბუთს ზელოთჳა არა აქვს.

№ 4

1814 წლის ოქტომბრის 9. — ეგნატე იოსელიანის ჩვენება ქალიშვილისათვის მიცემული მზითვის შესახებ

1814 года октября 9 дня пружинский священник Игнатий Иоселианов в присутствии Тифлисской градской полиции спрашиван и показал, что в прошедшем 1809 году в июле месяце отдана дочь моя Мария замуж за дворянина Захария Мозгварова, за которую и получил он от меня приданного деньгами 150 рублей серебром, также отдана мною в немалом количестве вещей о коих имеющийся у меня регистрационной полиции представляю.

ცხსა, ფონ. 84, აღწ. 1, საქ. 8925, ფურ. 30. შვებულო, ხელით ნაწერი.

№ 5

1814 წლის ნოემბრის 1. — გიორგი თუმანიშვილის ჩვენება ეგნატე იოსელიანის შესახებ

ჩენება ორმოც წლამდინ, რომ მეზობლობით ვიცნობ მღვდელს ეგნატის ერის კაცობაში მთავარ დიაკნობაში და ახლა მღვდელობაში და ემსახურებოდა მეფეს გიორგის ბატონიშვილობაში და იქიდან სცხოვრებდა. ამასა აქვს სახლი მამისაგან ნასყიდი და თითონაც იყიდა ორჯერ, ცოტა-ცოტა სახლი და ადგილი ბეგთაბეგიანთაგან და როგორ იყიდა გარჩევით არ ვიცი, ოღონდ შვიდს წელიწადს კარგა უწინ იყიდა და ახლა ის ძველი სახლები ააშენა. გავიგონე, რომ რამდენსამე მცნობთა და მეგობართა, სახლის შენობის დროს მიუციათ შემდგომი: ნინია გოჩიაშვილსა ორი თუმანი, ალარიონ დავით გარესჯის წინამძღვარსა ოთხი მილანთუნი, ზაქარია ყორღანოვს ერთი თუმანი, ალა ფითოევს ცამეტი მილანთუნი, უთვალო ხანს ერთი თუმანი, ელისბარ ერისთოვს ერთი ურემი პური, ავეტიქა ბაისოლოლაშვილს ორი თუმანი და ტარიელანთაგან სახლის სყიდვა გავიგონე და როგორ იყიდა არ ვიცი და ჩემა ძმამ მდივანმა დიმიტრმაც მისცა ჩუქებით სამის ადლის განისა და სამის ადლის სიგრძისა მქონე ცარიელი ადგილი და ამ ქამის შვიდის წლის აქეთი ცხოვრება და იმას უწინდელი ცხოვრება¹ მეტ ნაკლებობით არა აქვსრა და ამ ქამად იმის სახლში შედის ოცა თუმანი პენცია და თორმეტი თუმანიც თეთრი ჰქონდა ჯამაგირად წელიწადში

¹ ასეა საბუთში.

ბატონის სძლისაგან და ეგნატი ყოველთვის მიცვნია პატიოსან გვამად. კაპიტანი თავადი გიორგი თუმანოვი.

ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 8925, ფურ. 33, 34. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 6

1815 წლის მარტის 10. — სია ეგნატე იოსელიანის მიერ ქალიშვილისათვის მიცემული მზითვისა

რაც მაიასათვის მზითევი საიდან რა მიმიცია, ამისსა ქვემო თვითუღლად დაინიშნება:

გაბრიელ ბაშბუქოვმა:

- ქ. საბნის სარჩულად ი ადლი სტამბოლის ჩითი
- ქ. ვ. ადლი თეთრი ნარმა საბნის ბამბის ბუდედ
- ქ. ა. ლიტრა საბნისათვის ბამბა
- ქ. დოშქის სარჩულად დ ადლი ხამ ხარა გაბრიელამ მიყიდა არუთინა ჩო-
ლას შერმაზანაშვილიდამ
- ქ. ა თოფი ნარმა დოშქის ბუმბულის ბუდედ
- ქ. ა. ჩადრა დოშქის ზეწარად
- ქ. დ ბოხჩა, ბ დარაისა, და ბ ყალამქრისა
- ქ. ა ქეჩა
- ქ. ა. ლურჯი სუფრა ჯანაზიზას სიძიდამ
- ქ. დ ადლი ჩითი დორის ბამბის ბუდედ
- ქ. ა. ლიტრა და ნახევარი ბამბა დორისათვის
- ქ. ა. ყალამქარი საახალუხედ
- ქ. ვ. ადლი პირის ფერი ჩიჩაგლი ხარა საკაბე
- ქ. ბ ჩარექი ამისთვის ქობა ლურჯი ხარა
- ქ. ბ მოვი
- ქ. ა თავის მოსახვევი ინის ჩითი
- ქ. ა თოფი სეიდიში
- ქ. გ ადლი და ნახევარი ნარმა ბალიშის ბუმბულის გულად
- ქ. ა ჩარექი გრეხილის მძივი კარაპიტასაგან
- ქ. ა თავის ჩითი
- ქ. ა წითელი თირმა შალი
- ქ. ნახევარი ყალამქრის თავსაკრავი დალალ ნონიასაგან
- ქ. ა შამდანი.

ბატონის სძალმა:

- ქ. ა ზარიანი ხავერდის დორის პირი ლურჯ განდიდურ სარჩულად გადა-
რული
- ქ. ა ზარიანი ხავერდის ფარჩის ქათიბი შეკერილი
 - ქ. ა ატლას ბავთის ახალუხი შეკერილი
 - ქ. ვ ადლი წითელი გრიზეთი ნენე რომ მონათლა იმისი კუნკულა
 - ქ. გ. თავსახურავი ლეჩაქი
 - ქ. დ თავ საკრავი
 - ქ. ა ნაკერი თავსაკრავი
 - ქ. ა ხელსახოცი
 - ქ. ა. მინის გრეხილი
 - ქ. ა შეკერილი ჩადრი

ბატონის სძლის დედამ:

- ქ. ბ მარგარიტის ქინძის თავი
- ქ. ა ზურმუხტის ბეჭედი
- ქ. ა შამდანი

სხვათა და სხვათა გვამთა

იმისდა უწმინდესობამ კათოლიკოსმა მიბოძა ერთი თუმანი და მივეც
ვეურგა ზარგარს, თასი გავაკეთებინე და ხელფასი კი ვეურგამ მაპატივა.

ქ. იოანე მანდენოვმა მომცა ა ყალამქრის საბნის პირი.

ქ. გიგმა ოსმა მომცა ყარსს ნაშოვნი გადლი ზარიანი წითელი ბელდარი
ბალიშის პირად გავაკეთეთ.

ქ. აზიათარ ელიოზისშვილმა მომცა ა ხალიჩა შათირი ალაჰყულას ცხენი
რომ მიბოძა დავით ბატონიშვილმა იმაში.

ქ. ა საახალუხე ალისფერი დარაია მომცა ახტალელმა.

ქ. ა ზურმუხტის ქინძის თავი მომცა ახტალელმა.

ქ. ა ხელსახოცი მომცა ტერ ყაზარამ.

ქ. ა ხელსახოცი მომცა ზაქარია თურქისტანოვმა.

ქ. ა ნაკერი მუხლ საფენი ხელსახოცი მომცა ეგნატოს დესპოტამ მტბე-
ვარმა.

მე ვიყიდე ჩემის ფულით:

- ქ. ბ ადლი და ნახევარი ბალიშის შიგნით პირად ყვითელი ჩიითი.
- ქ. ა დოშქის ხავერდის პირი
- ქ. ა .ლურჯი ზარიანი ატლას ბავთის კაბა შეკერილი
- ქ. ვ ლიტრა დოშქისათვის ბუმბულა
- ქ. ა ლილი გულისა
- ქ. ა თავის ფიცარი

- ქ. ა ფარდაგი სვიმონ ანდრონიკოვმა.
 ქ. ბ მაფრაშა
 ქ. ა ზანდუკი
 ქ. ა საწვრილმანო ყუთი, კრიელოსანი, დანა, მაკრატელი, ნემსი და სხვანი
 ქ. ბ ლიტრა და ნახევარი ბალიშის ბუმბული
 ქ. ფულად მივეცი გიორგი აბიმელიძეს რომ ემართა იქილამ
 ქ. სპილენძის ჭურჭელი
 ქ. ა ალთაფა
 ქ. ა ყავადანი
 ქ. ა აბანოს პერანგა
 ქ. ა დარაიის ფუტა
 ქ. ა ფეხის ქვა.
 ქ. სიძე რომ დავპატიყთ მივეცი ა აზარფეშა ჩ ღ ჟ თ-ს წელს გაკეთებული
 და ჰაქაქ ჭუსეინასაგან დაწერილი.
 ქ. პატიჭი, წინდა, ჩახსაკრავი და ქისა სიდედრმა მისცა სულ.

ცხსა, ფონ. 112, აღწ. 1, საქ. 235, ფურ. 45, 48. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 7

1818 წლის ივლისის 11. — ეგნატე იოსელიანის თხოვნა საქართველოს უმაღლესი მთავრობის სასამართლო ექსპედიციისადმი მის მიერ წარდგენილი ნასყიდობის წერილების დამტკიცების შესახებ

მამასა ჩემსა მღუდელსა ონისემეს უყიდნია სახლი წელსა 1778-სა ტფილისის პირველსა ჩასტსა შინა მდგომარე ბინა ოსეფასშვილის შაქარასაგან და გამსყიდველნი სახლისა მისისანი აღწყვედილ არიან და აღარავინ იპოვების და ეგრეთვე მას სახლთან მიკვრით მდებარენი მცირე მცირე ადგილები გვიყიდნია მამასა ჩემსა და მე ხუთთა სხვათა და სხვათა გამსყიდველთაგან, მათ სხვათა და სხვათა გვამთაგან ნასყიდი პირველი და მეორე მიყიდნია მე წელსა 1796-სა და 1800-სა ორივე ესე თავადთა ესაქ იოანე და ძმათა მისთა ბეგთაბეგოვთაგან, რომელნიცა დღეს იმყოფებიან ტფილისსა შინა. მესამე მომეცა მე წელსა 1814-სა მდივნის თავადის დიმიტრი თუმანოვისაგან, რომელიცა იმყოფება ტფილისსა შინა. მეოთხე უყიდნია მამასა ჩემსავე წელსა 1814-სა აზნაურთა ჯორაევთაგან და მომსყიდველნი ამათნი სოლომონ და დიმიტრი ჟორაევი ხან არიან წალაჰყურის სოფელსა შინა სასოფლოთა მუშაობათათვის, და ხან იმყოფებიან ტფილისსა, თავეთეს საკუთარსა სახლსა შინა. მეხუთე მიყიდნია მე წელსა 1816-სა, აქაურისა მოქალაქის როსტომ მიქოევისაგან, რომელიც დღეს იმყოფება ტფილისსა შინა და ამათ ყოველთა ხსენებულთა მომსყიდველთაგან მოცემული ქართული ნასყიდობის წერილები, რიცხვით ექვსი წარმომიდგენია ამასთანა, როგორც ხელმოწერილი მათ მომსყიდველთაგან, ეგრეთვე მოწმებთა-

გან ხელმოწერით დამოწმებული სხვათა და სხვათა გვამთავან და არცარალა არის მათ მომსყიდველთა დარჩომილი ფასები მათი ჩემთანა. უმდაბლესად ვითხოვ ამის ექსპედიციისაგან რომ ძალისამებრ საქართველოს მთავარ მმართველის წინადადებისა დამიმტკიცდეს იგინი უპოშლენოთ და უკანვე მომეცეს მე. მღუდელი ეგნატი იოსელიანი.

ცსსა, ფონ. 112, აღწ. 1, საქ. 686, ფურ. 1. დედანი, ეგნატე იოსელიანის ავტოგრაფი.

№ 8

1819 წლის სექტემბერი. — თბილისის სასულიერო სამაზრო სასწავლებლის მოსწავლეთა უწყისიდან პლატონ იოსელიანის შესახებ

Число учеников	Имена учеников с показанием имен и звания их родителей	Лета от рождения	Время вступления в училище	Кто какого поведения	Кто каких соб. прилеж и успехов	Кто каких успехов				Кто выбыл и куда
						в закон Божи	в русской грамматике	в арифметике	в священной истории	
12	Платон Иоселианов рода Тифлиса церкви св. Георгия, священника Игнатия сын.	10	1819 г.	порядочного	хороших	хороших	очень не худых	очень не худых	очень не худых	

Учитель арифметики, священной истории Афанасий Васильев
Учитель пространного катехизиса российской грамматики А. Чистосердов
Учитель грузинского языка Лаврентий Чубинов

ცსსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 4, ფურ. 181. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 9

1820 წლის ივნისის 1. — საქართველოს ეგზარქოს თეოფილაქტეს მიწერილობა თბილისის ქალაქის წმინდა გიორგის ეკლესიის მღვდელ ეგნატე იოსელიანისადმი იმპერატორის მიერ მისი დაჯილდოების შესახებ

უწმინდესმა ყოვლად მმართველმა სინოდმა უქაზითა იე-ის აპრილის რიცხვითგან ამას წლისა მომცა მე ცნობა რომელ ხელმოწიფე იმპერატორსა ნაც-

ვალსაგებელად გულმოდგინებითა სამსახურისა თქუენისა, რომელიცა იყო ჩემ მიერ დამოწმებულ, ყოვლად უმოწყალესად უნებებია ბრძანება დაჯილდოვებად თქუენდა დაწესებულთა თეთრისა სამლუდელოებისათვის განსხვავებისა ნიშანთაგან იის ფერის ხავერდის სკუფიითა, რომელსაცა დავსდებ რა თქუენ-ზედა გაკურთხევ. იხმარებდეთ ღროსა სამლუდელო მსახურებისასა და სამლუდელოთა წესის აღსრულებათა შინა, თანახმად ეკლესიურთა დადგინებათა.

ცსსა, ფონ. 488, აღწ. 1, საქ. 135, ფურ. 31, შვებული, ხელით ნაწერი.

№ 10

1820 წლის ივნისის 1. — ეგნატე იოსელიანის ხელწერილი იმპერატორის მიერ ბოძებული იისფერი სკუფიის მიღების შესახებ

მე, ქვემოთ ხელის მომწერელსა თბილისის ქალაქის წმინდის გიორგის ეკლესიის მღვდელს, ეგნატი იოსელიანოს, ყოვლად უმოწყალესად ბოძებულისა ჩემდა განსხვავებისა იისფერის სკუფიისა, უღრმესითა კეთილ მოწიწებითა მაქუენდა ბედნიერებაი მიღებად მაღალ ყოვლად უსამლუდელოესობის საქართველოს ექზარხოსის, მაღალ ყოვლად უსამლუდელოესის მიტროპოლიტის და კავალერის თეოფილაქტესაგან, რომლისათვის ხელსაც ვაწერ მღვდელი ეგნატი იოსელიანი.

ცსსა, ფონ. 488. აღწ. 1, საქ. 135, ფურ. 32. დედანი, ხელით ნაწერი,

№ 11

1820 წლის დეკემბრის 16. — ეგნატე იოსელიანის თხოვნა საქართველოს სათავადაზნაურო საკრებულოსადმი მისი ოჯახის საგვარტომო ნუსხაში შეტანის შესახებ

წინაპარნი ჩემნი აღრით საუკუნიტგან გარემოს ორასისა წლისა გადმოსახლებულან იმერეთიდან საქართველოდ და ნიშნად ამა ჩვენდა შემთხვევისა არა ოდეს მას აქეთ არ მიგვიხდია წოდება გვაროვნებასა მის ჩვენისა იოსელიანობისა, რომელსაცა და საჭეშმარიტებელად წარმომიდგენია ამასთანავე გრამმატა მეფის სოლომონიდან ჩუდ წელსა მამისა ჩვენისა მღვდლის ონისიმესაგან მიღებული თვის ზედა და შთამომავალთა ჩვენ შვილთა მისთა ზედა და ეგრეთვე სია სახლეულობათა ჩვენთა და გვართშთამოვებისა ჩვენისა სქიმა, უმდაბლესად ვთხოვ რათა შემდგომად მიღებისა მოხსენებისა ამის შთაწერილ ვიქმნნეთ გვართამოვებისა წიგნსა შინა და ვისდამიცა ჯერ არს წარდგინებითა ამისითა მოგვეცეს ჯეროვანი გრამმატა ამა შეკრებილებისაგან. მღვდელი ეგნატი იოსელიანი.

ცსსა, ფონ. 213, საქ. 1995, ფურ. 1. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 12

1820 წელი. — თბილისის სასულიერო სემინარიის წარმატებითა და კეთილზნობით გამოჩენილ მოსწავლეთა სიიდან

Класса словестности
уездного училища
12. Платон Иоселианов

ცსსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 4, ფურ. 203. შევებული, ხელით ნაწერი.

№ 13

1820 წელი. — თბილისის სასულიერო სამაზრო სასწავლებლის მოსწავლეთა უწყისიდან, შედგენილი საჯარო გამოცდებთან დაკავშირებით

Число учеников	Имена учеников с показанием имен и звания их родителей	Время вступления в училище	Кто какого звания	Кто каких способностей, прилежания и успехов	Кто сколько выучил разговор грузино-русских	Кто каких успехов в переводе с груз. на русский язык с разбором грамматическ.	В каком катехизисе	В арифметике	В священной истории	В российской грамматике	Кто не явился с вакации
12	Платон Иоселианов тфлисского из казенных дворян священника Игнатия сын.	22 сентября 1819 г.	благонравен	хороших	25-ть раз	хороших		хороших	хороших	не худых	Переведен

Учитель арифметики Афанасий Васильев

Учитель закона божия, российской грамматики и священной истории Алексей Чистосердов

Учитель грузинского языка Лаврентий Чубинов

ცსსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 4, ფურ. 212-213. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 14

1821 წლის სექტემბრის 29. — ორდერი სასულიერო მმართველობის მიერ ეგნატე იოსელიანის დეპუტატად არჩევის შესახებ

შემთხვევისა გამო გარდაცვალებისა თბილისის ქალაქს სასულიეროს მხრიდან დეპუტატად ყოფილისა სიონის სობორის დეკანოზის იესეს ჩუბინოვი-

სა, აღგარჩივე რა თქვენ ნაცულად მისა დეპუტატის თანამდებობასა შინა ცნობილისა გამო ეპარხიის მთავრობისადმი შემძლებელობისა და სიმარჯვისა თქვენისა მოგიწერ, რათა შემდგომად მიღებისა დაშთომილთა შემდგომად დეკანოზის იესე ჩუბინოვისა დეპუტატის დარიგებისა და ყოველთა წერილთა შთასაწევრი და გამოსაწევრი წიგნებითურთ, რომელნიცა ეკუთვნიან საქმეთა დეპუტატის წოდებისათა ქალაქის ბლალოჩინის დეკანოზის მესხიევისაგან გამოსცხადებოდეთ მოთხოვათა ძალით სამოქალაქოისა მმართველობისათა ესე ვითართა საქმეთა გამო, რომელნიცა შეეხებოდნენ სამღვდელთა გვამთა, ანუ ეკკლესიისა საკუთრებასა.

ცსსა, ფონ. 489, აღწ. 1, საქ. 1124, ფურ. 3. შვებულო, ხელით ნაწერი.

№ 15

1822 წელი. — თბილისის სასულიერო სემინარიასთან არსებულ სამაზრო და სამრევლო სასწავლებლების მოსწავლეთა უწყისიდან

Число учеников	Имена учеников с показанием имени и звания отцов	Лета от рождения	Год и число вступления в семинарию	Способности и прилежание	Успехи	Поведение	Кто какого разряда
2	Духовного звания Платон Иоселианов тифлисского священника Игнатия сын	13	1821 года сентября	Хороших	Хороших	Доброго	I

ცსსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 10, ფურ. 94, 95. შვებულო, ხელით ნაწერი.

№ 16

1823 წლის ივნისის 26. — თბილისის სასულიერო სემინარიის იმ მოსწავლეთა სიიდან, რომლებიც საჯარო გამოცდებზე წარმატებისათვის დაჯილდოებულ იქნენ წიგნებით

Класса словесности

5. Платон Иоселианов — Поучения священнослужителей.

ცსსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 10, ფურ. 223. შავი, ხელით ნაწერი.

№ 17

1823 წლის სექტემბერი. — ცნობები თბილისის სასულიერო სემინარიის ფილოსოფიის კლასის მოსწავლეთა უწყისიდან პლატონ იოსელიანის შესახებ

№	Имена и прозвания	Поведение	Способности и прилежание	У С П Е Х И				Кто сколько раз не был в классе и почему
				по философии	по церковной истории	по гражданской истории	по переводу с грузинского на русский язык и обратно	
1	Духовного звания. Платон Иосельянов	Добро нравно	Способный	Довольно хороших	Очень хороших			

Учитель философии ректор архимандрит Ириней
Учитель церковной и гражданской истории Никита Владимирский
ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 9, ფურ. 181-182. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 18

1823 წლის სექტემბერი. — თბილისის სასულიერო სემინარიის და მასთან არსებული სამაზრო-სამრევლო სასწავლებლების მოსწავლეთა თანრიგის სიიდან

А. Учеников философии
Духовного звания

1-го разряда 1. Платон Иосельянов...

Ректор Архимандрит Ириней
Инспектор архимандрит Евгений
Секретарь Никита Владимирский

ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 9, ფურ. 186. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 19

1823 წლის ოქტომბრის 23. — საქართველოს ეგზარქოს იონას მიწერილობა თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობისადმი სემინარიაში ფილოსოფიის კლასის გახსნის შესახებ

По довольном уже времени заведения Тифлисской духовной семинарии, признав нужным и полезным для постепенного образования и усовершенствования учащихся, открыть в оной философский класс, рекомендую оному правлению, по избрании из учеников словесности, лучших по успехам и поведению, немедленно приступить к тому¹. Иона Архиепископ Екзарх Грузии.

ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 9, ფურ. 99. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 20

1823 წელი. — თბილისის სასულიერო სემინარიის ახლად გახსნილ ფილოსოფიის კლასში გადასაყვან მოსწავლეთა რეგისტრიდან

Духовного звания

1. Платон Иосельянов...

Ректор архимандрит Ириней

Ионно-Крестительский архимандрит Евгений.

ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 9, ფურ. 102. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 21

1823 წელი. — თბილისის სასულიერო სემინარიის სიტყვიერების ჯგუფის მოსწავლეთა უწყისიდან

Число учеников	Имена учеников с показанием имен и звания их отцов	Лета от рождения	Время всупления в семинарию	Кто какого поведения	Кто каких собственных прилежания и успехов	Кто каких успехов			Кто выбыл и куда
						в переводе с грузинск. на русск. язык	в географии	во всеобщей истории	
4	Платон Иоселлианов тифлисского священника Игнатия сын	14	1821 года сентября	Хорошего	Остр.	Хороших	Дов. днѣ хороших	Довольно хороших	Хороших
									В философию

Словесности учитель архимандрит Ириней

Географии и всеобщей истории учитель архимандрит Евгений

ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 10, ფურ. 316, 317. დედანი, ხელით ნაწერი.

¹ სიტყვიერების კლასიდან შერჩეული იყო პლატონ იოსელიანი (იხ. საბ. № 20).

№ 22

1824 წლის ივნისის 26. — იმერეთის დროებით მმართველობის პასუხი საქართველოს თავადაზნაურთა სადეპუტატო საკრებულოს შეკითხვაზე სოლომონ მეფის მიერ ონისიმე იოსელიანისა და მათ ჩამომავლებისათვის ბოძებული სიგელის შესახებ

Оное собрание при сообщении своем от 30 мая за № 172, препровождая подлинную грамоту имеретинского царя Соломона 1804 года генваря 1-й день из дворян Священнику Онисиму Иоселианову с потомками на дворянское достоинство пожалованную, просило дознать чрез кого следует действительно ли на означенной грамоте царя Соломона приложена его печать и рукой его подписана и не подлежит ли оная какому-либо сомнению; вследствие чего правление сие означенную грамоту, предложив на рассмотрение мдиванбегом своим, требовало чтобы они как ее признают подали отзыв, каковой от них и подан, что по рассмотрении их грамота, царя последнего Соломона, пожалованная жительствоющему в Грузии священнику Анисиму Иоселианову на дворянское достоинство есть истинная на которую и приложена царская печать и герб, а что фамилия Иоселиановых в Имеретии сперва была пять царские дворяне; правление сие отзыв г. г. мдиванбегов, препровождая подлинником в оное собрание, возвращает и вышеписанную царскую грамоту Иоселиановым данную подписали советник Полетаев, секретарь Бабин, губернский секретарь Иванов I.

ცხსა, ფონ. 213, საქ. 1995, ფურ. 7. პირი, ხელით ნაწერი.

№ 23

1824 წლის ივნისი. — იმერეთის დროებით მმართველობის მდივანბეგის ქაიხოსრო წერეთლისა და დავით ჩხეიძის პასუხი საქართველოს თავადაზნაურთა საკრებულოს შეკითხვაზე სოლომონ მეფის მიერ ონისიმე იოსელიანისა და მათ ჩამომავლებისათვის ბოძებული სიგელის ნამდვილობის შესახებ

На спрос правления о грамоте последнего царя Соломона второ-го пожалованной жительствоющему в Грузии священнику Онисиму Иоселиану во свидетельство дворянского достоинства, имеем отозваться, что мы по рассмотрении носили оную грамоту подлинною и на ней царскую вторую печать приложенною, равно и царский герб; из фамилии же Иоселиановых в имеретии издревле были и есть царские дворяне. Поликовник мдиванбег князь Кайхосро Церетели, мдиванбег князь Давид Чхендзе.

ცხსა, ფონ. 213, საქ. 1995, ფურ. 8. პირი, თარგმანი ქართულიდან, ხელით ნაწერი. საქმე-ში ამ საბუთის ქართული დედანი არ აღმოჩნდა.

№ 24

1824 წლის აგვისტოს 28. — საქართველოს სათავადაზნაურო სადეპუტატო საკრებულოს დადგენილება ეგნატე იოსელიანის და მისი გვარის აზნაურის წოდებაში დამტკიცების შესახებ

1824 года Августа 28 дня по указу его императорского величества Грузинское дворянское депутатское собрание слушав прошение из дворян священника Игнатия Иоселианова о внесении рода его в дворянскую родословную книгу, по выдаче ему об нем грамоты определили: как из представленных в сие собрание просителем священником Игнатием Иоселиановым доказательств-удостоверяется: 1-ое имеретинский царь Соломон грамотою 1804 года Генваря 1-го дня пожалованною отцу вышеупомянутого просителя (дворянину Иоселиану священнику Онисиму с потомством свидетельствует, что он есть из дворян Иоселиановых по обстоятельствам времени из имеретин, переселенных в Грузию и о дворянском происхождении имел грамоту от покойного деда его высочества царя Соломона, 2-е на запрос имеретинского временного правления с препровождением при оном подлинной грамоты царя Соломона о дознании действительно ли на той грамоте приложена печать и рукой его подписана и не подлежит ли оная какому-либо сомнению препроводило то правление мдиванбегов оного князей полковника Кайхосро Церетели и Давида Чхеидзе-ва донесение в котором объяснили, что по рассмотрении ими вышепрописанной грамоты найдена оная ими истинною на которой приложена печать царя Соломона второго, так же царский герб и фамилия Иоселиановых издревле есть в имеретии царские дворяне, а тифлиские избранные мокалаки на справке сего собрания отвечают, что дворяне Игнатий, братья его Захарий и Софрон Иоселиановы никогда не вносили и не вносят казенной подати, для того Грузинское дворянское депутатское собрание основываясь на вышепрописанной имеретинского царя Соломона грамоте и всемилоостивейше дарованной российским благородным грамоты 91-й и 92 статьею пунктов 1 и 15, полагает просителя священника Игнатия Иоселианова с родом его признать в дворянском достоинстве и внести оные в 1-ю часть дворянской родословной книги. Конечные по сему исполнению представить герольдии чрез Общее собрание верховного грузинского правительства с документами по описи.

№ 25

1824 წელი. — თბილისის სასულიერო სემინარიისა და მასთან არსებულ სამაზრო-სამრევლო სასწავლებლების მოსწავლეთა წლიურ უწყისიდან

Число учеников	Имена учеников духовного звания с показанием имен и звания их родителей	Лета от рождения	Время вступления в училище	Способности и прилежание	Успехи	Поведение	Кто какого разряда
1	Платон Иосельянов, тифлисского священника Игнатия сын		Все вообще поступили в среднее отделение 1825 года октября 24 дня	Отличных очень хороших	Превосходных очень хороших	Очень хорошего	I

ცსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 16, ფურ. 147-148. შევებული, ხელით ნაწერი.

№ 26

(1824 წელი), — ეგნატე იოსელიანის საოჯახო სია

Тифлисского уезда дворянин священник Игнатий Иоселиан 54 лет.	Женат на дочери дворянина Сулханова Варваре	Имеет сына Платона 12 лет	Имения и крестьян не имеет	Жительство имеет в городе Тифлисе в собственном вообще с братьями доме.	Священник	Депутат со стороны духовного правительства по присутственным местам.

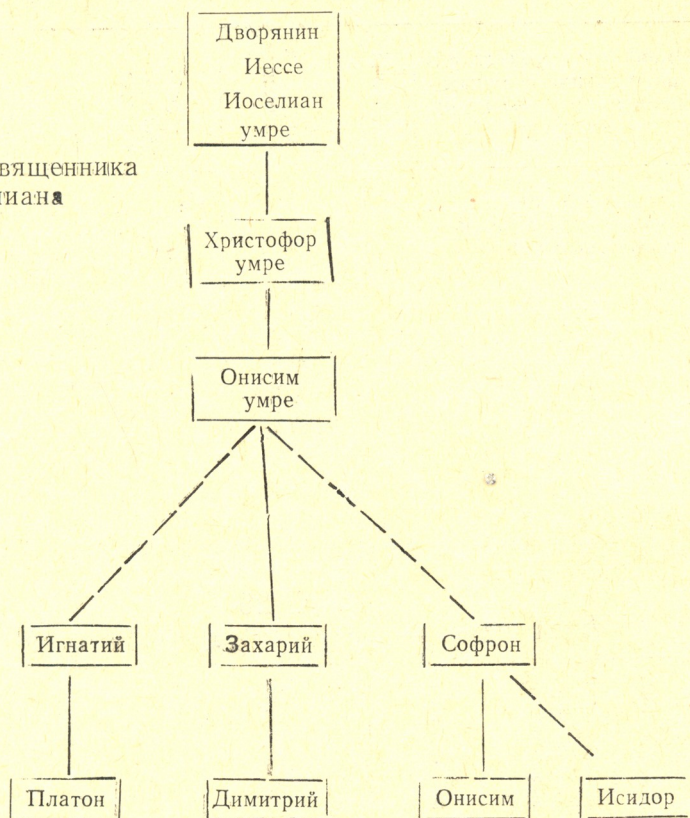
Подлинную подписал Игнатий Иоселиан. Верно—в должности секретаря П. Сергеев С подлинным читал помощник секретаря (подпись)

ცსა, ფონ. 213, საქ. 1995, ფურ. 4—5. პირი, ხელით ნაწერი. სია წარდგენილია ეგნატე იოსელიანის მიერ საქართველოს თავადაზნაურთა სადეპუტატო საკრებულოში, აზნაურის წოდებაში მისი დამტკიცების შესახებ. საბუთი დათარიღებულია აღნიშნულ საქმეში დაცულ საბუთების მიხედვით.

№ 27

(1824 წელი). — ეგნატე იოსელიანის საგვარტომო ნუსხა

Родословные священника
Игнатия Иоселиана

Верно: в должности секретаря П. Сергеев
 С подлинным читал помощник секретаря (подпись)

ცხსა, ფონ. 213, საქ. 1995, ფურ. 4—5. პირი, ხელით ნაწერი. ნუსხა წარდგენილია ეგნატე იოსელიანის მიერ საქართველოს თავადაზნაურთა სადებუტატო საკრებულოში, აზნაურის წოდებაში მის დამტკიცებასთან დაკავშირებით. საბუთი დათარიღებულია აღნიშნულ საქმეში დაცული საბუთების მიხედვით.

№ 28

1825 წლის იანვარი. — თბილისის სასულიერო სემინარიისა და მასთან არსებულ სამაზრო-სამრევლო სასწავლებლების მოსწავლეთა სიიდან

Имена учеников	Одобрения	Поступки предосудительные
По семинарии Платон Иоселианов Давид Григорьев Иосиф Мамацов.	Отличаются особенною ревностью и точностью испол- нения обязанности по долж- ности старших..	

ცსსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 16, ფურ. 232. შვებული, ხელით ნაწერი.

№ 29

1825 წლის თებერვლის 4. — თბილისის სასულიერო სემინარიის ინსპექტორ ნიკიტა ვლადიმირსკის მოხსენებითი ბარათი ამავე სემინარიის გამგეობისადმი მის მიერ სემინარიის მოსწავლეთაგან უფროსებად პლატონ იოსელიანისა და სხვათა შერჩევის შესახებ

На основании 93-го §-фа Проекта устава духовных семинарий при сей записке почтеннейше представляю оному правлению отчет в поведении учеников семинарии и находящихся при оной училище с приложением списка по форме, показанной в 94-м §-фе тогоже проекта, за прошедший месяц генварь сего 1825 года, и вместе представ-
ляю на утверждение избираемых мною старшими учеников семина-
рий Платона Иоселианова, Давида Григорьева и в должность стар-
шего Иосифа Мамацова, — как отличных пред прочими ревностью и
точностью смотра за поведением. Инспектор Никита Владимир-
ский.

ცსსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 16, ფურ. 231. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 30

1825 წლის თებერვლის 16. — თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობის
 სხდომის ოქმიდან სემინარიის მოსწავლეთაგან უფროსებად პლატონ
 იოსელიანის და სხვათა შერჩევის შესახებ

Рассуждено: призвав в правление семинарии учеников отличившихся поведением за прошедший генварь месяц, объявить им одобрение. Платона Иоселианова и Давида Григорьева утвердить в звание старших, а Иосифа Мамацова в должности старшего, согласно запискою г. инспектора.

ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 16, ფურ. 233. შვებულო, ხელით ნაწერი.

№ 31

1825 წელი. — თბილისის სასულიერო სემინარიის და მასთან არსებულ სამაზრო
 სასწავლებლების მოსწავლეთა თანრიგის სიიდან

Среднего отделения
 Духовного звания
 I-го разряда

2. Платон Иоселианов

Ректор архимандрит Евгений

Кандидат Никита Владимирский

Секретарь кандидат Авксентий Стеценков

ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 16, ფურ. 304. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 32

1825 წელი. — თბილისის სასულიერო სემინარიის საშუალო განყოფილების
 მოსწავლეთა უწყისიდან

Число учени- ков	Имена учеников с показанием имен и звания их родителей.	Лета от рождения	Время вступления в училище	Кто какого поведения	Кто каких способностей и прилежания	Кто каких успехов			
						в философии	философской истории	церковной истории	гражданской истории
1	Духовного звания Платон Иоселианов тифлисского священника Игнатия сын.	15	1621 г. сентября 1 дня	Очень хороших	Отличных	Грепохвальных	Весьма хороших	Превосходных	Отличных

Учитель философских наук ректор архимандрит Евгений

Учитель наук исторических Никита Владимирский

ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 16, ფურ. 366-367. დედანი, ხელით ნაწერი.

1826 წელი. — თბილისის სასულიერო სემინარიის საშუალო განყოფილების მოსწავლეთა უწყისიდან

Ведомость об учениках Тифлисской духовной семинарии среднего отделения для публичного испытания 1826-го года

Число учеников	Имена учеников с показанием имен и звания их родителей	Лета от рождения	Время вступления в семинарию	Кто какого поведения	Кто каких способностей и прилежания	Кто каких успехов в					Кто сколько раз не был	Кто куда поступил
						в философии	философской истории	церковной истории	гражданской истории	в переводе		
1	Духовного звания Платон Иосельянов, тифлисского священника Игнатия сын.	16	1821 сент. 1-го дня	Благонравного	Отличных	Весьма	Хороших	Отличных	Отличных			

Учитель философских наук ректор архимандрит Евгений

Учитель исторических наук кандидат богословия Авксентий Стеценков

ცხსა, ფობ. 440, აღწ. 1, საქ. 20, ფურ. 144-145. დედანი, ხელით ნაწერია

Ведомость об учениках Тифлисской духовной семинарии среднего отделения для публичного испытания 1927-28 гг.											
Число учени- ков	Имена учеников с показанием имен и звания отцов	Лета от рож- дения	Время вступ- ления в семи- нарию	Поведение	Способности и прилежания	Кто каких успехов					
						в филосо- фии	философе- ской истории	церковной истории	гражданской истории	и перево- дит с груз. на рус. и обратно	кто куда поступил
1	Духовного звания Плато Иосельянов тифлисского священ- ника Игнатия сын.	17	1821 сент. 1	Благочинного	При способностях весьма хороших	весьма хороших	Похвальных	Очень хороших	Весьма похвальных	Хорошо	

Ректор семинарии философских наук учитель архимандрит Евгений
Учитель исторических наук кандидат Стеценков
ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, სპქ. 25, ფურ. 104-105. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 35

1826 წლის ივნისის 17. — თბილისის სასულიერო სემინარიის და მასთან არსებული სამაზრო-სამრევლო სასწავლებლების მოსწავლეთა თანრიგის სიიდან

А. Среднего отделения семинарии
Духовного звания
1-й разряд
1. Платон Иосельянов...
Архимандрит Евгений.

ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 20, ფურ. 118. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 36

1827 წლის ივნისის 21. — თბილისის სასულიერო სემინარიის და მასთან არსებული სამაზრო-სამრევლო სასწავლებლების მოსწავლეთა თანრიგის სიიდან

А. Среднего отделения семинарии.
Духовного звания.
I-го разряда.
1. Платон Иосельянов...
Ректор Семинарии Архимандрит Евгений
К. Никита Владимировский
Кандидат Стеценков

ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 25, ფურ. 4. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 37

1828 წელი. — თბილისის სასულიერო სემინარიის და მასთან არსებული სამაზრო-სამრევლო სასწავლებლების მოსწავლეთა უწყისიდან

Ведомость об учениках Тифлисской семинарии и духовных училищ при оной находящихся									
Число учеников	Имена учеников с показанием имен и звания их родителей	Лет от рождения	время вступления в семинарию	способности и прилежание	успехи	поведение	кто какого разряда	кто куда поступил	кто на каком содержании
1	Высшего отделения Семинарии Платон Иосельянов тифлисского священника Игнатия сын.	18	1921 г. 1 сент.	Похвальных	Весьма хороших	Благонравного	I		

ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 33, ფურ. 238-239. შავი, ხელით ნაწერი.

№ 38

1828 წელი — თბილისის სასულიერო სემინარიისა და მასთან არსებული
სამაზრო-სამრევლო სასწავლებლების მოხელეთა და მასწავლებელთა
უწყებიდან.

Имя и звание	Лета от рождения	Из какой нации и состояния	Где и чему обучался?	Какие когда производил училищные и другие должности и какие имел производства и награждения	Какого поведения и в должности исправным и надежн.	Не подлежал ли суду и штрафам
2-го приходского класса, ученик высшего отделения семинарии Платон Иосельянов.	18	Из грузин священнически	Начально обучался в Тифлисской семинарии, российскому языку словесности, географии, гражданской истории, философии и философской истории, а ныне продолжает обучаться германевтике, богословию, церковной истории и началам математики.	Определен в должности учителя второго приходского класса при семинарии 1828 г. января 30-го дня вместе с прохождением обязанности ученика семинарии до окончания учебного курса.	Очень хорошего поведения, весьма благонадежен	Не подлежал

ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 33, ფურ. 228, 229. შავი, ხელით ნაწერი.

№ 39

1829 წლის ოქტომბრის 4. — თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობის
სხდომის ოქმიდან პლატონ ოისელიანის სამაზრო სასწავლებლის
მასწავლებლად გამწესების შესახებ

Докладывано:	Рассуждено:
3... Впредь до нового распоряжения после публичного испытания; равно по сим же условиям, после уволенного учителя Сулханова, предметы уездного училища разделены между учениками высшего отделения семинарии...	2. Из окончивших курс учения учеников (высшего отделения семинарии 1-го разряда определить учителем уездного училища ученика Платона Иосельянова по предметам российской грамматики, катехизису и арифметике, с производством в год жалования 150 руб. серебром и с обязанностью в нужных случаях заниматься переводом бумаг в семинарском правлении и по делам экономическим...
	Ректор семинарии архимандрит Евгений, учитель 9-го класса Никита Владимирский письмоводитель Григорьев

ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 36, ფურ. 128. ღელანი, ხელით ნაწერი.

№ 40

1829 წლის ოქტომბრის 12. — პლატონ იოსელიანის ხელწერილი მისი სამაზრო სასწავლებლის მასწავლებლად გამწესების შესახებ

1829 г. октября 12-го в слышании (об) резолюции его высокопреосвященства экзарха Грузии и кавалера об определении меня учителем уездного училища при семинарии по предметам российской грамматики, катехизиса и арифметики, с обязанностью в нужных случаях заниматься переводом бумаг в Семинарском правлении и по делам экономическим. Подписуюсь учитель Платон Иосельянов.

ცსსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 35, ფურ. 79. დედანი, პლატონ იოსელიანის ავტოგრაფი.

№ 41

1829 წელი. — თბილისის სასულიერო სემინარიის და მასთან არსებული სასულიერო-სამრევლო სასწავლებლების მოსწავლეთა წარმატების წლიურ უწყებიდან პლატონ იოსელიანის შესახებ

Число учеников	Имена учеников о показателе имен и звания их родителей	Лета от рождения	Время вступления в семинарию	Способность и прилежание	Успехи	Поведение	Разряд	Кто куда поступил	Кто на каком содержании
1	Высшее отделение Платон Иосельянов тифлисского священника Игнатия сын . .	19	1821. Сент. I	Отличных	Превосходных	Благонравен	I	Определен учителем в уездное при Тифлисской семинарии училище	

ცსსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 39, ფურ. 25, 26. შავი, ხელით ნაწერი.

№ 42

1830 წლის იანვრის 14. — პლატონ იოსელიანის თხოვნა საქართველოს თავადაზნაურთა სადებუტატო საკრებულოსადმი მისი წოდებრივი მდგომარეობის დამადასტურებელი მოწმობის მიცემის შესახებ

По требованию начальства имею я надобность в свидетельстве одного депутатского собрания о дворянском моем достоинстве, то по

сему покорнейше прошу оное депутатское благородное собрание снабдить меня оным для представления к месту. Дворянин Платон Иосселианов.

ცხზა, ფონ. 213, საქ. 1995, ფურ. 18. დედანი, პლატონ იოსელიანის ავტოგრაფი.

№ 43

**1830 წლის იანვრის 20. — პლატონ იოსელიანისათვის საქართველოს
თავადაზნაურთა სადებუტატო საკრებულოდან გაცემული მოწმობა
აზნაურობის შესახებ**

По указу его императорского величества из Грузинского дворянского депутатского собрания дворянину Платону Игнатьеву сыну Иоселианову в том, что он вообще с родом, по представленным доказательствам, в дворянском достоинстве признан и утвержден, о чем последовал из Правительствующего сената указ от 29-го мая 1829 года. Во удостоверение чего ему, Платону Иосселианову в следствии поданной просьбы, дано сие свидетельство для представления начальству, из онаго Собрания генваря 20 дня 1830 года.

На подлинном подписано губернский маршал князь Мухранский Константин. Депутат дворянства Горийского уезда князь Иоанн Бегтабегов; депутат дворянства Тифлиского уезда князь Давид Мсадонулишвили, Баратов и секретарь Крылов.

Печать грузинского дворянства депутатского собрания.

ცხსა, ფონ. 488, აღწ. 1, საქ. 2198, ფურ. 3. პირი, ხელით ნაწერი.

№ 44

**1830 წლის თებერვლის 24. — თბილისის სასულიერო სემინარიასთან არსებულ
სამაზრო სასწავლებლის მასწავლებლის პლატონ იოსელიანის განცხადება
საქართველოს ეგზარქოს იონასადმი მე-14-ე კლასის ჩინზე მისი
წარდგენის შესახებ**

1828-го года января 30-го дня по утверждению вашего высокопреосвященства определен я в должность учителя 2-го приходского класса по всем предметам оногo; 1829-го года октября 10-го по представлению семинарского Правления утвержден вашим высокопреосвященством учителем уездного при семинарии училища по предметам российской грамматики, закона божьего и арифметики, назначен переводчиком в онои Правлении и письмоводителем по экономическим делам. Следственно училищной моей службы прошло два года. Но как по высочайшему его императорского величества указу 14-го октября 1827-го года представляется право всем родовым дворянам получать чины по истечении двухгодового времени службы, то представляем при сем свидетельство грузинского дворянского депутатского собрания о родовом моем дворянском происхождении, утвержденном Правительствующим

сенатом, покорнейше прошу ваше высокопреосвященство, яко милостивейшего наук покровителя для поощрения к дальнейшему прохождению училищной службы при семинарии представить меня к чину 14-го класса. О чем и имею счастье ожидать от вашего высокопреосвященства благосклонно-милостивейшего воззрения. Учитель уездного при семинарии училища Платон Иосельянов.

ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 39, ფურ. 227. დედანი, პლატონ იოსელიანის ავტოგრაფი.

№ 45

1830 წლის მარტის 2. — თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობის დადგენილება პლატონ იოსელიანის მე-14-ე კლასის ჩინზე წარდგენის შესახებ

Прошение учителя уездного училища при семинарии Платона Иосельянова от 13-го сего февраля на имя его высокопреосвященства экзарха Грузии, в коем прописывая, что 1828-го года января 30-го дня по утверждению его высокопреосвященства экзарха Грузии он определен в должность учителя 2-го приходского класса по всем предметам оного; 1829 г. октября 10-го по представлению семинарского Правления утвержден учителем уездного при семинарии училища по предметам российской грамматики, закона божьего и арифметики, назначен переводчиком в оном Правлении и письмоводителем по экономическим делам, следственно училищной службы его прошло два года. Но как по утвержденному высочайше его императорским величеством положению 14-го октября 1827-го года предоставляется право всем родовым дворянам получать чины по истечении двухгодичного времени службы, то представляя при сем свидетельство грузинского депутатского благородного собрания о родовом его дворянском происхождении утвержденному Правительствующим сенатом, просит для поощрения к дальнейшему прохождению училищной службы при семинарии представить к чину 14-го класса. На какомом прошении резолюция его высокопреосвященства такова: Семинарскому правлению рассмотреть и представить с мнением.

По справке оказалось:

1. Означенный учитель Платон Иосельянов определен в должность учителя 2-го класса приходского училища при семинарии 1828 года января 30-го дня вместе с прохождением обязанности ученика высшего отделения семинарии до окончания курса учения; 1829-го года октября 10 числа, по окончании курса богословских наук в упомянутой семинарии, определен учителем состоящего при ней уездного д. училища по предметам российской грамматики, катехизиса и арифметики, с возложением должности письмоводителя и переводчика по экономическим делам; 30 апреля сего года определен инспектором уездно-приходских при семинарии училищ.

2. Силой высочайше утвержденного доклада комиссии д. училищ 9-го сентября 1820 года постановлено: учителей не имеющих ученой академической степени в уездном училище состоящих в 14-м классе утверждать в оном по выслуге четырех лет; каковому положению подвергаются и учителя из воспитанников Тифлисской семинарии.

3. В силу проекта устава д. семинарии § 269 учителя уездных училищ могут быть представлены к награждению за отличную по должности ревность; за прохождение особых сверх учительских должностей

4. Положением о канцелярских служителях гражданского ведомства высочайше утвержденным 14-го октября 1827 года находящиеся ныне по разным местам гражданского ведомства канцелярские служители не достигнувшие классных чинов разделяются на четыре разряда: в первый помещаются дворяне родовые и проч. Для производства нижних канцелярских служителей в первое классное звание устанавливаются для первого разряда два года действительной службы.

Рассуждено:

Хотя учитель уездного училища Платон Иосельянов, не вступив в силу должность из воспитанников Тифлисской семинарии, не выслужил еще четырех лет, каковые назначены силою высочайше утвержденного доклада комиссии духовных училищ для учителей уездных училищ, не имеющих ученой академической степени, а равно и для учителей, поступающих из воспитанников здешней семинарии, но принимая в уважение родовое дворянское его происхождение, по праву коего он на основании положения о канцелярских служителях гражданского ведомства высочайше утвержденного 14-го октября 1827-го года может быть произведен в первое классное звание; во 2-х то, что учитель Иосельянов сверх учительской должности проходит особые должности с отличною ревностью и усердием и следовательно по силе проекта устава духовного училища № 2169 может быть представлен к получению чина, то Правление семинарии, соображая сие, полагает мнением просить его высокопреосвященство экзарха Грузии и кавалера не благоугодно ли будет представить его — Иосельянова к награждению чином 14-го класса. Приложив послужной его список по новой форме и данное свидетельство из грузинского депутатского благородного собрания о дворянском происхождении для сего в пополнение статей нового формулярного списка и потребовать от него, Иосельянова письменного объяснения: нет ли у него или родителей его родового или благоприобретенного имения движимого и недвижимого; если есть, то сколько оно именно, и где оно находится и в чем состоит.

ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 39, ფურ. 228-229. შავი, ხელით ნაწერი.

№ 46

1830 წლის მარტის 10. — პლატონ იოსელიანის პასუხი თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობის შეკითხვაზე მისი ქონებრივი მდგომარეობის შესახებ

На запрос Семинарского правления, нет ли у родителей моих и у меня родового и благоприобретенного имения движимого или недвижимого, имею честь по сущей справедливости объяснить, что у родителя моего есть из родового имения в Тифлисе дом, состоящий в 1-й части 2-го квартала под № 222-м. Учитель Платон Иосельянов.

ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 39, ფურ. 230. დედანი, პლატონ იოსელიანის ავტოგრაფი.

1830 წლის აპრილის 29. — თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობის
სხდომის ოქმიდან პლატონ იოსელიანის ამავე სემინარიის ბიბლიოთეკაში
ბიბლიოთეკარის თანამდებობაზე დანიშვნის შესახებ

II. Прошение библиотекаря семинарии титулярного советника Никиты Владимирского от 28 сего апреля, в коем объясняя, что вследствие поданного им прошения об увольнении от всех училищных должностей, занимаемых в тбилисской семинарии, для выезда в Россию, находит должным заблаговременно сдать все учебные и библиотечные книги, состоящие под его заведыванием, покорно просит учинить распоряжение касательно принятия от него семинарской библиотеки с выдачей надлежащей квитанции от кого следует.

По справке оказалось: 1) Правление семинарии, по случаю поданного им прошения об увольнении от занимаемых им должностей, представило его высокопреосвященству экзарху Грузии и кавалеру об истребовании двух учителей для семинарии, с предложением одному из них поручить семинарскую библиотеку. 2) В проекте устава духовной семинарии в § 145 сказано: «Под главным начальством ректора состоит библиотека и управляется особым библиотекарем, который определяется Семинарским правлением. Рассмотрено: поелику Управление семинарии не имеет в настоящее время чиновника семинарии такого, которому бы можно было припоручить должность библиотекаря и потому удовлетворить прошение г. Владимирского, хотя и находит затруднение, но по уважению причины, изложенной им в прошении, просит препоручить прием библиотеки инспектору уездно-приходских при семинарии училищ — учителю Иосельянову, яко надежному, доколь придут чиновники для семинарии по требованию его высокопреосвященства из коммерческих духовных училищ, полагает сделать следующий приказ в Правление учителю Иосельянову, объявить ему в Присутствии, ежели он объявит на то согласие, то: 1-е) Принял бы все библиотечные и учебные книги по каталогам с заведывания семинарии от библиотекаря Т. С. Владимирского; 2-е) Он — библиотекарь одоляется также знать оные сверки сих и те, которые поступили по принятии им — Владимирским от бывшего ректора семинарии; 3-е) Составить последним краткий реестр для представления Правлению семинарии; 4-е) Иосельянову внушить, чтобы он сличил все книги как значущие по прежним каталогам, так и вновь поступившие, по принятии им — Владимирским, внесены в каталог, составленный им по разрядам 1825-го года по журналу Правления; 5-е) О сдаче первым и о приеме книг последним, а равно целости оных или ущерб каких-либо из них с приложением реестра донести Правлению семинарии...

№ 48

1830 წლის აპრილის 30. — საქართველოს ეგზარქოს იონას მიწერილობა
 სასულიერო სემინარიის გამგეობის პატაკზე სამაზრო-სამრევლო
 სასწავლებლების ინსპექტორად პლატონ ოსელიანის დანიშვნის შესახებ

На рапорт одного Правления, от 22-го апреля за № 59, даю знать, что с мнением Семинарского правления, о поручении должности инспектора уездно-приходских училищ при семинарии, учителю уездного училища Платону Иосельянову, на прописанном в том рапорте основании, я согласен. Почему и рекомендую Правлению привести оное в надлежащее исполнение. Касательно же назначения из воспитанников российских духовных академий трех человек для занятия учительских должностей при тифлисской семинарии и в имеретинских духовных училищах, где Правление признает нужным открыть риторический класс или низшее отделение семинарии, то о сем представлено от меня комиссии духовных училищ. Иона митрополит экзарх Грузии

ცხა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 39, ფურ. 129. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 49

1830 წლის მაისის 20. — პლატონ ოსელიანისა და თბილისის სასულიერო
 სემინარიის უოფილი ბიბლიოთეკარის ნ. ვლადიმირსკის პატაკი სემინარიის
 გამგეობისადმი ბიბლიოთეკის მიღება-ჩაბარების შესახებ

Во исполнение резолюции одного Правления, состоящейся 29-го апреля сего года, первый из нас сдал, а последний принял в надлежащем порядке и целости: 1) все библиотечные и учебные книги с начального открытия семинарии и училищ по настоящее время по генеральным каталогам и реестрам, согласно с особенными оных реестрами, списками и годовыми отчетами, по выправке с делами семинарского правления, значущиеся в наличности; 2) сверх того разные книги и тетради, сданные в архив по особливому оных реестру, шнуропечатную и скрепленную книгу для записывания присылки, продажи, рассылки и остатка книг учебных, таковую же книгу для записывания безвозмездной раздачи бедным ученикам духовного звания, опись в копии книг осетинокой комиссии, поступивших в семинарскую библиотеку, реестр книг, пожертвованных архимандритом Иринеем, также заключенных в общий каталог, список книг, исключенных из числа библиотечных по запрещению святейшего Синода, и отправленных в Ереванский покровский собор, один экземпляр генерального каталога к реестру всех книг, а другой экземпляр оных сдан к делам семинарского правления, копии с Положения комиссий духовных училищ о порядке снабжения книгами и каталог оных с означением цены, записную тетрадь книг, выдаваемых гг. учителям и ученикам для чтения и классического употребления и, наконец замки с ключами от шкафов книжных. Из числа собственно-библиотеч-

ных книг не оказалось в наличии по одному экземпляру — избитой латинской грамматики г. Каменского, книги о должности пресвитеров и избитой книжки в папке — переписка Фридерика 2-го изданная Ребиндером. О сих трех недостающих книгах прилагается объяснение; затерянная 1-я часть Всеобщей истории Кайданова заменена таковою же, но в другом переплете собственного г. Владимирского. За учебные и продажные книги, как после отчета за 1829-й год в течение настоящего проданы ученикам, получены согласно с назначенного каждой ценою деньги двадцать один рубль серебром, тридцать пять рублей ассигнациями и один рубль тридцать четыре копейки медью. О чем за общим подписанием нашим почтеннейше доносим семинарскому правлению в удостоверение. Сдал: библиотечарь — титулярный советник Никита Владимировский Принял: инспектор уездно-приходских училищ учитель Платон Иоселианов.

ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 41. ფურ. 62, 63. დედანი, პლატონ იოსელიანის ავტოგრაფი.

№ 50

1830 წლის სექტემბერი 2. — პლატონ იოსელიანის თხოვნა თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობისადმი ამავე სემინარიის ყოფილი მასწავლებლის სტეცენკოვის მიერ მისგან სიცოცხლეში აღებული ვალის დაფარვის შესახებ

Учитель словесности при здешней семинарии кандидат Авксентий Стеценков 4-го числа августа месяца занял у меня пятнадцать рублей серебром и в том дал собственноручную расписку. Равно также взял у меня для чтения собственную мою книгу Истории Миллота 1-ую часть. Сверх сего остается еще мне должным по расписке же двенадцать рублей ассигнациями за купленную им Историю Кайданова в 3-х частях. Но поелику он, г. Стеценков божиею волею скончался, то представляя при сем две расписки его 1-ую 4-го августа, а другую 1-го июля, покорнейше прошу оное Правление сделать мне по тем должное удовлетворение. Учитель Платон Иоселианов.

ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 40. ფურ. 67 დედანი, პლატონ იოსელიანის ავტოგრაფი.

№ 51

1830 წლის სექტემბრის 2. — პლატონ იოსელიანის თხოვნა თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობისადმი ყოფილი მასწავლებლის აქსენტი სტეცენკოვის მიერ ბიბლიოთეკიდან სიცოცხლეში წაღებული წიგნების შესახებ

Сего года 17-го числа мая месяца и 4-го августа учителем словесности кандидатом Авксентием Стеценковым взяты для классического употребления из Семинарской библиотеки, под его собственную расписку, нижеследующие книги: География Пятунина в 2-х книжках, Всеобщая

Кайданова история в 3-х частях, Церковно-библиейская история и церковная в 2-х частях, 5-ть географических ландкарт, Риторика Рижского, Бургия и начальные основания словесности для морских училищ. Черты деятельного учения веры; краткое руководство к древней географии Стефенгангена и 3-ья часть книги под названием «Способ учить и учиться словесным наукам» Г. Роллена. Ныне же поелику он, г. Стеценков божиею волею скончался, то представляя при сем расписки его, покорнейше прошу оное правление по тем выдать мне оные книги для внесения в библиотеку, библиотекарь Платон Иоселианов.

ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 40, ფურ. 70, დედანი, პლატონ იოსელიანის ავტოგრაფი.

№ 52

1830 წლის სექტემბრის 6. — თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობის ოქმიდან პლატონ იოსელიანის სემინარიის ბიბლიოთეკარის თანამდებობაზე დამტკიცების შესახებ

Рассуждено: учинить следующее: ... 2. по елику от его высокопреосвященства предписано по заключению семинарского правления, представленному 11-го июля при рапорте за № 126-м исполнить: то сдачу библиотечных книг — по каталогам и книжной вырученной от продажи суммы от г. Владимирского и прием оных учителем Иосельяновым считать действительным: а потому, последнему объявить с подпискою, что он в должности библиотекаря утверждается до прибытия учителей, требуемых его в-ом от комиссии духовных училищ с обязательством сдать библиотеку со всею ответственностью тому, кому будет предписано.

ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 39, ფურ. 220. შავი, ხელით ნაწერი.

№ 53

1830 წლის სექტემბრის 15. — საქართველოს ეგზარქოს იონას შეტყობინება უწმინდეს სინოდისადმი პლატონ იოსელიანის კოლეჟსკი რეგისტრატორის რიგით დაჯილდოების შესახებ

Учитель уездного при Семинарии училища Платон Иоселианов в поданном ко мне 13-го февраля сего года прошении изъяснил, что училищной его службы прошло два года, и как по Высочайше утвержденному положению 14-го октября 1827-го года, представляется право всем родовым дворянам получать чины по истечении двухгодичного времени службы; то представляя при оном прошении свидетельство о своем дворянстве, данное ему из Грузинского дворянского депутатского собрания, просит о исходатайствовании ему чина 14-го класса.

Вследствии чего предписывал я Тифлисскому семинарскому правлению, рассмотреть оное прошение и представить ко мне с мнением, которое донесло мне, что по справке оказалось: 1, означенный учитель Платон Иосселианов определен в должность учителя 2-го приходского училища при Семинарии 1828 года генваря 30 дня по всем предметам онаго; 1829 года октября 10-го числа, по окончании курса богословских наук, в упомянутой Семинарии определен учителем, состоящего при оной уездного духовного училища, по предметам Российской грамматики, закона божия и арифметики, с возложением должностей, письмоводителя по экономическим делам и переводчика в Семинарском правлении; 30-го апреля сего года определен инспектором уездно-приходских при Семинарии училищ; 2. Силою высочайше утвержденного доклада комиссии духовных училищ 9-го сентября 1820 года постановлено: «учителей неимеющих ученой академической степени, в уездном училище, состоящих в 14-м классе, утверждать в оном по выслуге 4-х лет, каковому положению подвергаются и учителя из воспитанников Тифлисской семинарии; 3. В силу проекта Устава духовных семинарий, §- 269-й, учителя уездных училищ, могут быть представляемы к награждению за отличную по должности ревность, за прохождение особых, сверх учительской, должностей и 4. Положением о канцелярских служителях гражданского ведомства, высочайше утвержденным 14-го октября 1827 года, находящиеся ныне по разным местам Гражданского ведомства канцелярские служители, недостигнувшие классных чинов, разделяются на четыре разряда: в 1-й помещаются дворяне родовые и проч.; для производства нижних канцелярских служителей в первое классное звание, устанавливаются для 1-го разряда два года действительной службы. Почему Семинарское правление заключило: Хотя учитель уездного училища Платон Иосселианов, поступив в сию должность из воспитанников Тифлисской семинарии, не выслужил еще 4-х лет, каковые назначены для производства в чин, силою высочайше утвержденного доклада комиссии духовных училищ, для учителей уездных училищ, неимеющих ученой академической степени, а равно и для учителей поступающих из воспитанников здешней Семинарии; но приемля во уважение родовое дворянское его происхождение, по праву коего он, на основании положения о канцелярских служителях Гражданского ведомства, высочайше утвержденного 14-го октября 1827 года, может быть произведен в первое классное звание; во-вторых и то, что учитель Иосселианов сверх учительской, проходит особые должности с отличным усердием и ревностью и следственно по силе проекта устава духовных училищ §-269 может быть представлен к получению чина; то правление Семинарии представляя ко мне данное ему, Иосселианову из Грузинского благородного депутатского собрания на дворянское его происхождение свидетельство, и о службе его послужной список, просит исходатайствовать ему на основании помянутого положения высочайше утвержденного в 14-й день октября 1828 года, чин 14-класса.

Таковое мнение Семинарского правления, находя правильным, и отдавая должную справедливость ревностной и усердной службе учителя Иосселианова в прохождении возложенных на него должностей, при честном и кротком поведении, признаю его заслуживающим следующего по положению чина, 14-го класса.

О награждении его коим покорнейше прошу вашего святейшества ходатайства, где следует, и на сей конец благопочтеннейше представляю при сем послужный его же, Иосселианова список и подлинное свидетельство данное ему из Грузинского дворянского депутатского собрания, 20 генваря сего 1830-го года за № 35-м о дворянском достоинстве его, с учиненным в канцелярии моей переводом с грузинской подписи на оном губернского и уездных маршалов Грузии.

ცხსა, ფონ. 488, აღწ. 1, საქ. 2198, ფურ. 6—9. შვებულო, ხელით ნაწერი. საბუთის ბოლო არშიაზე იგივე ხელით მინაწერი; Учитель Иоселианов выбыл из училищного ведомства Грузии и выехал в Петербург.

№ 54

1831 წლის მარტის 12. — თბილისის სასულიერო სემინარიასთან არსებულ სამაზრო სასწავლებლების ინსპექტორ პლატონ იოსელიანის პატაკი სემინარიის რექტორ ევგენისადმი სამაზრო-სამრევლო სასწავლებლის ზოგიერთ მოსწავლეთა მიერ დისციპლინის დარღვევის შესახებ.

Сим имею честь донести вашему высокопреподобию, что некоторые ученики по неоднократному замечанию моему всегда пред вакациально праздничным днями, не дожидаясь увольнения всех вообще учеников, без дозволения самих даже учителей, уезжают в дома родителей; и не прежде в классе являются, как минувя несколько дней и даже целую неделю, а иногда и месяц. Особенно замеченные мною суть следующие: уездного училища: Спиридон Петров, Афанасий Елизбаров, Иван Натадзев, Николай Сарманов; **2-го прих. класса** Афанасий Натадзев; **1-го класса:** Давид Амиранов, Иван Борисов, Захарий Китоев.

Что же касается до других учеников неявившихся по сие время, то они суть следующие: уездного училища: Гаврил Чикадзев, Николай Сорманов, Исаак Моздокелов; **2-го прих. класса:** Шио Гвианов, Иесей Додоев; **1-го прих. класса:** Михаил Овтисадров, Евфимий Бурдулишвили, Гаврил Самадашвили, Иларион Квливидзев, Аврам Лаперов, Николай Алборишвили, Иосиф Сазандаров, Иаков Барнов, Егор Вепхвадзе.

Наконец почтенейше доношу вашему высокопреподобию, что ученики уездно-приходских училищ по предварительному приготовлению 7-го числа сего м-ца удостоились св. причащения, кроме 2-х учеников 1-го приходского класса: Дмитрия Гиунова и Шио Лаперова. Инспектор училищ при семинарии учитель Платон Иосельянов.

ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 48, ფურ. 286. დედანი, პლატონ იოსელიანის ავტოგრაფი.

№ 55

1830 წლის ივლისის 16. — საანკეტო ცნობები თბილისის სასულიერო სემი-

Чин, имя, фамилия, должность им от- правляемая, знаки отличия и сколько от роду лет.	Из какого звания происходит.	Есть ли за ним, за родителями его, или когда женат за женою недвижи- мое имение?			
		у родителей и у самого его		у жены буде женат	
		родовое	благоприобре- тенное	родовое	благоприобре- тенное
Инспектор уездно-приходских при се- минарии училищ учитель Платон Ио- селианов. 20-ти лет.	Из грузинских дворян священнический сын	Не имеет			
	Имеет в городе Тифли- се дом состоящий в распоряжении отца его				

Ректор семинарии архимандрит Евгений.

ცხსა, ფონ. 488, აღწ. 1, საქ. 2198, ფურ. 4-5. დედანი, ხელით ნაწერი.

ნარიახთან არსებულ სამაზრო-სამრევლო სკოლების ინსპექტორ პლატონ
 იოსელიანის შესახებ

В Тифлисской семинарии обучался словесности, географии, гражданской истории, философии, философской истории, началам математики, богословию, церковной истории, горменевтике и русскому языку.	годы	м-ц и числа																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																										
--	------	-------------	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

Титулярный советник Никита Владимировский.

№ 56

1831 წლის აპრილის 6. — პლატონ იოსელიანის თხოვნა სემინარიის გამგეობისადმი მიტროპოლიტ სერაფიმეს მიერ ნიკოლოზ პავლეს ძის მეფედ კურთხევის დროს წარმოთქმული სიტყვის ქართული თარგმანის დაბეჭდვის შესახებ

Представляя при сем в оное Правление перевод на грузинский язык речи говоренной Санкт-петербургским митрополитом Серафимом по коронации государю императору Николаю Павловичу — опыт посильных трудов воспитанников уездного при Семинарии училища вместе с подлинником, покорнейше прошу оное Правление исходатайствовать мне у его высокопреосвященства экзарха Грузии и кавалера позволение на отпечатание оного с русским подлинником в типографии Комитета издания «Тифлиских ведомостей» и выдачу мне денег из семинарской суммы сколько потребно будет, с обязательством внести их по истечении двух месяцев. Таковое благосклонное принятие оного послужит к ободрению умов юных воспитанников и к усилению возрастающей ревности быть полезным церкви и отечеству. Инспектор училищ при семинарии учитель Платон Иоселианов.

ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 50, ფურ. 248. დედანი, პლატონ იოსელიანის ავტოგრაფი.

№ 57

1831 წლის მაისის 5. — თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობის სხდომის ურუნალიდან, მიტროპოლიტ სერაფიმეს მიერ ნიკოლოზ პავლეს ძის მეფედ კურთხევის დროს წარმოთქმული სიტყვის ქართული თარგმანის დაბეჭდვაზე უარის თქმის შესახებ

Прошение инспектора уездноприходских при Семинарии училищ учителя уездного училища Иоселианова от 6 апреля, при коем, представляя перевод на грузинский язык речи, говоренной Санкт-петербургским митрополитом Серафимом по коронации государю императору Николаю Павловичу — опыт посильных трудов воспитанников уездного училища при Семинарии вместе с подлинником, просит исходатайствовать ему у его высокопреосвященства экзарха Грузии и кавалера позволения на отпечатание оного с русским подлинником в типографии комитета издания «Тифлиских ведомостей» и выдачу ему денег из семинарской суммы, сколько потребно будет, с обязательством внести оные по истечении двух месяцев.

Рассуждено. Объявить в Правлении семинарии учителю Иоселианову, что Правление семинарии не может отпечатывать уроков учеников, а поскольку нет Цензурного комитета — то оно не может ходатайствовать у его высокопреосвященства о выпечании с-их уроков, тет-радь же ему возвратить.

ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 50, ფურ. 249. შევებული, ხელით ნაწერი. დოკუმენტის ქვედა არშიაზე პლატონ იოსელიანის ხელით: В слышании резолюции семинарского правления подписуюсь инспектор училищ при семинарии учитель Платон Иоселианов. 1831 года, мая 19-го дня. საქმეში რვეული არ აღმოჩნდა.

№ 58

1831 წლის მაისის 22. — თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობის პატაკი საქართველოს ეგზარქოს იონასადმი პლატონ იოსელიანის მიერ შედგენილი ქართული გრამატიკის ბოლო ორი ნაწილის განხილვის შესახებ

Правление Семинарии слушало прошение инспектора уездно-приходских при Семинарии училищ учителя Платона Иосселиани от 28-го апреля сего года, при коем, представляя, составленные им две последние части Грузинской грамматики-синтаксис и орфографию, просил принять оные в классическое для постоянного в училищах употребления.

А как в проекте устава духовных академий в § 354-м сказано: книга одобренная к классическому употреблению с мнением Комитета представляется академической конференции, а одобренная сею Комиссии духовных училищ, которая дозволяет сочинение употреблять в классах и принимает меры к напечатанию его в потребном количестве, а сочинителю назначает почетное или денежное награждение, смотря по роду и достоинству сочинения: то Правление семинарии заключило; так как давно уже замечено, что при изучении последних частей Грузинской грамматики-синтаксиса и орфографии, которых до сего не имеется в печати учителя затрудняются в преподавании уроков, делая выбор из разных грамматик, а тем более ученики письмом с их уроков, употребляя на сие много времени нужного к изучению уроков — то по сему признается необходимо нужным иметь последние сии части в печати для классического употребления. Представленные на сей раз сии части грамматики учителем уездного училища Иоселиановым, поелику Правление семинарии не может рассмотреть и оценить, не находя между членами онаго знающих грузинский язык, то представить вашему высокопреосвященству, не благоугодно ли будет избрать из духовных особ, который бы имея достаточное сведение в грузинском языке, мог оценить достоинство сих частей и если будут одобрены отпечатать особо и ввести в классическое употребление.

Какое мнение Правлении семинарии, предавая на благорассмотрение вашего высокопреосвященства, почтеннейше представляет при сем вышесказанные две последние части Грузинской грамматики.

Подлинный подписали: Ректор Семинарии архимандрит Евгений, инспектор Семинарии кандидат Феодор Дроздов, за секретаря Давид Григорьев, с подлинным верно: секретарь, кандидат Виноградов.

ცხსა, ფობ. 488, აღწ. 1, სპ. 2671, ფურ. 5—6. პირი, ხელით ნაწერი. საბუთის ზედა არაა: На подлинном резолюция его высокопреосвященства токовая: 23 мая 1831 года. Священникам тифлисского кафедрального собора Лаврентию Чубинову и Крестовоздвиженской церкви Ефрему Алексею, семинарское правление имеет поручить означенным две части Грузинской грамматики рассмотреть тщательно, правильно ли оные составлены, и заслуживают ли быть напечатанными для употребления в духовных грузинских училищах, или какие они усматривают недостатки в них и неправильность; и чем они по рассмотрении отзавутся с мнением правление имеет представить ко мне. Иона митрополит экзарх Грузии.

№ 59

1831 წლის ივნისის 14. — თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობის გა-
ზული ქაღალდების უურნალიდან ლავრენტი ჩუბინიშვილისა და ეფრემ ალექ-
სიძის დასკვნის შესახებ პლატონ იოსელიანის მიერ შედგენილ ქართული გრა-
მატიკის ბოლო ორ ნაწილზე

14.	156.	Рапорт священников Чубинова и Алексеева от 13 сего июня с представлением мнений своего, каса-
тельно двух последних частей грузинской грам-
матики учителем Иосельяновым составленных, и о
нахождении ими опыта достойными к напечатанию. | Резолюция в жур-
нале на 20 июня
ст. I — исполне-
но. |
|-----|------|--|--|

ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 25, ფურ. 19. დედანი, ხელით ნაწერი.

Секретарь Виноградов

№ 60

1831 წლის ივნისის 21. — თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობის მიერ
პლატონ იოსელიანისათვის მიცემული მოწმობა უმაღლეს სასწავლებელში
შესასვლელად

Объявитель сего инспектор уездно-приходских училищ и учитель уездного при Тифлисской семинарии училища Платон Иоселианов, происходит из дворян, тифлисского священника Игнатия сын, от роду имеет 20 лет, обучался в Тифлисской духовной семинарии словестности, географии, гражданской и церковной историей, философии, философской истории, началам математики, богословии, герменевтике и русскому языку. 1828 года генваря 30 дня определен в должность учителя 2 класса приходского при Тифлисской семинарии училища вместе с прохождением обязанности ученика Семинарии до окончания курса учения. 1829 года 10 октября по окончании курса богословских наук в упомянутой Семинарии определен учителем, состоящего при ней духовного уездного училища по предметам российской грамматики, катехизиса и арифметики с возложением должности письмоводителя по экономической части и переводчика в Семинарском правлении, с 1830 года 29 апреля поручена должность библиотекаря Семинарии, того же года 30 апреля определен инспектором уездно-приходских училищ. Исправлял сии должности при поведении честном с усердною ревностью и с успехом похвальным. Суду и штрафам не подлежал.

Ныне он, г. Иоселианов по прошению его и резолюции святейшего правительствующего синода члена высокопреосвященнейшего Ионы митрополита карталинского и кахетинского экзарха Грузии и разных орден-
нов кавалера уволен вовсе от занимаемых им должностей для поступления в одно из российских высших учебных заведений.

В уверение чего и дан ему, г. Иоселианову сей аттестат из Правле-
ния Тифлисской семинарии.

За подписанием членов и приложением печати оногo. Июня 21 дня
1831 года.

ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 51, ფურ. 115, 117. პირი, ხელით ნაწერი.

На подлинном подписана: ректор семинарии архимандрит Евгений. Инспектор Семинарии кандидат Федор Дроздов. С подлинным верно: секретарь Виноградов.

№ 61

1831 წლის ივნისის 30. — თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობის შე-
მოსული ქაღალდების უურნალიდან პლატონ იოსელიანის განცხადების შესახებ
სამსახურიდან განთავისუფლების თაობაზე

— 165 Резолюция его высокопреосвященства экзарха Грузии от 30 июня, на прошение учителя Иосельянова, об увольнении его от училищных должностей, такова: по учинению о просителе справки, семинарскому правлению рассмотреть и с мнением представить.

Секретарь Виноградов

ცსსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 48, ფურ. 19. დედანი. ხელით ნაწერი.

№ 62

1831 წლის ივნისის 30. — პლატონ იოსელიანის თხოვნა საქართველოს
ეგზარქოს იონასადმი უმაღლეს სასწავლებელში შესვლასთან დაკავშირებით
სათანადო საბუთებით მისი უზრუნველყოფის შესახებ

По окончании курса наук в здешней семинарии будучи определен вашим высокопреосвященством в звании наставника по уездному училищу до селе исправлял сверх учительской и прочие должности со всевозможным старанием и усердием в пользу духовного юношества. Желание дальнейшего в высших учебных заведениях усовершенствования в науках ограничивалось незнанием латинского языка; и я, посвятив свободные часы от учения двухгодичного времени на изучение оной, ныне помощью божиею приготовлен к отъезду в Россию для продолжения наук.

В ожидание архипастырского вашего благословения на таковую решимость мою, единственно для пользы соотечественников моих подъятую, вверяю себя под высокое ваше благоусмотрение. Конечно отеческое ваше воззрение не оставит всеми вам обязанного без нужного поощрения в деле просвещения образования в летах еще удобных для принятия благих семян воспитания.

Повелите высокопреосвященнейший владыко! кому следует о снабжении меня аттестатом, формулярным списком и паспортом для скорейшего отправления в Россию ко вступлению в какое-либо из высших учебных заведений.

На что и имею честь ожидать от вашего высокопреосвященства благосклонно-милостивого разрешения. Инспектор училищ при Семинарии учитель Платон Иоселианов.

ცსსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 51, ფურ. 103. დედანი, პლატონ იოსელიანის ავტოგრაფი.

№ 63

1831 წლის ივნისის 30. — თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობის
გასული ქაღალდების წიგნიდან პლატონ იოსელიანის მიერ შედგენილი
ქართული გრამატიკის ბოლო ორი ნაწილის დაბეჭდვისა და შემდგენელის
დაჯილდოების შესახებ

30

109

Рапорт его высокопреосвященству экзарху
Грузии и кавалеру о напечатании послед-
них частей грузинской грамматики — синтак-
сиса и орфографии, и о награждении учи-
теля Иоселиянова, трудившегося в состав-
лении оных.

156

Секретарь Виноградов

ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 48, ფურ. 73. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 64

1831 წლის ივნისის 30. — თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობის
პატაკი საქართველოს ეგზარქოს იონასადმი ლავრენტი ჩუბინიშვილისა და
ეფრემ აღექსიძის მიერ პლატონ იოსელიანის ქართული გრამატიკის ბოლო ორი
ნაწილის განხილვის შესახებ

Во исполнение резолюции вашего высокопреосвященства, воспо-
следовавшей на рапорте Семинарского правления от 23 мая сего года,
оное Правление препроводило для рассмотрения две последние части
Грузинской грамматики — синтаксис и орфографий, составленных учи-
телем Иоселияновым, к священникам Чубинову и Алексееву кои ны-
не донесли, что они рассмотрели оные со внимательностью. Как пра-
вила, так и метод изложения нашлись соответствующими к понятиям
юношества, для коих они писаны, по мнению же их.

Заслуживают быть напечатанными для употребления в грузинских
духовных училищах, тем более, что сам г. Иоселианов в предисловии
упоминает, что воспитанники Духовной семинарии прежде сего, спи-
сывая с диктовки две последние части грамматики в классах не могли
всех правил подробно написать по краткости времени, то он руковод-
ствуясь из грамматик, составленных блаженнейшим католиком Ан-
тонием первым и покойным архиепископом Гаием пополнил оные не-
достатки.

Почему Правление семинарии, представляя при сем вышеупомя-
нутые две последние части Грузинской грамматики, покорнейше про-
сит об отпечатании оных, где следует, а о вознаграждении труда учи-
теля Иоселианова, употребленного им в извлечении из вышесказан-
ных грамматик архиепископа Гаия и католикоса Антония, и приведе-
ния их правил в порядок, оное правление благопочтенейше представ-

ლეთ благоусмотреть вашего высокопреосвященства. Ректор Семинарии архимандрит Евгений. Инспектор семинарии кандидат Феодор Дроздов. За секретаря Григорьев.

ცხსა, ფონ. 448, აღწ. 1, საქ. 2671, ფურ. 1, 2. დედანი, ხელით ნაწერი. საბუთის ზედ-
 არშიაზე სხვა ხელით მინაწერი: 3 июля 1831 года. Семинарскому правлению! Постаратся
 отыскать в Тифлисе упоминаемые грузинские грамматики блаженнейшего католикоса
 Антония 1-го и преосвященного архиепископа Гаия, немедленно представить ко мне при
 рапорте о чем заготовить оному предписание. საბუთის ბოლო არშიაზე მინაწერი: Пред-
 ставлено о сем комиссии духовных училищ. Исполнено.

№ 65

1831 წლის ივლისის 11. — პლატონ იოსელიანის პასუხი თბილისის სასულიერო სემინარიის შეკითხვაზე სად და რომელ უმაღლეს სასწავლებელში ფიქრობს იგი შესვლას რუსეთში?

На запрос Семинарского правления об означении места или заведения, в которое я в России хочу поступить для дальнейшего усовершенствования своего в науках, имею честь отозваться, что я определить одного здесь не могу, а потому имею довести о том до сведения одного правления тотчас по прибытии моем в Петербург.

Что же касается до денег следующих за чин, коим буду я награжден, то оные внесу я в тамошнее казначейство — или правление может потребовать у родителей моих в Тифлисе проживающих. Инспектор училищ при Семинарии учитель Платон Иоселианов.

ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 51, ფურ. 108. დედანი, პლატონ იოსელიანის ავტოგრაფი.

№ 66

1831 წლის ივლისის 15. — თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობის პატაკი საქართველოს ეგზარქოს იონასადმი პლატონ იოსელიანის სამსახურიდან განთავისუფლების შესახებ

Инспектор уездно-приходских училищ при семинарии и учитель уездного училища Платон Иоселианов от 30 минувшего июня в по-
 данном к вашему высокопреосвященству прошении изъяснил, что он
 для дальнейшего своего в науках усовершенствования, желая отпра-
 виться в Россию и поступить в одно из тамошних высших учебных
 заведений, просит снабдить его аттестатом, формулярным списком и
 пашпортом. В следствии чего резолюцию ваше высокопреосвященство
 от того же числа июня соизволили приказать: по учинении о просите-

ле справки семинарскому правлению рассмотреть и представить с мнением.

Во исполнение сего правление семинарии учиня справку по коей оказалось, что помянутый Иоселианов 20 лет, из грузинских дворян, священнический сын, обучался в тифлисской семинарии: словесности, географии, гражданской и церковной историям, философии, философской истории, началам математики, богословию, герменевтике и российскому языку, определен в должность учителя 2 приходского класса при Тифлисской семинарии 1828 года 30 Генваря вместе с прохождением обязанности ученика семинарии до окончания курса учения; 1829 года 10 октября по окончании курса богословских наук определен учителем состоящего при ней духовного уездного училища по предметам катехизиса, российской грамматики и арифметики с возложением должности письмоводителя по экономической части и переводчика в правлении семинарии; 1830 года 29 апреля поручена должность библиотекаря семинарии, того же года 30 апреля определен инспектором уездно-приходских училищ; в послужном списке, представленном к вашему высокопреосвященству за 1830 год отмечен он, Иоселианов поведения честного, в должности исправен и благонадежен, суду и штрафам не подлежал. Заключение: как к увольнению учителя Иоселианова от занимаемых должностей препятствующих причинам не имеется, то уволить его от оных учиня следующее: а) на учительскую вакансию избрать кого-либо из учеников семинарии, окончивших курс учения богословского, о чем доложить в свое время; в) должность инспектора уездно-приходских училищ соединить с должностью инспектора семинарии, которая возложена на учителя философских наук кандидата Феодора Дроздова и с) должность библиотекаря поручить титулярному советнику Леонтию Протопопову, который в поданный им в сие правление прошении изъявил желание продолжать училищную службу, а в присутствии членов правления изъявил согласие принять на себя должность библиотекаря, по сдаче же первым книг в надлежащем порядке и целости и денег вырученных им Иоселиановым в течении настоящего года и по приеме последним, выдать аттестат ему, Иоселианову с приписанием в оном всей службы училищной.

Какое мнение правление семинарии, почтенейше представляя вашему высокопреосвященству на благораспоряжение, испрашивает утверждения. Подлинный подписали: Ректор семинарии архимандрит Евгений, инспектор семинарии к[андидат] Феодор Дроздов, за секретаря Давид Григорьев. Верно: секретарь К. Виноградов.

ცხსა, ფობ. 488, აღწ. 1, საქ. 2688, ფურ. 3—4. პირი, ხელით ნაწერი. საბუთის ზედა არშიაზე იმავე ხელით: На подлинном резолюция такова: «15 июля 1831 года. По исполнении сего, рапортовать мне с приложением копии с рапорта сего. Иона митрополит экзарх грузии».

№ 67

1831 წლის ივლისის 16. — მოწმობა პლატონ იოსელიანის მიერ თბილისის სასულიერო სემინარიის დამთავრების შესახებ

Аттестат № 116

Объявитель сего, бывший ученик высшего отделения Тифлисской семинарии, Платон Иоселианов тифлисского священника из дворян Игнатия сын, имеющий ныне от роду 20 лет, поступив в Семинарии 1821 года сентября 1 дня и совершив в оной учебный курс при способностях очень хороших, прилежании рачительном и поведении благонаправном.

На окончательном испытании в 1829 году, ревизором, отцем ректором Тверской семинарии, архимандритом Михаилом и кавалером произведенном, оказался успевшим в науках: Богословских — отлично,

Филосовских весьма — хорошо

Российской словестности — хорошо

Истории церковной — похвально

Истории гражданской — похвально

Географии — довольно хорошо

Началах математики — хорошо

В языке российском — довольно

порядочно

и причислен был к первому разряду воспитанников Семинарии. В том же 1829 году 10 октября, по резолюции его высокопреосвященства епарха Грузии митрополита Ионы Карталинского и Кахетинского и кавалера, определен учителем уездного училища, состоящего при Тифлисской семинарии, по классу катехизиса, российской грамматики и арифметики, письмоводителем по экономической части и переводчиком в Правлении Семинарии.

Во уверение чего и дан ему, Иоселианову сей аттестат из Правления Тифлисской семинарии за надлежащим подписанием и приложением казенной печати. Июля 16 дня 1831 года Тифлис.

Ректор Семинарии архимандрит Евгений. Семинарии инспектор кандидат Феодор Дроздов. Секретарь кандидат Виноградов.

ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 51, ფურ. 137. პირი, ხელით ნაწერი.

№ 68

1831 წლის ივლისის 25. — თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობის შემოსული ქაღალდების უფრანდიდან პლატონ იოსელიანისათვის აზნაურობის დამამტკიცებელი მოწმობის მიცემის შესახებ

188

25

Прошение инспектора училищ при семинарии — учителя Иоселианова от 25 сего июля, коим просит выдать ему копию свидетельства на дворянское его происхождение для получения откуда следует пашпорта на проезд в Россию.

Резолюция на 29-е июля. Статья 3-я. Исполнено.

Секретарь Виноградов.

ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 48, ფურ. 22. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 69

1831 წლის აგვისტოს 17. — ცნობები საქართველოს ეგზარქოსის კანცელარიიდან ეგნატე იოსელიანის ნამსახურობის შესახებ

По справке с делами Грузинской екзаршеской канцелярии оказалось, что Тифлисской Георгиевской бывшей придворной церкви священник Игнатий Иоселианов происходит из имеретинских дворян, от роду ему 63 года, обучался чтению, письму, пению по грузински и закону божью; во диакона рукоположен 1796 года к означенной церкви, и во священника 1806 года, католикосом Антонием; в 1820 году, за усердную службу, всемилостивейше награжден фиолетовою бархатною скуфиею. Должность депутата по городу Тифлису проходит с 29-го сентября 1821 года; за 1812 год имеет бронзовый крест; 18-го апреля 1826 года всемилостивейше награжден бархатною фиолетовою камиллавою; 26-го Января 1830 года всемилостивейше награжден, за отлично усердную службу, из установленных для белого духовенства знаков отличия наперстным крестом; дел до него не касалось; аттестовался всегда: поведения хорошего. Правитель канцелярии коллежский ассесор Крастилевский.

ცხსა, ფონ. 488, აღწ. 1, საქ. 2443, ფურ. 1. დედანი, ხელით ნაწერი. საბუთის ზედა არწიანზე: «Означенный священник Иоселианов за долговременное и усердное прохождение возложенных на него должностей и честное поведение произведен мною 15 августа 1831 года в Тифлисском кафедральном успенском синодском соборе в протоприерея на коковое звание его, заготовя грамоту, а синодальной конторе к сведению предложение, представить».

№ 70

1831 წლის აგვისტოს 28. — თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობის გასული ქაღალდების წიგნიდან პლატონ იოსელიანისათვის კუთვნილი ჯამაგირის მიცემის შესახებ

128	138	Предписание эконому о выдаче бывшему учителю Платону Иосельянову причитающе-гося жалования шесть рублей 65 коп. серебром.	По документу на 27 августа.
-----	-----	---	-----------------------------

ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 48, ფურ. 75. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 71

1831 წლის სექტემბრის 2. — თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობის პატაკი საქართველოს ეგზარქოს იონასადმი პლატონ იოსელიანის სამსახურიდან განთავისუფლების შესახებ

В следствии резолюции вашего высокопреосвященства последовавшей на рапорте семинарского правления поданном от 15-го минувшего июля

сего 1831 года, об увольнении из училищного ведомства инспектора уездно-приходских училищ и учителя уездного училища Платона Иоселианова и о перепоручении библиотечарской должности титулярному советнику Леонтию Протопопову, * коею ваше высокопреосвященство приказали: по исполнении сего рапортовать мне с приложением копии с рапорта сего — правление семинарии с сим почтенейше донося, что титулярный советник Протопопов принял от учителя Иоселианова все книги в надлежащем порядке и целости, равно как и деньги (85 руб. ассигнациями, 54 коп. медью и 21 руб. 25 коп. серебром), вырученные им, Иоселиановым в течение настоящего года чрез продажу учебных книг, а сей последний по сдаче получил аттестат с прописанием в оном всей службы его в училище — вместе с сим представляет вашему высокопреосвященству копию с упомянутого рапорта. Ректор семинарии архимандрит Евгений, инспектор семинарии К[андидат] Федор Дроздов, секретарь философ Виноградов.

ცხსა, ფონ. 488, აღწ. 1, საქ. 2688, ფურ. 2, დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 72

1831 წლის დეკემბრის 2. — სიგელი, გაცემული საქართველოს ეგზარქოს იონას მიერ მღვდელ ეგნატე იოსელიანისათვის დეკანოზის წოდების მინიჭების შესახებ

Божиею милостию от благодати господа и бога и спаса нашего Иисуса христа данней нам от пресвятого и животворящего духа благоговейный муж Тифлисской градской Георгиевской, бывшей придворной церкви священник Игнатий Иоселианов, за долговременное и усердное прохождение возложенных на него должностей и честное поведение, произведен мною 15 августа сего 1831-го года в Тифлисском кафедральном успенском сионском соборе — в протоиерея. Подобаает убоему протопресвитеру божественных писаний чтению и разумению прилежати и служить божественныя литургии, священнодействия и последования совершати яко же и прочие иереи служат и не преступаги предел, яже положиша святии отцы, за не услышат, что кмами, его же неси приял. Тем же он протопресвитер литургияя, долженствует купно на великий вход изходити, причащатися тела и кровь христовы и совершати вечернее и утреннее последование, якоже кийждо иерей и ничто же имать вящие прочих пресвитеров деяти, точию и деже есть вчинен, степень первый да содержит. Подобаает же ему протопресвитеру биты трезву, кротку, учительну, страннолюбцу и готову имети слово с кротостию к ответу всякому вопрошающему его, в уповании жизни вечные. Долженствует такожде он вседушно пещные о всяком благочинении и изрядстве церковном, ко спасении душ человеческиев уча от. Божественных писаний по вся дни, паче же во дни недельные причет церковный и вся люди, представляя себе во всем житие образ быти благих дел, вверенную ему паству бодренно пасти, да верных и добрых слугителей мздовоздаяния от руки воздающего камуждо по

делам его воспримет, и да не постыдится в день владычня страшного испытания, но да речет: Господи! Се аз и дети мои. Да услышит же оный сладкий его глас благий рабе и верный, о мале мя был еси верен, над многими тя поставлю; вниди в радость господя твоего. Известного же ради свидетельства яко он, протоиерей от нас благословлен и чинно на степень протопресвитерства произведен, дадесе ему сия протопресвитерская грамота рукою нашею подписаная и печатию утвержденная в Тифлисском экзаршеском доме, лета мироздания 7339 воплощения же бога слова 1831 года 2 декабря дня.

ცხსა, ფონ. 488, აღწ. 1, საქ. 2443, ფურ. 3—4. შეგებული, ხელით ნაწერი.

№ 73

1832 წლის აპრილის 26. — საქართველოს ეგზარქოს იონას მწერილობა თბილისის სიონის ტაძრის მღვდელ ლავრენტი ჩუბინაშვილსა და იერუსალიმის ჰვართ-ამაღლების ეკლესიის მღვდელ ეფრემ აღექსიძისადმი პლატონ იოსელიანის მიერ შედგენილი ქართული გრამატიკის ორი უკანასკნელი ნაწილის განხილვისა და მისი დაბეჭდვის მიზანშეწონილობის შესახებ

Тифлисское семинарское правление донесло мне, что оное, по предписанию моему, поручало вам тщательно рассмотреть, составленные бывшим учителем уездного училища при Тифлисской семинарии Платоном Иосселиановым две части Грузинской грамматики, синтаксис и орфография, правильно ли оные составлены и заслуживают ли быть напечатанными для употребления в духовных грузинских училищах, или какие вы усмотрите недостатки в них и неправильность, вследствие чего вы засвидетельствовали, что как правила, так и метода изложения оных оказались соответствующими к понятиям грузинского духовного юношества и по мнению вашему заслуживают быть напечатанными для употребления в грузинских духовных училищах.

А как из рапорта ко мне Семинарского правления от 30-го июня прошедшего 1831 года за № 109, между прочим усмотрел, что при сочинении бывшим учителем Иосселиановым тех двух последних частей Грузинской грамматики, заимствовался он некоторыми извлечениями из грузинских грамматик, сочиненных блаженнейшим католикосом Антонием I, и преосвященным архиепископом Гаием, то предписывал я оному Правлению, постараться отыскать в Тифлисе упоминаемая Грузинские грамматики блаженнейшего католикоса Антония I и преосвященного архиепископа Гаия, и немедленно представить ко мне при рапорте для рассмотрения, которые ныне и представлены ко мне оным Правлением.

Почему, препровождая при сем к вам помянутые две грузинские грамматики: блаженнейшего католикоса Антония и преосвященного архиепископа Гаия, вместе с составленными бывшим учителем Иосселиановым двумя последними частями Грузинской грамматики, синтаксисом и орфографиею, рекомендую учинить надлежащую поверку и соображение и по тщательнейшим рассмотрении рапортовать мне с за-

мечаниями и мнением вашим основательно и правильно ли сделано учителем Иосселиановым извлечение из тех грамматик, или составленные им две части Грузинской грамматики — синтаксис и орфография требуют исправления и какого именно и могут ли затем быть напечатаны, причем обязываетесь вы представить ко мне как сии, так и означенные грузинские грамматики блаженнейшего католикоса Антония I-го и преосвященного архиепископа Гаия.

ცხსა, ფონ. 488, აღწ. 1, საქ. 2671, ფურ. 9—10. შეგებული, ხელით ნაწერი.

№ 74

1832 წლის ოქტომბრის 24. — თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობის წარდგინება საქართველოს ეგზარქოს მოსესადმი წინადადებით პლატონ იოსელიანის მიერ შედგენილი ქართული გრამატიკის ორი უკანასკნელი ნაწილის რუსულ-ქართულ ენაზე გამოცემის შესახებ

Правление семинарии по резолюции вашего высокопреосвященства рассматривала рапорт священников Лаврентия Чубинова и Ефрема Алексева ревизовавших две части Грузинской грамматики орфографию и синтаксис, сочиненные бывшим учителем здешних училищ Платоном Иосселиановым.

Цензоры отзываются о сем сочинении с похвалою и полагают, что оно заслуживает быть отпечатанным. Правление с своей стороны при самом начале представления сих частей Грузинской грамматики предметнику вашего высокопреосвященства, высокопреосвященнейшему митрополиту Ионе, почитало полезным отпечатание сих частей, так как их до сего нет еще в печати, а потому не отступая от прежнего своего мнения, теперь осмеливается присовокупить, что гораздо полезнее было бы (и даже необходимо для училищ здешнего края) если бы сочинитель потрудился присоединить к грузинскому тексту русский перевод и всю грамматику издать на обоих языках.

Каковое мнение, а вместе и рукопись Иосселианова Правление семинарии честь имеет представить на благоусмотрение вашего высокопреосвященства. Подлинное подписали ректор Семинарии архимандрит Евгений, Инспектор Семинарии кандидат Феодор Дроздов. Секретарь Козма Спаский-Автономов. Письмоводитель Анемподист. Прогрессов.

ცხსა, ფონ. 488, აღწ. 1, საქ. 2671, ფურ. 11. პირი, ხელით ნაწერი.

№ 75

1833 წლის სექტემბერი. — 1832 წლის შეთქმულების თანამოზიარეთა
ნუსხიდან — თანრიგის ჩვენებით — ეგნატე იოსელიანის შესახებ

РОСПИСЬ

всем лицам прикосновенным или только оговоренным по следствен-
ному делу о грузинском злоумышленном заговоре с означением рас-
пределения на разряды

РАЗРЯД ДЕВЯТЫЙ

Лица, кои могут подозреваться в участии или слышании речей
неблагонамеренных

№№	Имена и прозвание	Отметки
11	Иоселиан Игнатий — протоиерей	

ცხსა, ლსგ, საქ. 166, ფურ. 50. შავი, ხელით ნაწერი.

№ 76

1833 წლის სექტემბერი. — 1832 წლის შეთქმულების მონაწილეთა სიიდან
ეგნატე ონისიმეს-ძე იოსელიანის შესახებ

АЗБУЧНЫЙ СПИСОК

лицам, указанным, якобы причастными к грузинскому
заговору, но по изветам лишь не прямым.

Из сих лиц, ни одно не было подвергнуто аресту.

Имя, прозвание и другие общие сведения	Свод имеющихся по делу показаний.
--	-----------------------------------

№ 30.

Иоселиан Игнатий Оნი-
симович — протоиерей
тифлисской церкви св.
Георгия, бывшей при
царях грузинских двор-
цовой и в коей он тогда
еще был придворным
священником; от роду
68 лет.

Бывший советник Орбелианов показывает: однажды в
1831 году, встретясь с протоиереем Иоселианом, он ска-
зал ему между разговором, что намерен ехать в Персию,
дабы привести оттуда войска и выгнать из Грузии рус-
ских, но отец Игнатий возразил ему, что это дело невоз-
можное, о коем мыслить даже нельзя. Спустя несколько
времени, он, советник, встретясь снова с протоиереем
Иоселианом, спросил его: — не может ли Грузия осво-
бодиться от русских?, но сей ответил ему, что не дай-
бог об этом и думать, ибо без России хищные соседи
Грузии разорят ее. После сего, он, советник, не имел бо-
лее с отцом Игнатием сообщения.

Имя, прозвание и другие общие сведения	Свод имеющихся по делу показаний
	<p>Спрошенный противу такового извета протонерей Иосе- лиан отверг совершенно оный. На очной же ставке по сему сделанной, Орбелианов подтвердил свое вышеизло- женное показание, а отец Игнатий снова отверг оное, пояснив, что как советник Орбелианов показывает не во вред ему, а лишь для себя вредное, то незачем бы ему скрывать, если б это действительно было.</p> <p>Спрошенные на счет протонерея Иоселиана ближайшие сообщники советника Орбелианова: брат его Вахтанг и Елизбар Эристов отозвались, что ничего не слыхали о при- частности его к умыслу.</p> <p>За сим комиссия не нашла нужным подвергать протоне- рея Иоселиана дальнейшему исследованию.</p>

ცხსა, ღსფ, საქ. 166, ფურ. 80. შავი, ხელით ნაწერი.

№ 77

1834 წლის მაისის 6. — თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობის სხდომა-
 თა უტურნალიდან პლატონ იოსელიანის ქართული გრამატიკის შესახებ

1. Грамматика сия составлена по поручению Семинарского прав-
 ления, с утверждения его высокопреосвященства, в следствие недостат-
 ка учебных пособий к изучению грузинского языка во всех закавказ-
 ских училищах, так как положенная грамматика состоит из одной
 только части — этимологии, о чем уже известно и комиссии духовных
 училищ.

2. Последняя части сей грамматики слово сочинения и правописа-
 ния были рассматриваемы священниками — Лаврентием Чубиновым и
 Ефремом Алексеевым и одобрены, вследствие чего Правление семи-
 нарии предложило автору чтобы он довершил свой труд переводом, с
 присовокуплением и первой части — словопроизведения с переводом же.

Ежели представленная учителем философии г. Иоселианом гру-
 зинская грамматика цензурою будет одобрено, то весьма полезно было
 бы напечатать оную для употребления в училищах Закавказского края,
 но поелику Семинарское правление не может дать решительного суж-
 дения об оной и не имеет права цензуры, то прописав все сие пред-
 ставить его высокопреосвященству, не благоугодно ли будет препро-
 водить оную в комиссию духовных училищ для рассмотрения, а ка-
 сательно напечатания, так как правление не имеет никаких средств, не
 полагая никакого мнения, предоставить его высокопреосвященству. Се-
 минарии ректор архимандрит Сергей. Семинарии инспектор иеромо-
 нах Порфирий. Семинарии эконо́м священник Иоанн Басхаров. К. Спас-
 ский-Автономов.

ცხსა, ფონ. 489, აღწ. 1, საქ. 119, ფურ. 77. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 78

1835 წლის სექტემბერი. — საკითხები ფილოსოფიაში, შედგენილი პლატონ იოსელიანის მიერ სემინარიის მოსწავლეთათვის

Обозрение предметов, преподаваемых ученикам среднего отделения Семинарии по классу философии, в продолжении сентябрьской трети.

Понятие и предмет философии, источники, форма изложения, определение ее и разделение.

Предмет логики, о действии мышления, подчиняемость мышления форме, определение логики, важность логических законов, отношения ее к другим наукам и разделение.

Основные законы мышления; необходимость законов мышления; высшие основные законы мышления и, во-первых, начало противоречия; во-вторых, достаточного основания, в-третьих, тождества и, в-четвертых, исключенного третьего и формулы их.

Понятие, составление понятий, объем и содержание понятий, отношение, в каком они находятся между собою; как они различаются по своей величине; вид, род.

Понятие суждения и разделение его, во-1-х, по отношению к сознанию, во-2-х, по объему, в-3-х, по качеству, в-4-х, по особенным отношениям межъ собой понятий, и в-5-х, по сравнению их межъ собою. Учитель философии кандидат Платон Иоселианов.

ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 94, ფურ. 136. დედანი, პლატონ იოსელიანის ავტოგრაფი.

№ 79

1836 წლის იანვრის 14. — თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობის სხდომათა უფროსიდან პლატონ იოსელიანის განზრახვის თაობაზე სრული ქართული გრამატიკის შედგენის შესახებ რუსული თარგმანით

Докладывано: Отношение С. Петербургского духовного академического внутреннего правления от 28-го августа 1835 года, за № 369, комм сообщает, что студент Д. Академии Платон Иоселианов намерен составить, с русским переводом, полную грузинскую грамматику, то просит выписать необходимые для сего пособия, заглавия каковых книг означены в отношении.

Рассуждено: Так как г. Иоселянов находится здесь, то предложить ему, что Правление не может выписать требуемых им пособий и, что полагает возможным при имеющихся пособиях на грузинском языке возможно составить порядочное руководство к познанию грузинского языка, сообразуясь с общими началами и теорией филологии, а потому не угодно ли ему заняться сим трудом без дальнейших требований на счет пособий, которым Правление не в состоянии удовлетворить, что и сообщить. Семинарии ректор архимандрит Сергей. Семинарии инспектор Иеромонах Порфирий. Эконом семинарии иеромонах Геронтий. Секретарь К. Спасский-Автономов.

ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, ს. 4. 108, ფურ. 5. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 80

1836 წლის აპრილის 14. — თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობის სხდომათა ჟურნალიდან პლატონ იოსელიანის სემინარიის მნეთ დანიშვნის შესახებ

Учителю философии кандидату Платону Иоселианову, как не имеющему сверх учительской никакой другой должности, предложено в присутствии взять должность эконома Семинарии, на что он изъявил свое согласие. Ректор семинарии магистр архимандрит Сергей. Инспектор семинарии иеромонах Порфирий. Экономом семинарии иеромонах Геронтий. Секретарь К. Спасский-Автономов.

ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 108, ფურ. 75. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 81

1836 წლის აპრილის 25. — სასულიერო სემინარიის მღვდელ-მონაზონ გერონტისა და პლატონ იოსელიანის პატაკი სემინარიის გამგეობისადმი პირველის მიერ მეორესათვის სემინარიის ნივთების გადაბარების შესახებ

Согласно заключению журнала Семинарского правления первый сдал, а последний принял вещи семинарские и бурсачные в том виде и количестве, в каком значутся в описи, нами ныне за общим подписом представленной; о чем и имею честь доложить Семинарскому правлению. ეკონომი სემინარიისა იერომონახი გერონტი. Учитель философии семинарии — эконом, кандидат Платон Иоселиан.

ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 99, ფურ. 52. დედანი, ხელით ნაწერი. ხელრთვა. «Учитель философии семинарии эконом кандидат Платон Иоселиан» — ავტოგრაფი.

№ 82

1836 წლის ნოემბრის 14. — სემინარიის მნე პლატონ იოსელიანის მიმართვა ამავე სემინარიის გამგეობისადმი ზოგიერთი მოსწავლისათვის თბილი ტანსაცმლის საჭიროების შესახებ

По случаю наступающей зимы нуждаются в теплой одежде следующие казено-коштные ученики: Евстафий Гомелаури, Иосиф Бидзиянов, Давид Мозманов, Харитон Бахниев, Лазарь Марткопелов, Гаврил Амиридзе, Евстафий Иосебадзе и вновь принятые: Иосиф Джамаспов, Ростом Иаев, Николай Джариев, Михаил Гвиниив, Петр и Николай Веселивзоровы. О чем почтенейше и довожу до сведения оногo правления. Семинарии эконом кандидат Платон Иоселианов.

ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 99, ფურ. 71. დედანი, პლატონ იოსელიანის ავტოგრაფი.

№ 83

1836 წლის ნოემბრის 26. — თბილისის მაზრის სასამართლოს მსაჯულის ბებუ-
თოვის მიმართვა სასულიერო სემინარიის გამგეობისადმი შეკითხვით აქუს თუ
არა სემინარიის პროფესორს პლატონ იოსელიანს საბატონეშო მფლობელობის
უფლება

Суд сей слушав прошение коллежского регистратора Георгия Зан-
дукелова от 2-го июля 1836 года, при котором, представляя доверен-
ность данную ему князем Леваном Еристовым, засвидетельственную
в сем суде, для совершения на имя профессора семинарии, дворянина
Платона Иоселиана дарственной записи на человека ему подаренно-
го, просит сей суд совершить таковую на основании законов. Из при-
лагаемой при сем доверенности засвидетельствованной в сем суде 27-го
июля 1836 г. данной просителю прапорщиком Леваном Эристовым
видно: что по разным обязательным — г. профессора семинарии канди-
дата и дворянина Платона Иоселиани к нему поступкам, именно за
труды в воспитании сына его Луарсаба имеет желание чем-нибудь до-
казать ему свою признательность, а как ему по делам домашним соб-
ственным не может быть в Тифлисе, то просит просителя Зандукело-
ва совершить от имени его дарственную запись, с тем, что он, довери-
тель просителя навсегда в потомственное его, г. Иоселиани владение
отдает крестьянина своего в ущелье Корчахи селение Корьеты Заха-
рия, сына Гавриила Ципцаури лет 19-ти греческой веры, 2. Сказку,
отобранную от крестьянина Захария Ципцаури, коего объявляет, что
он житель Душетского уезда ущелья Корчахи селения Корьеты, при-
надлежащий во крестьянство князя Левана Эристова и, состоящий в
круглом сиротстве не имеет ни отца ни матери, ни братьев и не бли-
жайших нераздельных родственников, кроме раздельных двоюродных
братьев и сестер вышедших в замужество; а законами повелено 9 то-
ма статьи 158, имение благоприобретенное, какого бы оно рода не бы-
ло, дворянин может дарить и завещать, отдать в прожиток и в прида-
ное, передавать и продавать кому заблагорассудит; имением же на-
следственным распоряжает он не иначе как на основании законов,
определил: на основании тома 10 гражданских законов статьей 588-й
в дарственной записи должно означить цену даримого имения по со-
вести, однакож, не ниже определенной законами, а сего сведение Зан-
дукеловым не объявлено, что при совершении записи объявить должно,
о чем надсмотрщику Лазареву поставить на вид не упустить сего при
совершении дарственной записи, а в оное правление сообщив, истре-
бовать уведомление имеет ли профессор семинарии Платон Иоселиани
право на владение крепостными людьми. Заседатель князь Бебутов.
В должности секретаря (подпись). Надсмотрщик Лазарев.

№ 84

1836 წლის ნოემბრის 28. — სასულიერო სემინარიის გამგეობის პასუხი თბილისის მაზრის სასამართლოს შეკითხვაზე სემინარიის პროფესორ პლატონ იოსელიანის საბატონეშო მფლობელობის უფლების შესახებ

Из свидетельства Тифлисского депутатского дворянского собрания, истребованного правлением по случаю представления к чину кандидата Платона Иоселиана видно: Указом Правительствующего сената от 29 мая 1829 года по представленным документам с родством в дворянском достоинстве признан и утвержден.

ცსსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 100, ფურ. 138. შევებული, ხელით ნაწერი.

№ 85

1837 წლის იანვრის 26. — პლატონ იოსელიანის თხოვნა საქართველოს ეგზარქოს ევგენისადმი მისი სასულიერო სემინარიის მნეს თანამდებობიდან განთავისუფლების შესახებ

Домашние мои обстоятельства, старость родителей, содержание и пропитание коих лежит на мне едином и неуклонение от службы заставляет меня обратиться к вашему высокопреосвященству с нижайшею просьбой уволить меня от должности эконома Тифлисской духовной семинарии, притом же зная местный язык, при помощи божией надеюсь более принести пользы соотечественникам учеными по наукам занятиями, на что будут обращены лишние и свободные от главной моей по Семинарии должности часы. Приводя к концу составление Грамматики грузинского языка с русским переводом, мог бы заняться составлением лексикона и др. пособий для изучения языка и литературы грузинской.

Почему, обращаясь к вашему высокопреосвященству, покорнейше прошу уволить меня от должности эконома Семинарии. Семинарии эконом, кандидат Платон Иоселиан.

ცსა (თბ), ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 112, ფურ. 118. დედანი, პლატონ იოსელიანის ავტოგრაფი. საბუთს აქვს მინაწერი: «Уволить от должности эконома семинарии, а на место его определить соборного священника Ионна Босхарова, изъявившего желание проходить эту должность, при чем прилагается и прошение его О. Босхарова.

Правление Тифлисской семинарии не оставит учинить по сему предмету надлежащее распоряжение».

№ 86

1837 წლის აპრილის 8. — თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობის სხდომათა ურნალიდან პლატონ იოსელიანისათვის მისი სამეცნიერო შრომების გამო მადლობის გამოცხადების შესახებ

Докладывано: Предписание конференции Киевского академического правления, от 1-го февраля за № 5 о объявлении наставникам семинарии: Платону Иосселиану, Косьме Спасскому, Автономову и Алексею Марсову и учителю восьмого отделения уездного училища Ивану Мозгварову благодарность за ученые их труды и в месте рекомендовать им продолжать свои занятия, по окончании же оных, донести снова Академической конференции с приложением самых сочинений для представления оных в комиссию духовных училищ. Семинарии ректор архимандрит Сергей, семинарии инспектор иеромонах Порфирий, семинарии эконоом священник Иоанн Басхаров. Секретарь Козьма Спасский-Автономов.

ცსსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 119, ფურ. 55. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 87

1837 წლის აპრილის 29. — პლატონ იოსელიანის პასუხი შეკითხვაზე: ფიქრობს თუ არა იგი სამსახურის გაგრძელებას მომავალ სასწავლო წელს სასწავლო უწყების ხაზით

Г.г. наставники семинарии и училищ, сообразно предписанию Академического правления, должны объявить: намерены ли они продолжать службу по училищному ведомству в будущем учебном году.

Намерен и обязуюсь продолжать службу. Учитель философии, кандидат Платон Иосселиан.

ცსსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 109, ფურ. 148. დედანი, «Намерен и обязуюсь продолжать службу, учитель философии, кандидат Платон Иосселиан» — ავტოგრაფი.

№ 88

1837 წლის აპრილის 29. — პლატონ იოსელიანის პატაკი სასულიერო სემინარიის გამგეობისადმი მის მიერ შედგენილი ქართული გრამატიკის რუსული თარგმანის დასრულების შესახებ

По поручению его высокопреосвященства экзарха Грузии архиепископа Евгения чрез Правление Тифлисской духовной семинарии, составляемую мною грузинскую грамматику с русским переводом, ныне при помощи божьей привел в окончание. Представляя оную при сем покорно прошу сделать надлежащее распоряжение, о назначении

благонамеренных людей к оценке книги, в коей многое не по методе грамматики католикоса Антония. Я желал бы и обязан желание такое свое открыть пред лицами пекущимися о благе училищ, чтобы рецензаторы при рассматривании оной не были увлекаемы предрассудком старины и авторитета лиц наведших сон на умы многих моих соотечественников, не дерзающих оспаривать у них мнения раз принятые. Авторитет к лицу католикоса Антония таков же ныне в Грузии, какой был к лицу Аристотеля в Европе до пробуждения умов. Впрочем — все замечания здоровой критики примутся мною с благодарностью. Учитель философии, кандидат Платон Иоселиан.

ცხსა, ფობ. 440, აღწ. 1, საქ. 152, ფურ. 56. დედანი, ხელით ნაწერი. ხელრთვა «Учитель философии кандидат Платон Иоселиан» — ავტოგრაფია.

№ 89

1837 წლის მაისის 5. — პლატონ იოსელიანის თხოვნა საქართველოს ეგზარქოს ევგენისადმი ელენე პავლეს ასულ წინამძღვრიშვილის დანიშვნაზე ნებართვის მიცემის შესახებ

С благословения родителей желая обручиться с дочерью, — Телавского уезда грузинского помещика титулярного советника Павла, — Еленой Цинамзгваровой, всепокорнейше прошу ваше высокопреосвященство разрешить мне исполнить таковое желание, и напутствовать меня архипастырским вашим благословением. — Что же касается до вступления моего в брак, то на то в свое время буду иметь счастье испросить особенного разрешения и благословения вашего высокопреосвященства. Семинарии учитель, кандидат Платон Иоселиан.

ცხსა, ფობ. 440, აღწ. 1, საქ. 109, ფურ. 129. დედანი, პლატონ იოსელიანის ავტოგრაფი.

№ 90

1837 წლის ივლისის 1. — თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობის ნებართვა პლატონ იოსელიანის ელენე პავლეს ასულ წინამძღვრიშვილთან ქორწინების შესახებ

Объявитель сего учитель семинарии кандидат Платон Иоселиан от роду имеет 24 лет, с дозволения высокого экзарха Грузии архиепископа Евгения, имеет право вступить в законный брак с дочерью Телавского уезда грузинского помещика титулярного советника Павла — Еленой Цинамзгваровой, если по троекратном оглашении в церкви и по учинении законного обыска не окажется к тому никаких законных препятствий.

Во уважении чего и дан ему кандидату Иоселиану сей билет из Правления Тифлисской семинарии за надлежащим подписом и приложением правленской печати.

ცხსა, ფობ. 440, აღწ. 1, საქ. 109, ფურ. 128. შვებული, ხელით ნაწერი.

№ 91

1837 წლის სექტემბრის 17. — პლატონ იოსელიანის თხოვნა თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობისადმი საქართველოს ეგზარქოსის წინაშე შუამდგომლობით მისთვის შეშის მიცემის თაობაზე

Покорнейше прошу оное правление ходатайствовать у его высокопреосвященства екзарха Грузии разрешение об отпуске мне дров наравне с учителями семинарии. Учитель философии, кандидат Платон Иосселиан.

ცსსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 109, ფურ. 186. დედანი, პლატონ იოსელიანის ავტოგრაფი.

№ 92

1837 წლის ნოემბერი. — სასულიერო სემინარიის გამგეობის დადგენილება ფილოსოფიის მასწავლებელ პლატონ იოსელიანის სემინარიის ბიბლიოთეკარად დანიშვნის შესახებ

По случаю перемещения из здешней семинарии в казанскую учителя семинарии, кандидата Владимира Владимирова, бывшего библиотекаря семинарии, место библиотекаря остается вакантным, которое, вследствие предложения семинарского правления, согласился занять учитель философии г. Иосселиан.

Рассуждено: на место г. Владимирова определить библиотекарем семинарии учителя философии г. Иосселиана, коему и принять библиотеку от Владимирова при посредстве инспектора семинарии иеромонаха Порфирия. О чем и представляю его вы-ву.

ცსსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 109, ფურ. 243. შავი, ხელით ნაწერი.

№ 93

1837 წლის დეკემბრის 17. — პლატონ იოსელიანის პატაკი სემინარიის გამგეობისადმი ყოფილ ბიბლიოთეკარ ვლადიმეროვისაგან ბიბლიოთეკის კუთვნილი წიგნების მიღების შესახებ

Вследствие распоряжения Семинарского правления книги принадлежащие семинарской библиотеке мною приняты от г. кандидата Владимирова по каталогу реестрам означенным в донесении инспектора Семинарии от 30-го ноября сего года, кроме книг и журналов не оказавшихся при ревизии им инспектором, из числа коих после представлена генеральная карта княжества греческого. Также приняты мною по отчету книги писанные на сумму общих грузинских доходов, еще принятые мною книги, которые оказались налицо при свидетельстве библиотеки, но не были внесены ни в какой реестр и каталог, об которых

также упоминается в том же инспекторе семинарии¹. Семинарии библиотекарь кандидат Платон Иоселиан.

ცსსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 109, ფურ. 245. დედანი, ხელით ნაწერი. ხელრთვა «Семинарии библиотекарь, кандидат Платон Иоселиан» — ავტოგრაფია.

№ 94

1838 წლის აპრილის 29. — საქართველოს ეგზარქოს ევგენის მიწერილობა საქართველოს სასულიერო სამზრუნველოსადმი ეგნატე იოსელიანის სამზრუნველოს წევრობიდან განთავისუფლების შესახებ

Ключарь протоиерей Гавриил Картвелов, согласно желанию его, а протоиерей Иоселианов, по старости и болезненному состоянию, увольняются от должности членов попечительства. Евгений архиепископ экзарх Грузии.

ცსსა, ფონ. 513, აღწ. 1, საქ. 4, ფურ. 1. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 95

1839 წლის ოქტომბრის 16. — პლატონ იოსელიანის თხოვნა თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობისადმი მისი სასულიერო წოდებიდან განთავისუფლებისა და მე-9-ე კლასის ჩინით დაჯილდოების შესახებ

Четыре года моей службы при Семинарии уже кончились, и я вступил бы в духовное звание, если бы находил себя к тому способным как по здоровью, так и по особенной наклонности, который требует всякий род жизни для лучшего и прямого исправления своей обязанности. А потому покорнейше прошу Семинарское правление сделать свое распоряжение как об увольнении меня из духовного звания, так и о награждении чином 9-го класса на основании § 2 положений о чинах по докладу комиссии д[уховных] училищ 1824 года октября 25 дня, с старшинством двух лет. Таковое положение, касающееся учителей приезжающих из внутренних губерний должно, кажется, распространиться и на меня, несмотря на то, что принадлежу по происхождению к нации грузинской. Ибо я в Петербурге получил образование и в нем назначение к должности; и почему не находить себя в праве ожидать от начальства тех же прав, каким подвергаются и те из русских, которые приезжают из внутренней губернии. Притом с самого начала вступления в Академию, открыв всем собою первый и единственный пример для подражания, не исполняемого досель другими за отдаленностью мест для образования и другим причинам — переносил я те лишения, которыми другие пользовались. Известно Семинарскому правлению, что я отправился на свой счет в Петербург, а по определении

¹ ასეა საბუთში.

на службу в Тифлисе не пользовался казенной квартирою, каковою все мои товарищи пользовались и пользуются.

Во всяком случае, поручая судьбу свою вниманию ближайшего и отдаленнейшего начальства, покорнейше прошу ходатайствовать вместе и о прощении полученных мною в продолжении 4-х лет классных денег.

Что же касается до службы моей по Семинарии, всегда, сопровождаемой усердием моим и поощрением своего и чужого начальства, то я всегда проникнутый чувством благодарности к духовному начальству образовавшему меня, обязываюсь продолжать се дотоле, пока силы, возможность моя и воля начальства будут мне оно позволять. Кандидат Платон Иоселиян.

ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 162, ფურ. 271. დედანი, პლატონ იოსელიანის ავტოგრაფი.

№ 96

1839 წლის ნოემბრის 7. — პლატონ იოსელიანის პასუხი თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობის შეკითხვაზე მის მიერ შედგენილი ქართული ანბანის გამოცემის საჭიროების შესახებ

Из тех занятий которые мною еще в прошедшем году показаны были в отзыве моем в конференцию Духовной академии — я в продолжение года привел к концу: 1. Историю грузинской церкви и краткой ее иерархии. Книга эта уже отправлена мною октября 9-го числа в конференцию Киевской академии. 2. Приводится к концу жизнеописание святых грузинской церкви. 3. печатается здесь, в Тифлисе составленный мною, никогда не бываемый на грузинском языке, календарь на 1840-й год. 4. наконец имею, счастье пред внимание начальства одобрениями своими воскрыляющего меня к занятиям представить следующее:

Грузинские духовные приходские училища никогда не имели классической азбучки, по которой бы дети могли учиться чтению как церковного, так и гражданского письма совершенно друг на друга не похожих; и дети всегда учились познанию литтер и чтению только из азбучки, которая обыкновенно в грамматике помещается когда дело идет в ней до числа букв. Так я сам учился; так и все учились. И другого для этого средства не было. Сколь это затруднительно, неудобно очевидно для всякого. — Только в 1827 году иеромонах Тарасий первый вздумал перевести с русского букварь, преподававшийся во всех духовных по России училищах и напечатал в Москве. Но он изданный только в 500 экземплярах мог ли быть достаточен для всей Грузии в продолжение 12-ти лет! —

После того сам составил я азбуку краткую, состоящую из двух печатных листов и напечатал здесь в Тифлисе одними гражданскими литтерами, за неимением церковного шрифта, которой вышло уже два издания. Следовательно полезная для светских таковая азбучка немогла

принести пользы детям духовных училищ к изучению церковного шрифта необходимого для них.

Находя ныне что таковые азбучки нужны, необходимы и в месте соображая, что подобные буквари, каковы русские с коих перевод, как я уже сказал сделан был Тарасием, по обширности своей (ибо заключает 6 печатных листов) и по неоригинальности своей (ибо он перевод) могут быть и дороги и не совсем полезны, то неужгодно ли будет конференции Киевской духовной академии поручить мне составить вновь азбучку в таком роде, чтобы она заключила в себе и церковное и гражданское письмо. Церковными буквами напечатать молитвы и некоторые краткие начала священной истории, а гражданскими нравственные в духе веры мысли, повести краткие и назидательные, басни из Эзопа или другие нравоучительные и издать их в Москве при синодальной типографии, где только что имеется в месте с гражданскими и церковный шрифт. Азбучка эта будет состоять из 4-х печатных листов и полный завод (1200) экз. будет стоить менее 200 ассигнациями. Таким образом училища грузинские, нуждавшиеся доселе в азбучке, будут иметь постоянную, классическую азбучку.

Духовное начальство, которое конечно не будет отделять от духовных воспитанников и детей церкви светского звания в краю, где они для наук только что открываются доставить этим и тем и другим величайшее благо — залог для их будущего образования на пользу церкви и отечества. Кандидат Платон Иоселиан.

ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 152, ფურ. 107, 108. დედანი, ხელით ნაწერი. ხელრთვა «Кандидат Платон Иоселиан» — ავტოგრაფი.

№ 97

1839 წლის დეკემბრის 7. — თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობის სხდომის უფრანლიდან პლატონ იოსელიანისათვის შეკითხვის მიცემის შესახებ — როდის ფიქრობს დაამთავროს ქართული ანბანის შედგენა და კერძოდ ვისთვის ადგენს მას?

Рассуждено. С приписанием отзывов г. Платона Иоселиана и Христофора Ксенофонтова донести Киевскому Академическому правлению. Подлинный за подписанием членов Семинарского правления и скрепою секретаря.

На самом журнале против означенной статьи последовала резолюция его высокопреосвященства, такова 9-го декабря 1839 года спросить Иоселиана на какой конец предполагает он составить Грузинскую азбуку грузинскими и гражданскими буквами на счет казны и для кого именно и с мнением представить.

ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 152, ფურ. 109. შევებული, ხელით ნაწერი. ქვედა არშიაზი მინაწერი პლატონ იოსელიანის ხელით: «Резолюция его высокопреосвященства ексарха Грузии объявлена мне в правлении Тифлисской семинарии 1840 года, марта 9-го дня. Обязываюсь представить отзыв». Кандидат Платон Иоселиан.

№ 98

1840 წლის იანვრის 31. — უწმინდესი სინოდის ობერ-პროკურორის ნიკოლოზ ალექსანდრეს ძე პრატასოვის მიმართვა საქართველოს ეგზარქოს ევგენისადმი პლატონ იოსელიანის მიერ შედგენილ ქართულ გრამატიკაზე აკადემიკოს მარი ბროხეს შენიშვნების გადაცემის შესახებ

Милостивый государь и архипастыр!

Присланная при отношении вашего преосвященства от 3 мая прошлого 1839 года грузинская грамматика, составленная учителем Тифлисской семинарии Иоселияном, препровождена была на рассмотрение в императорскую академию наук.

Получив ныне от академии копию с отзыва о сей грамматике экстраординарного академика Броссета на французском языке с переводом русским с тем, чтобы вы благоволили предложить сочинителю рассмотреть внимательно отзыв г. Броссета о его сочинении и, истребовав от него мнение на счет исправления составленной им грамматки по замечаниям рецензента, о последующем не оставить меня уведомлением с возвращением самых копий и с присовокуплением собственного мнения вашего по вышесказанному предмету.

Возвращая при сем к вам, милостивый государь и архипастыр, подлинную Грузинскую грамматику Иоселиана, имею честь быть с совершенным почтением и преданностью вашего преосвященства покорнейший слуга граф Пратасов.

ცხსა, ღონ. 440, აღწ. 1, საქ. 154, ფურ. 3. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 99

1840 წლის მარტის 12. — პლატონ იოსელიანის პასუხი თბილისის სასულიერო სემინარიის შეკითხვაზე. როდის ფიქრობს დამთავროს ქართული ანბანის შედგენა, კერძოდ, ვისთვის ადგენს მას და ვის ხარჯზე?

На запрос Семинарского правления от 9-го марта сего года имею честь объяснить следующее:

Отзыв, мною поданный в Семинарское правление, заключает в себе все то, что нужно для объяснения пунктов, ныне мне предлагаемых по резолюции его высокопреосвященства, экзарха Грузии. Пункт **первый**: на какой конец я предполагаю издание азбучки довольно в нем объяснен. Именно, для того чтоб помочь вопиющей необходимости иметь азбучку, которой училища духовные в Грузии никогда еще не имели. **второй**: для кого? Также прописано в том отзыве. Для детей не имеющих азбучки, чтоб учиться литтерам церковным. **Третий**: На счет ли казны? Дело общественное требует того, чтобы азбучка была напечатана на счет казны. Впрочем, не смея проникнуть в сокровищницу се-

минарской экономической суммы, я усердно приношу в жертву, если **бог продлит лета моей жизни**, половину той суммы, которая потребует-ся на издание предполагаемой мною азбучки. Свидетельствуюсь со-вестью, что у меня других видов или видов на награду никаких не имею. Составление азбучки есть труд нескольких часов. Могу ли, и должен ли искать награды там, где дело идет об общем благе? Кандидат Платон Иоселиан.

ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 152, ფურ. 110. დედანი, ხელით ნაწერი. ხელრთვა: Кандидат Платон Иоселиан ავტოგრაფია.

№ 100

1840 წლის აპრილის 28. — სასულიერო სემინარიის ბიბლიოთეკარის პლატონ იოსელიანის წარდგინება ამავე სემინარიის გამგეობისადმი კარაპეტ ბაგრამო-ვისათვის ბიბლიოთეკის წიგნების აკინძვის საფასურის ანაზღაურების შესახებ

При свидетельстве Семинарской библиотеки членами Семинарско-го правления признано нужным переплести а) Христианское чтение за 18 лет, т. е. с 1821-го по 1838-ой год включительно, б) воскресное чтение за 1838-ой год; с) 1-й, 2-й, 3-й, 4-й, 5-й тома Актow археологи-ческой экспедиции; е) 1-ая, 2-я, 5-я и 6-я части часов благоговения; 1-й и 2-й тома путешествия Н-орова; каковые книги и переплетены. Христианское чтение в 36-ти книгах за переплет каждой книги по 40 копеек серебром, а за все причитается 14 рублей 40 копеек серебром; за переплет Воскресного чтения за 1838-й год 60 копеек серебром; за переплет 5-ти томов Актow 4 рубля серебром; за переплет 4-х частей часов благоговения 1 рубль 20 копеек серебром; за переплет 2-х томов путешествия Н-орова 90 копеек серебром, а за переплет всех вышеозна-ченных книг причитается уплатить тифлисскому жителю, переплетчику Карапету Багратову двадцать один рубль, десять копеек серебром. Библиотекарь, кандидат Платон Иоселиан.

ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 154, ფურ. 99. დედანი, ხელით ნაწერი. ხელრთვა «Библиотекарь, кандидат Платон Иоселиан» — ავტოგრაფია.

№ 101

1840 წელი. — აკადემიკოს მარი ბროსეს მიერ რუსეთის მეცნიერებათა აკადე-მიაში წარდგენილი შენიშვნები პლატონ იოსელიანის მიერ შედგენილ ქართულ გრამატიკაზე

«Грузинская грамматика» в рукописи
г-на Платона Иоселиана.

Начиная сей отчет, я считаю нужным сделать несколько предвари-тельных замечаний, которые могли бы показать мысль, внушившую мне такой отчет и некоторым образом оправдать мою, повидимому, строгость к писателю, которого я искренно уважаю.

В наше время, когда все идет к совершенству, нужно давать ход только понятиям положительным и приводить науки, посредством точного синтеза, к их общим началам. Это же надобно наблюдать в отношении к грамматике, потому, что от справедливых понятий в деле правил языка зависит правильность литературного вкуса и сохранение преданий классического язычества в слоге.

Впрочем, я не отвергаю, что и с помощью грамматики недостаточной (и под сим словом я разумею грамматику, написанную без методы или методю дурною), с помощью, говорю, грамматики недостаточной, если только она точна и полна, можно узнать тот или другой язык. Но в таком случае ученик будет подобен артисту, который при недостаточном орудии успевает произвести отличную работу, а при лучших средствах произвел бы ее лучше и вернее и скорее.

Метода грузинских грамматиков имеет тот недостаток, что они теряются в анализе и, несмотря на чрезвычайно простой ход их языка, неумели найти тех общих начал, которые не обременяя памяти, легко принимаются разумом: потому, — что у них сбор всех подробностей подавляет память, так что она не может подняться ни до одной синтетической формулы. В последствии много будет примеров этого, а потому нет нужды выставлять их теперь.

Другой недостаток, общий всем грузинским сочинениям по части грамматики, состоит в том, что они составлены без положительного знания дела. В грузинском языке есть три, весьма различные формы. Библия и церковные книги первых времен обращения, — единственные дошедшие до нас памятники представляют идиому древнюю; это язык ученый и книжный. Литературные произведения времен позднейших, историй, романы и стихи, хотя они не многочисленны, дают однакоже новую форму языку, которую я называю языком народным письменным. Наконец есть язык, которым говорят ныне, и который имеет свою особенную систему грамматических категорий синтаксиса и сочинения. В этих трех видах языка слова остаются, правда, те же, или лучше, в них повторяются все выражения, но они известны только лицам ученым, они уже устарели и к ним прибавлено огромное количество слов новых. Еслиб это была трудность единственная, ее можно было бы совершенно устранить полным лексиконом. Но так как ко множеству слов и речений иностранных, не встречающихся ни в одной древней книге, присоединяется и новая грамматика, то само собою следует, что писатель грамматики, принимающийся за это дело, без точного понятия о том времени, которое он изображает в своей книге, подвергается опасности смешать три вещи, весьма различные, составить разнородное собрание, в тройне несовершенное. Это то и случилось со всеми, без исключения грузинскими писателями грамматики, зная свой язык из употребления они смешивают в своих правилах характерические черты трех идиом и вполне не изображают ни одной из них.

Мы не можем судить о древних писателях грамматики, потому что знаем только о существовании одного Иоанна Петрици, и то потому, что на него есть ссылка в книге, написанной почти за сто лет. Впрочем можно думать, что некогда были грамматики, или по крайней мере предания обучения, и что патриарх Антоний вполне создал свою

систему, которая в последствии была повторена во множестве письменных и печатных сочинений. Этот гениальный человек, если можно употребить подобное выражение, сокративший в себе все знания своего века и своего народа, поэт, оратор, историк, философ, панегирист, основал, так сказать, новый литературный язык в Грузии, создал новые слова, постановил правила и почти исключительно подтвердил их отрывками из своих сочинений, оригинальных или переводных. Он пренебрегал произведениями древних и, как лицо духовное считал без сомнения опасным чтение произведений легких, а потому, не признавал их литературного достоинства и всячески остерегался подтверждать ими свое учение. Одобряя в этом случае его побуждение, нельзя не жалеть, что он равным образом оставил без внимания библию и писателей классических. Выдавая за образцы, только свои произведения, наполненные неологизмами, и начиная изучение языка книжного, который служит истинным основанием стиля народного и нынешнего языка, он сделал двойную ошибку.

С другой стороны, мое положение необходимо увлекло меня на совсем противоположную стезю. Я начал изучение грузинского языка чтением библии и других древних литературных памятников, которые по счастливым обстоятельствам попадались мне под руку. У меня не было в это время грамматики (да и к чему послужили бы мне трактаты, писанные на языке, который я хотел узнать) и я составил ее при помощи тех самых писателей, которыми пренебрег знаменитый патриарх. Мало надеялся я жить некогда среди сынов Грузии, а потому для меня важнее всего было узнать их систему письменной фразеологии и приобрести верные правила для ее разумения. В последствии из творения Антония я узнал много неизвестных мне подробностей, но оно не переменяло моего убеждения в необходимости ввести строгий синтез утомительный анализ, и я остался при своих мыслях, совершенно противоположных его системе.

Из сих замечаний можно видеть, что мне более всего желательно, чтобы грузинская грамматика, была изложена по методам европейским, и чтобы в малом виде, было составлено сочинение отданное мне на рассмотрение. И сам автор хочет теперь ограничиться языком общепотребительным, исключив (чего не дай бог!) чтение древних пусть по крайней мере его система будет основательная и философская.

г. Платон Иоселиан, воспитанник Александровской духовной академии, известен как человек, одушевленный ревностью и желанием содействовать делу цивилизации, совершающейся ныне в его отечестве; новое представленное им сочинение, назначенное для обучения грузинскому языку, написано на грузинском и русском языках. Если я не всегда разделяю мысли автора, не надобно забывать, что он, как грузин, не мог не быть под влиянием метод, употреблявшихся до него в Кавказии.

В предисловии к своему сочинению автор занимается библиографическими исследованиями бывших до него трудов по части грузинской грамматики. Вообще это предисловие слово, неполно, во многих местах даже не точно. Автор мог бы, и по моему мнению, должен ограничиться повторением превосходной статьи, напечатанной нашим

товарищем г. Жегреном в Академической газете*, в ней есть все нужное для его цели и нет ничего лишнего. Когда сочинение хорошо написано, не надобно бояться переписывать его, напротив надобно считать за честь — показать, что вы знаете и цените его. Но не только нужно дополнить это предисловие, нужно еще исправить в нем неточности. Например, автор говорит (ст. 1) о грузинской грамматике, изданной будто бы покойным Клапротом в 1837 году. Тут две ошибки. То правда, что этот ученый издал в 1827 Грузинско-французский и французско-грузинский лексикон и с 1824 объявил о грамматике, но она не была издана и в 1835 — год его смерти. Что касается до лексикона, г. Платон, уроженец Грузии, мог бы не трудиться хвалить столь безобразное произведение, составляющее пятно в жизни ученого пруссака. Напрасно также говорит он на той же странице, будто я и г-н Клапрот могли на-град¹ составить грузинскую грамматику при пособии нескольких произведений миссионеров, которые привезены в Европу каким-то любителем книг. Кто видел мою первую грузинскую грамматику, тот поверит, что она есть плод одного десятилетнего чтения грузинских писателей, поименованных в моем предисловии, и что из грамматики Антония, появившейся во Франции в совершенно известное время, я заимствовал только некоторые подробности, которые мною и выставлены без всякой перемены. Кроме...² и самоучителя Фиралова в то время не было в Париже никакой другой грамматики.

Эти замечания, может быть покажутся написанными с излишним жаром, но как они падают на факты совершенно ложные, то я сделал бы их и в том даже случае, когда бы они были для меня безразличны.

Автор упоминает (стр. 2), о рукописях принадлежащих Парижскому азиатскому обществу, которые он считает произведениями, неизвестными в Грузии. Факт неточный, потому что четыре или пять рукописей, которые принадлежат обществу и привезены ученым царевичем Темураз, все суть книги новые и журнал Общества не упоминает ни о чем, покажем на слова г-на Иоселиана.

Наконец (стр. 3). Автор не боится ясно говорить о превосходстве своей книги над книгами всех его предшественников, объявляя в точных словах, что все, сделанное до него, не имеет никакого достоинства. Признаюсь, не могу согласиться на такой приговор, и считаю его необдуманным. Но не стану разбирать и опровергать его; не стану даже смотреть на вопрос о достоинстве грамматики автора, как на вопрос личный, потому, что автор только что повторил слово в слово все классификации и истины Антония, а постараюсь представить, мало-по-малу, придуманное некогда мною построение грузинской грамматики. За мыслями тифлисского профессора я буду ставить свои мысли и прошу его смотреть на них, как на литературный разбор, чуждый с моей стороны неприязненности и неуважения к его талантам. Еслиб я меньше знал и ценил автора, я ограничился бы общими замечаниями, направив их к преобразованию его системы.

* «Petersburgische Zeitung», 1838, № 97.

* «Санктпетербургские ведомости». 1839, № 67.

¹ ასეა საბუთში.

² ამის შემდეგ ორი სიტყვა არ იკითხება.

Грамматика г-на Иосселианова разделена подобно грамматике Антония, на три части: этимология, синтаксис и орфография. Мне кажется без всякого неудобства можно было бы уничтожить третью часть и отнести заключающиеся в ней подробности к предварительной главе, в которой рассматриваются буквы и алфавит, и где обыкновенно помещаются подобного рода и понятия. Тем справедливее так поступать, что знание орфографических знаков и других такого рода частных необходимо, нужно для того, кто по мере изучения грамматики какого-либо языка хочет с теорией соединять несколько чтения и практики.

В самом начале грамматики представляется вопрос, как грузинские буквы можно изображать буквами русского алфавита. Если нельзя решить этого вопроса с первого раза, по крайней мере он стоил бы рассмотрения. Нет никакого сомнения, что часто будет встречаться нужда переписываться на обоих языках, а те переписки должны быть таковы, чтобы в них легко можно было узнать оригинальную орфографию. Например, у грузинов есть два твердых ჯ ზ и ც, из коих второе придыхательное, а в русском алфавите только одно Г; для букв ჯ, ზ, у русской алфавит имеет только К; для двух гортанных и ზ, ხ, для ზ и ჯ, ч; для ც и წ, ц; а для полугласных ჯ, ზ, ა, ზ, в нем нет соответствующих букв. Сверх того, русской алфавит не может выразить некоторых сочетаний согласных и прибавления, как, напр., на французском буквы h или апострофа для означения предыхательных. Я не знаю вполне пособий, которые могли бы в этом отношении доставить русская орфография¹, но думаю, что человек хорошо знакомый с обоими языками, мог бы представить по крайней мере умную попытку, предоставив времени ее усовершенствования.

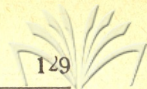
На странице 6-й автор говорит, что грузинское ზ произносится, как латинское z перед k; это сочетание никогда не встречается на латинском: надобно сказать как z перед A.

Ibid Автор изъясняет произношение грузинских букв произношением букв итальянских, греческих, латинских, французских; без сомнения это делает честь его учености, не сомнительно, чтобы подобные примеры были поняты и оценены в Грузии. Поэтому лучше было бы обращаться к другим объяснениям.

Я не согласен с мнением автора (стр. 7) об имени «двогласных», которое оно приписывает буквам ჯ, ზ, ა, ზ, ზ; Антоний правильно определяет их, называя легким придыханием, сопровождаемыми звуками a, e, i, w, o; отсюда следует, что оне суть гласные сомнительные или гласные со слабым звуком, и что приличнее называть их полугласными. Без сомнения их имя слагается из двух букв, но в них, как в согласных, одна отбрасывается в произношении.

Автор допускает (стр. 9) имена частные и собирательные ბუჯ, ჯრუჯ, ზეჯრუჯ. Это разделение в грузинском языке совершенно бесполезно. Если делают такое различие в грамматиках латинских, то потому что там эти имена имеют ту особенность, что управляемый ими глагол ставится в множественном числе. Но в грузинском языке, нет ничего подобного. Вышеупомянутые имена сочиняются совершенно так же, как и другие, и не стоят того, чтобы о них упоминалось отдельно.

¹ ასეა ნაბუთში.

Это же самое надобно сказать о степенях значения в именах прилагательных: превосходный и сравнительный сливаются в одну и ту же форму. Напр. უდიდესი одно, и означает весьма великий, а сопровождаемое дополнение показывает отношение и следовательно: сравнение: უდიდესი მისაგან более великий, чем он. И кроме того несправедливо будто, превосходный степень означает удвоенным префиксом უუ; потому что უდიდესი только с большею силою. Следовательно под другою формою надобно напоминать детям о терминах употребляемых в других известных им грамматиках, т. е. надобно сказать каким образом в грузинском языке заменяются формулы, употребляемые в других языках; например, в русском если они знают уже его.

Мне хотелось бы также, чтобы в статье об именах числительных (стр. 11) автор представил полный лист этих имен с их различными делениями. То правда, что он говорит грузинам, которым эти подробности известны არგიოგი, но он равным образом обращается и к русским, потому что грамматика написана на двух языках притом в образовании имен порядочных встречаются некоторые трудности, коих решение принадлежит грамматике.

Ibid Между принадлежностями имени (здесь справедливо автор поместил обыкновенное прилагательное имена числительные) автор упоминает о роде, потом разделяет его на мужской, женский, общий и средний. Этого деления не должно быть в грузинской грамматике, потому что в ней нет ничего подобного. Каждый пол в грузинском языке имеет свои особенные прилагательности, простые или сложные, но в именах нет ничего похожего на наши грамматические роды, исключая три или четыре слова, которые составляют исключение, მეფე, ოგო, и проч., и суть совершенно произвольные изобретения переводчиков библии. Автор признал это в своем замечании (12), но не имел смелости извлечь следствие из своего начала и пожертвовать идею, принятою его предшественниками.

Автор упоминает (13) о трех окончаниях ნი, ზეზი, ები — для множественного числа имен; но сказавши, что второе редко употребляется, он допустил неточность. В самом деле это окончание есть только орфографический вариант третьего, в именах имеющих ვ или უ предконечного гласного единственного числа, как наприм. ზრახვა, ლელვ. Также правильно будет, когда вы напишите ლელვები, как и ლელვები.

Ibid Автор допускает вместе с Антонием и другими падеж повествовательный, коего характер составляет конечное მბ: это падеж совершенно мнимый, потому что эмфатическое местоимение соединяется со всеми падежами обоих чисел მეფისა მის, მასა მას, и даже ალაგებსა მას.

Автор хорошо сделал, что исключил из числа собственно так называемых падежей (14) после — положения გან, თჳს, სუ, თან, но в таком случае, чтоб быть последовательным ему надлежало исключить и падеж инструментальный, означаемый მიერ. Равным образом звательный падеж не имеет нужды в междометии ჰ, потому, что говорят მაპო ჩვენი, не употребляя этой частицы.

Главные неточности относительно склонений есть следующие:

Автор полагает, что в именительном падеже единственного числа имена могут оканчиваться на все буквы, гласные или согласные; меж-

ду тем, как на согласную оканчиваются только имена собственные и взятые с других языков.

Что для родительного падежа единственного числа есть шесть различных окончаний (автор выставляет их только пять); когда как действительно родительный имеет только одно окончание *ობა*, и иногда *ბო* для имен собственных, равным образом он насчитывает шесть окончаний для множественного числа, тогда как в самом деле их только три, *თა*, *ებობა*, *ებთა*; притом последнее употребляется только в речи; Что есть девять различных окончаний для дательного падежа, тогда как в самом деле оно одно, а другие суть или падежи существенно отличные от дательного, или после — положения, которые нельзя включить в категорию падежей, как напр. *მი მიბარბ*.

Прочие падежи излагаются точно таким же образом, и все от того, что автор не обобщил соединенных особенных падежей и не извлек правил, которые были бы самым простым выражением их.

Наконец автор считает четыре склонения, тогда как действительно в грузинском языке только одно склонение, и различие находящееся между некоторыми именами, есть различие только мнимое, с другой стороны автор опускает без приличного объяснения сокращения, которым подвержены многие имена на *ო*, тогда как в многих других не бывает такого сокращения, для того чтобы можно было отличить их от имен подобнозвучных, имеющих другой смысл, как напр. *წელი*, год, внутренности, *ვალე*, глаз алмаз и проч.

Столько же неточностей допущено в местоимениях. Автор опускает местоимение неопределенное *უველი*, *ყველა*, *ყოველი*; между тем представляет слова невозможные, оканчивающиеся на *უა*, *ოთი*, *ებრ*; это не простые местоимения, но местоимения с прибавлением конечных несклоняемых частиц, которые изменяют смысл их.

Он склоняет 1. *იგი* в родительном *მისი*.

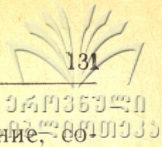
2. *ესე* *ამისა*

3. *ევე* *მაგისი*

4. *ისი* *იმისი* вместо того, чтобы заме-

нить, что эти четыре местоимения, склоняясь только в двух именительных, или лучше употребляясь только в двух формах заменяются в других падежах местоимениями склоняемыми во всех падежах единственного и множественного, *მან*, *ამან*, *მაგან*, *იმან*. Кроме того, он опускает формы *ამანარი*, *იმანარი*... и проч.

Что касается до глаголов, то здесь автор, с одной стороны особенно увлекся методою грузинскою, и с другой, пожертвовал оригинальными свойствами своего языка желанию найти в нем те же формы и те же средства, которые встречаются в некоторых языках европейских. Вообще разделение глаголов и определения, принятое автором для каждого вида глаголов, точные и те же какие встречаются в лучших грамматиках, но приложения сих определений не всегда хороши. Например: *მრწამს*, и *მოუკარს* нельзя назвать глаголами средними, потому, что они могут иметь управление прямое; *ვობარებ* не действительный отложительный глагол, потому что он имеет начальное *ვო*, характеристику глагола страдательного; *ვშვრებო* также не средний глагол, потому что он может принимать управление. Качество — средний в отношении к гла-

голу состоит в том, что он выражает не действие и не страдание, состояние, как например: **спать**, **მძინავს**.

Автор (29) следуя примеру своих предшественников, несоблюдает последовательности: представив настоящее время глагола простого, он тот час же показывает другие времена того же глагола в состоянии сложном, не сказавши, что другие времена глагола простого, как это часто случается в русском языке, невозможны. Надобно доходить до этого чрез заключения, тогда как начал не положено; и потому ученик вводится в заблуждение или по крайней мере остается в сомнении, из которого не может выйти.

Он считает (30) в грузинском языке четыре наклонения, тогда как их только два, потому что неокончателного нет на самом деле, а сослагательное образуется только чрез частицы условия, желания и проч., и кроме того, автор не считает между наклонениями причастия.

Что касается до неокончателного наклонения, — еслиб оно было в грузинском языке, формою его не был бы окончивающийся на **ღ** падеж отглагольного имени, например **კიბზად**, но именительный **კიბზა**; другая форма употребляется только тогда, когда отглагольному имени предшествует глагол, требующий такого знака управления.

Автор (31) допускает в грузинском языке два спряжения: к одному относятся все глаголы, имеющие в начале буквы личные или окончания, свойственные каждому лицу, а к другому глаголы, которым предшествуют сокращенные местоимения, — их употребление прямое или не прямое. Такое определение вовсе неправильное очень недостаточно, потому, что оно полагает два спряжения, тогда как все глаголы первого спряжения могут относиться ко второму, коль скоро к ним присоединяется управление — префикс (**prefiks**). В грузинском языке, только одно спряжение, и оно означает буквы личными не окончаниями, общими всем глаголам. Но так как есть глаголы, которые спрягаются только при помощи префиксов, и сверх того, некоторые окончания, употребительные более других, образуют очень значительные, отдельные классы; то надобно разделить глаголы на личные полные и одноличные, и представить образцы форм самых употребительных, рассмотрение этих частных в их общности дает средство рационально снять все случаи. Нельзя сказать вместе с автором (49), что гласные **ა, ე, ზ, ი, ა, ო, უ, ჰ**, составляют характеристику стольких же спряжений в грузинском языке; это положение он списал у Антония. В самом деле, ни один грузинский глагол не оканчивается на 6 первых гласных, и хотя они встречаются в последнем слоге, но не имеют никакого влияния на прочие части спряжения, и главные времена глаголов, в которых они находятся, могут безразлично принимать одне и те же окончания, хотя эти глаголы различаются в настоящем изъявительном.

Автор напрасно занимался прибавлением и изменением букв, какое случается в большей части глаголов односложных, в первом лице прошедшего совершенного, как **ვსტემ, ვქტევი, ვკრავ, ვხნბ...** и проч. **ვწმენდ, ვჭრებ...** и проч., в чем впрочем было более необходимости и логики, чем в представлении сложных времен, образующихся при помощи глагола вспомогательного — **ვიყავი, ვყოფილვარ**. Все это чрезвы-

საქართველოს
ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ჩაინო რასტაგивает грамматику на счет памяти и без существенной пользы для рассудка.

Что касается до причастий (48), я совершенно согласен, что в грузинском языке оне суть просто прилагательные отлагательные и не могут управлять падежем, подобно самым глаголам, но я нахожу большое различие между действительным მგელი, страдательным ოლი, ული, конечным, и другими словами, начинающимися с გმ и оканчивающимися на რე или რი; сии последние только потому прилагательные отлагательные, что имя означающее действие или имя отлагательное составляет их грамматический корень, но оне выражают не столько действие, сколько обычное состояние, как მზაკვარი, მატყუარი, и проч.

Автор не показывает (49) каким образом из прилагательных правильно образуются наречия не ограничивается выпиской слов обыкновенно принимаемых за наречия.

Он ставит მსწრაფლ, მუის между наречиями быстроты, тогда как их надобно поставить под общую категорию наречия времени; უკეთუ не наречие, а союз.

Равным образом он не означает различных управлений предлогов и после положений, которые впрочем у него расположены лучше чем у Антония.

Хотя синтаксис (91 и след.) рачительно составлен нашим новым автором, однакჲж видно, что он более заботился о расположении его по образу грамматик латинской и русской, чем согласно с оригинальным и собственным характером идиами грузинской. Он ничего не сказал о правиле согласования или подбора слов (allit è—ration), о котором так много распространился Антоний, и которое мне кажется можно назвать двойным отклонением (doubl—rapport). Без сомнения надобно избегать и действительно избегают этой аллитерации или подбора слов в речи, потому что она уместнее в языке книжном, чем во всегдашнем употреблении, однакჲж столь важной особенности не надобно было оставлять вовсе без внимания.

Говоря о сочинении имени прилагательного, автор постановляет согласование прилагательного с существительным в падеже и числе правилом всеобщим, но у писателей так часто встречаются примеры противного, что из них можно заключить, что это согласование зависит от произвола, исключая язык общеупотребительный когда говорят დიდის ლაშქრით, вместо неупотребительного დიდით ლაშქრით.

Автор выдает (98) также за общее правило, что настоящее изъявительного наклонения и несовершенное всегда управляют дательным падежем. Если он говорит о языке общеупотребительном, может быть это справедливо; но уж верно не следует этому в языке книжном, как это можно указать множеством примеров.

Что касается до предлогов, автор и этого предмета коснулся только слегка, и в правилах его нет ничего столь точного, чтобы не требовало полного пересмотра.

Закключение.

Оканчивая отчет, считаю обязанностью повторить, что я писал его не руководствуясь ни малейшим чувством личной неприязненности, и что я считаю г-на Платона Иосселиана совершенно способным по

его ученому воспитанию, написать хорошую грамматику, умную по теории, полезную по практике, и тем заместить пробел, существующий в Грузии в обучении. Если бы его сочинение не было представлено в рукописи, или если бы Академия не спрашивала особенно о справедливости его методы может быть я ограничился бы сожалением, что автор избрал ложную дорогу, указав ему на будущее время путь, который считаю лучшим. Но при настоящем положении вещей, мое замечание было бы преступно и время восстановления грузинской грамматики по моей вине осталось бы отдаленным.

Грузинская система, которой следует автор, нехороша по излишеству анализа и недостаточности подробностей при помощи точного синтеза и не столь легкого рассмотрения самой материи, автор легко может избежать этих двух недостатков. Пусть он рачительно изучит лучшие известные грамматические трактаты и снова примется за дело. Он будет иметь честь подарить своей стране хорошую книгу, в которой она нуждается, и тем будет содействовать, сообразно видам его высокопревосходительства господина министра распространению в Грузии истинного света обучения. Если он не захочет дать с первого раза грамматику, развитую по обширному плану, пусть ограничится сочинением в роде Лолленда или Летелы где бы все было результатом; и чрез это он окажет уже истинную услугу.

ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 154, ფურ. 4—13. თარგმანი ფრანგულიდან, ფრანგული დედანი საქმეში არ იხსება. დოკუმენტს აქვს მინაწერი პლატონ იოსელიანის ხელით: «Копия с замечаний г. Броссе получил. Кандидат Платон Иоселиан. 1840 года, июля 15 дня».

№ 102

1840 წლის აპრილის 24. — პლატონ იოსელიანის პასუხი აკადემიკოს მარი ბროსეს შენიშვნებზე მის მიერ შედგენილი ქართული გრამატიკის შესახებ

Прочитав замечания господина академика Броссе на составленную мною грамматику грузинскую — замечания, как сам пишет писанные со всею строгостью, я должен принять с тем чувством удовольствия и радости, каковую внушает всякому истинная, безкорыстная, чуждая всякого авторского самолюбия, польза для языка ныне встающего от долгого сна старанием великого правительства русского, принявшего великодушное, христианское участие в судьбе народа единоговерного, 15 веков защищавшего от варварства врагов христианства веру и язык предков. Руководимый таковою мыслью было бы против рассудка, чести; согрешил бы пред потомством, которое конечно соделается судьбою в деле предков, восстал бы против современников, между которыми язык грузинский еще в устах и сердце — если бы не высказал всю правду мною сознаваемую при всех убеждениях, которые мне представляют знание своего языка, изученного мною в продолжении 20 лет; познание большее или меньшее языков русского, латинского, греческого, французского, немецкого, еврейского и армянского. Язык мой, как отечественный и материнский служит мне мерилom и запасником для оценки правил грамматики.

Господин Броссе разделяет свои замечания на две части и смотрит на мою грамматику с двух важных сторон: 1. со стороны общего плана и общих идей, на которых грамматика должна быть основана и 2, со стороны частных правил, которых должна иметь моя грамматика.

Разберем порознь:

В общем плане г. Броссе требует, чтобы грамматика имела точный синтез и не излишний анализ, предлагает условия общие, универсальные, можно сказать такие, выполнение которых принадлежит не одному человеку и труду не одного века.

При всем том, требование его очень важное и нужное для всех наук, искусств и деятельности, более или менее выдерживаемое всеми не чуждо моей грамматике. Вполне обнять все требования условий господина Броссе предлагаемых, едва ли возможно для кого-нибудь. Составляя правила, мы так сказать списываем язык в его природе, свойстве, механизме. Но при всех усилиях человека к изображению полной природы языка труд всегда остается, как выражается Шеллинг, единичным, искусственным, так сказать человеческим, но не творением природы (*ist eitel, ist Artefact, ist menschliches, nicht Naturwerk*). Все эти общие философские требования науки останутся навсегда законом для всех, вступающих в святилище ее, полное осуществление общей идеи ни синтезируемой, ни анализируемой останется в одной фантазии и создаваемый всеми труд потребует мнимого Прометея для похищения огня с неба, чтобы им оживить его.

В этом отношении грамматика моя, не чужда синтеза, составлена по методу, плану и расположению всех грамматик, принятых в классическое употребление по Европе и Российской империи. Я не следовал плану авторов наших грамматик, как-то: Антония, Гагия, бывшего архиепископа Астраханского, царевича Давида и других, не следовал даже плану грамматик г. Броссе, которые мною получены тогда, как я кончил свою и которых недостаток и погрешности ощутительны, **сами бросаются под руку** всякому грузину, читающему их.

Я не отнимаю этим чести и славы, которых г. Броссе, крайне мною уважаемый, заслуживает не изданием их расхваленных в «Санктпетербургских ведомостях», но (может быть) объяснениями древностей моего края, разбором монет, коими предки мои считали свое достоинство и лоскутьев языка и поэзии, которыми они одушевлялись.

Грамматика моя в определениях общих начал ее и терминов, которыми изображаются все формы и словонизвития языка очень точна; разделена на восемь частей речи и следует в этом преимстве до синтаксиса. Синтаксис, как вторая часть успокоил г. Броссе; по крайней мере, сам мало об нем сказал.

Орфография, которую он желает отнести туда, где идет дело о буквах и произношении поставлена в своем месте, как это и во всех грамматиках. Но он восстал против этого, вероятно по сравнению с французским языком. Но тут дело другое. Язык французский необходимо того требует потому, что детям, начинающим учиться грамматике французской, то есть, чтению и письму на французском — предстоит трудность писать на таком языке, где четыре литеры выговариваются почти одним звуком, и потому во французской грамматике орфоэпия и орфография могут быть поставлены в начале грамматики. На гру-

зинском языке выговариваем и пишем все буквы, имеющие и отдельно и в связи с прочими, свои отдельные звуки.

Что касается до частных замечаний на мою грамматику, то некоторые из них совершенно справедливы. За них я приношу от всей души истинную, искреннюю и нелицемерную благодарность.

1. Первое замечание г. Броссе относится до букв, кои не так выражены на русском; буква *з* пишет Броссе произносится как латинское *q* пред *к*. Это сочетание никогда не встречается на латинском; надобно сказать как *q* пред . Ученый критик без сомнения не так понял русский мой текст, на котором только и писано о произношении букв, у меня было сказано: «как латинское *q* ближе к русскому *к* например გული сердце, გრილი прохладный и как русские слова: друг, гром и прочие.

Буквы *ჰ*, *ფ*, *ჲ*, *ჟ*, *ჭ*, я назвал доегласными, потому, что они выражаются, как *ae*, *ee*, *ie*, *fie*, *oe*, или *goe*. г. Броссе назвал их полугласными. Можно и так назвать, вреда точно не будет. Такие тонкости никакой существенной пользы не приносят языку.

2. Замеченное место на стр. 9, где дело идет о разделении на частное (?) и собирательное, искал в моей грамматике и не нашел. Частного у меня нет, а сказано имя бывает: собственное, общее или нарицательное и собирательное. Я не постигаю, почему их не принять в грамматику?

3. Замечание о степенях сравнения в именах прилагательных совершенно справедливо. Непременно воспользуюсь умным и точным замечанием господина Броссе.

4. Замечание (11) на имена числительные также верно, хотя желание г. Броссе выполнено было мною прежде, но один весьма странный случай преодолел меня выпустить нужное не для грузин, которые все числа знают არგიოგი, но для русских желающих учиться грузинскому языку. Воспользуюсь замечанием г. Броссе.

5. Замечание о родах разделяемых на мужской, женский и средний совершенно справедливо. Я сказал уже, что у нас родов нет. Но для того я об них упомянул, чтобы изучающие грузинский язык не спросили бы где роды имен? 10 строчек занимаемых ими в грамматике ни нарушат синтеза грамматического и не наведут упрека на излишний анализ.

6. Замечание (13) на окончания падежей не верно. Стоит прислушаться г. Броссе к звукам, в которых слова вылетают из уст грузина и увериться в необходимости допустить их. Нельзя писать, как написал г. Броссе ზრახვა, но ზრახტა, не ლელვები, но ლელტუბი. По его правописанию при произношении губы сжимаются необыкновенно, и я как грузин затрудняюсь произнести их.

7. Падеж повествовательный находящийся во всех грамматиках грузинских считает г. Броссе лишним, полагая окончание მბ მსოიმენი. Но это окончание совершенно не есть местоимение, а немой слог (придаточный корень) оживляющий выражаемое существование имени в то время, когда мы повествуя о чем нибудь спрашиваем ვიბ, რამბა, кто?, что? Это очевидно и ясно из следующих примеров, напр. когда я скажу: კაცმა მბ ზრდილმა და გაბტქმულმა ჰრქუა ესე человек тот образованный и славный сказал это; ужели здесь повторяемое три раза

მბ есть местоимение. Это не натурально ни с какой стороны. Отнимите мб, что останется? Имена не подходящие ни под какие категории падежей. Местоимение само собою видно в начале речи: მბ тот, А падежи исключенные мною с окончаниями გბ из или от, თბ для, თბ со или съ, მდ და შობა въ и другие, которые кроме первого все введены в первый раз в грамматику господином Броссе — совершенно лишни. Потому, что они суть не окончания, но предлоги прилагаемые всегда к თბ, გბ, თბ, падежу родительному или дательному, напр. კაცისაგან, კაცისათა, კაცისათჳს, კაცსა, შობა, კაცადმდგ из — от человека, с человеком, для человека, в человеке, до человека и проч. Что касается до частицы მეგრ характеристики творительного падежа, то в единственном числе и она лишняя, потому что имеет свой придаточный корень или окончание на ითა, მთა, ჳთა, напр. კაციითა человеком, ოქრომთა золотом. სიტყჳთა словом, а во множественном მეგრ необходим. Хотя он в этом случае точно есть предлог прибавляемый родительному падежу. Без этой частицы не выражается название предмета служащего орудием, наприм. ქცეჳითა მეგრ ბრძეხთა, поступками мудрых.

8. Замечание на звательный падеж совершенно справедливо. Тоже самое и у меня в грамматике. Дело в том, что я не сказал в примечании, что частица или междуметие ჳ поставляемое на переди имени не останется с падежем при сочетании слов. Но и в русском языке всегда твердят дети: о, въ, на деле, о, на человеке и проч., но ни один грамматик русский не делал примечания оставить ли частицы эти при падеже или отделять от него.

9. Замечания на неточность правил в склонениях падежей исправлю. Некоторые из них верны.

10. Четыре склонения моей грамматики г. Броссе хочет сократить в одно. Сколько неудобств встретится при этом, доказывает изданная им грамматика. Я мог бы сделать тоже, но обременю память детей правилами исключений тогда, как разделение на 4 ни одного не представляет исключения. Упрек г. Броссе в том, что я не упоминаю о сокращениях, коим подвергаются некоторые имена совершенно справедлив. Это будет мною выполнено. Хотя это дело более лексикона, нежели грамматики.

11. В число местоимений не внес უჳელი весь, я отнес к прилагательному. На грузинском языке, как склоняемое в точь точь по таблице имени, оно может быть отнесено к имени прилагательному, тоже сделал и Гречь в своей теоретической грамматике § 249, 280; назвав его прилагательным обстоятельством; тоже сделал и Сильвестр де Саса в своих Principes de grammaire générale. Но тут ничего нет. Внесу в число местоимений по желанию ученого академика.

Впрочем здесь я угадываю, для чего г. Броссе захотел это. Он думает, что слово უჳელი значит всякий, которое точно есть местоимение неопределенное, но в одном значении, выражающем **всякий**, но и в значении **весь**, напр. უჳელი კაცი всякий человек უჳელი სოფელი весь мир. А по идиоме языка грузины не имеют вполне соответствующего значения, слову всякий.

12. Замечания на счет местоимений გბ, ეგ, იბ, совершенно неуместны. А формы господина Броссе приводимые: აბხაიბი, იბხაიბი, не

суть языка грузинского. Оне выдуманы фиглярами и вошли в язык нисшего класса народа.

13. Замечание (20) совершенно справедливо. Правило для этого было опущено переписчиком, — как я это поверил теперь с черновыми.

14. Спряжения нельзя сократить в одно. Иначе выйдет хаос. Разделение на два между прочими имеет и то важное достоинство, что даст учащемуся легчайшее средство отличить глаголы средние от действительных, служит твердым правилом находить корни глаголов в своем первообразе, каковым служит первое спряжение, и наконец устраняет все исключения.

15. Неокончатального нет, пишет г. Броссе. Разве потому, что из него не выводятся времена глаголов, как напр. на русском яз., на латинском и французском. Но это обстоятельство, что оно не служит средством к образованию времен и наклонений не дает права думать, что их нет.

16. Сослагательное бывает, пишет г. Броссе, только чрез частицы условия, желания. Напротив оно имеет свои характеристические, совершенно отличные от изъявительных окончания во временах. Так это очевидно, что я нахожу лишним доказывать это примерами.

17. Броссе упрекает, что я не внес причастия в число наклонений.

Так это очевидно, что я нахожу лишним доказывает это примерами. Нигде я не слыхал, чтобы в какой-либо человеческой грамматике оно было поставлено в число наклонений.

18. Замечания на буквы: ა, ე, ზ, ი, მ, ო, უ, ჯო, лишни. Я этого не писал. Оно было бы против рассудка. С буквы ზ, მ никакое слово, никакой глагол не начинается. Пусть заглянет в лексикон, сколько начинается с этой буквы слов? У меня приведены были литеры, которые образуют лица настоящего времени 1-го спряжения.

19. г-н Броссе (48) отвергает причастия, полагая их прилагательными, отлагательными. Но причастия во всех языках суть прилагательные, отлагательные. Они не управляют, говорит господин Броссе падежами, подобно ясным глаголам. Г-н Броссе позабыл, что грузинские глаголы не прямо управляют падежами, а каждое время глагола управляет отдельным падежем. Причастия управляют падежами.

20. Замечания на наречия справедливы. Выполню их. Поставленное слово უკეთუ если в число наречий есть ошибка переписчика. Это известно и всякому ученику. Управления предлогов поставлены в синтаксисе. Нет нужды ставить их в предлоге. В этом последнем исчисляются только предлоги. Так во всех европейских грамматиках.

21. Alliteration в речи требуемое Броссе не есть дело грамматики. Отвлеченные понятия: подлежащее, сказуемое, связь и образование предложений затруднят детей. Все они входят в состав начальных правил слова или словесности.

22. Замечания о сочетании имен прилагательных с существительными не уместны. Писатели, в которых он встречал противные сочетания — не руководствуясь правилами языка, произвольно коверкали словами. Они не есть закон для языка.

23. Замечание на стр. 98 совершенно справедливо.

24. Предлоги исправятся.

В заключение всего должен сказать, что я не имел в виду напи-

сать учено-критическое изложение языка, а только краткое руководство нужное для детей или для учеников духовных училищ, где только и преподается грузинский язык, а в самой Семинарии к общему сожалению и к величайшему недостатку ее не преподается совершенно грузинский язык.

Означенные знаком (х) ошибки принимаю к исправлению, принося господину Броссе всю душевную, искреннюю благодарность. В конце июля этого же года буду иметь счастье при содействии божьем кончить свой труд.

Г-н Броссе находит в языке грузинском три весьма различные формы. Библия и церковные книги первых времен обращения — единственные дошедшие до нас памятники; он причисляет к идиоме дрезней, называя книжным и ученым. Другой идиом находит во временах, когда явились истории, романы и стихи. Это называет народным письменным. Третий идиом у него язык, которым теперь говорим. Я откровенно нахожу, что литература грузинская началась едва-ли ранее 10-го века. По крайней мере, мы не имеем памятников ранее этого времени. Сочинение одно единственное относимое к VII веку, чему последовал и Броссе есть чистый анахронизм. Это ясно из штиля сочинения. И как бы то оно было все это сочинение, состоящее не более как из одного листа писанного ничего не значит и никаких форм для языка не представляет. Наша литература процветавшая в царствование царицы Тамары, при дочери ее Русудане, представляется отцветшею и оканчивается вся литературная жизнь языка с окончание 12-го века. Тут уже находит на нее Морфей и покрывает ее тем мраком, которым в средние времена вся Европа была покрыта. Вторичное воскрешение литературы мы встречаем гораздо после, по пробуждении умов в Европе, именно является в конце 17-го века.

Следовательно язык принял новую жизнь уже полтора века. В произведениях этого времени, мы находим ту порчу, каковой обыкновенно подвергаются языки, находясь под влиянием других господствующих. Потому язык искажившийся от влияния персидского, татарского, турецкого и горских племен может ли назваться идиомою? Что нужды в этих отдалениях языка от его коренного свойства, что нужды до тех оборотов чуждых народов до тех чудовищных выражений, которые вторглись в грузинский язык насильно исказив чистоту его и изящество, составив вымышленный язык (Jargon). Нам воскресить язык каким он был во цвете его лет и не отступать от его истинного механизма, устранять те погрешности в старых писателях, и те которых откроют нам писатели позднейшие, убегать архаизмов, как форм обветшаемых, не употребительных, областных или провинциальных. Писать для каждого творения отдельную грамматику, это дело невозможное. Читая древних классиков латинских, греческих и французских, мы не осуждаем сочинителей за то, что не открывают правил языка, коим следовали Гезгод, Гомер, писатели века Августа, Тацит, Плутарх, Сенека, Монтань и Малебраншь? Для них мы имеем комментарии и довольствуемся. Тоже самое и на счет грузинских писателей.

Итак идиома одна и на нее-то должна быть основана грамматика. Обладая полною, можно сказать библиотекою произведений грузинской литературы четыре года неутомимо занимался разбором их, ко-

торых плод явлю свету в Христоматии и Истории грузинской литературы мною приготовляемого для печати и кажется не обмануть в надежде, что поставил себя на стезю истинного понятия о Грузинской литературе.

Замечания Броссе на предисловие стоит того, чтобы об них сказать нечто.

1. Слова моего предисловия, касающиеся до г. Броссе в том смысле, что он составил свою грамматику, вероятно руководствовался какими-нибудь грамматиками, увезенными из Грузии любопытными до книг миссионерами Запада, которые еще с 12-го века являются в Грузии и действовавшими в пользу католизма, чрезвычайно поразило г. Броссэ. Г-н Броссэ уверяет, что у него не было никакой грамматики грузинской при изучении грузинского языка. Я этого не буду доказывать, а останусь при одном странном недоумении, откуда г. Броссе занял термины грамматические, совершенно те же, какие имеются во всех грузинских грамматиках. А их было 60 и ни в одном из них нет различного от термина в грамматике, господином Броссе напечатанной в 1834-м году в Париже, тем более, что Фиралова, имевшаяся в Париже, как сам пишет, не все термины показывает, а magq'i (Jyntag-tata) напечатанная в Риме 1673-го года тоже терминов не имеет и не есть грамматика.

2. Статья превосходная, по словам Броссе в замечаниях Шегрена, посвященная похвале грамматики г. Броссэ*, где он пишет, что она помогла наконец вопиющей необходимости в грамматике грузинской не может мне служить предисловием.

3. г. Броссе полагает, что я хвалю Клапрота, за его лексикон. Я об оценке его труда ничего не сказал. Ее я видел в руках г-на академика Шегрена в бытность его в Тифлисе и поправлял многие ошибки и решительно сказал, что он никуда не годится. Г-н Шегрен, уверен, засвидетельствует это. Не оценил ни его грамматики, которая не издана, а была во французской газете объявлена, ни грамматики г. Броссе, которых у меня не было под рукою, как я и написал в предисловии. Броссе прислал мне свою грамматику тогда, когда моя грамматика представлена была в 1837-м году апреля 30 дня на усмотрение начальства.

4. Броссе обличает меня в неверности факта, что в Европу увезены книги, неизвестные Грузии. У меня нет ни одного № *journal* *Asiatique*, но я читывал их в Петербурге в доме царевича грузинского Теймураза, который получал их от г. Броссе, и которому я переводил устно статьи о Грузии, и потому не могу вспомнить, какие книги нам неизвестные там я встречал. Но то верно знаю, что История Мири, переведенная господином Броссе в Париже нам не известна. А что касается до книг увезенных миссионерами или кем нибудь в Европу я укажу г. Броссе 1) на Библию, принадлежащую Питаретскому при царе Ираклие, упраздненному монастырю; 2) Литургию, древнейший на пергаменте манускрипте, писанный церковными литератами; 3) Синаксарий, рукопись на пергаменте, принадлежавший монастырю Thiseli (?) и проч. Все эти книги принадлежат Парижскому азиат-

* St. Petersburg. ztg, 1838, N 97.

скому ученому обществу. Есть книги грузинские в Риме, Вене и Венеции. Как они туда попали? Пусть отвечает господин Броссё.

5. Броссе упрекает меня в том, что я в точных словах объявил, что моя грамматика лучше всех. Я не буду защищать себя от этого нападения. Поверили предисловие некоторые мои сослуживцы и нигде этих слов не нашли. Я скромно сказал, что моя — пред всеми имеет то преимущество, что полна в своих частях, составлена по методу вновь принятой и может служить по крайней мере, теперь руководством для русских к изучению грузинского языка. Я уверен, что Броссе введен в ошибку переводчиком предисловия моего, написанного на русском (без грузинского текста). Кандидат Платон Иоселиан.

Апреля 27 дня 1840 года, г. Тифлис.

ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 154, ფურ. 16—23. დედანი, ხელით ნაწერი ხელრთვა
 Кандидат Платон Иоселиан ავტოგრაფია.

№ 103

1840 წლის აპრილის 27. — პლატონ იოსელიანის მიმართვა თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობისადმი ქართული გრამატიკის შესწორებასთან დაკავშირებით აკადემიკოს მარი ბროსეს შენიშვნების მიწოდების შესახებ

Представляя при сем отзыв на замечания г. Броссе, покорнейше прошу Семинарское правление доложить г. обер-прокурору святейшего синода графу Николаю Александровичу Пратасову, что я, принимая все лучшие советы г. академика я занимаюсь исправлением грамматики: с русским переводом. И так как при исправлении грамматики нужно мне иметь в виду все замечания г. Броссе, то покорнейше прошу Семинарское правление снабдить меня копиею с замечаниями академика. Кандидат Платон Иоселиан.

ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 154, ფურ. 15. დედანი, პლატონ იოსელიანის ავტოგრაფი.

№ 104

1840 წლის ივნისის 8. — პლატონ იოსელიანის მიმართვა თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობისადმი მის მიერ ქართულ ენაზე გამოცემული კალენდრის ეგზემპლარების სემინარიისა და მის გამგებლობაში შემავალ სასწავლებლების ბიბლიოთეკებისათვის საჩუქრად გადაცემის შესახებ

Представляя при сем в дар сто один экземпляр изданного мною в первый раз, на грузинском языке, Календаря, покорнейше прошу семинарское правление по два экземпляра отправить по всем училищам, управлению онного вверенным, для хранения в библиотеках, равно как и в библиотеку Тифлисской семинарии принять два же экземпляра. Остальные же раздать в награду ученикам тифлисских и прочих уездно-приходских училищ после публичного экзамена. Кандидат Платон Иоселиан.

ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 154, ფურ. 174. დედანი, პლატონ იოსელიანის ავტოგრაფი.

№ 105

1840 წლის ივნისის 20. — პლატონ იოსელიანის მიმართვა თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობისადმი მის მიერ გამოცემული შავთელისა და ჩახრუხაძის პოემების ეგზეგეზიკების გიმნაზიისათვის შეწირვისა და საჯარო გამოცდებზე სემინარიის მოსწავლეებისათვის ღარიგების შესახებ

Представляя при сем в Семинарское правление 26 экземпляров изданных мною поэм на грузинском языке Шавтели и Чахрухадзе, покорнейше прошу оное правление принять оные книги в жертву, и при публичном испытании раздать ученикам Семинарии. Кандидат Платон Иоселиан.

ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 154, ფურ. 175. დედანი, ხელით ნაწერი. ხელრთვა «Кандидат Платон Иоселиан» — ავტოგრაფია.

№ 106

1840 წლის ივნისის 28. — პლატონ იოსელიანის განმეორებითი თხოვნა თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობისადმი მის მიერ შედგენილი ქართული გრამატიკის შესასწორებლად აკადემიკოს მარი ბროსეს შენიშვნების მიწოდების შესახებ

Семинарскому правлению известно, что я при подаче отзыва на замечания г. Броссе просил Семинарское правление о выдаче мне копии с замечаний г. Броссе. Но прошло много времени и я не получаю на то никакого ответа. В ожидании копии я не мог подробнее разобрать замечаний в моем отзыве кратком, касающемся общих замечаний о грамматике. А потому снова покорнейше прошу если Правление само не в состоянии дать мне копии, то предоставить мне самому снять с нее такую для руководства при составлении грамматики. Кандидат Платон Иоселиани.

ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 154, ფურ. 24. დედანი, ხელით ნაწერი. ხელრთვა «Кандидат Платон Иоселиан» — ავტოგრაფია.

№ 107

1840 წლის აგვისტოს 27. — პლატონ იოსელიანის პატაკი თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობისადმი ბიბლიოთეკაში აუწერავი სახით აღმოჩენილი წიგნების შესახებ

По приказанию ректора семинарии архимандрита и кавалера Сергея принял я от игумена Порфирия по книгам имеющимся в семинарском правлении библиотеку продажных книг. Деньги же за неоказавшиеся на лице книги внесены самим игуменом Порфирием в Правление семинарии.

Кроме этого игумен Порфирий оставил в шкапе продажных книг — большое, но неопределенное еще мною количество учебных старых книг, отобранных, как сам игумен мне объяснил, от казенно-коштных учеников. Но так как этим последним книгам не имеется ни какой описи, а я затрудняюсь в приеме их, не имея об них никакого понятия и никакого формального основания, покорнейше прошу семинарское правление для верного составления в последствии отчета, объяснить мне, от кого и когда поступили эти книги, на каком основании должны ими заведывать и на какой конец должны они у меня храниться. Библиотекарь, кандидат Платон Иоселиан.

ცსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 177, ფურ. 3. დედანი, ხელით ნაწერი. ხელრთვა «Библиотекарь, кандидат Платон Иоселиан» — ავტოგრაფია.

№ 108

1840 წლის აგვისტოს 31. — თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობის სხდომის უურნალადან ქართული ანბანის გამოცემის შესახებ

Рассуждено. С прописанием сего отзыва представить его высокопреосвященству на благоусмотрение, что действительно азбуки грузинские для первоначального обучения необходимы для нисших училищ по недостатку учебных грузинских книг и Семинарское правление для сей цели находит возможным уделить заимообразно половинную сумму на издание означенной азбучки, с тем, чтобы половинное количество оных было отдано в ведение Семинарского правления для продажи оной нуждающимся ученикам. Подлинный за подписанием членов Семинарского правления и скрепою секретаря.

ცსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 152, ფურ. 111, პირი, ხელით ნაწერი.

№ 109

1840 წლის დეკემბრის 30. — ამიერკავკასიის სტატისტიკური კომიტეტის მიმართვა თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობისადმი პლატონ იოსელიანის ამიერკავკასიის სტატისტიკური კომიტეტის წევრ-კორესპონდენტად არჩევის შესახებ

Закавказский статистический комитет, открытый в Тифлисе для всего края на основании приложения к 263 статье продолжения 2 т. св. учрежд. губерн. соображая все части своих занятий и зная, что профессор Тифлисской духовной семинарии кандидат богословия Иоселиани, известный своими учеными и литературными трудами, будучи руководим желанием распространить сведения о разных особенностях здешнего края конечно не откажется принять участие в действиях комитета и разделять труды его на равне с другими лицами, пользуя-

щимися общим уважением и доверенностью, положением своим, состоявшимся 27 минувшего ноября, избрав его, г. Иоселиани в свои члены корреспонденты и предложил, по испрошении его согласия, войти об этом, чрез господина главноуправляющего Закавказским краем, в сношение с министром внутренних дел.

По этому, покорнейше прошу Правление Семинарии не оставить сообщить комитету в непродолжительном времени отзыв г. Иоселиани Председатель комитета, грузинский гражданский губернатор генерал-майор Каханов. Непременный член и производитель дел (подпись).

ცსსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 183, ფურ. 102. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 110

1841 წლის იანვრის 20. — პლატონ იოსელიანის პასუხი თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობისადმი ამიერკავკასიის სტატისტიკური კომიტეტის წევრ-კორესპონდენტად მის არჩევასთან დაკავშირებით

Вполне чувствуя, с одной стороны, важность той чести, на которую меня указывает высшее гражданское начальство Закавказского края, призывая меня на общий, дружный пир веселой работы на равне с мужами уже заслужившими высокое доверие начальства, а с другой, то лестное для меня желание семинарского начальства желание — позвольте тут выразиться — словесное и на бумаге всегда для меня и в летописях семинарии незабвенного, заковавшего в сердцах всех православных сынов Грузии любовь к себе, о ректора архимандрита Сергия, коего имя красноречиво, долго будет напоминать ум и добродетель, я с полною готовностью принимаю на себя звание члена-корреспондента, представляя при этом на имя Закавказского статистического комитета отзыв — полный, безличный шагол моих мыслей и чувств, покорнейше прошу препроводить его по принадлежности. Кандидат Платон Иоселиан.

ცსსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 183, ფურ. 164. დედანი, ხელით ნაწერი. ხელრთვა «Кандидат Платон Иоселиан» — ავტოგრაფია.

№ 111

1841 წლის იანვრის 20. — პლატონ იოსელიანის პასუხი ამიერკავკასიის სტატისტიკურ კომიტეტისადმი მისი წევრ-კორესპონდენტად არჩევასთან დაკავშირებით

Поприще, на которое призывает меня попечительное начальство священо для меня во многих отношениях, особенно по отношению к тому великому отечеству, которое единым всесильным духом православия соединяет верную веру православную Грузию, лишь только успокоенную от тысячелетней брани с врагами веры и народной славы

в лице самодержавных православных монархов российской, богом благословенной державы. Отказаться от чести, которой оно меня удостоило, значит отказаться от общего блага, от всего того, что приковывает каждого к себе и другим — веры и жизни, значит отказаться от себя самого. Достигну ли той высокой цели, на которую указывают мне. Этот вопрос должно решить время. По крайней мере, усердие поддерживает неосуществленные, невоплощенные еще идеи на плоды будущих занятий. Принимая на себя с совершенною готовностью звание члена корреспондента, позвольте же, почтеннейшее сословие! высказать некоторые свои мысли на шет предпалагаемых занятий. Прежде всего я откровенно выражусь перед вами, что луч света с наступлением 19-го века, брошенный на Закавказье долго боролся с тем мраком, который не дозволял ему развиться в тот лучезарный свет, который освещает предметы для умственного света. В чем же состоит этот мрак? В недостатке нашего образования, невежестве и предрассудках поклонников лжепророка, дикости горцев и других обстоятельствах, столь счастливо устранимых ныне по воле великого нашего монарха. Чтоб привести край или государство в совершенство и действовать на пользу его, то надобно знать его. А знание края всесторонне это дело статистики, которая без истории и особенно прагматической не может достигнуть своей цели — развить все условия внутренней и внешней политической жизни края, связь взаимное и действие этих условий для полного изложения всецелого организма края. Без такового исторического или лучше сравнительного обзора край останется совершенно неузнанным, и потму это будет единственным способом, посредством которого можно определить его настоящую степень состояния. Исходя с этой точки на обширный круг действий статистики мы не можем оставить без внимания много предметов, по-видимому не входящих в состав существенных ее занятий, напрм. геогнозии, антропологии, метеорологии и т. д., которые имеют влияние на быт физического и даже нравственного состояния края. Элементы того и другого вскрываются во всесторонних сведениях страны — сведениях исторических, которые должны быть оселком всех новейших наблюдений, и которые не будут водить нас в изысканиях ощупью, как это замечается с теми, которые излишне доверяют умственным соображениям теории, а не эмпиризму. На этом основании знаменитый Шлецер назвал статистику приостановленной историей, которая наоборот есть непрерывная статистика. Обширна важность статистических занятий в Закавказье. Из всех стран, составляющих великую русскую империю Грузия или лучше Закавказский перешеек представляет взорам ученого самое обширное поле для ученых изысканий. Горы Кавказские, это летописи древнейшей истории земного шара, перешедшие к нам от времен допотопых. Тут-то увидим те развалины, которые набросаны в таком множестве рукою сильнейшего Александра. Но кроме достоинства геологического он имеет и ту важность, что заключает в себе местности, входившие в состав блаженного жилища человека. И если не в самые первые времена рода человеческого, то по крайней мере после второго размножения его на земном шаре около ли Арарата, в подошвах его Гиммалая или по плодотворным берегам Индо и Ганга, но только люди наиболее должны были устремиться на Север и в горах Кавказа, находя себе безопасное от

преобладания сильных жилище, совершить дальнейшее переселение в Сарматия или Скифию. Итак, громады венчающие все Закавказье — как немые свидетели первых времен, красноречивее указывают на древние поколения народов, которые жили под священными их щитами и размножившись, приготовили будущее население Скифии и Европы. В них же отчасти найдем начало и происхождения — разумеется после потопа многим, кроме человека, животным и растениям, которых первоначальное существование на горах, прежде, нежели они распространились по равнинам и скатам гор правдоподобно замечено из древних Платоном и Аристотелем и новейшими не отвергнуто (Платон, Аристотель, Мальт-Брюнь). Описание Грузии и владений по сю сторону Кавказа соединено с большими затруднениями, нежели как об этом думают. Булгарин, описывая Россию, справедливо заметил, что составить статистику ее невозможно в том виде, в каком являются статистика Франции, Англии и других. Кроме уважительных причин, приводимых им к этому и прилагаемых к описанию Грузии, надобно упомянуть и о том, что в ней, а особенно теперь все принимает вид новый и идет путем улучшений; что эти меры улучшения и предначертания мудрого гения к благоденствию всего края только что прививаются к местности края, столь многосложной и следовательно, надобно нам ожидать новых плодов от начал преобразования края, которая вдохнет новую жизнь в физическую и умственную культуру, торговлю и управление, и которые должны поодиночке сокрушать каждое звено той железной цепи, которую вековое, тысячелетнее порабощение для него сковало. И потому всего ближе и естественнее в таком случае обратиться к древностям и в их святилищах искать светильников, освещающих предметы давно истлевшей жизни Закавказья, которая верными шагами поведет к открытиям важным, заключениям светлым. Кто не знает, что давно было обращено внимание на Закавказье римлян, греков, венециан, генуэзцов. Плоды усилий их несозревшие от обстоятельств снова расцветут для края, и край вкусит всю их сладость, потому что мудрое правительство своими начинаниями, освещая благоразумно пути своего действия, открывает запасы свои, чтоб открыть агроному законы, полезные в деле его занятия и т. д. и водворить лучшее устройство течения дел и гражданской жизни. Собирая таким образом материалы, каждый из достойных членов общества приготовит нужное для сооружения целого здания — статистики края. Может быть многим покажутся эти мысли удаленными от ближайшего требования науки, но нет! Эти первоначальные идеи для занятий таковы, что в них всецело заключаются все второстепенные цели гражданского общества. Из них как из паутины, само собою будут открываться цепь счастливых указаний народного богатства, причин и препятствий к нему, способов распределения и употребления богатства и всего нужного для удовлетворения нравственной потребности. Нетрудиться под влиянием этой идеи значит собирать без цели. Прекрасно заметил академик Коннон, что владеющие способами должны стараться изложить исторический ход разных ветвей государственного и частного хозяйства, дабы тем проложить путь к точному познанию края. Правда, что и подобные очерки, не имея еще формы, будут представляться только в хаосе, но

зато по образованию материи зиждительный дух человека, дав ей надлежащую форму образует из стихийного разложения стройное целое.

Таковые мысли будут меня руководствовать на поприще статистических занятий. Исторический или как прежде я назвал сравнительный взгляд на все отрасли закавказского быта геологического, географического, этнографического и проч. будут предметом и целью моих занятий. С этой стороны наперед же поздравляю почтеннейшее сословие ученого статистического общества со многими важными, на фактах основанными сведениями об крае, ныне совершенно обратившем на себя внимание великого нашего монарха. Исследования закавказского быта обещают жатву обильную, после возделается и оно не будет неблагодарно трудам нашим. Подлинный подписал кандидат Платон Иоселиан. С подлинным верно: в должности секретаря Уваров.

ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 183, ფურ. 165—168. პირი, ხელით ნაწერი.

№ 112

1841 წლის აპრილის 22. — თბილისის სასულიერო სემინარიის ბიბლიოთეკარის პლატონ იოსელიანის პატაკი ამავე სემინარიის გამგეობისადმი სემინარიის ფუნდამენტალური ბიბლიოთეკის სათანადო წესრიგში ყოფნის შესახებ

На запрос Семинарского правления от 19 числа сего месяца имею честь объявить, что книги составляющие фундаментальную семинарскую библиотеку, равно как и все назначенные для продажи находятся у меня во всей целости: Кандидат Платон Иоселиан.

ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 183, ფურ. 223. დედანი, ხელით ნაწერი. ხელრთვა «Кандидат Платон Иоселиан» — ავტოგრაფი.

№ 113

1841 წლის მაისის 16. — უწმინდესი სინოდის ობერ-პროკურორის ნიკოლოზ ალექსანდრეს ძე პრატასოვის შეტყობინება საქართველოს ეგზარქოს ევგენისადმი პლატონ იოსელიანის მიერ შედგენილი ქართული გრამატიკის შესახებ

Милостивый государь и архипастырь! При отношении от 30 ноября минувшего года ваше преосвященство изволили препроводить ко мне отзыв кандидата Иоселиана на сделанные, относительно достоинства, составленной им Грузинской грамматики, замечания г. Броссета, вместе с самыми замечаниями сего академика.

Между тем, еще до получения упомянутого отношения кандидат Иоселиан, представив ко мне в 3-х частях экземпляр печатающийся ныне в Тифлиси, им составленной грамматики на одном грузинском тексте без русского перевода, просил по настоятельной для духовных училищ Закавказского края нужде в учебнике грузинского языка о введении оной по рассмотрению академиком Броссетом в классическое употребление, до времени исправления и отпечатания грамматики с русским переводом. Г. Броссет рассмотрев сию грамматику ото-

звался, что, как автор отпечатал изданную им грузинскую грамматику совершенно сходно с рукописью, представленною в академию в прошлом 1839 году, не воспользовавшись замечаниями, сделанными со стороны академии наук, то и он Броссет в отношении достоинства сей грамматики, должен сослаться на свое прежнее донесение о грамматике кандидата Иоселиана.

Святейший синод, на рассмотрение коего предложены были замечания означенного академика на грузинскую грамматику с русским переводом кандидата Иоселиана, равно заключение его относительно достоинства Грузинской грамматики без русского текста того же автора, в месте с отзывом автора на сделанные Броссетом замечания, определением от 20 января.

11 апреля сего года постановил:

1-е. Печатаемую ныне в Тифлисе грамматику учителя Иоселиана на одном грузинском тексте, как неисправленную против замечания Броссета, хотя и нельзя признать за совершенно удовлетворительное руководство к классическому употреблению в Закавказских духовных училищах, но по неимению в виду другой лучшей грамматики сего языка и по существующей нужде в оной для означенных училищ дозволить, по отпечатании, употребить для преподавания в духовных училищах Закавказского края.

2-е. Учителю Иоселиану поручить занятия безотложно исправлением ненапечатанной еще грузинской грамматики его с русским переводом по указаниям академика Броссета дабы в последствии грамматики сия могла быть издана в более правильном и совершенном виде.

3-е. Вашему преосвященству предоставить наблюдать за точным исполнением сих исправлений, и потом возложить поверку оных на кого-либо из природных грузин, известного основательным и ученым знанием своего языка.

О сем определении Святейшего синода сообщая вашему преосвященству я покорнейше прошу вас, милостивый государь и архипастырь, сделать зависящее с вашей стороны распоряжение и о последующем меня известить.

При сем нужным находя препроводить предоставленный мне экземпляр в 3 частях грузинской грамматики без русского текста, для возвращения оного по принадлежности, имею честь быть с совершенным почтением и преданности. Вашего преосвященства покорнейший слуга граф Пратасов.

ცხსა, ფობ. 440, აღწ. 1, სპ. 154, ფურ. 26—27. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 114

1841 წლის ივნისის 12. — პლატონ იოსელიანის თხოვნა თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობისადმი სამეცნიერო მიზნით იმერეთ-სამეგრელოში გამგზავრებლად შვებულების მიცემის შესახებ

Ученые занятия в продолжение истекшего учебного года и исправление других должностей, положенных на меня ближайшим моим начальством, например — прохождение церковно-библейской истории и

составление каталога книг семинарским — растроили некоторым образом мое здоровье, требующее отдыха и свободы от занятий недели на три. Имея в виду, с одной стороны, здоровье, требующее новых сил для новых занятий, с другой, пользу наук, считаю необходимым совершить легкое ученое путешествие по Имеретии и Мингрелии. Это тем более для меня важно, что в богатой коллекции грузинских книг, принадлежащей владетельному князю Мингрельскому найду много исторических сведений нужных для императорской академии наук, и известных мне материалов для составления грамматики грузинской с русским переводом. К составлению же такового учебника я ни в каком случае не могу приступить ранее конца июля месяца. А потому, покорнейше прошу Семинарское правление на основании проекта устава духовной семинарии § 274 увелить меня на 20 дней в Имеретию и Мингрелию и на этот случай снабдить меня билетом. Учитель философии титулярный советник — Платон Иоселиан.

ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 183, ფურ. 205. დედანი, პლატონ იოსელიანის ავტოგრაფი.

№ 115

1841 წლის ივნისის 14. — თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობის სხდომათა უფრანდიდან პლატონ იოსელიანისათვის შვებულების მიცემის შესახებ

Рассуждено: не находя препятствий к увольнению учителя Иоселиана в отпуск из уважения прописанных в его прошении причин, уволить его по окончании экзаменов, на 20 дней, снабдив его надлежащим билетом, с тем, чтобы он, поправивши здоровье возвратился в Семинарию для окончания каталога Семинарской библиотеки, так как сей каталог имеет быть представлено в начале сентября месяца в Академическое управление. Подлинный за подписом членов правления и скрепою секретаря. С подлинным верно: Письмоводитель Порозов.

ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 183, ფურ. 266. პირი, ხელით ნაწერი.

№ 116

1841 წლის სექტემბრის 13. — პლატონ იოსელიანის თხოვნა თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობისადმი კოლეჟსკი ასესორის სარისხზე მისი წარდგენის შესახებ

Представляя при этом свидетельство, выданное Грузинским дворянским депутатским собранием о признании рода моего в дворянском достоинстве, покорнейше прошу семинарское правление ходатайствовать о награждении меня чином коллежского асессора на основании 300-й статьи продолжения III тома свода гражданских законов с узаконенным старшинством на основании же высочайшим указом 10 апреля 1841 года дарованных чиновникам в Закавказье прав,

по которым сроки на выслугу чинов сокращаются одним годом. Титулярный советник Платон Иоселиан.

ცსსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 183, ფურ. 324. დედანი, პლატონ იოსელიანის ავტოგრაფი.

№ 117

1841 წლის სექტემბრის 26. — პლატონ იოსელიანის მიმართვა თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობისადმი მის მიერ ქართულ ენაზე თარგმნილი სამეურნეო ხასიათის წერილების სემინარიის ბიბლიოთეკისათვის შეწირვის შესახებ

По предложению Закавказского общества поощрения мануфактуры, промышленности и торговле, переведены мною на грузинский язык статьи лучших писателей хозяйственной экономии 1. Г. Гаспарени о возделывании марены и 2. Г. Дусси о разведении американского табака. Изданные же ныне на иждивении Общества помянутые статьи, представляю при сем по одному экземпляру и, покорнейше прошу принять их от меня в дар для хранения в библиотеке семинарии. Титулярный советник Платон Иоселиан.

ცსსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 177, ფურ. 20. დედანი, პლატონ იოსელიანის ავტოგრაფი.

№ 118

1841 წლის ოქტომბრის 25. — თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობის მიწერილობა გორის, თელავის, ქუთაისის და რაჭის სასულიერო სასწავლებლების ზედამხედველებისადმი პლატონ იოსელიანის მიერ შედგენილი ქართული გრამატიკის მიღების დადასტურების შესახებ

Горийских — Стротоновичу
Телавских — Страдомскому
Кутаисских — Гангесову
Рачинского — Покровскому

Правление Семинарии при сем препровождая к вам 75 экземпляров грузинской грамматики, составленной учителем семинарии Платоном Иоселианом, для учеников вверенных смотрению вашему училищ, предписывает: 1. о получении оных с первою же почтою донести семинарскому правлению особо; 2. продавать каждый экземпляр по шестидесяти пяти копеек серебром; 3. по продаже оных, вырученные деньги представить в Семинарское правление надбавочными по одной копейки на рубль серебром.

ცსსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 154, ფურ. 31. შეგებული, ხელით ნაწერი.

№ 119

1842 წლის იანვრის 14. — საქართველოს ეგზარქოს ევგენის მიწერილობა თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობისადმი პლატონ იოსელიანის მიერ შედგენილი ქართული გრამატიკის შესწორების საქმის მიმდინარეობის თაობაზე ცნობების მიწოდების შესახებ

По определению Святейшего синода от 20 генваря (11 апреля) прошлого 1841 года в отношении г. синодального обер-прокурора 16 мая того же года, изъясненному, между прочим велено учителю Иоссеяну заняться безотложно исправлением ненапечатанной грузинской грамматики его с русским переводом, по указанию академика Броссета, а мне предоставлено наблюдать за точным исправлением сих исправлений. Почему резолюциею моею от 9-го июня 1841 года, состоявшеюся и предложено Семинарскому правлению подтвердить г. Иоссеяну с подпискою заняться безотложно исправлением ненапечатанной еще грузинской грамматики с русским переводом по указанию академика Броссета.

Более 7-ми месяцев, не имея ввиду исполнения г. Иоссеяном поручения высшего начальства касательно исправления ненапечатанной еще грузинской грамматики с русским переводом по указаниям академика Броссета — предлагаю Тифлисскому семинарскому правлению немедленно доставить мне подробное сведение: что именно г. Иоссеяном сделано по предмету исправления означенной грамматики? Евгений архиепископ экзарх Грузии.

ცსსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 154, ფურ. 36. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 120

1842 წლის იანვრის 28. — პლატონ იოსელიანის პასუხი თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობისადმი მის მიერ შედგენილი ქართული გრამატიკის შესწორების მიმდინარეობის შესახებ

Грамматика грузинская мною составляемая, еще не кончена по поручению Святейшего синода.

Составление руководства, назначаемого к классическому употреблению требует особенных трудов и стараний, которых постоянно я прилагаю. Чтоб сделать ее возможно соответствующею своей цели я оставил все посторонние занятия в армянском училище и частном пансионе благородных девиц, где я пять лет сряду давал уроки, посвящая на то в неделю 24 часа. Между тем в обеспечении собственного содержания при ограниченном жалованье, получаемом мною в Семинарии, я занял в открывшемся Институте благородных девиц место преподавателя грузинского языка, где я буду иметь в неделю 5 уроков. Занимаясь здесь преподаванием грузинского языка, я займусь приведением к концу, успешно начатой мною уже грамматики. На-

чальству моему уже известно, что кроме прямой должности по семинарии, уже целый год и 4 месяца безвозмездно прохожу церковную историю, и что при всех этих занятиях и еще посторонних ныне мною уж оставленных, никаких улучшений себе не позволял.

Я уверен, что в моих действиях начальство засвидетельствует то усердие к службе, которым я всегда проникнут, и ту готовность мою к общему благу, в которой по выражению, столь для меня лестному, его высокопреосвященства экзарха Грузии¹, его высокопреосвященство совершенно уверен. (Резолюция по случаю поручения мне церковно-библейской истории). Я бы желал, чтоб это не было принято за самохвальство и самонадеянность, которого влияние¹ для занятий вредно и для жизни опасно.

Граматику свою на суд знатоков грузинского языка, я надеюсь при помощи божьей, представить к маю месяцу. Титулярный советник Платон Иоселиан. Верно: секретарь Уваров.

ცსსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 154, ფურ. 38. პირი, ხელით ნაწერი.

№ 121

1842 წლის მარტის 12. — სასულიერო სემინარიის მასწავლებელ პლატონ იოსელიანის განცხადება მის მიერ ამავე სემინარიის ბიბლიოთეკისათვის საჩუქრად წიგნების გადაცემის შესახებ

Представляя по прилагаемому при этом списку книги¹, покорнейше прошу Семинарское правление принять их от меня в дар для семинарской библиотеки. Титулярный советник Платон Иоселиан.

ცსსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 213, ფურ. 54. დედანი, პლატონ იოსელიანის ავტოგრაფი.

№ 122

1842 წლის მარტის 28. — საქართველოს ეგზარქოს ევგენის მიწერილობა თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობისადმი იმის შეტყობინების შესახებ, თუ რა გააკეთა პლატონ იოსელიანმა ქართული გრამატიკის შესწორების საქმეში

Предложением моим от 15 января сего 1842 года я требовал от Семинарского правления подробного сведения: «что именно г. Иоселианом сделано по 15 число января, касательно исправления еще не напечатанной Грузинской грамматики с русским переводом по указаниям академика Броссета?» Хотя же Правление и представило мне отзыв г. Иоселиана об оной грамматике, но наполненный только посторонними материалами; требуемого же мною сведения вовсе не видя, я вторично резолюцией 6 февраля сего 1842 года над 3-ею статьею

¹ ასეა საბუთში.

² საბუთში მოხსენებული წიგნების სია დაცულია ამავე საქმეში. აღნიშნული სიიდან ჩანს, რომ პლატონ იოსელიანს გადაუცია ბიბლიოთეკისათვის 86 დასახელების წიგნი 104 ტომად: ფრანგულ, გერმანულ, ლათინურ და ქართულ ენებზე.

журнала Семинарского правления, состоявшегося на 31-е число генваря, требовал от Правления сведения по точной силе моего предложения от 15 генваря.

Не видя по сие время исполнения моей резолюции, вторично последовавшей 6 числа февраля о том же, я в третий раз предлагаю Семинарскому правлению о немедленном доставлении мне подробного сведения, «что именно г. Иоселианом сделано по сие время касательно исправления еще не напечатанной грузинской грамматики с русским переводом по указанию академика Броссета?». А с тем вместе Правление имеет доставить мне объяснение: почему требуемое мною помянутое сведение по двум резолюциям моим доселе недоставлено? — Евгений архиепископ, экзарх Грузии.

ცხსა, ფობ. 440, აღწ. 1, საქ. 154, ფურ. 44. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 123

1842 წლის მარტის 28. — პლატონ იოსელიანის პასუხი თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობისადმი იმის შესახებ, თუ რა გააკეთა მან ქართული გრაფიკის შესწორების საქმეში

Составление грамматики грузинской с русским переводом идет успешно. Все субъективные и объективные препятствия встречаемые при составлении этой книги удобно преодолеваются мною при одном представлении той полезной цели, которую высшее начальство ей назначает. На вопрос же, что именно сделано мною по делу и грамматике, предлагаемый его высокопреосвященством экзархом Грузии имею честь объяснить, что уже все сделано по грузинской грамматике и для этого, покорнейше прошу Семинарское правление просить его высокопреосвященство, согласно указу Святейшего синода и отношению обер-прокурора о назначении, не только одного, но и несколько лиц, знающих русский и грузинский языки, для верной оценки моего труда в его классическом назначении. Не ручаясь за себя и за достоинство своего труда работа совершаемая от имени и во имя науки, требует необходимо, чтоб разбор и оценка ее были произведены прежде, нежели грамматика будет переписана на бело. Этим средством сократим время столь необходимое и для меня и для г. рецензентов. Это тем более важно, что переписывание вообще грамматики и еще с переводом, соединено с большими затруднениями. Рецензенты моей грамматики, находя недостатки с правильными в них убеждениями дадут мне благодатный случай при них же исправить и представить начальству в том виде, в каком и они и я найдем ее. В противном же случае, я не успею кончить начатого труда, намереваясь скорбящею душою оставить семинарскую службу, с окончанием публичного экзамена в нынешнем году. Титулярный советник Платон Иоселиан.

ცხსა, ფობ. 440, აღწ. 1, საქ. 154, ფურ. 42. დედანი, ხელით ნაწერი. ხელრთვა «Титулярный советник Платон Иоселиан» — ავტოგრაფია.

№ 124

1842 წლის აპრილის 1. — თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობის წარდგინება საქართველოს ეგზარქოს ევგენისადმი პლატონ იოსელიანის პასუხის თაობაზე ქართული გრამატიკის შესწორების შესახებ

На предложение вашего высокопреосвященства от 28 марта сего года Семинарское правление благопокорнейше донося о том, что требуемый вами отзыв от г. Иоселиани, касательно составления им Грузинской грамматики представлен 30 марта сего года, касательно не доставления сего отзыва честь имеет объяснить, что по первому предложению вашего высокопреосвященства от 15 генваря тогда же было объявлено правлению г. Иоселиану содержание онаго и требовало от него немедленного исполнения. Отзыв его по сему предмету Правление получило в генваре месяце, каковый был представлен вашему высокопреосвященству подлинником при журнале от 31 генваря, на каковом журнале состоялась резолюция вашего высокопреосвященства о не удовлетворительности отзыва, который г. Иоселиани наполнил посторонними материалами, а в следствии чего Правление в тоже время, как получен журнал, снова объявило г. Иоселиану, что бы он дал Правлению сведения по точной силе предложения вашего высокопреосвященства от 15 генваря, но он такового не дал правлению при всем его настоянии до 28 марта, ссылаясь на множество других занятий по Семинарии, а главным образом всегда жалуясь на нездоровье, которое препятствует ему в скорости привести к окончательному совершенству свою грамматику, которое отнимает у него много времени требует не малых трудов. Семинарии ректор архимандрит Флавиан. Исправляющий должность инспектора Ефим Богоявленский. Семинарии эконоом Гавриил Морев.

ცხსა, ფობ. 440, აღწ. 1, საქ. 154, ფურ. 46. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 125

1842 წლის აპრილის 8. — პლატონ იოსელიანის თხოვნა თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობისადმი მის მიერ თარგმნილი წიგნის „ინდიგოს, აბუსალათინისა და გუნჭუთის მოშენების პრაქტიკული წესების“ სემინარიის ბიბლიოთეკისათვის მისგან საჩუქრად მიღების შესახებ

Представляя при сем переведенную мною и изданную на иждивении существующего в городе Тифлисе Общества поощрения сельской и мануфактурной промышленности и торговли, книжку под названием «Практические правила о разведении индиго, клещевины и кунжута», покорно прошу Семинарское правление принять ее от меня в дар для библиотеки семинарской. Учитель философии, титулярный советник Платон Иоселиан.

ცხსა, ფობ. 440, აღწ. 1, საქ. 213, ფურ. 63. დედანი, პლატონ იოსელიანის ავტოგრაფი.

№ 126

1842 წლის აპრილის 9. — უწმინდესი სინოდის ბრძანებულება საქართველოს ეგზარქოს ევგენისადმი პლატონ იოსელიანისათვის მის მიერ შედგენილი ხელნაწერის „ქართული ეკლესიის მოკლე ისტორიის“ შესასწორებლად დაბრუნების შესახებ

По указу его императорского величества, Святейший правительствующий синод слушали предложение г. синодального обер-прокурора, графа Николая Александровича Пратасова, следующего содержания: согласно определению Святейшего синода 5 декабря 1841 года, он, обер-прокурор поручал состоящему за обер-прокурорским столом в Святейшем синоде камергеру Муравьеву рассмотреть, составленную учителем Тифлисской духовной семинарии Платоном Иоселианом рукопись: «Краткая история грузинской церкви». Полученное, в следствие того от г. камергера Муравьева мнение в подлиннике и самую рукопись он, обер-прокурор предложив при сем Святейшему синоду. В мнении изъяснено: Краткая история грузинской церкви была рассматриваема им, г. Муравьевым, и сколько ему кажется, хотя труд сей довольно слаб, однако с сделанными в нем поправками может быть напечатан, потому что на русском языке до сего еще не существует более подробной истории сей церкви, да и сомневается, чтобы существовали на грузинском. Но автору ее следовало бы еще заняться исправлением слога сей рукописи и приведением в больший порядок исторического рассказа, для избежания повторений тех же предметов. Со всем тем, он заслуживает внимания ревностию своею к отечественной истории и можно снисходительнее смотреть на сей первый его опыт, чтобы возбудить в нем еще большее усердие. И по справке приказали: принимая в соображение, что «История грузинской церкви», требует вообще возможного совершенства, дабы она соответствовала своему достоинству, Святейший синод находит нужным предписать вашему преосвященству указом, поручить Платону Иоселиану заняться исправлением рукописи его по всем тем замечаниям, какие сделаны г. камергером Муравьевым и по исправлении вновь представить на рассмотрение куда следует. О чем к вашему преосвященству и послать указ, препроводив (и препровождается) к вам и самую рукопись.

Подлинный указ подписали: обер-секретарь Илья Бейер.

Секретарь Дмитриев. Помощник секретаря Извеков.

ცსსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 207, ფურ. 34, 35. პირი, ხელით ნაწერი. საბუთში მოხსენებული ხელნაწერი საქმეში არ აღმოჩნდა. ამავ საქმეშია ამონაწერი თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობის 1842 წლის 2 მაისის სხდომის ოქმიდან, რომელსაც ქვედა არშიაზე აქვს მინაწერი პლატონ იოსელიანის ხელით: «Означенную рукопись получил. Титулярный советник Платон Иоселиан. 25 мая 1842 г.».

№ 127

1842 წლის აპრილის 28. — პლატონ იოსელიანის პასუხი თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობისადმი ქართული გრამატიკის შესწორების თაობაზე

Составление или исправление мною грамматики совершалось по указаниям г. Броссе, по тем указаниям, которые мною найдены заслуживающими от всех и внимания и благодарности, и об которых я объяснил в своем отзыве, потребованном его сиятельством графом Протасовым. Всем же указаниям г. Броссе нельзя дать места в грамматике грузинской потому, что многие из них очень неуважительны, а некоторые даже и смешны. Подобные ошибки могут быть терпимы в грамматиках языков мертвых, или теми, которые сами не зная языка, скрывают мнимое достоинство ученого знания других под безотчетными выражениями: знает дух языка, теорию языка, идиом языка, философию языка. Естли бы пределы ~~этого~~ отзыва не стесняли меня, в настоящей его цели, я бы подробнее раскрыл всю неосновательность тех, которые, принимая в защиту других подобные оправдания, этим самым помрачают достоинство изучивших язык и вообще оскорбляют науку в ее божественном значении.

Если же потребуется от меня (от чего да сохранит бог язык грузинский) исправления по всем указаниям г. Броссе, в таком случае оскорбим науку, унизим собственное свое достоинство, языку не окажем должной услуги, не исправим языка, но превратим прямые его правила и предадим себя на суд и достойное негодование современников и потомства. А потому теперь же торжественно отказываюсь от труда над уродливой грамматикою, которое может составиться, следуя всем его указаниям. Пусть поверят мне незнающие грузинского языка, что в некоторых правилах грамматики г-на Броссе, не найдут они природной физиономии и красот языка грузинского: на них надета уродливая маска, сквозь которую нельзя видеть естественных живых черт лица. Таковая грамматика похожа на тех мореплавателей, которые пристав к неизвестному острову, берут его во владение, дают свое название, ставят на нем какой-нибудь знак своего владычества и удаляются спокойно, не заботясь, приняли ли жители найденной земли их власть и будут ли ей повиноваться.

Напрасный труд опираясь на собственный авторитет войти с новыми понятиями законодателем и поработать своему отважному учению то, что существует вне его и независимо от него. Он скорее в состоянии создать новый мир, чем овладеть одной песчинкою, не испросив у ней смиренно прощения за свои суетные о ней гадания. Самовольно располагая на высоте общих идей всю совокупность вещей и сил, этот гигант готовый пересоздать вселенную по своим отважным замыслам, обязан подслушать звуки у этих же вещей и сил, и подсмотреть чью-либо улыбку или слезу, когда хочет, чтоб в его вселенной жизнь говорила звуками, смеялась и плакала. Читая и разбирая грамматику г. Броссе, невольно вспомним Карамзина и две его статьи: Великой муж русской грамматики и о русской грамматике француза Мо-дрю.

Я не осмелюсь сказать; чтобы страницы моей грамматики вполне отражали истинный образ языка, коего они составляют как бы портрет. Язык в его философском значении есть тайна природы. По крайней мере то полезно, что правила ее не купаются в лучах солнца, не ходят и спят на воздухе и неопределенном эфире; но именем аналитического рассудка подчиняются истине и закону языка в его употреблении. Обязанность моя при всем уважении к лицу моего же приятеля г. Броссе, защитить язык от набега надменных полумыслей, от правил ему чуждых, как истинных его врагов. Грузинский язык, как материнский мой, мог меня поставить в приличные себе отношения, и скорее мог открыть мне свои тонкости, для проверки их в его двухстихийной жизни разговоре и письме. Титулярный советник Платон Иоселиан.

ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 154, ფურ. 51—52. დედანი, ხელით ნაწერი. ხელრთვა «Титулярный советник Платон Иоселиан» — ავტოგრაფია.

№ 128

1842 წლის მაისის 12. — თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობის მიმართვა საქართველოს ეგზარქოს ევგენისადმი პლატონ იოსელიანის პასუხის წარდგინების შესახებ ქართული გრამატიკის შესწორების თაობაზე

Семинарское правление честь имеет благопокорнейше представить при сем вашему высокопреосвященству подлинный отзыв г. учителя философии титулярного советника Платона Иоселиана, касательно исправления им грузинской грамматики по замечаниям г. академика Броссе. Семинарии ректор, архимандрит Флавиан, исправляющий должность инспектора Ефим Богоявленский. Семинарии эконоом Гавриил Морев. Секретарь Уваров.

ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 154, ფურ. 50. დედანი, ხელით ნაწერი. საბუთის მეორე გვერდზე.

В журнале, состоявшемся на 10-е августа 1842 года под №15 записана. Резолюция его высокопреосвященства, последовавшая 14 мая сего года на представлении Семинарского правления от 12 мая, при коем Семинарское правление препроводило отзыв г. Иоселиана, касательно исправления им грузинской грамматики по замечаниям академика Броссе, такова: «Подлинный отзыв г. Иоселиана препровожден мною, куда следует, на рассмотрение, а копии с оного отзыва при сем прилагаемую хранить при деле для справок впредь. აქვე მინაწერი სხვა ხელით: 1842 года августа 12. Так как г. Иоселиан ныне находится в Петербурге и там обещал привести окончательно труд свой к совершенству и приготовить к 2-му печатному изданию, имея случай лично объясниться по сему предмету с г. академиком Броссе, то дело сие считать конченным».

№ 129

1842 წლის მაისის 29. — სასულიერო სემინარიის ბიბლიოთეკარ პლატონ იოსელიანის პატაკი ამავე სემინარიის გამგეობისადმი ბიბლიოთეკის საჭიროებისათვის ისტორიული აქტების 3 ტომის შეძენის შესახებ

Библиотека семинарская обладает уже драгоценным для истории русской собранием актов археографической комиссии. В дополнение к нему изданы ныне и акты исторические, коих вышло уже 3 тома. Находя их полезными и нужными, долгом считаю просить Семинарское правление о приобретении их покупкой для библиотеки семинарской. Библиотекарь, титулярный советник Платон Иоселиан.

ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 213, ფურ. 14. დედანი, პლატონ იოსელიანის ავტოგრაფი.

№ 130

1842 წლის ივნისის 18. — უწმინდეს სინოდთან არსებულ სასულიერო-სასწავლო სამმართველოს მიწერილობა თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობისადმი პეტერბურგში გადაყვანასთან დაკავშირებით პლატონ იოსელიანის სამსახურიდან განთავისუფლების შესახებ

Духовно-учебное управление, с разрешения г. обер-прокурора святейшего синода, признав нужным по делам службы, истребовать учителя Тифлисской семинарии Платона Иоселиана в С.Петербурге, покорнейше просит Правление Тифлисской семинарии распорядиться с начальнаступающего вакационного времени, в увольнении означенного наставника от занимаемой им должности, с поручением оной, на время отсутствия его, кому-либо из наличных наставников и в отправлении его в С.Петербург с выдачею ему прогонных денег на проезд сюда и обратно на две лошади из сумм Семинарии на счет духовно-учебных-капиталов и о количестве оных доставить надлежащие сведения. Директор (подпись). Начальник отделения (подпись).

ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 206, ფურ. 29. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 131

1842 წლის ივნისის 19. — პლატონ იოსელიანის განცხადება თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობისადმი საქართველოს კალენდარის, შავთელისა და ჩახრუხაძის პოემების ეგზემპლარების მისგან საჩუქრად მიღების შესახებ საჯარო გამოცდაზე მოსწავლეებისათვის დასარიგებლად

Представляя при сем двадцать пять экземпляров календаря грузинского на 1841 год, поэмы Шавтели — 10 и поэмы Чахрухадзе — 10, покорнейше прошу Семинарское правление принять их от меня в дар

для раздачи ученикам на публичном экзамене. Титулярный советник Платон Иоселиан.

ცსსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 213, ფურ. 65. დედანი, პლატონ იოსელიანის ავტოგრაფი.

№ 132

1842 წლის ივლისის 14. — პლატონ იოსელიანის თხოვნა თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობისადმი მის სახელზე მოსული წერილებისა და ამანა-თების სემინარიის რექტორ ფლავიანესათვის გადაცემის შესახებ

Покорнейше прошу Семинарское правление в случае писем и посылок на мое имя, давно ожидаемых мною из С.Петербурга и др. мест, — письма, объявления и самые посылки передавать для распечатывания отцу ректору, архимандриту Флавиану. Учитель философии, титулярный советник Платон Иоселиан.

ცსსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 206, ფურ. 42. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 133

1842 წლის აგვისტოს 11. — თბილისის სასულიერო სემინარიის რექტორის არქიმანდრიტ ფლავიანეს წერილი სემინარიის გამგეობისადმი პლატონ იოსელიანის პეტერბურგში გამგზავრებასთან დაკავშირებით „ქართული ეკლესიის ისტორიის“ შესწორების საკითხის ადგილზე გადაწყვეტის შესახებ

Так как учитель семинарии Иоселиан, отправившийся в С.Петербург по требованию высшего духовного начальства, при отправлении своем объявил мне, что лично объясниться с г. камергером Муравьевым по предмету сочиненной им «Истории грузинской церкви» и там обещался совершенно исправить ее и приготовить к печати: то дело о исправлении Церковной истории г. Иоселианом оставить без дальнейшего производства. Семинарии ректор, архимандрит Флавиан.

ცსსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 207, ფურ. 37. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 134

1842 წლის ნოემბრის 9. — პლატონ იოსელიანის თხოვნა უწმინდესი სინოდის ობერ-პროკურორ ნიკოლოზ ალექსანდრეს ძე პრატასოვისადმი მისი წმინდა სტანისლავის ორდენით დაჯილდოების შესახებ

На основании высочайше утвержденного 28 мая 1839 года статута ордена Св. Станислава § 17-го, пунктов 1, 4, 5, 6, 7, 9, удостоиваются знака третьей степени:

Пункт 1. «Достойные примечания подвиги человеколюбия». В сем случае я указываю на пожертвования, которые мною сделаны книгами: а) Тифлисской духовной семинарии 21 экзем. грузинских азбук; 151 экзем. изданных мною календарей на 1840 и 1841 годы; 26 экзем. поэм Шавтели и Чахрухадзе и 104 книги философского, исторического и богословского содержания пред выездом моим из Тифлиса, и других пожертвованных книгами же, сделанных в Тифлисское уездное приходское училище.

В документ одной части таких пожертвований, почтенейше представляю журнальную статью семинарского правления, за подписом секретаря, выданную мне от 25 мая 1842 года № 394.

в) Дирекции закавказской гимназии. — В документ представляется отношение ко мне директора оной же гимназии от 26-го июля 1839 года № 920.

с) Институту благородных девиц в Тифлисе, пожертвованы Азбуки грузинские и прописи до 100 экземпляров.

Пункт 4. «Неоспоримые в пользу открытия по наукам»: Содействуя цели императорской академии наук объяснить историю и литературу Грузинскую, отыскать две важные истории, неизвестные доселе ученому миру, и доставить их академии. 1) Историю Грузии на армянском языке, мною найденную между рукописями армянского в Грузии архиепископа Карапета, оканчивающуюся XII веком, и 2) Историю Грузии на грузинском языке обширнейшую, неизвестного автора, оканчивающуюся началом XVIII века. Важность их при недостатке материалов для истории грузинской уже признана академией наук. Кроме этого сообщил ей сведения о переводе, сделанном в X веке Философии Прокла Диadoха, часть сочинений которого давно потеряна для Европы. Доставил и самую книгу. В доказательство представляю печатную на немецком языке выписку из Bulletin scientifique par l'Acad. imp. tom III, № 21, i 1838 года (статья г. академика Шёгрена).

Пункт 5. «Сочинение и издание в свет книг, признанных полезными для общества».

В продолжение семилетней службы моей в закавказском крае, в звании учителя философии и физики при духовной семинарии, составлены и изданы мною следующие общепользные книги:

1. Грамматика Грузинская, введенная в классическое употребление по духовным и народным училищам в Закавказье.

2. Азбука Грузинская, которой издано уже 3.600 экземпляров. Издание немаловажной по себе книги, получает свою важность потому только, что Грузия не имела азбуки сряду 22 года, и что изданием ее помог я вопиющей необходимости в важном элементарном пособии, которое введено в классическое употребление в училищах по дирекции закавказских училищ, духовных училищах, институте благородных девиц и других учебных заведениях.

3. Календарь на 1840 и 1841 годы, небывалый еще никогда на грузинском языке.

4. Прописи грузинские, армянские и других языков, богато изданных мною в Триесте.

5. Две поэмы в честь грузинской царицы Тамары, писанные Шавтелем и Чахрухадзе в конце XI века, — изданные мною в первый раз.

По просьбе председателя существующего в городе Тифлисе общества поощрения сельской и мануфактурной промышленности и торговли, из пользы к соотечественникам моим переведены к принаровительнo к краю составлены мною и на счет общества изданы следующие брошюры:

1. О разведении американского табаку.
2. О возделывании марены.
3. О разведении хлопчатника.
4. Практические правила о возделывании индиго, клещевины и кунжута — тропического растения.

По просьбе главы Тифлисского городского управления Измирова, с разрешения и одобрения г. Грузино-имеретинского гражданского губернатора, для торгующих купцов в закавказье, переведены мною на грузинский язык и изданы на счет казны высочайше утвержденные правила коммерческих училищ. В доказательство представляю и самые книги, носящие мое имя, как сочинителя их или как переводчика, кроме последней, которой я здесь в С. П. Б. не имею.

Пункт 6. «Отличное и полезное для края, но безвозмездное отправление какой-либо общественной или другой должности».

Таковыми считаются должности:

- а) Действительного члена высочайше утвержденного общества поощрения сельской и мануфактурной промышленности и торговли в Грузии.
- в) Члена корреспондента высочайше утвержденного закавказского статистического комитета.
- с) Преподавателя естественной истории и физики в Тифлиском институте благородных девиц безмездно по предложению грузино-имеретинского губернского предводителя дворянства, который при открытии института не мог найти в Тифлисе наставника по помянутым предметам.

В доказательство представляю послужной мой список, выданный от общества поощрения сельской и мануфактурной промышленности и торговли.

Пункт 7. «Отличное исполнение сверх настоящей по службе должности еще другой высшей, вообще не менее года, хотя бы то было в разное время, без получения однако же по сей последней жалованья, и без малейшего упущения по той и другой должности».

Пункт 9. «Неоднократное и успешное исполнение поручений начальства, требовавших особенных способностей или трудов, или сведений, или опытности по службе».

Кроме главной своей должности по званию учителя философии и физики в Тифлиской духовной семинарии исполнял поручения:

1. По указу святейшего синода, от 15 декабря 1838 года, разбирал исторические акты, хранящиеся в архиве Синодальной тифлиской конторы для императорской академии наук.

2. По поручению Императорской академии наук скопированы мною портреты царей и католиков грузинских, со стен древнейшего в Грузии Мцхетского храма.

3. По поручению семинарского правления два раза был ревизором тифлиских уездно-приходских училищ. Сколько других трудов предпринятых мною для пользы наук, известны Императорской ака-

демии наук, которая на запрос начальства может обо всем подробно сообщить, и из представляемого при сем формулярного о службе моей списка, выданного мне из общества поощрения сельской и мануфактурной промышленности и торговли.

Год и 8 месяцев занимался преподаванием церковно-библейской истории в среднем отделении семинарии безмездно по особенному за-свидетельствованию усердия и готовности моей к общему благу бывшего моего начальства, которое я при сем в подлиннике и представляю. Преподавание этого предмета, считаю, конечно считается прохождением высшей должности, потому что преподавание его в Тифлисской семинарии было возложено на инспектора ее, должность которого считается в 8 классе.

Представляя все это на внимание вашего сиятельства, всепокорнейше прошу на основании высочайше утвержденного статута, пунктов: 1, 4, 5, 6, 7 и 9 § 17-го, ходатайствовать о награждении меня орде-ном, если я того заслуживаю.

ცხა, ფონ. 1458, აღწ. 1, საქ. 84, ფურ. 11—16. დედანი, ხელით ნაწერი. დოკუმენტი შეს-წორებულია პლატონ იოსელიანის ხელით. დოკუმენტის ბოლოს მისივე ხელით 9 ნოემ. 1842 გ. СПб «По силе § 24 дозволяется всякому имеющему на то право просить об удо-стоений его по начальству. Находя некоторые свои труды и занятия совершенно подходящими под 6 пунктов того статута всепокорнейше осмеливаюсь представить на внимание вашего сиятельства следующее приложение их к пунктам высочайше утвержденного статута».

№ 135

1843 წლის თებერვლის 27. — პლატონ იოსელიანის თხოვნა თბილისის საოლ-ქო სასამართლოსადმი ამ უკანასკნელის მიერ მის მფლობელობაში მყოფ სა-შაბუროს აგარაკის გამიჯვნასთან დაკავშირებით წარდგენილი საბუთების დაბ-რუნების შესახებ

По делу о размежевании Сашабурской дачи представлены мною в Окружной суд следующие акты:

1. Данная, выданная мне из бывшей Палаты уголовного и граж-данского суда.
2. Опись и оценка имения, заложенного в Приказе общ. призре-ния и
3. Уставная грамота для временнообязанных крестьян в селении Сашабуро.

По неимении в Окружном суде в них надобности, покорнейше-прошу возвратить их мне. Д. статский советник Платон Иосселиани.

ცხა, ფონ. 116, აღწ. 1, საქ. 91, ფურ. 56. დედანი. პლატონ იოსელიანის ავტოგრაფი.

№ 136

1843 წლის ივნისის 11. — თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობის მიერ
 გაცემული ატესტატი № 490 პლატონ იოსელიანის თბილისის სასულიერო სე-
 მინარიაში სწავლისა და ნამსახურობის შესახებ

Аттестат № 490

По указу его императорского величества, дан учителю Тифлис-
 ской духовной семинарии титулярному советнику Платону Игнatieву
 сыну Иоселиан в том, что он, как из формулярного о службе его спи-
 ска видно, от роду имеет 33 года, православного вероисповедания, из
 грузинских дворян, священнический сын, имени родового и благо-
 приобретенного не имеет, вдов, имеет трех лет сына, по имени Евге-
 ния. Первоначально обучался в Тифлисской семинарии наукам: исто-
 риям гражданской и церковной, физике, словесности, философии, бого-
 словию, языкам: латинскому, греческому, французскому, татарскому.
 Определен в должность учителя второго приходского класса, Тифлис-
 ского духовного училища, в месте с прохождением обязанности уче-
 ника семинарии, до окончания курса учения 1828 года генваря 30 дня.
 По окончании курса богословских наук в упомянутой семинарии, опре-
 делен учителем, состоящего при ней уездного училища, по предметам
 российской грамматики, катехизиса и арифметики, с возложением
 должности письмоводителя по экономической части и переводчика в
 семинарском правлении 1829 года 10 октября. Определен инспектором
 Тифлиссских духовных уездно-приходских училищ 1830 года 30 апреля.
 Поручена ему должность библиотекаря семинарии 1830 года апреля
 29 дня. Уволен от всеучилищных должностей для поступления в С.Пе-
 тербургскую академию 1831 года сентября 2 дня. По окончании в оной
 курса наук, коммиссиею духовных училищ возведен на степень кан-
 дидата и определен учителем философии в Тифлисской семинарии 1835
 года 10 отября. Правлением семинарии с утверждения его высочества
 Евгения архиепископа экзарха Грузии определен экономом семинарии
 1836 года 10 апреля. Согласно его прошения от должности эконома
 уволен 1837 года 26 генваря. Правлением семинарии с утверждения
 его высочества, экзарха Грузии, определен библиотекарем семинарии
 1837 года 16 ноября. Преподавал св. писание и сказывал катехизиче-
 ские беседы в семинарии 1838/1839 года с сентября по 30 июня. За
 ученье труды изъявлено ему как особенно трудящемуся в пользу края
 своей, одобрение от лица конференции Киевской духовной академии.
 1839 года 2-го марта по распоряжению семинарского правления с ут-
 верждения его высочества, экзарха Грузии, назначен ревизором Тиф-
 лисских духовных уездно-приходских училищ 1839 года 6-го июля. Де-
 партаментом народного просвещения, через Дирекцию Закавказских
 училищ, изъявлена ему олагодарность г. министра народного просве-
 щения за подаренные им для библиотек училищ закавказской дирек-
 ции книги.

1839 года июля 8 по указу Святейшего синода и распоряжению
 С.-Петербургской академии наук поручен ему разбор древних истори-
 ческих актов, находящихся в Грузино-Имеретинской синодальной кон-

торе 1838 года 15-го декабря. Изъявлена ему за ученые труды благодарность от г. синодального обер-прокурора графа Протасова 1840 года 15-го июня. Сверх главной должности поручено ему преподавание церковно-библейской истории в семинарии 1840 года 9-го ноября. По представлению его высочества, экзарха Грузии правительствующим сенатом утвержден в чине титулярного советника, со старшинство со времени выслуги при семинарии двух лет 1840 года 19 сентября 1841 31 генваря.

Избран в члены корреспонденты Закавказского статистического комитета 1841 года 10-го февраля. По распоряжению Правления семинарии, с утверждения его высочества экзарха Грузии, назначен ревизором Тифлиских духовных церковно-приходских училищ 1841 года 17-го июня. По распоряжению обер-прокурора св. синода вызван в С.-Петербург по делам службы 1842 года. В походах, штрафах, под судом и следствиями, в отпусках и отставке не был; в продолжение службы аттестовывался способным и к повышению чина достойным. Во время продолжения им Иоселиан в Грузии во всех вышеозначенных должностях обязанности свои исправлял хорошо при поведении хорошо с успехом похвальным и при том трудами постоянными, непоколебимую нравственностью и внимательностью, оказал себя верным и полезным исполнителем в делах службы. Ныне, согласно прошению его, распоряжением св. синода от 21 сентября 1842 года уволен от должности учи-

29

теля при Тифлисской духовной семинарии. Во уверение чего и дано ему г. Иоселиан сей аттестат за подписом членов Правления семинарии и приложением его печати. Благополучный город Тифлис. 1843 года 11 июля. Подлинный подписали: Семинарии ректор архимандрит Флавиан. В должности инспектора семинарии Вас. Троицкий. Эконом (подпись), Секретарь Ф. Тихомиров. Письмоводитель Димитрий Бакрадзе.

ცხსა, ფონ. 440, აღწ. 1, საქ. 206, ფურ. 55—58. პირი, ხელით ნაწერა.

№ 137

1843 წლის ივნისის 14. — უწმინდესი სინოდის ბრძანებულება საქართველოს ეგზარქოს ევგენისადმი პლატონ იოსელიანის მიერ გამოსაცემად წარდგენილ ხელნაწერის «Жизнеописание святых прославаемых православною грузинскою церковию» განსახილველად გადაცემის შესახებ

По указу его императорского величества, Святейший правительствующий синод слушали предложение г. обер-прокурора святейшего синода, графа Николая Александровича Протасова, в коем изъяснил, что титулярный советник Платон Иоселианов, представил к нему, г. обер-прокурору в рукописи, составленное им жизнеописание святых прославаемых православного Грузинскою церковию, просить сделать распоряжение касательно рассмотрения его сочинения и дозволения ему на основании цензурных правил, издать оное в свет; предложил о сем святейшему синоду вместе с означенною рукописию п р и к а з а л и:

составленную титулярным советником Иосселианом рукопись жизнеописание святых прославляемых православною грузинскою церковию, препроводить и препровождается при указе к вашему преосвященству с тем, чтобы поручили двум и даже трем, более сведущим из грузинского духовенства, лицам рассмотреть сию рукопись и если можно сверить с подлинными актами и по рассмотрении представить и мнение о достоинстве оной в Грузино-имеретинскую синодальную кантору, которая по получении сего мнения их, имеет представить в святейший синод с своим заключением июня 14 дня 1843 года. Подлинный указ подписали обер-секретарь Илья Бейер, секретарь Дмитриев и помощник секретаря Извеков.

ცხსა, ფონ. 488, აღწ. 1, საქ. 9182, ფურ. 1, 2. პირი, ხელით ნაწერი. საბუთის ზედა ორშაბე: «5-го августа 1843 года. Означенную рукопись поручить отцу архимандриту Иоанну и соборным священникам отцу Басхарову и отцу Романову и если можно, сверить с подлинными актами и представить ко мне с своим мнением».

№ 138

1844 წლის ივნისის 13. — უწმინდესი სინოდის ბრძანებულება პლატონ იოსელიანის საქართველო-იმერეთის სასანოდო კანტორაში გადაყვანის შესახებ

По указу его императорского величества Святейший правительствующий синод слушали словесное предложение его сиятельства г. обер-прокурора Святейшего синода, графа Николая Александровича Пратасова, не благоугодно ли будет Святейшему синоду, служащего в штате Синодальной канцелярии коллежского асессора Платона Иосселиана, желающего, по домашним своим обстоятельствам, возвратиться на свою родину в Грузию, перевести его на службу в Грузино-имеретинскую Святейшего синода кантору для занятий при прокуроре той канторы, в том предположении, что чиновник Иосселиан, по известным его способностям и образованию, может быть весьма полезным в духовном ведомстве тамошнего края.

Приказали: 1) коллежского асессора Платона Иосселиана, согласно с предложением его сиятельства графа Николая Александровича Пратасова, определить в Грузино-имеретинскую Святейшего синода кантору, назначив состоять ему при прокуроре оной канторы для занятий по делам прокурорским, и о том в Грузино-Имеретинскую Святейшего синода кантору послать указ с тем, чтобы она, по взаимному соглашению преосвященного экзарха Грузии с прокурором канторы, вошла с представлением в Святейший синод, в каком разряде должна состоять должность Иосселиана и какое надлежит назначить ему содержание, 2) представить г. исправляющему должность обер-прокурора св. Синода (и представлено) отнестись по принадлежности как о выдаче ему — Иосселиану прогонов от С.-Петербурга до Тифлиса на три лошади на счет экстраординарной по духовному ведомству суммы, по росписи на сей год ассигнованной, так и о подорожной по казенной надобности. Июня 13 дня 1844 года подлинный подписали: Обер-

секретарь Илья Бейер, секретарь Ришков и помощник секретаря Бельский. Верно: Секретарь Маковский.

ცხსა, ფონ. 488, აღწ. 1, საქ. 9936, ფურ. 2—3. პირი, ხელით ნაწერი.

№ 139

1844 წლის ივლისის 1. — უწმინდესი სინოდის ობერ-პროკურორის კანცელარიის მიწერილობა საქართველო-იმერეთის სასინოდო კანტორის პროკურორისადმი პლატონ იოსელიანის ნაშრომზე «Жизнеописание святых, прославляемых православною грузинскою церковию» ღასკვნის წარმოდგენის შესახებ

Святейший синод при указе от 11 июня 1843 года препроводил к преосвященному экзарху Грузин, составленное г. Иосселианом жизнеописание святых, прославляемых православною грузинскою церковию для поручения следующим лицам из грузинского духовенства рассмотреть сию рукопись и представить мнение в Грузино-имеретинскую синодальную контору; конторе же предписано представить заключение о сей рукописи Святейшему синоду.

По непоступлении в Святейший синод донесения по сему предмету канцелярия обер-прокурора Святейшего синода, просит вас об уведомлении, в каком положении находится сие дело. Директор (ხელრთვა). Начальник отделения (ხელრთვა).

ცხსა, ფონ. 489, აღწ. 1, საქ. 9458, ფურ. 1. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 140

1844 წლის ივლისის 27. — საქართველო-იმერეთის სასინოდო კანტორის პროკურორის მიმართვა საქართველოს ეგზარქოს ევგენისადმი პლატონ იოსელიანის სასინოდო კანტორაში გამწესებისა და მისი თანამდებობის თანრიგის განსაზღვრის შესახებ

Ваше высокопреосвященство, милостивый архипастырь! Во исполнение указа Святейшего синода от 13 истекшего июня, № 6093, о назначении чиновника при прокуре Грузино-Имеретинской синодальной конторы, я полагал бы отнести должность сего чиновника, применяясь к должности чиновника особых поручений при обер-прокуре Святейшего синода, к VIII разряду, с содержанием, равным окладу на секретарей Синодальной конторы по настоящему по оной штату, т. е. жалованья по 600 и столовых по 175 руб. сер. в год.

Такое предположение имею честь сообщить вашему высокопреосвященству на тот конец: не благоугодно ли будет, по рассмотрении оного, предложить Синодальной конторе, по содержанию помянутого указа, решительное свое заключение.

С достодолжным уважением и совершенною преданностию честь

имею быть вашего высокопреосвященства милостивого архипастыря вкорнейший слуга Ф. Исмаилов.

ცსა, ფონ. 488, აღწ. 1, საქ. 9936, ფურ. 5. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 141

1844 წლის აგვისტოს 2. — საქართველო-იმერეთის სასინოდო კანტორის დადგენილება ამავე კანტორაში გადმოყვანილ პლატონ იოსელიანის თანამდებობისა და ხელფასის განსაზღვრის შესახებ

1844 года августа 2-го дня. По указу его императорского величества, Грузино-Имеретинская святейшего правительствующего синода контора слушали следующее дело: в указе Святейшего правительствующего синода от 13 июня сего года, последовавшем в Грузино-Имеретинскую синодальную контору, а полученной в оной 3-го минувшего июля, между прочим, изъяснено: коллежского асессора Платона Иоселиана, согласно с предложением его сиятельства графа Николая Александровича Пратасова, определить в Грузино-Имеретинскую святейшего синода контору, назначив состоять ему при прокуратуре оной конторы, для занятий по делам прокурорским, и о том в Грузино-Имеретинскую святейшего синода контору послать указ с тем, чтобы она, по взаимному соглашению преосвященного экзарха Грузии с прокурором конторы, вошла с представлением в святейший синод, в каком разряде должна состоять должность Иоселиана, и какое надлежит назначить ему содержание. Синодальная контора по заключению своему, 5-го того же июля состоявшемуся, передала из настоящего указа Святейшего синода его высокопреосвященству экзарху Грузии и г. прокурору конторы при выписках с статьи журнала копии для предписанного соглашения с тем, чтобы об оном была уведомлена контора. Затем его высокопреосвященство в предложении, 2-го сего августа в Синодальной конторе полученном, изъяснил: вследствие указа Святейшего правительствующего синода от 13-го июня сего года за № 6093-м, в Грузино-Имеретинскую синодальную контору последовавшего, о назначении коллежского асессора Платона Иоселиана состоять при прокуратуре оной конторы для занятий по делам прокурорским, и о представлении Святейшему синоду, в каком разряде должна состоять должность Иоселиана, и какое надлежит назначить ему содержание, его высокопреосвященство и г. прокурор Синодальной конторы статский советник Исмаилов, по взаимному соглашению, предположили должность помянутого чиновника Иоселиана отнести к IX разряду, а содержание ему назначить: жалованья по 500 рублей и столовых по 150 руб. серебром в год. При докладе сего, г. прокурор Синодальной конторы, статский советник Исмаилов, объявил Присутствию, что первоначально мнению его о должности чиновника при прокуратуре Синодальной конторы состояло в том, чтобы должность сию, применяясь к должности чиновника особых поручений при обер-прокуратуре Святейшего синода, отнести к VIII разряду, с содержанием, равным окладу на секретарей Синодальной конторы по настоящему для оной штату,

т. е. жалованья по 600 руб. и столовых по 175 руб. серебром в год, и что таковое мнение сообщено было его высокопреосвященству в отношении его г. прокурора от 27 минувшего июля за № 164-м. Приказали: согласно с предложением его высокопреосвященства экзарха Грузии, должность определенного Святейшим правительствующим синодом в Грузино-Имеретинскую синодальную контору для занятия при прокуратуре оной коллежского асессора Платона Иосселиана, отнестъ к IX разряду и содержание ему назначить по 500 руб. жалованья и столовых по 150 руб. серебром в год, о чем с изложением вышеописанного и представить Святейшему правительствующему синоду на благоусмотрение. Секретарь Маковский.

ცსსა, ფონ. 488, აღწ. 1, საქ. 9936, ფურ. 9—10. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 142

1844 წლის აგვისტოს 12. — უწყმინდესი სინოდის ბრძანებულება საქართველო-იმერეთის სასინოდო კანტორაში გადაყვანილ პლატონ იოსელიანისათვის გზის ხარჯების ანაზღაურების შესახებ

По указу его императорского величества Святейший правительствующий синод слушали предложение г. исправляющего должность обер-прокурора Святейшего синода, коим предложил к сведению Святейшего синода, что вследствие сношения сделанного мне г. исправляющим должность обер-прокурора, по определению одного от 5 мая 19

сего года, г. управляющий министерством финансов уведомил, что главному казначейству предписано о выдаче перемещаемому на службу в Грузино-Имеретинскую святейшего синода контору коллежскому асессору Иосселиану прогонных денег от С.-Петербурга до Тифлиса на три лошади на счет суммы определенной по государственной росписи сего года на экстраординарные расходы духовного ведомства и, что согласно тому же определению, сообщено г. с.-петербургскому генерал-губернатору о снабжении г. Иосселиана подорожною по казенной надобности и выдано ему в пособие 150 руб. серебр. из общей экстраординарной суммы главного духовного управления, в состав которой обращаются все остатки штатной суммы по канцелярии Святейшего синода на основании штата сей канцелярии 1 марта 1839 года. Приказали: предписать Грузино-Имеретинской святейшего синода конторе донести святейшему синоду, когда и сколько именно получено Иосселианом прогонных денег из главного казначейства на проезд от С.-Петербурга до Тифлиса. Подлинный подписали обер-секретарь Илья Бейер, секретарь Ришенков и помощник секретаря Бельский.

ცსსა, ფონ. 489, აღწ. 1, საქ. 9366, ფურ. 7. პირი, ხელით ნაწერი.

№ 143

1844 წლის აგვისტოს 14. — პლატონ იოსელიანის პასუხი უწმინდესი სინოდის ბრძანებულებაზე მთავარი ხაზინის მიერ მისი გზის ხარჯების ანაზღაურების შესახებ

На указ Святейшего синода от 12 августа сего года за №8562-м имею честь донести оной конторе, что прогоны на три лошади от С.-Петербурга до Тифлиса получены мною в главном казначействе по отношению директора канцелярии господина обер-прокурора Св. синода, но сколько именно и когда, того я не помню. Коллежский ассессор Платон Иоселиан.

ცხსა, ფონ. 489, აღწ. 1, საქ. 9366, ფურ. 9. დედანი, პლატონ იოსელიანის ავტოგრაფი.

№ 144

1844 წლის სექტემბრის 9. — საქართველოს ეგზარქოს ევგენის მიწერილობა საქართველო-იმერეთის სასინოდო-კანტორისადმი პლატონ იოსელიანის ხელნაწერის «Жизнеописание святых, прославляемых грузинскою церковию» განხილვის შესახებ

Святейший правительствующий синод при указе от 14-го июня прошлого 1843 года, за №7008 препроводил ко мне, составленную титулярным советником Платоном Иоселиановым рукопись — «Жизнеописание святых, прославляемых грузинскою церковию» — предписал мне поручить двум и даже трем, более сведущим из грузинского духовенства, лицам рассмотреть сию рукопись и, если можно, сверить с подлинными актами и по рассмотрению доставить и мнение о достоинстве оной в Грузино-Имеретинскую синодальную контору, которая, по получении сего мнения их, имеет представить в святейший Синод с своим заключением.

Вследствии чего я поручал рассмотреть означенную рукопись настоятелю Давыдгареджийской пустыни, архимандриту Иоанну и священникам тифлисского кафедрального собора Иоанну Басхарову и Иоакиму Романову и по рассмотрении представить его высокопреосвященству с своим мнением. Ныне они, архимандрит Иоанн и священники Басхаров и Романов рапортом донесли его высокопреосвященству, что они помянутую рукопись, рассмотрев прилежно и сверзив оную с подлинными актами на грузинском языке, именно с жизнеописанием 26 святых с аколуфиями, поемыми в церкви в разное время, с годичною минеєю, с часословом и с историею Грузии, называемую Картлис-цховреба, и читая в этих актах всех святых, которых г. Иоселианов составил жизнеописание, находят, что рукопись эта совершенно согласна с повествованием актов; в ней ясно и с подробными примечаниями изображены подвиги святых на поприще евангельской проповеди в грузинской церкви; издание этой назидательной книги может принести пользу христианину, укрепляя его в вере и открывая ему, каким

образом небесный промысел ищет спасти человека, погрязшего во тьму идолопоклонства и неверия.

О чем его высокопреосвященство предлагает Синодальной конторе на рассмотрение, с приложением и самой рукописи. Евгений архиепископ, экзарх Грузии.

ცხსა, ფონ. 489, აღწ. 1, საქ. 8604, ფურ. 4—5. დედანი, ხელით ნაწერი. საბუთში მოხსენებული ხელნაწერი საქმეში დაცული არ არის.

№ 145

1844 წლის სექტემბერი. — დავით გარეჯის უდაბნოს წინამძღვრის არქიმანდრიტ იოანეს და თბილისის სიონის ტაძრის მღვდლების იოანე ბასხაროვისა და იოაკიმ რომანოვის პატაკი საქართველოს ეგზარქოსისადმი მათ მიერ პლატონ იოსელიანის ხელნაწერის «Жизнеописание святых, прославляемых грузинскою церковию» განხილვის შესახებ

На предписание вашего высокопреосвященства от 10 августа прошлого 1843 года за № 1964 коим поручено нам рассмотреть, составленную титулярным советником Платоном Иосселианом рукописи: «Жизнеописание святых, прославляемых грузинскою православною церковию», присланную святейшим правительствующим синодом при указе от 14 июня 1843 года за № 7008 честь имеем всепокорнейше вашему высокопреосвященству донести, что означенная рукопись нами прилежно рассмотрена, сверив оную с подлинными актами на грузинском языке, а именно с жизнеописанием 26 святых, с Ахолуфиями с посмыми в церкви в разные времена с годичною минсею, с часословом и с историею Грузии, называемою Картлис цховреба; в этих актах, читая всех святых, которых г. Иосселян составил жизнеописание, нами усмотрено, что рукопись эта совершенно согласна с повествованием актов, в ней ясно и с подробными примечаниями изображены подвиги святых на поприще евангельской проповеди и в грузинской церкви; издание этой назидательной книги может принести пользу христианину, укрепляя его в вере и открывая ему таким образом небесный промысел ищет спасти человека погрязшего во тьму идолопоклонства и неверия. При сем благопокорнейше представляем и самую рукопись. Вашего высокопреосвященства всенижайшие послушники архимандрит Иоанн, священник Иоан Басхаров, священник Иоаким Романов.

ცხსა, ფონ. 488, აღწ. 1, საქ. 9182, ფურ. 3—4. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 146

1844 წლის დეკემბრის 31. — უწმინდესი სინოდის ბრძანებულება საქართველო-იმერეთის სასინოდო კანტორისადმი პლატონ იოსელიანის ამავე კანტორის საპროკურორო მაგიდის მოხელედ დანიშვნის შესახებ

По указу его императорского величества Святейший правительствующий синод слушали: во первых, предложение г. обер-прокурора Святейшего синода от 15 сентября 1844 года он, г. обер-прокурор

11 декабря

იმელ счастье всеподданейше испрашивать о назначении в Грузино-Имеретинскую синодальную кантору чиновника за прокурорский стол, с тем чтобы он считался в тех самых классе, должности, разряде, по мундирам и разряде и степени пенсионного расписания, в каких положен чиновник за прокурорским столом в Московской синодальной канторе и чтобы определение в сию должность и увольнение от оной производилось тем порядком, как и по Московской канторе, а на содержание сему, чиновнику назначено было соответственно окладам прочих чиновников Грузино-Имеретинской канторы, а именно: жалованья по восьми сот и столовых по двести рублей серебром в год из грузинских церковных доходов и его императорскому величеству благоугодно было на всеподданейшем докладе его, г. обер-прокурора по сему предмету написать в 15-й день декабря 1844 года собственноручно «Исполнить». И, во-вторых, справку, что должность чиновника за прокурорским столом в Московской синодальной канторе по высочайшему поведению в 15-й день марта 1841 года последовавшему отнесена по расписанию должностей гражданской службы к VI классу, по пенсионному уставу ко 2-й ст. III разр. и по расписанию о мундирах к VI разряду. Приказали: об изъяснении высочайшем повелении о назначении в Грузино-Имеретинскую синодальную кантору чиновника за прокурорским столом, дать знать оной для сведения и надлежащего в чем следует исполнения указом. На подлинном подписано обер-секретарь Илья Бейер, секретарь Рыжков, помощник секретаря Бельский.

ცსსა, ფონ. 489, აღწ. 1, საქ. 9366, ფურ. 14. პირი, ხელით ნაწერი.

№ 147

1845 წლის იანვრის 12. — პლატონ იოსელიანის პატაკი საქართველო-იმერეთის სასინოდო კანტორის პროკურორ ფილოზე ისმაილოვისადმი აკავკასიის მხარის მთავარმმართველ ნეიდგარტის მიერ მისთვის გაზეთ „ზაკავკასკი ვესტნიკ“-ს რედაქტორობის შეთავაზების შესახებ

Его высокопревосходительству, г. главноуправляющему Закавказским краем, Александру Ивановичу Нейтгарту, угодно было предложить мне звание редактора по издаваемому здесь в Тифлисе «Закавказскому вестнику». Имея к тому и время и возможность из видов общей пользы, я согласился на принятие такого предложения. Но, находясь под вашим начальством считаю непрямым долгом довести об этом до сведения вашего высокородия и покорнейше просить ходатайствовать мне у его сиятельства, г. синодального обер-прокурора позволение — принять такое звание, которое в силах я совместить с должностью чиновника по прокурорским делам, в каковой угодно было назначить меня его сиятельству. При сем нужным считаю присовокупить, что звание редактора я принимаю частно, не вступая ни в службу по гражданскому ведомству, ни пользуясь мундиром и классом, в котором оно находится. Коллежский асессор Платон Иоселиан.

ცსსა, ფონ. 489, აღწ. 1, საქ. 9998, ფურ. 1. დედანი, პლატონ იოსელიანის ავტოგრაფი.

№ 148

1845 წლის მარტის 23 — პლატონ იოსელიანის თხოვნა საქართველო-იმერეთის
ზახინოდო კანტორისადმი შვილის, ევგენი იოსელიანის, მეტრიკული მოწმობის
მიცემის შესახებ

Желая отдать по возрасту в учебное заведение сына моего Евгения, рожденного от законного брака моего с умершей уже женой моей Еленой Павловою, 13 декабря 1840 года, и крещенного 22 декабря того же года священником тифлисской Фоминской церкви Соломоном Абрамовым, при восприемнице, губернской секретарше Софии Андреевой Спевачевской, — покорнейше прошу Синодальную кантору, по выправке с метрической записью, выдать мне таковое свидетельство для изъясненной надобности. Коллежский асессор Платон Иоселиан.

ცხსა, ფონ. 489, აღწ. 1, საქ. 10542, ფურ. 1. დედანი, პლატონ იოსელიანის ავტოგრაფი.

№ 149

1845 წლის მარტის 23. — ცნობა ევგენი პლატონის ძე იოსელიანის დაბადე-
ბის შესახებ

В метриках Тифлисской Фоминской церкви за 1840 год записано: 13 декабря от учителя Тифлисской духовной семинарии Платона Егнатиева Иосселианова и законной жены его Елены Павловой, оба православного вероисповедания, родился сын Евгений, крещение совершил священник Соломон Иорамов 22 того же месяца, восприемницею была жена губернского секретаря Саввы Спичачевского, Софья Андреевна. Архимандрит Иоанн.

ცხსა, ფონ. 489, აღწ. 1, საქ. 10542, ფურ. 2. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 150

1845 წლის მაისის 1. — პლატონ იოსელიანის ფორმულარული სია

Фамилия, имя, отчество, звание?

Коллежский асессор Платон Игнатьев сын Иосселиан, чиновник за про-
курорским столом Грузино-Имеретинской святейшего синода канторы,
36 лет, православного исповедания.

Из какого звания происходит?

Из грузинских дворян духовного звания.

**Есть ли за ним, за родителями его или когда женат за женой недви-
жимое имение?**

Нет.

Когда в службу вступил и в оной какими чинами, в каких должностях и

მინარიი	1840 нояб. 9
По представлении его высокопреосвященства экзарха Грузии правительствующим сенатом утвержден в чине титулярного советника со старшинством со времени выслуги при семинарии двух лет	1840 сент. 19 1841 генв. 31
Избран в члены корреспонденты Закавказского статистического комитета	1841 февр. 10
По распоряжению семинарского правления с утверждения его высокопреосвященства экзарха Грузии назначен ревизором Тифлиских духовных уездно-приходских училищ	1841 июн 17
Произведен в коллежские асессоры с старшинством	» окт. 10
По прошению его от училищной службы уволен	1842 сент. 22
Причислен к канцелярии св. синода сверх штата без производства содержания впредь до открытия вакансии	1843 фев. 12
Всемиловитейше пожалован по докладу думы орденом св. Станислава, кавалером того же ордена 3 степени	1843 апр. 25
По определению св. синода перемещен в Грузино-Имеретинскую св. синода контору чиновником за прокурорским столом в означенной конторе	1844 мая 19 » дек. 15

Обер-секретарь Бейер

Младший помощник секретаря Михаил Бельский

ცხსა, ფონ. 489, აღწ. 1, საქ. 9366, ფურ. 19—26. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 151

1845 წლის ივნისის 11. — საქართველოს ეგზარქოს ისიდორეს შეტყობინება საქართველო-იმერეთის სასინოდო კანტორისადმი პლატონ იოსელიანისათვის ხელფასის ანაზღაურების შესახებ

В следствие заключения оной конторы 7 мая состоявшегося и в копии к экзаршеским делам сообщенного об отпуске из общих грузинских церковных доходов причитающихся состоящему за прокурорским столом г. коллежскому асессору Иосселиану в жалованье и столовых с 15 декабря 1844 года по 1-ое число сентября сего 1845 года всего семи сот восьми рублей тридцати трех с третьею копеек серебром под расписку расходчика Роздяловского, предписано от меня казначею протонерею Картвелову и помощнику его, священнику Чубинову. О чем честь имею уведомить Грузино-Имеретинскую синодальную контору. Исидор, экзарх Грузии.

ცხსა, ფონ. 489, აღწ. 1, საქ. 9366, ფურ. 28, დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 152

1845 წლის ივნისის 30. — სინოდის ობერ-პროკურორის გენერალ-ადიუტანტ პრატასოვის მიწერილობა საქართველო-იმერეთის სასინოდო კანტორის პროკურორისადმი იოსებ ხუციშვილის მიერ დაბეჭდილი წიგნის „პარტეზი სულიერი“-ს პლატონ იოსელიანისათვის განსახილველად გადაცემის შესახებ

Святейший синод при указе от 28 минувшего февраля препроводил в Грузино-Имеретинскую синодальную контору книгу на грузинском языке, под названием «Сад духовный», напечатанную в Ахалцихском уезде римско-католическим священником Иосебом Хуциановым без рассмотрения цензуры с тем, чтобы сия книга поручена была строгому во всех подробностях рассмотрению чиновнику за прокурорским столом Иоселиану и чтобы о последующем донесено было Святейшему синоду.

Вследствие чего, поручено вам предложить г. Иоселиану об ускорении по возможности рассмотрением означенной книги, и какое заключение последует по оной мне донести. Подписал: Обер-прокурор Святейшего синода генерал-адъютант граф Пратасов и за директора (ხელ-რთვა). С подлинным верно: за письмоводителя Разделовский.

ცხსა, ფონ. 489, აღწ. 1, საქ. 9997, ფურ. 1. პირი, ხელით ნაწერი.

№ 153

1845 წლის ივლისის 13. — უწმინდესი სინოდის ბრძანებულება საქართველო-იმერეთის სასინოდო კანტორისადმი პლატონ იოსელიანისათვის მის მიერ შედგენილი ხელნაწერის «Жизнеописание святых прославляемых грузинской церковью» შესასწორებლად დაბრუნების შესახებ

По указу его императорского величества Святейший правительствующий синод слушали доношение С.-Петербургского комитета духовной цензуры, следующего содержания: Святейший синод при указе от 11 апреля препроводив в оный комитет, составленную титулярным советником Платоном Иоселианом рукопись под названием «Жизнеописание святых, прославляемых грузинской церковью», предписал: по надлежащем рассмотрении сей рукописи представить Святейшему синоду свое о ней мнение. В следствие чего член комитета архимандрит Аввакум рассмотрев таковую рукопись, запиской от 11 мая донес оному комитету, что в этом сочинении: 1) описывается жизнь только тех святых, которые канонизованы грузинской церковью — независимо от вселенской, следовательно содержание сего сочинения не вполне соответствует его названию, когда известно, что грузинская церковь прославляет и тех святых, которые канонизованы церковью вселенной; 2) жизнеописания святых расположены без всякого порядка в основание для сего не принято ни время, в которое жил тот или другой святой, ни место их жизни, ни единообразие их подвигов, отчего все жизнеописания наполнены множеством неизбежных, но для главного предмета бесполезных повторений;

3) все сочинение изложено языком побольшей части неправильным, бес-
связным и темным на русский мало похожим; в рассказах повсюду весь-
ма ощутителен недостаток естественности и постепенности, в иных местах
совершенно нет смысла, в других он потемнен или слишком смелыми ме-
тафами или ощущением необходимых для ясности речи слов и даже
целых предложений или неуместных употреблений одних и тех же место-
имений, большая часть подобных недостатков может быть усмотрена в
отметках сделанных цензором на белых полях и в самом тексте рукописи.

Принимая в соображение такие недостатки помянутого сочинения,
он, архимандрит Аввакум присовокупил: «что оно не только не может
быть одобрено к напечатанию, но не может быть названо порядочным
сочинением и в таком случае когда удержав настоящее расположение
мыслей и настоящий тон речи, будет значительно исправлено в грамма-
тическом отношении.

По важности описываемых предметов оно требует совершенной пе-
реработки во всех отношениях, требует именно лучшего плана в общем
своем составе, лучшего логического порядка в изложении частей своих,
более светлого изображения предметов и совершенно правильного и яс-
ного слововыражения». Цензурный комитет, признав сделанные числом
оного архимандритом Аввакумом замечания на означенную рукопись
уважительными, доносит о сем Святейшему синоду, по справке прика-
зали: означенную рукопись возратить при указе в Грузино-Имеретин-
скую синодальную контору, с тем, чтобы поручили находящемуся в оной
коллежскому асессору Иосселиану вновь пересмотреть и исправить оную,
согласно с сделанными цензором замечаниями, и по исправлении пред-
ставила бы ее в Святейший синод для рассмотрения. Июля 13 дня 1845
года. Подлинный подписали обер-секретарь оной Бейер, секретарь Сер-
гей Дмитриевский, помощник секретаря Алякринин.

ცხსა, ფონ. 489, აღწ. 1, საქ. 8604, ფურ. 12, 13. პირი, ხელით ნაწერი.

№ 154

1845 წლის აგვისტოს 3. — პლატონ იოსელიანის პატაკი საქართველო-იმერე-
თის სასინოდო კანტორის პროკურორ ფილიპე ისმაილოვისადმი იოსებ ხუცი-
შვილის წიგნის „პარტეზი სულიერი“-ს განხილვის მასალების წარდგენის
შესახებ

На предписание вашего высокородия от 1 августа за № 184 имею
честь донести: «Духовный сад», вместе с разбором книги, предъявлен при
рапорте в Синодальную контору от 14 мая сего года, а от оной представ-
лено мнение с разбором в подлиннике при рапорте от 8 июня сего года
за № 2103 в Святейший синод. Коллежский асессор П. Иосселиан.

ცხსა, ფონ. 489, აღწ. 1, საქ. 9997, ფურ. 3. დედანი, ხელით ნაწერი. ხელრთვა —
«П. Иоселиани» ავტოგრაფი. პლატონ იოსელიანის აზრი წიგნზე „პარტეზი სულიერი“ საქ-
მეში არ აღმოჩნდა.

№ 155

1846 წლის მარტის 22. — პროკურორ ფ. ისმაილოვის პატაკი საქართველო-იმერეთის სასინდო კანტორისადმი პლატონ იოსელიანის ნადვორნი სოვეტნიკის ხარისხზე წარდგენის შესახებ

Г. обер-прокурор Святейшего синода граф Николай Александрович Пратасов, предписанием от 25 минувшего февраля № 1614, уведомил меня, что г. управляющий министерством юстиции при отношении от 7 того же февраля № 2894, сообщил копию с определения Правительствующего сената от 12 октября минувшего года, № 623, по силе которого некоторые чиновники Грузино-Имеретинской синодальной конторы за беспорочную выслугу лет, произведены в следующие чины и именно: чиновник за прокурорским столом Иоселиян — в надворные советники, с старшинством с 3 марта 1845 года...¹

Вместе с сим его сиятельство поручил ему, г. прокурору распорядиться — как объявлением означенным лицам пожалованных чинов, с приведенные на оные к присяге, так и производством с них узаконенного вычета за повышение чинами и за патенты с отсылкою денег по принадлежности.

Объяснив, о чем следует, означенным чиновникам Иоселиану... о производстве с них вычета за пожалованные чины дав предписание приходо-расходчику. Он, г. прокурор предлагает об этом синодальной конторе для сведения и распоряжения по предмету приведения их Иоселиана...¹ к присяге. Прокурор Исмаилов.

ცხსა, ფონ. 489, აღწ. 1, საქ. 10723, ფურ. 1. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 156

1846 წლის მარტის 22. — პლატონ იოსელიანის ფიცითი აღთქმა ერთგული სამსახურის შესახებ

Я, нижеименованный, обещаюсь и клянусь всемогущим богом, пред святым его евангелием, в том, что хочу и должен его императорскому величеству, своему истинному и природному всемиловитейшему великому государю императору Николаю Павловичу, самодержцу всероссийскому, и его императорского величества всероссийского престола наследнику, его императорскому величеству, государю цесаревичу великому князю Александру Николаевичу, верно и нелицемерно служить, и во всем повиноваться, не щадя живота своего до последней капли крови и все к высокому его императорского величества самодержавству силе и власти принадлежащие права и преимущества, узаконенные и впредь узаконяемые, по крайнему разумению, силе и возможности предостерегать и оборонять, и при том по крайней мере стараться споспешествовать все, что к его императорского величества верной службе и пользе государственной во всяких случаях касаться может; о ущербе же его величества интереса, вреда и убытке, как скоро о том уведаю, не токмо благовремен-

¹ მრავალწერტილი ჩვენია.

но объявлять, но и всякими мерами страшать и не допускать тщатия, и всякую вверенную тайность крепко хранить буду, и поверенный и положенный на мне чин, как по сей (генеральной, так и по особой), определенной и от времени до времени его императорского величества именем от предуставленных надо мною начальников, определяемым инструкциям и регламентам и указам, надлежащим образом по совести своей исправлять, и для своей корысти, свойства, дружбы и вражды, противно должности своей и присяги, не поступать, и таким образом себя вести и поступать, как верному его императорского величества поданному благопристойно есть и надлежит, и как я пред богом и судом его страшным в том всегда ответ дать могу, как суще мне господь бог душевно и телесно да поможет. В заключение же сей моей клятвы целую слова и крест спасителя моего. Аминь. 1846 года марта 22 дня, по сему присяжному листу присягали: надворный советник П. Иосселиан. Коллежский асессор Маковский. Губернский секретарь Стратонович.

По сему присяжному листу означенных чиновников к присяге приводил священник Лаврентий.

При приводе к присяге присутствовали: епископ-епископосი გორისა, ეპარქიის საკრებულოსა. Семинарии ректор архимандрит Флавиан. Архимандрит Иоанн.

ცხა, ფონ. 489, აღწ. 1, საქ. 10723, ფურ. 2. დედანი, ხელით ნაწერი. ხელრთვა «П. Иоселиан» — ავტოგრაფია.

№ 157

1846 წლის სექტემბრის 13. — პლატონ იოსელიანის პასუხი უწმინდესი სინოდის ობერ-პროკურორის კანცელარიის შეკითხვაზე შესასწორებლად დარუხნებული მისი ხელნაწერის «Жизнеописание святых, прославляемых православною грузинскою церковию» მდგომარეობის შესახებ

На запрос оной Канцелярии от 20 августа текущего года, № 6306, имею честь уведомить, что по указу Св. синода от 13 июля 1845 года, с препровождением рукописи, под названием: «Жизнеописание святых, прославляемых православною грузинскою церковию», Грузино-Имеретинской синодальной конторой поставлено и 31 августа того же 1845 года объявлено чиновнику Иосселиану, чтобы он означенную, составленную им рукопись пересмотрел вновь и, исправив согласно с сделанными цензором замечаниями, представил оную в Контору для отсылки в Св. синод; исполнение по сему поручению еще не учинено; и г. Иосселиан, на вопрос мой об этом, отозвался, что переданная ему рукопись уже исправлена, и он надеется представить оную в Синодальную контору в конце настоящего года.

ცხა, ფონ. 489, აღწ. 1, საქ. 9458, ფურ. 7. შვებულო, ხელით ნაწერი.

№ 158

1847 წლის ოქტომბრის 20. — ოდესის ისტორიისა და სიძველეთა საზოგადოების შეტყობინება პლატონ იოსელიანისადმი მისი საზოგადოების ნამდვილ წევრად არჩევის შესახებ

Состоящее под покровительством его императорского высочества государя наследника цесаревича великого князя Александра Николаевича Одесское общество истории и древностей, приняв во внимание ученые и полезные труды ваши, касающиеся вообще до истории Грузии и, признавая ученое содействие ваше для себя полезным в заседании своем, бывшем сего 17 числа, избрало вас милостивый государь, в свои действительные члены.

Общество уведомляя вас о сем избрании и препровождая при сем свой устав, просит вас милостивый государь согласно § 66, принять участие в его трудах.

Диплом на звание действительного члена будет доставлен в непродолжительном времени. Вице президент А. Недри. Секретарь Н. Мурзабевич.

ცხსა, ფონ. 489, აღწ. 1, საქ. 9366, ფურ. 34. დედანი, ხელით ნაწერი. საბუთის ქვედა არშიაზე პლატონ იოსელიანის ხელით: „გავგზავნე პასუხი მაღლობისა და მასთან დაბლობისათვის 10 თეთრი. 1848 წლის 13 იანვარი. პ. ი“.

№ 159

1848 წლის მაისის 31. — კავკასიის მეფისნაცვალის ვორონცოვის მიმართვა საქართველოს ეგზარქოს ისიდორესადმი „ზაკავკასკი ვესტნიკი“-ს რედაქტორ პლატონ იოსელიანის წმ. ანნას მე-3-ე ხარისხის ორდენით დაჯილდოების შესახებ

Ваше высокопреосвященство, милостивый архипастырь!

Г. председатель Кавказского комитета от 29-го апреля, за № 718-м уведомил меня, что государь император, по всеподданейшему представлению моему, об отлично усердной службе редактора «Закавказского вестника», коллежского советника Иоселиани всемилостивейше соизволил пожаловать ему орден св. Анны 3-й степени.

Так как г. Иоселиани, занимая должность редактора «Закавказского вестника», состоит и чиновником за прокурорским столом в Грузино-Имеретинской синодальной конторе, то о таковой монаршей милости я долгом считаю довести до сведения вашего высокопреосвященства и, поручая себя архипастырским вашим молитвам, покорнейше прошу признать уверение в совершенном моем почтении и преданности. Кн. М. Воронцов.

ცხსა, ფონ. 489, აღწ. 1, საქ. 12108, ფურ. 1. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 160

1848 წლის აგვისტოს 12. — პლატონ იოსელიანის თხოვნა საქართველო-იმერეთის სასინოდო კანტორისადმი მის მიერ ოდესის ისტორიისა და სიძველეთა საზოგადოების ნამდვილ წევრად არჩევის ცნობის ნამსახურების სიაში შეტანის შესახებ

Представляя при сем отношение Одесского общества истории и древностей от 20 октября прошлого 1847 года за № 108, коим уведомляют об избрании меня в действительные свои члены, — покорнейше прошу оную контору сделать зависящее распоряжение о внесении такого моего звания в послужной мой список. Коллежский советник П. Иосселиан.

ცხსა, ფონ. 489, აღწ. 1, საქ 9366, ფურ. 33. დედანი, პლატონ იოსელიანის ავტოგრაფი.

№ 161

1848 წლის ოქტომბრის 11. — პლატონ იოსელიანის პატაკი საქართველო-იმერეთის სასინოდო კანტორისადმი იმის შესახებ, რომ იგი აღარ ფიქრობს თავისი თხზულების «Жизнеописание святых, прославляемых православною грузинскою церковию» — გამოცემას

Честь имею донести оной конторе, что я не намерен более издавать в свет сочинения своего: «Жизнеописание святых, прославляемых Грузинскою церковию». Коллежский советник П. Иосселиан.

ცხსა, ფონ. 489, აღწ. 1, საქ. 489, ფურ. 17. დედანი, პლატონ იოსელიანის ავტოგრაფი.

№ 162

1848 წლის დეკემბრის 30. — პლატონ იოსელიანის განცხადება კავკასიის მეფისნაცვლის მ. ვორონცოვისადმი ათონის ქართულ მონასტერში დაცული ხელნაწერების შესწავლის აუცილებლობის შესახებ

«В Греции, на Афонской горе, где с 9 века существует грузинский монастырь, известный до ныне под именем Иверского Портантского, находится библиотека грузинских книг, писанных в 9, 10, 11 и далее веках.

В 1842 году по соглашению моему с одним из грузинских монахов, живущим там, получил опись одной только малой части книг, заключающих в себе и несколько исторических. Частию незнакомство этого монаха с древними письменами, частию неохотное занятие им в деле разбора их, было причиною, что находящийся там монах подвижник не мог сообщить мне подробного обстоятельного об их сведения.

Я убежден, что, при недостатке вообще исторических сведений о крае, разбор этой обширной библиотеки, о которой с такую славою пишут в общих выражениях древние и новые путешественники... прольет много света на историю Грузии и вообще Кавказа.

С такою благою и полезною для науки целью готов я исполнить вековое желание занимавшихся историею Грузии, обозреть эту сокровищницу грузинской литературы»¹.

30 декабря 1848 г.

№ 163

1849 წლის თებერვლის 21. — პეტერბურგის არქეოლოგიისა და ნუმისმატიკის საზოგადოების მიმართვა გაზეთ „ზაკავკასკი ვესტნიკის“ რედაქტორ პლატონ იოსელიანისადმი საზოგადოების წევრ-კორესპონდენტად მისი არჩევის შესახებ

Археологическо-Нумизматическое общество, получив при отношении вашем от 16 ноября 1846 года за № 387, шесть сочинений ваших, о разных предметах древностей, поручило мне изъяснить вам за них полную признательность. В то же время, по изъясвленному вами желанию участвовать в трудах общества, я имел честь предложить вас в члены корреспонденты его. Избрание имеет быть в первых числах апреля сего года. Исправляющий должность секретаря (подпись).

ცხსა, ფონ. 1458, აღწ. 1, საქ. 84, ფურ. 35. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 164

1849 წლის მარტის 17. — კავკასიის მეფისნაცვლის მიხეილ ვორონცოვის შეტუობინება საქართველოს ეგზარქოს ისიდორესადმი იმპერატორის მიერ პლატონ იოსელიანისათვის სამეცნიერო მიზნით ათონის მთაზე გამგზავრების ნებართვის მიცემის შესახებ

Ваше высокопреосвященство милостивый архипастырь. Обер-прокурор святейшего синода г. генерал-адъютант граф Пратасов уведомляет меня, что о дозволении состоящему за прокурорским столом в Грузино-Имеретинской святейшего синода конторе и редактору «Закавказского вестника», коллежскому советнику Иосселиани, отправиться на четыре месяца для ученой цели в Афонский грузинский монастырь, известный под именем Иверского Портамтского, с сохранением, получаемого им на службе содержания, всеподданейше докладывал он государю императору.

Его императорскому величеству благоугодно было в 12 день прошлого февраля изъяснить на сие высочайшее соизволение.

Уведомляя об этом ваше высокопреосвященство имею честь присовокупить, что он предложил вместе с сим тифлисскому военному губер-

¹ პლ. იოსელიანის არქ. ხ. № 23; ძველი ქართული მწერლობის საკითხები, II, თბ. 1964, გვ. 193—194.

натору, выдать Иоселиани заграничный паспорт беспошлинно, на основании 1045 ст. 3 т. св. зак. (изд. 1842).

С истинным почтением и совершенною преданностью имею честь быть вашего высокопреосвященства покорнейший слуга князь Михаил Воронцов.

ცსსა, ფონ. 489, აღწ. 1, საქ. 12751, ფურ. 2. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 165

1849 წლის აგვისტოს 22. — საქართველო-იმერეთის სასინოდო კანტორის პროკურორის საქმეთა მმართველის მიმართვა პლატონ იოსელიანისადმი წმინდა ვლადიმირისა და წმინდა ანნას ორდენებზე მის წარდგენასთან დაკავშირებით ზოგიერთი ცნობების მიწოდების შესახებ

По приказанию его высококородия г. прокурора Грузино-Имеретинской синодальной конторы, препровождаются при сем к вашему высокоблагородию дело, начавшееся по рапорту к г. обер-прокурору Святейшего синода об исходатайствовании вам награды за изданную вами классическую книгу, последовавшее по сему делу отношение канцелярии обер-прокурора Святейшего синода от 6 прошедшего июня и указ Святейшего синода от 18 июля 1846 года, с формою краткого списка для представления к орденам св. Владимира и св. Анны, на тот конец, чтобы вы благоволили по содержанию резолюции г. прокурора Синодальной конторы на упомянутом отношении канцелярии обер-прокурора и указа Святейшего синода, доставить к прокурорским делам нужные сведения, с возвращением всего препровождаемого при сем к вам. В должности письмоводителя при прокуратуре Д. Роздяновский.

ცსსა, ფონ. 489, აღწ. 1, საქ. 12110. ფურ. 3. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 166

1849 წლის სექტემბრის 5. — პლატონ იოსელიანის პატაკი საქართველოს ეგზარქოს ისიდორესადმი სამეცნიერო მიზნით ათონის მთაზე მოგზაურობის შედეგების შესახებ

По желанию вашего высокопреосвященства, во время нахождения моего на Афонской горе, выпросил я у братии обители Иверской Протайтской, хранившийся там древний перевод грузинской библии, писанный in folio на пергаменте в 198 году хроникона, соответствующем 877 году от рождества Христова. Вашему высокопреосвященству уже известна история имеющегося в Грузии списка этой библии, искаженного веками по многим обстоятельствам. Известно и то, что в 1820 году Библейское общество по этим же уважительным причинам с высочайшего соизволения назначало в Афоны лиц, достойных доверия, для точного по то-

му оригиналу исправления, существовавшей в Грузии библии, и что эта благотворительная мера не могла быть достигнута цели по смутам греческой революции, которая вдруг взволновала Турцию.

Ныне древний, давно желанный подлинник перевода под рукою. Остается желать исправления по нему существующего в Грузии списка и потому, представляя его вашему высокопреосвященству, имею честь почтительнейше просить не угодно ли будет:

1) Составить Комитет из следующих лиц: преосвященного Никифора-епископа горийского, архимандрита Иоанна — члена Грузино-Имеретинской синодальной конторы, о. архимандрита Софрония, о. иерея Ефрема Алексеева и меня.

2) Поручить Комитету сверить печатный и искаженный временем перевод с подлинником Афонским и внося в то же время в книгу поправки и 3) Для этого предписать Семинарскому правлению выдать нам из 2-х имеющихся в библиотеке Семинарской экземпляров.

Таковой труд, по моему рассчитанному соображению, потребует, при деятельном занятии, времени не более 3-х месяцев. Коллежский советник П. Иосселиан.

ცხა, ფობ. 488, აღწ. 1, საქ. 14521, ფურ. 1—2. დედანი, ხელით ნაწერი. ხელრთვა «Коллежский советник П. Иосселиани» ავტოგრაფია საბუთის პირველ გვერდზე ზემო არ-შობზე: «Сентября 5. Согласен. Уведомить о сем поручении преосвященного викария и г. Иосселиани, а прочим дать знать предписанием, сообщив и обер-священнику для объявления священнику Ефрему Алексееву. О распоряжении сем донести Св. синоду».

№ 167

1849 წლის ოქტომბრის 20. — პლატონ იოსელიანისა და დიმიტრი ზანდუკელის თხოვნა თბილისის სამოქალაქო და სისხლის სამართლის პალატისადმი პირ-ველის მიერ უკანასკნელის მამულის ნახცილობის გაფორმების შესახებ

Последний из нас дворянин Дмитрий Иванов сын Зандукели, занял у первого, коллежского советника Платона Игнатиева сына Иосселиани 70 руб. сереб. под залог собственных его крестьян с имуществом, именно значащихся в прилагаемой при сем в подлиннике закладной, совершенной в Тифлисской палате уголовного и гражданского суда 1848 года мая в 12-ый день, с запискою в книгу под № 71, каковых денег Зандукели не мог заплатить Иосселиани в срок. Сверх того из нас дворянин Зандукели занял у Иосселиани по прилагаемому при сем в подлиннике заемному письму тысячу сто руб. сереб., всего Зандукели состоит Иосселиани должным по означенным докладной и заемному письму тысяча восемьсот руб. сереб., за какую сумму дворянин Зандукели продал Иосселиани означенных в докладной крестьян с их имениями движимыми и недвижимыми, с их крестьянами, всякого рода обзаведениями, со скотом: мелким и рогатым; с хлебом, молочным и на землестоящим; равно со всеми правами, по которому продаваемые крестьяне до ныне пользовались при селении Араниси, т. е. лесом, водою и прочими угодьями, в неотдельном с тамошным обществом владении и пользовании состоящими, не оставляя

из всего этого дня себя ничего и из крестьян ни единой души. А по сему всеподданейше просим дабы повелено было сие наше прошение приняв дописать и совершив на законном основании купчую крепость на означенных в представляемой при сем докладной со всеми написанными у них купчую крепость, выдать из нас Иосселиани, а затем представляемые при сем докладную с заемным письмом уничтожите.

К подаче подлежит в Тифлисскую палату уголовного и гражданского суда. Прошение со слов просителей сочинил и на бело переписал пи-сец Георгий Надилов.

Прошению руку приложил коллежский советник Платон Игнатьев сын Иосселиани.

Прошению руку приложил Димитрий Иванов сын Зандукели, а за не умением его грамоте и по просьбе его расписался титулярный советник Григорий Мchedлов.

ცხსა, ფონ. 112, აღწ. 2, საქ. 797, ფურ. 1-2. დედანი, ხელით ნაწერი. ხელრთვა «Прошению руку приложил коллежский советник Платон Игнатьев сын Иосселиани» — ავტოგრაფი.

№ 168

1849 წლის ოქტომბრის 28. — პლატონ იოსელიანის თხოვნა საქართველო-იმერეთის სასინდო კანტორისადმი პეტერბურგის არქეოლოგიისა და ნუმიზ-მატიკის საზოგადოების წევრ-კორესპონდენტად მისი არჩევის ცნობის ნამსახურების სიაში შეტანის შესახებ

Представляя при сем в подлиннике отношение Санктпетербургского Археологическо-нумизматического общества от 12-го октября сего года за № 322 об избрании меня в члены корреспондента, всепокорнейше прошу сделать распоряжение о внесении этого звания в послужной мой список. Коллежский советник П. Иосселиан.

ცხსა, ფონ. 489, აღწ. 1, საქ. 12695, ფურ. 1. დედანი, პლატონ იოსელიანის ავტოგრაფი.

№ 169

1849 წლის დეკემბრის 2. — პლატონ იოსელიანის პატაკი საქართველოს ეგზარქოს იხიდორესადმი ავღოთია გლინკას წიგნის „ცხოვრება ყოვლად წმინდისა ღვთისმშობლისა“-ს ქართული თარგმანის გამოცემის მიზანშეწონილობის შესახებ

Представляя при сем вашему высокопреосвященству грузинский пе-ревод книжки — «Жизнь пресвятыя девы богородицы» вместе с подлин-ною печатною на русском языке книгою, соч. Авдотьи Глинка, имею честь доложить вашему высокопреосвященству, что перевод, сделанный свя-щенником Канделаковым вполне согласен с русским подлинником, язык перевода чистый, верный и правильный, и потому издание его будет весь-ма полезно. Коллежский советник П. Иосселиан.

ცხსა, ფონ. 488, აღწ. 1, საქ. 14555, ფურ. 1. დედანი, პლატონ იოსელიანის ავტოგრაფი.

№ 170

1849 წლის დეკემბრის 19. — კავკასიის მეფისნაცვლის მიწერილობა საქართველოს ეგზარქოსისადმი პლატონ იოსელიანისათვის სამეცნიერო შვებულებიდან დაგვიანებით დაბრუნების საპატიოდ ჩათვლის შესახებ

Ваше высокопреосвященство милостивый архипастырь. Состоящий за прокурорским столом Грузино-Имеретинской синодальной канторы и редактор «Закавказского вестника» коллежский советник Иосселиан, сверх четырех месячного высочайше ему дарованного летом сего года отпуска, для поездки в Турцию, на Афонскую гору, просрочил 21 день.

Принимая во внимание, что таковая просрочка допущена коллежским советником Иосселиани по случаю следования его обратно на военных пароходах, и, что он по приезде в Одессу должен был выдержать карантинный термин, а потом провести там некоторое время, чтобы иметь возможность ознакомиться с обществом истории древностей, в котором он состоит членом и для обозрения тамошнего музея, он, г. наместник просит Синодальную кантору, приняв в уважение эти обстоятельства, сделать распоряжение, чтобы в формулярном списке Иосселиана, по служению его в оной, было отмечено, что хотя он просрочил отпуск 21 днем, но таковая просрочка, как допущенная по обстоятельствам, от него не зависящим, принята начальством во уважение, согласно 1165 и 1169 ст. 3 т. св. зак. С истинным почтением и совершенной преданности, имею честь быть вашего высокопреосвященства покорнейший слуга князь М. Воронцов.

ცხსა, ფონ. 489, აღწ. 1, საქ. 12751, ფურ. 5—6. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 171

1850 წლის იანვრის 31. — კავკასიის მეფისნაცვალის კანცელარიის დირექტორის შეტყობინება პლატონ იოსელიანისადმი სასწავლო სახელმძღვანელოების შემდგენელი კომიტეტის გარეშე წევრად მისი დანიშვნის შესახებ

Князь наместник кавказский, вследствие представления г. попечителя кавказского учебного округа, изволил изъявить свое согласие на назначение вашего высокоблагородия посторонним членом в комитет для начертания учебных руководств, учреждаемый при управлении учебного округа. За отсутствием попечителя, имея честь уведомить об этом вас, милостивый государь, я покорнейше прошу принять уверение в совершенном моем почтении и преданности. Директор (ხელრთვა).

ცხსა, ფონ. 1458, აღწ. 1, საქ. 84, ფურ. 36. დედანი, ხელით ნაწერი

№ 172

1850 წლის აგვისტოს 27. — კავკასიის მეფისნაცვლის მ. ვორონცოვის შეტყობინება საქართველოს ეგზარქოს ისიდორესადმი პლატონ იოსელიანის წმ. ანას მეორე ხარისხის ორდენით დაჯილდოების შესახებ

Ваше высокопреосвященство, милостивый архипастырь! Редактор «Закавказского вестника» и чиновник за прокурорским столом Грузино-Имеретинской синодальной конторы, коллежский советник Иосселиани, по высочайше утвержденному в 27-й день июля сего года журналу Кавказского комитета, всемилостивейше пожалован, согласно ходатайству моему, орденом св. Анны 2-й степени.

Имея честь уведомить об этом Ваше высокопреосвященство и поручая себя архипастырским молитвам Вашим, покорнейше прошу принять уверение в совершенном моем почтении и преданности. М. Воронцов.

ცხსა, ფონ. 489, აღწ. 1, საქ. 13463. ფურ. 1. დედანი, ხელი ნაწერი

№ 173

1851 წლის მარტის 6. — საქართველო-იმერეთის სასინოდო კანტორის შეტყობინება თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობისადმი პლატონ იოსელიანის „წარჩინების ნიშანზე“ წარდგენასთან დაკავშირებით ცნობების შეგროვების შესახებ

Чиновник за прокурорским столом Грузино-Имеретинской [инодальной] конторы, коллежский советник Платон Иосселиани, как из формулярного о службе его списка видно, происходит из дворян, в службу вступил 10 октября 1835 года учителем философии и физики и Тифлисской духовной семинарии, где, продолжая оную, получил чин титулярного советника 1840 сентября 12—1841 января 31 со старшинством со времени выслуги при семинарии двух лет; произведен в коллежские асессоры со старшинством с 10 октября 1841 года; 22 сентября 1842 года по прошению его уволен от училищной службы, а 12 февраля 1843 года причислен в канцелярию Св[ятейшего] синода сверхштата, впредь до открытия вакансии, — оттоль перемещен в Синодальную контору 19 мая 1844 года и того же года 15 декабря определен чиновником за прокурорский стол; в 1845 году октября 12 дня произведен в надворные советники со старшинством с 3 марта того года; в 1847 августа 9 награжден чином коллежского советника со старшинством с 3 марта того года; в штрафах и под судом не был, в отпусках не был, в отставке был 22 сентября 1842 по 12 февраля 1843 года без награждения чином; аттестуется по продолжению службы способным и к повышению чина достойным, ныне он в классных чинах со времени поступления его, Иосселиани, в службу с правом на классный чин, т. е. в 1835 г., числится ему 15 лет и четыре месяца и 26 дней, за исключением же времени отставки, т. е. 4 месяцев и 21 дня, время действительной

службы составит 15 лет и 5 дней; но знаком отличия беспорочной службы за действительную выслугу лет в чинах еще не удостоен.

Приказали: Собрать сведения о службе чиновника Платона Иосселиани от тех мест, в ведомстве коих он служил, до поступления в С[инодальную] контору, — о том, не подвергался ли он каким случаям, лишающим права на получение знака отличия беспорочной службы, и по получении таковых отзывов доложить Присутствию.

ცსა, ფონ. 489, აღწ. 1, საქ. 14074, ფურ. 1—2. შევბული, ხელით ნაწერი.

№ 174

1851 წლის აპრილის 18. — პლატონ იოსელიანის სახლის გეგმა

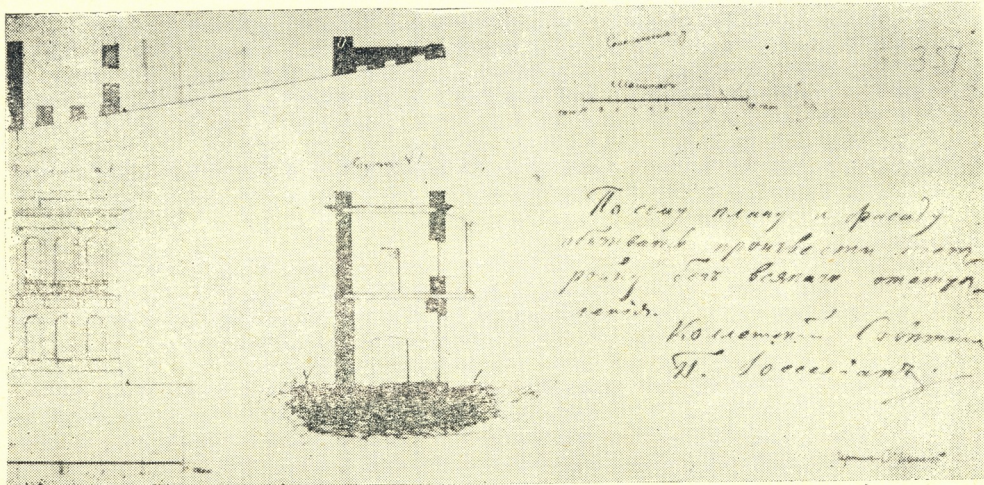
ცსა, ფონ. 205, საქ. 909, ფურ. 1. დედანი, დოკუმენტის ზედა არშიაზე.

«План, фасад и разрез на постройку каменного двухэтажного дома коллежским советником Платон Иосселианом на месте состоящем I части в III квартале г. Тифлиса» მარცხენა არშიაზე: «Общее присутствие Тифлисской губернской строительной комиссии рассмотрев фасад, план и разрез сей как вполне и во всех частях соответствующие правилам строительного искусства в отношении правильности и устойчивости здания и согласныя с существующими о городских постройках постановлениями одобрило и постройку по ним дозволило. Генерал-лейтенант князь Андроников, архитектор (подпись). В должности помощника секретаря А. Подрезов. ქვედა არშიაზე. «Утверждаю начальник гражданского управления генерал-лейтенант князь Бебутов. საბუთის მეორე გვერდზე: Копию с этого плана и фасада получил 31 мая 1851 года, Платон Иосселиани. გვემიდან ჩანს, რომ სახლი უნდა აშენებულიყო სოლოლაკის ქუჩაზე.

№ 175

1851 წლის მაისი. — საქართველო-იმერეთის სასინოდო კანტორის ბრძანებულება თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობისადმი პლატონ იოსელიანისათვის „წარჩინების ნიშნის“ მიცემის შესახებ

По указу его императорского величества Грузино-Имеретинская Святейшего синода контора слушали доклад: чиновник за прокурорским столом, коллежский советник Платон Иосселиани, как из формулярного о службе его списка видно, выслужил узаконенные лета на получение знака отличия беспорочной службы за 15 лет, — в службу же вступил 10 октября 1835 года учителем философии и физики в Тифлисской духовной семинарии, где, продолжая оную, получил чины титулярного советника 1840 сентября 12—1841 генваря 31 со старшинством со времени выслуги при семинарии двух лет, произведен в коллежские асессоры со старшинством с 10 октября 1841 года; 22 сентября 1842 года по прошению его уволен от училищной службы. Приказали: Предписать Семинарскому правлению донести Синодальной конто-

რე о том, не подвергался ли чиновник Иосселиани каким случаям, лишаящим права на получение знака отличия беспорочной службы.

ცსსა, ფონ. 489, აღწ. 1, საქ. 14074, ფურ. 3. შვებულო. ხელით ნაწერი.

№ 176

1851 წლის მაისის 15. — თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობის პასუხი საქართველო-იმერეთის სასინოდო კანტორის შეკითხვაზე პლატონ იოსელიანისათვის „წარჩინების ნიშნის“ მიცემასთან დაკავშირებით

Правление Тифлисской духовной семинарии почтительнейше имеет честь донести Грузино-Имеретинской синодальной канторе, во исполнение указа ее от 4 мая за № 1494, что бывший учитель здешней семинарии, ныне чиновник за прокурорским столом оной канторы, коллежский советник Платон Иосселиани, во время служения его при семинарии не подвергался никаким случаям, лишаящим права на получение знака отличия беспорочной службы. Семинарии ректор, архимандрит Флавиан. В должности инспектора Федор Фаворский. Профессор семинарии А. Головин. Эконом семинарии Афанасий Позднев.

ცსსა, ფონ. 489, აღწ. 1, საქ. 14074, ფურ. 5. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 177

1851 წლის მაისის 18. — პლატონ იოსელიანის წერილი საქართველო-იმერეთის სასინოდო კანტორის პროკურორ ფ. ისმაილოვისადმი თხოვნით უწმინდესი სინოდის წინაშე შუამდგომლობის განმეორებით აღძვრის შესახებ „ქართული ეკლესიის ისტორიის“ გამოცემისათვის მისი დაჯილდოების თაობაზე

По просьбе моей, ваше высочордие удостоило меня своим представлением господину обер-прокурору Святейшего синода в ноябре месяце 1848 года, об исходатайствовании мне, на основании статуты ордену св. Владимира и св. Анны, награды за изданную книгу: «История грузинской церкви», введенную в классическое употребление по Тифлисской семинарии.

По неполучению разрешения на таковое представление, я покорнейше прошу ваше высочордие повторить ходатайство ваше о награждении меня за упомянутую изданную мною книгу. Коллежский советник П. Иосселиан.

ცსსა, ფონ. 489, აღწ. 1, საქ. 12110, ფურ. 8. დედანი, პლატონ იოსელიანის ავტოგრაფი. საბუთის ზედა არშიაზე სხვა ხელით: «Надобно повременить, меж тем изучить и к делу документы, вытребованные не так давно».

№ 178

1851 წლის მაისის 23. — უწმინდესი სინოდის კანცელარიის შეტყობინება საქართველო-იმერეთის სასინოდო კანტორის მიმართვაზე პლატონ იოსელიანისათვის „წარჩინების ნიშნის“ მიცემასთან დაკავშირებით

На отношение оной канторы, от 4 сего мая, за № 1493, канцелярия Святейшего синода имеет честь уведомить, что коллежский советник Иоселиани, во время служения его в сей канцелярии, с 12 февраля 1843-го по 19 мая 1844 года, не подвергался таким случаям, которые лишали бы его права на получение знака отличия беспорочной службы. За обер-секретаря (подпись).

ცსა, ფონ. 482, აღწ. 1, საქ. 14074, ფურ. 7. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 179

1851 წლის სექტემბრის 7. — საქართველო-იმერეთის სასინოდო კანტორის პატაკი უწმინდესი სინოდისადმი პლატონ იოსელიანის „წარჩინების ნიშანზე“ წარდგენის შესახებ

Чиновник за прокурорским столом в Грузино-Имер. с /и/нодальной/ канторе, коллежский советник Платон Иоселиан, как из формулярного о службе его списка видно, происходит из дворян, в службу вступил 10 октября 1835 года учителем философии и физики при Тифлисской д[уховной] семинарии, где, продолжая оную, получил чин титулярного советника 1840 сентября 12—1841 января 31, со старшинством со времени выслуги при семинарии двух лет; произведен в коллежские асессоры со старшинством с 10 октября 1841 года; 22 сентября 1842 года по прошению его уволен от училищной службы, а 12 февраля 1843 года причислен в канцелярию Св[ятейшего] синода сверх штата, впредь до открытия вакансии; оттоль перемещен в Синодальную кантору 19 мая 1844 года, а 15 декабря того же года определен чиновником за прокурорский стол; произведен в надворные советники со старшинством 3 марта 1845, в коллежские советники со старшинством с 3 марта 1847 года. Ныне состоя в классных чинах, со времени поступления его, Иоселиани, в службу с правом на классный чин, т. е. с 1835 года, 15 лет и 11 месяцев, а за исключением времени отставки, т. е. 4 месяцев и 21 дня, время действительной службы составит 15 лет, 6 месяцев и 9 дней, выслужив узаконенные лета на получение знака отличия беспорочной службы за XV лет. В штрафах же и под судом не был. Аттестован за все время бытности в Синодальной канторе к продолжению службы способным и к повышению чина достойным и не подвергался никаким случаям, лишающим права на получение оного знака до поступления его в кантору, как отозвались правление Тифлисской д[уховной] семинарии от 15 минувшего мая, № 332, канцелярия Св[ятейшего] синода от 23 того же месяца, № 256.

Грузино-Имер. синод. контора, донося о сем Св[ятейшему] пр[ави-
 тельствующему] синоду и представляя список о службе коллежского со-
 ветника Иосселиани, имеет честь покорнейше просить ходатайства о на-
 граждении его знаком отличия беспорочной службы за выслугу 15 лет,
 и в разрешение удостоить предписанием.

ცსსა, ფონ. 489, აღწ. 1, საქ. 14074, ფურ. 9—10. შვებული, ხელით ნაწერი.

№ 180

1851 წლის სექტემბრის 7. — სია ცნობებისა პლატონ იოსელიანის
 ნამსახურობის შესახებ

I.

1) Чин, имя, отчество и фамилия. 2) Должность по службе. 3) По-
 лученные ордена. 4) Лета от роду.

1. Коллежский советник Платон Игнатьевич Иосселиани.

2. Чиновник за прокурорским столом в Грузино-Имеретинской си-
 нодалной конторе.

3. Кавалер орденов св. Анны 2 ст., того же ордена 3 ст. и св. Стани-
 слава 3 ст.

4. От роду сорока одного года.

II.

Прохождение службы со времени вступления в оную, места и долж-
 ности по службе занимаемые, производство в чины и получение орденов
 и других наград. Годы, месяцы, числа.

По окончании курса наук в Санктпетербургской духовной академии
 с степенью кандидата в 1835 году в службу вступил учителем Филосо-
 фии и Физики в Тифлисской семинарии тысяча восемь сот тридцать пя-
 того года октября десятого. 1835 года октября 10.

Определен библиотекарем Семинарии. 1837 год ноября 16.

За ученые труды изъявлены ему, как особенно трудящемуся в поль-
 зу прав своего, одобрение конференции Киевской духовной академии,
 1839 год марта 2.

По распоряжению семинарского правления ревизовал тифлисские
 духовные, уездное и приходское училища. 1839 года июня 6.

По указу Святейшего синода и распоряжению императорского
 Санктпетербургской академии наук, поручен ему разбор древних истори-
 ческих актов, находящихся в Грузино-Имеретинской синодальной конто-
 ре. 1838 год декабря 15.

Изъявлена ему благодарность от г. министра народного просвеще-
 ния за подаренные книги для библиотек училищ Закавказской дирекции.
 1839 год июня 8.

Изъявлена ему за ученые труды благодарность от г. обер-прокурора Святейшего синода. 1840 год июня 15.

Сверх должности учителя Философии поручено ему преподавание церковно-библейской истории в среднем отделении Семинарии. 1840 год ноября 9.

Правительствующим сенатом утвержден в чине титулярного советника тысяча восемьсот сорокового года сентября девятнадцатого и тысяча восемь сот сорок первого генваря тридцать первого дня, со старшинством со времени выслуги при Семинарии двух лет. 1840 год сентября 10 и 1841 год генваря 31. Лет ему было тогда от роду тридцать лет.

Избран в члены корреспонденты Закавказского статистического комитета. 1841 год февраля 10.

По распоряжению Семинарского правления ревизовал тифлиские духовные училища. 1841 год июня 17.

Произведен в коллежские асессоры со старшинством. 1841 год октября 10.

По прошению его от Училищной службы уволен. 1842 год сентября 22.

Причислен в канцелярию Святейшего синода сверх штата впредь до открытия вакансии. 1843 год февраля 12.

Всемиловнейше пожалован по докладу Думы орденом св. Станислава, кавалером того ордена 3 ст. 1843 год августа 25.

По определению Святейшего синода перемещен в Грузино-Имеретинскую синодальную контору. 1844 год мая 19.

Определен чиновником за прокурорский стол в означенной Конторе. 1844 год декабря 15.

В 1845 году октябре 12 дня произведен в надворные советники со старшинством с 1845 года марта 3.

Высочайшим приказом по гражданскому ведомству 9 августа 1847 года № 149 произведен в коллежские советники со старшинством с 1847 г. марта 3.

Избран в действительные члены Одесского общества истории. 1847 год октября 17.

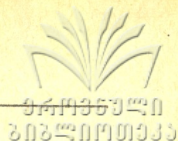
Всемиловнейше пожалован по всеподданнейшему представлению г. наместника кавказского за отлично усердную службу по должности редактора «Закавказского вестника» орденом св. Анны 3 ст. 1848 год августа 29.

По всеподданнейшему докладу г. обер-прокурора Святейшего синода высочайше разрешено ему отправиться на четыре месяца для ученой цели в Афонский грузинский монастырь под именем Иверского Портантского, с сохранением получаемого им по службе содержания. 1849 год февраля 12.

Назначен членом в учрежденный при Кавказском учебном округе временный комитет для начертания учебных руководств для учебных заведений в этом крае состоящих. 1849 год.

Избран членом корреспондентом Императорского Санктпетербургского археологического-нумизматического общества. 1849 год октябрь 10

По представлению г. наместника кавказского в награду отлично усердной службы всемиловнейше награжден орденом св. Анны 2 ст. 1850 год июля 27.

III.

1) Бытность вне службы. 2) Состояние по армии, флоту и при герольдии без исправления обязанностей службы. 3) Служба, документами не объясненная.

1. Был вне службы с 22 сентября 1842 по 12 февраля 1843 года.
2. По армии, флоту и при герольдии без исправления обязанностей службы не состоял.
3. Службы документами необъясненной не имеется.

IV.

Бытность под судом и следствием, приговоры суда и объяснение случаев освобождения от предания суду милостивым манифестом или монаршим прощением.

Под судом и следствием не был.

V.

Объяснения об аттестациях по службе за время прохождения оной по формулярным спискам.

По формулярным спискам за все время прохождения службы, аттестован к продолжению оной способным и к повышению чином достойным.

VI.

Время нахождения в отпусках.

Был в отпуске за границу с высочайшего разрешения на четыре месяца, отправился 24 марта 1849 года и возвратился к должности 20 августа того же года, просрочка эта как допущенная по обстоятельствам от него независящим принята начальством во уважение, согласно 1165 и 1169 ст. 3 т. св. зак. (Изд. 1842 г.).

Засвидетельствование.

Что все показанное в сем списке о службе коллежского советника Платона Иосселиани удостоверяемого к награде знаком отличия беспорочной службы, заимствовано из подлинных о нем документов и собранных за время прежней службы его сведений и что он во все время служения и в должностях, им занимаемых, оказался ревностным и усердным; при том трудами постоянными, продолжительным прилежанием и непоколебимою нравственностью оказал себя полезным и верным исполнителем в делах службы, в том на точном основании устава о знаке отличия, беспорочною службы и со всею ответственностью, в оном постановленною, свидетельствуется.

№ 181

1851 წლის დეკემბრის 12. — უწმინდესი სინოდის ობერ-პროკურორის კანცელარიის მიწერილობა საქართველო-იმერეთის სასინოდო კანტორის პროკურორისადმი პლატონ იოსელიანის წმ. ვლადიმერის მე-4-ე ხარისხის ორდენით დაჯილდოების შეუძლებლობის შესახებ

Вследствие представления вашего от 8 ноября 1848 года за № 103 его сиятельство господин обер-прокурор Святейшего синода входил с представлением в Капитул российских императорских и царских орденов о награждении чиновника за прокурорским столом в Грузино-Имеретинской синодальной канторе коллежского советника Иосселиана за изданную им книгу: «История грузинской церкви», орденом св. Владимира 4 ст., на основании 10 п. XIII ст. статута сего ордена.

Ныне Капитул орденов уведомил, что заслуги г. Иосселиана признаны неподходящими под статьи статута ордена св. Владимира, почему он и не был баллотирован.

Канцелярия обер-прокурора, по приказанию его сиятельства, постановляет о том вас в известность. За директора (ხელრთვა), Начальник отделения (ხელრთვა).

ცხსა, ფონ. 489, აღწ. 1, საქ. 12110, ფურ. 12. დედანი, ხელით ნაწერი. (ხელრთვა ვა-ურკვევლია).

№ 182

1851 წლის დეკემბრის 17. — პლატონ იოსელიანის თხოვნა საქართველო-იმერეთის სასინოდო კანტორისადმი მისი დის, ელენე ეგნატეს ასული იოსელიანისა და გიორგი ზანდუკელის ქორწინების მოწმობის მიცემის შესახებ

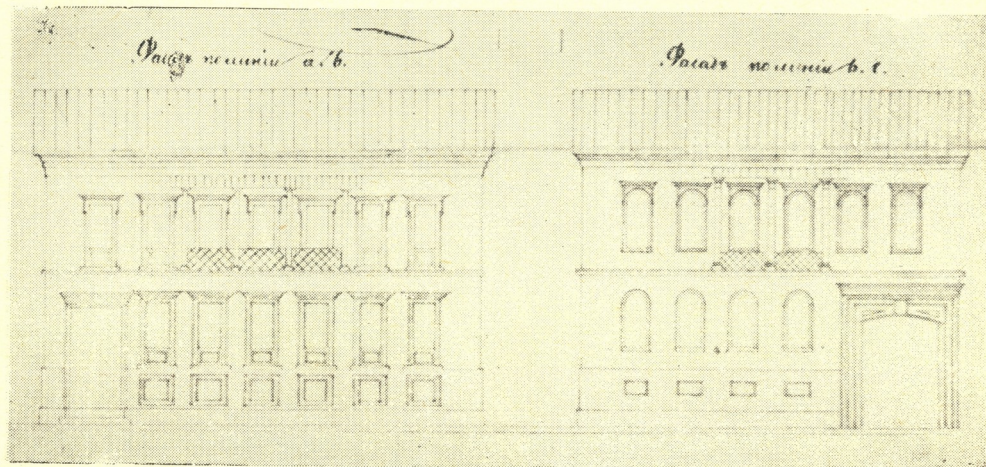
Для представления в Тифлисский уездный суд свидетельства о законности брака душецкого жителя дворянина Георгия Зандукелова с родною моею сестрою Еленою, дочьнюю священника Игнатия Иосселиана, венчанных в Тифлиси священником Ефремом Калубанским 22 июня 1823 года, покорнейше прошу оную кантору выдать мне таковое свидетельство на законном основании. При сем имею честь представить гербовой лист в 90 коп. сер. Коллежский советник П. Иосселиан.

ცხსა, ფონ. 489, აღწ. 1, საქ. 14466, ფურ. 1. დედანი, პლატონ იოსელიანის ავტოგრაფი.

№ 184

1852 წლის ნოემბრის 17. — საქართველო-იმერეთის სასინოდო კანტორის პროკურორის შეტყობინება პლატონ იოსელიანისადმი იმპერატორის მიერ მისთვის „წარჩინების ნიშნის“ ბოძების შესახებ

Его императорское величество, по всеподданейшему докладу Думы, знаки отличия безпорочной службы в сем году, всемилостивейше соизво-

лил пожаловать Вам таковой знак за безпорочную выслугу в классных чинах 15 лет.

Г. обер-прокурор Св. синода, граф Николай Александрович Пратов, препроводив ко мне помянутый знак отличия вместе с грамотою на оный за № 139 и экземпляр устава при предписании от 7 истекшего октября, № 7066, поручил мне донести о получении оных и доставить в канцелярию его сиятельства для препровождения в Капитул орденов определенные ко взносу по пожалованному Вам знаку деньги три рубля серебром. К сему присовокуплено, что при пожаловании Вам знаком исчислено выслуги в классных чинах от 30 декабря 1851 года 15 лет, 6 месяцев и 3 дня.

Прилагая у сего препровожденный знак отличия в месте с грамотою на оный и экземпляр устава поручаю Вам донести мне о получении оных и доставить следующие в орденский Капитул три рубля серебром.

ცსსა, ფონ. 489, აღწ. 1, საქ. 14742, ფურ. 2—3. შევებული, ხელით ნაწერი.

№ 185

1853 წლის იანვრის 7. — კავკასიის მეფის ნაცვლის მ. ვორონცოვის შეტყობინება საქართველოს ეგზარქოს ისიდორესადმი იმპერატორის მიერ პლატონ იოსელიანის წმინდა ანნას მეორე ხარისხის ორდენით დაჯილდოების შესახებ

Ваше высокопреосвященство, милостивый архипастырь! Государь император по ходатайству моему и согласно удостоению Кавказского комитета, в 17 день декабря 1852 года всемилостивейше соизволил пожаловать редактора «Закавказского вестника», состоящего за обер-прокурорским столом в Грузино-Имеретинской синодальной конторе, статского советника Иосселиани кавалером ордена св. Анны 2-й степени с императорскою короною.

О таковой монаршей милости считая долгом уведомить Ваше высокопреосвященство, имею честь присовокупить, что орденские знаки с грамотою на оные по получении из Капитула, будут выданы г. Иосселиани в канцелярии моей.

Поручая себя архипастырским молитвам Вашим, с истинным почтением и совершенно имею честь быть Вашего высокопреосвященства покорнейший слуга кн. М. Воронцов.

ცსსა, ფონ. 489, აღწ. 1, საქ. 15387, ფურ. 1. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 186

1854 წლის მარტის 12. — კავკასიის მეფის ნაცვლის კანცელარიის დირექტორის მიმართვა საქართველო-იმერეთის სასინოდო კანტორისადმი საეკლესიო მამულების საქმების გამრჩევი კომისიის მუშაობაში მონაწილეობისათვის პლატონ იოსელიანის დაჯილდოების შესახებ

Действительный статский советник князь Палавандов в представлении своем от 19 февраля за № 3, свидетельствуя об усердии оказанном прикомандированным Синодальною конторою в Комиссию, учрежденную для разбора документов под названием гуджаров на имения грузинской церкви, статским советником Иоселиани, просит об исходатайствовании ему за это денежной награды из сумм Синодальной конторы.

Вследствие сего имею честь покорнейше просить Синодальную контору сообщить мне формулярный список о службе статского советника Иоселиани, присовокупить притом: не встречается ли какого-либо затруднения к отнесению испрашиваемой г. Иоселиани награды на суммы Синодальной конторы? Директор, действительный статский советник Щербинин. Секретарь (ხელრთვა).

ცსსა, ფონ. 489, აღწ. 1, საქ. 16002, ფურ. 1. დედანი, ხელით ნაწერი

№ 187

1854 წლის მარტის 22. — საქართველო-იმერეთის სასინოდო კანტორის პასუხი კავკასიის მეფის ნაცვლის კანცელარიის მიმართვაზე პლატონ იოსელიანის დაჯილდოების შესახებ

По указу его императорского величества Грузино-Имеретинскому святейшего правительствующего синода конторы слушали отношение г. директора Канцелярии наместника кавказского, действительного статского советника Щербинина, 16 сего марта полученное, в коем изъясняет, что действительный статский советник и проч... Приказали: препроводя при отношении к г. директору Канцелярии наместника кавказского формулярный список о службе статского советника Иоселиани, присовокупить, что Синодальная контора тех чиновников своего ведомства, которые занимались делами о передаче церковных имений в казенное управление, имеет в виду представить к наградам в свое время.

ცსსა, ფონ. 489, აღწ. 1, საქ. 16002, ფურ. 2. შვებულები, ხელით ნაწერი.

№ 188

1857 წლის იანვრის 16. — სია ცნობებისა პლატონ იოსელიანის სამსახურობის შესახებ, შედგენილი მისი 20 წლის სამსახურის გამო

Чин, имя, отчество, фамилия и должность по службе.

Статский советник Платон Игнатьевич Иосселиани, чиновник за прокурорским столом Грузино-Имеретинской святейшего правительствующего синода канторы.

Время пожалования прежним знаком и прохождение службы со дня представления к оному, с показанием бытности вне службы и в отпусках, производства в чины и получения других наград.

Прежним знаком 15 летнего достоинства пожалован как значится в грамоте выданной из Капитула орденов за № 139. 1851 г. августа 22.

Со времени представления к сему знаку состоит на одной должности.

Произведен в чин статского советника за выслугу лет 1852 г. апреля 21.

Пожалован кавалером ордена св. Анны 2-й ст. императорскою короною украшенного 1852 г. декабря 17.

Вне службы и отпусках не был.

Засвидетельствование

По произведенным справкам оказалось, что статский советник Иосселиани со времени представления к прежнему знаку отличия безпорочной службы за пятнадцать лет не подвергался ни одному из тех случаев, которые, по уставу о сем знаке, лишают права на получение онаго, и продолжая службу с постоянным усердием и безпорочно, вполне достоин на основании устава награды знаком отличия высшей степени. Столоначальник титулярный советник Крилцов.

ცხსა, ფონ. 489, აღწ. 1, საქ. 17644, ფურ. 3—4. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 189

1857 წლის თებერვლის 13. — საქართველო-იმერეთის სასინოდო კანტორის ბრძანებულება პლატონ იოსელიანის 20 წლის სამსახურის გამო „წარჩინების ნიშანზე“ წარდგენის შესახებ

Чиновник за прокурорским столом Грузино-Имеретинской синодальной канторы статский советник Платон Иосселиан как из формулярного

ცსსა, ფონ. 489, აღწ. 1, საქ. 17644, ფურ. 1—2. შევებული, ხელით ნაწერი.

В следствие сего, имею честь покорнейше просить Синодальную контору уведомить меня для доклада господину наместнику не имеется ли какое-либо препятствия к перемещению г. Иосселиани на службу по гражданскому ведомству, и если нет, то не оставить сообщить мне и форму-

лярный о службе его список. Директор Крузенштерн. Секретарь Юрченко.

ცხსა, ფონ. 489, აღწ. 1, საქ. 17639, ფურ. 1. დედანი, ხელით ნაწერი. დოკუმენტის მეორე გვერდზე რეზოლუციაა 1857 წლის ივლისის 10. «Препроводив к директору Канцелярии наместника кавказского список о службе статского советника Иосселиани, уведомить, что к перемещению его, Иосселиани на службу по гражданскому ведомству со стороны Синодальной конторы препятствия нет, но увольнения его от настоящей должности зависит от г. обер-прокурора Святейшего синода».

№ 191

1857 წლის აგვისტოს 27. — საქართველო-იმერეთის სასინოდო კანტორის პროკურორის მოვალეობის შემსრულებლის აღექსანდრე ტიურინის შეტყობინება ამავე კანტორისადმი პლატონ იოსელიანის კავკასიის მეფისნაცვალთან საგანგებო დავალებათა V კლასის მოხელედ დანიშვნის შესახებ

Его сиятельство г. обер-прокурор святейшего синода, граф Александр Петрович Толстой, предписанием от 7 августа за № 4950-м, дал мне знать к надлежащему исполнению, что высочайшим приказом по гражданскому ведомству от 27 минувшего июля № 144, чиновник за прокурорским столом Грузино-Имеретинской святейшего синода конторы статский советник Иосселиани переведен к наместнику кавказскому, с назначением при нем чиновником особых поручений V класса.

Об означенном высочайшем приказе уведомив вместе с сим г. статского советника Иосселиани, прося его, чтобы все дела, какие у него есть на руках, сдал мне, честь имею предложить Синодальной конторе на зависящее с ее стороны в чем следует распоряжение. Исправляющий должность прокурора Грузино-Имеретинской синодальной конторы А. Тюрин.

ცხსა, ფონ. 489, აღწ. 1, საქ. 17639, ფურ. 3. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 192

1857 წლის დეკემბრის 27. — კავკასიის მეფისნაცვლის ა. ბარატიנסკის მიმართვა განსაკუთრებულ დავალებათა მოხელის პლატონ იოსელიანისადმი თბილისის საჯარო ბიბლიოთეკის ქონების შემმოწმებელ კომისიის თავმჯდომარედ მისი დანიშვნის შესახებ

За смертью исправляющего должность библиотекаря тифлисской публичной библиотеки, бывшего титулярного советника де-Сен-Тома к должности этой допущен мною чиновник канцелярии моей коллежский ассессор Берже.

Так как по уставу библиотеки имущество оной в настоящее время должно быть поверено, то, учреждая по председательством ваше-

го высочайшего, из чиновников канцелярии моей коллежского асессора Деспот-Зеновича, титулярного советника Попейко и коллежского секретаря Трирогова, комиссию, поручаю ей, совместно с коллежским асессором Берже, по имеющимся в тифлисской публичной библиотеке каталогам, описям, настоящему реестру и вообще по находящимся в делах библиотекаря сведениям, поверить все имущество библиотеки, равно как и самые дела оной.

Если при проверке имущества библиотеки, против каталогов, описей или других данных чего-либо не окажется или найдутся предметы, оставшиеся никуда незаписанными, то комиссии вменяется в обязанность — первым составить особую ведомость, а последние, по занесении куда будет следовать, передать, вместе прочим имуществом, коллежскому асессору Берже под квитанцию и таковую представить мне с означенной ведомостью, при донесении об исполнении настоящего поручения. Генерал-адъютант Барятинский. Директор (ხელრთვა)

ცხა, ფონ. 1458, აღწ. 1, საქ. 84, ფურ. 43, დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 193

1859 წლის ოქტომბერი. — საქართველო-იმერეთის სასინოდო კანტორის უწყების იმ მოხელეთა სიიდან, რომელთაც 1859 წელს მიეცათ „წარჩინების ბიშანი“

Кто именно пожалован знаками отличия

Пожалованные знаками отличия высшей степени на „перемену прежних

За XX лет

Грузино-Имеретинской святаейшего правительствующего синода конторы:

1. Чиновник за прокурорским столом, статский советник
Платон Иосселиани.

Выслуга в классных чинах

21 год, 9 месяцев, 6 дней.

По какое время

1858 года по 3-е апреля.

Достоинство, знаки и на какой ленте

XX
Влад.

№№ грамот

252

Директор канцелярии Исмаилов. Начальник отделения Иванов.

ცხა, ფონ. 489, აღწ. 1, საქ. 17644, ფურ. 7, დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 194

1861 წლის თებერვლის 25. — სახელმწიფო ქონებათა დეპარტამენტის მიმართ-
ვა პლატონ იოსელიანისადმი სამეგრელოს საეკლესიო მამულების შემოსავლის
სარევიზიო კომისიის თავმჯდომარედ მისი დანიშვნის შესახებ

Г. наместнику кавказскому угодно было назначить ваше превосходительство председателем в комиссию, имеющую быть открытой по воле его сиятельства, в Мингрелии, для обревизования отчетности о доходах мингрельских церковных имений для составления штатов архиерейского дома и монастырей и проч.

Уведомляя об этом ваше превосходительство и препровождая при сем для сведения вашего копию с состоявшегося по сему предмету доклада, покорнейше прошу отправиться в Мингрелию и приступить к исполнению возложенного на вас поручения; присовокупляя, что по случаю этой командировки князь наместник изволил назначить вам в пособие триста рублей о выдаче коих вам, а равно прогонных денег от Тифлиса до Зугдиди и обратно и суточно на три месяца, полагаю в сутки по 1 руб. 80 коп. вместе с сим сообщено финансовому департаменту. Начальник Главного управления, статс-секретарь (ხელრთვა). Директор (ხელრთვა).

ცხსა, ფონ. 1458, აღწ. 1, საქ. 84, ფურ. 38-39. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 195

1863 წლის აპრილის 27. — კავკასიის მეფისნაცვლის მთავარ სამმართველო-
ს საერთო საქმეთა დეპარტამენტის შეტყობინება პლატონ იოსელიანისადმი
შემოსული თხოვნების განმხილველი საგანგებო კომისიის წევრად მისი
დანიშვნის შესახებ

Его императорское высочество великий князь наместник кавказский изволил назначить вас членом в особую комиссию, учрежденную под председательством члена совета наместника, тайного советника Харитонов, для разбора поданных и подаваемых просьб.

Об этом я уведомляю ваше превосходительство для надлежащего исполнения. Начальник Главного управления статс-секретарь (ხელრთვა). Исправляющий должность директора ((ხელრთვა).

ცხსა, ფონ. 1458, აღწ. 1, საქ. 84, ფურ. 40, დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 196

1864 წლის თებერვლის 13. — კავკასიის მეფისნაცვლის მთავარ სამმართველოს
საერთო საქმეთა დეპარტამენტის შეტყობინება პლატონ იოსელიანისადმი სა-
მმართველოს ეპარქიის სამღვდელოების ყოფის გამაუმჯობესებელ საკრებულოს
წევრად მისი არჩევის შესახებ

Высочайше утвержденным журналом присутствия по делам православного духовенства, между прочим, определенно, вверить ближай-

шее попечение об улучшении быта духовенства и непосредственное заведывание относящимися к тому распоряжениями, в каждой губернии особому присутствию, составленному из спархиального архиерея и других лиц из гражданского ведомства.

По докладу об этом великому князю наместнику, его императорское высочество, ввиду крайней бедности закавказского православного духовенства, признав полезным, для обсуждения мер об обеспечении духовенства грузинской епархии, открыть в Тифлисе присутствие, приказать изволил: со стороны гражданского ведомства назначить членами: члена совета наместника кавказского, генерал-майора Бартломея, вас, тифлисского вице-губернатора; действительного статского советника Властова и главного уполномоченного по межевым делам статского советника Шумлянского. Об этом уведомляю ваше превосходительство. Начальник Главного управления, сенатор, статс-секретарь барон А. Николай. Директор Бароновский.

ცხსა, ფონ. 1458, აღწ. 1, საქ. 84, ფურ. 41, 42. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 197

1868 წლის აპრილის 15. — პლატონ იოსელიანის თხოვნა თბილისის საოლქო სასამართლოსადმი გიორგი ზანდუკელის საგვარტომო ნუსხის პირის მიღებას უფლების შესახებ

Представляя при этом данную, полученную мною из бывшей Палаты уголовного и гражданского суда 25 мая 1853 года, по случаю покупки мною в Приказе общественного призрения имения умершего дворянина губ. секретаря Зандукелова в селениях Араниси, Циндუшети и Сашабуро, покорнейше прошу оный Окружной суд дать мне свидетельство на право получения копии с родословий дворянина Георгия Зандукели и других смежных владельцев, каковы Кобиевы и Шабуровы. Копии эти с подлинников, хранящихся в депутатском собрании, нужны мне для разграничения земель и определения прав на леса и угодья, общие у меня с помещиками, по комиссии межевания. Данную же по миновании надобности, прошу возвратить. Действительный статский советник П. Иосселиани.

ცხსა, ფონ. 116, აღწ. 1, საქ. 91, ფურ. 1. დედანი, პლატონ იოსელიანის ავტოგრაფი.

№ 198

1868 წლის სექტემბრის 19. — ცნობა კავკასიის მეფისნაცვლის უწყების პირველი ოთხი კლასის მოხელეების სამსახურებრივი ცვლილებების სიიდან

Иоселиани Платон Игнатьевич, действительный статский советник, чиновник особых поручений при наместнике кавказском.

Приказом отданным по Управлению наместника кавказского от

31 декабря 1867 г. № 30 назначен чиновником особых поручений V класса при наместнике кавказском-жалов., 2000, столов. 400, квар. 600—3000 руб.

ცსა, ფონ. 5, საქ. 344, ფურ. 11. შვებული, ხელით ნაწერი.

№ 199

1869 წლის იანვრის 25. — პლატონ იოსელიანის ხელწერილი არანისის მამულის საბუთის უკან მიღების შესახებ

1869 года генваря 25 дня данную, выданную мне на имение Арании моем 15 апреля прошлого 1868 года получил обратно. Д. ст. сов. ниси и представленную мною в Тифлисский окружной суд при прошении моем 15 апреля прошлого 1868 года получил обратно Д. ст. сов. П. Иоселиан.

ცსა, ფონ. 116, აღწ. 1, საქ. 91, ფურ. 2, დედანი ხელით ნაწერი. ხელრთვა «Д. ст. сов. П. Иоселиан» — ავტოგრაფია.

№ 200

1874 წლის დეკემბრის 26. — პლატონ იოსელიანის გამოუქვეყნებელი წერილი ამილახვართა გვარის შესახებ

В 1465 году область Самцхийская отказалась от повиновения царю грузинскому Георгию VIII. Баграт — царь имеретинский явился союзником Атабега, не наименованного историею. Успехи самцхийцев, поддержанные царем Ростомом, взволновали и грузин против царя своего Георгия. Образовался заговор против царя. Иотам (იოთამ) из древнего дворянского рода Зедгинидзевых открыл царю заговор. Царь, не уверенный в истине слов Иотамы, был успокоен самим доносителем, который с ведома царя остался на роковую ночь в спальне царя. Заговорщики, сановники царя, в назначенный час напали на мнимую спальню царя и, думая убить его, убили Иотамы Зедгинидзе.

В возмездие за самопожертвование царь, спасенный от рук убийц, пожаловал детям Иотамы укрепленные места и деревни, титул карталинского воевода и губернатора (моурава) г. Гори.

Затем скоро пожаловал в усыпальницу для костей их и потомства их храм Самтавийский, присвоил им звание князя и титул служебный амилахвара, т. е. обер-шталмейстера по выражению немецкому. Историк Вахушт полагает род этот, после эриставов или ефнархов арагвского и ксанского и ставит выше рода Орбелиани, т. е. третьим между родами — сановниками царства, так и по своду законов § 35 царя Вахтанга.

Из рода этого красуются подвигами своими:

1) Амириндо. Он построил в Иерусалиме женский монастырь во имя св. Василия, существующий доныне. Это было в 1742 году.

2) Гиви. Он был женат на Тамаре-дочери царя Шах-Наоза I. Имел поручение от царя — сопровождать царевича Арчила ко двору Шах-Аббаса в 1663 году.

В Персии и Арчил, и Гиви Амилахвар, по принятым давно условиям инвентитуры, приняли магометанство наружно, на устах, но не в сердце и по сердцу. Так делали и до и после их цари и сановники их. Из уважения к заслугам Гиви, брат его Николай возведен в звание каталикоса грузинского на место умершего в 1675 году каталикоса Доментия. Этот каталикос в 1688 году низведен с своего звания царем Ираклием I Назарали ханом и замещен Иоанном Диасамидзевым. Царь Георгий XI в 1691 году возвратил ему звание каталикоса в Коджори — летней своей резиденции. После победы царя Ираклия над Георгием в 1696 году снова потерял звание каталикоса и снова видел приемником своим Иоанна же Диасамидзе. Он умер в 1707 году и погребен в Шиомгвимской большой церкви, построенной сионом, т. е. без купола (таково выражение архитектурной грузтехники) им же и Амилахваром Гиви. Виноградный сад в селении Дзегви есть его приношение святыне Шиомгвимской.

Гиви долго был в борьбе с турками, овладевшими Картлиею. В 1734 году, вредя им в самом Тифлисе, удачно напал на них в г. Гори и овладел самою крепостью. Это было при шахе Тамас-хане — шахе персидском, воевавшем заодно с грузинами против турок.

В 1740 году Надир-шах, по возвращении из индейского похода, занял Грузию, воцарив в ней Теймураза и Ираклия. За услуги, оказанные Амилахваром Гиви по изгнанию из Грузии турок, пожаловал ему звание векиля Картлии и в наследие ущелье Ксанское.

Надир-шах предложил Гиви взыскать с грузин контрибуцию в пользу казны персидской. Гиви не мог исполнить волю шаха. Он советовал грузинам вооружиться против персов и сам сделался предводителем их. После долгой войны с персами и с своими отправляется в Персию, мирится с шахом, возвращается в Грузию, получает звание моурава тифлисского и умирает в 1754 году (под именем Шах-Кули-хана), но погребен как христианин в Шиомгвимской пустыне.

3) 9 амилахваровых Во время царствования Симона (1558—1600) персы опустошали Грузию, желая водворить свою власть и религию. В день пасхи открылось сражение близ Мцхеты, в селе Мухатгверди. Царь Симон разбит и убито на месте 9 лиц, не наименованных историей, из рода князей Амилахвари. В это время пожаловано им в усыпальницу костей родовых верхняя церковь Шиомгвимская (во имя успения пресвятой богородицы). Они погребены в одной могиле, прикрытой кирпичами, без надмогильного камня и без надписи. Могила эта доныне цела.

4) Афанасий — митрополит тифлисский, об нем подробно печатано в книге моей: «Описание древностей г. Тифлиса», стр. 186, П[латон] И[оселиани].

ქნიაზო ნიკოლოზს გივის ძევ!

მე ეს დავსწერე მცირედ, ორ დღეს, მეტი ვერ მოვახერხე და ვადა ორის დღისა, თქვენგანვე იყო დანიშნული.

— სავსეა ისტორია ჩვენი თქვენის გვარის ამბებითა, უნდა შეგროვება.

პლატონ იოსელიანი.

№ 201

1875 წლის ნოემბრის 15. — ქალაქ თბილისის ამაღლების ეკლესიის მეტრიკულ წიგნიდან პლატონ ეგნატეს ძე იოსელიანის გარდაცვალების შესახებ

Метрическая книга на 1875 год, часть третья о умерших						
Месяц и день	Звание, имя, отчество и фамилия умершего	Лета умершего	От чего умер	Кто исповедывал и приобщал	Кто совершил погребение и где погребены	
смерти		мужск.	женск.		Давид Гу-	Архиепископ экзарх Грузии Евсевий.
погребения					Священник лабов	Внутри Сололакской вознесенской церкви.
ноябрь	Действительный статский советник Платон Егнatieв сын Иоселиани.	63	—	От водянки		
15						
18						

Священник Давид Гулабов.

Диакон Тифлисской Спасо-вознесенской церкви Михаил Дотиев

ცხსა, ფონ. 489, აღწ. 7, საქ. 195, ფურ. 41—42. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 202

1875 წლის ნოემბრის 27. — კავკასიის მეფის ნაცვლის მთავარ სამმართველოს უფროსის კანცელარიის შეტყობინება საერთო საქმეთა დეპარტამენტისადმი გარდაცვლილ პლატონ იოსელიანის მეუღლისათვის ერთდროული დახმარების მიცემის შესახებ

Великий князь наместник изволил разрешить вдове умершего чиновника особых поручений при его императорском высочестве, действительного статского советника Иоселиани, Анне Николаевне Иоселиани выдать в единовременное пособие, на похороны покойного ее мужа, независимо отпущенных уже ей 500 руб. еще пятьсот руб. из кредита на чрезвычайные по гражданскому ведомству расходы.

Уведомляя об этом Департамент Главного управления, прошу сделать распоряжение о выдаче денег этих вдове Иосселиани и — Тифлисского казначейства.

ცხსა, ფონ. 5, საქ. 3509, ფურ. 5, შვებული, ხელით ნაწერი.

№ 203

1875 წლის დეკემბრის 11. — პლატონ იოსელიანის ქვრივის ანნა ნიკოლოზის ასულ იოსელიანის თხოვნა კავკასიის მეფისნაცვლისადმი მისთვის გაძლიერებული პენსიის დანიშვნის შესახებ

16 ноября сего года, от продолжительной болезни умер муж мой, действительный статский советник Иоселиани. Недостаточность средств к жизни, вынудили меня обратиться к вашему императорскому высочеству со всепокорнейшею просьбою об обеспечении моей будущности, за службу мужа моего.

Муж мой получил воспитание в Петербургской духовной академии; службу начал по духовно-училищному ведомству православного исповедания в 1835 г., а с 1842 г. продолжал ее по ведомству Св. правительствующего синода, и за тем с 17 июля 1857 г. по 16 ноября 1875 г., т. е. по день смерти состоял в должности чиновника особых поручений V класса при наместнике кавказском, прослужив таким образом безпрерывно более сорока лет в разных должностях. В продолжении службы он состоял членом разных ученых обществ.

Такая долговременная служба мужа моего, а равно ученые его труды, без сомнения принешие краю не малую пользу, дают мне смелость повергнуть настоящую мою просьбу перед вашим императорским высочеством и всепокорнейше просить об обезпечении моей будущности — назначением мне усиленной пенсии, по благоусмотрению вашего императорского высочества. ქვრივი დესტიტუტლნი სტაცკის სოვეტნიკის ანნა იოსელიანისა.

ცხსა, ფონ. 5, საქ. 3620, ფურ. 1, 2. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 204

1875 წლის დეკემბრის 24. — მეფისნაცვლის შუამდგომლობიდან კავკასიის კომიტეტის თავმჯდომარისადმი პლატონ იოსელიანის ქვრივისათვის გაძლიერებული პენსიის დანიშვნის შესახებ

16 ноября сего года от болезни скончался, состоявший при мне чиновник особых поручений V класса, действительный статский советник Иосселиани, оставив после себя вдову без достаточных средств к существованию.

Действительный статский советник Иосселиани службу начал в 1835 году и прослужил по день смерти, около 40 лет... участвовал в

трудах по освобождению крестьян от крепостной зависимости, постоянно отличаясь примерным усердием и честностью, деятельностью и точностью в исполнении возлагавшихся на него обязанностей...

Долговременная отличноусердная служба действительного статского советника Иосселиани дает право на особое внимание и заботливость правительства об оставшейся после него вдове. Поэтому я прошу ваше высокопревосходительство испросить высочайшее государя императора соизволение на назначение вдове Иосселиани вместо причитающейся ей по закону пенсии по 285 р. 90 к. в год, таковой в усиленном двойном размере, а именно по пятисот семидесяти одному рублю, восьмидесяти коп. в год, со дня смерти мужа ее, с производством этой пенсии из Тифлисского казначейства. При сем прилагается формулярный список о службе Иосселиани.

ცსსა, ფონ. 5, საქ. 3620, ფურ. 4—5. შვებული, ხელით ნაწერი.

№ 205

1875 წლის დეკემბრის 24. — პლატონ იოსელიანის ფორმულარული სია

В службу вступил 10 октября 1835 г.
Прослужил:

По духовно-училищному ведомству православного исповедания, с 10 октября 1835 г. по 22 сентября 1842 г.
6 лет, 11 месяцев и 12 дней.

По ведомству Св. правительствующего синода, с 12 февраля 1843 г. по 27 июля 1857 г.
14 лет, 5 месяцев и 15 дней.

Чиновником особых поручений при наместнике кавказском с 27 июля 1857 г. по 15 ноября 1875 г.
18 лет, 3 месяца и 18 дней.
Итого 39 лет, 8 месяцев и 15 дней.

По высочайше утвержденному 3 ноября 1874 года штату Главного управления наместника кавказского должности чиновника особых поручений V класса при наместнике, которую занимал Иосселиани, присвоен на пенсию III разряда I степени, а сему разряду присвоен оклад на пенсию 571 руб. 80 коп.

По статье 88 т. 3 уст. о пенс. свыше 35 летнею службою Иосселиани приобрел право на полный оклад пенсии, т. е. на 571 г. 80 к. в год.

По статьям же 100 и 101, вдова его имеет право на половину оклада, т. е. на пенсию по 285 руб. 90 коп. в год.

ცსსა, ფონ. 5, საქ. 3620, ფურ. 3. შვებული, ხელით ნაწერი.

№ 206

1876 წლის თებერვლის 17. — კავკასიის კომიტეტის პასუხი მეფისნაცვლის შუამდგომლობაზე პლატონ იოსელიანის ქვრივისათვის გაძლიერებული პენსიის დანიშვნის შესახებ

Государь император согласно ходатайству вашего высочества и положению Кавказского комитета, всемилостивейше соизволил повелеть: вдове умершего чиновника особых поручений при наместнике кавказском, действительного статского советника Иосселиани, во внимание к долговременной отлично-усердной его службе, производить в пенсию по пятисот семидесяти одному рублю восьмидесяти копеек в год из государственного казначейства, со дня смерти Иосселиани, т. е. с 16 ноября 1875 года.

О сей монаршей воле, сообщенной мною министру финансов для зависящих распоряжений по государственному казначейству, долгом считаю довести до сведения вашего императорского высочества.

Председатель комитета (ხელრთვა).

ცხსა, ფონ. 5, საქ. 3620, ფურ. 6. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 207

1894 წლის მარტის 24. — პლატონ იოსელიანის თავჯანსიყვემლის წერილი „პლატონ იოსელიანის ხელნაწერების გაუჩინარების საკითხის შესახებ“

Ввиду возбужденного «Новым обозрением» (№ 3505) вопроса о непростительной небрежности нашего общества в деле сбережения рукописей историка-археолога П. И. Иоселиани, доставшихся после его смерти тифлисской дворянской школе и высказанного редакцией желания содействовать к розысканию означенных ценных исторических материалов, с своей стороны считаю нужным заявить, что на основании просмотра печатных сочинений Иосселиани, в которых там и сям разбросаны указания о существовании в его богатейшей библиотеке приготовленных к печати его трудов и разных драгоценных рукописей, мною сделан библиографический указатель как рукописным трудам покойного, так и древним манускриптам, которые он старательно собирал и хранил в свей библиотеке. При этом я должен оговориться, что далеко не все печатные сочинения П. И. Иосселиани и исследования его, разбросанные в периодической печати, рассмотрены мною, так как из его отдельных изданий некоторых нет уже в продаже, а периодические издания не все доступны, и, во-вторых, не во всех своих законченных рукописных сочинениях упоминает он в печатных своих изданиях, доказательством чего может служить написанная им в 1867 году обширная историческая монография, под заглавием (Жизнь царя Георгия XIII), которая была отыскана между рукописями его и отпечатана после его смерти.

1) Вахушт, — говорит П. Иосселиани, указывая на источник своей истории, пишет, что занял многое из «Ирмолога». В 1839 году, осматривая манускрипты Мцхетского храма, нашел я, — говорит П. И. Иосселиани, — между прочими книгами, и этот Вахуштов «Ирмолог», который заключает в одном с собою переплете древнейшую хронологию, разделенную на таблицы, со многими историческими сведениями о Грузии. Он писан на пергаменте в 12-ю долю листа и имеется много позднейших приписок, так же важных для истории грузинской («Различные наименования грузин», Пл. Иосселиани, стр. 14).

Эту рукопись историк-археолог Д. Бакрадзе нашел в 1882 году, как сам свидетельствует, в библиотеке пок. П. И. Иосселиани и извлечения поместил в «Известиях кавказского общества истории и археологии», т. I, выпуск второй, 1883 года, стр. 11—22, а г. Такайшвили целиком поместил в конце своих хроник, стр. (81—115).

2) У г. Иосселиани находились исторические записи Гаия Нацвлишвили — архиепископа астраханского (различные наименования грузин», стр. 29, прим. 1).

3) «История проповеди евангелии Андреем в Фостафоре, весьма древняя, находится в собрании моих манускриптов». («Жизнеописание святых грузинской церкви», Пл. Иосселиани, стр. 5—6, прим. 1).

4-6) Книга канонов в честь святых, писанная на пергаменте без обозначения года, часослов со святыми, писанный на бумаге, и жизнь ктиторов Афонской Иверской обители, св. Ефремия, Иоанна, Георгия и Гавриила, привезены мною в Тифлис (jbid, стр. 14—19).

7) «Житие этих святых (9 братьев колайцев), отысканное мною между рукописями Портантской Иверской на Афонской горе обители списано уже мною» (jbid, стр. 15—16, прим. 16).

8) «Житие его (свят. Варлаама) привезено мною с Афонской горы. Оно писано церковными буквами на пергаменте в 24-ю долю листа и переплетено в одну книгу, вместе с житием св. Марфы, матери св. Симеона Столпника» (jbid, стр. 19—20, прим. 19).

9) «Жизнеописание святых грузинской церкви» списано мною на Афонской горе (jbid, стр. 26).

10) «Оно (повествование о мучениках) собрано Арсением-духовником царя Давида Возобновителя. Житие некоторых святых того же Арсениева сборника нашел я и в Портантском монастыре с некоторыми изменениями» (jbid, стр. 26, прим. 29).

11) «История Грузии неизвестного автора, найденная мною между манускриптами бывшего армянского епархиального в Грузии начальника Карапета» (jbid, стр. 27).

12) Источниками при составлении жизнеописания святых грузинской церкви служили мне следующие книги:

а) «службы и песни, составленные в разные времена и поёмые церковно грузинскую».

13) б) «Летописи Вахтанга и Вахуштия» (рукописные).

14) в) «Сведения из армянских, греческих и других писателей».

15) г) «Часть объяснений необходимо полезных при чтении жизнеописаний я указал в примечаниях. Все прочие археологические замечания я оставил для издания в отдельной книге, вместе с другими

сведениями о праве, обрядах и молитвослове собственно грузинской церкви» (jbid, стр. 26—28).

15) «Упомяну о найденном мною в манускриптах Мцхетской библиотеки сведений, что имя Нина есть измененное Нонна». (jbid, стр. 29, прим. 1).

16) «О всех языческих божествах (грузин) составлена мною особая статья» (jbid, стр. 33—34, прим. 9).

17) «Название это «Ужики»... я нашел и в двух экземплярах рукописного Нового Завета в собрании моих манускриптов, из коих один писан в 1215 году, а другой в 1418 г.» (jbid, стр. 39, прим. 20).

18) «Жизнеописание св. Марфы, матери св. Симеона Столпника, писанное его учеником Антонием Грузином, принадлежит Портантскому монастырю и привезено мною на время в Тифлис» (jbid, стр. 69, прим. ж).

19) «Стараясь об улучшении этой статьи (Описание городов Грузии), как отдела от составленной мною полной географии древней Грузии, удостоенной внимания многих»... (Предисловие к сочинению Пл. Иосселиани. Города существовавшие и существующие в Грузии, стр. VII, его же Шота Руставели, стр. 5, прим. 1).

20) «Отсюда (из города Олти, в Чорохском бассейне) приобретена мною замечательная постная Триодь, писанная на пергаменте в XI веке, с различными историческими на полях приписками». (города существовавшие и существующие в Грузии, стр. 60, прим. 1).

22) «Книга эта (разрядная книга Вахтанга) весьма важна как статистический документ того времени. Надеюсь русский перевод его издать в свое время». Путевые записки до Ахталы (Пл. Иосселиани, стр. 12, прим. 6).

23) «Подробное описание этого древнейшего слова грамот грузинских, прочитаем в приготовленном мною словаре грузинского феодализма» (Жизнь моурава Г. Саакадзе. Пл. Иосселиани, стр. 11).

24) «Сведения эти заимствованы из рукописи, переданы мне пресвященным Никифором-епископом горийским» (ibid, стр. 43—49).

25) «Другой же (древний акафист), изящно писанный церковными буквами в самом малом формате для царицы Марии — супруги Соломона II и мне подаренный в 1835 году в С. Петербурге, как благословение на путь службы, по окончании мною курса наук» (jbid, стр. 144).

26) «Рукописное сочинение о пособиях, у меня только имеющееся в рукописи, не издано» (Описание Икортского монастыря, Пл. Иосселиани, стр. 87, прим. 17).

27) «Оригинал рукописной грамматики архимандрита Николая Хелаева у меня между рукописями» (jbid, стр. 87—88, прим. 20).

28) У Пл. Иг. Иосселиани находились выписки из архива Святейшего синода, куда был командирован он в 1843—44 годах (См. род. кн. Чолокаевых, Пл. Иосселиани, стр. 16, прим. 1). Описание древностей гор. Тифлиса, Пл. Иосселиани, стр. 128—129, прим. 88 и предисловие к мерному слову.

29) «Полный перевод (эстетических рассуждений Анисильиона) или автограф царевича Давида (в 1818 году) хранится у меня; равно и спор об этом сочинении между митрополитом Филаретом и экзар-

хом Грузии Феофилактом, переложившим его с французского языка на русский» (Икортский монастырь, стр. 92, прим. 23).

30) О размере стихов, известных под именем загнакорийских. Антология, писанная рукою ректора Телавской семанирии времен Ираклия II, Давида Алексеева». (Описание Душета, Пл. Иосселиани, стр. 65—66, прим. 35, Кавказский календарь за 1859 год).

31) Грузинская рукопись Пл. Иосселиани о св. Иоанне-епископе манглисском. (Описание древностей гор. Тифлиса», стр. 161, прим. 108).

32) «В одной из рукописей моих его (т. е. Михаила-митрополита тифлисского) руки, есть краткая приписка о нахождении лунных дней» (jbid, стр. 190—194; ცხოვრება მეფე გიორგი XIII, გვ. 240—241, სხოლ. 64).

33) Пл. Иосселиани имел черновые тетради Ефрема, жившего в XVIII веке (jbid, стр. 196—199).

34) «Обстоятельства его (св. мученика-царя Луарсаба) кончены, переданные истории царевною Макриною, будут предметом особой статьи (Исторический взгляд на состояние Грузии под властью царей-магометан». Пл. Иосселиани, стр. 19, прим. 2).

35) «Как это письмо (Даниила—епископа болнийского), так и многие другие сведения о Грузии времен Шах-Аббаса V. и после его помещены в одной рукописи, переданной мне преосвященным Никифором епископом горийским, викарием грузинским» (jbid, стр. 30, прим. 1).

36) Платон Игнат. Иосселиани имел выписки из Московского архива иностранных дел (См. описание Марткообского монастыря Пл. Иосселиани, стр. 16, прим. 2).

37) Критический разбор этих двух легенд (т. е.) а) грузинской — об осаде Александром Македонским гор Саркинетских и б) греческой — об осаде им же горы Аорноса в Индии представляю я скоро читающей публике (Путевые записки по Кахетии Пл. Иосселиани, стр. 75, прим. 1).

38) Г. А. Уманец свидетельствует, что сведения об архиепископах манглисских и актах этого храма он получил от Пл. Игн. Иосселиани (Кавказский календарь. Древний храм в Манглисе. А. Уманца, стр. 468, прим. 1).

39) Г. Жордания в своих хрониках цитирует «рукописный список каталикосов Грузии», составленный Платоном Иосселиани. (См. ქობულაძის ქრონიკისი, გვ. 58).

40) «Путешествие Де-Ляпорта в Грузии», переведенное священником Иоанном Картвеловым в 1803 году. В свое время я отпечатаю его». (См. Мерн. слово. Акт I, изд. Плат. Иосселиани, стр. 17—18).

41) Сведения о Григории Хандзтели Пл. Иосселиани нашел в Иерусалиме — патриаршей библиотеке в 1849 году (jbid, стр. 124—125).

42) «Описание грузинского монастыря на Афоне, приготовленное мною, надеюсь скоро напечатать на русском языке» (Путешествие Тимоте. Изд. Пл. Иосселиани, стр. 39—43).

43) Пл. Иосселиани обещается напечатать сочинения Макария египетского, переведенное архиепископом Тимоте (jbid, стр. 102).

44) Пл. Иосселиани имел полный список атабегов-пашей ахалских (jbid, стр. 109).

45) У него же находились жизнеописания вселенских святых (jbid, стр. 159).

46) Пл. Иосселиани часто цитирует свой выписки о грузинах, переселившихся в Россию. (Путешествие Ионы, изд. Плат. Иосселиани, стр. 6—7).

47) Пл. Иосселиани списал большие исторические книги (jbid, стр. 32—33).

48) Собрал исторические материалы (Жизнь царя Георгия XIII. Плат. Иосселиани, стр. 42, 103, 113, 117, 127, 146-148, 151, 237 и 326).

49) Имел рукописные материалы, касающиеся присоединения Грузии к России (jbid, стр. 275—277).

50) Имел два рескрипта имп. Павла в грузинском переводе (jbid, стр. 283—285).

51) «В великой церкви Афонского монастыря я нашел на греческом языке древние синодики или диптрихи (агапы) в шести книгах, в которых упоминаются грузинские жертвователи и отцы грузинской церкви. Об этом подробно скажу в своем описании». (Путешествие Тимоте, стр. 46; гора св. Давида. Пл. Иосселиани, стр. 8. Описание древностей гор. Тифлиса, стр. 44; Описание Шиомгвимской пустыни, стр. 17 и 88).

Не напрасно поэтому Тифлисская пресса с полным негодованием отнеслась к обнаруженному факту. Вопрос совсем незаурядный; здесь, как видите, дело идет не о пропаже одной рукописи, а о целой серии рукописных трудов, готовых уже к печати. «Обществу распространения грамотности среди грузин», имеющему, между прочим, целью сохранение и издание материалов, относящихся к истории и литературе Грузии, необходимо, в интересах науки, позаботиться составить комиссию для приведения в известность рукописных сочинений покойного грузинолога Пл. Игн. Иосселиани и для полного издания всех его сочинений, ибо некоторые из них в настоящее время составляют библиографическую редкость. Почитатель Платона Игнатьевича Иосселиани.

გაზ. „Новое обозрение“, № 3521, 1894 წელი, გვ. 1—2.

№ 208

1894 წლის მარტის 25. თედო უორდანიას შენიშვნა უშანგ კარანგოზოვის წერილზე „პლატონ იოსელიანის ხელნაწერების გაუჩინარების საკითხის შესახებ“

Г. Ушанг Карангозов в «Новом обозрении» (8-го марта) объявляет: «В числе рукописей Платона Иосселиани, пожертвованных после его смерти (случившейся в 1876 г.). тифлисской дворянской школе, находился громадный сборник материалов, заготовленных для печати. Теперь я узнал, что этот сборник исчез из книгохранилища дворянской школы. Узнал я также, что сборник этот находился в руках Дм. Бакрадзе незадолго до его смерти и затем книгу он передал другому лицу, которое теперь, как говорят, печатает те рукописи, присваивая себе их авторство».

Немедленно после появления этой заметки Ушанга Карангозова, в газ. «Иверия» было напечатано письмо бывшего инспектора тифл. дворянской школы В. Кипиани, в котором последний свидетельствует, что пожертвованная школе библиотека Плат. Иосселиани была принята и разобрана им, но что между пожертвованными (в 1885 году) книгами и рукописями не было никакого сборника материалов. То же самое подтвердил нынешний инспектор школы А. Чичинадзе, пересмотревший все документы школы («Нов. об.», № 3562). Об этом свидетельствует одна собственноручная заметка покойного Д. Бакрадзе на полях означенного сборника (часть которого с согласия вдовы покойного А. И. Бакрадзе, ныне находится у меня), из которой делается очевидным, что упомянутый сборник находился в руках Д. Бакрадзе многими годами раньше поступления библиотеки Плат. Иосселиани в книгохранилище тифл. дворянской школы.

Таким образом сообщение г. Ушанга Карангозова не подтверждается: никакого рукописного сборника материалов не поступало в библиотеку дворянской школы, и, стало быть, «исчезнуть» из книгохранилища или «какими-то путями попасть в руки Д. Бакрадзе» он не мог («Иверия», 9 марта).

Но мне хорошо известно, и сам Д. Бакрадзе ни от кого не скрывал, что в руках покойного археолога действительно находился большой сборник исторических материалов, который, по его словам, приобретен им непосредственно после смерти Плат. Иосселиани и которым он 14 лет пользовался в своих трудах. В сборнике этом, от начала до конца пронумерованном рукою самого Д. Бакрадзе, помещались акты и разнообразные документы, писанные разными лицами, разным почерком и в том числе несколько документов и статей (сколько мне известно изданных полно или сокращенно) покойного Плат. Иосселиани. Отсюда видно, что сборник этот как труд, принадлежит не одному только Плат. Иосселиани, а всем тем лицам, из трудов которых он составлен. Что же касается вопроса о том, кому принадлежал этот сборник, как вещь, то Д. Бакрадзе считал его своею собственностью и, ссылаясь в своих исторических трудах на этот сборник, он каждый раз объявлял, что сборник этот принадлежит ему. Приведу несколько неопровержимых доказательств в утверждение сказанного.

В ученых примечаниях Д. Бакрадзе к изданной им в 1885 г. истории Грузии царевича Вахуштия, покойный археолог часто ссылается на вышеуказанный сборник и цитирует его так: на странице 130: см. «мой сборник грузинских документов, стр. 195», то же см, на стр. 149, 161, примеч. 1 на стр. 170: мой сборник документов, стр. 288—289; 312»; то же на стр. 171, 174. После этого ряда печатных заявлений Д. Бакрадзе о принадлежности спорного ему, а не Плат. Иосселиани естественно возникает вопрос, ютчего г. Ушанг Карангозов (или кто-либо из членов семьи Плат. Иосселиани) с 1885 по 1894 год ни разу не заявил своих претензий на неправильное присвоение Д. Бакрадзе этого сборника и спохватился только теперь и после смерти Д. Бакрадзе? Предоставляю читателю разгадать эту загадку.

Распоряжаясь этим сборником, как собственностью, покойный археолог вырвал из него наиболее нужную часть и оставил ее у себя, а остальную ее часть, по моей просьбе, он подарил мне. Но непо-

средственно после смерти Д. Бакрадзе, во избежание каких-либо подозрений, я объявил об этом обстоятельстве вдове покойного археолога А. И. Бакрадзе, с ведома и согласия которой означенная часть сборника и ныне находится у меня временно, впредь до окончания печатания моего сочинения: «Антоний I, католикос Грузии, архиепископ Владимирский и Яропольский». После этого для всякого должно быть очевидно, что, если кто может претендовать на указанный сборник, то никак не г. Ушанг Карангозов, а единственно вдова покойного археолога А. И. Бакрадзе.

Что касается заявления г. У. Карангозова, что будто «другое лицо (разумеют меня) теперь, как говорят, печатает те рукописи, присваивая себе их авторство», то это также лишено всякого основания, как и то, что будто означенный сборник был пожертвован дворянской школе, что он оттуда «исчез», и что он «какими-то путями попал в руки Д. Бакрадзе» и т. п. Как покойный Д. Бакрадзе, так и я всегда ссылались на рукописные сочинения Плат. Иосселиани во всех тех случаях, когда сведения бралась из сочинений последнего. Самый же сборник, как вещь, а не как труд, Д. Бакрадзе как сказано, всегда объявлял своею собственностью, а ту часть его, которая была уступлена мне, я также считал своею собственностью до смерти Д. Бакрадзе, когда я сам добровольно отказался от всякого права на указанный сборник и когда мною уже была написана значительная часть моего труда «Хроника и др.». При этом считаю нужным заявить читателю, что в тексте всего последнего моего труда из означенного сборника напечатано в разных местах не более одной страницы (см. «Хроники», стр. 58, 64, 81, 163) и при том каждый раз с указанием источника и страницы сборника. Что же теперь должно сказать о г. Карангозове, объявляющем, будто «я печатаю те рукописи (т. е. сочинения Плат. Иосселиани), присваивая себе их авторство!».

Число моих врагов, к великому моему сожалению, особенно увеличилось после издания моих «Хроник», задевших самолюбие некоторых субъектов, в бессильной злобе, за неимением литературной защиты, точащих зубы на автора последнего труда.

В заключение, я желал бы знать, кто такой Ушанг Карангозов, которого я не мог разыскать в фамилии Карангозовых.

Прошу все редакции, перепечатавшие вышеупомянутое письмо г. Ушанга Карангозова, перепечатать и эту мою заметку. Ф. Жордания.

გაზ. „Новое обозрение“, №3522, 1894 წელი, გვ. 3.

№ 209

1894 წლის აპრილის 8—9. -- თედო ჟორდანიას შენიშვნა პლატონ იოსელიანის თავჯანსიყვემლის პახუხად „სად არის პლატონ იოსელიანის ხელნაწერები?":

Г. почитатель Пл. Иосселиани, как и племянник последнего, силится доказать миру, что труд мой не есть мой труд, так как дескать, у Платона Иосселиани пропала бездна рукописей. На таком своеобразном доводе построена вся статья его «К вопросу об исчезновении рукописей Пл. Иосселиани».

Автор этой статьи, после тщательного изучения всех изданных Пл. Иосселиани сочинений, составил библиографический указатель как «богатейшей библиотеки приготовленных к печати его трудов», так и древних манускриптов, которые покойный любитель истории и археологии «старательно собирал и хранил в своей библиотеке». В предисловии и послесловии этого указателя, автор статьи сетует на то, что хотя вся эта «богатейшая библиотека после смерти Платона Иосселиани (1876 г.) была пожертвована Тифлисской дворянской школе, но к великому ущербу для науки, она оттуда «исчезла» и заканчивает свою статью следующим заключением: «вопрос совсем незаурядный, здесь как видите, дело идет не о пропаже одной рукописи, а целой серии рукописных трудов, готовых уже к печати».

Таким образом, анонимный почитатель не только совершенно солидарен с У. Карангозовым относительно исчезновения исторического сборника, но идет еще дальше и утверждает, что не только сборник, но и все рукописи «богатейшей библиотеки» Пл. Иосселиани были пожертвованы дворянской школе, но оттуда какими-то путями исчезли.

Мы ниже разъясним читателю, какими путями и как исчезли эти рукописи, и где они ныне находятся, укажем и то, что все это было известно и анонимному автору разбираемого фельетона, но почему-то скрыто им. А теперь обращаем внимание читателя на ту фальшивую тревогу, которую поднимает автор фельетона путем далеко неправильных полемических приемов, проливая крокодиловы слезы, якобы во имя науки.

Вся статья г. почитателя построена на следующей формуле логического умозаключения: если исторический сборник «исчез» из книгохранилища дворянской школы и какими-то путями попал в руки Д. Бакрадзе, то и остальные рукописи П. Иосселиани должны были «исчезнуть» тем же путем и скрываться между книгами Д. Бакрадзе или же находиться у меня. Отсюда вытекает рекомендуемая автором необходимость принять меры к «розысканию» исчезнувших рукописей.

Под № 54 своего библиографического указателя он выписывает из сочинения Пл. Иосселиани место: «В великой церкви Афонского монастыря я нашел на греческом языке древние синодики или диптихи (тут автор бесцеремонно вставляет со своей стороны слово «агапы») в шести книгах, в которых упоминаются грузинские жертвователи и отцы грузинской церкви. Об этом подробно скажу в своем описании» — и тут же делает такое примечание: «Агапы (синодики, диптихи, поминальные записи) я намерен говорить г. Жордания издать (см. его «Хроники», стр. 163)».

Таким сопоставлением двух выписок анонимный автор фельетона выражает мысль, что я намерен издать под своим именем не свой труд, а те самые диптихи, синодики и поминальные записи, которые нашел Пл. Иосселиани в шести греческих книгах и что, следовательно, эти выписки Плат. Иосселиани находятся у меня. А если этот труд Пл. Иосселиани попал ко мне, то и остальные «исчезнувшие» рукописи должны находиться у меня и скоро выйдут в свет под моим именем. Словом, таким маневром г. почитатель открывает широкий простор всякого рода подозрениям.

Но по грузинской пословице «коротки ноги у лжи», т. е. ложь не может далеко пространствоваться. Дело в том, что в процитированной

моим противником странице 163 моих «Хроник» я никакого намерения не выражаю издать синодики, диптихи и поминальные записи; все это есть плод фантазии анонимного автора. Далее, в вышеприведенной выписке из Пл. Иосселиани говорится лишь о том, что он нашел (а не описал или приготовил к изданию) синодики и диптихи на греческом языке в шести книгах, между тем на процитированной моим противником странице моих «Хроник» я высказываю намерение издать агапы (а не синодики и диптихи), писанные на грузинском языке (а не на греческом) и помещенные в одном, (а не в шести) пергаментном грузинском (а не греческом) манускрипте, написанном в 1074 году, а не описанном в XIX веке. При этом мною пояснено (стр. 163 и 270), что означенный грузинский манускрипт недавно привезен из Афона и, будучи во временном хранении в заведываемом мною церковно-археологическом музее, находился у меня под руками при издании моих «Хроник», в которых я цитирую страницы этого манускрипта. Как видите, тут не оставлено никакой возможности к сомнениям и недорозумениям. И если, несмотря на все это анонимный почитатель и тут нашел возможность превратить шесть греческих книг в одну грузинскую и подлинный манускрипт — в выписки Пл. Иосселиани, а агапы смешать с синодиками, то очевидно, что мы здесь имеем дело с необычайным кунштюком.

С неменьшею бесцеремонностью почитатель искажает и остальные цитируемые им места из Пл. Иосселиани. Вот образчики:

1) Под № 4—6-м своего указателя г. почитатель извещает, что в числе пожертвованных дворянской школе, но «исчезнувших рукописей» богатейшей библиотеки Пл. Иосселиани «были следующие: «Книга канонов в честь святых, писанная на пергаменте без обозначения года, часослов со святцами, писанный на бумаге, и жизнь ктиторов Афонской Иверской обители, св. Евфимия, Иоанна, Георгия и Гавриила привезены мною в Тифлис («Жизнеопис. св., стр. 14—19). При счислении этой выписки с подлинным текстом оказывается, что анонимный почитатель опустил весьма важное место, изменяющее смысл всей цитаты: в подлиннике сказано: «привезены мною на время в Тифлис». Ясно, что, если означенные рукописи на время привезены в Тифлис, то они не могли войти в состав библиотеки Пл. Иосселиани, быть пожертвованы дворянской школе «исчезнуть» и т. п. Но г. почитателю нужно было во что бы то ни стало объявить эти книги «исчезнувшими», чтобы бить тревогу.

Что все эти рукописи не «исчезли», а обратно были отсланы на Афон, это подтверждается не только свидетельством самого Пл. Иосселиани («Путешествие м. Ионы, стр. 33), но и тем обстоятельством, что указанные часослов и ирмолог до сих пор хранятся в целости в Иверском монастыре (см. А. Цагарели: «Сведения о памятниках грузинск. письмен. №№ 14, 15, 16 и 47, 48); а жизнеописание св. ктиторов Иверского монастыря Евфимия, Иоанна, Георгия и Гавриила года два тому назад привезено из Афонского монастыря иеромонахом Венедиктом и временно хранится в Тифлисском церковном музее. Это — та самая «пергаментная рукопись XI в. в 16-ю долю листа», которая описывается Пл. Иосселиани в цитате, приводимой г. почитателем, но последний намеренно опускает подчеркнутую фразу, чтобы иметь возможность написать свое примечание, лукаво намекая, что произведен-

ное мною в «Хрониках» сведение о св. Евфимии взято из трудов Пл. Иосселиани. Но и тут почитатель упускает из виду, что цитируемая Пл. Иосселиани рукопись написана на пергаменте, а мой исторический сборник на бумаге.

2) Вот другой еще более разительный пример искажения фактов: под № 11 своего библиографического указателя почитатель Пл. Иосселиани, в числе «исчезнувших» из «богатейшей библиотеки» последнего рукописей, пожертвованных им дворянской школе, указывает историю Грузии неизвестного автора и приводит следующую цитату Пл. Иосселиани: «История Грузии неизвестного автора, найденная мною между манускриптами бывшего армянского епархиального в Грузии начальника Карапета». Замечательно, что почитатель и тут опустил фразу, непосредственно следующую за последним словом приведенной цитаты и совершенно изменяющую положение дела, а именно: «Копия и подлинник доставлен мною Академии наук в 1842 году». Ясно, как день, что ни копия, ни подлинники этих рукописей не могли находиться в «богатой библиотеке» Пл. Иосселиани, стало быть и «исчезнуть», потеряться или попасть в чужие руки.

3) Еще пример: г. почитатель объявляет, что покойный Пл. Иосселиани «списал большие исторические книги», которые пожертвованы дворянской школе, но «исчезли» из его «богатейшей библиотеки», и свою мысль подтверждает цитатой из путешествий митр. Ионы (стр. 32—33). А там говорится совершенно другое: «По повелению государя императора, — пишет Платон Иосселиани, — я был послан (на Афон), но я не нашел достаточно времени, чтобы списать большие исторические книги» (разумея священно исторические сочинения). Поэтому с позволения братьев монастыря он привез в Тифлис (по поручению Синодальной конторы), между прочим, грузинскую библию в двух томах. По определению Синодальной конторы было списано сие сокровище письменности, и ныне как эта книга (библия), так и три другие исторические (книги) отосланы туда же на Афонскую гору для хранения, согласно завещанию св. переводчиков.

Таким образом делается очевидным, что указанные книги списаны не Пл. Иосселиани (эти книги списаны разными лицами, до сих пор целы) и не для Пл. Иосселиани, а исключительно для Синодальной конторы, которой и принадлежит почин этого важного дела. Есть ли тут хоть малейшее основание у почитателя охать и вздыхать во имя науки, что эти рукописи принадлежали Пл. Иосселиани, подарены им дворянской школе, оттуда какими-то путями исчезли и что, наконец, необходимо назначить комиссию для «розыскания» этих рукописей?

4) Страсть «почитателя» к неточностям проявляется и в тех родах цитат, которыми он снабдил свой пресловутый библиографический указатель № 48, на основании каковых цитат он решительно утверждает: «Пл. Иосселиани собрал исторические материалы». Замечательно, что в соответствующих местах у Пл. Иосселиани ничего об этом не говорится. Только в одной цитате (см. «Жизнь царя Георгия XIII, стр. 42) сказано: «Я в свое время буду собирать и такие материалы».

Но какая разница между словами: «я собрал» и «я буду собирать», между намерением и его исполнением. Следуя той же манере, автор непрестанно изменяет фразы Пл. Иосселиани: «приготавливаемый словарь» считает уже «приготовленным» (см. № 23 его библиографичес-

кого указателя): одно намерение написать особую статью он причитает к уже завершенным трудам, подготовленным для издания (jbid № 34); простое обещание «представить скоро публике критический разбор легенд» или надежду его перевести некоторые статьи на русский язык г. почитатель превращает в совершенно законченный его литературный труд (jbid №№ 22 — 37) и проливает слезы по поводу «исчезновения» его ценного труда. Одно лишь простое указание Пл. Иосселиани на то, что он «нашел» житие Арсениева сборника на Афоне (каковых сборников не мало в наших монастырях) почитатель понимает в том смысле, что этот сборник уже привезен в Грузию, пожертвован дворянской школе, но утерян (jbid № 10); временно доставленные из Афона рукописи и затем возвращенные по принадлежности г. почитатель объявляет пропавшими из «богатейшей библиотеки», хотя сам Пл. Иосселиани на каждом шагу печатно заявляет (напр. «Путешествие митрополита Ионы, стр. 32—33), что эти рукописи возвращены на Афон, где они до сих пор хранятся в целости, судя по вышеуказанному труд профессора А. Цагарели (jbid № 4, 5, 6, 8, 10, 18, 47). Совершенно таким же образом виденные Пл. Иосселиани во Мцхете рукописи г. почитатель считает в числе «исчезнувших» из библиотеки Пл. Иосселиани, хотя Мцхетская библиотека и в том числе оплакиваемые почитателем рукописи ныне хранятся в церковном музее (jbid № 1, 15). Тем же способом пожертвованные Пл. Иосселиани русской Академии наук рукописи г. почитателем считаются утерянными для науки и «исчезнувшими» (напр. см. jbid №№ 11, 19, Историю грузинской церкви, стр. 72).

Некоторые из оплакиваемых рукописей, якобы утерянных для науки давно уже напечатаны (jdib №№ 40, 49, 50 и др.). Даже «Жизнь царя Георгия XIII» давно уже напечатана на русском языке, хотя часть открытия сего труда г. почитатель приписывает второй половине XIX столетия (см. Каталог Миансарова, стр. 586). Полный же пересмотр всех мелких статей Пл. Иосселиани, разбросанных в разных периодических изданиях, надеюсь докажет, что после смерти Плат. Иосселиани не осталось ни одного не изданного его сочинения.

Чтобы сразу успокоить читателя насчет целости рукописей «богатейшей библиотеки», приведу ясное свидетельство самого же Пл. Иосселиани, напечатанное в изданном им в 1866 году последнем его сочинении «Описание древностей г. Тифлиса», т. е. в том самом сочинении, которое от строки до строки просхвудировано и почитателем. На 153—154 страницах сей книги читается нижеследующее заявление Пл. Иосселиани, почему-то ускользнувшее от внимания его почитателя: «Книга эта (Прокла Диодоха) вообще замечательная, входила в состав моей библиотеки, которую уступил я, в числе 180 рукописей, светлейшему князю Иоанну Григорьевичу Грузинскому. Так как он уже обладает большим сокровищем книг грузинских, доставшихся ему и от деда своего царевича Иоанна-мужа ученого и труженника науки, и от других лиц, я охотно согласился сосредоточить в руках его и все имевшиеся у меня умственные сокровища грузинского народа, всех веков его славного и умственного процветания. Ясно, что все имевшиеся у Пл. Иосселиани грузинские рукописи, в числе 180, в 1865 году уступлены (а по частным сведениям проданы за 3000 руб.) князю Иоанну Грузинскому, известному ценителю таких сокровищ. Только ничтожный остаток из этой библиотеки, состоящий главным образом из печатных сочинений,

достался дворянской школе, спустя 6 лет после его смерти. Ф. Жордания.

გაზ. „Новое обозрение“, № 3535, 3536, 1894 წ., გვ. 3.

№ 210

(არა უადრეს 1902 წლის 21 იანვრისა). კირიონ მეორის წერილი, მიძღვნილი ისტორიკოს არქეოლოგ პლატონ იოსელიანის ხსოვნისადმი, მისი ახლად აღმოჩენილი თხზულების გამო

Памяти историка-археолога П. И. Иосселиани.
(по поводу новооткрытого его сочинения).

Имя Платона Игнатьевича Иосселиани, так знакомо, так памятно всем грузинам, равно как его типичная фигура и его выдающаяся общественная и ученая деятельность, так живо стоят еще пред нами, что как-то странно даже говорить о нем и его трудах, как о чем-то прошлом минувшем. А между тем, жизнь и деятельность этого замечательного и талантливого труженника, несомненно, отошла уже в область прошедшего, ибо более четверти столетия прошло с тех пор, как смерть вырвала его из объятий жизни*, а уста его сомкнулись на веки (род. 1810¹ г., ум. 16 ноября 1875 г.).

Природные дарования П. И. Иосселиани были так значительны, что он был бы выдающейся личностью везде, где бы не родился. Тем с большей гордостью может указать на него, как на своего славного сына, Грузия. Он родился в Тифлисе, и происходил из грузинской дворянской фамилии, был сыном грузинского придворного протоиерея о. Игнатия. Родоначальник фамилии Иосселиани выселился из Яссы около 1532 года в Мингрелию (Одиши), а оттуда с давних пор переселился в Карталинию, получив от прежнего местожительства Яссы фамилию Иасселиани (Иосселиани)**. Несомненно, что на душе впечатлительного и даровитого дитяти, а потом юноши, отразились впечатления роскошной, но печальной Грузии и патриархальный быт ее добродушных и гостеприимных жителей. Все это воспитало в нем искреннюю, глубокую привязанность к родной Грузии и ее протекшей жизни. Грузинская духовная семинария, под каким названием была известна нынешняя Тифлисская семинария, а затем Петербургская духовная академия были местом его воспитания и образования. Семинария наложила на его нравственный облик своеобразный местный колорит; вообще же суровая духовная школа, которую с самого детства должен был пройти П. И. Иосселиани, так сказать, отпечаталась на личности и характере покойного, казавшегося на вид строгим и суровым, на самом же деле бывшего человеком добрейшим и очень отзывчивым.

Будучи еще в академии на студенческой скамье, Платон Игнатьич поощряемый покровительством живших в обеих столицах грузинских

* Замечательно совпадение: день погребения П. И. Иосселиани совпал с днем его рождения и тезоименитства.

** შემოკლებული აღწერა საქართველოს თავად-აზნაურთა, გვ. 139.

царевичей, стал с увлечением заниматься историей грузинской церкви. Плодом этих усердных занятий была составленная им в 1833 г. «История грузинской церкви», выдержавшая в самый же год напечатания (1843) два издания и переведенная на английский язык. Специальное изучение латинского языка благотворно отразилось на дальнейшей его учено-литературной деятельности. Данные, обнаруженные студентом Иоселиани на школьной скамье, заставляли предполагать в нем будущего серьезного книжного деятеля. Еще будучи в дух. академии Пл. И. извлекал из сочинений иностранных писателей все относящиеся к Грузии. По окончании курса в духовной академии со степенью кандидата богословия в 1835 году, П. И. был определен учителем философии и физики в Тифлисскую духовную семинарию с поручением ему, через самое непродолжительное время, заведывание библиотекой ее, а спустя два года назначен был вместе с тем и преподавателем церковно-библейской истории в среднем отделении означенной семинарии. Уволившись из семинарии, по прошению, в 1842 году, покойный историк был причислен к канцелярии святейшего синода сверх штата, а в 1844 году, по определению того же синода, перемещен в Грузино-имеретинскую синодальную контору с назначением через некоторое время чиновником за прокурорским столом; а то же время, сверх занимаемой должности он был назначен редактором «Закавказского вестника». Звание редактора возлагало на плечи молодого ученого труды поистине великие. На редактируемый им журнал Пл. И. смотрел, как на свое детище, которому он посвящал все свои досуги. Назначенный в 1856 году, по распоряжению г. обер-прокурора святейшего синода, исправляющим должность прокурора Грузино-имеретинской синодальной конторы, П. И. высочайшим приказом по гражданскому ведомству за № 144, определен был в 1857 году чиновником особых поручений V-го класса при наместнике кавказском, занимая эту должность и после преобразований главного управления Закавказского края в 1858 и 1862 годах.

За свою верную и усердную службу престолу, отечеству и родному краю П. И., награждаемый в постепенном порядке чинами, был произведен в действительные статские советники в 1859 году; что касается орденов, то он имел следующие знаки отличия: св. Станислава 3-ей степени, (получил в 1843 г.), св. Анны 3-ей степени (в 1848 г.) за отлично-усердную службу по должности редактора «Закавказского вестника», св. Анны 2-ой степени (в 1850 г.), знаки отличия беспорочной службы за 15 лет при грамоте за № 139 (1852 г.), Анны 2-ой ст. с императорской короной (1852 г.), Льва и Солнца 2-ой ст. со звездой (1857 г.), пожалованной его величеством шахом персидским, знаком отличия беспорочной службы за 20 лет, при грамоте за № 252 (1859 г.), св. Станислава 1-й ст. (1862 г.) серебрянную медаль для ношения в петлице на Александровской ленте, за труды по крестьянскому делу (1865 г.) св. Анны 1-ой степени (1871 г.).

Не заботясь об удобствах жизни, почивший всю свою жизнь посвятил излюбленному им делу родной церковной истории и археологии. Посетитель при открытии двери его дома не видел перед собой амфилады, а скромный до нельзя кабинет труженника. Богатая библиотека и кабинет с письменным столом, заваленным книгами и рукописями, вот где обыкновенно вращались его помыслы в будничной жизни. Обширный кабинет этого ученого и общественного деятеля был средоточием

образованных и книжных людей местного общества, причем круг его знакомых не ограничился соплеменниками, а обнимал собой истинно образованных людей, особенно же интересовавшихся историко-археологическими памятниками Кавказа, к какой бы народности они не принадлежали. Достаточно было два-три раза видеть П. И. Иосселиани и беседовать с ним, чтобы признать в нем человека вполне отдавшего родной историко-археологической науке. Как глубоко религиозный и строго христианских убеждений человек, он особенно ценил высоко историю грузинской церкви и, проявив в этой области удивительное дарование, оставил по себе исторических исследований, описаний и изданий более 70 названий, принимая в то же время деятельное участие почти во всех кавказских периодических изданиях и некоторых петербургских специальных журналах.

Нельзя упускать из виду и то обстоятельство, что на его долю выпала тяжелая и кропотливая работа. Ему приходилось одновременно: и приводить в известность грузинско церковно-исторические памятники и собирать их, и, тщательно разрабатывая, выпускать их в свет с необходимыми примечаниями. Известно, что и самое оставление им педагогической деятельности в тифлисской духовной семинарии, с прикомандированием к канцелярии святейшего синода, было вызвано требовавшей его знаний и энергии разработкой синодального архива. Окончив успешно порученное дело П. И. выписал из дел этого архива если не все, то весьма многое из того, что касалось церковно-исторической жизни православной Грузии и ее церковно-политических сношений с Россией. О том же говорят и сделанный им, согласно указу святейшего синода и распоряжения С.-Петербургской академии наук, разбор древних исторических актов, находящихся тогда в архивах Грузинско-имеретинской синодальной конторы. Но особенно замечательна высочайше разрешенная ему, по всеподданнейшему докладу г. обер-прокурора святейшего синода, поездка его для ученой цели в Афонский грузинский монастырь, известный под именем Иверско-Портаидского. Пробыв здесь без малого 5 месяцев, он много потрудился в деле открытия и изучения грузинских манускриптов, сделав свои изыскания доступными и известными всем, интересующимся наукой. Благодаря этому его пребыванию на Афоне, в Грузии появились три списка о знаменитой грузинской библии 978 года, затем открыты многие жизнеописания святых грузинской церкви; упомянем о найденной им в библиотеке портаидского монастыря службе, составленной на греческом языке в честь и прославление перелагателей священного писания и церковно-богослужебных книг на грузинский язык, — знаменитых грузинских подвижников на св. Афоне: св. Евфимия, Георгия, и Иоанна*.

Предметом его историко-археологических очерков или рассказов были разнообразные эпизоды из истории и археологии Грузии, данные для которых он находил в местных монастырских и княжеских архивах и научных изданиях европейских писателей. Полагая в основание своих исторических трудов добросовестное историческое исследование и основательное знакомство с исторической эпохой, равно как и с условиями быта и жизни прошедших поколений, П. И. Иосселиани, как историк,

* Рукопись эта вместе с другими памятниками пожертвована обществу распространения грамотности среди грузин.

художественно воспроизводит жизнь минувших поколений при помощи необыкновенно живой, поистине творческой фантазии, которая была в нем выдающейся способностью, особым даром божьим. Подобно великому зиждательному духу, который покрыл плотью, связав жилами и одушевил засохшие человеческие кости, он своим художественным творчеством воскрешал из сухих отрывочных и заплеснелых грузинских пергаментных хартий забытые деяния прежних поколений и под художественно-поэтическим его пером сухие кости оживали, покрывались плотью и кровью и оставались навсегда оживотворенными. Красоты очаровательной Грузии в его поэтических описаниях блещут особенной художественностью. В ораторских речах И. красноречие лилось широким потоком.

Обозревая научную и литературную деятельность П. И. Иосселиани, мы не можем не признать ее весьма благотворного значения. Как историк-археолог, он разработал всесторонние многочисленные эпизоды прошлой жизни своей родины, сделавшись авторитетным учителем и руководителем для последующих тружеников. Имя покойного историка-археолога широко гремело, знали его весьма многие и за пределами нашего государства.

Главнейшие из его сочинений суть: 1. История грузинской церкви, указанная нами выше; 2. Жизнеописание святых грузинской церкви; 3. Описание гор. Душета; 4. ცხოვრება გიორგი XIII; 5. Путевые записки по Дагестану; 6. Род князей Чолокаевых; и св. мученика Бидзина (Чолскаев); 7. Гора св. Давида; 8. Жизнь великого моурава Георгия Саакадзе; 9. Кватахевский монастырь и история рода князей Тарханг-Моуравовых; 10. Описание древностей г. Тбилиси; 11. Исторический взгляд на состояние Грузии под властью царей-магометан; 12. Марткобский монастырь; 13. Путевые записки по Кахетии; 14. Различные наименования грузин; 15. Путевые записки от Тифлиса до Ахталы; 16. Города, существовавшие и существующие в Грузии; 17. Пятидесятилетие Тифлисской духовной семинарии; 18. От Тифлиса до Мцхета; 19. Шота Руставели и его творение — «Барсова кожа»; 20. Жинваны*; 21. ქართული გრატიკა; 22. История г. Мцхета и его древностей; 23. Описание Иверско-Портаидского на Афонской горе монастыря; описания эти помещены в газете «Кавказ» 1850 г. № 23. Изданы им на грузинском языке с историко-археологическими примечаниями следующие книги: а) Моуравиада — поэма Иосифа митрополита тифлисского; б) Путешествие по святым местам Тимофея; в) Путешествие Ионы, митрополита русского; г) Похвальное слово в честь знаменитых мужей Грузии католикоса Антония I и д) Жизнь царя Теймураза, соч. царя

* Это сочинение было значительно исправлено и дополнено автором для печати, что и усматривается из найденных нами между рукописями Иосселиани несколько разрозненных листов этой монографии. Недавно к нам попала значительная часть этого рукописного сочинения.

** Эту монографию отыскал я в 1895 г. между рукописями П. И. Иосселиани, пожертвованными его вдовой Анной Николаевной обществу распространения грамотности среди грузин; рукописи описаны мною совместно с Виссарионом Пурцеладзе, ныне священником. Я указал г. Шио Давидову напечатать эту интересную монографию в его сборнике, но, сделав это, он в подстрочном примечании открытие оной рукописи присвоил себе несправедливо. См. «Кав. жизнь», худож.-литерат. сборник, кн. II, стр. 4.

Арчила и др.; К прискорбию, церковно-историческая грузинская наука понесла громадный ущерб вследствие того обстоятельства, что почти все оставшиеся рукописные труды его не избегли печальной участи многих рукописных произведений, не успевших появиться в печати при жизни авторов за неожиданной их кончиной.

Много ценных в научном отношении рукописных сочинений П. И. Иоселиани пропало после его смерти, как и было заявлено об этом своевременно в местной периодической печати: в грузинской газете «Иверия» — Ушангом, и в русской газете «Новое обозрение» — почтителем Пл. Иоселиани*. Это известие вызвало среди грузинского общества справедливое негодование...

Редко приходится встречать сочинения, которые бы под скромным заглавием представляли такое богатое и разнообразное содержание как труды нашего историка-археолога. Отчетливость в передаче фактов меткость суждений, теплота в изложении, громадная эрудиция, редкая проникновенность в дело, и правдивость повествования вместе с поэтическим изложением делают его труды почтенным вкладом в историю Грузии. Благодаря таковому достоинству, многие из его сочинений еще при жизни автора нашли справедливую оценку в разных ученых обществах в России и за границей, что и высказывается ясно в факте зачисления его многими учеными обществами в свои члены и получения им благодарности со стороны разных учреждений. Упомянув о том, что он за свои ученые труды удостоивался неоднократно формальной благодарности от конференции Киевской духовной академии, от обер-прокурора святейшего синода и др. лиц, скажем и то, что он состоял членом корреспондентом Закавказского статистического комитета, действительным членом Одесского общества истории и древностей, членом корреспондентом императорского археологическо-нумизматического общества, членом Парижского общества восточных языков, членом Афинского археологического общества и т. д.

С этим замечательным, всесторонне образованным и глубоко просвещенным умом вполне гармонизировали в П. И. Иоселиани и другие возвышенные душевные свойства. Разумею высоко нравственное развитие его души, выражавшееся в безупречной честности его и простоте. Глубокая преданность высоким принципам добра, чести, благородства составляли отличительную черту нравственной личности П. И., возвышали его пред другими и возбуждали к нему доверие и уважение окружающих, которые не раз обращались к его светлому и правдивому нравственному мерилу. Поэтому, не обинуясь, скажем, что это был человек души истинно христианской, заявившей свою любовь к ближнему не словом или языком, но делом и истиной.

Среди деятелей на поприще грузинской церковной истории и вообще истории Кавказа имя П. И. Иоселиани, конечно, навсегда останется одним из самых замечательных. Эта высокая личность и его многочисленные труды еще ждут себя исторической оценки для которой, за отсутствием пока в печати полного собрания его сочинений**, не наступило

* К вопросу об исчезновении рукописей П. И. Иоселиани. Новое обозрение за 1894 г. X 3521.

** По нотариальному акту от 21 янв. 1902 г. право издания сочинений покойного историка-археолога П. И. Иоселиани передано вдовой его Анной Николаевной мне и я при первой возможности выпущу в свет все его труды.

еще время. Возможность эта откроется тогда, когда его сочинения будут приведены в известность и сделаются доступными для людей науки в целом их виде.

Невольно склоняешься прежде всего пред изумительными трудолюбием П. И. Иосселиани, который в продолжении 40 лет неустанно работал над излюбленным своим предметом до самой своей кончины. Значение всякого труженика выясняется через сопоставление его с другими деятелями в той области, но так как до П. И. не было прецедента в указанной специальности, то он доселе стоит особняком. После покойного П. И. Иосселиани наша церковная история движется черепашьими шагами. По смерти его мы, можно сказать, мало приложили старания к уразумению и выяснению нашей в высшей степени интересной церковной истории, как будто один человек и за сравнительно короткое время мог все сделать, все разработать.

Надеемся, что кроме известных печатных сочинений его, откроются еще другие, принадлежащие перу его произведения, доказательством чего могут служить вполне законченные труды, найденные и отпечатанные после его смерти, равно как и предлагаемый труд, который должно быть написан им между 1835—1841 годами, когда он состоял преподавателем Тифлисской духовной семинарии.

На рукописи этой стоит № 503; очевидно это номер каталога, домашней библиотеки покойного П. И. Иосселиани. Хотя по языку статья устарела и научные в ней данные не вполне соответствуют современным психологическим выводам, но мы его печатаем, как материал для оценки ученой деятельности нашего отечественного историка-археолога и философа.

ცხსა, ფობ. 1458, აღწ. 1, საქ. 24, ფურ. 1—4. დედანი, ხელით ნაწერი.

ლ. გოდერიძე

მასალები „ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოების“ ისტორიისათვის

ქართული კულტურის ისტორიის კვლევაში ერთგვარ ხარვეზს ქმნის კულტურულ-საგანმანათლებლო საზოგადოებათა ისტორიის შეუსწავლელიობა. ეს მდგომარეობა მით უფრო სავალალო გამოჩნდება, თუ გავითვალისწინებთ იმ განსაკუთრებულ როლსა და მნიშვნელობას, რომელსაც ეს საზოგადოებები ასრულებდნენ თავის დროზე ქართველი ხალხის ცხოვრებაში.

ცარიზმის მძიმე რეჟიმისა და რუსიფიკატორული პოლიტიკის პირობებში ქართული კულტურულ-საგანმანათლებლო საზოგადოებები აღვიძებდნენ და აძლიერებდნენ ჩვენი ხალხის ეროვნულ თვითშეგნებას, ამდიდრებდნენ და წინ სწევდნენ ქართულ კულტურას, ხელს უწყობდნენ ქართველი ხალხის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლის წარმატებებს.

მთავრობის მხარდაჭერას მოკლებული, კერძო ინიციატივის საფუძველზე აღმოცენებული ეს ნებაყოფლობითი თავისუფალი საზოგადოებები დიდ მამულოვნილურ საქმეს აკეთებდნენ და ამიტომაც იმსახურებენ სერიოზულ ყურადღებას ქართული კულტურისა და საზოგადოებრივი ცხოვრების ისტორიის საკითხებით დაინტერესებულ პირთაგან.

აღნიშნულ საზოგადოებათა შორის ერთ-ერთი თვალსაჩინო ადგილი მიეკუთვნება „ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოებას“, რომელიც ორი ათეული წლის (1907-1928) მანძილზე ერთგულად და უანგაროდ ემსახურებოდა ქართული კულტურის განვითარების საქმეს.

„ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოება“, რომელსაც თავდაპირველად „ილია ჭავჭავაძის სახელობის ქართული კულტურის მოყვარულთა წრე“ ეწოდებოდა, 1907 წელს ჩამოყალიბდა მოსკოვში ქართველ სტუდენტთა შორის, ცნობილი იურისტისა და საზოგადო მოღვაწის გიორგი ჟორდანის ინიციატივით. აქედან იწყება კიდევაც საზოგადოების მოღვაწეობის პირველი (მოსკოვის) პერიოდი, რომელიც გრძელდება 1912 წლამდე, როდესაც წრემ თავისი საქმიანობა თბილისში გადმოიტანა და დამოუკიდებელ საზოგადოებად ჩამოყალიბდა სახელწოდებით „ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოება“.

მოსკოვის უნივერსიტეტთან ქართველ სტუდენტთა ამგვარი წრის დაარ-

სებას ხელს უწყობდა ის გარემოება, რომ იქ არსებობდა ქართველთა ე. წ. „სათვისტომო“ („Землячество“), სადაც სტუდენტები კითხულობდნენ მეცნიერული შინაარსის მოხსენებებსა და რეფერატებს საქართველოს ისტორიისა და ქართული კულტურის მნიშვნელოვან საკითხებზე. მაგრამ ამას „სათვისტომოში“ არ ჰქონდა სისტემატური და ორგანიზებული ხასიათი. „სათვისტომო“ უმთავრესად მიზნად ისახავდა სტუდენტთა მატერიალურ დახმარებას, რის გამოც მეცნიერულ მუშაობას ნაკლები ყურადღება ექცეოდა. მიუხედავად ამისა, იქ წაკითხულ მოხსენებებსა და მათ გარშემო გამართულ კამათს დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა ქართული კულტურის საფუძვლიანი შესწავლისათვის.

უნივერსიტეტში მოსწავლე ქართველი ახალგაზრდობის მოწინავე ნაწილისათვის ცხადი შეიქმნა, თუ რა მნიშვნელობა ექნებოდა ეროვნული თვალსაზრისით მოსკოვის უნივერსიტეტში — რუსული მეცნიერებისა და კულტურის ამ დიდ ტაძარში — ქართველ სტუდენტთა სამეცნიერო წრის დაარსებას, რომელიც ერთი მხრივ, სამშობლოდან მოშორებულ ქართველ ახალგაზრდებს სიყვარულისა და მეცნიერული კვლევის ინტერესს აღუძრავდა ეროვნული კულტურის სხვადასხვა დარგის მიმართ, მეორე მხრივ, რუსეთის საზოგადოებას ახლოს გააცნობდა საქართველოს ისტორიასა და კულტურას, რითაც ხელს შეუწყობდა რუსი და ქართველი ხალხების სულიერ დაახლოებას.

როგორც ავლენივნეთ, მოსკოვის უნივერსიტეტში ამგვარი სამეცნიერო წრის დაარსების ინიციატორად გამოდის იურიდიული ფაკულტეტის სტუდენტი გიორგი ჟორდანია, ცნობილი ქართველი ისტორიკოსის თედო ჟორდანიას ვაჟი.

სტუდენტობის პერიოდში გ. ჟორდანია განსაკუთრებით გატაცებული ყოფილა ამიერკავკასიის ხალხების, კერძოდ, ქართველების ზნე-ჩვეულებების, ყოფა-ცხოვრების, ადამ-სამართლის შესწავლით, რასაც ამტკიცებს მის პირად ფონდში დაცული სტუდენტობის დროინდელი კონსპექტები, თხზულებები, გამოკვლევები, ეთნოგრაფიული ხასიათის ჩანაწერები.

გ. ჟორდანიას სტუდენტობის დროინდელი თხზულებებიდან აღსანიშნავია „ქართველი ხალხის ყოფა-ცხოვრება და ზნე-ჩვეულებანი XIX საუკუნის შუა წლებში ი. ჭავჭავაძის ლიტერატურულ ნააწრმოებების მიხედვით“, რომელიც მან მოხსენების სახით წაიკითხა მოსკოვის „ბუნებისმეტყველების, ანთროპოლოგიისა და ეთნოგრაფიის მოყვარულთა საზოგადოების“ ეთნოგრაფიული განყოფილების საჯარო სხდომაზე 1908 წლის 12 მარტს.

გ. ჟორდანიას მოხსენებაში გატარებულ აზრს ილია ჭავჭავაძის და მისი შემოქმედების შესახებ იმ დროისათვის უთუოდ დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა როგორც ილიას შემოქმედების სწორად გაგების თვალსაზრისით, ასევე რუსეთის საზოგადოებისათვის ქართველ კლასიკოსთა შემოქმედების გაცნობის მიზნითაც.

გ. ჟორდანია, როგორც მისი სტუდენტობის პერიოდის სტატიებიდან და გამოკვლევებიდან ჩანს, მოწინავე შეხედულებების მქონე, მრავალმხრივ განათლებულ, ქართველი ერის ინტერესების დამცველ ახალგაზრდად გამოიყურება. ამიტომ ბუნებრივია, წრის ბიუროს პირველ თავმჯდომარედ სწორედ იგი აირ-

ჩიეს. ამ მოვალეობას გ. ჟორდანია უცვლელად ასრულებდა მისკოვში სწავლის პერიოდში და შემდეგაც, საზოგადოების არსებობის მთელ მანძილზე.

„ქართული კულტურის მოყვარულთა წრე“ შეძლებისდაგვარად ზრუნავდა მოსკოველ საზოგადოებაში ქართული კულტურის გავრცელება-პოპულარიზაციისათვის: მართავდა საიუბილეო სხდომებს, ქართულ საღამოებს, რომლებშიც ქართველ სტუდენტებთან ერთად მონაწილეობას იღებდნენ რუსული ხელოვნების თვალსაჩინო წარმომადგენლებიც: ალ. სუმბათაშვილი-იუჟინი, სობინოვი, კაჩალოვი და სხვ.

წრის სხდომებზე (ხშირად ფართო აუდიტორიის წინაშე) სტუდენტებისა და პროფესორ-მასწავლებლების (ალ. ხახანაშვილი, ა. ვორმსი, ფრიხე, პ. საკულინი, ალ. ჯავახიშვილი და სხვ) მიერ იკითხებოდა მეცნიერული და მეცნიერულ-პოპულარული ხასიათის ლექცია-მოხსენებები საქართველოს ისტორიის, ეთნოგრაფიის, ლიტერატურის, სამართლისა და სხვა საკითხებზე. ხშირად წრის წევრები სამეცნიერო მივლინებებითაც მიემგზავრებოდნენ საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში ქართველი ხალხის ყოფა-ცხოვრების, ზნე-ჩვეულებების, სააღათო სამართლის შესწავლის მიზნით.

1912 წელს, უნივერსიტეტის დამთავრების შემდეგ, „ქართული კულტურის მოყვარულთა წრის“ წევრები სამშობლოში დაბრუნდნენ და აქ გადმოიტანეს თავიანთი საქმიანობა — ზემოხსენებულ წრის მიერ შექმნილ ნიადაგზე 1912 წელს თბილისში აღმოცენდა ამავე სახელწოდების საზოგადოება.

30 ოქტომბერს მიხ. მაჩაბლის ბინაზე გაიმართა საზოგადოების პირველი დამფუძნებელი კრება, რომელზედაც აირჩიეს საზოგადოების პირველი საბჭო შემდეგი შემადგენლობით: გ. ჟორდანია (თავ-რე), დ. კასრაძე (მდივანი), სილ. გაბუნია (თავ-რის ამხანაგი), დ. წითლანაძე, რ. გაბაშვილი და ვ. კარბელაშვილი. გ. ჟორდანიას წინადადებით კრებამ დაადგინა, რომ „ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოებას“ მინიჭებოდა იმხანად ახლადგანსვენებული პროფ. ალ. ხახანაშვილის სახელი. კრებამ დაავალა კიდევაც საზოგადოების ახლადარჩეულ საბჭოს შემადგენლობას, შუამდგომლობა აღედგრა მთავრობის წინაშე ზემოხსენებული დიდგენილების სისრულეში მოსაყვანად. მაგრამ, როგორც ჩანს, მთავრობამ არ დააკმაყოფილა საბჭოს ამგვარი შუამდგომლობა, რასაც გვაფიქრებინებს ის გარემოება, რომ ამ საზოგადოების ფონდში დაცულ ოფიციალურ დოკუმენტებში საზოგადოება არსად არ იხსენიება ალ. ხახანაშვილის სახელობის საზოგადოებად.

საზოგადოება შეძლებისდაგვარად ზრუნავდა ქართული მწერლობის განკითხარებაზე, სცემდა წიგნებსა და ბროშურებს, დახმარებას უწევდა ხელმოკლე მწერლებს, ნიშნავდა და აძლევდა პრემიებს (მაგ. ნ. ლომოურის სახ. პრემია) საუკეთესო მხატვრული ნაწარმოების შექმნისათვის. მართავდა ქართველ მწერალთა იუბილეებს (შ. მღვიმელის სამწერლო მოღვაწეობის 30-ე წლისთავის აღსანიშნავი დღი); საზოგადოებამ წამოიწყო მწერალთა დასასვენებელი სახლის მშენებლობა წალკერში და ა. შ.

ამასთანავე საზოგადოება ზრუნავდა საქართველოს წიაღისეული სიმდიდრის გამოკვლევაზე, აგროვებდა ხალხური ზეპირსიტყვიერების ნიმუშებს (ან-

დაზები, გამოცანები, თქმულებები, ხალხური ლექსები) და ეწეოდა მათ მეცნიერულ შესწავლას, კრებდა და ფონოგრაფზე იწერდა ხალხურ სიმღერებს. ზრუნავდა ქართული ხალხური სიმღერების გუნდების (სანდრო და მიხეილ კავსაძეების, ძუკუ ლოლუას) ჩამოყალიბებაზე, ქართული საოპერო მუსიკის განვითარებაზე და სხვ.

გარდა ამისა, საზოგადოება შეხვედრებს უწყობდა რუსული მეცნიერებისა და ხელოვნების მოწინავე წარმომადგენლებს. ამ შეხვედრების დროს საზოგადოების წევრები რუსულ ენაზე კითხულობდნენ მოხსენებებს ქართველი ხალხის ისტორიული წარსულის, მისი ზნე-ჩვეულებების, ადათ-წესების, ლიტერატურისა და სხვა საკითხების შესახებ, აგრეთვე მართავდნენ კონცერტებს და მხატვრულ განყოფილებებს ქართველი პოეტებისა და ხელოვნების გამოჩენილ მოღვაწეთა მონაწილეობით.

საზოგადოების წევრებს ღრმად სწამდათ, რომ ეროვნულ საუნჯეთა შორის მშობლიური ენა ყველაზე სათუთია და მუდმივ საზრუნავი. ამ მიმართულებით საზოგადოებამ მთელი რიგი საჯარო სხდომები მიუძღვნა ქართული მართლწერის წესების დადგენას.

„ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოების“ გამგეობამ ერთი ფრიად საკირო საქმის მოწესრიგება ეკისრა — წერდა ეურ. „განათლება“, ეს საგანი გახლავთ ქართული საერთო მართლწერის დამყარება ჩვენს მწერლობაში და გამორკვევა სხვადასხვა საგრამატიკო წესებისა¹.

აღნიშნულ პერიოდში ქართული მართლწერის წესების დადგენასთან დაკავშირებით საზოგადოების საჯარო კრებებზე ირჩეოდა ისეთი საკითხები, როგორიც იყო, მაგალითად: „ქართული ორთოგრაფიული ლექსიკონის შედგენა“, „ქართული მართლწერა ქართულ სკოლასა და მწერლობაში“, „რა გზით შეიძლება ქართული მართლწერის მოწესრიგება“, „ბრუნვათა შეთანხმება“ და სხვ.

ამ საკითხების შესახებ მსჯელობის დროს აქტიურ მონაწილეობას იღებდნენ და თავის აზრს გამოთქვამდნენ საზოგადოების წევრები, იმდროინდელი ცნობილი მოღვაწენი: პ. მირიანაშვილი, დ. კარიჭაშვილი, ს. გორგაძე, ალ. ჭიჭინაძე, ივ. რატიშვილი, კ. კეკელიძე, შ. დადიანი, აკ. შანიძე და სხვები, რის შესახებაც ვრცლად იწერებოდა მაშინდელ პერიოდულ გამოცემებში.

აღსანიშნავია, რომ ქართული ენის გრამატიკული ნორმებისა და მართლწერის საკითხების გამოსარკვევად საზოგადოებასთან ჩამოყალიბდა ე. წ. „საგრამატიკო კომისია“ (ივ. მაჭავარიანი, პ. მირიანაშვილი, ს. გორგაძე, კ. კეკელიძე, თ. ჟორდანი, გრ. ყიფშიძე და დ. კარიჭაშვილი) და „ლექსიკონის შემდგენელი კომისია“ (იპ. ვართაგავა, იუსტ. აბულაძე, გ. ყიფიანი, დ. კარიჭაშვილი და მ. ჯანაშვილი); შეიქმნა სპეციალური „საგრამატიკო ფონდიც“.

ამასთან ერთად, საზოგადოება იბრძოდა ქართული ენის სიწმინდის დასაცავად და ქართულ მწერლობაში ერთიანი სალიტერატურო ენის ნორმების დასამკვიდრებლად.

¹ ეურნ. „განათლება“, 1915, № 8—9, გვ. 71—72.

რევოლუციამდელ საქართველოში ეროვნული კულტურის თვითმყოფადობის შენარჩუნებისათვის დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა ქართულ თეატრს. „ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოება“, რომლის მიზანს შეადგენდა ეროვნული კულტურის ზრდა-განვითარებაზე ზრუნვა, ცხადია, გვერდს ვერ აუვლიდა თეატრს და თეატრალურ ცხოვრებასთან დაკავშირებულ საკითხებს. საზოგადოება ყოველთვის აქტიური მონაწილე იყო ყველა იმ საქმისა, რაც მაშინდელ ქართულ თეატრს აღელვებდა ან ამწუხრებდა: მონაწილეობას ღებულობდა თეატრალური ხელოვნების გამოჩენილ მოღვაწეთა იუბილეების აღნიშვნაში, აცნობდა ფართო საზოგადოებას ქართული თეატრის ისტორიას, მსჯელობდა მის მომავალზე და სხვ.

საყურადღებოა, რომ „ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოების“ საპატიო და ნამდვილ წევრებად ითვლებოდნენ ქართული თეატრის ისეთი გამოჩენილი მოღვაწენი, როგორიც იყვნენ: ლადო ალექსი-მესხიშვილი, ვ. აბაშიძე, ელ. ჩერქეზიშვილი, ვ. გუნია, ალ. წუწუნავა, ალ. ახმეტელი, კ. მარჯანიშვილი და სხვები, რომლებიც აქტიურ მონაწილეობას იღებდნენ საზოგადოების მიერ ჩატარებულ ღონისძიებებში.

საზოგადოების საპატიო წევრებად არჩეული იყვნენ აგრეთვე რუსული თეატრალური ხელოვნების წარმომადგენლებიც: ალ. სუმბათაშვილ-იუჟინი, ა. იაბლოჩკინა, ე. გოგოლევა, სერ. იუდინი, ვს. აქსიონოვი და სხვ.

აღსანიშნავია, რომ მოსკოვის აკადემიური მცირე თეატრის მსახიობები: ა. იაბლოჩკინა, ე. გოგოლევა, ვს. აქსიონოვი, ვ. ნ. რიჟოკი და სხვ. პირადად მონაწილეობდნენ საზოგადოების მიერ ჯერ მოსკოვში, ხოლო შემდეგ თბილისში ჩატარებულ იმ ღონისძიებებში, რომლებიც საზოგადოებამ განახორციელა ალ. სუმბათაშვილ-იუჟინის პატივსაცემად 1927-1928 წლებში.

საზოგადოების საქმიანობა, ქართველ ხალხში რომ ფართო ინტერესსა და თანაგრძნობას იწვევდა, ეს იქიდანაც ჩანს, რომ საზოგადოების საჯარო კრებებს ყოველთვის დიდძალი ხალხი ესწრებოდა. საზოგადოების (კოცხალ და ნაყოფიერ პრაქტიკულ საქმიანობაზე მიუთითებს მისი ყოფილი წევრების (ვ. გუნიას, ივ. გომარტელის, პ. მირიანაშვილის, დ. კასრაძის, იპ. ვართაგვას, შ. დადიანის, გ. ქუჩიშვილისა და სხვ.) მოგონებები.

1918 წელს „ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოებამ“ მიიღო ახალი წესდება და გამოიცვალა სახელწოდება. იგი გარდაიქმნა „საქართველოს კულტურისა და შრომის კავშირად“, რაც იმით იყო გამოწვეული, რომ ქართული უნივერსიტეტის გახსნის შემდეგ ამ უკანასკნელის ტელში გადავიდა ქართული კულტურის სხვადასხვა დარგის მეცნიერული კვლევა-ძიებისა და შეწავლის საქმე, რის გამოც საზოგადოებას ჩამოეხსნა მისი პირვანდელი მიზანი ახალი წესდებით საზოგადოებას უმთავრესად პრაქტიკულ-კულტურულ საქმიანობაში უნდა მიეღო მონაწილეობა.

ახალ ვითარებაში, ახალი წესდების საფუძველზე, „ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოება“, გარდაიქმნა რა „საქართველოს კულტურისა და შრომის კავშირად“, რამდენადმე დასცილდა თავის პირდაპირ მიზნებს არა მარტო მეცნიერულ საქმიანობაში, რაც უნივერსიტეტს გადაეცა, არამედ კულ-

ტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობაშიც და მის მოღვაწეობაში მთავარი ადგილი დაიჭირა საზოგადოების არსებობის შესანარჩუნებლად საჭირო წყაროებისა და საშუალებების გამოძებნამ. ეს ჩანს როგორც ახალი წესდების შინაარსიდან, ასევე საზოგადოების პრაქტიკული საქმიანობის მიხედვითაც. კერძოდ, ამას მოწმობს „კავშირის“ განზრახვა გაეხსნა სამხატვრო სახელოსნოები, წიგნის მაღაზიები, საკანცელარიო ნივთების მაღაზია და სხვა, რაც აღრიხდელი წესდების მიხედვით არ შეადგენდა მის პირდაპირ მიზანს.

საზოგადოების ამგვარი საქმიანობა გამოწვეული იყო იმდროინდელი საქართველოს მძიმე პოლიტიკური და ეკონომიური კრიზისით. სწორედ ამით აიხსნება, რომ 1917-1920 წლებში, მენშევიკების მმართველობის პერიოდში, რამოდენიმედ შეფერხდა საზოგადოების კულტურულ-საგანმანათლებლო მუშაობა — საზოგადოებას აღარ ყოფნიდა ძალები და მატერიალური სახსრები კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობისათვის.

1921 წელს საქართველოში საბჭოთა წყობილებამ გაიმარჯვა. საბჭოთა ხელისუფლების მთავარ ამოცანას შეადგენდა საქართველოს ახალგაზრდა რესპუბლიკის დაცვა გარეშე და შინაური მტრებისაგან, აგრეთვე მენშევიკების დროს დანგრეული და განადგურებამდე მისული სახალხო მეურნეობის აღდგენა. იმდროინდელი საქართველოს ცხოვრების დღის წესრიგში პირველ რიგში იდგა ქვეყნის პოლიტიკური და ეკონომიური ამოცანები. ამიტომ საბჭოთა ხელისუფლებას თავისი არსებობის პირველ წლებში დასაშვებად მიაჩნდა კერძო ინიციატივაზე არსებული ისეთი პროგრესული მიმართულების კულტურულ-საგანმანათლებლო საზოგადოებათა არსებობა, რომლებიც აღმოცენდნენ საქართველოში საბჭოებამდელ პერიოდში და თავისი პრაქტიკული მოღვაწეობით ეხმარებოდნენ მთავრობას კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობაში.

საბჭოთა პერიოდში შეიქმნა ფრიად ხელსაყრელი პირობები „ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოების“ მიზნების განხორციელებისათვის. ამ დროს საზოგადოება დაუბრუნდა თავის პრავანდელ წესდებას (მცირეოდენი ცვლილებების შეტანით) და სახელწოდებას.

საზოგადოებაში გაერთიანებული ქართველი მშრომელი ინტელიგენციის წარმომადგენლები თავიდანვე მტკიცედ დადგნენ საბჭოთა ხელისუფლების მხარეზე და სურვილი გამოთქვეს აქტიური მონაწილეობა მიეღოთ საბჭოთა ხელისუფლებისა და კომუნისტური პარტიის მიერ დასახულ აქტუალურ კულტურულ ამოცანების განხორციელებაში.

საბჭოთა პერიოდში საზოგადოებამ დიდად ნაყოფიერი შრომა გასწია ქართული მატერიალური კულტურის ძეგლების შესწავლისა და მათი დაცვის თვალსაზრისით. ამ მხრივ აღსანიშნავია საზოგადოების დაკვეთით ნატალია ტოლმაჩევსკაიას ზეერ გადაღებული ფრესკების პირები საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში მდებარე ტაძრებიდან (ბედიის, ლიზნის, ყინწვისის, გელათის, მცხეთის, სამთავისის, ურბნისის, ზარზმის და სხვა). ფრესკები გადაღებული იყო ფერად საღებავებში მათი ნატურალური ზომისა და აღრიხდელი მხატვრობის ზუსტი დაცვით.

ქართული კულტურის რუსეთში პოპულარიზაციის მიზნით ძველი ქართუ-

ლი კედლის მხატვრობის ნიმუშების გამოფენა საზოგადოებამ მოაწყო მოსკოვსა და ლენინგრადში (საქ. მეცნიერებათა აკადემია, სახვითი ხელოვნების აკადემია), სადაც გამოფენის ორგანიზაციისა და მოხსენების წასაკითხავად მივლინებულ იქნა ნ. ი. ტოლმაჩევსკაია, როგორც საზოგადოების მეცნიერ-თანამშრომელი. ტოლმაჩევსკაიას მოსკოვში გამოფენის მოწყობის ორგანიზაციაში დიდი დახმარება გაუწია მარიამ სუმბათაშვილ-იუეინამ, რომელიც საზოგადოების საპატიო წევრად ითვლებოდა.

აღნიშნულმა გამოფენამ სპეციალისტების დიდი ყურადღება დაიმსახურა. პროფესორები: ლიხაჩოვი, აინალოვი, ორბელი, ნ. მარი, გ. კოვალევსკი და სხვები მაღალ შეფასებას აძლევდნენ გამოფენაზე წარმოდგენილ ქართული კედლის მხატვრობის ნიმუშებს.

„ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოებას“ განზრახული ჰქონდა სხვა მრავალი კულტურულ-საგანმანათლებლო ღონისძიებათა ჩატარება, მაგრამ იმის გამო, რომ ამგვარი საქმიანობა დაეკისრა საბჭოთა სათანადო დაწესებულებებსა და ორგანიზაციებს, ეროვნული კულტურის განვითარებაზე ზრუნვა საბჭოთა სახელმწიფოს ხელში გადავიდა, „ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოების“, ისე როგორც სხვა დანარჩენი ქართული კულტურულ-საგანმანათლებლო საზოგადოებების არსებობა, ზედმეტი გახდა. 1928 წელს საზოგადოებამ არსებობა შესწყვიტა.

* * *

ქვემოთ მოტანილი საბუთები და მასალები, რომელნიც ასახავენ „ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოების“ ისტორიის მთავარ მომენტებს, გამოვლინებულია ჩვენს მიერ თბილისისა და მოსკოვის არქივებში: საქართველოს ცენტრალურ სახელმწიფო საისტორიო არქივში (ფონდები №№2094, 1813), მოსკოვის საქალაქო ცენტრალურ სახელმწიფო არქივში (ფონდი № 418), საბჭოთა კავშირის ლიტერატურისა და ხელოვნების ცენტრალურ სახელმწიფო არქივში (ფონდი № 878) და აგრეთვე საქართველოს სახალხო განათლების, ლიტერატურული და თეატრალური მუზეუმების ხელნაწერთა კოლექციებში.

საბუთები და მასალები, რომლებიც უმეტეს ნაწილად დედნებს წარმოადგენენ, აღდგენილია თანამედროვე არქეოგრაფიული წესების დაცვით: თვითელ მათვანს დასაწყისში გაკეთებული აქვს ჩვენს მიერ შედგენილი ანოტირებული სათაური, ხოლო ბოლოში — ლეგენდა, ტექსტები იბეჭდება უცვლელად (ახალი ორთოგრაფიით) ქრონოლოგიური თანმიმდევრობის დაცვით.

№ 1

1908 წლის მარტის 6. — მოსკოვის უნივერსიტეტთან არსებული
 „ქართული კულტურის მოყვარულთა წრის“ წესდება

1.

Цель кружка — всестороннее изучение грузинской культуры в ее различных проявлениях, как-то: литературы, политической и социальной истории, права и др.

2.

Для достижения этой цели кружок на общих основаниях устраивает лекции, рефераты, научные советования, образует специальный комитет по тем или другим областям изучаемой культуры, устраивает экскурсии, издает при первой возможности журнал и организует библиотеку.

3.

Средства кружка состояются из: 1, вступительных и от месячных взносов, размер коих определяется общим собранием.; 2, доходов различных предприятий кружка: вечеров, публичных лекций, рефератов и народных чтений, устраиваемых на общих основаниях главным образом в каникулярное время, 3, пожертвований.

4.

Кружок состоит из почетных и учредительных членов.

5.

Почетными членами могут быть избраны лица, заслужившие особую признательность кружка. Почетных членов предлагает бюро и их избирает общее собрание большинством не меньше 2/3 голосов.

6.

Членами кружка могут быть только студенты МГУ, изъявившие на то желание, утвержденные общим собранием.

7.

Делами кружка заведывают общее собрание и бюро.

8.

Собрание кружка делится на распорядительные и исполнительные. Последние могут быть как публичными, так и непубличными.

9.

Распорядительное общее собрание выбирает должностных лиц в бюро, а также членов, кружок утверждает отчеты, сметы, выбирает

комиссии. Ему же принадлежит исключительное право возбуждать ходатайство об изменении и дополнении настоящего устава.

10.

Исполнительные общие собрания действительны при всяком числе членов.

11.

Распорядительные общие собрания действительны, если в них участвуют не меньше половины всех членов.

Примечание: 1. Если же должны быть разрешены важные вопросы.

12.

Общее собрание открывает уполномоченный член бюро, но происходят таковые под председательством избираемого обществом собрания председателя, который приглашает к себе секретарем секретаря бюро.

13.

Бюро избирается на один год, в январе, в количестве 5 членов.

14.

Бюро ответственно перед общим собранием.

15.

Бюро подлежат: созыв общего собрания, заняться текущими делами, организует рефераты, лекции и т. д.

16.

Официальным языком кружка является грузинский язык. На этом языке должны составляться протоколы и другие документы, на этом же языке читаются в кружке доклады и лекции.

Примечание: В том случае, когда на заседании кружка присутствуют негрузины, может быть допущено отступление от этого правила.

მოსკოვის საქალაქო ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონ. 418, აღწ. 499, საქ. 14, ფურ. 1—2. დედანი, ხელით ნაწერი: წესდება დამტკიცებულია მოსკოვის უნივერსიტეტის რექტორის მიერ 1908 წლის მარტის 27-ს, ხელის მიხედვით შედგენილია გ. ჟორდანიას მიერ. არსებობს წესდების ქართული ტექსტიც, რომელიც შინაარსობლივად ემთხვევა მოტანილ ტექსტს (ცხსა, ფონ. 2094, საქ. 5, ფურ. 1-3).

№ 2

1908 წლის მარტის 12. — მოსკოვის უნივერსიტეტთან არსებული „ქართული კულტურის მოყვარულთა წრის“ თავმჯდომარის გ. ურდანიას მოხსენება „ქართ-ველი ხალხის ყოფა-ცხოვრება და ზნე-ჩვეულებანი XIX ს-ის შუა წლებში ი. ჭავჭავაძის ლიტერატურული ნაწარმოებების მიხედვით“¹

На мою долю выпала благородная задача — коснуться одной из сторон деятельности маститого грузинского поэта, кн. Ильи Григорьевича Чавчавадзе, который справедливо может быть назван первым народным поэтом Грузии, далеко опередившим своих предшественников как широтою и глубиною захвата, так и умением правдиво передать житейские отношения, метко схватить черты народного характера и олицетворить их в типах, необычайно выпуклых, ярких, дышащих жизненной правдой. Он первый спустился в народ, сделав главным и почти исключительным предметом своих произведений народную жизнь с ее скорбями и печалью, с ее положительными и отрицательными сторонами, — и бессмертная заслуга бессмертного поэта в том и состоит, что он изобразил в своих произведениях народ настоящий, как он есть в действительности, — «народ, говорящий о своих нуждах народным языком».

«Я только о том и стараюсь, чтобы придать его (народа) мыслям его же оттенок и его словам — его тон. Если мне это удалось, мое намерение исполнено». — Вот как характеризует он сам свое творчество. И действительно, жизнь грузинского народа нашла в его лице прекрасного выразителя. Проницательность, наблюдательность, тонкое знание народной психологии дали ему возможность понять действительные нужды народа, понять, по собственному его выражению, «каким жалом была ужалена его родина».

При самом выступлении на литературное поприще, он не мог не заметить того пессимизма, в который был повержен его родной народ, — пессимизма, прекрасно выразившегося в коротеньком, но метком изречении, сложившемся к тому времени среди грузинского простонародья: «Куда пойдешь? Кому скажешь: бог высоко, царь далеко. Воронцов* стоит, ничего не говорит». В этих нескольких словах действительно прекрасно выразилось безнадежно-мрачное настроение грузинского простонародья, которое, находясь в невозможных условиях, будучи притесняемо со всех сторон, не видя нигде правды и справедливости, потеряло почти всякую надежду на светлое будущее. И кн. И. Г. Чавчавадзе своим чутким сердцем понял это настроение.

Мрачная, безотрадная картина современной ему жизни наполнила собою его сердце и вылилась в целом ряде высокоталантливых произведений. В них он с беспощадной правдивостью вскрыл картину окружающей его действительности, показав все несправедливости, которые

¹ მოხსენება წაკითხულია „მოსკოვის ბუნებისმეტყველების, ანთროპოლოგიისა და ეთნოგრაფიის მოყვარულთა საზოგადოების“ ეთნოგრაფიული განყოფილების საჯარო სხდომაზე.

² Под Воронцовым тут разумеется памятник кн. Воронцову, поставленный в г. Тифлисе Г. Ж.

творились вокруг него, весь ужас, все безвыходное положение, в котором находились низшие слои населения. Он жестоко бичует современные ему социальные порядки, и бичевание его тем тягостнее и жесточе, чем беспристрастнее, правдивее его анализ. Как живые проносятся перед нами созданные им образы, с необычайной ясностью представляется вся их жизненная обстановка.

Незавидными чертами рисует нам ее Чавчавадзе! Все то же растлевающее влияние крепостного права как на крепостных, так и на крепостников, что и в других странах, все знакомые из всемирной литературы лица, не менее знакомые взгляды и суждения. Все то же резкое деление населения на два взаимно друг друга исключаящие класса, из которых один, малочисленный, живет себе припеваючи, не ударяя пальца о палец, живет потом и кровью другого, несравненно более многочисленного. Остановимся на некоторых наиболее характерных картинах из жизни трудового народа.

Вот перед нами строптивый помещик Датики, со злой усмешкой на губах, доказывающий своему крепостному Габро — свое *jus primaе noctis* по отношению к его, Габро, невесте, Датики, который для удовлетворения своей минутной страсти не пожалел загубить три ни в чем неповинные жертвы и в числе их друга своего детства.

Или вот еще картина — Старик-отец, не будучи в силах, благодаря болезни, собственными силами продолжать ведение хозяйства, умоляет своего барина отпустить к нему сына, который прислуживал при барском дворе. Барин высокомерно удивляется подобной «наглости» своего холопа и наотрез отказывается исполнить его просьбу, а когда выведенный его бесчеловечностью из терпения старик заявляет о своих человеческих правах словами: «И мы ведь люди! И нам, стало быть, жить надо! А ты мне и правду молвить не даешь?! Так тыфу же твоему правосудию!» — тогда разгневанный барин приказывает высечь старика розгами, под ударами которых несчастный умирает.

И вот и пахарь, изливающий свои жалобы на мирскую несправедливость перед верным, бесловесным другом.

— Одинаков наш удел — жалуется он: обоим нам досталась мать-сыра земля. Ну и будем в дружной работе безрадостно доживать дни, проводя борозду за бороздой, потом поливая землю.

— Мой удел не легче твоего — продолжает он — он даже тягостнее: и у меня, как у тебя «насильно отняли небо», а то обстоятельство, что я наделен словом, — является для меня источником новых страданий, новых мучений. К чему мне слово, если оно бессильно в борьбе за правду?! Много чего накапливает у меня в груди, но все это я принужден хоронить в ней же. И вот здесь то я несчастнее тебя, мой верный товарищ! Здесь мое ярмо тяжелее твоего!» — так заканчивает он свое сечение.

Не счастливее и жизнь городского рабочего — муши*, — бобыля, в поисках за счастьем пришедшего издалека в Тифлис. Скитается он, одинокий, никому ненужный, по улицам чуждого ему города, и никому до него нет дела!..¹ Вот несколько эпизодов из его жизни.

* Муша — человек, переносящий на своей спине громадные тяжести, Г. Ж.

¹ მრავალწერტილი აქ და ყველაზე საზოგადოება.

Полдень, смрадно, душно... Муша лежит у стены под палящими лучами солнца и грустно-грустно напевает про себя песенку, в которой отражается вся его беспросветная жизнь, постоянные мытарства из-за куска хлеба. Или вот идет он, согнувшись под тяжестью ноши, еле переводя дух... Ноги его подкашиваются... Вдруг налетела на него господская коляска, сшибла его с ног и, как ни в чем не бывало, промчалась дальше, а публика весело смеется... боже, сколько горечи, сколько боли и поруганного человеческого достоинства отразилось в его взгляде! «В его молчании гнев божий!... Молча же, с трудом поднимает он ношу, взваливает ее на плечи и продолжает путь...

Но вот он уже у места назначения. Усталый, оттирает он солдатскою шинелью пот с благородного чела, с наслаждением дышит его усталая грудь. Он ждет выдачи условленной платы. Но увы! Не дают ее полностью!... — «Не ломай мне куска хлеба!» — с укоризной говорит он — «я ведь купил его скотским трудом!». Но его никто не слушает, так как он бессилен, а бессильных обижают. Богатому дадут больше, а ему, голодному, несчастному, не дают и следуемого, торгуются с ним из-за проша, а ведь каждый лишний грош для него — лишний день жизни!... И идет он усталый, обиженный и обездоленный, а с наступлением ночи засыпает где-нибудь на улице с тем, чтобы на следующий день снова продолжать безбожный труд... И так изо дня в день, и никогда не суждено ему пожить по-человечески.

Но вот и смертный час его настал. Один, где-нибудь в погребе, лежа на соломе, борется он со смертным недугом... Как жил он одинокий, так в одиночестве и умирает. Тщетно простирает он руки и зовет милых сердцу своему! Никто не явится на его зов! И так он один, как перст, умирает, никем не оплаканный, неоплаканного же опустят его в могилу, и ничто никогда не напомнит никому о «здешнем» существовании этого истого мученика эпохи!

Можно было-бы продолжить до бесконечности эти образы, но и сказанного достаточно, чтобы представить себе всю невыносимость, весь трагизм положения обездоленного грузинского простонародья. Не видя нигде защиты, ибо и суды всецело стояли не на его стороне, оно затаивало в сердце злобу, чтобы при случае излить ее, но это в сердце, а внешним образом оставалось терпеть, терпеть и терпеть!...

Однако, не все могли терпеть! Все, что было наиболее сильного, энергичного, непримиримого среди крестьянства, бежало в горы и леса там занималось разбоями, но это — не обыкновенные разбойники, из-за угла убивающие всякого встречного с целью его ограбить. Это скорее — правда, единоличные — мстители за себя и своих притесненных собратьев*. Стоит нам мельком взглянуть на типы разбойников, выведенных в произведениях Чавчавадзе, чтобы убедиться в этом.—Вот перед нами знакомый нам уже Габро, мстящий за изнасилование невесты и смерть тестя; вот безымянный убийца своего помещика, не смогший смотреть, как на его глазах терзали старика-отца и одним выстрелом отделивший тело тирана от души, а себя обрекший на вечное бездомное скитание; а вот и храбрый Како, о котором в народе говорят, что «он, храбрец, бежал от несправедливости, любит крестьянина и как великий

* В статье А. С. Хаханова, здесь указано, и влияние Карла Мора из трагедии Шиллера. См. стр. 128. Ред.

Арсена бережно носит, как дитя в подоле, крестьянскую судьбу, горе и радость», — Како, который — как он сам выражается, — «терпит много лишений, бездомье, страх, голод, скитанье на подобие зверя, заячий сон», — но переносящий все это легко, так как «здесь он сам себе господин, здесь он свободен, а что может быть ценнее свободы» — той свободы, которая влекла в горы и леса сотни, тысячи ему подобных?!...

Легко видеть, что все это — не обыкновенные преступники, а жертвы. Это — люди, которые в роли разбойников являются недоразумением, которые при иных условиях, могли бы быть полезными членами общества. До разбоя их доводят не «преступные страсти», а как раз наоборот — как выражается Габро — «искра божья», которая не находя нигде правды, сама ищет пути к ней при помощи частной мести. «Нет — говорит он — не для разбоя я создан! Я не был злым до этого мира, я был только несчастным!

Отсюда исходит и то необычайное сочувствие, которым пользовались разбойники среди населения. В его глазах разбой не преступление, а геройство, в разбойниках он видит не врагов общества, а отчаянных мстителей за свое угнетенное положение, самоотверженных борцов за народное дело.

Итак, социальная приниженность, беднота и беззащитность от помещичьего произвола — вот те язвы, которыми болен грузинский народ описываемой эпохи в обрисовке Чавчавадзе. К этому присоединяется еще один недуг, — и притом недуг не слабее остальных. Это — народная темнота и невежество, — невежество, которое проникало сверху донизу все грузинское общество того времени, начиная с дворянства и кончая крестьянством.

Масса суеверий уживается с мировоззрением народа, и в этом отношении, повторяю дворянство ничем решительно не отличается от крестьянства. И оно, темное и невежественное, вместе с народом верит, что земля стоит на рогах исполинского быка, что дракон иногда гоняется за солнцем, что «английский король известил с неба письмом французского, что на том свете еще лучше, чем здесь», что древо познания добра и зла в настоящее время находится в саду русского императора, откуда один плод каким-то коварством похищен турецким султаном, что ведьма каждую страстную среду верхом на метле совершает путешествие к домовому, что во избежание многих серьезных неприятностей перед тем, как въехать в Тифлис, надо проглотить камешек, с угодом надо встретиться причесавшись, с ласточкой — выпивши вино, при встрече с жеребенком надо стать на камень, — и все в том же роде. Как те, так и другие склонны верить, что болезнь — месть какого-нибудь святого и чтобы избавиться от нее, надо умиловить его, совершивши путешествие к церкви его имени, и принеся там соответствующую жертву, что злой дух тоже может посылать всякие наводнения, но что против них есть верное заклинания как тех, так и других может привести в религиозный трепет шарлатанка-гадальщица, якобы прозревшая, что в доме поселился дьявол; как те, так и другие считают за непреложную истину слова гареджийской гадалки, которая является для них высшим авторитетом и перед которой — ничто все ученые мира сего.

Вся эта умственная темнота не была особенно чувствительна для имущественно-обеспеченного дворянства и всю тяжестью ложилась на низшие слои населения, усиливая их беспомощность; они, благодаря этому,

и без того приниженные, принижались еще больше. При этом главное их несчастье заключается в том, что они не стремятся к науке. Среди них твердо укоренилось убеждение, что «книжка — дворянское дело», что соха гораздо лучше книги, так как она дает возможность — что самое главное — существовать физически. «Дайте нам прежде насытить желудок» — так рассуждает один из крестьян у Чавчавадзе — а ученье не наше дело: «всяк сверчок знай свой шесток».

Понял Чавчавадзе, что вот тут то, главным образом, и коренится источник народных бедствий, что пока народ не дошел до сознания пользы просвещения, пока он будет ходит во тьме кромешной — до тех пор ему не выбиться из вечной нищеты и приниженности. Понял он и то, что для того, чтобы внедрить эти мысли в сознание народа, нужны проповедники — смелые, самоотверженные служители идеи — в роде выведенного в «рассказе нищего» молодого священника.

Такова, в общих чертах, жизнь грузинского народа середины XIX века в произведениях кн. И. Г. Чавчавадзе. Сопоставляя ее с историческими данными, прилагая к оценке созданных им типов критерий исторической правдивости, мы должны сказать, что кн. Чавчавадзе в роли народного бытописателя оказался на высоте своего назначения: он сумел уяснить себе истинный смысл народных нужд, сумел перенестись в сферу его интересов, его верований, сумел понять гнетущее его настроение, объяснить его причины. Он сумел сказать в своих произведениях то, что копошилось в сердце грузинского простонародья в форме неопределенного чувства недовольства, — и насколько он сжился духовно с родным народом, это видно хотя бы из того, что многие из его афоризмов вошли в народный лексикон и употребляются там в качестве пословиц и поговорок. Укажу для примера на некоторые, наиболее характерные: «Истина и доблесть неболтливы», «Неосужденное зло — сеть соблазна», «Христа признали по уму», «Бурдюк надувают тогда лишь, когда он пуст», «Не кичись тем, что плетью обуха не перешибешь», «Свеча светит другим, а сама сгорает», «Ладан и свеча сами найдут себе дорогу»... и много других. — Вот еще лишнее доказательство духовного родства, существующего между поэтом и изображаемым им народом, родства, которым далеко не могут похвастать предшественники Чавчавадзе. Он уже не витает, подобно им в облаках, он поет звук «разбивающихся цепей», ему дорога судьба «пахаря» и «муши», как и вообще все то, что касается народа.

Изображая с фотографической точностью народную жизнь он не является в то же время безучастным зрителем, он болит душою за его страдания, он является ярым проводником той идеи, которую смутно сознавал и к которой инстинктивно стремился сам народ, — идеи, что правда и справедливость должны служить мерилom человеческих отношений.

Да, Илья Чавчавадзе — великий поэт, сливший свою жизнь с жизнью изображаемого им народа, плоть от плоти его и кровь от крови его. Это — светлый метеор, появившийся на фоне грузинской жизни как раз в тот момент, когда, казалось, правды ждать было неоткуда, когда кру-

гом царил полный пессимизм, полное отчаяние. И вот в этот момент он поднял свой мощный голос на защиту тех, которые страдали «несмотря на то, что за них пострадал Спаситель мира». Он бросил в их сердце светлый луч надежды.

Г. Ф. Жордания

ცხსა, ფონ. 1813, საქ. 296, ფურ. 1—8. სტამბური წესით დაბეჭდილი. მოხსენება დაიბეჭდა ეურ. «Этнографическое обозрение»-ში 1908 წ., № 1—2. არქივში ეს მოხსენება შეძონებულია ცალკე ანაბეჭდის სახით, რომელიც წარმოადგენს ბიბლიოგრაფიულ იშვიათობას. საბუთის პირველი გვერდის მარცხენა არშიაზე მელნით, გ. ჟორდანიას ხელით ორი მინაწერია: „მხოლოდ რეფერატის ნაფლეთები მოუთავსებიათ... რა რიგ დაუმახინჯებიათ! მეგრ სწორედ ის ისტორიული მიმოხილვა გამოუტოვებიათ, რომელზედაც გელაპარაკებოდი-ხოლმე. ადვილად მიხვდები, ვისი ბრალია ეს. თუ ჩემს მაშინდელ სიტყვებს მოიგონებ და ყურადღებას მიაქცევ ამ ბროშურის მე-5 გვერდზე მოთავსებულ რედაქციის შენიშვნას... არა უჭირს-რა! სიმართლეს ამნაირ ხრიკებით ვერ ჩააჩუმებენ“. 2 „ჩემს ძვირფასს და დაუფიწყარს მამას — „შენნი შენთაგან“... გიგოსაგან. 1908 5/IX ქ. მოსკოვი“.

№ 3

1908 წლის აპრილის 23. — მოსკოვის უნივერსიტეტთან არსებული „ქართული კულტურის მოყვარულთა წრის“ თავმჯდომარის გ. ჟორდანიას საგაზეთო სტატია წრის დაარსების შესახებ

კარგა ხანია, აქაურ ქართველ სტუდენტთა ერთმა ჯგუფმა განიზრახა მეცნიერული წრის დაარსება საქართველოს ყოველმხრივ შესასწავლად. როგორც იყო, განხორციელდა ეს სურვილი. 26 მარტს მოსკოვის უნივერსიტეტის საბჭომ დაამტკიცა „ქართული კულტურის მოყვარულთა წრის“ წესდება.

ძნელია ჯერ-ჯერობით წრის ნამდვილი ფიზიონომიის საკვებით გამოკვლევა, მაგრამ მისი დედაძარღვის ცოტაოდნად გათვალისწინება მაინც შეიძლება, თუკი მხედველობაში მივიღებთ წრის წევრების ვინაობას და დამტკიცებულ წესდების მთავარ მუხლებს. აი რა სწერია პირველ მუხლში: „წრის მიზანია ქართულ კულტურის ყოველმხრივი შესწავლა, სახელდობრ: ქართულ ლიტერატურისა, პოლიტიკურ და სოციალურ ისტორიისა, უფლებებისა და სხვ“. დანარჩენი მუხლები ამ დედაზრის გარეშემო ტრიალებს და მისი შინაარსი ამ მთავარ მუხლით განისაზღვრება.

პრაქტიკულადაც უკვე ცოტაოდნად გამოირკვა წრის მიმართულებისა და მოღვაწეობის დამახასიათებელი ნიშნები: მართალია დღემდე წრე „არაღელულურად“ მოქმედობდა (ე. ი. განკუთვნილი წესდება არა ჰქონდა), მაგრამ მაინც მოქმედობდა და ჯერ კიდევ შარშან გაიმართა ერთი რეფერატი, წელსაც რამდენჯერმე წაკითხულ იქნა ორიოდ შინაარსიანი რეფერატი. რა თქმა უნდა, ამის შემდეგ, რაკი დამტკიცება ელირსა, წრე საქმიანობას მოუმატებს და გააძლიერ-გააფართოვებს თავის მდგომარეობას.

წრეში უკვე 40-მდე სტუდენტი ჩაეწერა. 2 აპრილს მოხდა პირველი კანო-

ნიერი კრება (წესდების დამტკიცების შემდეგ). ამავე კრებაზე არჩეულ იქმნა ბიურო, რომელშიც შევიდნენ სტუდენტები: მ. თუხარელი, მ. ქარუმიძე, გ. ჯაფარიძე, დ. წითლანაძე და გ. ჟორდანიას.

გაზ. „ამირანი“, 1908 წ., № 41, გვ. 3.

№ 4

1909 წლის ოქტომბრის 7. — მოსკოვის უნივერსიტეტთან არსებული „ქართული კულტურის მოყვარულთა წრის“ განცხადება მოსკოვის უნივერსიტეტის პრორექტორისადმი წრისათვის ილია ჭავჭავაძის სახელის მინიჭების შესახებ

Во исполнение объявления Правления университета от 24 сентября с/г (24/IX—1909 г.), Бюро кружка любителей грузинской культуры имеет честь довести до Вашего сведения, что названный кружок, легализированный университетским начальством в весеннем полугодии 1908 года, в настоящее время функционирует.

В месте с этим Бюро доводит до Вашего сведения о решении кружка переименовать означенный кружок в «Кружок любителей грузинской культуры им. Ильи Григорьевича Чавчавадзе» (И. Чавчавадзе — бывший член Госсовета, видный грузинский общественный деятель и поэт) и просит внести это изменение в устав кружка.

Председатель бюро: Георгий Жордания, секретарь Дмитрий Цитла-надзе.

მოსკოვის საქალაქო ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონ. 488, აღწ. 499, საქ. 14, ფურ. 2. დედანი, ხელით ნაწერი. ხელის მიხედვით შედგენილია გ. ჟორდანიას მიერ. განცხადების პირველ გვერდზე უნივერსიტეტის პრორექტორის ხელითაა „Утверждаю“. 1909 წლის ნოემბრის 24. საბუთის ბოლო არშიაზე შტამში ქართული წარწერით: „ქართული კულტურის მოყვარულთა წრე ქ. მოსკოვში“.

№ 5

1912 წლის იანვრის 3. — მოსკოვის ლაზარევის ინსტიტუტის დირექტორის გიდუღიანოვის სამძიმრის დებეშა „ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოებისადმი“, ამ საზოგადოების საპატიო წევრის პროფ. ალ. ხახანაშვილის გარდაცვალების გამო

Лазаревский институт оплакивает незаменимого своего сотрудника Александра Соломоновича Хаханова, отнятого у нас неумолимою смертью в полном расцвете таланта и сил. Да будет ему вечная память среди любимого им грузинского народа.

Директор Гидулянов.

ცხსა, ფონ. 2094, საქ. 16, ფურ. 3, დაბეჭდილია დებეშის ტრაფარეტულ ბლანკზე.

№ 6

1912 წლის ოქტომბრის 29. — „ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოების“ წესდება

ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოება არსდება ქ. თბილისში
საზოგადოების მიზანი

§ 1. საზოგადოების მიზანია — ყოველმხრივ შეისწავლოს ქართული კულტურა (სახელდობრ: ენა, მწერლობა, საზოგადოებრივობა, სამართალი, ეთნოგრაფია) და და გააცნოს იგი რუსეთის საზოგადოებას.

საზოგადოების მოქმედების ფარგალი კავკასიით განისაზღვრება.

საზოგადოების მოქმედება

§ 2. § 1-ში აღნიშნულ მიზნის განსახორციელებლად საზოგადოება, ყოველთვის სათანადო კანონების დაცვით:

ა) მართავს კრებებს ქართული კულტურის სხვადასხვა დარგის შესახებ მოხსენებების გასარჩევად;

ბ) მართავს იმავე საგნის შესახებ ფასიან და უფასო ლექციებს და სამეცნიერო საუბრებს;

გ) გამოსცემს ჟურნალს, თავის შრომათა კრებულს და კერძო თხზულებებს;

დ) აჯილდოებს თხზულებებს იმ საკითხების შესახებ, რომელთა შესწავლა საზოგადოების მიზანს შეადგენს;

ე) აარსებს წიგნთსაცავს;

ვ) ადგენს სხვადასხვა განსაკუთრებულ საკითხების შესასწავლად და გამოსარკვევად კომისიებს, მართავს მეცნიერულ-განმანათლებელ მიზნით ექსკურსიებს და ჰგზავნის სხვადასხვა კუთხეებში კერძო პირთ რაიმე საგნის გამოსარკვევად;

ზ) დახმარებას უწევს იმათ, ვისაც სურს ქართული ენის შესწავლა, ან ქართული შემოქმედების რომელიმე დარგის გაცნობა.

საზოგადოების შედგენილობა

§ 3. საზოგადოება შესდგება საპატიო, ნამდვილ, კორესპონდენტ და დამხმარე წევრთაგან.

შენიშვნა 1. საზოგადოების წევრობა და მასში რომელისამე თანამდებობის ასრულება შეუძლიანთ ორთავ სქესის პირთ.

შენიშვნა II. საზოგადოების წევრობა არ შეუძლიათ: მცირეწლოვანთ; მოსწავლეებს, იუნკრებს და უბრალო ჯარისკაცებს, აგრეთვე სასამართლოს განაჩენით უფლება-შეზღუდულთ.

§ 4. საპატიო წევრებად აირჩევიან ისეთი პირნი, ვისაც ღვაწლი მიუძღვის ქართულ კულტურის მეცნიერულად შესწავლის საქმეში ან კიდევ ისეთნი, ვინც თვალსაჩინო დახმარებას აღმოუჩენს საზოგადოებას.

§ 5. საპატიო წევრებს საბჭოს წარდგენით ირჩევს საზოგადო კრება. არჩეულად ის ითვლება, ვინც ხმათა ორ მესამედს მაინც მიიღებს.

§ 6. საზოგადოების ნამდვილ წევრებს ირჩევს, საბჭოს წარდგენით, საზოგადო კრება უბრალო ხმის უმეტესობით.

§ 7. ნამდვილი წევრები ყოველწლიურად იხდიან საზოგადოების სასარგებლოდ 5 მანეთს საწევრო გადასახადს. ვინც ერთი წლის განმავლობაში არ გადაიხდის საწევრო გადასახადს, საზოგადოებიდან გასულად ითვლება. მისი ხელახლა წევრად მიღება შეიძლება მხოლოდ საერთო წესით.

შენიშვნა 1. ყოველწლიურ გადასახადის მაგიერ შეიძლება ერთდროულად 50 მანეთის გადახდა.

შენიშვნა II. საზოგადოების საბჭოს უფლება აქვს შესცვალოს საწევრო გადასახადის რაოდენობა იმ პირობით, რომელთა პირად დახმარებას საბჭო სასარგებლოდ სთვლის და ვისაც (ამავე დროს) უძნელდება ყოველწლიურ გადასახადის გაღება.

§ 8. კორესპონდენტ წევრებად ჩაირიცხებიან უფრო თბილისის გარეთ მცხოვრებნი, რომელნიც სამსახურს გაუწევენ საზოგადოებას სასარგებლო ცნობებისა და საჭირო სამეცნიერო მასალის მიწოდებით.

§ 9. დამხმარე წევრებად საზოგადო კრების არჩევნით ჩაირიცხებიან ისინი, ვისაც სურს საზოგადოებისათვის შრომა, მაგრამ არ აკმაყოფილებს იმ პირობებს, რომლებიც საჭიროა, რომ საპატიო ან ნამდვილ წევრად იქნას მიღებული.

§ 10. კორესპონდენტი და დამხმარე წევრები დაესწრებიან საზოგადო კრებებს მხოლოდ სათათბირო ხმის უფლებით.

საზოგადოების საღსარი.

§ 11. საზოგადოების საღსარს შეადგენს:

- ა) ერთდროული და ყოველწლიური საწევრო გადასახადი;
- ბ) შემოწირულება და ნაანდერძევი;
- გ) ეთნოგრაფიულ კონცერტების, ფასიან კითხვების და სხვა ამგვარი მოგება, გამომცემლობის და საზოგადოების ქონების შემოსავალი.

§ 12. საზოგადოება სარგებლობს იურიდიული პიროვნების ყოველგვარი უფლებით. მასა აქვს საკუთარი ბეჭედი ქართული ზედწარწერით: „ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოება. ქ. თბილისი“.

საქმეების მართვა-გამგებლობა.

§ 13. საზოგადოების საქმეებს განაგებენ: ა) წევრთა საზოგადო კრება და ბ) საზოგადოების საბჭო.

§ 14. საზოგადოების კრება არის: ა) მმართველი და ბ) აღმასრულებელი.

მმართველი საზოგადო კრება.

§ 15. მმართველი საზოგადო კრება შეიძლება იყოს: ა) მორიგი და ბ) ჩვეულებრივი.

შენიშვნა. მმართველ საზოგადო კრებაზე დასწრება მხოლოდ საზოგადოების წევრთ შეუძლიანთ.

§ 16. მმართველი საზოგადო კრება კანონიერია, თუ მას დაესწრება საზოგადოების წევრთა ნახევარი მაინც.

შენიშვნა. თუ პირველი კრება ვერ გაიმართა წევრთა საკმარისი რიცხვის დაუსწრებლობის გამო, საბჭო ნიშნავს ორი კვირის შემდეგ მეორე კრებას, რომელიც კანონიერია პირველ კრების უწყებაში აღნიშნულ კითხვების გადასაწყვეტად მიუხედავად დამსწრე პირთა რაოდენობისა.

§ 17. წესდებაში დაწვრილებით აღნიშნულ საკითხების გარეშე ყველა სხვა საკითხს საზოგადო კრება უბრალო ხმის უმეტესობით გადასწყვეტს.

მორიგი საზოგადო კრება.

§ 18. მორიგი საზოგადო კრება ინიშნება სამ წელიწადში ერთხელ დეკემბრის გასულს საბჭოს წევრთა, თანამდებობის პირთა და მათ კანდიდატების ასარჩევად.

ჩვეულებრივი საზოგადო კრება.

§ 19. ჩვეულებრივს საზოგადო კრებას საბჭო იწვევს თავისი მოსაზრებით, საზოგადოების წევრთა მეხუთედის ან სარევიზიო კომისიის წერილობით მოთხოვნით — განსახილველ მასალისადა მიხედვით, წელიწადში ერთხელ მაინც.

§ 20. ჩვეულებრივი საზოგადო კრება:

ა) ირჩევს, საბჭოს წინადადებით, ფარული კენჭისყრით, საზოგადოების წევრებს;

ბ) ირჩევს კომისიებს ამა თუ იმ განსაკუთრებულ საკითხების შესასწავლად და შესამუშავებლად;

გ) ამტკიცებს ხარჯთაღრიცხვებს და ანგარიშებს;

დ) ნებას აძლევს საზოგადოების საბჭოს ხარჯთაღრიცხვაში აღუნიშნავი ზარგი გაიღოს საზოგადოების საკუთრების შესაძენად;

ე) გადასწყვეტს წინადადებებს შესახებ წესდების შეცვლისა, დაშატებისა ან განმარტებისა და შესაფერს შუამდგომლობას აღძრავს მთავრობის წინაშე საჭირო შემთხვევაში;

ვ) გადასწყვეტს საზოგადოების დახურვის და მისი საქმეების ლიკვიდაციის საკითხს;

ზ) არჩევს სხვა საკითხებს, რომლებსაც კრებას წარუდგენს საბჭო საკუთარ თაოსნობით, წევრთა საერთო რიცხვის მეხუთედის, ან სარევიზიო კომისიის წერილობით მოთხოვნით, თუ ასეთი მოთხოვნა წარედგინა საბჭოს საზოგადო კრებამდე ორი კვირის წინ მაინც;

თ) ყავლის შესრულებამდე გადააყენებს თანამდებობიდან საბჭოს წევრებს და სხვა თანამდებობის პირთ, გამოირიცხავს საზოგადოებიდან დამნაშავე წევრებს;

შენიშვნა. უკანასკნელ მუხლში აღნუსხული საკითხების გადასაწყვეტად საჭიროა კრებაზე დამსწრე წევრთა 2/3-ის უმეტესობა.

§ 21. კრებას იწყებს საბჭოს თავმჯდომარე, მისი ამხანაგი ან საბჭოს მიერ რწმუნებული ერთ-ერთი მისი წევრი, ხოლო კრება სწარმოებს კრების მიერვე არჩეული პირის თავმჯდომარეობით.

შენიშვნა. საზოგადოების თანამდებობის პირთა კრების თავმჯდომარედ არჩევა შეიძლება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ კრებაზე განსახილველი არ არის ამ პირთა მოქმედება.

აღმასრულებელი საზოგადო კრება.

§ 22. აღმასრულებელ საზოგადო კრებას იწვევს საბჭო რეფერატების, ლექციების, მოხსენებების და სხვა ცნობების მოსასმენად.

§ 23. აღმასრულებელი კრება შეიძლება იყოს კარდახშული ან საჯარო. უკანასკნელს ესწრებიან მოწვეულნი პირნიც.

შენიშვნა. მოწვეულნი პირნი ესწრებიან კრებას მხოლოდ საბჭოს მიერ დარიგებულ ბილეთებით.

§ 24. აღმასრულებელი კრება კანონიერია მიუხედავად დამსწრე პირთა რაოდენობისა.

§ 25. აღმასრულებელ კრებაზე თავმჯდომარეობს საბჭოს თავმჯდომარე, მისი ამხანაგი ან საბჭოს მიერ დანიშნული ერთ-ერთი მისი წევრი.

საზოგადოების თანამდებობის პირნი.

§ 26. მორიგი საზოგადო კრება ირჩევს ფარული კენჭის ყრით საზოგადოების ნამდვილ წევრთა რიცხვიდან სამი წლის ვადით საბჭოს ხუთ წევრს, ხაზინადარს, იმის თანაშემწეს, წიგნთამცველს თანაშემწით და ყველა ამათ კანდიდატებს.

შენიშვნა. ერთს პირს რამოდენიმე თანამდებობის შესრულება არ შეუძლიან.

საზოგადოების საბჭო.

§ 27. ამა წესდების მე-26 მუხლის ძალით არჩეული საბჭოს წევრები თავის შორის ირჩევენ თავმჯდომარეს, მისს ამხანაგს და მდივანს.

§ 28. საბჭო იმყოფება ქ. თბილისში და განაგებს საზოგადოების ყველა საქმეებს, გარდა იმ საქმეებისა, რომლებსაც წესდების ძალით აწარმოებს თვით საზოგადო კრება, სახელდობრ, საბჭო;

ა) ადგენს საწევრო კანდიდატების სიას საზოგადო კრებისადმი წარსადგენად;

ბ) ადგენს სავარაუდო ხარჯთაღრიცხვებს და ანგარიშებს;

გ) ინახავს და ხარჯავს ნავარაუდევ ანგარიშით საზოგადოების ფულს;

დ) სდებს ხელშეკრულებებს თავის რწმუნებულთა საშუალებით საზოგადოების სახელით;

ე) აძლევს წესრიგს საზოგადოების თანამდებობის პირთ;

ვ) სწყვეტს საკითხს საზოგადო კრებებზე გარეშე პირთა დასწრების შესახებ და ურიგებს მათ კრებაზე დასასწრებ ბილეთებს;

ზ) ამზადებს და არჩევს საზოგადო კრების განსახილველ მასალებს, ნიშნავს კრების საგანს, დროს და ადგილს და აცნობებს ამას წევრებს, საჭირო შემთხვევაში შუამდგომლობას აღძრავს მთავრობის წინაშე.

§ 29. საბჭოს კრებას იხმობს თავმჯდომარე საჭიროებისდა გვარად, ყოველ შემთხვევაში, თვეში ერთხელ მაინც.

§ 30. საბჭო სწყვეტს საკითხებს უბრალო ხმის უმეტესობით, კრება კანონიერად ითვლება, თუ მას 3 წევრი დაესწრო.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა I. მეორე დანიშნული კრება კანონიერად ჩაითვლება პირველ კრებაზე განსახილველ საკითხების გასარჩევად, რამდენი წევრიც უნდა დაესწროს.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა II. ხმათა სანახევროდ განაწილების დროს მიღებულად ჩაითვლება ის დადგენილება, რომელსაც ხმას მისცემს თავმჯდომარე.

§ 31. იმ შემთხვევაში, როცა რაიმე საკითხის გადაწყვეტის დაყოვნება არ შეიძლება, საკითხს სწყვეტენ თავმჯდომარე და მდივანი, მხოლოდ როგორც კი შესაძლებელი იქნება, უნდა იქმნეს შეკრებილი საბჭო ამ საკითხის მოსახსენებლად.

§ 32. საბჭო ხელმძღვანელობს თვით იმისგანვე შემუშავებულ წესით.

§ 33. დანარჩენი საზოგადოების თანამდებობის პირები კი, როგორც, მაგალითად: ხაზინადარი, წიგნთამცველი და სხვა, მოქმედებენ საზოგადო კრების მიერ მათთვის შემუშავებულ წესით, საბჭოს კონტროლ ქვეშ.

სარევიზიო კომისია.

§ 34. სარევიზიო კომისია შედგება სამი პირისაგან. სარევიზიო კომისიას ირჩევს მორიგი კრება ნამდვილ წევრთა რიცხვიდან.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა. საზოგადოების თანამდებობის პირთ სარევიზიო კომისიის წევრობა არ შეუძლიანთ.

§ 35. სარევიზიო კომისიის მოვალეობას შეადგენს ყოველწლიურად შემოწმები საზოგადოების თანხისა და ქონებისა და, აგრეთვე საბჭოს და სხვა საზოგადოების თანამდებობის პირთა მიერ შედგენილ ანგარიშისა.

§ 36. რევიზია ყოველწლიურად მოხდება არა უგვიანეს ორი კვირისა იან-

ვარში გამართულ პირველ საზოგადო კრებამდე და კანონიერად ითვლება, თუ რევიზიას ორი წევრი მაინც დაესწრო.

§ 37. სარევიზიო კომისია უპირველესად თავის დასკვნას წარუდგენს საბჭოს და შემდეგ კი მოახსენებს მე-36 მუხლში აღნიშნულ საზოგადო კრებას.

კომისიები.

§ 38. საზოგადოებას შეუძლიან თავის წევრთაგან აირჩიოს კომისიები სხვა და სხვა განსაკუთრებულ სამეცნიერო საკითხების შესამუშავებლად და სხვა და სხვა შინაურ და საადმინისტრაციო საქმეების მოსაწესრიგებლად.

§ 39. კომისიის შესადგენად და გასაუქმებლად საჭიროა საზოგადო კრების დადგენილება. კომისიები ხელმძღვანელობენ საზოგადო კრების მიერ დამტკიცებული წესრიგით.

დახურვა საზოგადოებისა.

40. საზოგადოება შეიძლება დაიხუროს მორიგ ან ჩვეულებრივ საზოგადო კრების დადგენილებით, მხოლოდ განზრახულ კრებამდე ერთი თვის წინა დღე მაინც უნდა გაეგზავნოს ყველა წევრს შესაფერი დაბეჭდილი დაზღვეული უწყებები საზოგადოების მოსპობის შესახებ და ჩაბარების შესამოწმებელი კვიტანციები უნდა იქნეს აღებული.

§ 41. საზოგადოების დასახურავად შეკრებილი საზოგადო კრება კანონიერად ჩაითვლება, უკეთეს მას დაესწრო არა ნაკლები წევრთა რიცხვის ორი მესამედისა.

§ 42. უკეთეს პირველი კრება ვერ გაიმართა, დაინიშნება იმავე წესით მეორე კრება, მხოლოდ არა უახლოეს ერთი თვისა. მეორე კრება კანონიერად ჩაითვლება მიუხედავად დამსწრე წევრთა რაოდენობისა.

შენიშვნა. როგორც პირველს, ისე ნეორე შემთხვევაში დადგენილება საზოგადოების დახურვის შესახებ კანონიერად ჩაითვლება, უკეთეს 2/3 დამსწრე წევრებისა დახურვის მომხრე იქნება.

§ 43. იმავე წესით გადასწყვეტს საზოგადო კრება საზოგადოების საქმეების ლიკვიდაციას.

§ 44. უკეთეს საზოგადოება დაიხურა საზოგადო კრების დადგენილებით ან სხვა რაიმე მიზეზით და საზოგადო კრებამ არ გამოარკვია ბედი საზოგადოების ქონებისა, თუ ვის მიეცეს, იმ შემთხვევაში მთელი ქონება დარჩება საკუთრებად ქართლ-კახეთის თავადაზნაურობას.

დამფუძნებელი წევრები: გიორგი თევდორეს ძე ჟორდანიას, მიხეილ ვახტანგის ძე მაჩაბელის, რევაზ ალექსანდრეს ძე გაბაშვილის, მიხეილ ლონგინოვის ძე კავსაძის, მ. ვასილ კარბელაშვილის, სოლოვან გრიგოლის ძე გაბუნია, კნ. ქეთევან გიორგის ასული ჯავახიშვილის.

ცხსა, ფონ. 2094, საქ. 31, ფურ. 1—31. დაბეჭდილი სტამბური წესით. წესდება დაიბეჭდა 1915 წელს. დაბეჭდილი ტექსტის პირველ გვერდზე თავში მარჯვნივ: „წესდება დამტკიცებულია თბილისის საგუბერნიო საკრებულოს მიერ 1912 წლის დეკემბრის 29-ს და ქ. კ. მ. საზოგადოება ნებადართულ საზოგადოებათა სიაში ჩარიცხულია № 183-ით.

№ 7

1912 წლის ოქტომბრის 30. — ოქმი „ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოების“ პირველი კრების

პირველი საზოგადო კრება გაიმართა სამშაბათს, 30 ოქტომბერს (1912 წ.) ნაშუადღევს 1 1/2 საათზე მ. ვ. მაჩაბლის ბინაზე. დაესწრნენ ყველა დამაარსებელი წევრნი, სახელდობრ: მ. მაჩაბელი, გ. ჟორდანი, მ. კავსაძე, ს. გაბუნია, რ. გაბაშვილი, მ. ვას. კარბელაშვილი, თ-დის ასული ქეთ. ჯავახიშვილი (წერილით თავისი ხმა გ. ჟორდანის მიანდო).

გ. ჟორდანია წაუკითხა კრებას დამტკიცებული წესდება საზოგადოებისა და წარუდგინა კრებას სია იმ პირთა, რომელთაც საზოგადოების წევრობის სურვილი განაცხადეს, სახელდობრ: ალ. ნიკიტინი, დ. წითლანაძე, თ-დი სოლ. ჩოლოყაშვილი, კ. ფოცხვერაშვილი და დ. კასრაძე. კრებამ ერთხმად მიიღო ეს სია. ახლად მიღებულ წევრთაგან კრებას დაესწრნენ ა. ნიკიტინი, დ. კასრაძე და დ. წითლანაძე.

თავმჯდომარედ არჩეულ იქნა გ. ჟორდანი, მდივად — დ. კასრაძე.

თავმჯდომარის წინადადებით კრება შეუდგა გამგეობის წევრთა და სხვა თანამდებობის პირთა არჩევას.

არჩეულ იქნენ:

ა) საბჭოს წევრებად: გ. ჟორდანი, დ. კასრაძე, რ. გაბაშვილი, დ. წითლანაძე და ს. გაბუნია;

ბ) წიგნთამცველად: მ. ვას. კარბელაშვილი. მასვე დაევალა დროებით ხაზინადრობაც.

გ. ჟორდანის წინადადებით კრებამ ერთხმად დაადგინა: დაევალოს ახლად არჩეულს საბჭოს მთავრობის წინაშე იშუამდგომლოს იმის შესახებ, რომ საზოგადოებას ამიერიდან ეწოდოს „ალექსანდრე ხახანაშვილის სახელის ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოება“.

(«О-во любителей грузинской культуры имени А. С. Хаханова»)

გადაწყდა: 1. საზოგადოების კრებების ოქმები, აგრეთვე საბჭოს სხდომათა ოქმებიც უსათუოდ ქართულად უნდა იწერებოდეს;

2. ყოველგვარი კრებები ქართულად უნდა იწარმოებოდეს, გარდა იმ შემთხვევისა, როცა ქართული კულტურის პოპულარიზაციის მიზნით კრებაზე არაქართველებიც იქნებიან მოწვეულნი;

3. საზოგადოების სახელით მიწერ-მოწერა ქართულად უნდა სწარმოებულდეს.

კრება დაიშალა ნაშუადღევს 3 1/2 საათზე.

თავმჯდომარე გ. ჟორდანი, მდივანი დ. კასრაძე.

№ 8

1913 წლის თებერვალის 1. — ოქმი „ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოების“ (პირველი საჯარო) კრების, მიძღვნილი ალ. ხახანაშვილის ხსოვნისადმი

მეორე კრება შედგა პარასკევს, 1 თებერვალს, ზუბალაშვილის სახალხო სა-
ხლში, საღამოს 8 1/2 საათზე. დაესწრო 120-მდე საზოგადოების წევრი და გარე-
შე პირი. კრება ფასიანი იყო, დამსწრენი ბილეთებსა ყიდულობდნენ.

კრება დაიწყო საბჭოს თავმჯდომარემ გ. ჟორდანიამ მოკლე საპროგრამო
სიტყვით.

დ. კასრაძემ წაიკითხა მოხსენება „ალ. ხახანაშვილის ბიოგრაფია და სამე-
ცნიერო ღვაწლი“.

კრება შეწყდა 15 წუთით.

განახლებულ კრებაზე წაკითხულ იყვნენ¹ მოსალოცი დებუშები თ. ჟორდა-
ნიასაგან, პ. გიდულაიანოვისაგან, გორის ქალაქის მოურავის პაპალექისაგან, ნ.
ჩიგოგიძემ წაიკითხა მოხსენება: „ალ. ხახანაშვილი, როგორც საზოგადო მო-
ღვაწე“.

გ. ჟორდანიამ წაიკითხა მოხსენება „ალ. ხახანაშვილი, როგორც ადამიანი
და მასწავლებელი“.

უკანასკნელ, წაიკითხეს თავისი საკუთარი ლექსები ალ. ხახანაშვილის ხსო-
ვნას მიძღვნილნი პოეტებმა: ნ. ჩხიკვაძემ, გ. მალრაძემ, გ. ქუჩიშვილმა, ი. მჭე-
დლიშვილმა და პლ. ლეჟავამ.

ესტრადას ამშვენებდა განსვენებულ ალ. ხახანაშვილის ბიუსტი, კრებისა-
თვის საგანგებოდ მომზადებული ვლ. მიხ. გედევანიშვილის მიერ.

დაწყებისთანავე კრებამ თავმჯდომარის წინადადებით, ფეხზე წამოდგომით
პატივი სცა განსვენებულ ალ. ხახანაშვილის ხსოვნას.

კრება დასრულდა საღამოს 11 1/2 საათზე.

თავმჯდომარე გ. ჟორდანია, მდივანი დ. კასრაძე
ცხსა, ფონ. 2094, საქ. 10, ფურც. 2-3. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 9

1913 წლის აპრილის 20. — მარიამ ჯამბაკურ-ორბელიანის წერილი
საზოგადოების თავმჯდომარისადმი მისი საპატიო წევრად არჩევის გამო

უმორჩილესად გთხოვთ მიიღოთ და გადასცეთ ჩემს მაგიერ საბჭოს და სა-
ზოგადოების წევრთა კრებას ჩემი უღრმესი მადლობა ჩემ საპატიო წევრად არ-
ჩევის გამო, რაც ჩემთვის დიდად დასაფასებელი ყურადღებაა.

¹ ასეა საბუთში.

დავითი ღრმად პატივცემული
მარიამ ვახტანგის ასული ჯამბაკურ-ორბელიანისა

ცსსა, ფონ. 2094, საქ. 22, ფურ. 1. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 10

1913 წლის აპრილის 20. — პეტერბურგის მეცნიერებათა აკადემიის პროფ.
ვ. მილერის სამადლობელო წერილი „ქართული კულტურის მოყვარულთა საზო-
გადოების“ საბჭოსადმი მისი საზოგადოების საპატიო წევრად არჩევის გამო

Прошу совет передать «Об-ву Любителей грузинской культуры» мою искреннюю благодарность за оказанную мне честь избранием меня в число почетных членов Об-щества, просветительной цели которой я глубоко сочувствую.

Академик Императорской академии наук, заслуженный профессор Всеволод Миллер.

ცსსა, ფონ. 2094, საქ. 22, ფურ. 2, დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 11

1913 წლის ივნისის 21. — ოქმი (№ 8) საზოგადოების კრების რუს ბუნების-
მეტყველთა და ექიმთა XIII ყრილობის დელეგატებთან შეხვედრის შესახებ

Собрание было созвано в честь пребывания в Тифлисе гг. членов XIII Съезда русских естествоиспытателей и врачей, для ознакомления их с грузинской культурой в наиболее типичных ее проявлениях.

Состоялось собрание в театре грузинского дворянства в пятницу, 21-го июня 1913 года. Вход — по билетам, бесплатно розданным членам Съезда и разосланным представителям администрации, высокопоставленным лицам, культурно-просветительным и др. о-вам, общественным деятелям, писателям и т. п. и т. п.

Всего присутствовало на собрании до 2000 чел.

Собрание открылось в 9^{1/4} час. вечера с приветственной речью председателя совета О-ва Г. Ф. Жордания, который предложил затем избрать почетным председателем собрания г. председателя XIII съезда ест. и врачей, профессора Московского университета И. А. Каблукова. Предложение было принято громом аплодисментов.

И. А. Каблук о в, занимая председательское место, произнес следующее:

«Я глубоко благодарен за честь, оказанную мне избранием почетным председателем в собрание, где нам предстоит поближе ознакомиться с бытом, нравами, поэзией и культурой грузинского народа. Как профессор старейшего русского рассадника научного знания, находящегося в Москве — этом сердце России, куда стекаются со всех сторон нашего обширного Отечества, чтобы запастись знаниями и затем служить своему родному краю, — я считаю для себя приятным долгом от всего

сердца приветствовать почин О-ва люб. груз. культуры, пожелавшего развернуть перед нами картину жизни грузинского народа.

Затем слово было предоставлено М. В. Мачабели, который произнес двухчасовую (с перерывом) речь на тему об историческом прошлом и современном положении Грузии (будет напечат.).

Г. Ф. Жордания прочел доклад: «Быт и права грузинского народа по произведениям кн. И. Г. Чавчавадзе» (будет напечатано).

Д. И. Арахчиев прочел доклад: «Народная песня и культура Грузии» (будет напечатано).

Председатель совета О-ва люб. гр. культуры Г. О. Жордания, поднося проф. И. А. Каблукову драгоценное издание «Барсовой кожи» Руставели в роскошном переплете, просил принять этот самый дорогой для грузинского сердца подарок в ознаменование сегодняшнего культурного праздника.

Проф. И. А. Каблуков в ответ на приветствие, произнес краткое, прочувствованное слово, покрытое долго несмолкавшими аплодисментами. Приводим это слово полностью:

«Господа, позвольте выразить от лица членов Съезда нашу глубокую признательность О-ву люб. гр. культуры за устройство сегодняшнего собрания, на котором мы, собравшиеся с разных концов нашего обширного Отечества, ознакомились с тем, как страдал, боролся за христианскую культуру, живет, думает и чувствует грузинский народ, населяющий большую часть прекрасного Кавказа. Да послужит же это собрание, на которое сошлись буквально от Финских хладных скал до пламенной Колхиды, братскому единению различных народностей России в деле культурного служения своей Родине» (долгие аплодисменты).

Что же касается до поднесенной ему книги, проф. Каблуков считая ее подарком не личным, а сделанным Съезду, просит у собрания позволения передать ее в библиотеку старейшего русского университета в Москве (долго несмолкающие аплодисменты).

Собрание закрывается в 1 час ночи. Затем устраивается концертное отделение. Первоначально хор Мих. Кавсадзе в национальных грузинских костюмах исполнил несколько народных песен, объяснения к которым давал Д. И. Арахчиев. Затем была исполнена лезгинка, несколько раз бисированная различными парами по требованию публики. В заключение хор исполнил «Мравал жамиер» (многие лета) в честь гостей. По долго несмолкавшим требованиям из публики, хор повторил «Мравал жамиер» — на этот раз в честь устроителей вечера, причем хор стали вторить и из публики.

Член съезда Ник. Дм. Пацукевич заявляет с места, что собравшиеся здесь до сегодняшнего вечера инстинктивно симпатизировали грузинам, но сегодня, поближе познакомившись с ними и их историей, начали сознательно любить и уважать этот маленький, сравнительно по количеству, но славный своим историческим прошлым, сильный своею культурной мощью народ.

«Славной Грузии многие лета!» — раздаются голоса из публики, и хор, и с ним вместе и весь зрительный зал, восторженно поют еще и еще раз «Мравал жамиер», после чего, в 2¹/₄ час. ночи, собравшиеся понемногу расходятся.

По требованию некоторых участников собрания, в протокол отмечается один факт, чуть-было не омрачивший праздника, а именно: в 11 ч.

веч., когда М. В. Мачабели приступил ко второй части своего доклада, в помещении нового клуба заиграл оркестр, заглушивший слова докладчика. И это несмотря на то, что устроители вечера заранее уговорились со старшинами н. клуба таким образом, что оркестр должен был играть лишь до 11 час. вечера (с 10¹/₄ ч., то-есть во время перерыва). Не помогли никакие протесты, и оркестр целых ¹/₄ часа прерывал поминутно докладчика. Только через 15 минут бурные протесты публики привели к тому, что оркестр был остановлен.

Председатель совета О-ва
Секретарь:

Г. Жордания
Д. Касрадзе

ცხსა, ფონ. 2094, საქ. 10, ფურ. 6—8. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 12

1915 წლის იანვრის 25. — ოქმი (№ 13) „ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოების კრებისა ქართული მართლწერის საკითხების შესახებ

კრება გაიმართა 1915 წ. იანვრის 25-ს, შუადღის 12 საათზე, დეპუტატთა საკრებულოს დარბაზში.

კრებას დაესწრო 100-მდე საზოგადოების წევრი და გარეშე პირი. თავმჯდომარეობდა გ. ჟორდანია, მდივნობდა დ. კასრაძე.

კრება მოწვეული იყო ქართულ მართლწერის შესახებ ბაასის გასაგრძელებლად.

წამოყენებული იყო (ს. გორგაძის მიერ) ორი საკითხი: 1. რა ხასიათისაა დღევანდელი კრება: გადასწყვეტს იგი საბოლოოთ წამოყენებულ საკითხებს თუ ასეთი გადაწყვეტა მიენდობა სპეციალისტთა ყრილობას და 2. არსებობს თუ არა განსხვავება ქართულ სალიტერატურო ენასა და მართლწერას შორის.

პირველ საკითხის გამო გამართულ კამათში მონაწილეობა მიიღეს: პ. მირიანაშვილმა, მ. ყიფიანმა, ს. გორგაძემ, ივ. რატიშვილმა, დ. კასრაძემ, გრ. ყიფშიძემ, ლ. ბოცვაძემ, ალ. ჭიჭინაძემ, გ. გძელიშვილმა, ი. მაჭავარიანმა, გ. იმნაიშვილმა და მ. ჯანაშვილმა, რის შემდეგაც კრებამ დაადგინა: 1. კრება ამ თავითვე შეუდგეს ქართულ მართლწერაზე საუბარს და 2. საკითხის საბოლოოთ გადასაწყვეტათ აუცილებლივ საჭიროა სპეციალისტთა ყრილობის მოწვევა.

საბჭოს თავმჯდომარემ გამოაცხადა, რომ თანახმად გამოთქმულის სურვილისა, ყრილობის მოწვევას და საერთოდ ყოველგვარ საორგანიზაციო მუშაობას კისრულობს ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოების საბჭო, რომელიც ყოველ ღონეს იხმარებს, რომ არა თუ ყრილობაზე, ჩვეულებრივ კრებებზედაც რაც შეიძლება მეტი სპეციალისტები მოიწვიოს ხოლმე.

მეორე საკითხის გამო იბაასეს პ. მირიანაშვილმა, ს. გორგაძემ, გრ. ყიფშიძემ, ლ. ბოცვაძემ, ალ. ჭიჭინაძემ, დ. კარიჭაშვილმა, ივ. რატიშვილმა, გ. გრძე-

ლიშვილმა, მ. ყიფიანმა, ი. იმედაშვილმა, ივ. ელიაშვილმა, მ. გრ. ციციშვილმა და მ. ჯანაშვილმა, რის შემდეგაც კრებამ გამოსთქვა შემდეგი თავისი აზრი: ქართული მართლწერა — იგივე მართლმეტყველება არ არის; ქართული ორთოგრაფია ცალკე არსებობს, როგორც ერთ-ერთი განსაკუთრებული დარგი ქართულ გარმატიკისა.

ი. მაჭავარიანი გამოსთქვამს სურვილს, რომ კრებების ოქმები იბეჭდებოდეს გაზეთებში და ცალკე ფურცლებადაც და ეს უკანასკნელნი დაეგზავნონ ხოლმე იმ სპეციალისტს, რომელთაც კრებებზე დასწრება არ შეუძლიათ, რათა მათაც შეეძლოთ ყრილობის მოწვევაში და საერთო საქმეში მონაწილეობა მიიღონ თუნდ წერილობით აზრების გამოგზავნით.

კრება უერთდება ბ-ნ მაჭავარიანის სურვილს.

კრება დასრულდა ნაშუადღევს 13 1/2 საათზე.

შემდეგის კრების გამართვა გადასწყდა ორშაბათს, თებერვლის 2, საღამოს 7 საათზე.

თავმჯდომარე გ. ჟორდანია

მდივანი დ. კასრაძე

ცხსა, ფონ. 2094, საქ. 10, ფურ. 10-11. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 13

1915 წლის თებერვლის 28. — ოქმი (№ 14) „ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოებისა“ ქართული გრამატიკის საკითხების შესახებ

კრება გაიმართა 1915 წ. თებერვლის 28, საღამოს 8 საათზე, დეპუტატთა საკრებულოს დარბაზში.

გამართული იყო საბჭოს სხდომა, რომელზედაც მოწვეულნი იყვნენ ქართულ ენის მცოდნე პირნი. დაესწრო აგრეთვე გარეშე საზოგადოებაც. სულ შეიკრიბა 50 კაცამდე.

თავმჯდომარეობდა გ. ჟორდანია, მდივანობდა დ. კასრაძე.

ს. რ. გორგაძემ წაიკითხა მოხსენება იმის შესახებ, თუ რა გზით შეიძლება ქართულ მართლწერის მოწესრიგება, რეფერენტი სავალდებულოდ აღიარებს სამს პრინციპს: 1. სალიტერატურო ენის ბაზისი ფონეტიკა; 2. როცა თვით ფონეტიკა გაურკვეველია, უნდა ვეცადოთ არ შევასუსტოთ კავშირი თანამედროვე ფონეტიკისა და კანონზომიერ ფორმებისა; 3. იმ შემთხვევაში, როცა ახალ ფორმებს ძველებში არა აქვთ ანალოგია, უპირატესობა უნდა მივცეთ ამერულ ფორმებს.

შემდეგ გაიმართა კამათი, რომელშიც მონაწილეობა მიიღეს: პ. მირიანაშვილმა, დ. კარიჭაშვილმა, გ. იმნაიშვილმა, ივ. მაჭავარიანმა, გ. ყიფშიძემ, მ. კორნ. კეკელიძემ, ალ. ჭიჭინაძემ, იპ. ვართაგავამ და თვით რეფერენტმა.

კრებამ დაადგინა: ქართულ გრამატიკის სადავო საკითხების გამოსაკვლევად ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოების საბჭომ უნდა შეადგინოს კომისია (სპეციალისტთაგან). ეს კომისია შეადგენს მუშაობის გეგმას და ეცდება საქმეში მონაწილეობა მიიღებინოს ყველა ქართულ ენის მცოდნეს.

ივ. მაჭავარიანის წინადადებით კრებამ სურვილი გამოთქვა, რომ კომისიამ საჯაროთ იმუშავოს, საჯარო კრებებზე, ფართო საზოგადოების თანდასწრებით იქონიოს მსჯელობა სადავო საკითხებზე.

პ. მირიანაშვილის წინადადებით კრებამ გამოსთქვა სურვილი, რომ ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოების საბჭო შეუდგეს წინასწარ მუშაობას ქართულ პრაქტიკულად სახმარებელ ლექსიკონის შესადგენათ და შესაფერი მოხსენება წარუდგინოს უახლოეს საჯარო კრებას.

კრების დაწყებისთანავე შეკრებილმა საზოგადოებამ ფეხზე წამოდგომით პატივი სცა განსვენებულ საზოგადოების საპატიო წევრის აკაკი წერეთლის, ნამდვილ წევრის თ. დ. ნიკოლოზ რევაზის ძის ერისთავის და სახელმწიფო სათათბიროს წევრის თ. დ. ვარლამ ლევანის ძის გელოვანის სახელის ხსოვნას.

კრება დაიშალა შუალამის 12 საათზე.

თავმჯდომარე გ. ჟორდანია
მდივანი დ. კასრაძე

ცხსა, ფონ. 2094, საქ. 10. ფურ. 11. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 14

1915 წლის აპრილის 6. — „ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოების“ საბჭოს განცხადება აკაკის დამკრძალავი კომიტეტისადმი აკაკის ხსოვნის აღსანიშნავად ლიტერატურული დილის მოწყობის შესახებ

ამა თებერვლის 12 ს. როდესაც ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოების საბჭო შეიკრიბა მის მიერ 8 მარტს განზრახულ აკაკის დილის მოწყობის შესახებ საბოლოოთ მოსალაპარაკებლათ, ექიმმა ივ. სპ. ელიაშვილმა საგანგებო კომისიის სახელით განაცხადა შემდეგი: ჩაკი საგანგებო კომისიის, კომიტეტის მიერ დავალებული აქვს აკაკის დილის მოწყობა და ამ დილის გამართვა თვითონა სურს, ხოლო ამ საკითხის ინიციატივა მასშივე, კომიტეტში დაიბადა, კომისია წინადადებას აძლევს ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოებას, ხელს ნუ შეუშლის მას (კომისიას) ამ საქმეში. წინააღმდეგ შემთხვევაში მოსალოდნელია, რომ კომისია 8 მარტამდე გამართავს თავისი სახელით აკაკის დილასაო.

ასეთის განცხადებისა გამო ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოების საბჭოს აქვს პატივი მოახსენოს საგანგებო კომისიას შემდეგი:

1. საბჭოს აზრით აკაკის სახელი არავისს კერძო კუთვნილებას არ შეადგენს, მისი პატივისცემა არავისი მონოპოლია არ არის. ყველას ნება აქვს, რითაც შეუძლიან, პატივი სცეს აკაკის ხსოვნას;

2. რაც შეეხება ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოებას, მისთვის ხომ აკაკის ხსოვნის რითიმე აღნიშვნა აუცილებელს მოვალეობას შეადგენს — ჯერ ერთი, როგორც დიდ ქართულ კულტურულ ძალისას და მეორეც — როგორც საზოგადოების საპატიო წევრისას;

3. ყველა ამ მოსაზრებით ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოების საბჭო ჯერ კიდევ 27 იანვარს, ესე იგი აკაკის გარდაცვალების მეორე დღესვე, შეუდგა აკაკის სახელის აღსანიშნავათ ფასიან სალიტერატურო დილის მოწყობას და წინააღმდეგე დაადგინა მისი წმინდა შემოსავლის მთლად აკაკის ხსოვნის აღნიშვნისათვის მონდობება;

4. ამ თავისს გადაწყვეტილებას საბჭო არასოდეს და არავის არ უმაღავდა; პირიქით, სცდილობდა გაეხმაურებინა თავისი აზრი, რაც შეიძლება მრავალ პირთათვის ემცნოთ იგი, რომ ამით ნიადაგი მომზადებულიყო დილის საგანგებო გამართვისათვის. შესაფერი ცნობა მოთავსებული იყო ადგილობრივ გაზეთებში 29 იანვარს, ამავე დროს საბჭომ სხვადასხვა პირთ მიმართა დილაზე მონაწილეობის მიღების თხოვნით და სხვათაშორის ერთ-ერთს აკაკის ნების აღმსრულებელსაც;

5. აკაკის დაკრძალვის დღეს, 8 თებერვალს, საბჭოს უკვე დაქირავებული ჰქონდა თეატრი, პრინციპიალურად აღებული ნებართვა, მომზადებული პროგრამის უმთავრესი ნაწილი;

6. ყველა ამ სამზადისის დროს. როგორც ნათქვამია, არავის, არც დამმარხველს კომიტეტს ან რომელიმე მის წევრს, არც აკაკის ნების აღმსრულებელთ, ან თუ ვისმე კერძო პირს, არ უთქვამს არც ერთი საბჭოს წევრისათვის, რომ ვიმე სხვა აპირებდა აკაკის დილის გამართვას; არავის დაუწუნებია საბჭოს აზრი. ასეთის დილის ქართულ კულტურის მოყვარულთა საზოგადოების სახელით გამართვისა, არ დაუშლია საბჭოსათვის, დილის სამზადისს ნუ ეწევიო, პირიქით, ყველა დილის თანაგრძნობით ეკიდებოდა და ეკიდება საბჭოს აზრს, რითაც კი შეეძლო და შეუძლია ხელს უწყობდა და უწყობს მისს განხორციელებას, დახმარებასა გვპირდებოდა და გვპირდება, ბილეთებს უკვეთავდა და უკვეთავს და სხვა. და სხვა...¹ მხოლოდ 12 თებერვალს, როცა, ნათქვამისამებრ, ზოგიერთ მეორეხარისხოვან კითხვების გადაწყვეტა იყო საჭირო და საბჭოც სწორედ ამისათვის შეიკრიბა, მან სრულიად მოულოდნელად მოისპინა ხსენებული კატეგორიული და მისთვის გაუგებარი წინადადება საგანგებო კომისიისა;

7. მეორე მხრივ, არსად, არც ერთს გაზეთში არ ყოფილა უკანასკნელ დრონდ („სახალხო გაზეთში“, მაგალითად, რომელიც დამმარხველ კომიტეტს ყოველგვარ ნაბიჯს ამცნობდა საზოგადოებას, ასეთი ცნობა პირველად დაიბეჭდა 13 თებერვალს) არა ყოფილა გამოქვეყნებული არავითარი ცნობა იმის შესახებ, რომ დამმარხველი კომიტეტი აპირებდა აკაკის დილის გამართვას, მხო-

¹ მრავალწერტილი აქ და ყველგან საბუთისაა.

ლოდ 8 თებერვალს შემთხვევით მოჰკრა ასეთს ხმას ყური საბჭოს თავმჯდომარემ, მაშინ, როცა მან ერთ-ერთს პირს სთხოვა 8 მარტის დღილზე აკაკის შესახებ მოგონების წაკითხვა, მაგრამ ხსენებულმა პირმა თავისი ცნობა ასეთის ფორმით გამოსთქვა: „ვეგონებ, დამმარხავი კომიტეტი აპირებს რაღაცის გამართვას და თუ ეს არ მოხერხდა, დიდის სიამოვნებით წავიკითხავ მოხსენებას თქვენს დღილზე. ყოველს შემთხვევაში, ვნახოთ, კიდევ მოვილაპარაკოთ ამ საგანზე“ — (აი მისი ნამდვილი სიტყვები), რომ ცხადი არ იყო, გამართავდა რასმე ნამდვილათ კომიტეტი თუ არა, და თუ გამართავდა, რას გამართავდა: დილას, საღამოს თუ უფრო უფასო „სამოქალაქო პანაშვიდს“ და ისიც აკაკის დაკრძალვის შემდეგ უახლოესს დღეებში, რაც სრულებით არ შეუშლიდა ხელს 8 მარტის დილას, უკანასკნელიც არ ავნებდა ამგვარ სამოქალაქო პანაშვიდს;

8. დღესაც გამოურკვეველია, საბჭოს აზრით, რის გამართვა დაავალა და! — მარხველმა კომიტეტმა თავისს უკანასკნელ კრების დღეს (11 თებერვალს) არჩეულს საგანგებო კომისიას: სალიტერატურო დილას, საღამოსი თუ სამოქალაქო პანაშვიდისა. თუ გაზეთებს ვენდეთ — რასაც არავითარი უფლება არა გვაქვს არ ვენდოთ, მით უმეტეს, რომ კომიტეტში პრესის წარმომადგენელნიც იყვნენ — ხსენებულს კომისიას დაეკისრა რამდენიმე საქმე და სხვათაშორის — ზოგიერთ გაზეთის სიტყვით აკაკის საღამოების, ზოგიერთის სიტყვით — აკაკის დღის (ესე იგი ისეთის „დილისა“ როგორიც არის, მაგალითად ილიას დღე მთელის საქართველოსათვის) და ზოგიერთის სიტყვით კიდევ — აკაკის სამოქალაქო პანაშვიდის გამართვა („სახ. ფურცელი“), რაც სრულებითაც არ შეიძლება მიეტოლოს სალიტერატურო დილას, როგორიც განზრახული აქვს ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოებას.

მაშ რომელი დადგენილების ძალით მართავს საგანგებო კომისია აკაკის სალიტერატურო დილას და მით უმეტეს, რითი ხელმძღვანელობს ის, როცა საკითხს იმდენად ამწვავებს, რომ თვითონ ჯერ კიდევ თითქმის საქმესაც არ შედგომია და ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოების საბჭოს კი უკრძალავს დილის გამართვას, ყოყმანობოთა სტოვებს მისს ხანგრძლივ სამზადისს. წინადადებას აძლევს მას, თავი დაანებე შენს განზრახვას, ნებას არ მოგცემთ აკაკის პირველი დილა შენ გამართო“.

9. რამდენადაც შეიძლება კაცმა გაითვალისწინოს კომისიის მიერ განზრახული დილა, იგი ვერ გაიმართება (კანონით) დამმარხავ კომიტეტის სახელით, ვინაიდან იგი უკვე დაიშალა, და ვერც საგანგებო კომისიის სახელით, რადგან უკანასკნელი ჯერ გაკანონიერებული (ლეგალიზაცია) არ არის. მამასადამე საგანგებო კომისიამაც რომ გამართოს აკაკის დილა, მაინც მისი გამართვა კერძო პირის ან სხვა რომელისაზე საზოგადოების სახელით მოუხდება — და ამ შემთხვევაში კი საბჭოს აზრით, დილის გამართვა პირდაპირ უპირანია ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოებისა, რომელიც, როგორც ზემო ნათქვამია: ა) წესდების ძალითაც და თავის განსვენებულ საპატ. წევრის პატივსაცემადაც პირდაპირ მოვალეა ასეთი დილა გამართოს; ბ) დღეს პირველად არ გამოდის ქართულ კულტურის პოპულარიზატორის, ქართველ-მოღვაწეთა ღვაწლის ფართო საზოგადოებისათვის გამცნობის როლში, არამედ დიდიან თავისის

დაარსებისა სისტემატურად ავარჯიშებდა და ავრჯიშებს სწორედ ასეთ მოქმედებას, სწორედ ასეთის საღამოების მართვით; გ) თითქმის სამის კვირის განმავლობაში დაცხარებულ მუშაობას ეწევა დილის მოსაწყობათ, უკვე აღებული აქვს ნებართვა, დაქირავებული აქვს თეატრი, შედგენილი — 3/4 პროგრამისა და დ) წინდაწინვე აცხადებს, რომ დილის მთელს წმინდა შემოსავალს მოანდომებს მარტოოდენ აკაკის სახელის ღირსეულად აღნიშვნას, მხად არის ამ მხრივ ყოველგვარი გარანტია მისცეს ქართულს საზოგადოებას;

ყველა ამ მოსაზრებით საბჭოს თავისი თავი სრულიად კანონიერად, ეთიკურად და სამართლიანად მოქმედით მიაჩნია როგორც დიდებულ აკაკის ხსოვნის, ისე ქართულ საზოგადოების წინაშე და უმორჩილესად სთხოვს აკაკის ხსოვნის აღსანიშნავათ არჩეულ საგანგებო კომისიას გზაზე ნუ გადაეღობება ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოების საბჭოს მის კანონიერ სურვილის განხორციელებაში, ვინაიდან მას მხოლოდ აკაკის სახელის ღირსეულად პატივისცემა სწყუროდა და სწყურობს, მარტოოდენ ის მოიმოქმედა, რასაც მას უკანახებდა მისი მამულიშვილურ-მოქალაქეობრივი მოვალეობა, მისდამი ჩაბარებულ კულტურულ საზოგადოების უღავო ინტერესები. საქმეს არა ევხებარა იმით, თუ მისი გამგებლობა კვლავ საბჭოს ხელში დარჩა, — იმ საბჭოსი, რომელმაც პირველმა ითავა ეს საქმე და დღემდე არა დაუზოგავს რა მის განსახორციელებლად.

საგანგებო კომიტეტს აკაკის დამმარხველმა კომიტეტმა სხვა ბევრი უფრო მზივნელოვანი და საჭირო საქმე დააკისრა, ვიდრე აკაკის დილის გამართვა და ამ დილის გამართვა კი ყოველ შემთხვევაში არც კომიტეტის დადგენილებიდან, არც საქმის ვითარებიდან არ გამომდინარეობს, რომ მაინც და მაინც კომისიას ევალებოდეს, მით უმეტეს მაშინ, როცა არსებობს საზოგადოება, რომელმაც უკვე მოაგვარა საქმე და დილა დანიშნა 8 მარტს, რის გამოც არავითარი საშუალება არა აქვს. თუ არ დიდის ზნეობრივ დანივთიერ ზარალით. უარი თქვას თავისი განზრახვაზე, საგანგებო კომიტეტმა კი, რამდენადაც საბჭო უწყის, მხოლოდ მცირე კომისიის არჩევა მოასწრო, რომელიც პირველად მხოლოდ 13 თებერვალს უნდა შეკრებილიყო.

სასურველი არ არის მეტოქეობა ასეთს საქმეში, ერთის ან თუნდ ორი კვირის განმავლობაში ზედღზედ ორის ერთნაირ პოგრამიან დილის გამართვა. თუ კი საგანგებო კომისიას მაინც და მაინც სურს თავის საკუთარ დილის გამართვა, ვინ დაუშლის ამას ცოტა უფრო გვიან, როცა მაგალითად, ის გაკანონიერდება (ლეგალიზაცია) აკაკის საზოგადოების სახით და „აკაკის დღეს“ დააწესებს მთელის საქართველოსათვის. ამით ის უხერხულ მდგომარეობიდან დაიხსნის ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოებასაც და ააშორებს მთელ ქართველობას იმას, რაც მისთვის დღეს ყველაზე ნაკლებ სასიამოვნოთ უნდა ითვლებოდეს — კულტურულ ძალთა დაქსაქსვას, უაზრო, უშედეგო, მავნე მეტოქეობას.

მეტერს ნუ გავახარებთ ჩვენის უთანხმოებით! აქეთ-იქით ნუ გავიწევთ, ძმურათ შევებათ ეროვნულ უღელში!“ „ჩვენ-თქვენობით“ ნუ დავიწყებთ ლაპარაკს,

„ჩვენს საქმეს“ „თქვენსას“ ნუ დავუპირისპირებთ, ერთმანეთს ხელს ნუ შეგუშლით! დეე, კულტურულ საქმიანობაში მაინც ერთნი ვიყვნეთ. დეე ეს ჩვენი საერთო საქმე იყოს, ყველანი ერთგულად ვემსახუროთ ამ საერთო საქმეს, შეგვეჩვიოთ იმ აზრს, რომ არის ჩვენში რანდენიმი კულტურული დაწესებულება, რომელთაგან თვითეულს თავისი განსაზღვრული მიზანი აქვს, რომ თუ ესა თუ ის კონკრეტული საქმე ამა თუ იმ საზოგადოებას უფრო შეეფერება მისის წესდებით და საზოგადოება უნარსაც იჩენს მისს განხორციელებაში, დაუთმობს მას ეს საქმე, ნუ შევეცილებით, ერთს საზოგადოებას ყველაფერს ნუ დავაკისრებთ, მეორეს კი არაფერს, ერთს თუ ვაცოცხლებთ და ვულოლიავებთ, მეორეს ნუ ავითვალისწინებთ, მიწასთან ნუ გავასწორებთ!

ნუ თუ ჩვენ ერთი მეორე უცხო სექტის წარმომადგენლად უნდა მიგვაჩნდეს, მით უმეტეს დღეს, როცა ყველანი ერთს ტაფაში ვიწვით და ნამეტნავად გვეკირია ერთობა, სოლიდარობა. ნუ თუ არ შეგვიძლიან მოვიწილოთ ისეთი საზოგადოება, თუნდ იდეით დიდის მიზნის მიმდევარი, საცა ჩვენ თვითონ წევრებათ არ ვწერივართ, რომელიც მთლად ჩვენს ხელში არ არის? და ეს რომ ესეც იყოს, ვინ გიშლით, ბატონებო, თუნდ ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოების წევრობას? ჩვენი კარი ღიაა ყველასათვის, ვინც კი მოისურვებს მასში მუშაობას, მისი წესდება საშუალებას აძლევს ყველა მსურველს აწარმოვოს კულტურული საქმიანობის ყოველი მხარე. არავითარი პოლიტიკური პლატფორმა ჩვენ არ გვიავია, ყველა პატიოსან ქართველს განუჩეხვლად ჩამომაკვლობისა და პოლიტიკურ რწმენისა საშუალება აქვს შემოგვიერთდეს, ჩვენთან ერთად იმუშაოს ჩვენის წესდების ფარგლებში.

დღეს ჩვენ ერთგვარი შრომა გავვიწევია ისეთ კონკრეტულ კულტურულ საქმის განსახორციელებლათ, როგორიც არის აკაკის „დილა“. ამ შრომის ნაყოფი თქვენ წინ გახლავს. ნუ შეხედავთ იმას, როგორც მარტოოდენ ჩვენს საქმეს, ნუ დაუპირდაპირებთ მას თქვენს დასაწყისს: ის ჩვენი საერთო სამშობლოს კუთვნილებაა, ის შექმნა კულტურულმა საზოგადოებამ, რომელიც უნდა ემსახუროს და ემსახურება მთელს ერს, ეროვნულს, და არა ვისსამე, კერძო საქმეს, ემსახურება განსაზღვრულ სფეროში, როგორც სხვა სფეროში ემსახურებიან სხვა ჩვენი კულტურული დაწესებულებანი.

და აი ეს საზოგადოება მოუწოდებს დღეს ყველა მსურველს, თუ ჩვენი საზოგადოების დღევანდელ შედგენილობით, საქმიანობა არ მოგწონთ, — მობრძანდით, თქვენც ჩაეწერეთ საზოგადოებაში, მონაწილეობა მიიღეთ მის საერთო მოქმედებაში და აგრეთვე აკაკის დილის გამართვაშიც. რაც ჩვენ დავაკეულით ამ საქმეს, თქვენ შეასრულეთ. გააძლიერეთ რიცხვით და შრომის ინტენსივობით ჩვენი საზოგადოება! შემოგვიერთდით! საერთო ძალ-ღონით გავწიოთ ის ჭაპანი, რომელსაც დღემდე მხოლოდ ჩვენ, ახალგაზრდობის წარმომადგენელნი, ვეწეოდით! შეუერთეთ თქვენი სიღარბაისლე, გამოცდილება ჩვენს გულწრფელს, ახალგაზრდა ენერგიას...

გათიშვას კი... (ასეთს ღიად საქმეში მაინც), ერთის მიერ მეორისათვის ხელიდან საქმის გაგდებინებას... ნუ ინებებთ, ბატონებო, ნუ!! თქვენ ჩვენთან, ჩვენი თქვენთან!

გვწამდეს, რომ საზოგადოებანი განსხვავდებიან ერთმანეთში არა წევრთა შედგენილობით, არამედ თავის პროგრამით, დასახულ მიზნით.

გ. უორდანი

ცსსა, ფონ. 2094, საქ. 23, ფურ. 1-4. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 15

1915 წლის სექტემბრის 8. — მ. მურვანიშვილის წერილი გიორგი უორდანიასადმი წალვერში ქართველ მოღვაწეთა აგარაკის აშენების შესახებ

დიდათ პატივცემულო ბ. გიორგი!

სურამში ვიყავი სამი დღე, დავბრუნდი და თქვენი წერილები დამხვდა, ეს არის წავიკითხე. სწორეთ გითხრათ დიდათ ვწუხვარ, რომ საქმე ჯერ არც კი დაგვიწყია, და ეხლავ გაჩნდა მითქმა-მოთქმა და არასასიამოვნო ლაპარაკი. თქვენ რომ ჩემი აზრი გაგიზიარეთ ჩვენ მოღვაწეთა სახლის აშენების გამო, ისიც მოგახსენეთ, რომ ადგილის იჯარით ალება ეხლა გაძნელებულია და თუ წარჩინებული და გავლენიანი პირები არ დავიხმარეთ ადგილს ვერ გამოვიტანთ მეთქი; ამის შესახებ ევდოშვილმა მისწერა ილია ნაკაშიძეს და მას დაავალა ამისთანა პირების შოვნა ტფილისში. თქვენ რომ ტფილისში წახვედით ილია და ნინო ნაკაშიძეები მოვიდნენ წალვერში და ამ კითხვის გამოსარკვევად მოვახდინეთ ევდოშვილთან ბინაზე კრება. კრებას დაესწრნენ ილია ნაკაშიძე, მისი მეუღლე ნინო და ძმა, მგონი ილიას დაც, სოსიკო მერკვილაძე მეუღლით და რამდენიმე უცხო პირნი. ამ კრებაზე გადავწყვიტეთ შეგვედგინა მოხსენება და გაგვეგზავნა წ. კ. გ. საზოგადოების გამგეობისათვის განსახილველად, წ. კ. საზოგადოებას ვთხოვდით მხოლოდ ადგილის გამოტანას, სახლის აშენებას კი კისრულობდნენ ის პირნი, რომლებიც ამ მოხსენებას აწერდნენ ხელს. ეს მოხსენება გამოვატანეთ გამგეობისათვის გადასაცემად ს. მერკვილაძის მეუღლეს, რომელმაც ეს მოხსენება დაკარგა გზაში. აი ამის შემდეგ წავიკითხეთ თქვენი წერილი „საქართველოში“. გვეუცხოვა ჯერ ერთი ის, რომ ჩვენი მოხსენების შედეგი ვერა გავიგეთ რა, და მერე ის, რომ თქვენ ეს კითხვა კულტურულ საზოგადოების გამგეობის გაურჩევლად გადაწყვეტილად აღიარეთ და შემოწირულების მიღებაც იკისრეთ.

ეხლა რადგან საქმეს ესე მუყაითად თქვენ მოჰკიდეთ ხელი და მტკიცეთ აღიარებთ მის კეთილად დაბოლოებას, მეტი რაღა მეტქმის, რომ მეც სულით და გულით არ გისურვოთ გამარჯვება ამ საქმეში და მთელი ჩემი ენერგიით ამოგიდგეთ გვერდში. ნინო ნაკაშიძისამ მოსწერა წერილი ევდოშვილს, რომელშიაც ატყობინებს, რომ თქვენ იწვევთ წ. კ. გ. საზოგადოების გამგეობის

წევრებს კრებაზე დასასწრებლად, რომელმაც კრებამაც უნდა გადასწყვიტოს ვის მიენდოს ამ აზრის განხორციელება და ჩვენც უცდით ამ კრების გადაწყვეტილებას. იმედია მეც მაცნობებთ როგორ გადასწყდება ეს საკითხი. გაფრთხილებთ თხოვნა ადგილის იჯარით აღებისა, არ გაუგზავნოთ ბორჯომის მამულის მოურავს, სანამ, როგორც ზემოთა ვსთქვი, პირადად არ მოელაპარაკებიან ამის თაობაზე მოურავს საპატიო პირნი, რადგან დარწმუნებული ვარ, წინდაწინ მოულაპარაკებლად მოურავი უარს შემოგიტვლით და არ შეიწყნარებს თქვენ თხოვნას. შემდეგ ამის გასწორება შეუძლებელი იქნება. იმედია აღარავითარ მითქმა-მოთქმას აღარ უგდებთ ყურს და ხალისიანად გაუძღვებით წინ ამ საქმეს.

ევდოშვილს წერილი არ გადავეცი, რადგან ძალიან სუსტად არის და ეხლა წყენება მის ჯანმრთელობაზე დიდათ იმოქმედებს, გამოკეთდება და გადავცემ.

აქ, ჩემ ნაცნობებში ბევრია ამ საქმის დიდად თანამგრძნობნი და საჭიროა რაც შეიძლება ამ საქმის ჩქარი ორგანიზაცია.

თქვენი პატივისცემელი მ. მურვანიშვილი

ცსსა, ფონ. 2094, საქ. 27, ფურ 5—6. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 16

1915 წლის ოქტომბრის 13. — ოქმი „ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოების“ საბჭოს სხდომის წალვერში ქართველ მოღვაწეთა აგარაკის მშენებლობის შესახებ

1915 წლის ოქტომბრის 13 დღეს გაიმართა კრება „ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოების“ საბჭოსი. აირჩია კომისია, რომელსაც ქართველ მოღვაწეთა აგარაკის ასაშენებლად საჭირო თანხის შეგროვება დაევა. კომისიის თავმჯდომარედ იქნა არჩეული ალექსანდრე სვიმონის ძე ლორთქიფანიძე. მის ამხანაგად ერეკლე ესტატის ძე ფურცელაძე, წევრებად: ელენე ალექსანდრეს ასული აბულაძისა, იოსებ კირილეს ძე რაზმაძე, სოლომონ იასონის ძე ახვლედიანი, ისიდორე გიორგის ძე კოსტავა, სოსიკო მერკვილაძე და მდივნათ ვასილ ყიფიანი. არჩევნების შემდეგ კომისიამ იქონია მსჯელობა, თუ რა საშუალებას მიმართოს ფულის შესაკრებად.

დაადგინა შემდეგი:

1. დაიბეჭდოს ათას ხუთასი ცალი წიგნაკი საკვიტანციო ბარათებით.
2. დაურიგდეს ეს წიგნაკები სანდო პირებს, რწმუნების ქალაქებით.
3. ეთხოვოს ბ. კარიჭაშვილს ან კასრაძეს მოათავსონ გაზეთებში მოწოდებანი ფულის შეკრების შესახებ.

4. ქალაქგარეთ ქართველობაში გაიგზავნოს მოწოდებანი ფულის შე-
საგროვებლად.

5. ქალაქ ბაქოში ბ. მუხთაროვს გაეგზავნოს თხოვნა დახმარებისა.

6. გაიმართოს საღამოები სხვადასხვა გასართობ დაწესებულებაში, მაგა-
ლითად სახალხო სახლში, ახალ კლუბში, ხარფუხის კლუბში და სხვა.

7. დაიდგას სახაზინო თეატრში წარმოდგენა „ლალატი“, პირველი სამი
რიგის პარტერის ფასი არ გამოცხადდეს.

8. გაეგზავნოს საბატიო ბილეთები სხვადასხვა პირებს.

9. მოწვეული იქნენ დიასახლისებად საღამოებზედ და წარმოდგენაზე ქ-ნი
ელენე ალექსანდრეს ასული აბულაძისა და კ. მაღალაშვილისა.

საზოგადოდ, გარდა შემოწირულებისა, რაც რომ იქნება მიღებული, გადა-
დებული უნდა იყვეს 80 პროცენტი აგარაკის ასაშენებლად.

ეთხოვოს ივანე გომართელს და სხვა ლექტორებს, წაიკითხონ ლექციები
სახალხო სახლში, ახალ კლუბში, ხარფუხის კლუბში და სხვაგან.

ეთხოვოს ხარფუხის კლუბის გამგეობას, რათა დათმობილ იქნეს დარბაზი
საბავშვო დილის მოსაწყობად, კვირა დღეობით.

ბილეთებს საბავშვო დილაზე დაედოს ფასი ერთი აბაზი.

მოწვეულ იქნენ ილია ნაკაშიძე და კარბელაშვილის ქალი საბავშვო დი-
ლის მოსაწყობად.

შაბათს, 17 ოქტომბერს 7 1/2 საათზე მოწვეულ იქნენ წევრები საბავშვო
გასართობის მოსაგვარებლად და ამ დღისათვის დაეგზავნოთ ბარათები.

ეთხოვოს ქართული კულტურის მოყვარულ საზოგადოების საბჭოს
თავმჯდომარეს, რათა დაესწროს ყოველ კრებას კომისიისას.

შეძენილ იქნეს წიგნი ოქმებისათვის.

მოწვეულ იქნეს საქმის მწარმოებელი და დაენიშნოს მას შრომის ფასად
თვეში თხუთმეტი მანეთი.

თავმჯდომარე ალ. ლორთქიფანიძე, მდივანი ვ. ყიფიანი

ცსსა, ფონ. 2094, საქ. 26, ფურ. 1. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 17

**1915 წლის ოქტომბრის 24. — ოქმი „ქართული კულტურის მოყვარულთა
საზოგადოების“ სააგარაკო კომისიის სხდომის**

1915 წელსა ოქტომბრის 24 დღესა კრება გაიმართა სააგარაკო კომისიი-
სა ერეკლე ფურცელაძის თავმჯდომარეობით. დაესწრნენ შემდეგნი წევრნი:
ივლიტა კოტეტიშვილისა, სოლომონ ახვლედიანი, იოსებ რაზმაძე, ქართულ
კულტურის მოყვარულთა საზოგადოების თავმჯდომარე გიორგი ჟორდანი-
ა, სოფრომ ტარუაშვილი, რომელმაც წევრობაზედ თანხმობა განაცხადა, ილია
ნაკაშიძე და მდივანი ვასილ ყიფიანი.

იოსებ რაზმაძემ მოახსენა კრებას, რომ თანახმათ კომისიის დადგენილებისა, მან შეიტანა თხოვნა ალექსანდრე ლორთქიფანიძისა ხარფუხის კლუბის გამგეობაში და იქონია მოლაპარაკება გამგეობასთან დარბაზის დათმობის შესახებ, გამგეობამ თანხმობა განაცხადა დარბაზის დათმობაზეც და აღუთქვა თვეში სამი დღე.

გიორგი ჟორდანიამ მოახსენა კრებას, რომ ადგილობრივ ქართულ გაზეთებში იყო მოთავსებული წერილი გამოგზავნილი უცნობისაგან ალექსანდრე ყიფშიძის სახელზე, სადაც ნათქვამია რომ იგი გზავნის ფულს სხვა და სხვა ქართულ საორგანიზაციო დაწესებულებებისათვის, და სხვათა შორის (300 მან.) სამას მანეთს ქართველ მოღვაწეთა აგარაკის ასაშენებლად. ამისთანა შემოწირულებისთვის უნდა ეთხოვოს ბ. ალექსანდრე ყიფშიძეს გამოუცხადოს მადლობა უცნობს კომისიის სახელით. კომისიამ, მოისმინა რა ზემოაღნიშნულ მოხსენებანი,

დაადგინა:

1. დაევალოს იოსებ რაზმაძეს მადლობა გამოუცხადოს ხარფუხის კლუბის გამგეობას დარბაზის დათმობისათვის.
2. ეთხოვოს ალექსანდრე ყიფშიძეს მადლობა გამოუცხადოს ბ. უცნობს შემოწირულებისთვის.
3. ეთხოვოს ბ. ტარუაშვილს, რათა წაიკითხოს ერთ-ერთ კომისიის კრებაზე თავისი გადმოკეთებული საბავშვო პიესა.
4. პირველ გამართულ საბავშვო დილას ეწოდოს სახელათ გოგებაშვილის დილა.

თავმჯდომარე ირ. ფურცელაძე, ი. რაზმაძე, ი. კოტეტიშვილი, მდივანი ვ. ყიფიანი.

ცსსა, ფონ. 2094, საქ. 26, ფურ. 3. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 18

1916 წლის მარტის 6. — ამონაწერი „ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოების“ გამგეობის კრების ოქმიდან
შ. მღვიმელის საავტორო უფლების შეძენის შესახებ

„ეთხოვოს შიოს პატივსაცემელ სადამოს გამმართველ კომისიას, რომ ბანკში შენახულის ასი თუმნისა და პროვინციებში განზრახულ დღესასწაულების მოსალოდნელის შემოსავლიდან რაიმე მუდმივი შემოსავლის წყარო გაუჩინონ შიოს და მის ოჯახს. ამიტომ საბჭოს გადაჭრილი სურვილია შენახული ფული საქმის მოუწყობლად შიო მღვიმელს არ გადაეცეს. მგოსნისა და მისი ოჯახის ნივთიერად უზრუნველსაყოფად საბჭოს საუკეთესო საშუალებად მიაჩნია ავტორის მიერ გაყიდულის საავტორო უფლების გამოსყიდვა და მის ნაწარმოებთა ხელის მოწერით გამოცემა.

იმ შემთხვევაში, თუ კომისიამ ვერ დაითანხმა ავტორი და ზემოხსენებული თანხიდან გამოღებული 600 მან. არ დაიხსნა გაყიდული უფლება, მაშინ ქ. კ. მოყ. საზოგადოებამ საკუთარის თანხით შეისყიდოს ძმათა ოცხლებისაგან ხსენებული უფლება, გამოსცეს ხელის მოწერით და შემოსავლის განსაზღვრული % პერიოდულად აძლიოს ავტორს. ამის შესახებ მოხსენდეს საზოგადო კრებას 27 მარტს. ძმ. ოცხლების წიგნის მაღაზიასთან ამთავითვე გაიმართოს მოლაპარაკება“.

ცსსა, ფონ. 2094, საქ. 45, ფურ. 1. პირი, ხელით ნაწერი.

№ 19

1916 წლის აპრილის 2. — ოქმი (№ 16) „ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოების“ კრების განვლილი მუშაობის შესახებ

კრება გაიმართა ექიმთა საზოგადოების დარბაზში, რომელსაც დაესწრო 25 წევრი და გარეშე პირი.

თუმცა კრების დასაწყისი დანიშნული იყო სრულის 8 ს., მაგრამ, წევრთა სიმცირის გამო, იგი დაიწყო 8 1/2 საათზე.

კრებას ხსნის საზოგადოების თავმჯდომარე გ. თ. ჟორდანია, რომელიც წინადადებას აძლევს დამსწრეთ, წესდების § 21 ძალით, აირჩიონ გამგეობის გარეშე პირთა შორის თავმჯდომარე.

თავმჯდომარედ არჩეულ იქმნა კნ. ა. ნ. ბეგთაბეგიშვილისა.

კრების თხოვნით, გ. ჟორდანია კითხულობს მოკლედ წლიურ ანგარიშს, მხოლოდ მ. გ. გიორგაძე — სარევიზიო კომისიის ოქმს. უკანასკნელში, საზოგადოების საერთო მოქმედების მოწონებასთან ერთად, აღნიშნულია ზოგიერთი ნაკლი საზოგადოების საქმეების ტექნიკურ წარმოებისა, რომლის გამოც განმარტებებს იძლევა გ. თ. ჟორდანია.

იგი აღნიშნავს, რომ სარევიზიო კომისიის ოქმში აღნიშნული ნაკლი სამართლიანად არის ნაჩვენები. გამგეობა თვითონ ხედავდა ამ ნაკლს და ცდილობდა მის ამორებას. მაგრამ აქამდის მან ეს ვერ მოახერხა. ეს ნაკლი ზოგადი ხასიათისაა. იგი გამოწვეულია მით, რომ საზოგადოების საქმეებს აწარმოებდნენ ისეთი პირნი, რომელთა მოქმედებასაც, მათი მოუცვლელობისა გამო, შემთხვევითი ხასიათი ჰქონდა. ამასთან, საზოგადოებას უკანასკნელ დრომდე არ ჰქონდა საკუთარი ბინა და რიგიანად მოწყობილი კანცელარია. ეხლა ესენი უკვე გვაქვს და საზოგადოების საქმის ყოველმხრივი წარმოება მტკიცე ნიადაგზე და წესრიგზე დგება.

ამის შემდეგ, კრება იწყებს ცალ-ცალკე საკითხების განხილვას. იგი ყურადღებას აქცევს ორი ხაზინადარის ყოლას, — ერთი თვით საზოგადოებისა. მეორე — საზოგადოებასთან არსებულ საავარაკო კომისიისა. დამსწრეთა უმ-

რავლესობა (გ. გიორგაძე, სპ. ბაქრაძე, კალანდაძე, კეკელიშვილი) საჭიროდ სცნობს ერთი ხაზინადარის ყოლას, რადგანაც ეს გარემოება საზოგადოების მოქმედებას მეტს მთლიანობას და საქმიანობას დააჩნევს. გ. იმნაშვილიც ემხრობა ამ აზრს პრინციპიულურად. იგი ამბობს, სასურველია, რა თქმა უნდა, ერთი ხაზინადარის ყოლა, მაგრამ პრაქტიკულად ეს ბევრ უხერხულობას გამოიწვევს. სააგარაკო კომისიის და მის ხაზინადარს თავისი ცალკე საქმეები აქვთ, მეტი თავისუფლება უნდა მიეცეთ მათ საზოგადოებისაგან დამოუკიდებლად მუშაობისათვის, მხოლოდ საზოგადოების კონტროლი უნდა დაწესდეს მათ მოქმედებაზე და სააგარაკო კომისიის ფულიც საზოგადოების სახელზე ინახებოდეს.

ლორთქიფანიძე — სააგარაკო კომისიის თავმჯდომარე — აცხადებს, რომ არც იგია წინააღმდეგი ერთი ხაზინადარის ყოლისა, მხოლოდ საჭიროა ვიშოვოთ იმისთანა პირი, რომელიც ამას იკისრებს და ღირსეულად შეასრულებს. იგი წინადადებას იძლევა — ეკითხოს საზოგადოების ხაზინადარს ზ. გველესიანს — იკისრებს სააგარაკო კომისიის ხაზინადარობასაც, თუ არა.

სტუდ. მ. ბარნაბიშვილი: ეს საქმე გამგეობას მივანდოთ, რომელმაც უკეთ იცის საქმის ვითარება, და იმან გადასწყვიტოს, ერთი ხაზინადარი იყოლიოს თუ ორიო.

კრება ადგენს — ეთხოვოს და ეკითხოს ზ. გველესიანს, იკისროს სააგარაკო კომისიის ხაზინადრობაც; თუ იგი ამაზე უარს იტყვის, მაშინ თვით გამგეობამ მოაგვაროს საქმე, როგორც იგი დაინახავს საჭიროდ.

კრება გადადის შემდეგს საკითხზე და სასურველად სცნობს განმარტოს, რამდენი ფული შეუძლიან ჰქონდეს ერთდროულად ხაზინადარს ხელზე.

ბ-ნი კალანდაძე, გიორგაძე, კეკელიშვილი და სხვ. საკმაოდ სცნობენ — 30 მან., მხოლოდ უმრავლესობა — ლორთქიფანიძე, გ. ჟორდანი, გ. იმნაშვილი, კნ. ა. ნ. ბეგთაბეგიშვილისა, სტუდ. მ. ბარნაბიშვილი საჭიროდ სცნობენ — 50 მან., ვინაიდან საზოგადოების მოქმედებას ცოცხალი ხასიათი აქვს, რომელიც პრაქტიკულად შეუძლებლად ხდის 50 მან. ნაკლებ ერთდროულად ხელზე ქონას.

კრება ადგენს — ხაზინადარს მიეცეს უფლება ერთდროულად იქონიოს ხელზე არა უმეტეს 50 მანეთისა.

კრება აქცევს ყურადღებას რევიზიის მიერ აღნიშნულ ოქმების წარმოების დაუკმაყოფილებლ მდგომარეობას და სასურველად სცნობს მის გაუმჯობესებას, ვინაიდან ამ ოქმებს დიდი მნიშვნელობა აქვს და ექნება ჩვენი საზოგადოების ცხოვრებაში.

სტუდ. ბარნაბიშვილის აზრით, ფრიად საჭიროა ყველა საზოგადოების კრებებზე წაკითხული მოხსენებების დაწვრილებით ოქმების შედგენა და მათი დაბეჭდვა თუ სტამბაში არა, რომელიც დიდს ხარჯებს მოითხოვს, შაპიროგრაფზე ან რემინგტონზე მაინც, რადგანაც ამ საზოგადოებაში იკითხება ზოგჯერ ფრიად საგულისხმიერო მოხსენებანი, რომელთაც მნიშვნელობა ექნებათ ჩვენი საზოგადოებრივ აზროვნების ისტორიაში.

გ. თ. ჟორდანიას უპასუხებს, ჩვენც ძალიან გვანტერესებს ეს საკითხი და გამგეობამაც თავის წარსულ კრებებზე რამდენჯერმე აღძრა ამის შესახებ კითხვა, მაგრამ, უსახსრობისა გამო, აქამდის იძულებული ვიყავით საქმე და სურვილები შეგვეზღუნა. გამგეობას აზრად აქვს, პირველ შეძლებისთანავე ეს საქმე მოავგაროს და ხარჯთაღრიცხვის ნაშთი უპირველასად ყოვლისა, ოქმების გაუმჯობესებასა და ბეჭდვას მოახმაროს. ამავე მოსაზრებით მომავალი 1915/16 წლის ხარჯთაღრიცხვაში შეტანილია მოკლე რემინგტონის ყიდვისთვის 270 მან. გადადების შესახებ.

ამის შემდეგ კრება ამტკიცებს წარსული წლების ანგარიშს.

კრება იხილავს მომავალი 1915/16 წლის ხარჯთაღრიცხვას. ყოველს მუხლზე (ხარჯთაღრიცხვის) მცირე განმარტებებს იძლევა გ. თ. ჟორდანიას, თუ რით ხელმძღვანელობდა გამგეობა მათი შემუშავების დროს.

კრება ყურადღებას აქცევს ხარჯთაღრიცხვის 1 და 8 მუხლებს, რომელთაც მიზნად აქვთ ჩვენი ქვეყნის სხვადასხვა კუთხეების შესწავლა ორნაირი გზით — ექსკურსიების მოწყობით და კითხვითი ფურცლების დაგზავნით ყველა პროვინციაში.

გ. თ. ჟორდანიას განუმარტავს კრებას, რომ გამგეობას აზრად აქვს მოაწყოს ამ ზაფხულს მეცნიერული ხასიათის ექსკურსია. მონაწილენი დაიყოფიან ჯგუფებად, ირჩევენ გარკვეულ რაიონებს და მონოგრაფიულად სწავლობენ და იცნობენ ხალხის ცხოვრებას და ისტორიას. იმისთვის, რომ ექსკურსანტების მუშაობა მეცნიერულ მეთოდებზედ იყოს დაფუძნებული, გამგეობის მიერ მონაწილეთ დაურიგდებათ ინსტრუქციები, რომელნიც ამოღებულ და გადათარგმნილ იქნებიან მოსკოვის საბუნებისმეტყველო საეტნოგრაფიო სექციის ინსტრუქციისაგან (იგი საუკეთესოდ არის მიჩნეული).

ერმილ. კეველიშვილი: ჩვენს ქვეყანას ჩვენი ინტელიგენცია და „უცხონიც“ კარგად იცნობენ. საჭიროა თვით ჩვენმა მდაბიო ხალხმა გაიცნოს ერთმანეთი. ამიტომ სასურველია, ექსკურსიას „ინტელიგენტური“ კი არა, არამედ მასიური — ხალხური ხასიათი მიეცეს, რომელიც გონებრივ განვითარებას და ერთმანეთის გაცნობის და სულიერ დაკავშირების გარდა, ფიზიკურადაც სასარგებლო იქნება მათთვის. ეს კი თავის თავად აერთებს 1 და 8 მუხლების ხარჯებს ერთი მიზნით, რისთვისაც ორივე მუხლების თანხა შეერთებულ უნდა იყოს და ამგვარ ექსკურსიას მოხმარდეს. ეს გზა უფრო მიზანშეწონილი იქნება და პრაქტიკულადაც ხელსაყრელი საქმისათვის, ვიდრე საანკეტო ფურცლების დაგზავნა, რომლებმაც, საეჭვოა, რომ მიზანს მიაღწიონ.

სტ. არველასძე უკანასკნელს აზრს ემხრობა და ამტკიცებს, რომ კითხვითი ფურცლები მიზანს ვერ აღწევენ. ამას წინადაც პეტროგრადის სტუდენტთა სამეცნიერო წრემ გამართა ამგვარი ანკეტა, მაგრამ მას არავითარი პრაქტიკული ნაყოფი არ გამოუღია, რადგანაც ორმა მესამედმა პასუხი არ გაცა ამ ფურცლებზე და მაგალითისათვის თავისი თავი მოჰყავს, რომელმაც არ უპასუხა ამ ფურცლის კითხვებზე.

ვ. აბდუშელიშვილი შენიშნავს სტუდ. არველასძეს, რომ მისი ცნო-

ბა მართალი არ არის. იგი თვითონ იღებდა მონაწილეობას ანკეტის მოწყობაში და მან მიზანს მიაღწია. რასაკვირველია, ყველა არ მოგვცემს პასუხს, მაგრამ ათში ერთი შეიძლება ისეთი პასუხი მივიღოთ, რომელიც მთლად აგვინახავს დაურებს დახარჯულ ენერგიას.

გ. ჟორდანიას ხალხური ექსკურსიის მოწყობა ამ დროში და ისიც ზაფხულში, როდესაც ხალხი ჩაბმულია მუშაობაში, შეუძლებელია და პრაქტიკულად, შეიძლება კიდევ საზარალო.

სტუდ. არველაძე აუწყებს საზოგადოებას, რომ კიევის კომერციულ სტუდენტთა ერთს ჯგუფს გადაწყვეტილი აქვს მეცნიერულის მიზნით ექსკურსიის გამართვა თბილისის გუბერნიის ზოგიერთ რაიონებში. ასეთივე განზრახვა აქვს მოსკოვის კომერციული ინსტიტუტის სტუდენტთა ერთს ჯგუფს. მისი აზრით, სტუდენტთა ჯგუფები სიამოვნებით შეუერთდებიან ქართ. კულტურის მოყვარულთა საზოგადოების მიერ განზრახულ ექსკურსიას და წინადადებას აძლევს კრებას — მიიწვიონ დასახელებული სტუდენტთა წრეები.

კრება ადასტურებს გამგეობის მიერ განზრახულ ექსკურსიის გამართვას, სასურველად სცნობს მის გარკვეულ პროგრამის შემუშავებას და მის ნაყოფიერ მუშაობისთვის სხვადასხვა შესაფერ დაწესებულებებთან და ჯგუფებთან მოლაპარაკების გამართვას.

კრება ჩერდება ხარჯთაღრიცხვის მე-17 მუხლზე, რომელიც შეეხება ხელუხლებელი თანხის შედგენას და გამგეობის მიერ გადაღებულ 100 მან. ცოტაობს და მის გადიდებას სასურველად სცნობს.

დამსწრეთა უმრავლესობა სასურველად სცნობს ნაშთის განსაზღვრული პროცენტი მიემატოს სათადარიგო თანხას. მხოლოდ მცირე კამათს იწვევს პროცენტის რაოდენობა. ზოგთა აზრით, სასურველია ნაშთის 50% ხმარდებოდეს ხელუხლებელ თანხას; ზოგნი კი საკმაოდ სთვლიან ნაშთის 20%.

გ. ჟორდანიას განუმარტავს კრებას, ხელუხლებელი თანხის გადიდება ყოველს შემთხვევაში არც ისე საჭიროა. ჩვენს საზოგადოებას მრავალი ცოცხალი საქმე უდევს წინ, რომელთა განხორციელება თხოულობს მუდმივს ხარჯს. ამიტომ, სჯობია, ფული ცოცხალ საქმეს მოხმარდეს და პირდაპირი სარგებლობა მოუტანოს საზოგადოების მიზანს, ვიდრე მკვდარ განძად იდოს რომელიმე ბანკში.

ამის შემდეგ, კრება გამოსთქვამს სურვილს ხელუხლებელი თანხა გადიდდეს 200 მანეთამდის და მის სასარგებლოდ გადაიდოს ხოლმე ნაშთის 10% — 20%.

საზოგადოების ქონებრივ გაღონიერებაზე გ. ჟორდანიას კრებას მიუთითებს კიდევ ერთს წყაროზე. აქნობამდის ამბობს იგი, ჩვენი საზოგადოების სახელით მრავალი დილა-საღამოები იმართებოდა, რომელთა შემოსავალიც სულ მთლად სხვას რჩებოდა, საზოგადოება კი არაფერს ქონებრივს სარგებლობას ამაში არ ხედავდა. ამიერიდან ასე ნულარ იქნება. ჩვენ საზოგადოებას ქონდეს უფლება, მისი სახელით და მონაწილეობით გამართულ დილა-საღამო — ლექციების შემოსავლიდან განსაზღვრული პროცენტი აიღოს თავის სასარგებლოდ.

ეს წინადადება იწვევს მცირე კამათს.

კალანდაძე თხოულობს საკითხის პრინციპიალურად დაყენებას და გადაწყვეტას: შეიძლება და სასურველია თუ არა იუბილეების და სხვა რომელიმე გამოჩენილ პირთა პატივსაცემლად გამართულ დილა-საღამო — ლექციების შემოსავლიდან რაიმე პროცენტი აიღოს ჩვენმა საზოგადოებამ. თვითონ მომხრეა განსაზღვრული პროცენტი ამისთანა შემთხვევებში საზოგადოების სასარგებლოდ რჩებოდეს.

გ. აბდუშელიშვილი შეუძლებლად სცნობს განსაზღვრული პროცენტის აღებას. მისი აზრით, ამისთანა შემთხვევაში გამგეობა მხედველობაში უნდა ღებულობდეს იმ პირთ და მათ გარემოებას, რომელთა სასარგებლოდაც იმართება ამისთანა დღესასწაულები.

გ. იმნაიშვილი თხოულობს იუბილეები მაინც განთავისუფლებულ იყვნენ ამ ხარჯებისაგან.

გ. ჟორდანია განუმარტავს მომხსენებელს, რომ გამგეობა არავის იუბილეებს არ უხდის, ეს მთელი ქართველობის ვალია. საზოგადოებას ხშირად მიმართავენ ხოლმე სხვადასხვა პირნი და სთხოვენ მას დახმარებას ან ნებაბრუნებას მისი სახელით დილა-საღამოს ან ლექციის გამართვას. აი ამ შემთხვევაში, საზოგადოება, — რომლის გამგეობა პირად ენერგიას და დროსა ჰკარგავს ამისთანა საქმეებზე, ზნეობრივად შესაძლებლად სცნობს განსაზღვრული პროცენტი ამისთანა დილა-საღამოების შემოსავლისა საზოგადოების სასარგებლოდ რჩებოდეს.

სტუდ. მ. ბარნაბიშვილი ემხრობა ამ აზრს და განმარტავს, — თუ იმ პირთ, რომელთა სასარგებლოდ იმართება ეს დილა-საღამოები, დედალი მიუძღვით საზოგადოების წინაშე და, მაშასადამე, ღირსნი არიან ამნაირი ჯილდოსი და დახმარებისა, თვით კულტურ. მოყვარულთა საზოგადოება ამავე მიზანს ემსახურება და, მაშასადამე, იგიც ზნეობრივად ღირსია ამისთანა დახმარებისა და ჯილდოსი.

კრება ადგენს: როცა რაიმე დილა ან საღამო იმართებოდეს საზოგადოების სახელით, ყოველთვის იგი აუცილებლივ იღებს საზოგადოების სასარგებლოდ არა ნაკლებ 20% წმინდა შემოსავლისას. (პროცენტს განსაზღვრავს გამგეობა).

ამით კრება ამტკიცებს საზოგადოების მომავალი წლის ხარჯთაღრიცხვას და გადადის წესდების ზოგიერთი მუხლის შეცვლის განხილვაზე.

გ. აბდუშელიშვილი კრებას კანონიერად არა სცნობს ამისთანა მნიშვნელოვან საკითხის გადასაწყვეტად, და რადგანაც ამისთვის, მისი აზრით, საჭიროა 2/3 თბილისში მცხოვრებ წევრებისა.

გ. ჟორდანია უპასუხებს, რომ კვორუმისთვის ამ შემთხვევაში, წესდების ძალით, საჭიროა 2/3 არა თბილისში მცხოვრებ, არამედ დამსწრე წევრებისა.

კრება ადგენს: 1. ამიერიდან „საბჭოს“ მაგიერ ყოველთვის იხმარებოდეს „გამგეობა“.

2. წესდების § 1 მიემატოს შემდეგი: „აგრეთვე ნივთიერი დახმარება გაუწიოს ქართულ კულტურის ნიჭიერ მუშაკთ“.

3. § 2 ზეკვემოდ მიემატოს თ „ნივთიერ დახმარებას უწევს ქართულ კულტურის მუშაკთ ერთდროულად ან დროგამოშვებით, აგრეთვე ქართველ მოღვაწეთა აგარაკში ადგილის მიჩენით“.

4. § 8 შეცვლილ იყოს ამნაირად: „კორესპონდენტ წევრებად ჩაირიცხებიან გამგეობის მიერ თბილისის გარეთ მცხოვრებნი, რომელნიც“ და სხვა...¹

5. § 9 — სიტყვები — „საზოგადო კრების არჩევით“ შეცვლილ იყოს ამნაირად: „გამგეობის არჩევით“.

6. §§ 11 მუხ. გ) შეიცვალოს ამნაირად: „ეთნოგრაფიულ კონცერტების, ფასიან კითხვების, დილა-სალამოების და სხვა ამგვარი მოგება, გამომცემლობის და საზოგადოების ქონების შემოსავალი“.

7. §§ 11 მიემატოს მ. დ.) „ყოლაბებით შეგროვილი შემოწირულება“.

8. § 12 ჩაემატოს სიტყვები — „ყოველგვარი უფლებით“, ს კვემოდ შემდეგი: „სხვათა შორის უძრავ ქონების შეძენის უფლებით“, რის შემდეგ დარჩება წინანდელი: „მას აქვს საკუთარი ბეჭედი“ და სხვა.

9. § 23, შენიშვნა შესწორებულ იყოს რედაქციით: „მოწვეულ პირთა და გარეშე საზოგადოების კრებებზე დასწრების წესს განსაზღვრავს გამგეობა“.

10. § 26, შენიშვნა ა) „საზოგადო კრების დადგენილებით, თანამდებობის პირთა რიცხვი შეიძლება გადიდებულ იქმნეს“.

შენიშვნა ბ) „გამგეობას, როგორც სხვა არჩეულ ორგანოებს ენიჭება კოოპტაციის უფლება თავის შედგენილობის გასადიდებლად“.

ერმ. კველიშვილი ამბობს, წესდებაში აღნიშნულია საწევრო გადასახადი 5 მან., ნამდვილად კი შემოაქვთ ზოგს 3 მან., ზოგს კი 1 მანეთი. რამდენია სწორეთ საწევრო გადასახადი. მისი აზრით, საზოგადოების დემოკრატიზაციისათვის საჭიროა საწევრო გადასახადად 1 მან. დაწესდეს.

ამ წინადადებას მხარს უჭერს კალანდაძე.

საზოგადოების თავმჯდომარე უპასუხებს, საზოგადოების წესდება ყველას შეძლებას აძლევს, ვის რამდენი შეუძლიან იმდენი შემოიტანოს და საზოგადოების წევრად ჩაეწეროს; დამხმარე წევრებს შეუძლიან შემოიტანონ 1 მან., ნამდვილ — 3 მან. და 5 იც., ასე რომ არავითარი საჭიროება არ მოითხოვს წესდების ამ პარაგრაფის შეცვლას.

საწევრო გადასახადის წესდება შეუცვლელად რჩება.

დასასრულ კრება ფეხზე ადგომით პატივსა სცემს თავის გარდაცვალებულ წევრთა ხსოვნას და ერთხმად ადგენს მადლობა გამოუცხადოს წერილობით თუ პრესის საშუალებით შემდეგს დაწესებულებებს, რომელთაც საზოგადოებას აღმოუჩინეს რაიმე დახმარება;

1. ქართველ თავად-აზნაურობის დეპუტატთა საკრებულოს უხვი შემოწირულებისათვის და დარბაზის უფასოთ დათმობისათვის.

¹ მრავალწერტილი საბუთისაა.

2. კავკას. საიმპერატორო ექიმთა საზოგადოებას — დარბაზის უფასოდ დათმობისათვის.

3. „ახალ“ და „ხარფუხის“ კლუბთა მამასახლისთა საბჭოებს დარბაზის უფასოდ დათმობისათვის.

4. რედაქციებს: „საქართველოს“, „განათლების“ და „თეატრსა და ცხოვრებას“ — გამოცემების უსასყიდლოდ გაგზავნისათვის.

კრებამ მადლობა გადაუხადა საზოგადოების გამგეობას მუყაით და ენერგიულ მუშაობისათვის.

განზრახული საუბარი — „ჩვენი კუთხეების ზოგიერთ ადამ-ჩვეულებებზე“, უძრობის გამო, სხვა დროისთვის გადაიდო.

კრება დასრულდა ღამის 11 საათზე.

თავმჯდომარე

მდივანი

ცსსა, ფონ. 2094, საქ. 10, ფურ. 33 — 35. პირი, ხელით ნაწერი.

№ 20

1916 წლის აპრილის 20. — კ. ოცხელის წერილი „ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოების“ გამგეობისადმი შიო მღვიმელის საავტორო უფლებათა საზოგადოებისათვის გადაცემის შესახებ

თქვენი წინადადება ამა 1916 წლის 8 აპრილისა № 59 მივიღეთ. ჩვენ კარგათ გვესმის, თუ რა დიდ განძს შეადგენს კომერციული თვალსაზრისით იმისთანა ავტორის უფლების სამუდამოდ შეძენა, როგორიც არის ბ. შიო მღვიმელი, — მაგრამ ამით სარგებლობა ჩვენ არა გვსურს მით უფრო, რომ ამ უფლების მიღება ქართული კულტურის საზოგადოებას განუზრახავს ბ. შიო მღვიმელის ოჯახის უზრუნველყოფისათვის. ამიტომ ჩვენ თანხმობას ვაცხადებთ, რომ ბ. შიო მღვიმელის ავტორის უფლება კულტურის საზოგადოებას გადმოვცეთ, მხოლოდ იმ პირობით, რომ ის ფული (600 მან.), რომელიც ხსენებულ უფლების შეძენისათვის ბ. შიო მღვიმელს მიღებული აქვს, ჩვენ დაგვიბრუნდეს გაუნაწილებლად.

კ. ოცხელი

ცსსა, ფონ. 2094, საქ. 45, ფურ. 3. დედანი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი. საბუთის პირველ გვერდზე გ. ჟორდანიას ხელით, ფანქრით, რეზოლუცია: ჩაიწეროს წიგნში. საქმეში ჩაერდეს. ეცნობოს საჩქაროდ ძმ. ოცხელების წიგნის მალაზიას, რომ საბჭო თანახმაა მის პირობებზე, მადლობით იღებს მათ და სთხოვს მალაზიას, საჭირო ქაღალდები აქ, თბილისში, გამოუგზავნოს ვისმე თავისი რწმუნებულს, რომელიც ფულსაც მიიღებს. წინააღმდეგ შემთხვევაში თუ ეს შეუძლებელია, საზოგადოება გაგზავნის თავის რწმუნებულს ქუთაისში საქმის

გასათავებლად. ფულსაც ის მოუტანს, ეთხოვოს მალაზიას სწრაფი პასუხი, რომ ზაფხულამდე ცოტა რამ მოასწროთ წინასწარი საქმე გამოცემისა“. საბუთის ბოლო არშიაზე ოთხკუთხედი ბეჭედი წარწერით: „კ. ი. ოცხელის და ამხ. წიგნის მალაზია ქუთაისში“. აქვე შიო მღვიმელის ხელით, მელნით: „ფულით თანახმა ვარ გამოვისყიდოთ შემოსული ჩემი ნაწერები. შიო ქუჩუკაშვილი“.

№ 21

1916 წელი. — „ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოების“ 1912 — 1915 წლების მოკლე ანგარიში

„ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოება“ დაარსდა ქ. თბილისში 1912 წლის დამლევს განსვენებულ პროფესორის ალექსანდრე სოლომონის ძის ხახანაშვილის სახსოვრად. წესდების პროექტი შედგენილი იყო გ. თ. ჟორდანიას მიერ და უკანასკნელის გარდა ექვსის დამაარსებელ წევრის მიერ (მ. ვ. მაჩაბელი, რ. ა. გაბაშვილი, ქ. გ. ჯავახიშვილი, მ. ვას. კარბელაშვილი, მ. ლ. კასრაძე და ს. გ. გაბუნია) ხელმოწერილი წარედგინა 1912 წლის ენკენისთვის პირველ რიცხვებში დასამტკიცებლად თბილისის გუბერნატორს. ამავე წლის დეკემბრისთვის 12-ს „ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოება“ ნებადართულ საზოგადოებათა სიაში ჩარიცხა მე-188 ნომრით.

მეორე დღეს, დეკემბრისთვის 30-ს, გაიმართა პირველი მცირე-რიცხოვანი საზოგადო კრება, რომელმაც დროებითი გამგეობა და ხაზინადარი აირჩია. პირველ გამგეობის წევრებად იყვნენ: გ. თ. ჟორდანია (თავმჯდომარე), ს. გ. გაბუნია (მისი ამხანაგი), რ. ა. გაბაშვილი, დ. ი. წითლანაძე და დ. ი. კასრაძე (მდივანი), პირველ ხაზინადრად მ. ვას. კარბელაშვილი.

თავდაპირველად საზოგადოება ძალიან მცირე-რიცხოვანი იყო, მისს მოქმედებას მრავალი დაბრკოლება ელოებოდა: ერთის მხრივ უსაღსრობა, მეორეს მხრივ იშვიათი უნდობლობა, რომლითაც საზოგადოების დამაარსებელთა პირველ ხანებში ჩვენებური ინტელიგენცია შეხვდა. თანაც თვით გამგეობის ზოგიერთმა წევრმა (ს. გაბუნია და დ. წითლანაძე და მ. ვას. კარბელაშვილი) დაანება თავი დროს უქონლობისა გამო თანამედრობას... ამ პირობებში თუმცა დარჩენილ გამგეობის წევრებს გარკვეული სამოქმედო გეგმა ჰქონდათ შემუშავებული, მაგრამ მისს განხორციელებას პირველ ხანებში საცესებით ვერ ახერხებდნენ: კრებები უსისტემოდ, კანტიკუტად იმართებოდა, რეფერატები შემთხვევითის ხასიათისა იკითხებოდა...

ასე იყო საქმე 1915 წლამდე, როცა გამგეობამ ბოლოს და ბოლოს მაინც დასძლია დაბრკოლებათა უმეტესი წილი და საზოგადოების ფარგლებში შედარებით ბევრს წევრს (100 კაცამდე) მოუყარა თავი, თვით გამგეობის შედგენილობაც გაიზარდა, მას მიემატნენ ახალი წევრები*.

* ახალს გამგეობას ყავლი გაუთავდებდა 1917 წლის დამლევს.

გ ა ი მ ა რ თ ა :

	1912-13 წ.	1913-14 წ.	1914-15 წ.	სულ
საზეიმო კრება (უფასო)	1	—	1	2
საჯარო კრება (უფასო)	5	2	14	21
ფასიანი დილა	1	—	1	2
სალამო	1	1	2	4
ცალკე სამეცნიერო საუბარი	—	—	3	3
გამგეობის კრება	12	5	26	43
კერძო თათბირი	—	—	5	5
სხვადასხვა კომისიის კრება	—	—	6	6
	20	8	58	86

დაესწრო მსმენელი:

	12—13	13—14	14—15	სულ
საზეიმო კრებებზე	1300	—	600	1900
ფასიან დილა-სადამოს	340	180	1100	1620
ჩვეულებრივ კრებებს და საუბრებს	430	120	1134	1684
გამგეობის კრებებს	39	15	124	178
კერძო თათბირებს	—	—	38	38
სხვადასხვა კომისიის კრებებს	—	—	47	47
	2109	315	3043	5467

კ რ ე ბ ე ზ ე :

	12—13	13—14	14—15	სულ
წაკითხული იქმნა მოხსენება	9	1	14	24
ორიგინალი ნაწარმოები	7	5	—	12
წაკითხულ მოხსენებებს გამო გამართულ კამათში და საქმეცნიერო სა- უბარში მონაწილეობა მიიღო მოლაპარაკემ	16	6	134	156

საზოგადოების წევრთა რიცხვი:

	12—13	13—14	14—15
საპატიო წევრი	16	15	14
ნამდვილი წევრი	39	55	192
დამხმარე წევრი	2	6	10
სულ	57	76	216

როგორც ძველის, ისე ახლის გამგეობის საქმიანობა გამოიხატებოდა ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოების § 1-ში აღნიშნულ მიზნის განხორციელებაში, უმთავრესი ყურადღება მიქცეული ჰქონდა საქართველოს

კულტურის ყოველმხრივ შესწავლას, ამ კულტურის პოპულარიზაციას. საზოგადოების კრებებს არა მარტო წმინდა სამეცნიერო მნიშვნელობა აქვთ: მათი დანიშნულება ისიც არის, რომ პრაქტიკულად შეაჩვიონ ჩვენი საზოგადოება ქართულ ლაპარაკს, ქართულად აზროვნებას*.

დღიდან დაარსებისა 1915 წლის ღვინობისთვის 30-მდე (როდესაც საზოგადოება თავისი არსებობის მეოთხე წელში გადადგა) საზოგადოების საქმიანობა გამოიხატებოდა შემდეგში.

კრებებზე წაკითხული მოხსენებები:

(ქრონოლოგიურის წესით)

1. გ. ჟორდანია — „ა. ხახანაშვილი, როგორც ადამიანი და მასწავლებელი“.

2. ნ. ჩიგოგიძე — „ა. ხახანაშვილი, როგორც საზოგადო მოღვაწე“.

3. პ. ინგოროყვა — „როდისა სცხოვრობდა შოთა რუსთაველი“.

4. თ-ლი სვ. ციციშვილი — „საქართველოს მინერალური სიმდიდრენი, მათი გამოკვლევის საჭიროება და გამოყენების პრაქტიკული გზა“.

5. დ. კასრაძე — „ვახტანგ ორბელიანი“.

6. გ. ჟორდანია — «Быт и нравы грузинского народа по произведениям кн. И. Г. Чавчавадзе».

7. კ. აბაშიძე — „ვახტანგ ორბელიანის პოეზია“.

8. მ. ვ. მაჩაბელი — «Об историческом прошлом и современном положении Грузии».

9. დ. ი. არაყიშვილი — «Народная песня и культура грузин».

10. შ. ამირაჯიბი — „საქართველოს თანამედროვე მდგომარეობა და ქართველთა ეროვნულ-კულტურული საქმიანობა“.

11. ს. რ. გორგაძე — „რა გზით შეიძლება ქართულ მართლწერის მოწესრიგება“.

12. ივ. გომართელი — „აკაკი“.

13. გრ. რობაქიძე — „აკაკის ქნარი“.

14. გ. ჟორდანია — „ქართლის საქორწინო ადათები, როგორც საისტორიო-სასოციოლოგო მასალა“.

15. გ. ჟორდანია — „ხალხური სისხლის სამართალი ქართლში“.

16. იპ. ვართაგავა — „აკაკი, როგორც სატირიკოსი“.

17. მ. მელიტ. კელენჯერიძე — „ქართული მართლწერა ქართულ სკოლაში და მწერლობაში“. (ორი მოხს.)

18. ლ. ცაგარელი — „თეორია კოოპერაციისა და მომხმარებელი საზოგადოება“.

* გარდა ამისა, გამგეობა შეეცადა შებრძოლებოდა იმ არა სასურველს მოვლენას, რომელიც დღემდე ყველა ქართულ დაწესებულების საერთო სენად არის გადაქცეული (კრებებზე დაგვიანება, დანიშნულ დროს გადაცილება) და სავალდებულოდ გამოაცხადა კრების სწორედ დანიშნულ დროს დაწყება მიუხედავად იმისა, რომ ბევრს არა სჯეროდა ასეთი წესის შემოღების შესაძლებლობა, დღეს ეს წესი სასტიკად დატულია საზოგადოების კრებებზე და სხვა საზოგადოებებიცა სცდილობენ ანხორციელონ თავიანთ კრებებზე ასეთივე წესი.

19. პ. ბ. კიჭირია — „სისხლის სამართლის კანონმდებლობა საქართველო-ში მეფე ვახტანგ VI-ის კანონთა კრებულის მიხედვით“.

20. ივ. ვართაგავა — „სიმღერები მთის შვილის ვაჟა-ფშაველასი“ (ორი მოხსენებად).

21. ალ. ახმეტელი — „ქართული თეატრის სასურველი სახე“.

გარდა საჯარო კრებების მართვისა, გამგეობა შეეცადა საკომისიო მუშაობის მოწყობას სხვადასხვა კითხვების გამოსარკვევად (აღათ-ჩვეულების შესწავლა, ქართულ მართლ-მეტყველების პრინციპების გამორკვევა და სხ.), მაგრამ ეს ცდა უნაყოფო გამოდგა, საკომისიო მუშაობა ჯერ-ჯერობით ვერ გაჩაღდა და სათანადო კომისიები დაიხურა. სიცოცხლე გამოიჩინა მხოლოდ ორმა კომისიამ: 1. საბინაომ და 2. სააგარაკომ. პირველმა მოაწყო საზოგადოების განცელარია, ხოლო მეორე — ზრუნვას ქართველ მოღვაწეთა აგარაკის აშენებაზე. მიუხედავად იმისა, რომ სააგარაკო კომისიამ რეგულიარული საქმიანობა დაიწყო მხოლოდ 1915 წლის ენკენისთვეში, ღვინობისთვის 30-ს (ქართ. კულტ. მოყვ. საზოგადოების საოპერაციო წლის დასაწყისი) მას უკვე 415 მ. და 44 კაპ. ჰქონდა ბანკში შეტანილი* და რაც დრო გადის, კომისია უფრო მეტად აფართოვებს თავის საქმიანობას, მეტს ნდობას და სიმპატიას იხვეჭს ქართველობაში.

გამომცემლობას საზოგადოებამ ხელი მოკიდა 1915 წლის მაისიდან. გამომცემლობას აწარმოებდა ორივე ზემო აღნიშნული კომისია. პირველმა (საბინაომ) დაბეჭდა წიგნაკები: 1) „მელანია—გიორგი და გეურქა“ (ფასი 7 კაპ.) და 2) „ორი სიტყვა“ (ივ. გომართელისა და კიტა აბაშიძისა) სააგარაკო კომისიამ — კი დაბეჭდა ღია ბარათები („აგურები“), რომელთა მთელი წმინდა შემოსავალი უნდა მოხმარდეს ქართველ მოღვაწეთა აგარაკის ასაშენებელ ფონდს. „აგურები“ საოპერაციო წლის მიწურულს დაიბეჭდა.

შემოსავალი მოკლე ფინანსიური ანგარიში

	მ.	კ.
ქართლ-კახეთის თავადაზნაურობისაგან	400	—
საწევრო გადასახადი შემოვიდა	41	— 50
შემთხვევითი შემოსავალი	3	— 28 1912-13 წ.
ფასიან დილა-სალამოების შემოსავალი	205	— 90
გამომცემლობის შემოსავალი	6	— 30
შემოწირულება	130	—
	<hr/> 786 — 98	

* 1916 წლის მარტის 20-ს კომისიის თანხა უკვე 2215 მან. 67 კაპ. გაიზარდა.

წინა წლის დარჩენილი	297—79
საწევრო გადასახადი	27— 1913-14
გამომცემლობის შემოსავალი	1—85
	326—64
წინა წლის დარჩენილი	276—74
ქართლ-კახეთის თავად-აზნაურობისაგან	600—
საწევრო გადასახადი	268— 1914-15 წ.
დილა—სალამოების შემოსავალი	484—66
შემოწირულება	131—
შემთხვევითი შემოსავალი	9—95
	1770—35
	დანახარჯი
წესდების დამტკიცება	6—82
საკანცელარიო და წვრილი ხარჯი	19—01
ბუნებისმეტყველთა მე-13 კრებ. საღ. გამართვა	202—63
ფასიან დილა-სალამოების მართვა	204—45
კრებების მართვა	6—
ავეჯეულობის შეძენა	16—
მიწერ-მოწერა	5—78
სხვადასხვა პუბლიკაციები	9—
საქმის მწარმოებელს	10—
მოულოდნელი ხარჯი	9—50
სალაროში დარჩა	297—79
	786—98
საქმის მწარმოებელს	40—
კრებების მართვა	2—
მიწერ-მოწერა	1—70
მოულოდნელი ხარჯი	6—20
სალაროში დარჩა	276—74
	326—64
ავეჯეულობის შეძენა	394—38
კრებების მართვა	55—91
საქმის მწარმოებელს	30—
საბინაო კომისიას	150—
ფასიან დილა-სალამოების მართვა	205—37
საავტორო ჰონორარი	55—
აკაკის ფონდს	50—
საკანცელარიო და წვრილი ხარჯი	31—95
წესდების დაბეჭდვა	16—10
ბიბლიოთეკა	16—20
მიწერ-მოწერა	9—14

სხვადასხვა პუბლიკაციები	12—
მოულოდნელი ხარჯები	25—14
სალაროში დარჩა	719—16
	<hr/> 1770—35

საბინაო კომისიის ანგარიში 1914—15 წლისა)

შემოსავალი

საზოგადოების სალაროდან მიღებული	150—
შემოწირულება	28—
გამომცემლობის შემოსავალი	87—75
დილა-სალამოების წმინდა შემოსავალი	91—64
	<hr/> 357—39

დანახარჯი

ბეჭდვითი საქმე	173—15
საკანცელარიო და წვრილი ხარჯი	2—03
მიწერ მოწერა	2—05
ბინის ქირა	60—
სალაროში დარჩა	120—16
	<hr/> 357—39

სააგარაკო კომისიის ანგარიში (1914—15 წლისა)

შემოსავალი

შემოწირულება	422—40
	<hr/> 422—40

დანახარჯი

სხვადასხვა წვრილი ხარჯი	6—96
სალაროში დარჩა	415—44
	<hr/> 422—40

1915 წლის ღვინობისთვის 39-ს საზოგადოებას ნაღდი ფული ჰქონდა:

საზოგადოების სალაროში	719—16
საბინაო კომისიას	120—16
სააგარაკო კომისიას	415—44
	<hr/> სულ 1254—76

გამგეობის თავმჯდომარე — გ. თ. ჟორდანიას
 თავმჯდომარის ამხანაგი კნ. ქეთ. ჯიბრ. ამირაჯიბისა

ვ. გ. აბდუშელიშვილი

გ. პ. გორდეზიანი

იპ. პ. ვართაგავა

დ. დ. კარიჭაშვილი

დ. ი. კასრაძე

გამგეობის.
წევრები
ალ. სვ. ლორთქიფანიძე
ივ. ნიკ. მაჭავარიანი
თ—დი ივ. გრ. მაღალაშვილი
პ. გ. მირიანაშვილი
დეკ. ნ. ნათიძე
მდივანი ივ. სვ. ბერიაშვილი
მოღარე ზურ. ივ. გველესიანი
მოღარის თანამემწე: გერ. ს. იმნაიშვილი

ცსსა, ფონ. 2094, საქ. 13, ფურ. 2—4; სტამბური წესით დაბეჭდილი. საბუთს თან ერთვის საზოგადოების წევრთა სია, რომელიც აქ არ იბეჭდება (იხ. ფონ. 2094, საქ. 13, ფურ. 12 — 15).

№ 22

**1916 წელი. — „ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოების“
სააგარაკო კომისიის მოწოდება ქართველ საზოგადოებისადმი
ქართველ მოღვაწეთა აგარაკის მშენებლობის შესახებ**

„ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოება“, რომელსაც მიზნად აქვს დასახული ჩვენის კულტურის ყოველმხრივი შესწავლა და გამომზიურება, გვერდს ვერ აუქცევს ამ კულტურის ცოცხალ ძალებს, იმ მუშაკებს, რომელნიცა ჰქმნიან ჩვენს კულტურას, ემსახურებიან ქართველი ერის წარმატება-აღორძინებას.

ამ მიზნით საზოგადოებამ გადასწყვიტა თავის განსვენებულ საპატიო წევრის ვაჟა-ფშაველას სახელობაზე ქართველ მოღვაწეთა აგარაკის აშენება ს. წალვერში და შესაფერი შუამდგომლობა კიდეც აღძრა.

აგარაკის ისაშენებლად საჭირო ფულის შესაგროვებლად დაარსდა განსაკუთრებული სააგარაკო კომისია, რომელიც უკვე შეუდგა მუშაობას და სულ მოკლე ხანში შეაგროვა და გადასცა ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოებას 10 000 მანეთამდე (ეს ფული თბილისის სასოფლო-სამეურნეო ბანკში ინახება — ანგარიში № 83).

დღეს ეს კომისია მოუწოდებს ყველა ქართველს — ყველას, ვისთვისაც ძვირფასია ჩვენი სამშობლოს მომავალი კეთილდღეობა:

ვისაც რითი შეგიძლიანთ, ხელი შეუწყეთ აგარაკის აშენებას!

ნუ დაინანებთ თითო-ოროლა გროშს წმინდა საქმისათვის!

ვისაც რა შეგეძლოთ, იმითი შემოგვეწიენით!

ყოველი შემოწირულება, თუნდ სულ მცირედიც, დიდის მადლობით იქნება მიღებული, ხოლო შემომწირველთა სია — ყოველთვის თავზე გაზეთებაში გამოცხადებული.

შემოწირულება მიიღება:

1. ქართულ კულტურის მოყვარულთა საზოგადოების კანცელარიაში (სამართლოს ქუჩა, სახლი № 26, ბინა გ. ჟორდანიასი, ტელეფონი № 17-00) ყოველ დღე, გარდა კვირა-უქმისა, 11-1 საათამდე.

2. წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოების წიგნის მაღაზიაში — ივ. ავალიშვილთან.

3. ხარფუხის კლუბში — ალ. ლორთქიფანიძესთან.

4. თბილისის ქართულ გაზეთების რედაქციებში.

იმედი გვაქვს, რომ თქვენც, პატივცემულო ბატონო, დაგვეხმარებით აგარაკის აშენება-მოწყობის საქმეში და რაც შეიძლება მოკლე ხნის განმავლობაში პასუხს გვიბოძებთ ამასთანავე დატანებულ ფურცლით, აგრეთვე თქვენს ნაცნობებსაც გააცნობთ ამ მოწოდების შინაარსს, მათში ფულს შეაგროვებთ — საზოგადოდ, რითიც შეგიძლიათ, დაგვეხმარებით უაღრესად საჭირო ეროვნულ საქმეში.

მეტი დავიანება შეუძლებელია...

ყოველი წუთი ძვირად დავგიჯდება!

პატივისცემით ქართულ კულტურის მოყვარულთა საზოგადოების სააგარაკო კომისიის თავმჯდომარე ალ. ლორთქიფანიძე, მდივანი ვ. ყიფიანი, ქართულ კულტურის მოყვარულთა საზოგადოების ხაზინადარი ზურ. გველესიანი.

ცსსა, ფონ. 2094, საქ. 49, ფურ. 1—2. პირი, სტამბური წესით დაბეჭდილი.

№ 23

1918 წლის ივნისის 5. — ივ. ჯავახიშვილის წერილი გ. ჟორდანიასადმი
თედო ჟორდანიას ბიბლიოთეკის უნივერსიტეტისათვის
გადაცემის შესახებ

დიდად პატივცემულო ბ-ნო გიორგი!

ჩვენი უნივერსიტეტის გამგეობა და პროფესორთა საბჭო დიდი მადლიერანი იქმნება, თუ თქვენს სურვილს განახორციელებთ და განსვენებულ მამის თქვენის წიგნთსაცავს უნივერსიტეტს შემოსწირავენ. ხელთაწერებიცა და ნაბეჭდი წიგნებიც ერთად იქნება შენახულნი და შესაფერისი წარწერაც ექმნება. ამას გარდა თვითეულს წიგნზეც მიკრული იქმნება დაბეჭდილი ბარათი, რომელშიც აღნიშნული იქნება, რომ წიგნი თ. ჟორდანიას წიგნთსაცავს ეკუთვნის. ქრონიკებიც წიგნთსაცავში შეინახება და მხოლოდ სტუდენტებს მიეცემათ.

ცსსა, ფონ. 1813, საქ. 339, ფურ. I. ავტოგრაფი, ბოლოს აქვს მინაწერი: „თქვენ მიერ გამოგზავნილი „ქრონიკები“ უნივერსიტეტს ჯერ არ მიუღია“. წერილი დაწერილია ქართული უნივერსიტეტის ბლანკზე.

(1918 წელი) „საქართველოს კულტურისა და შრომის კავშირის“ წესდება

§ 1. საქართველოს კულტურის და შრომის კავშირი არსდება ქ. ტფილისში;

§ 2. კავშირს მიზნად აქვს ხელი შეუწყოს ქართველი ერის სულიერ და ნივთიერ კულტურის შესწავლას და განვითარებას;

§ 3. თანახმად წესდების მე-§ 2-ში დასახულ მიზნისა, კავშირს უფლება აქვს სათანადო კანონების დაცვით:

ა) მართოს კრებები ქართულ კულტურის სხვადასხვა დარგის შესახებ მოხსენებების გასარჩევად;

ბ) მოაწყოს ფასიანი და უფასო ლექციები, სახალხო კითხვები და საუბრები;

გ) გამოსცეს ჟურნალები, გაზეთები, წიგნები და ბროშურები;

დ) დანიშნოს პრემიები;

ე) მოაწყოს ექსკურსიები და „კომანდიროვკები“, აგრეთვე დაარსოს კომისიები სხვადასხვა სჭიოთხების შესასწავლად და დასამუშავებლად;

3) დაარსოს წიგნთსაცავები, სამკითხველოები, ყოველგვარი ტიპის სკოლები, სხვადასხვა კურსები, საცდელ-საჩვენებელი მინდვრები და სადგურები, სახელოსნოები, გამოფენები და სხვა;

ზ) დახმარება გაუწიოს იმათ, ვისაც სურს ქართული ენის შესწავლა ან ქართული შემოქმედების რომელსავე დარგის გაცნობა;

თ) ყოველმხრივ ხელი შეუწყოს სწორ და უტყუარ ცნობების გავრცელებას საქართველოსა და ქართველებზე;

ი) აღმოუჩინოს ქონებრივი დახმარება ქართულ კულტურის მოღვაწეთ — საქართველოს კულტურის ცოცხალ ძალებს;

კ) გასწიოს შუამავლობა შრომის წინადადებისა და მოთხოვნების შორის; ხელი შეუწყოს როგორც თავის წევრებს, ისე გარეშე პირთაც, რათა რაც შეიძლება მიზანშეწონილად იხარჯებოდეს მათი შრომა;

ლ) გაავრცელოს სხვადასხვა გვარი საპროფესიო ცოდნა, იქადაგოს ყოველგვარი ხელსაქმე, შინათმრეწველობა და მ. სხვა;

მ) ხელი შეუწყოს ყოველგვარ სავაჭრო, სამრეწველო და სასოფლო-სამეურნეო წარმოებათა დაარსება-განვითარებას;

ნ) დაეხმაროს ყველას, ვისაც სურს შეიძინოს საკუთრებად ან იჯარით მიწა, სავაჭრო ან სამრეწველო საქმე და სხვა;

ო) ეძიოს ბაზრები სასოფლო მეურნეობაში საჭირო ნივთების შეძენისათვის, და აგრეთვე მათ გასასაღებლად;

პ) მიაწოდოს მცხოვრებთ ხელსაყრელ ფასებში ყოველგვარი საქონელი და წარმოების იარაღი;

ჟ) გახსნას საშუამავლო და საკომისიო კანტორები, სააგენტოები, შრომის

ბირჟები, სავაჭრო და სამრეწველო წარმოებანი, მომხმარებელი მალაზიები; მოაწყოს საკუთარი საწყობები სხვადასხვა გვარი საგნების დასამზადებლად, შესანახად ანუ გასაყიდად.

კავშირის უფლებანი და მოვალეობანი

§ 4. კავშირი წარმოადგენს იურიდიულ პიროვნებას და სარგებლობს ყველა მისი უფლებებით, კერძოდ, კავშირს ეძლევა უფლება:

- ა) გახსნას თავისი განყოფილებანი;
- ბ) შეიძინოს საკუთრებად — ყიდვით, ჩუქებით, ანდერძით და სხვა კანონის მიერ ნებადართულ საშუალებით — ყოველგვარი უძრავი და მოძრავი ქონება, სავაჭრო და სამრეწველო წარმოებანი და აგრეთვე მათი იჯარით აღება და გაცემა იჯარითვე;
- გ) ყოველგვარი ნებადართული ხელშეკრულებით შეეკრას და ვალდებულებანი იკისროს როგორც ცალკე თავის წევრებთან, აგრეთვე გარეშე პირებთან და დაწესებულებებთან;
- დ) დაარსოს განსაკუთრებული ფონდები;
- ე) აილოს სესხი კავშირის სახელდახელო თანხის გასაძლიერებლად;
- ვ) გამოაცხადოს კონკურსები (შეჯიბრებანი), მოახდინოს ყოველგვარი გამოკვლევანი, აილოს მადნეულობის ძებნის უფლება, კონცესიები და სხვა;
- ზ) მოაწყოს ყულაბებით და ისეც ფულის შეგროვება, სეირნობა, ლატარიები და სხვა.

§ 5. კავშირს აქვს საკუთარი ბეჭედი (ქართული) წარწერით „კულტურისა და შრომის კავშირი“.

კავშირის შედგენილობა

§ 6. კავშირი შედგება: ა) ნამდვილ, ბ) დამხმარე და გ) თანამოაზრე წევრთაგან;

§ 7 კავშირის წევრობა შეძლია ყველას, ორივე სქესის პირთ: სქესისავე განურჩევლად აირჩევიან კავშირის ყველა თანამდებობის ადვილებზე, წესდების დაცვით;

§ 8. კავშირის ნამდვილ წევრებად ჩაითვლება ის პირნი, ვინც შეიძენს სამ პაის მაინც და დამტკიცებულ იქმნება კავშირის წევრთა საზოგადო კრების მიერ არა ნაკლებ კრებაზე დამსწრეთა $\frac{3}{4}$ ხმების მიერ, კავშირის გამგეობის წარდგინების თანახმად;

§ 9. ნამდვილი წევრები იხდიან: ა) შესასვლელ საწევრო გადასახადს 25 მანეთს და ბ) თითოეულ პაის — 100 მან.

შენიშვნა: კავშირის გამგეობის დადგენილებით, საპატიო თანხის გადახდა შეიძლება ნაწილობრივაც, როგორც ამას გამგეობა გაარიგებს;

§ 10. დამხმარე წევრი იხდიან: ა) შესასვლელ გადასახადს იმდენსავე, რამდენსაც ნამდვილი წევრი და ბ) იძენენ უეჭველად ერთ პაის მაინც, რომლის თანდათანობით გადახდაშიც მათ მიეცემათ წესდების § 9 შენიშვნაში აღნიშნული შეღავათი. დამხმარე წევრებს ირჩევს კავშირის გამგეობა;

§ 11. თანამოაზრე წევრებად კავშირის გამგეობის მიერ აირჩევიან ის პირნი, რომელნიც თანაუგრძნობენ კავშირის მიზნებს და იხდიან საწევრო გადასახადს წელიწადში არა ნაკლებ სამი მანეთისა, ან ერთდროულად — 50 მანეთისა;

§ 12. კავშირში შესვლის მსურველთ, წერილობით განცხადებასთან ერთად, უნდა წარუდგინონ გამგეობას საწევრო და საპაიო გადასახადი ან იმუშაოდგომლონ მის წინაშე, აღნიშნულ გადასახადების ნაწილ-ნაწილ შეტანის ნებართვისათვის; თუ განცხადების შემომტანი არ იქნა მიღებული კავშირის წევრად, მაშინ მის მიერ შეტანილი გადასახადები უკანვე დაუბრუნდება მას;

§ 13. კავშირის წევრთა რიცხვი შეზღუდულ იქნება, თუ ამას საჭიროდ დაინახავს საზოგადო კრება.

კავშირის საღსარი

§ 14. კავშირის საღსარს შეადგენს: ა) სახელდახელო და ბ) სათადარიგო თანხა;

§ 15. სატრიალებელი თანხა შედგება:

ა) საწევრო გადასახადებიდან;

ბ) საპაიო თანხებიდან;

გ) კავშირის ოპერაციებისაგან დარჩენილ წმინდა მოგების ნაწილიდან, რომელიც გადაღებულ იქნება კავშირის საზოგადო კრების მიერ მის საშვალებათა გასაძლიერებლად;

დ) ლექციების, სეირნობების, ყულაბებით და სხვა ამგვარი წყაროებიდან შემოსული თანხებიდან;

ე) შემოწირულებიდან და კავშირისათვის ნაანდერძვე თანხებიდან, თუ მათ არა აქვთ რაიმე განსაკუთრებული დანიშნულებანი;

ვ) შემთხვევით შემოსავლიდან და აგრეთვე სესხიდან, რომელსაც აიღებს კავშირი, საზოგადო კრების მიერ განსაზღვრული რაოდენობის თანხამად;

§ 16. სახელდახელო თანხა ხმარდება კავშირის მიმდინარე ხარჯებს და სავაჭრო ოპერაციებს და აგრეთვე უძრავ-მოდრავი ქონების შეძენას;

§ 17. სათადარიგო თანხა სდგება კავშირის ოპერაციების მოგებიდან ყოველწლიურად გადაღებული ფულიდან და სათადარიგო თანხის სარგებლიდან;

§ 18. სათადარიგო თანხის დანიშნულებას შეადგენს მარტო-მარტო დაფარვა ზარალისა, რომელიც შეიძლება მოუხდეს კავშირს.

§ 19. სათადარიგო თანხა შეიძლება გადაქცეულ იქნეს მომგებიან ქალა-

დებად და ინახებოდეს იმ საკრედიტო დაწესებულებებში, რომლებშიც მოსურვებს კავშირის საზოგადო კრება;

§ 20. სათადარიგო თანხის დახარჯვა შეიძლება მხოლოდ კავშირის საზოგადო კრების დადგენილებით;

§ 21. იმ შემთხვევაში, თუ კავშირმა რაიმე ზარალი ნახა, თვითეთლი მისი წევრი პასუხს აგებს მხოლოდ მის კუთვნილ საპაიო თანხის ფარგლებში, რომლის გარეშეც მას არავითარი დამატებითი სავალ გადასახადი არ გადახდება. თვით კავშირიც პასუხს აგებს გარეშე პირთა წინაშე მხოლოდ მის კუთვნილ უძრავ და მოძრავ ქონების ფარგლებში.

კავშირის საქმეთა გამგებლობა

§ 22. კავშირის საქმეებს განაგებენ:

- ა) კავშირის წევრთა საზოგადო კრება და
- ბ) გამგეობა.

საზოგადო კრება

§ 23. საზოგადო კრება არის: ა) ჩვეულებრივი და
ბ) არაჩვეულებრივი

§ 24. ჩვეულებრივ საზოგადო კრებას იწვევს კავშირის გამგეობა ყოველ წლის დასაწყისში და არა უგვიანეს აპრილის თვისა — წარსული წლის ანგარიშისა, მომავალი წლის ხარჯთაღრიცხვისა და სამოქმედო გეგმის განსახილველად და დასამტკიცებლად; აგრეთვე კავშირის სხვადასხვა თანამდებობის პირთა არჩევნებისათვის თუ უკანასკნელთ გაუთავდათ სამსახურის ვადა. აღნიშნულივე კრება იხილავს სხვა საკითხებსაც, რომლის გადაწყვეტა აღემატება გამგეობის კომპეტენციას ან რომელნიც, საჭიროებისამებრ, გამგეობის მიერ იქნება წარდგენილი საზოგადო კრებაზე განსახილველად.

§ 25. არაჩვეულებრივ საზოგადო კრებებს იწვევს გამგეობა ან თავისი საკუთარი ინიციატივით, ან სარევიზიო კომისიის, ან კავშირის გადამწყვეტი ხმის მქონე წევრთა 1/5 მოთხოვნით.

შენიშვნა: ასეთი მოთხოვნა არაჩვეულებრივ საზოგადო კრების მოწვევის შესახებ უნდა განცხადებულ იქნას წერილობით, რომელშიც აღნიშნულ უნდა იყოს საბუთები ასეთი მოთხოვნისა. მოთხოვნა სისტრულეში იქნება მოყვანილი არა უგვიანეს ერთი თვისა, დღიდან ამისთანა განცხადების შეტანისა გამგეობაში.

§ 26. საზოგადო კრების დროსა და ადგილის დანიშვნის შესახებ გამგეობა აცნობებს კავშირის წევრთ გაზეთებში განცხადებების მოთავსებით და უწყებათა დაგზავნის საშუალებით, რომელშიაც ჩამოთვლილი უნდა იყოს ყველა კრებაზე განსახილველი საკითხები.

შენიშვნა: საზოგადო კრებებზე განიხილება მხოლოდ ის საკითხები, რომელნიც აღნუსხულია კრებაზე მოსაწვევ უწყებებში.

§ 27. საზოგადო კრება სწყვეტს ყველა იმ კითხვებს, რომელიც კი კავშირს შეეხება, გარდა ისეთებისა, რომელთაც კავშირის წესდება აკუთვნებს გამგეობის კომპეტენციას.

საზოგადო კრებას პირდაპირ ექვემდებარება:

ა) კავშირის ნამდვილ წევრთა არჩევანი, თანახმად გამგეობის წარდგენისა;

ბ) კავშირის გამგეობის წევრთა არჩევანი და კავშირის ნაწილთა განყოფილებათ გამგეების დამტკიცება;

გ) განხილვა და დამტკიცება ხარჯთაღრიცხვისა და (წარსული წლის) ანგარიშისა, აგრეთვე კავშირის მომავალი წლის მოქმედების გეგმებისა;

დ) დაარსება კავშირის ნაწილებისა და განყოფილებებისა;

ე) რწმუნებულობის მიცემა კავშირის გამგეობისადმი სხვადასხვა ხელშეკრულებათა დასაღებად — ქონების შეძენის ან გაცემისათვის და აგრეთვე კავშირის მოქმედების გაფართოებისათვის, (ე. ი. იმ საკითხებისა), რომლებიც წინასწარ ვერ იყვნენ გათვალისწინებულინი ხარჯთაღრიცხვაში;

ვ) ნებართვა სათადარიგო თანხიდან ფულის სესხებისა, კავშირის წესდების შეცვლისა, მისი დამატებისა ან განმარტებისა, რომელთა მოსახდენად, საჭიროებისამებრ, აღიძვრის შესაფერი შუამდგომლობა მთავრობის ორგანოთა წინაშე; და აგრეთვე კავშირის დახურვისა და მის საქმეთა ლიკვიდაციისა;

ზ) გადაწყვეტა ყველა ამ კითხვათა, რომელნიც წარედგინება საზოგადო კრებას გამგეობის მიერ ან საკუთარი ინიციატივით, ან სარევიზიო კომისიის წერილობითი განცხადებით ან კავშირის 1/5-ის ნამდვილ წევრთა მიერ, რომელნიც მიღებულ იქნენ კავშირში არა უგვიანეს ერთი თვისა, კრების მოწვევამდე;

თ) გამგეობის წევრთა კავშირის ნაწილთა და განყოფილებათა გამგეების (უკანასკნელთა გამგეობის წარდგენით) თანამდებობიდან გადაყენება სამსახურიდან ვადის გასვლამდე, და აგრეთვე საკითხი მათა სამართალში მიცემის შესახებ;

ი) შემუშავება ინსტრუქციებისა, რომელნიც განსაზღვრავენ კავშირის დაწესებულებათა დაარსებას, მათს ფუნქციებს და შინაგან წყობილებას ანუ წესს.

შენიშვნა: ამ პარაგრაფის მე ა) მუხ. ჩამოთვლილ კითხვათა გადასაწყვეტად საჭიროა კრებაზე დამსწრეთა წევრების 3/4 გადამწყვეტი ხმა, ხოლო 3) და თ)-ში ჩამოთვლილ საკითხთა გადასაწყვეტად — 2/3 ხმა.

§ 28. საზოგადო კრება ჩაითვლება კანონიერად, თუ მას დაესწრო არა ნაკლებ ნამდვილ წევრთა ნახევრისა, გარდა იმ შემთხვევებისა, რომელიც ცალკე ჩამოთვლილია წესდებაში.

შენიშვნა: თუ რომელიმე კითხვის გადაწყვეტის დროს, უბრალო ხმის მიცემით, ხმები თანაბრად გაიყო, მიღებულად ჩაითვლება ის აზრი, რომელსაც

ემბრობა კრების თავმჯდომარე; ხოლო დახურული კენჭისყრის დროს — ის ან — რომელსაც მიიღებს კრება წილის ყრით.

შენიშვნა 2. გადამწყვეტი ხმის უფლება ეძლევათ მხოლოდ კავშირის ნამდვილ წევრებს.

შენიშვნა 3. საზოგადო კრება შეიძლება იყოს როგორც ახდელი, ისე დახურული, ეს დამოკიდებულია იმაზე, თუ როგორ დაინახავს საჭიროდ გამგეობა ანუ თვითონ კრება.

§ 29. კავშირის იმ წევრთ, რომელნიც საზოგადო კრების გახსნისას არ იქნებიან ტფილისში, შეუძლიანთ თავიანთი ხმა გადასცენ კავშირის ერთ-ერთ ნამდვილ წევრს, ხოლო საამისო რწმუნებულების ქაღალდი უნდა შემოწმებულ იქნას მიღებული წესით და ან კავშირის ორი წევრის მიერ, რომელთა საკუთარის ხელისმომწერას იცნობს კავშირის გამგეობა;

შენიშვნა: ქვორუმის გამორკვევის და ხმის დათვლის დროს მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული აგრეთვე რწმუნებულებით გადმოცემული ხმებიც. მაგრამ არც ერთს კრების მონაწილეთაგანს, არ შეუძლიან ჰქონდეს ორი ხმის მეტი, — ერთი საკუთარი და მეორე — რწმუნებულებით გადმოცემული.

§ 30. თუ პირველი კრება არ შედგა წევრთა საკმაო რიცხვის დაუსწრებლობის გამო, მაშინ, არა ადრე ერთი კვირისა, გამგეობა იწვევს მეორე კრებას, რომელიც კანონიერად ჩაითვლება, მიუხედავად დამსწრე წევრთა რაოდენობისა; ეს უკანასკნელი წყვეტს მხოლოდ იმ საკითხებს, რომელნიც იყვნენ აღნუსხულნი პირველი კრების მოსაწვევ უწყებებში;

§ 31. საზოგადო კრებას გამოაქვს თავისი დადგენილებანი უბრალო ხმის უმრავლესობით, გარდა იმ შემთხვევებისა, რომელნიც საგანგებოდ აღნუსხულია წესდებაში;

§ 32. ყველა უკლებლივ არჩევნები როგორც კავშირის წევრთა, აგრეთვე თანამდებობის პირთა ხდება ფარული კენჭისყრით;

§ 33. კავშირის ის წევრი, რომელიც ქონებრივად პირდაპირ დაინტერესებულია რომელიმე საკითხში, არ შეუძლია მონაწილეობა მიიღოს უკანასკნელას გადაწყვეტაში;

§ 34. იმ შემთხვევაში, თუ რაიმე მიზეზისა გამო შეუძლებელი გახდა საზოგადო კრების მოწვევა, — და ეს შეუძლებლობა ერთხმად დადასტურებულია გამგეობის დადგენილების მიერ, რომელზედაც ყველა მისი წევრი პასუხს აგებს საკუთარის ხელისმომწერით, — და თუ ზოგიერთ საკითხის გადაწყვეტაში საზოგადო კრება თვითონ გადასცემს თავის უფლებას კავშირის გამგეობას, მაშინ უკანასკნელი თვითონა წყვეტს ამგვარ საკითხებს, რომლის გადაწყვეტა დანარჩენ შემთხვევაში, წესდების ძალით, ენიჭებოდა მხოლოდ საზოგადო კრებას, იმ პირობით კი, რომ პირველსავე შეძლებისთანავე, ამგვარი დადგენილებანი უნდა გადაეცეს საზოგადო კრებას დასამტკიცებლად;

§ 35. საზოგადო კრებას ხსნის გამგეობის თავმჯდომარე ან მისი მოადგილე, ან რომელიმე მისი წევრი, გამგეობის დანიშვნით, ხოლო თვით კრებას თავმჯდომარეობს კრებისავე არჩეული პირი.

კავშირის გამგეობა და სხვა თანამდებობის პირნი

§ 36. კავშირის გამგეობას შეადგენს: თავმჯდომარე (კავშირის მთავარ-რწმუნებული) და ორი წევრი (კავშირის რწმუნებულნი); რომელთაც ირჩევს საზოგადო კრება კავშირის ნამდვილ წევრთა შორის 3-დან 5 წლის ვადით, თანახმად კრების დადგენილებისა;

§ 37. გამგეობის წევრთა რიცხვი შეიძლება გადიდებულ იქნას 5 კაცამდის, თუ მას საჭიროდ სცნობს საზოგადო კრება;

§ 38. გამგეობის წევრებთან ერთად აირჩევიან მათი კანდიდატებიც — იმავე წესით და იმავე ვადით, როგორც თვითონ წევრნი. კანდიდატთა რიცხვს განსაზღვრავს თვით საზოგადო კრება;

§ 39. კანდიდატები იჭერენ წევრთა ადგილებს თანახმად მათი არჩევნობითი უპირატესობისა (ნაგულისხმევია მიღებულ ხმათა რაოდენობა), როდესაც უკანასკნელნი გადიან გამგეობიდან ან ტფილისში არ იმყოფებიან ორ კვირაზე მეტს. ამ ხნის განმავლობაში ისინი სარგებლობენ ნამდვილ წევრთა ყველა უფლებებით და ასრულებენ ყველა მათ ვალდებულებებს;

§ 40. გამგეობის თავმჯდომარის მოადგილეს ირჩევს თვით გამგეობა;

§ 41. კავშირის მდივანს, ხაზინადარს და მის ნაწილთა და განყოფილებათა გამგეებს იწვევს გამგეობა, ხოლო თანამდებობაზე ამტკიცებს მათ საზოგადო კრება;

§ 42. მე § 41-ში ჩამოთვლილ პირთ აყენებს სამსახურიდან, გამგეობის წარდგენით, საზოგადო კრება. გამგეობას ეძლევა უფლება გადააყენოს სამსახურიდან აღნიშნული პირნი საზოგადო კრების მოწვევამდისაც, რომელსაც იგი უდგენს ამის შესახებ ცალკე მოხსენებას;

§ 43. ნაწილთა და განყოფილებათა გამგეებს ეძლევათ კავშირის გამგეობაში გადამწყვეტი ხმის უფლება მხოლოდ იმ საქმეთა გარჩევის დროს, რომელიც ეხება მათს გამგებლობაში მყოფ დაწესებულებებს, დანარჩენ შემთხვევებში ისინი სარგებლობენ რჩევითი ხმის მიცემით;

§ 44. გამგეობის სხდომები ითვლება კანონიერად, თუ მას დაესწრება არანაკლებ 3 წევრისა, რომელთა შორის უეჭველად უნდა იყოს თავმჯდომარე ანუ მისი მოადგილე;

§ 45. კავშირის იმ წევრთ, რომელთაც აქვთ მასთან დადებული რაიმე ხელშეკრულება ან მსახურობენ გამგეობის განკარგულებაში მყოფ რომელსა-მე დაწესებულებაში, არ შეუძლიათ გამგეობის წევრად ყოფნა;

§ 46. გამგეობის წევრნი (მათ შორის თავმჯდომარეც) შრომის ჯილდოდ სარგებლობენ განსაზღვრულ ჯამაგირს და აგრეთვე პროცენტებს კავშირის წმინდა მოგებიდან იმ ზომით, როგორც გადასწყვეტს საზოგადო კრება;

§ 47. ერთდროულად ორ სამსახურში ყოფნა გამგეობის თავმჯდომარის და მის წევრთათვის — გამგეობაში და კავშირის გარეშეც — შეიძლება იმ შემთხვევაში, თუ ამას ერთხმად დაადასტურებს თვით გამგეობა, ან და ამას დაამტკიცებს საზოგადო კრება, როდესაც გამგეობის დადგენილება ამის შესახებ იქნება გამოტანილი უბრალო ხმის უმრავლესობით;

§ 48. ერთსა და იმავე პირს შეუძლია ერთდროულად ასრულოს: 1. ხაზინადრობა და მდივნობა; გამგეობის წევრობა და კავშირის განყოფილების გამგეობა;

§ 49. გამგეობა იმყოფება ტფილისში და განაგებს კავშირის ყველა საქმეებს, გარდა ისეთებისა, რომელნიც წესდების ძალით, ექვემდებარება საზოგადო კრების კომპეტენციას, კერძოდ გამგეობა:

ა) იღებს კავშირის დამხმარე და მოხალისე წევრებს;

ბ) აღგენს ნამდვილ საწევრო კანდიდატთა სიას, რომელიც წარედგინება საზოგადო კრებას დასამტკიცებლად; ამგვარი სიების დამტკიცება უნდა ხდებოდეს გამგეობის მიერ ერთხმად;

გ) აღგენს ხარჯთაღრიცხვას და ანგარიშებს;

დ) ათავსებს ან ხარჯავს ხარჯთაღრიცხვის ფარგლებში კავშირის ყველა თანხებს და განაგებს ყველა მის საწარმოო საქმეებს; სახელდობრ: იღებს, გასცემს და ინახავს თანხებს და სარგებლიან ქაღალდებს; ყიდულობს, ყიდის და ინახავს სხვადასხვაგვარ ქონებას; აწყობს კავშირის სხვადასხვა დაწესებულებებს და საწარმოო საქმეებს და განაგებს მათ; ქირაობს საწყობებს, ბინებს და სხვა სადგურებს, რომელიც კი დასჭირდება კავშირს; აზღვევს კავშირის ქონებას; გასცემს და მიიღებს გასანაღდებლად ვექსილებს და სხვა ვადიან საოპერაციო ვალდებულებათ იმ წესით და იმ ფარგლებში, როგორსაც მაილებს საზოგადო კრება; სდებს კავშირის სახელით სხვადასხვა ხელშეკრულებებს და პირობებს; აძლევს რწმუნებულობას კავშირში მოსამსახურე პირთ, გამგეობის წევრთ ან სხვა გარეშე პირთაც; ახდენს კანონიერ აქტებს უძრავ ან მოძრავ ქონების შესაქენად ან გასაყიდად, თანახმად საზოგადო კრების დადგენილების; საზოგადოდ — განაგებს და უძღვება კავშირის ყველა იმ საქმეებს და ქონებას, რომელნიც, წესდების ძალით ან საზოგადო კრების დადგენილებით, ექვემდებარებიან გამგეობას.

ე) ამზადებს ყოველგვარ მასალას საზოგადო კრებებისათვის, აღნუსხავს კრებებზე განსახილველ საგნებს, ნიშნავს კრებებისათვის ადგილსა და დროს, რომელთა შესახებაც წინასწარ აუწყებს კავშირის წევრთ;

ვ) მოჰყავს სისრულეში საზოგადო კრების ყველა დადგენილებები, თუ ამის ვალდებულება თვით კრების მიერ არა აქვს დაკისრებული რომელიმე პირს ანუ კომისიას; აწარმოებს კავშირის სახელით ყოველგვარ (მიწერ-მოწერას და უძღვება მთელს მიმდინარე საადმინისტრაციო-საგამგებლო საქმეებს;

ზ) სდებს თავის რწმუნებულთა ხელით და კავშირის სახელით სხვადასხვა ხელშეკრულებებს.

თ) იღებს და ითხოვს კავშირის თანამდებობის პირთ, უღგენს მათ ინსტრუქციებს და აგრეთვე აძლევს მათ სამართალში, იმ გამოჩენისთა გარდა, რომელნიც ამ წლებშია აღნუსხული.

ი) უნიშნავს, ხარჯთაღრიცხვის ფარგლებში, კავშირის თანამდებობის პირთ ჯამაგირებს;

§ 50. კავშირის მიმდინარე ქაღალდებს ხელს აწერს გამგეობის თავმჯდომარე ან მისი მოადგილე და მდივანი, ხოლო თუ მიწერ-მოწერა შეეხება ფულს,

აგრეთვე ხაზინადარიც, თუ იგი ერთდროულად არ ასრულებს მდივნობის თანამდებობასაც;

§ 51. გამგეობის სხდომებს იწვევს მისი თავმჯდომარე ან უკანასკნელის მოადგილე საჭიროებისამებრ, და, ყოველ შემთხვევაში, არა ნაკლებ ორ კვირის ვადაში ერთხელ.

§ 52. გამგეობა სწყვეტს საკითხებს უბრალო ხმის უმეტესობით, გარდა იმ შემთხვევებისა, რომელიც ცალკე აღნუსხულია წესდებაში; თუ რომელიმე საკითხის გადაწყვეტის დროს ხმები თანაბრად გაიყო, მიღებულად ითვლება ის აზრი, რომელსაც ემხრობა თავმჯდომარე.

53. იმ შემთხვევაში, თუ რომელიმე გამგეობის გადაწყვეტილება თავმჯდომარის მიერ ცნობილი იქნება კავშირისათვის საზარალოდ, მას უფლება ეძლევა შეაჩეროს მისი სისრულეში მოყვანა და არა უგვიანეს სამი დღისა პროტესტის განცხადების შემდეგ იწვევს, კავშირის წევრთა არაჩვეულებრივი კრება, აღნიშნული დადგენილების გადასასინჯად;

§ 54. სასწრაფო შემთხვევებში, როდესაც შეუძლებელი ხდება საქმის გადადება, მხოლოდ გამგეობის კრების მოწვევა ვერ ხერხდება, საკითხს სწყვეტს გამგეობის თავმჯდომარე სათანადო განყოფილების გამგესთან ერთად, და თუ უკანასკნელიც არ არის, — მარტო თავმჯდომარე, მისი პირადი პასუხისმგებლობით და იმ პირობით, რომ აღნიშნული გადაწყვეტილება უნდა იყოს წერილობითი და პირველ შემთხვევებში წარედგინოს გამგეობის კრებას მოსახსენებლად;

§ 55. იმ შემთხვევებში, რომელნიც არ არის გათვალისწინებული კავშირის წესდებაში, გამგეობა ხელმძღვანელობს თავის მიერ შემუშავებულ „წესით“.

სარევიზიო კომისია

§ 56. გამგეობისა და მის ქვემდებარე დაწესებულებათა ანგარიშის, ბალანსის და მთელი საქმის წარმოების შესამოწმებლად საზოგადო კრება ერთი წლით ადრე მის მოწვევამდე ირჩევს სარევიზიო კომისიას სამი პირისაგან, რომელნიც არ ითვლებიან და არც მსახურობენ გამგეობის წევრებად და ან მის დაწესებულებებში.

§ 57. კომისიას უფლება ეძლევა მოახდინოს მოულოდნელი რევიზიები; ხოლო იგი პირდაპირ მოვალეა, არა უგვიანეს ორი თვისა საზოგადო კრების მოწვევამდე, შეუდგეს კავშირის თანხების რევიზიას და არა უგვიანეს ერთი თვისა აღნიშნულ კრებამდის, წარუდგინოს მას, გამგეობის ხელით, თავისი დასკვნა.

კავშირის საქმეთა ანგარიში, მოგების განაწილება და დივიდენდის მიცემა

§ 58. კავშირის საოპერაციო წელიწადი ითვლება პირველი იანვრიდან ქრისტეშობისთვის ოცდათერთმეტამდე (31);

§ 59. ყოველ წარსული წლის შესახებ კავშირის გამგეობა ადგენს დაწ-

ვრილებით წლიურ ანგარიშს კავშირის ოპერაციების და აგრეთვე მისი აღებ-მცემობის ბალანსს;

§ 60. ანგარიშში დაწვრილებით უნდა იყოს აღნუსხული შემდეგი უმთავრესი სტატიები:

ა) სატრიალებელ და სათადარიგო თანხათა მდგომარეობა;

ბ) საერთო შემოსავალ-გასავალი იმ დროისა, რომლისაც ანგარიში იქნება წარმოდგენილი;

გ) ანგარიში გამგეობის წევრთა და მოსამსახურეთა ჯამაგირების და სხვა გამგეობის საქმეზე გაწეულ ხარჯებისა;

დ) ანგარიში კავშირის სახელდახელო ქონებისა და მის კუთვნილ სათადარიგოდ შენახულ თანხებისა;

ე) კავშირის ვალის ანგარიში და ანგარიში კავშირის მიერ მოვალეობაზე ვაცემულ ვალებისა;

ვ) ანგარიში მოგებისა და ზარალისა;

ზ) ანგარიში კავშირის წმინდა მოგებისა და პრუშტი მისი დანიშნულებისამებრ განაწილებისა;

§ 61. საზოგადო კრების მიერ ანგარიშის დამტკიცების შემდეგ, კავშირის წლიური წმინდა მოგებიდან არა ნაკლებ 10 პროცენტი გადაიდება სათადარიგო თანხისათვის, ამდენივე გადაიდება პაების სადივიდენდოდ, ისე, რომ თვითეულ საპაიო მანეთს სარგებლად 10 პროცენტზე მეტი არ შეხვდეს. დანარჩენი თანხიდან მიეცემათ საპროცენტო ჯილდო გამგეობის წევრთ და გაისტუმრებენ სხვა ხარჯებსაც, თუ ამას დაადგენს საზოგადო კრება და რაც ყოველსავე ამას გადარჩება, გადაიდება კავშირის სატრიალებელ თანხის გასაძლიერებლად;

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა 1. დივიდენდი არ მიეცემა იმ სავალდებულო საწევრო პაებს არავითარ შემთხვევაში ამისთანა პაებს სარგებელი არ ეძლევა.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა 2. დივიდენდი გამოიანგარიშება მხოლოდ სრული თვეებისათვის.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა 3. პაის პატრონს შეუძლიან თავისი დივიდენდი კავშირის კასაშივე დატოვოს ახალი პაების შესაძენად.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა 4. დივიდენდი, რომელიც სამის თვის განმავლობაში კრების შემდეგ არ იქნება გატანილი პატრონის მიერ, ახალ პაების შესადგენად გადაირიცხება.

§ 62. იმ პირმა, რომელიც მოისურვებს თავის პაების მთელს ან ნაწილის უკან გატანას, უნდა შეიტანოს კავშირის გამგეობაში წერილობითი განცხადება. საპაიო ფული უბრუნდება პატრონს მხოლოდ მაშინ, როდესაც კავშირის საზოგადო კრება დაამტკიცებს საოპერაციო ანგარიშს იმ წლისას, რომელშიც შემოვიდა განცხადება საპაიო ფულის უკან დაბრუნების შესახებ. საერთო თვიური ჯამი უკან მისაცემ საპაიო ფულისა არ უნდა აღემატებოდეს კავშირის მთელ საპაიო თანხისას.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა. იმ პირთ, რომელთაც უკან გააქვთ საპაიო ფული, არ მიეცემათ იმ საოპერაციო წლის დივიდენდი, რომელშიაც მათ შეიტანეს განცხადება პაების უკან დაბრუნების შესახებ.

§ 63. პატრონის სიკვდილის შემდეგ პაების ღირებულება კუთვნილ დიდგენდთან ერთად მიეცემა მის მემკვიდრეებს იმავე წესით, როგორც თვით პატრონებს (§ 62).

§ 64. თუ რომელიმე წევრი მოითხოვს მის საწევრო პაის უკან დაბრუნებას (§ 9-10), აღნიშნული წევრი ჩაითვლება კავშირიდან გამორიცხულად დღიდან მისი განცხადებისა.

კომისიები

§ 65. კავშირის შეუძლიან დააარსოს კომისიები სხვადასხვა სამეცნიერო და საადმინისტრაციო-სამეურნეო ხასიათის კითხვების დასამუშავებლად.

§ 66. კომისიები არსდება და უქმდება საზოგადო კრების ან გამგეობის დადგენილების თანახმად, და თავის მოქმედებაში ხელმძღვანელობენ აღნიშნულ ორგანოთა მიერ დამტკიცებულ ინსტრუქციებით.

კავშირის ლიკვიდაცია

§ 67. კავშირი დაიხურება საზოგადო კრების — ჩვეულებრივ ან არაჩვეულებრივ — დადგენილებით, რომლის შესაფერი მოსაწვევი ბარათები უნდა დაეგზავნოს კავშირის ყველა წევრს არა უგვიანეს ერთი თვისა კრებამდის (და დაზღვეული ბარათებით სათანადო კვიტანციების მიღებით).

§ 68. კავშირის სალიკვიდაციო მოწვეული საზოგადო კრება ჩაითვლება კანონიერად, თუ მას დაესწრობა 2/3 მთელი კავშირის ნამდვილ წევრებისა.

§ 69. თუ პირველად მოწვეული სალიკვიდაციო კრება არ შესდგა, იმავე წესით (§ 67) და არა ადრე ერთი თვისა მის შემდეგ ინიშნება — მეორე, რომელიც ჩაითვლება კანონიერად, მიუხედავად დამსწრე წევრთა რაოდენობისა.

შენიშვნა: როგორც პირველს, ისე მეორე შემთხვევაში, კავშირის ლიკვიდაცია გადაწყვეტილად ჩაითვლება, თუ ამას მისცა ხმა დამსწრე წევრთა 2/3 მა.

§ 70. იმავე წესით საზოგადო კრება ახდენს კავშირის ქონების ლიკვიდაციასაც, ხოლო სასტიკად დატულ უნდა იქნას ის რიგი, რომელიც ნაჩვენებია წესდების § 72 და სხვ.

§ 71. თუ საზოგადო კრებამ, კავშირის დახურვის შემდეგ, (ამავე კრების დადგენილების თანახმად ან სხვა რაიმე მიზეზით) არ უჩვენა განსაზღვრული დანიშნულება დახურულ კავშირის ქონებას, უკანასკნელი გადადის საქართველოს ეროვნულ საბჭოს განკარგულებაში, იმ პირობით, რომ იგი დაიცავს ამ წესდების ქვემონაჩვენებ პარაგრაფებს და გამონაკლისებს.

§ 72. კავშირის ლიკვიდაციის დროს, უპირველესად ყოვლისა, დაკმაყოფილებული უნდა იქნან მისი კრედიტორები.

§ 73. კავშირის კრედიტორების გასტუმრების შემდეგ უნდა დაკმაყოფილებული იქნან საპაიო — ფულების პატრონნი თანაბრად კავშირის გამგეობაში დარჩომილ საშვალებათა რაოდენობისა. ხოლო დანარჩენ ქონებას, თუ

უკანასკნელია დარჩება, ეძლევა ამ წესდების მე-69-71-ში აღნუსხული და-
წინსულება.

ნამდვილან სწორია:
 ქართულ კულტურის მოყვარულთა თავმჯდომარე,
 დამფუძნებელი წევრნი

ცსსა, ფონ.2094, საქ. 74, ფურ. 3-11 პირი, ზელით ნაწერი, საბუთს თარიღი არ უზის,
 დათარიღებულია ამავე საქმეში დაცული წინა დოკუმენტის მიხედვით (იხ. ფურ. 2.).

№ 25

1923 წლის იანვრის 27. — გ. ჟორდანიას წერილი ალ. სუმბათაშვილ-იუჟინი-
 სადმო „ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოების“ მომავალი ამო-
 ცანების შესახებ

Глубокоуважаемый Александр Иванович!

Очень сожалею, что болезнь помешала мне проводить Вас на вокзал, еще раз перед Вашим отъездом в Москву пожать руку большого грузина и пожелать ему счастливого пути и скорого возвращения к родным пенатам.

В то же время позвольте мне надеяться, что в случае, если удастся легализировать наше Об-во и наладить его работу, в ряду первых работников на ниве нашей возрождающейся культуры мы будем видеть Вашу мощную фигуру, ощущать Ваш недюжий талант в нашей среде, в наших начинаниях. Как только вопрос об утверждении Устава разрешится в положительном смысле, мы Вас подробно обо всем информируем и будем ждать Ваших ценных указаний для первых наших шагов.

...Мы привлечем к своей работе всех тех, кого Вы знаете работой, коими дорожите — как М. О. Зандукели, К. Марджанова и др.

Все мы, как один человек готовы приложить все свои знания и старания, чтоб в точности выполнить Ваши задания, содействовать успеху намеченного Вами дела, имеющего ближайшую и непосредственную связь с основным пунктом устава нашего Об-ва — ознакомление иностранцев с нашей национально-культурой и широкой популяризацией.

Счастливого пути, наш дорогой Ал. Иванович!

Посылаю Вам 3 небольших издания нашего Об-ва (в прошлом) между прочим, мою небольшую монографию о международных правах Грузии.

Искренно Вас уважающий Г. Жордания

ლიტერატურისა და ხელოვნების ცენტრალური სახელმწიფო არქივი (მოსკოვი), ფონ. 578, აღწ. 1, საქ. 1054, ფურ. 3—4 დედანი, ზელით ნაწერი.

№ 26

1925 წლის აგვისტოს 3.—„ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოების“ წესდება

§ 1. „ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოება“ არსდება ქ. თბილისში. მისი მოქმედების რაიონი საქართველოს სსრ ფარგლებით განისაზღვრება.

საზოგადოების მიზანი

§ 2. „ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოების“ მიზანია ყოველმხრივი შესწავლა ქართულის კულტურისა (ენა, მწერლობა და სახალხო ზეპირსიტყვიერება, ხელოვნება, უფლება-სამართალი, ეთნოგრაფია) და მისი გაცნობა არა ქართველებისათვის.

საზოგადოების მოქმედება

§ 3. § 2-ში აღნიშნულის მიზნის მიხედვით, საზოგადოება, ყოველთვის სათანადო ღეკრეტების დაცვით:

ა) ჰმართავს ქართულ კულტურის სხედასხვა დარგების შესახებ მოხსენებებს, ლექციებს, ეთნოგრაფიულ კონცერტებს და სხვ.;

ბ) გამოსცემს თავის შრომათა კრებულს და კერძო მეცნიერულ გამოკვლევას;

გ) აჯილდოებს თხზულებებს იმ საკითხების შესახებ, რომელთა შესწავლა საზოგადოების მიზანს შეადგენს;

დ) აარსებს წიგნთ-საცავს;

ე) აღგენს სხვადასხვა განსაკუთრებულის საკითხების შესასწავლად და გამოსარკვევად კომისიებს, ჰმართავს მეცნიერულ-განმანათლებლის მიზნით ექსკურსიებს;

ვ) დახმარებას უწევს იმათ, ვისაც ჰსურს ქართული ენის შესწავლა ან ქართულ შემოქმედების რომელიმე დარგის გაცნობა და საერთოდ ხელს უწყობს არა-ქართველებისათვის ქართულის კულტურის ნამდვილის სახის გაცნობას.

საზოგადოების უფლება-მოვალეობანი

§ 4. საზოგადოება სარგებლობს იურიდიულის პიროვნების ყველა უფლებით, კერძოდ, მას უფლება აქვს, არსებულ ღეკრეტების ფარგლებში:

ა) უძრავ-მოძრავ ქონების შეძენისა ყიდვა-გაყიდვის წესით და საჩუქრად.

ბ) ყოველგვარის კანონით ნებადართულის ხელშეკრულების დადება სახელმწიფოებრივ, პროფესიონალურ, საზოგადოებრივ და კერძო დაწესებულებასთან და პირთან;

გ) სასამართლოს წესით ყოველგვარ უფლების ძიებისა, როცა ამას საჭიროება მოითხოვს, აგრეთვე პასუხისგებისა მისდამი წარდგენილ ძიებისა და საჩივრისა გამო.

§ 5. საზოგადოებას აქვს საკუთარი ბეჭედი ქართულის ზედ-წარწერით: „ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოება. ქ. თბილისი“.

საზოგადოების შემადგენლობა

§ 6. საზოგადოება შესდგება საპატიო, ნამდვილ, კორესპონდენტ და დამხმარე წევრთაგან.

§ 7. საზოგადოების წევრობა და მასში რომელიმე თანამდებობის ასრულება შეუძლიან ორსავე სქესის პირთ.

§ 8. არ შეუძლიან საზოგადოების წევრობა: მცირეწლოვანი და არასრულწლოვანი (17 წლამდე) და სასამართლოს განაჩენით უფლება შეზღუდული.

§ 9. საპატიო წევრებად აირჩევიან ისეთი პირნი, ვისაც თვალსაჩინო ღვაწლი მიუძღვის ქართული კულტურის რომელიმე დარგის მეცნიერულად შესწავლის საქმეში და საერთოდ კულტურულ ნიადაგზე გამოჩენილი მუშაყანი ან კიდევ ისეთნი, ვინც შესამჩნევს დახმარებას აღმოუჩენს პირადის შრომით ან ნივთიერის შემოწირულებით კულტურის მოყვარულთა საზოგადოებას.

§ 10. საპატიო წევრებს, გამგეობის წარდგენით, ირჩევს საზოგადო კრება. არჩეულად ის ითვლება, ვინც დამსწრეთა ორს მესამედს ხმას მაინც მიიღებს.

§ 11. საზოგადოების ნამდვილს წევრებს, აგრეთვე კორესპონდენტებს და დამხმარე წევრებს ირჩევს გამგეობა.

§ 12. ნამდვილი წევრები იხდიან: ა) საზოგადოებაში შესასვლელს გადასახადს — 3 მანეთს და ბ) ყოველწლიურად 1 მანეთს.

შენიშვნა 1. ყოველ წლიურის საწევრო გადასახადის ნაცვლად შეიძლება ერთდროულის გადასახადის შეტანა, აგრეთვე საზოგადო კრების მიერ დადგენილის რაოდენობით.

შენიშვნა 2. ამა მუხლით დადგენილი რაოდენობა ერთდროული და ყოველწლიურ საწევრო გადასახადისა შეიძლება შეცვლილ იქმნეს საზოგადო კრების მიერ.

§ 13. დადგენილს ვადაზე საწევრო გადასახადის შემოუტანლობისათვის საზოგადოების წევრი სიიდან ამოიშლება და მისი ზედახლად საზოგადოებაში შესვლა ხდება საერთო წესით.

§ 14. საზოგადოების გამგეობას უფლება აქვს შესცვალოს საზოგადო კრების მიერ დადგენილი რაოდენობა საწევრო გადასახადებისა, ან სულაც გაანთავისუფლოს მისგან ის პირი, ვისს პირადს დახმარებას საზოგადოებისათვის გამგეობა საჭიროდ დაინახავს და ვისაც, ამავე დროს, უძნელდება საწევრო გადასახადის გაღება.

§ 15. კორესპონდენტ წევრებად ჩაითვლებიან თბილისის გარედ მცხოვრებნი, რომლებიც სამსახურს გაუწევენ საზოგადოებას სასარგებლო ცნობების და საჭირო სამეცნიერო მასალის მოწოდებით.

§ 16. დამხმარე წევრად ჩაირიცხება ის, ვისაც ჰსურს საზოგადოებისათვის შრომა, მაგრამ არ აკმაყოფილებს იმ პირობებს, რომლებიც საჭიროა საპატიო ან ნამდვილ წევრათ მისაღებად (არა სრულწლოვანი და სხვ.).

საზოგადოების საღსარი

§ 17. საზოგადოების საღსარს შეადგენს:

- ა) ერთდროული და ყოველწლიური საწევრო გადასახადი;
- ბ) შემოწირულება;
- გ) ყოველ ცალკე შემთხვევაში ნებადართულ ეთნოგრაფიულ კონცერტებისა, ლექციების, წარმოდგენების, ლიტერატურულ დილა-სადამოების, სეირნობის და სხვა ამგვარის შემოსავალი;
- დ) გამომცემლობის და საზოგადოების ქონების შემოსავალი და
- ე) დახმარება სახელმწიფო, პროფესიონალური და საზოგადოებრივ დაწესებულებათაგან, თუ ის საერთოდ აღმოეჩინა საზოგადოებას.

მართვა-გამგებლობა

§ 18. საზოგადოების საქმეებს განაგებენ: ა) წევრთა საზოგადო კრება და გ) გამგეობა.

საზოგადო კრება

§ 19. საზოგადო კრება არის: ა) მმართველი და ბ) აღმასრულებელი.

§ 20. მმართველი საზოგადო კრება არის უზენაესი ორგანო საზოგადოებისა. მას ექვემდებარება:

- ა) არჩევა, გამგეობის წარდგენით, ფარულის კენჭის ყრით, საზოგადოების საპატიო წევრების;
- ბ) არჩევანი გამგეობის და სარევიზიო კომისიის წევრებისა და მათის კანდიდატებისა;
- გ) დამტკიცება გამგეობის ხარჯთაღრიცხვა-ანგარიშებისა;
- დ) გამგეობისათვის დასტურის მიცემა ხარჯთაღრიცხვაში აღუნიშნავ ხარჯების გასაღებად;
- ე) განხილვა საკითხისა წესდების შეცვლის, დამატების ან განმარტების შესახებ და საჭირო შემთხვევაში, შესაფერის შუამდგომლობის აღძვრა;
- ვ) გადაწყვეტა საკითხისა საზოგადოების დახურვის და მისი საქმეების ლიკვიდაციის შესახებ;
- ზ) ყველის შესრულებამდე თანამდებობიდან გადაყენება გამგეობის და სარევიზიო კომისიის წევრებისა და მათი კანდიდატებისა. ყველა ამათი სამართალში მიცემისა, აგრეთვე საზოგადოების წევრთა საზოგადოებიდან გამორიცხვა.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა ამა პუნქტში (გ) აღნიშნულის საკითხის გადასაწყვეტად საჭიროა კრებაზე დამსწრე წევრთა 2-3-ის ხმის უმეტესობა.

3) გარჩევა სხვა საკითხებისა, რომლებსაც კრებას წარუდგენს გამგეობა საკუთარს თავოსნობით, სარევიზიო კომისიის ან საზოგადოების წევრთა საერთო რიცხვის მეხუთედის წერილობითი მოთხოვნით, თუ ასეთი მოთხოვნა წარედგინება გამგეობას საზოგადო კრებამდე ორი კვირის წინ მაინც.

§ 21. საზოგადო კრებას იწვევს გამგეობა საკუთარს თავოსნობით, სარევიზიო კომისიის ან საზოგადოების წევრთა საერთო რიცხვის მეხუთედის წერილობითი მოთხოვნით — განსახილველის მასალისა და მიხედვით.

§ 22. საზოგადო კრება კანონიერად ჩაითვლება, თუ მას დაესწრო საზოგადოების წევრთა საერთო რიცხვის ნახევარი მაინც. მეორედ მოწვეული კრება კანონიერად ჩაითვლება პირველად არშემდგარის კრების უწყებაში აღნიშნულ საკითხების გადასაწყვეტად, მიუხედავად დამსწრეთა რაოდენობისა.

§ 23. მმართველ საზოგადო კრებას ხსნის გამგეობის თავმჯდომარე, მისი ამხანაგი ან გამგეობის რწმუნებული ერთ-ერთი მისი წევრი, ხოლო კრება სწორმოდებ კრების მიერვე არჩეულის პირის თავმჯდომარეობით. კრების მდივანს იწვევს, თავისი შეხედულებით, კრების მიერ არჩეული თავმჯდომარე.

შენიშვნა: საზოგადოებას თანამდებობის პირის არჩევა მმართველის კრების თავმჯდომარედ შეიძლება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ კრებაზე განსახილველი არ არის ამ პირის მოქმედება.

§ 24. დრო და ადგილი საზოგადო კრებისა სამის დღის წინ ეცნობება სათანადო სამილიციო რაიონის უფროსს.

აღმასრულებელი საზოგადო კრება

§ 25. აღმასრულებელ საზოგადო კრებას იწვევს გამგეობა რეფერატების, პოსტენებების და ლექციების მოსასმენად.

§ 26. აღმასრულებელი კრება კანონიერად ჩაითვლება მიუხედავად დამსწრეთა რაოდენობისა.

§ 27. აღმასრულებელ კრებაზე თავმჯდომარეობს გამგეობის თავმჯდომარე, მისი ამხანაგი ან გამგეობის მიერ დანიშნული ერთ-ერთი მისი წევრი.

§ 28. დრო და ადგილი აღმასრულებელის საზოგადო კრებისა სამის დღის წინ ეცნობება სათანადო სამილიციო რაიონის უფროსს.

გამგეობა

§ 29. საზოგადოების გამგეობა შესდგება ხუთი წევრისაგან, რომელთაც ირჩევს საზოგადო კრება, საპატიო ან ნამდვილის წევრთა რიცხვიდან სამიდან ხუთის წლის ვადად.

შენიშვნა: ამა მუხლში ნაჩვენები რიცხვი გამგეობის წევრებისა შეიძლება გადიდებულ ან შემცირებულ იქნას საზოგადოების დადგენილებით ან თვით გამგეობის მიერ იქნას შევსებული, კოოპტაციის წესით.

§ 30. გამგეობის წევრებთან ერთად, საზოგადო კრება, თუ ამას საჭიროდ დაინახავს, ირჩევს მათს კანდიდატებსაც, რომელთა არჩევნითი უპირატესობა განისაზღვრება თვითეთულის მიერ მიღებულის საარჩევნო ხმის რაოდენობით.

§ 31. გამგეობის წევრები ირჩევენ თავიანთ შორის თავმჯდომარეს, მისს ამხანაგს და მდივანს.

§ 32. საზოგადოების ხაზინადარს ირჩევენ გამგეობა, სრულის თავისის პასუხისმგებლობით გამგეობის მიერ ერთხმად მიღებულის დადგენილებით როგორც გამგეობის წევრთაგან, ისე საზოგადოების სხვა წევრთაგანაც.

§ 33. გამგეობა იმყოფება ქ. თბილისში და განაგებს საზოგადოების ყველა საქმეებს, გარდა ისეთისა, რაც ამა წესდების § 20-ის თანახმად შეადგენს საზოგადო კრების უექველს კითხულს (კომპეტენციას). კერძოდ, გამგეობა:

ა) იღებს საზოგადოებაში ნამდვილს წევრებს და წარუდგენს საზოგადოებას საპატიო წევრებად ასარჩევს კანდიდატებს;

ბ) ადგენს სავარაუდო ხარჯთაღრიცხვებს და ანგარიშებს;

გ) ინახავს, იღებს (ვისგანაც მისაღებია), ხარჯავს ნავარაუდების ხარჯთაღრიცხვით საზოგადოების ფულს;

დ) სდებს, საზოგადოების სახელით, ყოველგვარ ხელშეკრულებას და სამისო რწმუნებას აძლევს გამგეობისავე წევრებს ან სხვა პირთ.

გამგეობისავე კითხულს შეადგენს:

ე) სისრულეში მოყვანა საზოგადოებრივ კრების უკლებლივ ყველა დადგენილებისა, თუ თვით დადგენილებაში მოხსენებული არ არის, რომ მისი სისრულეში მოყვანა ეკისრება რომელსამე განსაკუთრებულს კომისიის ან საზოგადო კრებას განსაკუთრებულის რწმუნებით აღჭურვილს პირს;

ვ) სამსახურში მიღება, თანამდებობიდან გადაყენება, სამსახურიდან დათხოვნა და სამართალში მიცემა საზოგადოებაში სამუშაოდ დაქირავებულის თანამშრომლებისა;

ზ) დამზადება საზოგადო კრების განსახილველ მასალისა, დანიშნა კრების საგნისა, დროისა და ადგილისა და შესაფერის შუამდგომლობის აღძვრა მთავრობის წინაშე.

§ 34. გამგეობის წევრებს — ყველას ან ზოგიერთს — შეიძლება დაენიშნოს საზოგადო კრების მიერ გასამრჩელოდ მუდმივი ჯამაგირი ან განსაზღვრული პროცენტი საზოგადოების მომგებ ოპერაციებისაგან.

§ 35. გამგეობის კრებას იწვევენ თავმჯდომარე საჭიროების დაგვარად, ყოველს შემთხვევაში თვეში ერთხელ მაინც.

§ 36. გამგეობის კრება კანონიერად ითვლება, თუ მას 3 წევრი დაესწრო.

§ 37. მეორედ დანიშნული კრება კანონიერად ჩაითვლება პირველ (არ შემდგარ) კრებაზე განსახილველ საკითხების გასარჩევად, რამდენი წევრიც არ უნდა დაესწროს მას, თუ დამსწრეთა შორის არის თავმჯდომარე ან მისი ამხანაგი.

§ 38. გამგეობა სწყვეტს ყველა საკითხებს უბრალო ხმის უმეტესობით.

§ 39. ხმათა სანახევროთ განაწილების დროს მიღებულად ჩაითვლება ის აზრი, რომელსაც ხმას მისცემს თავმჯდომარე.

§ 40. იმ შემთხვევაში, როდესაც რაიმე საკითხის გადაწყვეტის დაყოვნება შეუძლებელია, საკითხს გადაწყვეტს გამგეობის თავმჯდომარე მდივანთან შეთანხმებით ან უკიდურეს შემთხვევაში, ერთ პიროვნად თავმჯდომარე მისის

სრულის პირადის პასუხისმგებლობით, — იმ პირობით კი, რომ შესაფერი განკარგულება თავმჯდომარისა ჩამოყალიბებულ იქმნას წერილობითის დადგენილების სახით, წესდების ამ მუხლზე დაყრდნობით, და, როგორც-კი შესაძლებელი იქნება მოწვეულ იქმნას გამგეობის კრება ამა საკითხის მოსახსენებლად. უკეთუ უკანასკნელმა არ გაიზიარა თავმჯდომარის მიერ ერთპიროვნად ან მდივანთან შეთანხმებით მიღებული ზომა, თავმჯდომარეს უფლება აქვს გახადოს სადავო საკითხი საზოგადო კრების მსჯელობის საგნად.

§ 41. დანარჩენში გამგეობა ხელმძღვანელობს თვით მისგანვე დაკანონების განაწესით და ინსტრუქციით.

§ 42. გამგეობის კრების დრო და ადგილი ორის დღის წინ ეცნობება სათანადო სამილიციო რაიონის უფროსს.

§ 43. საზოგადოების ყოველგვარი მიწერ-მოწერა იწარმოება გამგეობის სახელით. ქალაქს ხელს აწერს აუცილებელივ გამგეობის თავმჯდომარე ან მისი ამხანაგი და მდივანი, იმ საბუთებს-კი, რომელიც ფულის მიღებას ან გაცემას შეეხება, აგრეთვე ხაზინადარიც.

სარევიზიო კომისია

§ 44. სარევიზიო კომისია შესდგება სამი პირისაგან, რომელთაც ირჩევს საზოგადო კრება საპატიო ან ნამდვილ წევრთა რიცხვიდან.

§ 45. სარევიზიო კომისიის მოვალეობას შეადგენს ყოველწლიური შემოწმება საზოგადოების თანხებისა და ქონებისა ხარჯთაღრიცხვა-ანგარიშებისა და მათ გამო თავის დასკვნის წარდგენა საზოგადო კრებისათვის.

შენიშვნა: სარევიზიო კომისია თავის დასკვნას წარუდგენს გამგეობას, საზოგადო კრების მოწვევამდე ორი კვირით ადრე მაინც.

კომისიები

§ 46. კომისიები არსდება სხვადასხვა განსაკუთრებულ სამეცნიერო საკითხების შესამუშავებლად ან რაიმე საზოგადოების შინაურ სამეურნეო-საადმინისტრაციო საქმის მოსაწესრიგებლად (ლექციის ან წარმოდგენის მოწყობა და სხვ.).

§ 47. კომისიებს აარსებს და აუქმებს საზოგადო კრება ან გამგეობა.

დახურვა საზოგადოებისა და ლიკვიდაცია მისის საქმეებისა

§ 48. საზოგადოება შეიძლება დაიხუროს საზოგადო კრების დადგენილებით, მხოლოდ განზრახულ კრებამდე ერთი თვის წინად მაინც უნდა გაეგზავნოს ყველა წევრებს შესაფერი დაბეჭდილი დაზღვეული უწყებები და ჩაბარების შესამოწმებელი კვიტანციები უნდა დაერთოს კრების ოქმს.

§ 49. საზოგადოების დახურვის საკითხის გადასაწყვეტად მოწვეული საზოგადო კრება კანონიერად ჩაითვლება უკვე თუ მას დაესწრება საზოგადოების წევრთა საერთო რიცხვის ორი მესამედი მაინც.

§ 50. უკეთეს პირველი კრება, ვერ გაიმართა, დაინიშნება იმავე წესით (§-48) მეორე კრება, მხოლოდ არა უახლოეს ერთის თვისა. მეორე კრება კანონიერად ჩაითვლება მიუხედავად დამსწრე წევრთა რაოდენობისა.

§ 51. როგორც პირველს, ისე მეორე შემთხვევაში დადგენილება საზოგადოების დახურვის შესახებ კანონიერად ჩაითვლება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ 2-3 კრებაზე დამსწრე წევრების დახურვიან მომხრე იქნება.

§ 52. იმავე წესით გადაწყვეტს საზოგადო კრება საზოგადოების საქმეების ლიკვიდაციის და მისის ქონების ბედს.

§ 53. უკეთეს საზოგადოება დაიხურა საზოგადო კრების დადგენილებით ან სხვა რაიმე მიზეზით და გაშოლუკვეველი დარჩა ბედი საზოგადოების ქონებისა, იმ შემთხვევაში მთელი ქონება გაუქმებულის საზოგადოების დარჩება საქუთრებად თბილისის ქართულს უნივერსიტეტს.

„ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოების“ დამაარსებელნი“ გ. ჟორდანია, დავ. კლდიაშვილი, ა. გეგენავა, ზ. ფალიაშვილი, ევ. ბარამიძე, შ. დადიანი, თ. კეჭელაძე.

ცსსა, ფონ. 2094, საქ. 74, ფურ. 16-19. დედანი, მანქანაზე დაბეჭდილი. საბუთის პირველ გვერდზე, მარჯვნივ: „დამტკიცებულია შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატის მიერ 1925 წლის აგვისტოს 3-ს. რეგისტრაციაქმნილია 1925 წლის აგვისტოს 8-ს № 29-ით და 1926 წლის ივლისის 27-ს № 14-ით“.

№ 27

1927 წელი. — „ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოების“ თავმჯდომარის გ. ჟორდანიაწ წერილი მოსკოვის კონსერვატორიის დირექტორისადმი ალ. სუმბათაშვილის ხსოვნისადმი მიძღვნილი დილის ჩატარების შესახებ

Глубокоуважаемый Константин Николаевич!

Позвольте в Вашем лице, выразить Правлению Московской консерватории горячую благодарность за исключительно отзывчивое отношение, проявленное Правлением к делу устройства О-вом любителей грузинской культуры в Москве утра, посвященного памяти почетного члена названного О-ва народного артиста республики А. И. Сумбатова-Южина. Только при широком содействии Правления консерватории вечер мог быть устроен в такой короткий срок, как нам удалось его устроить, и с таким исключительно моральным и художественным успехом с каким он сошел.

Прошу Вас, глубокоуважаемый Константин Николаевич, не отказать передать Правлению консерватории, от лица О-ва любителей грузинской культуры, нашу искреннюю благодарность за оказанное нам содействие и обещать, что если Правлению или отдельным его членам в чем-нибудь может понадобиться наше сотрудничество, мы будем счастливы взаимно быть Вам полезными.

С глубоким уважением председатель правления О-ва любителей грузинской культуры (Г. Жордания)

ცსსა, ფონ. 2094, საქ. 82, ფურ. 12. პირი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

№ 28

1928 წლის თებერვლის 14. — 5. ტოლმაჩევსკაიას მოხსენების თეზისები ძველი ქართული კედლის მხატვრობის შესახებ

О-во любителей грузинской культуры.
 (Заседание 14 февраля 1928 г.)

Тезисы доклада Н. И. Толмачевской о древней стенной живописи Грузии.

Вступление. Беглая художественная характеристика особенностей стеной живописи в изученных 20-ти памятниках.

Тезисы доклада:

1. Сопоставление стилистических и технических особенностей отдельных памятников Грузии и сравнение их с миниатюрами рукописей говорит за то, что в Грузии не было единой живописной школы, указывающей на прямую зависимость от Византии. Приемы фресковой живописи многочисленны и разнообразны даже для отдельных памятников.
2. Современная наука ждет полного освещения особенностей стеной живописи Кавказа для выяснения значительной роли последнего в развитии древнего искусства стенописи в России, на Балканах и отчасти в самой Византии.
3. Упрощающее состояние памятников Грузии вызывает насущную потребность их скорейшего изучения, фотографирования и зарисовки.
4. Независимо от того, сформировалась ли стеной живопись Грузии под влиянием Византии, или помимо нее, — древне-грузинская фреска являет образцы высокого искусства и не только освещает большую художественную культуру прошлого Грузии, но является ценным вкладом в мировую сокровищницу. Это — источник, в котором могут черпать силы современная наука и искусство.

Начало доклада в 8 час. вечера в доме Работника Просвещения.

ცხსა, ფობ. 2094, სპ. 87, ფურ. 1, პირი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

№ 29

1928 წლის მაისის 15. — მარიამ სუმბათაშვილის წერილი გიორგი უორდანიასადმი მოსკოვში მოწყობილი ქართული მატერიალური ძეგლების პირების გამოფენის შესახებ

Многоуважаемый Георгий Федорович!

Откладывала свое описание вечера Н. И. Толмачевской, которой прошу передать мой сердечный привет, надеясь прислать вместе с ним протокол заседания, о чем она меня просила. Но до сих пор, к сожалению, я его не добила. А. И. Анисимов, там много поработавший по

устройству доклада, сказал мне на прошлой неделе, что приложит все усилия получить и переслать мне копию протокола к сегодняшнему дню отъезда артистов Малого театра в Тифлис. Но, если это не поспеть к 15, придется послать Вам его почтой. Получить его, по его словам, довольно сложно и требует времени. Я за этим последую и буду напоминать.

Доклад Натальи Ивановны сошел очень удачно, хотя пришлось, до последнего дня пережить много волнений и препон. День решен был, когда газеты не выходили из-за майских праздников. Обещанные мне и «Известиях» и А. И. Анисимову в «Вечерней Москве» заметки не поместили, а только напечатали петитом в отделе «Сегодня тот-то и то-то, там-то; репортера не прислали и отчета нигде не появилось. Я все 2-е мая висела на телефоне и звонила всем, кого знаю и кого интересно было видеть на докладе; лично разнесла перепечатанные мною копии заметки по театрам, в Театральный музей Бахрушина и т. п. Зал был полон, все места были заняты, слушали хорошо, интересовались, задавали вопросы, но конечно о платном повторении нельзя было и мечтать, — все уже готовится к разъезду.

Жму Вашу руку М. Сумбатова

ცხსა, ფონ. 2094, საქ. 82, ფურ. 13. დედანი. ხელით ნაწერი.

№ 30

1928 წლის აპრილის 6. — „ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოების“ წევრის ნატალია ტოლმაჩევსკაიას წერილიდან გ. ჟორდანიასადმი საზოგადოების მიერ ლენინგრადში მოწვეობილი ქართული მატერიალური კულტურის ძეგლთა პირების გამოფენის გამო

Многоуважаемый Георгий Федорович!

Я поручила отправить Вам телеграмму сегодня же, после доклада; надеюсь Вы ее получили. Доклад устроился сам собою. Я еще была больна, когда Марр и Орбелли, узнав о том, что я приехала и привезла большой материал по удзоевским стенописям, повели со мною переговоры через сотрудников о необходимости моего доклада в Академии материальной культуры. Марр сам назначил день и час доклада, т. к. непременно хотел на нем присутствовать. Конечно я согласилась. Доклад прошел прекрасно. В большом зале Совета, в Мраморном дворце установили большие серые щиты вокруг всего зала; горели огромные люстры; фрески выглядели очень интересно. Публика была весьма избранная. Присутствовали самые крупные специалисты во главе с Айналовым и Лихачевым. Орбелли сказал вступительное слово, сообщил что я являюсь научной сотрудницей «Общества любителей грузинской культуры», что выставка есть результат работы Общества по сохранению памятников, что работа эта будет продолжаться и т. д. (говорил Орбелли, т. к. Марр — председатель академии, а он — председатель грузино-армянского отдела; доклад официально был организован этим отделом).

По окончании моего доклада самой интересной была речь академика Д. Ц. Айналова. Он сказал, что войдя в этот зал, он сразу почувствовал совсем особую атмосферу, что он никогда еще в своей жизни не видел такого подбора материала, который давал бы ему подобный комплекс впечатлений, что я сумела в искусстве, которое принято считать мертвым, вдохнуть жизнь и выявить его, как источник нового творчества в искусстве. В заключение Марр и Орбели заявили, что Академия выражает благодарность «Обществу любителей грузинской культуры», пожелание продолжения его деятельности и пожелание, чтобы продемонстрированный материал был показан не только в пределах СССР, но и на Западе, т. к. от широкой популярности памятников Грузии зависит вопрос их охраны (эта мысль Марра поразила меня своим совпадением с моими мыслями). Такую бумагу Академия составит и я смогу получить ее до отъезда. Был на докладе и В. И. Ковалевский. Перед этим я заходила к нему. Он просил меня передать О-ву, что был глубоко тронут его приветствием, что очень благодарит О-во, что ему особенно дорого было получить привет из Грузии, и что он сам напишет как только оправится от недавнего гриппа. Он очень благодарил меня за доклад, доставивший ему большое удовольствие...¹.

Привет Вашей супруге и членам О-ва

Н. Толмачевская

ცხსა, ფებ. 2094, საქ. 87, ფურ. 4—5. დღიანი, ხელით ნაწერი.

№ 31

1928 წლის აპრილის 13. — მატერიალური კულტურის ისტორიის სახელმწიფო აკადემიის წერილი „ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოებისადმი“ ლენინგრად-მოსკოვში გამართული ქართული მატერიალური კულტურის ძეგლთა პირების გამოფენის შესახებ

Вследствие имевших место суждений на открытом заседании разряда археологии и искусства Академии и Грузии 5-го апреля, посвященном заслушанию доклада Н. И. Толмачевской и осмотру устроенной по этому поводу в помещении Академии выставки выполненных Н. И. Толмачевской копий с грузинских стенных росписей Гос. Академия истории материальной культуры считает долгом осведомить О-во любителей грузинской культуры о весьма благоприятном впечатлении, произведенном означенными копиями, о высокой оценке понесенного обществом труда на пользу сохранения ценнейших памятников грузинского искусства и большом удовлетворении, полученном аудиторией как от выставки, так и от той заботливости, которую Общество приняло, и по все видимостям, продолжает усиливать по охране памятников, путем их фиксации в точных изображениях.

По многим основаниям и совершенно основательно особое внимание специалистов привлекали росписи светского содержания, в част-

¹ მრავალწერტილი ჩვენია.

ности ктиторские группы в связи с различными вопросами бытовой обстановки древней Грузии.

Было бы во всех отношениях целесообразно, если бы общество ознакомляло Академию с дальнейшими его трудами, имеющими столь большое значение для истории грузинского искусства и грузинской культуры, имея ввиду целесообразность и желательность возможно широкого ознакомления интересующихся кругов как внутри союза, так и за границей с этими результатами понесенных обществом трудов.

Пред. Академии Марр, управ. делами Михайлов

ცსსა, ფონ. 2094, საქ. 87, ფურ. 21. პირი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

№ 32

1928 წლის აპრილის 21. — პროფ. დ. აინალოვის წერილი „ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოებისადმი“ ლენინგრადში მოწყობილი ქართული მატერიალური ძეგლთა პირების გამოფენის გამო

Удовольствие видеть такие воспроизведения грузинских фресок как были выставлены в Академии истории материальной культуры Н. И. Толмачевской, побуждает меня написать несколько строк «Обществу любителей груз. культуры». Путь, избранный Обществом, очень хорош. Сколько я мог уяснить себе путь этот намечает копирование и б. м. сохранение живописей всех стилей и всех времен в художественной истории Грузии, без всякого выбора. Кроме того, Общество считает совершенно правильно, если воспроизведения живописей будут сделаны в красках и фотографиях, что представит всякому исследователю научно-доказанный материал в репродукциях. Но мне кажется, что Общество, по-видимому, задалось самой важной и неотложной задачей изучить то, что можно спасти от дальнейшего разрушения. Эта задача сквозит при рассматривании почтаще всех отличных красочных копий. Нельзя не высказать горячего пожелания, чтобы все эти прекрасные задачи неуклонно преследовались бы Обществом грузинской культуры и впредь и чтобы так хорошо и разносторонне поставленное изучение грузинской живописи, столь важное для познания средневекового искусства вообще, продолжалось также хорошо и впредь.

Проф. Д. Айналов.

ცსსა, ფონ. 2094, საქ. 87, ფურ. 23. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 33

1928 წლის აპრილის 28. — შიგუპკინა-კუბერნიკის ლექსი — „ნატალია ივანეს ასულ ტოლმაჩევსკაიას“ „ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოების“ მიერ ლენინგრადში მოწყობილი ქართული ფრესკების ნიმუშების გამოფენასთან დაკავშირებით

Какие сказочные фрески.
Для нас — художницы рука

Открыла прошлые века
 В таком непобедимом бласке.
 Неповторимые тона
 Артистка повторить сумела,
 Так ярко, так не женски смело,
 Что дышет жизнью старины.
 Одежды, лики, арабески
 И гор невидимых излом —
 Здесь все «сказанье о былом» —
 Какие сказочные фрески.

ცხსა, ფონ. 2094, საქ. 87, ფურ. 24. პირი, საწერ მანქანაზე დაბეჭდილი.

№ 34

1928 წლის მაისის 28. — ყოფილ „ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოების“ თავმჯდომარის გ. ჟორდანიას მადლობის წერილი მოსკოვის მცირე იეატრის კოლექტივისადმი აღ. სუმბათაშვილის საღამოზე დასწრების გამო

Многоуважаемый Александр Александрович!

Группа грузинской интеллигенции объединившаяся вокруг ныне закрытого О-ва любителей грузинской культуры, просит Вас, в качестве почетного члена О-ва передать наш горячий привет достойным носителям высокого знамени славного Малого театра — сподвижникам, мы гордимся этим, нашего дорогого соотечественника А. И. Сумбатов-Южина.

Пусть светлая память об Александре Ивановиче соединит нас не только сегодня, когда на его родине, представители русской и грузинской культуры сошлись для прославления его памяти, но да послужит она прочным цементом для дальнейшей спайки наших культурных сил, имеющих между собою так много общего.

ViVat славный очаг русской культуры, великий Малый театр и его дос(тойные) знаменосцы.

Искренно Вас уважаемый

Г. Жордания.

ცხსა, ფონ. 2094, საქ. 84, ფურ. 1. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 35

1928 წლის ივნისის 3. — მიხეილ კავსაძის წერილი გიორგი ჟორდანიასადმი საზოგადოების თხოვნით კონცერტის გამართვის შესახებ

გიორგი!

აკ. შევთანხმდით ჩვენ და საკვირველია რაზედ სწუხარ. — ხვალ საღამოს, ე. ი. ორშაბათს, 4 ივნისს გეახლებით თუ 40 კაციტ არა მაინც და მაინც არა ნაკლებ 30 კაციტ დავაგუგუნებთ ჩვენს სახალხო სიმღერებს. ტანსაცმელი, ზოგი იქ იშოვება და ზოგსაც ჩვენ ვიჭირავებთ, რადგანაც საკმარისი ტანსაცმელი არ

არის იქ, ყოველ შემთხვევაში და ყოველივე მიზეზს გარეშე ჩვენ მზადა ვართ
ხოლმე სწორეთ ამ კულტურულ საზოგადოებისათვის.

პატ. მიხეილ კავსაძე

ცსსა, ფონ. 2094, საქ. 82, ფურ. 5. დედანი, ხელით ნაწერი

№ 36

1934 წლის ოქტომბრის 13 — „ქართული კულტურის მოყვარულთა
საზოგადოების“ წევრის პეტრე მირიანაშვილის მოგონება
საზოგადოებისა და გ. ჟორდანიას მუშაობის შესახებ

გიორგი ჟორდანიას მუშაობას თვალყურს ვადევნებ მისი საზოგადოებრივს
ასპარეზზე გამოსვლის პირველი დღეებიდანვე. შემდეგ ერთად ვმუშაობდით
ყოფილ ქართულ გიმნაზიაში და „ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგა-
დოებაში“. რომელიც გიორგიმ დაარსა 1912 წელს და რომელსაც იგი თავმჯ-
დომარეობდა საზოგადოების ლიკვიდაციამდე (1928 წ.). ამ საზოგადოებამ ძა-
ლიან მალე თვალსაჩინო ადგილი დაიჭირა ჩვენს კულტურულ ფრონტზე. უკვე
1913 წელს იგი ყველა საზოგადოებრივ ორგანიზაციაზე მომზადებული დაპხ-
ვდა ტფილისში მოწვეულს სრულიად რუსეთის ბუნებისმეტყველთა და ექიმთა
XIII ყრილობას, მისს მონაწილეთ ფრიალ შინაარსიანი სადამო-კრწცერტი გა-
უმართა. თვით ყრილობაზედაც, ეთნოგრაფიულს სექციაში, წაკითხულ იქნა მო-
ხსენება ქართული ფოლკლორის შესახებ (მომხსენებელი გ. ჟორდანია იყო).

„ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოება“ სისტემატურადა მარ-
თავდა საჯარო სხდომებს, საუბრებს, ლექციებს, ლიტერატურულ დილა-საღა-
მობებს, კონცერტებს, მანვე მოაწყო მწერალ შიო მღვიმელის 30 წლის მოღვა-
წეობის იუბილე. სხვა მწერლების სადამოებო, საუკეთესო ლექსის კონკურსი
და სხვა. შეიქმნა საგანგებო ფონდი „ქართველ მოღვაწეთა აგარაკის“ ასაგებად.
შეძენილი იყო სახლი.

საზოგადოებაშივე ჩაეყარა საძირკველი ქართულს ეროვნულ ოპერას. აქ
იყო ჩემ მიერ პირველად საჯაროდ წაკითხული ოპერა „აბესალომ და ეთერის“
ლიბრეტო, ხოლო განსვენებული კომპოზიტორის ზაქ. ფალიაშვილის მიერ შე-
სრულებული ნაწყვეტები ამ ოპერიდან. შემდეგ საზოგადოებამ დიდი ენერგია
დახარჯა „აბესალომ და ეთერის“ სცენაზე დადგმის საქმის მოსაგვარებლად.
რადგან რევოლუციამდე ეს სახელმწიფო სცენაზე ვერ მოხერხდა, ვემზადებო-
დით ოპერის კერძო ინიციატივით დასადგმელად. საზოგადოების ეს მუშაობა შე-
ჩერებულ იქნა მხოლოდ რევოლუციის შემდეგ, ოპერის სახელმწიფო სცენაზე
მიღების გამო. გასაბჭოების შემდეგ საზოგადოების მუშაობა ერთხანს შეჩერე-
ბულ იქნა საერთო წესით, შემდეგ, 1925 წლიდან, იგი კვლავ ამუშავდა, ვიდრე
მისი მოქმედება საბოლოოდ შეჩერებულ არ იქნა. ამ პერიოდში საზოგადოებამ

დიდი მუშაობა გასწია უმთავრესად ქართული კულტურის პოპულარიზაციისათვის საბჭოთა კავშირის ეროვნებათა შორის. საზოგადოება დიდ დახმარებას უწევდა კომპოზიტორ კ. მეღვინეთუხუცესს ოპერა „ამირანის“ დაწერისას. ამ ოპერის ნაწყვეტები რამდენჯერმე შესრულებულ იქნა საზოგადოების საჯარო კრებებზე. საზოგადოებასთან ჩამოყალიბდა ქართული ეროვნული გუნდი კ. პაჭკორიას ლოტბარობით (გუნდი აქამდე არსებობს). განსაკუთრებით კი აღსანიშნავია დიდი მნიშვნელობის მუშაობა ქართული ფრესკების კოლექციის შესაქმნელად. ეს კოლექცია მხატვარ ტომაჩეცკაიას მიერ შედგენილი, გამოფენილ იქნა ტფილისში, შემდეგ მოსკოვ-ლენინგრადში და საზღვარგარეთაც (ბერლინში). ყველგან დიდი ინტერესი გამოიწვია.

ძალიან დიდია „ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოების“ როლი, აგრეთვე ქართული მართლწერის საკითხების გარკვევისა და პოპულარიზაციის დარგში. საზოგადოება რევოლუციამდეც, მას შემდეგაც დიდი ყურადღებით ეკიდებოდა ამ საქმეს; სწარმოებდა საგნის საზოგადოებასთან დაარსებულ სპეციალურ წრეში შესწავლა, აგრეთვე უფრო მნიშვნელოვან საკითხების საჯაროდ, საზოგადოების კრებაზე განხილვა, საქმეში ჩაბმულ იქნენ საგნის საუკეთესო მცოდნენი. ეს საუბრები საფუძვლად დაედო ქართული მართლწერის დარგში რამდენიმე სერიოზულ გამოკვლევას.

ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოების, მისი დიდი მრავალფეროვანი მუშაობის სულისჩამდგმელი, ამ სიტყვის ნამდვილი მნიშვნელობით, მუდამ გიორგი ჟორდანიას იყო. იგი დიდი ცოდნით, გატაცებითა და იშვიათი უნარობით უძღვებოდა საზოგადოების საქმიანობას. ხელმძღვანელობდა კრებებსა და საუბრებს, დილა-სალამოების მოწყობას და სხვა. ხშირად თვით აკეთებდა მოხსენებებს — ქართული ფოლკლორის, ადათების შესახებ და სხვ. ქართული მართლწერის შესწავლის საქმეშიც უმთავრესად გ. ჟორდანიასავე ინიციატივას და საქმიან უნარს უნდა მიეწეროს ის, რომ ამ საკითხებისადმი მიზიდულ იქნა ქართველი ინტელიგენციის ცხოველი ინტერესი, თათბირებს ყოველთვის გეგმიანობა და შინაარსიანობა ახასიათებდა. ამ სპეციალური თათბირების ხელმძღვანელის როლში გ. ჟორდანიამ გამოიჩინა ქართული გრამატიკისა და ლიტერატურის ზედმიწევნით ცოდნა და დიდი საორგანიზაციო ნიჭი...!

პეტრე მირიანაშვილი

ცხსა, ფონ. 1813, საქ. 387, ფურ. 1-3. დედანი, ხელით ნაწერი.

№ 37

1934 წლის ნოემბრის 10. — „ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოების“ წევრის შალვა დადიანის მოგონება გ. ჟორდანიას შესახებ

გიორგი თედორეს ძე ჟორდანია

ენერგიით აღსავსე საზოგადო მოღვაწე კაცი, ჩინებული იურისტი.

იგი სიყმაწვილიდან ეწევა საზოგადოებრივ მუშაობას და ეს არც გასაკვი-

რია, რადგან მან ჯერ კიდევ თავის ოჯახში შეიძინა სიყვარული საზოგადოებრივ მუშაობისა: მამა მისი, თედორე ჟორდანია, ცნობილი ისტორიკოსი და თვალსაჩინო მოღვაწეა თავის დროისა. შემდეგ იგი ხდება უსაყვარლესი მოწაფე მოსკოვში განსვენებულ პროფ. ალ. ხახანაშვილისა და მეგობარი სახელოვან აკადემიკოსისა და მწერლის ალ. სუმბათაშვილ-იუჟინისა. ამ ორ ნათელ პიროვნებათა ზეგავლენა მას წვრთნის და ამზადებს საზოგადოებრივ მუშაობისათვის. ასე რომ ამხ. გიორგი, ჯერ კიდევ სტუდენტობის დროს დგება მოწინავე რიგებში, ხდება ჩვენი ჟურნალ-გაზეთების თანამშრომელი, კითხულობს მოხსენებებს მაშინდელ საჭირობოროტო საკითხებზე და სხვა.

საქართველოში დაბრუნებისას კი გამოდის საზოგადოებრივ ფართო ასპარეზზე და მონაწილეობას ღებულობს თითქმის ყველა მაშინდელ საზოგადოებრივ ორგანიზაციებში და ხდება მათი აქტიური წევრი, მაგრამ მისი მდიდარი ბუნება ამითაც არ კმაყოფილდება და რამდენიმე თანამგრძნობთან ერთად აარსებს ცნობილ „ქართული კულტურის მოყვარულ საზოგადოებას“, რომელმაც თავის დროზე ისეთი პოპულარობა მოიპოვა და ისეთი დიდი როლი ითამაშა, რომ თავის მორალურ მნიშვნელობით გაუტოლდა იმ დროის ქართულ დიდ საზოგადოებრივ დაწესებულებას, როგორიც „წერა-კითხვის საზოგადოება“ იყო.

საქართველოს გასაბჭოების შემდეგაც, საცა კი დასჭირდებოდა მისი ცოდნა, ნიჭი და გამოცდილება, მუდამ დაუზარელათ კისრულობს სხვადასხვაგვარ მოვალეობას.

ასე მაგალითად, როდესაც ქ. თბილისში, საჭიროებამ მოითხოვა და სამეგრელოს საბჭოთა ინტელიგენციის კრება მოეწყო, ამხ. გიორგი არჩეულ იქნა ამ კრების საორგანიზაციო კომიტეტის თავმჯდომარეთ. აგრეთვე მისი ინიციატივით არის დაარსებული ამჟამად მოქმედი „საქართველოს დრამკომი“.

დღესაც იგი არ კმაყოფილდება ყოველდღიური, ვიწრო ფარგლის მუშაობით, მისი ბუნება მოითხოვს უფრო დიდი ყალიბის სამუშაოს.

მას აქვს, სხვათა შორის, შედგენილი და დამუშავებული ორი დიდი პროექტი: ერთი საავტორო უფლებების შესახებ და მეორე: კიდევ უფრო საყურადღებო, პროექტი ხელოვნების კომისარიატის დაარსების შესახებ, რასაც ცხადია, უაღრესი მნიშვნელობა ექნება ხელოვნების საქმეთა უფრო მარჯვეთ და უფრო ნაყოფიერათ წაყვანისათვის.

ამხ. გიორგი არის კაცი ცოცხალი, გამჭრიახი და მისგან კიდევ მოველოდებით საზოგადოებისათვის სასარგებლო და ნაყოფიერ მუშაობას.

შალვა ღაღიანი

ცსსა, ფონ. 1813, საქ. 378, ფურ. 1. ღაღიანი, ხელით ნაწერი.

ზ. გოჯალიშვილი

ქართულ საზოგადო მოღვაწეთა წერილები სერგეი მესხისადმი

სერგეი სიმონის ძე მესხისადმი ქართველ მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა მიერ გაგზავნილი წერილები, წინააღმდეგარე შრომაში ერთად თავმოყრილი და დასაბეჭდად გამზადებული, წარმოადგენს აუცილებელ და საჭირო მასალას საქართველოს მე-19 საუკუნის 70-იანი და 80-იანი წლების საზოგადოებრივ-ლიტერატურული ცხოვრებისა და აზროვნების ისტორიის შესასწავლად.

ქართული ეროვნული პრესის თვალსაჩინო წარმომადგენელი, ცნობილი პუბლიცისტი და საზოგადო მოღვაწე სერგეი მესხი ერთადერთ ქართულ გაზეთ „დროებას“ 14 წლის მანძილზე (1869 წლიდან 1882 წლამდე) ედგა სათავეში. მთელი ამ ხნის განმავლობაში გაზეთ „დროება“ და მისი რედაქტორი ს. მესხი საზოგადოებრივი ცხოვრებისა და საქმიანობის ყურადღების ცენტრში იდგა. მის გარშემო შემოკრებილი იყო მოწინავე მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა ჯგუფი, რომლის მიზანსაც საქართველოს უკეთესი მომავლისათვის თავდადებული შრომა და ბრძოლა შეადგენდა.

საზოგადოებრივ სარბიელზე გამოსული ახალი თაობის სახელოვანი წარმომადგენლები ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი, იაკობ გოგებაშვილი, ნიკო ნიკოლაძე, გიორგი წერეთელი, კირილე ლორთქიფანიძე, ვასილ პეტრიაშვილი, პეტრე მელიქიშვილი და სხვები გატაცებით ემსახურებოდნენ „დროების“ მიერ დასახულ მიზანს — ჩვენი ქვეყნის ეროვნული აღორძინების დიად საქმეს.

„რაც რამ ნიჭიერი, მოძრავი და ცოცხალი იყო ჩვენს საზოგადოებაში, — წერდა ს. მესხი, — ყველაფერმა და ყველამ თავის კვალი დააჩნია ამ გაზეთში. ეს იყო თითქმის მთელი ჩვენი ლიტერატურის ერად-ერთი წარმომადგენელი, რომლის საშუალებითაც შეიძლებოდა საზოგადოებასთან ბაასი; ეს იყო ერთად-ერთი ორგანო, რომლის საშუალებითაც მხოლოდ შეეძლო ეთქვა რაზე ყველას, ვისაც ქვეყნისათვის რაიმე ჰქონდა სათქმელი, ვისაც თავისი ჰაზრებისა და რწმენების გავრცელება და გაზიარება უნდოდა ჩვენში.“

გაზეთს უყურადღებოდ არ დაუტოვებია თითქმის არც ერთი საგანი, რო-

მელიც კი ამ დროის განმავლობაში აწუხებდა, ანუ აინტერესებდა ჩვენს საზოგადოებას“.¹

ამის ნათელსაყოფად, საკმაოდ უხვ მსალალას იძლევა ქვემოთ თავმოყრილი ქართველ მოღვაწეთა სხვადასხვა წერილები, რომლის ადრესატი გახლავთ „დროება“ და მისი რედაქტორი ს. მესხი. ცხადია, ეს წერილები, მხოლოდ ნაწილია, რომელთაც ვაქვეყნებთ, მაგრამ ესეც საკმაოდ ნათელ სურათს იძლევა იმ ისტორიულ დამსახურებაზე, რაც თავისი არსებობის მანძილზე შეასრულა გაზეთმა „დროებამ“ ქართული საზოგადოებრივ-პოლიტიკური და ლიტერატურულ-კულტურული განვითარების საქმეში.

პერიოდი, რომლის შესახებაც ეს წერილები იძლევიან საზოგადოებრივად მნიშვნელოვან საკითხებზე ცნობებს, იწყება 1869 წლიდან, რომლითაც დათარიღებულია პირველი წერილი.

წერილის ადრესანტებია ცნობილი და ბევრ შემთხვევაში ნაკლებად ცნობილი მწერლები და საზოგადო მოღვაწეები, ს. მესხის უახლოესი მეგობრები და გაზეთ „დროების“ თანამშრომლები: კირილე ლორთქიფანიძე, ნიკო ნიკოლაძე, ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი, იაკობ გოგებაშვილი, ვასილ პეტრიაშვილი, პეტრე მელიქიშვილი, ნიკო ლომოური, დიმიტრი ყიფიანი, ნიკო ინაშვილი, ბესარიონ ჭაფარიძე, სტეფანე მელიქიშვილი, პავლე იზმაილოვი, ივანე მესხი. კოტე მესხი, ეფემია მესხი, ეკატერინე მელიქიშვილი (ს. მესხის მეუღლე), დავით ბაქრაძე და სხვები.

ქართველ საზოგადო მოღვაწეთა მთელი ეს ეპისტოლარული მეგობიდრობა ხელნაწერთა ინსტიტუტის ს. მესხის ფონდშია დაცული.

ამ წერილებიდან პირველ რიგში ყურადღებას იმსახურებს პუბლიცისტისა და საზოგადო მოღვაწის კირილე ლორთქიფანიძის წერილები. ს. მესხისადმი გაგზავნილი ეს წერილები ჩვენამდე არასრულად არის მოღწეული; ხელთ მხოლოდ ხუთი წერილია. ამასთან ერთად უნდა აღინიშნოს, რომ ს. მესხის წერილები კირილე ლორთქიფანიძისადმი საკმაო რაოდენობით არის შემონახული და დაცულია ქუთაისის ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მუზეუმში. ნაწილი ამ წერილებისა გამოქვეყნებულია², ხოლო ნიკრე ნაწილი გამოუქვეყნებელია.

კ. ლორთქიფანიძე ს. მესხის უახლოესი მეგობარი და გაზეთ „დროების“ თვალსაჩინო თანამშრომელი იყო. ამდენადაც მისი ეს წერილები, გამოგზავნილი პეტერბურგში ყოფნის დროს 1869-70 წელს, მეტად სარწმუნო ცნობებს იძლევიან გაზეთის გარშემო შემოკრებილი თანამშრომლების: ბეჟან ხომაშურიძის, მიხეილ ბეთანიშვილის, ნიკო ინაშვილის, გ. წერეთლის, გერასიმე კალანდარიშვილის, ივანე მესხის, ბესარიონ ჭაფარიძის, პეტრე უმიკაშვილის, ალექსანდრე ცაგარელისა და სხვათა პირადი ცხოვრების პირობების, სწავლა-განათლებისათვის მათი ზრუნვის, ლიტერატურული და საზოგადოებრივი საქმიანობის შესახებ.

ამას გარდა, წერილებში მოცემულია ცნობები „დროება“ — „მნათობის“

¹ „დროება“, 1866-1876 წწ., თხზულებანი 1963, ტ. II, გვ. 189.

² სიმონ ზუნდაძე, მასალები ქართული ლიტერატურისა და საზოგადოებრივი აზროვნების ისტორიისათვის, 1949, გვ. 50-100.

საზოგადოებრივ-ლიტერატული ურთიერთობის საკითხზე, ამ ურთიერთობის შესახებ აზრთა სხვადასხვაობაზე; „დროებაში“ დაბეჭდილი ცალკეული წერილების, კორესპონდენციებისა და ხმარებული ფსევდონიმების ავტორობის გარკვევის, პეტერბურგში დაარსებული ქართული წიგნების გამომცემელი ამხანაგობის საქმიანობისა და მთელ რიგ სხვა საკითხებზე.

1868 წელს პეტერბურგში დაარსებული ქართული წიგნების გამომცემელი ამხანაგობის საქმიანობის შესახებ საყურადღებოა მიხეილ ბეთანიშვილის წერილებში მოცემული ცნობები.

მიხეილ ბეთანიშვილი¹ იყო გაზ. „დროების“ თანამშრომელი და ახლო მეგობარი ს. მესხისა. კ. ლორთქიფანიძესთან ერთად, იგი მონაწილეობას ღებულობდა პეტერბურგში ილია ჭავჭავაძის „კაცია-ადამიანის“ და სხვა ქართული წიგნების გამოცემაში, 1869 წლის 14 ივლისს იგი ერთ წერილში ს. მესხს სწერდა: „თქვენ იცით, რომ პეტერბურგში დაფუძნდა შარშან პატარა ამხანაგობა, რომლის მიზანი და მოქმედება მდგომარეობს სხვადასხვა ორიგინალურ და ნათარგმნ წიგნების გამოცემაში, სახელმძღვან [ელოე] ბის შედგენაში და გამოცემაში შკოლებისთვის და სხვ. როგორ ასრულებს თავის მოქმედებას ეს ამხანაგობა, — ეს დამოკიდებულია, დროს გარდა, მატერიალურ ღონისძიებაში, რომელიც არა აქვს ამხანაგობას. წიგნები გამოიცემის ან ნასესხ ფულებიდან ან შემოწირული საზოგადოების ფონდში... „კაცია-ადამიანის“ გამოცემისათვის შემოპსწირა ფული მიხეილ ჭავჭავაძემ — გეცნობება აქ, რომელმაც ცოლი შეირთო და ჰსცხოვრობს კალუგის გუბერნიაში, თავის სოფელში“ (იხ. ქვემოთ).

აღნიშნული „ამხანაგობის“ მიერ პეტერბურგში გამოცემული პირველი ქართული წიგნი იყო ილია ჭავჭავაძის „კაცია-ადამიანი?!“, რომელიც 1869 წელს დაიბეჭდა. წიგნის მთელი ტირაჟი ნაწილ-ნაწილ საქართველოში იგზავნებოდა, რის გამოც განცხადებები იბეჭდებოდა „დროებაში“ და „სასოფლო გაზეთში“. ამის შესახებ იყო, რომ კ. ლორთქიფანიძე 1870 წლის იანვარს გამოგზავნილ წერილში ს. მესხს სწერდა: „ცაგარელის სტატია მალე უნდა დაბეჭდო უთუოდ, რომ მნიშვნელობა არ დაეკარგოს და „კაცია-ადამიანის“ გაყიდვასაც შეეწიოს“ (იხ. ქვემოთ). ს. მესხსაც ჩვეული გულისყურით შეუსრულებია მეგობრის თხოვნა და წიგნის საქრთველოში გამოგზავნისთანავე, 1870 წლის „დროებაში“ დაბეჭდა აღ. ცაგარელის სტატია „ჩვენი უბედური მწიგნობრობა ამ საუკუნეში“², რომელშიც მთავარი ადგილი ილია ჭავჭავაძის „კაცია-ადამიანს“ აქვს დათმობილი.

„კაცია-ადამიანის“ გამოცემის განხორციელების გამო მიხ. ბეთანიშვილი 1869 წლის 20 აგვისტოს პეტერბურგიდან ს. მესხს სწერდა: „...მე მინდოდა, ერთის მხრით, მეჩვენებინა როგორც მკითხველთათვის, აგრეთვე გამომცემლებისათვის, რომ შეიძლება კაცმა შწოიანათ გამოჰსცეს წიგნი და ამასთან იაფი ფასიც ეღვას წიგნს, მეორეს მხრივ, მე ილია ჭავჭავაძის ტალანტის პატივისცემელი ვარ და მინდოდა, რომ იმისთანა შესანიშნავი თხზულება, როგორც

¹ მის შესახებ იხ. ილია მაისურაძე, მიხეილ ბეთანიშვილი, ჟურნ. „მნათობი“, 1970, № 7, გვ. 165-170.

² გაზ. „დროება“, 1870, № 2, 3, 4, 6, 7.

„კაცია-ადამიანი“ შნოიანათ და კარგათ გამოცემულიყო. მე დარწმუნებული ვარ, რომ „კაც-ადამ“. თავის შინაგანი ღირსებით უდრის გოგოლს «Мерт. душ-სა» და საზოგადოდ ილია ჭავჭავაძე დაიჭერს ჩვენს ახლად ჩასახებულ ლიტერატურაში იმისთანა ადგილს, როგორც უჭირავს გოგოლს და ნეკრასოვს (როგორც პოეტს) რუსულს ლიტერატურაში. შეიძლება, რომ სხვისი აზრით, მე ვსცდებოდე, მაგრამ მე ამაზედ ვარ დარწმუნებული და ძლიერ ვსწუხ, რომ ჩვენმა საზოგადოებამ ვერ გაიგო ილია ჭავჭავაძის თხზულებების აზრი და ჩვენი ახალგაზრდობაც ჭეოვნად ვერ აფასებს იმას. აქ რომ ჩემი სიტყვების დამტკიცებას შევუდგე, ძლიერ შორს მოვა და დიდ ადგილს დაიჭერს, სიტყვაზედ მოვიდა და ვსთქვი. მომავალში საჭიროა, რომ გონიერმა კრიტიკოსმა გაჩხრიკოს ჭავჭავაძის თხზულებანი და უჩვენოს მკითხველთ იმისი ღირსება, სამწუხაროდ ახლა არ მოიპოვება ჩვენში იმისთანა კრიტიკოსი, ამასთანავე დიდი მომზადება უნდა ამ საქმის ასასრულებლად. ერთის სიტყვით, ჩვენი გოგოლი ელის თავის ბელისკის (ვინ იცის რა პარადოქსათ მიიღე შენ ჩემი უკანასკნელი სიტყვები!)“ (იხ. ქვემოთ).

ს. მესხისადმი მიწერილი წერილებიდან განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს ნიკო ნიკოლაძის წერილები¹. პერიოდი, რომლის შესახებაც ეს წერილები იძლევიან ცნობებს, განისაზღვრება 1869 წლიდან — 1876 წლამდე.

ნ. ნიკოლაძე თავისი ხანგრძლივი მოღვაწეობის პერიოდში მჭიდრო მეგობრული, საზოგადოებრივი და საქმიანი ურთიერთობით იყო დაკავშირებული ხალხისა და სამშობლოს კეთილდღეობისათვის თავდადებულ ადამიანებთან: მწერლებთან, საზოგადო მოღვაწეებთან, ვისაც კი შესტიოდა გული ხალხის ბედითა თუ უბედობით.

კერძოდ, ს. მესხისადმი მიწერილი წერილები მეტად საყურადღებოა ჩვენი წარსული საზოგადოებრივი ცხოვრებისა და ლიტერატურის მნიშვნელოვანი საკითხების შესასწავლად. ამ პირად წერილებშიც ნათლად მოჩანს მთელი ის სიძნელეები, რომლებიც წინ ედგებოდა ხალხისათვის თავდადებულ მოღვაწეებს მთელი მათი ცხოვრების პერიოდში. ამასთან ერთად, ვხედავთ თუ რა მძიმე ტვირთად აწვა მეფის ცენზურა და მისი სულის შემხუთველი პირობები, რომელშიც უხდებოდა მუაშობა მაშინ ერთადერთ ქართულ გაზეთ „დროებას“.

როგორც ნ. ნიკოლაძის, ისე აკაკი წერეთლის,² ისე კ. ლორთქიფანიძის, იაკობ გოგებაშვილის,³ გ. წერეთლის, ივ. მესხის, ბ. ჭაფარიძის, გ. ძიგოვეის, ნ. ინაშვილის, პ. იზმაილოვის, პეტრე და ეკატერინე მელიქიშვილების, სტ. ზარაფიშვილისა და სხვათა წერილებიდან ჩანს, რა შეუწუხებელი ყურადღებით ეკიდებოდნენ საიმედო მოწინავე ქართველი ახალგაზრდობის სწავლა-აღზრდის საქმეს „დროება“. — „კრებულის“ გარეშემო დარაზმული თაობის წარმომადგენლები. ისინი მზრუნველობდნენ მათ არა მარტო მორალურ-ზნეობრივი და იდეური მხარდაჭერით, არამედ მატერიალურადაც ეხმარებოდნენ და ხელს უწყობდნენ,

¹ ნიკო ნიკოლაძის წერილები სერგეი მესხისადმი ჩემი პუბლიკაციით იხ. „მნათობი“, 1959, №№ 9, 11, 12.

² აკაკი წერეთელი, თხზულებანი, 1963, ტ. 15, გვ. 98-111.

³ იაკობ გოგებაშვილი, თხზულებანი, 1962, ტ. 9, გვ. 324-327.

რათა ამ ახალგაზრდებს რუსეთსა და საზღვარგარეთ მიეღოთ ცოდნა-განათლება და ცხოვრებისათვის მომზადებულნი დაბრუნებოდნენ სამშობლოს სამოღვაწეოდ (ნ. ინაშვილი, ბეჟან ხომაშურიძე, ვლადიმერ ნიკოლაძე, ბესარიონ ჯაფარიძე, გიორგი ძიგოვეი, ივანე მესხი, ოლა გურამიშვილი, ოლიმპიადა და კატო ნიკოლაძეები, ეკატერინე მელიქიშვილი და სხვები).

ამ წერილებიდან ჩანს ისიც, თუ რა თავგამეტებული, უანგარო ერთგულებით ემსახურებოდა სამშობლოს კულტურული და ეკონომიური აღორძინების საქმეს ქართულ საზოგადო ასპარეზზე გამოსული სახელოვანი ახალი თაობა. მათ თავიდანვე კარგად ჰქონდათ შეგნებული ის სიძნელები, რასაც ისინი თავიანთი მოღვაწეობის ფართო გზაზე შეხვდებოდნენ, მაგრამ ამ სიძნელებს როდი უშინდებოდნენ!

გიორგი წერეთლის რედაქტორობით დაარსებული ჟურნალ „კრებულის“ დანიშნულებაზე¹ ნ. ნიკოლაძე პირდაპირ წერდა: „ლიტერატურული ასპარეზი ვარდებით მოფენილი როდია, ზედ სიარული და მოქმედება მეტისმეტად ძნელია... მაგრამ ამ სიძნელეშიაც „კრებული“ ყოველთვის იმ აზრით ჩაიდგამს სულს და სიმხნევეს მოიმატებს, რომ მის შრომას მიზნათ საზოგადო სარგებლობა და სიკეთე აქვს.“¹

„დროება“ — „კრებულის“ გარშემო დარაზმული ახალგაზრდობის მისწრაფებისა და სულისკვეთების ანარეკლი გარკვევით მოჩანს ამ წერილებშიც. ამ ახალგაზრდების (ძიგოვეის, ბ. ჯაფარიძის, ვალ. ნიკოლაძის, ივანე მესხის და სხვათა) კორესპონდენციების საშუალებით „დროება“ თავის მკითხველებს აცნობდა ევროპის ხალხთა ყოფაცხოვრებას, ახალი დროის მიერ წამოყენებულ მოთხოვნილებათა საჭიროებას, სწავლა-განათლებისათვის ზრუნვას და სხვ., რასაც გარკვეული მნიშვნელობა ჰქონდა ქართული საზოგადოებრივი ცხოვრების ამოძრავებისა და განვითარებისათვის.

ამ ახალგაზრდების ყურადღების ცენტრშია მოქცეული ახლად ამოძრავებული ქართული საზოგადოებრივი ცხოვრება, ქართული ჟურნალ-გაზეთების: „დროების“, „კრებულის“, „სასოფლო გაზეთის“, „მნათობის“ მუშაობა, მათ შორის გამოწვეული აზრთა წინააღმდეგობა, პოლემიკა და სხვა, რაც თავისთავად ემსახურებოდა ქართული ლიტერატურისა და საზოგადოებრივი აზროვნების წინ წაწევისა და განვითარების საქმეს.

განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა ახალგაზრდების კორესპონდენციების ბეჭდვას გაზეთ „დროების“ ფურცლებზე: ბესარიონ ჯაფარიძის — „შე-„შვეიცარია. ჟენევიდამ“ (1872, № 7, № 12, № 23, № 38 და სხვ.), ვლ. ნიკოლაძის — „შვეიცარია. ციურიხიდან“ (1872, № 4, № 8), გ. ძიგოვეის — „შვეიცარია. ჟენევიდამ“ (1873, № 35, № 36), ივ. მესხის — „შვეიცარია. ციურიხი“ (1872, № 17, № 22, № 30, № 31 და სხვ.) და სხვების.

¹ ნ. ნიკოლაძე, რჩეული ნაწერები, სიმონ ხუნდაძის რედაქციით, წინასიტყვაობით და შენიშვნებით, 1933, ტ. 11, გვ. 51.

ეპისტოლარულ მემკვიდროებიდან განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს აკაკი წერეთლისა¹ და ს. მესხის² მიწერ-მოწერა.

რედაქციის უახლოესი წევრი აკაკი წერეთელი, გულშემატკივარი მოჭირნახულე თანამშრომელი იყო გაზეთ „დროებისა“. იგი წლების განმავლობაში მეტად ნაყოფიერ მუშაობას აწარმოებდა გაზეთ „დროებაში“, ბეჭდვდა მოხდენილ ფელეტონებს, „ცხელ-ცხელ ამბებს“, პოემებს, ლექსებს და მით გაზეთის სიცოცხლეს და ხალისს მატებდა. აკაკის ხშირად უსიამოვნებაც კი ჰქონდა ხოლმე გაზეთის რედაქციასთან, მაგრამ ეს მას ხელს არ უშლიდა ბოლომდის ახლო მეგობრობა ჰქონოდა სერგეი მესხთან.

სერგეი მესხი თავის მხრივ, სიკვდილამდის, აკაკის ნიჭის დიდი თაყვანისმცემელი იყო, ყოველთვის მჭიდრო საქმიანი ურთიერთობა ჰქონდა მასთან და ამხნევებდა, რომ შეუწელებელი ყურადღება და მზრუნველობა არ მოეკლო გაზეთისათვის.

ერთგან სერგეი ასეთ შეფასებას აძლევდა აკაკის თანამშრომლობას გაზეთში; — „პირმოუთნებელათ გეტყვი, რომ ეს შენი პატარ-პატარა შენიშვნები ქუთაისის ცხოვრებაზე, მეტი არ შეიძლება, ისე მომეწონა. ცოცხალი და აზრიანი იუმორი გამოჰსჭვირს იმათგან, სხვებსაც, ვინც კი წიკითხა ძალიან მოიწონა. რა კარგი იქნებოდა, აკაკი, რომ შემდეგშიაც დრო გამოშვებით გამოგეზავნა „დროებისათვის“ ამისთანა შენიშვნები ქუთაისის ცხოვრებაზე, ხომ იცი რა გავლენა ექნებოდა იმათ ჩვენს ქუთაისის მკითხველებზე და საზოგადოთ საზოგადოებაზე და გაზეთის გაცხოველებაზედაც“.

აკაკის „კალმის წვერის ნაწარმოების მომლოდინე“ სერგეი მესხი ხშირად ეხმარებოდა მას წერილებით, მუდმივად ახსენებდა და ევედრებოდა, რომ გაზეთისათვის მასალები ხშირად ეგზავნა. სერგეი თავის წერილში ერთგან აკაკის სწერდა: — „ძლივს ველირსეთ ბოლოს, როგორც იქნა შენს ძველებურ „ცხელ-ცხელ ამბებს“, რომლითაც ერთ დროს აცხოველებდი გაზეთსაც და გვერდებში სადგის სჩხვლეტდი ნეტარად მიძინებულ ქართველ კაცსა, რადგანაც ეგ არის მოხსენი თავი შენს ბასრმახვილმეტყველების გუდას, ბარემ თუ ძმა-ხარ დასადასებით ამოიღე, რაც შიგ ჩალაგებული გაქვს და მოგვაწოდე, ღვთის გული-სათვის, მალე აღარ მოუკრა თავი“³.

აკაკიც, რაკი ერთი გულს მოიბრუნებდა, თავისებური შემოქმედებითი ნაყოფიერებით არ აკლებდა ყურადღებას და დახმარებას სერგეი მესხს გაზეთ „დროების“ უკეთესად წარმართვისათვის.

1873 წლის „დროების“ № 18-ში დაიბეჭდა აკაკის ფელეტონი — „პირუტყვების რჩევა“. იმ შთაბეჭდილებაზე, რაც მან საზოგადოებაზე მოახდინა და თვით აკაკიზე, სერგეი თავის საცოლეს კეკეს სწერდა: „მართალია რომ ძვირფასი ფელეტონისტია და იმის დაკარგვა ძალიან მეწყინება. უნდა გენახა რა ამბავი დააწია აქ იმის უკანასკნელმა ფელეტონმა — „პირუტყვების რჩევა“ და სხვ.

¹ თხზულებათა სრული კრებული, ტ. 15, 1963, გვ. 98-111.

² შალვა გოზალიშვილი, სერგეი მესხის წერილები აკაკი წერეთლისადმი, ზელნაწერთა ინსტიტუტის მოამბე, III, 1961, გვ. 165-183.

³ იქვე, ზელნაწერთა ინსტიტუტის მოამბე, III, გვ. 169-179.

აკაკისათვის, თავის თანამედროვე მოღვაწეთა შორის, იაკობ გოგებაშვილის შემდეგ, სერგეი მესხი მეორე ადამიანი იყო, რომელთანაც უახლოესი მეგობრული ურთიერთობა აკავშირებდა და მას ყოველთვის დიდი თანაგრძნობითა და სიყვარულით ეკიდებოდა.

სერგეი მესხისა და აკაკი წერეთლის ამ მჭიდრო ახლო მეგობრულ ურთიერთობას ადასტურებენ პირადი წერილები, რომლებიც მათი საზოგადოებრივი უნაგარო მოღვაწეობისა და უზომო ერთგულების ლამაზ მხარეებს გვიმლიან.

ყველა მათი პირადი წერილი, უკლებლივ, თავს დასტრიალებს იმ დროის საჭირობოროტო საკითხებს, რომელთაც დიდი მნიშვნელობა აქვთ ქართული საზოგადოებრივი ცხოვრების აქტუალური საკითხების გასაშუქებლად.

აკაკისა და სერგეის პირად წერილებს დიდი მნიშვნელობა აქვს, არცერთ წერილი არ ატარებს კერძო ხასიათს. ყველა ამ წერილში საუბარია საზოგადოებრივსა და ლიტერატურული ხასიათის საკითხებზე და ამდენად მეტად საჭირო მასალას წარმოადგეს ქართული საზოგადოებრივი აზროვნების ისტორიისათვის.

კერძოდ, ამ წერილებიდან მოჩანს ის დიდი დამსახურება, რომელიც მიუძღოდა აკაკი წერეთელს იმ დროისათვის ერთადერთი ქართული გაზეთის „დროების“ მუშაობაში. აშკარაა ის ინტენსიური შემოქმედებითი მუშაობა, რომლითაც იგი მაშინდელი ქართული საზოგადოებრივი ცხოვრების მიძინებულ მაჯისცემას აცხოველებდა, აღვიძებდა და ხალისს უქმნიდა მომავალი ცხოვრებისათვის.

იმდროინდელი მოწინავე საზოგადოების ეს ორი თვალსაჩინო წევრი პირადი წერილებითაც კი ეხმაურებიან ყოველდღიურ საზოგადოებრივ საკითხებს, თაობათა შორის გამართულ ბრძოლას და სხვ. სერგეი და აკაკი, როგორც „ახალი თაობის“ წარმომადგენლები, აქტიურ მონაწილეობას ღებულობდნენ „მამების“ წინააღმდეგ გამართულ ბრძოლაში. ისინი თანმიმდევრულად მიჰყვებოდნენ საზოგადოებრივი ცხოვრების მაჯისცემას და ეხმაურებოდნენ როგორც შეუძლოთ. ყველაფერი ის, რაზედაც ცენზურული პირობების გამო შეუძლებელი იყო აშკარა მსჯელობა და წერა პრესის საშუალებით, ეს მოსახერხებელი იყო მხოლოდ კერძო ბარათებში და წერილებში. სწორედ ამ წერილებმა შემოგვინახა ბევრი უტყუარი და ჭეშმარიტი ფაქტი იმ სულიერი სამყაროდან, რაც დამახასიათებელი იყო ქართული კულტურის ამ ორი დიდი მოამბე ადამიანისათვის.

სერგეი მესხისა და აკაკი წერეთლის მთელ ლიტერატურულ მემკვიდრეობასთან ერთად, მათი პირადი წერილები იძლევა საკმაოდ უხვ მასალას მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრის საზოგადოებრივ-ლიტერატურული საკითხებისა და აზროვნების შესწავლისა და კვლევის საქმეში.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია, რომ აკაკი წერეთლის დიდ ლიტერატურულ მემკვიდრეობაში მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია რუსულ ენაზე დაწერილ თხზულებებს, პუბლიცისტურ სტატიებსა და კორესპონდენციებს. მთელი ეს მემკვიდრეობა, რაც სხვადასხვა დროს იბეჭდებოდა იმ დროის რუსული პრესის ფურცლებზე, თავმოყრილია უკანასკნელად გამოცემულ მწერლის თხზულება-

თა მე-15 ტომში. ამის მიუხედავად, ამ ტომეულში მაინც მთლიანად არ არის შესული აკაკი წერეთლის ნაწერები რუსულ ენაზე. აკაკის პირადი წერილებიდან კი ახალ, საყურადღებო საკითხებს ვეცნობით. კერძოდ, 1879 წლის 12 მარტს პეტერბურგიდან გამოგზავნილ წერილში აკაკი წერეთელი, სხვათა შორის, სერგეი მესხს სწერდა: „გოლოსში“ როგორ გეჭაშნიკა სტატიები სემინარიისაზე? არ მეგონა კი თუ დამიბეჭდავდნენ. უკანასკნელი სტატია ბახტაძის იყო, განა კარგი იყო?! თუ ვინიცობაა კუეშნისკიმ ხმა გამოიღო, რაც კი რამ დაბეჭდილია სემინარიისაზე, მომავწვდინე“.

აკაკი წერეთელი განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდა ქართველი ხალხის მსობლიურ ენაზე სწავლა-განათლების საქმეს, თვალყურს ადევნებდა თბილისის სასულიერო სემინარიისაში და სხვა სასწავლებელში ახალგაზრდობის აღზრდას, მათს სწავლებას, მოვლა-პატრონობას, რაც მაშინ ძალიან ცუდად იყო დაყენებული.

კერძოდ, იმ პერიოდში თბილისის სასულიერო სემინარიის განაგებდა მეფის რუსიფიკატორული სწავლა-აღზრდის ურყევად გამტარებელი შავრაზმელი კუეშნისკი. მის დროს უკიდურეს ზომამდე მიაღწია სემინარიის ქართული ენისა და მოწინავე ქართველ მასწავლებელთა და მოსწავლეთა დევნამ. შემოღებული იყო ჟანდარმული წესები. აქ გამეფებული აუტანელი პირობების წინააღმდეგ, მსობლიური ენის დასაცავად გაზ, — „დროების“ ფურცლებიდან მრავალჯერ აუმაღლებიათ ხმა ილია ჭავჭავაძეს, აკაკი წერეთელს, სერგეი მესხს, იაკობ გოგებაშვილს, მაგრამ ეს საკმარისი როდი იყო.

აკაკი წერეთელმა საჭიროდ დაინახა რუსეთის მოწინავე საზოგადოებისათვის ცნობილი გამხდარიყო საქართველოში სწავლა-განათლების სავალალო მდგომარეობა. ამ მიზნით, როგორც ზემოთხსენებულ სერგეი მესხისადმი გაგზავნილი წერილიდან ჩანს, აკაკი წერეთლის მეცადინეობით, 1879 წლის მარტის გაზეთ «Голос»-ში, ხელმოუწერლად, დაიბეჭდა ორი კორესპონდენცია: პირველი № 60-ში «Из Тифлиса» 19-го февраля (корреспонденция «Голоса») რომელიც ეხებოდა თბილისის, ქუთაისის გუბერნიისა და საერთოდ ამიერკავკასიის სკოლებში გამეფებულ ცუდ სასწავლო პირობებს, ხოლო მეორე წერილი № 66-ში «Из Тифлиса» 26-го февраля (корреспонденция «Голоса») ეხებოდა თბილისის სასულიერო სემინარიისაში არსებულ სწავლა-აღზრდის საშინელ პირობებს, ინსპექტორ კუეშნისკის თავაშვებულ მოქმედებას და სხვ.

როგორც აკაკი წერეთლის წერილიდან დასტურდება, პირველი კორესპონდენცია თვით პოეტის კალამს ეკუთვნის. ხოლო მეორე — პუბლიცისტსა და საზოგადო მოღვაწეს — ილია ბახტაძეს.¹ ამასთან დაკავშირებით, აღსანიშნავია, რომ გაზეთ «Голос»-ში თანამშრომლობდნენ აგრეთვე ნიკო ნიკოლაძე, გიორგი წერეთელი და სხვა ქართველი მოღვაწეები. ამ გაზეთში ხშირად იბეჭდებოდა საქართველოდან მეტად საყურადღებო წერილები და კორესპონდენციები.

¹ ამის შესახებ იხ. გულნარა გოზალიშვილი, ა. წერეთლისა და ი. ბახტაძის უცნობი წერილები გაზეთ «გოლოსში», ჟურნ. «სკოლა და ცხოვრება», 1969, № 11, გვ. 84-88.

აღნიშნული სტატიის გარდა, აკაკი წერეთელს სხვა წერილები და სტატიებიც უნდა ჰქონდეს გამოქვეყნებული გაზეთ «Голос»-ისა და სხვა ცენტრალური რუსული პრესის ფურცლებზე.

ქართული კულტურის ისტორიისა და ურთიერთობის საკითხებთან დაკავშირებით, რევოლუციამდელი რუსული პრესა ჯერ კიდევ შეუსწავლელია. ამ მიმართულებით რუსული პრესის შესწავლა, კვლევა-ძიება ბევრ საყურადღებო ფურცლებს შესძენს როგორც აკაკი წერეთლის, ისე სხვა ქართველ მოღვაწეთა ლიტერატურულ მემკვიდრეობას, ხელს შეუწყობს ქართულ-რუსული კულტურულ-ლიტერატურული ურთიერთობის ისტორიის მრავალი საკითხის გარკვევას. ამის თვალსაჩინო ნიმუშს წარმოადგენს ზემოთ დასახელებული „გოლოსში“ დაბეჭდილი კორესპონდენცია, საიდანაც კარგად ჩანს აკაკი წერეთლის მახვილი პუბლიცისტის თვალთ დანახული შავბნელი მეფისდროინდელი უკუღმართი პირობები, რომელშიაც იმყოფებოდა ქართველი ხალხის თაობების აღზრდა და სწავლა-განათლება.

ილია ჭავჭავაძის ერთადერთი პირადი წერილიდან¹ ს. მესხისადმი ნათლად ჩანს, თუ რა ახლო მონაწილეობას იღებდა დიდი მოღვაწე „დროების“ მუშაობაში. ს. მესხი რჩევისათვის მიმართავდა ხოლმე ილიას და ისიც ჩვეული თანაგრძნობით, ყოველთვის მზად იყო თავისი აზრი გაეზიარებინა ამა თუ იმ გადასატრელად წამოყენებულ საკითხზე. ს. მესხი ილიას ამ წერილში მოცემული რჩევის მიხედვით წერს მოწინავე წერილს „დროებისათვის“. — „ალაზნის მინდორში არხის გაყვანაზე“.²

ილია რჩევას აძლევს ს. მესხს აგრეთვე იმის შესახებ, თუ რა სახით შეიძლება გადაეცათ დასახმარებლად შეგროვილი ფული შიმშილით შეწუხებულ ქიზიყის მცხოვრებლებისათვის და სხვ.

იაკობ გოგებაშვილის წერილებიდან ირკვევა, რომ ს. მესხს „დროებაში“ ხელმოუწერლად დაუბეჭდავს: „დროების“ კორესპონდენცია, სოხუმი, 22 ნოემბერს“.³ სამწუხაროდ, ამასთან დაკავშირებით ი. გოგებაშვილის მიერ გამოგზავნილი წერილის დედანი ს. მესხისადმი არ შემონახულა. შემდეგი წერილიდან კი ჩანს, რომ აღნიშნული „დროების“ კორესპონდენცია ი. გოგებაშვილის კალამს ეკუთვნის, რაც უკანასკნელ დრომდე უცნობი იყო. ამის შემდეგ, 1874 წლის 10 დეკემბერს ი. გოგებაშვილი ს. მესხს სწერდა: „ძმო სერგეი! ვერ წამოიდგენ შენ, რა უკმაყოფილო განკვირებაში მოვედი მე, როცა 28-ს ნოემბრიდან „დროების“ ნომერში წავიკითხე დაბეჭდილი, რასაკვირველია, შეცვლილთ ის სტრიქონები, რომლებიც მე კერძო წერილში მოგწერე. მე არსდროს არ მოვიფიქრებდი, თუ შენ ამ სტრიქონებს ამგვარ დანიშნულებას მისცემდი. მე მეგონა ნარევისათვის ისარგებლებდი, როგორც მასალითა თორემ ისე სუმბუქით არ მოვექცეოდი იმ ფაქტებსა და ჭეშმარიტებასთან უფრო მჭიდროდ დავახლოვებდი. ძალიან დაგიშავებია ისიც, რომ ზოგიერთ ზნეობის მფხაზნავი

¹ თხზულებათა სრული კრებული, 1961, 10, გვ. 41-42.

² გაზ. „დროება“, 1873, № 7, გვ. 1.

³ იქვე, 1874, № 451, იხ. ი. გოგებაშვილის წერილები, თხზულებანი, ტ. 9, 1962, გვ. 324-327.

სიტყვები გაგიშვია დასაბეჭდათ. ისინი უთუოდ გამოტოვებულნი უნდა ყოფილიყვნენ. სწორედ გითხრა ძალიან გაჯავრებული ვარ შენზედ“.

ამრიგად, პირადი წერილების საშუალებით გაირკვა და ი. გოგებაშვილის ადრეულ ლიტერატურულ მემკვიდრეობას შეემატა 1874 წელს სოხუმში დაწერილი სტატია, რომელსაც გარკვეული მნიშვნელობა აქვს.

როგორც წერილებიდან დასტურდება, სოხუმში სამკურნალოდ ყოფნის პერიოდში ი. გოგებაშვილი ჰპირდებოდა ს. მესხს სოხუმის ცხოვრებიდან წერილების გამოგზავნას „დროებაში“ დასაბეჭდათ. პირველი წერილი: „სოხუმი, 10 დეკემბერი“ ხელმოუწერლად დაიბეჭდა კიდეც („დროება“, 5. I. 1875, №№ 3, 4), ხოლო დანარჩენი დაპირებული მომდევნო წერილები: „სამამდის ან ოთხამდის“, როგორც წერილით ატყობინებდა ა. მესხს, ი. გოგებაშვილს ვერ შეუხრულებია. შესაძლებელია, ამისათვის ავადმყოფობამ შეუშალა ხელი, ანდა შეიძლება, მან კიდეც შეასრულა დაპირება — წერილები გამოუგზავნა დასაბეჭდად, მაგრამ ცნჭურამ აკრძალა და დაიკარგა. სხვა პირადი წერილებიდან ისიც დავადგინეთ, რომ „დროებითი აბასთუმნელის“ ფსევდონიმით კორესპონდენცია „აბასთუმანი 24 აგვისტოს“, „დროებაში“ 1874 წლის 13 სექტემბერს დაბეჭდილი ი. გოგებაშვილის კალამს ეკუთვნის.

სრულიად უცნობი, საყურადღებო საკითხების გარკვევა შევძელით პეტრე წულუკიძის ერთი პატარა წერილის საშუალებით.

პეტრე წულუკიძე იმ დროისათვის ცნობილი ჟურნალისტი, მოწინავე საზოგადო მოღვაწე. გაზეთ „დროების“ თანაშემრომელი და ს. მესხის უახლოესი მეგობარი იყო. სამწუხაროდ, მისი და ს. მესხის მიმოწერა წარმოდგენილი წერილის გარდა, არაფერია შემონახული. უნდა აღინიშნოს, რომ, თავდაპირველად, თვით აღნიშნული წერილის ადრესანტიც არ იყო ჩვენთვის ცნობილი, რადგან წერილს მხოლოდ სახელ — პეტრე აქვს მიწერილი. ერთი შეხედვით, პირველად ვიფიქრებდით, რომ ეს წერილი პეტრე მელიქიშვილს ეკუთვნის, რადგან მის წერილებთან ერთად იმყოფებოდა და ნაწერის მხრივაც თითქმის მის ხელს წაავადა. დაკვირვებისა და ეჭვის შეტანის შემდეგ, შევუდექით ძიებას წერილში ნახსენები პიესის „დიმიტრი დაყუდებულის“ ავტორის დასადგენად, და როდესაც „დროებაში“ გამოცხადებულ „ქართულ რეპერტუარში“ ამოვიკითხეთ პიესის ავტორად პეტრე წულუკიძე, დადგინდა, რომ ეს წერილი უდაოდ მისი იყო. ამის შემდეგ, შესაძლებლობა მოგვეცა ამ წერილისა და „დროებაში“ (№ 22 № 1876) გამოცხადებული კ. ყიფიანის მიერ შედგენილი „ქართული რეპერტუარის“ საშუალებით დავედგინა, რომ პ. წულუკიძის ეკუთვნის სამმოქმედებანი პიესა „დიმიტრი დაყუდებულა“. ამის შესახებ აღნიშნულ წერილში ხომ თვით პ. წულუკიძეც ს. მესხს სწერდა: „ჯერ ავტორისათვის უნდა გეკითხა და მერმე უნდა გამოგეცხადებია, ჯერ ლიტერატურა უნდა დაენახა და მერმე საზოგადოებისთვის მოგეგონებია მისი არსებობა, ჯერ დარწმუნებულიყავი, რომ ივარგებდა დასაბეჭდათ და მერმე გამოგეცხადებია, თორემ რათ მოგივიდა თავში „დიმიტრი დაყუდებულის“ გამოცხადება... ჯერ გადასწორების შემდეგ დაერქმევა „დიმიტრი დაყუდებულს“ თუ არა, ეს ღმერთმა უწყის... მე სრულებით არ მსურდა ჩემი გვარი გამოცხადებულიყო.“

გთხოვ, თუ შეიძლება, შეცდომა გასწორო, ე. ი. ჩემი გვარი უცნობი და-რჩეს და პიესის არსებობა საეჭვო“ (იხ. ქვემოთ).

ჩვენ არ მოგვეპოვება ცნობა, თუ როგორ შეუსრულა ს. მესხმა თხოვნა თავის მეგობარს პ. წულუკიძეს პიესის ავტორობის დაფარვის შესახებ, მაგრამ ერთი კი ცხადი გახდა: „დროებაში“ ერთხელ გამოცხადების შემდეგ, საზოგადოებისათვის უკვე ცნობილი გახდა, რომ „დიმიტრი დაყუდებულის“ ავტორი პ. წულუკიძეა.

ამჟამად ჩანს, რომ მას მაინცდამაინც არ უყვარდა თავისი სახელისა და გვარის გამოცხადება და უფრო ხშირად ხელმოუწერლად და ფსევდონიმებით ბეჭდავდა „დროებაში“ წერილებსა და სტატიებს, რაც დღემდე გაურკვეველი, შეუსწავლელი და უცნობია. ამიტომაც არის, რომ „ქართული გაზეთების ანალიტიკურ ბიბლიოგრაფიაშიც“ ძალიან მცირე ნაწილია ცნობილი პ. წულუკიძის პუბლიცისტური მემკვიდრეობიდან. სინამდვილეში კი მისი ეს მემკვიდრეობა გაცილებით მეტი უნდა იყოს,

აღნიშნული წერილის ბოლო მინაწერში პ. წულუკიძე ს. მესხს სწერდა: „ათასი წიგნი მოგწერე და ერთი პასუხი არ მიმიღია. ჩემს სტატიებში ხანდისხანობით უნდა გადათვალიერო, ხომ იცი კორექტურას დიდი მნიშვნელობა აქ. „სამეურნეო გამოფენა“ უმისოთაც შეუშუშავებული და უცაბედათ დაწერილია და იმაშიდაც ესრეთი შეცდომა შეაპარეთ როგორც „პური“ ჰაერის მაგივრათ (როცა გუთანზედ არის მუსაიფი) მოხსენებული და გამოდის პურის ლბობა და სხვ“...

ამ წერილით მინიშნებული ადგილის მიხედვით აღმოჩნდა 1876 წლის 3 მარტის „დროებაში“ დაბეჭდილი ფელეტონი: — „სამეურნეო გამოფენა“ პარიზში, რომელზეც ხელმოწერილია: №-ით შემდეგი მინაწერით: „პარიჟი, თებერვლის 20-“, რაც ნიშნავს, რომ ფელეტონი გამოგზავნილია პარიზიდან 1876 წლის 20 თებერვალს.

ფელეტონში ავტორი თავისი დაკვირვებებითა და მახვილი დასკვნებით საინტერესოდ დაწვრილებით აგვიწერს პარიზის სამეურნეო გამოფენას, რომელიც 1876 წელს მოუწყვათ.

„ეხლანდელი საფრანგეთის კეთილწყობილება, ეხლანდელი ფრანკუზის თანაგრძნობა რესპუბლიკისადმი — „წერდა ავტორი — მათს ეკონომიურს გაუმჯობესებას უნდა მიეწეროსთქო ვთქვი წინა წიგნში“. აქედან ჩანს, რომ ავტორის ამ ფელეტონს წინ უსწრებდა „დროებაში“ დაბეჭდილი სხვა ფელეტონი; მართლაც „დროების“ წინა № 20-ში გაბოქვეყნებულია იმავე №-ის ხელმოწერით ფელეტონი: „დაკვირვება და ფიქრები“ საფრანგეთის ცხოვრებიდან. ბოლოში მინაწერიდან („პარიჟი, 16 (4) თებერვალი“) ჩანს, რომ ფელეტონი დაწერილია პარიზში და გამოგზავნილია 1876 წლის 16 თებერვალს.

თავის მხრივ, ამ ფელეტონსაც წინ უსწრებდა იმავე №-ის ხელმოწერით საფრანგეთის ცხოვრებიდან დაწერილი ფელეტონი „ფიქრები და დარდები შობის დღეებისა გამო“, რომელიც „დროების“ წინა № 7-შია დაბეჭდილი. მასაც ბოლოში მიწერილი აქვს: „პარიჟი იანვრის 2-ს“, რაც იმას გულისხმობს რომ ფელეტონი დაწერილია პარიზში და გამოგზავნილია 1876 წლის 28 იანვარს.

სამშობლოს უზომო სიყვარულით გატაცებული პეტრე წულუკიძე, პარიზის დიდებული სანახაობით მოხიბლული, სამშობლოს მისამართით ფელეტონში წერდა: „რა დღე იქნება ის დღე ჩემთვის, რომ ჩემს დედაქალაქში ამ უზარმაზარს დარბაზებს დავინახავდე, ან ამ ხალხის მოძრაობას, ამ სიცოცხლეს, ამ ცხოვრებას, რომელსაც მე დღეს პარიჟში ვხედავ, ჩემო მამულო!“.

ავტორი, თავის უკანასკნელ მესამე ფელეტონში — „სამეურნეო გამოფენა“ გადმოგვცემს გამოფენაზე წარმოდგენილი სოფლის მეურნეობის ცალკეული დარგების მაჩვენებლების, მათი მნიშვნელობისა და მდგომარეობის შესახებ. შედარებას ახდენს ფრანგულსა და ინგლისურ გუთნებს შორის, იხსენიებს ჩვენებურს ცხრაუღელა გუთანს და შესაძლებელად მიაჩნია მისი გაუმჯობესება და სხვა.

ზემოაღნიშნული №-ის ხელმოწერით „დროებაში“ გამოქვეყნებული სამივე ფელეტონი: „ფიქრები და დარდები შობის დღეებისა გამო“, „დაკვირვება და ფიქრები“, „სამეურნეო გამოფენა“ ერთიდაიგივე ავტორისაა და „დროების“ თანამშრომელ პეტრე წულუკიძეს ეკუთვნის.

„ქართული გაზეთების ანალიტიკურ ბიბლიოგრაფიაში“ ამ ფელეტონების ავტორის ვინაობა დღემდე გაუხსნელი და უცნობია (იხ. 1952, გვ. 238).

ასევე, ფელეტონების ამ სერიას ეკუთვნის თავისი თემატიკური და შინაარსობრივი გააზრებით, ქუთაისიდან საფრანგეთში გამგზავრებისა და ოდესაში გზად გავლისას, მგზავრის შთაბეჭდილებათა და სხვათა შესახებ დაწერილი და იმავე წლის „დროების“ ფურცლებზე პეტრეს ხელმოწერით გამოქვეყნებული: „ფიქრები და დარდები“, პირველი, მეხუთე და მეექვსე ფელეტონი. ეს ფელეტონებიც ერთმანეთის გაგრძელებაა პეტრეს ხელმოწერით და მათი ავტორიც ერთიდაიგივე პირი — პეტრე წულუკიძეა.

1876 წლის 26 სექტემბრის „დროებაში“ (№ 103) დაბეჭდილი პირველი ფელეტონისა და იმავე წლის მომდევნო გაზეთის № 114-ში გამოქვეყნებულ მეხუთე ფელეტონის შორის — მეორე, მესამე და მეოთხე, როგორც ჩანს, „დროებაში“ არ დაბეჭდილა. ჩვენის დაკვირვებით, თანმიმდევრობით გამოტოვებული ფელეტონები ავტორის მიერ უთუოდ იქნებოდა დასაბეჭდად რედაქციაში გამოგზავნილი, მაგრამ შემოწმების შედეგად გაირკვა, რომ „დროების“ № 103-სა და № 114-ის შორის არსებულ ნომრებში და არც შემდეგ, არ გამოქვეყნებულა. ცხადია, ეს ფელეტონებიც არსებობდა, მაგრამ, როგორც ჩანს, ცენზურას აუკრძალავს დაბეჭდვა და ამიტომაც მათი კვალი არა ჩანს.

„ქართული გაზეთების ანალიტიკურ ბიბლიოგრაფიაში“ ამ ფელეტონების ავტორის ვინაობაც დღემდე გაუხსნელი და უცნობია (იხ. გვ. 238, 984).

ამრიგად, პეტრე წულუკიძის ს. მესხისადმი გაგზავნილი წერილის საშუალებით დღემდე უცნობი ექვსი ფელეტონის ავტორი დადგინდა.

ამ ფელეტონების შესწავლით, ნაწილობრივ მაინც, შესაძლებელი გახდება აღვადგინოთ ზოგი რამ პეტრე წულუკიძის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესასწავლად.

გაზეთ „დროების“ თანამშრომელი, საზოგადო მოღვაწე დიმიტრი დადიანი თავისი დროისათვის მეტად საინტერესო პიროვნება იყო. მისი რედაქტორობით

ქუთაისში გამოდიოდა გაზ. „შრომა“ (1881--883). მის შესახებ, საერთოდ ცოტა რამ ვიცით. მისი წერილი ს. მესხისადმი მხოლოდ ერთადერთია დღემდე ჩვენამდე მოღწეული. დ. დადიანისადმი გაგზავნილი ს. მესხის წერილიც არ ჩანს.

დ. დადიანის წერილიდან, რომელიც პარიზიდან არის გამოგზავნილი, ირკვევა, რომ მას ს. მესხისათვის გამოუგზავნია 1876 წლის 1 იანვრის თარიღით დაწერილი სტატია: „საქართველო, წარსული და მომავალი“, რომელიც ს. მესხის მიერ დასაბეჭდად გამზადებული, ცენზურას აუკრძალავს. ამის შესახებ „დროება“ დ. დადიანს ატყობინებდა: „იმ გარემოების წყალობით, რომელსაც „რედაქციისაგან დამოუკიდებელ გარემოებას“ ეძახიან, თქვენი საახალწლო მილოცვა ვერ დაიბეჭდება გაზეთში“. ამის გამო აღნიშნულ წერილში დ. დადიანი ს. მესხს სწერდა: „ჩემდა საუბედუროდ ძლიერ მალე დავიმსახურე ჩვენი სიტყვის ბატონების ყურადღება, მაგრამ ან რა დაინახეს ისეთი საშიშარი ჩემს წერილში...“ ღმერთმა იცის, რომ სულთა და გულთა მიყვარს საცოდავი ჩვენი მამული, მისთვის არ მეზოგება ჩემი სიცოცხლეც, მაგრამ რისი გაკეთება შეგვიძლია, თუ ყოველ შემთხვევაში ცხვირში გვცემენ, რა ღონისძიება უნდა ვიხმაროთ, რომ შეუმჩნევლად ჩვენი სვალებისა, ჩვენ ჩვენი აზრი სამშობლოს გადავცეთ? მხოლოდ ერთი საშუალება — ეს ლიტერატურაა, მაგრამ ამასაც რომ გვისპობენ?“ (იხ. ქვემოთ).

ცენზურის მიერ აკრძალული აღნიშნული სტატიის გარდა, წერილთან ერთად, ს. მესხმა შემოგვინახა „დროებაში“ გამოუქვეყნებელი აკრძალული სტატიები: „წერილი პარიზიდან. 30 დეკემბერი (გაზეთ „დროების“ კორესპონდენცია)“, „განსამარტებელი... წინადადება“. ეს სამივე აღნიშნული სტატია დღემდე უცნობია; იმ პერიოდის შესასწავლად ამ სტატიებსაც გარკვეული მნიშვნელობა აქვს და საყურადღებოა.

ს. მესხისადმი ქართველ მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა მიერ სხვადასხვა დროს გაგზავნილ წერილებს, ნაწილობრივ აქ ერთად თავმოყრილს, თუ ბოლომდის გადავიკითხავთ და გულისყურით გავყვებით, დავრწმუნდებით, რომ მათს ცხოვრებასა და ურთიერთობაში საზოგადოებრივი ინტერესები და ხალხის სიყვარული ყოველთვის მაღლა იდგა პირად ინტერესებზე.

ასეთი წერილები უყვარს ქართველ მკითხველს, როგორც თავისი სახელოვანი შვილების სპეტაკი სულისა და ფაქიზი გრძნობის, ადამიანური სიკეთის გამომხატველი აზრისა და გონების გამონაშუქი.

კვალდაკვალ თუ გავყვებით ილია ჭავჭავაძის, აკაკი წერეთლის, იაკობ გოგებაშვილის, ნიკო ნიკოლაძის, ნიკო ინაშვილის, სერგეი მესხის, დიმიტრი ყიფიანის, კირილე ლორთქიფანიძის, გიორგი წერეთლის, ნიკო ყიფიანის, ვასილ პეტრიაშვილის, პეტრე მელიქიშვილის, მიხეილ ბეთანიშვილის, ბესარიონ ჯაფარიძის, პეტრე წულუკიძის, დიმიტრი დადიანის, დიმიტრი ჯანაშვილის, სტეფანე ზარაფიშვილის, ივანე მესხისა და სხვათა ურთიერთობისადმი მიწერილი წერილებისა და ბარათების კვალს, გონების თვალთახედვით გავარჩევთ, ჩავიხედავთ მათს ადამიანურ სულის სიღრმეში, დავინახავთ თუ რა უსაზღვრო გატაცებითა და ერთგულებით ემსახურებოდნენ ისინი მშობლიური ხალხისა და ეროვნული კულტურის აღდგენის, დაცვისა და განვითარების საქმეს.

მე-19 საუკუნის ქართული ლიტერატურის დიდ მემკვიდრეობასთან ერთად, მნიშვნელოვან ისტორიულ მასალას წარმოადგენს ეპისტოლარული მემკვიდრეობაც. ამ წერილებიდანაც ნათლად ვხედავთ, რომ ილია ჭავჭავაძისა და აკაკი წერეთლის, იაკობ გოგებაშვილისა და სერგეი მესხის, ნიკო ნიკოლაძისა და გიორგი წერეთლის, კირილე ლორთქიფანიძისა და სხვათა პირადი და საზოგადო საქმე არასოდეს ყოფილა გაყოფილი, ხოლო თუ-კი ოდესმე დამდგარა მათ წინაშე ასეთი გაყოფის საჭიროება, —საზოგადო საქმე მუდამ პირველ რიგში დაუყენებოდა.

შესაძლებელია ჩვენ ვერ მოვახერხეთ ყველაფერი გვეთქვა ისე, როგორც ეს საჭირო იყო წერილების კრებულში წამოჭრილ საკითხებთან დაკავშირებით, მაგრამ ეს თვით წერილების სრული ტექსტების გამოქვეყნებით გახდება შესაძლებელი. ამასთან ერთად ერთგვარ დახმარებას გაგვიწევს ბოლოში დართული შენიშვნა-კომენტარები, რომელშიც მოცემულია დაწვრილებით ახსნა-განმარტება და საჭირო ბიბლიოგრაფიული ცნობები.

№ 1

1869 წლის მაისის 18. — მიხეილ ბეთანიშვილის¹ წერილი სერგეი მესხისადმი პეტერბურგიდან.

დღეს წავიკითხე მე-18 № „დროებასა“, რომელშიდაც დაბეჭდილია დასაწყისი ჩემი უხეირო წერილისა,² მაგრამ უნდა მოგახსენოთ, რომ ჩემი წერილი მევე ვერ ვიცანი. შინაარსიდან დაწყებული ბოლომდინ ისე უწყალოდ და საცოდავად გაუკრეჭიათ ჩემი წერილი, რომ მე სრულიად გამიკვირდა, მე მოვწერე გ. წერეთელს, რომ თუ მოწონებოდა, მაშინ დაებეჭდა ჩემი წერილი, ის კი არა, აუღია რედაქციას და თავისებურად გადაუკეთებია, ალაგ-ალაგ გამოუშვია, ზოგი თვითონ ჩაუმატებია, გრამატიკულად გადუსწორებია ჩემი ენა, კონსტრუქცია გამოუცვლია, ერთის სიტყვით ყირა-მალა გადაუტრიალებია. შეიძლება, რომ ცენზორს ამოეხოცოს ზოგი ადგილები, მაგრამ მრავალი სხვა ადგილები, დარწმუნებული ვარ, რედაქციის გამოშვებული და გადაკეთებულია, რადგან საცენზორო იქ არაფერია. მე გამიკვიდრა: ნუ თუ რედაქციას არა აქვს პატივი სხვის გონების ნაწარმოებისა, რომ ასე უწყალოდ ეპყრობა და თავის ერთხელ მიღებული ადლით ზომავს, რაც კი შეხვდება და ჩაუვარდება ხელში დასაბეჭდავთ? თუ თანახმა იქნება სტატიის აზრებისა, თუ მოეწონება ენა, კონსტრუქცია, ერთის სიტყვით თუ მოეწონება სტატია. მე კი არ მომიწერია და არ მითხოვია რომ რედაქციამ გადასწოროს და გადააკეთოს წერილის დასაწყისი, როგორც ნებაგს. თუ ცენზორმა ბევრი ადგილი არ გაუშვა, ნუ დაებეჭდა რედაქციას, ან თუ დაბეჭდავდა, მრავალ წერტილიანობა მოეხმარა იქ, სადაც ცენზორიდან გამოშვებული იყო. ენის და კონსტრუქციის გასწორება რაღა არის? ეს შემთხვევა იმას გავს, როდესაც გიმნაზიელი ბაღანა გაკვეთილს თხზულებას მიუტანს ხოლმე მასწავლებელს და მასწავლებელი ენას და გრამატიკულ შეცდომებს გაუსწო-

რებს ხოლმე. ამჟამად მე ბალანად გადამაქციეთ და რედაქცია-მასწავლებლად. მე ძალიან კარგად მესმის, როგორც მწერლის და ჟურნალისტის ვალდებულება და მიზანი, ისე ყოველ ჟურნალის და რედაქციისა. ამისათვის მე არ მინდა დავამცირო არც პირველი და არც მეორე. ამ შემთხვევაში რედაქციამ ასე იმოქმედა. ჩემდა საწუხაროდ, რომ პირველის და მეორეს წინააღმდეგი შეიქმნა. არ მოველოდი მე ამას. ჩემი წერილი ისე გაუქრებია რედაქციას, რომ კანი არ შეურჩენია, შინაარსი ამოუხოცია, ფრაზები გამოუცვლია, თითქმის ყველგან და ასე ჩემი წერილიდან გამოვიდა, უკაცრავად ამ სიტყვაზედ, — გადამდნარი ხბოს თავი! იქნება, სერგეი, რედაქციას ძლიერ ეწყინოს, რომ ასე უცერემონიოდ ვებახსები. რა გქნა, მე არ მიყვარს კაცის პირში ქება და პირს უკან ლანძღვა. მე ვამბობ იმას, რასაც ვგრძნობ ვამბობ პირდაპირ და არ ვიცვამ ფარისევლურ მასკას, როგორც ბევრი ჩვენგანი შვრებიან, სამწუხაროდ. ეს ჰაზრივე მწინამძღოლობდა, როდესაც ვჰსწერდი ჩემს სტატიას. მაგრამ რედაქციამ არ მოიწონა ჩემი პირდაპირი სიტყვა, გადაასწორა თავისებურად, ჩაუმატა თავისი სიტყვები როგორც „კეთილმოქმედმა“ გარეგანმა ძალმა (ამ) და სხვ. რომელსაც მე არ დავჰსწერდი. თუ რედაქციას ეწყინება ჩემი პირდაპირობა, მაშინ იმანაც იფიქრა, მე არ უნდა მწყენოდა ჩემი სტატიის სხვისგან დამახინჯება?! დიად, დიდათაც მეწყინა. სხვებმა უნდა ილაპარაკონ, რომ „დროებაში“ დაბეჭდილი — სტატია ჩემია, ის კი არა, ხელნაწერი სტატია და დაბეჭდილი სულ სხვა არის. მე რათ მაწერს რედაქცია იმ სიტყვებს, რაც არ მითქვამს და არც მინდოდა მეთქო?

თუმცა წერეთელს მოვჰსწერე, რომ ყოველ ხუთ დღეზე ის მიიღებს სტატიის შემდეგს, მაგრამ ბოლოს ვიფიქრე რომ ცენზურა არ გაუშვებდა ბევრს უკეთეს ადგილებს სტატიისა და წერეთელიც არ დაბეჭდავდა. ამისათვის მინდოდა მოცდა იმ დრომდინ, სანამ არ წავიკითხავდი დაბეჭდილს წერილის დასაწყისს. წავიკითხე და რა შთაბეჭდილება გამოვიტანე — ეს შეიტყო რედაქციამ. წერილი თეთრად გადაწერილი მქონდა და ოთხი იმტონია, რაც გამოვგზავნე. მაგრამ ვხედავ, რომ გამოვგზავნა აღარ შეიძლება შემდეგისა, რადგან ერთი, რომ ცენზურა უფრო ბევს ადგილებს ამოხოცს, მეორე რომ რედაქცია თავისებურად დაიწყებს კიდევ კრეჭას — რაც არ მიაჩნია. სტატიის გადაკეთება ჩემგანთ ბევრს დროს მოითხოვს და ვინ იცის, დაბეჭდამენ მაშინაც თუ არა. დასაწყისიდან გაიგებდით, როგორც ვჰსჯიდი უკანასკნელ რეფორმებს, რა მიმართულებისა და აზრის გამოთქმელი იყო წერილი და მაშასადამე, თუ პირველი წახოცეს, შემდეგს სლ ერთიან დახევეს. მე ჰაზრშიაც არ მქონია იმ სიტყვების თქმა, რომ „აზნაურობამ გაავრცელოს ხალხში წმინდა სიტყვები“, რომელიც მას, აზნაურობას არ ესმის და ეს სიტყვები კი რედაქციამ მე მომაწერა და სხვ. ამისთანა ხეტიანი ფრაზები. წერილის შემდეგში ვერ ნახავდით კომპლიმენტებს თავად-აზნაურობაზედ, როგორც რედაქციამ მიმაწერა, მაგრამ ბევრს ამის წინააღმდეგს...

...უეჭველია, რედაქცია არ დაბეჭდავდა სტატიას, ცენზურასაც რო გაეშვა, რადგან აზნაურობის კომპლიმენტები არ იქნებოდა შიგა... ერთი ცოტა ხეივანი „დროება“ გვქონდა და ისიც მგონი თავის კვალს ვადუღდა. მე მართალს

გამბობ, რომ „დროებით“ დაიწყო ახალი პერიოდი ჩვენი ხრიკიანი ლიტერატურისა, მაგრამ ახლა კი „დროება“ ძლიერ სუსტათ არის. არ ვიცი ჭეშმარიტად, როგორ ბეჭდავს რედაქცია იმისთანა სულელურ კორესპონდენციებს, როგორც „სვანეთიდან“ მღვდელი მჭედლოვისა,³ რომლის ადგილი სასულიერო მახარებელშია და არა „დროებაში“ და ამ დროსვე ასწორებს იმ სტატიას, სადაც არ არის კომპლიმენტები თავად-აზნაურებაზედ და სხვ. — თუმცა „დროება“ ცუდად მიდის, მაგრამ ამაში მე არ ვამტყუნებ მხოლოდ „დროებ [ის]“ რედაქციას. კარგად რო გამოვიკვლიოთ ეს კითხვა, მართო რედაქციას ვერ გავამტყუნებთ ამაში, მაგრამ ესენები აქ უადგილოა.

მე არ დავიჯერებ სერგეი, რომ ჩემი წერილი თქვენი გასწორებული იყო, რადგან ვიცი, თქვენ ამას არ იზამდით. ამას კი გთხოვთ უმორჩილესათ, რომ „დროებაში“ გამოაცხადოთ, პირველი ისა, რომ ჩემ წერილის დასაწყისში I და II თავებში მოხდა ცვლილება რედაქციის მხრით ან ცენზორისა. ე. ი. პირველი ორი თავი მიზეზების გამო არ დაიბეჭდა ისე, როგორც ხელნაწერი იყო. აგრეთვე გამოაცხადეთ, რომ კორრექტურის შეცდომები ბევრია და უკანასკნელად ისა, რომ მიზეზების გამო წერილის შემდეგი და ბოლო აღარ დაიბეჭდება „დროებაში“. ამას მოითხოვს სინდისი და პატიოსნება, რომ ბევრი ფრაზები და წერილის ჰაზრები, რედაქციის ჩამატებული, მე არ მომაწერონ. თქვენ კარგათ გესმით ეს ჩემი კანონიერი თხოვნა და იმედი მაქვს, რომ უსათუოდ და უეჭველად დაბეჭდავთ ამ განცხადებას, როდესაც მიიღებთ ჩემს წერილსა. მომავალში გასაკრეჭ სტატიებს აღარ გამოვგზავნი და მოუცდი იმ დროს, როდესაც ახლად შემოღებულ ჩვეულებას — სტატიების კრეჭას დაეთხოვება რედაქცია. ღმერთმა ქნას, მალე მოვიდეს ის სანატრელი დრო. დალოცვილს რედაქციას თუ არ მოსწონდა ჩემი ენა — მე არ ვაძალებდი ბეჭდვასა. ეჰ, მახლას. — „კაცია, ადამიანს“ ამ ღლეტებში გამოვგზავნით.

ღავშთები მ. ბეთანიშვილი.

საინტერესოა ჩემთვის შევიტყო, რომელმა ბრძენმა გაკრიჭა ჩემი სტატია? ან იმ ბრძენს ამ დროს სად ქონდა თავისი გონება და სვინდისი, რომ ასე ღრმატიკულად გამისწორა ჩემი წერილი და თავისი ჰაზრები მომაწერა? რომელი კანონით წინამძღოლობდა ის ამ დროს, როდესაც მიმახინჯებდა ჩემ წერილს: სვინდისით, სწავლით და განათლებით, სახელმწიფო კანონებით თუ კიდევ რითა? იმ ბრძენმა არ იცოდა, რომ არსად არ არის მიღებული და პატიოსნების წინააღმდეგია, რომ კაცმა თავისი ჰაზრები სხვას მიაწეროს და სტატიები ასწონოს, როგორც კი ნებავს, დაფიქრდეს ის სულელ-ბრძენი. უკაცრავათ რო ეს ვსთქვი, მაგრამ ძლიერ მეწყინა ეს შემთხვევა. ჩემი წერილის გამასწორებელს ურჩევ ჯერ თვითონ ისწავლოს რამე და მერმე სხვას ასწავლოს და უსწოროს თუ კი სთხოვს ვინმე. მე კი არ მითხოვნიან.

მე რო გთხოვთ დაბეჭდოთ განცხადება ჩემს წერილზე — უეჭველათ უნდა აასრულოთ ესა. იქნება, სერგეი, რედაქციის სხვა წევრები არ დათანხმდენ, არ დაბეჭდონ. მაშინ ისინი მოიქცევიან ყოველ კანონის წინააღმდეგ: სვინდისისა და სხვ. მაშინ იძულებული ვიქნები რომელიმე რუსულ გაზეთში

„პეტერბ. უწყებ“. დაბეჭდო მოკლე შენიშვნა ამ კაზუსზედ. რომ ეს არ მოხდეს, გთხოვთ თქვენვე გამოაცხადოთ.

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ხელნაწერთა ინსტიტუტის სერგეი მესხია პირადი ფონდი № 25, საქმე № 39, ფურ. 3. დედანი, ხელით ნაწერი. რადგან ქვემოთ დაბეჭდილი ყველა წერილი ხელნაწერი დედანია და დაცულია აღნიშნულ ფონდში, შეჰედგ უველგან მითითებული იქნება მხოლოდ საქმის ნომერი და ფურცელთა რაოდენობა.

№ 2

1896 წლის ივლისის 14. — მიხეილ ბეთანიშვილის წერილი სერგეი მესხისადმი პეტერბურგიდან.

ძმაო სერგეი! ამ თვის 7-ს გამოგიგზავნე 100 ეგზემპლ სარქ „კაცია ადამიანისა“⁴, რომელსაც მიიღებდი აქამდნ.

თუმცა „კაცია-ადამიანი?!“ პეტერბურგში მაისში იყო გამოსული, მაგრამ აქამდინ ვერ გამოგიგზავნე, რადგან ხელათ ფულები არა გვქონდა. ერთ ას ეგზემპლარს კიდე მიგაშველებ მალე ფოჩით და დანარჩენს 200 ეგზემპლს სარქ „Надежд“-ის კამპანიით გამოგზავნი. აგრეთვე 110 ეგზემპლ. ქუთაისში გერასიმეს გაუგზავნე. 25 ეგზემპ. ოზურგეთში მიხა ქიქოძეს; 25 ეგზ. ახალციხეში მამაჩემს. 25 ეგზ. გორში ქრისტაფორე მამაცაშვილს. კიდევ მაგრე გავგზავნი ზუგდიდში, სიღნაღში და თელავში.

თქვენც იცით, რომ პეტერბურგში დაფუძნდა შარშან პატარა ამხანაგობა, რომლის მიზანი და მოქმედება მდგომარეობს სხვადასხვა ორიგინალურ და ნათარგმნ წიგნების გამოცემაში, სახელმძღვანელოების შედგენაში და გამოცემაში შკოლებისთვის და სხვ. როგორ ასრულებს თავის მოქმედებას ეს ამხანაგობა, — ეს დამოკიდებულია, დროს გარდა, მატერიალურ ღონისძიებაში, რომელიც არა აქვს ამხანაგობას. წიგნები გამოიცემების ან ნასესხ ფულებიდან, ან შემოწირული საზოგადოების ფონდიდან. „კაცია-ადამიანის?!“ გამოცემისათვის შემოწმწირა ფული მიხეილ ჭავჭავაძემ, — გეცნობება, აქ, რომელმაც ცოლი შეირთო და ჰსცხოვრობს კალუგის გუბერნიაში, თავის სოფელში.

ჩვენ ძლიერ გვსურდა წიგნი გამოგვეცა საზოგადოების ფირმით, მაგრამ ვერ მოვახერხეთ. ჯერ გვეგონა, რომ ჩემ გვართან შეგვეძლო მოგვეცა „კამპანია“, რომელიც გამოსახვდა და ამხანაგობის ფირმას, მაგრამ ბოლოს ვერ მოხერხდა, რადგან ჩვენი ამხანაგობა ფარულია და იმის გამოცხადება მართებულია ბასთან შეუძლებელი იყო. ამისთვის იძულებული ვიყავით ჯერ-ჯერობით, სანამ ფირმას ვერ მოვიგონებდით, ერთი მწევრის კერძო პირი გამოგვეცხადებინა გამომცემლად, იმ კერძო პირისა, რომელმაც დაბეჭდა, წარადგინა ცენზურაში „კაცია-ადამიანი?!“ თავის სახელით და სხვ. ამისათვის, სერგეი უმორჩილესად

გთხოვ, რომ როდესაც მოილაპარაკო ბიბლიოგრაფიაში, „კაცია-ადამიანი?!“-ს გამოცემაზედ, იქვე ჰსთქვიტ, რომ პეტერბურგში ქართველ ყმაწვილ კაცებს ჰსურთ გამოსცენ ქართული წიგნები-თქო და ერთი იმ ყმაწვილ კაცებისაგან გამოცემული წიგნი — „კაცია-ადამიანი“-თქო, რომელიც გამოვიდა ერთი იმ ყმაწვილთაგანის გვარით-თქო. აგრეთვე გამოაცხადე სერგეი, რომ იმ ყმაწვილ კაცებს ჰსურთ თქო, გამოსცენ კიდევ წიგნები და სხვ. როგორც იცი. მოიხსენე იქვე, რომ „კაცია-ადამიანი“-ს გამოსაცემად შეჰსწირა ფული უფ. მ. ზ. ჰავეჭავაძემ, რომელმაც ამით მიიღო უმთავრესი მონაწილეობა ამ წიგნის გამოცემაში მატერიალი მხრით და სხვ. ერთი-ორი კომპლიმენტიც ჩაუტრთე, როგორც ამ გვარობაში საჭიროა.

ახლა ჩვენ ხეირიანად მოვიქონეთ ფირმა საზოგადოებისა, რომელიც იქნება გამოცხადებული ყოველ ჩვენ გამოცემულ წიგნზედ. ეს ფირმა ფრანკთუხულ მანერითაა. აი ჩვენი ფირმა: „ახალი ქართული წიგნების ბიბლიოტეკა“ და „რედაქცია ქართული ბიბლიოტეკისა“. აქ არც მართებლობა შეიტყობა და ეს ფირმაც ჩვენს საზოგადოებას გამოხატავს. ამის იქით ასე იქნება.

ახლა ვაბეჭდვინებთ „სურამის ციხეს“ — დ. ჭონქაძის მოთხრობას და აგრეთვე რუსთაველის სურათსა. წიგნზედ გამოცხადებულია, რომ ანბანი უნდა დაიბეჭდოს, მაგრამ ანბანს ჯერ-ჯერობით არ დაებეჭდავთ. აი რა მიზეზის გამო: რადგან ანბანი დანიშნულია სასოფლო შკოლებისთვის და საზოგადოთ ხალხისათვის, ამისათვის ჩვენ უნდა გაგვეყიდნა ანბანი ძლიერ იაფათ ისე, როგორც ჩვენ დაგვიჯდებოდა გამოცემა ან უფრო იაფად. ანბანის გამოცემა დაგვიჯდებოდა 200 მან. თითქმის, ეგზემპლარში ჩვენ გვეღირებოდა 20 კაპ. ჩვენ უნდა ან ამ ფასათ გაგვეყიდა ან უფრო იაფად. ჩვენი ამხანაგობა ისე ღარბია ფულით, რომ უნდა ეცადოს ჯერ შეიძინოს წიგნების გაყიდვით ცოტაოდნე ფული და მერმედ ხალხისთვის გამოჰსცეს ძლიერ იაფად წიგნები. ახლა კი ეს არ მოხერხდება. „სურამის ციხეს“ და „რუსთაველის“ სურათს“ ვაბეჭდვინებ ჩემის საკუთარის ფულებით, რომელიც მამაჩემს გამოვართვი დიდი თხოვნის შემდეგ, და ესენი გამოვა ჩვენის ამხანაგობის ფირმით, როგორც ზევით ვჰსთქვი. ფულები იყოს, თორემ წიგნები ბევრი გვაქვს გამოსაცემი. „სურამის ციხე“ წაკითხული გექნება და ნახავდი, რომ „სურამის ციხე“ თავის აზროვნებით არ დაუვარდება თვით „კაცია-ადამიანსა“; ცოტა ენა კი არ უვარგა. ამას წინათ მე გამოვგზავნე რედაქციაში თქვენ სახელზედ სამდღურავი წერილი ჩემი სტატიის გამო, რომელმაც გამოითხოვა „დროების“ № 23-ში რედაქციის განცხადება; ის განცხადება არ წაგვიკითხავს არავის. რადგან არ მოგვსლია „დროების“ 23 № და არ ვიცი იმ განცხადების დაწვრილებითი აზრი². სხვათა შორის კირილეს მისვლია თქვენი წერილი, რომელშიდაც ჰსწერთ, რომ ბეთანიშვილმა ზეპრული წერილი გამოგზავნაო და სხვ. ჰსწორეთ გითხრათ, ესლა მე თვითონ არ ვარ, კმაყოფილი ზოგიერთი მკვახე ფრაზებისა, რომელიც ჩემ წერილში იყო, მაგრამ უმთავრესი წერილის აზრთან ახლაც თანახმა ვარ, რადგან თქვენც იცით, გულმოსული გწერდი იმ წერილსა, შესაძლებელი იყო გულმოსულობაზე მეთქო ორიოდნე მკვახე სიტყვები. რა ვქნა, უნდა გითხრა, რომ მე ცოტა გულმხურვალე კაცი ვარ და არ შემიძლია გულგრილად მივიღო ყოველი ჩემზედ საწყე-

ნო მოქმედება და სიტყვები; ნამეტნავად ჩემი სტატიის დამახინჯება, როგორც ვნახე. ჩემთვის, როგორც ყველასათვის უნდა იყოს, ძვირფასია ჩემი აზრები, ფიქრები და ჩემი გონების ნაწარმოები. ცუდია ის აზრები თუ კარგი — ამას სხვა განაჩის. მაგრამ სანამ ის აზრები მაქვს შეთვისებული ჩემის გონებით და მაქვს თავში — ძვირფასია ჩემთვის. ამისათვის ძლიერ საწყენია, როდესაც სხვა ვინმე დაუკითხავად და უწყალოდ ეპყრობა სხვის სიტყვებს და ჰაზრებს. აი რა იყო უმთავრესი ჩემი თქვენთან მოწერილი წერილის აზრი; სხვა მკვახე სიტყვები რო გამოვყაროთ იქილამ და ამ აზრის თანახმა ახლაც ვარ.

ბეჟანისთვის (ხამაშურისძისათვის) დაგვიბრდა ერთი კაცი ფულების მოცემას, თუ მერმე გადუხდით, და თუ მალე მოგვცა — ბეჟანიც მალე წამოვა საქართველოში.

გიორგიმ მითხრა, რომ იმას მოუწერია თქვენთვის, მიგზავნოთ „დროება“ ჩემს სახელზედ, მაგრამ ადრესის მოწერა კი დავიწყებია. გთხოვთ ამ ადრესით მომწეროთ: *Мих. Бетанишвили, студенту медикохирургической Академии.*

აგრეთვე, როცა „კაცია-ადამიანი“ გაიყიდოს, შემოსული ფულებიც ჩემს სახელზედ მოხსენებულ ადრესით გამოგზავნეთ პეტერბურგში.

მე მივწერე სხვა ქალაქებში რომ თუ „კაცია-ადამიანის“ ეგზემპლარები დააკლდით, თქვენი რედაქციიდან მოიკითხოთ და გთხოვთ, იმათგანში ვინც მოიწერს, გაუგზავნეთ, კ(ვალა)დ სხვა ქალაქებში გაყიდულ „კაცია-ადამიანის“ ფულებს თქვენ გამოგიგზავნიან, როგორც მივწერე და ყველა ფულეები ერთად მოგვივა.

გთხოვთ „დროებაში“ გამოაცხადოთ, რომ იყიდება „კაცია-ადამიანი?!“ საქართველოსი უმთავრ(ეს) ქალაქებში.

თბილისში — დააწერეთ, სადა?

ქუთაისში — გერასიმე კალანდარიშვილთან.

ახალციხეში — სტეფანე ბეთანიშვილისას.

გორში — ქრისტეფორე მამაცაშვილთან.

ოზურგეთში — მიხეილ ქიქოძესთან.

თუმცა ზუგდიდში ჯერ არ გამოგზავნია, მაგრამ მაინც მოიხსენეთ, რომ იქ ანტონ ფურცელაძესთან იყიდება. სანამ ამ წერილებს მიიღებდეთ, მე გავაგზავნი აგრეთვე თელავში და სიღნაღშიც. აგრეთვე გამოაცხადეთ თქვენ, რომ იბეჭდება და ამ ახლო ხანში გამოვა:

„სურამის ციხე“ — მოთხრობა დ. ჭონჭაძისა.

შოთა რუსთაველის სურათი, საზღვარგარეთ ფოლადზედ მოჭრილი.

ნიკო ინაძე აქ ჩამოვიდა კიევიდან და ჩვენი საზოგადოების წევრია. იმან შემოგითვალათ, რომ სტატიის დასასრულს (ზნეობ. გონ. და ესტეტ. გახსნა) მალე გამოვაგზავნიო. ნახევარი დაწერილი აქვს და მალეც გაათავებს.

აქ ვაპირებ (არ ვიცი ჯერ როგორ მალე) გამოვსცე სალიტერატურო კრებული (Лит. сборник).

იმ კრებულისათვის, როგორიც მე მინდა გამოვცე, დამჭირდება მეტი თუ არა, 100 მან. მაინც კრებული სივრცით იქნებ 30 დაბეჭდილი თაბახი. ამასთანავე უნდა მოგახსენოთ, რომ ყველა სტატიებში გონორარი იქნება მიცემული

ავტორებს, 30 მან. — 50 მან. ეს ფრიად საჭიროა, როგორც ჟურნალის წარმატებისათვის და მის სიკეთისათვის, აგრეთვე კრებულისა და სხვ. ეს თქვენც ძალიან კარგად იცით. ძნელი საშოვნელია ფული ამ კრებულის გამოსაცემათ. სანამ ფულს ვერ იშოვნე, ამაების ასრულებასაც ვერ შევუდგები. მამაჩემისაგან იმედი არ მაქვს, რომ მომცეს, რადგან 350 მან. ძლივს რა თხოვნით და რის ყოფით გამოვართვი, ისიც იმ პირობით, რომ ერთის წლის უკან უნდა დაუბრუნო ის ფულები რას იზამ? ხომ იცით, რა სკვინჩები არიან „მამანნი ჩვენნი“, მერე ფულიანები.

ავალიშვილის „მნათობი“ ვერ ანათებს და ჰქრება. ძლიერ ცუდათ მიდის იმის ჟურნალი. თუ კული ვარ მოსდევდა და არ შეეძლო, რათ დაიწყო საქმე? მაგას არ აქვს არც გონებითი, არც ზნეობითი და არც მატერიალური ღონისძიება და მაინც საქმეს იწყობს! ამას ჰქვიან დონ-კიხოტოზა.

სხვებზე მშვიდობით, დავშთები თქვენი მ. ბეთანიშვილი

P. S. ეს წერილი გათავებული მქონდა, როდესაც ერთი ჩემი ამხანაგი შემხვდა და დამარწმუნა, რომ ჩვენი ახალი ფირმის „ქართული წიგნების ბიბლიოტეკა“ და „რედაქცია ქართული ბიბლიოტეკის“ გამოცხადება არ შეგვიძლია, როგორც დღეს გამოკითხვით შევიტყუო.

არ ვიცით, ახლა რა მოვიგონოთ; რაც ვიცოდით და გამოვიგონეთ არ გამოდგა. ჩვენ კი ძლიერ გვსურს საზოგადოების ფირმა გამოვიგონოთ, ისე, რომ მართებლობამ არ შეგვატყოს, თორემ თუ შეგვიტყო, ცუდია.

საქ. № 39, ფურ. 4.

№ 3

1869 წლის აგვისტოს 9. — კირილე ლორთქიფანიძის¹ წერილი სერგეი მესხისადმი პეტერბურგიდან

ძმაო სერგეი! შენ ძალიან მემღური დეპეშაზედ, რომ პასუხი ვერ გამოგიგზავნე. ეს სამღურავია შენგან მოწერილს ჩემთან წიგნებში და ხამაშურიძის² გადასაცემ წიგნშიაც. შენ ამბობ: ნეტავი ვაცოდე კირილე ცოცხალია, თუ არაო! რა არის, რომ დეპეშებს ვგზავნი, წიგნებს ვიწერები და ხმას არა მცენსო! ფულები რად დამახარჯვიაო! გაუხმეს მაგას გოგრაო და სხვ. როგორცა ჰსჩანს ძალიან გაცხარებულხარ, მაგრამ ცოტაოდენი, რომ გეფიქრა, მაშინ ფულებსაც არ დახარჯავდი და არც გამიწყებოდი ასე უღვოთ, ანუ, უფრო სწორედ ეპსტოთ, ასე ბეთანოვიით³. ე. ი. ისე როგორც შენ ბეთანოვმა გაგიწყრა. თავის გასამართლებელი მიზეზები კი მაქვს, თუ შენ ჩემი წიგნის წაკითხვის მოთმინება გექნება. მხედველობაში მიიღე ჯერ წერეთლისა⁴ და ჩემი დეპეშები, გამოგზავნილი კალანდრიშვილთან⁵ და შენთან. პირველი გამოგზავნა ექვს ივნისს და მეორე — 21 ივნისს. აქედამ სჩანს, რომ პირველი დეპეშის პასუხს ორ კვირას ვუცდიდით, გვეგონა, რომ კალანდარაშვილს უთუოდ ფული არა აქვს ხელათ, ჰკრებს და რომ ამის გამო აგვიანებდა პასუხს. ორ კვირაზედ რომ ველარ მივიღეთ ფულები, ვიფიქრეთ, იქნება კალანდარაშვილს არ

მიუვიდა დეპეშა, რადგანაც ვინიციბაა სოფელში იყოს. ამის გამო 21 ივნისს მოგწერე შენ დეპეშა ამბის შესატყობრად და შენგან აქამდის პასუხის მიუღებლობასაც იმნაირადვე ვხსნიდი, როგორც კალანდარაშვილის სიჩუმეს. ე. ი ფულების ხელათ უქონლობით და არავითარი დასამდურებელი მიზეზი არა მქონია. ამის მოწამეა ყველა ჩვენი ამხანაგები. მოიქეცი შენ ამნაირად, თუ არა? შენგან ჩემი გასამართლება ამით გათავდა: „გაუხმეს მაგას გოგრაო!“ გპქონდა ამის საფუძველი, თუ არა? ვნახოთ.

შენი დეპეშა 180 მანეთის მიღებაზე მომივიდა 13 მაისს და მეორე დღეს ფულებიც მივიღე ბაზუნოვისაგან. პასუხი, რასაკვირველია, უნდა გამომეგზავნა, მეტადრე რადგანაც საპასუხოთ ფული გადახდილი იყო შენის მხრით. მაგრამ ბაზუნოვმა ფულების მიღებაზედ ხელწერილი ჩემს დეპეშაზედ დამაწერიდა და არა თავისაზედ. თუმცა მე ძალიან უპიჭყინე, მაგრამ არ იქნებო, ერთი ჩვენი დეპეშა აქ უნდა დავიტოვოთ და თქვენი დეპეშა, თქვენგან ხელმოწერილი, იქ უნდა გავგზავნოთო. ჩვენ ყოველთვის ამნაირად ვიქცევითო. მე უთხარი, რომ პასუხს ვერ გავგზავნი, თუ ჩემი ტელეგრამმა არ მივიტანე სტანციაში მეტი. პასუხს ჩვენ გავგზავნიოთ. გამოაგზავნა თუ არა, ეს მე ჯერ არ ვიცოდი. 24 მაისს მივიღე შენგან დეპეშა იმავე 180 მანეთზედ. ტელეგრაფის სტანციაში მითხრეს, ჩვენ შევატყობინეთ თბილისში, რომ 13 მაისს გამოგზავნილს დეპეშაზედ პასუხი არ არისო. უთუოდ შენ შეგიტყვია ეს ან იმისაგან, რომ ტელეგრაფის საპასუხო ვადა გათავდა, ან იმისაგან, რომ შენ ტელეგრაფის სტანციაში მიდი და შეიტყვე, რომ შენს დეპეშაზედ პასუხი არ არისო. უკანასკნელს შემთხვევაში შენ უნდა გაგეგო, რომ თუ პასუხი არ იყო, ეგ იმიტომ კი არა, რომ დეპეშა არ მომსვლოდეს, არამედ სხვა რამე მიზეზის გამო. თუ არ მოევნოთ და ჩემამდის არ მოსულიყო დეპეშა, მაშინ ტელეგრაფით შეატყობინებდნენ მანდაურ სტანციას, რომ ტელეგრამმა დაწვრილებითი, ანუ ნამდვილი ადრესის უტოდნობით არ მისულა დანიშნულს პირამდისო. 23 თუ 24 მაისს რომ მისულიყავი სტანციაში, შეიტყობდი უთუოდ, რომ телеграмма доставлена по назначению, но ответа не последовало. ფულები რომ არ მოეცა ბაზუნოვს, ან სხვა რამე უბედურება მომხდარიყო, გავიჭირებდი საქმეს და ტელეგრამას გამოგიგზავნიდი! ეს უნდა გეფიქრა და მეორეჯერ 3 მანეთს აღარ დახარჯავდი.

შენ იტყვი თუ დეპეშა ვერ გამომიგზავნე, წიგნი მაინც მოგეწერაო. ფულების მიღებისთანავე წიგნის მოწერა უსარგებლოდ ჩავთვალე ერთის მხრით იმიტომ, რომ 20 თუ 21 მაისს ხამაშურიძე უნდა წამოსულიყო და ის იქნებოდა ფულების მიღების უუტყადესი დამტკიცება და მერმე როცა ხამაშურიძემ წამოსვლის უარი თქვა, წიგნის მოწერა ფულების მიღებაზედ ჩემის აზრით გვიან იყო, რადგანაც შენ ჩემი წიგნის მიღებამდის შეტყობილი გექცებოდა ბერენშტამისაგან, რომ ფულები მივიღე.

ბოლოს უნდა გითხრა, რომ ბეჟანთან მოწერილი წიგნი, რომელშიც შენ ამბობ, წიგნებს (წიგნს) ვიწერები, დეპეშებს ვგზავნი და კაცი პასუხს არ მცემსო, გაუხმეს კირილეს გოგრაო და სხვ. ეს ბეჟანის წიგნი წამოსულა ტფილისიდან 14 ივნისს. ახლა ეს მითხარი: განა მემართლებოდი სამდურავს 14 ივნისს,

მაშინ როდესაც შენი წიგნი ჩემთან მოწერილი წამოსულა ტფილისიდან 17 მაისს. 14 დღეზედ უფრო ადრე ხომ ვერ მოვა აქ წიგნი? პასუხსაც ხომ ამდენი დრო უნდა? მაშ 17 მაისს რომ 28 დღე დავამატოთ გამოვა 14 ივნისი. შენ იწერები ჩემ საყვედურს სწორედ 14 ივნისს, ე. ი. იმ დღეს, როდესაც შენ ბეჟანს წიგნს სწერდი. მაგრამ შეიძლებაა, ვიცითხავ ქუთათელაძესავით, რომ კაცისაგან და მეტადრე პოზიტივსაგან ამგვარი პუნქტუალობა მოვითხოვოთ? იქნება შენ წიგნს დილას სწერდი და საღამოს ჩემი წიგნი მოგსვლოდა არ შეგარცხვებოდა მაშინ უსაფუძვლოთ გაცხარებისათვის. მაგრამ კარგი, რომ არ შეგარცხები. ნუ დაივიწყებ კი, რომ შესაძლებელი იყო ეს საქმე.

ახლა გადავიდეთ სხვა საქმეებზედ: შენი ძმა ჩამოვიდა და შენი წიგნი 2 ივლ. მოწერილი მომიტანა, რომელშიაც ამბობ. არ ვიცი ვის დავუჯერო, შენ, თუ ხამაშურიძესაო. ის იწერება შემოდგომამდის არ მოვდივარო და შენ იმას იწერები, სამგზავრო ფულები გამოაგზავნეთ. მე მგონია, შეგეძლო მიგელო მხედველობაში დრო. ჩემი დეპეშა ხამაშურიძის წიგნის შემდეგ არის გამოგზავნილი, და ეს ნიშნავს, რომ ხამაშურიძეს გამოუცვლია თავისი აზრი და წამოსვლას დაპირებულია. მართლა საკვირველი ის არის, რომ ბეჟან ჯერ არ აპირებდა წამოსვლას, მერე თქვა წავალო, მერმე კიდევ არაო, და ბოლოს იმას ამბობდა წავალო, ახლა წასვლას ამბობს, მაგრამ ჩემის აზრით, ახლა იმას აღარ შეუძლია მგზავრობა, რომ წამოვიდეს, პირველი სტანიციდან უკანვე დაბრუნდება, ან მოსკოვში ჩარჩება. მე იმედი გადაწყვეტილი მაქვს. დალოცვილი როცა ფული იყო, მაშინ არ წამოვიდა და მერმე აქ ჩვენ ფულები ვერ ვიშოვეთ. თქვენ მოგპართეთ და ვერც თქვენ იშოვეთ და ახლა რაღა უნდა ვქნათ. ანტონოვი,⁷ ბეთანოვი, ბეჟან ერთად დგანან ახლა. ძალიან გაუჭირდათ საქმე იმისი მოვლით. ფულების სისუსტის გამოც ძლიერ დაიყუხსნენ ვალით ბეჟანის გამო. ეხლა ბეჟანაზედ 30 მანეთზედ მეტი იხარჯება, (სახლის ქირას არა ვთვლით), უწინ ამაზედ მეტიც ეხარჯებოდა. 20 აპრილიდან მაისის ბოლომდის, როცა ბეჟანი ცალკე კვარტირაში იდგა დოქტორის სიმონოვის ახლო, სასტუმროდამ სადილებს აზიდვინებდა და დროშკაში ფულები ეხარჯებოდა. ამ ორმოცი დღის განმავლობაში დახარჯა იმან 165 მანეთამდის, თუ მეტი არა, ეხლა როგორც გითხარი, 30 მანეთზედ მეტი ეხარჯება. და არც თვითონ არის ყოვლისფრით დაკმაყოფილებული და მისი ამხანაგებიც ძალიან შეწუხებული არიან. წამოსვლა მისი. როგორც გითხარი, გასაჭირია. ამას თვითონაც გრძნობს ვგონებ. ამის გამო ის დათანხმდა, რომ როცა თქვენგან ფულს მივიღებთ, დოქტორს უნდა ვკითხოთ და თუ ის გვირჩევს, უნდა გამოვგზავნოთ, თუ არა და კლინიკაში შევიყვანოთ. 30 მანეთი, რომელიც აქ იმას ეხარჯება, კლინიკაში რომ დახარჯოს, უფრო კარგად მოთავსებული და დაკმაყოფილებული იქნება და ამხანაგებიც არ იქნებიან ისეთნაირად შეწუხებულნი. ფულები უთუოდ უნდა გამოაგზავნოთ. თუ კლინიკაში გამოკეთდა და წამოსვლა შეიძლო, მაშინ წამოსასვლელ ფულს ნიკოლაძე⁸ შეჰპირდა.—ვიცი რომ საინტერესოა შენთვის დაწერილებითი ამბავი ბეჟანაზედ. მე შემეძლო მომეწერა, თუ რა ცვლილება მოახდინა ბეჟანში ავადმყოფობამ, მაგრამ ამას დიდი წერა უნდა და ამისათვის გეტყვი მხოლოდ, რომ ბეჟანი ახლა ჰგავს ძვლების ჩონჩხსა, რომელზედაც თითქო ხორცისფერი

მატერია აკრავსო. შენმა ძმამ ძალიან გამაკვირვა. დედაშენი უთუოდ ძალიან წმინდა ზნეობის ქალი ყოფილა, თორე ასე ერთნაირ შვილებს ვერ დაბადებდა. სახე, ხმა, ლაპარაკი, მიხრა-მოხრა სულ სერგეის არის!

გიორგი ეკუთვნის ეგონებ ამ აგვისტოში დაიჭერს და სექტემბრის შუამდის ჩამოვა ნიკოლაძე მოვიდა, ისეც ის ნიკოლაძე, იმნაირივე უთავბოლო, უანგარიშო, დაუდგომელი, ჰაერში ციხე-დარბაზის მშენებელი, მკვეხარა, ცხვირ-მაღლა აწეული, სულიერად თავის მოყვარე, რომელიც ყოველგან და ყოველთვის თავის „მე“-ს აჩრის. „კაცია-ადამიანის“⁹ უხეიროდ გამოცემა და დავიანება მთელი ამხანაგობის ბრალია და განსაკუთრებით უფ. ბეთანიშვილის. ამის ამბავს უთუოდ გეტყოდნენ ბებურიშვილი¹⁰ და ჯაფარიძე¹¹, და ამიტომ არ გწერ დაწვრილებით. გეტყვი, მხოლოდ, რომ ჩემ თავს სულ მართლად ვრაცხ. რამდენი ვიომე, მაგრამ არაფერი გამოვიდა ვირულად ჭიუტებთან. „დროება“ და „სასოფლო გაზეთი“ მართლა გაკეთდა ცოტათი. შენი გამოცხადება „დროების“ 23 ნომერში ძალიან კარგია¹². ბეთანოვი ძალიან გაცხარდა და თავისი მდგომარეობის შემსუბუქება იმითი უნდოდა, რომ ამ ქაშის შესათქვეფად სურდა მოეწვია ყველა, ვისაც კი ოდესმე „დროებაში“ რამე დაუბეჭდია, და იმათ რიცხვში მეც, ამტკიცებდა, რომ ვინც პატიოსანია, ყველას უპატიურად უნდა მიაჩნდესო ესეთი გამოცხადება. ძალიან ეწყინა, რომ ქაშაზედ არავინ დაეწვია.

ქართული ანდაზა ამბობს „მტერი რომ არ გყავდეს, ვისაც დაპირდები და არ აუსრულებ, მტერს იწოვიო“. ვიცი, რომ სტატიების გამოუგზავნელობისათვის ჩემი მტერი არ გახდებოდი, მაგრამ უთუოდ ძლიერ მეძღური. შენ იწერებოდი, რომ „დროებას“ აწყენსო ის სტატიები და სასოფლო გაზეთისათვის ძალიან კარგი იქნებაო, თუ ისე გადააკეთებ, რომ უბრალო ხალხისათვის ადვილად გასაგონი იყოსო. მე არ მესმის რისთვის აწყენდა „დროებას“ და არ აწყენდა „სასოფლო გაზეთს“. დაბალი ხალხი, რაც ლუკმა პურსა და სასარგებლო რასმე შეეჩება იმას უფრო დასდევსო, და მაღალი ხალხი სასიამოვნო სტატიებს უფრო ეტანებაო. ახლა ეს იფიქრე, შეეჩება ის სტატიები პირდაპირ ლუკმა პურს თუ არა? თუ გლეხებისათვის უფრო გასაგებად გადაკეთებაა საჭირო, ვინემ „დროების“ მკითხველებისათვის, ეს იმას ამტკიცებს, რომ „დროების“ მკითხველებს უფრო გაგება შეძლებიათ. თავის შინაარსით კი ის სტატიები ერთნაირად საინტერესო უნდა იყოს, ჩემის აზრით, როგორც „დროების“ მკითხველებისათვის ისე სასოფლო გაზეთის მკითხველებისათვის. მაშასადამე თუ იმ სტატიებს რამე წყენა შეეძლო „სასოფლო გაზეთისათვის“ უნდა ეწყინა და არა „დროებისათვის“, მაგრამ „დროებაში“ დაბეჭდას მე იმიტომ ვარჩევდი, რომ 1) „დროებისათვის“ ისე ძალიან გადაკეთება არ იყო საჭირო, 2) „დროებაში“ შეიძლებოდა ერთ წელიწადს გათავებულიყო იმ სტატიების ბეჭდა, თუ რომ ყოველ ნომერში ერთი გვერდი იმ სტატიებს დაეჭირა, მაშინ, როდესაც სასოფლო გაზეთში ორ წელიწადს უნდა გაგრძელებულიყო, 3) „დროებაში“ უფრო გაუშვებდნენ, ჩემის აზრით, იმ სტატიებს, ვინემ სასოფლო გაზეთში. წერეთელმა მიიხრა, რომ ეს უკანასკნელი მიზეზი არ არის მართალი და რადგანაც, როგორც შენ, ისე იმას სასოფლო გაზეთში გინდათ დაბეჭდოთ,

რადგანაც კარგად გადაკეთებას ბევრი თავისუფალი დრო უნდა, ამისათვის იმ სტატიების ბეჭდვა გადავდევნი დრომდის.

„მნათობის“¹³ 1 და 2 ნომერი წავიკითხეთ. მე იმედი არ მქონდა, თუ ამისთანა იქნებოდა, თუმცა ზოგიერთი სისულელე კი არის შიგ. „მნათობი“ პირველისავე ნომრიდან პრაქტიკულ გზაზედ დამდვარა. ეს კარგია, მაგრამ ვაი თუ გუდა მალე დაიცალოს. ერთი და იმავე აზრის ერთსადა იმავე სტატიაში ათასჯერ განმეორება *смахивает на переливание из пустого в порожнее*. და არ არის კარგის ნიშანი. მეორე ნომერში მკითხველებთან მიქცეული სიტყვები თანაგრძნობის ამღვრელია, მაგრამ მე არ შესმის იმგვარი კითხვები, პირველ ნომერში რომ არის: საჭიროა რიგიანი ჟურნალი თუ არაო? საჭიროა რიგიანი საჰმელი, თუ არაო? ის არა სჯობდა რომ გვეკითხა: შეიძლება, რიგიანი ჟურნალი, რიგიანი საჰმელი გვექონდეს, თუ არა? ძალიან მომეწონა ალ. ჯ. ორბელიანის სტატია¹⁴. — საზოგადოდ ვიტყვი: Стремление к решению практических вопросов в соединении с не подготовленностью, или желание удовлетворить потребности желудка в соединении с пустотою кармана. „ბუნების კარი“¹⁵ მომეწონა, თუმცა უნაკლო არ არის; მაგრამ რა არის უნაკლულს? ახალი გამოცემული გოგებაშვილის „ანბანი“¹⁶ გამომიგზავნე, ამას გარდა ერთი საქმე უნდა გამირიგო, თუ ძმობა გწამს:

ფიცხელაურმა და სარაჯოვმა ცუდი ამხანაგობა მიყვეს. ფიცხელაურს მართებდა ჩემი 16 მანეთი, რომელიც ჩამოსვლისთანავე უმიკაშვილისათვის¹⁷ უნდა გადმოეცა, ჩემი კრედიტორის, ბილფელდის გასასტუმრებლად. ამას გარდა ფიცხელაურმა გამომართვა 25 მანეთი და მითხრა, რომ ჩემ მაგიერ ყაზბეგი მოგცემსო ერთი კვირის შემდეგ. აქამდის არ მიმიღია. მე ყაზბეგს სრულიად არ ვემდური, რადგანაც ფიცხელაურმა უთუოდ ის უთხრა ყაზბეგს, რომ შენ ჩემ მაგიერ კირილეს ფულები მიეციო და მე ჩასვლისთანავე გამოგიგზავნიო. ყაზბეგმა ვერ მომცა მაშინ, ისეთი საქმეები დაურჩა. მერმე ფიცხელაურმა აღარ გამოუგზავნა იმას. იმან უთუოდ იფიქრა, თუ ფიცხელაური ფულს არ მიგზავნის, მე რად გადვიხადო მისი ვალი და ჩემი ფული დავკარგოო. ამ გვარად მე დავრჩი რიყეზედ. ამას სწორედ არ მოველოდი ფიცხელაურისაგან. უთხარი ფიცხელაურს, რომ ამ საქმეზედ ყაზბეგს საყვედური არ შემოუთვალოს და არ გააგებინოს, რომ მე ეს საქმე მაგას შევატყობინე, თორემ ავიშლებით.

სარაჯოვს ვასესხე სამგზავროდ 140 მანეთი და ერთ იმანეთიც მანემდის მქონდა მიცემული, სულ იმას ემართა 141 მანეთი. ეს ფული უმიკაშვილისათვის უნდა მიეცა ჩემი ვალის გასასტუმრებლად, მაგრამ აქამდის 40 მანეთის მეტი არ გადაუცია. მე მოველოდდი აქ უმიკაშვილისაგან „ჩონგურში“¹⁸ აღბუღს ფულებს, მაგრამ რადგანაც 40 მანეთი, სარაჯოვისაგან გადაცემული, და 12 მანეთი, რომელიც მე ფოჩტით გამოვაგზავნე. არ კმაროდა ჩემი კრედიტის გასასტუმრებლად, ამისათვის უმიკაშვილს „ჩონგურში“ აღებული ფულები ზედ დაუმატებია, და სრულიად საფუძვლიანადაც, და მიუცია უფ. ბილფელდისათვის. ამის გამო მე აქ ეს სამი თვეა უფულოდ ვარ. გთხოვ, სარაჯოვს შეეხვეწო ჩემ მაგიერ ამხანაგურად, რომ სადაც იყოს, მიშოვნოს 101 მანეთი და გადმოგცეს შენ. აგრეთვე ფიცხელაურსაც უთხარი, რომ 41 მანეთი ჩემთვის კარგი ფუ-

ლია თქო, განსაკუთრებით ეხლა. თუ ეს ფულები აიღო ერთად, გთხოვ, ისევ ბერენშტამის და ბაზუნოვის შემწეობით გამომიგზავნო, რადგანაც ფულები ძალიან მჭირია. გამოსაგზავნად ვგონებ 7 მანეთი დაიხარჯება და მე 142 მანეთის მაგიერ მივიღებ 135 მანეთს. მე ეს მირჩევნიან, ვინემ უფულოდ ჯდომა და გიროდ აღებული 25 მანეთში 10% სარგებლის ძლევა.

აქ ესეც უნდა გითხრა, რომ ამას წინეთ უმიკაშვილი მწერდა „ჩონგურში“ აღებული 92 მ. და 80 კაპ. გადმომცაო ნ. ლოლბერიძემ¹³. ამ ფულებზედ ჯერ იმას ამბობს, რომ ფოჩით გამოგიგზავნიო, მერმე იმასა, რომ აქ ფულებზედ დაუმატებ შენგან გამოგზავნილ 12 მანეთს, რაც დააკლდება სარაჯოვს გამოვართმევ და ბილფელდს გავისტუმრებო. მაშინ, როდესაც ის თავუკულმა უნდა მოქცეულიყო. სარაჯოვისათვის 141 მანეთი გამოერთმია (თუ მისცემდა, რასაკვირველია) და რაც დააკლდებოდა ჩონგურის ფულებიდან დაემატებია და ისევ გაეისტუმრებია ჩემი კრედიტორი. ერთი სიტყვით, იმ წიგნმა ძალიან გამაკვირვა. ახლა ეს გაკვირვება ცოტათი აიხსნა: აქ მოვიდა უფ. ბაქრაძე, რომელმაც, სხვათა შორის, ამ ნაირი კითხვა მომცა: სარაჯოვისათვის რომ სამგზავრო ფულები მიგიციათ, თქვენი ფულები იყო თუ საზოგადო ფულები? აქედამ სჩანს, რომ სარაჯოვს უთუოდ ჰგონებია, რომ მე საზოგადო ფულები ვათხოვე იმას, რომ მე უფლება არ მქონდა ეს ფულები უმიკაშვილისათვის გადმომეცა ჩემი კრედიტორის გასასტუმრებლად და რომ ამისათვის არ მიუცია იმას უმიკაშვილისათვის ფულები. და თუ 40 მანეთი მისცა, უთუოდ იმიტომ, რომ უმიკაშვილი არ მოეშვა. — უთხარი სარაჯოვს; რომ ის ფულები ჩემი შინაურების кровные деньги არის თქო.

უმიკაშვილი მწერდა, ნება მაქვსო, თუ არა, რომ „ჩონგურზედ“ 20% დავუკლო ვინც 20 ან მეტ ეკზემპ. იყიდისო. უთხარი, რომ ჩონგურს ისევ მოექცეს, როგორც თვითონ სურს, თუ კი დარჩა ეკზემპლიარები.

უმიკაშვილი მთხოვდა ამას წინად, რომ ჩუბინაშვილის ლექციები (История Гр. литер.) მიზოვნეო და გამომიგზავნეო. მაგრამ ნუთუ არ იცის, რომ ეს შეუძლებელია, სანამ არ დაბეჭდავს და როდის დაბეჭდავს, ღმერთმა იცის. რამდენს უნდოდა, რომ ეშოვნათ ეს ლექციები, მაგრამ არავის არ მისცა ილ. ჭავჭავაძიდან დაწყებული გ. წერეთლამდის. ასე უთხარი ჩემ მაგიერ უმიკაშვილს.

სანამ შენ წიგნს არ მივიღებ, ზეირიან წიგნს არ მოგწერო, გწერ და ველი. ეს წიგნი დაწერილი მქონდა, როცა კალანდარაშვილის წიგნი მოგვივიდა 16 ივლისიდან, რომლიდანაც შევიტყვეთ ფულების დავგიანების ნამდვილი მიზეზები. იწერება, ქუთაისში მივიღივარ და თუ ლოლუას არ გამოუგზავნია, გამოვაგზავნი რამდენიც შეიძლება, ისე ჩქარაო.

შენი კირილე.

ჩემი ადრესი: Вас. остр. по средн. просп., 9. Якупова
[N 1/10] квар. № 53.

საქ. № 36, ფურ. 3.

№ 4

1869 წლის აგვისტოს 20. — მიხეილ ბეთანიშვილის წერილი სერგეი მესხისადმი პეტერბურგიდან

ძმაო სერგეი! გუშინ მივიღე შენი წერილი, რომელშიდაც შენ ეხები ბევრს იმისთანა საქმეს, რომ ხელ-გაკვრითი პასუხით იმათზედ შეუძლებელია და მოითხოვს დაწვრილებით მოლაპარაკებას; ამისათვის მომიტევე რომ ეს მსუქანი ეპისტოლე წაგართმევს უიმისოდაც ძვირფას დროსა.

დავიწყეთ „კაცია-ადამიანი“-დგან. მე შენთან სრულად თანახმა ვარ, რომ რაც უფრო წიგნი იაფ ქაღალდზედ დაიბეჭდებოდა და ჩვენ ნაკლები წაგვივიდოდა მაგის გამოცემაზედ, იმდენი უკეთესი იქნებოდა ჩვენთვისაც და მაშის წიგნს მკითხველებიც მოემატებოდნენ სიაფობის გამო. ეს იყო ჩემი შეცდომა, მაგრამ წიგნს რო ვაბეჭდინებდი, ასე ვფიქრობდი: თუმიცა ქართულს ენაზედ ცოტა წიგნები გამოდის, მაგრამ, რაც გამოდის, ძვირად იყიდება და ამასთან ცუდი გამოცემაც არის ხოლმე. აილე გ. ერისთავის თხზულებანი — „გრიბული“, დ. ყიფიანისა — არითმეტიკა, ჩუბინოვის გამოცემული წიგნები. ყველა ეს წიგნები ცუდ ქაღალდზედ არის დაბეჭდილი, მაგრამ რა ძვირად იყიდება, შენც იცი. მე მიწოდდა ერთის მხრით მეჩვენებინა როგორც მკითხველისათვის, აგრეთვე გამომცემლებისათვის, რომ შეიძლება კაცმა შნოიანი გამოჰსცეს წიგნი და ამასთან იაფი ფასიც ედვას წიგნსა, მეორეს მხრით, მე ილია ჭავჭავაძის ტალანტის პატივისცემელი ვარ და მიწოდდა, რომ იმისთანა შესანიშნავი თხზულება, როგორც „კაცია-ადამიანი“ შნოიანათ და კარგათ გამოცემულიყო. მე დარწმუნებული ვარ, რომ „კაცია-ადამიანი“ თავის შინაგანი ღირსებით უდრის გოგოლის «Мертвые души»-სა და საზოგადოდ ილია ჭავჭავაძე დაიჭერს ჩვენს ახლად ჩასახებულ ლიტერატურაში იმისთანა ადგილსა როგორიც უჭირავს გოგოლს და ნეკრასოვს (როგორც პოეტს) რუსულ ლიტერატურაში. შეიძლება, რომ სხვის აზრით მე ვსცდებოდე, მაგრამ მე ამაზედ ვარ დარწმუნებული და ძლიერ ვსწუხ, რომ ჩვენმა საზოგადოებამ ვერ გაიგო ილია ჭავჭავაძის თხზულებების აზრი და ჩვენი ახალგაზრდობაც ჯეროვნად ვერ აფასებს იმას. აქ რომ ჩემი სიტყვების დამტკიცებას შეუდგე, ძლიერ შორს მოვა და დიდ ადგილს დაიჭერს; სიტყვაზედ მოვიდა და ვსთქვი. მომავალში საჭიროა, რომ გონიერმა კრიტიკოსმა გაჩხრიკოს ჭავჭავაძის თხზულებანი და უჩვენოს მკითხველთ იმისი ღირსება. სამწუხაროდ, ახლა არ მოიპოვება ჩვენში ამისთანა კრიტიკოსი; ამასთანავე დიდი მომზადება უნდა ამ საქმის ასასრულებლად. ერთის სიტყვით, ჩვენი გოგოლი ელის თავის ბელინსკის (ვინ იცის, რა პარადოქსათ მიიღე შენ ჩემი უკანასკნელი სიტყვები!).

აგრეთვე „ანგარიშის ფურცელს“ ერთის მხრით ის აზრი აქვს, რომ მომავალში წიგნების გამომცემლებმა მიიღონ მხადველობაში და ამნაირი ანგარიშის ფურცელი ჩაუბრუნონ ხოლმე ყოველ გამოცემულ წიგნსა; ჩემის აზრით, არათუ ცალკე წიგნების, არამედ ყოველ პერიოდულ ჟურნალის ან გაზეთის გამომცემლებმაც ასე უნდა იმოქმედონ. მე წიგნების გამოგზავნის დროს და-

მავიწყდა მომეწერა, რომ წიგნების მალაზიებში გადაგეცათ „კაცია-ადამიანის“ რამდენიმე ეგზემპლარი. კარგი რომ მომაგონე, მაგრამ ახლა, რაერთს პროცენტს გამოგვართმევნ? თუ იმდენი წაიღეს, როგორც აქ მალაზიებში იღებენ (20 ან 25%), მაშინ ძვირი მოვა და ჩვენ რაღა დავგრჩება. იქნება მანდ როგორმე ნაყლები გამოგართვან. მეორე და მესამე ასს აქამდინ გამოგვზავნიდი, მაგრამ ფული ხელში არა მაქვს; საქმე ის არის, რომ მ. ზ. ჭავჭავაძე 347 მან. დავგპირდა, მაგრამ 240 მან. მეტი არ გამოუგზავნია ჯერა. უნდა შარშან დეკემბერში გამოგვზავნა და დღესაც უნდა გამოგზავნოს. ამ დღეებში მივიღეთ იმისაგან წერილი და დავგპირდა მალე გამოგზავნას, მაგრამ ეშმაკმა იცის იმისი არისტოკრატიული თავი. ჯერ საქართველოში გამომიგზავნია სულ 335 ეგზემპ. ნასესხი ფულებით. ფულს რო ვიშოვი 150 ეგზემპ. კიდევ გამოგიგზავნი მალე და დანარჩენ 300 ეგზემპლ. надежд-ის კამპანიით გამოგზავნის. წიგნის მალაზიაში მიეცი იმდენი წიგნი, რაერთსაც გაყიდიან, მაგრამ ბევრი არ მისცე თავიდანვე. ამიებისა მე რა მოგწერო, შენ თვითონ კარგად იცი და მოიხერხებ მანდ; სანამ შენი წერილი მომივიდა, მე დიდი ხანია გაგზავნილი მქონდა ზუგდიდში ანტონ ფურცელაძის სახელზე 50 ეგზემპლ. „კაცია-ადამიანი“, აგრეთვე ამასთან წერილიც გაუგზავნე. მგონი თბილისში მოუვიდეს „კაცია-ადამიანი“ ამანათით და ჩემი წერილიც. ის 50 ეგზ. ანტონ ფურცელაძისაგან წამოიღეთ და რედაქციაში დააწყვეთ. თუ თვითონ მანდ გაყიდოს ეგ თვითონ იცის. მომავალში წიგნები მაგრე „შიკურად“, როგორც შენ ამბობ, აღარ იქნება გამოცემული და ვეცდებით უბრალო ქალაქებზე დავბეჭდოთ და იაფი ფასიც იყოს დადებული.

შენ მწერ, სხვათა შორის, სერგეი ჩვენს პატარა ამხანაგობაზედ და შენიშნე ერთის მხრით საფუძვლიანად, რომ სანამ ჩვენ დაუწყებდეთ, სხვას სწავლებას, უმჯობესია, რომ ჯერ ჩვენ შევისწავლოთ რამ, რომ გულა მალე არ გამოგველიოს. პრინციპზე მე შენთან სრულიად თანახმა ვარ. ჩვენი უბედურება ის არის, რომ არა გვყავს ხეირიანად მომზადებული პირები, არც ლიტერატურაში და არც სხვა პოლიტიკურ სფეროში მოქმედნი. ჩვენდა სამწუხაროდ, ჩვენ ლიტერატურას იმისთვის აკრავს „უძლურების ბეჭედი“ და მუდამ უფერულია, რომ არა ჰყავს მას კარგა მომზადებული მწერალი, ძლიერი ტალიანტი, ამისათვის ჩვენს ლიტერატურაში სისტემატიურად არ ქადაგებულა არც ერთი აზრი, არც ერთი თეორია; აქედან ცხადია ჩანს, რომ ჩვენს ჟურნალებს და გაზეთებს არა აქვთ და არც ექნებათ მჭიდრო მიმართულება, სანამ არ გამოჩნდებიან კარგად მომზადებულნი მწერალნი, რომელთაც კი შეეძლოს დაცვა და საზოგადოებაში გაყვანა აზრების და მიმართულებისა. ეს ცხადია ყველასათვის, რომ „დროებას“ აკრავს „უძლურების ბეჭედი“, ცუდად მიყავს თავისი საქმე და არ ასრულებს თავის დანიშნულებას. მაგრამ სისულელე იქნება თქვას კაცმა, რომ რადგან „დროება“ ამას და ამას არ აკეთებს, უეჭველად ის უნდა დაიხუროს. ჩვენ შეგვეძლო ამის თქმა მაშინ, როცა საქართველოში ყოფილიყო ათი და თხუთმეტი გაზეთი და ხუთი ჟურნალი. თუმცა „დროება“ ცუდად მიდის, მაგრამ სამწუხარო იქნება, რომ ის მოისპოს. „დროება“ კითხვას მაინც ასწავლის.

ჩვენს საზოგადოებას. ამას გარდა, „დროების“ მოსპობა შეედრება რუსეთის ქართველობის ინტერესების დაცვას.

ჩვენი „ამხანაგობის“ წევრებმა, რომ სულ მთელი თავიანთი დრო წიგნების გამოცემაში, შეთხზვაში და ერთი სიტყვით ამხანაგების საქმეში გაატაროს. რასაკვირველია მაშინ ცუდი არ იქნება. ჩვენ აქ მოვედით იმისათვის, რომ ჯერ ვისწავლოთ რამ, და მანდ რო ჩამოვალთ მომზადებულნი, მაშინ შეუდგეთ საქმეს. ეს აქსიომაა და დაურღვეველი კემზარტება. მაგრამ ჩვენ არ გვქონია აზრათ დიდი დროის კარგვა მაგაზე. ამ საქმეს ვახმარებთ თავისუფალ დროს, და ჩვენ სხვა ვალდებულებასაც არ ვივიწყებთ. ეპე ჩემო სერგეი, კაცი ყოველთვის იპოვის თავისუფალ დროს, რომ წიგნი დაბეჭდოს ან შეადგინოს პატარა ბროშურა, როგორც შეიძლება, და თავის კერძო საქმესაც არ გაუშვებთ ხელიდამ; „გული გულობდეს თორემ ქადა ორი ხელით იკმევია“ — ნათქვამია: კაცმა მოინდომოს, თორემ რას არ მოასწრებს და გააკეთებს. ყველა ეს შესაძლებელია, მაგრამ ჩვენი უბედურება ის არის, რომ „კაპეიკი არ მოგვეძევა“ ამ საქმისათვის და რას გავაკეთებთ. შენც იცი, რომ «все вертится около того» და თუ ეს того საკმოდ არა გვაქვს, ძნელად თუ საზოგადო საქმეს გააკეთებ, ნამეტნავად საქართველოში.

ამ «того»-ზედ ჩამოვარდა სიტყვა და მომაგონდა ერთი საქმე. მამაჩემთან მქონდა მიწერ-მოწერა საკუთრივ, რომ მოეცა ჩემთვის ცოტაოდენი ფულები წიგნების გამოსაცემად. ბევრი ვეხვეწე, დავპირდი, რომ ფულებს უკან დაგიბრუნებ მეთქი და სხვა. მე კიდევ ისევ მივსწერე, რომ შენ საკუთარ ფულებს კი ნუ გამოგზავნი მეთქი, მისესხე ვისგანმე და ფულის პატრონს უკან დაუბრუნებ მეთქი თავის დროზედ. ესთხოვე 350 მან. „სურამის ციხის“ და „რუსთაველის სურათის“ გამოსაცემად, ხომ იცი, ჩემო სერგეი, საქმე რო გაჭირდება, სხვანაირად უნდა მოუბრინო ხოლმე იმისთანა აზრების კაცს, როგორიც მამაჩემი და იმის მსგავსნი. მამაჩემმა მაცნობა დეპეშით ახალციხიდან, რომ „შენგან ნათხოვარს 350 მან. საჩქაროთ გამოგიგზავნი ფოჩტით და მალე მიიღებო“. მე სრულიად დარწმუნებული იმაზედ, რომ ფულებს უეჭველად მივიღებ ერთ-ორ კვირაში, შენ მოგწერე, რომ ფულები ვიშოვე თქო და „სურამის ციხის“ გამოცემაზედაც გამოვაცხადე. ახლა მომისმინე სერგეი, რა ამბავი მოხდა მას მერე. ახალციხეში ცხოვრობს ერთი თათარი, მებატონე — მაჰმად ბეგ ათაბეგოვი. ეს მაჰმად ბეგი ყოფილა თბილისში და უნახავს იაგორ დანიელოვი. დაწერილებითი ამბავი არ ვიცი ამისა, მხოლოდ კი ვიცი რომ იაგორ დანიელოვს მაჰმად ბეგის პირით შეუთვლია მამაჩემისათვის მოგონებული ჭორები. აი რა მიუწერია იაგორ დანიელოვს ჩემზედ მამაჩემთან: პეტერბურგში ბეთანოვი ჩემი ერთგული მეგობარი იყო. (ეს სულ ტყულია მაგრამ ამაზედ მერე). მაგრამ ბოლოს შენი შვილი (ე. ი. მე) ჩემს დარიგებებს ყურს არ უგდებდაო და სხვანაირად დაიწყო მოქმედებაო; აჰყოლია ქართველ სტუდენტებსო, (ერთი უყურე, სერგეი!), ფიქრობს რაღაც ლიტერატურაზედო და თავის ლექციებს ყურს არ უგდებსო, კითხულობსო რაღაც სხვა წიგნებსაო და ცნობა აქვს იმისთანა კაცებთანო, რომელნიც ცუდათ შენიშნული არიანო მართებლობისაგანო“ და სხვა. ერთი სიტყვით, ამისთანა ჭორები მოუგონია და მამაჩემისათვის

მიუწერია: „მე ბევრი ურჩიე, რომ ამ საქმეს დაეხსნასო, მაგრამ ჩემი არ შე-
 ისმინაო. ამისათვის ვალად ვრაცხ, როგორც მამას გაცოდინოვო, რომ შენ
 შვილს უშველო რამეო“ (ეს რასაკვირველია სულ ტყუილი მიუწერია: დანი-
 ელოვი არა თუ ჩემი მეგობარი იყო, არამედ პეტერბურგში ის ოთხჯერ თუ
 მინახავს, მეტად არა; მის სახლში ერთხელ ვიყავი ისიც ნახევარი საათი არ
 დავრჩენილვარ მის დღემში. აქ მაგასთან არა ლაპარაკი და ბაასი არ მქონია და
 აქ ეშმაკივით მძულდა. როგორც მე, ისე ეგ ჩემთან არ დადიოდა. იყო ერთხელ-
 ორჯელ, მაგრამ ამხანაგურად რო არ მივიღე, დაეთხოვა ჩემთან სიარული და
 მაგან ჩემი ცხოვრების, ნაცნობების არა იცოდა რა.

ეს ამბავი მისვლია მამაჩემს დეპეშის (350 დაპირ. გამოსაგზავნი) გამოგზავ-
 ნის მეორე დღეს. ახლა წარმოიდგინე, სერგეი მამა ჩემის და მთელი სახლოს-
 ნობის მდგომარეობა. მამაჩემმა მომწერა ერთი ტირილით, წუწუნით, ვაი-
 ვაგლახით წერილი, რომ ასე დაგვლუპეო, კინაღამ დამბლა დამეცაო, დედაშენი
 ავით გახდა ამის გულისთვის, შვილო დაგიტირეთო და სხვ. ამისთანები. ფუ-
 ლებზედ მომწერა, რომ გამოგზავნა არ შემი.ლიაო, ვიცი რისთვისაც გინდაო
 და იმიტომ... ამგვარი ბუკეტით შეზავებული წერილი გამომიგზავნა. მე, რა-
 საკვირველია, ცოტა გული მომივიდა, მივწერე და აუხსენ მამაჩემს ჭორები და
 სხვა. ამისთანა საქმეები ხდება ქვეყანაზედ, ჩემო ძმაო და კაი ხრიკიც მიგდო
 მაგ დანიელოვმა, არ ვიცი კი რა მიზეზით.

ამ ფაქტს იმიტომ გწერ, ძმაო, რო გაცნობო ერთის მხრით ჭერჯერობით
 უფულობის გამო „სურამის ციხის“ და „რუსთაველის სურათის“ გამოუსვლე-
 ლობაზედ და მეორეს მხრით მაგ დანიელოვზე, როგორც შპიონზედ. მე კი აქ
 დიდი ხანია მოვემზადე „სურამის ციხის“ დასაბეჭდავად და ბოლოს ამისთანა
 საქმე დამემართა, რომ ვერც ჭერჯერობით წიგნს დავბეჭდავ, ვერც სურათს გა-
 მოვცემ.

არ ვიცი რა უყო დანიელოვს მაგისთვის. თავდაპირველათ მინდოდა გამო-
 მელანძლა წერილით, მაგრამ დავხედე, რომ მაგასთან მიწერ-მომწერა ჩემთვის
 დამამცირებელია, დავეთხოვე და არა მიმიწერია რა. ისიც გამიგონია, რომ ის
 აქ, პეტერბურგში შპიონობდა მესამე განყოფილებაში და ვინ იცის, მაგისთანა
 კაცი ყველაფერზედ მზად არის, თუ წასჩქმიტე რითიმე, სადღა დარჩა გამოლა-
 ნძლვა. შენ მანდ იცნობ იაგორ დანიელოვს თუ არა? თუ გაქვს ცნობა და ნა-
 ხავ ხოლმე მანდ მაგას, ერთი რამ უნდა გთხოვო: დაატყე თუ შეიძლება შენის
 აზრით, როდისმე რომ ნახო, გულგრილად გამოკითხე ცოტა. რისთვის მოიჭორა
 ჩემზედ, ან რა აზრით წინამძღოლობდა, რომ ამისთანა ჭორებს უგზავნიდა მა-
 მაჩემსა და მომწერე. თუ კი დახედავ, რომ არ ღირს მასთან ლაპარაკი და თუ
 ცნობად არ გაქვს, მაშინ დაეთხოვე. ალბათ ახლა არ იყოს, მერმე ოდესმე გადა-
 უხდი და კუდით ქვას ვასროლინებ. დააკვირდით მანდ, იაგორ დანიელოვი ხომ
 არ შპიონობს ჩვენებზედ მართებლობასთან ან, ვისთან როგორი ცნობა აქვს
 ეს საჭიროა საზოგადოთ ჩვენთვის. მაგანვე მისწერა მამაჩემს აქაურ
 ჩვენს ამხანაგებზედ და იმაზედ, რომ მე ამხანაგობის წევრი ვარ და ამ საქმე-
 ში გართული და სხვ. შეიძლება, რომ მაგან მართებლობასაც უთხრას ეს და
 სხვა ამისთანები.

თუ დანიელოვი უარს იტყვის, რომ მას არაფერი არ მოუწერია ჩემზედ მამაჩემთან, ტყუილია, მე მაქვს ხელში მამაჩემის წერილი, რომელშიც მწერს, რომ იაგორ დანიელოვმა მაჰმად ბეგის პირით შემომითვალა შენზედ ყველაფერი.

რადგან ძმაო, საქმე ასე წავიდა, მე აღარ მაქვს საშუალება, „სურამის ციხის“ და რუსთაველის სურათის გამოცემისა, ამისათვის „დროებაში“ ჯერჯერობით ნუ გამოაცხადებთ მაგათ გამოცემაზედ. როცა მოვიპოვებ საშუალებასა და შევუდგები ბეჭდვასა, მაშინ მოგწერ ხელმეორედ გამოცხადებაზედ. თუმცა მამაჩემი მწერს ახლა, რომ 200 მან. გამოგიგზავნო, მაგრამ ვინ იცის გამოგზავნის თუ რა; ამასთანავე 200 მანეთით ბევრს ვერას გავაკეთებ, თუნდ რომ, მოვიდეს კიდევ, რადგან 100 მანეთი ჩემთვის საკუთრივ არის ძლიერ საჭირო ვალების გადასახადად, წიგნების საყიდავათ და სხვ. 100 სხვა მანეთით ვერაფერს გამოცემ.

ბეჟანი ცუდათ არის. ის ვეღარ ნახამს საქართველოს. მაგისი გამოგზავნა შეუძლებელია, როგორც შეუძლებელია მაგისი მორჩენა. მაგისი ავადმყოფობაა—tuberculum (бугор чатка, чехотка) არა თუ 125 მანეთით, მაგას ვერც 250 თუმნად გამოგზავნის კაცი. პირველ სტანციამდის სულს დაღვეს. ძვალტყავად არის გადატყეული, საწყალი. აი ძმაო, რა უბრალო შემთხვევამ ჩაიყვანა ეგ კაცი უდროვოდ სამარეში. ის იდგა პეტერბურგის მხარეზად (ნიკო ანტონოვი, მე და ის ერთად ვიდექით). იანვრის ცივ დღეებში ერთს „სსოტკაზედ“ ვიყავით და ღამე დავბრუნდით. ამ დროს ბეჟანი გაცივდა და მეორე დღეს ავით გახდა. იმას წაუხდა კუჭი (расстройство желудка) და ამ ავადმყოფობით ერთი თვე ერჩენდა თავსა სახლში. ერთი თვე მეტი რომ გავიდა და ამ ავადმყოფობიდან მორჩა, მაშინ ძლიერ სუსტად იყო და ჯერ ცოტ-ცოტა ხველება დაიწყო. ეს ცუდი ნიშანი იყო, მაგრამ მაშინვე ვერ მიხვდა ბეჟანი და ჩვენიც. რამდენიმე დღის უკან გამოიარა გეგე მალალოვმა (რომელიც ექიმია ახლა და ამ დღეებში წამოვა თბილისში) და ბეჟანმა გააშინჯა გული. მალალოვი შეშინდა, როცა გაშინჯა ჩვენი ბეჟანი, ის ანუგეშა არაფერიაო, მაგრამ ჩვენ გვითხრა, რომ მისი საქმე ცუდად არისო. იმან უნახა, რომ ფილტვები წამხდარი ჰქონია (მარცხენა) და ჭლებად დაწყებულა. ბეჟანმა თანდათან ხველება დაიწყო, სუსტდებოდა და ხორხლში ცოტა სისხლიც გაერია. აქედან იწყება მისი ცუდი ავადმყოფობა. კარგი, რომ მაშინ „კაცია-ადამიანის“ და სხვ. ფულები გვქონდა, რომელსაც ვხარჯავდით, ამ დროს ჩვენ დაუწყეთ ლაპარაკი, რომ წასულიყო საქართველოში, მაგრამ შენც არ მომიკვდე, ყურიც არ გაიპარტყუნა. სწორედ ასე ამბობდა, როგორც იწერებოდა: არ წავალ და არაო. ჩვენი რჩევა და თხოვნა არაფრად მიიღო. ამ ჭიუტობით დაიღუპა იმან თავისი თავი. ბეჟანმა მოინდომა მაშინ სარგებლობა უფ. სიმონოვის («Космос») აპარატისა (შესქმელებული ჰაერის сгущенным воздухом), რომელიც სიჭლექით ავთმყოფებისათვის არის დანიშნული. ღმერთმა უშველოს სიმონოვს, იმან მიიღო ბეჟანი და ფული არ გამოუერთმევია. გარდა შეშის ფული 15 მან. თვეში; მაშინ როდესაც სხვაგან იღებს 60 მან. თვეში). სიმონოვის აპარატში სიარული დაიწყო აპრილში რადგან სიმონოვი პეტერბურგის მხარეზე შორსა დგას (за загородн. проспекте) ამისათვის ბეჟანს დაუჭირეთ ცალკე

ოთახი ნევის პროსპექტზე და იქიდან დადიოდა სიმონოვთან. მაგრამ ბევრი არა უშველარა აპარატმა ბეჟანსა. აპარატის მოქმედება და გავლენა ბეჟანზედ მდგომარეობდა იმაში, რომ ხველა მოუკლო ცოტა და თვითონ ჭლექის მოქმედებაც გააჩერა აპარატმა. ამგვარად დაჰყო ბეჟანმა სიმონოვთან ერთი თვე. ამ დროს მოვიდა შენგან 180 მანეთი. მანამდის ბეჟანმა ნევის პროსპექტზე ერთი თვის განმავლობაში 80 მან. შეჰამა, ფული რო მოვიდა, ჩვენ კიდევ ურჩიეთ ბეჟანს წასვლა საქართველოში, მაშინაც არ მოინდომა წამოსვლა. თვითონ სიმონოვს გამოვკითხე ბეჟანზედ და მითხრა, რომ ჩემმა აპარატმა კარგად ვერ იმოქმედა მაგაზედო და უმჯობესია წავიდესო. ბეჟანი არ მოდიოდა მაინც და 180 მან. ნახევარი კიდევ შეჰამა ამ ხანობაში, ერთხელ მაისის დამლევს ბეჟანი საცდელად ბოკოვთან წავიდა და გააშინჯვინა გული. ბოკოვმა ნახა თუ არა, მაშინვე ურჩია საქართველოში წასვლა. წავიდა ბეჟანი მეორე ექიმთან ჩუდნოვსკისთან, — იმანაც საჩქაროთ ურჩია წასვლა, მაშინ კი ბეჟანმა თაიფინა წასვლა საქართველოში და გვიან მოინდომა; მაშინ ის ძლიერ სუსტად იყო და ოთახში გავლა-გამოვლა აღარ შეეძლო, სადღა დარჩა საქართველოში წამოსვლა. ჩვენ მაინც ვფიქრობდით, როგორმე გამოგზავნას და ამ დროს გიორგი წერეთელმა მისწერა ტელეგრამა გერასიმეს ქუთაისში; ამ ფულების ისტორიას მე არ ვიამბობ, რადგან კირილემ მოგწერა დაწვრილებით.

აი ძმაო, მოკლეთ თავი და ბოლო მაგისი ავადმყოფობისა. ახლა ისე ცუდათ არის, რომ ადგომა ლოგინიდან და ფეხის გადადგმა ეძნელება; მაშასადამე გამოგზავნაზედ ნულარ ვიფიქრებთ. ექიმებმა დიდიხანია თქვეს, რომ მაგას არა ეშველება რა. სიმონოვმა მითხრა, რომ უკანასკნელზე გაციებამ და კუჭის წახდენამ აუშალა ჭლექი, თორემ მაგას ჭლექის ფესვები დიდიხანია ფილტვებში გაუღნთილი აქო, მაინც ერთი წელიწადი იქნებაო. გვიან თუ აღრე მაგას ჭლექი გამოაჩნდებოდაო.

გავლილ კვირას ბეჟანი მარია მაგდალინეს საავადმყოფოში გადავიყვანეთ (ტუჩკოვის ხიდან). მაგისი დარჩომა კერძო სახლში ჩვენთან შეუძლებელი იყო. 125 მანეთს ზედ ვახარჯავთ საავადმყოფოში ცოტ-ცოტა. არა მგონია, რომ შემოდგომას გაუძლოს და თან არ წაჰყვეს საუკუნოდ. მაგის მამას არაფერსა ვსწერთ. მიწერაც საჭირო არ არის ახლა. ტყუილია უბრალოდ თავი რათ უნდა გაუხეთქოთ საწყალ დედ-მამას. რო შველებოდა რამ ბეჟანს, მაშინ სხვა არის, ახლა კი, დედ-მამის შეტყობა მაგის ავადმყოფობაზედ ნამეტანი ტანჯვაა საწყლებისა.

წერეთელი ამ კვირია იჭერს ეგზამენს და სექტემბრის პირველ რიცხვებში აპრობს წამოსვლას. რაც მომწერე იმის ვადასაცემათ, წავიკითხე იმ დღესვე. პირველი 28 № № „დროებისა“ მივიღე, 29 და 30 № №-ები არ მომსვლია. იქნება სერგეი, ხელმეორედ ეს ორი ნომერი გამომიგზავნო. „ჩიტი ბდღვნად არა ღირდა, უკან დევნა მეტი და ვიყოვო, სწორედ ასე დაემართა ჩემ უხვირო „წერილებსა“. რედაქციის განცხადება ცუდათ არის შედგენილი. უმთავრესი აზრი განცხადებისა კარგია, მაგრამ ცუდი ფორმა აქვს; ასე რომ, არა თუ მე, არამედ სხვებსაც ეწყინათ, ვისაც კი შორიდან რამ გამოუგზავნია თქვენთვის დასაბეჭდავთ. როგორც ეტყობა, თქვენ ძლიერ გწყენიათ ჩემი წერილი, მოგ-

სკლიათ გული, აგილიათ ნიძუშად ჩემი წერილი და იმ ნიძუშით დაგიწერიათ განცხადებაც. არა რედაქცია არ აცხადებს და ასე სასტიკად არ ეპყრობა თავის გარეშე თანამშრომლებს. ფულს რო აძლევდეს რედაქცია სტატიებისათვის, მაშინ ვთქვათ, კიდევ სხვა არის. მუქათ სტატიებს გიგზავნიან და თქვენ კი ლანძღავთ იმათ. თუ ასე იმოქმედებთ, არავინ აღარ გამოგზავნის რედაქციაში დასაბეჭდავთ. თქვენ მგონი გინდოდათ, მე გამოგელანძღეთ „დროებაში“, მაგრამ მოხდა ისე, რომ თქვენი ისრები ყველა თანამშრომლებს მოხვდა რას ნიშნავს ეს სიტყვები: „რომელიმე ახლად გამომხტარი მწერალი“ და სხვა. ამ სიტყვებით მგონი მე გამომხატეთ, ანუ ჩემზედ აშობდით, მაგრამ რა გამოვიდა? არა თუ ვთქვათ მე, ყველანი ახლად გამომხტრები არიან. თვითონ „დროების“ რედაქციაც განა ახლად გამომხტარი არ არის, მაშ რა არის? შედარებით რო ვთქვათ, „დროების“ რედაქცია უფრო ახლად გამომხტარია, ვინემ ვთქვათ მე, რომელზედაც თქვენ აჩვენებთ, ანუ იგულისხმებთ. სასაცილოა ამაზედ ლაპარაკი, მაგრამ მაინც ვიტყვი „დროება“ დაარსდა 1866 წ. მე მქონდა შემთხვევა 1865 წ. „ცისკარში“ ერთი სტატიის დაბეჭდვისა, ჯერ როდესაც მეხუთე კლასში ვიყავ გიმნაზიაში. ვთქვათ რაც მიბეჭდია „ცისკ.“ (არში)“ და „დროებაში“ 66, 67 და 68 (წლებში) სულ სისულელეა, ბევრიც არ მიბეჭდია, მაგრამ ამ შედარებით მიხვდებით, რაც უნდა მეთქო.

აგრეთვე თქვენ ურჩევთ გარეშე თანამშრომლებს (კერძოთ მე) ჯერ ისწავლონ რამე და მერე სწერონ და გიგზავნონ სტატიები. ჩემის აზრით ყველას გვაკლია სწავლა, ეს ჭეშმარიტია, მაგრამ ამნაირივე სწავლა აკლია, ჩემის აზრით, საზოგადოდ „დროების“ რედაქციას, რომელიც სხვას ჰკიცხავს უსწავლელობაზედ და არიგებს სწავლაზედ. ამგვარათვე გარეშე თანამშრომლებს აქვთ საფუძველი თქვან, რომ რედაქციასაც აკლია სწავლა და კარგი იქნება, რომ ჯერ შეისწავლოს რაიმე და მერმე გამოცეს ჟურნალი ან გაზეთი. საწყენოთ ნუ მივიღებთ სერგეი ამას, მე ვამბობ საზოგადოდ და არ ვეხები კერძოთ ვისმეს. რაც შეეხება „დროებაზედ“, მე ზევით ვთქვი ჩემი აზრი პირველ ფურცელში.

რომ ჩემი წერილის დასაწყისი არ ვარგოდა, — ეს მეც ძალიან კარგად ვიცი, მთელი წერილი რომ დაბეჭდილიყო, მაშინ მგონია ექნებოდათ ცოტა ინტერესი, რადგან ვეხებოდი საინტერესო საგნებს — სასოფ. სკოლ(ას), ბანკ(ზე) და სხვ. მაგრამ გამოგზავნილი პირველი ორი თავი იყო წინასიტყვაობა, შესავალი წერილებისა და არა წერილები. ამისაფვის მართოდ ორ თავს არა მნიშვნელობა არ ქონდა. თუ დანარჩენიც არ დაიბეჭდებოდა. მართალია, კაცმა რო კარგი სტატიები წეროს — საჭიროა ტალანტი და სწავლა და ჩემში მე ვერ ვხედავ მწერლობის ნიჭს.

ალ. ცაგარელი მწერს მიუხეხნიდამ, რომ ის „კაცია-ადამიანზედ“ ამზადებს „დროებისათვის“ პატარა სტატიას.

ასე ჩემო ძმაო. წერილი უიმისოთაც გავრძელდა. ივანე, შენი ძმა ჩამოვიდა და აქ არის. კარგს შვრება რო აკადემიაში შედის. ზოგიც სხვა დროს იყოს. შენგან წერილს ველო,

სხვებრ შენი ძმა მ. ბეთანიშვილი.

№ 5

 1869 წლის სექტემბრის 12. — კირილე ლორთქიფანიძის წერილი
 სერგეი მესხისადმი პეტერბურგიდან

ძმაო სერგეი! ეს ეს არის გავათავე შენის წიგნის წაკითხვა და გწერ პასუხს. მაგრამ ჩემი პასუხი უნდა იყოს იმისთანა, რომ ობიექტურ კანონებს არ ეწინააღმდეგებოდეს და გვანდეს საბერძნეთის ქურუმების პასუხს.

ორმოში ცხოვრება ისეთი როგორითაც ქართველები სცხოვრობენ, ან ფანჯრებ და კარებ დახურულ კოლოფის მსგავს ოთახში ცხოვრება არ არის მაინცა და მაინც სასიამო, მაგრამ ქართული ანდაზა ამბობს: გაჭირება მიჩვენე, გაქცევას გიჩვენებო.

თავხედობას და უწყსოებას ბუნება სრულიად არ მოითხოვს, ბუნება მოითხოვს გონიერებასა და წესიერებას.

ქვეყანაში რომ გავრცელებული იყოს ის აზრი, რომ თავხედობა და უწყსოება არ არის გენიოსობის ნიშანი, მაშინ დარწმუნებული ვარ ბევრი წაბაძვდა ნემცებს სიფაქიზეში და წესიერებაში.

ძალიან მიკვირს იმ კაცების ამბავი, რომელთა თუ მოკლედ რამე უთხარი, ვრძლათ რატომ არ მითხარიო გეტყვიან, ან არა და შენ სიცყვას სხვანაირად გაიგებენ.

და თუ შენ შენი აზრი ისე ვრცლად აუხსენი, რომ ან უნდა დაითანხმო ან არა და გადასხვაფერების ნება მაინც არ მისცე, მაშინ ისინი იტყვიან ნამეტანი გააგრძელე და ყურების მოთმინება არ მაქვსო.

შენის წიგნისაგან სჩანს, რომ ჩემი მოწერილი არ წაგიკითხავს ან არ გაგიგია: ტელეგრაფმა ვერ გამოგვგზავნე შენი ფულებით იმიტომ, რომ ბაზუნოვმა არ ქნა და ჩემი არ მქონდა. წიგნის გამოგზავნა 12 დღემდის შესაძლებელი იყო, მაგრამ უსარგებლოდ შევრაცხე (თუ გინდა უწინდელი წიგნი).

ბეჟანაზედ მაშინ მოგწერე მოკლედ, მაგრამ ვგონებ საკმაო იყო. ანტონოვისა და ბეთანოვის შეწუხებაზედ მე ჩემი აზრი არ მოთქვამს და ნებაც არ მქონდა მეთქვა უმიზეზოდ.

ჯერ სტომაქი, მერმე გაზეთიო, შენ ამბობ. მე ვამბობ, ჯერ სტომაქი მერმე ბარათების წერა.

ნიკოლაძის ისე ვერაფერი გამიგია როგორც პეტერბურგის ტაროსისა, ამისათვის იმაზედ მოკლედ მოწერით ვერაფერს გაგაგებინებ და ვრცლად რომ მოგწერო, შენ არ წაიკითხავ.

აგრეთვე „მნათობზედაც“ არ შემძილან რაიმე გითხრა. რომ ვიცოდე, რომ ამ პირველად ერთს დანაშაულობას (გრძელ სიტყვაობას) მაინც შემინდობ, და იმის იმედიც მქონდეს, რომ შენ, როგორც ბუნების გამომძიებელს, ლუპა გაქვს. მაშინ მოგწერდი დანაშარენ გვერდზედ დაწვრილებითს აზრსა.

აქაურები, ბეჟანს გარდა, ჯერ არავენ დაგვიმარჩავენ, — საცოდავს დამარხვაც ძლივ ეღირსა და ისიც დიდის დაფიდარაბით.

შენი კირილე.

P. S. ფულებიანი რომ ვიყო, ისე წვრილი ხელით მის ღლეში არ ვწერიდი. იმედი რომ მქონდეს, რომ ჩემი წიგნის მკითხველები ჩემს ხელს კარგად გაიგებენ, ისე წმინდათ, ე. ი. ისე ფაქიზად ასო ასოთ არ ვწერიდი.

თუ კარგად ნაწერის წაკითხვა ეზარება კაცს, ცუდად დაწერილის წაკითხვას როგორ ეცდება.

ესეც არ დაგავიწყდეს, რომ წიგნის წერა არც ჩემთვის არის მაინც და მაინც სასიამო, მაშასადამე, საჭიროდ რომ არ დამენახა მის ღლეში არ დავწერიდი გრძელს წიგნს და მეტადრე ასო ასოდ.

საქ. № 36, ფურ. 2.

№ 6

1869 წლის ოქტომბრის 7. — ნიკო ყიფიანის¹ წერილი სერგეი მესხისადმი კვიშხეთიდან

ძმაო მესხო! უკანასკნელი შენი წიგნი დიდი ხანია რაც მომივიდა; მას აქეთ ყოველდღე ვაპირებ შენთან მოწერას, მაგრამ ეს ტიალი ღლეები ისე გარბიან ზედიზედა, რომ სულ ვერ შეატყობ ერთი ან ორი თვე როგორ გაივლის. რასაკვირველია ბევრია ისეთი კაცი, რომ ვერ დაიჯერებს, რომ სოფელში ასე რიგად გადიოდეს დრო; მაგრამ, შენი კი მაქვს იმედი, რომ საქმეში გართულ კაცსა, შენც გატყუებს ხოლმე ასე რიგათა დრო და ამიტომ დამიჯერებ ჩემს სიტყვასა. ერთი თვე-ნახევარი იქნება, რაც შენი წიგნი მომივიდა, მაგრამ ახლაც გუშინ მოსული მგონია.

ჩვენი სკოლის ამბავს მკითხავ. იმდენი არაფერია. სკოლა ოფიციალურათ, ცხადათ ჯერ არ არის აქ გამართული და ყოვლად შემძლებელმა ღმერთმა იცის, როდის გაიმართება როგორც რიგია. საქმე კი ჯერ არის ასე რიგათა: ჩემთან ერთი ოციოდე გოგო-ბიჭი დადის მარიამობისთვის დამდეგს აქეთ და ესენი ძალიან ბეჯითად სწავლობენ. ამათზე ნიჭიერი ბავშვები ნუ გინდათ, ამასთანავე, საკვირველი ხალისიანები არიან და მშრომელები. ამ საქმეს მე იმ განზრახვით დავადექი, რომ სასწავლებლათ ჩემთან სიარული გოგო-ბიჭების ნებაზედ იყვეს დამოკიდებული, — თუმცა ჩემი აზრი ეს არ არის. მაგრამ, სხვა რიგათ ჯერ არ შეიძლებოდა სხვადასხვა მიზეზების გამო (რომელსაც, თუ გინდა, შემდგომ გეტყვი) და სკოლაში სიარული გოგობიჭის ნებას მივანდე. დადიან ჩემთან ბავშვები 7 წლიდან 14 წლამდის ხნისამდინ. ამასთან უნდა მოგახსენო ამ ჩვენი სოფლის მდებარეობა და მცხოვრებლების მდგომარეობა და გარემოება. სახლები ერთ წრეში არ არის დამწყვედებული; გრუპპებით არიან დაფანტულნი აქეთ-იქითა, უბნებითა. ზოგან ხუთიოდე კომლი ღვას ერთმანეთთან ახლომანლო,, ზოგან ორიოდ-სამიოდ ვერსის სიშორეზედ, — მეორე კომლი. ასე რომ ზოგიერთა სოფლები ამჩვენი სახლიდან (საცა შეიყრებიან ხოლმე სასწავლებლათ ყმაწვილები ყოველ დილასა) — სამიოდე ან ოთხიოდე ვერსის სიშორეზედ არიან დასახლებულნი, და სიარული, რასაკვირველია. ამ სიშორეზედ უჭირდე-

ბათ. ერთი ბიჭი არის ჩემს მოწაფეებში, რომელიც ყოველს ცისმარის დღეს დაიარება ჩემთან სამიოდე ვერსის სიშორიდან და ამ ორ თვეში ერთხელ არ მოსცდენია სწავლასა. მაგრამ სხვა კი ვერ გამოდგა ამასავითა და შორეულ უბნებიდან ვერ დადიან. როგორც მგონია, სხვა სოფლებშიაც ბევრგან უნდა იყვეს ამისთანა დამაბრკოლებელი მიზეზები და საშუალო ჩემის აზრით ამგვარ შემთხვევაში ის იქნებოდა, რომ ერთი დღე მასწავლებელი — სოფლის ერთ უბანში ასწავლიდეს, მეორე დღეს — მეორეშია, თუ რომ არ გაძნელდა ორივე უბანში სახლის შოვნა. თუ არა და, შუაგულში იყოს გამართული სკოლა.

მე ვერც პირველისა და ვერც მეორე ღონისძიების მოხმარება მოვახერხე. ამის მიზეზს ხომ მიხვდები.

ამ დამაბრკოლებელ მიზეზს გარდა, არის კიდე ერთი, რომელიც, რასაკვირველია, მოგესხენება: ნამეტანი ნაწილი აქაური მცხოვრებლებისა ხიზნებია (ხიზანი სწორეთ ის არის, რაც ირლანდიელი კოტტერი), ესენი ძალიან ვიწროობაში არიან და სიღარიბეში: ამ ვიავაგლახის გამოისობით გოგო-ბიჭს ამუშავენ და ამიტომ ამ ზაფხულში და შემოდგომაზედ მოცალეა არა აქვთ. — მაგრამ, ამისი იმედი მაინცა გვაქვს, რომ ეს ოციოდე ბიჭი რომ ისწავლიან წერაკითხვასა და გაიხსნიან გონებას, — ამათი მიბაძვით დაადგებიან ამასვე სხვებიცა მერმოსა. ეს ოციოდე გოგო-ბიჭი კი ისე რიგათ დაადგენ სწავლის შეშინებასა, რომ რაღა გითხრა, შენგან გამოგზავნილმა წიგნებმა, სწორე გითხრა, ძალიან გაგვიმართა ხელი. მიხეილ ყიფიანი (გიმნაზიელი კი არა, უფროსი — სუდის წევრი) ვნახამდათ შენცა, უმიკაშვილსაც და გოგებაშვილსა. იმას უნდა გადაეხადა ის ფული, რაც გვმართებს წიგნებისათვის. უნდა მოგახსენო, რომ ზოგს ჩვენს ყმაწვილებს აქაურებს (უფრო ყიფიანებს) უთავაზე მე, რომ პატარა ფულის შეგროვებაში შემეწიონ; მაგან, მიხ. ყიფიანმა, ორი თუმანი წელიწადში გადასდვა აქაურ შკოლისათვის. სხვებს ჯერ არ დაუნიშნავთ შემოსაწირავი ფულის რიცხვი და შემოწირვაზედ, მგონია, სუსტათ არიან. ქალაქში რომ ჩამოვალ, მინდა ზოგიერთ ყმაწვილებს უთავაზო, — ზოგმა ფულითა, ზოგმა სხვაფრივ — მიიღონ მონაწილეობა ამ საქმეში. ამიტომ გთხოვ გოგებაშვილსა და უმიკაშვილს გადასცე ჩემ მაგივრათ, რომ პირველმა რამდენიმე ეკზემპლარი ბუნების კარისა, მეორემ ძვ. ხალხ(ური) ამბების ან ანბანის რამდენიმე ეკზ. შემოგვწირონ და ამას გარდა სხვა ეკზემპლარები თუ დაგვჭირდა, ფასში დაგვიკლონ 30% მაინცა, როგორც რომ რუსეთში იციან. მიხეილ ყიფიანსა ვსწერ, რომ ზოგიერთი წიგნები კიდევ გამომიგზავნოს. ვაითუ ვერ იშოვა და ამიტომ თქვენცა გთხოვთ (მენ, უმიკაშვილსა და სხვ. — ამ წიგნს ხომ წააკითხებ), მიშოვოთ და გამომიგზავნოთ „ჩონგური“ და სახარება თითო ეკზ — ჩვენ სახლებშია კაცი გვყავს სახელათ მანუჩარა; იმას რომ ჩააბაროთ, რაც იქნება გამოსაგზავნი, — კარგი იქნება. თუ რომ ამ თვის ათამდი ჩააბარეთ — ხომ უკეთესი, რადგანაც მამაჩემი წამოიღებს.

ამას გარდა, იმედი მაქვს, რომ წიგნსაც მომწერთ შენცა და უმიკაშვილიცა. ერთ-ერთი როგომე მოიცლით ერთ ნახევარ საათსა, რომ მომწეროთ რა ამბავია ქვეყანაზედა, რა ამბავია ქალაქში და ვინ რასა იქს? შენი მადლობელი ვარ — უკანასკნელი წიგნისათვისა და უმიკაშვილს კი ვემღური, რომ არას იწერება:

„დროებიდან“ შევიტყე, ესე იგი მივხვდი, რომ ქალაქს უნდა იყვეს ახლა. „დროებაცა“ და „სას. გაზეთიც“ მოგვდის, რასაკვირველია. ზოგჯერ აზრის გა-
მოთქმა დაწვრილებით სჯობია. დავაპირე მომეწერა ამ საგანზედა შენთანა, მაგ-
რამ ახლა მეჩქარება და ამ მოკლე ხანში კი მოგწერ. ამჟამათ კი ამას მოგახ-
სენებ, რომ შენი მოკლე სტატიები² ბუნების საგნებიდან ძალიან გამოგვადგა
აქა. მაგრამ მაინც უფრო პოპულარულათ და უფრო ცხადიანათ რომ იყვეს
ახსნილი ბუნების მოვლინებები, — სჯობია. რასაკვირველია, უნდა იცოდეს
ვთქვათ, ერთი მწვენიერი სტატია «Учитель»-ში, 1863, № 1. როსმესლერისა:
Прим. перв. уроков и естествоведения, ამ მეთოდით რომ იყვეს შედგენილი სტა-
ტიები, ამაზედ უმჯობესი რაღა იქნება. რასაკვირველია, ძნელია უფრო ამ რიგათ
შედგენა, მაგრამ ჯობნებით ბევრით ემჯობინება. — ამას გარდა, ოტტო ულუს
მეთოდისთანა გამოსადეგი არა იქნება რა და უფრო ადვილიც უნდა იყვეს ამ-
გვარათ შედგენა მარტო ფიზიკისა კი არა, სხვა საგნებისაც (ჰიგიენისა, აგრო-
კულტურისა ან გეოგრაფიის) პატარა წიგნების ან სტატიების შედგენა. ეს ძა-
ლიან კარგი იქნებოდა. მაგრამ... ზოგი პოლიტიკური ამბების წერაში ან თარგ-
მნაში იწყვეტს ჭაპანსა, ზოგი რაღაცა ფელეტონების და სხვა ამგვარ მახვილ-
გონივრობითი სტატიების წერაში კარგავს დროებას (теряет время и губит
«время») ზოგი ღრამატიკის შედგენაში ოფლით იწურება. ჩემი აზრი ეს არის,
რომ ვისაც ჩანი და ღონე აქვს, ამისთანაბეს თავი უნდა დაადებოს: პოლიტი-
კურს ნაწილსა, ან ფელეტონებს ჩვენი მემატონეები თუ კითხულობენ, ან ქალ-
ბატონები, ლუარსაბ თათქარიძეები, ლუარსაბის კნენიები და ამგვარი. საჭირო
სხვა არის, სულ სხვა. ამის თაობაზე მე მაქვს ზოგიერთთა რამ სათქმელი „დროე-
ბისა“ და „სას. გაზ.“ რედაქციისათვის და იმედი მაქვს, რომ ახლა თუ გეჩვენათ
უსაფუძვლოთ ეს ჩემი აზრი, როცა ავხსნი როგორც რიგია, აღარ გეჩვენებათ
უსაფუძვლოთ.

ამას გარდა, ძალიან კარგი იქნებოდა, რომ „სას(ოფლო) გაზეთში“ ისევ იბე-
ჭდებოდეს შარშანდელი არითმეტიკული სტატიების გაგრძელება. თუმცა მძი-
მე ენით იყო დაწერილი, მაგრამ რა გაეწყობა ამასა. ზოგიერთი „სას(ოფლო)
გაზეთის“ სტატიები ღირს, როცა ცალკეულ წიგნებათ შეჰკრიბოთ და გამოსცეთ.
მაგრამ ამის თაობაზე სხვიმის მოგწერ.

ამასთანავე, მინდოდა ზოგიერთი აქაური ამბავი, შენიშვნისა და ყურადღე-
ბის ღირსი, მომეწერა, მაგრამ ესეც სასხვიმისოთ უნდა გადავსდეს.

„დროებისათვის“ მინდოდა მომეწერა აქაური ორიოდ ეპიზოდი. მაგრამ
მე იმ აზრისა ვარ, რომ როცა მომზადებულა სრულებით კაცი, მაშინ უნდა
მოიწადინოს კალამი ხელში აიღოს. ჯერ უნდა შევიტყოთ აქაური ქვეყანა.
ამ ქვეყნის მდგომარეობა, აქაური ხალხი, ამ ხალხის გარემოება, ხასიათები,
საჭიროება: — ამას გარდა, ჯერ უნდა მივპყვეთ ბეჯითს საზოგადო საქმეს რას-
მე ხელი და მერე მივპყვეთ ხელი წერასა და მივიღოთ მონაწილეობა ლიტერა-
ტურაში. ჩვენ ვიქნებით, თუ სხვები იქნებიან, ეს ლიტერატურა თავის ხელში
უნდა ჩაიგდონ, თავისი საზოგადო მოქმედების ორგანოთ უნდა გახადონ. უამი-
სოთ არა გამოვარა.

ჩემი ძმისაგან³ (მოსკოვიდან), სხვათაშორის, ხამაშურიძის⁴ ამბავი მომივიდა:

მომკვდარო. არ ვიცი მართალია, თუ ესეც ტყუილი გამოდგება. ვაითუ მართალი გამოდგა.

„დროების“ ამბავს შემატყობინებ ზომა: იმედია, რომ ნიკოლაძემ⁵ იყიდოს, თუ არა და შენ დარჩები ისევ რედაქციაში, თუ რას აპირებ. „სასოფლო გაზეთი“ ვისლა დარჩება: ისევ ახლანდელ მდგომარეობაში დარჩება, თუ ამაშიაც მოხდება ცვლილება რამე?

ბოლოს (დრო კი არის გათავებისა). მოგიკითხავთ შენ, პეტრეს⁶ და სხვა. ჰემს სახელზე თუ მოუვიდა პეტრეს წიგნი, მომაწოდოს. მღებრიშვილს და ქანანოვს დიდის სიყვარულით მოგიკითხავ, მანდ იქნებიან. მოიწერონ რამდენიმე სტრიქონი.

ნიკ(ო) ყიფიანი

საქ. № 37, ფურ. 5.

№ 7

1869 წლის ნოემბრის 11. — მიხეილ ბეთანიშვილის წერილი სერგეი მესხისადმი პეტერბურგიდან

ძმაო სერგეი! კაი ხანია რაც წერილი გამოგიგზავნე, რომელიც მიღებულა გაქვს; ამ წერილში მე მქონდა მოსალაპარაკებელი ორიოდ საჭირო საგნებზედ, მაგრამ ჯერ არ გწერ, რადგან, როგორც შენი წერილიდამ ივანესთან სჩანს, მოველი შენგნით პასუხს ჩემს წერილზედ და მერე მოგწერ. აქ კი მინდა ერთი რამ გთხოვო. არ ვიცი, ძმაო, რა ამბავია, რომ ერთი ხეირიანი გაზეთის გამომგზავნელი ვერ იშოვეთ. მე თითქმის არ მომდის „დროება“, ოთხ ნომერში ერთი № მამდის, ისიც ბეთანოვიჩის გვარით და უნივერსიტეტის ადრესით.

ამისათვის გთხოვ, სერგეი, რიგიანად მიგზავნოთ გაზეთი, აკადემიის ადრესით. აგრეთვე გთხოვ მომავალ წელში „დროება“ მიგზავნოთ. წლის ფულის „დროებისა“ გამოგზავნი, ან არა და „კაცია-ადამიანის“ გაყიდული ფულებიდამ დაიტოვე მომავალი წლის „დროების“ ფასი. გიორგი წერეთელს გადაეცი ჩემს მაგიერათ, რომ „სასოფლო გაზეთი“ მომავალი წლისათვის გამომიგზავნოს. ფულს „სას. გაზეთ.“ გამოუგზავნი. თუ ძმა ხარ, ნ. ავალიშვილს ჰკითხე, თუ იცნობ ან „მნათობის“ რედაქციაში შეიტყე, აქვთ ამ წლის „მნათობის“ ეგზემპლარები თუ არა. თუ აქვთ, უთხარი ავალოვს, რომ მთელი №-ები, რაც გამოსულია გამომიგზავნოს. ან შენ გამოართვი და გამომიგზავნე. დანარჩენი №-ები თუ გამოვიდა, ან როდესაც გამოვა, ისიც გამომიგზავნოს Медик. Хир. Академ. ადრესით. ერთი სიტყვით მოაწერე ჩემს მაგიერ ხელი „მნათობზედ“ და ხვედრი ფული „კაცია-ადამიანის“ ფულებიდამ მიეცი. აგრეთვე მომავალ წელს თუ გამოვა „მნათობი“, მოაწერე ჩემს მაგიერ ხელი. ფულს კი მერმე გამოუგზავნი წლის დასაწყისს.

მომწერე „დროებას“ მომავალ წელს როგორ გამოსცემთ. შევიტყე, რომ ვახტანგ თულაშვილი¹ სტოვებს „დროებას“ სრულიად. ვითომც უთქვამს, რომ „უიმიისოთაც დიდი მსხვერპლი შევსწირე „დროებასო“ და მეტი აღარ შემიძლიაო“. მაგისი თავი იყოს თოროსას გულაში!.. გუშინ მივიღე ალ. ცაგარე-

ლისაგან ტიუბინგენიდან წერილი, რომელშიდაც სხვათა (შორის), მწერს, რომ დაუწერია სტატია: „ქართული ლიტერატურის შესახებ ამ საუკუნეში“. ამ სტატიას მალე გამოუგზავნის იაკობ გოგებაშვილს „დროებისთვის“ დასაბეჭდად. სტატია დიდიაო, როგორც მწერს 5 № დაიჭერსო.²

თუ ქართულ ენაზედ რამე წიგნი გამოვიდეს, ძნაო, სანამ აქ გაცხადებას წავიკითხავდეთ და მერე გამოვიწერდეთ, მანამდის მაშინვე გამოსვლის დროს, გამომიგზავნე ხოლმე ჩემთვის ერთი ეგზემპლარი. არა თუ მარტო ჩემთვის, ოთხ-ხუთ ეგზემპლარს რომ გამოგზავნიდეთ ხოლმე, აქ დავირიგებთ და ფულსაც მაშინვე გამოგიგზავნი.

მეორე წერილამდის შენი ძმა მ. ბეთანიშვილი.

თუ ძმა ხარ, სერგეი, რაც გთხოვე მალე ამისრულე. დიდად დამაგალებ.

საქ. № 39, ფურ. 2.

№ 8

[1869]წლის¹ ნოემბრის 28. — კირილე ლორთქიფანიძის
წერილი სერგეი მესხისადმი პეტერბურგიდან

ძნაო სერგეი! გიგზავნი ამ სტატიას, რომელიც იქნება არ მოგეწონოს, მაგრამ რა გაეწყობა. სტატიის (შინაარსი) изложение-ს (ქართულად ვერ მოვახერხე) გარდა, შენ იქნება არ მოგეწონოს თვითონ საგანი, რადგანაც უმეტესი ნაწილისათვის საინტერესო არ იქნება. მაგრამ ყველა ხომ მგზავრობასა და მოთხოვნებს ვერ ვწერთ. ვისაც რა შეუძლია. Чем богат, тем и рад!

შენ სწერდი ნიკოს, რომ კირილესთან მოილაპარაკეო, მაგრამ იმას არაფერი არ უთქვამს ჩემთვის გაზეთის თანამშრომლობაზედ. მითხრა მხოლოდ, რომ სერგეი ისტორიულ სტატიებს თხოულობს ჩემგან და შენგანო. მაგრამ, თუ როგორ უნდა იყოს ეს სტატიები დაწერილი, მასალები არის, თუ არა, ერთი სიტყვით თანამშრომელობის ნამდვილი ვალდებულების ცხადად განსაზღვრაზე არაფერი ულაპარაკია ჩემთან, თუმცა მე კი რამდენჯერმე მინდოდა მასთან ამ საგანზედ ლაპარაკი, — ვინ იცის, იქნება ის საჭიროდ არ რაცხედეს ამას, ვინ იცის, იქნება ის ფიქრობდეს, რომ გინდ ვილაპარაკო, გინდ არაო, სულ ერთია, ის მაინც ვერ მოახერხებს ამ გვარის სტატიების წერასო. მაგრამ თუ ამას ფიქრობდა, რაღათ მეუბნებოდა ის დალოცვილი.

ეხლა შენ უნდა გითხრა ჩემი აზრი: გაზეთში, ისტორიულ სტატიებს სრულიად არაფერი მნიშვნელობა არ ექნება, ამ მხრით მაინც, რა მხრითაც შეგ გინდა შეეწიო მკითხველებს. შენ რომ იწერები იმ გვარი სტატიები თუ დავწვლილებით დაიწერა, კაცი არ წაიკითხავს, თუ მოკლედ ვერაფერს სარგებლობას მოიტანს. ჩემის აზრით პოლიტიკური ცნობების გასაგებად ისტორიული სტატიები ვერ შეგვეწევა, ამისათვის საჭიროა 1) ახლანდელი უმთავრესი კონ-

სტიტუციების აღწერა, 2) ფელეტონი პოლიტიკური შინაარსით, 3) ყოველ პოლიტიკურ ცნობაზედ მოკლე შენიშვნის გაკეთება, რომელშიც იყოს ნაჩვენები იმისი ისტორია. ესე იგი მიზეზები, ეხლანდელი ნამდვილი მნიშვნელობა და შესაძლებელი შედეგები.

(ამ სამ ღონისძიებას ჩვენ უნდა მივმართოთ იმიტომ, რომ პოლიტიკური წინა სტატიების ნება არა გვაქვს). ახლა ვიკითხოთ რომელი შრომა შემოიღიან ავიღო მე? მე სამის აღება არ შემოიღიან პირველად მოუმზადებლობის გამო, და მეორედ იმის გამო, რომ აქედამ შენიშვნების გამოგზავნა შეუძლებელია. მეორე შრომის აღებას განსაკუთრებით ჭკუის ხასიათი სჭირია მომზადებულობის გარდა. პირველი არ არის ძნელი, მაგრამ არ არის დაუძლეველი საგანი და ამას გარდა ერთხელ კიდევაც იბეჭდებოდა საქართველოს მოამბეში და დროებაშიც.

აქ არ შემოიღია არ გითხრა, რომ ისტორიულ განაწილებამ ჩემსა და ნიკოს შუა ძალიან გამაყვირვა, — ჩემთვის რომ გეკითხა გეტყოდი, რომ მე სპეციალისტი არა ვარ არც ამერიკის ისტორიაში, არც ინგლისის ისტორიაში, როგორათაც არაფერში.

ამ წიგნის მოსვლისთანავე გთხოვ გამომიგზავნო ერთი წიგნი „ბუნების კარი“ სხვისთვის მინდა. — ამას გარდა უთუოდ გამომიგზავნე „ბუნების კართან“ კალანდარაშვილის ხელმძღვანელი მეორე გამოცემა და გოგებაშვილის ანბანის მეოთხე გამოცემა.

შენი კირილე.

პეტრე უმიკაშვილთან ბოდიში მამოხოვე, მალე გავსწორდებითქო. ამ პაკეტში იმდენს ქალაღს ვდებ, რომ მეშინიან სიმძიმის გამო გამოუგზავნელი არ დარჩეს. ჩემებურად რომ დამეწერა, ერთ ფურცელ ნახევარზედ დავატევდი.

ამის შემდეგ გამოგიგზავნი სტატიას „ბუნების კარზედ“ და საკითხავ წიგნზედ და ამას გარდა უკანასკნელი სტატიას ხელმძღვანელიდამ, რომელსაც მეცა და ქვეყნის ცხოვრება დავარქვი. ეს სტატია თუმცა გადაკეთებული არ იქნება, მაგრამ მაინც კარგია. — გიორგის² რომ სასოფლო გაზეთზედ ფასი დაუკლია ქართულელებისათვის და იმერლებისათვის არა, (რა დაუნიშნავს?) ცხოველების და მცენარეების ნახატი ვინ მისცა გიორგის? მეურნეობის საზოგადოებამ?

საქ. № 36, ფურ. 2.

№ 9

1870 წლის იანვრის 11. — მიხეილ ბეთანიშვილის წერილი
სერგეი მესხისადმი

ძმავ სერგეი! აგერ ორ კვირაზე მეტი იქნება, რაც შენი წერილი მივიღე და აქამდის ვერ მოვიგდე თავისუფალი დრო შენთან მოსალაპარაკებლად.

წინად გწერდი, რომ შენთან მოსალაპარაკებელი რამ მაქვს მეთქი და უც-

დიდი შენს წერილს, რომ მეც მომეწერა, რაც მინდოდა. ამ წერილში შენ თვითონ ეხები ამ საგანს; მე ვამბობ შენგნით „დროების“ აღებაზედ და მისი ხეიროანად წაყვანის საშუალებაზედ.

შენ ძალიან კარგად მოგიხერხებია, რომ „დროება“ გამოაცალე ხელიდან ვახტანგ თულაშვილსა, მით უფრო, რომ, როგორც იწერები, დახურვა უნდოდა მას იმისი, რაც კარგი არ იქნებოდა; თუმცა „დროება“ ბევრს არას აკეთებს რა და ძეხუთე ნაწილსაც არ ასრულებს თავის დანიშნულებას, მაგრამ „დროება“ რომ ბურჟუას ხელში აღარ არის — ეს სასიამოვნო და საიმედო ამბავია. რაც შეეხება „დროების“ კარგად წაყვანასა და საშვალეების მოპოვებას — ეს რასაკვირველია „in spe“. ჩვენ კი ახლავ უნდა შეუდგეთ ცდას, რომ ის მომავალი ნაღვე „აწმყოთ“ გავხადოთ. შენთან საჭირო არ არის ლაპარაკი იმაზედ, თუ რანაირი უნდა იყოს გაზეთი და რანაირი არაა, რა ვალდებულება აქვს და რა არა. — ესენები შენც თუ ჩემზედ უკეთესათ არა, უარესად არ იცი, მაგრამ არ შემიძლია ამშემთხვევაში არ მივაქციო შენი ყურადღება ერთს „დროების“ დიდს ნაკლულებაზედ, როგორც უწინდელი რედაქციისა, აგრეთვე აწინდელსაც. მე ვამბობ საზოგადოთ პერიოდულ გამოცემის მიმართულებაზედ და კერძოდ „დროებისა“. მე ხშირად მქონია ბაასი ჩვენ ყმაწვილებთან ამ საგანზედ. და როდესაც შევხებივარ ქართულ ჟურნალების და გაზეთების მიმართულებას: მე პასუხად მიმიღია ის სიტყვები, რომ ჩვენში ახლა შესაძლებელი არ არის, რომ ჟურნალს ან გაზეთს კარგი მიმართულება ჰქონდეს და არგუმენტათ მოუყვანიათ ის ფაქტი, რომ ჩვენ ჟურნალები და გაზეთები ცოტა გვაქვს და მეორე ისა, რომ სულ სამი ოთხი მწერლები არიან და ჩვენში არ არის ის ლიტერატურული პარტიები, როგორც, ვთქვათ რუსულ ლიტერატურაში. ამგვარი პასუხი მე სრულიად არ მაკმაყოფილებდა და აზრსაც არ მაცვლევიებდა.

მართალიც არის. არც ერთი ჟურნალი ან გაზეთი არ გამოსულა ჩვენში. რომელსაც არ ეკრას „სიჭრელის ბეჭედი“. და ეს სიჭრელე უფრო მავნებელია საზოგადოებისათვის, ვინემ სხვა თვისება ჟურნალის ან გაზეთის. აიღე რომელიმე ჟურნალი ან გაზეთი (სულ კი მართალია სამი ოთხია) და მითხარი: ეს გაზეთი რა მიმართულების მიმდევარია, ეს ჟურნალი რა აზრებს ქადაგებს და მე ნიძლავს ვდებ, თუ შენ დამიხატავ ჟურნალის ხასიათს, მის „სულს“, როგორც ამბობენ. ეს იმისგან ხდება, ჩემის აზრით, რომ რედაქცია არ ცდილობს გაიყვანოს საზოგადოებაში ის აზრები, რომელნიც მას მიაჩნია ჭეშმარიტად და არ მისცეს გაზეთში ან ჟურნალში ადგილი იმ სტატიებსა, რომლის აზრი ეწინააღმდეგება თვითონ რედაქციას გონებით და ზნეობით აზრებსა. ამის წინააღმდეგ, რედაქცია ბეჭდავდა რაც კი მოხვდებოდა ხელში: ის არ აძლევდა ჯეროვან ყურადღებას სტატიის შინაგან აზრს და ბეჭდავდა ყველას, ოღონც კი გაზეთი გავსებულიყო, ამისათვის მუდამ სიჭრელეს ეხედავდით გაზეთში. ერთ ფურცელზე რომ ერთი აზრი წარმოთქმულიყო იმავე №-ის მეორე ფურცელზე იყო მეორე აზრი, სრულიად წინააღმდეგი პირველ ფურცელში წარმოთქმული აზრისა, მესამე ფურცელზე კიდევ სხვა მესამე, მეოთხეზე, კიდევ სულ სხვა — და ასე თითო გაზეთის №-ი შეადგენდა სხვადასხვა საკმელებიდან შეზავებულ ვინიერეტს — სადაც იპოვიდით, რაც გინდოდათ რიგიან აზრთან — უსაძაგლეს;

პატიოსნებასთან — უსვინდისობას და სხვადასხვა. ვფიქრობ, რომ ეს „დროების“ თვისება შენც იცი და თუ შენ ვერ დააკვირდი, მე მზათ ვარ თუთხმეტზე მეტი მაგალითი მოგიყვანო „დროებიდან“, თუ კი რომელიმე ქართული ჟურნალი ნაკლებათ იყო წამხდარი ამ თვისებით, ეს რასაკვირველია „საქართველოში“, რომელშიდაც ნაკლებათ იყო ვინიგრეტი, ვინემც სხვა რომელიმე ჟურნალში. ამაზე შეუძლიან მიპასუხონ, რომ (როგორც კიდეც მიმიღია პასუხათ) ჯერ მწერლები ცოტანი არიან და ამასთანაც თვითონ რედაქციას არა აქვს თავში გამოკვლეული და შესწავლილი აზრები და სხვა, და ამისათვის ჟურნალს ან გაზეთსაც არ ექნებათ მჭიდროთ დამყარებული ერთგვარი მიმართულება. ეს აზრი რომ მივაწეროთ კერესელიძეს¹ და თითქმის ავალიშვილსაც² — მართალი იქნება. რუსთაველმა გონივრულად თქვა: „კოკასა შიგან რაცა დგას, იგივე წარმოსდინდების!“ კერესელიძეს და ავალიშვილს რა აქვთ თავში, რომ სხვას ასწავლონ რამე; მაგრამ „დროებაზედ“ არ შემოიძლია ამაზედ ვთქვა და მხოლოდ ბრიყვი შეადარებს „ცისკარს“ „დროების“ რედაქციასთან.

ჩვენში ჩერნიშევსკობა და დობროლიუბოვობა საჭირო არ არის იმისათვის, რომ ცუდი კარგად გავარჩიოთ, ჭკვიანი სულელთან, ზნეობა სირყვნილობისგან, კეთილი ბოროტისგან და გავავრცელოთ საზოგადოებაში ზოგიერთი სასარგებლო შეურყეველი აზრები, რომელნიც რუსულ ლიტერატურაში დიდი ხანია წარმოთქმულა და ახლა გაცვეთილ აზრებათ ითვლება, — მხოლოდ ჩვენს ლიტერატურაში კი თითქმის არც გახსენებულა.

გაზეთს ან ჟურნალს მაშინ ექნება ძალა და გავლენა ხალხზედ და საზოგადოებაზედ, როდესაც მას ექნება ერთგვარ აზრებზედ დამყარებული მიმართულება. — უმისოთ გაზეთი-გაზეთად არ იქნება და ჟურნალი-ჟურნალად.

მართალია, „დროებას“ არ უყვარს იმდენი სამუდამო თანამშრომელნი, რომ ყოველ №-სთვის კარგი სტატიები ამზადოს, ამისათვის რედაქცია, როცა სტატიები არ ექნება ხელში, იძულებულია ხოლმე დაბეჭდოს ცუდიცა. ამაზედ იმას ვიტყვი, რომ უმჯობესია, სტატიების დანაკლისის დროს გაამსოს რედაქციამ გაზეთი რამე ნათარგმნ ამბავით ან სხვადასხვა ამბებით, ვინემც დაბეჭდოს რამ სულელობა, ამიტომ რომ პირველ შემთხვევაში მკითხველი თავის გასართობლად მაინც წაიკითხავს ამბებს და მეორეს მხრით კი იმასთახვე ითვისებს ცუდ აზრებს და შეხედულობას სხვა და სხვა საზოგადოების მოვლინებაზედ.

როგორც ყურადღებას არ აქცევდენ აქანდინ ჩვენი ჟურნალები შინაგანი აზრების თანხმობას, აგრეთვე არც იმაზედ ფიქრობდენ, რომ დაედგინათ ერთი და იგივე ჟურნალის თანამშრომლებში გონებითი და ზნეობითი თანხმობა. (умствен и нравствен. солидарность между писателями и сотрудниками одного журнала).

Разумеется, по поводу этого моего требования разные призванные и непризванные остряки могут состричь и довольно метко, и обратиться ко мне с следующей речью: «Все эти слова, умственная и нравственная солидарность» — штука отличная, но прежде чем требовать такой солидарности между сотрудниками журнала или газеты, позвольте узнать: обретаются ли в твоей голове какие-нибудь умственные и нрав-

ственные идеалы, а если да, то каковы они? Ответ прост и однороден, с ответом же первое положение: не нужно быть мудрецом для того, чтобы отличить дурное от хорошего, сочувствовать одним явлениям в обществе, а к другим, относиться критически и даже враждебно, защищать по мере сил известные экономические и другие воззрения, а все противоположное этим воззрениям, отрицать и разрушать по мере сил и знаний, разумеется; и вообще не признавать существующее *Statu quo* — хорошим и неизменным, а стремиться к лучшему будущему и проводить путем журнала или газеты в общество другие начала, противоположные к существующему *Statu quo*. Мне кажется, что совершенно достаточно знать что если известивш. господин вполне разделяет убеждения и воззрения, какие развивал и проповедывал русский журнал «Современник» и готов сам проводить их в общество, сколько может, чтоб знать в чем состоит его умственные и нравственные идеалы.

Дело в том, что наши сотрудники одного и того же журнала и газеты не связаны ровно ничем, один направо тянет, другой налево, а третий распевает особо какую-нибудь ерунду; извольте после этого улучшить журнал и газету и отыскать в них какую-нибудь солидарность. Вот почему так необходимо, чтоб утвердить в газете такую солидарность. Возьмем... в 1867 г. гг. Ант. Пурцеладзе и Н. Авалишвили чуть морды не наколотили друг другу, дрались пером на жизнь и смерть и пускали в ход всевозможные сплетни друг на друга, и что же? Пурцеладзе теперь соединился с Аваловым и не нахваляется друг на друга. Я получил письмо от Ант. Пурцеладзе из Зугдиди, в котором между прочим просил вообще поддержать журнал Авалова, ибо, говорит он, лучшие грузинские писатели приняли в нем участие и что журнал добросовестный и т. п. Разумеется подобные его слова вызвали во мне смех, особенно после того, как в 1867 г. Антон печатно утверждал, что у Авалова 2 унции ума и мозгу. Как ссора и полемика между ними не имела тогда никакого смысла, так и теперь их примирение не имеет смысла и по всей вероятности, скоро опять рассорятся и станут поносить друг друга. Ты думаешь, что это они из-за разногласия в идеях и воззрениях сходятся и расходятся? Совсем нет. Возмем недавний опять факт. В 1868 году Акакий Церетели объявил в „ცეცხარი“ что отныне не станет помещать в „ღრრება“ ни единой своей строки и вдруг через год видим в „ღრრება“ красующуюся корреспонденцию Акакия и редакция „ღრრება“ не обратив внимание на егр заявление, напечатала корреспонденцию, которая не отличалась ровно никакими достоинствами. Хотя эти факты сами по себе ничтожны, но для нашего вопроса служат достаточным подтверждением. Вот, друг мой, все то, что я хотел сказать о направлении и солидарности в журналах. Я мог еще привести несколько фактов и подтверждений в пользу своего мнения, не думаю что и то достаточно, что сказать: кроме того, я уверен что и ты сознаешь этот недостаток наших газет и журналов. Я вполне понимаю, что при том ограниченном количестве периодических изданий и пишущей братии, какое мы видим у нас в Грузии, сразу стать на ноги и достигнуть этой цели невозможно; но в интересе же самой литературы и общества, осуществлять эту мысль как можно скорее. Я даже и тебе скажу, что есть господа, которые при всем своем желании быть полезным обществу хоть пером, не станут участвовать в том периодическом

издании, который состоит или будет состоять из разношерстных статей и писателей.

Ты сам хорошо знаешь, что я менее что кто другой помогал редакции „დროება“ статейками и заметками, мое участие в нашей периодической литературе слишком скромно и ничтожно для того, чтоб изъяслять на нее какие-нибудь претензии и ставить ей разные условия и требования. Все это справедливо, но я тем не менее, скажу тебе откровенно, что я желаю принять свое скромное участие только в том журнале и газете, которые будут придерживаться одного направления, которому я сочувствовал бы по моим симпатиям и сотрудники которого (журнал или газета) были бы более или менее солидарны между собою в основных взглядах на известные вещи. В этих видах я готов вносить свою посильную лепту в сокровищницу нашей литературы.

Я надеюсь, что ты мои слова не примешь за личное самолюбие: здесь самолюбие к чорту, дело в личных убеждениях человека, а я убежден в том, что всякий пестрый орган приносит больше вреда, чем пользы, особенно в таком невежественном и неразвитом обществе, как наше; а в таком случае и участвовать в нем мне незачем.

Кроме того, я хотел бы сообщить следующее: если ты сотрудниками достаточно обеспечен, то нельзя ли издавать в виде приложения к „დროება“ сборник каждые через три месяца, т. е. 4 раза в год, от 10—15 печ. листов? Это было бы весьма хорошо. Иногда присылаются или будут присылаться длинные статьи или повесть, которых печатать в газете неудобно по недостатку места и пр. тогда эти статьи сохранять для сборника: наконец можно для сборника попросить у сотрудников статьи и не откажутся они писать. Тогда придется подписную цену на „დროება“ увеличить на 2 р. т. с прилежанием будет стоить 9 р., что совсем не дорого, наконец если 2 р. недостаточно, то можно увеличить и на 3 р. Мысль хорошая и легко осуществимая, стоит только приняться тебе за дело теперь же и дело в шляпе. После при более благоприятных обстоятельствах, сборник можно превратить в журнал. Статьям для сборника, как я думаю будешь обеспечен. Что касается до меня лично я, если издашь сборник теперь же положительно могу обещать для 1-го № сборника какую-нибудь статейку.

На лето меня приглашает отец на Кавказ и я в конце мая, после экзаменов приеду. Я вполне надеюсь с приездом моим домой осуществить некоторые планы и между прочим достану деньги на издание портрета Руставели и «Сур[амис] цихе». Приеду на время и в Тифлисе.

Кроме того летом будучи на Кавказе надеюсь приготовить для сборника или для „დროება“ по крайней мере две большие статьи, которые не будут лишены интереса. Если сборника не издашь то до приезда положительно не могу обещать прислать тебе для „დროება“ статьи, может быть и напишу что-нибудь, смотря по тому, как время позволит.

ეს წერილი, როგორღაც აჭრელებული გამოვიდა. ნახევარი ქართულად არის დაწერილი და ნახევარი რუსულად. ეს იმისგან მოხდა, რომ შუა ადგილას სკობკაში ჩავსვი ორიოდ რუსული სიტყვები და მის ქვევით როგორღაც უნებლოეთ მოვეყევი რუსულად წერას, როცა ორი გვერდი დაწვერე, მაშინ მომაგონდა, რუსულად რად ვწერ მეოქი, მაგრამ გვიანდა იყო და ბარემლა ბოლომდინ ჩავიყვანო მეოქი რუსულად.

დღეს მომივიდა უკანასკნელი 52 № „დროებისა“. საკვირველია, ერთი და იგივე № დღეს მომივიდა ორი, ცალცალკე კონვერტებში. ამას წინეთ კი 51 №-ის მაგიერად მომივიდა მე 45 №. იქ წავიკითხე რომ ბერძენოვი, უმიკაშვილი და წერეთელი აპირებენ გამოსცენ ძველი ხელნაწერი ქართული წიგნები³. აზრი ძალიან კარგია და მეც სრულიად თანაუგრძნობ ამ კეთილ დაწყებას. რაც უნდა იყოს, ის წიგნები გამოგვაღებება როგორც მასალები ქართული ისტორიისათვის და ლიტერატურისათვის, როგორც ჩანს პეჭდვას იწყობენ გურამიშვილის წიგნისაგან. არ ვიცი. არ ვიცი დაბეჭდვენ ქაცვია მწყემსის ზოგერთა ლექსებს, როგორც გასტენა ზარბაზანი, დაჩეხა კარი და სხვა ამისთანა ზოგიერთ სიტყვებს, თუ არა?

გთხოვ მაგ „კაცია-ადამიანის“ გაყიდულ ფულებიდან მისცეს ჩემს მაგიერ უმიკაშვილს ან წერეთელს 5 მან. წიგნების დასაბეჭდავად.

მე მეგონა, რომ ის 50 ეგზ. „კაცია-ადამიანის“, რომელიც გაუგზავნე ანტ. ფურცელაძეს ზუგდიდში, შენ გადმოგცა. ამას წინეთ მივიღე წერილი ანტ. ფურცელაძისაგან და ის მწერს, რომ წიგნებს გაგიყიდოდ, მაშ იმას ჰქონია. ვაი თუ მალე დაგაკლდეს ეგზემპლარები, ამისათვის გამოგიგზავნი. მე ველოდი, რომ მალე გაიყიდებოდა. რა ვუყოთ. თუ გაქვს ხელში ფულები 10 მან. გამოგზავნე. „კაცია-ადამიანის“ გაყიდ(ულ) ამ ფულებით მინდა ორასი ეგზემპლარი გამოგზავნო კიდეც, თორემ მე ფული არა მაქვს გამოსაგზავნი.

გურამიშვილის წიგნი გამოვა თუ არა, თუ ძმა ხარ მაშინვე გამომიგზავნე.

სხვა ძმაო, ჩემი წერილი ერთობ გაგრძელდა. წერეთელს უთხარი, რომ მე სამჯერ გამიხსენეს «Рус. кн. торгов» რომ წერეთელი წიგნების ფულს რატომ არ გზავნისო. უთხარი ცოტა მაინც გამოუგზავნოს, თორემ ვაითუ ჩვენც კრედიტი არ დაგვეკარგოს. თუ გინდა, სერგეი, წიგნების გამოწერა ნისიათ, მე მომწერე. მხოლოდ საჭიროა მესამედი ნაწ. ფული ახლავ გამოგზავნო, დანარჩენი კი სამს თვეში გადიხადო ნაწილებად.

საქ. № 39, ფურ. 8.

სხვებზე შენი მ. ბეთანიშვილი

№ 10

[1870 წლის იანვარი]¹. — კირილე ლორთქიფანიძის წერილი
 სერგეი მესხისადმი პეტერბურგიდან

ძმაო სერგეი! გიგზავნი ამ სტატიას, რომელზედაც უთუოდ რასმე გეტყოდა ნიკო თუ ის თბილისში არის, ან იყო. ეს სტატია პირდაპირ იმისათვის უნდა გაგზავნა, მაგრამ პაკეთის სიმძიმემ შემაშინა, ვიფიქრე, ვაი თუ კერძოობითი პირის სახელზედ გამოგზავნილი აგრე მძიმე წიგნი საეჭვოდ დაინახონ და გახსნან თქო და ამისათვის რედაქციაში ვგზავნი. მაგრამ ნიკოს დაუკითხავად

არამც და არამც არ დაბეჭდო. მე ვფიქრობ, რომ ნიკოს უნდა გიძღვნას ერთი ხუთიოდე საბეჭდავი თაბახის გასავსები სტატიები, რომელნიც უნდა გამოიცენ „დროების“ დასამატებელ წიგნად. ამისათვის გთხოვ შეატყობინო ნიკოს, რომ სტატია „საზრდოზედ“² მივიღე შენდა გამოსავსავნათ (ჩემი სახელი არ ახსენო და რისთვის არა, ეს იქნება ქვევით მიხედვ) და თუ დაბეჭდვადის წაკითხვა გინდა გამოგიგზავნი თქო და ის, თუ აქამდის შენთვის არაფერი უთქვამს, უთუოდ შეგატყობინებს ყველაფერს ამ სტატიის შესახებ. მეტადრე იმიტომ გთხოვ ამას, რომ ნიკომ ამ სტატიისთვის ფულებს შეშპირდა და თუ შენ იმის დაუკითხავად დაბეჭდე, მაშინ ამ სტატიას ჩემ ძღვნად ჩათვლის და ფულს აღარ გამოგიგზავნის; ფულები კი ძალიან მჭირდება.

მეორე თხოვნაც მაქვს შენთან: ჰკითხე ნიკოს, რომ „საზრდოზედ“ ქართული სტატიის გამომგზავნა (ჩემი სახელი არ ახსენო) შემოგივალა, შეპირებული რათ არ ამისრულე აქამდის თქო. დღეს 20 იანვარია და მე 15 თვის მაინც უთუოდ მოველოდი თქო. იქნება იმან სთქვას, რომ მეც დავაგვიანე ჩემი შეპირებულის ასრულება, მაგრამ იმისთვის უფრო ადვილი იყო ასრულება, ვინემ ჩემთვის, მეტადრე იმიტომ რომ სტატიის ბოლო დიდხნობამდე არ მქონდა². ეხლა მე კვინტრალურ მდგომარეობაში ვარ, როგორც ნიკო ოსეფიჩი იტყვის ხოლმე.

ეს სტატია არის 2 1/2 თაბახი „კოსმოსისა“. შენებურად არ გაზომო. შენ ძალიან დიდი საზომი აგილია არსენასავით და მერმე რა ქვეყანაში რა ენაზედ და რა უკულო მჩხაბნავების შესახებ, — ამბობ, რომ „დროება“ ერთი თაბახიაო, მაშინ როდესაც „დროების“ ნომერი „კოსმოსის“ ორ თაბახს ეთანასწორება. რომ ეს სტატია ცენზორმა გაუშვას და არ დაამახინჯოს, შენ კარგად უნდა წაკითხო ეს სტატია და თვითონ იმაში იპოვი მოსაგერებელ ფრაზებს. თუ ეს სტატია არ გაუშვა, ან დაამახინჯა, ძალიან მეწყინება, независимо от того, получу ли я за нее деньги или нет. ლექსებს იმიტომ გიგზავნი რომ, თუ ვინიცობაა „დროების“ დამატება წიგნად გამოვიდა, ლექსებიც საჭირო იქნება და ესენი ცუდი არ არიან და შინაარსებით ეთანხმებიან ამ სტატიასა. შეადარე ეს ლექსები ნამდვილს და თვითონ დამეთანხმები, რომ ცუდათ არ მითარგმნია. თუ „დროების“ დამატების გამოცემას არ აპირებდეთ, მაშინ სჯობია, ვგონებ რომ ეს ლექსები „მნათობის“ რედაქციას გადაეცეს, რადგანაც გაზეთში ლექსების დაბეჭდა მაინც და მაინც საკები არ არის. მხედველობაში ისიც უნდა გვქონდეს, რომ „მნათობის“ რედაქცია ძალიან ღარიბი ყოფილა მეტადრე ლექსებით: ვამბობ ლექსების ვითარებაზედ და არა რაოდენობაზედ. თუ ეს სტატია თვითონ „დროების“ ნომერებში დაიბეჭდა, მაშინ ის ან ხუთად უნდა გაიყოს, ან ორად. მაგრამ მთელი სტატია ჩემის ანგარიშით ეთანასწორება „დროების“ 20 სვეტს, თუ არა 19 მაინც. თუ ორად გაიყო, მაშინ მთელ ნომერს თითქმის ის დაიჭერს და სხვა არაფერი დაეტევა იმაში, მაშინ როდესაც გაზეთს მრავალგვარობა უნდა ჰქონდეს და ეს მოუხერხებელია; თუ გაზეთის 10 სვეტი ამ სტატიამ დაიჭირა. ამისათვის, ჩემის აზრით, სჯობია, რომ ეს სტატია ხუთ ნომერში დაიბეჭდოს, თითოში თითო თავი და თუ ორად გაიყო, მაშინ პირველი ორი თავი ერთ ნომერში და უკანასკნელი სამი თავი მეორე ნომერში.

შეპირებული სტატიები აქამდისაც იმიტომ ვერ გამოვიგზავნე, რომ კავალერების ჩამოსვლამ მომიშალა და ამას გარდა ამ სტატიამ „საზრდოზედ“, სხვა მიზეზებს არ ვიხსენებ, — თუ გინდა პასუხი ამ სტატიაში ნახე. ეხლა ამას შემოვივლი, რომ თებერვალში უთუოდ მიიღებ ორივე სტატიას, რომელიც შეგპირდი და ამას გარდა, თუ ფულები ვიშოვე და ბიბლიოთეკაში გირაოთ მისაცემი გადამრჩა, მაშინ ერთ ისტორიულ სტატიას გამოვიგზავნი ავსტრიის სახელმწიფოზედ. ამ სტატიის შემდეგ ნიკომ უნდა დაგიწეროს გერმანიაზედ, საფრანგეთზედ, იტალიაზედ, ბელგიაზედ და შვეიცარიაზედ და მერე მე იქნება როგორმე მოვახერხო ანგლიაზედ და ამერიკაზედ და მაშინ კაპუტი ისტორიულ სტატიებსაც იმ პროგრამით და იმ დროზედ რომელიც შენ გინდა.

იწერები შენი სტატია ცოცხალი არ არისო, მაგრამ მე პატივსადები საბუთები და მიზეზები მაქვს, რომ სტატია აგრე მშრალი გამოვიდა: 1) საგანი ანბანის მეტოდაზედ რა უნდა მეთქვა სხვა, რითი უნდა გამეცოცხლებინა სტატია? შენ ამბობ ყოველ საგანზედ შეიძლება მკვახე და გარდაკრული სტატიების ხმარებაო. მაგრამ უმიზეზოთ და უმიზნოდ მკვახე და გარდაკვრით ლაპარაკს მე ვერ მოვახერხებ. 2) მწერლის ხასიათი. მე არ შემიძლიან მახვილობა და თუ ვიმახვილე გაუთლელი რამე გამოვა, მაშ სჯობია მახვილობას თავი დავანებო. 3) გუნება. შენ ვერ წარმოიდგენ, რა გუნებაზედ ვიყავი, როცა იმ სტატიას ვწერდი. — 4) ის ვიზედაც სწერენ. გ. წერეთელმა მითხრა, რომ გოგებაშვილი იმისთანა ხასიათის კაციო, რომ თუ იმაზედ თავაზიანად და თავდაჭერით არ ილაპარაკე, შენი ნათქვამი იმას ტყუილა უბრალოდ გაცხარებსო და შენი რჩევები უსარგებლო დარჩებიანო.

თუ გოგებაშვილმა მართლა მიიღო მხედველობაში ზოგიერთი ჩემი შენიშვნა და ჩემი წერის მანერა მოიწონა, ეს უთუოდ იმის გამო, რომ მე ასე მშვიდად ვლაპარაკობ. აქ ერთი უნდა გკითხო: შენ ამბობ ზოგიერთი შენიშვნები და დარჩებები მიიღო მხედველობაში, მაგრამ ამდენი კია ეს ჩემი შენიშვნები, რომ ზოგის მიღების შემდეგ კიდევ რამე დარჩეს?³

ამის შემდეგ ერთი საყვედური უნდა გითხრა. ფსევდონიმს იმიტომ იგონებენ, რომ რედაქტორისა და ცენზორის მეტმა არავინ იცოდეს ნამდვილი სახელი და გვარი. თუ სხვა ამისთვის არ იგონებს, მე კი, უნდა გითხრა, სწორედ ამისათვის მოვიგონე. თუმცა ჩემთვის სრულიად საკმაო იყო, რომ გოგებაშვილს მიეღო მხედველობაში ჩემი შენიშვნები, მაგრამ სასიამო იქნებოდა და შემდგომისათვის გამოსადეგი ჩემთვის, რომ ყოველი ჩემი ამხანაგისაგან და ნაცნობისაგან, ერთი სიტყვით, ყოველი მკითხველისაგან გამეგონა მიუფერებელი და ნამდვილი აზრი ჩემ სტატიაზედ და ეს შეიძლებოდა მხოლოდ მაშინ, როცა არავის არ ეცოდინებოდა ჩემი ფსევდონიმის ნამდვილი მნიშვნელობა. ეხლა კი, როცა შენ აქეთაც და მაქეთაც ყველას შეატყობინე, რომ ეს ამ კაცის არისო, მე ან სულ არაფერი არ მესმის, ან თუ მესმის ერთი ან ორი ხმა, ისიც უსაფუძვლო, წარმოდგარი ჩემი სტატიის საგნის უინტერესობის გამო, ანუ გაუგებრობის გამო. მომეტებულ ნაწილს ვგონებ მარტო ენა აქვს მხედველობაში და ამ მხრით იქნება ძალიან ცუდი იყო ჩემი სტატია; მაგრამ რაც შეეხება სტატიის აზრსა და იმის ნამდვილად გამოხატვას, მე უნდა გითხრა, რომ თუმცა იმ სტა-

ტიას მე არ ვრაცხ რამე ნიჭიერად, მაგრამ იმ საგანზედ უფრო მეტის თქმა და უფრო ცხადად ანუ ნამდვილად იმისი გამოხატვა აღარ შეიძლებოდა. შესაძლებელი იყო მხოლოდ, რომ იმ სტატიის აზრი წყალში გამერია, მაგრამ რა სასარგებლო იქნებოდა. თვითონ საგანი ძალიან ბევრისათვის საინტერესო არ იქნებოდა, ეს მე ძალიან კარგად ვიცოდი, მაშასადამე სტატიის გაკიანურება და წყალში გარევა არც ამ მომენტებულ ნაწილს იამებოდა და არც იმათ ვინც ნამდვილად ინტერესობს სწავლების მეთოდებით. ამ უკანასკნელებისათვის ჩემის აზრით გასაგები და საკმაო იქნებოდა იმ გვარი სტატია, როგორიც გამოვიდა ის „შენშენები“. გოგებაშვილისაგან იმ სტატიაზედ ყურადღების მიქცევა არის ამ ჩემი დასკვნის დამტკიცება.

სახელისა და გვარის გამოცხადება მე არ მინდა. ფსევდონიმი მხოლოდ იმისათვის მინდოდა, რომ თუ ჩემი ორიოდ სტატია ივარგებდნენ და მკითხველების ყურადღებას მიიპყრობდნენ, შემდეგში იმ ფსევდონიმის დანაწერი სტატიები იქნება წაუკითხველი არ დარჩენილიყვნენ და ეს გაზეთისათვის ცუდი არ იქნებოდა. ამას იმიტომ ვამბობ, რომ საზოგადოდ ВЫВЕСКА-ზედ უფრო ყურადღებას აქცევენ, ვინემ თვითონ სტატიაზედ. ფსევდონიმი, ან ავტორის ნამდვილი გვარი არის ВЫВЕСКА: ესლა უნდა შემოგითვალო, რომ ჩემ „კილოკავაძეს“ ვსტოვებ. „ბუნების კარზედ“ რომ სტატიას გამოგიგზავნი იმას ქვევით გთხოვ არაფერი გამოაცხადო, არც ჩემი გვარი, არც ფსევდონიმი, და დანარჩენ სტატიებს გამოგიგზავნი მხოლოდ იმ პირობით, რომ იმ სტატიების დამწერლობის სახელი და გვარი შენ, ცენზორსა და უმიკაშვილის გარდა არავინ იცოდეს. თუ ამ პირობას არ ამისრულებ, მაშინ მე წერაზედ ხელი უნდა ავიღო. თუ „სასოფლო გაზეთი“ ტფილისის გუბერნიაში სახელმწიფო ხარჯით იგზავნება და იმიტომ არის ერთი მანეთით იაფი, გიორგის უთუოდ უნდა გამოეცხადებინა ეს, თუ პრაქტიკული კაცი იყო, ამიტომ რომ იმერლებს ეწყინებათ რომ ერთ მანეთს მეტს ართმევენ, გაფხუკიანდებიან და აღარ გამოიწერენ. ამას გარდა, ათი ცხოველისა და მცენარის კლიშეს მექონი როგორ აცხადებდა, რომ 1870 წელში სასოფლო გაზეთი ნახატებით გამოვაო. გიორგი დანიშნეს მასწავლებლად?⁴

ცაგარელის⁵ სტატია მალე უნდა დაბეჭდო უთუოდ, რომ მნიშვნელობა არ დაეკარგოს და „კაცია ადამიანის“ გაყიდვასაც შეეწიოს. ჩვენ ყმაწვილებზედ ესლა არაფერს გწერ, რადგანაც ეს ძალიან ძნელია ჩემთვის, ბევრ დროსაც წაშართმევს და არც საჭიროა მაინცა და მაინც, რადგან ნიკო გეტყოდა ყველაფერს.

მართლა კინალამ დამავიწყდა ერთი რამე. რადგანაც გ. წერეთელი, პ. უმიკაშვილი და ბერძენოვი ძველი წიგნების გამოცემას აპირებენ, ამისათვის ცუდი არ იქნებოდა, რომ აქაური ხელნაწერი წიგნები მაქეთვენ გამოგვეგზავნა, მაგრამ ამისათვის საჭიროა, რომ იმ პირებმა, ან მართო გიორგიმ, ან პეტრემ მომწეროს მე კერძოობითად, რომ ქართველ სტუდენტებს ძველი ქართული ხელნაწერი წიგნები გამოვართვა და გამოვაგზავნო. ამ წიგნს მე საბუთად გავიკეთებ და წიგნების გამოგზავნას მოვახერხებ. მაგრამ ეს კია, რომ წიგნები ან ფოჩტით უნდა გამოიგზავნოს, ან კამპანიით. ფასი წიგნების გამოსაგზავნი ფოჩტაში და კამპანიაში თითქმის ერთი, თუმცა სხვა ნივთებზედ კი დიდი განსხვავებაა.

კამპანიას ერთი უაღრესობა აქვს ამ შემთხვევაში; ჩვენ შეგვიძლიან, რომ გამოსაგზავნი ფულები მანდ მივსცეთ და არა აქ; მაგიერად ფოჩტა ერთ თვეში მოიტანს და კამპანია 4 თვიდან 6 თვემდის ათრევს. ამ გრძელი დროის განმავლობაში წიგნები სულ გაფუჭდებიან. რაც უნდა იყოს, წიგნების გასაგზავნი ხარჯი გამომცემლებმა უნდა მიიღონ. მაგიერად იმათ შეუძლიათ, ვგონებ, მიიღონ 120 ეგზემპლარამდის საქართველოს ისტორია ბატონიშვილის თეიმურაზისა, რომელიც ეხლა არ იყიდება, იქნება იმიტომ, რომ მანეთად ღირს და თუ ხუთ შაურზედ ჩამოვალთ და ამასთან გამოვაცხადებთ, რომ ძველი წიგნების გამოცემის სასარგებლოდ ისყიდება, იქნება მაშინ მალე გაიყიდოს და ამგვარად 30 მანეთამდის ფული შეგროვდება. ამას გარდა აქაც შეიძლება ცოტა რამე ვიშოვნოთ რუსული წიგნების გაყიდვით და ამ გვარად წიგნების მიღება მაგათ ძალიან იაფად დაუჯდებათ. ნიკოს მისწერე, რომ რაც მე შემპირდა, შენ გამოგიგზავნოს საჩქაროდ და შენ ბაზუნოვის და ბერენშტამის შემწეობით მალე გამომიგზავნე, თორემ საქმე ცუდათ არის.

[კირილე ლორთქიფანიძე]

საქ. № 36, ფურ. 3. წერილი ბოლონაკლულია და ხელმოუწერიელი.

№ 11

(1870 წლის)¹ მარტის 10. — კირილე ლორთქიფანიძის წერილი
სერგეი მესხისადმი პეტერბურგიდან.

ძმავ სერგეი! წინანდელი წიგნიდამ გეხსომება, თუ რისთვის დაავვიანდა ჩემგან შეპირებულ სტატიებს. ჩემდა სამწუხაროთ ეხლაც თავის გამართლებით უნდა დაგიწყო წიგნის წერა. გამოგზავნე თუ არა სტატია „საზრდოზედ“, მაშინვე მინდოდა დამეწყო იმ სტატიების წერა, მაგრამ ჩემი სახლის პატრონის ცხოვრებაში მოხდა იმისთანა ცვლილება, რომლის გამო მე, მყოფი მუდამ „ლაშქრულ მდგომარეობაში“, კიდევ უფრო ლაშქრულ მდგომარეობაში ჩავარდი; 20 დღე, მეტიც, ივანესთან² ვიდექი და მერე თებერვლის უკანასკნელ რიცხვებში, როგორც იქნა, მოვთავსდი ერთ ადგილას. ეხლა სტატიების წერას უნდა შევუდგე, მაგრამ შეუცდომლობისათვის საჭიროა, რომ რამდენიმე ცნობები შევკრიბო.

მე არ მითქვამს, ვითომც ფსევდონიმი სჯობდეს ნამდვილ სახელს, მე მხოლოდ იმას ვფიქრობ, რომ, თუ ნამდვილი სახელის გამოუცხადებლობას მოითხოვენ რომელიმე გარემოებები, მაშინ სტატიის ქვეშ სულ არაობას ისევ ფსევდონიმი სჯობია მეტში. ჩემის აზრით ფსევდონიმის ყველგან ერთგვარი მნიშვნელობა აქვს: ფსევდონიმი იმნაირივე ярык არის, როგორათაც ნამდვილი სახელი, რასაკერველია при одинаковых условиях. მაგრამ თუ ნამდვილ სახელს მოუპოვებია სახელოვანობა, მაშინ იმის შედარებით ფსევდონიმი იმაზედ უმდარესი იქნება და თუ ფსევდონიმი გაიცნო საზოგადოებამ რამე მოქ-

მედებით მაშინ ეს ნამდვილ სახელსაც ემჯობინება. ერთი სიტყვით მე იმ აზრის ვარ, რომ საზოგადოებისათვის უცნობელი კაცის ნამდვილი სახელი და ფსევდონიმი არაფრით არ გაირჩევიან ერთიმეორისაგან. თუ შენ მაინც და მაინც იტყვი, რომ ფსევდონიმი არ ვარგაო, მაშინ ის არა სჯობია, რომ მთელ გაზეთში მარტო კერძოობით პოლემიკასა და გამოცხადებას გარდა არც ერთ სტატიას არ მოეწეროს დამწერის სახელი, როგორათაც ინგლისში არის; მაშინ კერძოობითი პირის მაგიერ შემკრებელობითი პირი (გაზეთი) მოიპოვებს რენომეს და ეს საჭიროა მკითხველების გამრავლებისათვის. შენ ამბობ, ფსევდონიმს მანებელი გავლენა აქვსო ლიტერატურაზე და მოგყავს ამ გვარი საფუძველი: „კაცი არის ორფეხი ცხოველი, რომელიც საკუთარ ცულ საქმეს (ამ შემთხვევაში სტატიას) ყოველთვის სხვას მიათვისებსო და კარგს კი თვითონ დაისაკუთრებსო. თუ კაცმა ნამდვილად იცისო, რომ იმის მოქმედებას ქვეყანა გაიგებს და ყველა ამ მოქმედებაზე დაამყარებს თავის სჯას მოქმედი კაცის პიროვნებაზე, მაშინ მოქმედი ეცდება, რომ იმის საქმე საქმეში და სამაგალითო იქნესო. წინააღმდეგ შემთხვევაში ის ცულ საქმეს იქსო“. ეს სჯა რომ მართალი ყოფილიყო, მაშინ მე შემძლო მეტყვა, რომ რედაქციაც ორფეხი სულიერია, ის ბეჭდავს სტატიებს და ქვევით დამწერი პირების სახელს აცხადებს იმიტომ, რომ ეშინიან ამ სტატიების ავტორად თვითონ რედაქტორი არ შერაცხონ. მაგრამ მე ვფიქრობ, რომ ამ გვარი შენი სჯა უსაფუძვლოა. კაცი არ არის აგრე ცული როგორც შენ ამბობ. წინააღმდეგ შემთხვევაში ყველაფერზე იმედი უნდა დაგვეკარგოს. და თუ შენ მარტო მე მრაცხ აგრე ცულ კაცად, თუ ჩემი სახელის გამოცხადებისთვის მარტო შემოხსენებული საფუძველი გვაქვს, მე უნდა გითხრა, რომ ძალიან სცდება. გამომიცხადებია საკუთარი სახელი თუ არა, მე ყოველთვის ერთნაირად ვცდილობდი, და ვცდილობ, რომ ჩემი სჯა უსაფუძვლო არ ყოფილიყო. ჩემ შემდგომზედაც არ შეგიძლიან ამის წინააღმდეგი რამე სთქვა, ამიტომ რომ საფუძველი არა გავს. იქნება სთქვა, რომ შენი სახელის გამოცხადებას ჩემი ანგარიშები მოითხოვენო; მაგრამ მაშინ მეც გეტყვი, რომ ჩემი ანგარიშები მოითხოვენ, რომ სახელი არ გამოვაცხადო. მართლა მე და ინაშვილის³ თანამშრომელობასთან შენ მოითხოვ, რომ ჩვენი სახელები გამოცხადდეს, მაშინ როდესაც ცოტათი ზევით იმას ამბობ, რომ თუ მაინცა და მაინც სახელის გამოცხადება არ გინდაო, მაშინ შენ თხოვნას *без рассуждений* ავასრულებო. ეს ორი აზრი ვერ შემითანხმებია. თანამშრომელობაზე და ეს უნდა გითხრა: ნ. ინაშვილი თვითონ მოგწერს დაწვრილებით ყველაფერს და მე მხოლოდ ამას შემოგიტოვლი, რომ ახლა ის ეგზამენს ადგია და სანამ არ გაათავებს მანამდის სტატიები ვგონებ ვერ გამოგიგზავნოს. პირობებზე ვგონებ დაგეთანხმოს. საკუთრად მე ამდენხანაც აღვითქვი თანამშრომლობა, მაგრამ სხვა და სხვა მიზეზების გამო ჯერ ვერ შევასრულე, ვეცდები კი რომ დავწერო შეპირებული ზუთი სტატია. და ამას გარდა სამი სხვა. ეს თუ მეტი არანაკლები არ იქნება იმაზედ რასაც შენ მოითხოვ ჩემგან. მაგრამ თვეობით ვერ შეგპირდები, ამიტომ რომ მე მეშინიან რომ დავიგვიანო და უპირულად ჩამთვალო, და მეშინიან იმიტომ, რომ მე „ლაშქრულ მდგომარეობაში“ ვარ. იქნება სთქვა, რომ ჩემი გამოგზავნილი გამოგიყვანსო ამ მდგომარეობიდან; მართალია, ყოველ თვეში

რომ 20 მანეთი ხელად შეიკონებოდა, დიდი ხანია გამოვიდოდი პეტერბურლიდამ. ახლაც დიდი რამეა 20 მანეთი, მაგრამ თვე-თვეობით სტატიების გზავნას მხოლოდ მაშინ მოვახერხებდი, თუ რომ მე არ მაწუხებდეს ის საქმე რომლის შესრულებაზედაც ჰკლია ჩემი აქედამ წამოსვლა. ამისთვის გაგიმეორებ 1) რომ თვეობით სტატიებს ვერ შეგპირდები, ვეცდები კი რომ ნამეტანი გვიან-გვიან არ მომიხდეს სტატიების გზავნა; 2) რომ ჩემი სახელის გამოუცხადებლობის გამო უსაფუძვლო სტატიებს არ გამოგიგზავნი. ფულებზედ ამას გეტყვი: მე არ შემძლიან მოვითხოვ შენგან რომ თვეობით, ან გამოგზავნილი სტატიების შესაფერად ფულები მაძლიო. როგორც გინდა ისე მოიქეცი, მაგრამ ერთს კი გარდაწყვეტით გეტყვი, რომ მე ან ნამდვილად უნდა ვიცოდე იმ ფულების წყარო, ან პატიოსანი სიტყვა უნდა მომცე, რომ იმ წყაროსაგან ხმევა არ არის სათაქილო. მხოლოდ ამ უკანასკნელ შემთხვევაში შემძლიან ფულების აღება. თუ შენ ნამდვილს შემომიძღვლი, არ გამცემ, ხომ იცი, რომ მე არ მიყვარს საიდუმლო საქმეების გამჟღავნება. მე იმიტომ მინდა შევიტყო ფულების წყაროს თვისება, რომ შენმა წიგნმა ექვში შემეიყვანა: „ჯერ მაქვს 600 მანეთი და იქნება კიდევ მომემატოსო (?). ეს არავის უთხრა, რადგანაც მე ეს საფუძველი მაქვსო, და მოგყავს საფუძველი. კარგი. მერმე ამბობ: „ამ საფუძველს გარდა კიდევ მაქვს იმისთანა საფუძველი, რომ არც შენ უნდა იცოდეო (?) და ვერც სხვამ უნდა გაიგოსო. ამ ფრაზის მეორე ნახევარი მესმის, მაგრამ პირველი კი ღმერთმა იცის, არ მესმოდეს. იქნება ამ საიდუმლო საქმეს კავშირი აქვს შენ სიტყვასთან ერთი კაცის კუბოზედ? გაზეთზედ ფასის დაკლება კარგია, მაგრამ, ჩემის აზრით, გაზეთის გაუკეთესება სჯობია ფასის დაკლებას. და გაუმჯობესება ჩემის აზრით, წელიწადში ოთხი დამატების გამოცემით უკეთესია, ვინემ ნომრის გათბახნახევრებით, დამატება ექვსი ან ხუთი თაბახი მაინც უნდა იქნეს, 52 ნახევარი თაბახი შეადგენს 26 „დროების“ თაბახს ანუ 52 „კოსმოსის“ თაბახს. მაშ ერთი დამატება „კოსმოსის“ 6, თითქმის 8 თაბახიც რომ იქმნეს, დიდი არ იქმნება, „სულ ოთხი დამატება გამოვა 24, ან მაქსიმუმ 32 თაბახი „კოსმოსისა“. და ეს უფრო ადვილია ვინემ 52 თაბახის გამოცემა, მეტადრე იმიტომ, რომ შენ ცალკე გაყიდვასაც აპირებ. — უკეთესი იქნება, რომ ეს ცვლილება აპრილიდამ მოახდინო, ასე რომ წლის პირველი მეოთხედის დამატება გამოვა по прошествии этой четверти, უკანასკნელი მეოთხედის დამატება გამოვა დეკემბერში. — შენ ამბობ ნეტავი ვინმე ერთ მოთხრობას დასწერდესო. ამ შენმა ნატვრამ დედაბრის მარწყვი მომაგონა, მაგრამ ერთს გეტყვი, ჰავჭავაძეს სთხოვე „გალხის ნაამბობის“ გაგრძელება. როგორც ვიცი, ნიკომ 20 ნომრის სამყოფ სტატიას შეგპირდა. აქედამ 3 სტატიის (ისტორიულის) დაწერას თვითონ აპირებდა და სხვებზედ, წასვლის დროს, მითხრა რომ შენ დროგამოშვებით მოგივა ერთი კაცისაგან სტატიებით და შენ მაშინვე გადათარგმნეო და გაგზავნე რედაქციაში და ზედ დაწერე, რომ ეს სტატიები ნიკოსაგან შეპირებული სტატიებთაგანი არიანო. მე აქამდის ერთი ამგვარი სტატიაც არ მომსვლია და რადგანაც ეს ნიკომ არ იცის, იქნება ბრალს მართო მე მდებდეს და მემდუროდეს და ფულსაც იმიტომ არ მიგზავნიდეს. თუ ძმა ხარ შეატყობინე იმას ეს ამბავი ამას მოითხოვს შენი ინტერესიც. — ფულს ნიკოსაგან ველი გამწარებული. —

ივანეზედ რაც მოგწერეთ იმაზედ მეტს ვერას მოგწერ, გეუბნები შენი ДВОЙНИК — არის მეოქი და სხვა რა გინდა.

ცაგარელის სტატიამ ძალიან გამაგულისა; მე იმისი პატივისმცემელი და ბეთანოვი იმისი თაყვანისმცემელი და მრავალი სხვები. მთელ ხუთ სტატიაში მე ვერა ვნახე ერთი პუნქტი, რომელზედაც შემეძლოს დათანხმება. მგონია საჭირო იყოს სტატია იმ საგანზედ, რომელსაც ცაგარელი ეხება. ამისათვის ნიკო და გიორგი წააქეზიანე, რომ რამე დასწერონ. თუ ისინი არ დაგეთანხმონ, შემატყობინე და იქნება მე დავცდებარა რამე.

ჩემ ნათარგმნ სტატიაზედ, რომელიც მიღებული გაქვს, შენ ამბობ რომ იმისაგან ქვეყნის დანახვა ნიკოზედ არისო დამოკიდებული. მართალია მე მოგწერე, რომ უიმისოდ ნუ დაბეჭდავ მეოქი, მაგრამ თუ ნიკო ფულის გამოგზავნას ვერ შეიძლებდა შენ შეგეძლო იმ სტატიის დაბეჭდა როდისაც და როგორც გინდოდა, და ამ შემთხვევაში მე უფლება არ მქონდა, მომეთხოვა შენგან, ნიკოსგან შეპირებული. უთუოდ ესლაც აგრე მოიქცევი, თუ ნიკომ ფული ვერ გამოგიგზავნა. მართალი, რომ სთქვას კაცმა, ნიკოსაგან ფულის მიღებაზედ არც კი უნდა მქონებოდა დიდი იმედი. პირველად იმიტომ, რომ მე ძალიან ვიჭვინულობდი და ვიჭვინელობ იმის მატერიალურ დამოუკიდებლობაზედ, და მეორედ იმიტომ, რომ იმისი პლანები და შეპირებები იცვლებიან პეტერბურლის ტაროსივით, მაგრამ ეს კი უნდა ვსთქვა, რომ იმისაგან დაპირებულის აუსრულებლობას მე არას დროს არ შევრაცხ ზნეობით დანაშაულობად. მე მგონია, რომ ნიკო დღევანდელი მოსაზრების შემდეგ გუშინდელ საქმეს სტოვებს, ან საზოგადოდ ვსთქვათ იქცევა უწესოთ იმიტომ, რომ ის თავის თავს იმისთანა კაცად რაცხს, რომელსაც ყოველივე საქმე მიეუტეება, ყოველგვარ მოქმედებაზედ ნება აქვს. все ему позволительно. ერთი სიტყვით თავის თავი ლოე გუტმანად მიაჩნია. იმას უნდა, რომ თავის ფანტაზიაში შედგენილი ფაბრიკებისათვის, ანუ საქმეებისათვის კაცები მოიხმაროს დაკბილულ გოგრებსავით, ან პაიკებსავით. ის იმისთანა მფრინველია, რომელიც სულ ცისკენ მიისწრაფის, მაგრამ ცას ვერ მისწვდენია და ქანდარაზედ ჯდომას არ კადრულობს, რადგანაც ეს იმას ვითომც არ შეჰფერის. თავის დღეში არ დამავიწყდება 1864 წელში ნათქვამი იმისაგან, რომ ყველა რუსეთელ მწერალს მე ვსჯობივარო. სამწუხაროდ ეს სიტყვები კიდევ უფრო ჩაიბეჭდენ ჩემს ხსოვნაში, ამ ბოლო დროს მაგის აქ ყოფნაში. არა ერთხელ და არა ხუმრობით წარმოუთქვამს მაგას პრეტენზიები, რომ «Современник» — ის თანამშრომლების მბრძანებელი გამხდარიყო და „კოსმოსისა“ ან სხვა ახლად მისგანვე გამოგონებული რუსული გაზეთის კამერტონი ხელში სჭეროდა. ამ გვარი პრეტენზიების პირველად წარმოთქმისთანავე, მე პირობა დავდევი, რომ ნიკოს აღარ ველაპარაკო იმისთანა «пустое дело»-ზედ, როგორც „დროება“ ან „ქართული წიგნი“, საზოგადოდ, თუმცა ღმერთო შეგცოდნე ორიოდეჯერ შევსცდი. „დროებაზედ“ ლაპარაკი მაგან მაშინ დაიწყო, როცა თავისი პრეტენზიების ასრულების იმედი შეუდრკა (და არა დაეკარგა: იწერება ექვს თვეს იქით პეტერბურლში ვიქნებო, ციხე დარბაზების ასაშენებლად უთუოდ). ეგ იმედის დაუკარგელობაც რომ არ იყოს, პლანების ხშირი ცვლილებაც კმარა, რომ მაგის შემწეობაზედ, მატერია-

ლური იყოს, თუ ზნეობითი დიდი იმედი არ გქონდეს. დღეს ის შემწეობას აღგვიტყვამს, მაგრამ ხვალ შეიძლება სხვა „დროებაზედ“ უფრო მაღალი საქმე გამოჩნდეს და გამოეყიდოს იმას და თუ ვერ მისწვდა ხელახლა „დროებისაკენ“ დაბლა დაეშვება, სანამდის ცაში, რომელსაც ამ შემთხვევაში წარმოადგენს იმისი თავი, არ დაინახავს ახალს რასმე, რომელსაც უნდა გამოედევნოს ეგ „უზენაესი არსება“. — სამწუხაროა, რომ კაცმა, რომელიც სწავლაზედ და ნიჭზედ პრეტენზიობს და ამასთან შეუძლებელიც არის, ნამდვილად ვერ შეიგნოს თავისი ძალები და ვერ მონახოს შესაფერი საქმე. სიტყვამ მოიტანა ეს მწარე სიტყვები და იმედი მაქვს არ დამზრახავ.

შენი კირილე.

შენი წიგნი მივიღე 3 მარტს. დღეს 10 არის. ცოტა დავიგვიანე, მაგრამ რა გაეწყობა.

ეს ჩემი აღრესი ნიკოსაც შეატყობინე: На Петерб. стор. по Большой Никольской, дом № 22, Карева, кварт. № 4

ივანე მოსცილდა ანტონოვსა და ბეთანოვის სასახლეს. შეიტყობდი.

საქ. № 36, ფურ. 3.

№ 12

1870 წლის აპრილის 26. — ნიკო ინაშვილის¹ (იანაძის)

წერილი სერგეი მესხისადმი პეტერბურგიდან

სერგეი! ორ მარტს მომივიდა თქვენი წიგნი, რომელზედაც ითხოვდით დაუყოვნებლივ პასუხსა. უეჭველია, რომ საქმე ითხოვდა დაშურებასა, მაგრამ აქამდის ვერ შევიძელი პასუხის მოცემა. თქვენ როგორც გერჩიოთ ისე შეჰხედეთ ამ გარემოებას, მე კი ჩემის მხრით ამის მეტს ვერას გეტყვით, რომ აქამომდე სხვადასხვა მიზეზებმა დამაბრკოლეს. მართალია ამ გვარი მანერა თავის გამართლებისა მეტად გაცვეთილი და გავრცელებულია ისე, რომ თქვენ შეგიძლიანთ არც კი დაიჯეროთ ჩემი სიტყვები. ნება გაქვთ. მეტი არგუმენტების მოყვანა ცუდ-უბრალოა, დროს დაკარგვა და ჯღაბნელობაა. ეხლა მინდა პირდაპირ საქმეზედ გამოველაპარაკოთ. აქ ვერ გამოგიხატავთ ვრცლათ ჩემს profession de foi-ს არ ვილაპარაკებ საზოგადო პრინციპზედ, არამედ უფრო ახლო დაუდგები საქმეს და შევეხები იმას იმდენად რამდენადაც საჭიროდ ვრაცხ და რამდენათაც თქვენ გამოსთქვით თქვენ წიგნებში. თქვენ ითხოვთ თანამშრომლობას გაზეთში. მე არ ვიცი ის მოტივები, რითაც ხელმძღვანელობდით ამ არჩევანის დროს. არ ვიცი არც ის, იპოვეთ რამე ჩემში პირადი უაღრესობა თუ სხვა რამ გქონდათ სახეში და არც მინდა ამის შეტყობა. ამას იმისთვის ვამბობ, რომ არავინ არ იფიქროს, ვითომც მე შემომესმა ვერცხლის ბზენა, პირადი მოწოდება თანამშრომელათ, და ამისთვის დავრბილდი და თანამშრომლობას ხელი მოვკიდე. მე

არც წინათ და არც ახლა არა ვყოფილვარ მოწინააღმდეგე „დროებისა“. ზოგიერთმა იჩენდა იფიქრა: ის, შვილო, „მნათობის“ თანამშრომელია და ბუნებითად „დროების“ მტერიაო. მე შევატყვე კიდეც ზოგიერთებს, რომ ალმაცერათ მიუყურებდნენ და თუ ითქმოდა რამე „მნათობზედ“ მაშინვე ჩემზედ მოიშვერდნენ ხელსა. სწორეთ გითხრათ მე არც მდომებია, არც მინდა და არც მენდომება პამპლაუშობა რომელსამე საქმეში. არც დიდათ ვრაცხავ რათმე იმ სტატიებს, რომლებიც „მნათობს“ გაუგზავნენ. მართლაც რომ გავსინჯოთ ღირს იმ სტატიებზედ ლაპარაკი. რა დიდი ღირსება შეგვიძლიან იმათ შევამჩნივით? სწორედ გითხრად ცოტა არ არის მცხვენიან, როდესაც ჩემგან დაწერილ სტატიებს წარმოვიდგენ. ან რა დავწერე. ორი სტატია? გათავდა და მორჩა. ამით უნდა ვიამპარტავნო? ამაზედ შემიძლიან უჩვენო როგორც ნამდვილი კეთილშობილ მოქმედებაზედ? მე ესე დაბრმავებული არა ვარ და სრულიად შორსა ვარ ამ გვარ უმეცარ და თავმოყვარე აზრებზედ. ამას კიდეც იმისათვის ვამბობ, რომ მოკლედ და ნათლად გამოვიხატოთ ჩემი გულითადი, ჩემი უწმინდესი რწმუნებანი, არცა ვცდილობ, რომ მოგეჩვენოთ თქვენ იმათ, რაც არ ვარ. რა საჭიროა? რას გვარგებს? აზრი, რწმუნება, გატაცებულება, წმინდა, პატიოსანი ლტოლვილება არ დაფასდება. ამას არა აქვს არც ეკვივალენტი, არც რაიმე ზომა, რომლითაც გაიზომებოდეს აზრის მნიშვნელობა. კაცი უნდა სწერდეს და გამოდიოდეს თავის ღრმა დაჯერებულებიდან. ამ შემთხვევაში მე თანაგანუზიარებ ჩემს აზრებს მილს² და პრუდონს³. მე სიყრმიდანვე მძულს ამ გვარი «отношение к делу». (ბოდიშს ვიხდი შიგვრელობისათვის, მაგრამ ქართულად ველარ გამოვხატე). ზოგიერთი მხოლოდ მაშინ მოჰკიდებს ამ გვარს საქმეს, როდესაც გაიგონებს „ვერცხლის ბუნებას“ და ისეთები იქცევიან ასე, რომლებიც თითქმის ამავე პრინციპებისა იყვნენ. რათ გინდათ მაგალითი შორს; ჩვენ წრეშივე იპოვიოთ და ბევრი ძებნა არ დაგვირდებათ. მე არა ვძრახავ სხვებს ამისთვის. თანაც იმას ვამბობ, რომ ესლა, ამ ჟამად, ჩვენ ლიტერატურის გასაუმჯობესებლად საჭიროა ლიტერატურული შრომის დაჯილდოვება; მაგრამ ნება მომეცით მე ჩემი პრინციპები მქონდეს; ამ პრინციპებს აღსრულება პირად ჩემს მოვალეობას შეადგენს, ჩემთვის პირად არის ეს პრინციპები საკისრო და სხვაზედ არ გავრცელდება არასოდეს.

როცა ეს პოლიმინარიები დავსწერე, ესლა პირდაპირ პირობებზედ და ჩემ თანამშრომელობაზედ გემუსაიფებით. მე როცა ნიკოლაძე აქ იყო და, როდესაც არა მქონდა სრულიად სახეში არც ფული და არც სხვა რამე, უთხარი და აღუთქვი თანამშრომელობა. თუ კი შემიძლიან რამე და ჩემი ხელიდან გამოვა რამე კარგი მე მზათა ვარ. მე ამას არამ თუ ვისვრი როგორც ფრაზას, არამედ გეუბნებით ჩემ საგულითადო წადილს. რათ მოხდა, რომ აქამდის ვერაფრით ვერ დავეხმარე „დროებას“ და არც „მნათობს“ გაუგზავნე რამე? მე მინდოდა, კიდეც დავიწყე, ნახევარი სტატიისა კიდეც გავათავე, მაგრამ ეგზამენები მოგვიახლოვდა და მე უნდა თავი დამენებებინა. წინათ, იაკობმა⁴ იცის მიზეზი რის გამოც ვერ შევიძელი თანამშრომელობა. აი, აქამდის გდია გაუსწორებელი ის თარგმანი, რომელიც ნიკოლაძემ მოგვანდო, არ შეიძლებოდა. მე ისევ შობას გადავთარგმნე, მაგრამ შემდეგ კი გასწორება ველარ შევიძელი. ამ მიზეზების გამო

პირობა ძირს დაეშვა, ეს შემთხვევა სამწუხაროა, მაგრამ რას გააწყობ. ეგზე-
მენი გაგვითავდება 15 მაისს, შემდეგ მოცლილი ვიქნები. მთელ ზაფხულს, მინ-
და ბევრი რამ წავიკითხო ისტორიის, ლიტერატურის და სოციალური საგნების
შესახებ. ამასთანავე ვეცდები, რომ ამ დროსვე დავამზადო მთელი წლისთვის
მასალები. ამას იმისთვის ვამბობ, რომ მერმის ძალიან ბევრი საქმე მექნება, რო-
ცა ლექციები დაიწყება და სტატიებს თუ გამოუდგები, მეცნიერებაში უკან
ჩამოვრჩები. და მე ეს არ მინდოდა არას დროს. მე ჩემი წადილი მაქვს და იმის
მიუცილებელი აღსრულება მინდა. თქვენ ითხოვეთ, რომ ყოველ თვე და თვე
გიგზავნოთ სტატიები. ეს არ შემძლება. თქვენ თითონ კარგად იცით, რომ სხვაც
რომ არა ვსთქვათ, ეგზემენების დროს მაინც კაცი სტატიების საწერლად ვერ
მოიცილის. ხომ ნამდვილი და ჭეშმარიტია? ხომ ვერ დაინახავთ ამაში რაიმე სი-
ყალბეს? ჩემი პირობა ის იქნება, რომ ზაფხულში მასალას მოვამზადებ და იმის
დაგვარად რამდენსაც გამოგიგზავნით, სტატიების ანგარიშსაც გასწევთ. ფულე-
ბის მოცემამზე და მოუცემლობამზე მე ვერას გეტყვით, ეს ჩემი საქმე არ
არის. ჩემთვის საწადინელი მხოლოდ ეს არის იმდენი შევიძლოთ, რომ ჩემი აზ-
რი და რწმუნება არ გაეყიდო ვერცხლზე და არც სასწორით ავწონო. ის რაც
აღვითქვით აგისრულებთ, ზაფხულში იმედი მაქვს ბლომა მასალა მოვამზადო
და თუ დღიური ინტერესი მოითხოვს, რაიმე სტატიის დაწერას, ამას შეძლების
და გვარად ვეცდები. სხვა მხრით არა ვგონებ, რომ საჭირო იყოს ამ საგანზედ
გრძელი ბაასი, მხოლოდ ეს კი უნდა გითხრათ, რომ ძალიან გამაკვირვა ერთმა
თქვენმა მოთხოვნილებამ! ეს იმაში მდგომარეობს, რომ ჩვენი სახელი და გვა-
რი უეჭველად გამოვაცხადოთ. არ ვიცი რა საბუთებით ითხოვთ ამას და ან რა
გინდათ სთქვათ ამითი? ჩემის აზრით ის არგუმენტები, რომლებიც მოგყავთ
ამ მოთხოვნილების გასამართლებლად, არ არიან დამაჯერებელნი. თქვენ ამ-
ბობთ, რომ უფრო გულს დაუდებთო, უფრო კარგ სტატიებს დასწერავთო. მე
სწორედ გითხრათ არ მიყვარს გვარის გამოჭრელება, იქ სადაც საჭიროდ არ და-
ვინახავ ამას. ყველას თავისი სურვილი აქვს და ამ შემთხვევაში კაცის დაძალა-
დება არ შეიძლება. სხვებისა არ ვიცი და მე კი ერთგვარათ უყურებ ჩემს სტა-
ტიას ხელმოწერილი იქნება თუ ხელმოუწერილი, ერთგვარად ვცდილობ, რომ
კარგი რამ იყოს. ვინ, რომელი უგუნური მოინდომებს ცუდის დაწერას, თუ კი
კარგის დაწერა შეუძლიან? და თუ ვნახავ დროს, როდესაც მე უთუოდ უნდა
დაუპირდაპირედ იმას რასაც ვებრძვი და პირად პასუხი ვაგო ამისთვის, ესეც
კი მომანდეთ. ამაზედ ხელს და უფლებას არავის მივცემ. ამ შემთხვევაში მე თა-
ვისუფალი კაცი ვარ და არას დროს არავის არ შევავიწროებინებ ჩემს ნებას
ამ მხრით. თუ კიდევ რედაქცია არ ეთანხმება რომელსამე აზრს, იმას ნება აქვს
გამოაცხადოს თავისი აზრი და სერიოზულად გაარკვიოს რაში და რათ არ ეთან-
ხმება ავტორს, „თუკი ეს შესაძლებელია“. ხომ იცით, რაზედაც გეუბნებით ამ
სიტყვებით, რომელსაც ხაზი გავავლე. ისე კი ნუ იტყვის რედაქცია, რომ ის არ
ეთანხმება ავტორს; ეს საზოგადო აზრებია. რედაქციას შეუძლია მოკლეთ სთქვას
თავისი აზრი, მაგრამ ცხადათ, გარკვევით, თორემ არ იცის კაცმა რედაქცია რა-
ღა აზრისაა ამაზედ და ამაზედ მოსწონს თუ იწუნებს. მკითხველი ტორტმანობს
და ვერც კი გაუგია, სად, რომელ მუზაში მდგომარეობს უთანხმოება რედაქციი-

სა ავტორთან. ცაგარელის⁵ სტატიაზედ შენიშვნა სწორეთ ერთი იყო, რასაკვირ-
 ველია ამ გვარი მანერა უფრო უშიშარია, მაგრამ რა გამოვიდა, რომ მუდამ წა-
 მოვიბუთავდეთ რასმე თავზედ, რომ რა არის მოსვენებით ვიყოთო. ამგვარი ში-
 შიც ვაყვაცის საქმე არ არის და არც შეადგენს პატივს რედაქციისას. ამ სიტყ-
 ვებს მე ვამბობ საზოგადოდ და არა მხოლოდ „დროება“ მაქვს სახეში. ბოლოს
 კიდევ ერთი რამ უნდა გკითხოთ: რას ნიშნავენ ეს იდეალური სიტყვები: „დარ-
 წმუნებული იყავით, რომ როცა ამ წინადადებას გაძლევთ, ჩემში არავითარი
 ბოროტი აზრი და განზრახვა არ მუშაობს; ჩემი სურვილია კარგათ წავიყვანო
 „დროება“; მოეხმარება ეს გარემოება „მნათობს“, თუ ფეხს წამტვრევენებს
 ამას არ დავსდევ“. სწორე გითხრათ ამ სიტყვებმა ცოტა შემაფიქრია. აქამდი-
 ნაც ბეჯითად არ ვიცი, რა გინდოდათ ამითი გეთქვათ. თუ „დროება“ კარგათ
 წავა, განა ეს სასურველი არ უნდა იყოს „მნათობისთვის“, თუ ამას ტვინი და
 კაცური აზრი აქვს თავში? ან რა მიზეზია, რომ თქვენ ესე ინდიფერენტულად.
 ესე გუელგრილად ამბობთ, რომ არ დასდევთ „მნათობს“ რა მოუვა? ნუ თუ ჩვე-
 ნშიაც ესე ჩქარა ლიტერატურული პარტიები გაჩნდნენ? ნუ თუ ჩვენი ყმაწვი-
 ლკაცობა მოვალე არ იყო, რომ დაედევთ და კარგათ წაყვანათ იმისი საქმე?
 რას ნიშნავს ეს გაცალკევება? მე არ მეყურება. განა მე რომ ვშველოდი „მნა-
 თობს“ (რასაკვირველია ჩემი მოქმედება „მნათობისათვის“ მიკროსკოპიულია
 და ამაზედ ლაპარაკი არც კი ღირს, მაგრამ სიტყვამ მოიტანა, მე ჩემზედ პირად
 კი არ ვლაპარაკობ, არამედ საზოგადო საქმე მაქვს სახეში), იმისთვის ვშველო-
 დი, რომ მოგვერდი მეგდო „დროებისათვის“ და ზინყზედ დამეცა? მერე რათაო.
 მე არასდროს არა ვრაცხავ „დროებას“ „ცისკრადო“? „ცისკრის“ მოსაზრა სა-
 ჭიროა, ამაში ეჭვი არ არის, რადგანაც სამასხარო რამ გახდა, მაგრამ მე ესე არა
 ვფიქრობდი და არცა ვფიქრობ „დროებაზედ“. ჩემთვის ისევე სასურველია
 „დროების“ კარგათ წაყვანა და მიხარია, როცა მის უკეთესობას ვხედავ, ამის
 მეტს მე არასა ვგრძნობ ხოლმე. აქვე ვიტყვი, რომ მიხარია „დროების“ გაუმ-
 ჯობესება. უკანასკნელ დროში გაზეთის ხასიათი დაეჭირა და მკითხველებისა-
 თვის იქნება საინტერესო.

შეიძლება, რომ თქვენ უკმაყოფილო იყოთ „მნათობზედ“. არც მე ვარ კმა-
 ყოფილი, მაგრამ რას იზამ, როდესაც სხვები განზედ გადგებიან და იმ მცირედი
 სარგებლობის მოტანასაც დაუშლიან, რომლის მოტანაც იმას შეეძლო.

მე გავათავე, ჩემი პასუხი. ამაზედ ვრცელ წიგნს მე ვერ მოგწერდით, ბო-
 ლიშს ვითხოვ. აგრეთვე რაცა ვსთქვი პირდაპირ ვსთქვი და არც ერთი ჩემი გუ-
 ლითადი აზრი არ დაგიმაღეთ, რაც კი ამ მოკლე წიგნში შეიძლებოდა მომეთავ-
 სებინა და პირდაპირ მიხანთანაც მივსულიყავი. ეხლა თქვენ იცოდეთ. კრიტიკა
 თქვენთვის მომინდვია და გულმომობიერათ შემიძლიან მოვისმინო თქვენი აზრ-
 ები. ამ ჩემს წიგნზე პასუხს ველი. იმედი მაქვს თქვენ აზრს შემატყობინებთ და
 თუ კიდევ სათქმელი გაქვთ ახალი, იმასაც ზედ დაურთობთ. ეს სულ ძალიან სა-
 სიამოვნო იქნება.

სხვა მხრივ ხელს ჩამოგართმევთ. მომიკითხეთ: იაკობი, უმიკაშვილი, წე-
 რეთელი, ნიკოლაძე თუ ტფილისშია და სხვები.

იაკობს მოვწერავ წიგნს თუ დრო ჩავიგდე მარჯვე. გარდაეცით, რომ იმისა წიგნები სულ მიღებული მაქვს და უთხარით, რომ კარგათა ვარ.

თქვენი ნიკო ინაძე

ადრესი პირდაპირ უნივერსიტეტში.

P. S. იქნება ამ წიგნში ბევრი რამ დამავიწყდა, ვერ მოვიხსენე, მაგრამ თუ ჩვენში მიწერ-მოწერა არ შესწყდა, იმედი მაქვს შემდეგისათვის უფრო დაწვრილებით გამოგელაპარაკებით ამ საქმეზედ.

მშვიდობით. ნიკო ინაძე

გაზეთი მომდის მუდამ, რისთვისაც დავალებული ვარ რედაქციისაგან.

საქ. № 40, ფურ. 4.

№ 13

1870 წლის დეკემბრის 2. — ბესარიონ ჯაფარიძის¹
წერილი სერგეი მესხისადმი ოდესიდან

... შეიძლება აქაური წესდებულების ძალით შევირიცხო სტუდენტათ, ან პირობას მხოლოდ იმ შემთხვევაშიდ ვასრულებ თუ ზარაფოვი² სამძიმოთ (არ) დასთვლის თავისათვის ჩემს სამძღვარსგარეთ გაგზავნას. თუ დეპეშის მიღების შემდეგ არა მიგიწერიარა, ამ წიგნის პასუხი მალე მომწერე; ისიც შეიძლება, რომ ამ წიგნის შენთან მოსვლამდის მე, ორი სამი სახელმწიფო მიგიტოვო უკან, შევიცარიში მიმავალმა, მაშინ, რასაკვირველია, ისევე ჩემს წიგნს დაუწყებ ლოდინს და მის მიღებამდის შენ ვერაფერს პასუხს ვერ მომწერ და არც საჭირო იქნება რამე მომწერო ამ წიგნის პასუხათ, მაშინ სხვა ამბები იქნება საჭირო. სხვა აქაურ ამბების მოწერა მინდოდა, მინდოდა მეთქვა ორიოდ სიტყვა აქაურ სტუდენტებზედ, მაგრამ თავი დავანებე ახლა, რახანაც ისეთ არეულ გუნებაზედ ვარ, რომ სანამდის ჩემს საქმეს, ასე საშინლათ დავციანებულს და დახლართულს არ დავაწყობ, არაფერ სხვა საქმეზედ მიწერა არ შემიძლია. როცა წიგნი მოიწერო, სერგეი შემატყობინე ჭიგოვეის³ ადრესი და საზოგადოთ ყველაფერი მისი ანბავი.

ბ. ჯაფარიძე

P. S. თუ ადესამიდ მომწერო წიგნი ან ჩხოტუას⁴ და ან პეტრე მელიქოვის⁵ სახელზედ გამოგზავნე.

საქ. № 41, ფურ. 2, თავნაკული.

№ 14

1870 წლის დეკემბრის 5.—გიორგი ჭიგოვეის¹ წერილი სერგეი მესხისადმი
შვეიცარიიდან

Я помню очень хорошо, что по общему одобрению я и Чапаридзе² должны были ехать прямо в Женеву, что доказывают и письма дорого-

го Николадзе³. Между тем я остался в Цюрихе и хочу Вам сказать отчего это так случилось. В 1-х, ехать всю дорогу больным надоело мне страшно и хотел отдохнуть в Цюрихе, хотя до Женевы было недалеко; во 2-х, у меня было желание выучиться прежде немецкому языку, к чему я в Цюрихе предполагал более удобств; в 3-х, меня занимает такая дума: в Цюрихе есть университет и политехническая школа, а в Женеве их нет; есть и там какая-то академия, да я не знал, что она лаптица; в 4-х, мне сказали, что французская Швейцария, по случаю войны, полна иностранцами, поэтому дороговизна невероятная, вот и все почему я не поехал в Женеву. В Цюрихе первые две недели я был так болен, что необходимо нуждался в помощи доктора, который нашел, что я сильно простужен, потому должен некоторое время пролежать в постели; от лихорадки он прописал мне порошки, в это время ему угодно было меня навещать, как своего больного, но я, зная, что визит доктора, как визит священника, имеет свой смысл, к его удивлению расплатился с ним через несколько дней. Недавно я опять был у одного хорошего доктора, он и профессор в университете; к моему удивлению он сказал, что у меня от постоянной лихорадки селезенка сделалась слишком большой; относительно (кровохарканья) кровотечения из горла он сказал следующую мудрость: часто незначительные причины, которые трудно узнать, производят такие важные последствия, как, напр., кровотечение из горла и даже, иногда внезапную смерть; поэтому и он, доктор, не может сказать отчего у меня кровохарканье; между прочим сказал, что у меня грудь здорова, тогда как она у меня повременам болит и даже довольно сильно; поймите после этого докторские мудрости: «незначительные причины производят важные последствия».

Когда началось учение в университете я стал ходить на лекции элементарной химии и физики, но это продолжалось недолго — всего сколо 10-ти дней, потому что перестал ходить, будучи не в состоянии работать дома как следует, без чего я не могу понимать профессоров, хотя и тогда не совсем хорошо их понимал.

Теперь объявляю Вам, что отказываюсь навсегда от политехники, потому что ее трехлетние, довольно трудные работы, требующие постоянного правильное посещение лекций, не могут быть как следует исполнимы при моем непостоянном здоровье.

Примусь с вашего общего благословения за второе из моих предположенных предприятий — педагогию.

При этом прошу всех вас не оставлять меня без своих замечаний относительно того, как лучше будет взяться за дело и какую страну нужно будет предпочесть в этом случае. Конечно сам я тоже не буду оставаться мертвой буквой, а буду стараться всеми силами достигать чего мне нужно, но ваши замечания во всяком случае будут мне полезны, потому что в основании их будет более или менее опытности, который у меня пока нет. Но скажу Вам, что до тех пор, пока не овладею немецким и французским языками, нельзя приняться ни за что специально; к сожалению средства мои не позволяют мне нанять порядочный немецкий пансион и по этой причине я принужден до сих пор жить между такими, которые все говорят по русски. Вообще же для изучения немецкого языка Германия должна быть гораздо лучше, потому, что здесь пропасть иностранцев и, кроме того, здешние жители не го-

ვორят немецким языком, а швейцарским, только учащаяся и учная часть употребляет немецкий язык. Не подумайте, что я хотел ехать для этого в Германию, нет, в Цюрихе тоже можно этого достигнуть, только не так удобно. Теперь выслушайте кое-что о высоких материях. Нужно Вам знать, что за 25 р. в Цюрихе слишком трудно жить, в особенности теперь зимой; самый обыкновенный пансион стоит 75 ф., 80 фр. и более, а дешевле не найти; это только квартира и стол; но, ведь, освещение, отопление, мойка белья, починка, или покупка чего-нибудь иного это все расходы. Есть, конечно, еще и другие расходы, даже очень важные, да об них приличные люди (чорт возьми таких приличных людей) не говорят.

Пока я живу в Цюрихе и буду жить в Женеву (я может быть по делу в Женеву через 2 или 3 месяца; поговорите-ка об этом с Николадзе, не находит ли он лучшим поехать туда скорее) считайте на меня не менее 35 руб., это минимум, а максимум ищите подальше. Еще один секрет. Сделайте христианское дело, пришлите мне не в счет содержания, а так, несколько рублей на пальто, коего у меня нет, и на которое не скоро соберешь по франкам. Ну, черт возьми, кажется, слишком пересоллил, но ведь, это все правда, ей, ей, правда; а так как правда должна быть правдой и Вы правду не захотите обидеть, то я вполне надеюсь, что не найдете мою просьбу, переходящей всякую меру.

Скажите Николадзе, что в тот самый день, когда я послал к ним (т. е. ему и Месхи¹) письмо, получил из Вены свои вещи; значит и его письма, с которыми поступаю следующим образом: посылаю в Женеву от себя письмо, если получу на него ответ, значит Мечников будет там, то pošлю ему письмо по почте или отвезу сам; это последнее может случиться скорее, если в Женеве не дороже жить; я об этом просил написать Мечникова.

К моему сожалению Бори, которого Николадзе рекомендует мне, уже в Америке; это сказал мне один русский, Пономаров; сей господин знаком с Николадзе, значит и он с ним. Каким же Вы, г. Николадзе, находите Пономарова? Если бы не желание позаняться здесь немецким языком, то бы ни за что не стал жить в Цюрихе; я пока живу как в лесу, до того не имею порядочных знакомых; да кроме того, кажется, придется разочароваться в тех прелестях, которые я предполагал в немецкой жизни, чорт возьми, жизнь должна быть жизнью, а не машинальным движением.

Прощайте. Желаю Вам всякого блага. Ув. В. Г. Дзигоев.

P. S. Может быть будете столь добры, что в какой-нибудь добрый час захотите мне писать, то припишу Вам адрес: Schweiz. Zürich. Flüntern Plattenau № 199. 2 etage G Dsigoev. Если Вы будете согласны высылать мне — сколько я просил, то полученные мной деньги 103 р. без малого хватают мне до половины генваря, значит три месяца от 15-го октября. Но до этого времени, я надеюсь получить письмо и узнать все.

Дзигоев

№ 15

 1871 წლის იანვრის 19. — ბესარიონ ჯაფარიძის
 წერილი სერგეი მესხისადმი ოდესიდან

სერგეი! შენი გამოგზავნილი წიგნი მომივიდა ამ თვის რვას და მასთანვე ფულიც, რამდენიც წიგნშიდ იყო ნაჩვენები; იმ წიგნშიდ იწერები რომ შამოგითვალო: მართლა მომცეს პასპორტი თუ არა და სად მივდივარ ან რა გზას ვადგივარ. პირველი ამ კითხვის პასუხი წინდაწინვე გამოგიგზავნე ჯერ დეპეშით და მერე წიგნით, რომელიც, უეჭველია, მიღებული გექნებოდა იმ წიგნის წერის დროს და რაც იმ წიგნში მოგწერე პასპორტის მიღებაზედ მეტს ვერც ეხლა მოგწერ, მხოლოდ ეს კი შემიძლია დაუმატო, რომ პასპორტი მიღებული მქონდა მაშინ როცა ტელეგრაფა გამოგზავნე (ფიქტობდი რომ ტელეგრაფის ძალით იმ ორ სამ კვირაში მომივიდოდა წასასვლელი ფულები) და რახანაც თავის დროზედ ვერ გავედი აქედგან იმ პასპორტს ვადა გაუვიდა და ახლა გამოსაცვლელად მიხდება, ამ გამოცვლისათვის მგონია ათი შაურის მეტი ხარჯი არა მომივიდეს რა, რაც უნდა იყოს მაინც პასპორტი მიღებული მაქ და ამის მხრით დამაბრკოლებელი მიზეზი არა არისრა, ოღონდაც რომ მანდაურ საქმეს მომეხმარე სერგეი, იქ ჩემი ამდენი ხნის გაჩერება ბევრის ბევრათ დასაბრკოლებელი არის ჩემთვის, სრულებით ვერაფერისათვის მომიკიდებია ხელი, ვერცა რა გამოძირჩევარა გადაწყვეტილი და ამისათვის ვერას მოგწერ, იმაზედ თუ რა გზას ვადგივარ, მასზედ მეტს, რასაც მანდ არ გეტუბნებოდი, ე. ი. პედაგოგიურ მიზანზედ; ამ ჰაზრზედ უმფრო მაგრად დამამკვიდრა და უმფრო ხალისიანად მომაკიდებია ხელი ერთმა ახლად აქ შედგენილი საზოგადოების მიზანმა, შესახებ საზოგადოს სასარგებლო მოქმედებებზედ შემდგომში. ამ საზოგადოებას თუმცა წევრები ხუთ ექვს კაცს ზეით არა ყავს, მაგრამ ფული კი ბლომათ აქვს და იმედია, რომ საქმე უდროოთ არ დაბოლოვდეს; რახანც ეს საზოგადოება ახალი დაწყებული არის და შორს არ წაუყვანია საქმე, ამისათვის მეტს არას მოგწერ ახლა და იმასაც შემოგეხვეწები, რომ რაც მოგწერე იმასაც ნურავის ეტყვი: შეიძლება, რომ ამ ზაფხულზედ ერთი ამ საზოგადოების წევრთაგანი მოვიდეს მანდ და მისგან სხვათაშორისო ამბავიც გაიგო დაწვრილებით. ამ მიზეზის გამო ჩემი სამძღვარს გარეთ წასვლა აუცილებლათ შეიქმნა ჩემთვის თუ რამე გზით მოხერხება იქნა; ამასთანავე კიდევ გავიმეორებ ჩემს სიტყვას, სერგეი, რომელიც იმ წიგნშიაც მოგწერე, რომ თუ როგორმე შეატყო ზარაფოვს ფულის ხარჯის დაზარება, სჯობია, რომ აქვე შამომითვალთ უარი, რახანც ჩემს საქმეს ისევ აქ უკეთ გამოვაკეთებ და სამზღვარს გარეთ თუ წავედი და იქიდგან უდროვით მომიხდა დაბრუნება მაშინ, აქიდგანვე ვგრძნობ, რომ უმფრო დაიბნევა ჩემი საქმე და ველარაფერ ხეირიან საქმე ველარ ვეწევი. განსაკუთრებით ეს ფიქრები ამ ახლანდელმა შემთხვევამ უმფრო გამიძალა; ეგ დალოცვილი ერთობ გვიან-გვიან მიპირობს ხოლმე პასუხის ძლევას და არ ვიცი როგორ მოეწყობა ეს ჩემს მდგომარეობას; ასე რომ მომსლოდეს, როგორც ეხლა, სამზღვარსგარეთ, ე. ი. ასე გვიან პასუხის მიღება, ხომ იცი რომ საძაგელ მდგომარეობაში ჩავარდებოდი; უცხო უამხანაგო ადგილას მაინც არის ამისთანა შემთხვევა. მე თით-

ქმის ვიფიქრე, რომ უარის მოწერას მიპირობენ-თქო და შენგან რომ აღარ მომივიდა წიგნი, ივანეს მიესწერე ქუთაის, რომ შამოეთვალოს მანდაური ანბავი ჩემთვის. ახლა, სერგეი, შენ იცი, რასაც მალე გამისტუმრებთ ადესიდან, ჩხუბს მაინც ველარ ჩაუსწრებ და მგონია საშიში აღარა იქნება რა, ჩხუბის დროს უფულობაში ვოლონტიერათ მაინც წავიდოდა კაცი და ახლა არც ეს მოხერხდება.

შენი ბეს. ჯაფარიძე

საქ. № 41, ფურ. 2.

№ 16

1871 წლის დეკემბრის 14. — ბესარიონ ჯაფარიძის

წერილი სერგეი მესხისადმი უენევიდან

სერგეი! ერთობ გვიან მომივიდა წიგნის მოწერა, მაგრამ ეს უმიზეზოთ არ ყოფილა. არც გეგონოს, რომ გულმოსულობით მომსვლოდეს; როცა გავიგე, რომ ეს ფულების დაგვიანება სრულებით შენ არ შეგეხებოდა, მაშინ შენც იცი მე არავითარი საფუძველი არ მექნებოდა შენზედ გავკავრებულიყო. მაშასადამე არც წიგნის მოუწერლობისათვის იყო რამე საფუძველი ამ მხრით: ამის მიზეზი იყო მხოლოდ ის, რომ მე მოველოდი შენგან წიგნს და მასთან ამ ნაირი საქმე მოხდა კიდევ. როცა შენგან წიგნი მომივიდა ანუ მოუვიდა ძიგოვეს, იმ დღესვე მომივიდა ტელეგრამა ნიკოლაძისაგან ქუთაისიდან, რომლით ის მკითხავდა, მივიღეთ თუ არა მისგან გამოგზავნილი ივნისში ფული და თუ არა, თან ითხოვდა რომ შემეტყობინებინოს ტელეგრამითვე, რომლის ფასი იმასვე ქონდა გადახდილი. მე მაშინათვე უპასუხე, რომ არა მივიღია რა თქო, ამის გამო მე მისგან მოველოდი ფულს და შენთან წიგნის მიწერაც მის მიღების შემდეგ მიხდოდა. გუშინ ათ საათზედ მომივიდა ოდესიდან ტელეგრამა აბასისგან, რომ მიმეღოს ფული აქ ლომბარდში (ოდიროს); ეს ფულები, როგორც მწერდა ის ბანკირი, ნიკოლაძისაგან იყო გამოგზავნილი. ამ რიგათ, ჩვენი მდგომარეობის შეტყობის შემდეგ, ნიკოლაძემ ტელეგრამით მოგვაწვდინა ფული; ამაზედ, რასაკვირველია, მადლობის მეტი რაღა უნდა შამოგითვალო. ამ ფულების მიღების შემდეგ ჩვენ ვალეზსაც ვიხდით და იმედიცა მაქ რომ რიგიანათაც წავიდეს აქ საქმე. ზარაფოვის ავადმყოფობამ ერთობ შემაწუხა, არა იმდენათ ჩემს შესახებ (შენი წიგნის შემდეგ საეჭვოთ არა მაქ რა), როგორც საზოგადოთ; მე ვფიქრობდი, რომ მაგის საქმე შემდგომში ჩვენი არ გათავდებოდა; თუ ბევრს არა, ცოტას მაინც მიუმატებდა რასმე. ახლა კი — ვინ იცის რაღა იქნება. შენს ბოლო წიგნში არას იწერები და მგონია, რომ გიორგის! აქეთკენ წამოსვლაც მოიძალა, ჭრიელ მეწყინება თუ მართალია. სხვებ, სერგეი, მომწერე ჩამოიტყუეთ კირილე² პეტერბურგიდან თუ არა; უნდა გითხრათ, რომ საუკუნოდ იცხონებთ სულს თუ ის გამოაშორეთ პეტერბურგს. ერთი „დროები“-ს (№ 25) ფელეტონი: „შთამოშავლობითი პოეტის დღიურიდან“ იმას დაეწამე და არ ვიცი გამართლდება

ჩემი ეჭვი თუ არა. „დროების“ №№-ები ჯერ ყველა მომდის უნაკლულად და ძრიელ კმაყოფილი ვარ მის თანაარსზედ, მაგრამ, ყოველი შემთხვევისთვის, მინდა ორი ჩემი შენიშვნა შეგატყობიო, ეს შენიშვნები აი რასში მდგომარეობენ: ერთი რომ საზოგადოთ ქართულ ლიტერატურას ყურს არ უგდებთ, ზოგიერთ კრებულის ნომრებზედ მართალია იყო, ხოლმე ფელეტონი, მაგრამ ისიც ზოგ-ზოგზედ და არა ყველაზედ; ამ ფელეტონის დამწერს, ჩემის ჰაზრით, შეუძლია კარგათ წაიყვანოს ეს გაზეთის ნაწილი, რომ ძვირ-ძვირათ არ იგონებდეს თავის მოვალეობას და „კრებულის“ მეტს, რომ სხვასაც აღირსებდეს თავის ყურადღებას. „მნათობზედ“ კი სულ არასა სწერთ, მე ვამბობ ამას მიტომ, რომ „თაფლიანი თეფშების“ მწერალი ერთობ სიტყბოებასა ჰყვება და გონებისათვის არასა ზრუნავს; მისი თეფშებით, „მნათობს“ სრულიათ ვერ გაეცნობა კაცი; გინებას და მასხარაობას კი ბლომით იპოვებ, თუმცაღა თაფლის არის მაინც. იქნება ამნაირი მოქმედებით გინდოდესთ სხვა მწერლებისათვის წახედვა, მაგრამ, ჩემის ჰაზრით, არ ვიცი რამდენად საქებია სიგლახავეში კაცის წახედვა. ამ წახედვით ჯერჯერობით ის გამოდის, რომ ვინც თითონ არა კითხულობს „მნათობს“, თქვენი თეფშებით იმას ვერ გაეცნობა. საზოგადოთ ძრიელ კარგი იქნება, რომ კრებაზედ მწერალ-ფელეტონისტს მიანდოთ „მნათობიც“ და მეთეფშეები თავის საქმეს არ მოაცდინოთ. მეორე ჩემი შენიშვნა იმას შეეხება, რომ ქუთაისიდან მუდმივ არ მოგდის კორესპონდენციები. თბილის გარდა, ქუთაისი პირველი საქართველოს ცენტრია და იქიდან დაწერილებით ამბების მიღება აუცილებელია ქართული გაზეთისათვის. ამბები, რომელნიც უნდა შეეხონ არა მარტო ქუთაისს, არამედ მთელ გუბერნიას და შავი ზღვის პირებსა. ამნაირი მუდმივი კორესპონდენტის გაჩენა ქუთაისში მით უმფრო მეჩვენება ადვილად, რომ იქ ეხლა იმდენი ახალგაზრდა ყმარწვილები არიან, რომ მათში ერთი მაინც მიიღებს თავისთავზედ ამ საქმის ასრულებას; ეს საქმე კი დიდს ძალას შემატებდა „დროებას“.

ჩემის მხრით ძრიელ დანაშაულში ვარ, რომ ველარა გამოვგზავნერა მანდ დასაბუკდათ. ამის მიზეზი ჩემი ახლამდისინ დაბნეული ცხოვრება იყო, მომამავალი ახალი წლისათვის ვეცდები, რომ თუ მეტი არა, თვეში თითო კორესპონდენცია მაინც მოგაწვდინო.

საქ. № 41, ფურ. 2, ბოლონაკლული.

№ 17

[1872 წლის მაისი].— ბესარიონ ჯაფარიძის წერილი სერგეი მესხისადმი უენევიდან

სერგეი! აი გიგზავნი კორესპონდენციას აქაური კენჭის ყრის შესახებ, ერთობ დამიგვიანდა, მაგრამ რა გაეწყობა. იქნება ცოტა ინტერესი კიდევ ექნეს თქვენი მკითხველებისათვის, უმფრო ამ უკანასკნელის ჰაზრით, ე. ი. რომ კიდევ სულ ინტერესი არ დაკარგოდა მე მარტო იმისთანა ამბები მოვიწერე, რომლი-

თაც მე მგონია, სულ დროებითი ხასიათი არა აქვს. შენ შენს უკანასკნელ წიგნში მწერდი ჩემი ენის სიმძიმეზედ, ძნელი გასაგები არისო, ამას მეცა ვგრძნობ, მაგრამ მე ვხსნი ამას იმით, რომ იმის გარდა რომ ქართული კითხვის ძვირათა მაქ შემთხვევა და ლაპარაკის — სულ არა. ამ შემთხვევას, შენც იცი, დიდი გავლენა აქ ენის გამოთქმაზედ და მის სიმჩატეზედ, ამაზედ უმფრო დიდი გავლენა ჩემზედ იმას ჰქონდა, რომ მთელი ეს წელიწადი ერთობ მშრალი სწავლა მქონდა: დიდიდგან საღამომდის მარტო — ლექსიკონში სიტყვების ძებნა და ზეპირათ სწავლა გონებას დაამძიმებს კი არა, რატომ სულ არ გაასულელებს კაცს. ცოცხალი წიგნის წაკითხვის შემთხვევა თითქმის არა მქონია. მაშასადამე ის სიტყვის სიხალისე, ჰაზრის სიცხოველე და სიტყვის სიმჩატე, რომელნიც ბევრად აქიდგან წარმოსდგებიან, არ უნდა ყოფილიყოს ჩემს წიგნებში; თუ ამას მართალს ვანბობ, შემდგომში ეს თვისებებიც უნდა გამოჩნდეს ჩემ წიგნებში, ერთიკი რომ ამისათვის შენგან ცოტა უმფრო ვრცელი შენიშვნები, რომ მომივიდოდეს კარგი იქნება; მაგალ. მომწერე რისგან მოდის ეს ძნელად გაგება; პერიოდების სიდიდით, სიტყვის ნაწილის უადგილო ადგილს ხმარებით თუ სხვა რითიმე, ამ ნაირი ნაკლუნოვანება შენთვის ადვილი შესანიშნავი უნდა იყოს და ჩემთვის დაუფასებელი იქნება, არა მარტო კორესპოდენციებისათვის. საზოგადოთ ქართული ენის სწავლის და მაზედ ხეირიანად ჰაზრის გამოთქმისათვის არის ეს შენიშვნები მეტად საჭირო ჩემთვის. რაც შეეხება უცხო ენის სიტყვებს, ის ისევ თქვენი ბრალია, რატომ არა თარგმნით ქართულად? მე აქ ქართული ლექსიკონი არა მაქ და ხანდახან მისთანა სიტყვების ხმარება მჭირდება, რომ ვერსით ვერ ვპოვილობ ამ სიტყვას, აზრის მიტოვება კი არ მინდა ხოლმე, მაშ როგორ მოვიქცე ამ შემთხვევაში? მე ძრიელ ყურს უგდებ ჩემს წერილებს და რა სიტყვასაც იქ თარგმნით ის ძრიელ კარგათ მახსოვს და იმედი გქონდესთ, რომ მეორეთ მათი გადათარგმნა არ დაგჭირდებათ.

ჩვენ კიდევ არ მოგვიხდა ამ ზაფხულის სემესტრში ლექციების სმენა; თავი მიზეზი ამისი ის იყო, რომ ამ სემესტრში, ორ საგანს გარდა, სხვანი რაც ამ საგნების გაგრძელება იყო, რომლითაც ზამთრის სემესტრში კითხულობდნენ, ამიტომ მარტო საგნის ბოლოს მოსმენა ვერ ვარჩიეთ და ისთევ შამოდგომისათვის გადავდევით შესვლა აკადემიაში. ენაში კარგათა ვართ; სულ გაფრანცუზებას კიდევ გვიკლია ცოტა, მაგრამ კითხვით თითქმის თავისუფლად ვკითხულობთ და ლექციების სმენასაც არაფერი არ გვიშლის. ამის მხრით პუბლიკურ ლექციებზედა გვაქ ხოლმე ხშირად შემთხვევა სიარულის და აი აქ გამოვცადეთ თავი, რომ შეგვიძლია უმიზეზოთ ლექციების სმენა.

ამას წინათ ერთ პარიჟელ ფრანცუზსთანა მომიხდა ლაპარაკი; ეს ფრანცუზი კომუნის დროს ყოფილიყო ბატალიონის კამანდირათ, ახლა აქ არის გადმოვარდნილი. ამან მითხრა, რომ ჩემს ხელქვეით იყო ერთი ქართველიო, ბაგრატიონიო, ძრიელ აქებდა მის ვაჟკაცობას და გამბედაობას; საწყალი ბარიკადზედ მოუკლავთ. ამის შემდეგ გამოვიკითხე კიდევ და შევიტყვე, რომ ის იმერეთის მეფის შვილი ყოფილა, მგონი, მისი ძმა რუსეთში სამხედრო სამსახურში არისო და, მგონია ღენერალი არისო. არ ვიცი კი მისი სახელი. ნეტავი შეიტყობდე, სერგეი, ვინ იყო ეს კაცი. ჩვენ ქუთათურ სტუდენტებს აღებ-მიცემობა დაუწ-

ქიათ და მათი მეფის შვილები კომუნის ბარიკადებზედ თავს იკლამენ!!! გაგიგონია ამისთანა შეუმსგავსებლობა?!

ამას წინეთ უმიკოვს² თავის წიგნის პასუხი მოვსწერე და თან გამოუგზავნე აქაური აკადემიის პროგრამმა, ნეტავი თუ მოუვიდა. ამას წინათ „დროებაში“ რაღაც ქართულ-ფრანციზული ლექსიკონის გამოსვლა იყო გამოცხადებული, ერთობ დაგიმადლებ, სერგეი, თუ გამომიგზავნი ერთს მის ეგზემპლიარს, ფული ამ სამი თვის მივიღეთ 28 მაისს აქაურის ანგარიშით. ბოლოს ერთსა გწერ კიდევ: ამ ბოლოს დროს ჩემს ადრესშია „დროებაზედ“ ახირებულად დაიწყო წერა ჟენევის; ამის სახელი იწერება Genève და არა Jenève როგორც ეხლა დაიწყეთ წერა. მე მგონია ნემცეს უნდა დაეწეროს ეს ადრესი, მაგრამ მაშინ Jenève კი არა Genf უნდა დაეწეროს რახანც ნემცეები გენფს უძახიან ჟენევას. ზარაფოვს დიდათ მომთხოვე ბოდიში, რომ წიგნს ვერა ვსწერ. ვეცდები რომ მაგასაც მალე მოუვიდეს ჩემგან წიგნი. ძიგოვემა მოგიკითხათ.

ბეს. ჯაფარიძე

საქ. № 41, ფურ. 1.

№ 18

1872 წლის აგვისტოს 17. — მიხეილ ბეთანიშვილის წერილი სერგეი მესხისადმი ნიუ-იორკიდან

ძმაო სერგეი! დღეს მივიღე შენი წერილი, რომელმაც დიდად მასიამოვნა. როგორც შენი წერილიდან ჩანს, შენ თვითონ არ გქონდა სრული იმედი, რომ ეს წერილი ოდესმე ჩემს ხელში ჩავარდნილიყო. შენ კარგი ადრესით მომწერე. ყველა წერილები, რომელიც მოდის რუსეთიდან ამ ადრესზედ, ჩემთან იგზავნება ფოჩტიდამ, ამიტომ რომ, როგორც რუსულ საზოგადოების სეკრეტარი ჩემს ხელშია ყველა კორესპონდენცია საზოგადოებისა.

ამ წერილს მხოლოდ იმიტომ გწერ, რომ გაცნობო შენი წერილის მიღება. ახლა კი დროება არა მაქვს, რომ ვრცელი წერილი მოგწერო, სხვათა შორის იმიტომ, რომ გარდა ჩემი საკუთარი შრომისა, რუსულ საზოგადოებას მალ-მალ მოსდის წერილები რუსეთიდან, ევროპიდან და სხვა ამერიკის შტატებიდან, და იმ წერილების პასუხების გაცემა ჩემს ვალდებულებაზედ არის დამოკიდებული. რამდენიმე დღის უკან, იმედი მაქვს, თავისუფალი დრო ამოვირჩიო და მაშინ დაწერილებით გაცნობებ, როგორც ჩემს მდგომარეობაზედ, აგრეთვე რუსულ საზოგადოებაზედ და აქაურ, ამერიკულ საქმეებზედ. ჩვენებს სიყვარულით მოგიკითხავ.

სალამი და ძმობა მიხეილ ბეთანიშვილი.

P. S. გუშინ მივიღე წერილი ახალციხიდან, ჩემი სიძე, ივანე მამულოვისაგან, რომელსაც დროგამოშვებით ვწერ ხოლმე წერილსა და ვაცნობებ აქაურ, ამერი-

კულ ამბებს, ესლა მამულოვი ნებას მთხოვს, რომ ჩემი წერილებიდან ამოკრიფოს ადგილები, რომლებიც საინტერესო იქნება ქართველ საზოგადოებისათვის და გამოგიგზავნოს „დროებაში“ დასაბეჭდათ.

მე არ ვფიქრობ, რომ, ხელის ხელათ, საჩქაროდ და არეულ-დარეულათ მოწერილი კერძო წერილში აქაური ამბები შეიძლებოდეს დაბეჭდვა, მაგრამ, თუ მართლათ ის წერილები გამოდგება „დროებისათვის“, მაშინ ჩემის მხრით დაბეჭდვის თანხმობა სრულია. მხოლოდ იმას გთხოვ, გამოაცხადო რომ ეს ცნობები, კერძო პირის წერილიდან არის გამოკვლეული, და არა საგანგებო კორესპონდენცია გახეთისა, რომ ამით თქვენმა მკითხველებმა ძრიელ არ დამძრა-ხონ უთავბოლო ცნობებისათვის.

მ. ბეთანიშვილი

მხოლოდ ესლა გავსინჯე კონვერტზე, რომ წერილის გამოგზავნისთვის დაიწებებია 70 კაპ. მარკა, და უბრალოდაც. თბილისიდან, როგორც ახალციხიდან, წერილის გამოგზავნა (1 ლისტისა) ღირს მხოლოდ 23 კაპ.

საქ. № 39, ფურ 2.

№ 19

1872 წლის სექტემბრის 16. — ბესარიონ ჯაფარიძის

წერილი სერგეი მესხისადმი უენევიდან

სერგეი! ამას წინეთ აქ იყო, როგორც შენც იცი, მასწავლებლების თავყრილობა. ეს თავყრილობა მაგდენით შესანიშნავი არა ყოფილა, მაგრამ საინტერესო მაინც ბევრათ იყო ჩემთვის, ამიტომ კიდევაც დავამზადე კორესპონდენცია შენთვის გამოსაგზავნათ. ამ ხანებში ლონდონიდან მომივიდა წიგნი ნიკოლაძისაგან, სადაც ისა მწერდა, სხვათა შორის, რომ ჩემი კორესპონდენციები ერთობ მძიმეთ არიან დაწერილი და არავის ესმისო, არცარავინ კითხულობსო. ეს ჩემი კორესპონდენცია ამ თავყრილობის შესახებ, ყველა ჩემ წინა კორესპონდენციებზე მძიმეთ იყო დაწერილი, რახანც დაწვრილებით მიხდოდა მოწერა და საგანიც მისთანა იყო, რომ ადვილათ დაწერა ვერ მოვახერხე; თუ წინა კორესპონდენციებს არავინ კითხულობდა, ამას ხომ სულ არავინ წაიკითხამდა, ამიტომ ველარ გავბედე ამის გამოგზავნა, ისევ ვარჩიე ჩემს არხივშივე დამეტოვებო. ამის გამო მომივიდა, რომ ვერც რამე იმ თავყრილობაზედ შეგატყობიე და ვერც სხვა რამეზედ მოვასწარი ესლამდის რასიმე მოწერა. მე ნიკოლაძის სიტყვას ძრიელ პატივსა ვსცემ, მაგრამ ისევ შენ უმფრო დაახლოებული მგონიხარ ქართველი მკითხველებზედ, ამიტომ, თუ გიყვარდე, ცერემონიებს ნუ გავმართავთ, მართალი აზრი მომწერე ხოლმე ჩემ წერილებზედ. ესლა ამ კორესპონდენციას¹, ვგზავნი, თუ აქაური ჩვეულება არის ვისთვისმე საინტერესო, მგონია, ამანაც ივარგოს.

ნიკოლაძესთან მიწერ-მოწერა მაქ, მაგრამ მისი საქმის შესახებ ვერასა

გწერ; ისიც არას იწერება ამის შესახებ. ამ დღეებშიც ნ. ლოლობერიძე იყო აქ, ისიც ლონდონიდან მოდიოდა. იმან მითხრა, რომ ვითომ ნიკოლაძე გაყიდვას უპირებს თავის ქვის ნახშირს, მაგრამ არც ამის შესახებ აქვს გათავებული საქმეო. რამდენათ ნამდვილია ეს საქმე არ ვიცი. უსათუოთ შენც გეკნება მიწერ-მოწერა ნიკოლაძესთან და ჩემი მოწერა იქნება, საჭიროთაც არ ნახო.

მთელი აქაური რუსობა ნეჩაევის საქმეს არიან ეხლა მინდობილი. დღემდის მისი გინების მეტს კაცი ვერავისგან რას გაიგონებდა, მაგრამ ეხლა რაღაცა დაე-მართათ, ძრიელ თავს გამოიდევს, პროკლამაციები გამოსცეს ნემეცურსა და ფრანციზულ ენებზედ, შესანიშნავ პირებთან მოლაპარაკება აქვთ, რომ საზოგადო აზრი გადაიყვანონ თავის მხარეზედ. დღემდის არსითა სჩანს საქმე როგორ გათავდება, ეს ერთი თვეა რაც ნეჩაევი დაჰყრილია, მოელიან რუსის მართებლობიდან დასამტკიცები საბუთებს, რომ ის პოლიტიკური დამნაშავე არ არის. მაგრამ ჯერ არაფერი მოსულა. გუშინ გავიგე, რომ კოლუშკინი ჩამოსულა და ზოგს ის ჩამოიტანდა საბუთებსაც. ჟენევაში რომ დაეჭირათ, მაშინ იმედი იყო, რომ არ მისცემდნენ რუსის მართებლობას, მაგრამ ციურისში ძნელი საიმედოა. ამ საგნის შესახებ შეეიცარიასა და რუსეთს შუა არავითარი პირობა არ არის, ამის გამო, ფედერალური კანონის ძალით, მარტო კანტონსა აქ ნება, როგორც თითონ დაინახავს ისე გადასწყვიტოს; მაშასადამე ციურისის კანტონზედაა ყველა დამოკიდებული, ციურისის კანტონი, შენც იცი, ნემეცური კანტონია და ვინ იცის იქაური ხალხი როგორ მონაწილეობას მიიღებს ამ საქმეში. ციურისში მუშა ხალხი, ეხლაც ძლიერ უარზედ არისო, როგორც აქ ისმის. ამ წიგნის მოსვლამდის იქნება კიდევ გაიგო ამ საქმის დაბოლოება.

გიორგი წერეთელს ბოდიში მომთხოვე, რომ მისგან შამოთვლილი სულ ვერ ავისრულე. ეგა მწერდა, რომ მე წავსულიყო ციურისში და ისე დაეხმარებოდი ახლად მოსულ ქალებს² და შინაგვებისათვის; ეს სრულებით შეუძლებელი საქმე იყო ჩემთვის, რახანც ეს სამი თვე იქნება ყურგახვრეტილი ფარა არ მომეძევა და წასვლა-მისვლისათვის 30 ფრანკი იყო საჭირო. სხვებ წიგნი მაშინათვე მივსწერე მათ და პირიქითა ვსთხოვდი, რომ თუ რამეში ვიქნებოდი საჭირო არ მომრიდებოდნენ, წასვლა მაინც არც საჭირო იყო. რახანც ივანემ³ ციურისი კარგათ იცის და ჩემზედ ბევრათ უკეთ ის დაეხმარებოდათ მათ, ამ ქალების შესახებ ასე ორი სიტყვით არ მინდოდა გათავება; არა მარტო ახლად მოსულებზედ, სულ საზოგადოთ მოსულებზედ და მოსასვლელებზედაც, მაგრამ ამ წიგნში არსად ხერხდება, ძრიელ რიგზედ კი იქნებოდა, რომ მომეწერა; ეს არის „დროების № 32 მივიღე, სადაც მოწინავე სტატია ამ საგანზედ არის, მაშასადამე, შენი აზრიც თვალის წინა მაქვს. ყველა ამ საფუძველს გარდა მაინც ვარჩიე ამ აზრის სხვიმისთვის შენახვა.

ამას წინათ ძიგოვეის წიგნში შენა მწერდი, რომ, რახანც ვიცნობდი გ. შარვაშიძეს⁴, მისთვის მომეწერა მეც წიგნი თეატრის შესახებ. შენ თითონ იცი თუ ამ საქმეში მე დავიზარებდი, მაგრამ საიდან რა მომეხერხებოდა, რომ მისი აღრესი სრულებით არ ვიცი და რაი აქედგან წამოვიდა კიდევაც აღარა გამიგია, რა დაემართა; სრულებით არავითარი მიწერ-მოწერა არა გვაქვს ერთმანეთში და ამისთანა საქმეზედ პირდაპირ მიწერა არ ვიცი რამდენადა გამო-

სადეგი იქნებოდა. უკეთესი იქნება რომ ამ საგანზედ მისწერდე ჩხოტუას. ის ორი ძრიელ კარგი მეგობრები არიან.

ჩემი სწავლის მდგომარეობა ბევრად გაუმჯობესდა. ენის მხრით აღარ მაქ დაბრკოლება და რამდენადაც შესაძლებელია, შეუდექი საგნების სწავლას. ამ ზაფხულზედ ისევ აკადემიაში შესასვლელად მომიხდა ცოტაოდნათ შემზადება კიდევ, რადგანაც აქ ბუნებითი საგნების ფაკულტეტისთვის და მატემატიკური ფაკულტეტისათვის ერთად კითხულობენ პირველ წელიწადს; მაშასადამე მაღალი მატემატიკაც უნდა ვისმინო, ამისათვისაც დამჭირდება შემზადება. სწავლა დაიწყება იქ 15 ოქტომბერს, შესვლაც მანამდის შეიძლება. მე აქამდისაც შევიდოდი, მაგრამ ფულს აქ წინააღმდეგობა ითხოვენ, ამისათვის მანდიდგან ფულის მოლოდინებაში, მეც შეუსვლელი ვარ. საზოგადოთ, ამ ჩემი აქ დარჩენის შესახებ უმფრო დაწვრილებით მოგწერ საკუთარ წიგნში, რომლის მოწერა უსათუოდ მალე დამეჭირება.

ამ მიმავალი თვეების ფულები ჯერ არ მიგვიღია. ძიგოევმა მოგიკითხა.

ამჟამად დანილოვის ცოლია აქ და ძრიელ შამოგეხვეწა, რომ რასაც ის თავის წიგნშიდა გწერდა მალე აუსრულო. ის მოვიდა აქ პარიზიდან და რამდენ ხანს დარჩება აქ არ ვიცი.

შენი ბესარიონ ჯაფარიძე

საქ. № 41, ფურ. 2.

№ 20

1872 წლის ოქტომბრის 1. — ბესარიონ ჯაფარიძის
წერილი სერგეი მესხისადმი უენევიდან.

სერგეი! ეს ოთხი დღე არის რაც ფული მივიღეთ და ზოგი ამისათვის და ზოგი სხვა საქმეებიცა მქონდა მოსაწერი, მხოლოდ თავისუფალს დროს ვეძებდი, რომ ყველა რიგზე და ვრცლად მომეწეროს. ეხლა, როგორც შენც დაინახამ ამ წიგნიდან, — იმისთანა შემთხვევა მომივიდა, რომ შენთვის აუცილებლად უნდა მომეწერა წიგნი და რაც შეიძლებოდა ერთობ საჩქაროდაც მომიხდა, ასე რომ სხვა საგნებზედ ვერასა გწერ; მაგრამ სხვა საკუთარ წიგნსაც მალე მოგწერ, სადაც უმფრო თავისუფლად და აუჩქარებლად მოვილაპარაკებ ყველაფერზედ. ეხლა აი რასში არის საქმე: დანილოვის ცოლს დღეს მოუვიდა წიგნი თავის ქმრიდან, სადაც იაგორი მასა სწერს ერთობ უშვერს წიგნს და სხვას გარდა კიდევ სრულებით უარს ეუბნება შვილის დაშორებაზედ. ამ წიგნმა ერთობ გადარია სოფიო ალექსანდროვნა და შეშლილივით მორბის მანდეთკენ. უსათუოდ ორ კვირას ეს მანდ იქნება და ექნება თავის ქმართან მოლაპარაკება. ეს უნდა გითხრა სერგეი, შენზედ არის დაიმედებული და თუ მოინდომებ მეცა მგონია, რომ საქმეს კარგათ გაათავებენ. ჩემის მხრით გიორ-

გი წერეთელსაც ესთხოვ, რომ მანაც შემწეობა გამოუჩინოს ამ ქალს. ამბავს დაწვრილებით, ზოგი თითონ გეცოდინება, სერგეი, და სხვას თითონ მოგიყვება სოფიო ალექსანდროვნა. თავი საქმე იმაშია, რომ ამას უნდა თავის შვილის თანყოლა; უნდა აქ წამოიყვანოს და სწავლასაც აქ მისცემს. მე მგონია, რომ ყოველ შემთხვევაში, მაგის აღზრდა ბევრათ უკეთესი იქნება თბილისში აღზრდაზედ, ვისიც ხელშიდაც უნდა იყოს, ამით არა დაბრკოლდება რა; მე კიდევაც მგონია, რომ დედის ხელში ბევრად ემჯობინება მაგ ყმარწვილისათვის, განსაკუთრებით ამ ათ წლამდის მაინც. იავორ დანილოვს ფულით შეუძლია შემწეობა, მართალია, მაგრამ ეს შემწეობა აქაც კარგათ მოხერხდება, იმ განსხვავებით, რომ დანახარჯი ფული აქ ერთი-ათათ უმფრო უკეთეს ნაყოფს მოიტანს ვინემდის მანდ. ეს ყველაფერი თითონ დანილოვისათვისაც ადვილი გასაგები იქნება და ამიტომ არა მგონია, რომ პიროვნული უსიამოვნობის გულისათვის შვილის მომავალი დაბრკოლებაში შეიყვანოს. რომ ცოლ-ქმრობა კარგათ წასვლოდეთ ხომ უკეთესი იქნებოდა, მაგრამ ახლა რადგანაც სხვა ნაირად საქმე წავიდა, ისევ სჯობს მოიქცეს რიგიანად როგორც პატიოსან კაცს [შეფერის] და ყოველი ქმრის მოვალეობა მოითხოვს. სხვებ სერგეი, როგორცა ვხედავ, თავი და ბოლო შენზედ არის დამოკიდებული და შენ იცი როგორ მონაწილეობას მიიღებ ამ საქმეში. მე, ჩემის მხრით, მეტი აღარ შეიძლება, ისე გეხვეწები, რომ ძრიელ გულით მოინდომო ამ საქმის გათავება ისთე, როგორც საქმის თვისება მოითხოვს. მე არ ვიცი შენ როგორ შეხედავ და მე, უნდა გითხრა, ძრიელ სამწუხაროდ მიმაჩნია სოფიო ალექსანდროვას მდგომარეობა. მეტი, მგონია, საჭირო აღარა არის რა მოსაწერად.

სხვა ჩემი საკუთარი საქმეების შესახებ მალე მოგწერ ცალკე წიგნს და ვეცდები რაც მომიხერხდება ვრცლად.

ძიგოევმა მოგიკითხათ. შენი ბეს. ჯაფარიძე

საქ. № 41, ფურ. 2.

№ 21

1872 წლის ნოემბრის 12. — სტეფანე ზარაფიშვილის¹
წერილი სერგეი მესხისადმი პეტერბურგიდან

Милейший Серго! Вот уже десять дней, как я здесь и только сегодня успел приступить писать к тебе письмо.

Приехав в Петербург, я дня два оставался в гостинице, а потом переехал в Chambres garnies. Конечно ты должен удивиться, что я столько времени здесь. Дело в том, что я сестру отправил в Цюрих, а сам остаюсь здесь, причем до сих пор никаких препятствий не представляется и мне сказали, что я этим заграничным паспортом могу проживать целых два года. Между прочим, я уже просил Эзова, чтобы он принял какие-нибудь меры для постоянного моего пребывания

по праву. Все это оставь при себе, иначе Губернское правление, узнав, может мне повредить.

После этого предисловия приступаю к самому делу. Тебе следовало получить первого ноября с Адамова по расписке выданной 31 июля 1870 года на сумму 6000 сер. % купонные деньги 150 руб., по расписке выданной 25 февраля 1871 года с суммы 4000 руб. купонные деньги сто рублей, по расписке выданной 15 сентября 1869 года на сумму 3000 руб. купонные деньги 75 руб., по расписке выданной Грикуром Агабековым от 19 октября 1872 года на сумму пять тысяч рублей по выигрышн. билету, купонные деньги 125 руб. сер.; пять билетов тысяче рублевого достоинства, следуемые мне по этой последней расписке, т. е. по расписке выданной от 19 октября 1872 г. согласно обещанию, данному мне Грикуром Агабековым, пожалуйста получи и перешли по почте или они могут и сами прислать, только тогда пусть покажут тебе почтовую квитанцию и только в таком случае возврати мою расписку.

Затем с Фарнаоза Исарлова следует получить нужные деньги по двум распискам, по одной выданной от 9 марта 1876 года 75 руб. причем 25 руб. за ноябрь купон, а 50 за сентябрь купон и на другой расписке, выданной 24 мая 1872 года купонные деньги 80 руб. Если Степан Мосесов приехал, то не забудь получить с него приказал(?) билет в 1000 руб. с процентами. Когда от Адамова пять билетов на 5000 руб. вышеупомянутый получит, то тогда за счет моего долга Адамову в 4000 руб. сер. уплати 2880 руб. с процентами с июля этого года по 287 руб. в месяц, которые мне следует получить с Адамова по расписке выданной от 1 января 1871 года. Кроме всего этого сообщи нанял ли Клименко или кто другой, получил ли что-нибудь с квартир, виделся ли с Таировым для получения залогового условия и со страховым для получения процентных росписок и выручилось ли что-нибудь по делу с Тархан-Моуравовым. Деньги которые получишь перешли на мое имя в С. Петербургский частный коммерческий банк. Адрес мой следующий: На углу Большой Морской и Кирпичного переулка, дом Воронина № 20, кв. № 30.

В конце письма считаю долгом сообщить, что деньги Дзигоеву и Джапаридзе переслал², виделся с Тархановым, живет очень мило и при этом сильно занимается от 9—5 в классе, а потом дома. Завтра или после завтра хочу съездить к Кирилу³, он живет на Петербургской стороне.

Сестра уже в Цирixe и устроилась при пансионе. Сообщи, пожалуйста, уехал ли Измайлов⁴. Поклон Церетели⁵, что как его фонды, а также поклон всем товарищам.

Уважающий тебя Ст. Зарапов

P. S. Я забыл в Тифлисе свой альбом, будь так добр перешли его мне, а самое лучшее попроси Алхазова распорядиться этим.

С. Зарапов.

P. S. P. S. Как „დროება“, не забудь прислать, а также, пожалуйста и „კრებულო“, С. З.

№ 22

1872 წლის დეკემბრის 22 — სტეფანე ზარაფიშვილის წერილი
 სერგეი მესხისადმი პეტერბურგიდან

Многоуважаемый Серго! Я уже писал тебе, но до сих пор никакого ответа не имею; не знаю чему приписать, вероятно ты не получал.

В прошлом письме я сообщал о процентах, которые тебе следовало получить. Не знаю получил или нет. В декабре тоже следуют проценты, а за январь так и очень большие, но не имея никаких известий от тебя, не знаю что и писать.

Ты осведомлялся у сестры послал ли я деньги Джапаридзеву, об этом я сообщал, что послал три дня спустя, после приезда. Адрес мой следующий: на углу Большой Морской и Кирпичного переулка, д. Воронина, № 20—5, кв. № 30. Если деньги будешь присылать, то пошли в СПбург Частный коммерческий банк.

С. Зарапов.

საქ. № 44, ფურ. 1.

№ 23

1872 წლის დეკემბრის 26. — ბესარიონ ჯაფარიძის
 წერილი სერგეი მესხისადმი ქენევიდან

სერგეი! ეს ერთი თვეა რაც მინდა წიგნის მოწერა და ვერას გზით ვერ მომიხერხებია, ვერც გამოვგზავნე მარტო წიგნი და ვერც კორესპონდენციის დაწერა მოვახერხე, მოწერა კი ძრიელ საჭირო იყო. ნიკოლაძე მოგიყვებოდა რა მდგომარეობაში დატოვა მან ძიგოვეი. მისი მდგომარეობა თანდათან უმფრო უარდაუარ მიდის. გუშინ მომივიდა ივანესაგან წიგნი, მწერდა, რომ ყოველ მინუტში მოველი მის სულის ამოსვლასო. საწყალი ამ გაჯახირებაში არის ეს ოთხი თვე, არც მოკვდა, არც დარჩა. ამ წარსულ აგვისტოს დამლევს გახდა ავად; ავად შენც იცი, მანდაც იყო, მაგრამ ამ დროს სალოგინოთ გაუხდა საქმე, სექტენბერსა და ოკტონბერში უმეტესი ნაწილი იწვა ლოგინში. ზოგმა ნაცნობებმა და განსაკუთრებით დოკტორებმა ურჩიეს ქენევის დატოვება და იტალიაში წასვლა, ისიც ძრიელ შეშინებული იყო თავის მდგომარეობაზედ და გაბედა აქიდგან წასვლა. სამხრეთ იტალიაში არსით მოუხერხდა, უფულობის გამო წასვლა, მაგრამ მაინც არჩია ლოკარნოში გადასვლა, რახანც იქაური ჰავა სჯობია ქენევისას და მის გარდა კიდევ იქ იყვნენ ზოგიერთი მისი ნაცნობი რუსები. უნაცნობებოთ უძნელდებოდა სადმე წასვლა. ამ ადგილის გამოცვლამ სარგებლობის მაგიერად საშინლად აზარალა მის სიმრთელეს; გზაზედ დაიმძრა ერთობ და მასთან კიდევ მგონია შეცივნოდა და მივიდა თუ არა ბინაზედ დალოგინდა და როგორცა სჩანს, მგონია, ამ დალოგინებით გაათავოს თავისი სიცოცხლე. ბევრი გაჭირვება გამოიარა საწყალმა, იქ მოუვლევლობით და უბატ-

რონობით, სანამ ივანე არ წავიდა მასთან, ეხლა როგორც არის ათავებს თავის უკანასკნელ დღეს. მე ვერას გზით ვერ მოვახერხე მისი თან გაყოლა, ჯერ რომ ლექციები ვერ მივატოვე და მერმეთ და უმფრო თავი საქმე ეს იყო, ფული არსად იყო. ძიგოვეს წასასვლელად, როგორც იყო ვიშოვეთ, მაგრამ მეტი კი არსად მოხერხდა გვეშოვა. მაინც დიდი დანაშაულათა ვხედავ ჩემ თავს, მაგრამ საქმეს ეხლა აღარა ეშველებარა, რაც შემწეობა მოხერხდება, იმასაც შენგან მოველით, სერგეი, რასაკვირველია ფულის მხრით, ძველ წესზედ უნდა მოგვივლიდეს ფული თებერვლის პირველ რიცხვებში მანდაურის ანგარიშით, მაგრამ, უნდა მიიღო ჩვენი ესლანდელი მდგომარეობა სახეში და რაც შეიძლება მალე მოგვაშველოთ ფული. ამასთანავე ისიც უნდა გთხოვო, რომ თუ შეიძლება დღეს ძიგოვეისათვის ნახევარი წლის ერთად გამოგზავნე, რახანც ერთი, რომ ბევრი ფული გვჭირდება დღიური ხარჯისათვის და მეორეთ, ბევრი ვალი გაუჩნდა მას, რომლების გადახდა, ზოგიერთის მაინც აუცილებელია. თუ 6 თვისას ვერ გამოგზავნი, იქნება სხვა მხრით უშოვო საიდგანმე, თორემ სამი თვის ფულით არაფერი მოუხერხდება. სხვებ როგორც დაინახო, ამ ამბების დაგვარად, ისე მოიქეცი. მე ჩემის მხრით დიდის მოუთმენლობით მოველი შენს პასუხს.

სხვას ამ წიგნში ვერასა გწერ, ერთობ მეჩქარება. იქითა კვირაში კიდევ მოგწერ წიგნს, მაშინ ჩემს ამბებს შეგატყობიებ. ვეცდები, რომ კორესპონდენციაც მოვაშალო მანამდის. მიქელაძე¹ ეს სამი დღეა წავიდა პარიზში, იქიდანაც მალე მოგივა კორესპონდენცია. ამას წინ წიგნითა მკითხავდა აქაურ აკადემის ამბავს ზარაფთვის² ქალი და როგორცა ვფიქრობ, ამ ცოტა ხანში ისიც აქ გადმოიხანავდება.

დანარჩენი ამბები მეორე წიგნამდის. შენი ბეს. ჯაფარიძე.

საქ. № 41, ფურ. 2.

№ 24

1873 წლის იანვრის 30. — პავლე იზმაილოვის წერილი სერგეი მესხისადმი ციურხიდან

Дорогой Месхи, ты, я думаю, и не ждешь подобной необычайности, как письмо от меня да еще и из Цюриха. Уезжая, помню, я чуть ли не клялся, что никакие черты не удержат меня в этом, теперь уже совершенно русском городишке. Но... человек предполагает, а бог располагает — и вот я в Цюрихе... засел. Как и зачем я в Цюрихе ты узнаешь из нижеследующего моего рассказа. Он будет не длинен, ибо начало его тебе уже известно: именно моя поездка в Локарно к умиравшему Дзигоеву. После его смерти, что было 13 января я двинулся обратно в Цюрих, чтоб оттуда перебраться в Женеву, или дальше в Париж. Но приехавши в Цюрих и пересчитавши свои капиталы, я насчитал всего лишь 30 фр. — сумма вовсе не парижская и даже не женевская — все прочее я истратил на похороны Дзигоева. Дня два назад только были получены братом твоим деньги 340 фр. и из них то я взял сто фр. и с ними двинулся дальше. Об этих деньгах он тебе телеграфировал, но почему-то

от тебя еще нет ответа. Он не знает для кого и какие это деньги. А между тем деньги ему нужны на уплату долгов по смерти и болезни Дзигоева, да и сам он без денег. Размер долгов следующий: касса — 100, Тыщенко — 100, Зарапова — 60, Я — 240, Джапаридзе (у кого-то взял) — 60, некто Ширмер — 100, Акимов — 100, Цион — 100, Чрусбей — 200, Д. Сараджев — 50, Николадзе — 450. В итоге 1550. Из них последние 450 в Тифлисе — остается 1100 фр. Если бы ты, вместо того, чтобы высылать ежемесячно, выслал деньги Дзигоева сразу в этом размере, то было бы недурно, ибо миссия из уплат крайне важные и спешные. Тем более что сумма небольшая. Довольно об этом.

Передай Петру, что Гребницкая настоятельно требует от него ответа на свое последнее письмо. Ее крайне беспокоит его упорное молчание. Кстати, будешь писать, сообщи скоро ли он сюда двинется, а если двинется, то куда именно. Не обращаюсь с этой просьбой к нему лично, ибо знаю его охоту к переписке. Сообщи также подробности о типографии — не было ли скандалу с хозяином квартиры (я как то все предчувствую), о библиотеке, школе, Сараджеве (пусть о школе пишет он) и вообще обо всех моих хороших знакомых и товарищах. Что газеты и лишние листы. Попроси Шавердова писать о семинарии и себе. Правда ли что Крыжановская пошла по стопам Георг. Ефим., то есть записалась в филологи — в добрый час. Прощай. Жму руку.

П. Измайлов.

საქ. № 46, ფურ. 2.

№ 25

1873 წლის თებერვლის 22. — ბესარიონ ჯაფარიძის
წერილი სერგეი მესხისადმი უნეწვიდან

სერგეი! როგორც არის ამდენი ხნის დაპირების შემდეგ გიგზავნი კორესპონდენციას¹. ძრიელ მეეჭვება კი, რომ ივარგოს, ჯერ რომ როგორღაცა ერთობ ახირებულ საგანზედ ვიწერები და მერმე არც სხვებ არის კარგი. ეს იმიტომ მომივიდა რომ ერთობ დიდხანი გავიდა რაც არა გამომიგზავნა რა და ისევ ცდას და რჩევას ესევე ვარჩიე, რახანც ეს ცდა და რჩევა, ერთობ გრძელდება ხოლმე. ამდენი ხნის ჩემ სიხუმეს ნურც მარტო ჩემ სიზარმაცეს მიაწერ სერგეი. ახალ წლამდის, სხვა შემთხვევებს გარდა, ის იყო თავი მიზეზი, რომ აკადემიაში შევედი და სანამ მოვეწყობოდი და შევეჩვევოდი აქაურ წყობილებას ვერარა მოვახერხე. ერთობ ახირებული არის აქ ლექციების კითხვა; დილით 12 საათამდის კითხულობენ, 12 სათიდან პირველ საათამდის შეჩერდება და მის შემდეგ ხუთ საათამდის გძელდება. რჩება მარტო საღამო, რომელიც ხან რაში გადის და ხან რაში; საჭირო საქმეები ყოველთვის იპოება ამ მოკლე დროსთვის. მაინც რაც უნდა ყოფილიყოს ახალ წლიდამ მინდოდა რიგიანათ გზავნა, რომ საწყალი ძიგოვეის² საქმე არ შეგვმთხვევოდეს. ეხლა ეს არის

ვიწყებ და, თუ ღმერთიც ჩემკენ იქნა, ვეცდები შემდეგში მაინც მოვიგო შენი გული. აქ მიწოდდა ისიც გამეხსენებოდა, რომ შენც ერთობ დაგავიწყდი არა როგორც „დროები“-ს რედაქტორს („დროება“ ძრიელ რიგზე მომდის), არამედ როგორც დაახლოვებულ ნაცნობს, მაგრამ ვარჩიე ისევ მოთმინება იმ იმედით, რომ ამდენ მოთმინებაში იქნება ბოლოს დროს მაინც აღარ დამჭირდეს ეს გახსენება. ეს ჩემი კორესპონდენციების გამოუგზავნელობა არის მიზეზი, რომ ეხლა ვერას ვიწერები იმის პასუხად, რასაც ნიკოლაძე სწერდა დ. მიქელაძეს. მე ვფიქრობ, რომ სანამ მე თითონ არ დავიწყებ რიგზედ კორესპონდენციების გზავნას, მანამდის არც არის რისმე სხვისი მოწერის ნება მექნება. რასაც სწერდა ნიკოლაძე დ. მიქელაძეს ის შენც გეცოდინება, თითონ უსათუთო მოგიყვებოდა და ამიტომ არასა გწერ ამ წიგნში.

ძიგოვეის ანბავს ერთობ გვიანა გწერ, მაგრამ ესეც მიტომ მომივიდა, რომ იზმაილოვმა და ივანემ მოგწერეს ყველაფერი და მე მაინც და მაინც აღარას ვაჩქარიდი. მისი ვალების შესახებ ხომ ყველაფერი მოგწერეს. მე გაგიმეორებ კიდევ რომ მაგ ვალებში ნიკოლაძის ფულებიც არის და მას გარდა 200 ფრ. სხვისაგან ქონდა ნასესხები, რომელიც უარს ამბობს მის უკან მიღებაზედ, ეს სხვა ერთი ჩერქეზი არის, ურუსბიევი, რომელიც ძიგოვეის აქ ყოფნაში ისიც აქ იყო ყველის კეთების სასწავლებლად და ეხლა პარიზში არის. დანარჩენი ფულის გაძოგზავნას ან შოვნას შენ იცი როგორ მოახერხებ; მხოლოდ გითვლი რომ მათში 500 ფრ. მაინც ერთობ აუცილებლად არის გადასახდელი.

ძიგოვეის სიკვდილზედ მე თითონ დავესწარი. ათი დღით წინ მომივიდა მისგანვე ტელეგრამმა და მეტი გზა აღარ იყო, წავედი მეც; ოთხი დღის შემდეგ იზმაილოვიც მოვიდა იქ. შენი ძმა იქ აღარ იყო. რაც შესაძლებელი იყო კარგათ დავმართხეთ. არავითარი საეკლესიო ცერემონია არ ყოფილა. კუბოზედ ჯვარიც არ დავვისვამს. გავასვენეთ მუსიკით და ხალხიც ბევრი გაყვა. ბაკუნინი იყო იქ და მისი პატივისცემის გულისათვის ყველა მისი ლოკარნოს ნაცნობები მოვიდნენ. თითონ საფლავზედ მანვე თქვა სიტყვა ძიგოვეის ვინაობაზედ და ბოლოს დასძინა ისიც, რომ ძიგოვეი მარტო სწავლისათვის არ მოსულა აქაო, ის მოვიდა აქ, რომ გაცნობოდეს თავისუფალ ხალხს და თავისუფალ ცხოვრებას და შემდეგ მოეხმარებოდა თავისი გონებითი და ზნეობითი ძალა იმ საზიზღარი დესპოტიზმის მოსაშორებლად, რომელიც მის საკუთარ მამულს აწევს დღემდისო. მას შემდეგ ერთმა იქაურმავე სიტყვა სიტყვა, მაგრამ ეს სიტყვა უმფრო პაპის წინააღმდეგათ იყო მომზადებული ვინემდის ძიგოვეის შესახებ. ძრიელ ვწუხვარ რომ არსით მოხერხდება მოწერა თორემ ბევრი რამე მაქვს მოსაწერი ბაკუნინის მუსაიფთაგან.

ბოლოს ცოტაოდენს ჩემს საქმესაც შეგატყობინებ. მე ამ წელიწადს ბუნებითი საგნებს ვსმენულობ; წლის დასაწყის მიწოდდა სტუდენტათ ჩავწერილიყო და მესმინოს ყველა ის საგნები, რაც პროგრამით მოითხოვება. ამ აზრით თხოვნაც მივეცი და თან ჩემი პეტერბურგის უნივერსიტეტის მოწმობაც წავადგინე. ამ მოწმობით კიდევაც მიმიღეს, მაგრამ მე ისევ ვარჩიე თავისუფალ მსმენელათ დარჩენა ამ მიზეზის გამო: მარტო ლექციების სმენისათვის უნდა გადამეხადა ამ პირველ წელიწადს 130 ფრ. მე არას. გზით არ მიწოდდა,

რომ მარტო ლექციები მესმინოს და პრაქტიკულად არ მემუშავებოდა რამე, რახანც, შენც კარგათ იცი, უპრაქტიკოთ სულ ფუჭია რასიმე სწავლა; მართალია ეკზამენის დაჭერა შეიძლება, მაგრამ მალე ავიწყდება ყველაფერი კაცს. კ. ფოხტმა³ პირველ ლექციაშიდვე ის გვითხრა, რომ ვისაც ზოოლოგიის სწავლა უნდა თავის თვალთ უნდა დაათვალიეროს და თავის ხელით უნდა იმუშავოსო, თორემ ლექციების რვეულებით თქვენ ვერას შეიძენთო და ისევ სჯობია რომ თავს არ შეიწუხებდეთო მარტო ლექციების წერით და მისი ზეპირებითო. ზოოლოგიის ლაბორატორიაში მუშაობა კი მარტო ღირს 10 ფრ. თვეში ან 80 ფრ. წელ. აქ რო მემუშავებოდა სულ ლექციების ფასიანათ მიჯდებოდა 210 ფრ. სწავლის ფასი. ეს მე ვერსით მოვახერხე. ამიტომ ვარჩიე ისევ თავისუფალ მსმენელობა და პრაქტიკული მუშაობა; ლექციებშიდ მარტო ზოგიერთს ვსმენულობ. ამ სემესტრში: ფიზიკას, ზოოლოგიას და ვმუშაობ ზოოლოგიის კაბინეტში — ეს სამი თავი მუშაობა მომდის 80 ფრ. ამ სემესტრში. ზოოლოგიას ფოხტი კითხულობს. სამწუხარო არის, რომ ცოტა კარგა თავისუფლათ არ არის ფრანციზულ ენაში და გამოთქმაც სულ ნემეცური აქ; ამის გამო სტუდენტობას, საზოგადოთ, ეძნელებათ მისი ლექციები.

სხვებ უნდა გითხრა დაუფასებელი რამე არის ეს აკადემიისათვის, რაც რამე გაუმჯობესობა შამოდის აქ ან თუ რამე საჭირო იქნა ან სტუდენტებისათვის ან, საზოგადოთ, აკადემიისათვის სულ ის არის მისი მოთავე. დიდ რჩევაში თითონ არის დებუტატთ და იქაც ამ მხრით მუშაობს. ეს ორი წელიწადი არის რაც ზოოლოგიას კითხულობს და ისე მოაწყო მისი კაბინეტი და ლაბორატორია, რომ უწინ კიდევ არავის მოზმანებია ამნაირი რამე. აქ. საზოგადოთ გეოლოგიასა კითხულობს ზოლმე; დანილოვის ცოლიც მის ლაბორატორიაში მუშაობს წელს. ამ უკანასკნელმა გთხოვა, რომ შეატყობინო მისი ვექსილის საქმე და მასთან შეუტყო კ. ლორთქიფანიძესთან, თუ რა უყო იმან იმ ფურცელს, რომელიც დანილოვის ცოლმა მაგას გადასცა და სადაც აწერდნენ ხელს ლესგაფტის სახელზედ სტეპენდიის შესადგენათ მედიკურ აკადემიაში.

ივანე მწერდა, რომ გინდა დ. მიქელაძის და ზარაფოვის ქალის ადრესი, გიგზავნი ორივეს: დ. მიქელაძის: Paris, Boulevard S-t, Michel, 31.
 მ. ზარაფოვის: Geneve, Feraassiere 15, che, r M-me Rohrer.

იზმაილოვი აქ არის და გითვლის მოკითხვას. ფულები ჯერ არ მომსვლია და არ გეწყინოს, რომ უმარკოთ გიგზავნი წიგნს.

შენი ბესარ. ჯაფარიძე

საქ. № 41, ფურ. 2.

№ 26

1873 წლის მარტის 19. — სტეფანე ზარაფიშვილის წერილი სერგეი მესხისადმი პეტერბურგიდან

Многоуважаемый друг Серго! Извини, пожалуйста, что так долго не писал тебе; насколько я тебя заставил теперь ждать, настолько же ты меня заставлял ждать раньше. Впрочем я все же более виноват и уже теперь постараюсь в своем ответе ничего не позабыть.

1) Так как Страхов сказал, что он потерял процентные расписки, то будь так добр попроси его выдать тебе расписку в том, что он потерял и что в случае если найдет, то обязательно возратить. Считаю не лишним напомнить, что срок его векселя 20 апреля, а потому в случае неуплаты не замедли взыскать.

2) Скажи, пожалуйста, Адамову, что расписку в 4000 руб. я выдал именно для выкупа 5-ти билетов на 5000 руб., заложенных в банке. Так как эти билеты стоят здесь 95 руб., то мне гораздо выгоднее получить и продать. Скажи Грикуру Агабекову, что он обещал выслать эти билеты первую почтою. Так, пожалуйста, похлопочи взять эти билеты и вышли, иначе не соглашайся на погашение 4000 долга. Если же билеты получишь, то в счет долга уплати 2880 руб. с процентами по 1 апреля 1873 г. по 12% и процента с 16000 руб., срок которому был в июле прошлого года по 1-ое апреля 73 года, что составит 1440 руб. по 12%.

3) Ты писал, что получил от Мельникова¹ приходный билет напрасно только им обеспечивал.

Если неудобно будет получить с прихода, то продай.

4) Что касается до квартиры Клименко, то приходится только выразить сожаление, потому что он согласился уже дать 1200 р. на будущий год, надеюсь, что за эту цену не отдашь.

5) С лавочником Георгием нечего церемониться и объяви ему, если он не желает платить за крайнюю лавку, то может совсем очистить, что касается до средней лавки, если сам не жает платить, то как же он может не позволить дать Аветису, на то у тебя полная доверенность.

Я же Георгию, конечно, никаких тысячу рублей не обещал, а предложил ему исправить на свой счет, а за это я ему отдавал эти лавки на восемь лет за теперешнюю цену.

6) Узнай у Якова Исарлова, что он сделал по делу, которое я ему поручил, именно освобождение из-под секвестра моих лавок, находящихся на Армянском базаре и на Майдане. Это тем более важно, что срок по векселю уже наступил 1-го января, а я ему обещал в случае удачного окончания разорвать этот вексель.

7) Во втором письме от 23 декабря ты писал по делу Цовьянова, а в третьем ты сообщил, что в обеспечение этого долга ты дал приходный билет и 600 рб. полученных от Корнеки. Не понимаю, зачем это нужно было делать, когда от Адамовых большие получки.

Для взыскания с Цовьянова я при этом письме присылаю тебе доверенность.

8) С Николадзе², как тебе известно, следует получить 2000 руб. с процентами по 1-ое апреля по 12% в год. Из них ты можешь дать Церетели³ 1200 руб. на поездку за границу, сумма я думаю, совершенно достаточная.

9) Попроси Адамова высылать моему двоюродному брату Ивану Зарапову сумму, которую он потребует, конечно, в счет моих денег.

10) Твое предложение об уплате 600 руб. в год в счет твоего долга вполне принимаю, что же касается до то она мне очень много должна, и до сих пор ничего не уплатила, точно так же и ремесленная школа, сколько раз Измайлов брал у меня по 100 и 50 руб. для ремесленной школы, не в виде пожертвования, но заимообразно.

Когда я получил твое письмо, в котором ты просил о высылке денег

Дзигоеву, то Долгов уже сообщил мне об его смерти. Что касается до долга им оставленного, то нужно написать Джапаридзе, чтобы он условился уплачивать по частям по 100 руб. в три месяца.

11) Ты писал, что Меликов просит дать ему ссуду пятипроцентные билеты; ты сам знаешь как трудно их получить от Адамова, а если и получишь, то выгоднее их продать, поэтому придется отказать, а теперь, может быть ему и не нужно.

12) Тебе известно, что мне должен Вахтанг Орбелиани⁴ 1500 руб. и жена его 500 руб. с процентами 3 года по 8%. Будь так добр напomini им об этом долге, хотя это поручение неприятное, но тем не менее, постарайся как-нибудь с них получить, чего с ними церемониться.

13) У тебя есть расписка Корганова, который женат на Шенинг, он должен 100 руб., так нельзя ли их получить?

14) Из сумм, которые следует получить, нужно отложить 2000 руб. с процентами по 5% для церковных сумм по завещанию отца.

15) Не забудь, пожалуйста, что 3-го апреля наступит срок векселя Наполеона Аматуни на 5200 руб., в случае не уплаты подай ко взысканию.

16) Ты писал, может быть запретят „ღრგობა“, что делать в этом случае. Я думаю, что следует тогда основать другую газету, конечно, средствами можешь располагать.

Я думаю, что ничего не позабыл, а потому попрошу передать поклон всем друзьям. Ради Бога, в случае пересылки более 1000 руб. делай перевод через Гос. банк в СПб Частный коммерческий банк. Ради Бога постарайся выручить, насколько возможно скорее, и перешли через Банк. Адрес мой тот же.

При этом письме прилагаю подробный счет как получек, так и выдач⁵.

Остаюсь уважающий тебя С. Зарапов.

П О Л У Ч К И

1) Проценты за один год по расписке, выданной 10 октября 1867 года Артемом Адамовым, на сумму 60000 руб., от 1872 и 1873 года, что составит семь тысяч двести рублей — 7200 р.

При этом напomini, пожалуйста, Адамову, что он обязан представить счет по соляному откупу, согласно условию для погашения долга.

2) Проценты за 9 месяцев по 1-ое апреля 1873 года по расписке выданной Артемом Адамовым 1-го мая 1869 года на сумму 16000 руб., срок которому был 1-го июля 72 года, что составит тысячу четыреста сорок рублей — 1440 р.

При этом попроси Адамова вместо этой расписки выдать вексель по предъвлению.

3) По расписке, выданной Артемом Адамовым 1-го января 1871 г., сроком по 1-ое июля 1872 г. на сумму 2880 р и проценты по 1-ое апреля 259 р. 20 к. Все это составит 3139 р. 20 к.

4) По расписке выданной Грикуром Агабековым от 23 декабря 1869 года впредь по востребованию на сумму 17000 банковыми билетами, из которых 5 билетов на сумму 5000 р. возвращены, следует получить проценты за один год по 23 декабря 1872 года, что составит 720 р.

5) По расписке, выданной 19 октября 1872 г. Грикуром Агабековым на сумму 5000 банковых билетов по 1-ое апреля 1873 года, что составит 5125 р.

6) По долговому свидетельству, выданному Адамову на сумму 90000 р. следует получить прокатные деньги за один год с 1-го января 1873-74 г. по 3%, что составит 2700 р.

7) По двум залоговым свидетельствам, отданных Адамову на сумму 28000 р. следует получить прокатные деньги за один год с 1-го января 1873-74 г., что составит 840 р.

8) По расписке, выданной Грикуром Агабековым от 24 января 1872 г. по востребованию следует получить 1000 р. и проценты за один год и два месяца по 12%, что составит 1144 р.

Пожалуйста, потребуй от него всю эту сумму.

9) По векселю, выданному Грикуром Агабековым 1-го января 1872 года сроком на один год на сумму 3360 р., следует обменять на новый на тот же срок, на сумму 3300 р. — 360 р.

10) Приходный билет на 1000 р., отданный Меликову 14 апреля 1871 года, который ты уже получил и процента за 1½ года, со составит за 9 месяцев по 5% 45 р. и за 9 месяцев по 10% 90 р. итого составит 1135 р.

11) По двум распискам Фарнаоза Исарлова на сумму 5000 р. банковыми билетами следует получить купоны за ноябрь 125 р. по двум билетам купоны за март 54 руб., итого 175 р.

12) Полученные по расписке Корнеки 812 р.

13) По векселю Симоновых следует получить 250 руб., я ему дал срок до 1-го января 1873 года — 250 р.

14) Купоны за 1-ое марта по выигрышным билетам, отданных Адамову по двум распискам, всего 143 билета, следует получить 354 р. 50 к. — 354 р. 30 к.

15) Следует получить с Наполеона Аматуни 5300 руб. по векселю сроком по 3-ее апреля 1873 года — 5300 р.

16) По векселю Страхова следует получить 20 августа 4700 руб. — 4700 р.

Итого = 35.395 р. 70 коп.

საქ. № 44, ფურ. 5.

№ 27

[1873 წლის] აპრილის 24. — პავლე იზმაილოვის წერილი სერგეი მესხისადმი
[პარიზიდან]

На твое имя получены деньги по следующему адресу Verne Cie, Rue Taitebout, 29. Я сейчас иду сообщить им, что ты в Женеве и передам твой адрес. Хозяйка твоя чуть ли не со слезами умоляет тебя прислать ей денег до окончания месяца, как ты это ей обещал. Если можешь пришли франков 200, она действительно крайне нуждается. Что нового? Присылаю 3 № «Тифлисского вестника». Что значила телеграмма Лордкипанидзе? Где Николадзе, когда он будет здес? Пиши.

П. Измайлов.

— საქ. № 46, ფურ. 1.

№ 28

[1873 წლის] ივნისის 15 — სტეფანე ზარაფიშვილის წერილი სერგეი
 მესხისადმი პარიზიდან

Мой милый друг, Серго! Вчера получил твое письмо. Уехал я вдруг, не уведомив тебя, потому что за три дня сам не знал, но накануне, покончив некоторые счета, решил не откладывать. Затем оставить тебе двести руб., думая, что Мишо останется здесь до сентября, но так как он имел отпуск только до 1-го июля и третьего июля уже будет там, то потому и оставил все сто руб. Думая, что до этого времени ты этим обойдешься.

Когда же Мишо приедет, то есть с 3 июля ты опять будешь получать по 50 руб. в месяц, если я не выдаю ста руб., так это потому, что ты у меня занял две тысячи, на выплату которых с процентами я и вычитываю остальные пятьдесят рублей.

Что касается до Николадзе, то с ним не вижусь, а слышал от Измайлова, что дело его пока в том же положении, -то он с К^о обращался к Societe Générale, чтобы оно взялось за это дело, но это общество не может выдать денег раньше года, так как все его фонды на русские предприятия исчерпаны. Больше по этому делу ничего не знаю. Что касается до . . .¹, то . . . Собрание кончает обсуждение о свободе высшего образования и скоро будет первое чтение закона о прессе, предложенный Дюфером; содержание его еще только передается газетами по слухам, так как он еще не представлен в комиссию тридцати. Пршное воскресенье, т. е. 6 июня (н. с.) была здесь большая скачка, где первый выигрыш был во 100000 фр. (сто тыс.), народу было на Лоншенском поле более 200000. Эта скачка была интересна тем, что с французскими лошадьми конкурировали лучшие английские и когда франц. лошадь взяла первый приз, то весь народ кричал Vive la France, а гамены пели j'aimais un anglais en France ne regnera. Третьего дня, т. е. 19 июня (н. с.) был большой смотр всех войск, стоящих вокруг Парижа, французы очень довольны, а некоторыми батальона, как например, Сепгсиф даже в восторге.

Остаюсь твой друг Зарапов.

Р. С. Попроси, пожалуйста, Бебутова¹ высылать мне «Тиф. Вестник», но придется заплатить ему за год и дай ему мой адрес.

Твой Зарапов. Поклон тебе от Мишо. Зарапов.

საქ. № 44, ფურ. 1.

№ 29

[1873 წლის] ივლისის 27. — სტეფანე ზარაფიშვილის წერილი სერგეი
 მესხისადმი პარიზიდან

Любезный Серго! Вчера я получил твое письмо, на которое спешу ответить.

¹ აქ რამდენიმე სიტყვა არ იკითხება.

Прежде всего ты изумляешься тому, что письмо было адресовано Измайлову, а не тебе, между тем это очень просто объясняется. Когда в конце апреля я послал тебе деньги из Тифлиса, то получил ответ, что ты в Женеве, а что могло случиться и теперь и кроме того ты мог переменить квартиру, как и оказалось, а Измайлов живет на той же квартире, что я узнал от его родных, почему письмо и было ему адресовано.

Потом ты нашел особенный тон письма в том, что я попросил передать тебе взятые деньги у Николадзе, имевшего дерзость предположить, что его финансы могут находиться в хорошем состоянии.

Если ты в этом нашел особенный тон, то это можно только объяснить расстройством музыкальных тонов. Между тем, находясь в этом тоне, ты пишешь чорт знает что, во-первых, что ты ужасно много перенес за свое пребывание в Париже, давая этим пищу разным предположениям, я кажется аккуратно высылал тебе деньги и в крайнем случае ты имел в запасе умывальник и ковер, мною там оставленные.

Во-вторых, пишешь, что я гажу тому делу, которое некогда считал священным, а теперь может быть считаю полезным; это я гажу делу просьбою взять деньги у Николадзе, думая, что он уже твердый миллионер, ибо если бы он таковым не оказался, то я всегда оставлял за собою право присылать, я думаю этого права я еще не лишен.

Ведь я кажется не писал, что если Николадзе окажется без денег, то пусть Месхи делает что хочет. Следовательно, только моим предположением в богатство Николадзе я уже гажу самому делу, нечего красиво!

Кроме того пишешь, что ты получил телеграмму из Тифлиса о твоём отъезде, о существовании этой телеграммы я впервые узнал из твоего письма. В то время когда писал это письмо, я получаю на шести страницах написанное письмо Николадзе.

Пожалуйста передай ему, что я совсем не думал приставать к нему с платежом денег, а ругать и подавно, а только на основании слухов, предположил, что он мог бы уделить тебе, сколько понадобится на дорогу.

С этим письмом посылаю двести франков, в первых числах августа я получу деньги из Тифлиса и вышлю на дорогу, сообщи сколько понадобится. В Тифлисе Кириле² аккуратно получает 50 руб. в месяц. Скажи Николадзе, что я с удовольствием ответил бы на его письмо, но думаю что он мало нуждается в моих письменных утешениях, я воздерживаюсь от ответа. Поклон и благодарность Измайлову за привет.

საქ. № 44, ფურ. 2.

Ст. Зарапов.

№ 30

1873 წლის აგვისტოს 5. — ბესარიონ ჯაფარიძის წერილი სერგეი მესხისადმი უნეველიან

სერგეი! გუშინ საღამოს მომივიდა შენი წიგნიც, დილას ივანესაგან მივიღე ერთი წიგნი, სადაც ის მატყობინებდა შენს მოსვლას.¹ შენი მოსვლა ერთობ მიამა, მაგრამ ნეტავი იცოდე რამდენათ უმფრო მიამებოდა კიდევ, რომ შენ და ზა-

რაფოვს ერთად მოგსლოდესთ აქ მოსვლა. ჩემი მოწერა აღარ გინდა თითონ რა-
 ნეც ვიამბობდა რა უკანასკნელ გადაწყვეტილებამდის მიმიყვანა ჩემმა მდგომა-
 რეობამ, ამ გადაწყვეტილებაზედ დღემდის ვადგივარ და არ ვიცი შენთან მოლა-
 პარაკება რამდენათ გამომაცვლევიანებს აზრს. ზარაფოვი ერთობ ცოტა ხანს დარ-
 ჩა აქ. მგონია კაი ხანი უნდოდა აქ გაეთიოს, ზაფხული მაინც უნდოდა აქ ყოფი-
 ლიყოს, მაგრამ არ ვიცი რა მოეჩვენა, ან რა შეხვდა აქ მოსვლისას, ორი დღეა
 ძლივს შეჩერდა. მოიტაცა თავისი და და გასწია პარიჟში. მე ერთობ ცოტა დროს
 მეტი ვერ ვიშოვე ჩემს საქმეზედ მოსალაპარაკებლათ; მაშინაც ერთობ ადვილად
 ხედავდა იმ საქმეს, თითქო სათამაშო რამე ყოფილიყოს. თითონ თითქმის იმედი-
 სა და ფერაობის მეტი არა უთქვამსრა ჩემთვის. მისი სიტყვიდგან გამოდიოდა,
 რომ შენზედ არის ყველაფერი მინდობილი; ახლა ვნახოთ შენგან რას გავიგონებ.
 მე ძრიელ მინდოდა შენი წინდაწინ ნახვა, მერე მასთან შეყრა; ჩემდა სამწუხა-
 როდ ასე არ გამოვიდა საქმე. მე მაინც, როგორც შენა გნახამ მაშინათვე უნდა
 მივსწერო მას დაწვრილებით ჩემის გადაწყვეტილება და პირობები. ამიტომ მეტი
 არ შეიძლება ისე მეჩქარება შენი ნახვა. ივანე მწერდა შენს აქ მოსვლას ამ ორ-
 შაბათისთვის, შენ კი სამ კვირას გინდა მანდ დარჩენა, როგორც იწერები, მე დი-
 დის სიამოვნებით მოვიდოდი და კიდევაც მოვალ შაბათს, თუ ამ ფულებიდან
 იმდენი გადამიჩნა ვალებს, რომ მანდ მომიყვანოს და აქ ჩამომიყვანოს კიდევ.
 ამნაირათ ჩემი მოსვლა მანდ საეჭვოთ არის ამ შაბათისათვის. ერთი ისიც უნდა
 გითხრა, რომ სამ კვირას ვერას გზით ვერ მოვიცლი, რომ შენთან გადაწყვეტით
 არ მოვილაპარაკო, ამიტომ უსათოთ შემატყობინე, თუ ვინიცობაა ვერ მოვახერ-
 ხე მანდ მოსვლა, ისურვებ თუ არა, რომ წიგნით მოგელაპარაკო? ამ კითხვაზედ
 ამ კვირაშიდევ მომწერე პასუხი, რახანაც თუ მომიხდა მანდ მოსვლა შაბათს სადა-
 მისთვის მინდა მოვიდე, იცოდე მომწერე კი პასუხი და ნუ წაუყრუებ ამ ჩემს
 წიგნს ჩვეულებისამებრ, თორემ სხვიმინდელსავით ხომ არ შეგრჩება, აქ რუსე-
 თი აღარ არის ხომ, შევიცარიაშიდა ვართ და რესპუბლიკური თავმოყვარეობა
 თავის დამდაბლებას არ მოითხოვს. მეორეს მხრით, არც ისა მგონია, რომ აქ მო-
 ნარხიული ჩვეულებები მოგვიტანო და ყოველი უცხო შემთხვევები „დროს
 უქონლობით“ აგვიხსნა. „დროების“ უქონლობა დროს უქონლობა როდი არის.

უნდა გამოგიტყდე, სერგეი, ერთობ გაჭირვებაში გყავსთ ეგ საწყალი ქალებ-
 ბი. ვინც არ მოხვალთ, მაშინთავე ერთი გამოძიებას შეადგენთ ხოლმე მაგათ წინ-
 წასვლაზედ, გამოცვლაზედ და სხვ. ამას წინეთ ერთმა მაგათმა გამზდელთაგანმა
 თქვა, რომ მაგათგან ხეირი არა გამოვარა და ისევ სჯობს, რომ რაც მოხერხდება.
 ვალსებში და მასურკებში გაატარებდით დრო; მეორემ ნახა, რომ ეგენი ისევ ის...
 (აღარ მახსოვს რა დაარქვათ) არიან რაც თბილისში იყვნენ და ასე ყველა,
 თითქოს ინსპექტორები მოდიოდნენ მაგათი ზნეობისა და სწავლის შესამოწმებ-
 ლათ. ნეტავ ვიცოდე რას მოელოდნენ ამ ერთი წლის განმავლობაში, რა ცვლილე-
 ბა უნდა მომხდარიყოს; მაგრე თითო წლით იცვლებოდეს ვინმე ან სადმე თორემ
 ერთი-ათი წლის განმავლობაში რა ხალხიც გინდა იმ ხალხს გამოსცვლის კაცი,
 რანაირ ხალხითაც უნდა იმნაირ ხალხათ გადააქციეს. ერთი ისიც მოიფიქროს.
 რომ მაგათ ენა არ იცოდნენ და ამ წლის განმავლობაში მისი სწავლის მეტს ვე-
 რაფერი ვერ უნდა გაეკეთებოდათ და თუ რამე მოახერხეს კიდევ ეს მაგათ ნიჭ-

სა და მეცადინეობს უნდა მიეწეროს. შენც კარგათ იცი, სერგეი, რომ ენის სწავლის დროს კაცი სხვა წიგნების კითხვას ვერ მიყვება, განსაკუთრებით ნაცნობ ენაზედ, თუ ახალი ენის სწავლის დაბრკოლება არ უნდა და ამ სასწავლ ენაზედ ჯერ ხომ არ შეეძლებინებათ, თუ არაფერი წაიკითხა, არაფერი აზრო შეიმუშავა და შეადგინა სხვა უცხო წიგნების კითხვით როგორ გინდა რომ მათ შეეძლოს გამოცვლა და რამე გზის გამორჩევა. დაიცადეთ, ენას ისწავლიან, წაიკითხავენ რასმეს, გაეცნობიან აქაურ მდგომარეობას, დაფიქრდებიან თავის მდგომარეობაზედ და მაშინ დაინახავთ თუ ყველაფერი კარგათ არ გამოარჩიონ და არ წაიყვანონ, მანამდის როგორიც დამზადებული თბილისიდან გამოგზავნეთ, ის აქ დაგვხვდებიან აუცილებლად.

ზარაფოვს თუ მისწერ წიგნს პარიჟში აი მისი ადრესი: Rue Berger, Hôtel Berger Paris.

ერთი მიუშამდგომლე, სერგეი, მანდაურებთან, რომ ერთი სამი დღით მაინც გამომიგზავნონ წასული წლის უკანასკნელი „კრებულის“ №-რი. წარმოიდგინე რომა ჩემი ნომერი მანდ მოიტანა ნ. ნიკოლაძემ და დღემდის ძალღივით ხმას არავინა მცემს, რომ თხოვებით მაინც მათხოვონ ჩემი საკუთარი წიგნი, ყველაზედ უფრო ივანე არის აქ დანაშაული და შენ იცი და შენმა მეგობრობამ თუ მავას რიგიანათ დამისჯი.

შემატყობიეთ პ. მელიქოვი² იქნება მანდ შაბათს, თუ არა?

შენი ბეს. ჯაფარიძე.

საქ. № 41, ფურ. 2.

№ 31

1873 წლის აგვისტოს 7. — სტეფანე ზარაფიშვილის წერილი სერგეი მესხისადმი პარიზიდან

Милейший друг Серго! После долгого недоразумения где ты, что ты и что с тобою, я наконец получил твое письмо из Цюриха, в котором ты приглашаешь меня приехать для переговоров, но так как из Парижа ехать в Цюрих весьма неудобно, то поэтому я предпочел узнать от тебя результаты совещаний. Есть много о чем мне нужно было переговорить с тобою, но ввиду скорого свидания, я нахожу более удобным изустное объяснение. Здесь ждут тебя с большим нетерпением Измайлов и Микеладзе³. Адрес мой: Boulevard St Michel № 32, С. Зарапов.

Р. С. Я просил двоюродного брата узнать у инспектора железной дороги о вещах, которые я позабыл на станции, пожалуйста сообщи нашлись ли они или нет. Поклон всем цюрихским гражданам. С. Зарапов⁴.

საქ. № 44, წერილის ბოლოს მიწაწერია: Дорогой Иван Семенович! Грехи твои тебе отпустятся в уважении обещания искупить свой грех после. Возвращаю протоколы. Прекрасно сделали, что Александрову отказали в присутствии на собраниях, — добра бы от этого было не много. Жму руку до письма. П. Измайлов⁵.

№ 32

 1873 წლის სექტემბრის 2 — ბესარიონ ჯაფარიძის წერილი სერგეი
 მესხისადმი ჟენევიდან

სერგეი! ამ წიგნს ერთობ ჩქარა გწერ და ამიტომ ბევრის მოწერა არა რაის შემიძლია. მანდაური ლეგიტიმისტების და კლერიკალების გაზეთებს ერთობ მოუტყუებინაო, და ნეტავი როგორ დაუჯერეთ მაგრე წმინდას გულით ამ გაზეთებს, რომ გარიბალდი¹ იმ სხდომაზედ ან საზოგადოებაში მიიღებდა მონაწილეობას, სადაც ტიერი² პრეზიდენტათ იქნება. უნდა გითხრა არ მომწონს თქვენი სიმჩატე ამ შემთხვევაში. ეს ამბები აქაურმა პატრიმ (La Patrie) გადმოგვცა და სასაცილოდ „*Courier le Paris*“ — დგან, თორემ იმას რა მოაგონებდა ამ ნაირ უცნაურობას. 4 სექტემბერს წარსულ წლებშიდ მართალია, აქ მყოფ ფრანკუზებს ჰქონდათ ხოლმე ბანკეტი, მაგრამ წელს არც ამ ბანკეტზედ ისმის რამე, მგონია არც ეს ბანკეტი იქნეს თორემ სხვა სულ არა ეპირებაო აქ შენი შემოთვლილი ამბის მსგავსი. მართალია აქ იქნება (და ერთი კიდეცა დაიწყო გუშინ) ინტერნაციონალისტების კრება, მაგრამ ეს ხომ სხვა არის. ამ ინტერნაციონალისტების კრებებზედ ახლა სიჩქარის გამო ვერასა გწერ; როცა კრებებიც გათავდება, მაშინ ყველას დაწვრილებით შევატყობიებ, თუ გაზეთებმა არ მომასწრეს. ამ ნაირათ არც ერთი იმ პირთაგანს, რომელზედაც შენა მწერ აქ არ მოეღიან და არცაოა მზადება არის ამ 4 სექტემბრისათვის. ამით არ იფიქროთ, რომ თქვენი აქ მოსვლა ჩემთვის დიდად სასიამოვნოთ არ დარჩეს, არა, ჟენევის სექცია ყოველთვის დიდ ბედნიერებად ჩათვლის თქვენს წვევას; მას მუდმივთ მზათა აქვს თავის ღარიბი პური და მარილი მისი ძვირფასი პარიჟელი თანამესაზოგადოებლებისათვის; მხოლოდ მე პირად საკუთარი პატიოსნება მაიძულებს სიმართლის თქმად.

შენგან რომ დეპეშა მომივიდა, მის მეორე დღესვე გამოუგზავნე ზარაფოვს წიგნი, სადაც, სხვათაშორის, შენს შალზედა ვსწერდი და ვსთხოვდი, რომ შენთვის გადმოეცეს ყველაფერი. არ ვიცი რატომ თხოვნა არ ამისრულა! იმ დღესვე, როგორც შენი ტელეგრამა მივიღე, მე წავედი ვაგზალზე და ვიკითხე, მაგრამ არა რა გამოიჩნდარა. მითხრეს, რომ არა თუ გუშინ, ამ 20 დღის განმავლობაში აქ შალი არავის დარჩენიაო. გავს სხვაგან უნდა დაგვრჩენოდეს სადმე. სხვებ როგორ გაგაქ თავი (*Comment Vous parter vous?*) პარიჟში. ნუ გეზარება წიგნის მოწერა და ნურც დაპირებას დაივიწყებ.

მომიკითხე ყველანი შენი ბ. ჯაფარიძე.

P. S. სარაჯოვი³ სალამს გითვლით ყველას.

№ 33

1873 წლის სექტემბრის 28. — ბესარიონ ჯაფარიძის წერილი სერგეი მესხისადმი უენევიდან

სერგეი! ერთობ დამიგვიანდა წიგნის მოწერა, მაგრამ, თუმცა შენც დამე-
 თანხმები, არც შენ დაგიხშირებია ერთობ; მერმეთ ნეტავი იცოდე როგორის
 ინტერესით მოველოდი ხოლმე შენგან წიგნს; თქვენ ყველას, მანდ მყოფების ამ-
 ბებს გარდა, მანდაური ცხოვრების ამბავი ერთობ მეინტერესება. შენ რადგანაც
 ახალი მისული ხარ ყველაფერი უმფრო თვალშიც გეცემოდა და ამიტომაც უმფ-
 რო დაწვრილებით და სიმაღლით შემატყობივდი ყველაფერს. შენ ხომ კარგათ
 იცი ეს ანბები რამდენათ და რისათვის არის ჩემთვის საჭირო. განსაკუთრებით,
 როგორც მაგალითი, ძრიელ დაგიმადლებ, რომ მომწერდე როგორა ცხოვრობ
 თითონ შენ და რამდენათ რა გიჯდება. იზმაილოვი ამას წინეთა მწერდა, რომ
 მანდ 150 fr: ნაკლებ ვერ იცხოვრებს კაციო. ეს ამბავი მე ძრიელ მეეჭვება და
 ნეტავი თუ შენც ამნაირად გეჩვენება მანდ ცხოვრება, თუ ასე ძვირათ ჯდება
 ცხოვრება ჩემი მანდ გადმოსვლა შეუძლებელი გამოვა. ამ წელს აქ ბევრი ცვლი-
 ლების შამოტანას აპირებენ აკადემიაში და თუ არ მომიხდა მანდ მოსვლა მითი
 ბევრი მგონი არა წახდესრა. წელს აქ გაიხსნება სოციალური საგნების ფაკულ-
 ტეტი. მზადებაში არიან, რომ მერმისთვის მედიცინას გახსნიან.

ამნაირად, გაის შემოდგომისათვის აქ უნივერსიტეტი იქნება. თავის ექვსი
 ფაკულტეტით. მელიქოვის⁴ ქალის შესახებ როგორ გადასწყვიტე, მანდ მოვა თუ
 ისევ აქ დარჩება, ე. ი. უენევაში გადმოვა. პეტრესაგან⁵ ეს ორი კვირა იქნება
 აღარ მომსვლია წიგნი, ამბობენ, რაღაცა უსიამოვნება მოსვლიათ სახლის პატ-
 რონთან და არ ვიცი კი როგორ. ივანესაგან შენც მოგივიდოდა, რასაკვირველია,
 წიგნი, მეცა მწერს, რომ კარგათ მიდის მისი მორჩენის საქმე. საზოგადოთ იქაურ
 ექიმობასაც ძრიელ ემადრიელება.

ამას წინეთ გპირდებოდი აქაური მუშების კონგრესებზედ მოწერას, მაგ-
 რამ ესლა როგორცა ვგრძნობ, ბევრათ საინტერესო აღარა იქნება ეს ჩემი მო-
 წერილი წიგნი; სხვა ჟურნალების არ ვიცი, მაგრამ journal „Des Debats“-მა
 საზოგადოთ დაწვრილებით გადმოგცათ მათი ამბები და მე ბევრის დამატება
 აღარასი შემიძლია. ზოგ-ზოგი ერთი ამბის გასწორება შეიძლება, რომ ასე პატა-
 რა წიგნს არა ვსწერდე და ან რომ მაშინდელი, „Des Debats“-ის ნომრები
 მქონდეს თვალის წინ: ჩვენ, როგორც შენც კარგათ მიხვდები, მუდმივი მსმენე-
 ლი ვიყავით მათი სჯის და ბაასის, ორი კვირა მათმა დევნამ გადაგვიტანა თან.
 უნდა იცოდე რამდენი რუსები—ქალი და კაცი მოვიდნენ ციურხიხიდან. მათმა
 ახირებულმა ტანსაცმელმა და სიბინძურემ მთელი ქვეყნის ყურადღება მიიქცია.
 გრეშინცკის ქალი ისე დაუახლოვდა ერთ ბელგიელ დელეგატს, რომ მგონია
 ბრიუსელში აპირებს მასთან წასვლას.

სარაჯოვი ისე გაცოცხლდა, რომ ძრიელ ცოტა ფიქრის შემდეგ ბრეგა გაა-
 ღინა ანარხისტების ფედერაციაში. ამის შემდეგ საქართველოში ძრიელ ჭკუი-
 ნად და ფთხილად იყავით ყველა საკუთრების პატრონებო, თორემ ხომ იცით რა

გელისთ! არავითარი თქვენი შებრალება და შეწყნარება არ იქნება. წელს ესევე ანარხისტი—სარაჯოვი სოციალურის საგნების ფაქულტეტზედ აპირებს ლექციების სმენას. ერთი სიტყვით სახუმროთ არ ემზადება ჩვენი მებატონეების დამგვრევას.

ეხლა აქ სხვა სალაპარაკო საგნები გვაქ. ბაკუნინის⁶ წრემაც და ლავროვისა-მაც⁷ გამოსცეს წიგნები. ბაკუნისტების მარტო ცალკე წიგნია: «История Интернационала». ეს წიგნი მარტო ნათარგმნებით არის შემდგარი. უმეტესი ნაწილი ბაკუნინის სიტყვებით არის შემდგარი, რომელიც მას უთქვამს სხვადასხვა კრებებზედ და მისივე სტატიებიდან, რომელიც 1868—69—შიდ აქაურ „Egalite“-შიდ იყვნენ დაბეჭდილი. სხვა ზოგი ნევშატელის „Progress“-დან არის და უმფრო ბევრი ბრიუსელის „Liberte“-დან, ასე რომ ეს წიგნი მარტო თარგმნების კრებულია; ბევრი ძრიელ საინტერესო სტატიებია შიგ. ეს წიგნი უმფრო „მატერიალი“ არის ვინემ ისტორია ინტერნაციონალის. ეს არის პირველი წიგნი მეორე ტომის; შემდეგიც იქნებაო და ვნახოთ რა იქნება. პირველი ტომი ყოფილა «Анархия и государство». წიგნი მთლად გაუგზავნიათ რუსეთში და აქ ჯერ არავისა აქ; არ ვიცი რა უნდა იქნეს ეს წიგნი, თითონ ბაკუნინის დაწერილი არისო; ძრიელ საინტერესო კი უნდა იქნეს. ლავროვისტების⁷ — მთელი ჟურნალი არის. პეტერბურგელი ჟურნალების სიდიდე არის და სხვადასხვა სტატიებითაც ისე არის შეზავებული, როგორც საზოგადოთ ყველა ჟურნალები. ეს წიგნი მომეწონა და უმფრო მოსაწონი იქნებოდა, რომ მეტად მძიმე და ძნელი გასაგებათ არ იყოს დაწერილი. განსაკუთრებით ამ თვისებებით განირჩევიან თითონ ლავროვის სტატიები. ორ ნაწილათ არის გამოყოფილი წიგნი, პირველი უმფრო სამეცნიერო სტატიებს უჭირავს — აქ არის სხვათა შორის «Очерк истории Социальных систем», История международного общества рабочих; наука и революция. ეს არის პასუხი იმ პირობებთან, ვინც უარს ყოფს მეცნიერების მნიშვნელობას საზოგადოების განახლებისათვის. მეორე ნაწილში არის სხვათა შორის ეხლანდელი მუშების მდგომარეობა და მათი მოძრაობა გერმანიაში; ეს სტატია ერთობ კარგია და ჩემის აზრით მისი ფასი არცრა არისრა მთელ წიგნში. ეს ჟურნალი გამოვა ხოლმე სამისა და სამი თვის თავზედ. შინაურ მიმოხილვაში ჩვენი მთიულების გადასახლებასაც ძრიელ ძაგებს და ჩვენ ლევანოვსაც⁸ კარგათ ხვდება მის ცირკულიარებისათვის.

სხვებ თქვენგან ერთობ მოლოდინე ვარ წიგნების. ბესარიონ ჯაფარიძე.

P. S. ხვალ ზარაფოვს მოუვა ჩემგან წიგნი, მაშინ მოვსწერ ყველაფერს ჩემს მანდ მოსვლაზედ და ვალებზედ. ეხლა მოკითხვას დამჯერდეს. მომიკითხე მიქელაძე და იზმაილოვი. ბ. ჯ.

დოქტორისა და სახლის პატრონის ვალები დამედვენ და რომ როგორმე 300 ფრან. მომაწვდინოთ ეხლა, მეტი არ იქნება ისე დაგიმადლებთ. თუ საიდგანმე მოახერხოთ მალე გამომიგზავნე თუ გიყვარდე. ბ. ჯ.

№ 34

1873 წლის ოქტომბრის 7. — ეკატერინე (კეკე) მელიქიშვილის¹
 (მომავალი მეუღლის) წერილი სერგეი მესხისადმი პარიზიდან

ჩემო კარგო თვალის სინათლე სერგეი! შენი წერილი წუხელის მივიღე და დღეს გწერ პასუხს. წუხელისვე მოგწერდი, მაგრამ თეატრში ვიყავი და ამის გამო ისეთ ველარ მოვასწარი, თუმცა კი მართალია ათ საათზე გათავდა და სახლში ვიყავი, მაგრამ კიდევ სხვა საქმეც მქონდა. საქმეც რომ არ მქონოდა სწორეთ ვერ მოგწერდი. ამ შენმა წერილმა სწორედ გული გამიხეთქა მართლა... მე მეგონა რომ ჩემი საყვარელი სერგეი მაინც ორი სამითვე კიდევ დარჩება მეტქი და ის კი არა, ასე უცბათ უნდა წახვიდე. მართალია, თუმცა ჩემთან არ იყავ, მაგრამ რაც უნდა იყოს, ასე მეგონია, მუდამ გხედავ მეტქი და ის ჰაზრი, რომ შენც სამზღვარგარეთ ხარ, როგორღათაც გულს მიმხიარულებს. შენ მწერ, რომ რამდენიმე დღე დავრჩებიო. მაინც მალე მოდი, რომ მეტი ხანი დარჩე და დავტყბე შენი ნახვით. ვერ წარმოიდგენ, როგორ გული მისკდება! ასე მეგონია რომ ჩემ ძვირფასს კარგს და საყვარელს სერგეის აღარ ვნახამ მეტქი. შენ არ გეგონოს, რომ მე ამ წამს შენთან რომ წიგნსა ვწერ ვტიროდეთ. არა, მაგრამ გულზე რაღაც სიმძიმე მაძევს, მეგონია, რომ ეს-ეს არის გულს გამიხეთქს. არა უშავს, თუ ცოცხალი დავრჩებით, რასაკვირველია, უფრო უკეთესი იქნება, რომ ხანგრძლივ მოხვიდე და მეტათ იმ დროს, როდესაც მე კარგად მომზადებული ვიქნები და უფრო თადარიგიან სწავლას შევუდგები, უნივერსიტეტში ლექციების ყურის გდებას და მაშინ კი ყოველთვის შეგვეძლება ერთათ ყოფნა გაუმორებელივ. ერთი სიტყვიც, ეს იმედი რომ არ მოგეცა, მართლა რომ სრულებით წავიდოდა ჩემი საქმე. უიმისოთაც ისეთი საძაგელი წერვები მაქვს და ერთბაშათ ამგვარი ამბავი უფრო უარესათ დამარღვევდნენ. მე არა დროს არ მინდა წარმოვიდგინო, რომ ჩემს საყვარელს სერგეის აღარ ვნახამ, მაგრამ ხანდისხან, საუბედუროთ ამ გვარი გიჟური ჰაზრებიც არ მტოვებენ. მე შენთან ეხლა ერთი საკითხავი მაქვს: მინდა რომ დღეში ერთ-ორი საათი გადავდგა იმისათვის რომ ვთარგმნო ნემეცურიდან ქართულზე подготовительные учебники, ეს ჩემთვისაც ძალიან სასარგებლო იქნება, რომ შევეჩვევი სხვადასხვა საგნების ტერმინებს ნემენცურს ენაზე და თუ მართლა რიგიანათ შევიძელ გადათარგმნა, სწორეთ რომ ჩვენ შვილებისათვის ძალიან სასარგებლო იქნება. მე ამაზე ბევრი მოლაპარაკება მინდა შენთან; მაგრამ საუბედუროთ ხოლმე, როდესაც შენ ჩემთან ახლო ხარ, ვერაფერზე რიგიანათ მოლაპარაკება ვერ შემიძლია, რადგან სულ შენი კოცნა მინდა. ეხლა კი როგორც მოხვალ, ვეცდები რომ სულ ყველაფერზე მოგელაპარაკო რაც მაქვს ფიქრში და тебя предупреждаю, заранее, когда приедешь, чтоб не осмелился прерывать и шалеть, თორემ თუ გაგიწყერ წასვლის დროს, ცუდი საქმე იქნება. აბა, რა ყმაწვილი ხარ მართლა, შენ მწერ რამდენიმე დღე უნდა დავრჩეო. ჯერ იმ რამდენიმე დღეში ვერც კი მორჩები შენ პარიზზე ამბობას და მეც რამდენიმე დღეე მომინდება ჩემ საქმეზე ლაპარაკი, ივანესაც² რამდენიმე დღე. ეს გახდა სამჯერ რამდენიმე, რა საკვირველია, რომ ბევრს შეადგენს და მეც ის მინდა, რაც

შეიძლება ბევრ ხანს ვხედავდე სერგეის. ჰო, მართლა, რაც შეგიძლია ბევრი ახალი წიგნები მომიტანე ფრანციზულ ენაზე მანდელან, მეტი არაფერი მინდა ჯერ... რასაკვირველია თუ მანდაურ შესანიშნავ რასმესაც მომიტან, რომ რაკარგი და თუ არა და მაინც წიგნები არ დაივიწყო, იმიტომ რომ კარგი წიგნი ყველაფერს მირჩევნია. სერგეი განა ბაზენის³ პროცესზე არ იქნები? უთუოდ წადი, რომ მერე შენ უფრო დაწვრილებით გვიამბო ეგ საქმე. მშვიდობით, დაგკოცნი უანგარიშით. ორი საათი სრულდება, ეხლა უნდა ვისწავლო და იმიტომ ვათავებ ასე მალე წერილს.

შენი კეკე

საქ .№ 50, ფურ. 2.

№ 35

1873 წლის ოქტომბრის 28. — ბესარიონ ჯაფარიძის
წერილი სერგეი მესხისადმი შენევიდან

სერგეი! თუ ძრიელ გამწყრალი არა ხარ, ჩემი გამართლება არ უნდა იქნეს ძნელი. შენი უკანასკნელი წიგნის გამო მე უცდიდი შენს ციურბში გადასვლას და პასუხიც იქ მინდოდა მომეწერა; ვკითხავდი ხოლმე შუდამ ივანეს შენს იქ მისვლას, მაგრამ ვერცა რა გადაწყვეტილს რასმეს ის მწერდა, მისი პასუხი ყოველთვის ეს იყო: „ამ დღეებში აქ მოველით სერგეისო“. თვითონ შენ იფიქრე აბა სად უნდა მომეწეროს შენთვის წიგნი? ეხლა, როგორც ამ შენ წიგნს ვატყობ, ამ ჩემმა წიგნმა, მგონია, მოგისწროს მანდ. ერთ ამასაც ვკითხავ: რა მიზეზია, რომ ამდენი ხანია გინდა ციურბში გადასვლა და ვერ მოგიხერხებია? ჩემის ფიქრით, შენი იქ მისვლა ამ ლექციების დაწყებამდის ერთობ კარგი იქნებოდა. როგორც ვტყობილობ არეულად აქვთ საქმე და არ იციან სად წავიდნენ ან რას მოკიდონ ხელი. ამ ნაირ მდგომარეობაში ერთი მეგობრული რჩევა ძვირფასია არის. შენ კარგათ იცნობ იქაურებს და შენ რჩევასაც უფრო შინაური ხასიათი ექნებოდა და უმფრო მეტი გავლენაც, ამასთან კიდევ ერთი ახირებული საქმე მომხდარა: გუშინ ივანე მწერდა, რომ ამ შაბათს, საზოგადო სხდომაზედ, სომხებთან შეერთების შესახებ, იმისთანა ცხელი ბაასი ყოფილა, რომ ბევრს სხდომა სულ მიუტოვებია. მაგარი სიტყვებიც ბევრი დახარჯულა თურმე. სხვა საზოგადოებაში ამ ნაირ შემთხვევას დიდი მნიშვნელობა არ ექნებოდა, მაგრამ იქ კი, არ ვიცი რა ბოლო ექნება. ჩემს იქ ყოფნაში შევნიშნეთ, რომ ერთობ პატრიარქალური განწყობილება სუფევდა საზოგადებაში; ამასთან ისიც შენიშნულია საზოგადოთ, რომ ამ განწყობილებას არავითარი სიმტკიცე და სიმაგრე არ მოყვება ხოლმე, რაც უბრალო საქმე საკმაო არის, რო დაფუშოს სულ ერთიანად ის ცოტა განწყობილებაც, რომელიც აქამდის იყო. ამნაირ საზოგადო საქმეში კაცს თუ პიროვნული პატივისცემასა და დახლოვებას გარდა, სხვა უმფრო მაღალი აზრი არ აერთებს საზოგადოებასთან, ერთობ ძნელია მარტო ფერაობით რამე სახანგრძლივო დაარსდეს. იქნება არაფერი სიძნელო არა გამოვიდეს რა ამ შემთხვე-

ვიდგან მაგრამ, ჩემის ფიქრით, ამ შემთხვევისათვისაც კარგი იქნებოდა შენი იქ მოსვლა. ესეც ასე შენი მგზავრობის შესახებ.

ფულის მიღებასაც მკითხავდი. მივიღე რასაკვირველია; გზაში მარტო ნიკოლაძისაგან გამოგზავნილი ფულები იკარგვის თორემ სხვა სულ, გამოგზავნის შემდეგ, თავის ვადაზედ მომდის; ეს ფულები მომივიდა თუ არა, მაშინათვე ვალებშიდ დავარიგე; მაშინ დ. ბაქრაძე² აქ არ იყო, შამუნის სანახავად იყო წასული. როცა მობრუნდა, მე მაშინ მართლა სულ უფულოდ ვიყავი; მაგისათვის კი არც ფულის მოსვლა მიტევამს, არც ჩემი უფულობა, რახანც იმას მოვერიდებოდი, რომ ამ ნაირი ამბავი ფულის თხოვით არ ჩამოერთმის. აი ჩემი სიჩუმის მიზეზი. მაგან წამოსვლის დროს მაინც ისურვა, რომ დამეტოვებოდა მაგისაგან ფული და კიდევაც დავიტოვე 80 ფრ., რახანც არც მაგის წყენა მოვინდომე უარის თქმით და სხვეფაც ძლიერ მჭირდება ეს ფული მე. მას, რაღა თქმა უნდა რომ, პირველი შეძლებისასვე ამ ფულს უკანვე დაუბრუნებ, მაგრამ მაინც მეტი არ შეიძლება იმდენი მადლობა მიმართებს მაგისთვის. ამ ფულების გამო მოვრჩი ჩემს სახლის პატრონს და გადმოვედი ახალ სახლში, სადაც ოთახში იმ ფასსვე (20 ფრ.) ვაძლევ, მაგრამ ბევრათ უკეთესია და უდიდესი პირვანდელზედ და მესამე ეტაჟში. პანსიონი კი ცოტა უფრო ძვირათ მიჯდება, მაგრამ თუ ამ თვის დამლევს ცოტა ფული ვიწოვე სადმე მისი გამოცვლა ისევ მინდა; უმფრო იეფი პანსიონიც ავიჩინე. ასე რომ ამ ტოცა ხანში სულ კარგათ მოვეწყობი. გუშინ ლექციები დაიწყო აქაურ უნივერსიტეტში. სრულებით სხვა წყობილება არის და სწავლისათვის, მეტი არ შეიძლება, ისეთი თავისუფლება არის. ნამდვილ სტუდენტს შეუძლია ისმინოს რა საგანიც უნდა და ეგზამენსაც რაშიდაც უნდა იმაში დაიჭერს. იაფათაც უმფრო არის წელს ლექციების სმენა. შარშან ორი საგანი დამიჯდა 80 ფრ., წელს კი ამ ფასათ 5 საგანს მოვისმენ თუ დამჭირდა. მე შარშანდელსავით, არც წელს მინდა ბევრი საგნები ავიშა კისერზედ. გამორჩევის ნება ამ ორ კვირამდისა გვაქ და მაშინ შენც დაწვრილებით შეგატყობიებ ჩემს ამ წლის სწავლის პლანს. ჭერჯერობით მარტო ცხრა ქალმა დაიწყო სიარული ლექციებზედ, არ ვიცი შემდეგში როგორ იქნება.

სულ დამავიწყდა, რომ შენ აქ ამ ერთი წლობითა რჩებით. როცა ამ ამბავსა მწერდი, მინდოდა მაშინათვე მომეწერა ჩემი სიხარულის განცხადება, მაგრამ კიდევაცა გწერთ, რამე მომიშალა. ამ წიგნის დაწყებაც ისე მინდოდა, მაგრამ ერთობ შამომაგვიანდა, რომ ისევ ცოცხლათ დამრჩენოდნენ მაშინდელი გრძნობები. მეორე მიზეზი ის არის, რომ ამ წიგნის წერის დროს მისთანა სიცივე არის ჩემს ოთახში, რომ არავითარი სასიხარულო აღტაცება ჩემს გულში არ მოიბოვება; სამწუხარო რომ რამე მქონდეს მოსაწერი, იმას, გაქ ღვთის წყალობა, მე მოვახერხებდი ახლა, მაგრამ სასიხარულო სჯობს ისევ სხვა დროისათვის შევინახო.

შემატობინე, თუ გიყვარდე, როდისთვის უნდა ველოდე ზარაფოვისაგან ფულებს, თუ რამე გითხრა იმან ამის შესახებ წასვლისას.

მომიკითხე დიდის სიყვარულით დ. ბაქრაძე². იზმაილოვიც მომიკითხე. აი ჩემი ახალი ადრესი: Genève chemin de l'arc. 13. 3-me Pre l' Evêque cher Madam v-v Gros.

P. S. ბევრი რამეები მქონდა კიდევ მოსაწერი, მაგრამ სიცივეს ვეღარ უძლებ, აგერ ეს არის დაგვაქცევს ბაზა; სხვა შემდგომისათვის იყოს.

შენი ბეს. ჯათარძე

საქ. № 41, ფურ. 2.

№ 36

1873 წლის ნოემბრის 12. — პავლე იზმაილოვის წერილი სერგეი მესხისადმი პარიზიდან

Дорогой Месхи, одно за другим получил оба твои письма; боже! что ни строчка, то упрек и намек. Правда, нельзя не сознаться, что в некоторой степени я их и заслужил, но не вполне же. Отчего я не писал: понять не трудно. Помнишь я обещал дать тебе физиономию национального собрания. Поверь, я не остался при одном обещании. В понедельник я был в Версале. Послал свою карточку Луи-Блану¹: не вышел. Свинья, лишил меня удовольствия в будущих своих записках отметить главу: საუბარი ლუი-ბლანთან. Что делать. Пришлось быть au cabais. Послал на удачу двум: Толлену и Барадэ. На этот раз оба явились и я получил две входные карточки. Но заседание было так коротко, добился своих билетов я так поздно, что мне удалось лишь услышать пресловутую фразу: La seanse estleevee! Согласись, что у меня не было времени то, чтобы приглянуться. Единственное, что я видел, это Monseigneur'a Дюпаилу. На днях попытаюсь. Итак, до более счастливого будущего.

Деньги получил и передал; просила, если можно, еще: губа не дура! Из Тифлиса, как видишь, ни гроша. Сообщи, если получу, можно ли будет дать ей еще фр. 50 или 70. Мои занятия частью начались, частью начнутся на днях: слава богу!

Поблаговари всех за память и передай мой сердечный привет. До свидания.

В ожидании встречи жму руку. П. Измайлов.

P. S. О политике ни слова, ибо относительно газет, Женева, что Париж. Все время я высылал «Rapport»² в Цюрих, теперь перестал. Письма не франкирую, ибо нет ни сантима. Прощай.

საქ. № 46, ფურ. 1.

№ 37

[1873 წლის] დეკემბრის 3. — ეფემია მესხის¹

(დის) წერილი სერგეი მესხისადმი ქუთაისიდან

ეს წიგნი ბოლომდის წაიკითხე ძმაო სერგეი! შენი წიგნი მთლათ საყვედურებით მივიღეთ. თუმცა ჩემზედ არას იწერებოდი საყვედურს, მაგრამ ისიც კმაროდა ჩემთვის, რომ არც უმისოთ გეხსენებინე, რომლის ღირსიცა ვარ, მაგ-

რამ იმედი მაქვს ამ ერთის წიგნით გარდავიხადო, თუ მანდედან შენ ჩემთვის მეტი წიგნი მოგიწერია. იწერები აქაური ანბანის შეტყობინებას, და აბა შენგან არ მიკვირს! აქ რა ანბანები უნდა იყოს, თუ არ მჭორები, ეს ერთი კი მართალია რომ ა. ლ. ო. რ. თ. ქ. ი. ფ. ა. ნ. ი. ძ. მ.² ბიბლიოთეკა გახსნა და ამით ყველანი მოხარული ვართ, მით უმფრო რომ მაინცა და მაინც ძვირათ არ ჯდება იქედან წიგნების გამოტანა, თვეში ათი შაური არის, ორი კვირის ვადით შეგვიძლია გამოვიტანოთ და სამი მანეთი კი ვინცობაა, რომ წიგნი დაიკარგოს იმისათვის უნდა დავტოვოთ. ეს ორი თვე თუ იქნება რაც ანტონმა ეს სასწაული მოახდინა და სხვათა შორის მეც წავიკითხე რამოდენიმე წიგნი რომლებისგანაც შემეძლო ცოტა მაინც გამეგო რამ, ამისთანა კარგი საქმე ბევრს ახალგაზრდას არ უქნია ჩვენში, პირველი ამათი მზრუნველი გარდა ანტონისა, არიან ხელთუფლისშვილის და ნიკ(ოლაძის) ქალები უკეთებენ ყდებს წიგნებს და არიან ერთს საშინელ ამბავში; აქ ეს ამბავი ბევრს არ მოსწონს, მაგრამ ეს სულ ერთია...

ნიკ(ოლაძის) ქალების ხსენებაზე ნიკოს³ საქმე გამახსენდა, აქ ძალიან ცუდად არის ამის საქმე, კანდელაკებმა ამ ზერცხვენილებმა უმტყუნეს, ისე არ უმტყიცებენ, რასაკვირველია თუ მანდედან ფულები არ მოუვიდა, და მანდ ნოვოსელსკის ისეთნაირათ მოუხერხებია, რომ თუ აქედან დამტყიცება არ მოუვიდა, ისე ფულს არ აძლევენ, ნოვოსელსკის აქ ხატისოვი ჰყავს და კანდელაკებთან არ დაძვრება და ეხლა მომავალ თვეში ტორგი იქმნებაო და ნოვოსელსკი⁴ აპირებსო ყიდვას. ამასაც ანბოზენ ნამდვილათ რომ ნიკო მანდეთკენ აპირებს გარდმოსახლებას სახლეობითაო. მაგრამ ეს რამდენათ მართალია არ ვიცი: რასაკვირველია შენ მანდ „დროება“ მოგდის და წაიკითხავდი მისს უკანასკნელს ფელეტონს, რომელმანც ბევრი აქაურები გაახარა.⁵ არ ვიცი შენ რავა მოგწონს შენის წასვლის შემდეგი ნომრები „დროების“ და მეც კი გეტყვი სწორეთ, რომ სულ კერძო პირებისათვის გახადეს „დროება“ თითქმის ყველანი მიღებისთანავე ამას იძახოდნენ: „რალათ წავიკითხოთ „დროება“, რომ ყოველთვის ერთი და იგივე შინაარსი აქვს, ე. ი. ღოღობერიძეების გინება“. ხანდისხან, ჩემი აზრით, ძალიან მოუხდებათ, მაგრამ იმ ორს თვეს მეტი აღარაფერი იგონა ნიკოლაძემ და აკაკიმ და ეს არ არის სასიამოვნო, რომ ერთთერთი გაზეთი გამოდიოდეს და მარად ყველანი ზიზღით კითხულობს (თუ აღირსეს წაკითხვა).

სერგეი, თუმცა შენ იწერები, რომ ივანე კარგათ არისო, მაგრამ ჩვენ მაინც არა გვჯერა, იმიტომ რომ თვითონ მაგისაგან მოგვივიდა წიგნი, რომ მაგას ძალიან აწუხებს მისი ავადმყოფობა და იქნამდინ მიუხწვევინებია საქმე, რომ გამოჭრას აპირებდა და რა ჰქნა, გამოიჭრა თუ არა, აღარაფერი აღარ შეგვატყობინა. წარმოიდგინე ეხლა შენ ჩვენი მდგომარეობა, რომლებმაც არ ვიცით რა ანბავი მოგვივა. ჩვენ ყველამ ვთხოვეთ, გაბედოს და გამოიჭრას, თუ ძალიან ბევრს ადგილს არ დაჭირდება ამ სატანჯველის გადახდა, მაგრამ ამ საფრთხის დროს შენ უნდა დაესწრო გენაცვალე, ისე ღვთის იმედი არა გვაქვს თითქმის, როგორც შენი მანდ მაგის საქმეზედ. ერთობ ჭინიანია ეგეც თორემ მაგ დრომდინ რათ მიახწვევინა, რომ მაგ ოხერი სნეულების მიზეზით ფილტვები შევიწროებული არისო. ჩვენში მაგისთანა ავადმყოფები ძალიან ბევრნი არიან, მაგრამ თუ ცოტა ყურის გდება მაინც ჰქონებია, არავინ მოუკლავს და მაგისთანა ექიმებთან თავის დაუდევნელო-

ბით (მე ასე მგონია, რომ არ დასდევს) რაღა გაიფუჭოს კაცმა თავი. მაგრამ ამაზედ, იმედია, შენც ფიქრობ, მაშასადამე მე სჯობს გავათაო მუსაიფი⁶.

ეს არის ეხლა ლუკა მოვიდა თფილისიდან, სადაც წავიდა თავის საქმეებისათვის და სხვათაშორის ამბავათ მოგვიტანა, რომ კოტია გამოსულა იემნაზიიდან. შენს მტერს იმისთანა ჩვენ ამ ამბავმა მეტი დაგვცა. რაზედ მომხდარა, შენც შეიტყობდი კოტიასაგან, რომელიც იწერება, რომ შენთვის მოუწერია წიგნი. რა უნდა ქნას ღმერთმანი კაცმა, არ ვიცი, თუ ყოველი „ხვთის წყალობის თქმაზედ“ გამოვიდნენ სასწავლებლიდან. მამამ და დედამ არ იციან რა ჰქნან, მეტი არ შეიძლება, ისეთ ნაირათ შეწუხებულნი არიან. კოტია⁷ ამბობს თურმე, რომ აქ დადგომა აღარ შემიძლიანო და კარგი დაგემაართოს კარგი იყოს, რომ შეძლება იყოს და რამდენი არიან, იმდენი სხვადასხვა ქალაქებშიდ გვარჩენინაო. მამა ამბობს: შენგან მოელიან რჩევას და აბა შენ იცი, თუ ამ დავიდარაბას შეუმსუბუქებ: — ნესტორ⁸ თურმე ჭკუით არის და კარგადაც სწავლობსო. — ჯერ თუ მაგანაც არაფერი აუტეხა თავის თავს. ყველა, ამ ცოტა მწუხარების გარდა, ყველანი კარგათა ვართ და მათში მეც ველი შენგან წიგნს; დაგკოცნის შენი ე. მესხი.

გიორგი და ანიჩკამ⁹ მოგიკითხეს. გიორგი ეს სამი კვირაა რაც მწოლიარე ავამყოფია ჩვეულებრივი ავამყოფობით.

ამ ერთი საათის წინეთ თ. ლეჟავა ვნახეთ საწყალი რომელიც, ძლივსღა ფეთქავს, ისეთი მძიმე ავამყოფია. ამბობენ ჭლექი არისო, მაგრამ რაც მოკლავს კაცს, ყველაფერი ჭლექია.

შენი ნაცნობები გითვლიან, თუ ქართული და რუსული დაგავიწყდა, ფრანციცულათ მაინც მოგვწერე წიგნი და აქ გადავთარგმნინებთ ვინმესო, განსაკუთრებით აკაკიმ¹⁰.

საქ. № 47, ფურ. 2.

№ 38

1873 წლის დეკემბრის 26. — ბესარიონ ჯაფარიძის

წერილი სერგეი მესხისადმი უენევიდან

სერგეი! მეც ძრიელ მიკვირს რატომ არ იწერება ნიკოლაძე ვისგან არის გამოგზავნილი ეს ფული. მისგან არასგზიხთ არა მგონია, ჯერ რომ ამ ზაფხულს აქეთ ერთიერთმანეთისათვის არა მიგვიწერიარა, და არც უკანასკნელი ჩემი წიგნი ყოფილა მეტად მეგობრული; ესეც რომ არ იყოს, ასე ახირებულათ როგორ და რისათვის გამომიგზავნიდა ამ ფულს. რაც უნდა იყოს, ძრიელ კაი დროზედ კი მომივიდა, თუ ბოლოს არ დამწარდა და ნიკოლაძისაგან, პირდაპირ, არ გამოდგა გამოგზავნილი. მეორეს მხრივ ბევრი რამეები მაფიქრებია ამნაირად ამ ფულის მოსვლამ და რომ ერთობ არ გადაერიო შენ ჩემს ეჭვიანობას, უსათუოთ შეგატყოფიებდი, მაგრამ ისევ ვამჯობინებ, რომ ცოტა კიდევ მოვიცადო და მაშინ მოგწერო. შენ რასაც შეიტყობ ხომ მომწერ რასაკვირველია. თვითონ ნიკოლაძესაც მალე მოელიან აქ და მაშინ უკეთ გავიგებთ ყველაფერს. არ ვიცი შენ როგორ

შეხედავ საქმეს და მე ბევრის უფიქრალად ვალებში დავარიგე ეს ფული; თუ გამოგზავნილი არ გამოდგა, მაშინ ხომ გამოგზავნილი მოვა და მას შეუძლია ამის მაგიერობა ქნას.

სხვა, სერგეი, ნეტავი იცოდე რამდენი რამე მაქ შენთან მოსაწერი! რომ ეხლა ცოტა წიგნის წერის ქეიფზედ მაინც ვიყო, მგონია ერთი ტომი მოგწერო. არა, რა აყალმაყალი ატეხე, შე დალოცვილო, ამ ციურისში. ერთიერთმანეთის გამო-აშკარავება კარგია, მაგრამ რომ ამ ჩვენმა ნორჩმა საზოგადოებამ ვერ აიტანოს ეს? ერთის სიტყვით, ბევრი მაქ მოსაწერი, ავიც და კარგიც ამის შესახებ, მაგრამ ეხლა სრულებით ამის გუნებაზედ არა ვარ. სხვებ ზოგიერთს მელიქოვის ქალიც გადმოგცემს. სხვებისათვის უცადოთ „ზეგარდმო შთაბერვას“. რატომ აქ მოსვლა არ მოახერხე, სერგეი, ღმერთმან იცოდეს ახალ წელიწადს აქაც კარგათ გავატარებდით და თუ მელიქოვის ქალს მაინც და მაინც უნდოდა პარიზის ნახვა, ეს ხომ ყველაფერში უკეთესი სანახავია და მაშინ მოვიდოდა, იქნება მოგვეცეთ მხარი და ახლაც მოახერხოთ აქ მორიხინება! როგორ დაგიმადლებთ ნეტავი იცოდე!

შენი ბესარიონი

საქ. № 41, ფურ. 1.

№ 39

1874 წლის თებერვლის 6. — გიორგი წერეთლის
წერილი სერგეი მესხისადმი ჟენევიდან

ძმაო სერგეი! გაჯავრებული იქნები, რომ აქამდის წიგნი ვერ მოგწერე იმ შენი წიგნის პასუხათ მას შემდეგ რაც ყმაწვილებს თვითონვე ეფიქრნათ ფულის გამოგზავნა. მე მაინც და მაინც ჩემი წიგნი აღარ დამიჩქარებია. უმთავრესი საგანი, შენ წიგნის მიღებამდის, რამდენიც შესაძლებელი იყო, აგისრულეს. მართლაც რომ ძალიან ბევრი ვალი ჰმართებთ აქ. ამათ მოუვიდათ ორმოცდახუთი თუმანი და ჯერ ნახევარი ვალი კიდევ არ გაუსტუმრებიათ. ნიკოს¹ ტელეგრამა მოვიდა, ჩვენი საქმე ძალიან კარგად მიდისო, მხოლოდ ცოტა დამაგვიანდებაო. წიგნი და დაწვრილებითი ამბავი არა არისრა. ჩვენები ყველანი ძალიან იგართულნი არიან თავ-თავიანთს საქმეში. მე ენებს ვსწავლობ და უფულობისა გამო ალაგითგან ვერ დავძრულვარ. ნიკოს¹ რომ შეძლებოდა ჩემი ფულის გამოგზავნა, ახლა გერმანიაში ვიქნებოდი და დარწმუნებული ვარ უფრო ჩქარა წავიდოდა ჩემი ნემცურის სწავლა. ახლა მე იმედი არა მაქვს, რომ ნიკომ¹ ასე მალე მოიხერხოს თავის საქმეები ისე, რომ მომეტებული ფული ექნეს, ამ გარემოებაში შეიძლება მე ძალიან გაჭირება მომადგეს. ამისათვის რადგან შენ კარგი პირდაპირი დამოკიდებულება გაქვს ზარაფოვთან², გეცნობებიანა იმისთვის ეს ჩემი გარემოება, რომ ამ წლის ფული გამოგზავნა; მერე კი ჩემი ფული შინითგან მომივიდოდა და საქმე ჩარხივით წავიდოდა, თორემ ამისთანა მდგომარეობას, შენც იცი, დროს დაკარგვის მეტი არა მოაქვს რა. ჟენევაში ძალიან სიჩუმეა.³ არავითა-

რი პოლიტიკური მაჯის ცემა არ ეტყობა. ჩემის აზრით ტფილისში უფრო გაცოცხლებულია შედარებით ყოველგვარი გონებითი და ვაჭრობითი მოძრაობა, ვინამც აქ. ლიპიანი ბურჟუას მეტს და იმის თავჩაქინდრულს შემოსავლის გასავალის ანგარიშის მეტს ვერას ამჩნევ. ის ყოველთვის კმაყოფილია თავის ჯიბისა და მუცლისა, დანარჩენი კი თუნდ წყალსაც წაუღიაო, ასე ამბობს, ყოველი აქაური მცხოვრები. ჩემი განზრახვა იყო ერთი თვის შემდეგ რაკი მოვედი ლეიპციგს წავსულიყავი. იქ ნემეცური ენა შემესწავლა ექვს თვეს და მერე პარიჟს წავსულიყავი ან ექვსივე იქ გამეთია ფრანციულში გასავეითარებლათ. მერე წელს მივეყოფდი გულ და გულ ჩემს სპეციალურს საგანს ხელს გულ და გულ და იმედიც მქონდა მალე მოუღებდი ბოლოს. ახლა კი ჩემი მატერიალური მდგომარეობა ისე დაიფუშა, რომ არც კი ვიცი როგორ წავა. მე იმის შიში მაქვს, ვაი თუ ამ ქენავაში სულაც გამრიყოს ამ ერთს წელიწადს. სორეთ კარგი ხუმრობა იქნება! ახლა მიიღე მხედველობაში ეს გარემოება და როგორც ამჯობინო ისე მისწერე ზარაფოვს.²

ჩვენ აქ „უღელის“⁴ გადაკეთების პროექტი შევადგინეთ და იმის მოლაპარაკებაზე და განსჯაზე გვაქვს კრებები. როცა სულ გათავდება ბაასი, რასაკვირველია პირს გამოგიგზავნით. „დროება“ ჯერ არ მოგვსვლია, არც „კრებული“. არ ვიცი თბილისის საქმეები რა მდგომარეობაშია, ღმერთმა იცის ან „სასოფლო გაზეთი“, ან „კრებული“ გამოვლენ თუ არა. თუ ღმერთი გწამს, შენ თუ რამე იცი მომწერე. წარმოიდგინე ორი წიგნი მივწერე კირილეს⁵ და ჯერ არც ერთის არ მომსვლია. ვინ არის მშრომელნი, ან რას იწყებენ, ან როგორ უნდა წაიყვანონ საქმე კაცმა არ იცის?

იზმაილოვი მომიკითხე, მაგისი კარიკატურა ჩემზე შეთვისებულია. იმედია, მომავალში ჩვენს სატირულს გაზეთს ნიჭიერი კარიკატურისტი ეყოლება. უთხარი ჩემ მაგიერ, რომ ჩემი სტატია რომ წამოიღო მაგან თბილისითგან ქართული და სომხურ ენის სწავლებაზე, გამომიგზავნოს. ჩემთვის ძალიან საჭიროა პაპოვი მომიკითხე.

შენი გიორგი. თუ პასუხს არ დაიზარებ, კარგი იქნება.

P. S. მე ჯერ არადამიწყევია რა, ჩვენი ლიტერატურისათვის და არ ვიცი დავიწყებ თუ არა: საკეთებელი კი ბევრი მაქვს.

საქ. № 56, ფურ. 1.

№ 40

1874 წლის თებერვლის 19. — ბესარიონ ჯაფარიძის
წერილი სერგეი მესხისადმი ჟენევიდან

სერგეი! რა ამბავია კაცო, რომ აღარა გაგეწყორა და ერთ სიტყვას აღარ მეტულობ? მე მართალია აქიდგან ბევრს ვერას მოგწერ ხოლმე ახალს, რახანც უჩემოთაც ყველაფერი აქაური ამბავი მოგდის, მაგრამ სულ იმ მიზეზითაც არ უნდა

დაივიწყო კაცი. ახლა ამ წიგნს იმის პასუხად გწერ, რაც შენ წამოგეთვალა მე-ლიქიშვილის ქალის წიგნში. მე უნდა გითხრა, ვერსით ვიფიქრებ, რომ მაგ ფულებში ჩუმად იყოს. 25 იანვარს მივსწერე წიგნი ზარაფოვს და ვსთხოვე ფული და მასთან პასუხი; ჩემი აღრესიც გაუგზავნე; ყველაზედ მეტად პასუხის გამოგზავნასა ვთხოვდი და არა მგონია, რომ ამის შემდეგ მე არას შემატყობებდა და გამოგზავნიდა მანდ ჩემთვის ფულს. როგორც შენც იცი, მას აქეთ რაი ის აქიდგან წავიდა, ხომ აღარაფერი ამბავი მოდიოდა; ისიც გავიგე, რომ აღარც არაფერს შენ გწერდა და ამიტომ და ამავების ასახსნელად მივსწერე წიგნი. მე მგონია პასუხიც უნდა მომივიდეს თუ სადმე სამართალია. მე ამ პასუხის მოლოდინე ვარ და მაგ ფულებში ვერავითარ მონაწილეობის მიღებას ვერ გავგებდავ. სხვებ შენ კარგათ უნდა იცოდეს რას მოელოდი და რას არა ზარაფოვისაგან. ამას გარდა, თუ რამე გადავიჩინა ვალებს და სხვა საჭიროებას და რამდენსამეს მოახერხებ შენით, იმას კი ძალიან დაგიმადლებ. ეხლა ერთობ ვსაჭიროვებ, მაგრამ მაინც ბევრი არა მიჭირსრა. თუ გარემოებამ მოითხოვა და ამიტომ მხოლოდ მაშინ შემეწყვი, როცა შენი საჭიროება დააკმაყოფილო. ივანეს ამბავი რა მოგდის, სერგეი? შენი არ იყოს, ერთობ გაგვიძვირდა მე და იმას ერთიერთმანეთის წიგნი; ახლა მართალია ავით არის, მაგრამ რალაცა უბედურათ ვერც მე ვსწერ ხოლმე რიგზედ; ეს ორი კვირა იქნება რაც არა მიმიწერიარა და არცარა იქიდგან მოგვსვლიარა მისი ამბავი. გუშინ მომივიდა ციურხიხიდან წიგნი დიმიტრი დადიანისაგან; ეს ორი დღეა რაც ის იქ მისულა და ამ დღეებში აქ მოდის. მასთან, რასაკვირველია, ამბებიც ბევრი მოგვივა. სხვებ არა ისმის რა და იქნებ იმან მაინც რაიმე შეგვატყობიოს თბილისის რედაქციებზედ. ნეტავი სერგეი, შენ რატომ არა მოგდისრა. ან რასა ნიშნავს, რომ ამ ბოლო დროს ნიკოლაძეზედ და წერეთელზედ იმნაირი სტატიები გამოეშვეს. ნუ თუ მართლა უნდათ ამ კაცების ჩამოშორება? ჩემის მხრით დიდად სამწუხაროთ კი არა დამირჩებარა. მე მართალია, ორივეს ნიჭს და ჭკუას ვაფასებ, მაგრამ არ შეიძლება ყური არ ათხოვოს კაცმა მათ ზნეობით მხარეს. ჩვენში ეხლა, მე მგონია, ყველაზედ უმფრო ზნეობა არის დასაფასებელი; პატიოსანი კაცი რომა გვჭირია, ისე არაფერი არ არის საჭირო. საქმე იმაში მდგომარეობს, რომ კაცმა მოუყაროს თავი იმ ცოტას და დაბნეულს ძალას, რომელიც ჩვენში არის ეხლა და რომელიც შემდგომში გამოჩნდება. ამ თავის მოყრა არასოდეს არ შეუძლია უსინდისოს და უპატიოსნო კაცს, რაც უნდა დიდი ფილოსოფოსი იყოს და დიდი სწავლა ჰქონდეს. შეიძლება ამისთანა კაცმა გაუნათლებელი საზოგადოება კი მოატყუოს, მაგრამ ახალთაობის მოტყუება მას არ შეუძლია და ვერც დიდხანს ამოქმედებს თავის უზნეო სინდისს. ამიტომ არ მეწყინება, რომ ეხლავე ჩვენი „დროების“ რედაქცია მაინც პატიოსან ხელში ჩავარდებოდეს. სხვებ, შენც გავგონილი გექნება ნიკოლაძის ლოდინს რა მდგომარეობაშიდა ყავს აქაურები. სწავლა სწავლას არ უგავთ და ცხოვრება ცხოვრებას. გ. წერეთელმა მეტი უსაქმობის გამო (ხელსამძღვანელოების მიღებაზედ ბევრი ალიაქოთი ასტეხა, მაგრამ ახლა როცა ის მიიღეს და მუშაობაზედ მიდგა საქმე ძალიან სიჩუმეა და საქმის მივიწყება), მაჭანკლობას მიჰყო ხელი და ვერ წარმოიდგენ რა ნიჭი და კაცის გულის ცნობა გამოიჩინა. თუ საზღვარგარეთ ამის შესასწავლად წამოვიდა, მე ახლავე შემიძლია ვსთქვა, რომ ის გენიალურად

ასარულებს თავის აზრს. სხვა აღარა მაქრა ეხლა მოსაწერი, მაგრამ ესიც მეტია, მგონია, თუ შენ ასე გეზარება წიგნის წერა, სხვასაც ხალისი დაეკარგვის შეხს. შემხედვარე.

მომიკითხე იზმაილოვი და პოპოვი.

შენი ბ. ჯაფარიძე.

საქ. № 41, ფურ. 2.

№ 41

[1874 წლის არა უგვიანეს თებერვლისა]¹. — პეტრე მელიქიშვილის
წერილი სერგეი მესხისადმი ვიურცბურგიდან

ძმაო სერგეი! გუშინწინ შენი წერილი მომივიდა და, თუნდა ცოტათი დაგვიანე პასუხი, ვიცი შენი კეთილის გულის პასუხი, არ გამიწყრები.

ისე ხშირად იწერები წერილს, რომ არ ვიცი რა მოგწერო იმის მეტი, რაც ზემოთ არის დაწერილი. მე მეგონა, რომ შენ თფილისში აპირებდი წასვლას. შენ, როგორც ეტყობა, ამ ზამთარს აქ დარჩები, რა გიჭირს შვილო პარიჟში ხარ, არ მოგწყინდება. მე კი სწორეთ გითხრა ესე ნემენცები ყელში მიზიან, მაგრამ მაგათი დატოვება არ შეიძლება, როგორც იქნება უნდა გაეძლო.

ჩენი გადაწყვეტილება ისეთი იმ საგანზე, რომელიც ჩვენ მოგვივიდა: რადგანაც უმთავრესი მიზანი „უღელისა“ არის, რომ მიეშველოს აგრეთვე დღიურ მოთხოვნილებას, ამიტომ ჩვენის აზრით წიგნების სახელმძღვანელო თარგმანს შეუდგებიან „უღელის“² წევრები. მაგრამ ამ მუშაობაში არც უნდა დრო დაენიშნოს მწევრს, არც ვალდებულათ უნდა გახდეს წევრი უეჭველათ ასარულოს ეს მუშაობა.

მშვიდობით, მე სწორეთ გითხრა წიგნის წერის გუნებაზე არ ვარ

შენი პეტრე მელიქიშვილი

საქ. № 57, უთარილო, ფურც: 1.

№ 42

[1874 წლის არა უგვიანეს თებერვლისა]. — პეტრე მელიქიშვილის
წერილი სერგეი მესხისადმი ვიურცბურგიდან

ძმაო სერგეი, შენ ვინ იცის მიწყრები კიდევ, რომ ამტონი ხანია წერილს არ გწერ, მაგრამ წარმოიდგინე — რა უნდა მომეწერა ამ მიყრუებულ ქალაქიდან, ძველ იეზუიტების ბუდიდამ... მე იმედი მაქვს, — შენ არ გაჯავრდები, რომ შენს მოკლე წერილებზე ცოტათი გძელი პასუხი მოგწერო. ამ ჩემს წერილს ამჟამათ აქვს ცოტათი деловое ხასიათი.

აქ სცხოვრობს ერთი ჩვენებური ახალგაზრდა ყმაწვილი — დოლბატი, რომელიც სწავლობს მედიცინას და აპირებს ამ სემპესტრში შეუდგეს ეგზამინებს. მე მიხსნა ერთი ორი სიტყვა მომეწერა ამ ყმაწვილზე. იმედი მაქვს რომ მომისმენ ამ მოთხრობას. ეს ახალგაზრდა ყმაწვილი იყო მოსკოვის უნივერსიტეტში მესამე კურსში კავკასიის სტუპენდიანტად. რადგანაც მოსკოვის ჰავა ვერ აიტანა, უნდა უდროვით დაენებებინა თავი მოსკოვის უნივერსიტეტისათვის და წასულიყო კავკასიაში. აქ დაჰყო რამდენიმე ხანი და წვრილი სტატიებით, რომელსაც ბეჭდავდა «Горск. — жур.» შეაგროვა იმტოლი, რომ წამოვიდა საზღვარგარეთ სასწავლებლათ. ეხლა ეს აპირებს ეგზამინების დაჭერას. როგორც წინათ გითხარი, მაგრამ წარმოიდგინე მისი მდგომარეობა. სუსტი ორგანიზმით ამან უნდა იმუშავოს დღეში უკანასკნელი 14 საათი, რომ როგორმე მოახერხოს აქ ცხოვრება: ერთი მხრით ის მუშაობს რუსულ გაზეთებისთვის, მეორე — ეგზამენებისათ. ჯერ რომ «Неделя»-ში დაიწყო კორრესპონდენციების წერა, მაგრამ ამ გაზეთის რედაქცია ისე საწყალია, რომ უარი უთხრა ჰონორარის მიცემისა. ეხლა სწერს მედიცინის გაზეთში სტატიებს «Московская медиц. газ.», но так плохо оплачивается этот труд, что эти деньги ему еле-еле хватает на жизнь.

წარმოიდგინე, რომ ამას მიხედობილი აქვს პატარა რეფერატების შედგენა იმ სახელმძღვანელო (მედიცინურ) წიგნების, რომელიც გერმანიაში გამოდის. იმან უნდა გადაიკითხოს წიგნი 200—400 გვერდი და აქედამ შეადგინოს პატარა რეფერატი 6 ანუ 8 გვერდი. ეს მუშაობა თხოულობს საშინლათ ბევრს დროს და ძალას. მეორე მხრით ეგზამინების მომზადება. ვისაც კი ეგზამენები გამოუცდია, რასაკვირველია იცის, რა ცუდი ზნეობითი გავლენა აქვს კაცზე: ძალდატანებითი მუშაობა 3-4 თვის განმავლობაში. მე სულ ამას იმიტომ გწერ დაწვრილებით, თუ შეიძლო გადასცე ზარაფოვს³ და სთხოვო, შეუძლია იმას ასესხოს ამ ყმაწვილს იმტელა ფული რომ შეიძლოს ამან აქ პრომოვაცია, ე. ი. დოქტორის ეგზამენის დაჭერა. აქაურ უნივერსიტეტში პრომოვაცია ღირს 200 მანეთამდის.

მე თვითონ მიხსნა მომეწერა იმისთვის, მაგრამ პირველათ არ ვიცი იმის ადრესი, მეორეთ — სწორეთ გითხრა ცოტათი მერიდებოდა. მე იმისი მეშინია, რომ როგორმე ჩემი თხოვნით არ შევავიწროვო და მეორეთ ვინიცი, რა იფიქროს ჩემზე ამ კაცმა.

В этот грошово-материальный век надо быть очень осторожным с людьми, тем более что, чуть-ли ни на каждом шагу встречаешься с людьми, которые во имя принципов (а на самом деле из-за шарлатанства) грабят людей.

Сергей, одним словом, если это тебя не затруднит, передай смысл моего письма Зарапову, а пожалуй и прочти. Человек (Долпат) очень хороший, может быть ты с ним и знаком. Деньги будут возвращены, ручаюсь головой (если моя голова имеет какую-нибудь ценность! Со-мнительно?! А?!) Срок возвращения от 2 до 3 лет.

После промовации он думает здесь практиковать еще семестр, г. е. работать в поликлинике, а потом в Россию уехать, чтобы держать там, на это нужно еще 6 месяцев. Я все это пишу, потому что раньше

двух лет, он едва ли будет в состоянии возратить деньги. Если За-
рапов может это сделать (в чем почти не сомневаюсь, если у него бу-
дет на это возможность) то уведомя меня поскорее, если можешь до
1-го апреля.

Würzburg (Bavière) Kapuzinergasse № 9. Herrn Melikoff.

რაც შეეხება ჩემს ამბავს, ამას შემდეგისთვის გადავსდევ, რადგანაც ესლა
გვიან არის და მეძინება საშინლათ.

მომიკითხე იზმაილიანცი⁴ — სომხეთის რესპუბლიკის პრეზიდენტი, აგრე-
თვე ზარათუვი. მშვიდობით პ. მელიქიშვილი⁵.

P. S. სერგეი, მომწერე ამ წერილზე პასუხი თუ შეიძლება. მომიტევე თუ
ამ წერილით ცოტათი тебя в неловкое положение ставлю.

Если ты найдешь неловким и неудобным прочесть это письмо За-
рапову, то напиши об этом, как можно скорее. Не поминай лихом.

საქ. № 57, ფურ. 2.

№ 43

[1874 წლის] ივნისის 9. — გიორგი წერეთლის წერილი სერგეი
მესხისადმი ჟენევიდან

სერგეი! ჩემი კამედია გავათავე. სულ რომ არ ვარგოდეს „ჯიბრს“ მაინც
ჭუთჯერ სჯობია. მინდა ამ დღეებში ტფილისს გავგზავნო, ესე იგი საკონკურ-
სოთ წარვადგინო. ჩემს ახლანდელს მდგომარეობაში ოცი თუმნის საჩუქრათ
მიღება კარგი საქონელია, მაგრამ მე მაინც იმედი არა მაქვს, რადგან კამედი-
ისთვის დანიშნული ფული აქამდის სხვას რასმე მოხმარდებოდა, რადგან „დრო-
ებაში“ იყო გამოცხადებული, თუ აპრილის გასულს არავინ წარმოადგენდა
კომედიას, მერე ფული სხვა საქმეს მოხმარდებოდა.

სერგეი, თუ ძმა ხარ, თუ შეგიძლია როგორმე ფული მიშოვნე ერთი ორა-
სი ან სამასი ფრანკი მაინც, ძალიან მიჭირს. შინითგან უსათუოდ მომივა ფუ-
ლი, მაგრამ მგონია ცოტა კიდევ დაავიანდეს და მინამდის თითქმის ვერ მო-
ვიციდი. ამ დღეებში თუ დობროვსკიანნი მოვიდნენ და მანამდის ფული არ
მომივიდა, უეჭველათ იმათგან ვისესხებ ფულს და შენს ფულს დაგიბრუნებ.

ჩვენი სალამოები კარგათ მიდის. კეკე¹ და კრიჟანოვსკის² ქალი ყველაზე
უფრო შრომობენ ამ სალამოებისათვის³. საზოგადოდ ჩვენი სალამოები ძალიან
კარგათ მიდის. სწორეთ თავი შეგვაყვარა ამ სალამოებმა. ტფილისდგან თუ რა-
მე იცი მომწერე. ახლა ნაციონალურს კრებაში დიდი ამბავია, როგორც სჩანს.
და თუ შეიძლება⁴, შესანიშნავი ამბები შემატყობინე. გამბეტას⁵ სიტყვიდან

სჩანს, რომ ბონაპარტის პარტია ძლიერდება, უკანასკნელი ამორჩევაც ამას ამტკიცებს, რა მიზეზია მომწერე.

იზმაილოვი მომიკითხე, მე რომ ჩემს რუსულს ხელნაწერს ვთხოვდი, რატომ არ გამომიგზავნა.

შენი მეგობარი გიორგი წერეთელი

საქ. № 56, ფურ. 1.

№ 44

[1874 წლის ივნისი]. — გიორგი წერეთლის წერილი სერგეი მესხისადმი
უწევია

ძმაო სერგეი! წუხელის შეკრებილობა³ გვქონდა, რომელშიც კეკელი¹ იყო და იმან მითხრა, ვითამც შენ წიგნი მოგეწეროს და ჩემგან პასუხს ელოდე. მე ძალიან გამიკვირდა ეს ამბავი, რადგან წიგნი არ მიმიღია. არ ვიცი, როგორ უნდა დაკარგულიყო. რაც უნდა იყოს, გთხოვ იმ წიგნის შინაარსი მეორეთ მომწერო. ალბათ ჩემი შესახები საქმე ეწერებოდა, ან გენდომებოდა გადმოცემა. ამას წინათ ნიკომ ზიმიანსკი⁶ დაიბარა და ფულიც ყმაწვილებს გამოუგზავნა. ალბათ მე არ გავახსენდი, მაშინ როდესაც მე საშინლათ გაჭირებული ვარ. წიგნი მოვწერე ამ საგანზე და არ ვიცი რას შემომითვლის. ალბათ მომწერს ფული არა მაქვს და ვექსელს მოგცემო. მიიღე მხედველობაში ეს ამბავი, თუ ასე მოიქცა. მე კი არ გამიკვირდება, რადგან მაგან შენთანაც ეს მითხრა.

ტფილისითგან დომბროვსკის ქალითგან მივიღე ეს ამბავი, ვითომც ტფილისში ახალი ქართული გაზეთის გამოცემას აპირობდნ და იქ მონაწილეობა უნდა მიიღონო დავით ერისთავმა⁷, გიორგი ჩიქოვანმა⁸ და აკ. წერეთელმაო. როგორ მოგწონს ეს ამბავი, ჩემის აზრით მოსაფიქრებელია. შენ ხომ არ იცი რამე ამბები? თუ მომწერ, ძალიან მადლობელი ვიქნები.

„კომედიას“ ამ თვეში მგონია გავათავებ. მერე მოვყვები შვეიცარიაზე წიგნების წერას. თუ ოქტომბრამდის ამათ გარდა ისტორიული სურათებიც ჯოვასწრე, მეტს ვედარას გავაკეთებ ჩვენი ლიტერატურისათვის.

თუ შეიძლება ლუი-ბლანის⁹ ისტორია რევოლუციისა გამოგზავნე, წაკითხვა მინდა. გუშინ სალამოს შეკრებილებში კეკელი¹ მოიტანა ქართული პოლიტიკური განხილვა საფრანგეთზე. დაწერილი კარგათ იყო, მაგრამ შინ არ წვეკითხა და ამისთვის ჩქარა ვერ წაიკითხა. მე შევნიშნე და შენც მოსწერე, რომ რაც დასწეროს, იმის კითხვაც კარგათ ისწავლოს. მართლაც რომ ამ მხრით ჩვენი საქმეები კარგათ წავა.³ კრიჟანოვსკიმა² მოიტანა დაწერილი და რიგიანათ იყო დერბის სიტყვის აზრი ქართულათ გადმოღებული აგრეთვე ჯათარძემ¹⁰ ილაპარაკა ისპანიის საქმეებზე და მე გერმანიისაზე. ისე რომ წუხანდელი სალამო ცოცხლათ წავიდა. მომიკითხე იზმაილოვი.

საქ. № 56, ფურ. 1.

შენი გიორგი.

№ 45

1874 წლის დეკემბრის 12. — ბესარიონ ჯაფარიძის წერილი სერგეი
 მესხისადმი უნეველიან

სერგეი! ამ წერილში ბევრს ვერასა გწერ. ეს ორი კვირა არის რაც აქა ვარ და რასაკვირველია ამ მოკლე ხანში ბევრს ვერას გავცნობოდი, რომ იმაზედ ჰოგწერო და არც იქნება შენთვის საინტერესო; აქაური შთაბეჭდილება ისევ ცოცხალი უნდა იყოს შენ თავში. სხვებ აქაური ახალი ამბები ეს არის: ზა-რაფოვს ამ დღეებში აქ მოველით მისის მეუღლითურთ; სუფლეს კაფეში ისევ ძველებურად იყრიან ხოლმე თავს; ნიკოლაძემ ძრიელ კარგი „დროების“ სა-თაური მოგიმზადა და ამ დღეებში გამოგიგზავნის; მე იმასთან ხშირათა ვარ ხოლმე. —

ამ პატარა წერილს გიგზავნი² და თუ ივარგოს მომავალი წლის პირველ ნომრად დაბეჭდე. მე მაქ სახეში, რაც ხანს აქ ვიქმნები, ამ სახის წიგნები გიგ-ზავნო; პოლიტიკაზედ ძვირათ მოვიწერ ხოლმე; უმფრო იქაურ ცხოვრებიდან ავიღებ ხოლმე რომელიმე საგნებს. თუ შენც დაეთანხმები ამ ჩემს აზრს. ორ კვირაში ერთხელ მაინც უსათუოთ მოგივა ხოლმე ამნაირი წერილები ჩემ-გან. კილოსა და სიტყვების შესწორება შენზედ მომინდვია. მომიკითხე კირი-ლე³ და მიქელაძე⁴.

შენი ბესარიონი

ამ თვის დამლევს V. Hugo-ს 93-ს მეორე ნაწილი გამოვაო, როგორც სწე-რენ გაზეთებში.

საქ. 41, ფურ. 1.

№ 46

1874 წლის დეკემბრის 21. — სტეფანე ჯარაფიშვილის წერილი სერგეი
 მესხისადმი პარიზიდან

Любезный Серго! Третьего дня я получил твое письмо, в котором ты пишешь, что из учебников представленных в комитет, «Букет для детей» Гогебова, был одобрен. Одновременно с этим письмом, я пишу Алхазову выдать тебе для передачи Гогебову двести руб., если есть у него, если же нет, то постарайся взять у Адамова; в случае же не-удастся и это, то попроси Гогебова пусть он получит теперь сто руб., а остающиеся сто спустя месяц. Что касается издания этой книги, то если Ст. Меликов согласится напечатать в долг, с обязательством уп-латить ему в сентябре, то печатай, иначе отложи до моего приезда, а я буду там не позже первого сентября. Покончив с этим, меня только поразила твоя поспешность; ты пишешь, чтобы я телеграфировал о вы-даче 200 руб. премию и 300 руб. на издание, ибо оно необходимо.

Это было бы понятно, если бы я был предупрежден, а то я впер-вые узнал из твоего письма о существовании комитета, причем до сих

пор не знаю его состава, что представлены какие-нибудь руководства для издания. Если бы я был предупрежден и знал бы обо всем этом, то уж я всегда держал бы по крайней мере пятьсот рублей для этого дела.

Кроме того, я должен тебе сказать, что будучи в Тифлисе, перед выездом Виссарион Гогоберидзе предложил мне, пока состоится издание какого-нибудь учебника, взять на себя издание книги для народных школ, в которой были бы собраны лучшие стихотворения и рассказы. Находя это полезным, я выдал Умикову около 1800 руб. на издание этой книжки. Конечно, эту книжку нужно было раздавать не даром, а продавать, причем они же должны были заведывать сбором. Узнай, пожалуйста, что сделано с этой книжкой, продавали ее или просто раздавали в школах и напиши.

Поэтому я попрошу тебя, если Меликов согласится издать на вышеуказанных условиях, то поднять цену так, что если две трети будут проданы, то чтобы издание окупилось. До тех пор, конечно, нельзя думать об издании другой книги. Если будешь писать ответ, то пиши в Париж Hôtel Bergéu Rue Bérgése, туда же присылай газеты.

საქ. № 44, ფურ. 1.

Твой друг Зарапов

№ 47

1875 წლის მაისის 1. — დიმიტრი ჯანაშვილის¹ წერილი სერგეი მესხისადმი.

თქვენი წერილი მივიღე. ამაში თქვენ მწერდით, რომ სტატიები გამითავდა და იქნება მალე მომასწროს; მაგრამ ამასთანავე შიშობდით, რომ ვაი თუ საფანელი შემომაკლდა და ახლა აღარ მსურს წერა. არა ძმო, ეგ ჩემგნით არ შეიძლება. მე მაქვს განზრახვა: ან სიკვდილი, ან დასრულება საქართველოს ისტორიისა. საქართველოს ისტორიის წერა უნდა მაინც და მაინც შევასრულო და უნდა დავწერო იმ კილოზე, რა კილოზედაც მიწერია. ის უნდა დავწერო და ზედ კიდევ დაუმატო რუსეთის მფარველობის ქვეშ თანაც. მხოლოდ იმით დასრულდება ჩემი ისტორია. იქნება ის კარგი არ იყოს; მაგრამ დაუკვეხნელად ვიტყვი, რომ ჯერჯერობით ჩემზე კარგად საქართველოს ისტორიის წერა არავის არ შეუძლიან. ამას მე გულუმაწკოდ ვამბობ და სხვამ როგორც უნდა ისრე მიიღოს ჩემსმხრით და დაიდოს თავის ქედზე ბეჭედი შერცხვენისა და უსამართლოებისა.

ეხლა მე ვიგზავნი 19 სტატიას და სამოთხს ჩემთან ვიჭერ, რადგან არა მაქვს დასრულებული ნოედგან მოკიდებული ფარნავაზის გამეფებამდე. ეს პერიოდი შეიცავს 2000 წელს და ამაზე აქამდე არც ერთს ისტორიკოსს არაფერი არ დაუწერია რიგიანი. ყველა იმას ამბობს, რომ ეს პერიოდი ჩვენს ისტორიის, ნაკულუღევანებას (пробел) შეადგენსო. ამასვე ამბობს ჩვენი ისტორიკოსი ბარათაშვილი, რომელიც ისტორიას იწყობს ხაზარების შემოსევიდან, (მე-VII საუკუნიდან ქრის. დაბ. წინ) — აგრეთვე ქარაფშუტობს ბაქრაძეცა. ესენი მისდევენ ქართლის ცხოვრებას. მაგრამ მე ეს ავტორიტეტები

უარი ვყავ და დავიწყე ჩემებურად. მე არ მსურს ვისმესი ჰაზრის გავლენის ქვეშ ვიყო და ჩემს ჭკუას და ჩემს თავისუფალ მიმოცერძვას და მოაზრებას წინ გადუდგე. თვითმნებელობა სჯობია სხვისთვის მორჩილებას. ამ გვარს ისტორიას უფრო დიდი გავლენა ექნება. გავლენა დიახ, გავლენა. თბილისიდან მოსწავლე ბავშვებმა, რამდენმამე, ისრეთი წერილები მომწერეს, რომ ჩემი გული კრთის სიხარულით. ჩემი ისტორია სთესავს ხალხში მამულის სიყვარულს და უღვიძებს თაობას მამა-პაპისათვის მიბაძვის სურვილს. მაგრამ, როგორც თბილისიდან, აგრეთვე რაჭიდან და სამეგრელოდან ყველანი იმას მთხოვენ, რომ მე ჩიმი ისტორიული სურათები ცალკე წიგნად გამოვეცე. მართლაც მე ახლა სულ ამას ვფიქრობ. მე მსურს, ესლა სამ რვეულს გაგზავნი, ცალკე წიგნად გამოვიდეს. იმის „დროებიდან“ გადაბეჭდა ძნელი არ არის: ამისათვის გთხოვთ რომ გაზეთში დაბეჭდვის დროს ცალკე ქაღალდზე გადაბეჭდოთ. როგორც დაიწყებთ ამის ასრე ბეჭდვას და გაზეთში გამოაცხადებთ, მე მაშინვე ქაღალდის ფულსაც გამოგიგზავნით და იოსებ ბაქრაძესაც მოვწერავ, რომ იმან იზრუნოს იმის ბეჭდვაზე. ქაღალდის ფულებსკი თქვენ გამოგიგზავნი. ტიპოგრაფია თუ ფულს მთხოვს, იმასაც მივცემ. ამისათვის გთხოვთ ეს ჩემი თხოვნა მოახერხოთ. აქ ზარალი არავის ეძლევა ჩემს მეტს.

ეს პირველი რვეული თუმცა ჩემი დამოუკიდებელი შრომაა და იქ გამოვლელია ისრეთი დრონი, რომელთაც ჩემზე უფრო განათლებულნი პირნი ვერ შეჰხებიან, მაგრამ ის ისრე სვინიდისიანად და ფაქტიურად არის დაწერილი და მოსაზრებელი, რომ ყველას პირში ჩაღას გამოავლებს, და თუ ჩვენს ლიტერატურაში ბაას ასტეხს, მით უფრო უმეტესად კარგი. საგანი და კითხვა უფრო აიხსნება. მე რომ ბაასურ კილოზე წერას არ მედევ, ამისათვის ბევრს გონია, რომ იმას მე ვითომც უისტორიულ კრატკით ვწერდე, მაგრამ შემცდარან. აბა ერთი შეეხნენ და მაშინ შეიტყობენ, ფაფა სად მოიხარშება. მე ჩემ თავს იმოდენად უსვინდისოდ არ ვთვლი, რომ ტყუილი სიმართლეში აუერივო მხოლოდ მისთვის, რომ მიზანი აღვისრულო. არა და არა. ჩემის ჰაზრით, მხეცია, ის კაცი, ვინც ასრე მოიქცევა. მე საცა არის შევებრძოლები რუსულს ლიტერატურაშიაც ისტორიკოს ბარათაშვილს შესახებ ფარნავაზისა და მიტრიდატისა და იმედი მაქვს, რომ ჩემი აზრით უფრო სიმართლის დარგვანი იქნება ვიდრე იმისა.

ამავე წერილში მთხოვდით, რომ მე ჩემი აზრი მეტქვა გაზეთზე. რადგან სრულიად დროება არ მაქვს; ამისათვის მოკლედ გეტყვით, რომ გაზეთს „დროებას“ ძლიერ დიდი გავლენა აქვს ჩვენს საზოგადოებაზე. ახლა ყველა იმას ლაპარაკობს, რომ გაზეთი „დროება“ ქართველი საზოგადოების წინამძღოლი არისო, გაზეთი „დროება“ იცავს ქართულ ენასაო, როგორც სთქვა ეს ორბელიანმაც იმ ბროშურაში, რომელიც იმან გიორგი წერეთელს კრიტიკად დაუწერა. გაზეთი „დროება“ იცავს ქართველობასაო და სხვ. და სხვ. მეც ასეთი ჰაზრისა ვარ, და ვიტყვი კიდევ, რომ ის არასოდეს არ გამოცემულა ისრე და ისრეთი გავლენა არა ჰქონია როგორც მას აქეთ, რაც თქვენ პარიზიდან დაბრუნდით. მაგრამ ვემდური იმაში, რომ ქუთაისის სასულიერო სასწავლებლის შესახებ ბევრი სიცრუე დაიბეჭდა. მე ორჯელ გთხოვთ გაანებეთ ამიების ბეჭდვას თა-

ვიო, მაგრამ არ გამიგონეთ. აქაურებმა თვითონვე პარტია შეადგინეს და ისინივე გწერდნენ რომ ქართლელ-კახელებმა პარტია შეადგინესო. ზიმისტარის სტატია², სიცრუვით სავსე კარგად ამტკიცებს სად არის პარტია. იმათმა გაზეთში უგუნურმა ლაპარაკმა ის მოახდინა, რომ დღეს აქ არის კუვშინსკი³ და იკვლევს ყველაფერს. ერთი ვიჟი ზღვაში ქვას ჩააგდებს და ათი ჭკვიანი ვერ ამოიღებსო, სწორედ ისრე მოხდა. თავმა თხარა, თხარა, კატა გამოთხარა. ჩვენს მფარველებს მაინც ის უნდოდათ, რომ რამე მიზეზი ეპოვნათ, ქართველები გაერეცნათ და რუსები ჩაეყენებინათ და აი დღეს ვგონებ იშოვეს დრო. ჩვენებს ყველას გარეკავენ და მათ მაგიერ ჩააყენებენ საით მონაბერს უგუნურებს. და მაშინ ნახავთ რა კეთილი დაეყრება ქუთაისის სასწავლებელს. ქვეყანაზე უცოდავი არავინ იქნება, მაგრამ ვიტყვი, რომ დღეს სიმართლის მტკმელს ასათიანს⁴ გაზეთი დასჭირებია: თქვას სიმართლე, მერე შეჯდეს და გაიქცეს. ამდენი ყაყანი, სიცრუვე ბოლოს ჩვენ დიდ ვნებას გვაძლევს. ახლა ვამოჩნდება ვინ ტყუვის და ვინ მართალია. ჩვენ რომ ვიცით მფარველების მიზანი, ამისათვის უნდა ვცდილობდეთ, რომ ამ გვარი ჭუჭყი დაიმალოს ხოლმე. ნეტავი ფეხი მომტეხოდა, ჯოთში არ წავსულიყავ. აქ მენახე და ყველაფერი ძეამბო, მაგრამ ახლა რაღა გაეწყობა. ურემი წაიქცა, გზა გამოჩნდა. რომ დაბეჭდოთ, ქუთაისის სასწავლებელში არაფერი ყოფილაო, მხოლოდ ჭეიშვილსა, ასათიანს⁴ და ზიმისტარიშვილს² ჰქონიათ უსიამოვნებაო, კარგს იზამდით. მშვიდობით.

დიმიტრი ჯანაშვილი

სხვას მერე მოგწერთ, ახლა დავიღალე, შუაღამეა.

საქ. № 61, ფურ. 4.

№ 48

1875 წლის მაისის 21. — დიმიტრი ჯანაშვილის წერილი სერგეი მესხისადმი

ძმაო სერგი! მე სრულიად ეხლა მოცლა არა მქონდა ამის წერისა, მაგრამ მოვალეობა მაწვევს, რომ მაინც შეგატყობინოთ თუ რა ამბავი მოხდა ღამბაში-სის. იმ სტატიის თაობაზედ, რომელიც დაბეჭდეთ „დროებაში“ აქაური სასულიერო წოდების ყრილობი სთაობაზედ. ის სტატია სავსეა საცრუვით და ამან გამოიყვანა ასათიანი⁴ მოთმინებისაგან შემდეგ ამთენი ცილის წამებისა და იმან იჩივლა ზოგიერთ იქ მოხსენებულ პირზე და იმის დამწერზე ოკრუჟნოი სუდში. საქმე არის დანიშნული 6 ივნისს გასარჩევად.

ამ სტატიის დაწერაზე უფ. ღამბაშიძე⁵ უარსა ჰყოფს. ასრე უთხრა ეპისკოპოზს და სხვებს, როგორც ამბობენ. ასათიანი⁴ კი ამტკიცებს, რომ ვისგნითაც უნდა იყოს დაწერილი, მე მაგას არ დავეძებო და მსურს ტყუილისათვის დაისაჯონ ზოგიერთნი პირნიო, რომელნიც ამბობენ, რომ ჩვენ ისეები არ გვითქვამს, რაც სტატიაში არის მოხსენებულიო. ამნაირად ირევა საქმე, დარჩება

პასუხის გებაში „დროება“. მაგრამ, რომ ეს არ მოხდეს, იყავ ფრთხილად. ეხლა ჭორად შევიტყე, რომ ვითომც თქვენთვის მოგწეროთ, რომ თქვენ გამოაცხადოთ ვითომც ზოგიერთ ადგილებში ბეჭდვის დროს შეცდომით მოგვსვლოდეთ ისეთი რამეები, რომელნიც შავს სტატიაში სრულიად არ იყვეს. ეს მართლაც არ გამოაცხადოთ, თორემ ეს ხალხი მოგატყუილებთ და პასუხისგებაში მართლაც თქვენ შეგიყვანენ. ძალიან ვშიშობ გაზეთს „დროებას“ ამისათვის გაფრთხილება არ მისცენ. ეს იყო ჩემი სათქმელი. ახლა მშვიდობით.

შენი ძმა დიმიტრი ჯანაშვილი.

საქ. № 61, ფურ. 1.

№ 49

1876 წლის მარტის 29. — პეტრე წულუკიძის¹ წერილი სერგეი მესხისადმი პარიზიდან

სერგეი! ჯერ ავტორისათვის უნდა გეკითხა და მერმე უნდა გამოგეცხადებია, ჯერ ლიტერატურა უნდა დაენახა და მერმე საზოგადოებისათვის მოგეგონებია მისი არსებობა, ჯერ დარწმუნებულიყავი რომ ივარგებდა დასაბეჭდად და მერმე გამოგეცხადებია, თორემ რათ მოგივიდა თავში „დიმიტრი დაყუდებულის“ გამოცხადება კი არ მესმის². ჯერ გადასწორების შემდეგ დაერქმევა „დი(მიტრი) დაყუდებული“ თუ არა ეს ღმერთმა უწყის და თუ სიმართლისთვის გააჭრელე „დროებაში“ ესეც არ არის საკადრისი მით უმეტეს, რომ [გიორგი] წერ[ეთლის] პიესა არ გამოგიცხადებია!

ერთი სიტყვით არაფერი წესი არ იყო ჩემის მოსაზრებით მაგის გამოცხადება, ამასთანავე მე სრულებით არ მსურდა ჩემი გვარი გამოცხადებულიყო.

გთხოვ, თუ შეიძლება, შეცდომა გაასწორო, ე. ი. ჩემი გვარი უცნობი დარჩეს და პიესის არსებობა საეჭვო.

პეტრე [წულუკიძე].

P. S ათასი წიგნი მოგწერე და ერთი პასუხი არ მიმიღია. ჩემს სტატიაში ხანდისხანობით უნდა გადაათვალიერო, ხომ იცი კორრექტურას დიდი მნიშვნელობა აქ. „სამეურნეო გამოფენა“³ უმისოთაც შეუშუშავებელი და უცაბელათ დაწერილია და იმაშიდაც ესრეთი შეცდომა შეაპარეთ როგორც „პური“ ჰაერის მაგივრათ (როცა გუთანზედ არის მუხსაიფი) მოხსენებული და გამოდის პურის ლობა და სხვა⁴...

დღეს ტფილისის მოამბეში იუბილეზე წავიკითხე აწერილობა და ჰკუთა შემეშალა მაგისტანა შემთხვევის მოგონებით, ყველა მჯავრი დამავიწყა მაგ მოვლენამ, რომელიც სიცოცხლის და ვითომ მიწარაობის შედეგია უთუოდ, მაგ [სადილსაც] ვაწერ სკანდელის⁵ იერუსალიმდი მოგზაურობას... სხვა არაფერი საფუძველი მეშოვება მას მერმედ, რაც მას ჩემთვის ულაპარაკნია და კაცთა ვითარების მომსწრე ვარ.

ეგების ერისთავი, ბებუთოვი (თავისი ფულადი მიღრეკილება, მამას-
 დამე მისი აწონდაწონის თამაში) თაიროვი, შაბუროვი, თვით რა ვიცი რაებს
 პქონდა გავლენა მაგ ქცევაზედ.

არისტო მანდ თუ არის ჩემმაგიერ მოკითხვა, ეგრეთვე ჩხოტუას. რატომ
 მათი ნაშრომი არ ჩანს სადმე. ყოველ შემთხვევაში მე ვერ გამომიცვინია? უმი-
 კოვს მოუვიდა ნეტავი ჩემი წიგნი ნოეს დროს გამოგზავნილი თუ არა?

სერგეი სირცხვილია ამდენი უპასუხოზა, ვითარც რედაქტორმა უნდა მი-
 გო პასუხი ეხლანდელს თქვენს თანამშრომელს თუ სხვებზე არა. ღმერთმა დამ-
 წყველოს, თუ ათასჯერ არ მომსვლოდეს, ხმას არ გავცემ, კისერი მოუტეხია
 ყველას თქო, მაგრამ მანდაური წვრიმალეები ისე ძვირფასია ჩემთვის რომ თქვე-
 ნი კისერის ტეხა დამეზარა და დრომდის არ ვნატრულობ. იმდენზედ მიიყვა-
 ნეთ ერთი თქვენი მოტრფიალეთაგანი, რომ თქვენი სიძულვილის მეტი არაფერი
 დარჩენია. სირცხვილი არ არის? სირცხვილია მერწმუნე და ეს ჩვენს ქართვე-
 ლურს ცუდლუტობას ამტკიცებს.

საქ. № 65, ფურ. 2.

№ 50

1876 წლის აპრილის 10. — მიხეილ ბეთანიშვილის წერილი სერგეი
 მესხისადმი კონსტანტინეპოლიდან

ძმაო სერგეი! დღეს მეორე კვირა მიდის რაც აქ მოვედი და ამ რამდენიმე
 დღეში ვაპირებ ვენაში წასვლას. მე ვაპირებდი ჯერ მარსელიაში, მაგრამ
 ეხლა ვენაში წასვლა ჩვენთვის უფრო საჭირო გახდა. ამასთანავე უნდა მოგწე-
 რო ერთ ამბავზე, რომელიც მე დარწმუნებული ვარ შენთვის სასიამოვნო იქ-
 ნება. მე რომ ამ საქმეში არ ვყოფილიყავი თვითონ გარეული, მაშინ ერთ
 ლაზათიან კორესპონდენციას გამოგიგზავნიდი, ეხლა კი არ არის ჩემთვის
 ისე შესაფერებელი, რომ თვითონ მე ვილაპარაკო ბევრი იმ საქმეზედ, რომ-
 ლის მოთავე დღეს მე ვარ. უმჯობესია შენ თვითონ შეადგინე გაზეთისათვის
 ცნობები იმ მასალებიდან, რომელსაც მე გიგზავნი აქვე. შენც კარგად იცი, რომ
 ხმა გავარდა ჩემზე თფილისში, რომ ვითომც თფილისის მეზურნეები მიმყავ-
 და აქერიკაში. რასაკვირველია ამის აზრი მქონდა და როგორც ხედავ კიდევ
 შევასრულე და შენ თვითონ დააფასე როგორც შევასრულე, მაგრამ მე ქა-
 ლაქში ამაზედ ბევრს არ ვლაპარაკობდი, რადგან ბევრი მაგალითებით დავრწ-
 მუნდი, რომ ჩვენ ხალხთან ბევრი ლაპარაკი არ ღირს. არა თუ ქალაქში
 ლაპარაკობდნენ, რომ მე მეზურნეები მიმყავდა, არამედ ამასთანავე იმდენი
 საძაგელი ჭორები და ხმები გამოუირის უსაქმო საქმის პირებმა, რომ მე ზიზ-
 ღი მომივიდა მათთან რამეზედ ლაპარაკისა. მამართლებ თუ არა ამაში, ეს შე-
 ნი საქმეა, ეხლა კი დავიწყებ ამ საქმეზედ.

ჯერ სტამბოლს სიზმრადაც არ დასიზმრებია იმისთანა სავსე თეატრი, გა-
 ჭედილი უმაღლეს საზოგადოების ხალხისაგან, როგორიც ჩვენს კანცერტში

იყო! მე გიგზავნი გაზეთი „La dunquie“-ს რეცენზიას ჩვენს კონცერტზე, რომელიც გუმბინწინ საღამოს მივეცით და იქილამ შეიტყობ როგორც წავიდა საღამო. ჩვენი კონცერტის პროგრამასაც აქვე გიგზავნი, საიდგანაც შეიტყობ რა და რა პიესები იმდერეს, დაუტრეს და ითამაშეს ჩვენმა ქალაქის არტისტებმა. რატომ არ უნდა უხაროდეს ქართველს, რომ დღეს ევროპის პირველ თეატრებში საქართველოს სახალხო სიმღერების ხმა ისმის! შენ თვითონ იცი, რომ ამ საქმეში დიდი აზრია და უნდა იყოს. ეს არის პირველი ნაბიჯი (ჩემის აზრით მაინც), რომელსაც დღეს საქართველო აკეთებს თამამად ევროპაში და აცხადებს ხმა მაღლად, რომ დედამიწაზედ არის ერთი ქვეყანა, რომელსაც ჰქვია საქართველო, რომ ის ქვეყანა-ქვეყანაა, რომ ის ხალხი — ხალხია, აქვს თავისი ცხოვრება, მუსიკა, ჩვეულება და სხ. და სხ. განა ეს დასაძრახისი და დასაცინი არი?? ქალაქში კი არიან საკმაოდ ცრუ-პატრიოტები, რომელთაც არ ესმით ესა, და როგორც თითონ ქუჩების ტყეპნის მეტს არას აკათებენ, შურთ ყველასი ვინც კი რამის გაკეთებას დაიწყებს. მახლას, ვინც რა ილაპარაკოს ჩემთვის სულ ერთია, დღეს ჩემი გზა ამომირჩევია და «Конец венчает дело». ამ ბოლოსაც დავინახამთ.

საზოგადოებამ ძალიან კარგად მიიღო აქ ჩვენი კონცერტი. მე აქ გავიცანი რუსეთის ელჩი იგნატიევი, რომელმაც სიხარულით ინება თავისი მფარველობის მოცემა ჩვენის კონცერტისათვის და თვითონვე იკისრა ბილეთების დარიგება ყველა დიდ კაცებთან. თელი სათათრის მინისტრები, ელჩები და დიდკაცობა სტამბოლისა ჩვენ კანცერტში იყვნენ. იგნატიევი და მისი ცოლი, რომელნიც წელიწადში ერთხელ არ წაყლენ თეატრში — ისინიც მოვიდნენ. ბევრი ფაშები, რომელთაც თეატრის კარები არ უნახავთ, ისინიც მოვიდნენ ჩვენ კონცერტში. ერთი სიტყვით დიდი ამბავი იყო და მთელი ქალაქი აქ დაინძრა ჩვენს დაწყებაზედ. სპარსეთის ელჩმა და აგრეთვე პევრმა ძრიელ დამიმადღეს, რომ ამისთანა საქებური დაწყება მოვიგონე, რომ ეს ნაკლებულეა შევასრულე — და ბევრსაც უკვირსთ, რატომ აქამდინ არ ყოფილა დაწყებული ეს საქმეო.

დღეს საღამოს სადილათ მე და არტისტები მიწვეული ვართ სპარსეთის ელჩის სასახლეში (ძრიელ განათლებული კაცია და ლაპარაკობს ყველა ევროპულ ენებს, ფრანციზ. ინგლის, ნემენც და სხვ.) და სადილს მერმედ. იქვე კერძო კონცერტებს მივცემთ. სპარსეთის ელჩი ვეჩერს აკეთებს და ეყოლება აქაური დიდ კაცობა, მინისტრები და სხვ. —

მე აქ ყური მოვკარ, რომ ჩვენ კონცერტზე, მინისტრებს უთქვამთ სულთანისთვის და იმასაც უსურვია ნახვა; იქნება თავის სასახლეში მიგვიწვიოს კონცერტისთვის — მაგრამ ეს ნამდვილ არ ვიცი.

ამ დღეებში ვენაში წავალთ. სადაც ერთ-ორ კონცერტს მივცემთ, იქილამ პარიჟში, ლონდონში და ამერიკაში. შენ დაინახამ როგორ ავალაპარაკებ მთელ ევროპას საქართველოზედ.

შენი ძმა მიხა ბეთანიშვილი.

P. S. მე აქ თეატრის საქმის გამო, ვიზიტები გაუკეთე აქაურ მინისტრებს და სხვათა შორის გავიცანი აბდი-ფაშა პოლიციის მინისტრი სათათრეთში. აბდი-

ფაშამ მიაშბო, რომ მე ჩერქეზი ვარო, ბევრი უვლია საქართველოში უწინ. ცოტა ქართულსაც ლაპარაკობს და ცოლათ ჰყოლია გოგვაძის ქალი, გური-ილამ. ძრიელ ესიამოვნა ჩემი ნახვა და კონცერტის მიცემა. აბდი-ფაშა მოხუცებული კაცია, ცოლი მოჰყდომია და მისი შვილიც ღენერალია გუბერნატორათ ერთ სათათრის პრეზიდენტისა.

თუმცა პროგრამაში სწერია, რომ ტასიკო ლეზგინკას მიხაკოსთან ითამაშებსო, მაგრამ ვასოსთან ითამაშა; მიხაკო ჩემი სახელი დაეწერე, მაგრამ კი არ მითამაშნია. ჩვენმა კონცერტმა ისე გააღვიძა აქ ხალხი, რომ ვილაც ფრანცუზმა ლექსები შეთხზო და გამოსცა, ქუჩებში არიგებდა. ერთ ეგზემპლიარს გიგზავნი.

საქ. № 39, ფურ. 2.

№ 51

[1876 წელი]. — ვასილ პეტრიაშვილის! წერილი სერგეი მესხისადმი

ძმაო სერგეი! გიგზავნი წერილს შესახებ დროების 79 №-ში დაბეჭდილის სტატიისა „მომავლის დღეურაზე“². თუ მოხერხდება ამ სტატიის დაბეჭდვა, დაბეჭდეთ რაც შეიძლება მალე. ერთ ნომერში რომ მოხერხდებოდეს, ისა სჯობია.

ამასთან გთხოვ თვალი გადაავლო, რადგანაც მე ვერ მოვასწარ გულისყურით გადამეკითხა; მგონია ბევრგან ასოები აკლია. სახელი დაარქვით, რაც გინდათ.

შენი ძმა ვასილ პეტრიაშვილი.

საქ. № 31, ფურც. 1, უთარილო.

№ 52

[1876 წელი]. — დიმიტრი დადიანის! წერილი სერგეი მესხისადმი

პარიზიდან

ძმაო სერგეი! შენი ბარათი დღეს დილით მომივიდა და ეხლავე ვეჩქარები პასუხის მოწერას.

ჩემდა საუბედუროთ ძლიერ მალე დავიმსახურე ჩვენი სიტყვის ბატონების ყურადღება, მაგრამ ან რა დაინახეს ისეთი საშიშარი ჩემს წერილში? (საახალწლო მილოცვა)². ღმერთმა იცის, რომ სულით და გულით მიყვარს საცოდავი ჩვენი მამული, მისთვის არ მეზოგება ჩემი სიცოცხლეც, მაგრამ რისი გაკეთება შეგვიძლია, თუ ყოველ შემთხვევაში ცხვირში გვცემენ; რა ღონისძიება უნდა ვიზმართო, რომ შეუმჩნეველად ჩვენი სვავებისა, ჩვენ ჩვენი ჰაზრი სამშობლოს გადავცეთ? მხოლოდ ერთი საშეალებაა — ეს ლიტერატურა, მაგრამ ამასაც რომ გვისპობენ?

შენ უფრო ბევრი სიმარდე გჭირია, ვინემ შენ გგონია; ჩემო კარგო სა-

ჭირია რომ დაუახლოვდე იქაურს ტუზებს და რედაქციაში უნდა დაიამხანაგო ისეთი პირი, რომელს ცოტათი გავლენა ჰქონდეს, როგორც ჩვენს ხალხში, აგრეთვე მწერლობის წინაშე — ამის უმისოთ ჩვენს მწერლობას ბევრი ხნის სიცოცხლე არ ექნება.

საშინლათ მიკვირს, რომ გაზეთის გამოცემას შენ მარტო კისრულობ. ერთი კაცი, რა ისეთი განათლებული იყოს, მაინც ვერ აუვა ამგვარ შრომას. შენ დალოცვილო დაიხმარიე ყმაწვილობა და კიდევაც დარწმუნებული ვარ, რომ სიხარულით მოჰკიდებენ ხელს ამ სასარგებლო საქმეს; მაგრამ ხმაც უნდა მისცე რედაქციაში, ამის უმისობა თითქმის შეუძლებელია.

ამას წინეთ შემთხვევა მქონდა ნიკოლაძეს ბარათის მიწერა და კიდევაც მივსწერე, თუ კი გაიგო ჩემი წერილი თუ სხვა არა შერცხვებოდა მაინც დეზერტირობაზე და მარადიურობაზე.

თუ მოვახერხე, მინდა ჟურნალის გამოცემას შეუდგე. რას ფიქრობ შენ ამ საქმეზედ. მგონია სასარგებლო იქნეს ჩვენი საზოგადოებისათვის. ამჟამათ მე შეუდექი საჭირო ფულების შოვნას და ღმერთმა ჰქნა და თუ ვიშოვე, დაუყოვნებლივ ჩამოვალ და შეუდგები ამ საქმეს.

სრული იმედი მაქვს ილია ჭავჭავაძეზე ამ საქმეში და აგრეთვე შენზე.

მომწერე შენი ჰაზრი ამ საგანზედ. შენებურათ გამოკითხე ილიას, დათანხმდება თუ არა. თუ ესურვება, ისა და მე ორივე ერთად რედაქტორი ვიქნებით.

ვეცდები მალ-მალე სტატიების გამოგზავნას და უფრო პოლიტიკისას.

შენი დიმიტრი დადიანი

P. S. ბესარიონ ჯაფარიძე მომიკითხე და აგრეთვე შენი ძმა. ბესარიონს უთხარი, რომ მომწეროს ერთი ორი სიტყვა, მასთან მე საქმე მაქვს.

საქ. № 67, ფურ. 2.

№ 53

[1880 წელი]ნატალია წერეთლის (აკაკი წერეთლის მეუღლის) წერილი
სერგეი მესხისადმი სოფ. დუბასოვოდან

Милостивый государь Сергей Семенович! Не получая очень давно писем от моего мужа я заключаю, не уехал ли мой муж в Кутанс и потому я решаюсь, просить Вас быть так любезным, переслать ему туда мои письма, которые я адресую в Вашу редакцию, Вы этим чрезвычайно меня обяжете, и также напомним ему вслучае он не уезжал, чтобы он выслал мне поскорее паспорт мой в Петербург, ехать мне без него нельзя, а я забыла его захватить с собой.

Надеюсь, Вы так любезны, не рассердитесь на меня, что я навала Вам столько поручений, и исполните их. Прошу кланяться от меня всем тифлисским знакомым, а Вам желаю скорее попасть в прекрасную Швейцарию.

Остаюсь готовая к услугам Наталия Церетели.
Мой адрес: По Томбовско-Саратовской железной дороге на станцию

Бекаво, его сиятельству князю Павлу Николаевичу Еникееву с передачей Н. П. Церетели.

P. S. Передайте также Акакию, чтобы он поторопился выслать конвер, мне он нужен на именины сестры к 12 сентября (очень прошу не забыть об этом ему сказать).

საქ. № 32, ფურ. 1, უთარილო.

№ 54

1881 წლის ნოემბრის 22. — დიმიტრი ყიფიანის¹ წერილი სერგეი მესხისადმი ქვიშხეთიდან

უძვირფასესო სერგი სვიმონიჩ! იქნება ამითი მაინც ეშველოს რამე საქმესა, გთხოვთ თქვენს გაზეთში დამიბეჭდოთ, რასაც ამ წერილთან გიგზავნით; — და იმაზედაც თქვენი სიტყვა დასძინეთ; მართალია თუ არა, რაც იქ იხსენიება, რომ თავმჯდომარეს თქვენთვის ეთხოვოს და თქვენც უარი არ გეტქვათ.

ჩემი პსევდონიმის გამოცხადება მგონია საქმისთვის არ ივარგებდეს².

თქვენი გულითად პატივისმცემელი დიმ. ყიფიანი]

საქ. № 71, ფურ. 1.

№ 55

1881 წლის ნოემბრის 22. — დიმიტრი ყიფიანის წერილი სერგეი მესხისადმი ქვიშხეთიდან

ს. ს. მესხს. უფ. რედაქტორო! გთხოვთ თქვენს გაზეთში ადგილი უბოძოთ ამ წერილსა, რადგან საქვეყნო საქმე[ე]ს[ე] და გწერთ და რაც აქ თქვენ შეგეხებოდეთ, მართალია თუ არა, ესეც დასძინოთ, თუ შესაძლოდ დაინახოთ.

ბევრჯერ გვიკითხავს და სხვებისაგანაც გავვიგონია, რა მიზეზია, რომ წერაკითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების მმართველობა არავის რას გვატყობინებს და არცა რას გაზეთებით აცხადებს, თუ როგორ რას ჰმოქმედებს და როგორა ჰმართავს ამ საქვეყნო საქმესაო. თვითონ საზოგადოების თავმჯდომარესაც თურმე რამდენჯერმე უთქვამს მმართველობის სხდომაში, — ჩვენი ყოველი დადგინება და განკარგულება უნდა გამოცხადდებოდეს ხოლმეო, საქვეყნო საქმეში დასამალავი არა უნდა იყოს რაო; — თქვენთვისაც თურმე უთხოვია, უფ. რედაქტორო! დაბეჭდავდეთ ხოლმე თქვენს გაზეთში, რასაც მმართველობა გამოგიგზავნისო და თქვენც გითქვამთ, დიად უსასყიდლოდ დაგებქდავ, რაც კი ამ საქმეზედ დასაბეჭდავად მომივაო.

გვესმოდა ესა და გვიკვირდა, რალა უნდა ყოფილიყო მიზეზი, რომ საქვეყნო საქმეზედ დაყენებული პირები ასე მღუშარებდნენ.

დღეს წავიკითხეთ თქვენი გაზეთის № 243-ში მმართველობის „განცხადება“

ნი“ და ახლა კი ვპხედავთ, რა მიზეზითაც არა იბეჭდებოდა რა: „კი არავის ეგონოს, რომ ვმკელობდებოდა?“ იქნება მართლა? აბა ერთი დაეკვირდეთ.

1. თქვენს საკუთარს წესდებულებას თუ ჰკითხულობთ ხოლმე, გამგეობა საიდან გაგჩენიათ, რომ იმის სახელით აცხადებთ 7 საკითხავსა? წესდებულების მე-12, 16, 18, 19, 20 და 21 მუხლში არის ხსენება მმართველობისა და თუ ამას გარდა გამგეობაც არის დაარსებული, რატომ საზოგადოების წევრი ამისი არა შეგვიტყვიარა?

2. გამგეობა ითხოვს სოფლის სკოლების მასწავლებელთაგან, სხვათა შორის: „რამდენჯერ და როდის მიუღიათ წიგნები და სასწავლო ნივთები გამგეობისაგან და რამდენი ეგზემპლარი მოუვიდათ (თუ მოუვიდათ) თვითოეული სახელმძღვანელოსი და ნივთისა? თვითან გამგეობა კითხულობს: იქნება თქვენ მაინც გახსომდეთ და ღმერთს დაამადლეთ, გვითხარით, როდის რა შემოგაწიეთო?

თუ აქ გამგეობა მმართველობის მაგიერად იხსენება, მმართველობას თავისი სეკრეტარი ჰყავს* და სამწერლო აქვს; ერთს კარგი ჯამაგირი ეძლევა და მეორეს სახარჯო ფული; რათა, თუ საქმე სამწერლოში ისე უთავბოლოთა სწარმოებს, რომ რომელ სკოლას როდისრა გაუგზავნეს, თვითან კი აღარ იციან და ახლა იმათა ჰკითხავენ, როდის რა გამოგიგზავნეთო?

გამგეობისაგან ჩვენ არა მოგვსვლიარაო, რომ გვიპასუხონ, მაშინ რაღასა იქო?

ამა და ამ დროს ესა და ეს რომ გამოგიგზავნეთ, როგორ მოიხმარეთო, ეს რომ გეკითხათ, კიდევ ჰო; თორემ „როდის რა გამოგიგზავნეთო“, რა საკითხავია? იმათა ჰსცდით, თუ თქვენს დაუდევრობას ააშკარავენო?

3. შემდეგისათვის გამგეობა მასწავლებლებს ვალადა ჰსდებს ყოველ წელიწადს მოუთხოვნელად გამოგზავნონ ხოლმე სამს მუხლში მოხსენებული სხვადასხვა ცნობები.

ეს რაღა არის? სასოფლო სკოლების საბრალო ოსტატები თქვენი ატჩოტების წერას უნდა მოანდომოთ?

თქვენი პირველი ვალია, რომ სკოლებს ხელს უმართავდეთ, მაგრამ იმათი თქვენ წინაშე ვალდებულება გულთაღი უფრო უნდა იყოს და არა ბრძანებითი: როდესაც ხელს უმართავდეთ, ან მაშინვე უნდა დაანახვოთ, რასაც ვალსა სდებთ, ან იმათს ნამუსზედ უნდა მიაგდოთ, მოგახსენებენ რასმე თუ არა. თქვენ კი მაინცა და მაინც თვალყურის დევნება არ უნდა მოაკლოთ: ტვირთს უნდა შეუმსუბუქებდეთ, რომ დაგიმადლონ და ყოველს გაჭირვებაში გულდანდობით თქვენ მოგმართავდნენ.

დიდად სასურველია, რომ ყოველს სახალხო სკოლას საზოგადოება ისე უყურებდეს, როგორც თავისას; მაგრამ საკუთარიც რომ იყოს, ან მაშინ კი ივარგებს ეგ ბიურაკრატული კილო, რომლითაც თქვენი ცირკულარი არის დაწერილი?

* ცირკულარს რომ ყიფშიძე აწერს ხელსა, ეს გვარი წევრთა სიაში ვერსად ამოვიკითხეთ და როგორ არის ამისი საქმე?

მმართველობის ბატონო წევრო! დარწმუნებული ვართ, რომ საზოგადოების წევრი ყველანი გულმოდგინებითა გთხოვენ, ყოველი თქვენი დადგინება და გადაწყვეტილება მაშინვე გამოაცხადოთ ხოლმე, რომ იმათაც შეეძლებოდეთ დროზედ მოგაწვდინონ თავისი აზრი და იქნება უმჯობესი გზაც დაგანახვონ.

მმართველობის მეინახეთ გარდა, ვინც წევრთაგანი ამაში ჩვენ არ მოგვიდგება, ალბათ თვითონ იტყვის ერთი 126 შემდეგთაგანი.

საქ. № 71, ფურც. 1.

№№ 1, 2

1. მიხეილ ბეთანიშვილი — გაზ. დროების თანამშრომელი და ს. მესხის ახლო მეგობარი. 1868 წლიდან კ. ლორთქიფანიძესთან ერთად მონაწილეობას ღებულობდა პეტერბურგში ქართული წიგნების გამოცემაში. ს. მესხის წერილები მ. ბეთანიშვილისადმი არა ჩანს.

2. აქ იგულისხმება „დროებაში“ ხელმოუწერლად დაბეჭდილი მიხ. ბეთანიშვილის სტატია — „წერილები პეტერბურლიდამ. წერილი პირველი“. (იხ. „დროება“, 1 (13). V. 1869, № 18, გვ. 3-4). ამ წერილების გაგრძელება აღარ დაბეჭდილა. მ. ბეთანიშვილის აღნიშნული კერძო წერილის საპასუხოდ. ს. მესხმა „დროებაში“ დაბეჭდა მოწინავე — „რედაქციისაგან“ (იხ. „დროება“, 1869, № 23).

3. მ. ბეთანიშვილს მხედველობაში აქვს მიხეილ მჭედლიძის — „დროების“ კორესპონდენცია სვანეთიდან (იხ. „დროება“ 17 აპრილი, 1869, № 16, გვ. 3-4).

4. ილია ჭავჭავაძის „კაცია-ადამიანი?!“ დაიბეჭდა პეტერბურგში 1869 წელს მიხ. ბეთანიშვილის გამოცემით, რომელიც საქართველოში ნაწილ-ნაწილ იგზავნებოდა გასაყრცელებლად. ამის შესახებ განცხადებები იბეჭდებოდა „დროებაში“ (1869, № 7 და სხვ.) და „სასოფლო გაზეთში“. „კაცია-ადამიანის?!“ გამოცემის შესახებ შენიშვნა და განცხადება მ. ბეთანიშვილისა იხ. „დროება“, 1870, № 10, გვ. 1—2.

5. იგულისხმება გერასიმე კალანდარიშვილი (იხ. ქვემოთ შენიშვნა).

№ 3

1. კირილე ლორთქიფანიძე (1839—1918) — პუბლიცისტი, მთარგმნელი. საზოგადო მოღვაწე, ახლო მეგობარი ს. მესხისა. უახლოესი მონაწილე გაზ. „დროების“ გამოცემისა. მისი რედაქტორობით გამოდიოდა „დროება“ 1873—1874 წლებში, როცა ს. მესხი დროებით საზღვარგარეთ იმყოფებოდა. კ. ლორთქიფანიძის წერილები ს. მესხისადმი მოღწეულია არასრულად. ჩვენს ხელთ არის მხოლოდ 5 წერილი.

ს. მესხის წერილები კ. ლორთქიფანიძისადმი დაცულია ქუთაისის ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მუზეუმში (იხ. №№ 619—628, 635—639, 649). ნაწილი ამ წერილებისა გამოქვეყნებულია (იხ. ს. ხუნდაძე, მასალები ქართული ლიტერატურისა და საზოგადოებრივი აზროვნების ისტორიისათვის, 1949, გვ. 50—100).

2. ბეჟან ხამაშურიძე — ნიჭიერი ქართველი ახალგაზრდა, 50-იანი წლების მეორე ნახევრის ახალთაობის საუკეთესო წარმომადგენელი; იმ პერიოდში პე-

ტერბურგში სწავლობდა. ს. მესხი დიდ მზრუნველობას იჩენდა პეტერბურგში სასწავლებლად მყოფ ქართველ ახალგაზრდებზე და მათ შორის ბეჟან ხამაშურიძეზეც, რომელიც დაავადმყოფდა და უდროოდ გარდაიცვალა 1869 წლის სექტემბერში. (ს. მესხის წერილი 1869 წლის 14 ივლისის თარიღით გაგზავნილი ბეჟანისადმი იხ. სიმონ ხუნდაძის წიგნში, „მასალები ქართული ლიტერატურისა და საზოგადოებრივი აზროვნების ისტორიისათვის“, 1949, გვ. 57—60).

3. ბეთანოვი — იგულისხმება მიხეილ ბეთანიშვილი.

4. წერეთელი — იგულისხმება გიორგი წერეთელი (1842—1900), ცნობილი მწერალი, პუბლიცისტი და საზოგადო მოღვაწე, რომელმაც 1869 წლის 17 აპრილიდან „დროების“ რედაქტორობა ს. მესხს გადასცა და თვითონ პეტერბურგში გაემგზავრა ქართული ენის მასწავლებლის გამოცდების ჩასაბარებლად.

5. გერასიმე კალანდარიშვილი (1836—1874) — ქუთაისის სასულიერო სასწავლებლის ზედამხედველი, განათლებული, მოწინავე და მაღალი ზნეობის მოღვაწე. დიდი გავლენით სარგებლობდა ახალგაზრდობაში. დევნას განიცდიდა მეფის მთავრობისაგან თავისი მოწინავე იდეებისა და მოღვაწეობის გამო. ქართული სკოლებისათვის მან შეადგინა რუსული ენის პირველი სახელმძღვანელო, რომელიც გამოდიოდა 1866 წლიდან.

გ. კალანდარიშვილი თანამშრომლობდა „დროებაში“, ეხმარებოდა და ხელს უწყობდა სერგეი მესხს გაზეთის გასავრცელებლად ხელისმომწერის ჩატარებაში ქუთაისში (იხ. „ხელისმომწერა „დროებაზე“, გაზ. „დროება“, 1870, №№ 47, 48, 49, გვ. 1 და სხვ.). იგი სრულიად ახალგაზრდა გარდაიცვალა 1874 წელს ქ. ქუთაისში.

6. შენი ძმა ჩამოვიდა — იგულისხმება სერგეის ძმა — ივანე მესხი, რომელიც 1869 წლის ივლისში უმაღლესი განათლების მისაღებად პეტერბურგში გაემგზავრა.

7. ანტონოვი — ახალი თაობის წევრი, რომელიც პეტერბურგის ქართველ სტუდენტთა ჯგუფში იმყოფებოდა. მას რამდენიმე ნათარგმნი წერილი აქვს დაბეჭდილი „კრებულში“.

8. იგულისხმება ნიკო ნიკოლაძე (1843—1928), ცნობილი პუბლიცისტი, საზოგადო მოღვაწე, რომელიც 1869 წლის მეორე ნახევრიდან საზღვარგარეთ, ხოლო შემდეგ პეტერბურგში იმყოფებოდა. იქიდან ქუთაისში დაბრუნდა 1870 წლის იანვარში.

9. ილია ჭავჭავაძის „კაცია-ადამიანი?!“ 1869 წელს დაიბეჭდა პეტერბურგში, ქართული წიგნის გამომცემელი ამხანაგობის შიერ, რომელიც 1868 წელს კ. ლორთქიფანიძისა და მიხ. ბეთანიშვილის ხელმძღვანელობით დაარსდა. ამის შესახებ იხ. ქვემოთ მ. ბეთანიშვილის წერილები ს. მესხისადმი.

10. უნდა იყოს ბებურ გურგენის ძე ბებურიშვილი (გარდ. 1910 წ.), საზოგადო მოღვაწე, ერთხანს ოზურგეთის ქალაქის თავად ნამყოფი.

11. იგულისხმება ბესარიონ ჯაფარიძე. (იხ. ქვემოთ).

12. აქ იგულისხმება „დროების“ განცხადება (იხ. 1869, № 23). ს. მესხი ამ განცხადებაში პასუხს აძლევდა გაზეთის თანამშრომლებს, რომლებიც საყვედურობდნენ წერილების შესწორებისა და შემოკლება-შეცვლისათვის. ამის შე-

სახე. ს. მესხი 1869 წლის 14 ივლისს ბეჟან ზამაშურიძისადმი გაგზავნილ წერილში სწერდა: „ჰკითხე გიორგის (წერეთელს. — შ. გ.), როგორ მოეწონა მე-23 დროების №-ში რედაქციისაგან შენიშვნა თავის გარეშე თანამშრომლებზე. მე იძულებული ვიყავი მექმნა ამისთანა განცხადება ამიტომ, რომ ხშირად მაქვს უკმაყოფილება თანამშრომლებთან; ნამეტურ ბეთანოვის უშვერმა და ხეპრულმა წიგნმა გამომითხოვა ამაზე.“ (იხ. სიმონ ხუნდაძის, მასალები ქართული ლიტერატურისა და საზოგადოებრივი აზროვნების ისტორიისათვის, 1949, გვ. 60).

13. აღნიშნულ წერილში ბ. ზამაშურიძეს „მნათობის“ (1869—1872) შესახებ ს. მესხი სწერდა: „მნათობის“ ორი ნომერი გამოვიდა. მეორე №-ში он заигрывает с „დროება“ და ზოგან კიდევაც იკბინება ვითომ. მომავალ „დროების“ №-ში მე ამაზე უნდა ვსთქვა რამე, კაცს რომ შენი კბენა უნდოდეს, უნდა დაასწრო და პირველად შენ უკბინო, მერე ველარ გაზედავს კბენას, ამის გარდა ლიტერატურული კარგი საქმეა, მკითხველებისათვისაც და თითონ გაზეთისთვისაც“ (იხ. იქვე, გვ. 59).

ს. მესხის იუმორისტული ხასიათის წერილი „მნათობის“ შესახებ დაიბეჭდა „დროებაში“ (იხ. 1869, № 28) ლაზ. მეხ-შვილის ფსევდონიმით.

14. იგულისხმება ასპინძის ომი, 1770-ისა, (მასალა საქართველოს ისტორიისათვის) თ. ალ. ვახტ.-ძის ჯამბ.-ორბელიანისა, ჟურ. „მნათობი“, 1869, № 1 გვ. 1—11.

15. კ. ლორთქიფანიძეს მხედველობაში აქვს იაკობ გოგებაშვილის „ბუნების კარი“. საყმაწვილო წიგნი. დაბალ კლასებში სახმარებელი, რომელიც პირველად 1868 წელს გამოიცა, ხოლო შემდეგი — მეორე გამოცემა 1873 წელს გამოვიდა.

16. ი. გოგებაშვილის „ქართული ანბანი და პირველი საკითხავი წიგნი მოსწავლეთათვის, 1869 წელს მეოთხე გამოცემა გამოვიდა.

17. იგულისხმება პეტრე უმიკაშვილი (1838—1904) — ცნობილი საზოგადო მოღვაწე, გაზეთ „დროების“ უახლოესი თანამშრომელი, ს. მესხის ახლო მეგობარი.

18. კრებული — „ჩონგური“ (იხ. ქვემოთ შენიშვნებში).

19. ნიკო ლოღობერიძე (იხ. ქვემოთ შენიშვნებში).

№ 6

1. ნიკო დიმიტრის ძე ყიფიანი, ჟურნალისტი, საზოგადო მოღვაწე. ს. მესხის წერილები ნ. ყიფიანისადმი არა ჩანს.

2. ნ. ყიფიანს მხედველობაში აქვს ს. მესხის. „ამერიკის სკოლები“ (იხ. „დროება“ 1869, № 16), „წიგნი ქუთაისელ მეგობართან“ (იხ. „დროება“, 1869, № 16, № 21), „თფილისი 8 მაისს“ (იხ. „დროება“ 1869, № 19), „თფილისი ივნისის 18“ (იხ. „დროება“ 1869, № 25), „ლოჭინის საპრაქტიკო ხუტორი“ (იხ. „დროება“, 1869, № 27), „ფელეტონი — ზაფხულის ფელეტონისტის გაჭირვება“ (იხ. „დროება“, 1869, № 28), „რამდენიმე სიტყვა მდამბო ხალხის აღზრდაზე და განათლებაზე“ (იხ. „დროება“ 1869, № 32, № 34) და სხვა.

3. იგულისხმება ცნობილი ქართველი მსახიობი კოტე მესხი, რომელიც იმ პერიოდში სასწავლებლად პეტერბურგში იმყოფებოდა.

4. იგულისხმება ბეჟან ხამაშურიძე (იხ. ზემოთ შენიშვნა).

5. იგულისხმება ნიკო ნიკოლაძე.

6. იგულისხმება პეტრე უმიკაშვილი.

№ 7

1. ვახტანგ თულაშვილი (1834—1910) — საზოგადო მოღვაწე; „დროებისა“ და ქართული სტამბის დაარსების ერთ-ერთი ინიციატორი.

2. მხედველობაში აქვს ალ. ცაგარელის სტატია „ჩვენი უბედური მწიგნობრობა ამ საუკუნეში“ (იხ. „დროება“, 1870, №№ 2, 3, 4, 6, 7).

№ 8

1. წერილი უთარიღოა. წინა წერილებთან თანმიმდევრობისა და შინაარსის მიხედვით დაწერილი უნდა იყოს 1869 წელს.

2. იგულისხმება გიორგი წერეთელი, რომელიც „სახალხო გაზეთის“ (1868—1880) რედაქტორი იყო (1868, 1870—1873 წწ). (იხ. ქვემოთ მისი წერილები).

№ 9

1. იგულისხმება ივანე კერესელიძე (1827—1893) — ჟურნალისტი, საზოგადო მოღვაწე, ჟურნალ „ცისკრის“ რედაქტორი (1857—1875).

2. იგულისხმება ნიკო იაკობის ძე ავალიშვილი (1844—1929), — ჟურნალისტი, მთარგმნელი, საზოგადო მოღვაწე, ჟურ. „მნათობის“ რედაქტორ-გამომცემელი (1869—1872).

3. ნ. ბერძენიშვილი, პეტრე უმიკაშვილი და გიორგი წერეთელი 1869 წლიდან შეუდგნენ ძველი ქართული ხელნაწერი წიგნების შეგროვებასა და გამოცემას. პირველად დაბეჭდეს დ. გურამიშვილის „დავითიანი“ გ. წერეთელის წინასიტყვაობით. მათ მიერ ძველი წიგნების გამოცემაზე იხ. „დროება“, 1869, № 52, გვ. 1—2.

№ 10

1. წერილი უთარიღოა. თარიღდება წერილში მოტანილი ფაქტების მიხედვით. წერილს ბოლო ნაწილი აკლია, რის გამოც ხელმოწერა არა აქვს.

2. კ. ლორთქიფანიძემ იმ პერიოდში „დროებისათვის“ თარგმნა მ. ა. ანტონოვიჩის სტატია, რომელიც დაიბეჭდა „დროების“ დამატებად, ცალკე — „კრებულში“ სათაურით: „საზრდო და იმისი მნიშვნელობა სხეულისა და საზოგადოების ცხოვრებაში“ (იხ. 1871, № 3). კ. ლორთქიფანიძის თარგმანის ავტორად იგი დაცულია ქუთაისის სახ. ისტ.-ეთნოგრაფიული მუზეუმის ფონდში. ამის შესახებ იხ. ნ. ნიკოლაძის 1869 წლის 5 დეკემბრის წერილი ს. მესხისადმი

პეტერბურგიდან, (შალვა გოხალიშვილი, ნიკო ნიკოლაძის წერილები სერგეი მესხისადმი. „მნათობი“, 1959, № 9, გვ. 180—181).

სტატიის ავტორი მ. ა. ანტონოვიჩი (1835—1918) — ჩერნიშევსკის ახლო მეგობარი, 60-იანი წლების ცნობილი ლიტერატორ-კრიტიკოსი, „სოვრემენიკის“ უახლოესი თანამშრომელი. მის შესახებ იხ. ნ. ნიკოლაძე — „მოგონებანი 60-იან წლებზე“ (რჩეული ნაწერები, ტომი I, 1931, გვ. 123).

3. აქ საუბარია კ. ლორთქიფანიძის სტატიაზე, რომელიც 1869 წლის 15 დეკემბერს კილოკავაძის ფსევდონიმით „დროებაში“ დაიბეჭდა: „ორიოდე შენიშვნა უფ. იაკ. გოგებაშვილისაგან შედგენილ ხელმძღვანელებზედ“ (იხ. „დროება“ 1869, № 51, გვ. 2-3).

4. გიორგი წერეთელმა 1869 წლის შემოდგომაზე პეტერბურგში ჩააბარა ქართული ენის მასწავლებლობის გამოცდები და წლის ბოლოს ისევ დაბრუნდა სამშობლოში.

5. იგულისხმება ალექსანდრე ცაგარელი (1844—1929) — ცნობილი ქართველი მეცნიერი, ისტორიკოსი, ქართველოლოგი, პეტერბურგის უნივერსიტეტის პროფესორი. „დროებაში“ დაიბეჭდა მისი სტატია ილია ჭავჭავაძის „კაცია-აღამიანზე“. იხ. ალ. ცაგარელის „ჩვენი უბედური მწიგნობრობა ამ საუკუნეში“, „დროება“, 1870, №№ 2, 3, 4, 6, 7.

ალ. ცაგარელი დაარსებიდანვე თანამშრომლობდა „დროებაში“, ბეჭდავდა მოთხრობებს, ლექსებს და წერილებს. იხ. „ორიოდე სურათი ჩვენი ხალხის ცხოვრებიდან“ (პროზა), „დროება“, 1866, №№ 14, 15, 16, 17, 18; 1887 №№ 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20 და სხვა.

№ 11

1. წერილი უთარიღია. დათარიღებულია შინაარსის მიხედვით წინა წერილის მომდევნოა და დაწერილი უნდა იყოს 1870 წელს.

2. იგულისხმება ივანე მესხი — სერგეის ძმა.

3 ნიკო ინაშვილი (იხ. ქვემოთ შენიშვნაში).

4. ილია ჭავჭავაძის „გლახის ნამებობის“ პირველი ნაწილი (I-VI თავი) ჟურნ. „საქართველოს მოამბეში“ (1863 წ. № 1), ხოლო სრულად ჟურნ. „კრებულში“ (1873 წ. №№ 1, 2, 3) გამოქვეყნდა.

№ 12

1. ნიკო ინაშვილი — ჟურნ. „მნათობისა“ და გაზ. „დროების“ ნიჭიერი და მოწინავე თანამშრომელი იყო. გარდაიცვალა სრულიად ახალგაზრდა 1870 წელს. იხ. მისი წერილები — „ქალების განთავისუფლება“, ჟურნ. „მნათობი“ (მაისი-ივნისი), 1869, გვ. 1-2, „საჭიროა თუ არა ქართული რიგიანი ჟურნალი“, ჟურნ. „მნათობი“ (მარტი), გვ. 7-8, 1869 წ., ხელმოუწერელი წერილი — „ზნეობითი, გონებითი და ესთეტიკური გახსნა“, „დროება“, №№ 36, 37, 38, 39, 1868 წ. და სხვა.

ნ. ინაშვილის შესახებ იხ. „ნ. სკანდელის (ნ. ნიკოლაძის) წერილი — „ნი-

კო ინაშვილის სიკვდილზე“, გაზ. „დროება“, 1870, № 45, სიმ. ხუნდაძის — „ნიკო ინაშვილი და ქალთა განთავისუფლების საკითხი“, წიგნში — სოციალიზმის ისტორიისათვის საქართველოში, ტომი I, სახელგამი, 1927, გვ. 127—141. ს. მესხის წერილები ნ. ინაშვილისადმი არა ჩანს.

2. მილი, ჯონ-სტუარტ (1806-1873) — ინგლისელი პუბლიცისტი, ფილოსოფოსი, ეკონომისტი, ავტორი მრავალი შრომისა.

3. პრუდონი, პიერ-ჟოზეფ (1809-1865) — ფრანგი პუბლიცისტი, პოლიტიკური მოღვაწე, წვრილბუთრეუბიული მოაზროვნე, ანარქიზმის ერთ-ერთი ფუძემდებელი.

4. იგულისხმება იაკობ გოგებაშვილი.

5. იგულისხმება ალ. ცაგარლის სტატია „ჩვენი უბედური მწიგნობრობა ამ საუკუნეში“ (იხ. ზემოთ).

№ 13

1. ბესარიონ ჯაფარიძე (1850—1877) — გაზეთ „დროების“ თანამშრომელი, რომელიც ბ. ჯ.-ს ინიციალებით აქვეყნებდა წერილებს. სწავლობდა პეტერბურგის უნივერსიტეტში, სადაც 1868—1869 წლებში სტუდენტთა მოძრაობაში მონაწილეობისათვის დააპატიმრეს, იჯდა პეტრე-პავლეს ციხეში. 1869 წელს ჟანდარმერიის განკარგულებით იგი გაგზავნილ იქნა თავის სოფელში, რაჭაში, სადაც პოლიციის სასტიკი ზედამხედველობის ქვეშ იმყოფებოდა.

1870-იანი წლების დასაწყისში მოახერხა ჟენევაში წასვლა და სწავლის გაგრძელება. იქ მან აქტიური მონაწილეობა მიიღო ქართველი ახალგაზრდების მიერ დაარსებული საზოგადოება „უღელის“ მუშაობაში. იგი მეტად ნიჭიერი და საიმედო ახალგაზრდა იყო. გ. წერეთელი 1873 წლის ბოლოს ციურიხიდან გამოგზავნილ წერილში ნიკო ნიკოლაძეს ბ. ჯაფარიძის შესახებ სწერდა: „ყმაწვილებზე რა გითხრა, ისინი არიან ორი წრისანი: ჟენევაშია ჯაფარიძე, მეტად მოსაწონი ყმაწვილია, მტკიცე და მაგრათ შეთვისებული აზრებითა. ის თავის გონების ძალით დგას მხოლოდ მაგრათ, ის აზრში და მოქმედებაში დამოუკიდებელი ახალგაზრდა კაცია. ის სხვისი ტვინით და აზრებით არ დადის, მაგრამ არ ვიცი, საქმეში როგორი მხნე გამოდგება“ (იხ. ს. ხუნდაძის „მასალები ქართული ლიტერატურისა და საზოგადოებრივი აზროვნების ისტორიისათვის“, 1949, გვ. 114).

სამწუხაროდ, ბ. ჯაფარიძე სრულიად ახალგაზრდა გარდაიცვალა 1877 წელს (იხ. ამის შესახებ ივ. მესხის წერილი, „ივერია“, № 44, 1877).

2. სტეფანე ზარაფიშვილი — შეძლებული ქველმოქმედი.

3. გიორგი ძიგოვეი — (იხ. ქვემოთ).

4. უნდა იყოს ჩქოტუა დავით ზურაბისძე (1849—1925), რომელიც 70-იან წლებში „დროებაში“ და სხვა ქართულ ჟურნალ-გაზეთებში თანამშრომლობდა. მის შესახებ იხ. ჩემი სტატია „დავით ჩქოტუას უცნობი წერილები „ვეფხისტყაოსნის“ შესახებ“, „მნათობი“, 1966, № 12, გვ. 136—144.

5. პეტრე მელიქიშვილი (1850—1927), — ცნობილი ქართველი მეცნიერი, იმ დროს ოდესის უნივერსიტეტში სწავლობდა, სერგეი მესხის ცოლის — ეკატერინე მელიქიშვილის ძმა. ს. მესხის წერილი ბ. მელიქიშვილისადმი არ ჩანს.

№ 14

1. გიორგი ძიგოვეი — მოწინავე ოსი ახალგაზრდობის საუკეთესო წარმომადგენელი. სწავლობდა პეტერბურგის უნივერსიტეტში. 1869 წლის სტუდენტთა მღელვარებაში მონაწილეობისათვის, სხვა ქართველ სტუდენტებთან ერთად, იგი უნივერსიტეტიდან დაითხოვეს. შემდეგ სწავლობდა ჟენევაში, საიდანაც ის აგზავნიდა კორესპონდენციებს „დროებაში“. სრულიად ახალგაზრდა გარდაიცვალა ჰლეჩით 1873 წლის იანვარში ქ. ლოკარნოში, დასაფლავებულია იქვე. გ. ძიგოვეი სტიპენდიას ღებულობდა ქველმოქმედ სტეფანე ზარაფიშვილისაგან. მანვე გაიღო გ. ძიგოვეის დაკრძალვის დროს გაწეული ხარჯები.

იხ. გ. ძიგოვეის კორესპონდენციები — „შვეიცარია. ჟენევიდამ“, წერილი პირველი, მეორე. წერილებში მოცემულია გარეგანი შეხედულება შვეიცარიის ხალხისა, იმისი ხასიათები, სიტყვისა და ბეჭდვის თავისუფლება, სამოქალაქო ქორწინება და სხვ. გაზ. „დროება“, 1873, №№ 35, 36.

წერილი დაცულია ხელნაწერთა ინსტიტუტის ს. მესხის ფონდში № 42. ს. მესხის წერილები გ. ძიგოვეისადმი არა ჩანს.

2. იგულისხმება ბესარიონ ჯაფარიძე, რომელიც გ. ძიგოვეთან ერთად, ჟენევაში იმყოფებოდა სასწავლებლად.

3. იგულისხმება ნიკო ნიკოლაძე.

4. იგულისხმება ივანე მესხი, სერგეის ძმა.

№ 16

1. იგულისხმება გიორგი წერეთელი.

2. იგულისხმება კირილე ლორთქიფანიძე.

3. 1871 წლის „დროებაში“ ბ. ჯ.-ს ინიციალებით ხელმოწერილი ბ. ჯაფარიძის შემდეგი კორესპონდენციები დაიბეჭდა: „პატარა არეულობა ციურხში“ (№ 16); „ჟენევა, ივნისი“ (ეხებოდა: საზოგადოებრივი ცხოვრება ომის დროს, შვეიცარიის საგარეო პოლიტიკა, ხალხის მღელვარება ომის დროს, შვეიცარიის საგარეო პოლიტიკა, ხალხის მღელვარება და პროტესტი კომუნარების გაცემის გამო) (№ 29); „ჟენევიდგან“, რომელშიაც ეხება ინგლისისა და ამერიკის მოლაპარაკებას დაღუპული გემის შესახებ და სხვა ამბებს. (№ 51)

№ 17

1. ბ. ჯაფარიძის ამ წერილის მიხედვით ს. მესხმა გაზ. „დროების“ მკითხველებს აცნობა: „ერთი ჩვენი კორესპონდენტი შემდეგ საკვირველ ამბავს გვწერს წიგნში საზღვარგარეთიდან: „ამას წინათ აქ (შვეიცარიაში) ერთი პარიზელი ფრანცუზი გავიცანი. ამ ფრანცუზს შარშან მაისის პარიზის კომუნაში მიეღო მონაწილეობა, ერთი ბატალიონის წინამძღოლი იყო, და ამის გამო ეხლა, როგორც ბევრი სხვები, ესეც აქ არის გადმოვარდნილი. სხვათა შორის იმან მითხრა, რომ ჩემს ხელს ქვეით ერთი ქართველი, სახელათ ბაგრატიონი, მსახურობდაო და ძლიერ მხნე და ვაჟკაცი ყმაწვილი იყო... ეს ბაგრატიონი, რო-

გორც შემდეგ შევიტყე, იმერეთის მეფის შთამომავლობისა ყოფილა. ის მოუკლავთ პარიჟის ერთს ბარეკადზე იმ დროს, როდესაც ვერსალის ჯარმა პარიჟი აიღო...“ იხ. „დროება“, 9. VI 1872, № 22, გვ. 2), ამ ფაქტის მიხედვით თარიღდება ბ. ჯაფარიძის წერილი. — 1872 წლის მაისით.

კორესპონდენციაში დასახელებული ბაგრატიონი, როგორც ირკვევა, არის ალექსანდრე კონსტანტინეს ძე ბაგრატიონი, იმერეთის მეფის შვილი. მის შესახებ ცნობები იხილეთ სოხუმის სახ. პედ. ინსტიტუტის შრომებში, 1952, ტ. VII, — შ. ი. ბასილიას სტატიაში პარიზის კომუნის შესახებ გვ. 64-65; აგრეთვე იხ. ზ. ჭიჭინაძე, პარიზის კომუნა და ქართული საზოგადოება, „დროშა“, 1924, № 60.

2. იგულისხმება პეტრე უმიკაშვილი. (იხ. ზემოთ შენიშვნა).

№ 19

1. წერილში იგულისხმება ბ. ჯ.-ს ინიციალებით ხელმოწერილი 1872 წლის 29 სექტემბერს „დროებაში“ დაბეჭდილი კორესპონდენცია: „უენევა, 14 (26) აგვისტო“ — საერთაშორისო მუსიკალური კონკურსისა და „ალაბამის საქმის“ შესახებ (იხ. „დროების“ № 38).

2.. ახლად მოსულ ქალებში — იგულისხმება ქართველ ქალთა ჯგუფი: პელო ნაცვლიშვილი, ოლღა გურამიშვილი, დები ეკატერინე და ოლიმპიადა ნიკოლაძეები, ეკატერინე მელიქიშვილი და სხვები, რომლებიც საზღვარგარეთ ციურისში და უენევაში გაემგზავრნენ უმაღლესი განათლების მისაღებად. ამის შესახებ იხ. „დროების“ მოწინავე (1872, № 32). ს. მესხის — „ჩვენი ქალები და უმაღლესი განათლება“.

3. იგულისხმება ივანე მესხი — სერგეის ძმა.

4. იგულისხმება მწერალი და საზოგადო მოღვაწე გიორგი შარვაშიძე.

№ 21

1. სტეფანე ზარაფიშვილი — შეძლებული ქართველი მრეწველის მემკვიდრე, ქველმოქმედი; ქართული მწერლობის მოყვარული. იგი მატერიალურ დახმარებას უწევდა ქართულ მწიგნობრობას, კერძოდ, გაზ. „დროებას“. მან თავისი ხარჯით გამოცა ქართული სახელმძღვანელოები: ი. გოგებაშვილის „კონა“ და სხვა. ამის შესახებ გაზ. „დროება“ წერდა: „ის (სტ. ზარაფიშვილი) კისრულობს დაბეჭდოს თავის ხარჯით ქართული სახელმძღვანელო წიგნები პირველი დაწყებითი მეცნიერებისა და ამასთანავე მისცეს მათ დამწერებს შრომის ფასი ორას-ორასი მანეთი თითო-თითო სახელმძღვანელოში... დიდ ნივთიერ დახმარებას უწევს „დროებასაც“ (იხ. „დროება“, 1873, № 400).

წერილები დაცულია ხელნაწერთა ინსტიტუტის ს. მესხის ფონდში № 44).

2. სტ. ზარაფიშვილისგან ლეზულობდნენ ყოველთვიურ დახმარებას (სტიპენდიას), გ. ძიგოვეი და ბესარიონ ჯაფარიძე შვეიცარიაში (უენევაში) სწავლის დროს.

3. იგულისხმება კირილე ლორთქიფანიძე.
4. იგულისხმება პავლე იზმაილოვი
5. იგულისხმება გიორგი წერეთელი — მწერალი, საზოგადო მოღვაწე (იხ. ზემოთ შენიშვნა).

№ 23

1. იგულისხმება დავით მიქელაძე — „მეველე“.
2. ზარაფოვის ქალი — იგულისხმება სტეფანე ზარაფიშვილის და, რომელიც საზღვარგარეთ სასწავლებლად გაემგზავრა. იხ. ზემოთ სტ. ზარაფიშვილის წერილში ს. მესხისადმი.

№ 25

1. ბ. ჯაფარიძის ეს კორესპონდენცია არის ბ. ჯ-ს ინიციალებით ხელმოწერილი — „ქენევა, 16 თებერვალს“, რომელიც 1873 წლის 16 მარტის „დროებაში“ (№ 11) დაიბეჭდა. კორესპონდენცია ეხებოდა ევროპის სამღვდელთა მდგომარეობასა და ეკლესიის გამოყოფას სახელმწიფოსაგან.
2. გიორგი ძიგოვეი 1872 წლის იანვარს გარდაიცვალა ქ. ლოკარნოში და დაკრძალეს იქვე. ბაკუნიდან საზღვარგარეთ მყოფ ქართველ ახალგაზრდებთან ურთიერთობის შესახებ იხ. ივ. მესხის მოგონება, ივ. მესხის წერილები სერგეი მესხისადმი, გამზადებული გამოსაცემად; ივ. მესხი. ბაკუნი ლოკარნოში (მოგონებებიდან), ჟურნ. „დროშა“, 1924, № 21-22, გვ. 11-13.
3. კარლ ფოხტი — გერმანელი ფილოსოფოსი, ბუნებისმეტყველი, რომლის ლექციებსაც ისმენდა ბ. ჯაფარიძე.

№ 26

1. იგულისხმება სტეფანე მელიქიშვილი — გაზ. „დროების“ გამომცემელი.
2. იგულისხმება ნიკო ნიკოლაძე.
3. იგულისხმება გიორგი წერეთელი.
4. იგულისხმება პოეტი ვახტანგ ორბელიანი.
5. წერილებიდან როგორც ჩანს, სტ. ზარაფიშვილი საქართველოდან გამგზავრების მთელ პერიოდში საქველმოქმედო საქმეების — სამეურნეო საკითხების მოგვარებას, ანგარიშების წარმოებას და სხვ. მესხს ავალებდა.

№№ 28. 29. 31

1. იგულისხმება კონსტანტინე ბებუთოვი, „ტიფლისკი ვესტნიკის“ რედაქტორ-გამომცემელი.
2. ამ პერიოდში — 1873—1874 წლებში სერგეი მესხი საზღვარგარეთ სამოგზაუროდ იმყოფებოდა; მის მაგიერ „დროების“ დროებით რედაქტორად კირილე ლორთქიფანიძე იყო. სტ. ზარაფიშვილი გაზ. „დროებას“ ეხმარებოდა

ყოველთვიურად 50 მანეთით, რასაც კ. ლორთქიფანიძე იღებდა იმ დროს, როგორც „დროების“ რედაქტორი.

3. იგულისხმება დავით მიქელაძე-„მეველე“

4. ს. მესხისადმი სტ. ზარაფიშვილის წერილის ბოლოს მინაწერია პ. იშმაილოვის ბარათი ივანე მესხისადმი.

№ 30

1. სერგეი მესხი საზღვარგარეთ (საფრანგეთში, შვეიცარიაში და სხვა) წავიდა 1873 წლის სექტემბრის ბოლოს. სამშობლოში დაბრუნდა 1874 წლის ოქტომბრის პირველ რიცხვებში.

2. იგულისხმება პეტრე მელიქიშვილი, თავის დასთან — ეკატერინესთან ერთად იმ დროს საზღვარგარეთ იმყოფებოდა სასწავლებლად.

№№ 32. 33.

1. გარიბალდი, ჯუზეპე (1807—1882) — იტალიის გაერთიანებისათვის მებრძოლი სახალხო გმირი, რევოლუციური დემოკრატიის ბელადთაგანი, მისი სახელით გატაცებული იყო იმ დროის ახალგაზრდობა.

2. უნდა იყოს ტიერი ლუი ადოლფ (1797—1877) — ფრანგი ჟურნალისტი, ისტორიკოსი, პოლიტიკური მოღვაწე, რომელიც 1871 წ. ნაციონალური კრების მიერ არჩეული იყო საფრანგეთის აღმასრულებელი უფლების სათავეში. ამ თანამდებობაზე 1873 წლამდე იმყოფებოდა.

3. იგულისხმება ალექსანდრე სარაჯიშვილი (1851—1914), საზოგადო მოღვაწე. იმ დროს უმაღლესი განათლების მისაღებად ქენევაში იმყოფებოდა. იყო საზოგადოება „უღელის“ წევრი. იგი იქიდან უგზავნიდა ს. მესხს ლიტერატურული ხასიათის წერილებს „დროებისათვის“.

4. მელიქოვის ქალი — იგულისხმება ეკატერინე (კეკე) მელიქიშვილი, ს. მესხის მომავალი მეუღლე, რომელიც იმ დროს ქენევაში სწავლობდა. (იხ. ზემოთ).

5. იგულისხმება პეტრე მელიქიშვილი (იხ. ზემოთ).

6. ბაკუნინი მიხეილ ალექსანდრეს ძე (1814—1876), რუსი პოლიტიკური მოღვაწე, ანარქისტი, რომელთანაც ნაცნობობა ჰქონიათ შვეიცარიაში მყოფ ქართველ ახალგაზრდებს (იხ. ზემოთ შენიშვნა).

7. ლავროვი პეტრე (1823—1900), რევოლუციონერ-ხალხოსანი, პუბლიცისტი, ემიგრაციაში იმყოფებოდა.

8. იგულისხმება იმ დროის ქუთაისის გუბერნატორად მყოფი გრაფი ვლ. ლევაშოვი (1864—1874), რომელმაც ეკლესია-მონასტრების (გელათის და სხვ.) განძეულობა გაძარცვა.

№ 34

1. ეკატერინე (კეკე) მელიქიშვილი ს. მესხის მომავალი მეუღლე. (მის შესახებ იხ. ზემოთ შენიშვნებში). ს. მესხის წერილები ეკ. მელიქიშვილისადმი იხ. წერილები, იოსებ ბოცვაძის რედაქციით, წინასიტყვაობით და შენიშვნებით, სოხუმი, 1950; ჩემი პუბლიკაციით, სერგეი მესხის გამოუქვეყნებელი წერილები ეკატერინე მელიქიშვილისადმი, საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების მოამბე, 1963, № 5, გვ. 219—241; № 6, გვ. 168—187.

2. იგულისხმება ივანე მესხი — სერგეის ძმა (იხ. ზემოთ შენიშვნებში).

3. ბაზენი (1811—1888). — ფრანგი გენერალი, რომელიც 1871 წელს თავისი ჯარით გერმანელებს დანებდა. ს. მესხის პარიზში ყოფნის დროს (1873 წ.) პარიზში მიმდინარეობდა გასამართლება ბაზენისა, რომელსაც მუდმივი პატიმრობა მიესაჯა. ამის შესახებ იხ. ს. მესხის „ბაზენის საქმის გათავება“, „დროება“, 1873, № 403; ნ. ნიკოლაძის ხელმოწერულად დაბეჭდილი „ბაზენის საქმე“, „დროება“, 1873, № 31; მისივე „ნ. სკანდელის“ — „ბაზენის პროცესი“, „დროება“, 1873, № 41, № 43, № 44.

№ 35

1. იგულისხმება საზოგადოება „უღელი“, რომელიც არსებობდა ციურისში და გაერთიანებული იყვნენ იქ მყოფი მოსწავლე ქართველი ახალგაზრდები.

2. იგულისხმება ცნობილი ისტორიკოსი და საზოგადო მოღვაწე დიმიტრი ბაქრაძე (1827—1890).

№ 36

1. ლუი ბლანი (1811—1882) — ფრანგი სოციალისტი, პუბლიცისტი, ისტორიკოსი. იხ. ნ. ნიკოლაძის — „საუბარი ლუი ბლანთან“, „კრებული“, მეოთხე წიგნი, 1873 წ.

2. „რაპპელი“ — ფრანგული გაზეთი, გამოდიოდა პარიზში.

№ 37

1. ეფემია მესხი სერგეის და — ნიჭიერი მსახიობი, მხურვალე მონაწილეობას იღებდა ქუთაისის ახალგაზრდობის თეატრის წრის მიერ გამართულ წარმოდგენებში.

2. ანტონ ლორთქიფანიძე (1850—1894) — საზოგადო მოღვაწე ქუთაისში

3. იგულისხმება ნიკო ნიკოლაძე.

4. ნოვოსელსკის სასამართლო პროცესი ნ. ნიკოლაძესთან (იხ. ზემოთ)..

5. აქ მხედველობაში უნდა ჰქონდეს ნ. ნიკოლაძის — „ნ. სკანდელის“ ხელმოწერით ფელეტონი: „მშვიდობით, მშვიდობით!“ („დროება“, 1873, № 45). რომელმაც განსაკუთრებული ინტერესი გამოიწვია საზოგადოებაში.

6. იგულისხმება სერგეის ძმა ივანე მესხი, რომელმაც ქენევაში სწავლის დროს ოპერაცია გაიკეთა.

7. იგულისხმება სერგეის ძმა კოტე მესხი (1853—1914) — ცნობილი მსახიობი და დრამატურგი.

8. იგულისხმება ნესტორ მესხი (დაბ. 1856 წ.) — სერგეის ძმა, სახალხო მასწავლებელი, მსახურობდა ყვარელში.

9. გიორგი და ანიჩკა — იგულისხმებიან სერგეის უფროსი ძმა გიორგი მესხი და მისი მეუღლე.

10. იგულისხმება აკაკი წერეთელი.

№ 39

1. იგულისხმება ნიკო ნიკოლაძე.

2. იგულისხმება სტეფანე ზარაფიშვილი.

3. გ. წერეთელი იმ დროს ქენევაში იმყოფებოდა. სერგეიც იმ პერიოდში საზღვარგარეთაა — პარიზში და ერთმანეთს წერილებით უზიარებდნენ თავიანთ აზრებს.

4. „უღელის“ შესახებ (იხ. ზემოთ).

5. იგულისხმება კირილე ლორთქიფანიძე, რომელიც იმ დროს ს. მესხის საზღვარგარეთ ყოფნის გამო „დროების“ რედაქტორის მოვალეობას ასრულებდა.

№№ 41. 42

1. წერილი უთარიღოა. გაგზავნილია პარიზში, სადაც ს. მესხი იმყოფებოდა დროებით. დაწერილია 1874 წლის დასაწყისში.

2. საზოგადოება „უღელი“ (იხ. ზემოთ).

3. იგულისხმება სტეფანე ზარაფიშვილი.

4. იგულისხმება პავლე იზმაილოვი.

5. წერილი უთარიღოა. დაწერილია — 1874 წელს პირველი წერილის შემდეგ პერიოდში.

№№ 43. 44.

1. კეკე — ეკატერინე მელიქიშვილი, სერგეის საცოლე (იხ. ზემოთ)

2. კრიჟანოვსკის ქალი საზოგადოება „უღელის“ წევრი.

3. იგულისხმება საზოგადოება „უღელის“ სხდომებისა და შეკრებების შესახებ, სადაც კითხულობდნენ ჟურნალებს სხვადასხვა საკითხებზე და სხვ.

4. იგულისხმება საფრანგეთის (პარიზის) სახელმწიფო-ნაციონალური კრება.

5. გამბეტა ლეონ-მიშელ (1838—1882) — ფრანგი სახელმწიფო მოღვაწე, მონარქიული წყობილების წინააღმდეგ მებრძოლი, ბურჟუაზიულ-რესპუბლიკანელთა ერთ-ერთი ლიდერი, მეთაურობდა რესპუბლიკანურ ოპოზიციას იმპერიის წინააღმდეგ. ს. მესხი იქ ყოფნის დროს ხშირად ესწრებოდა საფრანგეთის ნაციონალური კრების სხდომებს. ამის შესახებ იგი ეკატ. მელიქიშვილს სწერდა: „საინტერესო სხდომა მეორე დღეს იყო, როდესაც ლუი-ბლანს და გამბეტ-

ტას ულაპარაკნიათ. საუბედუროთ, ამ სხდომაზე არ დავსწრებივარ.... გამბეტას ლაპარაკისთვის ჯერ ყური არ მიგდია და გულწკაუღი ვიქნები, თუ ერთხელ მაინც არ მოვისმინო... პირველი ორატორის ერთი სიტყვა მაინც“ (იხ. წერილები, გვ. 146).

6. ზემიანსკაია ბობომილა (ბოცია) გელგოდორის ასული,

7. დავით ერისთავი (1847—1890) — ჟურნალისტი, დრამატურგი, საზოგადო მოღვაწე.

8. გიორგი ჩიქოვანი — ლიტერატორ-მთარგმნელი, საზოგადო მოღვაწე.

9. ლუი-ბლანი (1811-1882), გამოჩენილი ფრანგი უტოპისტ-სოციალისტი, პუბლიცისტი და ისტორიკოსი. „გუშინ უკანასკნელი ფული ლუი-ბლანის საფრანგეთის რევოლუციის ისტორიაში მივეცი“ — სწერდა ს. მესხი ეკატ. მე-ლიქიშვილს (იხ. წერილები, გვ. 109 და სხვ.).

10. იგულისხმება ბესარიონ ჯაფარიძე.

№ 45

1. „დროების“ სათაურის ფორმა შეიცვალა 1873 წლის 23 ნოემბრიდან (№399), რომელიც, როგორც ჩანს, ნ. ნიკოლაძემ დაამზადებინა ქენევაში. „დროება“ ამ ფორმით გამოდიოდა 1874 წლის 20 დეკემბრამდე, 1875 წლის პირველი იანვრიდან გაზეთი პატარა ზომით გამოდის.

2. იგულისხმება ბ. ჯაფარიძის წერილი — „საფრანგეთი“ ბოლოში ბ. ჯ.-ს ხელმოწერით: პარიზი, 10 დეკემბერი, დაბეჭდილი 1875 წლის 1 იანვრის „დროებაში“ №(1).

3. კირილე იგულისხმება კირილე ლორთქიფანიძე.

4. მიქელაძე იგულისხმება დავით მიქელაძე-მეველე.

№ 47, 48.

1. დიმიტრი ჯანაშვილი (ინგილო) ისტორიკოსი, საზოგადო მოღვაწე, გაზეთ „დროების“ ნაყოფიერი თანამშრომელი. ს. მესხის წერილები დ. ჯანაშვილისადმი არა ჩანს.

2. იგულისხმება ძიმისტარიშვილი სტეფანე, „დროებაში“ ბეჭდავდა „კორტოხას“ ფსევდონიმით. ქუთაისის სასულიერო სასწავლებლის უწესოების შესახებ იხ. „პასუხი ქუთაისის სასულიერო სასწავლებლის ზედამხედველს უ. ასათიანს“, „დროება“ 1875, 20. IV. № 44, გვ. 3-4.

3. ივანე კუვშინსკი — თბილისის სასულიერო სემინარიის ინსპექტორი, რუსიფიკატორი, ქართველების მოძულე.

4. ასათიანი — ქუთაისის სასულიერო სასწავლებლის ზედამხედველი.

5. იგულისხმება დავით ღამბაშიძე, „წერილი რედაქტორთან“, ქუთაისის სასულიერო სასწავლებლის უწესოებაზე და სხვ. იხ. „დროება“.

№ 49

1. პეტრე წულუკიძე — ჟურნალისტი, საზოგადო მოღვაწე, გაზეთ „დროების“ თანამშრომელი, უმთავრესად წერდა საზღვარგარეთიდან.

2. იგულისხმება „დროებაში“, (იხ. „ქართული რეპერტუარი (შედგენილი კ. დიმ. ყიფიანისაგან) გამოცხადება: „დიმიტრი დაყუდებული“, 3 მოქმედებად — პ. წულუკიძისა“ („დროება“, № 22, 1876.).

3. ფელეტონი „სამეურნე გამოფენა“, პარიზში (იხ. „დროება“ 3. III. 1876, № 23, გვ. 1-3), რომელიც ხელმოწერილია: „პარიჟი, №, თებერვლის 20“-ს, ეკუთვნის პეტრე წულუკიძეს, რაც ბიბლიოგრაფიულ ლიტერატურაში დღემდე უცნობია.

4. ამ წერილიდან დასტურდება, რომ პარიზიდან გამოგზავნილი ფელეტონები 1876 წლის „დროებაში“ №-ის ხელმოწერით დაბეჭდილი, პეტრე წულუკიძეს ეკუთვნის.

5. „სკანდელი“ — იგულისხმება ნიკო ნიკოლაძე.

6. იგულისხმება არისტო ქუთათელაძე.

№ 50

1. მიხეილ ბეთანიშვილის ხელმძღვანელობით სტამბოლში და ევროპის სხვა ქალაქებში კონცერტების გამართვის შესახებ იხ. „დროებაში“ 1876 წ. აპრილსა და სხვა.

№ 51

1. ვასილ პეტრიაშვილი (1845—1908) — ცნობილი მეცნიერი, ოდესის უნივერსიტეტის პროფესორი, საზოგადო მოღვაწე, ქველმოქმედი, „დროების“ თანამშრომელი

2. აქ იგულისხმება „მაჭახელაძის“ ხელმოწერით ალ. ჭყონიას წერილი — „დასაბადებელ „დღეურას“ — დაბეჭდილი „დროებაში“ (იხ. „დროება“ 30. VII. 1876, № 79, გვ. 1-2). ავტორი აღნიშნულ წერილში, სხვათა შორის, საყვედურს გამოთქვამდა ვ. პეტრიაშვილის უცხო ქვეყანაში დარჩენისა და იქ მუშაობის გამო. ვ. პეტრიაშვილს, „დროებაში“ დაბეჭდილი აღნიშნული წერილის პასუხად, გამოუგზავნია — „წერილი რედაქტორთან“ (იხ. „დროება“, 25. VIII. 1876 წ. № 90, გვ. 2-4). ვ. პეტრიაშვილის წერილის საპასუხოდ „მაჭახელაძემ“ (ალ. ჭყონიამ) „დროებაში“ დაბეჭდა „საბაასო. — წერილი უფ. პეტრიაშვილთან“, იხ. „დროება“, 1876, № 107, გვ. 2-3; № 108, გვ. 2-4. წერილი უთარილოა, დაწერილია 1876 წლის არა უგვიანეს 14 აგვისტოსი.

№ 52

1. დიმიტრი დადიანი გაზ. „დროების“ თანამშრომელი, საზოგადო მოღვაწე. იმ პერიოდში საზღვარგარეთ, პარიზში იმყოფებოდა, ქუთაისში სცემდა გაზ. „შრომას“ (1881—1883 წწ).

წერილთან ერთად დაცულია მისი სტატიები „დროებაში“ დასაბეჭდათ. „წერილი პარიჟიდან. 30 (18) დეკემბერი (1875 წ.) გაზ. „დროების“ კორესპონდენცია“; 2. „საქართველო. წარსული და მომავალი“; 3. „განსამარტებელი... წინადადება“. ს. მესხის წერილები დ. დადიანისადმი არა ჩანს. წერილი უთარი-ლოა. გამოგზავნილია პარიზიდან 1876 წლის იანვარს.

2. აქ იგულისხმება ზემოაღნიშნული „საქართველო. წარსული და მომავალი“, რომელიც ს. მესხის მიერ გამზადებული ცენზურამ აკრძალა. დ. დადიანის ზემოთაღნიშნული სამივე სტატია გამოუქვეყნებელია;

№ 54

1. დიმიტრი ყიფიანი ცნობილი საზოგადო მოღვაწე. ს. მესხის წერილები დ. ყიფიანისადმი არა ჩანს.

2. იგულისხმება აქვე მოტანილი წერილი — „ს. ს. მესხს. უფ. რედაქტორო!“, რომელიც, როგორც შევამოწმეთ, ს. მესხს „დროებაში“ არ დაუბეჭდავს.

სამსონ ფირცხალავას პირადი წერილები ქართულ მოღვაწეებთან

სამსონ გიორგის ძე ფირცხალავა დაიბადა 1872 წლის 4 მაისს, ხონის (წულუკიძის) რაიონის სოფელ მათხოჯში. წერა-კითხვა ოჯახში შეისწავლა, ხონის ორკლასიანი სასწავლებლის დამთავრების შემდეგ კი ქუთაისის გიმნაზიაში განაგრძო სწავლა.

1889-1893 წლებში ს. ფირცხალავა ქუთაისის გიმნაზიაში სწავლობდა. მეცადინეობასთან ერთად ის დაეწაფა თვითგანვითარებას, კითხულობდა ჟურნალ-გაზეთებს, მხატვრულ ლიტერატურას.

1893 წელს ს. ფირცხალავა პეტერბურგში გაემგზავრა და იურიდიულ ფაკულტეტზე ჩაირიცხა.

საქართველოში დაბრუნების შემდეგ ს. ფირცხალავა ერთხანს ქუთაისში მსახურობს სახაზინო პალატის ინსპექტორის თანამდებობაზე. შემდეგ ჭიათურაში. 1901 წლის დასასრულს იგი თბილისში ჩამოვიდა და ალ. სარაჯიშვილის „ივერიაში“ კორექტორად დაიწყო მუშაობა, 1902 წლიდან კი გაზეთ „ცნობის ფურცელში“ გადავიდა და ათეული წლების განმავლობაში ქართულ პრესას აღარ ჩამოშორებია.

1902-1910 წლებში სამსონ ფირცხალავა იყო ქ. შ. წ. კ. გამავრცელებელი საზოგადოების მდივანი.

განსაკუთრებით ამ პერიოდში სჭირდებოდა ქართველ ხალხს მშობლიურ ენაზე გამოსული წიგნები, საყვარელი მწერლების ნაწარმოებები და სწორედ ქართული წიგნის სიღარიბემ აფიქრებინა ს. ფირცხალავას საგამომცემლო საქმისათვის მოეკიდა ხელი. 1903 წ. ილია ჭყონიას დახმარებით (ი. ჭყონიამ შეკრიბა ს. მესხის წერილები) გამოსცა სერგეი მესხის ნაწერებს პირველი წიგნი.

იმავე წელს, შიო ქუჩუკაშვილთან (მღვიმელი) და ვ. ედილაშვილთან ერთად (გამომცემლობა „ტოროლა“) სამსონ ფირცხალავამ გამოსცა ია ეკალაძის ნაწერები.

1906 წელს სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიამ თავისი იდეების გლახობაში გავრცელების მიზნით დააარსა ყოველკვირეული გაზეთი „გლეხი“. ამ

საქმის გაძლოლა იკისრა სამსონ ფარცხალავამ. „გლეხის“ დახურვის შემდეგ გამოვიდა ანალოგიური მიმართულების გაზეთი „მიწა“¹.

ამის შემდეგ ს. ფირცხალავამ გადაწყვიტა დაეარსებინა ლიტერატურული ორგანო „მზე“, 1907 წლის დეკემბრის 4-ს ის „მზის“ დაარსების შესახებ ნიკო მარს სწერდა:

„დიდათ პატივცემულო ბ. ნიკო! აქ რამდენიმე ახალგაზრდამ განიზრახეთ გამოცემა ქართული ყოველთვიური სალიტერატურო ჟურნალი. დიდი მოთხოვნილებაა (Sic) ჟურნალისა და ვცდილობთ ცოტათი მაინც დავაკმაყოფილოდ ეს მოთხოვნილება. დიდი კულტურული მუშაობა სჭირდება დღეს ჩვენს ქვეყანას და ჟურნალის დანიშნულება იქნება, მცირე წვლილი მაინც შეიტანოს ამ მუშაობაში, მისცეს ქართულ საზოგადოებას ცოტაოდენი გონებრივი საზრდო².

1908 წლის 6 ოქტომბერს გამოვიდა გაზეთი „მზე“, ნ. ასათიანის ფიქციური რედაქტორობით. გაზეთმა ცოტახანს იარსება (1908 — № 1-6 X—№ 3-20.X). იგი დახურეს და წინასწარ მომზადებული ნებართვით გამოვიდა „მზის“ გაგრძელება „ფასკუნჯის“ პირველი ნომერი (1908 წ. 27.X).

სამსონ ფირცხალავა თავის ირგვლივ იკრებდა როგორც ცნობილ, ისე ახალგაზრდა მწერლებს, ხელს უწყობდა მათი ნაწერების პოპულარიზაციას. ამ ჟურნალ-გაზეთებში იბეჭდებოდნენ: ვაჟა-ფშაველა, ბაჩანა, თ. რაზიკაშვილი, შიო მღვიმელი, კ. მაყაშვილი, ი. გრიშაშვილი, თ. მჭედლიშვილი, ალ. შანშიაშვილი, გ. ტაბიძე და სხვ.

საგულისხმოა, რომ აკაკი წერეთლის საიუბილეო დღეებში, 1908 წელს, სამსონ ფირცხალავამ იუბილარისადმი მიძღვნილი „ფასკუნჯის“ სპეციალური ნომერი გამოსცა.

1910 წელს გამოვიდა „ფასკუნჯის“ უკანასკნელი ნომერი. მალე მისი რედაქტორ-გამომცემელიც დააპატიმრეს.

დაკითხვისას ს. ფირცხალავამ თავის ჩვენებაში განაცხადა:

«...Я состою редактором-издателем литературно-художественного ежемесячника под названием «Паскунджи» на грузинском языке. Пока вышел только первый номер. По обыску у меня между прочим взяты рукописи, присланные мне для помещения в означенном журнале».

მაგრამ უარდამერიამ კარგად იცოდა, თუ პოლიტიკურად რამდენად სახლო იყო ჟურნალის რედაქტორი.

პატიმართა უმრავლესობა, დონის როსტოვში გადასახლეს. სამსონ ფირცხალავას ნება დართეს საცხოვრებლად ქ. ტვერი აერჩია, სადაც იმხანად სწავლობდა სამსონის უახლოესი მეგობარი ალექსანდრე (კუჭია) მიქელაძე.

¹ გ. ლასხიშვილი, მემუარები, 1934 წ., გვ. 217-218, ს. ფირცხალავა 1905-წ. 30. XII-დან 1906 წ., 10. II-მდე, როგორც პოლიტიკურად არასაიმედო პიროვნება, დაპატიმრებული იყო და ბუნებრივია, გაზეთის გამოცემის ნებას ვერ მიიღებდა. ამიტომ გაზეთის ოფიციალური რედაქტორები იყვნენ დ. ნახუცრიშვილი (გამოსვლამდე) და მ. ადამაშვილი (ჯავახიშვილი), შდრ. გ. ბაქრაძე, ქართული პერიოდიკის ბიბლიოგრაფია (1819-1945) 1945 წ., გვ. 21-22.

² კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტი, ნიკო მარის პირადი ფონდი, ხ. № 177.

სამწუხაროდ, ალ. მიქელაძე მალე გარდაიცვალა. ამის შემდეგ სამსონი ტვერში აღარ დარჩენილა და დონის როსტოვში გადავიდა. მიუხედავად გადასახლების მძიმე პირობებისა, მან გადაწყვიტა განეგრძო თავისი საგამომცემლო საქმიანობა და განიზრახა მეგობრის ხსოვნის უკვდავსაყოფად გამოეცა კრებული „გვირგვინი“. იგი როსტოვიდან თბილისში მიმოწერით აგროვებდა ამისათვის საჭირო სახსარს და თვალყურს ადევნებდა კრებულის გამოცემის საქმეს.

1913 წ. სამსონი სამშობლოში დაბრუნდა და კრებულის ბეჭდვა დაასრულა.

„გვირგვინს“ სატიტულო ფურცელზე აწერია:

„ამ წიგნს ვუძღვნით კუჭია მიქელაძის ძვირფას ხსოვნას“. აქვეა ავტორთა ფაქსიმილე. კრებული სამეცნიერო ლიტერატურული ხასიათისაა. მასში წარმოდგენილია მიხეილ წერეთლის გამოკვლევა „სუმერული და ქართული“, სანდრო შანშიაშვილის „მეფე-მგოსანი“, პეტრე ქავთარაძის მიერ თარგმნილი სოფოკლეს „ოიდიპოს მეფე“, სამსონ ფირცხალავას „გლოვის ზარი“, „ღამე“ (დრამატული სურათი) და სხვ.

კრებული ამჟამად ბიბლიოგრაფიულ იშვიათობას წარმოადგენს და დღესაც დიდი ინტერესით იკითხება.

საქართველოში დაბრუნებული სამსონ ფირცხალავა აქტიურად თანამშრომლობდა „სახალხო გაზეთში“, „სახალხო ფურცელში“, იყო „სახალხო საქმეს“ რედაქტორი.

მისი, როგორც რედაქტორ-გამომცემლის, სახელი განსაკუთრებით უკვდავყო ნ. ბარათაშვილის თხზულებათა პირველმა აკადემიურმა გამოცემამ.

ს. ფირცხალავას ეკუთვნის წიგნში შესული გამოკვლევები: „ვარიანტების განსხვავებანი და განმარტებანი“, „ნ. ბარათაშვილის ლექსების გამოცემანი“ და ბოლოსიტყვაობა.

ს. ფირცხალავა ავტორია წიგნებისა: „სამაჰმადიანო საქართველო ან ძველი მესხეთი“ (1915 წ.), „თამარ მეფე“ (1939), „ქართველთა წინაპრები და მათი მონათესავე ტომები წინა აზიაში 40-6 სს. ძვ. წ.“ (1948) და სხვ.

მის კალამს ეკუთვნის მოთხრობები, წერილები, გამოკვლევები, რეცენზიები და შესანიშნავი მემუარები, რომელსაც ავტორმა „მოგონებათა ფურცლები“ უწოდა.

ს. ფირცხალავა 1948 წლიდან საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ბიბლიოთეკის გამგედ მუშაობდა. იგი გარდაიცვალა 1952 წ.

წინამდებარე პუბლიკაციაში მკითხველი გაეცნობა სამსონ ფირცხალავას პირად წერილებს ქართველი მწერლებისა და საზოგადო მოღვაწეებისადმი, რომლებიც ასახავენ 1902-1950 წწ. მის სამწერლო-ჟურნალისტურ და საგამომცემლო საქმიანობას.¹

¹ სამწუხაროდ, ჩვენგან დამოუკიდებელი მიზეზების გამო, პუბლიკაციაში არ შესულა ს. ფირცხალავას წერილები იოსებ გრიშაშვილისადმი, რომლებიც დაცულია პოეტ-აკადემიკოსის ბიბლიოთეკა-მუზეუმში. ლ. ნ.

№ 1

 1902 წლის ნოემბრის 5. — სამსონ ფირცხალავას წერილი კირილე
 ლორთქიფანიძისადმი

დიდათ პატივცემულო ბ. კირილე! მე განვიზრახე განსვენებულის ს. მესხის ნაწერების გამოცემა: ამ ორ კვირაში გადაწერილი იქნება ყველა ნაწერი და წარუდგენ ცენზორს.

დანამდვილებით ვერ გავიგეთ, რომელ წელში დაიწყო ს. მესხმა წერა. მე ვნახე მხოლოდ ერთი წერილი მისი „დროებაში“ 1869 წ. წინადადებამ არაფერი დაუწერია? გთხოვთ, უმოძრავი იყავით, ამის ცნობა მომცეთ, თუ იცით, ამას გარდა, საუბედუროთ, არც წერა-კითხვას არ მოეპოვება „კრებულის“ სრული №№ და არ ვიცი, გარდა ერთი წერილისა ქალების შესახებ, რომელიც დაბეჭდილია 1871 წ. ს. მესხმა დაბეჭდა თუ არა რამე კიდევ „კრებულში“. იმედია, ამის შესახებაც მოგვცემთ ცნობას.

ამასთანავე გთხოვთ, თუ რამ წერილი გაქვთ ს. მესხის ან სხვა რამ მასალა ს. მესხის ცხოვრების და მოღვაწეობის შესახებ, მათხოვთ დროებით, გადაწერ და ისევ დაგიბრუნებთ მოკლე დროში.

შეიძლება ისეთი დახმარებაც ამოგვიჩინოთ: ისეთი დახმარებაც, რომ დაგვიწეროთ თქვენი მოგონებანი ს. მესხის შესახებ. სხვებსაც ვთხოვ ასეთი მოგონების დაწერას და ჯერჯერობით დამპირდენ ბ. ბ. აკაკი და პ. უმიკაშვილი. თქვენ დაახლოებული პირი იყავით ს. მესხთან და ბევრი რამ საყურადღებო შეგიძლიათ გავაცნოთ. თქვენი მარად პატივცემული სამსონ ფირცხალავა.

ნ. ბერძენიშვილის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმი, კირილე ლორთქიფანიძის პირადი ფონდი, ხ. № 817. ავტოგრაფი. წერილი დაწერილია ქ. შ. წ. კ. გამავრცელებელი საზოგადოების ბლანკზე.

№ 2

 არა უგვიანეს 1903 წლის 7 თებერვლისა. — სამსონ ფირცხალავას
 წერილი დუტუ მეგრელისადმი

მ. ხ. შაბათს, 7 თებერვალს, დილის 10 საათზე, წ. კ. საზოგადოების, კანცელარიაში დანიშნულია სხდომა ს. მესხის პატივსაცემ სალიტერატურო საღამოს გასამართავად. გთხოვთ მობრძანდეთ და დაგვეხმაროთ თქვენის რჩევით. თქვენი პატივისცემული ს. ფირცხალავა.

გ. ლეონიძის სახ. სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი, დუტუ მეგრელის პირადი ფონდი, ხ. № 6345. ავტოგრაფი.

№ 3

 1903 წლის ივლისის 19. — სამსონ ფირცხალავას წერილი კირილე
 ლორთქიფანიძისადმი

დიდათ პატივცემულო ბ. კირილე! რადგან დღეს თბილისში არ იმყოფება არც თავმჯდომარე და არც მისი ამხანაგი, ამიტომ მე მოგმართავთ ამ წერილით:

აგერ მესამე კვირაა, გამოუგზავნეთ მაქაურ კომიტეტს გამგეობის მოწერილობა სენაკის სკოლის მასწავლებლის შესახებ და პირი ამ სკოლის რევიზიონსა. კომიტეტის პასუხი ძლიერ საჭირო და საჩქარო იყო და მალე მოველოდით მაქედან ქაღალდს. მაგრამ, სამწუხაროდ, როგორც ი. ლულაძე გვატყობინებს, დავით ბაქრაძე არ ყოფილა ქუთაისში, ჩვენი ქაღალდები კი მის სახელზე იყო გამოგზავნილი. ახლა გიგზავნით თქვენ პირს იმ ქაღალდებისას და უმორჩილესად გთხოვთ, წარუდგინოთ ქუთაისის კომიტეტს და რაც შეიძლება მალე გვაცნობეთ თქვენი პასუხი. ვიმეორებ, რომ იძულებული ვართ, საქმე დავაჩქაროთ. თქვენი პატივისმცემელი მდივანი გამგეობისა ს. ფირცხალავა.

ნ. ბერძენიშვილის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმი, კირილე ლორთქიფანიძის პირადი ფონდი, ხ. № 816. ავტოგრაფი. წერილი დაწერილია ქ. შ. წ. კ. გამავრცელებელი საზოგადოების ბლანკზე.

№ 4

 1903 წლის სექტემბრის 3. — სამსონ ფირცხალავას წერილი
 ალექსანდრე ყიფშიძისადმი

ბ. ალექსანდრე! გამგეობამ მომანდო მოგმართოთ შემდეგის თხოვნით: ტფილისის გუბერნატორის კანცელარიისაგან 2 ივლისის რიცხვით მოგვივიდა შემდეგი ქაღალდი: «Канцелярия имеет честь уведомить правление, что наблюдение за библиотекой-читальней, открытой в г. Ахалцихе, г. попечителем Кав. уг. ок., поручил инспектору ахалц. городского училища надворному советнику Кикодзе».

გთხოვთ, გვაცნობოთ, რაში გამოიხატება ბ. ქიქოძის თვალყურის გდება (наблюдение)? ხომ არ თხოულობენ ქართული წიგნების გამორიცხვას? როგორ არის, ხომ არ შეცვლილა საზოგადოთ მაქაურის ბიბლიოთეკების მდგომარეობა? თქვენი პატივისმცემელი მდივანი გამგეობისა ს. ფირცხალავა.

გ. ლეონიძის სახ. სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი, ალ. ყიფშიძის პირადი ფონდი, ხ. № 1484. ავტოგრაფი. წერილი დაწერილია ქ. შ. წ. კ. გამავრცელებელი საზოგადოების ბლანკზე.

№ 5

 1903 წლის დეკემბრის 4. — სამსონ ფირცხალავას წერილი დავით
 მესხისადმი

ბ. დათიკო! რედაქციამ ასე მითხრა თქვენს შესახებ: ყველაფერი შევუთვალეთ ქუთაისში ისიდორე კვიცარიძეს და ის გადასცემსო.

როგორც მითხრეს, ორ-ორ კაპიქს მოგცემენ სტრიქონში უკანასკნელი ფელეტონიდან დაწყებული.

სერგეის ნაწერების შესახებ საყვედურებს ვერ მივიღებ. რამდენად მახსოვს, ბეჟანეშვილს შემოუთვალე, გადმოეცა თქვენთვის. ესლა მოკლე დროში გამოგიგზავნი ორ ცალს. სხვა ძმებისთვის დარიგების შესახებ რა გითხრა: ეს ნაწერები მე ვალი ავიღე და ისე გამოვეცი. ახლა არ ვიცი, როგორ გავყიდა და ავიღებ რასმე, რადგან ჩვენში წიგნები ნაკლებად გადის, მე მგოხია, სერგეის ძმებმა საყვედური არ უნდა მითხრათ, რომ მისი ნაწერები გამოვეცი. თქვენი პატივისმცემელი ს. ფირცხალავა.

გ. ლეონიძის სახ. სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი, ხ. № 19844. ავტოგრაფი.

№ 6

 1904 წლის აგვისტოს 1. — სამსონ ფირცხალავას წერილი ვაჟა
 ფშაველასადმი

ძმაო ვაჟა! როგორც კი მიიღო ეს წერილი, დაუყოვნებლივ აფრინე შენი „ორღვანელი ქალი“ მაგ პიესით გაიხსენება სეზონი 23 სექტემბერს, ამიტომ ეხლავე უნდა შევუდგეთ მზადებას.

მერე საზოგადოებასაც გამოვაცემინებთ. შენი ს. ფირცხალავა.

გ. ლეონიძის სახ. სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი, ხ. № 20614. ავტოგრაფი.

№ 7

 1904 წლის ოქტომბრის 13. — სამსონ ფირცხალავას წერილი ვაჟა
 ფშაველასადმი

ვაჟა! რა ამბავია? ეს მეორე წერილს გწერ, დეპეშაც გამოგიგზავნე. სად არის შენი „ორღვანელი ქალი?“. აუცილებელი უნდა ვითამაშოთ ეგ პიესა და რაც შეიძლება მოკლე დროში. გამოგზავნე დაუყოვნებლივ. სასყიდელს თეატრიდანაც მიიღებ და ჩვენს „საზოგადოებასაც“ გამოვაცემინებთ და კარგს სასყიდელსაც მოგცემენ.

თუ ძმა ხარ, დაუყოვნებლივ მაცნობე ყველაფერი. საქმეს ნუ დაგვიბრკოლებ. შენი სამსონ ფირცხალავა.

გ. ლეონიძის სახ. სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი, ხ. № 20655. ავტოგრაფი.

№ 8

1905 წლის აპრილის 5. — სამსონ ფირცხალავას წერილი ალ.
 ყიფშიძისადმი

ბ. ალექსანდრე! გამგეობას უნდა გამოსცეს ა. ხახანაშვილის „ბატონყმობა საქართველოში“ და გთხოვთ წარმოგიდგინოთ თქვენი აზრი ამ წიგნის შესახებ. მდივანი ს. ფირცხალავა.

გ. ლეონიძის სახ. სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი, ალ. ყიფშიძის პირადი ფონდი. ხ. № 1485. ავტოგრაფი. წერილი დაწერილია ქ. შ. წ. კ. გამავრცელებელი საზოგადოების ბლანკზე.

№ 9

1905 წლის ოქტომბრის 4. — სამსონ ფირცხალავას წერილი ალექსანდრე
 ხახანაშვილისადმი

ბ. ალექსანდრე! ძალიან უკაცრავად ვარ თქვენთან, მაგრამ ცუდ მდგომარეობაში ჩავვარდი. საზოგადოების კასა ამჟამად სრულიად ცარიელია. ამის გამო ჭერჭერობით ვერ მოგაწოდეთ თქვენი 300 მან. და ვერ დავბეჭდეთ „ბატონყმობაც“, თუმცა კაი ხანია გადაწყვეტილი გვაქვს მისი გამოცემა.

ს. მესხის ნაწერებს უეჭველია მიიღებთ. თქვენი პატივისმცემელი ს. ფირცხალავა.

კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტი, ალ. ხახანაშვილის პირადი ფონდი, ხ. № 672. ავტოგრაფი. წერილი დაწერილია ქ. შ. წ. კ. გამავრცელებელი საზოგადოების ბლანკზე.

№ 10

1906 წლის აპრილის 10. — სამსონ ფირცხალავას წერილი ნიკო მარისადმი

დიდათ პატივცემულო ნიკო! შეგაწუხებთ და მოგაგონებთ იმ წერილის შესახებ, რომლის დაწერა გთხოვეთ რუსული კრებულისათვის. ამ კვირაში უთუოდ უნდა დაგიწყოთ ბეჭდვა, რომ სახელმწიფო სათათბიროს გახსნისათვის პირველი წიგნაკი მაინც მოვასწროთ. ა. ყიფშიძე, ზ. ავალიშვილი და ი. ჯავახიშვილი უკვე სწერენ წერილებს (გეოგრაფიული და სტატისტიკური აღწერა საქართველოსი, საქართველოს რუსეთთან შეერთება, პოლიტიკ. და სოციალ. მოძრაობა საქართველოში მე-19 საუკ.) და ამ დღეებში მზად ექნებათ.

ვფიქრობთ, თქვენი წერილი შეეხება მოკლედ საქართველოს წარსულს.

თქვენ თვითონ მოგეხსენებათ, თუ რამდენად საჭიროა ახლა იმგვარი წიგნები და იმედია, არ მოგვაკლებთ თქვენს დახმარებას, თქვენი დიდი პატივისმცემელი სამსონ ფირცხალავა.

კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტი, ნიკო მარის პირადი ფონდი, ხ. № 174, ფოტო.

№ 11

არა უგვიანეს 1906 წლის მაისისა. — სამსონ ფირცხალავას წერილი
 ნიკო მარისადმი

დიდათ პატივცემულო ბ. ნიკო! ძალიან უკაცრავად ვარ, რომ თქვენი წერილები დავვიანდა, მაგრამ ჩემი ბრალი არაა. დამნაშავენი არიან გამომცემელი და უფრო მეტამბე.

ამ საღამოს მიიღებთ ნახევარს უკვე აწყობილს და ნახევარს ხვალ. გამომცემელი მპირდება, რომ 15 ამ თვისათვის წიგნი სრულიად დამთავრდება და გამოვა გასასყიდად.

მეც ყოველ საშუალებას ვიხმარ, რომ აუცილებელიც შეასრულოს ეს დაპირება. თქვენი პატივისმცემელი სამსონ ფირცხალავა.

კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტი, ნიკო მარის პირადი ფონდი, ხ. № 175, ფოტო.

№ 12

არა უგვიანეს 1907 წლის 16 თებერვლისა. — სამსონ ფირცხალავას
 წერილი სოფრომ მაგლობლიშვილისადმი

სოფრომ! თუ ძმა ხარ, უნდა მიშველო რამე და ხვალისთვის დამიწერო სულ პაწია-პაწია ესკიზი, სააღდგომოდ. სულ პატარა შეიძლება იყოს. თუ ძმა ხარ, დამეხმარე, თორემ ცუდათაა ჩემი საქმე. ამაღამ ცოტას რომ წაიშუშავებდე, საკმაოა. შენი სამსონი.

გ. ლეონიძის სახ. სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი, ხ. № 20655. ავტოგრაფი.

№ 13

1907 წლის თებერვლის 17. — სამსონ ფირცხალავას წერილი სოფრომ
 მაგლობლიშვილისადმი

სოფრომ! შენი მოთხოვნა მშვენიერია. უკეთესი იქნება, თუ ცოტას პილპილს კიდევ მიუმატებ.

გაგვიწიე კარგი ამხანაგობა და მოთხოვნის გაგრძელება ხვალვე გადმომეცი (შეიძლება ნაკლები იყოს), რომ დაბეჭდვა არ დავვიანდეს. შენი სამსონი.

გ. ლეონიძის სახ. სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი, ხ. № 20656. ავტოგრაფი.

№ 14

1907 წლის ოქტომბრის 17. — სამსონ ფირცხალავას წერილი ივანე
 ჯავახიშვილისადმი

ძმაო ვანო! ზურაბს ეთქვა კიტა აბაშიძისთვის, ბევრი საინტერესო წიგნი გამოვიდა გერმანულ და ფრანგულ ენებზე კავკასიის და საქართველოს შესახებ და წ. კ. საზოგადოებისთვის საჭიროა მათი შეძენაო. ამ წიგნების სიაც გადმოეცა, მაგრამ ნაჩვენები არაა, საიდან გამოვიწეროთ ეს წიგნები. ახლა ვთხოვ ზურაბს (გადაეცი ჩვენ მაგიერ ეს თხოვნა, მისი ადრესი არ ვიცი და მას ვერ ვწერ), აცნობოს იმ ფირმას, რომელსაც მოეპოვება ხსენებული წიგნები, გამოგვიგზავნოს ფასდადებით ან ისე და ფულს დაუყოვნებლივ გამოგვგზავნით.

შემდეგშიაც დაგვეხმარეთ შენცა და ზურაბიც ამგვარი წიგნების შესაძენათ და ან პირდაპირ გამოაგზავნიეთ ფირმებს ან ჩვენ გვაცნობეთ სათაურები და ადრესი. შენი სამსონ ფირცხალავა.

კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტი, ივ. ჯავახიშვილის პირადი ფონდი, ხ. № 1. ავტოგრაფი. წერილი დაწერილია ქ.შ. წ. კ. გამაგრებული საზოგადოების ბლანკზე.

№ 15

1907 წლის დეკემბრის 4. — სამსონ ფირცხალავას წერილი ნიკო მარისადმი

დიდათ პატივცემულო ბ. ნიკო! აქ რამდენიმე ახალგაზრდამ განვიზრახეთ გამოვცეთ ქართული ყოველთვიური სამეცნიერო-სალიტერატურო ჟურნალი. დიდი მოთხოვნილებაა (Sic) ჟურნალისა და ვცდილობთ ცოტათი მაინც დავაკმაყოფილოთ ეს მოთხოვნილება. დიდი კულტურული მუშაობა სჭირია დღეს ჩვენს ქვეყანას და ჟურნალის დანიშნულება იქნება, მცირე წვლილი მაინც შეიტანოს ამ მუშაობაში, მისცეს ქართულ საზოგადოებას ცოტაოდენი გონებრივი საზრდო.

ამისათვის მოგმართავთ თქვენ ამხანაგების მინდობილობით, აღმოგვიჩინოთ დახმარება, რომელიც დაუფასებელი იქნება ახალი ჟურნალისათვის და დრო-გამოშვებით მოგვაწოდეთ თქვენი წერილები. ნამეტანი კარგი იქნება, თუ ამ თავით გამოგვიგზავნით იმ რეფერატს, რომელიც წელს აქ წაიკითხეთ რუსულათ (ქართ. მწერ. შესახებ). გვითხრეს, რომ იმ მოხსენებას რომელიღაც რუსულ ჟურნალში აბეჭდვინებთ, მაგრამ ამას არ ავნიებს ის, რომ ქართულათ გამოვიდეს, ან შეიძლება ახლა იბეჭდება რუსულათ და „ოტისკები“ შეიძლება გამოგზავნოთ. ქართულათ კარგს მცოდნეს გადმოვთარგმნინებთ.

შეიძლება კიდევ სხვა რამეც გქონდეთ დამზადებული რუსულად-მოხსენება, შენიშვნა ან სხ. ყველაფერი ძვირფასი იქნება ჩვენთვის.

სრული იმედი გვაქვს თქვენი დახმარების. თქვენი პატივისმცემელი სამსონ ფირცხალავა.

კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტი, ნიკო მარის პირადი ფონდი, ხ. № 177, ფოტო. წერილს აქვს მინაწერი: „ადრესი: «Общество грамотности».

№ 16

არა უგვიანეს 1907 წლის დეკემბრისა. — სამსონ ფირცხალავას
წერილი ვარლამ ბურჯანაძისადმი

ამით გაცნობებთ, რომ თქვენგან თავის დროზე მიიღო წერილები ქუთაისის პირველდაწყებითი სასწავლებლის მასწავლებელთა დელეგატების შესახებ.

ამასთანავე გაცნობებთ იმასაც, რომ თუ რომელიმე დეპუტაციამ ვერ მოასწრო 7 დეკემბრის მილოცვა, ეს იმიტომ მოხდა, ურიცხვი დეპუტაცია იყო, მილოცვები არ გათავდებოდა მეორე დღესაც და ამდენს კი ვერ გაუძლებდა მოხუცი იუბილარი. პატივისცემით სამსონ ფირცხალავა.

სახალხო განათლების მუზეუმი, ვარლამ ბურჯანაძის პირადი ფონდი, ხ. № 7039.

№ 17

1908 წლის იანვრის 29. — სამსონ ფირცხალავას წერილი სოფრომ
მაგლობლიშვილისადმი

ძმაო სოფრომ! ოთხშაბათს, 20 თებერვალს, „სობრანიეში“ იმართება წარმოდგენა-დივერტისმენტი საზოგადოების სასარგებლოთ. მთელი გამგეობა დაბეჯითებით გთხოვს, რომ მონაწილეობა მიიღო დივერტისმენტში და წაიკითხო რამე სცენა. უარი არავითარ შემთხვევაში არ გვითხრა.

ზეგ გაზეთში უნდა გამოვაცხადო მონაწილეების სია. მაცნობე, თუ რას წაიკითხავ. შეიძლება საზოგადო სათაური გამოვაცხადოთ — „გლეხის ამბავი“. დაბარებული მოთხრობა რა უყავი? შენი სამსონი.

გ. ლეონიძის სახ. სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი, ხ. № 20654. ავტოგრაფი.

№ 18

1908 წლის აპრილის 18. — სამსონ ფირცხალავას წერილი იონა
მეუნარგიასადმი.

დიდათ პატივცემულო ბ. იონა! წ. კ. საზოგადოებას აზრათ აქვს გამოსცეს სრული კრებული გრ. ორბელიანის ნაწერებისა (ლექსების, სტატიების, მიწერ-მოწერის), რაც შეიძლება მოკლე დროში. ამისთვის გთხოვთ დახმარებას, რომ იკისროთ რედაქცია კრებულისა და ამასთანავე დასწეროთ ავტორის ბიოგრაფია (დაახლოებით 30-40 გვ.).

ალ. სარაჯიშვილმა გადმოგვცა წერილების კრებული, საქმე გაადვილებული იქნება, თუ ამ კრებულში ყველა წერილი მოიპოვება. გამიგონია, გრ. ორბელიანს სტატიებიც ჰქონდა დაბეჭდილი. ამას გარდა, მისი ლექსები ყველა მოთავსებული დაბეჭდილ წიგნში. გთხოვთ პასუხს ნუ დააგვიანებთ. თქვენი პატივისცემელი სამ. ფირცხალავა.

ზუგდიდის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმი, ხ. № 31/5. ავტოგრაფი. წერილს აქვს იონა მეუნარგიას მინაწერი: „პასუხი მივსწერე 22 აპრილს“.

№ 19

1908 წლის ოქტომბრის 17. — სამსონ ფირცხალავას წერილი დუტუ მეგრელისადმი

ძმაო დიმიტრი! თქვენი ერთი ლექსი, როგორც ნახავდით, დაიბეჭდა. მეორეს დავბეჭდავ მე-4 №-ში. დაბეჭდილი ლექსი ყველას ძალიან მოეწონა. ბევრი მეკითხება თქვენს შესახებ რატომ რამე მოთხრობას არა სწერსო.

ეგებ, მართლაც, დასწეროთ ან უკვე დაწერილიც გაქვთ. მოგვაწოდეთ. ლექსებსაც უთუოდ ველი.

აგრეთვე თქვენ მეუღლესაც ვთხოვთ, დაგვეხმაროს რაიმე მოთხრობით, ამბით.

როგორია „მზე?“ თქვენი სამსონ ფირცხალავა.

გ. ლეონიძის სახ. სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი, დუტუ მეგრელის პირადი ფონდი, ხ. № 6346. ავტოგრაფი.

№ 20

1908 წლის ნოემბრის 11. — სამსონ ფირცხალავას წერილი კირილე ლორთქიფანიძისადმი

დიდათ პატივცემულო ბ. კირილე! განზრახული მაქვს, რომ 7 დეკემბერს, აკაკის იუბილეს დღეს — მთელი ნომერი „ფასკუნჯისა“ აკაკის შესახებ იყოს.

ამიტომ უმოკრჩილესათ გთხოვთ, დამეხმაროთ და მოგვაწოდოთ თქვენი მოგონებებიდან რამდენიმე ადგილი აკაკის შესახებ. თქვენ იმასთან დაახლოვებული პირი იყავით სტუდენტობის დროს და შემდეგ და ძვირფასი ცნობები შეგიძლიათ მიაწოდოთ საზოგადოებას. იმედია, გვაპატიებთ შეწყუბებისათვის. თქვენი მარად პატივისცემელი სამსონ ფირცხალავა.

აკად. ნ. ბერძენიშვილის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმი, კირილე ლორთქიფანიძის პირადი ფონდი, ხ. № 818. ავტოგრაფი. დაწერილია გაზ. „ფასკუნჯის“ სარედაქციო ბლანკზე.

№ 21

1909 წლის ნოემბრის 19. — სამსონ ფირცხალავას წერილი დუტუ მეგრელისადმი

ძმაო დუტუ! აქ გვითხრეს, რომ ერევანში, ვინმე ექიმის ტიგრანიანცის ქვრივს აქვსო ნ. ბარათაშვილის სურათი. ეგ ქვრივი ამბობს, რომ ბარათაშვილის სურათი არ უნდა იყოსო, მაგრამ მაინც საჭიროა სურათის გადმოღება, რომ ვაჩვენოთ აქ ბარათაშვილის ახლობელ ნათესავენს, განსაკუთრებით დას.

ამის შესახებ უკვე გვქონდა მოლაპარაკება ტიგრანინცის ქვრივთან მისი ძმის შემწეობით და ქვრივი თანახმაა გადაგვადებინოს.

ახლა შენ გთხოვთ, მოგვიწყო ეგ საქმე. გადმოაღებინე მანდ ფოტოგრაფიული სურათი იმ სურათიდან და გამოგვიგზავნე, ეგებ მართლა ბარათაშვილი გამოდგეს. ხარჯს ჩვენ ვკისრულობთ. შენი სამსონ ფირცხალავა.

გ. ლენინის სახ. სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი, დუტუ მეგრელის პირადი ფონდი, ხ. № 6344. ავტოგრაფი.

№ 22

1909 წლის ნოემბრის 24. — სამსონ ფირცხალავას წერილი ნიკო ლომოურისადმი.

ბატონო ნიკო! იანვარში გამოვა „ფასკუნჯი“ ხელახლა, ყოველთვიური ჟურნალის სახით. პირველი № -ის მასალა მომავალი კვირიდან უთუოდ უნდა გადავსცე სტამბას და გთხოვთ, რომ პირველი №-ისთვის აუცილებლივ მოგვაწოდოთ რამე. დიდზე უარი სთქვიათ ამჟამად და მცირე რამ ამბავი — მოთხრობა მაინც გამოგვიგზავნეთ.

სრულიად დაიმედებული ვარ, რომ პირველი ნომრის მორთვა-მოკაზმვაში დამეხმარებით. თქვენი პატივისმცემელი სამსონ ფირცხალავა.

გ. ლენინის სახ. სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი, ხ. № 20615. ავტოგრაფი.

№ 23

არა უგვიანეს 1910 წლისა. — სამსონ ფირცხალავას წერილი კირილე ლორთქიფანიძისადმი

დიდათ პატივცემულო ბ. კირილე! თქვენი ბანკის მართებს მამაჩემს 600 მან., რომელიც, სამწუხაროდ, დღემდისაც ვერ მოუხერხებია გადაიხადოს. ეხლა როგორც გავიგე, თქვენს ვეჟილს ი. ბადრიძეს განუზრახავს ამ ვალში სოფლის სახლი გაუყიდოს მამაჩემს და გამოაგდოს დამბლადაცემული, უენო და ხელფეხწართმეული ავადმყოფი ადამიანი უკანასკნელის და ეროადერთის თავშესაფარიდან.

გთხოვთ შეხვიდეთ მამაჩემის მდგომარეობაში და ერთის წლით გვადროვოთ ფულის შემოტანა. საქმე ისაა, რომ მამაჩემს აქვს заprod. запис-ით შეძენილი ადგილები აფხაზეთში, მომავალ გაზაფხულამდე დავიმტკიცებთ ამ ადგილებს და მაშინ შევიძლებთ გადავიხადოთ ბანკის ვალი.

იმ სახლს, რომლის აწერა მოუხდომებია იმ ბადრიძეს, არც აქვს რაიმე ფასი თქვენთვის, რადგან აშენებულია სახაზინო მიწაზე; სახლი ქვის არის, მისი წაღება არ შეიძლება და უმიწოდ ადგილობრივ არავინ იყიდის, ან სოფელში ვის უნდა ეგ სახლი? თქვენი პატივისმცემელი ს. ფირცხალავა.

აკად. ნ. ბერძენიშვილის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმი, კირილე ლორთქიფანიძის პირადი ფონდი, ხ. № 815. ავტოგრაფი.

№ 24

არა უგვიანეს 1910 წლისა. — სამსონ ფირცხალავას წერილი ეკატერინე გაბაშვილისადმი

დიდად პატივცემულო ბ. ეკატერინე! გაცნობებთ მოკლედ ჩემს აზრს თქვე-
ნის პიესის შესახებ.

პიესა გაკვრით არის თითქო დაწერილი, ესეიზური ხასიათი აქვს და მომ-
ქმედნი პირნი ნათლად და გარკვევით ვერ არიან დასურათებულნი. მეო-
რეს მხრით, თვითონ უმთავრესი გმირი, რომლისაკენაა თქვენი სიმპატია, გაუ-
გებარი დარჩა ჩემთვის. გმირულს არაფერს ვხედავ მასში. ასეთია მოკლედ
ჩემი შთაბეჭდილება. თქვენი პატივისცემელი ს. ფირცხალავა.

გ. ლეონიძის სახ. სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი, ეკ. გაბაშვილის პირადი ფონ-
დი, ხ. № 17164. ავტოგრაფი. დაწერილია ქ. შ. წ. კ. გამავრცელებელი საზოგადოების ბლანკზე.

№ 25

1911 წლის მაისის 17. — სამსონ ფირცხალავას წერილი
სანდრო შანშიაშვილისადმი

სანდრო! დამიგვიანდა პასუხი, მაგრამ ეს ჩემს უგულობას არ მიაწერო.
ჩემს ყოფაში ეგეთი დაგვიანება არაა გასაკვირველი.

დარწმუნებული უნდა იყო, რომ ჩემი გული შენთვის ყოველთვის ღიაა
და სიკეთით სავსე. ჩემთვის დიდი ნუგეში იყო და სიხარული, რომ შენ მაქეთ-
კენ გამოგზავრება მოგიხერხე, და კიდევ გამიმტკიცდება უფრო და უფრო
ეგ სიხარული, თუ შენ სავსებით ისარგებლებ მანდ ყოფნით, განივითარებ
შენს ნიჭს და გამოაღებინებ მთელს ნაყოფს. შეგერჩეს უცვლელად შენი აღ-
ფრთოვანებული, გატაცებული სული, რომელიც მუდამ ცისკენ მიისწრაფვის
და მხოლოდ იქ ეძებს თავის საგანს და ამასთანავე შენი თვალები მიეჩვიონ
მეტის დანახვას და გულმაც უფრო ღრმად იგრძნოს!...

მე იმედი მაქვს შენი და, სხვა არა იყოს რა, ეს იმედი არ უნდა გამიცრუო.
ხომ იცი, რომ დიდი ცოდვაა ასეთი იმედის გაცრუება! როგორ მოეწყვე? რა
ახალი აზრები მოგვივიდა, ახალი გრძნობა! შენს მაინძელს როგორ შეეთვისე.

დარჩები ღროებით მაინც ციურისში თუ გული ლეიპციგისკენ მიგიწევს?
გერონტიც იწერება, ლეიპციგში გადავიდესო. მაგრამ ნუ ავჩქარდებით, თუ
მაინცდამაინც არ გეძნელება მანდ, თორემ ხეტიალი არ ვარა.

ფული ხომ არ შემოგელია! სტ. ელიაძემ წერილი მოგწერა. ფულს ყო-
ველს პირველს გამოგიგზავნის. მაშინ რომ ფული გამოგიგზავნე ფოსტით, შე-
მთხვევით ორი მანეთი დარჩა შენი. წიგნებს გიყიდი საშენოს და მოგაწვდი.

ცხოვრება ძვირი ხომ არაა. მამაშენი მოგიხერხებს რასმე გამოგზავნას.
სტეფანე თვეში 30 მანეთს გპირდება. მეტს ამისაგან ვერ მიიღებ და ტანისა-
მოსის, სასწავლებლის დაგჭირდება კიდევ.

სასოფლო-სამეურნეო ინსტიტუტში შეხვალ, თუ რას ჰფიქრობ ამის შე-
სახებ? კარგად მოვისაზროთ ყოველივე. მიიკით-მოიკითხე დაწვრილებით.

გერონტის ადრესი: **Bern. Belpstr. 38 c** შენი სამსონი.

გ. ლეონიძის სახ. სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი, სანდრო შანშიაშვილის პირა-
დი ფონდი, ხ. № 20647. ავტოგრაფი.

№ 26

1911 წლის სექტემბრის 12. — სამსონ ფირცხალავას წერილი
სანდრო შანშიაშვილისადმი

სანდრო! კარგა ხანია შენი წერილი მივიღე. მწერდი, ამას მეორე წერილს
მოვაცოლებ მალეო. მაგრამ შემდეგ არა მოგიწერია რა. ავად ხომ არა ხარ. სიზმარ-
ში გნახე კარგად გამოწყობილი ყოჩაღად. ეს ხომ რასმე არ ნიშნავს?

შენი წერილი ძალიან მეამა და დაჭრილი გული ცოტათი დამიღბო... თუ-
მცა მაინც იმას ვიტყვი, რომ ეს ქვეყანა, ჯერ მაინც, ჩემი სამყოფელი არაა.

შენი ლექსი „ქამსა ღამის ლოცვისასა“ სწორედ მშვენიერია. ეს ყვე-
ლაფერს სჯობია, რაც კი დაგიწერია. შინაარსი და ფორმა ერთმანეთს ეცილება.
კარგად იცი, რომ გამახარებს შენგან ასეთი ლექსები. საქმე სიდიდე არაა, ეს
ლექსი უფრო დიდია, ვიდრე მთელი პოემა „შვების თავადი“. დიდი ნაწარმოე-
ზისათვის ჯერ იმუშავე, ნუ ჩქარობ (აქ სხვათა შორის ელენეს და მედეას ვგუ-
ლისხმობ), დრო მოვა! ერთ ორ წელიწადს რომ სერიოზულად იმეცადინებ,
მაშინ სხვაა. პოემისათვის წლობით უნდა იმუშაო. შენ იმეცადინე და ყვე-
ლაფერს შესძლებ, ყველაფერს!

შემატყობინე, ახალი რაა შენს ცხოვრებაში. გერმანული რამდენად შეი-
სწავლე. შეხვალ სასწავლებელში და რომელში?

შილერის საქმე როგორ მიდის. დამისახელე უთუოდ ვინაა „მეორე მო-
ღალატე“, წერილში რომ ამბობ. საჭიროა ვიცოდე აუცილებლად. შენი სამსონი.

გ. ლეონიძის სახ. სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი, სანდრო შანშიაშვილის პირადი
ფონდი, ხ. № 20621. ავტოგრაფი.

№ 27

1911 წლის ოქტომბრის 11. — სამსონ ფირცხალავას წერილი
სანდრო შანშიაშვილისადმი

სანდრო! შენმა წინადადება მაქვთ გადმოსახლების შესახებ მეტად გა-
მახარა. ძლიერ მეამა შენი ეგეთი თანაგრძნობა და რომ ერთი გარემოება არა,
დაუყოვნებლივ გამოვეშურებოდი შენსკენ. ყოველ შემთხვევაში დიდად მად-
ლობელი ვარ შენი და ვითომც მანდ ვყოფილიყავ...

საქმე ისაა, რომ ტფილისიდან ჩემი მცირე ჯამაგირით ყოველ თვე ვეხმა-
რებოდი მოხუცს დედას და ავადმყოფს ძმას. მე ვიყავი ერთადერთი მათი
პატრონი. მას შემდეგ რაც სამსახურში არა ვარ და არც რამე შემოსავალი

მაქვს, იმათაც ვერას ვუგზავნი. ახლაც აქ არაფერი მომეპოვება. მაგრამ ვფიქრობ, ვოცნებობ, რომ როგორმე ეგებ რასმე წავაწყდე... ამ მოსაზრებით არ შემიძლია ჩემთვის ვიფიქრო მხოლოდ და უყურადღებოდ დავტოვო ისინი, ხელი ავიღო მათზე. თუმცა ჩემთვის პირადად მანდ ყოფნა და შენი წინადადება მრავალჯერ უკეთესია აქ ყოფნაზე, აქაურ ჯოჯოხეთზე.

მიუხედავად ყოველივე ამისა, შენმა წინადადებამ ძლიერ აღმიძრა სურვილი, რომ ერთი წლით მაინც წამოვიდე მაქეთ, და დამებადა ერთი აზრი: მივმართო ერთს წყაროს, რომლის საშუალებით შესაძლებელი იქნება დედაჩემის და ძმის უზრუნველყოფა დროებით; თუ ბედმა გამიღიმა და ეს მოხერხდა, მაშინ თამამად გამოვემგზავრები. ველი ამის ამბავს.

ჩემი დრამა მაქვს ისე. კუჭიას სახსოვარი კრებული გვაქვს განზრახული და იქ უნდა დავბეჭდო. ხოლო ჭერჭერობით გამოცემა ვერ მომიხერხებია.

მეც გეთანხმები, რომ შენთვის ფილოსოფიის და ლიტერატურის შესწავლა სჯობია. წერილი მოიწერე. შენი „შვების თავადის“ გარჩევა ა. წ.-ის ძალზე სუსტი იყო. იმ „მეორეს“ შესახებ, ვფიქრობ, შენ მართალი არა ხარ. მეტად გამახარე, რომ „დონ კარლოსს“ ასე მუყაითად შესდგომიხარ. მაღლობა უცნობს დიდი. შენი სამსონი.

გ. ლეონიძის სახ. სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი, სანდრო შანშიაშვილის პირადი ფონდი, ხ. № 20696. ავტოგრაფი.

№ 28

1911 წლის ოქტომბრის 25. — სამსონ ფირცხალავას
წერილი სანდრო შანშიაშვილისადმი

სანდრო! რა არის, რომ აგერ თვენახევარზე მეტია წერილი არ მოგიწერია! დავეზარა, შენც გული აიცრუე ჩემზე? შენი წერილი ჩემთვის თაზისია და ახლა ესეც დაშრა, თუ სხვა მიზეზია?

როგორ ხარ, რას აკეთებ, როგორ მეცადინეობ, სადმე შესვლა ხომ არ გიფიქრია?

ჩემი მდგომარეობა ისევ ისეთია, უბედური, რომ გწერდი საქმის მოწყობას, რომელიც შემაძლებინებდა მაქეთ ცოტა ხნით მაინც ჩამოსვლას, ამის არაფერი არაა. პასუხიც კი არაა. ასე უბედო ვარ. ჩემთვის არა მოეწყობარა. კუჭია რო მომიკცდა, თან ჩაჰყვა მას ყველაფერი...

დღევანდელ ჩემ ყოფნასთან ციხეში ყოფნა შედარებით უკეთესი იყო. თავს ძალიან ვიკავებ, ისე საშინელია ჩემი მდგომარეობა ყოველმხრივ. უფსკრულთან მიახლოვებული შევძახებ ჩემს თავს: გამაგრდი, გამაგრდი, არ დაეცე! მერე რისთვის? რისთვის?

სიტყვა მაინც მათქმევინა ვინმესათვის! მაგრამ ესეც რომ არ არის.

ხარკოვში გადასვლა ვიფიქრე, არ მომიხერხდა. ახლა კავკავში განვიზრახე

გადასახლება, ვთხოვე ვილაცეებს დახმარება, მხოლოდ ესეც არ მოხერხდება, უეჭველია.

„გლოვის ზარის“ (ნაწყვეტი რო დაიბეჭდა) დაწერას ვაპირებ. მაგრამ არა მოდის რა....

დონ-კარლოსის საქმე როგორ მიდის! გაზეთში ეწერა, დ. კასრაძემ სთარგმნაო, შენ ამან არ შეგაჩეროს, ამას მნიშვნელობა არა აქვს.

მოუთმენლად ველი შენს წერილს.

იყავი კარგად და არასოდეს არ უღალატო ადამიანობას და ოცნებას, ოცნებას! დღეს მხოლოდ ოცნებს სამეფოში შეიძლება ცხოვრება. ეს შენთვის, როგორც პოეტისათვის, ძნელი არაა, თუ თან მიგყვება ყოველთვის გული. შენი სამსონი.

გ. ლეონიძის სახ. სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი. სანდრო შანშიაშვილის პირადი ფონდი, ხ. № 20617. ავტოგრაფი.

№ 29

1911 წლის ნოემბრის 22. — სამსონ ფიცხალავას

წერილი სანდრო შანშიაშვილისადმი

სანდრო! წერილი დამიგვიანდა უფრო იმიტომ, რომ იმ პიესის (სიკვდილის თუ სიზმარის კოშკი), ავტორი მე არ მახსოვდა და მოსკოვში შევეუთვალე ჟურნალის ნომრების გადათვალიერება და ავტორის ვინაობის გაგება. ჭერაც არ მიმიღია, მაგრამ აღარ დავუცადე, თუმცა ამ წერილის დროს მთლად გუნებაზე ვერა ვარ. სრულად ვერ ვგრძნობ ჩემს სულიერს მე-ს ჩემთან და ამიტომ წერილი ვერ იქნება სავსებით გულწრფელი, არა, გულწრფელი, რომ ვამბობ, რასაკვირველია, ჩემდა უნებურად, თორემ ხომ იცი, უგულწრფელობა ჩემი თვისება არაა და განსაკუთრებით შენთან, რომელსაც გესმის და ყურს უგდებ ჩემს მწუხარებას და სევდას, როგორ შემიძლია არ ვინდომო გულწრფელობა! მხოლოდ საქმე ისაა, რომ გულწრფელობა თავისებური ნიჭია, რომელსაც ყოველთვის ერთნაირი ძალა არა აქვს. ყოველთვის ერთნაირად დაახლოვებული არა ვართ ჩვენ და ჩვენი მე, ერთნაირად არა ვგრძნობთ მას. ისეთი უბედურებებიც ხომ არიან, რომელთაც არასოდეს არ დაუნახავთ და არ უგრძნიათ თავისი მე?!

მე მაინც ძალას დავატან ჩემს თავს და რასაც სავსებით ვერ გამოვსახავ, შენმა შემოქმედებამ დაამთავროს.

ყველაზე უწინარეს არ შემიძლია არ გითხრა, რომ ნიცშეს მართლა გაუტაცინხარ. უნდა დაუპირდაპირო ნიცშეს, ანტიქრისტეს, ქრისტე. სიძულვილს — სიყვარული და ვერ შესძლებ, რომ უკანასკნელს არ დაუთმო პირველობა, ჩაუკვირდი, ბოლოსდაბოლოს საითკენ მიგიწევს ნიცშეს ზეკაცობა. ზეადამიანობა ერთის შეხედვით ფრიად მიმზიდველია, ადამიანის ნიჭის უმაღლესი განვითარდება, ღმერთთან მიახლოვება! მაგრამ ეს ძვირად ჯდება: რამდენსამე ღმერთის ზეკაცის წარმოსაშობად უნდა ვიმსხვერპლოთ ასიათასი და მილიონი ადა-

მიანი. გარდა ამისა, რაში უნდა გამოიხატოს ზეკაცობა, რა უნდა წარმოშოს იმ ზეკაცის უდიდესმა ნიჭმა, შემოქმედებამ? თუ ეს ნიჭი იქნება მხოლოდ შემცნები და შეიგნებს მხოლოდ მსოფლიოს საიდუმლოებას და არ იქნება შემოქმედის, მისი ღირსება ესეთი არც იმდენად ძვირფასია, ხოლო თუ ზეკაცი იქნება შემოქმედი, რა უნდა შექმნას: ბოროტი თუ კეთილი. თუ ბოროტი, მაშინ ზეკაცი არასასურველია. თუ კეთილი, მაგრამ სიძულვილს შეუძლია შეჰქმნას კეთილი...

არ შემიძლია იმის თქმა, რომ ნიცშეს კარგად ვიცნობდე, მაგრამ ვიტყვი, რომ მისი მოძღვრება წარმართულია, სატანური, სულისა და ღვთაების უარყოფელი. იგი უკიდურესი განვითარებაა უგუნური საარსებო ბრძოლისა. ამაზე დამყარებული ცხოვრება უაზრობაა, არაარობაა... ზეკაცობა ნიცშესი მომხიბვლელია გარეგნულად, მაგრამ რა არის მისი არსება, სული? სიძულვილი სხვებისადმი? მერე სიძულვილი ღვთაებისა? კენ მიდის, სიძულვილი ღმერთის თვისებაა? არასოდეს! ყოველნაირი თვისება შეიძლება მივაკუთვნოთ ღმერთს, ხოლო არა სიძულვილი. ისეთს ყოვლად სრულს და მაღალს არსებას, როგორც ღმერთია, არ შეუძლია სიძულვილი. მას არ სჭირია სიძულვილი. სიძულვილზე მაღლა დგას. შეიძლება გძულდეს, რაც შენ ბუნებით ასე თუ ისე გეახლოვება, რასაც შეუძლია ხელი შეგიშალოს, წინ გადაგეღობოს. მაგრამ ადამიანს ძალუქს წინაღუდგეს ღვთაებას? ზეკაცი თუ ზეკაცია, თუ ღმერთს მიახლოვებია, მისი შარავანდედი მხოლოდ სიყვარული იქნება... ვისაც ზეკაცობა სწადია და ღმერთთან მისვლა, უნდა აირჩიოს გზა სიყვარულისა, რადგან ცხოვრებაში შემოქმედებითი ნიჭი მხოლოდ სიყვარულს აქვს.

მოგიყვან აქ ჩემი პიესიდან სანდროს სიტყვებს. (ჩემს კუჭოს ხომ ალექსანდრე ჰქვიოდა სახელად): „ღმერთის ღვთაება არც უკვდავებაა მისი, არც დაუსაბამობა, არც ყოვლის შემძლებლობა“. **იასონი:** „მაგრამ უამისოთ ღმერთი ხომ ღმერთიც არ იქნებოდა“. **სანდრო:** მაგითაც ვერ იქნებოდა. განა სატანა არ არის უკვდავი? ყოვლისშემძლებელი, დაუსაბამო, უშობელი, უქმნელი? სატანასაც შეუძლია არარაისაგან არსი წარმოშოს, მკვდარი გააცხოველოს, ზღვას ცეცხლი წაუყიდოს და გაარღვიოს ქვესკნელი. ძალა მისი ღვთისას უდრის და გონებაც მისი მიუწვდომელია. მაგრამ ღმერთი არ არის!“ **იასონი:** რადგან არ უყვარს...“ **სანდრო:** „არ უყვარს — სძულს. სატანა სიძულვილით არსებობს. ყოველი მისი მოქმედება სიძულვილისაგანაა. ყველაფრის დამორჩილება სწყურია. ყველას დამონება, მაგრამ ვერაფერს იმორჩილებს, რადგან ყოველივე სძულს და თვით არის მონა. სიძულვილია გაბატონებული მის გულში და უნდა მით დასწვას ყველაფერი. მაგრამ თვით იწვის და იტანჯება, უნდა გაბატონება, დასაბამიდან ამას ეტრფის, ამან დაუკარგა სიმშვიდე, მაგრამ ველარ ეღირსა და ვერც ეღირსება, რადგან სიძულვილით არის მოფენილი გზა მისი... მარადის ებრძვის ღმერთს, რომელიც უძლეველია. რადგან სიძულვილი ებრძვის სიყვარულს, რომელიც უძლეველია. ღვთის ყოველი მოქმედება კი, საქმე და ფიქრი სიყვარულისაგანაა, იმიტომ, რომ სიყვარულია, იმიტომ, რომ ღმერთია.

სანდრო, ჩაუკვირდი სანდროს სიტყვებს, იელოვა ქრისტეზე მაღალი არაა, არც ნიცშეს ანტიქრისტე...

მაგრამ მაინც ყოველივე ეს არის ნაწილი დიდი საკითხისა: ხარ მორწმუნე, თუ არა? ჰპოვე ღმერთი, თუ არა? ეძიებ თუ არა? მთელი ჩემი არსება ამისკენ არის ახლა მიმართული. თუ არ არის ღმერთი, უკვდავება სულისა, თუ ცხოვრება დაუსრულებელი არაა და სააქაო საიქიოში გარდასვლა, — ყოველივე სულ ფუჭია, უაზროა, ამოღ და სალაპარაკოდაც არ ღირს. თუ ვპოვებ ღმერთს, ვპოვებ ცხოვრების აზრსაც, ისე კი სრული არაარაობა სჯობია. რის მაქნისია უღვთოდ ან მამული, ან სიყვარული, ან სიძულვილი, ან ზეკაცი.

ჯერჯერობით ჩემი მუშაობის — ძიების ნაყოფი ღვთის არსებისაკენ არის გადახრილი (თუმცა ჯერ დაბეჯითებით ვერას აღვიარებ), შემდეგი რას მოიტანს, ვნახოთ. სხვა არა იყოს რა, ასეთ გზისაკენ მიწვევს მე ჩემი მეგობარი: მისი რწმენა, სიკვდილი და სიყვარული, მისი ჩემთან ტვერში ყოფნა იმქვეყნიური ცხოვრება იყო...

სანდრო! სანდრო! ერთხელ მაინც გენახა შენ კუჭია და არასოდეს არ დავიწყებდი. გაიგებდი და დააფასებდი! ნახავდი, თუ რა არის სულიერი სიმშვენიერე. გიყვარს ოცნება, მასში იყო ოცნება!..

რა არის შენი ახალი პოემა, რომელმაც ასე გაგიტაცა. სახელი, შინაარსი? ღონ-კარლოსს ისევე დაუბრუნდი? კარგი იქნებოდა, თუ მცირე ნაწყვეტს დაბეჭდავდი გაზეთში, რომელსამე კარგს ადგილს — თუ გაქვს უკვე ფილიპე მეორის და პოზას სცენა, ან ღონ-კარლოსის და პოზასი, ან სხვა.

„თემში“ კრიტიკული წერილები იყო „შვების თავადის“ შესახებ. სუსტი, მაგრამ ზოგი შენიშვნა მაინც მიიღე მხედველობაში: ავტორი გისაყვედურებს, რომ შენ არ ცთილობ ნაწარმოების საგანი სავსებით განიცადო, ჩქარობ შთაბეჭდილების და აზრის დახატვას და არ გინდა გრძნობა დამწიფდეს შენს გულში; მეორე — შენი გმირების ნალაპარაკევი და მოქმედება ხშირად არ შეეფერებათ მათ ხასიათსა და ბუნებას. ნაგრძნობის აჩქარებულად გამოსახის შესახებ მეც მქონია შენთან ლაპარაკი.

ჩემი „გლოვის ზარის“ შესახებ ვერაფერს გეტყვი ჯერ. მასალა მზადა მაქვს, მაგრამ მოუწყობლობისა გამო გუნებაზე ვერა ვარ და ვერ ვიწყებ. იგი სამი ნაწილისაგან იქნება: ა) გოლგოთა, ბ) რისხვის დღე და გ) წმინდა სული. პირველია ჩვენი წარსულის და დღევანდელის ტრაგედია, მეორე — ამბოხება შურისძიებისა, მესამე — ახალი გზა: სამშობლოს თავისუფლებისათვის საჭიროა, რომ ყოველს ქართველს თავის გულში ჰქონდეს სამშობლო, თუ სამშობლო გულში არა გვაქვს, მას ამოდ დავეძებთ გარედ.

დიდი ბედნიერება იქნებოდა ჩემთვის, რომ ერთად ვიყვეთ მანდ. მაგრამ ბედნიერება საზოგადოთ ჩემთვის არ არის შექმნილი... და მაქვს კი უფლება მისკენ მივისწრაფოდე?

ამიტომ თუ მიგიწერია, ნურას მისწერ კიათურაში, არა გამოვა რა სრულებით. კარგი იქნებოდა მხოლოდ, თუ „ნაკადულის“ რედაქციას იმ სამს თუმანს გამოაგზავნიებ.

იყავი ყოჩაღად, მხნედ, მუდამ ასე ეძებდე სიკეთეს, ასე ეტრფოდე მშვე-

ნიერებას და ამალებას, როგორც დღეს. დარწმუნებული იყავი, საკუთარ სიკეთესავე გამახარებს ყოველი შენი სიკეთე.

გერმანული რამდენად შეისწავლე? ასე რას ჰკითხულობ? უნივერსიტეტში შესვლისას რას ჰფიქრობ?

მე კავკაზში გადაყვანას მპირდებიან და თუ ეს მოხერხდა მაინც, ცოტათი სულს მოვითქვამ.

თუ სარწმუნოების შესახებ გაინტერესებს — წაიკითხე ჯეიმსის (რუსულად Многообразие религиозн. опыта და შლეიერმახერის წიგნები.

მშვიდობით, ნახვამდის, წერილები ხშირად მოიწერე, ყველაფერი ვერ მოგწერე, მგონი, რაც მინდოდა, მაგრამ მერე ვნახოთ სხვა. შენი სამსონი.

გ. ლეონიძის სახ. სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი. სანდრო შანშიაშვილის პირადი ფონდი, ხ. № 20632. ავტოგრაფი.

№ 30

1911 წლის დეკემბრის 3. — სამსონ ფირცხალავას
წერილი სანდრო შანშიაშვილისადმი

სანდრო! „სიზმრის კოშკის“ („Замок сна“) ავტორია ე. ბუტტი (Э. Бутти). ავტორი იტალიელია. დრამა დაწერილია, ალბათ, 1908 ან 1909 წელს. მოქმედნი პირნი — ფანტაზიო (ოცნება, პოეზია), ლოგო (გონება), გება (სიცოცხლე, ახალგაზრდობა) — ფანტაზიოს და, სტუმარი — ფანტაზიოს მეგობარი...

წერილი მოგწერე ამ 12 დღის წინად. მიიღებდი.

კიდევ ზეკაცობის შესახებ. რასაკვირველია, მთელი ჩვენი არსებით მაგას უნდა ვესწრაფოდეთ, სიცოცხლე სხვა რა უნდა იყოს, თუ არა უკვდავების მოპოვება, ღმერთთამ მიახლოვება. მაგრამ ამის გზა არ არის გზა ნიცშესი. ამაღლება არ შეიძლება სისხლით, სასტიკობით, შეუბრალებლობით, სხვების გაჟლეტით.

გწერდი „იოვანე კესარიელი“ წაიკითხე „განათლებაში“. კარგად ჩაუკვირდი. შიგ ჩემი სულია გამოსახული, ხოლო არა პირდაპირ. იოვანე კესარიელმა ჰპოვა გზა, რომელმაც მოიყვანა საყვარელ არსებასთან. მე კი ვერ მიპოვნია, ამაოდ ვეძებ. მინდა ახლოს ვიყო ჩემს კუჭიასთან, მოვუწოდებ, ვფიქრობ, მაგრამ ტყუილად — შორს არის, მისი სახე გარბის ჩემგან. აშკარაა, ჩემი ღღევანდელი ცხოვრება, მოქმედება არ არის ისეთი, რომელიც მას ენათესავება, ეახლოვება. ჩემსა და მას შორის აღიმართა კედელი, რომელიც უნდა გავარღვიო მე, როგორ შეეძლებ. მაქვს ამის ძალა... ჩემი არსება ამის გარშემო ტრიალებს.

ველი შენს წერილს, როგორ მეცადინებო? კარგად, მუყაითად მუშაობ! ხომ არ ცუდლუტობ? რა წაიკითხე საგულისხმო? კავკაზში გადასვლის ამბავი ჯერ არაა და მომბეზრდა კი ყველაფერი. შენი სამსონი.

გ. ლეონიძის სახ. სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი. სანდრო შანშიაშვილის პირადი ფონდი, ხ. № 20619. ავტოგრაფი.

№ 31

 1911 წლის დეკემბრის 6. — სამსონ ფიცხალავას წერილი
 სანდრო შანშიაშვილისადმი

სანდრო! ჩემო სანდრო, დიდის ალერსივ და სიყვარულით გწერ ამ წერილს, შენმა „მედიამ“ მეტად გამახარა და დამატკბო. ორჯერ გადავიკითხე. კარგია, კარგია! ნაზადა დაწერილი, განცდილია და არ არის უადგილო სიტყვები, გატაცება მარტო ლექსისა, რომელიც გემჩნეოდა წინად. ამ ნაწარმოებს მთლიანობის და სავსების კვალი ამჩნევია. დიდი წარმატებაა შედარებით, თუნდა შენი „შვების თავადთან“, და ეს კიდევ მეტს იმედს მაძლევს, რომ მომავალი შენი ნიჭისა უფრო და უფრო უკეთესისკენ მიიწევს... მაგრამ, მაგრამ ბოროტად არ გამოიყენო ეს ქება ჩემი, და არ იფიქრო, რომ შენი „ქებანი“ უნაკლულონი იყოს და არ ესაჭიროებოდეს ბევრი და ბევრი შესწორება.

ამისათვის ვილაპარაკოთ ახლა ვრცლად.

1. ყველაზე უწინარეს — მედიას და ელენეს ამბის ერთმანეთზე გადაბმა მიმაჩნია არაბუნებრივად. მედიას ტრაგედია სხვაა და ელენეს სხვა; მედია მისწრაფი, იდუმალური, მისტიური, უფრო იმქვეყნიური, ვიდრე ამქვეყნიური, სილამაზის წარმომადგენელია, უფრო მთვარის, ვიდრე მზის სახე (გაიხსენე აქ, რომ ძველი ქართველებისათვის მთვარე უფრო ძლიერი და მაღალი ღმერთი იყო, ვიდრე მზე); ელენე კი ბერძნული, გარეგნული ფორმითა სიმშვენიერის, ჰარმონიის, ნათელი მზის გამომსახველია; ელენე რაც არის, სავსებით სჩანს გარედ, ცხადათ ბრწყინავს ელვარება მისი სახისა, მედიაში კი, რაც გარედ ცხადდება, ორი და სამი ამოდენა მის ღრმა თვალებსა და სულშია დამარხული. რასაკვირველია, ასეთი დაპირდაპირება თავისთავად არ გამოხატავს მათ დაკავშირებას, მაგრამ ეს უნდა მოხდეს ლოგიკურის ძაფით და არა გარეგნულად, ძალდატანებით. რა კავშირია მედიას და ელენეს ბედს შორის? არ ვიცი, ამჟამად მე პირადად ამის პასუხს ვერ გეტყვი. აზიის კულტურა მისტიურია, იდუმალობითაა აღსავსე, რელიგიურია, იმ ქვეყნისაკენ მიისწრაფის, ევროპა კი უფრო ამ სოფლით კმაყოფილდება, გარეგანი. მექანიკური კეთილდღეობის ქვეყანაა. მაგრამ მაგონდება პლატონი და არ შემოძლია მთლად უარყო მისტიურობა საბერძნეთში. თუმცა პოეტს შეუძლია ამას გვერდზე აუხვიოს და ყურადღება მიაქციოს უმთავრესს, არსებითს, განსაკუთრებით ევროპიულს (ნამეტურ თუ სახეში იქონიებს ახლანდელს ევროპას და მით წარსულს მისცემს დღევანდელ ელფერს), შენ ამბობ: აზიელებმა ელენე შეიტკბეს, ხოლო ევროპელებმა მედია დაამცირესო, — და ამით უპირდაპირებ აზიას ევროპას. ესეთს დაპირისპირებას ბუნებრივი საფუძველი აქვს. მით უმეტეს, თუ მთელს ისტორიულს ევროპას მივიღებთ მხედველობაში; დღეს თვით ჩვენ ვართ იმის მოწმე, თუ როგორ ველურად, არაადამიანურად ეპყრობა ევროპა აზიას და ვხედავთ იმის ნიშანსაც, რომ აზია შურს იძიებს და თავს დაახწევს მონობას. ეს ასეა, ხოლო ეს მაინც აბსტრაქტიულია და შენი პოემისათვის, იმდენად ვერ ეგუება მედიას და ელენეს ბედს და, ვაითუ ამ აზრის ჩაქსოვა შენს პოემაში ნაძალადევი გამოვიდეს. ამგვა-

რი აზრი — დაპირისპირება აზიის და ევროპის შეიძლება თან დააყვეს პოემის დედააზრს, მაგრამ ეს დედააზრი უნდა იყოს სხვა, მედიას და ელენეს ბედი (თუ აუცილებლად საჭიროა) ერთმანეთზე უნდა გადააბა უფრო კონკრეტულად, უფრო შესაფერისად, ბოლოსდაბოლოს მედიას და ელენეს ცხოვრებას — ორივეს ტრაგედია მოაქვს. რატომ? რატომ? კარგად ჩავუკვირდეთ ამას. ორივე სილამაზეა — სხვადასხვა ღირსების, და ნუთუ სილამაზე — მშვენიერება სასურველი არაა ცხოვრებაში და მისდამი მისწრაფება არის ტრაგედია? ამის გარკვევაა საჭირო. შეიძლება განგება გვეუბნება — ბედნიერება იქ იქნება, სადაც მედიას და ელენეს სილამაზე — ძალა გარეგნული და ძალა შინაგანი შეერთდება, ან იმასაც გვეუბნება: სილამაზე ნიჭია, ხოლო მარტო მას არ შეუძლია მოგვიტანოს სიმშვიდე, თუ სილამაზის სიყვარული ფეხით გასთელავს სხვა ნიჭს, მოვალეობას, ღირსებას, აი მაგალითად, მედიამ იასონისთვის უარყო სამშობლო, გაჰყვა ლამაზს ადამიანს, გარეგნულად ლამაზს და არ ეძია, თუ რამდენად სასურველი და შესაფერი იყო მედიასთვის იასონის, უცხო ქვეყნელის, სულიერი ბუნება, და მთელი ტრაგედია მედიასი სწორედ აქედამ არ წარმოსდგება? აქედამ არ წარმოსდგება?

როგორც ხედავ, გადაჭრით არაფერს გეუბნები. კითხვები აღეძარი მხოლოდ, რომლების გადაწყვეტა შენთვის აუცილებლივ საჭიროა. ჩემის შეხედულებით — მედიას და ელენეს ბედი სხვანაირად უნდა გადასკვნა ერთიმეორეს, თუმცა შეგიძლია შენი ეგეთი აზრი და სხვა აზრებიც თან დააყოლო ერთს დედააზრს, რომელიც უფრო კონკრეტული უნდა იყოს, აზია და ევროპა — ეს მეტად განყენებული, საზოგადო მცნებაა. ყოველივეს ამას ჩაუფიქრდი და მიცნობე შენი დასკვნა. საზოგადოთ უნდა გთხოვო, რომ სანამ დასაბუქდალ წავიდოდეს შენი „მედია და ელენე“, მე წამაკითხო აუცილებლად. ადვილად შესაძლებელია, ამდენი რამე გამოგეპაროს ისეთი, რომელსაც მე უფრო შევნიშნავ.

2. ახლა გადავიდეთ მესამე ქებაზე, რომლისთვისაც გიწოდებია — „მედია და იასონი“. ეს თავისთავად მთლიანი, დამოუკიდებელი ნაწარმოებია, როგორც შოგწერე, მეტად კარგი. საუკეთესო ადგილებია, სადაც თანდათან ვითარდება მედიას სიყვარული და იასონი სხვადასხვა სახით ელანდება; მეორე — სადაც მედიას და იასონს მამიდა დაედევნება, აქ ლამაზად ჩაგიქსოვია ქართული ზღაპარი, და შემდეგ კიდევ დასასრული ქებისა — აეთეს მწუხარება, და ლომი და არწივი.

3. მიუხედავად ამისა, უთუოდ უნდა შესწორდეს ზოგი რამ: უწინარეს ყოვლისა, შენ ავირევია ერთმანეთში კოლხი და ივერია, კოლხიდა და ქართლი, რასაკვირველია, კოლხიდა საქართველოს ნაწილია, კოლხები ქართველები იყვნენ. მაგრამ იმ ზღაპრულ დროს, რომელსაც მედიას ამბავი შეეხება, კოლხიდა ცალკე ნაწილი იყო, ცალკე ტომს შეადგენდნენ კოლხები. ნამდვილის ცნობებით კოლხიდა დაახლოვებით დღევანდელი ქუთაისის გუბერნია იყო. ამიტომ ათეთსის სასახლე არავის პირას არ იდგებოდა. სადაც შენ არავგი გაქვს, იქ რიონი უნდა იყოს. ამბობენ, ათეთსის ქალაქი სამეგრელოში იყო; ყოველს შემთხვევაში ქუთაისი შეგიძლია აიღო, მცხეთა კი არა. ამის მიხედვით უნდა შეასწორო პოემის გეოგრაფია და ლირიული შესავალიც, რომელიც საამო წასაკითხია და ამ

შესწორებით საერთო ეროვნულს ხასიათს არ დაჰკარგავს. შეგიძლია ისიც, რომ შესავალში მოიხსენიო მტკვარი, არაგვი, რიონიც, უკეთესი იქნება.

4. ყალბია მედია, არასერიოზულ შთაბეჭდილებას ახდენს შესავალში (გვ. 6) სიტყვები „უკუღმართად აირევი“. ეს გამოცვალე. ეგეთი შარადა-გამოცანა არ შეჰფერის სერიოზულ ნაწარმოებს...

5. ამავე გვერდზე შენ თვითონ გიცნია უხერხულად სიტყვები: „თითქოს იყო ბალბაყმდევი“ არ ვარგა სწორედ.

6. მე-11 გვ. ნახმარი გაქვს „აქეთ ბალი, იქით ბაღია“. ბალი-ბაღია ერთმანეთს რომ მოსდევს, ყურს არ ესიამოვნება.

7. მე-14 გვ. სწერია: „მედიასა უწოდებდა მშობელი და „ქართვლის ერი“ ზემო ნაჩვენები კოლხიდის აზრისა გამო, ჩემის შეხედულებით აქ უნდა ითქვას „კოლხეთის ერი“, „კოლხთა ერი“.

8. გვერდი 15 და 16. მედია მისანია, რატომ? შეგიძლია ეს არ აგვიხსნა. მაგრამ უნდა გვითხრა, რატომ ხდება, რომ ამ მისანს, მედიას, ღმერთების მე-საიდუმლეს არ შეუძლია გამოიცნოს, თუ რა მოელის იასონისაგან? შეიძლება სთქვა: მედიამ ღმერთებს შესწირა თავი, უარჰყო პირადი ბედნიერება და ამისთვის მოიპოვა მისნობის ნიჭი და როცა ივიწყებს თავის მოვალეობას, ფიქრობს საკუთარს ბედნიერებას, მისნობას ძალა აღარ აქვს; თავის ბედის გამოცნობა არ შეუძლია, იმ ქვეყნიური ძალები არ ემსახურებიან. ან თუ ემსახურებიან, მისდა საფრთხელად. არ უნდა გამოგვეპაროს აქ ის გარემოება, რომ მედია იმის შემდეგაც, რაც განუდგა თავის მოვალეობას, მისნურ ძალას არ ჰკარგავს (იასონი მისი მეოხებით მოიპოვებს ვერძს, იგი ამარცხებს მისნობით დადევნებულს მამიდას) და ეს უნდა აგვიხსნა: მაგალითად ასე, რომ ესეთი ძალა და გამარჯვება დაღუპვისაკენ მიიწვევენ ახლა მედიას. ან ეგებ უფრო შესაფერი იქნება, თუ მეტყვი: მედია ღალატობს თავის მამულს, ეროვნულ ღმერთებს და ამიტომაცაა, რომ ვერ გამოიცნობს თავის მომავალს ბედს, და ამიტომაცაა, რომ ბოლოს იღუპება კიდევ, ისიც შეგიძლია გახსოვდეს, რომ საზოგადოთ მუდამ ასე ხდება: მაღალი ბუნების ადამიანი, რომელიც სხვისთვის ბედნიერებას და სიკეთეს ჰქმნის, თავისთვის სრულიად ურგებია.

9. მე-18 გვ. ამბობ: „ბედმა თუ იმ ყრმას შემყარა, მომაფენს სიამესო“. ეს მედიას აზრია, რომელიც მე-20 გვ. კი ამბობს: „ჰე, დობილნო, მოლოდინი მაქვს მე ძვირის“. აქ წინააღმდეგობაა, რომელიც მოითხოვს შესწორებას, გარკვევით უნდა დახატო, რომ მედიასთვის ბურუსით არის მოცული მომავალი, მისი ბედი: ეტრფის იასონს და იმავე დროს იღუმალი შიში არ ასვენებს; სიყვარული და მოვალეობა, მამული და სატრფო — ერთმანეთს ებრძვიან.

10. მედია 25-ე გვ. მიმართავს არიას: ეს ქართული ღმერთია? მერე რატომ მიმართავს ომის ღმერთს და არა სიყვარულისას. აქ საჭიროა ქართული მითოლოგია. უნდა გაცნო ჯავახიშვილის „ქართვ. ერის ისტორია“. არა მაქვს, თორემ გამოგიგზავნიდი. პეტრეს ექნება ჟენევაში. გარდა ამისა, მედიას ლოცვა უნდა იყოს უფრო ინტიმური. უნდა ცხადათ გამოხატო მისი ტანჯვა, რომ დაეხშო საიდუმლოთა კარი და სხვის ბედის გამომცნობს არ ძალუძს თავის ბედის გამომცნობა: უნდა გადაგვიშალო სიმძნელე და სიდიადე სიყვარულის შემეცნებისა.

მედია სთხოვს ღმერთს ვედრებით: მარქვი, მაჩვენე ნათლად, გავყვე იასონს თუ არაო. მაგრამ ეს შეკითხვა იმდენად შეუფერებლად მიაჩნია (როგორ ეკითხება თავის ეროვნულს ღმერთს, რომ გაჰყვეს უცხოს?). თვითონ, რომ თვით შეკითხვა ორჭოფულია, უიმედოა, ეჭვით გამსჭვალული და თვით შეიცავს უარყოფითს პასუხს — ლოცვის ბოლოში მედია სთხოვს ღმერთს „ხალხს უკურთხე ჭირნახულიო და სხ.“ ეს არ ვარგა. საგანს აცდი. მედიას ამჟამად ერთი აქვს სათხოვარი, სხვა რამეზე არ ფიქრობს.

11. 28-ე გვ. ნახმარი გაქვს „ბაღჩაში იჯდა“. ბაღჩა თათრული სიტყვაა და სხვას რომ იხმარდე, აჯობებს. აი, თუნდ „სამოთხეს“. წინად ეს ბაღს ნიშნავდა. ამგვარად ჯობია გამოცვალო მე-29 გვ. „ვეზირი“. მართალია, ხალხურ ზღაპრებში ვხმარობთ ამ სიტყვას, ხოლო უკეთესია „უხუცესი“, „უხუცესთუხუცესი“, „სახლთუხუცესი“.

12. მე-30 გვ. „შეკრიბე მემუსიკენი“ არ არის ქართული სახელწოდება.

13. მე-32 გვ. იასონსა და მედეას შესახებ სწერ: „ორნივე შეკრთნენ, როს შეხედეს ერთმანეთის ნათელს პირსა“, აქ ჩემის აზრით, მათი ერთმანეთის მოხიბლვა ვრცლად უნდა იყოს დახატული; უნდა დაგვისახო მედიას სიმშვენიერე, მისტიური, მისნური, ისეთი, როგორც ზევით თავში გითხარი; ამასთანვე იასონის ვაჟკაცური სილამაზე, რომ ვხედავთ, თუ რით მოხიბლა მედია.

14. განა არ შეიძლებოდა. (გვ. 39) მედეასაც ეცეკვა და აგეწერა მისი გასაგიჟებელი, მეტად წარმტაცი რხევანი? თუ ეს საძნელო იქნებოდა, მაინცდამაინც სავალდებულო არაა, ხოლო ცეკვის აწერით უფრო გამოაცხადებდი მედიას განსაკუთრებულს მიმზიდველობას იაზონისათვის.

15. იასონი რომ ვერძს ითხოვს (41, 42) „აეტესმა თანაგრძნობით იასონსა დართო ნება“. ეს შეუძლებელია. როგორ? განა მეფემ არ იცის, თუ რა ძვირფასია მისი ერისთვის ვერძი? არა თუ დათანხმდა თანაგრძნობით, ისიც კი უთხრა იასონს, ეგ საქმე მედიამ კარგად იცისო. თუ მეფე უარს არ ეტყვის, რადგან სრულად ენდობა ვერძის მცველებს და შიში არა აქვს იასონისა, ეს უნდა ჩანდეს მაინც.

16. იასონმა მედია შეადარა ვარდ-იასა (გვ. 43). ვფიქრობ, რომ სხვაგვარი შედარება შესაფერი მედიას განსაკუთრებული სილამაზისა უკეთესი იქნებოდა.

17. „საპასუხოს ვერას გკადრებ, გთხოვ მაყოვნო სამი ღლეო“ (50). მედიას ეს პასუხი წინა მკაცრი შეხვედრის შემდეგ ასე უცბად მორბილებული არ უნდა იყოს. მგონია, მაგრამ ნახე კიდევ შენ თვითონ.

18. მედია ამბობს: წინაგრძნობა ავს მაუწყებს (57) აქ კვლავ გაგახსენებ მე-18 გვ. დაწერილს.

19. მე-45 გვ. დაწყებული მშვენიერი ადგილებია თითქმის ბოლომდის, საუცხოვოა, როცა იასონი სხვადასხვა სახით მოველინება მედიას. ვისიმე პოეტის გავლენა ხომ არ არის აქ? ამას იმიტომ გკითხავ, რომ მეტად მომწონს ეს ადგილი.

20. მედიას სულიერს ბრძოლაში (63) უფრო გარკვეული უნდა იყოს ის, რომ იასონი უცხო ქვეყნის და ერის შვილია.

21. მე-64 გვ. მედია იტყვის: ის მოვიდა, ვისაც ასე მოველოდი, რატომ მოვიდა ასე.

22. განა არ შეგეძლო იასონის ფიცი (70) უფრო ღრმა და წრფელი დაგება-ტა? გაიხსენე თუნდა ლერმონტოვის დემონის ფიცი.

23. მე-100 გვ. უფრო ღრმად და ვრცლად უნდა დახატო წინაგრძნობა მედიასი მომავალი უბედურებისა და მამულის დატოვებისა — ღალატის გამო.

24. ამგვარადვე უკეთესი იქნებოდა, თუ ცოტას გააფართოვებდი აეტესის გოდებას...

ასე ჩემო სანდრო, მგონი ბევრი წუნი დავდევი შენს „მედიას“, მაგრამ ეს ყოველი გასწორდება, საერთოდ კი იგი კარგია, კარგია და ჩემი გული გახარებულია.

კიდევ საზოგადო შენიშვნა ერთი, რომელიც თავში უნდა მეთქვა: მედია სწყევლის და დამხობას უქადის საბერძნეთსო. ეს არ ივარგებს. საბერძნეთი ევროპაა, ხოლო იგი, როგორც საბერძნეთი, არაა ღირსი წყევლისა და მისი დამხობა — სამწუხაროა ყველასათვის.

ღალაგებით ასწონ-დასწონე ყველა ჩემი შენიშვნა და თუ რომელიმე შეუფერებელი იყოს, მაჩვენე.

მეტად გულნატკენი ვარ, რომ ჩემი თხოვნა ასე სუსტად შეასრულე (დონ-კარლოსის თარგმნა). ადამიანს ისე არას მოვთხოვ, როგორც სიმტიცეს, რომელიც გულწრფელობასთან ერთად ადამიანის უძვირფასესი ღირსებაა. ამდენხანს არ გადათარგმნე „დონ-კარლოსი“?! ის მეორე, ახალი პიესა რომ გითარგმნია, კარგია, მაგრამ რამდენი მაგისტანა კარგი რამ შეგხვდება, ყველაფერს უნდა დაედევნო? როგორ შეიძლება! აქ ისიც უნდა გაგიმეორო კვლავ: ნუ ჩქარობ, ნუ ჩქარობ, ყველაფერს ნუ მოედები.

„მეფე-მგოსანი“ მშვენიერი ტემაა. პოემად დასწერე, ეს უფრო გემარჯვება. მაგრამ საკვებით განიცადე საგანი, იგრძენი მთლად და იფიქრე და მერე შეუდექი წერას.

მეტად დამაღონა იმის ამბებმა, რომ გულის კანკალი დაგჩემებია. ეს, სხვათა შორის, იმის ბრალია, რომ შენს ძალებს არ უფრთხილდები. ამ წერილის პასუხი მალე მომწერე. ისიც, როგორ ხარ. შენი სამსონი.

ნეტავ თუ გაარჩიე ამდენი ნაჯღაბნი. იმ ქალის საქმეში დამნაშავე ხარ. ქალის და ვაჟის მეგობრობა შეიძლება, ხოლო მაგ პირობებში უნდა გეფიქრა, რომ შენი და იმის ურთიერთობა შესაძლებელია სხვანაირად გათავებულიყო, და ყოველს შემთხვევაში, თავი ფრთხილად უნდა დაგეჭირა. კიდევ კარგი, რომ ასე მოხდა: საკვირველია: ალბად ეგ ამბავი რამდენიმე (2-3) თვის წინად მოხდა, როცა სიზმარი ვნახე — ან ჩამოსულიყავი ერთი ქალი გახლდა, ეს ჩემი და არისო... P. S. სწორედ, სამეურნეო კურსები არ გეგუება. უნივერსიტეტში შედი ან მაგ მინერვას საშუალებით, ან პირდაპირ, განა პირდაპირ არ მიგიღებენ. ნუ მოიწყენ და ყოჩაღად იყავი და იკითხე და იმეცადინე, ეს საჭიროა შენთვის. ბარემ მეც ძლიერ მენატრება მანდ შენთან ყოფნა, მაგრამ ეს არ არის! ზოგისთვის ჭირი გაუჩენია ღმერთს, ზოგისთვის დოზანა... შენი მეორე ვრცელი წერილი დიდის სიამოვნებით წავიკითხე, მის პასუხს შემდეგ მოგწერ. კიდევ გიმეორებ, მეცადინეობაზე გული არა აიჭრუო, ჯანმრთელად იყავი, სიმონა მოკითხვას გითვლის.

ახალი გერმანული პიესა რომ გითარგმნია, ეგებ „განათლებას“ გაუგზავნო და თხოვე ერთ N. (იანვრ.) მოათავსოს.

თუ ჩემს შენიშვნებს დაეთანხმო და შეასწორო პოემა აქა-იქ, ამით მთლიანობა არ დაარღვიო, ყოველი ჩემი შენიშვნა დადებითად მოისაზრე და გადაწყვიტე — მიიღებ თუ არა.

გ. ლეონიძის სახ. სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი, სანდრო შანშიაშვილის პირადი ფონდი, ხ. № 20634. ავტოგრაფი.

№ 32

1912 წლის იანვრის 12. — სამსონ ფირცხალავას წერილი სანდრო შანშიაშვილისადმი

სანდრო! წერილის მოწერა დამავციანდა ჯერ იმიტომ, რომ შენს ახალს ადრესს ველოდი, მეორე კიდეც სხვა რამ გამაჩერა.

სწორედ საჭიროა ჩემი გადათვალთვალება „მედეას და ელენესი“ საბოლოო დამუშავებამდე და ეს როგორმე მოეწყობა. „კოლხიდაში“ დაბეჭდილს დაეიბარებ, „გრადემლოშიც“ წავიკითხავ ხომ და დანარჩენიც შემდეგ იყოს. რაც მომწერე, უნდა დაუმატო ამას: გმირების სახელებს და მითოლოგიას აუცილებელივ ქართული ხასიათი უნდა მისცე. მედეა მედია უნდა იყოს, აეტეს — ოტია და სხ. ამისთვის უთუოდ უნდა იშოვო გარდა ჯავახიშვილის ისტორიისა „ქართლის ცხოვრება“ და ვახუშტის „საქართველოს ისტორია“, რედაქცია დიმ. ბაქრაძისა. ქართლის ცხოვრება ზ. ჭიჭინაძის გამოცემაა და პირადად რომ სთხოვო, უფასოდ მოგიძღვნის. ქართველ ღმერთებზე მ. ჯანაშვილის წერილი იყო 1904 თუ 1905 წ. „საქართველოს კალენდარში“. ყველაფრის ამის შოვნა თხოვე გაზეთის რედაქციას ან პირადად ეს. ავალიშვილს. განსაკუთრებით ქართლის ცხოვრება მეტად საჭიროა შენთვის, რადგან შიგ ურიცხვი მასალა პოეზიისათვის. კიდეც ერთი: არია ომის ღმერთია, იგია არეს, მარსი.

კიდეც, კიდეც და კიდეც უნდა გაგიმეორო: ნუ ჩქარობ ბევრის დაწერას.

როდესაც აღარ გასვენებს მუზა, რამე კლასიკური თარგმნე — შილერისა, გიოტესი და საკუთარმა ორიგინალურმა შემოქმედებამ კი დიდხანს იდულოს და იმუშაოს შენს სულსა და გულში, სანამ იმ ყოფამდე არ მიგიყვანს, რომ ძალას წაგართმევს.

ვფიქრობდი, რომ „მეფე-მგოსანი“ ჯერ ოცნებაში გყავდა დასახული, შენ კი უკვე დაგიმთავრებია. ამ პოემის ღირსებაზე შემდეგ. აქ კი უნდა ვითხრა რამდენიმე სიტყვა საზოგადოდ შენი ძღვნობის შესახებ. ძმურ მადლობას გიძღვნი პირადად მე, მაგრამ თუ ძღვნა იქნება, ეგ პოემა უნდა უძღვნა მხოლოდ კუჭიას, მხოლოდ. აი საქმე რაშია: შენს ძღვნობას მეტად აიაფებ, ყოველი შენი ნაწარმოები უთუოდ ვისმე უნდა უძღვნა — ეს არ არის კარგი, ამით ფასს უკარგავ ძღვნობას. ნაწარმოების ძღვნა რაიმე ქონებრივი ძღვენი არაა. სულიერ ძღვენს შესთავაზებ იმას, ვისდამი რაიმე იშვიათი, განსაკუთრებული ძვირფასი მისწრაფება აქვთ. ვის სულს ენათესავებიან, ძლიერ პატივს სცემენ. აფასებენ.

ამ მხრივ, როცა შენ მომწერე წინა წერილში, რომ „მეფე-მგოსანი“ გინდა კუჭიას უძღვნო, ძლიერ გავიხარე, მაგრამ, ამასთანავე, ასეთი კითხვა დამებადა: საკმაოდ განცდილი გაქვს კუჭიას სულიერი პიროვნება და შენი ძღვენი არის შეგნებული და მტკიცე პატივისცემის შედეგი?

შენ იცნობ კუჭიას ჩემის შემწეობით, მაგრამ იცნობ საკმაოდ? ოდნავი ეჭვიც არა მაქვს, რომ მოგსწრებოდა მისი პირადი ნახვა, უთუოდ შეიყვარებდი, ოცნების სამეფოს მაძიებელი შენ ჰპოვებდი კუჭიაში ამ სამეფოს გამოძახილს... სამწუხაროდ, ეს არ მოხდა. ბევრი მილაპარაკნია თუ მომიწერია კუჭიას შესახებ, მაგრამ ნათლად გაქვს წარმოდგენილი მისი სახე? არ ვიცი, ეგებ მხოლოდ ჩემმა პატივისცემამ აღძრა შენში უნებურად მისდამი პატივისცემა. ეს არ კმარა. მეტისმეტად ნაზია და ღირსეული. მაღალი სულიერი ძღვენი; იცი, რა ძვირფასია ჩემთვის კუჭია, იცი, როგორ გაფასებ შენ და ჩემთვის სასიამოვნო არ იქნებოდა, რომ გეძღვნა მისთვის არა ღრმა გულიდან, არა სავსე გულით, არა მთელის სულითა და გულით, არა სრულის შეგნებით და განცდით. ამიტომ, სანდრო, ნუ იწყენ ამ ჩემს ძმურ მომართვას და ხელახლა შეეკითხე შენს გულს იმ ძღვნის შესახებ. გეფიცები კუჭოს სახელს და გეტყვი სრულიად გულწრფელად, რომ ოდნავადაც არ მეტყინება გული, თუ მიიღებ მხედველობაში ჩემს ნათქვამს, ყველაფერს ხელახლა მოისაზრებ და სხვა გადაწყვეტილებას დაადგები. კიდევ გთხოვ, არ გეწყინოს ჩემი ასეთი წინადადება. ადამიანის სული, მისი მისწრაფება, სიყვარული, თანაგრძნობა წმიდათაწმიდაა და მას უნდა გავცემდე სრულად თავისუფლად და ღირსებით. ჩემი ფიქრი ასეთი იყო, პირველად რომ მომწერე: დამებუქდა შენი „მეფე-მგოსანი“ ამ კრებულში რომელიც უნდა გამოვსცე კუჭოს სასსოვრად და თან დაგვერთო პოემისათვის მოკლე ლექსი უცნობი შორეული მეგობრის შესახებ, თუ, რასაკვირველია, შენი სურვილიც იქნებოდა, თუ შენ მის პიროვნებას ცოცხალივით წარმოიდგენდი, განიცდიდი და შეიყვარებდი, როგორც ნაცნობს, ახლობელს, თავისიანს. კარგად მოიფიქრე ყოველივე ეს. გიგზავნი ამასთანავე კუჭიას ერთ წერილის პირს და ნაწყვეტებს სხვადასხვა წერილებიდან. ეს დაგეხმარება ცოტათი მისი სულის გასაცნობად, მერე ისევ დამიბრუნე.

შენი სწავლის შესახებ, სრულებით ვეზანხმები გერონტის: აუცილებელივ შედი ბერნში ფილოსოფიურ ფაკულტეტზე და მერე გადადი მიუნხენში. მიუნხენი საუცხოო ქალაქია შენთვის და მასთან უსიკვდილოდ გინდა უნივერსიტეტში განათლება. კარიკატურობა სათამაშო რამეა, შენ კი მხოლოდ სერიოზულ მეცადინეობაზე იფიქრე. გადაეცი ჩემი გულითადი სალამი და მოკითხვა გერონტის, როგორ გუნებაზეა, რაზედ ოცნებობს, რას ეტრფის? მომიკითხე პეტრეც. განა მანდ არის?

„მეფე-მგოსანი“ ორჯერ გადავიკითხე, მესამედაც წავიკითხავ და საბოლოო აზრს მაშინ დავასკვნი. დედაზრი კარგია, განმარტება აზრისა არც მეტია და არც ნაკლები; პოემა მდიდარია, დასრულებული, შთაბეჭდილება ნაზი, დამაამბებელი. ცალკე ადგილების შესახებ თვითონ პოემაზე წავაწერ შენიშვნებს და ისე დაგიბრუნებ. საჭიროა რამდენიმე მცირე შესწორება ბოლოში. ერთი დიდი-დიდი ნაკლი აქვს ამ ახალს ნაწარმოებს. განა შეიძლებოდა ამისთანა

რამესი არა რითმიანი ლექსის დაწერა? ეს ძნელი იყო შენთვის? ამის გამონაწარმოების ღირსება განხვევრებულია. მერე — პოემაში ისტორიული არა არის რა, მაგრამ ეს არაფერი. მისი თემა ყოველი ისტორიის გარეშეა საგულისხმო... მაგრამ დღეს ან ხვალ კიდევ გადავიკითხავ და ვნახოთ. ჯერ სრულს შთაბეჭდილებას ვერ გწერ.

პირდაპირ გაცეხული ვარ, რომ შენს ნაწერებს არ ბეჭდავენ გაზეთში, მაშინ როდესაც ყოველ აბდაუბდას ძლიერ ეტანებიან! ხოლო შენ ამით გული არ გაიტეხო. ელიაძეს მისწერე ყოველი შენი ამბავი — განზრახვა, მუშაობა. თუ „მეფე-მგოსანს“ კუჭოს კრებულისათვის არ ისურვებდი, ან ამისთვის სხვა რას-

მე განიზრახავდი, მაშინ ისე ჯობია „განათლებაში“ დავაბეჭდინოთ ერთ №-ში, უფრო მთლიან შთაბეჭდილებას მოახდენს, ის კია, რომ ეგეთი ოცნების მაღალი, სულიერი პიროვნება, როგორიცაა მეფე მგოსანი, ყველაზე უფრო შეეფერებოდა კუჭიას ხსოვნის კრებულს. მაგრამ განსაჯე ყოველივე სრულად დამოუკიდებლად, სულით და გულით. შენი სამსონი.

გ. ლეონიძის სახ. სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი, სანდრო შანშიაშვილის პირადი ფონდი, ხ. № 20636. ავტოგრაფი.

№ 33

1912 წლის იანვრის 16. — სამსონ ფირცხალავას წერილი
სანდრო შანშიაშვილისადმი

სანდრო! დღეს გიბრუნებ „მეფე-მგოსანს“ შენიშვნებით. კარგია, კარგია და კუჭიას კრებულისთვის იყოს. თუ უძღვენი ისე, როგორც მოგწერე წინა წერილში — საცხებით, სრულის, მთელის გულითა და სულით. — სათაურად მისტერია არაა საჭირო. ფრჩხილებში რომ იცი ვრცლად აწერია, ეს დრამატული ფორმის ნაწარმოებში შეუფერებელია. გავიწყდება, რომ ასეთ ნაწარმოებში რაც ფრჩხილებშია, ის მკითხველ-მაყურებლისათვის თითქოს არ არსებობს. მომქმედ პირების ხასიათი, თვისება, ღირსება აქ უნდა სჩანდეს მათ სიტყვებიდან. მე-14, 17 და სხვ. გვერდ. ვარდიას და მერე ხალხის შესახებ ფრჩხილებში სწერ. შეწუხდა, ქვითინებს და სხვ. აქ სიტყვებია საჭირო, სიტყვები! მიაქციე სერიოზული ყურადღება, თუ როგორ თანდათან უნდა შეიცვალოს ვარდიას დამოკიდებულება რძალთან ზენართან: ორი მეტოქე, ორი სხვადასხვა არსება! მე-19 გვ. მეფე-მგოსანი რომ გაათავებს სიტყვებს „აუარებდეთ მორწმუნენო თუ წარმმართნო“, ამის შემდეგ უნდა ილაპარაკოს ვარდიამ, რომელიც სიტყვების შემდეგ ხანჯალს ჩასცემს ნინოს: მხოლოდ აქ უნდა მიაყოლო ის, რომ მეფე მაშინვე იგრძნობს, რომ მას გული გაუვმირეს და ამბობს: ნინოს უშველეთ...

ესე გადამული, შენ რომ გაქვს, არ ვარგა.

როგორც უკვე მოგწერე, ურითმობა ასუსტებს ნაწარმოებს, მაგრამ კარგია, მაინც კარგია! მთლიანია, მარტივი და გადამეტებული არა რაა. იარე წინ, იარე წინ ასე! შენს არსებასთან ჯერ არ მისულხარ მთლად.

დონ-კარლოსი როგორია, როგორაა? ესეც კი კარგი იყო ძღვნად კუჭიასათვის, მაგრამ ორიგინალური სჯობია. რასაკვირველია, როგორც მოგწერე: წყურვილი ცის სამეფოსა უმთავრესი თვისება იყო მისი. მეფე-მგოსანი ძლიერ ეთვისება მას... შენი სამსონი.

გ. ლეონიძის სახ. სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი, სანდრო შანშიაშვილის პირადი ფონდი, ხ. № 20535. ავტოგრაფი. წერილს აქვს მინაწერი: „შენს წერილებს რიცხვი დაუსვი ხოლმე“.

№ 34

1912 წლის თებერვლის 4. — სამსონ ფიჭხალავას წერილი სანდრო შანშიაშვილისადმი

სანდრო! წერილი დამიგვიანდა. „გლოვის ზარს“ ვწერდი. ბეკრის განცდისა და ფიქრის შემდეგ შევუდექი და როგორც იქმნა, დავამთავრე. დიდი რაა, შესავალი რომ იყო დაბეჭდილი, ექვსი იმოდენა იქნება. რაც ჩემში ეროვნული ნაღველი იყო და გრძნობა ჩვენი მდგომარეობის საშინელებისა, შიგ გამოვსთქვი. რამდენად მოვახერხე ეს, არ ვიცი. აი, შენი პოეტური ძალა რომ ჩემ ხელთ ყოფილიყო, მაშინ იქნებოდა კარგი რამე; ახლა კი პუბლიცისტიკაა უფრო. ძველ კილოზეა დაწერილი და გამიძნელდა წერა. ესეც კუჭიას კრებულისათვის მინდა. ვცდილობ ამ კრებულის გამოცემის მოწყობას და შემიძლია ვსთქვა, რომ ბედნიერი ვიქნები, როცა ამას განვახორციელებ.

რასაკვირველია, შენი ძღვენიც „მეფე-მგოსანი“ კუჭოს კრებულში უნდა დაიბეჭდოს. სრულად ეჭვი არ მქონია, რომ სავესტ გულთ არ უძღვენ იგი მის ხსოვნას. მხოლოდ მინდოდა, რომ კიდევ შეჰკითხოდი შენს გულს. თუ ჯერ შენ სავესტით ვერ განგიცდია ჩემი და მისი მეგობრობა (ესეთის წმინდა მეგობრობის იდეამ იგიზ ოდესმე ცალკე ნაწარმოები გიკარნახოს), მეფე-მგოსანი არსებითად ეთვისება კუჭოს პიროვნებას, და ეგენი ერთად უნდა იყვნენ.

ხოლო რაც შეეხება გადაკეთებას, შენ რომ მწერ, საჭირო არაა. მეტია. „მეფე-მგოსანი“, როგორც დაგიწერია, დამთავრებული, მთლიანი ნაწარმოებია. მას გაშლა და გაფართოება აღარ უნდა. საკმარისია ის მცირეოდენი შესწორება, რომელიც მე აღვნიშნე ხელნაწერზე, განსაკუთრებით ზოლოზე უნდა მიაქციო შენი ყურადღება. შემ ამბობ: შეიძლება რძალი ზენარი მოჰკვდეს, მეფე-მგოსანი კი დარჩეს და მის საფლავზე ჰგოდებდესო. არა. ეს არ შეიძლება! მეფე-მგოსანმა იხილა თავისი ოცნება თუნდა წუთიერად, განხორციელებული, განამდილებული. ეს ოცნება იმსხვრევა და განა ძალუძს იცოცხლოს. რისთვის, რა იდეისთვის?! უფრო კარგი იქნებოდა, რომ ვარდიამ არ მოიკლას თავი, რადგან თუმც ძლიერ უყვარს მეფე-მგოსანი და მწარედ დაიტანჯება ძმის სიკვდილის გამო, მაგრამ მაინც უფრო ძლიერია მასში სიყვარული სიცოცხლისა. აი, ვარდიას შესახებ თუ შეასწორებ დასასრულს, აჯობებს, ეს მაშინ არ მომაგონდა და ახლა შევნიშნე და შენც ჩაუფიქრდი. ვარდია განხორციელებაა სიცოცხლის სინამდვილისა. მისთვის სიცოცხლე, სიცოცხლე ყველაფერია და სიკვდილს უნდა გაურბოდეს!

ვერ დაგეთანხმები იმაზედ, რომ რითმიან ლექსად გადააკეთე. თავიდან რომ დაგეწერა სხვა იყო, ახლა კი საქმეს ავნებს. თავი გაანებე. მხოლოდ ორიოდ აღგილი, სადაც მე წავაწერე: განსაკუთრებით აქ უნდა იყოს რითმა-თქვა, ეს გაასწორე. სხვას ხელს ნუ ახლებ, რადგან, უეჭველია, ახლად დაწერას სხვა აზრიც მოჰყვება, ასე ვფიქრობ.

„კოლხიდას“ ნომრები ჯერ ვერ დავიბარე, ამ დღეებში შევთვლი. „გრდემლსაც“ მალე მივიღებთ და გაცნობებ ჩემს შთაბეჭდილებას შენი პოემის შესახებ. ს. გ. რედაქციის წინააღმდეგ საყვედური სამართლიანად გვეკუთვნის. სწორედ საკვირველია და ბავშვური, მეტად რომ არა ვსთქვათ, მათი მოქმედება! მებრალეებიან კიდევ! რაო მერე, თუნდაც მისტიკური ხასიათი ჰქონდეს შენს პოემებს, მისტიციზმი საფრთხივითაა? ვიმეორებ, შენ ამან გული არ გაგიტეხოს, ეს მათი გაუგებრობა და უვიცობაა, სხვა არაფერი. მართალია, მეტისმეტად სამწუხარო მოვლენაა, მაგრამ ამას შენის პიროვნების შელახვად ნუ მიიღებ. რაკი არ გიბეჭდავენ, თავი უნდა გაანებო, გამეორებით ვიტყვი. ეს მეტისმეტად ცუდია, მაგრამ რას იქ: ძალად ვერ აცხოვნებ, შენ იმისთვის ხომ არ სწერ, რომ რედაქციის კალათში ეყაროს შენი ნაწერები. ესეც რომ არ ყოფილიყო, მე მაშინაც ამასგირჩევდი, რომ ლექსები, პოემები და სხვა მიაწოდო ყველა ქართულს გამოცემას, მიუხედავად მიმართულებისა. პოეზია და პარტიული მიმართულება ჩემთვის წარმოუდგენელია. პოეზია მთელი ერის კუთვნილებაა და ვინც კი დაჰბეჭდავს შენს ლექსს, ვინც კი წაიკითხავს, ვისაც კი ეამება შენი მოსმენა, ვალდებული ხარ პირდაპირ ყველას მიაწოდო. ამიტომ, ჩენი გულითადი რჩევაა: ითანამშრომლე ყველა ქართულს გამოცემაში, გაუგზავნე შენი ნაწარმოები ყველას — თემსაც, კოლხიდასაც, ცხოვრებასაც, ბათუმის გაზეთსაც, განათლებასაც, საბავშვო ჟურნალებსაც.

მარტო იმას გთხოვ, რომ კიდევ უფრო არ გაახშირო წერა. დინჯად, აუჩქარებლად სწერე, დაკვირვებით, ღრმა მოფიქრებით და განცდით და ცოტ-ცოტათი ყველას მიაწოდე. თუ რომელიმე გამოცემა არ დაჰბეჭდავს შენს ნაწარმოებს, ნუ გეწყინება, აკაკისაც კი არ უბეჭდავდნენ ხშირად!

შენ იმუშავე სერიოზულად, შეიძინე რაც შეიძლება ღრმა ცოდნა, განივითარე და განისპეტაქე გრძნობა, და ნუ შეგეშინდება, სანთელ-საკმელი თავის გზას არ დაჰკარგავს.

უნივერსიტეტში შესვლის საქმე როგორ გაქვს? წინადაც მოგწერე და ახლაც უნდა გითხრა. მიუნხენში გადასვლა საუცხოოა, აუცილებლივ უნდა შეხვიდე უნივერსიტეტში და მიიღო სისტემატიური ისტორიულ-ფილოსოფიური ცოდნა. ამას დახანება არ უნდა, რაც შეიძლება მალე მოახერხე, ახლავე, დღესვე. მწერდი, რომ უნივერსიტეტში შესვლაზე დამოკიდებული თავადაზნაურობის სტიპენდია. ამიტომ, უფრო უნდა ეცადო, როგორმე ახლავე შეხვიდე უნივერსიტეტში, რომ მოწმობა აღრევე გაუგზავნო ტფილისში, სადაც მაისის დამდეგს თავადაზნაურობის კრებაა დანიშნული და, მაშასადამე, საქმე წინადაც უნდა გქონდეს გამზადებული. ლაპარაკიც მეტია, რომ სამი-ოთხი წლის უნივერსიტეტში მეცადინეობა შენთვის აუცილებლივ საჭიროა. საჭიროა შენს პოეტურ ნიჭს ზედ დაურთო ევროპული კულტურა, გაიცნო მსოფლიო პოეზია და ფი-

ლოსოფია. მანდ ყოფნა და მუშაობა ისეთს განძს შეგვძენს, რომელიც შენთვის დაუფასებელია. შექველია, ახლაც კარგად ჰგონობ გაგიშალა და გაგიფართოვა გონება ერთმა წელიწადმა. სხვა არა იყოს რა, შეგიძლია შილერის და გოეტეს გაეცნო ზედმიწევნით მათ ენაზე. ახლა ნუ დაივიწყებ, რომ მიუხეხიანი მხატვრული ცენტრია და იქ ცხოვრება, მუშაობა, რამდენად გაანვითარებს შენს ესთეტიურ გემოვნებას. ალკურვე შენი პოეზია ევროპულის (არა შენი იასონის და ამხ.) კულტურით, ანუ უკეთ ვსთქვათ, მსოფლიო კულტურით, და მაშინ ნახავ, რას აღმოაცენს იგი! პოეზია და მისი წყარო — ეროვნული გრძნობა შენში ბევრია, ეგრეთვე ბევრი შეიძინე მსოფლიო კულტურა!

ამას დაგვიანება და გადადება არ უნდა და ყოველი ღონე იხმარე, უნივერსიტეტში ჩაეწერო, მოწმობა გაუგზავნო ი. ზურაბიშვილს, რომ მოგიწყონ ის სტიპენდია, და ამით საშუალება მოგეცეს სისტემატიური მეცადინეობისათვის. კიდევ გახსოვდეს — თუ ცოდნა არ აძლევს ადამიანს სულს და გულს, სამაგიეროდ, ვისაც აქვს უკვე ბუნებისაგან მონიკებული ეს სული და გული, იმას ღრმად უვითარებს ერთსა და მეორესაც! ბევრჯელ გაიგებდი, რომ ჩვენს მხატვარ-მწერლებს საზოგადო განვითარება აკლდათ. ეს შენ არავინ უნდა გითხრას. უნდა შესძლო, რომ შენმა ნიჭმა სავსებით გამოიღოს თავისი ნაყოფი! ეს დიდი საქმეა შენთვის და შესაფერისად მოეპყარ მას.

მე ვარ ასე, ერთნაირად, ჩვეულებრივად, ცოტა მძინავს, ბევრს ვფიქრობ და ვფიქრობ და ვოცნებობ, რადგან სინამდვილეში ჩემთვის არა არის რა. „გლოვის ზარმა“ ცოტა დამალა, მგონი: ის ვაება, გოდება და მოთქმა, რომელიც იქ არის, ჩემი პირადი ვაება და განცდა იყო!

კავკავშიც გადასვლა ღღემდის ვერ მოხერხდა და ახლა არც ის ვიცი, მოხერხდება კი ოდესმე. იქ ცოტა ლამაზ ბუნებას მაინც შეეხედავდი!

სტუდ. კარბელაშვილმა გამოიარა და მითხრა „ნაკადული“ ამ ღღეებში გამოგიგზავნის ფულსო. შენ „ნაკადულს“ რას უგზავნი? ყველაფერს აჯობებდა, თუ ხალხურს, ქართულს ზღაპრებს მხოლოდ გალექსავდი, შეუკეთებლად, რასაკვირველია, აარჩევდი ბავშვებისთვის შესაფერს.

გერონტის წერილი სადაა? მეც მეინტერესებოდა იმასთან გამოლაპარაკება. მიხაკოს ადრესი თუ იცით მანდ, მაცნობე.

მეფე-მგოსანი ადრევე დაგიბრუნე და მიღებდი, ალბათ. „დონ-კარლოსი“ როგორ არის. დრო არის, რომ უკვე გათავებული გქონდეს, თუ ამდენ ხანს არ გაგითავებია, ეს იმის მაჩვენებელი იქნება, რომ ხასიათის სიმტკიცე გაკლია. „ქართლის ცხოვრება და ვახუშტის „საქართველოს ისტორია“ ხომ არ გიშოვია. როგორმე უნდა მოახერხო, რომ გამოგიგზავნონ. თუ „თემი“ დაბეჭდავს შენს ნაწარმოებს, სთხოვე, ეგებ მოგაწოდონ ის წიგნები. მე ჩემს წიგნებს ვერ გამოგიგზავნი სამწუხაროდ, რადგან მჭირია, ერთი ისტორიული რამ მაქვს განზრახული. შენი სამსონი“.

გ. ლეონიძის სახ. სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი, სანდრო შანშაშვილის პირადი ფონდი. ხ. № 20622. ავტოგრაფი. წერილს აქვს მინაწერი: „შენს წერილებს რიცხვი დაუსვი ხოლმე“.

№ 35

1912 წლის თებერვლის 9. — სამსონ ფირცხალავას წერილი
სანდრო შანშიაშვილისადმი

სანდრო! შენ უკვე გაგიღეკსავს „მეფე-მგოსანი“. როგორ ჩქარობ! მე მე-შინოდა, რომ რითმების წყალობით შინაარსი არ ვნებულები. მაგრამ, როგორც ნიმუშიდან სჩანს, გამშვენებული გამოსულა. სხვაფერ ნუ გაართულებ. გარდა მცირე შესწორებისა, რომლებიც გიჩვენე, კიდევ უნდა გითხრა ვარდიაზე — იგი თავს არ უნდა იკლავდეს: სიცოცხლე — სინამდვილე არასოდეს არ კვდება, ყველაფერს ეგუება და ითმენს!.. შესავალი „შორეულს მეგობარს“ კარგია, საკმარისია. მხოლოდ რაა, რომ ასე ხშირად ხმარობ „სუმბულს“: იშვიათი ლექსია, რომ ეგ სიტყვა არ იყოს. გარდა ამისა, ჩანგმა და ჰანგმა არავის აფიქრებინოს, რომ ვითომც კუჭია პოეტი იყო. თუმცა სული მისი მაღალი პოეტური და მხატვრული იყო. ამიტომ შეიძლება ჩანგი და ჰანგი დარჩეს, მგონი.

კრებულისთვის მასალა კი საკმაოა, სხვათაშორის მიხაკოსაგან მაქვს დაპირებული მეცნიერული წერილი (კუჭია და ის გიმნაზიაში დიდი ამხანაგები იყვნენ). მე კრებულში მოვთავსებ ჩემს „გლოვის ზარს“, ეს უფრო მომწონს პიესაზე და „სიკვდილის“ პირველს სურათს; შენი პოემა, მიხაკოს წერილები, (...) ლექციები შოთას შესახებ და თუ კრებული არ გადიდდა — პ. ქავთარაძის ბერძნულიდან თარგმნილს „ანტიგონას“. კრებული, როგორც ხედავ, მეტად საინტერესო იქნება. მაგრამ ჩემი ტანჯვა ის არის, რომ ფული ვერსად მომიხერხებია. როგორ წარმოვიდგენდი, რომ კუჭიას გარდაცვალების წლისთავზე ამ კრებულს ვერ გამოვცემდი. ესეც ვერ მოვახერხე და უნდა იცოდეს, რა წამებაში ვიქნები!.. მაგრამ ჩემთვის ერთი უბედურებაა და ორი? სახლიდან წერილები მომდის დედის დიდი ავადმყოფობისა და გაჭირვების შესახებ. მე ვიყავი მისი ერთადერთი პატრონი და ეხლა ასე შორს მყოფს არა გამაჩნია რა, რომ დავეხმარო საცოდავს. ჩემი პირადი კმაყოფილებისათვის, თავისათვის არასოდეს არ მიფიქრია, მაგრამ როცა ვხედავ ასე უმწეოდ მიტოვებულს მოხუცს, ავადმყოფს დედას, შესაძლებელია თვალეზზე ცრემლი არ მომადგეს?.. „მეფე-მგოსანი“ როგაათავო მთლად, გამოგზავნე. გერონტიმ ხომ მიიღო ჩემი „გოდების“ წერილი. დღეს მომივიდა ნაკადულის ოცი მან. შენი სამსონი.

გ. ლეონიძის სახ. სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი, სანდრო შანშიაშვილის პირადი ფონდი, ხ. № 20623. ავტოგრაფი.

№ 36

1912 წლის მარტის 3. — სამსონ ფირცხალავას წერილი
სანდრო შანშიაშვილისადმი

სანდრო! ყველაზე უწინარეს ის უნდა გახარო, რომ კუჭოს კრებულისათვის სამასი მანეთი უკვე ხელთ არის ნაღდათ — ერთმა მისმა მოკეთემ გამოიღო. ამ ამბავმა მე ცამდის ამიყვანა. საჭიროა კიდევ დაახლოვებით 200-250 მან. ამის

შესახებ მივწერე ქუთაისში კუჭოს სხვა პატივისმცემლებს და იმედი მაქვს, შეაგროვებენ. ასე რომ, ნააღდგომევეს კრებულის ბეჭდვას უსიკვდილოდ შევუდგები და მაისში მზად იქნება. ერთხელ არის მაინც გამილიმა მზემ... საშუალების კვალობაზე ყოველს ღონეს ვიხმარ, რომ ლამაზი გამოვიდეს წიგნი. აქედან ტფილისში ყურისგდება ძნელი იქნება, მაგრამ ვეცდები.

ახლა შენი „იასონის და რენოს“ შესახებ „გრდემლში“: უპირველესად არ მიამა შესავალში ეს სიტყვები „ზღაპრის კუნძულზე ჩემ დართ ვერვინ აუღეროს ებანი“. ეს თავის ქება გამოდის და შეუფერებელია. შენ ჯერ შენს თავს ისე უნდა უყურებდე, როგორც პოტენციალურს ძალას მხოლოდ, რომლის მომავალი წინ არის. ისე უნდა განვითარდე, ისე ამაღლდე, რომ რაც ღდემლის დაგიწერია, ამის ცხრა მეათედი უნდა გადავადგოთ. ამას საწყყნად ნუ მიიღებ. შენ მომავალში ხარ, ამ მომავლის სრული იმედი მაქვს, მაგრამ თავმომწონეობას შენში ადგილი არ უნდა ჰქონდეს, ან კი რა საჭიროა იგი შენთვის?

„იასონ და რენო“ ძლიერ მომწონს და ჩემს სახეს ელიმებოდა სიამოვნებისაგან, როცა ამას ვკითხულობდი. საუცხოვოა, დასაწუნს ადგილს ვერსად შევხვდი. გადაჭრით უნდა გითხრა, რომ დიდი საეპოსო ნიჭი გქონია და პოეზიის ამ დარგს უფრო უნდა მიაწვე, ეს ძლიერ გეხერხება. მცირე შეცდომები აქაც არის. ბერძნული სახელები უნდა იხმარო ან ქართულის გამოთქმით ან ბერძნულის. აფამანტი უნდა იყოს ათამარი, ფრიქსი — ფრიქსოს, ელე — ჰელე, ირა — ირის (?) და სხვა. მე-297 გვ. ამ სიტყვებიდან „ხან თითებზე შესდგებოდა“ ოცამდე სტრიქონს ერთნაირი რითმა აქვს, ეს ცრტა არ იყოს, ყურს ჰღალავს. თუ კეთილს ხმოვნებისათვის რითმა საჭიროა, გადამეტებაც არ ვარგა. მე-298 გვ. ამბობ: „ერთს უჭვრეტდა განუწყვეტლივ“ და სხვ. გაუგებარია: ვინ არის ეს ერთი? მე-301 გვ. მეფე ეტყვის ფრიქსოსს: „მე არ დაგჯი სიკვდილითა, დე, ქურუმთა გადაწყვიტონ შენი ბედი ხვალ დილითა“, და ამის შემდეგ „ვეზირები შემოკრიბა, მთელ ღამესა ითათბირა“. მე-304 გვ. „ფრიქსმა კუნძულს თვალი მოჰკრა“. განა კოლხეთი კუნძულია? იმავე გვ. („მას უძახდენ ქვეყნად კოლხეთს — სურს ვერძს თავი შეაფაროს“). ეს ბუნდოვანია რაღაც. მე-305 გვ. დედა ეუბნება ფრიქსის: „ოქროს მატყლი ირას უძღვნიო“ და შემდეგ კი ამბობ: იქ, არიის ტაძრის ახლოს, ოქროს ტყავი ხეს დაჰკიდა. მე-309 გვ. ლექსის — „ტკბილად გძინავს“ წყობილება არღვევს საერთო ეპოსურ ლექსწყობილებას. მე-311 გვ. „რა სცნო პრიამმა, წინ შეჰხვდა წესით, მარილით, პურითა“. განა პურ-მარილით შეხვედრა ბერძნებმაც იცოდნენ? ეს მარტო რუსების ჩვეულება უნდა იყოს, ჩემის აზრით. მე-310 გვ. „დაგვიხსენ განსაცდელსაო“, თუ დაგვხსენი? მე-312 გვ. ბურთაობის დროს პირველობას იჩენს ჰერკულესი და შემდეგ მე-312 გვ. ჭიდაობის დროსაც იგივეა პირველი. უნდა შესცვალო. ჭიდაობის დროს გამარჯვება არგუნე სხვას, ბერძენს. ეს ასე. სხვაფრივ ყველაფერი კარგია, მაგრამ ა. წერეთლის ქება-კრიტიკას მხედველობაში ნუ მიიღებ მაინც, იმიტომ, რომ მსუბუქია და მაგისტანასი არც შემოტანილი ვარგა, არც გატანილი. საქები პოემაში ბევრია, ხოლო ეს დასაბუთოს, თორემ ადგილი ამოიღოს და ქვეშ მიაწეროს „რა მშვენიერიაო!“ განა ეს რამედ ღირს?!

„მეფე-მგოსანს“ ახლა სავსებით ეკუთვნის სახელი მშვენიერისა. რასაკვირ-

ველია, პირვანდელზე გაცილებით მაღლა დგას. პოეტური ნაწარმოების უპირველესი ღირსება ფორმაა და შენს პოემაში სავსებით არის განხორციელებული. მხოლოდ ერთი, მცირე დამატება საჭიროა მაინც შინაარსის მხრით. ბოლოში, როცა რძალი ზენარი ამბობს: „სულთმობრძავი ვსდნები, ვკვდები“ და კვდება, აქ მეფე-მგოსანი მწარედ (თუმცა მოკლედ) უნდა დასტიროდეს მას და მერე ცნობას ჰკარგავს შეწუხებული რამდენსამე წუთს. ამის შემდეგ იტყვის ვარდია (თავზარდაცემული): „ღმერთო, ეს რა ვქენ და სხვ.“, გარდა ამისა, ვარდიას სიკვდილი სჯობს, როგორც ვწერდი და ამას შეეცვლი შენი შენიშვნის თანახმად. რაც შეეხება ძღვნას — „შორეულ მეგობარს“, აქ მესამე ტაეპს უნდა დაუმატო მეოთხე სტრიქონი, თორემ პირველი და მეორე ტაეპი ოთხსტრიქონიანია, და ეს მესამე კი სამიანი და ამიტომ ცოტათი აუშნოებს მთელს ლექსს. ეს დამატება და ზევით ნაჩვენები შესწორება მალე გამომიგზავნე.

დონ-კარლოსის თარგმანი რუსული აქ ვერ ვიშოვნე, მოსკოვში მივწერე და იქიდან მიიღებ.

ზევით გითხარი, რომ დიდი საეპოსო ნიჭი გაქვს და კარგი იყო ამ მხრით გესარგებლა საქართველოს ისტორიით. კარგი ისტორიული ნაწარმოები ახლა ჩვენში მეტისმეტად ძვირფასია. მართალია ბევრია, ამოიღე, რაც შენს გულს მოხვდება. მე სხვათა შორის, ვიფიქრე ესეთი ტემა: თამარ მეფის შემდეგი დრო, გიორგი ლაშა, რუსუდანი, მათი შვილები (რა საარაკოა გიორგის შვილის, დავითის თავგადასავალი), დიდებული გმირების თანდათან გადაშენება, ახალი თაობის დაკნინება, მონღოლების შემოსევა, ჯალალედინი, საქართველოს სრული დაცემა, დანაწილება, დამონება. პოემა უნდა იწყებოდეს თამარ მეფის დასაფლავებით გელათში... მაგრამ ესეთი ტემა ეგებ სრულებით არ გეგუება. ბევრი ეხლანდელი აზრების ჩაქსოვა კი შეიძლებოდა შიგ. ნახე, გადაიკითხე ეს ადგილები „ქართლის ცხოვრებაში“ (გვ. 486-598). მარტო ერთი ჯალალედინის მიერ საქართველოს აოხრების აღწერა რად ელირება?!

ყოველს შემთხვევაში ჯერ კი ნურაფერს მოჰკიდებ ხელს. ნუ ჩქარობ, ნუ ჩქარობ!

ხომ მეცადინობ ახლა, რას აკეთებ? მოწმობა არ მოგივიდა სათ. აზნ. გიმნაზიის? მე ლუარსაბს მივწერ კიდევ.

გერონტის ძმური სალამი. ძლიერ გაუცხარებია თავად წულუკიძეს.

მიხაკოს აღრესი ვერ გაიგე? შენი სამსონი.

გ. ლეონიძის სახ. სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი. სანდრო შანშიაშვილის პირადი ფონდი, ხ. № 20633. ავტოგრაფი.

№ 37

1912 წლის მარტის 8. — სამსონ ფირცხალავას წერილი

სანდრო შანშიაშვილისადმი

სანდრო! ეს ქებაც ისე კარგია, როგორც წინანდლები. საუკეთესო ადგია მედიას და იასონის შეტაკება. არსებითად არაფერს უნდა შესწორება, ხოლო ზოგი მცირე რამ უნდა გასწორდეს.

სათაურად განა არ აჯობებდა მხოლოდ „მედია და ელენე“? — თავში „საბერძნეთში გადავიდეთ, განვიცადო ძველი ხანა“, ეს ხაზგასმული სიტყვები შესცვალე, ეპოსში ასეთი მოგონება და რჩევა არ ვარგა. — ტროანელი ქართული გამოთქმა არაა (ტროელი), არც პერსეი (პერსე, ან პერსეს), არც ელეი. — კრეონი „რა ქვიანს“ ძლიერ ბევრს ხმარობს. — კოლხეთიდან მოსულის მთხრობელის სიტყვები „მაინც გლეხი ებრძვის თავადს“. წვრილი, მსხვილი თუ მდაბალი“, ეს სამი სტრიქონი უთუოდ უნდა გამოუშვა, უთუოდ! — მთხრობელის მოსვლა საბერძნეთში აუხსენლია, რისთვის მოვიდა? ალბად, ვერძის წასაღებად. სხვა რა მიზეზია? ეს უნდა გვიჩვენო — ბოლოში, მედია რო შვილებს ჰკლავს, განა დიდის ტანჯვა არ უნდა ჩანდეს მაინც? მერე გარდა შურისა, იმასაც უნდა იტყოდეს მედია, რომ არ უნდა ასეთ უსინდისო ადამიანს დაუტოვოს შვილები, როგორც იასონია... — კიდევ თავში ტაეპები ხშირადაა ერთმანეთისაგან დაშორებული. ეს არ უნდა.

ნამდვილი საეპოსო ნიჭი გაქვს, როგორც მოგწერე უკვე და ხელი უნდა მოჰკიდო ჩვენს ისტორიას და რამე გრანდიოზული შეჰქმნა. დავით აღმაშენებლის ხანა, თამარი და მერე დაქცევა... მაგრამ ამაზე დაწვრილებითაა საჭირო მოლაპარაკება.

გრიგოლს აუცილებლად გაუვზავნე ყველა შენი ნაწერები, რაც კი გამოსულია. აუცილებლივ. ეს საჭიროა. მეფე-მგოსანს მე მივაწვდი. სამსონი.

ხელნაწერს ბანდეროლით გიგზავნი.

გ. ლეონიძის სახ. სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი, სანდრო შანშიაშვილის პირადი ფონდი, ხ. № 26624. ავტოგრაფი.

№ 38

1912 წლის მარტის 18. — სამსონ ფირცხალავას წერილი
 სანდრო შანშიაშვილისადმი

სანდრო! მედიას და ელენეს უკვე მიიღებდი, შენიშვნებით, ბევრი შესასწორებელი იქ ვერა ვნახე. კარგია, კარგია! რაც შეეხება ახლად გამოგზავნილს ნაწყვეტს: მიაქციე ყურადღება, რომ იასონი რენოს წინადაც იგონებს ამ ქებაში, და ახლაც რომ გაიხსენა, ეს ერთფეროვანობა არ იყოს. მერე — რამდენად მართალია ისტორიულად იასონის თავის მოკვლა და თავის მოკვლა, ესეთი სულიერი ტანჯვა შეეფერება იასონის ბუნებას? შენი იასონი ეგეთი არაა, რომ თავი მოიკლას.

სხვა არაფერი.

მეფე მგოსნის შესავალისთვის ორი სტრიქონი მშვენიერად მოგიმატებია, ხოლო მეფის სიტყვებს ნინოს სიკვდილის შემდეგ კი ვერ მოგიწონებ. გაიხსენე ეს ადგილი: მ ე ფ ე მ გ ო ს ა ნ ი: ჩემო მზეო, ასე ადრე შენს თვალებში, ო, რად ვქრები.

რძალი ზენარი: მეც აგრევე შენს თვალეზში
 სულთმობრძავი ვსდნები, ვკვდები!

(კვდება)

ახალი ადგილი: მე ფე: ვინც კი გნახავდა,
 მზედ დაგსახავდა,
 ვაჰ, შენი სახე სხივმა დამოსა,
 მნათობო ჩვენო,
 აწ სისხლში მჩენო,
 მიხვალ, თან მიგდევ სხვა მიდამოსა!

ეს ლექსი თავისთავად კარგია, მაგრამ მეფემ ნუთუ არ უნდა იგრძნოს საშინელება ნინოს დაკარგვის გამო? მან ხომ თავისი ოცნება დაჰკარგა, რომელიც იხილა განამდილებული? ჩემის აზრით, აუცილებელივ საჭიროა, რომ მეფე-მგოსანმა თუნდ მოკლედ გამოსთქვას თავისი ვაება. იფიქრე ამაზე და თუ დამეთანხმო, გამომიგზავნე შესაფერისი ჩამატება.

მიხაკოსაგან უკვე პასუხიც მივიღე. მწერს, ის წერილი, რომელიც კრებულისათვის ჰქონდა დანიშნული, მთელ წიგნად გაიზარდა და ამას ასე წიგნად ცალკე ვუძღვნო კუჭიას. მე ვერ დავეთანხმები, რომ კრებულში მონაწილეობა არ მიიღოს და მიეწერე, რომ ერთი საზოგადო თავი თავის თხზულებისა გამოგზავნოს კრებულისათვის.

კრებულის ბეჭდვას ნაღდგომეც დავიწყებ, ტფილისში, სხვაგან შეუძლებელია, პირდაპირ ჩემი თვალყურის გდება, შეუძლებელია. ასე კი ყოველს ღონეს ვიხმარ, რომ კარგად დაიბეჭდოს. სხვებს კი, ვისაც მიეწერე წერილები ფულის შესახებ, ჯერ პასუხი არაა. კრებულის შემოსავალი ყველაზე უწინარეს უნდა მოვახმარო. კუჭოს საფლავის მოწყობას. აქამდის ისეა მიტოვებული და უბრალო ხის მოაჯირიც კი არა აქვს. სხვა ვნახოთ.

შეძლება რომ ნებას გვაძლევდეს, რასაკვირველია, კრებულს საგანგებოთ გამოცემდით, გავაფართოვებდით კიდევ. დღევანდელ პირობებში კი ღონკარლოსის შიგ მოთავსება საქმეს გაგვიძნელებდა. დიდი რამაა. შენ მაინც არ იცუღლუტო და ხელი არ აიღო თარგმანზე. მიიღე თუ არა მოსკოვიდან რუსული თარგმანი?

აღტაცებით წავიკითხე შენი გეგმა საქართველოს ისტორიიდან ერთი გრანდიოზული პოემის დაწერისა. ეგ სწორედ საუცხოო იქნება. თითქოს მე ვწერდე, ისე ფრთები გაშალა ჩემმა ოცნებამ და წინ მეხატება დიდებული ეროვნული ნაწარმოები! რა საჭიროა, რა საჭირო ახლა მერე მაგისტანა პოემა, ჩვენი მიძინებული, მიყუჩებული ცხოვრებისათვის! უნდა აიღო ოთხი უდიდესი მომენტი ჩვენი ისტორიისა: 1. მუდმივი ბრძოლა, დამცირება, დაცემა; ხანდახან საქმე იქამდის მიდის, რომ თითქოს უნდა გაჰქრესო საქართველოს სახსენებელი. ამ ნაწილის დასაწყისს ზღაპრული ხასიათი ექნება. — ბრძოლა მღევებთან. 2. აღდგენის ხანა მეათე საუკუნიდან — დავით კურაპალატი, ბაგრატიები, დავით აღმაშენებელი, გიორგი, 3. აყვავება — თამარი, 4. დაცემა,

მონგოლები, ჯალადედინ, თეიმური, შაჰაბაზი და სხვ. რასაკვირველია, შენთვის საჭირო არაა დაწვრილებით მთელი ისტორიის აწერა, შენ აიღებ უმთავრეს დამახასიათებელს მომენტებს. წყაროები კარგად უნდა შეისწავლო, გმირები ნათლად წარმოადგინო და ფილოსოფიური დედა-აზრი ჩააქსოვო მთელს ნაწარმოებს. დასასრული პოემისა უნდა გააშუქოს აღდგენის იმედმა. შენი არჩეული ფორმა მშვენიერია. შენ რომ ამბობ, ის მაღაჩის პოემაა, უნგრელი პოეტის; მაგვარივეა ხომ „ეროს და პსიხეა“. მაგრამ შენ ეპოსის სახით უნდა დასწერო და ამ მხრივ გამოგადგებოდა როსტომიანი (შაჰნამე). სამწუხაროდ, ქართული თარგმანი ხელნაწერადაა. რუსულად არ არის. გერმანულად თუ მოახერხებ გაცნობას, კარგი იქნება.

ამაზე ბევრი უნდა იფიქრო და კიდევ მოვილაპარაკოთ. თუ რამ მოისაზრო, გამაცანი. მაგის განხორციელებას თუ მოვესწარით, დიდებული იქნება და მე ახლავე შეყვარებული ვარ. სხვა არაფერი არ უნდა სწერო, ამაზე უნდა იფიქრო, ამისთვის იმუშაო. შემოიკრიბე რაც კი ძალებია შენში, ჩაწვი შენი გულის სიღრმეს და წარუღე შენს სულს რაც აბადია. ამაზე უკეთესისათვის რისთვისღა დაგჭირდება!..

ასე ჩემო სანდრო, შენ იცი, თუ ჩემს სიყვარულს როგორ პასუხს გასცემ. ექვსი კლასის მოწმობა რომ მიგიღია, განა ეგ გამოგადგება? საჭირო არაა შვიდი კლასის მოწმობა, რომ უნივერსიტეტში მოხვიდე? ბრწყინვალე წოდებისაგან რა ცნობები გაქვს?

ა. მდივნის საქციელი მეტისმეტად ახირებულა, მეტი რომ არა ვთქვათ, ეგ არარაობაა, განა სხვა?

მე მგონი, მომცენ ნება კავკავში გადასახლებისა და ალბად აპრილის პირველ რიცხვებში გადავალ. ცოტათი სულს მოვითქვამ ლამაზი მთების შემყურე.

მინდა გერონტის საიქიოს ამბების შესახებ გამოვესაუბრო. აქამდის გული ვერ დავუდევი. არა სწამს რა იქაურობის. როგორი გსმენია შენ? ჰო, ვარდიას შესახებ: ვარდია უთუოდ იცოცხლებს! ასე სჯობს. შენი სამსონი.

გ. ლეონიძის სახ. სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი. სანდრო შანშიაშვილის პირადი ფონდი, ხ. № 20648, ავტოგრაფი.

№ 39

1912 წლის ივნისის 12. — სამსონ ფირცხალავას წერილი
 სანდრო შანშიაშვილისადმი

სანდრო! მართალია ერთი უმთავრესი მიზეზი ჩემი გაჩუმებისა იყო ის, რომ გულნატკენი ვიყავი შენზე: შევამჩნიე თითქოს აღარ გეხალისებოდა წერილების მოწერა. მეწყინა და გავჩუმდი, აღარ დაგეძალე...

მერე — სულიერად ძლიერ დატანჯული ვარ. ორს დიდს განცდას — ეროვნულს (არასოდეს არ მიგრძენია ასე საშინლად ჩვენი ერის ახლანდელი ტრაგე

დია, როგორც ამ ბოლო დროს) და რელიგიურს (რჩება მსოფლიოს არსებობის აზრისა) ზედ დაერთო შეგნება (არახალია) იმ უფსკრულისა, რომელიც ამოთხრილია ადამიანებს შორის... სიყვარულს ვინ ამბობს, სიძულვილია პირდაპირ ადამიანებს შორის! და ეს არც არავის აწუხებს, დარწმუნებულია ყველა პირიქით, რომ უამისოთ ცხოვრებაც შეუძლებელი იქნებოდა. ამას ესწრაფვიან და არა გაურბიან!..

გარეგნულადაც ვერ მოვაწყვე ჩემი ცხოვრება რიგიანად: ექვსი თვეა ველოდი კავკავში გადასვლას, დანამდვილებით მპირდებოდნენ და ახლა კი უარი მივიღე. ამ როსტოვის ბუნება კი სულს მიხუთავს. ვფიქრობ, თუ რასმე გავხდები, აქ სადმე ახლო სოფლად მაინც ვიცხოვრო ამ ზაფხულში. მთელი ორი თვეა არა გამიკეთებია რა — არც წამიკითხავს, არც დამიწერია. არც არავინაა აქ, რომ ამხანაგურად — მეგობრულად გამოვესაუბრო, გამოველაპარაკო, ნალველი გავუნაწილო. ერთადერთი შემსუბუქება ისაა, რომ მყრალი ღონის ნაპირას დავჯდები და ფიქრებით ვიქარვებ დარდს, ან მივიღივარ ქალაქის გარედ, მარამ ამ დასაქცევში ერთი ადგილი არა ასეთი, რომ ცოტათი გაგახალისოს.

„გვირგვინის“ ბეჭდვას დაიწყებდენ უკვე. შენი პოემის კორექტურას შენ ჩაუსწრებ და ეს კარგია.

შენი ახალი ნაწარმოების აზრი დიდად მომწონს. მაგვარი რამ დიდი ხანია საჭირო იყო!.. სხვა აქ ვნახოთ. ახლა შენი ცოლის შერთვის შესახებ. მე თვითონ ვამბობდი მაგას, მაგრამ ვფიქრობდი ერთი წელიწადი შეგეცადა კიდე. ხოლო რაკი ასე გადაჭრით გინდა წელსვე, სულერთია — ერთი წლით ადრე შეირთავ თუ გვიან. ასე რომ პრინციპიალურად შენი გადაწყვეტილების შესახებ არა ითქმის რა, გარდა თანხმობისა და მოწონებისა. მაგრამ — 1) უნდა შეირთო კარგი ადამიანი, კარგად ამორჩეული და 2) ცოლის შერთვამ ხელი არ უნდა შეუშალოს შენს უცხოეთში ისევ გაბრუნებას და სწავლის გაგრძელებას, — ამას უნდა კარგად მოფიქრება და მოწყობა. მინდოდა ამაზე მომეწერა, მაგრამ ძნელია მოკლედ წერილში. ისევ სჯობია პირადად მოლაპარაკება.

ყოველ შემთხვევაში მაქედამვე უნდა გათვალისწინებული გქონდეს. ვსთქვათ, ვერ მოგიხერხდა ცოლის შერთვა (ყველაფერი ვიფიქროთ) და მართო გაბრუნდი უცხოეთში, ამ შემთხვევაში სტიპენდია რომ არ შეგიფერხდება — ელიაძემ ხომ არაფერი მოგწერა ან ტფ. თ. აზნაურობის დაპირება როგორია, რეალურია?

ამას რომ გწერ, მე წარმოდგენილი მაქვს უარესი შემთხვევა. თუ საქმე სხვანაირად მოეწყო, მაშინ, რასაკვირველია, სხვა იქნება!..

ეს ასე და იყავი ყოჩაღად. წერილი მოიწერე, როგორც კი მიიღო ეს. დარწმუნებული იყავი, რომ ასე გულახდით და სიამოვნებით არავის ვწერ წერილს, როგორც შენ. შენს წერილებსაც ამგვარისავე სიამოვნებით ვკითხულობ.

ძლიერ მეამა, რომ უნივერსიტეტში კარგად მეცადინეობდი! შენს პოეტურს ნიჭს, თუ შრომას და ცოდნას დაუმატებ, სხვა არა გინდა რა! ამდენი ხნის

გაჩუმების შემდეგ უფრო ვრცელი წერილი უნდა მომეწერა, მაგრამ ჩემი თავი გაბრუებულია. ლამის გამაგიჟოს ამ დახუთებულმა ცხოვრებამ!. შენი სამსონი.

გ. ლეონიძის სახ. სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი, სანდრო შანშიაშვილის პირადი ფონდი, ხ. № 820642. ავტოგრაფი.

№ 40

1912 წლის ივლისის 26. — სამსონ ფირცხალავას წერილი
 სანდრო შანშიაშვილისადმი

სანდრო! მივიღე სოფლიდან შენი წერილი. ჩემი დაზღვეული წერილი არ მიგიღია ადრევე გამოგზავნილი?

იწერები მალე გამოგზავრებას. მეამა ძალიან, მაგრამ იცოდე, ერთ კვირას მაინც უნდა შეჩერდე აქ. შენთვისაც საჭიროა, ვფიქრობ, მთელი წლის ნაფიქრი და ნაგრძნობი შეამოწმო ჩემის საშუალებით... მართალი გითხრა, ძლიერ საწყენი იყო, რომ მაშინ ასე მალე წადი აქედან. მაშინ არა გითხარი რა. ასე იცის, როცა ფული გაერევა საქმეში, ყველაფერს აუწმინდურებს. ფული, სიამოვნება, კმაყოფილება — ჩვენთვის მხოლოდ ოცნება უნდა იყოს და არაოდეს სინამდვილე! განა შენი ნიცშეს ზეკაცი კმაყოფილი უნდა იყოს როდისმე...

ჰო, ამ ზეკაცის შესახებ ბევრი რამ უნდა გითხრა. დისტენბერგე განგებ გადავიკითხე, რომ გამოგვეკამათო. ნიცშეს ზეკაცი კარგია როგორც ფორმულა, როგორც აუცილებელი მისწრაფება უმაღლესი პიროვნებისადმი, ხოლო შინაარსი შენი საყვარელი ფილოსოფოსის ზეკაცის მიუღებელია. ზეკაცობა შეიძლება მხოლოდ და მხოლოდ როგორც უდიდესი კეთილკაცობა, კეთილკაცობა მთელი კაცობრიობისათვის, რომელსაც შეადგენენ ადამიანები და არა მონები!...

მე ჯერ აქ ბატისკეში ვარ, ალბად შუა იმ თვემდის დავრჩები. სამხიარულო არ არის რა ჩემთვის, ხომ იცი, სევდა, ნალველი, მწარე ფიქრებია ჩემი სტუმრები და მასპინძლები, სხვა არავინ, სხვა არავინ!

ერთადერთი ჩემი იმედი, გამხარებელი, იყო კუჭის სახსოვარი კრებულის გამოცემა. მაგრამ (sis) დეპეშა მივიღე, რომ ბეჭდვა შეუჩერებიათ, რასაკვირველია, მიტომ, რომ ფული ვერ გავუგზავნე. არ ვიცი, ახლა რა ვიღონო. 144 გვერდი დაბეჭდილი უკვე მივიღე აქ, კარგადაა გამოცემული, სულ ხელში მიკავია და სიხარულით შევცქერო... როდის იქნება, როდის, რომ ამას წიგნად ვნახავ!..

თუმცა საეჭვოა, რამე გამოვიდეს, მაგრამ მაინც გავგზავნე თხოვნა 15 ამ თვეს ბაქოში გადასახლების შესახებ. შენ ტფილისში რომ ჩახვალ, ამის შესახებ გაიგე რამე, მიიკით-მოიკითხე. მაგრამ ასე არა ქმნა, როგორც ყაზბეგის შესახებ, მე სტეფანწმინდაში გითხარი მისი ნახვა და შენ კი ტფილისში მოგეკითხნა!..

სახლში როგორ დაგხვდნენ დედამა და სხვები.

წერილი იმავე ადრესით მოიწერე, ხოლო თუ რამ მოკლე და საჩქარო ცნობა იყოს, ამ ადრესით:

Ст. Батайск, Владикав. жел. дор. г. заведывавшему магазином экономия — Ив. Дав. Созиеву.

სამსონისათვის. გამოსვლისას ასე მაცნობებ.

კიდევ ბევრი რამესი მოწერა მინდოდა მაგრამ იმ კრებულის შეჩერებამ ძალზე დამაღონა... შენი სამსონი.

გ. ლეონიძის სახ. სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი, სანდრო შანშიაშვილის პირადი ფონდი, ხ. № 20642. ავტოგრაფი.

№ 41

1912 წლის აგვისტოს 9. — სამსონ ფირცხალავას წერილი
სანდრო შანშიაშვილისადმი

სანდრო! ამ წერილს ქალაქში გიგზავნი; ალბათ ჩამოსული იქნები უკვე. ჩემს მეორე წერილსაც მიიღებდი სოფელში და კრებულის ბედი უკვე გეცოდინება: შეაჩერეს ბეჭდვა, რადგან ფული ვერ მივაწოდე. არ ვიცი, რა ვქნა: დაპირებულს არავინ მიგზავნის, მიუხედავად იმისა, რომ ზედიზედ რამდენიმე წერილი მივწერე. აქ მე უკვე ორასი გვერდი მაქვს დაბეჭდილი, ასილა გვერდი დარჩა და ეხლა რომ გამოსულიყო, წიგნის ვაჭრობის სეზონია და გაიყიდებოდა. თუმცა მესტამბესთან ნდობა აღარ მაქვს და ვეჭვობ რასმე გახდეს, მაგრამ იქნებ რამე შეაგონო, ითავდებო და გაათავებო ბეჭდვა. თუ რამე გაგივა, სცადე ყველაფრით.

როგორ ვწერდი, მე იმ თვის თხუთმეტს თხოვნები გამოგზავნე ნამესტნიკის და გუბერნატორის სახელზე ბაქოში ცხოვრების ნებართვის შესახებ. მანდ ეგებ რამე გაიგო ამისა.

მე უკვე 14-ს ამ თვეს როსტოვში გადავსახლდები, შენი ახალი (განზრახული) პომის შესახებ მინდოდა მომეწერა, — გეგმა, გარეგნული ფორმა უნდა შეიცვალოს, — მაგრამ ჩამოხვალ და მაშინ მოგელაპარკები, როსტოვში ერთ კვირას დავრჩები.

სიმონამ შემოგიფთვალა, შენი ბარგის გამოსაგზავნ ბარგის ფულს არ მივიღებ და თუ ქალაქიდან თუშურს ან ასურულს ყველს წამოიღებ, ეს ძლიერ კარგი იქნებაო. ამაზე მეც დავედასტურე.

ი. ნიკოლაძე ხომ არ გინახავს და „გვირგვინის“ დახატვისათვის ხომ არ გითქვამს რა. ახლა წერილი უნდა მომეწერა, მაგრამ მანდ არ არისო. როდის იქნება ქალაქში და ადრესიც გაიგე კარგად მისი.

ნახვამდის. სადგურზე დაგხვდები. შენი სამსონი.

გაიკითხე ჩემი დრამატ-სურათი „ღამე“ კრებულში რომ იბეჭდება და ლექსის მხრით თუ რამ შეცდომა ნახო, გაასწორე.

გ. ლეონიძის სახ. სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი, სანდრო შანშიაშვილის პირადი ფონდი, ხ. № 20651. ავტოგრაფი.

№ 42

 1912 წლის ოქტომბრის 9. — სამსონ ფირცხალავას წერილი
 მიხეილ გედევანიშვილისადმი

პატივცემულო ბ. მიხეილ! მიკვირს, რომ ილიას ხელნაწერები ვერ უპოვნიათ. წ. კ. საზოგადოებაშია აუცილებლივ ეგ ხელნაწერები. საგანგებოდ ვუვლიდი, იმ ყუთში ვინახავდი, სადაც ფულებს. არც ვისმესთვის მითხოვებია. დაბეჯითებით ვიცი, რომ როცა დამიჭირეს, მანდ დავტოვე. ალბათ ვერ მიაგნეს, კარგად მოსძებნონ და უეჭველად ნახვენ. სამი ყდიანი რვეული, ერთი დიდი—ლექსებისა, მეორე „კაკო“, მესამე „დედა და შვილი“ (თუ „აჩრდილი“). მე რომ „ფასკუნჯში“ „კაკო“ დავბეჭდე, პირველი თავი გამოვტოვე. ხელნაწერებშია იმ ვარიანტის დედანი („დედა და შვილი“), რომელიც მე „ფასკუნჯში“ გამოვაქვეყნე.

თქვენი გამოცემისთვის აუცილებლივ საჭიროა ილიას ბიბლიოთეკის (რონელიც წ. კ. საზოგადოებას ეკუთვნის) დაკვირვებით გადასინჯვა. იქ არის ბევრი წერილი, შენიშვნა, სხვადასხვა მასალა.

წ. კ. საზოგადოებაში ინახება ჩემ მიერ გადაცემული წერილი ილიას პეტრბურგის სტუდენტებისადმი. ეს წერილი გამოწვეულია შემდეგის გარემოებით: 1897 წლის საბერძნეთის და ოსმალეთის ომი რომ დაიწყო, ქართველმა სტუდენტებმა განიზრახეს ადრესის გაგზავნა ბერძენ ახალგაზრდობისადმი. წინასწარ შეეკითხენ „ივერიას“, „კვალს“ და „მოამბეს“. ილიას წერილი პასუხია ამ შეკითხვისა. ეს წერილი ვ. გუნიამ გამოაქვეყნა „ნიშადურში“.

წ. კ. საზოგადოებაში არის პუშკინის თხზულებანი აკადემიის გამოცემა და მეორე ვენგეროვის რედაქციისა. ეს ალბად გაცნობილი გექნებათ. ვუსურვებ სრულს წარმატებას თქვენს გამოცემას. თქვენი პატივისმცემელი სამსონ ფირცხალავა.

გ. ლეონიძის სახ. სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი, მიხ. გედევანიშვილის პირადი ფონდი, ხ. № 8580/184. ავტოგრაფი.

№ 43

 1912 წლის ოქტომბრის 10. — სამსონ ფირცხალავას წერილი
 სანდრო შანშიაშვილისადმი

სანდრო! წერილი რომ დაგიგვიანე, არა იმიტომ, რომ სურვილი არ მქონდა, არა...

როგორა ხარ, რას აკეთებ, რას ფიქრობ? შენი წერილი ამის პასუხს ცოტას იძლევა. პოლიტექნიკურში შესვლა კარგია ერთის მხრით, მაგრამ ამასთანავე უნდა გახსოვდეს, რომ დაგჭირდება ბეჯითი მუშაობა, საგნების თეორიული და პრაქტიკული შესწავლა. ხომ იცი, ტექნიკაში ჩვენი ოცნება ვერას გაიტანს, კურსი უნდა გაიარო სერიოზულად. მერე უმთავრესი შენი ყურადღე-

ბა უნდა მიაქციო შენს ნამდვილს დანიშნულებას, შენის ნიჭის განვითარებას. ფული — სმა-ჰამა, კარგი ცხოვრება, ტექნიკობა — ეს სრული ამოა ამოება შენთვის, წარმავალია, მტვერია აღსაგველი, ეს ისტორიის გარეა, ხოლო რასაც შენი პოეტური ნიჭი შეჰქმნის — ეს არის მუდამ ცხოველი, უკვდავი, დიდ-ფასად ღირებული განძი. პოეზია ვერ გაგაძლებს, მაგრამ ჩაიხედე შენი გულის სიღრმეში — განა მშვიერი არ გირჩევნია შენი ოცნება, ვიდრე გაძლე და იგი მოკვდეს? ამაზე აქ ბევრს ვდავობდით, ხან არ მეთანხმებოდი ვითომ, მაგრამ ვიცი, ეგ ყველა უწმინდურისაგან იყო და ისე სალაცხოდ წარმოთქმული... ეს ყველაფერი საანბანო ჭეშმარიტებაა, აქ ახალი არაფერია. მაგრამ მაინც მოგაგონებ. უნივერსიტეტშიც დადიხარ ხომ, მუყაითად მოისმინე ლექციები. ლიტერატურული-ფილოსოფიური განათლება შენთვის ასე აუცილებელი საჭიროა, როგორც ჰაერი. მისი შემწეობით შენი პოეზია უფრო ფართოდ და ძლიერად გაშლის ფრთებს. აბა შენ იცი!

შენი უკანასკნელი ორი სატრფიალო ლექსი მშვენიერია. არ მომეწონა ეს შედარება: „თმის ნაწნავი ოდნავ შავი, თვით ბრწყინავი ვით ვარსკვლავი“. ეს ფიგურა არ უნდა იყოს სწორი. ნაწნავი არ მოგვაგონებს ვარსკვლავს, მეორე ნუთუ ამ გაცხარებული ომიანობის დროს სხვა გრძნობები არ აღგედძა!..

პოემის დასასრული, თუ ასე გაათავე, როგორც მწერ, სწორედ შაბლონური გამოვა. ცთილობ შაბლონის თავიდან მოცილებას, მაგრამ ფრთხილად იყავი: ეგეთი ბოლო რამდენსამე ნაწარმოებში შემხვედრია. ეგეთია, თუ არა ეცთები, ან. ფრანსის „ტაისის“ დასასრული. რა გითხრა? რა გირჩიო? მართლაც, მთელ პოემაში ქალის და ასკეტის დატაკებაა უძნელესი. ბოლოს და ბოლოს ცხოვრებაში ქალი იმარჯვებს, მისი მსვლელობა სტიქიურია და გამარჯვებაც. მაგრამ რატომ არ შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ კერძო შემთხვევები, როცა არ მარცხდება. მეორე რატომ უთუოდ უნდა გაათავო, გადაწყვიტო. მკითხველისათვის ეგ საჭირო არაა. შენ საკითხი დასვი მხოლოდ, დავგინახე სურათები, მოგვეც განცდანი. ასკეტი მოდის აღშფოთებულა, დაუმორჩილებელი, დამარცხებული, შერცხვენილი, დამცირებული ქალი დაეცემა, მას გამწარების საზღვარი არა აქვს, მაგრამ მერე ისევ წარმოდგება მუქარით, ახალი ბრძოლისათვის განმზადებული, შურისძიებით აღვზნებული.. რა უშავს, რომ ასე დამთავრო? წერტილის მაგიერ წერტილები იყოს. დეე, თვითონ მკითხველის გონებამ ისე დამთავროს როგორც ენებოს.

იფიქრე ამის შესახებ.

მწერ, რომ შენს ნაწერებს ჩემი შენიშვნები — შესავალი წავუძღვარო. სიამოვნებით ვიკისრებ, მოკლე წერილის დაწერას. ნაწერები ჯერ არ მიმიღია, ვასომ შემომითვალა, ჯერ კიდევ არ გადამიწერია ყველაფერი. რომ მივიღებ, გადავიკითხავ და დავისახავ, თუ რა დაწერო. როცა დაიბეჭდება შენი ნაწერების პირველი ტომი, მაშინ ცალკე დავაბეჭდინოთ და წინ ჩავუერთოთ. უნდა გირჩიო, რომ სასტიკად ამოვარჩიოთ შენი საუკეთესო ნაწარმოებნი. ვნახოთ, რომ მივიღებ. ჩემი შენიშვნა იქნება არა კრიტიკული გარჩევა, არამედ დახასიათება შენი პოეზიის დადარღვისა, გარკვევა, გამოაშკარავება შინაარსისა...

ჩემი „გვირგვინის“ საქმე ისევ ისეა. მესტამბემ მუქარა შემომითვალა ამ თვის ბოლოს, თუ მალე არ გამომიგზავნე ფული, ქაღალდად გაგიყიდი წიგნსო. ლუარსაბს ვთხოვე, ეგებ რამე გამირიგოს, დააჯეროს, რომ თავის ხარჯით დამთავროს. იმათ, ვინც მპირდებოდნენ ფულს, ორჯერ მივწერე შენს მერე, მაგრამ არავითარი პასუხი არაა. თითქოს ყველაფერი შეკრულია, სიკვდილის ბეჭდით დაბეჭდილი ჩემთვის...

პოლიტექნიკუმში შესატანი ფული არ მიიღე? ხომ არ დაგიბრკოლდა საქმე? ჩვენში ასეა: თუ ვინმემ მაღლი ჰქნა, მარილს არ წააყრის. იყავი მხნედ, ყოჩაღად, იმუშავე ბეჯითად და სიხარულით შეჰყურებდე მომავალს, მომავალს, მომავალს!..

მოიწერე დაწვრილებით შენი ამბები. ნუ იცი დაგვიანება წერილების. გერონტი რას გწერს? მოიწყენდა უშენოდ. ხვალ მინდა წერილის მიწერა. შენი სამსონი.

გ. ლეონიძის სახ. სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი. სანდრო შანშიაშვილის პირადი ფონდი, ხ. № 20646. ავტოგრაფი.

№ 44

1912 წლის ოქტომბრის 18. — სამსონ ფირცხალავას წერილი
 მიხეილ გედევანიშვილისადმი

პატივცემულო მიხეილ! პირველ წერილზე გიპასუხეთ ი. ჭავჭავაძის ხელნაწერების შესახებ. სწორედ მაოცებს, რომ ვერ უპოვიათ. ისე ვუფრთხილდებოდი მათ, როგორც კი შეიძლება კაცი გაუფრთხილდეს მაგისტანა ძვირფას რასმე. იქ ვინახავდი, სადაც ფულებს და დაბეჯითებით ვიმეორებ (ეს სრულიად ცხადად მახსოვს), რომ ჩემი დაჭერისას ხელნაწერები წ. კ. საზოგადოებაში დავტოვე. სამი ხელნაწერი იყო: ერთი დიდი, ორი პატარა, სუყველა ყდებში. სამივე როგორ დაიკარგა? უთუოდ სადმეა. კარგად უნდა მოძებნა.

დღესვე ცალკე წერილს ვწერ წ. კ. საზოგადოების ბუხგალტერს ე. ედილაშვილს, რომ საგანგებოდ მოიძიოს. დარწმუნებული ვარ, უთუოდ აღმოჩნდება. მეტისმეტად ვწუხვარ, რომ ამ გარემოებამ შეაფერხა გამოცემის საქმე. თქვენი კეთილის მოსურნე სამსონ ფირცხალავა.

გ. ლეონიძის სახ. სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი, მიხ. გედევანიშვილის პირადი ფონდი, ხ. № 85580. ავტოგრაფი.

№ 45

1912 წლის ნოემბრის 5. — სამსონ ფირცხალავას წერილი
 სანდრო შანშიაშვილისადმი

სანდრო! შენმა წერილმა მეტად არასასიამოვნო ამბავი მომიტანა, ეგრე გზააბნეულად ყოფნა როგორ იქნება! არც პოლიტექნიკუმში ხარ და არც

უნივერსიტეტში აღარაფერს არ ეწევი. დრო გავა და მერე ხელში არაფერი შეგრჩება. რა უბედურებაა! სპეციალისტობა გინდოდა და ახლა გამოდის, რომ არასპეციალისტობაც დაჰკარგე. ნეტავ სრულებით არ წამოსულიყავ ბერნიდან. არ ვიცი რა გირჩიო, ეს კია, რომ აგრე გარიყულად ყოფნა შეუძლებელია! მეტად მაკვირვებს თ. აზნაურობის დაპირების შეუსრულებლობა. იწერები პრაქტიკულ სამუშაოზე წავალო. აქედან რა გამოვა. საჭიროა ღინჯი, სერიოზული მუშაობა და არა აქეთ-იქით გაფანტვა. ე-ძის იმედი ნუ გექნება ტყუილად. თავსაც ნუ შეაწყენ და ნურც მიმართავ, ნურავითარ წერილსაც ნუ მისწერ. გიგზავნოს დანიშნული სტიპენდია და მეტი ნურა გინდა მისგან. ტყუილად თავს დაიმცირებ. შენ ჯერ ვერ შეგიგნია მაგვარ ადამიანების მიკიტნური ფსიხოლოგია!.. ეგებ ისევ ტფილისიდან გაღირსონ რამე და მაშინ ისევ დაუბრუნდი პოლიტექნიკუმს და ბეჯითად იმუშავე. საქმეს სერიოზულად მოჰკიდე ხელი: საზოგადო განვითარებასაც მიაქციე დიდი ყურადღება. ეგრე შენებურად არ შეიძლება, მოიწერე წერილი. შენი სამსონი.

გ. ლეონიძის სახ. სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი, სანდრო შანშიაშვილის პირადი ფონდი, ხ. № 20626. ავტოგრაფი.

№ 46

1912 წლის დეკემბრის 1. — სამსონ ფირცხალავას წერილი სანდრო შანშიაშვილისადმი

სანდრო! დღეს გამოგიგზავნე დაზღვეულად შენი პოემა. დაგიგვიანე, მიზეზი ის იყო, რომ მინდოდა არა გამომრჩენოდა რა, რამდენჯერმე დამჭირდა გადაკითხვა; განსაკუთრებით ძნელია ბოლო, ბრძენის ამბავი სავსებით არც ახლა მაკმაყოფილებს. მერე — აქ ქართული საღამო გავმართეთ და ამან დრო წამართვა. ამას ზედ დაერთო ერთი ახალი უბედურებაც: გარდაიცვალა ჩემი ძმის ცოლი, მე თუ ვიყავი აქ შეწუხებული, იქ სახლში ჯანმრთელად იყვნენ. ეს მაინც მანუგეშებდა.

პოემას თავის ალაგას ყველგან შენიშვნები აქვს. ასე შეასწორე და მერე ვნახოთ კიდევ! ძლიერ მაფიქრებს ბოლო. ბრძენის და ქალის შეტაკებისა. ფილოსოფიური აზრი უნდა მიეცეს, მაგრამ ისე, რომ პოემის მთლიანობას არ ეწინააღმდეგოს. კარგად იფიქრე ამის შესახებ. ეცადე, რომ გარეგნულად სამივე ნაწილი ერთი მეორის მეტი არ გამოვიდეს. პოემა მშვენიერი გამოვა. მერე და მერე უფრო მომეწონა.

როგორა ხარ, რას აკეთებ, როგორ მოაწყვე შენი საქმეები? სად ხარ, რას სწავლობ? რატომ ამდენხანს არ მოიწერე რა. ქალაქიდან მიიღე ფული? სიმონა იყო ელ-თან და ეთქვა შენზე, წერილებს მწერს, ფულს მთხოვს; დაპირებულის მეტს არ გაუზზავნიო... — ეს ცუდათ მოგივიდა; იმის შემდეგ, რაც გზის ფულზე უარი გითხრა, არ უნდა მიგემართნა. ეგ მიკიტანია, მუტრუკი, შენს გაჭირვებაში არ შევა და რაც მეტს სთხოვ, მით უფრო გაიბერება, ჯახ-

დაბას მისი თავი; თავი გაანებე, ნურაფერს მისწერ სრულებით, ნურაფრის-თვის მიმართავ. დაპირებულს ფულს ყოველთვის გამოგიგზავნის და იყოს მისთვის მიკიტნურად, წერილსაც ნურაფერს მისწერ. მერე ინანოს. შენ შენ-თვის იმუშავე, ისწავლე, ცოდნა შეიძინე და შენს მუზასაც ფრთები გააშლე-ვინე... მაგისტანებისაგან შორს დაიკავე თავი.

ჩემი ამბავი ახალი არაფერია. ისევ ისეა ყოველივე. წერილი მოიწერე მალე. შენი სამსონი.

გ. ლეონიძის სახ. სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი, სანდრო შანშიაშვილის პირადი ფონდი, ხ. № 20625. ავტოგრაფი.

№ 47

1913 წლის იანვრის 4. — სამსონ ფირცხალავას წერილი სანდრო შანშიაშვილისადმი¹

სანდრო! წერილის მოწერა არ მინდოდა შენთან. რატომ? უხალისო წერილებს იწერები, შენს წერილებში არავითარს ინტერესს არ ვხედავ, რაღაც უსიცოცხლო, უგულო, უმინაარსო წერილებია (სხვა იყო შარშანდლები) და ამისთანა წერილებზე პასუხის გაცემა სრულებით არ მიყვარს. წერილი გულახდილი ბაასია, წერილში უნდა ლაპარაკობდეს სული; წერილში უნდა სთქვა როდესაც გინდა რამე სთქვა. თორემ წერილი რომ მომწერო მხოლოდ იმიტომ, რომ რამე მომწერო, რომ რაღაც ოფიციალური გარეგანი მოვალეობა შეასრულო, ამისთანა წერილი სრულებით არ მინდა და არც რასმე გიპასუხებ. იცოდე, ამას გულმართლობით არ გწერ. ამ რამდენიმე თვის წინად გერონტის წერილი მივწერე. არა მიპასუხა რა. ასე სჯობდა, თუ არა ჰქონდა რა ჩემთან სათქმელი.

ვფიქრობ, რომ შენ ძალიან ცუდლულტობ. თითქმის არაფერს აკეთებ. იწერები რონტანის პიესა წავიკითხე და „დონ-კარლოსს“ ვთარგმნიო. მერე ეს კმარა? ასეთი უნდა იყოს შენი მუშაობა მანდ, თუ გატაცებული გაათქეცებული? თავისთავად არა მოვა რა. თუ მან კულტურულ წრეში კმაყოფილად ჰგრძნობ თავს, რა დაბრუნდები, რას ჩამოიტან თან. ყოველ განათლებულ ადამიანს თავის პიროვნებაში უნდა ჰქონდეს ეს კულტურული წრე. შენ გეჩენება იგი?

შემდეგ, რაღა იქნა შენი წყურვილი რამე პრაქტიკული ცოდნის შეძენისა, რომელიც წასვლისას გქონდა აქ? რამეს სწავლობ ისეთს, თუ ყველაფერზე ხელი აიღე და მარტო განყენებული, ერთფერი ოცნებით ცხოვრობ?

მოგონია, რომ კარგი კიდევ გადამეთვალეირებია მე შენი „ქალი გრძნეული“ — თუ შენ ჰფიქრობ, რომ საჭირო არაა, — შენ იცი. გაუგზავნე პირდაპირ „სახალხო გაზეთს“, რომ დაპეჭდონ ფელეტონებად და არა დამატებაში. გეთანხმები, რომ შეიძლება ჩემი რჩევა ბრძენოს ბოლო სიტყვების შესახებ

გადამეტებულად ეკლესიური გამოვიდეს. სიფრთხილეა საჭირო. გახსოვდეს კი, რომ ბრძენოს სიტყვებში თავიდან ბოლომდის ერთი მიზანი, აზრი იყოს, და ამავე დროს არ დაირღვეს პოემის მთლიანობა და მიზანი.

დებ. საკრებულოდან რამე პასუხის მოგივიდა?

ჩემი „კრებული“ ისევ იმ ყოფაშია!..

ელიაძის ქალების შესახებ რომ იწერები; — იქონიე თავმოყვარეობა და გაჩუმდი. თუ ვინმემ ხმა ამოიღოს, მოკლედ უპასუხე, თუ არა, იყავი შენთვის დუმილით. შენი სამსონი.

გ. ლეონიძის სახ. სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი. სანდრო შანშიაშვილის პირადი ფონდი, ხ. № 20641. ავტოგრაფი.

№ 48

1913 წლის თებერვლის 12. — სამსონ ფირცხალავას წერილი
სანდრო შანშიაშვილისადმი

სანდრო! წერილი დამიგვიანდა, შენი პოემის, ანუ უკეთ ბრძენოს მიზეზით. ოთხჯერ გადავიკითხე, ეხლაც საათზე მეტია ვკითხულობ ბრძენოს და ქალის კამათს, ვფიქრობ და გადაჭრილ გზას ვერ დავდგომივარ, ვერ გამოიმირკვევია, როგორი უნდა იყოს ბრძენოს ბუნება. იყოს იგი განყენებული, მიუკარებელი ასკეტი, რომელიც სრულიად მიუკარებელია „ქალისთვის“, თუ დაუპირდაპიროს გრძნულს — ქალს სხვა იდეალის ქალი. პირველ შემთხვევაში ბრძენო უფრო მთლიანი არსება იქნება, მაგრამ ვაითუ მაშინ პოემამ საზოგადოთ ქალის სიძულვილი აღძრას. მე უფრო მეორე შემთხვევას ვარჩევდი, მაგრამ ვერ ვეთანხმები შენს გაკამათებას ბრძენოს — ქალს შორის. ბრძენომ მოკლედ, რამდენიმე სიტყვით უნდა გამოსთქვას თავისი იდეალი ქალისა, თორემ შენ რომ გაქვს, ასე რაღაც რეზონიოლური ხასიათი აქვს მის ლაპარაკს. გარდა ამისა, არსებითაც ცთები შენ, როცა ბრძენოს ახატვინებ ქალს, როგორც ოჯახის — კერას ბურჯს, ერთის მამაკაცის მოტრფიალეს. რა არის ახლანდელი ოჯახი, როგორი უნდა იყოს მომავალში. ოჯახი ცვალებადი მცნებაა. მერე რატომ უნდა იყოს ქალი ერთის მოყვარული, თუ არ არსებობს ამის პირობები, თუ ქალსა და კაცს არ აერთებს სულიერი კავშირი?... ჩემის აზრით, აჯობებს, თუ ქალი რომ თავის გრძელს მონოლოგს ათავებს „ბრძენო, ბრძენო, მეტყვი, რომ ყოფილიყოს იგი ქალი“ — ბრძენომ იმის მაგიერ, რომ გრძელად უპასუხოს (ბრძენომ უთხრა: დიახ, ქალი... როსკივ სხეულს საწამლავად აეკლუტებ და ამშვენებ), მოკლედ 4 — 8 (საერთო სახე ქალის მშვენიერის სულითა და სილამაზით) სტრიქონით მოუჭრას სიტყვა. ამის შემდეგ შეიძლება მოჰყვეს, როგორც გაქვს გაგრძელება კამათისა: — რა ვქნა მე თუ ამა ქვეყნად ეგრე ტურფა დავიბადე და სხვ...

გარდა ამისა, საჭიროა გამოვუშვათ ერთ-ორ ალაგას მიწერილი ჩამატებანი (გადაწერის შემდეგ ჩაგიმატებია), რაიც უკვე გამოთქმულს იმეორებს.

კიდევ ვფიქრობ, გამოუშვათ რამდენიმე სტრიქონი, სადაც ქალი სინანულს გამოსთქვამს და თითქოს არ უნდა ჰანგოს დაღუპვა. ეს არ შეეფერება მის ბუნებას. ყველა ამის გამოკლება ლექსთა მიმდინარეობაზე არ მოქმედებს სრულეობით. შენ იფიქრე მხოლოდ ზემო შენიშვნაზე, როგორ მოვიქცე: თუ თანახმა ხარ, დასწერე ახლად 4-8 სტრიქონი.

სხვა ყველაფერი კარგადაა. თუმცა უნდა გითხრა, მე რომ გაგინაწილე, ის თემა სხვანაირი იყო. მე მაინტერესებდა კაცი დამონებული, დამორჩილებული სქესით, რომელსაც რაღაც სტიქიური ხასიათი აქვს. შენ პოემაში კი პირველი ადგილი უკავია ქალს დამონებულს... მაგრამ ეგ არაფერია.

კიდევ ბევრი რამ მინდოდა მეთქვა პოემის დედაზრის შესახებ, მაგრამ დაწერა ძნელია. რა კარგი იქნებოდა, რომ ეს პოემა გერონტის წაეკითხა და თავისი აზრი ეთქვა შენთვის. ამიტომაც არ მოგივიდა კარგად, რომ ბერნი დასტოვე, თუ მაქედან წადი, ისევ იქ დაბრუნდი: გერონტის კრიტიკულ-ესტეტიკური შენიშვნები შენთვის მეტად ძვირფასია.

სხვა როგორა ხარ? ახალის რასმე დაწერას ხომ არ ფიქრობ. წინად მწერდი თემას ისტორიულს, სააკაძის ცხოვრებიდან მეტად დახლართული და რთული შინაარსისა იყო. ერიდე მაგნიარს, პოემის შინაარსი ყოველთვის მარტივი უნდა იყოს და არა ათასნაირად გადაბმულ-გადმობმული. ჩემი ცხოვრების ახალი არა არის რა. თუ ამნისტია იქნა და გზის ფული ვიშოვნე, აქ აღარ დავრჩები, რასაკვირველია, და ამ თვეშივე წავალ.

ერთი კვირის შემდეგ კიდევ გადავიკითხავ „გრძნელს ქალს“, ეგებ ახალი რამ ვიფიქრო.

შენ რაც მოგწერე, იმის შესახებ მოისაზრე. თუ ჭკუაში არ დაგიჯდეს. დავტოვოთ, როგორც არის. მე მაინც იმას ვამბობ, რომ შენი დადებითი დახასიათება ქალისა მეტად მკრთალია. ეგ ხომ საზოგადოთ მეტად ძნელია, როგორი უნდა იყოს ქალი. ბრძენთა ბრძენი თუ იტყვის: ბრძენი გაუბრძნის და სწყყევლის ამ შენს „გრძნელს ქალს“ მაგრამ, როგორ შეიყვარებდა? ამის თქმა ძნელია. ამიტომ, მოკლედ მოსჭერი.

იფიქრე და მომწერე—„დონ-კარლოსს“ მალე გაათავებ? წერილები მოიწერე. შენი სამსონი.

გ. ლეონიძის სახ. სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი. სანდრო შანშიაშვილის პირადი ფონდი, ხ. № 20644. ავტოგრაფი.

№ 49

1918 წლის მარტის 12. — სამსონ ფირცხალავას წერილი

სანდრო შანშიაშვილისადმი¹

სანდრო! შენ მართალი არა ხარ.

თუ ქალი მამაკაცში მამალს უნდა ეძებდეს... მაშინ რაღათ ებრძვით შენ და შენი ბრძენი ქალს გრძნელს? რასლა უწუნებთ... მაშ რა დაუშავებია? არა-

¹ წერილს თარიღთან მიწერილი აქვს მისამართი: „როსტოვი, პუშკინის № 183“.

ფერი. შენი შეხედულების წინაშე ქალი გრძნეული მოქმედობს სრულიად თანახმად შენის ლოლიკისა.

ხოლო მართალია ბრძენის შეხედულობით? არა! და რატომ? ქალი გრძნეული არის სახე სხეულისა, ხორცისა. იგი განხორციელებული შიმშილია სხეულის სქესურ თვისებისა. მასში მარტოოდენ ხორციელობაა; არ არის სულიერობა. ბრძენი ებრძვის მას, როგორც უსულო ქმნილებას. ამიტომ არ გვაკმაყოფილებს ქალი გრძნეული. იგი არ არის გამონატულება ქალისა მორთულისა არა მხოლოდ სხეულის სიმშვენიერით. რატომ გვიზიდავს ნესტანი და თინათინი (მე უფრო უკანასკნელი)? რატომაა საოცნებო თამარი, ქეთევანი, ორლენელი ქალი? თუ გვზიზიდავს ღიმილი ქალისა, რომლის უფრო — მზაკვარის და წყეულის, თუ, თუნდ მამულის დიდისა. თუ ტკბილია კოცნა ქალის ლამაზის, ერთნაირად დაგვატკბობს ქალის გესლიანისა და ქალის ჭირთა შემსუბუქებელისა, მეგობრისა?

არა, არა! ქალის არსებიდან სულიერების გამორიცხვა ყოველად შეუძლებელია, რამდენად მამაკაცი არაა მასეთი ხორციელი არსება, იმდენად მას არ შეუძლია დაკმაყოფილდეს მხოლოდ ხორციელი ქალით. ბრძენი შეიძლება ცოტა განყენებული ტიპია, მაგრამ რასაც ის თხოულობს, ამას მოითხოვს ყოველი ჭეშმარიტი ადამიანი...

მართალია, ბრძენომ არ უნდა დასტოვოს ისეთი შთაბეჭდილება, თითქოს იგი ქალის წინააღმდეგი იყოს (ის ებრძვის ქალს გრძნეულს, ხორციელს, მაგრამ განა საჭიროა, რომ სეზონიურობა დაიწყოს და მქადაგებლის როლი იკისროს? ბრძენი საზოგადოთ ასეთი კაცია, რომელიც ბევრს არ ილაპარაკებს. ქალი-გრძნეული იმდენად ა რეგუება მის ბუნებას, რომ გრძელს ბაასს არ გააბამს იმასთან.

მერე კიდევ იმას გაგიმეორებ, რომ შენი (ბრძენოს პირით) დადებითი დახასიათება ქალისა არ არის კარგი, სრული, ძლიერი. ვერ ახდენს შთაბეჭდილებას...

მიუხედავად ყოველივე ამისა, გადავწყვიტე, არაფერი შევასწორო პოემაში; დარჩეს როგორც არის. ასე განვიცდია შენ, ასე შეეთვისება შენს ღღევანდელს მსოფლმხედველობას, ინდივიდუალობას. გამოვუშვი ორიოდ მცირე ადგილი.

გაზეთს ისევ სჯობია, „გრდემლში“ დაიბეჭდოს. ერთად რომ დაიბეჭდება, სულ სხვაა, ვიდრე ნაწყვეტ-ნაწყვეტად. ამ ღღევებში გავუგზავნი გ. რცხილაძეს, წერილი მისწერე. ამბობ, პროზით რომ დამეწერა, უკეთესი იქნებოდაო. არა, ლექსის და პროზის ძალა ერთია? ამნისტიამ იმედები გაგვიცრუა. მე ნოემბრამდის კიდევ ამ დაქცეულ ქვეყანაში უნდა დავრჩე. როგორ ვოცნებობდი რომ ზაფხულს საქართველოში შევხვდებოდი: რა მშვენიერია იქ გაზაფხული — ბაღში, ტყეში, მთაზე! ხშირად მოვიგონებ სიმწარით მცხეთას — მირიანეს მონასტერს, ბეთანიას...

„დონ-კარლოსს“ ბარემ ნუ დაავგიანებ.

საკვირველია, რომ თ. აზნაურობამ უარი შემოგითვალა. რა მომიზეზებს? სრული სამუდამო უარია? მარტო აქაური სტიპენდიით როგორ იცხოვრებ მანდ? შენი სამსონი.

გ. ლეონიძის სახ. სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი. სანდრო შანშიაშვილის პირადი ფონდი, ხ. № 20649. ავტოგრაფი.

№ 50

1918 წლის აპრილის 13. — სამსონ ფირცხალავას წერილი სანდრო შანშიაშვილისადმი

სანდრო! არჩილის სიკვდილი დიდი დანაკლისია. ბევრი ღირსებით იყო შემკული. პირადად მე განსაკუთრებით მიყვარდა მისი სულიერი სინაზე. ეგეთი პიროვნება ჩვენში ძლიერ იშვიათია. ვიგონებ უკანასკნელს გამოთხოვებას — შედარებით კარგად იყო და მე ფიქრად არ მომსვლია რომ წამარადისოდ ვეთხოვებოდით ერთმანეთს...

წიგნის მოწერა დამიგვიანდა. წერილები მოიყრის თავს და ხანდახან მარკების ფულიც არაა. ღია ბარათი კი გამოგიგზავნე ბერძნულში იმის იმედით, რომ იქ იქნებოდი გერონტისთან. ეს ალბათ დაიკარგა. „გრძნეული ქალი“ დიდი ხანია გ. რცხილაძეს გავუგზავნე „გრდემლისათვის“. დავტოვე, როგორც იყო, ხოლო მცირე ადგილი შევასწორე — რამდენიმე სტრიქონი გამოვსტოვე. რაც არის — არის. იგი შეეფერება შენს ეხლანდელს მსოფლმხედველობას და შესწორება-შეკეთებით ვაითუ მთლიანობა დაჰკარგოს. ერთად რომ ვცოფილიყავით, სხვაა და შორიდან მოწერა, გადმოცემა ყველა ჩემი შთაბეჭდილების — შეუძლებელია. გ. რცხილაძეს შევეკითხე, დაჰბეჭდავენ თუ არა. გავიგე „ლეონიანია“ (ასეა, მგონი, სათაური) დაგიწერია. ამის შესახებ აქაც გითხარი შარშან, არ მომწონს ეგეთი შინაარსი — მეტად გადახლართული, გადაბმულ-გადმობმულია. ნაწარმოების პირველი ღირსება კი ისაა, რომ სადა, მარტივი იყოს. მაგისტანა თემებს თავი გაანებე.

მშვენიერი აზრია, რომ შილერს და გოეტეს თარგმნას მოჰკიდე ხელი. ამას შენი ნიჭის განვითარებისათვის დიდი მნიშვნელობა ექნება და თანაც მაგისტანა კლასიკების ქართულად გადმოღება მეტისმეტად გაამდიდრებს ჩვენს მწერლობას. „ორლენელ ქალს“ გიშოვნი. „ფაუსტი“ პროზით ნათარგმნი მე მაქვს. დროებით მარტო რომ თარგმნას მოჰკიდო ხელი, აჯობებს. შილერი, შილერი განსაკუთრებით რა საყვარელი პოეტია! როგორ აღფრთოვანებას იწვევს ადამიანში! არ დაგავიწყდეს „მარიამ სტიუარტიც“ „ვალენშტეინი“ (შესანიშნავი ტიპი ვალენშტეინის ქალი)...

ვწერდი უკვე, რომ „კრებულისათვის“ ხუთი თუმანი მივიღე და მაშინვე გავუგზავნე. კიდევ დაჰპირდნენ ქუთაისიდან, მაგრამ აქამდის არა არის რა. წიგნი თითქმის გათავებულია, ოცილა გვერდია დასაბეჭდი. აქ სააკაშვილი რო-

მაა, ვაჭარი, იმას მოველაპარაკე. ჯერ დამპირდა, მაგრამ მერე იმიკიტნა... ასე თუ ისე, როგორმე ამ გაზაფხულზე რამე უნდა ეშველოს წიგნს.

პ. სურგულაძე უცხოეთიდან დაბრუნებული აქ დასახლდა, ერთი კვირაა უკვე. ძალიან ნანობს თავისუფლების ქვეყნის დატოვებას.

ახალი ამბავი ჩემი უბედო ცხოვრებისა: გუშინწინ ქალაქი მივიღე, რომ განმათავისუფლეს და ნება მეძლევა სამშობლოში დაბრუნებისა. ერთ კვირაზე წავალ, როგორც ცოტა გულს მოვაგვარებ, ასე რომ შენ წერილები აწ უკვე ტფილისში გამომიგზავნე წ. კ. საზოგადოებაში.

ხომ არ ცუდლუტობ და კარგად მეცადინეობ! ბევრი და დაკვირვებით იკითხე, მწერდი, რის ც-ემ წერილი მოგწერა. შენ ალბათ ლათაიები გაუბი. გახსოვდეს მუდამ, რომ მაგისტანა ადამიანთან ყოველთვის მეტად ენა-ძვირი იყავი. თუ რამ მოგწეროს, მოკლედ და მოჭრით უპასუხე. ასე სჯობს შენთვის. მიკიტანთან სხვაფერ არ ივარგებს.

დაწვრილებით მომწერე ქალაქში შენი ამბები. მე მოვიკითხავ, ეგებ წ. კ. საზოგადოებამ იკისროს „დონ კარლოსის“ გამოცემა. გაზეთში ეწერა, რომ თავად აზნაურთა საკრებულომ ფული დაგინიშნა, ხომ მართალია! ერთს კარგს ფოტოგრაფთან შენს კარგს სურათს თუ გააკეთებინებ და გამოგზავნი, ცუდი არ იქნება. თუ ტფილისში ქონებრივად მოვეწყვე როგორმე, კარგია. მინდა, ზაფხულში ორი თვე სადმე, ტყეში — სოფლად გავატარო. რა მშვენიერებაა მწვანე ბალახი და ხე-ტყე!.. იყავი კარგად და იმეცადინე ბეჯითად! შენი სამსონი.

გ. ლეონიძის სახ. სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი, სანდრო შანშიაშვილის პირადი ფონდი, ხ. № 20643. ავტოგრაფი.

№ 51

1913 წლის მაისის 4. — სამსონ ფირცხალავას წერილი

სანდრო შანშიაშვილისადმი

სანდრო! მე აგერ ათი დღეა აქ ვარ, ტფილისში. ვერ წარმოიდგენ რა სიხარული, რა ნეტარება განვიცადე სამშობლოში დაბრუნების გამო! მოკლედ, ამას გაზეთში წაიკითხავდი... რა მშვენიერი ქვეყანა გვაქვს, რა მდიდარი წარსული, რა გონიერი ცოცხალი ხალხი გვყავს! ხოლო რა საძაგელია ჩვენი აგრე წოდებული საზოგადოება, ინტელიგენცია! განა გვეპატიება, რომ არ ვუპატრონოთ ასეთს სამშობლოს არ უწინამძღვროთ ასეთს ხალხს? ერთი კი უნდა გითხრა, რომ ამ ორ ნახევარ წელიწადში ცხოვრება წინ წასულა. ეს ყველაფერს ეტყობა, ეს ყოველად უეჭვოა. ტფილისი კი ისე გამშვენიერებულია — თუმცა ყოველთვის მშვენიერი იყო — რომ მე პირდაპირ შეყვარებული ვარ. სულ დავესივნობ, ვუცქერი აღტაცებით და ვერ გამძღარვარ მისი სილამაზით!

„გვირგვინს“ ამ დღეებში ასე თუ ისე გამოვცემ და მაშინვე გამოგიგზავნი. „ნაკადული“ დამპირდა შენს ფულს.

მე ჯერ ლუარსაბთან ვარ ბინად. ამ დღეებში მირიანთან ავალთ და შენ მოგიგონებთ. ზაფხულში სადმე აგარაკად წავალ, ცოტა ხნით მაინც, უფრო ბაკურიანისაკენ. იქით კვირაში ქუთაისში ავალ კუჭოს საფლავის სანახავად და მერე სოფელში ორი-სამი დღით. შემდეგ ვეცდები აქ მოვეწყო როგორმე.

შენი პოემა გ. რცხილაძეს ჯერ არ წაუკითხავს, სხვებმა წაიკითხეს და შესწორება თქვესო. დაწვრილებით რო გავიგებ, მოგწერ.

წიგნებს გამოგიგზავნი, მანამდე ხომ „ფიესკოს“ სთარგმნი.

იყავი კარგად და წერილები ხშირად მოიწერე. სურათს ალბად მივიღებ. მე ზაფხულში გადავიღებ და მაშინ გამოგიგზავნი. ადრესი იგივე. შენი სამსონი.

გ. ლეონიძის სახ. სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი, სანდრო შანშიაშვილის პირადი ფონდი, ხ. № 20653. ავტოგრაფი.

№ 52

1913 წლის ოქტომბრის 10. — სამსონ ფირცხალავას წერილი სანდრო შანშიაშვილისადმი

სანდრო! ჩემო სანდრო, გეწყინებოდა, რომ ამდენ ხანს წერილი არ მოგწერე და ვიცი, ამას ჩემს უმეგობრო გულს მიაწერდი. ეს დიდი შეცდომა იქნება. ჩემი მეგობრული გული ყველაფერზე უფრო სანდო უნდა იყოს შენთვის. მე ამიდივით არ ვიცვლები...

გეტყობა, კარგის გუნებით ვერ ჩასულხარ შენს ლაიპციგში, მაგრამ, სამაგიეროდ, სიმხნევე გაორკეცებულა შენი და თუ დიდხანს გასტანა, აქამდის ბევრს რასმე დაამუშავებდი.

კლდესავით შეხვდი ყველას და ყველაფერს. ერთს ბერძნის ფილოსოფოსს მოსამსახურე გაექცა და მეგობრებმა უთხრეს: უმისოდ გაგიჭირდება ცხოვრებაო. ბრძენმა უპასუხა: თუ ჩემი მოსამსახურე უჩემოდ გაძლებს, განა მე კი ვერ გავძლებ უიმისოთო!

შენც აგრე სიტყვი. შენს შენს პიროვნებაში ხარ და ყველაფერს მანდ უნდა ჰპოვებდე. როდესაც შენს პიროვნებას, შენს შემოქმედებას უმწვერვალესამდე ამაღლებ, დარწმუნებული იყავი, სიტყვა შენი იქნება ხმალი შენი!

მართალია, ხანდახან მატერიალურ სიამოვნებას ძალზე ეწაფები, მაგრამ ეს შენი წარმავალი მე-ს განცდაა. შენი უძლიერესი, უკვდავი, უდიდესი მე შენი სულიერობაა და უმწვენიერეს, უმაღლეს ნეტარებას ამ სულიერებაში ჰპოვებ. ეს ხომ შენი პოეზიაა, ეს ხომ შენი ცხოვრებაა, ოცნება.

მაშ, მიჰყევი ამ გზას.

„გრძნეული ქალი“ რომ შეასწორო, გამოგზავნე. თუ „გრდემლი“ არ იქნა მალე, ისევ „სახალხოში“ დავაბეჭდვინოთ. შენს სურათსაც მოვათავსებინებ.

მეტად სასიხარულოა, თუ თარგმანებს მუყაითად შეუდგები. ჯერ კიდევ

ვერ დავლაგებულვარ; ამ დღეებში მოვეწყობი და რუსულს „ფაუსტს“ გამოგიგზავნი.

შენ იმუშავე, იმუშავე ყოჩაღად და ყველაფერი მოვა. რძალი — ზენარიც მოვა, შენი სატრფო, ამის ეჭვი ნუ გაქვს. ვარდიამ თუ არ მოგხიბლა.

მ. ქორიძეს ვურჩიე „მეფე-მგოსნის“ დადგმა. კიდევ მოვილაპარაკებთ ამის შესახებ. ვ. გუნიას „დონ-კარლოსს“ სდგამს თავის ბენეფისად.

რას აკეთებ, როგორ ხარ, როგორ მეცადინეობ? მომწერე დაწვრილებით. გაზეთს მიიღებდი, როგორც მთხოვე. სარაჯიშვილის ცოლი რად ვერ ნახე. მე ბანკში მხოლოდ დროებით მიმიწვიეს. მალე თავს გავანებებ, სხვა მოვა და მე გაზაფხულამდე უნდა მოვიცადო.

მალე მოიწერე წერილი. არ გეწყინოს ჩემი წერილის დავგიანება.

(.....)-ს რომ შენი ლექსი მიუთვისებია, ამას ყურადღებას ნუ მიაქცევ. მე წერილებს არ დავაგვიანებ. ახალი არაფერია აქ. შენი სამსონი.

გ. ლეონიძის სახ. სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი. სანდრო შანშიაშვილის პირადი ფონდი. ხ. № 20631, ავტოგრაფი.

№ 53

1913 წლის დეკემბრის 3. — სამსონ ფირცხალავას
წერილი სანდრო შანშიაშვილისადმი

სანდრო! ამ წერილს გზიდან გწერ. წერილი მიტომ დამიგვიანდა, რომ დაულაგებელი ვიყავი. ერთი კვირაა რაც ბინა ვიშოვნე და მოვეწყვე.

ქალაქში რომ დავბრუნდები, წერილს უთუოდ მოგწერ დაუგვიანებლად.

„გრძელთა ქალის“ შესახებ ჩემი აზრი იცი. ეხლანდელი სკობს, ხოლო ბრძენის დასახული იდეალი ქალისა მაინც არ მაკმაყოფილებს, კიტა აბაშიძეს წავაკითხე: კარგიაო, მოეწონა. გერონტის აზრს შენ ტყვილად გაუჯავრებია (გერონტიმაც მომწერა, ალბად თუ ეწყინა ჩემი შენიშვნებით), რაც უნდა გითხრას, მისი აზრი და შენიშვნა ყოველთვის ყურადსაღებია. მკაცრი კრიტიკა აუცილებელია. რომ გადაგარჩინოს თავისთვის გაზვიადებისაგან და ამით ნიჭის შესუსტებისაგან. ყოველთვის ნაკლებს აზრის უნდა იყო შენის ღირსების შესახებ, ვიდრე სინამდვილე. მეც მითქვამს, რომ შენს შემოქმედებას ჯერ კიდევ ბევრი რამ აკლია. საჭიროა გაღრმავება, მეტის განცდა. ამას ახლაც გავიმეორებ, რომ მუყაითად და ბეჯითად იმუშაო...

„ფაუსტის“ რუსული თარგმანის ორ ცალს მიიღებ, თუ უკვე არ მიგიღია. წერილს მოგწერ მალე. შენი სამსონი.

გ. ლეონიძის სახ. სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი. სანდრო შანშიაშვილის პირადი ფონდი. ხ. № 20627, ავტოგრაფი.

№ 54

1913 წლის დეკემბრის 15. — სამსონ ფირცხალავას
 წერილი სანდრო შანშიაშვილისადმი

სანდრო! გუშინ ღია ბარათი მოგწერე, მაგრამ ადრესი იყო შეცდომით და-
 წერილი და ალბათ დაიკარგებოდა.

შემთხვევით რამდენიმე დღით მოსკოვში მომიხდა ჩამოსვლა და ამ ბარათს
 აქედან გიგზავნი. სამ დღეში ისევ გავბრუნდები აქედან. საინტერესოა აქ არა არის
 რა, გარდა სამხატვრო თეატრისა, რომელსაც სამჯერ მაინც ვინახულებ.

ქალაქიდან წერილის მოწერა მიტომ დამიგვიანდა, რომ დაულავებელი ვი-
 ყავი. ათი დღეა, რაც ბინა დავიჭირავე და მოვეწყვე ასე თუ ისე.

ბანკში აღარ ვარ უკვე. სხვა კანდიდატი მოიწვიეს. მპირდებიან ზაფხულის-
 თვის მოვიცადოთ.

„გრძნეული ქალი“ გულდასმით წავიკითხე. ეხლანდელი სახე სჯობია წი-
 ნანდელს.

კიტა აბაშიძეს წავაკითხე, მოეწონა. ხოლო ესეც იმას ამბობს, რომ ქალის
 დადებითი სურათი ბრძენოს დახატული ვერ არის სრული. პოემა აქა მკვს და
 აკაკი ფალავასაც ვაჩვენე; მან სცენის მხრით განიხილა და ძლიერ კარგი იქნება
 წარმოსადგენადო.

„მეფე მგოსნის“ დადგმის შესახებ კიდევ ველაპარაკე დრამ. საზოგადოების
 გამგეობას. უნდათ, მაგრამ ხარჯი აჩერებთ, „ფული არა გვაქვსო“. „გრძნეული
 ქალი“ რასაკვირველია, უფრო სცენიურია, თუმცა მეტს ხარჯსაც მოითხოვს.

რატომ გაუჯავრდი გერონტის მკაცრი კრიტიკისათვის? თვითონაც მომწერა
 წერილი, ალბად ეწყინა ჩემი შენიშვნებით. ამაშიც შემცდარი ხარ. მაგვარი კრი-
 ტიკა უფრო სასარგებლოა და ძვირფასი შენთვის. გერონტიმ რაც უნდა გითხრა,
 ყოველთვის უნდა დააფასო და ყურად იღო. კიდევ რომ გადაამეტოს სუსტი მხა-
 რეებში შენი ნაწარმოებისა, მაინც ეს სჯობს, ვიდრე გადამეტებული ქება, მერე
 კიდევ დაუსაბუთებელ უნიადაგო ქებას შეუძლია მედიდურობას მიგაჩვიოს და
 გადაჭარბებული აზრის შეიქნე შენი ნიჭის და ღირსების შესახებ, ამაზე ცუდი
 კი არა არის რა. როდესაც კაცი შენს ნაკლზე მოგითითებს, ეს გულში ჩაგახე-
 დებს. მეც ბევრჯერ მითქვამს და ეხლაც გეტყვი: შენს შემოქმედებას სჭირია კი-
 დევ მეტი სიღრმე, უფრო ძლიერი განცდანი, მეტი სისრულე!

როგორ მუშაობ? ბეჯითად თუ ცუდლუტურად? რას უფრო ეტანები? მოუწ-
 ხენში გადასვლა კარგია მრავალის მხრით.

„ფაუსტის“ ორს რუსულს თარგმანს მიიღებდი. შენს გამოგზავნილს ნაწყ-
 ვეტს დავაბეჭვდინებ. „გრძნეული ქალის“ დაბეჭდვის შესახებ ჯერ არა ვიცი რა
 თუ გაზეთი გავადიდეთ, ფელეტონებად გავუშვებთ.

დიდი რამ ორიგინალური ახალი ჯერ ხომ არაფერი გიფიქრია? ნუ აჩქარდე-
 ბი, გ. სააკაძის შესახებ ის უნდა გითხრა... კარგად უნდა შესწავლა.

მომწერე ვრცელი წერილი. შენი თხოულებათა გამოცემის შესახებ ჯერ

ვერა რა მოვახერხე. ვნახო, ნაშობვეს ეგებ რასმე გარკვეულს დავადგე. შენი სამსონი.

გ. ლეონიძის სახდ. სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი. სანდრო შანშიაშვილის პირადი ფონდი. ხ. 20627, ავტოგრაფი.

№ 55

1913 წლის დეკემბრის 16. — სამსონ ფირცხალავას
წერილი სანდრო შანშიაშვილისადმი

სანდრო! ყველაზე უწინარეს „უგვირგვინო მეფეთა“ შესახებ: კარგია, მომეწონა, არ მეგონა თუ ასე საინტერესოდ დაამუშავებდი სადრამო შინაარს. გიორგი სააკაძე გაგიიდეალურებია. ჩემის აზრით, ეგ სინამდვილეს არ შეეფარდება, მე წარმომიდგენია სააკაძე, როგორც ქეთევან დედოფლის მოპირდაპირე ადამიანი: ქეთევანი მაღალი მიზნისაკენ წმინდა გზით პიდის, გიორგი კი უკეთურის, ბოროტის, ამიტომაც უკანასკნელი მარცხდება და ბოლოს და ბოლოს ქეთევანი გამარჯვებული გამოდის იდეურად, რადგან შაჰ-აბაზმა მას სულიერ სიძლიერე ვერ მოსტეხა, ვერ დაიმორჩილა.

მაგრამ პოეტურ შემოქმედებაში თავისუფალი ხარ, თუ მხატვრულ მთლიანობას და ლოდიკას არ დაარღვევ, შენი გიორგი შესაძლებელია ასე და მისი გაიდეალურობით უკეთ ახასიათებთ მაშინდელი ფეოდალების გათახსირებას და მათს სახელმწიფოებრივის აზრის წინააღმდეგ ბრძოლას. ამიტომ ერთხელ არჩეულს გზას ნუ გაამრუდებ და სხვა ნაწილებშიაც დაიცავი ერთხელ მიღებული შეხედულება.

ალბათ ტრილოგიას დაწერას ფიქრობ. მაგრამ ისტორია შეისწავლე კარგად და თუ ისტორიულ პირებს შეცვლი, ისტორიული სული ოდნავად არ უნდა შესცვალო და იმ დროის იდეალები, სულისკვეთება გაუზრუნველად უნდა დავიხატო.

ზოგიერთი კერძო შენიშვნა: გიორგი რომ მეფეს საქართველოს გაერთიანებას და აყვავების სურათს დაუხატავს პირველ მოქმედებაში, რაღაც უცებ შესწყვეტს ბაასს და წინსვლას დააპირებს...

სრულიად უნდა გამოუშვა პირველი მოქმედების მეორე და მესამე სურათები. ეს არაფერს ჰმატებს პიესის განვითარებას. თუ გინდოდა გიორგის დახასიათება როგორც სარდლის, როგორც უშიშარის, თავგამოდებულის მამულიშვილისა, ეს შეგეძლო მოთხრობითის ეპიზოდიურის საწეალებით და ეს არც იმდენად საჭიროა. თუ გაინტერესებს თევდორე მღვდლის ამბავი, ესეც შეუძლია ვისმე მოგვითხროს. მერე ხომ იცი, ომის წარმოდგენა როგორ სამახინჯო გამოვა ჩვენს სცენაზე.

თეკლეს სახე მკრთალია. მასში უფრო ძლიერ უნდა სჩანდეს — ერთის მხრით უსაზღვრო სიყვარული ქმრისადმი და მეორეს მხრით აუცილებლობა თავის განწირვისა, განშორებისა მეფის დასაცავად, მშვიდობიანობის ჩამოსაგდებად.

გეტყობა პიესა ჩქარა დაწერილია და ენა ზოგან ჰკოჭლობს.

ამ დრამის წარმოდგენა ახლავე შეიძლებოდა, მაგრამ არ მივცემ დიდმარხვამდის. ჯერ „მეფე მგოსანი“ ნახონ. რეჟისორი მ. ქორიძე ძლიერ მონდომებულია დადგმას, ხოლო გამგეობა ხარჯს ერიდება და საქმე კიდევ გადაუწყვეტელია.

„გრძელი ქალის“ შესახებ განა არ მოგწერე. იგი გადავეცი აკ. ფალავას, რომელიც სამხატვრო თეატრში რეჟისორის თანაშემწეა; უნდა იქ დაამზადოს ესკიზები მისთვის და ეცადოს გაზაფხულზე დადგას აქ. ამიტომ მთხოვა მანამდის ნუ დაჰბეჭდავთ. ადრევე.

ტეგორეს ლექსები გამოგზავნე საჩქაროდ.

„კლდე“ რამე ორიოდ ლექსი მიეცი და თხოვე გაზეთი, გამოგზავნიან, სხვა კარგად იყავი და ბეჯითად იმუშავე. იკითხე და ისწავლე მუყაითად. შენი სამსონი.

გ. ლეონიძის სახ. სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი. სანდრო შანშიაშვილის პირადი ფონდი ხ. № 20652. ავტოგრაფი.

№ 56

1914 წლის იანვრის 27. — სამსონ ფირცხალავას წერილი სანდრო შანშიაშვილისადმი

სანდრო! ვისწრაფი გამოგცე პასუხი შენს წერილზე, თუმცა უნდა იცოდე, საშინელ გუნებაზე ვარ და დალაგებით ვერას მოგწერ.

მერე მაგ ტემას მაშინ განვიცდიდი, მრავალი გრძნობა და სურათი იყო აღძრული მაგის შესახებ ჩემში, ახლა კი თითქმის გაიფანტა და მკრთალ აჩრდილებს თუ გავაცხობველებ.

შენი აღტაცება ღიმილით წავიკითხე და სიხარული შენი გავიზიარე. ხომ იცი, როგორ გამახარებს, თუ კარგს რასმე დასწერ, თუ შენი წინაგრძნობა არ გატყვილებს და საქმეს აგრე დაავგირგვინებ, ვაჟას გეტყვი. პოემის სახე რომ ავირჩევია, ჯობს, ეგ უფრო გეხერხება. სათაური იყოს „ქალი“ ან „სამი ძმა“. ეგეთი ზელოვნური სახელი, შენ რომ გიფიქრია „დედოფალი ტურფა ქალი“, არ ივარგებს. არც გმირებისათვისაა საჭირო „ჰანგო“, „გმირო“ და „ბრძენო“. დაარქვი ჩვეულებრივი სახელები, მგოსანს — არჩილი, რაინდს — ლევანი, განდეგილს — გიორგი და სხვა. რა სახელებიც გიყვარდეს თვითონ შენ.

ეცადე გადამეტებული სხოლასტიური ლაპარაკი არ იყოს ბევრი. საქმე სურათებია და გრძნობა. ყველაფერმა სავსებით, ძლიერად უნდა გვაგრძნობინოს პოემის დედასაგანი. შენი განცდანი ჩვენც უნდა განვიცადოთ. უნდა წარმოიდგინო სქესობრივი ძალა, ქალი, როგორც საშინელი სტიქია, სფინქსი, გველეშაპი, რომელიც ყველაფერს შთანთქავს, იმორჩილებს, სპობს: — რასაკვირველია, მეორე მხარეც აქვს — სიმშვენიერე, სინაზე, სიყვარული, ნეტარება. ეს არ დაივიწყო. მაგრამ ეს ხომ რაღაც ძალდატანებითია, არა ჩვენს ნებაზე დამოკიდებული, არა გონებას მოსურვებული. მიგვიზიდავს ქალისაკენ რაღაც შეუზღებელი ძალა,

რომელიც გზაში ყველაფერს ამსხვრევს. აი საწინელება, სტიქიანობა ამ ძალისა უნდა დაგვიხატოს. ამას უნდა გაუსვა ხაზი პოემაში.

განდეგილი რას ეტყვის? აქ უნდა გამოიჩინოს შენი შემოქმედება. ქალი მშვენიერებაა, სიყვარული, ნეტარებაა, მაგრამ იგი ძალით შემოგვეჭრება და თავის გზაზე ყოველივეს სპობს, მიზნის მისაღწევად არას ერიდება, არავითარ საზიზღრობას, სასტიკობას, უსამართლობას, არ გაურბის, იგი ყველაფერი ხდება, ბოლოს და ბოლოს მიწად ხდის ადამიანს. ქალის სიტყვები? სინაზე. სიკეთე, ღმობიერება... გაიხსენე, ოტელო როგორ დააღბო ნაზმა დეზდემონამ, თამარმა როგორ დაიმორჩილა ვეფხე, ორლეანელმა ქალმა როგორ ააფრიალა თავისუფლების დროშა. ქალს ღირსება ბევრი აქვს, მაგრამ დედააზრი შენი პოემისა ქალობის მეორე მხარე უნდა იყოს, რაც ზევით გითხარი.

გიგზავნი ჟურნალიდან ამოჭრილს ბიბლიოგრაფიულ ცნობას ქალების შესახებ. წაიკითხე ფლობერის „ანტონის ცთუნება“.

ბოლო არ გააფუჭო. ქალი დამცირებული, დამარცხებული, მიწასთან გასწორებული მაინც ბოლოს იმედს არ ჰკარგავს და აღსდგება მუქარით, ბრძოლის გასაგრძელებლად. არ დაგავიწყდეს თავში: ეზოში კაცთა თავები ჰკიდია სარეზზე — ეს ქალის მსხვერპლებია.

ქალმა მგოსანთან და რაინდთანაც უნდა გადაგვიშალოს მთელი თავისი სიკეკლუცე, სინაზე, ხოლო უმაღლეს წერტილამდის ადვიდეს განდეგილთან. განდეგილი ადვილად ვერ იმარჯვებს. მასში დიდი ბრძოლა ხდება. ქალი უნდა აღნობდეს, ათრობდეს სიმშვენიერით, განდეგილში უნდა იფეთქოს დაღუმებულმა სქესობრივმა სტიქიამ. ქალი ბოლოსდაბოლოს ერტს, მხოლოდ ერტს კოცნას სთხოვს... მაგრამ არა, განდეგილი გონს მოვა და კიდევ მეტის სიმკაცრით ებრძვის.

ქალი იმდნად კი არ ალაპარაკო (ესეც დიდათ საჭიროა თუმცა), რამდენად მისი სხეულის სიმშვენიერით, თვალებით, ხმით, სურათებით ამოქმედო...

სხვა შენ იცი, შენ იცი—რა გადავიკითხავ, მაშინ გამოგებაასები. შენი სამსონი. კრებული ახალი არაა რა.

გ. ლენინის სახ. სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი. სანდრო შანშიაშვილის პირადი ფონდი. ხ. № 20629, ავტოგრაფი.

№ 57

1914 წლის თებერვლის 1. — სამსონ ფირცხალავას წერილი სანდრო შანშიაშვილისადმი

სანდრო! შენი „უგვირგვინო მეფენი“ ხუთშაბათს, 16-ს იანვარს, წარმოადგინეს ქართულ თეატრში და სუსტი შთაბეჭდილება მოახდინა.

ისიც უნდა გითხრა, რომ პიესა ცუდად დადგეს: შეამოკლეს და უცბად, ორ დღეში მოამზადეს, მაგრამ უმთავრესი მიზეზი სუსტი შთაბეჭდილებისა მაინც თვით პიესაში ვეძიოთ.

„სახ. გაზეთში“ წაიკითხავ ჩემს რეცენზიას: ორი რეცენზია სხვაც გამოგიგზავნე და, თუ კიდეც იქნა, იმასაც გამოგიგზავნი.

ჩემს ნათქვამს უნდა დავუმატოთ: უფრო გაშალე სააკაძე და მეტი ასპარეზი მიეცი მის სიტყვას და საქმეს, თორემ სულ შადიმანია წინ წამოყენებული, და მოწინააღმდეგე ბანაკი კი მიჩრდილულია. მერე კარგი იქნება, როგორც გწერდი, თეკლეს პიროვნება უფრო გააცხოველო, იგი მონაწილე გახადე და ქომაგი ძმის აზრებისა და მასთან უფრო გააძლიერე და გაანაწე მისი სიყვარული მეფისადმი.

პირველი მოქმედების მეორე და მესამე სურათი საჭირო არაა.

მთელი პიესა გარითმე, ეს ხომ ადვილია შენთვის და ენას უფრო დაუჟვირდი. ხელნაწერში აქა-იქ რუსიციზმებია.

არ ვიცი, შეიძლება კარგი იქნებოდეს, თუ შადიმანის და სააკაძის მომხრეებს მეტს აქტიურობას გამოაჩენიებ. შენს პიესაში ხომ ორი პოლიტიკური მოძღვრება ებრძვის ერთმეორეს და არა პიროვნებანი.

ზოგიერთმა მაყურებელმა ისიც მითხრა, მოქმედება ცოტა არისო. ეს მთლად მართალი არაა.

ასე თუ ისე, პიესას თუ შეასწორებ და გარითმავ, ეს დაუყოვნებლივ უნდა გააკეთო, რადგან დრამა 15 თებერვალისთვის (28 თებ. ახალი სტილია), ან 20-სთვის მაინც უკვე აქ უნდა გვქონდეს. გაზეთის პრემიის პირველი წიგნის ბეჭდვას ვიწყებთ და შენი დრამა პირველ რიგში უნდა მოთავსდეს უთუოდ. მე ვიკისრე ამის თავდებობა და შენ იცი, როგორ არ გააცრუებ ჩემს დაპირებას...

კარგს იზამ, თუ პიესას ორივე რედაქციით გამომიგზავნი უკან, ახალს და ძველსაც.

იტყობინები ახალს პოემას „ივერიკოს“ ვსწერო. უნდა გაგიმეორო წინანდელი. მეტად ჩქარობ წერას და ძალზე გიტაცებს ფანტაზია. მაგისტანა თემებს ფრთხილი და ხანგრძლივი დამუშავება სჭირია. საჭიროა დიდი დაახლოება სინამდვილესთან დაბეჯითი გაცნობა ისტორიისა. კარგად ჩაუფიქრდი ამას.

აი, „უგვირგვინო მეფეებსაც“ ხომ მეტი ისტორიული ელფერი ჰქონდეს, აჯობებდა.

მერე რად გაუტაცებარ ასე ლინგვისტოვანს და ახალი შრიფტის შემუშავებას. ყოველივე ეგ მართალია, მაგრამ შენ შენი საქმე გააკეთე. პირდაპირი მოვალეობა შეასრულე!

„ფაუსტის“ პირველ ნაწილს რომ გაათავებ, გამომიგზავნე.

წერილი მალე მოიწერე. „უგვირგვინო მეფესაც“ ნუ დააგვიანებ. შენი სამსონი.

P. S. ჰონორარის შესახებ მოველაპარაკე დრ. საზ. გამგეობას. ორმოც მანეთამდე გერგება, რომელსაც ნააღდგომევს გამოგიგზავნიან.

ჩვენი გაზეთის პრემიაში უკვე იბეჭდება „უგვირგვინონი“. წიგნი მაისში დარიგდება.

ი. ჯავახიშვილის „ისტორიას“ მიიღებ.

მე ლექსების თარგმანები რომ გთხოვე, რა ჰქენი?

ზაფხულში ალბად მანდ დარჩები.

წავიკითხე შენი წერილი (ისკან დერბეგის) „კახეთის ხმაში“ და ერთი ადგილი ამოვიღე ჩვენს გაზეთში. გაზეთის მხატვრული ნაწილის ნაკლებზე იწერები. მართალი ხარ. ბევრი სხვაც აკლია გაზეთს. ეს ცხადია, ამის შესახებ სხვებისაგანაც მოგვდის შენიშვნები. უნდა როგორმე გავაუმჯობესოთ. გაზეთს მკითხველი ჰყავს (წელს შარშანდელზე მეტი) და მეტიც ეყოლება, თუ უკეთეს შინაარსს მივცემთ. გაზეთის გაუმჯობესებისთვის ფორმატის გადიდებაცაა, სხვათა შორის, საჭირო, თუ მოვახერხებ.

ვისრამიანის შესახებ ახალი ხომ არაფერი გიფიქრია? იმ წიგნებს არაბული და სპარსული მწერლობის შესახებ თუ ვერ შეიძენ, ბიბლიოთეკაში წაიკითხე მაინც.

აქ უკვე გვიზაფხულდება და რა კარგია, რა კარგია მოგზაურობა, დათვალიერება ჩვენი ლამაზი ადგილებისა და ისტორიული ნაშთების!... ენ!

აბა, წერილი მოიწერე, თუ უკვე არ მოგიწერია.

ამ დღეებში გერონტი ჩამოვა. იყავი მხნედ. შენი სამსონი.

გ. ლეონიძის სახ. სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი, სანდრო შანშიაშვილის პირადი ფონდი, ხ. № 20630, ავტოგრაფი.

№ 58

1914 წლის მარტის 2. — სამსონ ფიცხალავას
წერილი სანდრო შანშიაშვილისადმი

სანდრო! შენმა „ივერიკომ“ ჩემში ასეთი აღტაცება არ გამოიწვია, შენ რომ მოელოდი... მაგრამ ამის შესახებ შემდეგ მოგწერ. ერთს ორ კაცს წავაკითხე და ეხლა დრამატული საზოგადოების გამგეობის წევრებს აქვთ—ენახოთ, რას იტყვიან.

შენი ნათარგმნი „დონ-კარლოსი“ წარსულ ხუთშაბათს წარმოადგინეს და საერთოდ კარგად ჩაატარეს. მეგონა, რომ დონ-კარლოსსაც ასე აწამებდნენ, როგორც მარიამ სტიჟარტს, მაგრამ, საბედნიეროდ, ეს არ მოხდა.

ეხლა შენ რაზე მუშაობ! შენი ამბავი რომ ვიცი, რასმე უკვე მოკიდებდი ხელს. არ გინდა, რომ დიდხანს იმუშავო და დიდხანს ატარო გულში საგანი შემოქმედებისა. ატარო, სანამ ყელში არ მოგებჯინება და დახრჩობას არ მოგიწოდომა. ნუ ჩქარობ, ნუ ჩქარობ, ნუ ჩქარობ! თუ მაინცდამაინც თავს ვერ შეიკავებ, ერთს საინტერესო თემას გეტყვი: პიესად, ტრაგიკულ პოემად გადააკეთე „ვისრამიანი“. რასაკვირველია, დედანით თავისუფლად ისარგებლე, გააკეთილშობილე სპარსელ გმირების სიყვარული, რუსთაველის იდეალისტური სული მომადლე, თანაც მათ ურთიერთობას ტრისტანის და იზოლდას სიყვარულის ტრაგიკული ხასიათი მიეცი. სპარსული პოემა ლეილა და მიჯნუნის შესახებ წაიკითხე—იქნება გერმანული თარგმანი და ზოგიც აქედან ისესხე. „ვისრამიანი“ კი უმთავრეს ჩონჩხად უნდა დარჩეს:

შენ ძლიერ გემარჯვება სიყვარულის მოთხრობა და თუ კარგად ისარგებლებ ვისრამიანის მასალით, მგონია, საინტერესო და ლამაზს რასმე შეჰქმნი.

სცადე, თუ მოგეწონოს ჩემი წინადადება.

ამასთანავე ესეც უნდა გირჩიო: არის გერმანულად ამელანგას სერია ამ სათაურით: *Die Litteraturen des Ostens in Einzel, darstellungen* (Leipz. 1901). ამ სერიის VI ტომში მოთავსებულია Paul Horn-ის *Geschichte der persischen Litteratur*. ამავე ტომის მეორე ნახევარში დაბეჭდილია კ. ბროკელმანის არაბული მწერლობის მოკლე პოპულარული ისტორია.

ამ ორი თხზულების გაცნობა აუცილებლად საჭიროა შენთვის არა მარტო ზემო დასახელებულ პიესის დასაწერად, არამედ საზოგადოთ. ეგ ბევრს რასმე შეგძენს ჩვენი მწერლობის გასაგებად.

ამ თხზულებებს პირადად მე არ ვიცნობ, ხოლო ერთის რუსის პროფესორის წიგნში წავიკითხე შენიშვნა, რომელიც აქებს.

მეტიც უნდა გითხრა: ეგებ მოახერხო ან მარტო ან ვისიმე დახმარებით, რომ ქართულად გადათარგმნო ერთიც და მეორეც, პირველად კი, ხორნის თხზულება. ეს დიდი შესაძატი იქნება ჩვენთვის. ხომ იცი, რა გავლენა ჰქონდა ჩვენს მწერლობაზე სპარსულსა და არაბულს მწერლობას. ამ წიგნების შემწეობით ბევრს გაუგებარს რასმე გაიგებდა ჩვენი საზოგადოება.

შენი წერილები ფილოსოფიის შესახებ „ქახეთის ხმაში“ მომწონს—მეტად გასაგების ენითაა დაწერილი. საიდან გადმოიღე?

ჩემს ცხოვრებაში ახალი და საინტერესო არა არის რა. სამუშაო ბევრის ბევრი და მუშა ცოტა. ერთი რამ მაინტერესებს განსაკუთრებით: წაიკითხავდი, რომ პ. გელეიშვილმა თავის „მეცნიერულ“ (როგორც „თემმა“ მონათლა) ლექციით ქვეყანას აუწყა, რომ ი. ჭავჭავაძე არა თუ არ იყო დემოკრატი, ხალხის მოყვარე, ბატონყმობის გადავარდნის წინააღმდეგიც კი იყო! ხედავ?...

მინდა ამის საწინააღმდეგო ლექცია დავაშაბლო და მეც ისე ვიმოგზაურო გაზაფხულზე, როგორც გელეიშვილი დადის ეხლა, და გავაცნო ყველას ილიას ნამდვილი აზრები გლეხთა შესახებ. გერონტი ჩამოსვლას იწერება. კარგია, რედაქციას მოეშველება, თორემ სხვა არა იყო რა, გაზეთს აზრის სიღარბისლე აკლია. ჩვენში გაზეთს დიდი ძალა და ფასი აქვს და საჭიროა მეტს ვაძლევდეთ მკითხველებს, ვიდრე დღეს ვაძლევთ. ნამეტურ ეხლა, როცა ჩვენს გაზეთს ყოველის მხრით მოსევინა ბტრები.

სხვა — რას აკეთებ, რას ფიქრობ „ფაუსტის“ საქმე როგორ მიდის!

ერთი რამ სათხოვარი: მ. გაჩეჩილაძეს მე ვუდგენ ახალ „ჩანგს“. მინდა უცხო მწერლებს მეტი ადგილი დავუთმო. მაგრამ, სამწუხაროდ, ქართულად არა არის რა გადმოთარგმნილი. აილე კალამი და რამდენიმე ლექსი გადმოთარგმნე საჩქაროდ — გოეტეს, შილერის და სხვების;

უპეველად გადმოიღე შილერის «*Торжество победителей*» (ბერძნების ტროელებზე გამარჯვების დროს). ეს რაც შეიძლება, მალე მინდა. ეგებ სათარგმნო უაილდის „რედინგის ბალადა“, პოემა, ციხეში რომ იჯდა იმ დროს. ეს ყოველივე ძლიერ დამიჩქარე.

მოიწერე ყველაფერი. შენი სამსონი.

გ. ლეონიძის სახ. სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი, სანდრო შანშიაშვილის პირადი ფონდი, ხ. № 20650. ავტოგრაფი.

№ 59

1914 წლის მაისის 5. — სამსონ ფირცხალავას წერილი სანდრო
 შანშიაშვილისადმი

სანდრო! გამარჯობა. ისევ არაფერს იწერები. როგორა ხარ, რას აკეთებ? სტუდენტობ თუ მხოლოდ პოეტობ, ოცნებობ?

ვისრამიანი გამოგიგზავნე. ვისრამიანის გატრისტან-იზოლდება მშვენიერი თემა, მაგრამ თუ აჩქარდი, არა გამოვა რა. აქ ლექსი და რითმა უნდა იქნეს უმწვერვალესამდე ამაღლებული, მეტად კეთილზმევანი, შეუდარებელი. ლექსი ნამდვილ მუსიკად უნდა იქცეს. გრძნობები ისე უნდა გაანაზო, რომ ჰაეროვანი სახე მიიღოს, როგორც მეტერლინგს აქვს. შემოიკრიბე რაც ძალი და ღონე გაქვს, რომ დახატო უმშვენიერესი სიყვარული.

ტრისტანსა და იზოლდას ბადალი არა ყავთ ევროპის მწერლობაში. მიეცი მათ აღმოსავლეთის ელფერი, მაგრამ სხეული კი არ გააბატონო, სიტლანქე არ მისცე.

აბა შენ იცი, ნელანელა, დინჯად, დაკვირვებით კი იმუშავე...

გერმანელი პოეტების ლექსების გადმოთარგმნას დამპირდი. რა ჰქენი“ ველი.

შენი პიესების პონორარს ყოველდღე მოვაგონებ ხოლმე. მპირდებიან, მალე გამოვაგზავნიან ყოველ შემთხვევაში.

ზაფხულში ალბად არ ჩამოხვალ.

აქ ახალი სრულიად არა არის რა. ისევ ისეა ყველაფერი. ასე წარმოიდგინე, მცხეთაშიც კი არ ავსულვარ ჭერჭერობით ჩვენს მირიანთან. გულით კი გვეპატიუება.

გერონტი აქაა კაი ხანია. აქამდის ვერ დალაგებულა. სულ უცხოეთს იგონებს. ჰმუნვარებს.

რა ვქნათ. აგეთია ჩვენი მამული — დღეს საცოდავი, საწყალი, ბეჩავი, გლახაკი. მაგრამ უფრო არ უნდა გვიყვარდეს? უფრო ძვირფასი არაა დედა გალატაკებული, გაჭირვებული, დასნეულებული?

ბედნიერები არიან ევროპელები, ჩვენ, ჩვენ?

რატომაა ეს ასე?

ჩვენთვის მხოლოდ მომავალი და ფიქრი, ოცნება, მისწრაფება!..

გული მაინც კლდესავით იყოს!

მოიწერე თუ მეცადინეობ. მაგრამ შენ ქიზიყურად უფრო ზარმაცობ, ალბად!

არ დაივიწყო, რომ ერთი წელიწადილა დაგრჩა მანდ და ყოველი დღე ცვირფასია შენთვის

კიტა აბაშიძემ შემომჩივლა, რატომ არ გამოსცემ სანდროს ლექსებსო. დამპირდა დახმარებას. ახლა ვერ შევსძლებ. ამას. ენახოთ ზაფხულ-შემოდგომისათვის. შენი სამსონი.

გ. ლენინის სახ. სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი, სანდრო შანშიაშვილის პირადი ფონდი, ხ. № 20628. ავტოგრაფი.

№ 60

1914 წლის აგვისტოს 8. — სამსონ ფირცხალავას წერილი
 სანდრო შანშიაშვილისადმი

სანდრო! მივიღე შენი სადღეგრძელო.

ამდენხანს ველარ მორჩი სმას?

აქ სარდაფები დაკეტილია და რამანას ცრემლებმა ლამის ქალაქი წა-
 ლეკოს...

შენ სალდათად გიპირობდნენ წაყვანასა, რა ჰქენი, მოიწერე, რას აკეთებ,
 რას შერები!

აქ ჯერ სიცხეებია. მე ვერსად წავედი უფულობის გამო. სოფელშიც კი
 ვერ ავედი, თუმცა დიდად საჭირო საქმე მაქვს (ერთი მევახშე მახრჩობს და
 რამე უნდა მოვახერხო).

იყავი კარგად. მოიწერე წერილი. შენი სამსონი.

გ. ლეონიძის სახ. სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი, სანდრო შანშიაშვილის პირა-
 დი ფონდი, ხ. № 20620. ავტოგრაფი.

№ 61

1914 წლის აგვისტოს 28. — სამსონ ფირცხალავას წერილი
 სანდრო შანშიაშვილისადმი

სანდრო! გწერ ამ სამწუხარო წერილს. ვერ მოვდივარ შენთან. შენს ქი-
 ზიყში და ეს წარმოუდგენლად მალონებს.

გადაწყვეტილი მქონდა, გუშინ, 27-ს უნდა წამოვსულიყავი შენსკენ და შა-
 ბათს, 24-ს დეპეშის გამოგზავნას ვაპირებდი წინასწარ. მაგრამ ერთი საათის წინ
 ძმის დეპეშა მივიღე, მწერდა, რომ შეილი (ჩემი ძმისწული) გამოგზავნეო.
 კვირას კიდევ ჩამოვიდა. ამან არი-დარია ჩემი გეგმა და ჩაშალა კიდევ. ახლა
 ველარ ვახერხებ, რადგან ბანკის დამფასებლის ადგილის მოლოდინში გამოუტ-
 კვეველ მდგომარეობაში ვარ. შენც არ მინდა მანდ გაცდევინო, ეგებ მერე რა-
 ნე მოხერხდეს, მაგრამ როდის — არ ვიცი, ამიტომ ნულარ მელოდები.

ენატრობდი შენთან ერთად მანდ, შენს მიდამოებში, ყოფნას-ოცნებას, მაგ-
 რამ აღარაა და როდისღა იქნება? იქნება?

შეიძლება, მაინც კიდევ ამ სამ დღეში დავკრა ფეხი და გამოვსწიო, მაგრამ
 პირველამდის თუ არ ვიქენი მანდ ან დეპეშა არ გამოვგზავნე, ნულარ გექნება
 იმედი. შენ ჩქარობ უცხოეთში წასვლას? ეგებ სექტემბერში მანდ დარჩენილი-
 ყავი, თუ მოგწყინდა კიდევ მამული?

გწერ ამ წერილს მეტად დაღონებული. შენი სამსონი.

გ. ლეონიძის სახ. სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი, სანდრო შანშიაშვილის
 პირადი ფონდი, ხ. № 20640. წერილი დაწერილია გაზ. „სახალხო გაზეთის“ სარედაქციო
 ბლანკზე.

№ 62

1918 წლის მარტი-აპრილი. — სამსონ ფირცხალავას წერილი იოსებ ყიფშიძისადმი

ძმაო იოსებ! საზავო კომისია მიემგზავრება ხვალ, კვირის მეორე საათის ნახევარზე, და ამ დროს უკვე სადგურზე უნდა იყოთ. კომისიაში არის სხვათა შორის გ. ლასხიშვილი. თან წაიღეთ სათანადო ეთნოგრაფიულ-ისტორიული წიგნები და მასალები რაც კი მოგეპოვებათ. თქვენი სამსონ ფირცხალავა.

გ. ლეონიძის სახ. სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი, რ. ყიფშიძის პირადი ფონდი
 ხ. № 2412. ავტოგრაფი.

№ 63

1922 წლის ნოემბრის 26. — სამსონ ფირცხალავას წერილი ნიკო მარისადმი.

დიდათ პატივცემულო ბ. ნიკოლოზ! ამ რამდენისამე დღის წინად ჩამოვედი ბერლინში. რომ გავიგე, თქვენ აქეთ ბრძანდებოდით და ისევ წინანდებურად მხნედ და დაულალავად განაგრძობთ მუშაობას საყვარელი საქმისათვის, — ეს ჩემთვის... ყველაფერზედ უფრო სასიამოვნო და გამამხნევებელი იყო. ისე გავიზარდე, რომ სიყვარული მშობელი ქვეყნის და ერის თავიდანვე დამყვა, მაგრამ ეს სიყვარული ჩემში თქვენმა ნაწერებმა განამტკიცეს და გააღრმავეს.

მინდოდა მესარგებლა თქვენის ყოფნით ლეიპციგში და ჩამოვსულიყავი დღეს, რომ პირადად მომეძღვნა ჩემი გულითადი პატივისცემა, მაგრამ სამწუხაროთ, სტამბოლიდამ რომ წამოვედი, გავცივდი ცოტათი, თანაც დღეს ცუდი ამინდი შეიქმნა და ვერ გავბედე.

იმედი მაქვს, როცა დაბრუნდებით ჩვენი მონათესავე ბასკების ქვეყნიდან, მაშინ მომეცემა შემთხვევა თქვენთან შეხვედრისა და საუბრისა.

მიიღეთ ჩემი გულითადი სალამი.

ვისურვებ, რომ კიდევ დიდხანს, დიდხანს შეგეძლოთ მუშაობა და ყველა-სათვის ძვირფასი მოღვაწეობა. თქვენი ღრმა პატივისმცემელი სამ. ფირცხალავა.

კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტი, ნიკო მარის პირადი ფონდი, ხ. № 177. ფოტო.

№ 64

1931 წლის დეკემბრის 11. — სამსონ ფირცხალავას წერილი ექვთიმე თაყაიშვილისადმი.

ძვირფასო ექვთიმე! გიგზავნი Curle d' identibe-ს, რომელიც გუშინ მივიღე. ეს რომ მიიღო, რესპისე გამომიგზავნე, დაზღვეულად, რომ მერიაში გადავსცეთ.

აქეთკენ ახალი არაფერია. მშვიდობაა მხოლოდ. იმედია, შენ ისევ კარგად ჰგრძნობ მანდ თავს და კმაყოფილი ხარ ბრიუსელში ყოფნით. გისურვებ სულიერ სიმშვიდეს და ჯანმრთელობას. შენი სამსონი.

კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტი, ექვთიმე თაყაიშვილის პირადი ფონდი,
 ხ. № 1541. ავტოგრაფი.

№ 65

1932 წლის იანვრის 27. — სამსონ ფირცხალავას წერილი
 ექვთიმე თაყაიშვილისადმი

ძვირფასო ექვთიმე! ესეसाა დავბრუნდი სასაფლაოდან — განსვენებულ ნონოს ძველის სტილით უყვარდა თავის დღეობის აღნიშვნა და ჩვენც დღეს წავედით მის საფლავზე. მთელი შატო და სადგურიდანაც ყველანი ვიყავით გამოუკლებლად. მშვენიერი ცოცხალი ყვავილები მივუტანეთ, შევამკეთ და მოვალამაზეთ. ასე რომ სრულიად კმაყოფილი დარჩებოდი, რომ გენახა.

გუშინ ფოსტით გამოგიგზავნე ოთხი რვეული ცარიელი და ორიც დაწერილი, როგორც შემომითვალე. მგონი, ნამდვილად ისაა, რაც გინდოდა. მასე „დრობიანი“ კიდევ ორი რვეულია., მაგრამ ისინი არ უნდა გჭიროდეს, გამოგიგზავნე აგრეთვე ქინძის თესლი.

კბილის ექიმს ასი ფრ. გადავეცი და კვიტანციას ამასთან გიგზავნი.

ამირანაშვილის შესახებ მოგიკითხე, ხოლო ვერაფერი გავიგე.

საცოდავ არიანას დედა მოკვდომია ტფილისში, დეპეშა მიიღეს ამ რამდენიმე დღის წინად.

კიდევ ერთი სამწუხარო ამბავი. ამ დღით მითხრეს, რომ ვ. საბახტარაშვილს დამბლა მოსვლია და თუმცა მძიმედ არა, მაგრამ მაინც ცუდათ არის.

ყველა აქაურები გულითადად მოგიკითხავენ და ყოველსავე სიკეთეს გისურვებენ. შენი სამსონი.

ქ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტი, ექვთიმე თაყაიშვილის პირადი ფონდი, ხ. № 1541. ავტოგრაფი.

№ 66

1948 წლის აპრილის 8. — სამსონ ფირცხალავას წერილი იოსებ
 ბოცვაძისადმი¹

ჩემო საყვარელო სოსო, გამარჯობა. დავბრუნდი სამშობლოში და ძალიან კმაყოფილი ვარ. მე კიდევ შემიძლია ვიმუშაო და ვემსახურო ძვირფას საქართველოს.

ვიყავი დედაშენთან. ვნახე სახლი, სადაც ბევრი სიხარული მინახავს. მოვიგონეთ გარდასრული. მეტად მიხარია, რომ ყველანი კარგად ხართ, შენ და ვახტანგი დავაქაცადით, დაოჯახიანდით და მუშაობთ მხნედ. მიხარია, რომ შენ ძლიერ გიყვარს თურმე ცოდნა და შრომა და ხარ ერთგული ქართველი და მამაშენსავით მოსიყვარულე მშობელი ქვეყნის.

ძლიერ ვისიამოვნებ, როცა გარემოება ნებას მოგვცემს და ერთმანეთს ვნახავთ.

მომიკითხე სიყვარულით შენი ოჯახობა. გაკოცებს შენი ნათლია სამსონი.

¹ აღნიშნული ბარათები დაცულია პროფ. იოსებ ლუარსაბის ძე ბოცვაძის ოჯახში. მათი მოწოდებისათვის ულრმეს მადლობას მოვახსენებ ბ-ნ იოსებ ბოცვაძეს.

№ 67

1948 წლის აპრილის 18. — სამსონ ფირცხალავას წერილი
 იოსებ ბოცვაძისადმი

ჩემო საყვარელო სოსო, დიდი შიში და მწუხარება გამოვიარეთ შენი უბედური შემთხვევისა გამო, მაგრამ ახლა ამ წერილს სიხარულით ვწერ, რომ გადარჩი რაღაც სასწაულებრივად. ცოტახანს შეწუხდები, მაგრამ მალე სრულებით გამოითვლდები, ახალგაზრდა ხარ. ნუ გეშინია. ცხოვრება ასეთია — ჰირიცაა და ლხინიც. მხნედ იყავი. დედას უთხარი, ნურაფერს იწუხებს და გულმაგრად იყოს. ყველაფერი გამოკეთდება. ვახტანგთან და კატოსთან ვიყავი, სულ თქვენზე ვლაპარაკობ.

მე სამშაბათიდან ჩემს ძმისწულთან დავბინადრდები, იქ ოთახი ვიშოვნე. სამსახურსაც ვიწყებ ხვალიდან. გაკოცებს შენი ნათლია სამსონი.

№ 68

1948 წლის მაისის 14. — სამსონ ფირცხალავას წერილი
 იოსებ ბოცვაძისადმი

ჩემო საყვარელო სოსო, წერილი დაგიგვიანე. ამის მიზეზი ერთი ისაა, რომ გელოდი. აი, ახლა ჩამოვლენ და აი, ახლათქვა. მეორე — ჩემი მოუსვენრობა ჩემი დაბინავების მოწყობის გამო. მგონი, მოგწერე, რომ მინდოდა ჩემ ძმისშვილთან დასახლება. მასთან დაბინავებული იყო ერთი ქალი. როგორც იყო, ბევრი დავიდარაბის შემდეგ, მოვახერხეთ იმ ქალის სხვაგან გადაყვანა, მერე დამპირდა ოთახის მცირეოდენი რემონტი, ავეჯეულობის შეძენა და ბოლოს, ამ რამდენიმე დღის წინად გადავედი და დავსახლდი ახალ ბინაზე (ჯანაშიას ქ. № 23. ყოფილი ვარდისუბნის), დედაშენის და კატოს მეზობლად. ბინა ყველაფრით მოწყობილი არაა, ბევრი რამ აკლია, უნდა ზოგი რისიმე შეკეთება, მაგრამ იმედი მაქვს, მერმე და მერმე ეს გამოსწორდება. რაც არის, კმაყოფილი ვარ. ჩემიანებთან ვიცხოვრებ და ეს უბანიც სასიამოვნოა თავისთავად, სულ ქართველობა ცხოვრობს ირგვლივ.

შენი ამბავი, როგორც ვახტანგმა და კატომ გადმომცეს, სულ უკეთესობისკენ მიდის. წამომდგარხარ კიდევ, თუმცა ისევ ჩაწოლილხარ, ალბად ხანმოკლედი. იმედი მაქვს, მალე იმდენად მომჯობინდები, რომ თბილისში ჩამოხვალ და დასასვენებლად და სრული გამომთვლებისათვის.

ნურას იღარდებ. რაც იყო-იყო. მოკლე დროში ძველი ჯანი დაგიბრუნდება და განაგრძობ მუშაობას. შენი წერილი წ. კ. საზოგადოების შესახებ სიამოვნებით წავიკითხე. კარგია. საგანს სწორად აყენებ და ემყარები საბუთებს და არა ცალიერ სიტყვებს. გამოთქმა კარგი გაქვს და რაც მთავარია, ეს მშობელი ქვეყნის მხურვალე სიყვარული, რომელიც ათბობს და აცხოველებს მთელს წერილს.

მე არაფერი მიყვარს, თუ არ სჩქევს ჩვენი ერის ღრმა და წრფელი სიყვარული.

მე ამ თვის ოციდამ სამსახურში ვარ — საქართველოს მუზეუმის ბიბლიოთეკის გამგედ. სულ წიგნებში ვარ და შემოძლია მუშაობა. გასამრჯელო დიდი არაა, მაგრამ იმედი მაქვს სხვა საშინაო სალიტერატურო სამუშაოსი.

იყავი კარგად და ყოჩაღად. გელი მალე. ჩემი გულითადი მოკითხვა შენს ოჯახობას. შენი ნათლია სამსონი.

წერილს აქვს მინაწერი: „ჩემო ძვირფასო ნათლიდედა ნინო, გამარჯობა. მოგიკითხავ სიყვარულით. ნურაფერს იღარდებ. რაც მოხდა-მოხდა. ყველაფერი გამოსწორდება და შენი სო-სო ისევ ის იქნება და ერთად ხშირად ვისიაშოვნებთ.

იმედი მაქვს, მალე ვნახავთ ერთმანეთს. მარად შენი ერთგული მოკეთე სამსონი“.

№ 69

**1948 წლის აგვისტოს 5. — სამსონ ფირცხალავას წერილი
იოსებ ბოცვაძისადმი**

ჩემო საყვარელო სოსო, გამარჯობა. კარგა ხანია არაფერი მომიწერია შენ-თვის. არაფერია ჩემს ცხოვრებაში ახალი. ერთი ჩემი ნამუშევარი დიდი ხანია ყოველმხრივ გამზადებულია და ელოდება აწყობას. თვის ბოლოს დავიწყებთო, მპირდებიან. მეორეც გადავეცი, ამის ბედი ჯერ გაურკვეველია. ვნახოთ.

გუშინწინ დედაშენთან და ვახტანგთან ვიყავი სადილად. დედა სულ შენს აქეთ გადმოყვანას ოცნებობს. კატო ორი კვირაა თავის ობჩაში გაემგზავრა.

მეც მინდა, თუ მოვახერხებ, ერთი ორი კვირით გავიდე თბილისიდან, გადავავლო თვალი მშვენიერ საქართველოს მომიკითხე გულით შენი ოჯახობა. შენი მოსიყვარულე ნათლია სამსონი.

№ 70

**1949 წლის ივნისის 8. — სამსონ ფირცხალავას წერილი
იოსებ ბოცვაძისადმი**

ჩემო საყვარელო სოსო! გუშინ დედაშენი ვინახულე. ძალიან დაღლილი და დანადვლიანებული. სულ შენი დარდი აქვს: როდის გამომთელდებაო. დაწვრილებით მიაშბო შენი ავადმყოფობის ამბავი. ვფიქრობ, რომ სრული გაჯანსაღებისაკენ მიდინარ. ხოლო გჭირია კარგად დასვენება, კარგ ჰაერზე, მოვლით. შენ კი თურმე ორ კვირაში ისევ სოხუმში უნდა გაბრუნდე. ზაფხულობით სოხუმი ალბად ცუდია.

უნდა როგორმე მოახეხო ერთი თვით, თუ მეტით არა — სააგარაკო ადგილზე წასვლა. ეს აუცილებელია შენი მოლონიერებისათვის. აქ გელოდით, რომ უთუოდ ჩამოხვიდოდი. იმედი მაქვს სოხუმში გაბრუნების შემდეგ ინახულებ თბილისს, თუნდაც დროებით. აქ ჯერჯერობით სიცხე ასატანია. მინდა კი ძალიან ამ ზაფხულში საქართველოს ცოტა თვალი გადავავლო. რომ შემეძლოს, მთელს საქართველოს შემოვიარდი. რამდენი მშვენიერი ადგილია სანახა-ვი! სამწუხაროდ, აქამდის ჩემს მშობელ სოფელშიც კი ვერ მივედი, რომ მენახა ის მდინარე, ის მთები, ის მინდვრები, ის სახლი და ეზო, რომლებზედაც იმდენი მოგონებაა გადაბმული.

ნელ-ნელა ვამზადებ რაღაც-რაღაცებს გამოსაცემად, თუ მოხერხდა, იყავი კარგად. შენი მოსიყვარულე ნათლია სამსონი.

№ 71

1949 წლის 20 დეკემბერი. — სამსონ ფირცხალავას წერილი
იოსებ ბოცვაძისადმი

ჩემო ძვირფასო სოსო, ცოტა დამიგვიანდა წერილი, რადგან ქ. შარ. ავად იყო და მალე ვერ ვნახე.

შემდეგ ქ. შ-ე ელაპარაკა კ. გრიგოლიას და მეც ვნახე პირადად. გრიგოლიამ გვითხრა, რომ გოზალიშვილს დამზადებული აქვს ილიას წერილები, რომლების გადმოღება შენ გინდოდა და უკვე წარადგინა გამოსაცემად, ამიტომ ბოცვაძეს ტყვილად მოუხდება მუშაობა, არ არის სასურველი, რომ ერთ საგანზე ორი ადამიანი დაიბანდოს.

პირდაპირ უარი არ უთქვამს წერილების გადმოღების ნებართვის, მაგრამ ისეთი შთაბეჭდილება მივიღე, რომ არასასიამოვნოდ მიაჩნია ამ ნებართვის მიცემა.

პასუხად ვერაფერი ვუთხარი. შენ იცი, როგორ მოიქცევი, ხოლო ჩემის ფიქრით, თუ გოზალიშვილს მართლა წარდგენილი აქვს გამოსაცემად ილიას წერილები, ჯობია შენ თავი გაანებო და ს. მესხის წერილების გამოცემას შეუდგე.

ჩემი გულითადი სალამი შენს ოჯახობას. შენი ერთგული ნათლია სამსონი.

№ 72

1950 წლის ოქტომბრის 13. — სამსონ ფირცხალავას წერილი
ნინო ნაკაშიძისადმი.

ქ-ნო ნინო! ამ ორი წლის წინად საბლიტში წარმოვადგინე ქართული ხალხური ზღაპარი „სილამაზე“ ან „მიწა თავისას მოითხოვს“. ტექსტი შეიცავს წინასიტყვაობას, ზღაპრის ორ ქართულ ვარიანტს, მსგავს ავარულ ზღაპარს და იაპონურ ლეგენდას.

ჩემის აზრით, ეს ზღაპარი — ქართული ხალხური სიტყვიერების მარგალიტია. იგი გადათარგმნილია ფრანგულად, ინგლისურად, გერმანულად. ყველგან დიდი მოწონებული იყო.

როგორც მითხრეს, თქვენ საბლიტის სარედაქციო კოლეგიის წევრი ხართ. ძალიან გთხოვთ, გამოართვიტ ვახ. ჰელიძეს, გაეცანით იმ ზღაპარს და თუ თქვენც მოგეწონებათ, დაეხმარეთ პროპაგანდით, რომ ელირსოს გამოცემა ჩვენი ხალხის გენიის ამ შედეგს. მარად თქვენი ერთგული ს. ფირცხალავა.

გ. ლეონიძის სახ. სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი, ნ. ნაკაშიძის პირადი ფონდი,
ბ. № 2526/42. ავტოგრაფი.

კომენტარები

№ 2

1903 წლის ივლისში შესრულდა ს. მესხის გარდაცვალების 20 წლისთავი. ამ თარიღთან დაკავშირებით ქ. შ. წ. კ. გამავრცელებელმა საზოგადოებამ ჩაატარა ს. მესხის ხსოვნისადმი მიძღვნილი სალიტერატურო საღამო.

№ 5

ს. ფირცხალავამ 1903 წ. ილია ჭყონიას (1860—1927, „ივერიის“ თანამშრომელი, „მეურნეს“ (1895—1898 რედაქტორი) დახმარებით გამოსცა ს. მესხის ნაწერების პირველი ტომი, რომელიც მოიცავს 1869—1878 წლებს. „ნაწერების“ გამოცემა განზრახული იყო ორ წიგნად (მეორე წიგნში უნდა შესულიყო 1879—1883 წ. წ. დაწერილი წერილები, აგრეთვე მასალები ს. მესხის ბიოგრაფიისათვის და მოგონებანი მასზე), ს. მესხის ნაწერების მეორე წიგნი აღარ გამოსულა.

იხ. „ნაწერები სერგეი მესხისა“, 1903 წ., ტომი პირველი, გამოცემა ს. ფირცხალავასი, წინასიტყვაობა; ს. ფირცხალავა, „მოგონებათა ფურცლები“ (გ. ლეონიძის სახ. სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმი, ხ. №10735).

№ 6

წერილები ვაჟა-ფშაველასადმი პირველად გამოაქვეყნა სოლ. ყუბანეიშვილმა, ვაჟა-ფშაველა, 1937 წ., გვ. 447; მეორედ — ვაჟა-ფშაველა, თხზ., ათ ტომად, ტ. X, 1964 წ., გვ. 265.

როგორც ცნობილია, დრამატულმა საზოგადოებამ გადაწყვიტა შილერის ცნობილი პიესის „ორლენელი ქალის“ დადგმა. 1905 წ. ცალკე წიგნადაც უნდა გამოეცათ ვაჟასეული თარგმანი, მაგრამ სხვადასხვა მიზეზების გამო. ეს თარგმანი პირველად დაიბეჭდა მხოლოდ 1961 წ. ვაჟას თხზულებათა IV ტომში, გვ. 347—529. დაწვრილებით იხ. ვაჟა-ფშაველა, თხზ. ათ ტომად, ტ. X, 1964 წ., გვ. 265.

№ 7

იხ. № 6 წერილის კომენტარი.

№ 10

იგულისხმება ნ. მარის «История Грузии» (Культурно-исторический набросок по поводу слова прот. Восторгова).

№ 11

იხ. № 10 წერილის კომენტარი.

№ 12

1907 წ. 17 თებერვლისათვის გაზ. „მიწა“ ამზადებდა სპეციალურ ნომერს: „19 თებერვალი ბატონყმობის მოსპობის დღეა და გლეხების დღესასწაული. ანტომ, „მიწის“ შემდეგ ნომერში დაბეჭდილი იქნება სხვადასხვა ლექსი და წერილი გლეხების განთავისუფლების შესახებ“. იხ. გაზ. „მიწა“, 1907 წ., 11 თებერვალი.

№ 13

იხ. № 12 წერილის კომენტარი. დაწერილია გაზ. „მიწის“ სარედაქციო ბლანკზე და წარმოადგენს № 11-ის გაგრძელებას. გაზეთის 1907 წლის 17 თებერვლის ნომერში, მართლაც, დაბეჭდილია ს. მგალობლიშვილის ცნობილი მოთხრობა „ჯორ-ზაქარა“. მოთხრობა გრძელდება სხვა ნომრებშიც.

№ 14

ზურაბ ავალიშვილი (1873—1944), ცნობილი იურისტი, თსუ-ს პროფესორი.

№ 15

იგულისხმება ს. ფირცხალავას პირველი მხატვრული გაზეთი „მზე“ (1908) რომელიც შემდეგ „ფასკუნჯად“ გადაკეთდა. ამ ჟურნალში (1910 წ. № 1) დაბეჭდა ნ. მარის გამოკვლევა „შავთელი და ჩახრუხაძე“.

№ 16

ვარლამ ბურჯანაძე (1877—1941) პედაგოგი და საზ. მოღვაწე, წ. კ. საზოგადოების გამგეობის წევრი.

იგულისხმება აკაკი წერეთლის იუბილე.

№ 19

ს. ფირცხალავამ გაზ. „მზეში“ (1908 წ. № 3) დაბეჭდა დ. მეგრელის ლექსი „ჩემი ტაძარი“, № 4 ცენზურის გამო აღარ გამოსულა. წერილში მოხსენებულია დუტუ მეგრელის მეუღლე — მწერალი ანასტასია ერისთავ-ხოშტარია.

№ 20

1908 წ. საქართველოში დიდი ზემოთ ჩატარდა აკაკი წერეთლის იუბილე. „ფასკუნჯმა“ სპეციალური ნომერი უძღვნა იუბილარს (1908 წ. № 5).

„ფასკუნჯი“ გამოდიოდა 1908—1910 წ. წ. ს. ფირცხალავას რედაქტორობით. თავდაპირველად გაზეთის, შემდეგ ჟურნალის სახით. 1908—1909 წლებში ჟურნალის ოფიციალური რედაქტორი იყო მხატვარი-ქსილოგრაფი გრიგოლ ტატიშვილი (1848—1911).

№ 25

წერილები სანდრო შანშიაშვილისადმი 1910—1913 წლებში გამოგზავნილია ტვერიდან და დონის როსტოვიდან, სადაც ს. ფირცხალავა გადასახლებული იყო.

გერონტი — გერონტი ქიქოძე, ცნობილი მწერალი და პუბლიცისტი, მთარგმნელი.

№ 27

კუჭია (ალექსანდრე) მიქელაძე, ს. ფირცხალავას უახლოესი მეგობარი, სტუდენტი, სწავლობდა ტვერში. გარდაიცვალა 1910 წ. ს. ფირცხალავამ გამოსცა მისი ხსოვნისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო-მხატვრული კრებული „გვირგვინი“. კრებულში დაბეჭდილია ს. ფირცხალავას, მიხ. წერეთლის, ს. შანშიაშვილის და სხვათა ნაწარმოებები.

№ 28

ს. ფირცხალავას „გლოვის ზარის“ ნაწყვეტი გამოქვეყნდა „სახალხო გაზეთში“ 1911 წ., 3. VIII. ნაწარმოები მთლიანად დაიბეჭდა „გვირგვინში“.

№ 34

ს. გ. — იგულისხმება „სახალხო გაზეთი“.

ი. ზურაბიშვილი, ელფთერძე (1872—1955) ჟურნალისტი, მთარგმნელი, თავდაზნაურთა საკრებულოს მდივანი.

№ 35

მიხაკო — მიხეილ წერეთელი, ცნობილი პუბლიცისტი, ორიენტალისტი.

№ 36

ლუარსაბი — ლუარსაბ ბოცვაძე (1865—1919), ცნობილი პედაგოგი, ჟურნალ „განათლების“ რედაქტორი.

№ 38

ა. მდივანი — ჟურნალისტი და პედაგოგი.

№ 42

მიხ. გედევანიშვილი (1862—1922) ექიმი და საზოგადო მოღვაწე, ილია ჭავჭავაძის მეგობარი. 1914 წ. გამოსცა ბრწყინვალედ შესრულებული ი. ჭავჭავაძის თხზულებანი. სარედაქციო კომისია გამოცემისათვის აგროვებდა ილიას ავტოგრაფებს, ეცნობოდა საარქივო მასალას. ფირცხალავას, როგორც საზოგადოების ყოფილ მდივანს, შეკითხვის სახით გაუგზავნეს წერილი.

„ნიშადური“ — ყოველკვირეული სატირული ჟურნალი, გამოდიოდა 1907—1908 წლებში. რედ. გამ. ვალერიან გუნია.

№ 44

იხ. № 42 წერილის კომენტარი.

№ 50

არჩილი — არჩილ ჯორჯაძე (1872—1913); ცნობილი პუბლიცისტი და საზ. მოღვაწე.

გრ. რცხილაძე — (1876—1934), პუბლიცისტი და კრიტიკოსი.

პ. სურგულაძე — ჟურნალისტი, პედაგოგი და გამომცემელი, ჟურნალ „ერის“ რედაქტორი.

№ 51

1913 წ. გაზაფხულზე ს. ფირცხალავა საქართველოში დაბრუნდა და დაასრულა „გვირგვინის“ ბეჭდვა.

№ 52

იგულისხმება „სახალხო გაზეთი“, გამოდიოდა 1909—1914 წლებში. ს. ფირცხალავა იყო ამ გაზეთის აქტიური თანამშრომელი.

მ. ქორიძე — ქორელი (1876—1949), რეჟისორი.

სარაჯიშვილის მეუღლე — საქართველოში კონიაკისა და ლიქიორის წარმოების ფუძემდებლის, დიდი მეცენატის — დავით სარაჯიშვილის (1848—1911) მეუღლე, ეკატერინე ფორაქიშვილი (1862—1916), ცნობილი ქველმოქმედი.

№ 57

„სახალხო გაზეთში“ (1914 წ.) დაიბეჭდა ს. ფირცხალავას რეცენზია ს. შანშიაშვილის პიესაზე „უგვირგვინო მეფენი“.

„ხმა კახეთისა“ გამოდიოდა სიღნაღში, 1912—1917 წწ. კ. ტყავაძის რედაქტორობით. ყოველდღიური სამეურნეო და სალიტერატურო-სახალხო გაზეთი. იხ. გ. ბაქრაძე, „ქართული პერიოდიკის ბიბლიოგრაფია 1819—1945 წწ.“ 1945 წ., გვ. 45.

№ 60

რამანა — რამან ბებიაშვილი, ჟურნალისტი და მთარგმნელი.

№ 62

იოსებ ყიფშიძე (1885—1919), ენათმეცნიერი, პროფესორი, თბილისის უნივერსიტეტის ერთ-ერთი დამაარსებელთაგანი.

№ 65

ნინო — ექვთიმე თაყაიშვილის მეუღლე, გარდაიცვალა საფრანგეთში 1931 წ. 8 ივლისს.

№ 69

იგულისხმება ს. ფირცხალავს წიგნი „ქართველთა წინაპრები და მათი მონათესავე ტომებ, წინა აზიაში 40-6 სს. ძვ. წ.“ რომელიც 1948 წ. გამოსცა სახელგამმა.

№ 71

ქ. შარ. — ქრისტინე შარაშიძე.

1962—1964 წწ. გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველომ“ გამოსცა ს. მესხის თხზულებანი სამ ტომად; პროფ. ი. ბოცვაძის რედაქციით, შენიშვნებითა და კომენტარებით.

ს. ლეკიშვილი

ლევ ტოლსტოი ნინო და ილია ნაკაშიძეების წერილებში

ლევ ტოლსტოი და მისი შემოქმედება ყოველთვის იყო მოწინავე ქართველი საზოგადოების ყურადღებისა და შესწავლის საგანი. ამის ერთ-ერთი საუკეთესო მაგალითია ცნობილი ქართველი მწერლისა და საზოგადო მოღვაწის ილია პეტრეს ძე ნაკაშიძის (1866—1923 წწ.) ახლო ურთიერთობა დიდ რუს მწერალთან. როგორც ცნობილია, იგი ტოლსტოის გაეცნო 1897 წელს, ხოლო საქართველოში მცხოვრებ დუხობორებთან კავშირის გამო რუსეთში მისი იძულებითი გადასახლების პერიოდში კი (1898 — 1903 წწ) მათი ნაცნობობა მჭიდრო მეგობრობაში გადაიზარდა, ილია ნაკაშიძე დიდი მწერლის ოჯახის ახლობელი გახდა.

ი. ნაკაშიძეს წილად ხვდა პატივი ხუთი წლის მანძილზე ყოფილიყო წევრი იმ მცირერიცხოვან ჯგუფისა, რომლის წევრები წინასწარ ეცნობოდნენ დიდი მწერლის შემოქმედებით გეგმებს და წარმოადგენდნენ ამა თუ იმ ახალი ნაწარმოების პირველ მკითხველებს. აღნიშნულის ერთ-ერთი ნაყოფი იყო ისიც, რომ ი. ნაკაშიძის წყალობით საქართველოში რეგულარულად დებულობდნენ ლ. ტოლსტოის აკრძალულ ნაწარმოებებს, ცალკეულ ნაშრომთაგან ცენზურის მიერ ამოღებულ ადგილებს, ინფორმირებული იყვნენ მისი საქმიანობისა და მოღვაწეობის შესახებ და სხვა.

ამგვარმა შინაარსიანმა დამოკიდებულებამ ლ. ტოლსტოისთან სათანადო ასახვა ჰპოვა ილია და ნინო ნაკაშიძეების ცნობილ მოგონებებში: „როგორ გავიცანი ლ. ტოლსტოი“ (ილია) და „ლ. ტოლსტოის ახლოს“ (ნინო). როგორც მოსალოდნელი იყო, ლ. ტოლსტოისთან დამოკიდებულების საკითხმა სათანადო ადგილი დაიკავა ილია და ნინო ნაკაშიძეების ურთიერთ მიმოწერაშიც. მათი ეპისტოლარული მემკვიდრეობის გაცნობამ მოლოდინი სავსებით გააგვიმართლა.

ილია და ნინო ნაკაშიძეების სხვადასხვა მოცულობის საქმიანი წერილებიდან ჩვენ აქ ვაქვეყნებთ, ზოგიერთი შემოკლებით, მხოლოდ იმ წერილებს, რომლებიც შეეხებიან დიდ რუს მწერალთან მათ საქმიან კავშირს, მის პიროვნებასა და შემოქმედებას.¹ მათი მიმოწერა არათუ ადასტურებს მოგონებებში მოცემულ ფაქტებს და მოვლენებს, არამედ მნიშვნელოვნად ავსებს და აღრმავებს ჩვენს წარმოდგენას მათ ურთიერთობაზე დიდ მწერალთან. უფრო მეტიც, წერილებში

¹ ნინო და ილია ნაკაშიძეების პირადი ფონდი დაცულია გ. ლეონიძის სახ. საქართველოს სახელმწიფო ლიტერატურულ მუზეუმში (ფონ. № 25265 — 25266).

აღნუსხული ცალკეული ფაქტები ამასთანავე ავსებენ დიდი მწერლის ბიოგრაფიისა და შემოქმედების მატანეს, კიდევ ერთხელ აცოცხლებენ ჩვენს წინაშე ლ. ტოლსტოის როგორც მწერალს, პიროვნებას, მოღვაწეს.

„ლ. ტოლსტოის ყველა ლაპარაკს ჩემთან და სხვებთან, — ვკითხულობთ ი. ნაკაშიძის ერთ-ერთ წერილში მეუღლისადმი, — რაც ღირსშესანიშნავია, ვწერ უბის წიგნაკში და მოგწერ ჩემს შთაბეჭდილებებს“¹. წარმოდგენილ პუბლიკაციაში მოტანილი მასალა ცხადყოფს, რომ ილია ნაკაშიძე პირნათლად ასრულებდა დანაპირებს: იგი რეგულარულად უგზავნიდა მეუღლეს არა მხოლოდ ჩანაწერებს, არამედ დიდი მწერლის პირად წერილებს, სტატიებსა და სხვა.

აქ წარმოდგენილი წერილები აღადგენენ ისეთ მომენტებსაც, რომლებიც ყურადღების გარეშე აქვთ დატოვებული თავიანთ მოგონებებში ილია და ნინო ნაკაშიძეებს, მაგალითად:

1) ი. ნაკაშიძე ბევრად უფრო ადრე ყოფილა დაკავშირებული ლ. ტოლსტოისთან „ჰაჯი მურატის“ ირგვლივ მასალების შეგროვების საქმეში, ვიდრე ეს სპეციალურ ლიტერატურაშია დღემდის ცნობილი. ერთ-ერთი წერილიდან ირკვევა, რომ ი. ნაკაშიძე რუსული მწერლობის სიამაყეს საჭირო ცნობებს აწვდიდა 1898 წლის პირველი ნახევრიდან და არა ცხრაასიანი წლების დამდეგიდან².

2) ნ. ნაკაშიძე თავის ვრცელ მოგონებებში არსად არ უთითებს ზოგიერთ აქ მოტანილ წერილში მოხსენებულ ფაქტზე — თავის როლზე ლ. ტოლსტოისა და დუხობორების ურთიერთობაში³. დავიმოწმებთ სამ ფაქტს ნინოს წერილებიდან მეუღლისადმი: „ლ. ტოლსტოის წერილები და სინჯონისა, გადავეცი ყველა თავთავის დროს დუხობორებს“⁴, აგრეთვე — „კარგი იქნება ტოლსტოიმ რომ მოსწეროს, სად სჯობია. ძალიან ელიან მისგან ამბავს“⁵. აქ იგულისხმება ხელისუფლების მიერ დევნილი დუხობორების სურვილი, ერჩია დიდ რუს მწერალს მათთვის, საზღვარგარეთის რომელ ქვეყანაში გადასახლებულიყვნენ. ინტერესს მოკლებული არც შემდეგი ფრაგმენტია: „შენი მინდობილობა ყველა შევასრულეთ, წერილი გაუგზავნეთ ლევ ნიკოლაევიჩს“⁶.

3) ლ. ტოლსტოი ახალგაზრდა ქართველ მწერალს ილია ნაკაშიძეს ხშირად სთხოვდა მისი სახელით მიეღო და სათანადო დახმარება გაეწია რუსეთში ჩამოსულ უცხოელ თანამოაზრეთათვის. მწერლის დავალების შესრულებაში ი. ნაკაშიძეს მნიშვნელოვნად უწყობდა ხელს ინგლისური და ფარნგული ენების ცოდნა⁷.

4) რიგი წერილებისა თვალნათლივ ცხადყოფენ ლ. ტოლსტოის დღემდე უცნობ დამოკიდებულებას გ. გველესიანთან⁸;

¹ საბ. № 5.

² საბ. № 8.

³ საბ. № 9, 10, 13.

⁴ საბ. № 9.

⁵ საბ. № 10.

⁶ საბ. № 13.

⁷ საბ. № 26, 27.

⁸ საბ. № 5.

5) წერილები ი. ნაკაშიძეს გვაცნობენ როგორც ლ. ტოლსტოის ნაწარმოებთა ქართულ ენაზე მთარგმნელს¹. ეს დეტალი ი. ნაკაშიძის ბიოგრაფიისათვის მნიშვნელოვანი შესაძენია.

მეუღლისადმი წინასწარ მოცემული პირობისამებრ² ი. ნაკაშიძის წერილებში, როგორც ვხედავთ, ლევ ტოლსტოის საქმიანობასთან დაკავშირებულ ფაქტებს და მოვლენებს დიდი ადგილი აქვთ დათმობილი. ვინაიდან წერილები დაწერილია აღწერილი მოვლენების უახლოეს დღეებში, მათ პირველწყაროს მნიშვნელობა უნდა მიეკუთვნოს.

რაც შეეხება კერძო საკითხს, ლევ ტოლსტოის დამოკიდებულებას ახალგაზრდა ქართველ მწერალთან და მის ოჯახთან, ვფიქრობთ, წერილები არც ამ მხრივ არის ინტერესს მოკლებული. დიდი რუსი მწერლის წყალობით არაერთგზის შეუშსუბუქდათ ი. ნაკაშიძესა და მის მახლობლებს გასაჭირი. მაგალითად, ლ. ტოლსტოი დაეხმარა თბილისიდან გადასახლებულ ი. ნაკაშიძეს, რათა ეს უკანასკნელი მოსკოვში დარჩენილიყო და იქ შესაფერი სამსახური ეშოვნა; მის უმცროს ძმას — ალექსანდრე ნაკაშიძეს — უშველა განსაცდელისაგან გადარჩენის საქმეში და სხვ. „ლ. ტოლსტოი ძლიერ მოწადინებულია მომეხმაროს, — უთითებს ი. ნაკაშიძე, — თუ დაწერ რამეს, მე თვითონ წავიღებ რომელ რედაქციაშიც გინდაო“³.

ქვემოთ მოტანილ 40 წერილიდან ზუსტი თარიღი ახლავს მხოლოდ 13-ს, ხოლო 18 წერილს ერთვის მხოლოდ თვისა და რიცხვის აღმნიშვნელი თარიღი, დანარჩენი ცხრა წერილი სრულიად უთარიღოა. ჩვენ წევძელით მათი დათარიღება შინაარსის მიხედვით.

წერილებს შორის არსებული დიდი ქრონოლოგიური ინტერვალები გამოწვეულია ნ. ნაკაშიძის ქ. მოსკოვში მეუღლესთან ხშირი ყოფნით, ე. ი. მიმოწერას ადგილი აქვს ამ უკანასკნელის საქართველოში დაბრუნების პერიოდში.

დოკუმენტები ქვეყნდება ზუსტად ტექსტის მიხედვით, ავტორისეული სტილის დაცვით. წერილებში ჩვენს მიერ გამოტოვებული ადგილები აღნიშნულია მრვალწერტილით.

№ 1

1898 წლის თებერვალი — ილია ნაკაშიძის წერილი ელენე
ნაკაშიძისადმი

Дорогая Електра!¹ Брошу ленивую снисходительность к себе и расскажу, что с нами произошло в последнее время. Меня высылают через десять дней с Кавказа куда мне угодно, за исключением Закавказья.

¹ საბ. № 14, 15.

² საბ. № 5.

³ საბ. № 5.

казья и Северного Кавказа. Виною тому мое сочувствие тяжелой доле духоборов, ни в чем деятельно не выразившееся, что особенно горько и обидно мне. Я чувствую себя человеком, несущим наказание незаслуженно, иначе наказание это было бы полной радостью, радостью человека, отдавшего силы свои служению истине, истине-освободительнице. Теперь же радость моя омрачена, я ничего не сделал, а меня поставили наряду с людьми, во истину братски послужившим гонимым христианам. Расскажу тебе все как было. В конце прошлого года приехал сюда Сулержицкий² вместе с англичанином Син-Джоном³, которого ты знаешь. Они привезли деньги и письма духоборам, и мы вместе отправились в Скра, где был съезд, и Новый год встретили там по-человечески. Вернулись мы на следующий день без Син-Джона, который остался в Скра. [Сулержицкий] уехал, а Син-Джон через неделю вернулся из Скра в Тифлис, так как он человек больной и жить ему в Скра было тяжело. Он устроился тут в гостинице и каждый день ходил ко мне по вечерам. Занимался со мной по-английски, а я с ним по-русски. Коля и Саша⁴ принимали тоже участие в наших занятиях. Мы очень сдружились с Син-Джоном. Эта чуткая, искренняя душа, полная любви к людям. Наши занятия были откровенные суждения, обмен взглядами по различным жизненным вопросам. Очень живо и хорошо это у нас шло. В его словах я чувствовал созвучие с тем, что жило у меня в душе и мне было хорошо и легко с ним, как с близким мне по духу человеком. Мы сближались все больше и больше. Первым благим результатом от этого было то, что мне стало стыдно за свое плотоядство, и мы с Ниной⁵ отказались от мясной пищи и почувствовали, что с нашей души свалился ненужный и тяжелый грех. Син-Джон мыслитель и поэт.

Многое мы с Син-Джоном обсудили, мирно собирались продолжать дальше сближение наше духовное, но царство Вользевуда пронюхало о Син-Джоне и грубо вмешалось в нашу жизнь. Син-Джона потребовали к себе полицмейстер и объявил ему, что ему нужно выехать за границу в 24 часа, иначе он вышлет его стражей. Син-Джон ничего не ответил и направился прямо к нам, огорченный, взволнованный. В тот же вечер он отправился в Скра проститься с друзьями и вернулся на следующее утро. Всю ночь квартиру стерегли полицейские...

Илья.

⁵ გ. ლეონიძის სახ. საქართველოს სახელმწიფო ლიტერატურული მუზეუმის ფონ. 25263, საქ. 267.

№ 2

1898 წლის მარტის 4. — ილია ნაკაშიძე — ნინო ნაკაშიძეს

Редакция «Нового обозрения», Георгию Ласхишвили¹.

Лев Николаевич был у меня с визитом верхом и, не застав меня (мы, с Дунаевым были на прогулке), поехал за нами в карете (старик-то!), догнал, соскочил, и мы начали строить планы, как мне быть

дальше, чтобы не быть выпертым из Москвы. Л. Н. хотел жену свою послать к обер-полицмейстеру Трепову, или дочь, но я поблагодарил и сказал, что у меня письмо к Уваровой. «Отлично, отлично!» — воскликнул Л. Н., — она все может сделать. О маме и Нине и всех вас Толстой много расспрашивал — как вы все это вынесли. Я ему вас во все лопатки хвалил, ему было очень приятно, что вы все у меня такие хорошие. Про Мику спрашивал тоже, а дурочка и не чувствует, кто про нее спрашивает...

სლმ, ფონ. 25265, საქ. 250.

შენი ილიკო.

№ 3

1898 წლის მარტის 13. — ილია ნაკაშიძე — ნინო ნაკაშიძეს

ჩემო ძვირფასო ნინო! სინჯონისაგან მომვიდა წერილი, გამოგიზავნით. იწერება პოლიცმეისტერმა მითხრა ვოდოპიანოვი ჩემთან არ მსახურობსო. საჩქაროდ მისწერე თბილისშიო, მთხოვე სინჯონი, თქვენებს და დუხობორებს ვოდოპიანოვის თაობაზე, ძალიან სწუხს იქნება ტყუილად გავაზავეთ ის კაციო. კარგ წერილებს იწერება სინჯონი. ლ. ტოლსტოის: «Что такое искусство» გამოვა მალე, პატარა შემოკლებით. ძალიან კარგი ხალხი ახვევია ტოლსტოის, ყველა გავიცანი. თანაგრძნობით მეკიდებიან!...

შენი ილიკო

¹ სლმ, ფონ. 25265, საქ. 137.

¹ მრავალწერტილი აქ და ყველგან ჩვენია

№ 4

1898 წლის მარტის 27. — ილია ნაკაშიძე — ნინო ნაკაშიძეს

...ნინოჯან! ამ დილას ჩამოვედი პეტერბურგიდან, გველესიანს გაუარე სტანციიდან და შენი წერილი გამოვართვი. ძლიერ გამახარა შენმა წერილმა და სამაგიეროდ მეც უნდა გაგახარო. კარგად გათავდა ჩემი საქმე, პეტერბურგის ქვეყანა გადავბრუნე და მოსკოვში ცხოვრების ნება ვიშოვე. ყველაზე უფრო კოვალევსკის ქალის დის, ნასტია ხვოსტოვას ქმარმა, ხვოსტოვმა მიშველა ძლიერ კეთილი ჯგერა და მას მივაგენი საბოლოოდ. წავიდა პოლიციის ხელმწიფესთან და დააჯერა თავი დაანებე ნაკაშიძესო. ხვოსტოვი правитель канцелярии министра внутренних дел. დიდი გავლენა აქვს. ძალიან მომეწონა და კარგად გავიცან, ვიკამათეთ კიდევაც მეგობრულად, დიდი ანტიტოლსტოისტია. ერთი წიგნი ჩამივარდა ხელში მისიო, ვერ წავიკითხე და დავწვი. იმის შიშით, რომ ეს წიგნი ჩემი სიკვდილის შემდეგ ჩემ შვილს არ დარჩესო. ტოლსტოვცები სძულს, მაგრამ მაინც მომეხმარა ჩემ საქმეში, რითაც უფრო დასაფასებელია. ვისთანაც არ მივედი პეტერბურგში, ყველამ ჩემი თავიდან მოცილება მოინდომა. იმანაც კინალამ მომიშორა თავიდან. არაფერი შემიძლიან მინისტრს სთხოვეო. მე გულ-ნატყენად შევხედე და ვკითხე так Вы, князь, посылаете, говорю, меня к министру.

შერცხვა, გაახსენდა ლევ ნიკოლაევიჩი, მითხრა ეგებ მოგიხერხო რამეო. ეტყოდა რამეს პოლიციის ხელმწიფეს სინდისის გასაწმენდათ. საბოლოოდ კი ხვოსტოვმა გამიწყო საქმე, დავბოდი პეტერბურგში ენაგადმოგდებული... ყველაზე უფრო მენშეკოვი შემეყვარდა პეტერბურგში, საყვარელი კაცია (со-трудник „Недели“), პატიოსანი და მშვიდი. ძალიან დაუმეგობრდით ერთმანეთს, ორჯერ ვიყავი მასთან ცარსკოე სელოში. ერთი კეთილი საქმე დავიწყეთ იქ, ლევ ნიკოლაევიჩის წერილი მქონდა, უხტომსკის მიუტანე დუხობორების შესახებ. არ დაიბეჭდებო მითხრა, (ფულების შეკრებაზე მათთვის). უხტომსკი და ახლოებული კაცია ხელმწიფესთან, ხშირად ნახულობს, ვთხოვე მოეხმარე დუხობორებს მეთქი, ხელმწიფეს შეატყობინე მათი მდგომარეობა მეთქი. ბევრი ვილაპარაკეთ. აუწერეთ მათი მდგომარეობა, ადმინისტრაციის ყოფაქცევა მხეცური. გულით მოინდომა მათი მოხმარება. ახლა არხას სწერს ხელმწიფის სახელზე (ყველა ესენი გულში შეინახე დრომდის, თორემ ევნება დუხობორებს): მენშეკოვიც ეხმარება, ერთად ვიყავით, ი. კ. დიტერისიცი იყო ჩვენთან, ბჭობა გვქონდა უხტომსკისთან. ყველა იმ აზრის არიან, რომ ამერიკაში შეუძლებელია მათი დასახლება, ადგილი არ არის, პოლიცია ძლიერ ემტერება გადასახლებულთაო. ყველაზე უმჯობესია ციმბირის საზღვარზე, ჩინეთში ან მონგოლიაში გადასახლდნენო.

აუარებელი მიწააო; ხალხი მშვიდი და მომთმენი (терпимые), ბევრი რუსი სექტანტები გადასახლდნენ იქითაო, იქ სალდათი გინება არის, ეზიზღებათ ომი და კაცის კვლაო, ყველაფერით შეწყობილი ხალხია დუხობორებისთვისაო. მთავრობამაც შეიძლება ჩვენი მეცადინეობით შეუწყოს ხელიო, ჩინეთის საზღვრამდე მიიყვანოს ეს ხალხი თავის ჭარჯით და გაისტუმროს საზღვრის იქითო, თორემ აუარებელი ფული დასჭირდება 3000 კაცს, მილიონი უნდა და სად შეიკრიფება ამდენიო. ძალიან გონიერად სჯის უხტომსკი და ერთი მომხრე იშვიათად კიდეცა მინისტრებში, მურავიოვი, გარეშე საქმეთა მინისტრი. სხვებსაც დაიყოლიებს, გულმოდგინედ ეკიდება საქმეს. გაამხნევეთ ჩვენი მეგობრები. ლონდონში კვაკერები შეიკრიბნენ. მათ საქმეზე ბჭობდნენ როგორ უშველონ მათ გადასახლებას. კარგად არის ყველაფერი. მომიკითხე ყველა ჩვენი მოკეთე. საჩქაროდ გწერ, ფოსტაში. მხოლოდ ორი წერილი მივიღე შენგან გველესიანის სახელზე..

ილიკო.

სლმ, ფონ. 25265, საქ. 262.

№ 5

1898 წლის მარტის 29. — ილია ნაკაშიძე — ნინო ნაკაშიძეს

ნინოჩან!... წუხელის ტოლსტოი ვნახე. ყოჩაღად არის. ვიდაც გადარეულმა კაცმა ფსიქოპატმა წერილი გამოუგზავნა 3 აპრილს უნდა მოგვლაო, წილი მხვდაო, რადგან შენ „პრავოსლავნი“ რჯულის მტერი ხარ, უნდა დაგლუპოთო. წუხელის ველაპარაკე ლეოს ამაზე, მითხრა არაფრის არ მეშინია, რაც იქნას იქნასო. მისი ცოლი კი ძლიერ დაშინებულია, არავის უშვებს მის სანახავად.

კარგ ნაცნობების გარდა. მე შემიშვა, რა საკვირველია. პეტერბურგიდან ერთი წერილი გამოუგზავნე ლეოს, გველესიანის სახელზე (რომ არ გაეხსნათ). მიუტანა გველესიანმა და, ტოლსტოის დერეფანში, მისი ცოლისაგან მწარე ეგზამენი გამოიარა, გამოჰკითხა იქითური, რა ხარ, ვინ ხარ და რა ამბავის მომტანი ხარო. ნაკაშიძის წერილი მაქვსო, და, როგორც იქნა შეუწვეს. ორი წერილი მოუვიდა ტოლსტოის, ხელმოწერილი „жребий № такой-то“ მუქარით. ვინ იცის, რა იქნება. ქვეყანა ფსიქოპატებით სავსეა, „Чуйк“-იანი კაცი მივიდა პირდაპირ ტოლსტოისთან და ჰკითხა, какого вы мнения, говорит о спасенной чудом Курской иконы. ღუხობორებზე ბევრს ფიქრობს ტოლსტოი. იმ აზრისაა, სჯობია ჩინეთში დასახლდნენო; ჩინეთში საზღვართან, იქ, სადაც ჩინეთში რკინიგზამ უნდა გაიაროს. ერთ ინჟინერს, იქ მიმავალს, დააბარა ტოლსტოიმ, ყველა ცნობები იქაურ მიწებზე და მთავრობაზე შეკრიბე და შემატყობინეო. უხტომსკი ელაპარაკა, ისეთი მწვიდი და წყნარია იქაური ხალხიო, რომ ყოველი სალდათი, ჯარისკაცები, ოფიცრები ჭირივით ეზიზღებათო. В Китае и Монголо-Манджурии военные набираются из отбросов населения и презираемы. სწორედ ჩვენი ღუხობორების მეგობრები არიან. მიწა თავისუფალი ბევრია მონგოლიაში. იქ ბევრი რუსი სექტანტი არის გადასული. ტოლსტოი სწუხს რატომ არაფერს მწერენ ღუხობორებით. მოაწერინე გველესიანის სახელზე. პოტაპოვს გაუგზავნე მე წერილი პეტერბურგიდან, დიტერის მივეცი, მე გავაგზავნიო, ადრესი შემატყობინე როგორ მივწერო ღუხობორებს, თუ რამე დამჭირდა. ჩემი საქმე კარგად წავა იმედია, და მალე გნახავ აქ ჩემთან. ბულანყეს მივწერე რკინისგზაში რეკომენდაცია გამომიგზავნოს, ბევრს იცნობს. ტოლსტოი ძლიერ მოწადინებულია მომეხმაროს. წუხელის მითხრა, თუ დასწერ რამეს, მე თვითონ წავიღებ რომელ რედაქციაშიც გინდაო...

სინჯონის წერილი მივიღე ამ საათში, ჯერ არ წამიკითხავს, ბუდაპეშტშია, ყოჩაღად არის...

ტოლსტოის ყველა ლაპარაკს ჩემთან და სხვებთან, რაც ღირსშესანიშნავია, ვწერ უბის წიგნში და მოგწერ ჩემს შთაბეჭდილებებს...

თქვენი ილიკო

სლმ, ფონ. 25265, საქ. 247.

№ 6

[1898 წლის] აპრილის 5. — ილია ნაკაშიძე — ნინო ნაკაშიძეს

ძვირფასო ნინიჩკა!... ლეომ მომიხერხა ეს ადგილი, თუმც ფიქრობს მოუხერხებელია შენთვისო, მაგრამ მაინც მოელაპარაკე ინჟინერთ-უხუცესსო. მოველაპარაკე და მოგწერ ყველაფერს ჩქარა.

ჩემი მეგობრები ლეოს წრეს ეკუთვნიან... მეც კაცად ვიგრძენი თავი იმათთან, მათი სიყვარული მოვიპოვე და ძმური თანაგრძობა — შენც ეს მოგელის და მარტო არ იქნები. სიკვდილის მუქარა ტოლსტოიზე ტყუილი გამოდგა —

არავინ გამოჩნდა. 3 აპრილს — ჩვენ ყველანი მისას აქ ვიყავით თავ მოყრილნი ტოლსტოისთან. არავინ გამოცხადებულა სრულებით. ყველანი დამშვიდებით ვართ — თუმც ვინ იცის რამდენი გადარეულია ამ ქვეყანაზე...

... აქ ორი ქალი შემიყვარდა — ნატალია ალექსანდრეს ასული Иенкен და Мария Яковлевна Шанкс, ინგლისელი და პოლანდიელი. დავდივართ მათთან და ტოლსტოის „Что такое искусство“-ს კვითხულობთ, მალე გამოგიგზავნით შესწორებულ ეგზემპლარს... სინჯონი მადლობას უგზავნის კოლიას წერილების გამოგზავნისათვის... სულერჟიციმ აღმოსავლეთისაკენ გასწია, ოდესაში. გემზე შევა მატროსად, ერთი თვის შემდეგ წავა. იმის დღიური დაიბეჭდა და გამოგიგზავნით ..

სლმ. ფონ. 25265, საქ. 239.

[ილიკო]¹

¹ წერილი ნაკლულია, ხელრთვა არა აქვს.

№ 7

1898 წლის აპრილის 9. — ილია ნაკაშიძე — ნინო ნაკაშიძეს

...ნინუჟა! ტოლსტოის „Что такое искусство“-ს გამოგიგზავნით, ცენზურისაგან ამოშლილებს ჩაუმატებ.

ხვალ ან ზეგ სტუდენტი ჯავახიშვილი მოდის თბილისში თქვენთან. სულერჟიციის დღიურსა და ერთ საინტერესო წიგნს გამოვატან თქვენთვის. გუშინ სინჯონის წერილი მივიღე. იწერება, სთხოვეთ ღუბოზორებს საჩქაროთ მომწერონ, როგორ არიან და რას აპირებენო... შენ თვითონ ან კოლიას დააწერინე კონვერტზე და ასე გაუგზავნე სკრაში. მომწერონ, რას ფიქრობენ კიპრზე წასვლის თაობაზე, დროებით ან სამუდამოდ, ან თუ სურთ, ოსმალეთის სულთანს სთხოვონ იქ დასახლების ნებას მისცემსო. ის მგონი, სიამოვნებით მიიღებს მათ და ადგილს მისცემსო. საჩქაროდ მოიწერონ ყველა მაგეებზე პასუხი იმიტომ, რომ სინჯონი დიდხანს არ მოიცდის კიპრზე...

თავისი ნებით გაციმბირებული ილიკო

სლმ, ფონ. 25265, საქ. 240.

№ 8

1898 წლის აპრილის 10. — ილია ნაკაშიძე — ნინო ნაკაშიძეს

ნინოჯან! წუხელის ლ. ნ. წაველ სადამოზე, გზაზე ტროტუარზე გათოშილი, ცხვირპირგასისხლიანებული კაცი ვნახე. ავაყენე, მთვრალი იყო, ამოვდევი ხელი ილღიაში და წავაჩანჩალე ძლივ-ძლივობით. ამ დროს გზაში ლ. ნ. შემხვდა, თავის სახლიდან მომავალი. ვაჩვენე ჩემი კამპანიონი, უთხარი მისი ამბავი... შეაჩერდა: „А где, говорит, твоя жена?“ თურმე მისი ლაქია იყო. კარგი კა-

ციაო, ბევრს კითხულობს, ყველაფერი ესმის. მხოლოდ ეს ერთი ეშმაკის კუდი აქვს გამობმულიო, ლოთობს ხანდახანო, წავაჩანჩაღეთ მე და ლ. ნ. იგი შინისა-კენ. მერე გამოვედით და ერთად გავემგზავრეთ.

ლ. ნ. თავისი მომავალი მოთხრობის „ჰაჯი მურატის“ შინაარსი მომიყვა, დალესტნის ცხოვრებიდან არის, განთქმული ვაჟკაცი და ავაზაკი ჰაჯი მურატის ამბავია. ყველაზე უფრო ის მომწონს, მათში რომ სიკვდილის არ ეშინიათ, არაფრად აგდებენ. მეც უთხარი, ჩვენ ასეთები ვართ, გურულები მეთქი. ომი-ანობა გვიყვარს და ვამბობთ, მოგვკვლავენ ან მენდალს მივიღებთ მეთქი. გუ-ლიანად იცნა. ვიარეთ ნახევარი საათი. განსაკუთრებით იმიტომ გწერ, რომ ლ. ნ. დაეხმარო ამ მოთხრობის წერაში. აი როგორ: უნდა შემოიარო თბილისის ფოტოგრაფები და თუ სადმე ლეკების სახლების ფოტოგრაფიები, მათი სახ-ლის მოწყობილობის, ავეჯის, ჩაცმა-დახურვის, მუსიკალური მოწყობილობის, კაბა ტანისამოსის, ზნე-ჩვეულების, ყველაფერი გარდა მათი ქვეყნის პეიზაჟე-ბისა და სოფლის სურათებისა (ესენი ბევრი მაქვს) ესენი უსიკვდილოდ უნდა იყიდო, რაც დაჯდება, და გამოგიგზავნო, ფულს გამოგიგზავნი, ისესხე სადმე დროებით, ამით კარგ სამსახურს გაუწევ ლ. ნ. მოთხრობის წერაში. დღესვე ისიხი ნაკაშიძეს ვწერ, შეიტყოს, ვინ არის ცოცხალი გადარჩენილი ჰაჯი მურა-ტის ოჯახიდან დაღისტანში ხოლო, ისიხი, თუ მანდ არის, შეეხვეწე ძალიან შე-იტყოს ყველა ესენი, სად ცხოვრობენ ჰაჯი მურატის შთამომავალნი, შეკრიბოს თუ რამეა თქმულება ჰაჯი მურატზე ხალხში, თავის ნაცობ ლეკებში, დასწეროს და გამომიგზავნოს. დიდ მადლობას ეტყვის ლ. ნ. თბილისში ადვილად გაიცნობ გინმე ლეკთაგანს, შენც გამოკითხე ან კოლას სთხოვე გამოჰკითხოს ჰაჯი მურა-ტის ამბავი და მომწეროს ან შენ მოგწეროს. აბა შენ იცი, როგორ დატრიალ-დები, ძალიან უქე შენი თავი ლ. ნ-ს ცეცხლია ჩემი ცოლი მეთქი. ახლა შენ იცი თუ არ შერცხვები...

შენი ილიკო

სლმ, ფონ. 25265, საქ. 245.

№ 9

1898 წლის აპრილის 13. — ნინო ნაკაშიძე — ილია ნაკაშიძეს

ჩემო ილიკო... ტოლსტოის წერილები და სინჯონისაც გადავეცი ყველა თავთავის დროზე დუხობობრებს. პასპორტების აღების შედგომას აპირებენ. მე ჩქარა მოგწერ აქაურ ამბებს.

შენი ნინო

სლმ, ფონ. 25266, საქ. 6.

№ 10

[1898 წლის] აპრილის 17. — ნინო ნაკაშიძე — ილია ნაკაშიძეს

ჩემო ილიკო!... დუხობობრების თაობაზე ჩემო ილიკო ხომ იცი ახლა მე იმათ ძალიან ძვირად ვხედავ. პანჩენკოს ცოლიც რაღაც ყველას ეჭვი თვალით

უყურებს არ ჯერავს არც უხტომსკის, არც მენშიკოვის გულწრფელობა, იმათ
 ორი კურდღლის დაჭერა უნდოდათ და იმიტომ ურჩევდნ მანჯურიაში გადასახ-
 ლებასაო. უკეთესია ამერიკაში, თვითონ დუხობორებიც ამერიკაში ემზადე-
 ბიან, ჯერ არაფერი გადაუწყვეტიათ. დღეს დილას მოსულიყვნენ ჩემთან ორი
 დუხობორი, მაგრამ არ გამოუშვეს და არ მინახავს. შენი წერილი გუშინ მივი-
 ლე და დღესვე გადავცემ ზიბოროვს სინჯონის სურვილს, მაგრამ რა იციან დუ-
 ხობორებმა სად ემჯობინება მათთვის და სად არის უკეთესი გადასახლება.
 კარგი იქნება ტოლსტოიმ რომ მოსწეროს სად სჯობია. ძალიან ელიან მისგან
 ამბავს. თორემ იმათ არ შეუძლიათ არჩევა ასე უთხარი ტოლსტოის და მოაწე-
 რინე ჩქარა. გუშინ ტრეგუბოვის წერილი მივიღე. ძალიან ავიწროვებს პოლი-
 ცია და ძალიან შეწუხებული იწერება...

შენი ნინო

სლმ, ფონ. 25265, საქ. 20.

№ 11

1898 წლის აპრილის 27. — ილია ნაკაშიძე — ნინო ნაკაშიძეს

...საშას გამოუვგზავნი ივნისში ფულს და წამოვიდეს აქ საზაფხულოდ,
 ტოლსტოისთან წავეყვან იასნაი პოლიანაში. ერთ ჩინებულ სკულპტორს გავაც-
 ნობ, რომელმაც, ამას წინათ, საუცხოო ბიუსტი გააკეთა ტოლსტოის — იტა-
 ლიელია — კნ. ტრუბეცკოი, გაიტალიელებული რუსი...

[ილიკო]

სლმ, ფონ. 25265, საქ. 253.

№ 12

[1898 წლის] მაისის 13. — ილია ნაკაშიძე — ნინო ნაკაშიძეს

ნინოჯან, ლ. ტოლსტოის შვილი უმცროსი, ანდრუშა 20 წლის. მოდის დღეს
 კავკასიაში ბიძითურ, დედასთან წერილი გავატანე. თქვენ იცით როგორ კარ-
 გად დახვდებით ჩვენი ძვირფასი ლეოს შვილს. ერთი წერილი მოგწერე
 ოზურგეთში, მიიღე თუ არა.

შენი ილიკო

სლმ. ფონ. 25265, საქ. 272.

№ 13

[1898 წლის] ივნისის 8. — კუსკოვო. ნინო ნაკაშიძე — ილია ნაკაშიძეს

ილიკოჯან, შენი ორივე წერილი მივიღე, ამდენ ხანს იმიტომ არ გწერდი,
 რომ ადრესი არ ვიცოდი, მეორე წერილი ბულაზოვმა მომიტანა დღეს სამმართ-
 ველოდან და ესესაა გწერ. ძალიან მიამა, რომ საქმეს ჩაუდექი, მწყინს მეც არ

ვარ მაქ და არ გეხმარები. დედას წერილი მივიღე ნიციდან, კოლას ათი თუმანი გაუგზავნია და საგზაო ფულს როდის გამოგიგზავნი არ ვიციო, ელენე ავადმყოფობს და ვწუხვარ, აქეთ ჩამოსვლაზე არაფერს იწერება, არც ელენეს პასუხი მოსულა შენ წერილზე, არ ვიცი რატომ; უცხოეთში კიდევ ერთ-ორ დღეს ვიქნებით და მერე წავალთ შინ, კავკასიაშიო. ჩვენ კარგად ვართ, ალექსეივი ძალიან პატივს გვცემს და გვივლის, ძალიან სწუხს რომ ვერ წამოვიდა დამშეულთა მოსახმარებლად, ჯერ მაინც იმედი აქვს იქნება გამიშვას უფროსმაო. დედას მე წასული ვგონივარ კავკასიაში შენ გეკითხება „ნინო“ სადააო.

შენი მინდობილობა ყველა შევასრულეთ, წერილი გაუგზავნეთ ლევ ნიკოლაევიჩს, ანგარიში რედაქციაში მეორე დღეს წაუღო ალექსანდრე პეტროვიჩმა და გუშინწინ იყო კიდევაც დაბეჭდილი.

შენი ნინო

სლმ, ფონ. 25265, საქ .1.

№ 14

1898 წლის ნოემბრის 11. თბილისი. ნინო ნაკაშიძე — ილია ნაკაშიძეს

ჩემო ილიკო!... ლასხიშვილთან ვიყავი და თქვა, რომ შენ თარგმანებს ყველას დაბეჭდავს, საზოგადოთ ტოლსტოისას ყველაფერს დაბეჭდავს. „Воскресение“ ძალიან მოსწონს: „Широкий размах, который переворачивает весь современный вопрос вверх дном“. არ მოსწონს მხოლოდ მისი ტენდენცია. მხოლოდ პროვინციებში აკრძალულია თურმე ბეჭდვა. თქვა ვკითხავ ჟურნულს ძალიან მიაძვება, რომ განაგრძობდე თარგმანს. შენი კავკასიაში ჩამოსვლის თაობაზე ყველაფერს გავიგებთ და მოგწერთ.

კოლია ჩოლოყაშვილმა ლევ ნიკოლაევიჩს წერილი მისწერა ელენესა და ანდრეას თაობაზე. ძალიან ვწუხვარ, რომ ლევ ნიკოლაევიჩს აწუხებდნენ.

მისი რა ბრალია. წერილის კოპიო წავიკითხე, ელიჩკასათვის გაუგზავნია ინგლისიდან, წერილში ანდრეას ლანძღავს, თორემ თითონ კი პატივისცემით იხსენიებს...

შენი ნინო

სლმ, ფონ. 25265, საქ. 269.

№ 15

(1898 წლის დეკემბრის მეორე ნახევარი) — ნინო ნაკაშიძე — ილია ნაკაშიძეს

ჩემო ილიკო!... გუშინ ლასხიშვილმა მითხრა, რომ შენი თარგმანი ე. ი. „სურათების ყავახანა“ და „მოცლილების ბაასი“, არც ერთი არ გაუშვა ცენზორმა. თურმე ლევ ნიკოლაევიჩის ნაწერების ზოგი ნათარგმნების ბეჭდვა არ შეიძლება პროვინციებში. სია აქვს თურმე ცენზორს. ამ სიაში ურევია ესენი

ორივე, რაც შეეხება ხელნაწერს, დაგვიბრუნებს გიორგი (დაბეჭდილსაც), რომელიც ცენზორს გაუგზავნეს.

ლევ ნიკოლავიჩის მორჩენა ძალიან მესიამოვნა.

შენი ნინო

სლმ, ფონ. 25265, საქ. 3.

№ 16

[1898 წლის] დეკემბრის 16. — ილია ნაკაშიძე — ნინო ნაკაშიძეს

ჩემო ნინო!... ამ ხანებში არაფერი მომხდარა მაინც და მაინც საინტერესო... ლ. ნ. სულ მომჯობინდა, გამოდის გარეთ, მალე ვნახავ და მოგწერ მის ამბავს. საქართველოს შესახებ მასალები გადავსინჯე, რაც რომ თვალსაჩინო არის რუმინელების ბიბლიოთეკაში.

ილიკო

სლმ, ფონ. 25265, საქ. 252.

№ 17

1899 წლის არაუგვიანეს დეკემბრისა — ილია ნაკაშიძე — ნინო ნაკაშიძეს

ჩემო ნინიკა! ლ. ნ-თან ორჯერ ვიყავი. ერთხელ ავად რომ გახდა, ვერ ვნახე, მეორედ ვნახე ავადმყოფი რომ იყო. არავის არ უწვებდნენ მასთან, მაგრამ ჩემი ხმა რომ გაიგო კორიდორში (დაბლა წვეს, სოფია ანდრეევნას ოთახში) გამოგზავნა სოფია ანდრეევნა ნაკაშიძე მომგვარეო. ძლიერ გამიხარდა. ცოტათი თავ აწეული იწვა ლოგინში ლ. ნ-ი, ერთობ გამხდარი, ხმა — მისუსტებული, მაგრამ სახე, რაღაც განსაკუთრებით სულიერი ცოცხალი შუქით ჰქონდა განათებული. „Духовности“ теперь даже больше у него было. თითქო სულიერმა ტანჯვამ უფრო გამოარკვია, უფრო მძლავრად გამოსახა ამ ხორცისაგან დამოკიდებული მისი სულის ვითარება, ძვირფასი ღრმა აზრიანი. იქნებ იფიქროს ვინმემ მისი სიყვარულით მომდიოდეს, მაგრამ ეს ასე არ იყო ნამდვილად. თავისი ამბავის გამოკითხვა არ მაცალა ლ. ნ-მა სულ შენ ამბებს მეკითხებოდა, რასა იქს თუ მოკეთდაო, ბავშვი რასა იქსო, ყველა ჩვენების ამბავი გამომიკითხა, თუმც უმძიმდა ლაპარაკი. ჩემი ცხოვრების ამბავი მკითხა, აღამიანური გრძნობიერი ხმით. ბოლოს შემეცოდა ლ. ნ-ი, 15-იოდე მინუტი ილაპარაკა, წამოვდექი და გამოვედი იქიდან, რომ შევდიოდი სოფ. ანდრეევნამ მიიხრა ორი-სამი მინუტი დარჩი, მეტს ნუთ. მაგრამ ლ. ნ-ის სიყვარულმა წამძლია და გადავაცილე მის თხოვნას. ძლიერ შეშფოთებულია სოფია ანდრეევნა, მაგრამ ახლა მადლობა ღმერთს არაფერია საშიშიო... ლ. ნ. დგება ხანდახან, ოთახში დადის, თუმც ჯერ ვერ მეცადინებო. კორესპონდენციას ანდრია და მისი ცოლი აწყობენ და კითხულობენ. ანდრიას ჯავრი მოსდის, რომ ამდენი წერილები

მოსდის მამა მისს და ცდილობს ჩქარ-ჩქარა მოიწიროს თავიდან წაუკითხავად. ოლგა კონსტანტინოვნა კი უფრო ბეჯითად მუშაობდა დინჯად. ხანდისხან ახლა ლ. ნ-ის ისინი კორექტურულ ნომრებს უკითხავენ და ისე ასწორებს ზეპირად, სიტყვით, ასხვაფერებს და ავსებს. ტატიანა ლვოვნა გათხოვდა ქმარს წაყვაროში. იქ ნერვები აეშალა ძლიერ და სადღაც კურორტში წავიდა. სოფ. ანდრეევნა მოლბა და ეხმარება ლ. ნ-ის „Воскресение“-ს სწორებაში. თუმცა ამბობს, ღმერთმა ნუ ქნას, რომ ჩემმა ქალიშვილმა საშამ წაიკითხოსო. ლ. ნ-ის ავადმყოფობას სულ მის ექიმების ურჩობას აბრალებს. ქანას სკამდა, ბევრს ცხენით დადიოდა, ამან აწყინაო. მაგრი აგებულება აქვს ლ. ნ-ის და მალე გამოჯანმრთელდება ჩვენდა სასიხარულოდ. ასე რომ არ ვიყო და კავკასიის წიგნს რომ არ ვადგენდე. ხშირად ვივლი მასთან. ჩემ სახლიდან მის სახლამდე ათი ვერსია უკანასკნელი, ორ ნახევარი საათი გზაა. ამას წინათ პ. ა. ბულანჟე ენახე, რომელიც დროებით ჩამოვიდა ინგლისიდან სამსახურის საშოვრად და ჯერ-ჯერობით ვერ იშოვნა და გაბრუნდა ისევ ინგლისში. ამბობს, იქ ჩემი ცხოვრება სულ მთლა ოჯახისათვის პურის შოვნაში იხარჯებაო და ამისთვის არ ღირს ლონდონში ცხოვრებაო. აქ კი სულისათვის დამრჩება რამეო. ყოჩაღად არის, მოკეთებულია...

შენი ილიკო

სლმ, ფონ. 25265, საქ. 246.

№ 18

[1899 წლის] დეკემბრის 9. — ილია ნაკაშიძე — ნინო ნაკაშიძეს

ჩემო ნინიჩკა!... ლ. ნ. უკეთ არის მეცადინეობს, მხოლოდ გარეთ არ გადის ჯერ. სოფია ანდრეევნა ეშმაკურად ურევს მის საკმელში ქათმის წვეწს. იმასთან ისეთ რაღაც საუცხოოს, რომ მთელი ერთი ქათმის სრული ნოყიერებაა ამ წვენში. ლ. ნ-მა არაფერი იცის და სოფიო ანდრეევნას უხარია რომ გაუდის ეშმაკობა.

ლ. ნ. აუარებელი წერილები და შემწეობის თხოვნები მოსდის. წარმოიდგინე. კლოუნმა დუროვმაც მოსწერა — ჩემი გაწვრთნილი გოჭები, ქათმები და თაგვები დამეწვა ცეცხლშიო, გავკოტრდი და შემეწიეო.

ერთი მოხუცებული კავკასიელი დიოგენის ამბავი მოუვიდა ლ. ნ-ის, ჩუდაკია, ფეხებზე ჰკიდია თურმე ყველაფერი, სასამართლოში დაუბარებით რაღაცაზე, ქული არ მოუხდია, ზალაში კრესლოში ჩამჯდარა და არ ამდგარა. მსაჯულები რომ ჰკითხავდნენ რამეს დამჯდარი უპასუხებდა — „შენ ზიხარ და მე რაზე უნდა ავდგეო, კანონი შენი გამოგონილია და არა ჩემიო“ და ამისთანები. ისეთი საინტერესო კაცია. რომ ლ. ნ-მა თავის „Воскресение“-ში დასწერა მისი ამბავი. მოხუცებული კაცია. ამბობენ ბათუმშიაო, იქნებ. შენ იცოდე მისი ამბავი. ლევ ნიკოლაევიჩი მეორედ არ მინახავს, შორს ვარ ძალიან მასზე. ამბავს კი ყოველთვის ვტყუობილობ. მალე გამოგიგზავნი „Воскресение“-ს დაკლებულ ადგილებს...

წარმოიდგინე კანადელ ინგლისელებს განზრახვა აქვთ დუხობორები პო-

ლიტერატურაში გარიონ, არჩევნების დროს მიიმხრონ. მეტადრე იქაური კონსერვატორები ცდილობენ, თავისკენ გადაიბირონ დუხობორები. ამას წინათ ერთი უბედურება კინალამ არ შეემთხვა სოფიო ანდრეევას, ბარათი მოვიდა მისი დისწულის ხელით მოწერილი, ჩამოვედი მოსკოვშიო ამა და ამ სახლში გიცდიო, მოდი საქმე მაქვს შენთანო და დიდხანს არ გამოგიწვებო. სოფია ანდრეევანა აპირებდა წასვლას, მაგრამ როგორღაც საეჭვოთ ეჩვენა ანდრიას, მის ვაჟს ეს წერილი და თვითონ წავიდა. გამოდგა რაღაც მივარდნილი ადგილი. „Трушоня“ ვილაც უცნობი ხალხი დახვდა. რომელთაც იუარეს არაფერი წერილი არ მოგვიწერიაო. გამობრუნდა ანდრია შინ, ფიქრობენ, რომ სოფია ანდრეევანას გაცარცვა უნდოდათ. ეჭვი მათ არტელსჩიკზე აქვთ, რომელმაც სოფია ანდრეევანას ოთხი ათასი მანეთი შეჰპა და დაითხოვეს. იმან იცოდა, რომ სოფია ანდრეევანა თავისთან დაატარებს ყოველთვის ხუთი ათას მანეთს პარკში ჩაყერებულს და გაცარცვა მოინდომა მისი...

შენი ილიკო

სლმ, ფონ. 25265, საქ. 244.

№ 19

1900 წლის იანვრის 14. — ნინო ნაკაშიძე — ილია ნაკაშიძეს

ჩემო ილიკო!... მენშიკოვზე მოიწერე ყოველთვის რაც იცოდე. რატომ გაგეხარდა ლ. ნ. რომ უქო ჩემი თავი სტუმრებს. მე არ მიამა არა ვარ ქების ღირსი და, ამიტომ არ გამეხარდა. „Воскресение“ მინდა გამოვიწერო, ინგლისური თარგმანი და არ ვიცი როგორ. შემიტყვე იენკენთან და მომწერე როგორ უნდა ვქნა. ფულს კი ვიშოვი აქ, შენ ფიქრი ნუ გაქვს.

შენი ილიკო.

სლმ, ფონ. 25265, საქ. 4.

№ 20

1900 წლის თებერვლის 11. — ილია ნაკაშიძე — ნინო ნაკაშიძეს

ნინოჯან! გიგზავნი წიგნს და გაზეთებს, С. К-ში ფელეტონი შეეხება ერთს ც(იმიბირი)-დან დაბრუნებულს მწერალს, ამიტომ ამ გაზეთებს მეორე გაფრთხილება მოუვიდა. მალე ამ გაზეთში ლეოს წერილი დაიბეჭდება მუშებზე და გამოგიგზავნი. ჩვენ ყოჩაღად ვართ. საშამ მოიარა მთელი მოსკოვი. ახლა რუმინ-ცევის ბიბლიოთეკაში დადის და მეცადინეობს, ძალიან კარგ გუნებაზეა, იმედია მოემზადება, მეც დავეხმარები. გწერ სტანციაზე. მალე მოგწერ კარგ წერილს.

სლმ, ფონ. 25266, საქ. 208.

№ 21

[1900 წლის მარტის 23]. — ილია ნაკაშიძე — ნინო ნაკაშიძეს

ნინიჩკა!... ლ. ნ. ამ კვირაში ორჯერ შემხვდა სამსახურიდან რომ მოვდიოდი. გავაცილე სახლამდის და ველაპარაკე ბევრი, უფრო მე ვილაპარაკე. პატრიოტიზმზე სწერს ახლა და აუწერე ჩვენი კავკასიური პატრიოტიზმი. შენა ამბავი გამომკითხა, მიჩიჩა მაისამდე ნუ მოვაო ამ ნოტიო დარშო. მთელი მათი ოჯახი შეკრებილია. ტ. ლ. ოპერაციას იკეთებს. თავის ქალა უნდა გაუხვრიტონ თვალის ზემოთ და ჩირქი გამოუშვან. დუნაევი კოსტია ხშირად არის ჩვენთან ახლო ვართ.

რუსანოვები ყოჩაღად არიან, გავრ. ანდრეევიჩი „Воскресение“-ს გამოცემას ამზადებს სოფია ანდრეევნასათვის სრულს, ძალიან გართულია. ჩერტკოვის გამოცემა ძალიან ძვირი საშოვარია, თორემ გამოგიგზავნიდი. სოფია ანდრეევნას წიგნებიც დააბრუნეს ინგლისში, ჩერტკოვთან, ცენზორმა.

სლმ, ფონ. 25265, საქ. 260.

№ 22

[1900 წლის მარტი]. — ილია ნაკაშიძე — ნინო ნაკაშიძეს

ნინოჯან! ამ წერილს გადმოგცემს ალი კასიმოვი — ქრისტიანი თათარი, ტომით — თათარია, გულით კი ნამდვილი ქრისტიანი, ძალიან კაი ბიჭია, კაი გულისა. გაეცანით კარგად და დაუმეგობრდით. აქ ლ. ნ-თან იყო და ასე მითხრა მასთან ლევ ნიკოლაევიჩმა. მოპასანის „მარტოობაზე“ უთხარი მე ლევ ნიკოლაევიჩს — მისი მარტოობა გადამდები თვისებაა მეთქი. კაცს სულს უხუთავს მეთქი. ყოველი კაცი მარტოაო, მითხრა ლევ ნიკ-მა, მხოლოდ ყოველთვის გრძნობს ადამიანებთან ერთობასო. Вот, говорит, приехал откуда-то какой-то татарин (он указал на Али), который был тут, а я чувствую, что этот человек мне близкий.

ალის, რასაკვირველია, მისი ცოცხალი თათრული სახე გაუნათდა.

... გიგზავნი სინეს წერილს ამერიკიდან. მას ჰგავს ჩემი წერილი არ მიუღია ჯერ, კოლია გადაგიტარგმნის ან ლევანი. სინე დუხობორკას თხოულობს, ასე სწერს ლ. ნიკ-ს, და სახლდება იქ.

ლ. ნ. ყოჩაღად არის, მალე გადმოგიგზავნით „Воскресение“-დან გამოწვებულ ადგილებს, ცალკე გამოცემა გამოდის მათი უცენზურო, გიგზავნი ამ წიგნაკს, ძალიან კარგია.

... აქ ვიკრიბებით თვეში ორჯერ საინტერესო კრებებია. აპრილში ჩამოხვალ და ნახავ.

სლმ, ფონ. 25266, საქ. 219.

№ 23

[1900 წლის] აპრილის 5. — ილია ნაკაშიძე — ნინო ნაკაშიძეს

აქაური ამბები: ლ. ნ. ვიყავი გუშინ წინ. ტატიანა ლვოვნ-ას ოპერაცია გაუკეთეს, თავის ქალა გაუზვიადეს და იქიდან ჩირქი გამოიღეს. ორ საათნახევარი აწვალეს ხლოროფორმის ქვეშ. ლ. ნ. თქვა — შევიცედე წამიერად ოპერზალში, დავინახე მისი გაჭიმული და მაღლა აწეული ფეხები, მკვდრული სახე, თავში დიდი გამონვრეტილი ორმო, ექიმების ბრბო, რომელიც ფაცი-ფუციტ ცოდვილობდა ამ ჩემ მომკვდარებულ შვილთან, თავში რაღაცას უჩხაკუნებდა და უფხეკდა, გიჟივით გამოგარდი გარეთ და ორი საათი დავდიოდი ქუჩაში. რომ გაათავეს გამოვიდა ჩემთან ექიმი, სახეგაბრწყინებული, იცით ლ. ნ-ო Мы, говорит, вскрыли у ней 3 перегородки, докопались до того, что выкопали то-то დამიწყო თავისი ბრძნული — მეცნიერული რაკრაკი, და სულ არ ახსოვდა, რომ მის წინ თავისი შვილის შეწუხებული მამა დგას, მწუხარე ადამიანო. ლ. ნ-ი წინააღმდეგი იყო ოპერაციის, რადგან не вызывалось надобностью. მაინც და მაინც არაფერი არ სტკივა ტ. ლ-ნას, ექიმებმა დააშინეს ტ. ლ. ლ. ნ. ერთობ ჯანსაღად არის, ბევრი გვემუშაიფა, ახლა ფსიქოლოგიას და პოლიტიკურ ეკონომიას კითხულობს, მუშების შესახებ, უნდა დასწეროს სტატია. ამ დღეებში გამოვიგზავნით იენკენის ნათარგმნ და ჩემი შესწორებული ერთი გერმანელი დაჭრილი სალდათის წერილს ლ. ნ-თან. ძალიან საყურადღებოა. ომის საწინააღმდეგო, ომი გამოუცხადე ომსაო. ეს წერილი რუსულ ჟურნალში დაიბეჭდა.

სოფია ანდრეევნა ბეჭდავს ახალ „Воскресение“-ეს, только, говорит, я выкину неприличные места, ძალიან ნიჭიერი არისტოკრატკაა.

სლმ, ფონ. 25265, საქ. 248.

№ 24

[1900 წლის აპრილი]. — ილია ნაკაშიძე — ნინო ნაკაშიძეს

ჩემო ძვირფასო და საყვარელო ნინიჩკა! ლ. ნ. გამოვეთხოვე წუხელის. რუსანოვებისას იყო. მითხრა, „кланяйтесь от меня жене, очень милой.“ ძალიან გამეხარდა, რომ მოსწონხარ და не ревную нисколько. ძალიან ყოჩაღად არის ლ. ნ. მიდის მარ. ლვ-თან. ს. ანდრეევნა ჩემი წონა წამლებს და კლისტირებს მაყოლებს თანაო. არ ვიცი რა ვუყო. გავაცილე და მკითხავდა სულ ჩვენი საოჯახო საქმეებს. ჩვენი ტყის ამბავს, უთხარი ჩვენ რა მშვენიერი ტყე გვაქვს და ვსკრიო. Как жалко, что человек так безжалостен к природе. ჩვენი ღარის ამბავი უთხარი, ასე რომ ვანიჩკას იამება უთუოდ, რომ ლ. ნ.

იცის, რომ იგი ღარზე მუშაობს. დღეს ბულანჯეს ველაპარაკე ბევრი, იგიც და-
ვითანხმე კავკასიაში ადგილის ყიდვაზე...

ილიკო

სლმ, ფონ. 25266, საქ. 222.

№ 25

1900 წლის ნოემბრის 11. — ილია ნაკაშიძე — ნინო ნაკაშიძეს

ჩემო ძვირფასო ნინიჩკა! ამ დღეებში ბილეთს გამოგიგზავნი თბილისიდან
ბათუმამდის და გაემგზავრე. ყველა ჩვენი ნაცნობები კარგად არიან. ლ. ნ-ჩი
მერე არ მინახავს, ცოტა თითი გაუმიზებდა.

ილიკო

სლმ, ფონ. 25265, საქ. 261.

№ 26

[1900 წლის] ნოემბრის 22. — ილია ნაკაშიძე — ნინო ნაკაშიძეს

...ჩემო ნინიჩკა! ამ სამი დღის წინათ ლ. ნ-ჩს შეეხვედი ბულანჯესთან. მის
სანახავად იყო მოსული. სახლის კარებთან იდგა ივანოვი, თუ გახსოვს, ის კაცი
უკანასკნელად მე და შენ ვნახეთ ლ. ნ-ჩთან. მისი სეკრეტარი, იგი მთვრალი
იყო, პალტო გაეყიდა, კანკალებდა და შემომყვა ბულანჯესთან. ამ დროს
ლ. ნიკოლაევიჩი გამოვიდა იქიდან თავისი ფინია ძაღლით. ჩააცივდა ივანოვი
ფული მომეცო, სიტროვის рынок-ზე ჩემი ამქარია, სულ გამძარცვესო და
კიდევ 3 მანეთი თუ არ მიუტანე მომკლავენო. ლ. ნ-ს არ ჰქონდა ფული, არც
მე. შევედით ბულანჯესთან, ვიშოვეთ და გამოუტანეთ. ქარივით გაქრა. გაუდე-
ქით გზას მე და ლ. ნ. გზაში მუცელი ასტკივდა. გუნება გამოეცვალა, ეძნელე-
ბოდა ლაპარაკი და მე გაჩუმებული ვიყავი. ვიცი რომ ამ ავადმყოფობისაგან
მოვკვდებიო, მითხრა და იმით ვიძენ ძალ-ღონეს, რომ დღეში 2 საათს მაინც
დავდივარო. ქვეითად მიდიოდა შინ Земл[яной] вал-დან. ცხადათ გრძნობდა
ტკივილებს, ეტყობოდა, მაგრამ მაინც ქუჩაში ცოცხალ მოძრაობას თვალყურს
ადევნებდა (სადამო იყო). მწუხარებით მანიშნა ერთ 7—8 წლის ბავშვზე, რო-
მელიც მძიმედ დატვირთული მიდიოდა მოსახვევში. „როგორ აწვალებენ სა-
ცოდავ ბავშვსაო“. ერთი წუთის მეტს არ აშორებდა თვალს თავის ძაღლს, რომ
არ დაკარგულიყო ამ მოძრაობაში და მაღალი ძლიერი ხმით უძახდა. შენი და
მაკუშას ამბავი მკითხა.

ერთი ჰოლანდიელი კაცი ეწვია ლ. ნ-ჩს კუნძულ იავიდან, იქ წაეკითხა
მისი „Царство божье“ — ეს თარგმანი და გულმა არ მოუთმინა, რომ არ ენახა
ლ. ნ-ი. მთხოვა ლ. ნ-მა გაეცანი და დაეხმარე ჩვენი მეგობრების გაცნობაში.
გავეცნობი და მოგწერ ყველაფერს დაწვრილებით. აგრეთვე სამხრეთ აფრიკის

კაპუტადტიდან ეწვია ლ. ნ. ერთი ინგლისელი, იმის გაცნობაც მთხოვა ლ. ნ.-მა. მივაცილე ლ. ნ. ალექსანდრე ნიკიფოროვიჩის ბანაკამდის. გამოუძახე ღუნაევს, რომელიც ჯანსაღად და მხიარულად იყო, გადავეცი ლ. ნ.-ი და დავბრუნდი შინ.

...შენი პაპა

სლმ, ფონ. 25265, საქ. 242.

№ 27

[1900 წლის] ნოემბრის 29. — ილია ნაკაშიძე — ნინო ნაკაშიძეს

... ჩემო ნინიჩკა! მე რომ გწერდი კუნძულ იავიდან სტუმრებზე, გავიცანი. ვიყავი მათთან სასტუმროში. იაველი 35 წლის კაცია. მოშავო კანის ფერი, ჩინური გვარის მოხაზულობით, შავი ჭკვიანი და დაფიქრებული თვალები. კუნძულზე, რომელიც ჰოლანდიას ეკუთვნის, ის მთავრობისაგან დაყენებული ადმინისტრატორია. 100 000 კაცს განაგებს, როგორც უეზდის ნაჩალნიკი, მსაჯული და წესრიგის დამცველი. ამ ორი წლის წინათ ხელში ჩაუარდა ლ. ნ.-ის წიგნი «Царство джее» და მწვავედ აგრძნობინა თავისი მღვდმარეობა, წინადაც ეჭვობდა, ეხლა ნათლად დაინახა, რომ მას არა აქვს უფლება კაცთა დასჯა-გასამართლებისა; ცხოვრების საფუძვლის გამოცვლა ვიფიქრეო, მაგრამ არაფერი ხელობა და მიწის მუშაობა არ ვიციო, იმდენი ეჭვი დამებადა გულში, რომ გადავწყვიტე ევროპაში წასვლა და ლ. ნ.-ის ნახვა და მისგან რჩევის კითხვაო. მთელი ერთი თვე იმგზავრა ზღვა-ოკეანეთი. ჯერ მივიდა ჰოლანდიაში, მამა მისი ჰოლანდიელი იყო ენგელენბერგი გვარად. დედა მისი კი კუნძულ იავის მცხოვრები მაღალი ქალია. იგი პირველად ჰოლანდიაში შევიდა წევრად. ეს კოლონია ლ. ნ.-ის ნაწერების გავლენის ქვეშ მყოფ ერთი ჰოლანდიელი მღვდლისაგან არის დაფუძნებული, მაგნე ერთი თვის მეგობარი მღვდელიც მოიყვანა თავის აზრზე, მღვდელობაზე ხელი ააღებინა და ახლა ის არის კოლონიაში გამგე, გავლენიანი კაცი ზნეობრივად და არა ძალით. თითონ დამწყები ღღესაც მღვდლობს, რადგანაც თავის ცოლთან ვერაფერი გააწყო, მეტად ეურჩება — აპირებს კი მღვდლობის დატოვებას. ამ კოლონიაში ყველაფერი საერთო აქვთ, მამულიცა და მუშაობაც. 25-მდე კაცია, ამათში 7 მუშაკაცია მღვდლად ნამყოფი, ერთი ღვთის მეტყველების სტუდენტი, ერთი უბრალო ხაზში, მაღიაზიელი კაცი, ერთი უბრალო გლეხი, სხვები კი ინტელიგენტები არიან. ქალები და ბავშვები რასაკვირველია შინ მუყაითობენ. კარგად მიდის კოლონიის საქმეო, პასტორიც შველის მათ გარედანაო. ერთი თვე იმუშავა აქ ჰოლანდიელმა უეზდნაჩალნიკმა გულმოდგინედ, როგორც უბრალო მუშამ და მერე მეორე კოლონიის სანახავად წავიდა, რომელიც დაფუძნებულია განთქმული ჰოლანდიელი მწერლის ვან ეიდენისაგან. იქ მხოლოდ მიწა და იარაღია საერთო, ცხოვრება კი ცალ-ცალკე ინდივიდუალურია. ყველას მუშაობისდაგვარად ეძლევა ფასი. იქაც ყოჩაღად მიდის საქმეო. ვნახავთ, რომელი უფრო გამოდგება ცოცხალიო. ორივეში ბოსტნეულობის მოყვანას მისდევნენ, ვან ეიდენი ბევრს სწერს გაზეთებში ამ კოლონიის და ახალი მიმართულების თაობაზე.

შესანიშნავი წერილი აქვს, ისე რომ ივ.-ჩი იწერს გადასათარგმნად. ძალიან კეთილი და გრძნობიერი გულის კაცია იაველი. ბევრი უფიქრია ცხოვრებაში და მისი დასკვნა ძირითადად დაკავშირებულია მის ცხოვრებასთან. ერთობ სასიამოვნო სანახავია, როცა უცხო, ცხრა მთას იქეთ გადაკარგული ტომის კაცი შენთან ერთად გრძნობს, ერთი იდეალით ცოცხლობს. დიდი სიყვარულით ამბობს იაველ ხალხზე, მაღაიელებზე — გულუბრყვილო ალალი ხალხიაო, იქ სადაც ევროპული კაპიტალი არ არის, ჯერ შემოსული თავისი გარყვნილებით. მთელი წელიწადი ზაფხულია იქ. მხოლოდ რამოდენიმე თვე პერიოდული წვიმებია. მუდამ თბილა, იქაური მცენარე — ბრინჯი, ყავა, კაკაო, სიმინდია. აქ მსუბუქი პალტოთი ჩამოვიდა, ვერ წარმოიდგინა აქაური სიცივე. დიდად კმაყოფილი დარჩა ლ. ნ-ის გაცნობით. ორჯერ იყო მასთან ლ. ნ-ი და ელაპარაკა ცხოვრებაზე. ახლა სულ უფრო მტკიცედ ვრწმუნდები, რომ ახალი გზა უნდა დავიფუო ცხოვრებაში. პირდაპირ გაწყვეტა ძველი წესის მეძნელებოდაო. ჩემი მთავრობა მგზავნის ერთ კუნძულზე, რომ იქ ორ იქაურ ხალხთა შორის განუწყვეტელი მტრობა და შუღლი მოვსპოო. მინდა ვცადო რასაკვირველია ზნეობრივი გავლენით, ჩემი ძალღონით. ძალიან მშვიდი გულკეთილი კაცია, დინჯი და აუჩქარებელი. ყოველი სიტყვა აწონილ-დაწონილი აქვს და მოფიქრებული. მისი ამხანაგი ცქვიტი ინგლისელია. გვიკვირს რასაკვირველია, ასე კია. სამხრეთ აფრიკაში ინგლისელი კოლონიის მინისტრის შვილია, და მაღაელს ევროპაში გაეცნო, მასთან ერთად იყო კოლონიაში, მაგრამ ჯერჯერობით ყმაწვილი კაცია, გამოუცდელი, ოცდასამი წლისა, ლამაზი და ცოცხალი, მაინცდამაინც ბევრს არ ფიქრობს ცხოვრებაზე. კეთილი სურვილი კი ბევრი აქვს. ბურების მეზობელია აფრიკაში და ამბობს დიდხანს არ გათავდება ომიო, ჩვენს კოლონიაში ბევრი ჰოლანდიელია, — ორ ინგლისელზე სამიო, მოდიან მათთან და შველიანო. სიმპატიური ბიჭია. აბანოში წაგვიყვანა ლ. ნ-იმ. ბევრი იცელქა იქ ინგლისელმა, ცივ დუშ ქვეშ შეგვასკუპა და იცინა ბევრი. მერე ბასეინში ჩავარდა და ცოტა ცხვირი დაიშავა. მალე მიდიან. ლევ ნიკოლაევიჩი ყოჩაღად არის. ნო-ვიკოვისგან (გახსოვს ჩვენთან რომ გლეხი იყო ოსტევენეკაზე) მოუვიდა სამწუხარო წერილი ხალხის მდგომარეობაზე და მწვავედ აგრძნობინა ლ. ნ-ის თავისი ვალი ხალხის წინაშე, გადავწყვიტე ახლა დანარჩენი ჩემი დღე ხალხს შევწირო მისთვის ვსწერო...

შენი ილიკო

სლმ, ფონ. 25265, საქ. 241.

№ 28

[1900 წლის] დეკემბრის 4. — ილია ნაკაშიძე — ნინო ნაკაშიძეს

ჩემო ნინიკა! ივ. მიხ-საგან მომივიდა მისი ნემეცური თარგმანი, რაღაც ზღაპრული მეტაფიზიკა, სპირიტუელი აღმაფრენა და გონებრივი დაბლახეთქა. საწყალი ივ. მიხ. — ისევ შეიპყრო და დააბნია მარტოობამ, რომ ჰგონია ლ. ნ-ს

მისი აზრი შეუცვალა მასსზე, რომ ლ. ნ. თანაუგრძნობს მას მეტაფიზიკაში. სთხოვს შეასწორე და შენი წინასიტყვაობა დაუბრუნე ამ თარგმანსო. ჩვენ, მე და ივ. ივ-ჩხმა წავიკითხეთ და ვუთხარი ჩვენი აზრი ლ. ნ.-ს და მას აღარ უნდა კითხვა. სად სცალია საამისოდ ხვალ ვისტუმრებთ იავანელს და ინგლისელს მათ სამშობლოში. ძლიერ კეთილი, კარგი შთაბეჭდილება მოახდინეს ჩვენზე. ივანელს გადაწყვეტილი აქვს სამსახურს თავი დაანებოს და მეურნეობას მიჰყოს ხელი. ინგლისელი ჯერ ყმაწვილია, არა აქვს ჯერ არაფერი გადაწყვეტილი ცხოვრების შესახებ. ლ. ნ. ერთი თვე ნახევარია ვერ გრძნობს თავს კარგად, კაცს ეგონება რომ სამოცდათორმეტი წლის მოხუცი ვარო, ოხუნჯობს. ყველაფერი ისე მიმდინარეობს, როგორც სანატრელიაო, გლახად ვარ, მაგრამ კარგად ვარო. გუშინწინ ვიყავი მასთან: მე, ივ. ივანიჩი, უშაკოვი და ინგლისელი სხვა არავინ. სოფ. ანდრეევნა შვილებით კონცერტზე იყო წასული. შემოუჯექით ლ. ნ.-ს და მწუხარებით ვგრძნობდით მის დაღლილობას, არ ვაწუხებდით ბევრი ლაპარაკით. მალე წავედით შინ. გვითხრა ერთი მისთვის საინტერესო ამბავი. ერთმა ფრანგმა მსაჯულმა, სამსაჯულოს თავმჯდომარემ გამოუგზავნა მას თავის დაბეჭდილი განჩინებანი ტუსაღთა შესახებ, რომელთა საქმე ირჩეოდა იქ. ამ ბოლო დროს, ასე იწყება ყველა მისი განჩინება — ამით ვაცხადებ, რომ ეს პატიმარნი საზოგადოების ცრუ და ბოროტ წყობილების მსხვერპლნი არიან. რომ მე, როგორც ამ საზოგადოების წევრი, კეთილ მდგომარეობაში მყოფი, არ მაქვს უფლება განვსაჯო ისინი და აღამიანთა მსჯავრისაგან განთავისუფლებულად ვაღიარებ ამათო. თავის განჩინებაში რამდენჯერმე მოჰყავს ლ. ნ.-ის „ადღგომიდან“ ადგილები. პარიზის უმაღლესი სამსჯავროს წევრნი თურმე დაიბნენ, არ იციან, როგორ მოეკიდონ ამ ქრისტიან კაცს. ძალიან სასიხარულო ამბავი იყო ეს ლ. ნ.-თვის.

სლმ, ფონ. 25265, საქ. 251.

№ 29

1900 წლის დეკემბრის 12 — ილია ნაკაშიძე — ნინო ნაკაშიძეს

... ჩემო ნინიჩკა! წუხელის ვიყავი ლ. ნ.-თან. კანადიდან მოსული წერილი წაუღე. ღია წერილში რომ გწერდი კარგ გუნებაზე იყო. ფონოგრაფი გააწყო იქ სულერეიციმ. მე მამლერა შიგ ქართულად, მერე ჩემი ქართული საზოგადოებას გააგონა. ლ. ნ.-ჩმა ყური მიიტანა და მოისმინა ჩემი მშვენიერი გურული „ყარანაი“, „ფაცხა მეგრული“ და რუსთაველიდან „თინათინ დაესვი ხელმწიფედ“...

სოფია ანდრეევნა წავიდა კონცერტში, ასე რომ თავისუფლად ვგრძნობდით ყველანი თავს. სულერეიციმ — „ცარ ვეჩერამ“ იმ საღამოსი წარმოდგინა, როგორ გააცილეს აქ ჩეხოვი, როგორ დასტრიალებდნენ მას აქაური ლიტერატურის წარმომადგენელნი: პოეტესა Шепкина-Куперник, რომელსაც ერთ გამორჩენილ ადგილას შავი საყვარელი ხალი აქვს გაკეთებული, რომელიც

მისი სახის სითეთრეს საოცრად ამშვენებს, თვალს ლორწებს არ აშორებს და შეფრფვნით დასტრიალებს ჩეხოვს. წარმოდგინა კიდევ სულერჟიციმ ლავროვი „რუსკაია მისლის“ რედაქტორი, მსუქანი და წითელ ლაშებ ჩამოყრილი „მორდით“, რომელსაც წვერის ადგილას კანტიკუნტი ბეწვი უზის, წარმოდგინა მისი მალალი სიტყვები, დიდებული ბუყ-ბუყი ჩეხოვის მიმართ. ბევრი ვიცინეთ, მერე სულერჟიციმ წარმოდგინა იბსენის დრამა: „Когда мы, мертвые, проснемся“. საოცრად უცნაური დრამაა. რაღაც მთებია წარმოდგენილი, რომლებზედაც ადიან ვიღაც მონაზონნი და რაღაცას უცნაურს გალობენ, ატყდება უცნაური ქარიშხალი, საოცრად ასტეხა სულერჟოციმ ეს ქარიშხალი მთელი ხუთი მინუტი ბზუოდ... ბზ... ბზ და შხაპუნად იწვიმა და არ გაათავა. ლ. ნ., აქაური ოკრუჟნოი სუდის თავმჯდომარე (დავიდოვი), მე და სხვები ყურადღებით უსმენდით მის საზარლად ბზუილს და სწორედ ამ ქარიშხალის ქვეშ წარმოვიდგინეთ ჩვენი თავი. მერე უეცრად სულერჟიციმ წარმოდგინა როგორც გასკდა დედამიწა და შთანთქა ერთი მონაზონი. ამით გათავდა ეს მოქმედება. მეორეში ეს დანთქმული მონაზონი ისევ ამოაგდო ზევით დედამიწამ, ალბად ვერ მოინელა. ამოდის ეს ჩინებული გვამი და ამბობს, მე მკვდარი ვარო და როგორც მკვდარი რაღაც სისულელეს როშავს. ამნაირი უცნაურობითაა სავსე დრამა. მერე დავიღოვმა გვიამბო უცნაური პროცესები: ერთი გვარდიის ოფიცრის სანაძლეოზე თავის ამხანაგთან. ამა და ამ პომეშჩიკის ცოლს შევაცდენო, გაიკეთა თეთრი წვერი, თავი დაიბერა და ეწვია ასე პომეშჩიკს. გაუგეს ეშმაკობა და გაათრიეს გარედ, ბევრი უტყაპუნეს თავში, სიბერე გააგდებინეს და შავი თმა და წვერი გამოუჩინეს. ბევრი იყვირა მე ოფიცერი ვარო, არავინ არ დაუჯერა — წადით, აქ ახლოს ჩემი დენშჩიკი მიცდის ცხენითა, ნახეთო. შენც არ მომიკვდე ამით არ დაზოგეს, მერე ეს ოფიცერი პოლკიდან გააგდეს, სასაცილო ამბავი იყო...

ლ. ნ. ყოჩაღად და ძალიან მხიარულად იყო. გადაწყვეტილი მაქვს, საიქიოს დრამა უნდა დავწერო და ჩამომიგდოთ იქიდანაო. მერე სერიოზული ლაპარაკი ჩამოვარდა. ლ. ნ-მა სიტყვა:

«Кто играет в шахматы, тот знает, что все дело не в выдающихся, резких и решительных ходах, а в общем движении всей игры, когда игрок каждую минуту знает положения. Бог есть, говорит этот хороший игрок, он движет все к верной, разумной цели. Никто из нас не может сказать, говорит, как это происходит. В моей молодости еще секли на людном месте людей, а теперь этого не могут делать. Когда-то на Кремлевских стенах выставляли срезанные головы преступников и врагов, а теперь этого не могут. Дело божье идет вперед».

ასე იყო ჩემო ნინიჩკა ეს საღამო. გადაწყვეტილი მაქვს ყველა საინტერესო ამბავი მოგწერო...

შენი ილიკო

№ 30

1901 წლის იანვრის 28. — ილია ნაკაშიძე — ნინო ნაკაშიძის

... ჩემო ნინიკა! საშას სიცოცხლე ბევრზე ეკიდა. ახლა მოგიყვები ყველა მის ამბავს დაწვრილებით. 11 იანვარს მე რომ გზაში ვიყავი, საშა, იარცევი თავის უფროსი ქალიშვილით და სილნიაკი ეწვივნენ სალამოს ვაგინას და ლამის 12 საათზე ბრუნდებოდნენ იქიდან სახლში. ცვეტნოი ბულვარზე საზარელი კივილი მოესმათ. მოვიდნენ ახლოს და დაინახეს რომ გოროდოვოი დასცემოდა თავზე ერთ მთვრალ პროსტიტუტკას და ურტყამდა გამწარებით. ქალი საზარელად კივოდა. ჩვენებმა მოაშორეს, შეარცხვენეს გოროდოვოი და მერე ისევ გაუდგნენ გზას. რამდენიმე ხანს რომ იარეს, კიდევ მოესმათ საზარელი კივილი საშა გამობრუნდა, დანარჩენები კი გაუდგნენ გზას. მივიდა საშა გოროდოვოისთან და უთხრა, ახლავე წავალ უჩასტკოვოში და შენ საქციელს შევატყობინებთ პრისტავსო. გოროდოვოი გაბრაზდა, დაუწვინა, შეყარა დვორნიკები, მოჰკიდეს საშას ხელი და ჩაიყვანეს უჩასტოკში, როგორც მყუდროების მომწველი. უჩასტოკის ბნელ ეზოში რომ შევიდნენ, უწყალოდ დაუწყეს ცემა თავში, გულში, წაქციეს და ისე სცემეს. მერე წარუდგინეს სატუსაღოს ზედამხედველს, როგორც მთვრალი. ფერშალმა შეამოწმა მისი სიმთვრალე და შეაგდეს პატარა ოთახში, სადაც 30 მთვრალი კაცი იყო ჩაკეტილი. აქ გაათია საშამ ღამე, რასაკვირველია უძილობით. მეორე დილას გამოუწვეს და პროტოკოლზე მოაწერინეს ხელი, თითქო მთვრალი ყოფილიყოს. საშა უარზე იყო, მერე უთხრეს ქვეშე მიაწერე, რომ ნიეთები დაგიბურნდაო, ამაზე მოაწერა ხელი საშამ და უნდოდა კიდევ მოეწერა, რომ ყველა წინთქმული ჩემი ტყუილიაო, ამ დროს გოროდოვოიმ გამოგლიჯა ხელიდან პროტოკოლი.

მე რომ ჩამოვედი, საშა ყოჩაღად დამხვდა, ფეხზე იყო, მხოლოდ თვალებს ქვეშ დიდი სილურჯე ჰქონდა. ვკითხე მიზეზი და მიამბო ყველაფერი, მხოლოდ მერე უფრო გარკვევით დასწერა ყველაფერი და გაოცებული დავრჩი, რომ ასე ყოჩაღად იყო ამდენი ნაცემარი. რამდენიმე დღესში ყოჩაღად იყო. თუმც გვერდში მჭვალი ჰქონდა. წავედით ექიმთან გვითხრა არაფერიაო, მაზი გამოუწერა შემდეგ ერთი ან ორი დღისა ფილტვების ანთება და პლევრიტი გამოაჩნდა, მძიმე ავადმყოფი იყო, ახლა კი ღვთის მადლით გადარჩა. წაუღეს ლევ ნიკოლაევიჩს საშას წერილი. წაიკითხა და ძალიან აღელდა, წავიდა თავის კაბინეტში და შემდეგი წერილი მისწერა ტრეპოვს, აქაურ პოლიცემისტერს:

«Дмитрий Федорович! Передает это письмо Вам князь Илья Петрович Накашидзе, мой приятель и человек, пользующийся всеобщим уважением и потому заслуживающий внимания к своим словам. С его братом, прекрасным юношей, чистым, нравственным, ничего никогда не пьющим*, случилась ужасная, возмутительная история, виновниками которой полицейские чины.

Судя по тому, что случилось с молодым Накашидзе, каждый из нас, жителей Москвы, должен постоянно чувствовать себя в опасности быть

* (говорю об этом потому, что его обвинили в пьянстве).

осрамленным, исключенным и даже убитым (молодой человек теперь опасно болен) толпой злодеев, которые под видом соблюдения порядка совершают безнаказанно самые ужасные преступления.

Я совершенно уверен, что совершенное полицейскими преступление будет принято Вами к сердцу и что Вы избавите нас от необходимости давать этому делу самую большую огласку и сами примете меры к тому, чтобы все полицейские знали, что такие поступки некоторых из них не одобряются высшим начальством и не должны повторяться.

Пожалуйста, потрудитесь прочесть описание, сделанное пострадавшим. Оно носит такой характер правдивости, что, и не зная лично этого молодого человека, нельзя сомневаться в истинности его показаний.

Желаю Вам всего хорошего.

Москва, 22 января 1901 г.

Лев Толстой».

წაუღე ეს წერილი და საშას აღწერილობა ტრეპოვს. წაიკითხა ჩემთან და მითხრა სრულ გამოძიებას მოვახდენ ამ საქმეს შესახებო. იმ დღესვე გამოგზავნა ჩვენთან თავისი ამხანაგი, თანაშემწე როდნევი, რომელმაც გამოჰკითხა საშას ყველაფერი. შემდეგ უფროსი პოლიციის ექიმი გამოგზავნა, რომელმაც აღიარა, რომ „косвенная причина болезни побой, потрясение организма.“ ლევ ნიკოლაევიჩის ექიმს, უსოვს ვსთხოვე და მან დაუწყო საშას წამლობა. ძალიან მცოდნე და სიმპატიური კაცია, კარგად, ყურადღებით დაუწყო წამლობა, დადის ახლაც. ამბობს კარგად არის საქმეო. კავკასიაში მაინც გაგზავნეო, მერე კი შეუძლიან ისევ მოსკოვში დაბურუნდესო. ერთობ დავითანჯეთ ყველანი, მაგრამ ახლა ყოჩაღად ვართ, საშა თუმცა სუსტად არის; წევს, გუზინწინ წამოდგა კიდევაც, ფეხზე დადგა, მაგრამ ექიმმა დაუშალა, ჯერ კიდევ უნდა იწვეს...

შენი ილიკო

სლმ, ფონ. 25265, საჭ. 249.

№ 31

[1901 წლის მარტი]. — ილია ნაკაშიძე — ნინო ნაკაშიძეს

ჩემო ნუცია! გიგზავნი სოფიო ანდრეევნას წერილს. ძალიან შეწუხებულია სოფია ანდრეევნა ლ. ნ-ი, რომ დაითხოვეს ეკლესიიდან და ჯავრიან გულზე მისწერა იმ მიტროპოლიტებს ეს წერილი.

ლ. ნ. ყოჩაღად არის. ხმა დადის, რომ უნდათ იასნაია პოლიანაში გააგზავნონ, მაგრამ მე არ მჯერა. გუზინწინ ვიყავი მასთან, ვთხოვე, ჩემს საქმეზე. თვითონ უნდა წავიდეს გოლიცინის ცოლის ნათესავთან, რომელიც აქ ცხოვრობს, მერე ჩვენთან მოვა, მეტყვის ამბავს. წერილს წერს ლ. ნ. ახლანდელ ამბების თაობაზე, უნდა გამოსთქვას შიგ რა სურს საზოგადოებას, რის მოლოდინშია ყველა. გარდა ამისა ისევ „ხაჯი მურატის“ წერას შეუდგა დაუღალავი ლ. ნ.

სოფია ანდრეევნამ ყურები გამოგვიყრუა, სულ თავის წერილზე ლაპარაკობს. საზღვარგარეთ, საფრანგეთის გაზეთებშია იგი დაბეჭდილი და ძალიან უხარია. აქაც ბევრმა გადაწერა, მთელმა ქალაქმა შეიტყო, ესეც უხარია. ლ. ნ-ს მრავალი წერილები მოსდის თანაგრძნობის, ერთი საყურადღებო მუშების აღწერის გამოგიგზავნე თბილისში...

შენი ილიკო

სლმ, ფონ. 25265, საქ. 258.

№ 32

[1901 წლის] აპრილის 6. — ილია ნაკაშიძე — ნინო ნაკაშიძეს

... ჩემო ნინიჩკა! ლ. ნიკოლაევიჩი ხვალ მიდის სოფელში. ამას წინად ერთი არქიმანდრიტი ეწვია. მისიონერი, მის დასარიგებლად გამოგზავნილი ЗАД-НИМ ЧИНОМ. ლევ ნიკოლაევიჩს უთხრა, თუ თქვენ გწამთ ყველა ადამიანში ქრისტე ცხოვრობს, ეს ხომ ХЛЫСТ-ებს სწამთ (სექტა), რომ გეთქვა მიტროპოლიტს ჰგევხარო, მეწყინებოდაო, უპასუხა ლევ ნიკოლაევიჩმა. ХЛЫСТ-ებს კი — სიმოვნებით დავემგვანებო. წავიდა შერცხვენილი ჩვენი არქიმანდრიტი, ირაზა-რუხა ბევრი. ლ. ნ-მა ურჩია გაიკრიჭე წვერი, პიუჯი ჩაიცვი და ფოსტაში შედი სამსახურშიო.

შენი ილიკო

სლმ, ფონ. 25265, საქ. 238.

№ 33

[1901 წლის აპრილი]. — ილია ნაკაშიძე — ნინო ნაკაშიძეს

აქაური ამბები სანუგეშო ბევრი არაფერია. ლ. ნ-ი დროგამოშვებით ავად ხდება, სუსტდება, ხელ-ფეხი სტკივა. როცა ბევრი ხალხია მასთან და ლაპარაკობს, იმ დამეს არ სძინავს და ავად არის. იუშინ ყოჩაღად იყო, ასე დროგამოშვებით ყოჩაღად არის, მერე ისევ ავად ხდება...

ლ. ნ-ის წერილები მიუვიდა ხელმწიფეს (სათაურით ხელმწიფეს და მის თანაშემწეთ, რომელიც გაქვს უთუოდ ჩემგან გამოგზავნილი) და ძალიან შეწუხდა, არ იცოდა თურმე რა ექნა, მაშინ მოახლეებმა გამოიყვანეს ამ მდგომარეობიდან, უთხრეს ტ[ოლსტო]ი ამისთანა საქმეში სპეციალისტი არ არისო და მის სიტყვებს ყურადღებას ნუ მიაქცევთო. ეს გადმომცა ლ. ნ-ის ნამდვილად ამ საქმეში ახლოს მდგომმა კაცმა.

შენი ილიკო

სლმ, ფონ. 25265, საქ. 255.

№ 34

[1901 წლის არა უგვიანეს აპრილისა] — ილია ნაკაშიძე — ნინო ნაკაშიძეს

ჩემო ნინოჩკა! ლ. ნიკოლაევიჩის მდგომარეობა მაღონებს, ძალიან სუსტად არის, ვერ მუშაობს я, говорит, живу, а больше сплю. ლაპარაკიც ეძნელება. შენი მოსვლა თუ მოხერხდა აქ იასნაია პოლიანაში დავბინავდებით ლ. ნ-ის ახლოს, მე ოტპუსკს ავიღებ...

აქაური ამბები — კოლია ღუნაევი განდევნილია სოფელში ცხოვრობს. სტუდენტებმა ითხოვეს გუშინ ნება რექტორისაგან ყრილობის და თუ არ მისცა, მინისტრს სთხოვენ და აპირებენ რალაცას. ბევრი ეგზამენს იჭერენ. იქ უფრო ყოჩაღად არიან. მინისტრმა უთხრა სტუდენტების დეპუტაციას, რომ სალდათობა მოსპობილია სტუდენტებისათვის. ბევრი არესტებია პეტერბურგში. 200-მდეა დაჭერილი და მრავალი ჩხრეკა. ნიჟნი-ნოვგოროდში მ. გორკი დაიჭირეს, შინ ვერაფერი უნახეს. კრება იყო ხალხისა, გუბერნატორის ნებართვით და იქ ულაპარაკნია გორკის...

გაქვს თუ არა ლ. ნ-ის პასუხი სინოდს ჩემგან გამოგზავნილი. ორი სიტყვით მაცნობე წერილში. პასუხი] — მაქვს თქო.

თქვენი ილიკო

სლმ, ფონ. 25265, საქ. 257.

№ 35

1901 წლის აპრილის 29. — ილია ნაკაშიძე — ნინო ნაკაშიძეს

ნინუცა ჩემო!... ლ. ნიკოლაევიჩი მოკეთდა. გუშინ ისეირნა ყვავილებით в тепленке, ყოჩაღად არის. მე თხოვნა გაუგზავნე დედას გოლიცინთან. ვნახოთ, ეგების გადაწყდეს რამე. მაშ, მალე ამბავი, ნუ იგვიანებ. ყველა ჩვენი მეგობრები სიყვარულით გიგონებენ. ყოჩაღად იყავი.

თქვენი ილიკო

სლმ. ფონ. 25265, საქ. 263.

№ 36

[1901 წლის] მაისის 3. — ილია ნაკაშიძე — ნინო ნაკაშიძეს

ჩემო ძვირფასო და საყვარელო ნინიჩკა! აქაური ამბები ისაა, რომ ლ. ნ. გამოყოჩაღდა და ისევ მუშაობს. სოფია ანდრეევნამ, როცა გაიგო ჩვენი განზრახვა, რომ ლ. ნ-ის სიახლოვეს ვაპირებთ ამ ზაფხულში დასახლებას, сделала ему сцену ревности. (სწორედ მაკას ხასიათისაა, თუმც ცამეტი ბავშვი გააჩი-

ნა ქვეყანაზე, ზორბა ადამიანები) ლ. ნ-მა გვითხრა. სჯობია რომ არ დასახლდეთ სადაც აპირობთ, потому что, это вместо единения, может внести разделение, სოფია ანდრეევნა შეგიძლებს და მე ძალიან ვწუხვარ, რომ არ იქნებით ჩვენთან, მაგრამ ესა სჯობიაო.

შენი ილიკო

სლმ, ფონ. 25265, საქ. 254.

№ 37

[1901 წლის] დეკემბრის 3. — ილია ნაკაშიძე — ნინო ნაკაშიძეს

ჩემო ნინიჩკა!.. მიხატოვი ვნახე ლ. ნ-დან დაბრუნებული. ლ. ნ. ყოჩაღად არის. ლ. ნ-მა ახალი სტატია დაასრულა ო რელიგიი და მალე приступает к художественному произведению какому-то. ბევრს დადის და ამბობს, სამოთხეში ვარო, ისე მოსწონს იქაურობა. მაშ მალე, ძალიან მალე ვნახავთ ერთმანეთს.

შენი ილიკო

სლმ, ფონ. 25266, საქ. 259.

№ 38

1903 წლის იანვრის 13. — მოსკოვი ილ. ნაკაშიძის წერილი
3. დ. (ცვეტნიცისადმი)

Дорогой Владимир Дмитриевич, помню хорошо ваше доброе расположение ко мне, наше сотрудничество в «Кавказе» и потому решаю обратиться к Вам с просьбой. Живя в Москве уже 5 лет, после изгнания меня с Кавказа Голицыным за близость к духоборам до сих пор не могу добиться разрешения возвратиться на родину. Но нет худ без добра. Тут я близко познакомился и полюбил всем нам одинакого дорогого Льва Николаевича Толстого, и теперь по его просьбе обращаюсь к Вам, потому что из всех моих знакомых, я думаю, Вы можете хорошо, толково исполнить, что он просит. Сегодня получил я письмо от него из Ясной Поляны. Он пишет мне: «Попросите вашего знакомого выписать для меня из дел архива (я предполагаю, военного, потому что дело касается романа «Хаджи Мурат», который пишет Лев Николаевич, из времени покорения Дагестана) самые характерные резолюции Николая Павловича по самым разнообразным делам, преимущественно от 45 до 55 года, главное же конца 51-го и начала 52 года. Нет ли его резолюции о Хаджи Мурате? Может быть, ваших друзей или друга допустят так, ну на всякий случай прилагаю письмо начальнику архива. Кроме того, прошу еще о следующем: не может ли ваш приятель посетить в Тифлисе Анну Абесаломовну Корганову; я писал ей, и старушка эта, вероятно, не откажется сказать вашему приятелю все, что она помнит о пребывании Хаджи Мурата и его мюридов и его попытке к бегству и конце. Чем больше будет подробностей,

хотя и кажущихся незначительными, о его личности и отношениях к людям, тем я больше буду благодарен».

Адрес Коргановой. Тифлис, Сололаки, собственный дом, Анна Абесаломовна Корганова.

Вот слово в слово все, что пишет мне Лев Николаевич. Прилагаю при этом письмо его начальнику архива. Я убежден, что если у вас есть какая-нибудь возможность, Вы не откажетесь исполнить его просьбу и пошлете ему выписки по следующему адресу заказным письмом: Тульская губерния, ст. Ясенки Московско-Курской железной дороги, Льву Николаевичу Толстому.

По возможности скорее только известите меня (Москва, Рождественка, д. Хлюдовых, служба тяги Московско-Курской железной дороги, Илье Петровичу Накашидзе), можете ли Вы исполнить просьбу Льва Николаевича. Очень прошу Вас, ответьте скорее. Лев Николаевич в последнее время все хворает, он очень слаб, не может писать и диктует; но духом он бодр удивительно. Я был у него недавно в Ясной Поляне и убедился в этом.

Итак, дорогой Владимир Дмитриевич, жду от вас скоро ответа. Мой брат, бывший ученик ваш, Александр Накашидзе, и жены моей сестра, Екатерина Антадзе, ученица ваша, кланяются вам.

Любящий вас Илья Накашидзе.

Как вы поживаете? С вами ли ваша семья, жившая раньше в Майкопе? Напишите о себе. Не нужно ли вам чего-нибудь в Москве? Если у Вас мало времени, не может ли попросить кого-нибудь исполнить просьбу Льва Николаевича.

Любящий вас Илья Накашидзе.

სლმ, ფონ. 25266, საქ. 268.

№ 39

1904 წლის მარტის 25. — მოსკოვი — ილია ნაკაშიძე — ნინო ნაკაშიძეს

ნინოჯან!... გავჩერდი გზაში ერთი დღით ცსოლნში (უნგრეთი) ლ. ნიკოლაევიჩის მეგობარ მაკოვეცკისთან. ერთ დღეს ბაქოში გავჩერდებით. ასე რომ 1 ან 2-ში ვიქნებით თქვენთან. ნუ გეშინიათ რომ ვიგვიანებ. ყოჩაღად ვარ. მალე ნახვამდის.

ილიკო.

სლმ, ფონ. 25265, საქ. 264.

№ 40

1906 წლის მარტის 5. — ქ. ტულა. ი. კ. დეტერისხის წერილი
ი. ნაკაშიძისადმი

Гамарджоба, дорогой и милый сердцу друг мой милый Илья Петрович!

Пишу Вам по возвращении из Ясной Поляны, где Л. Н. дал мне прочесть и переписать Ваше прекрасное письмо, некоторые места из которого он даже читал всем громко. Письмо Ваше и по содержанию,

и по изложению так хорошо, что его надо распространить возможно шире. С этой целью я уже переписал его в двух экземплярах, один из коих посылаю вместе с сим Чертковым в Англию. Если они не смогут напечатать его в «Св. сл.», которое на время прекратилось за неимением средств, то хоть по-английски где-нибудь пусть напечатают или пошлют Сизову (? в его журнальчик. Давно не испытывал такого чувства восторга и умыления, как при чтении Вашего письма, которое мне понятно и дорого каждым своим словом, так как все, что вы пережили и передумали, я испытал неоднократно на себе, особенно же за последнее время. Письмо, Ваше доставила в Ясную Поляну М. А. с которой я там съехался и которую отвез вчера в Овсянниково. Итак, про себя Вы можете сообщить, что «и к разбойникам сопричътен» был, побывши в тюрьме. Не знаю, известно ли Вам, что В. И. Скороходов 8 февраля был арестован на своем хуторе с полубольным Кисилевичем и двумя гостями и ввергнут в темницу по подозрению в участии в революционном движении. Надо думать, что подобно Вам, он также будет отпущен, когда убедятся в нелепости подобного рода обвинений, но пока что семье его трудно, т. к. жена его одна осталась с детьми, а тут начнется скоро пахота, сев и разные хозяйственные заботы. С того дня, как я узнал о его положении, я загорелся желанием ехать к ним на хутор (под Майкопом, Кубан. обл. — на моей родине) и надеюсь, что желание это вскоре осуществится. Я говорил Вам, как я тягочусь своим теперешним положением и как хочется вернуться к той простой и рабочей жизни, которую я было начал на Кавказе и потом вел в Англии. Я никак не думал, что моя миссия здесь будет столь продолжительна, и утешался лишь мыслью, что я до этого времени смогу сделать что-либо доброе, помогу сестре развязаться с имением и перепродать землю крестьянам через земство, которое хотело усадьбу оставить за собой ради своих культурных целей. Я заручился согласием сестры, крестьян и земства и поднялся на днях начать ликвидацию дела, как вмешался муж сестры гр. А. Л. Толстой и поднял целый скандал, заявив, что он имение передал детям и, согласно правилам опеки, оно до совершеннолетия их не может перейти ни в чьи руки. Зная бешеный характер сына, Л. Н. убедил меня бросить все дело, да заодно и разведывание имением и отойти подальше от всего этого. Я так и сделал. Сегодня написал сестре, что дальше не в состоянии находиться в этом до крайности щекотливом и неприятном положении и прошу ее меня освободить, т. к. я тороплюсь наверстать потерянное время. Я не имею никакого нравственного права протестовать против воли Андрея Львовича, но нехорошо в его поступке то, что он интересами детей прикрывает совсем иные мотивы своего нежелания перехода имения в руки земства.

Дело в том, что он ненавидит председателя губ. земск. управ. кн. Львова- известного либерала- и все губернское земство и в числе всех консерваторов-дворян вел против него агитацию, но безуспешно, и теперь ни за что не хочет что-бы дело по продаже имения было сделано при посредстве таких нелюбимых им лиц, как я и Львов. В лице же матери — гр. Софии Андр.- он имеет сильную поддержку, т. к. она вообще против перехода дворянских имений в руки крестьян и очень недовольна своими дочерьми — Татьяной и Александрой за то, что они

продают свои земли крестьянам, и написала сестре моей письмо, в котором убеждает ее отвергнуть предложение мое и земства и имения отнюдь не продавать, «т. к. впоследствии можно будет взять за него вдвое больше». Не знаю — к какому решению придет сестра, но думаю, что она не захочет идти против желания их, но меня ее решение не интересует, т. к. я все равно больше месяца не останусь здесь. Помимо дел по заведыванию имением, у меня на руках дела по заведыванию общественным и обводническими работами в Ефромовском уезде, какое я взял на себя безвозмездно по просьбе земства. По передаче всех этих дел другому лицу, я выеду на Кавказ, куда меня неудержимо тянет и где у меня немало друзей. Было время, когда я думал вновь поместиться у своего закавказского друга Шелковникова, но его разгромили татары и он в настоящую минуту, совершенно разоренный, проживает у друзей в Тифлисе, в самом мрачном состоянии отчаяния, потеряв смысл жизни и самую любовь к ней. По своему мировоззрению и вкусам он язычник-эпикурец и потому потеря состояния для него равносильна смерти. Я очень боюсь, что он кончит плохо. В настоящую минуту я состою в оживленной переписке с И. Ф. Наживиным ищущим небольшого клочка земли, чтобы поселиться с семье в тишине и уединении, и очень просящим быть ему компаньоном. Но скорее всего я окажусь у Скороходовых на хуторе, о чем я сообщу Вам. Во всяком случае обо мне Вы можете всегда узнать от М. А. [Шмидт], которой жалко со мной расстаться, но она не удерживает меня, т. к. понимает, что оставаться мне тут нельзя без вреда для души и тела.

Итак, дорогой друг, я скоро взмахну крыльями и полечу в ваши, в наши края. Быть может, еще свидимся где-нибудь там, а пока будем не терять друг друга из вида и поддерживать духовное общение. Вас — единомышленников — немного и потому надо дорожить нашей связью. Обнимаю Вас горячо и прошу передать мой привет хорошей вашей супруге. Очень вас обоих люблю и желаю всего доброго.

Ваш друг И. К. Дитерихс.

შენიშვნები და კომენტარები

№ 1

ე. პ. ნაკაშიძე, (1868—1948 წწ.) ი. ნაკაშიძის და, ლ. ტოლსტოის ახლო მეგობრი.

იგულისხმება ლ. სულერჟიცი (1872 — 1916წწ) — მხატვარი და რეჟისორი, ლ. ტოლსტოის მიმდევარი.

არტურ სინჯონი. ინგლისელი ოფიცერი. ლ. ტოლსტოის მოძღვრების მიმდევარი. დაჰგმო სამხედრო სამსახური, თბილისში ჩამოიტანა დუხობორებისათვის ინგლისში შეგროვილი ფული.

იგულისხმებიან ნიკოლოზ და ალექსანდრე ნაკაშიძეები — ი. ნაკაშიძის ძმები.

იგულისხმება ნინო ნაკაშიძე.

№ 2

პოლიტიკის თვალის ასახვევად წერილი გამოგაზვნილია გ. ლასხიშვილის სახელზე.

ა. ნ. დუნაევი (1850 — 1920 წწ.) — ბანკის დირექტორი, ახლოს იდგა ლ. ტოლსტოის შეხედულებებთან.

პ. ს. უვაროვა (1840 — 1924 წწ.) — არქეოლოგი, საქართველოს სიძველეთა მცოდნე.

№ 3

ი. გ. ვოდოპიანოვი (1843 — 1917 წწ.) მალაკანი, ცხოვრობდა საქართველოში.

№ 4

გ. ი. გველესიანი (1869 — 1926 წწ.) — იურისტი, იმხანად მოსკოვის უნივერსიტეტის სტუდენტი.

მ. ო. მენშიკოვი (1859—1918 წწ.) — პუბლიცისტი, ერთხანს ლ. ტოლსტოის მიმდევარი.

ე. ე. უბტომსკი — გაზეთ «Петербургские ведомости»-ს რედაქტორი.

ი. კ. დიტერიხსი (1868 — 1923 წწ) მეცნიერ მეაბრეშუმე, ლ. ტოლსტოის მიმდევარი. დიდხანს მსახურობდა თბილისში. .

№ 6

ი. ნაკაშიძე აცნობებს მეუღლეს ლ. ტოლსტოის წყალობით მის დანიშვნას საერთაშორისო მატარებლის უფროსად.

ნ. პ. ნაკაშიძე — ი. ნაკაშიძის უმც. ძმა.

№ 7

ა. ნ. ჯავახიშვილი (დაბად. 1875 წ.) — გამოჩენილი ქართველი გეოგრაფი და ანთროპოლოგი.

№ 8

ისიხი დავითის ძე ნაკაშიძე — ი. ნაკაშიძის ახლო ნათესავი.

№ 10

ზიბოროვი — საქართველოში მცხოვრები დუხობორების ბელადი.

ი. მ. ტრეგუბოვი (1853 — 1931 წწ) — პუბლიცისტი, ლ. ტოლსტოის მიმდევარი.

№ 14

გ. ჟურული — კავკასიის საცენზურო კომიტეტის თანამშრომელი.

ე. პ. ნაკაშიძე — ი. ნაკაშიძის და.

იგულისხმება ანდრია ლევის ძე ტოლსტოის დანიშნულის ელ. გურიელის თვითმკვლელობა. ი. ნაკაშიძის ახლობლის ელ. გურიელის ტრაგიკული სიკვდილი განაპირობა ა. ტოლსტოის უარმა ცოლად შეერთო იგი.

№ 17

ს. ა. ბერსი — ლ. ტოლსტოის მეუღლე.

ო. კ. დიტერიხსი — ანდრია ლევის ძე ტოლსტოის მეუღლე.

იგულისხმება ლ. ტოლსტოის ქალიშვილი.

პ. ა. ბულაჩე (1864 — 1925 წწ) — ლ. ტოლსტოის თანამოაზრე, მწერალი, მთარგმნელი.

№ 21

ტატიანა ლევის ასული — ლ. ტოლსტოის ქალიშვილი.

გ. ა. რუსანოვი (1846—1907 წწ.) — ლ. ტოლსტოის მეგობარი და მიმდევარი.

პ. ი. ჩერტოვი (1854 — 1934 წწ) — ლ. ტოლსტოის მიმდევარი, მისი ნაწარმოებების გამომცემელი საზღვარგარეთ.

№ 22

ალა-ალი კასიმოვი — ბახაისტი, ბაქოელი პედაგოგი.

სინე — ყოფილი ფრანგი ჯარისკაცი, ლ. ტოლსტოის მოძღვრების მაღიარებელი.

№ 26

იგულისხმება ალ. ნ. ღუნაევი (იხ. № 2 საბუთის შენიშვნა).

№ 27

ი. ი. გორბუნოვი (1864 — 1940 წწ) — ლ. ტოლსტოის თანამოაზრე, გამომცველობა „პოსრედნიკ“-ის რედაქტორი.

მ. პ. ნოვიკოვი — გლეხი, ლ. ტოლსტოის წყალობით გადაურჩა სასჯელს.

№ 28

იგულისხმება ი. მ. ტრეგუბოვი (იხ. № 10 საბუთის შენიშვნა).

თ. ა. უშაკოვი; 1872—1927 წწ.) — გაასამართლეს ლ. ტოლსტოის ნაწერების გავრცელებისათვის.

№ 38

ვ. დ. ცვეტნიკი — პედაგოგი, ჟურნალისტი, მ. გორკის ახლო მეგობარი.

«Сводное слово» — პერიოდული კრებული, გამოდიოდა საზღვარგარეთ 1898—1905 წწ. გამომცემელი ვ. ჩერტოვი.

იგულისხმება მ. ა. შმიდტი (1844 — 1912 წწ) — ლ. ტოლსტოის მიმდევარი და ოჯახის მეგობარი.

ი. თ. ნაყივინი — რუსი მწერალი (1874—1940).

ბ. პანიჭაძე

რამდენიმე საგუთი რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის XVII საუკუნის მეორე ნახევარში

ჩვენს ისტორიოგრაფიაში ჯერ კიდევ სათანადოდ არ არის გაშუქებული რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორია XVII საუკუნის მეორე ნახევარში. ამის მთავარი მიზეზი სათანადო საარქივო მასალების შეუსწავლელობაა. ამიტომ ჩვენ მიზნად დავისახეთ ამ ხარვეზის ნაწილობრივი შევსება მაინც.

„საისტორიო მოამბის“ წინამდებარე ტომში მკითხველს ვთავაზობთ ქალაქ მოსკოვში ძველი აქტების ცენტრალურ სახელმწიფო არქივებში მოპოვებულ შვიდ დოკუმენტს.

პირველი დოკუმენტი თეიმურაზ I წერილია. ქართველ მეფეს, რომელიც 1659 წ. მოსკოვიდან სამშობლოში მოემგზავრებოდა, რუსთ ხელმწიფისათვის ეს წერილი სარატოვიდან გაუგზავნია. წერილი ბერძნულ ენაზე ყოფილა დაწერილი, ხოლო რუსეთის სამეფოს საგარეო საქმეთა საგანგებო — „პოსოლსკი პრიკაზში“ ის რუსულად უთარგმნიათ.

მეორე დოკუმენტიც წერილია, რომელიც ალექსანდრე იმერთა მეფეს რუსეთის მეფისათვის ქართულ ენაზე მიუწერია და იქ ისიც რუსულად უთარგმნიათ. არც ერთი წერილის დედანი ჯერჯერობით არ არის გამოქვეყნებული და ამიტომ მათ რუსულ თარგმანებს დედის მნიშვნელობა ენიჭებათ.

ქართველი მეფეები ამ წერილებში რუსეთის მეფეს თხოვენ, რომ ქართველი ბატონიშვილი — თეიმურაზ I შვილიშვილი ნიკოლოზ დავითის ძე (შემდეგში ერეკლე I) მოსკოვიდან სამშობლოში დააბრუნოს. წერილებში საინტერესოა არგუმენტაცია, რომელსაც ქართველი მეფეები ამ შემთხვევაში მიმართავდნენ.

მესამე დოკუმენტი ამონაწერია „პოსოლსკი პრიკაზის“ „დელა გრუზინსკიეს“ 1677 წლის საქმეებიდან. დოკუმენტის ამ ნაწყვეტში საინტერესო ფაქტია აღნიშნული. თურქეთის ტყვეობიდან ექვსი უკრაინელი კაზაკი გამოქცეულა და საქართველოსათვის შეუფარებია თავი. ბაგრატ იმერთა მეფეს ეს კაზაკები რუსეთში გაუგზავნია.

შემდეგი დოკუმენტიც ამონაწერია საარქივო საქმიდან. მოსკოვში მცხოვრებ ქართველებს შორის, თავადსა და ყმას შორის, სოციალური დავა მომხდარა. ამ დავაზე რუსეთის მთავრობას განჩინება მიუღია. ეს დოკუმენტი მოსკო-

ვის ქართველთა კოლონიის ისტორიის თვალსაზრისით არის საინტერესო. ყუ-
 რადსაღებია ის, რომ დოკუმენტში მოხსენებულია პოლონეთის ელჩი ირანის
 შაჰის კარზე ბოგდან გურჯიცი, რომელიც ეროვნებით ქართველი ყოფილა.¹
 იქვეა მოხსენებული ბოგდანის ძმა ფარსადანი. ამ პოლონელ დიპლომატებს
 ამაღაში ქართველები ჰყოლიათ და საბუთიდან ჩანს, რომ რუსეთის ტერიტო-
 რიაზე გზად გასვლისას ზოგიერთ მათგანს მოსკოვში მცხოვრებ ქართველებთან
 დარჩენის ნებართვა უთხოვია.

მეხუთე ნომრად ვაქვეყნებთ მასალებს იმ მოლაპარაკების შესახებ, რო-
 მელსაც ერეკლე I დედა აწარმოებდა რუსეთის სამეფო კართან მას შემდეგ,
 რაც ის ირანში ჩავიდა თვის შვილთან. ეს მასალები, „პოსოლსკი პრიკაზნი“
 არსებული წესისამებრ სუფთად გადაწერილი საინფორმაციო ცნობის სახითაა
 შეტანილი მოსკოვის ძველი აქტების ცენტრალური სახელმწიფო არქივის 110-ე
 ფონდის (საქართველოს საქმეები) მეცხრე წიგნში. ეს წიგნი სამი განყოფილე-
 ბისაგან შედგება. პირველ განყოფილებაში არჩილ მეფისა და რუსეთის სამეფო
 კარის 1680 — 1682 წლების მოლაპარაკების მასალებია დაცული. ეს მასალები
 წიგნის უმეტესი ნაწილია და 215 ფურცელს შეიცავს. ერეკლე I დედის მოლა-
 პარაკების მასალა 51 ფურცელზეა, მაგრამ ორ განყოფილებადაც არის წარმოდგე-
 ნილი. პირველ განყოფილებას ეწოდება «Приезд из Испагани от грузинской
 царицы Елены гонца Матвея Иванова с грамотами, изъявляющими пре-
 данность ея к царю». მეორეს კი — «Наказ великих государей царей Ио-
 анна Алексеевича и Петра Алексеевича, данный переводчику Константи-
 ну Христофорову о вручении в Испагане грузинской царице Елене гра-
 моты и подарков». ნამდვილად ორივე განყოფილება ერთსაკითხს ეხება და
 გასაყოფი იქ არაფერია. ამიტომ ჩვენ მეცხრე წიგნის ამ ნაწილს საერთო სათაუ-
 რით ვაძლევთ.

მეექვსე ნომრად ქვეყნდება დოკუმენტი, სადაც გადმოცემულია რუსი
 თარჯიმნის მიერ „პრიკაზში“ მოთხრობილი ამბავი მისი საქართველოში არჩილ
 მეფესთან ყოფნის თაობაზე. აქ ჩვენ არაერთ საინტერესო დეტალს ვხვდებით
 არჩილ მეფისა და მისი პოლიტიკის შესახებ.

მეშვიდე ნომრად ვაქვეყნებთ ნაწყვეტს 110-ე ფონდის მეთხუთმეტე წიგ-
 ნიდან. ადრე, 1965 და 1970 წლებში „საისტორიო მოამბის“ 19 — 20 და 23 —
 24 ტომებში ჩვენ გამოვაქვეყნეთ სხვა ნაწყვეტები იმავე წიგნში დაცული დო-
 კუმენტებისა. იქვე ჩვენ განვმარტეთ არქივში დაცული ამ წიგნის ხასიათი და,
 ცხადია, იმას აქ აღარ ვიმეორებთ.

მეხუთმეტე წიგნის ის ნაწყვეტი, რომელსაც ამჯერად ვაქვეყნებთ საინტე-
 რესო ცნობებს გვაწვდის საქართველოსა და რუსეთს შორის წარმოებულ დიპ-
 ლომატიურ ურთიერთობაზე 1687—1698 წლებში.

¹ ბოგდან გურჯიციის შესახებ იხ. გ. ზედგინიძის სტატია „ქართველი დიპლომატი
 ბოგდან გურჯიცი, ჟურნალი „მნათობი“, 1965, № 12.

№ 1

1659 წლის სექტემბრის 18. — თეიმურაზ პირველის მიერ რუსეთის მეფისადმი ბერძნულ ენაზე მიწერილი წერილის რუსული თარგმანი თხოვნით მისი შვილი-შვილის, მეფისწულ ნიკოლოზ დავითის ძის გამოგზავნის შესახებ

Перевод з греческой грамоты, какову писал грузинской Теймураз царь к великому государю царю и великому князю Алексею Михайловичу, всеа Великия и Малыя и Белья России самодержцу в нынешнем во 168 (1659)-ом году сентября в 18 день.

Великому государю царю и великому князю Алексею Михайловичу, всеа Великия и Малыя и Белья России самодержцу, я, раб твой, Теймураз царь Иверские земли, много поклоняюся превысочайшему вашему царскому престолу и молю господа нашего Иисуса Христа о покровении и о сохранении великого вашего царствия, да покорит господь бог подножию ног ваших всякого врага и супостата. А я, царь Теймураз, пришед к великому вашему царствию, и видел лик великого вашего царствия и принял еси меня ты, великий государь, с радостью, аки отца своего, не меня ты, великий государь, принял но Христа, яко же Марфа и Мария сестры Лазаревы. И за то умножит бог многие лета великого вашего царствия. ||л. 2||. И пожаловал меня великим своим царским жалованем и проводили меня с великим вашим царским жалованем единому богу сведущу. А как приезжал ко превысочайшему вашему царскому престолу и прошал ратных людей для обороны Иверские земли, чтоб быть под вашею царскою высокою рукою, и былиб там вашего царского величества бояря и воеводы, якоже имееш и ты, великий государь, у себя Сибирь, и Казань, и Астрахань и иные города, работают великому вашему царствию. А я, един бог весть, что от древних лет блаженные памяти отца царствия вашего государя царя Михаила Федоровича прежде того в подданстве, и рабу великого вашего превысочайшаго престола я и вся земля Иверская, я единому богу поклоняюся, а второе великому вашему царствию. Еще, великий государь царь и великий князь Алексей Михайлович, всеа Великия и Малыя и Белья России самодержец, я, раб твой, царь Теймураз Иверские земли, пришед к великому вашему царствию ||л. 3|| и видев лик великого вашего царствия, и провожен от великого вашего царствия с великою честью и с милостию и пришел до Нижнего, а от Нижнего до Казани. И в Казани зимовал в добром здоровье по вашему царскому жалованью. А как бог дал пришла весна, мая 17-го числа и я, раб ваш, пошел из Казани и пришел на Саратов и был в 15 день, в день воскресной. И пришел ко мне некоторой человек из Меретийские земли боярин Григорей Григоревич с великими слезами и с рыданием, и сказал, что внука моего, царевича Варсапа (Луарсаба — Г. П.), в первом числе месяца февраля судом божиим не стало. По сем и я раб ваш, царь Теймураз, с плачем и с рыданием великому вашему царствию бью челом, и кланяясь подножию ног вашего царского величества, и со слезами милости прошу, умиласердися, великий государь, царь и великий князь Алексей Михайлович, всеа Великия и Малыя и Белья России самодержец, помилуй меня, раба своего, царя Теймураза, что мне ныне при ста-

34135370
3030010033

рости ||л. 4|| делати. Надежду имел и старость свою полагал на то-
го царевича, внука своего, а ныне, будучи при старости, смерти ожи-
даю себе вскоре. А как после смерти моей останетца престол и госу-
дарство мое пусто, возжалейся, великий государь, надо мною, рабом
своим для всещедрого бога помилуй меня в таких моих великих скор-
бех и сетовании. А обо мне, бог весть, что едва жив есмь, а радеть
великому вашему царскому имяни, и про то бог весть. А приходил
к вашему царскому величеству и милости просил у вас, великого го-
сударя, об ратных людех и ваше царское величество ратных людей
мне пожаловать не изволили за тем, что время было премоенно. А об
ратных людех я, раб вашего царского величества, милости у вас, ве-
ликого государя, просил не для ради себя. И что было ими мне чинить,
то бог весть. А еже бы было прошение мое о великой вашей царской
службе и толкоб ныне внук мой царевич Варсаб жив был, мочно бы
мне с недруги своими управица. И бояря мои мне о том придумали
||л. 5||, чтобы было тому внуку моему царевичу Варсапу в Иверской зем-
ле царем, потому что ума был и смысла царского. А как божие из-
воление учинилось, что тот внук мой преставися, и ныне оставаецца
Иверская земля бес царя, потому что от родня моего никого опричь
царевича Николая Давидовича не осталось. А я, раб ваш, состарил-
ся, аки человек, а царица моя тоже. И хотим оставить мирское жи-
тие и быть во монашеском чину, в монастыри постритца и плакаться
о грехах своих. Милосердый и долготерпеливый великий государь
христианский, возжалейся надо мною, рабом своим, над царем Тей-
муразом и над царицею моею Христиною и надо всею Иверскою зем-
лею и до святых божиих монастырей и церквей и до всех православ-
ных христиан. не дай, государь, им быти во агарянских руках. Коего
имеешь у себя внука моего, царевича Николая Давидовича, да пожа-
луешь ево, изволишь прислать к нам, поставив его от себя, вели-
кого государя, Иверские земли царем, и служить ||л. 6|| ему тебе, ве-
ликому государю, где ему ваше царское повеление будет. А я, раб
великого вашего царствия, отныне не достоин быть царем, потому
что состарился и хотим с царицею постритца. А как пострижемся и
мы будем молити всемогущаго бога о великом вашем царствии, чтоб
подал бог вашему царскому величеству многие лета и да учинит тя
господь самодержцем надо всеми цари. Сего ради приподаю к ногам
великого вашего царствия. Да не разоритца царство Иверские
земли. Изволь, великий государь, прислать внука моего царевича
Николая Давидовича с бояря своими. А не токмо ||л. 7|| я един ве-
ликому вашему царствию бую челом и милости прошу, но и вся
Иверская земля, а потом преблаженнейший патриарх Иерусалим-
ской господин Паисей, потому что он был в нашей Иверской земли
и милости просили у него о заступлении вся Иверская земля. А из
Иверской земли пошел Черным морем и идет к вашему царскому ве-
личеству бить челом и милости просить у великого вашего царствия.
Да и от зятя моего, Александра царя, из Меретии к тебе ж, велико-
му государю, идет посол, чтоб вы, великий государь, пожаловали
внука моего, царевича Николая Давидовича, ко мне отпустить, поста-
вив ево Иверской земли царем от себя, великого государя. А я, раб
великого вашего царствия, послал к вашему царскому величеству

жить челом и милости просить митрополита Григория да боярина своего Шермазана Золтонова сына.

А послал их из вашей, царского величества, ||л. 8|| вотчины, из города Саратова. Умилосердися, великий государь, да учиниши милость свою над Иверскою землею, изволь прислать внука моего, царевича Николая Давидовича з бояры своими. А он раб есть вашего царского величества, а Иверской земли, по вашей царской милости, царь будет. А я, раб великого вашего царствия, милости у вас, великого государя, прошу о том внуке своем, не себя для, но, бог весть, что за всех православных христиан Иверские земли.

ძველი აქტების ცენტრალური სახელმწიფო არქივი (ძაცსა), ფონ. 110, 1659 წ., საქ. 3, ფურ. 1—8.

№ 2

1660 წლის აპრილის 12. — ალექსანდრე იმერთა მეფის მიერ რუსეთის მეფისადმი ქართულად მიწერილი წერილის რუსული თარგმანი თხოვნით მეფისწულ ნიკოლოზ დავითის ძის გამოგზავნის შესახებ

Перевод с меретийского письма, [которое прислал] к великому государю, царю и великому князю Алексею Михайловичу, всеа Великия и Малыя и Белья Росии самодержцу, его царского величества подданной Меретийские земли Александр царь с послы своими с Марком Томаевым с товарищи в нынешнем во 168 (1660)-ом году апреля в 12 день.

Бога единого, бесконечного и безначального, невидимого, на небеси сядящего, трисиятельного, единосущного святыя троицы, безсмертного бога... и вся видимая и невидимая сотворшаго, и всерожденного, троица святая три светлого единого существа божества — отца и сына и святого духа, еже во всем сотворшаго и животворящего духа святого ||л. 2|| всяческая во всех и за всех распеншагося, и всем страшного, хвалимаго и славимаго, святыя троица трисвятаго и трисиятельного божества, под его милостию живем и движемся, и есмь великия ради милости хвалим и славим кротость раби его, веруем во святую троицу — во отца и сына и святого духа, и животворящему кресту господню веруем и поклоняемся. Потом мы, подданный, колена царя Давида, вашего царского величества страшимся и имяни твоего благородного и благоверного, и богом венчаного, и богом избранного, благочестивого почтенного, и от бога превознесенного, сильного и славного, премудраго, милоствого во царстве славного, яко благоверного, великого ||л. 3|| царя Константина скифетродержавного, царя Устиниана, богобоязного, великого царя Феодосия сильного, яко Моисея, кротости давидова, как бога, имел Авраам премудрости соломоновы и праведного Иева милостивого и праведного, и всей земли славного, и страшного, аки с небес солнцу сияющую весь свет освящающую и всем иноверным и недругом своим, аки огонь паляще божиим изволением венчанного и вознесенного, аки архангел Михаил,

страшному всем иноверным благочестивому, великому над гсудари повелителю, якож бог на небеси ты, великий гсударь, на земли, якож непо[ко]лебимый твердый и высочайший столп на великом морском гсударстве скифетр держаще и милостию своею ко всем верным, ||л. 4|| аки солнце обогревающе и беспомощным помощь подавающу, долготерпеливому и многомилостивому благоверному, благородному христоролюбивому великому гсударю царю и великому князю Алексею Михайловичу, всеа Великия и Малыя и Белья Росии самодержцу и многих гсударств и земель восточных и западных и северных и полуденных отчичь и дедичь и наследнику, и гсударю, и обладаателю, и повелителю, искатель милости твоей, подданной вашего царского величества, Меретийские земли царь Александр, пав на землю, раболепно челом бьет. Подай господь бог тебе, великому гсударю, милость свою. Потом тебе, великому гсударю, бьем челом и милости просим, услыши, великий гсударь, наше, подданных своих царского величества, про ||л. 5|| шение о чем мы у бога да у тебя, великого гсударя, милости просим и молим — я, подданной твоего царского величества, и вся Иверская земля и Меретийская. Ведомо тебе, великому гсударю, что нашего царского роду никоу не осталось, только я один остался при великой своей и древней старости. На ково я надеялся и опор держал, на царевича Леонтия и то тебе, великому гсударю, ведомо, что судом божиим ево не стало, а ныне мы окроме бога да тебя, великого гсударя, помощника и заступника никоу не имеем. Не дай, великий гсударь, для милости божии Иверские и Меретинские земли неверным на поругание. Ныне милостию божиею и твоим гсударским благочестием, как прежде сего бывало, соединение, також и ныне Иверскую и Меретийскую земли привести под твою царскую державу и очистить от всех врагов и неприятелей божиею, гсударь, милостию и твоим гсударским счастьем ||л. 6||...¹ все недруги наши от нас страшны. А один я при старости остался скорбеть. Буде не будет твоей царские милости, oprичь меня ныне от царева давыдова колена и oprичь царевича Николая Давыдовича, которой живет при твоей царской милости, никого не осталось. А которого царского колена царевич Левонтей был, того не стало. А другой ныне царевич, Николай Давыдович, у твоей царской милости. О том милости у бога и у тебя, великого гсударя, просим, чтоб ты, великий гсударь, надо мноу милость показал и изволил отпустить царевича Николая Давыдовича в Меретинскую землю, толкоб брат ево, царевич Леонтей был жив и мы б тебе, великому гсударю, ||л. 7|| не докучали. А буде, великий гсударь, меня не пожалуешь, царевича не отпустишь, я ныне при старости, буде смерть постижет, владеть некому, отродия у меня не осталось, чтоб после меня безбожные не завладели Меретинскою землею. А нашего рода ведаешь ты, великий гсударь, что один остался царевич Николай Давыдович. Мы было и сами подданные твои тому рады были, чтоб при твоей царской милости был царевич Николай Давыдович и ныне тебе, великому гсударю, вестим, что роду нашего никоу не осталось. Мы надеемся на твою царскую милость как ты, великий

¹ ამის შემდეგ სტრიქონი დაზიანებულია.

государь, пожалуешь и изволишь отпустить царевича, чтоб Иверская и Меретинская земля от иноверцов не запустела, хотяб мы подданные твои о том и не били челом и ты б, великий государь, милость показал над Меретинскою землею, отпустил царевича Нико-||л. 8|| лая Давыдовича, о том милости у тебя, великого государя, просим. Не учини, великий государь, своей, великого государя, подданной Меретинские земли бес пастыря. На Москве мы при твоей царской милости и здесь твои, великого государя, подданные, холопы, как гебе, великому государю, Теймураз царь крест целовал до смерти своей служить, а мы, подданные твои, також де рады тебе, великому государю, служить и стоять будем, никуды не поколеблемся и за тебя, великого государя, где ни будь, готовы головы свои полагать. А имеем мы, подданные твои, единого бога да тебя, великого государя помощником себе. Молю и прошу твоего царского милосердия, соверши великий ||л. 9||...¹ наше прошение, услыши нашу печаль, вели, государь, отпустить, о чем у тебя, великого государя, милости прошу, царевича Николая Давыдовича. Что у меня детей лет, владеть некому я тебе, великому государю, извещал и бил челом и милости у тебя, великого государя просил, что в Меретинской земле после меня владеть некому. А из бояр своих после меня посадить неково. Услышат бусурмане и придут войною, и завладеют землею нашу, и погубят всю Иверскую и Меретинскую землю, и православных христиан всех разорят. А ныне царевича Леонтия не стало. И в те поры был у нас Еросалимской патриарх и мы, подданные твои, били челом ему и послали ево к тебе, великому государю, о том же деле бити челом. И поехал он отсюда Черным морем, и пришед к Кафе городу, и крымский хан ||л. 10|| ограбил ево, и до тебя, великого государя, не допустил, и воротил ево назад в турки, и ко мне не отпустил. И после того я послал словес своих, боярина своего Марка Тома с товарищи. Да с ним же, Марком, послал боярина своего Калиста Василева да архимарита Матвея. И с ними послал лист и поминки к тебе, великому государю. И с ними приказывал тебе, великому государю, бити челом о том же царевиче, чтоб ты, великий государь, пожаловал и велел отпустить. А буде, великий государь, не пожалуешь, не отпустишь и после меня владеть землею некому и церкзи божии и христианская вера без пастыря разоритца от бусурманы же и агарян. А царевич Николай Давыдович вскормленник твой и при твоей, великого государя, милости взросл, и твои государевы службы знает, и твой, великого государя, холоп и отпущенник будет, и служить тебе, великому государю, станет во веки, как тебе, великому государю, угодно и по твоему, великого государя, указу утвердит Иверскую и Меретинскую землю. О том тебе, великому государю, бью челом и припадаю к мечу твоему и подножию честным ногам твоим.

||л. 11|| О том в листу пишет великому и превысочайшему, всем четырем странам повелителю, и славному имени твоему ото всех христиан похвальному и славному, и всем неверным победителю и одолителю, благородному и благоверному, от бога помазаному, ве-

¹ სტრიქონი დაზიანებულია.

ლიკომუ государю царю и великому князю Алексею Михайловичу всеа Великия и Малыя и Бelyя Росии самодержцу подданной твой царь Александр челом бьет до лица земли, объявляя тебе, великому государю, свою службу.

Как к тебе, великому государю, подданной твой Теймураз царь поехал и в те поры приходили турецкие пять пашей, а с ними сила была большая ратных людей. И были с нимиж и кизылбаши вместе многие люди. И хотели воевать Меретинскую землю. И я, подданной твой, помоляся господу богу и пресвятые богородицы, пошел против их навстречу и божиею милостию и молитвами пресвятые богородицы и твоим ||л. 12|| государским счастьем войско их побил и пашей всех поймал. А иных живых многих людей взял и конми потоптали, и ни один человек из них не ушел и толко живых поймали, что насилу в нашу землю не вместилося. И божиею милостию и твоим царским счастьем, которые недруги наши были, и тех всех в полон взяли и очистил я, подданной твой, Меретинскую землю от недругов и ныне божиею милостию и твоим царским счастьем стоим мы против недругов своих, стоим крепко и окроме бога и тебя, великого государя, ни от кого не боимся и ныне у нас, подданного твоего, милостию божиею и твоим царским жалованьем всего много, толко о том плачу, что отродия нашего никою не осталось и владеть будет после меня землею никому.

||л. 13|| Роспись что прислал к великому государю Меретинской царь Александр в дарех в том же письме.

Сабля оправленная с камени.

Кинжал оправленной же.

Шестопер оправлен же.

Да нож оправлен же серебром.

Рукомойник серебрян.

Муштук турецкой серебрян, позолочен.

Чапрак турецкой, шит золотом.

2 аргамака добрые.

А посол сказал, что третей аргамак на дороге умер.

Государю благоверному царевичу великому князю Алексею Алексеевичу

Сабля оправленная.

Да щит турецкий шит золотом.

Да аргамак маленькой.

ძაცსა, ფონ. 110, 1660 წ., ს. 1, ფურ. 1—3.

№ 3

1677 წლის ივნისის 29. — ამონაწერი საარქივო საქმიდან ბაგრატ იმერთა მეფის მიერ თურქთა ტყვეობიდან გამოქცეული კაზაკების რუსეთში დაბრუნების თაობაზე

В нынешнем во 185 (1677)-ом году июня в 27 день прислал к великому государю царю и великому князю Федору Алексеевичу, всеа Великия и Малыя и Бelyя Росии самодержцу Меретин-

ской Баграт царь с листом своим человека своего Давида Михайлова. А в Посолском приказе тот присланной царев человек в допросе сказал: послал де ево к великому государю Баграт царь с листом своим да с полоняники, а о каких делах в том листу писано, того он не ведает и словесное ему ничего известить не приказал. А полоняники, которые присланы из Меретинской земли — 6 человек малороссийских городов казаки, в допросе сказали: 4 человека пойманы в полон на боех в розных местах от крымских татар, 2-х человек взяли турки в Умане, как приходил под Умань в прошлом во 182 (1674) году салтан турецкой. И были все в полону в турецкой земле в городе Трапезоне, а ис Трапезони ||л. 40|| ушли в Меретинскую землю. И в Меретинской де земле Баграт царь спрося их и держав у себя их на своих кормах 8 месяцев, отпустил к великому государю к Москве с человеком своим...

А полоняники в распросе сказали, что они все порождоу черкасских малороссийских городов полтавского полку казаки.

Васка Андреев взят в полон в Крыме под Чигириным, как ходил боярин князь Григорей Григорьевич Ромодановской на Дорошенка в прошлом во 182(1674) году. А ис Крыму продан он на Черное море и был в турецкой земле в полону в городе Трeпизоне у турченина в черной работе.

Казак Лаврушка Степанов взят в полон в тою же пору, как и казак Васка Андреев. И был в полону в том же городе, в Трапизоне у турченина в черной же работе.

||л. 51|| Гадицкого полку казак Тимошка Федерова взяли ево в полон в Черкасских городах крымския татаровя, как приходили во время измены Выговского тому ныне лет з дватцать. А ис Крыму продан он за Черное море в Трeпизон же город.

Недрыгайловской казак Васка Андреев взят в полон под Конотопом. А был он в полку у наказного гетмана у Силки и отведен в Крым. А ис Крыму продан в Царь град. А ис Царя града отдан в полон в турецкой город Скудерь.

Уманцы Ивашка Остафьев, Митка Иванов сказали. В прошлом де во 179(1671) году, как приходил салтан турецкой сам под Умань, и в тое де пору, как Умань взяли, их в полон побрали турки и отвезли в турецкую землю, и были в полону в Трапизоне же. А ис Трапизона де они свыше помянутыми своею братьею полоняники ушли ||л. 52|| все вместе чрез Черное море лоткою в Дадянскую землю, в которой живут христиане греческой веры.

А из Дадянской де земли пришли в Меретинскую. А ис турецкой земли ис Трапезона до Дадянской шли морем толко трои судки. И в Меретинской де земли, спрося их сам Баграт царь и кормив месяцем с восемь, отпустил к великому государю к Москве с своим человеком, дав им на дорогу платья и денег по небольшому.

№ 4

1680 წელი. — რუსეთის მთავრობის გადაწყვეტილება მოსკოვში მცხოვრებ ქართველებს — თავადსა და უმას შორის ატეხილი დავის თაობაზე

Царю государю и великому князю Феодору Алексеевичу, всеа Великия и Малыя и Белья Росии самодержцу. Бьет челом грузинец Потапко Давыдов сын Максимов. В прошлых, государь, годех выехал я к Москве из грузинской земли с польским посланником з Богданом з Гордием и выезд мой в Посолском приказе записан. И жил я на Москве у знакомцов своих. А в нынешнем, государь, во 188(1680)-м году бил челом тебе, великому государю, столник князь Панкрат Хохониев Давыдов будто я ему, князь Панкрату, крепок по крепости в кабальном холопстве. И о том я на него, князь Панкрата, бил челом тебе, великому государю, об розыску в Посолском приказе. И у него, князь Панкрата, против моего челобитя взята сказка и с крепостей списки. И по твоему, великого государя, указу и по боярскому приговору велено мне учинит свободу, а ему, князь Панкрату, отказать. И я такуюсь меж двор без приюту, и никто на двор жить не пустит, беглецом называют. Милосердный государь царь и великий князь Феодор Алексеевич, всеа Великия и Малыя и Белья Росии самодержец, пожалуй меня безприютного грузинца, вели, государь, с того своего великого государя указу и боярского приговору, каков учинен о мне в Посолском приказе, дать письмо свободное, чтоб мне было где с чем приютитца. Царь государь, смилуйся, пожалуй.

||л. ||2 Лета 7188 (1680) мая в 7 день по указу великого государя царя и великого князя Феодора Алексеевича, всеа Великия и Малыя и Белья Росии самодержца, и по боярскому приговору свободен из двора стольника князь Панкрата Д[а]в[ы]дова грузинец Потапко Д[а]в[ы]дов на волю и жить ему, Потапку, где он похочет, для того, что стольник князь Панкрат на него, Потапку, крепости никакой не положил, а подал к делу грузинское письмо, а в допросе про него сказал, что будто то данная на него, Потапку, а дал ему ее Парсадан Гурдецкий, и такой даной ему, князю Панкрату, у Парсадана имать было не довелось, потому что Парсадан Гурдецкий в приезде был от королевского величества Полского в посланных к персичкому шаху, а в тех в Полской и в Грузинской землях вера христианская и по их изычаем кабальных и купленных людей ||л. 3|| у них не бывает, и такой даной Парсадану давать было не для чего, да и верить таким незаписным крепостям не велено. Да и для того ему, князю Панкрату, отказано, что приняв он ево, Потапку, к себе в Посолском приказе, не записал, да и у Парсадана Гурдецкого в поданных росписях челиди ево, каковы он подал в Посолском приказе, ево, Потапкина, имени не написано. А естлиб у него, князя Панкрата, он Потапко, был крепосной, и у негоб взята на него была служилая кабала и записана в Приказе холопия суда. И Потапку Д[а]в[ы]дову по сему великого государя указу жить на воле, или у кого он похочет ||л. 4||. И июня в 18 день грузинец Потапко Д[а]в[ы]дов по указу великого государя и по приказу думного дьяка Лариона Иванова ис приказу свободен, а кафтан ево задержан и положен сторожам.

||ლ. 5|| Лета 7188 (1680) года июня в 23 день по государеву цареву и великого князя Феодора Алексеевича, всеа Великия и Малыя и Белья Росии самодержца, указу думной дьяк Ларион Иванов с товарищи дали ис Посолского приказу грузинцу Потапку Д[а]выд[о]ву отпускную. Для того бил челом великому государю столник князь Панкрат Д[а]выдов на него, Потапка, будто он, Потапко, у него крепостной и подал к делу грузинское письмо. А в допросе про него сказал, что будто то даная на него, Потапку, а дал ему ее Парсадан Гурдецкий. И потому ему, князь Панкрату, велено отказать, для того, что такой было даной ему, князь Панкрату, у Парсадана имать было не довелось, и Парсадан Гурдецкий в приезде был от королевского величества полского в посланных к персидскому шаху, а в тех в полской и в грузинской землях вера христианская и по их изычаем кабальных и купленных людей у них не бывает и поступатца ему такими людьми против их обычая нельзя, да и давать ему, Парсадану.

||л. 6|| Будет по тому делу суда не было и указ учинить по уложению и по крепостям в Новгороде приказе боярину Ивану Михайловичу Милославскому с товарищи. Помета о том на челобитной ево думного дьяка Григорья Богданова. А с тобою де думным дьяком с Ларионом Ивановым, у него, князя Панкратья, недружба. И по государеву цареву и великого князя Феодора Алексеевича, всеа Великия и Малыя и Белья Росии самодержца, указу думному дьяку Лариону Иванову с товарищи о присылке того дела учинить по указу великого государя...

||л. 7|| Лета 7188 (1680) года июля в 12 день по государеву цареву и великого князя Феодора Алексеевича, всеа Великия и Малыя и Белья Росии самодержца, указу думному дьяку Лариону Иванову с товарищи великий государь царь и великий князь Феодор Алексеевич, всеа Великия и Малыя и Белья Росии самодержец, указал взять ис Посолского приказу в Новгородской приказ, по челобитию столника князь Панкратья князя Хохонина сына Давыдова челобитие ево и привод крепостного ево человека Потапка ныне вам, которой в бегах от него, бил челом во двор боярину князю Василью Васильевичу Голицыну. И все о том подлинное дело ||л. 7 об|| учинить по сему его государеву указу и отослать то дело с памятью.

აგსა, ფონ. 110, 1680 წ., საქ. 4, ფურ. 1—7.

№ 5

1680—1683 წლები. — ერეკლე პირველის დედის მოლაპარაკება რუსეთის
მთავრობასთან

190(1681) год сентября в 24 день. В Посолской приказ прислан ис приказу Казанского дворца с памятью грузинец Матвей Иванов, которой прислан к Москве из Астарахани с отпискою околничего и воеводы Алексея Петровича Головина с товарищи.

И в Посолском приказе тот грузинец допрашиван, а в допросе сказал.

В прошлом де во 189 (1681) году на первой недели великаго поста послали ево Матвея, к великому государю к Москве из шаховой области из Испогани грузинская царица Елена Леонтьевна да царевич Николай Давыдович с листами и з дары. ||л. 237 об.||

А наперед де того к великому государю грузинская царица и царевич послали было ево из Испогани жь за две недели до Петрова поста того ж году с листом без даров. И он, де Матвей, приехав в Шемаху, жил три месяца, затем что ездовых в Астарахан никого не сыскал. И, дождався зимняго времени, в ноябре месяце поехал назад в Ыспогань. И после де того царица и царевич, дав ему, Матвею, к великому государю прежней лист, писан по-гречески, да другой лист — руским писмом и дары, отпустили его из Испогани на первой недели великаго поста.

А дары к великому государю царица Елена Леонтьевна послала с ним:

чарку золотую с каменьи дорогими в ящике за ее печатью;

||л. 238|| да 4 изарбафа за печатью; и в том числе:

изарбаф золотной с травы шолковыми;

изарбаф золотной же гладкой;

изарбаф серебряной с травы шолковыми;

изарбаф серебряной же гладкой.

Да он же, Матвей, сказал: как де царевич Николай Давидович от великого государя с Москвы отпущен и пришел в шахову область и каков ему, царевичю, у персидского шаха прием, и со встречу ль, и в какой чести он у него, шаха, был до приезде матери своей с Москвы, того он, Матвей, подлинно не ведает, потому что он при нем, царевиче, не был, а приехал с Москвы с царицею с Еленою Леонтьевною.

||л. 238 об.|| А слышал он, Матвей, от своей братьи, как де царевич Николай Давыдович пришел к шаху в Казбин город и у шаха де был он, царевич, в том городе трожды, а в подносе у него, царевича, шаху ничего не было.

А шахова жалованья дано ему, царевичю, как он был у шаха на приезде:

аргамак со всем нарядом и с толунбасом золотым;

чарка золотая с камнем дорогим, весом в фунт;

кунган золотой же, гладкой с чехирем, а чехирию в нем с полведра;

5 мис с кровлями серебряных болших. В одной мисе лошка болшая серебряная ж;

скатерть золотная травчатая

||л. 239|| да денег. А сколько денег и что весу в кунгане и в мисах того он не ведает.

А после того, как царевич был у шаха в том ж городе двожды, и ему де, царевичю, шахова жалованья в те дни, кроме поденного корму, даваны денги, а что дано и сколько шах при царевиче в том Казбине городе был, того он не ведает же.

А поденной корм даван царевичю ествами с приезде толко один год.

И в Казбине де городе царевичю от шаха принуждения в их бусурманскую веру никакова не было. И того ж де году ис Казбина шах отпустил ево, царевича, в город в Ошрапу блиско Гилянской земли, над морем, для потехи звериной ловли. И будучи де он, царевич, в том городе в Ошрапе з 2 месяца, пришол к шаху в Ыспогань. И с того де времени ||л. 239 об.|| и донныне живет он, царевич, в Ыспогани при шахе.

А как де он, царевич, пришол в Ыспогань, и ему де, царевичю, шах учал говорить сам и ближним своим людем говорить ему показывал же, чтоб он, царевич, принял их бусурманскую веру; а как он бусурманитца, и за то ево пожалует волею и отпустит ево в прежнее ево владение в грузинские города. А будет не послушает — не бусурманитца, и ему де, царевичю, не толко что грузинских, но и из персических городов никоторого ему не даст и велит ево за то непослушанье держать при себе в неволе.

||л. 240|| И о том де ему, царевичу, сам шах трожды говорил, и царевич в том отказывал и говорил самому шаху: хотя он, шах, ему, царевичю, владения никакова и не даст и велит ево держати при себе за невольника, только де он, царевич, православные христианские веры никогда не отступит, покамест жив будет.

И шах де, за то осердясь на него, царевича, приказал ево на дворе запереть и у того двора поставить караул крепкой, и корму и питья ничего не давать, и с торгу ничего не продавать. И на том дворе был он, царевич, со всеми своими людьми взаперти за караулом два года. Пил и ел свое, что у него было, а з двора и людей зво ||л. 240 об.|| никово для покупки харчу и никуды не пускали, и с харчем для продажи к тому двору никово не припускали ж, а воду де имали ис колодезя, которой на том дворе.

И как де у него, царевича, харчь свой всякой изошол, и видя такое безмерное принуждение, в третей год приказал известить шаху и велел свободна учинить и свое шахово жалованье, поденной корм ему и людем против прежняго давать, а он, царевич, ево, шахово, повеление исполнит и их бусурманскую веру примет.

И шах де приказал тот двор отпереть и давать ему, царевичю, и с людьми корм денгами по 2000 рублей на год.

||л. 241|| А как царевич бусурманился и в которое время, и при самом ли шахе, и каково о том действо было, про то де ему ни у кого спросить не случилось.

А после де того, как царевич бусурманился, шах дал ему в Ыспогани особой двор и велел жить всегда при себе, и поволил ему ездить за город с охотою, куды похочет, толко в ближние места от того города. Да ему ж дал во владение персической город Фансарь, а в нем всякого чину жителей и кизылбаш 7000 дворов.

А окроме де того города и кормовых денег ему, царевичю, после бусурманства по его, Матвеев, поезд, ничего не дано.

||л. 241 об.|| А которые де у него, царевича, были бояря ево и иные грузинские люди, и те де все отпущены в грузинские города: после ево, царевичева, бусурманства. А остались де у него и бусурманились с ним только 2 человека — кравчей да казначей, а шахова де жалованья тому кравчему и казначею особова ничево не дано.

 341353741
 30300001033

А совершенноль от православныя христианския веры царевич отстал, про то он, Матвей, подлинно не ведает, а слышал от ближних царевичевых людей, что он, царевич, попрежнему в православной христианской вере пребывает и в ночи на молитве стоит тайно.

||л. 242|| И к нему де, царевичу, приезжают из грузинских городов бояр человека по 2 и по 3, и по 5 своею волею и живут у него-царевича, в Ыспогани по полугоду и болши; и, пожив при нем, сколко хто похочет, отезжают попрежнему в дома свои повольно ж.

Да и грузинских ж городов жители, выбрав по 2 человека значных людей, присылают к персичскому шаху бить челом, чтоб шах царевича Николая Давыдовича отпустил на прежнее ево владение в грузинские города. И такие де челобитчики живут при шахе многое время — по году и по 2 и болши, а указу де шахова им никакова нет. И ныне де такие грузинские челобитчики в Ыспогани есть же.

||л. 242 об.|| А в грузинских городех всякие поборы против прежнего збирают тамошние выборные люди по вся годы и держат в тех же городех, а к шаху и к царевичю ничево не присылают, для того что к ним присылки о том от шаха и от царевича -- тому ж 6 год — не бывало. А на шахом взяты или царевичю те прежние и впредь будучие грузинских городов всякие поборы даны будут, про то он, Матвей, не ведает.

А царица де Елена Леонтьевна приехала в Ыспогань — тому уже два годы — и поставлена на одном дворе с царевичем.

И перед ево де, Матвеевым, первым отпуском за неделю была она в верху у шаха и у ево, шаховой, матери в перзее ||л. 243|| и поднесла от себя — шаху:

7 сороков соболей добрых,
 7 ж зубов рыбных,
 шкатулу да часы ентарные,
 зеркало большое,
 да золотых червонных,
 и кружива немецкие плетеные,
 и обьяри, и иные немецкие разные дорогие товары;
 шаховой матери:

5 сороков соболей добрых ж,
 да золотых червонных,
 и кружив, и иных разных же немецких дорогих товаров.

||л. 243 об.|| А в какову цену те соболи и сколько золотых и кружив, и иных каких товаров в подносе порознь, про то он, Матвей, подлинно сказать не упомянет.

И была де она, царица, в то время у шаховой матери в верху две недели.

А шахова де жалованья за поднос прислано к ней на двор 4000 рублей денег да на 2000 рублей всяких персичских товаров.

А от шаховой де матери ничево к ней, царице, при нем, Матвее, не присылывано.

||л. 244|| Да шахова ж де жалованья дают ей, царице, с приезду в Ыспогань по вся дни по 35 рублей денег, по лепешке пшеничной да по четвертной склянице чехирю на день, а истеснения ей, царице, при нем, Матвее, никакова не было.

Да он же, Матвей, сказал, что у персидского шаха войны ныне ни с кем нет, только ево, персидского шаха, хан Аджи Али-бек с войском стоит близ грузинских городов в персидском Гадже городе, тому уж два года. А войска с ним конницы 20 000 человек; и слышал он, Матвей, что того войска от голоду и от стужи много померло, также и лошадей от безкормицы много ж попадало.

||л. 244 об.|| Да в прошлом де во 189 (1681) году до ево, Матвеева, в Шемахе приезде за 3 недели шемахинской хан, оставя в Шемахе сына своего, пошел с войском ж всход к тому ж Аджи Али-бек хану, и стоят они оба с войски в Гадже городе.

А для какова опасения тот Аджи Али-бек хан с войском в Гадже городе стоит и для чего к нему всход шемахинской хан с войском ж пришел, и сколько с ним, шемахинским ханом, войска пришло, того б он, Матвей, и никто де в тамошних персидских городах, которыми он, Матвей, ехал, не ведают.

Да он же де, Матвей, будучи в Астарахани слышал от терских приезжих черкес, что меретинской Арчил царь из гор выехал ||л. 245|| в Кабарду со многими своими людьми, а ис Кабарды де он как поедет и со многими ль людьми, про то не слышал.

А как де он, Матвей, был в Ыспогани и при нем де в Ыспогани и в ыных персидских же городах, и которыми он ехал, на люди поветрия и на скот падежу нигде не бывало.

Да он же, грузинец, сказал: царевич де Николай Давыдович женился, пришед в Ыспогань из Вошрапы вскоре, как еще ему, царевичю, шах о бусурманстве не говорил. А взял де у боярина своего у грузинца у Гарсевана Челогайда дочь — девицу, а посылал по нег в Грузи людей своих из Ыспогани на своих подводах. А венчал в Ыспогани в полотняной церкви духовник ево, царевичев, греческой черной поп ||л. 245 об.|| Данила тайным обычаем. Толок де шах про женитбу ево, царевичу, ведал, а о бусурманстве де шах царевичю учал говорить после женитбы ево вскоре. А жене де ево, царевичевой, принуждения в бусурманство никакова не бывало, и церковная де служба у царевичевой жены и доньне в полотняной церкви, вечерня и заутреня по вся дни, а обедня временем, а служит тот ж вышепомянутой греческой поп. И в ту церковь царевич Николай Давыдович приходит ли, того он, Матвей, не ведает, потому что в ту церковь, кроме женского полу, которые при царевичевой жене мужеска полу ниhto не ходит. А ходят мужской пол — грузинцы и русские люди, которые там прилучаютца, — в другую полотняную ж церковь, в которой бывает царевичева мать царица Елена ||л. 246|| Леонтьевна. А в той, другой, церкви служба вся бывает повсядневная, а служат два попа греческие ж черные. Исаия — по русским, а в другой Сидор — по греческим книгам. И доньне де царевич живет с тою женою своею грузинскою, а по бусурманской вере наложниц у себя не держит.

Да он же, Матвей, допрашиван с великим подкреплением: для чего он в допросе про вышепомянутые многие статьи о всем подлинно не сказывает — а был он, Матвей, у царицы и у царевича в Ыспогани без отсылки и mocno было ему о всем ведаť подлинно.

И Матвей сказал: потому де он, Матвей, о многих статях подлинно не ведает, что он приехал с Москвы в Ыспогань с царицею и

жил с приезде и по отпуск свой на одном де ||л. 246 об.|| дворе, толко в особых царицыных хоромех, а к царевичю в хоромы не хаживал и с людми, которые у царевича в особых же хоромех живут, намале сходился. А что он, шедшися в розговорех, от ково что слышал, и про то он в роспросе своем выше сего сказал. А что де он, поедучи к Москве, о царевичеве поведении о всем подлинно никово, которые были всегда при нем, царевиче не роспросил и не доведалься, и то де он учинил простотою.

Перевод с листа греческого писма, каков писала к великому государю царю и великому князю Феодору Алексеевичу, всеа Великия и Малыя и Белья Росии самодержцу, грузинская царица Елена Леонтьевна с грузинцом с Матвеем ||л. 247||. Ивановым в нынешнем бо 190-м (1681) году сентября в 24 день.

Благодатный, тихомирный и превечный великий государь, царь и великий князь Феодор Алексеевич, всеа Великия и Малыя и Белья Росии самодержец и многих государств облаадаатель. Поклоняюся я, царица Елена, подданная твоя, царского величества, и ведомо чиню тебе, многолетний царь, что я милостию божиею и пречистыя богородицы, а твоим, царского величества, счастием приехала к великому шаху в Ыспогань. А с послом, которой приехал сюда, я и сын мой не видалися, потому что невозможно было и не велено за указом шаховым, и бояся ево, потому что он турок, а мы православные христиане.

А впредь, что от него над нами ||л. 247 об.|| будет, того не ведаем, но надеемся на господа бога и на твою царского величества, милость. И о том милости просим, о незабытности нас в Вашей государственной милости, чтобы и впредь от Вас, великого государя, всегда к нам писано было с послы, которые сюды будут.

И сын мой Николай Давыдович поклоняется до земли твоему царскому величеству; для поминовения блаженные памяти отца твоего, государева, царя Алексея Михайловича, не забуди ево, чтоб он душевно а телесно не погиб, а мы — подданные твои, царского величества, со всем родом нашим до веку.

Шах спрашивал о твоих, царского величества, многих делах, и как мне господь бог вразумил, так и отповедь чинили и печать и руку твою, царского величества, ему показывала и потому шах честь мне великую ||л. 248|| и учинил, да и шахова мать честь великую ж мне учинила.

У меня ж есть благословение матери твоей великие государыни и великие княгини Марьи Иличны — образ пречистыя богородицы; ей молимся день и нощ, чтоб она нас избавила отсюды. А мы хотим за православную христианскую веру умереть. И ты, государь, пожалуй нас, не забуди милостию своею.

А от родов наших нет ни единого человека в твоих царских палатах, чтоб припомнил об нас тебе, великому государю, и милости просил. Умилосердися, государь, для ради своего многолетнего здравия, потому что над православными христианы на сем свете нынче нет иного царя, кроме тебя, великого государя.

И посем желаем многолетнего твоего государского здоровья
Аминь.

1680-го году июня 30 дня.

||л. 248 об.|| А назади пишет.

Которого человека своего послала я к тебе, великому государю, и я послала отай шахова величества, потому что шах посылать не велит. А как нам жалованье будет от шаха такое, что велит нам посылать к тебе, великому государю, людей своих тогда и человека пошлем и подарки к тебе, великому государю, и лошади добрые, и что иное какое пристойное сыщется.

Да внизу приписано рукою грузинской царицы:

Грузинская царица Елена.

||л. 249|| Да в том ж листу особое писмецо положено, а в нем написано.

Многолетний царь, князь Феодор Алексеевич. Человек, которой грамоту объявит, — Матвей. Умилосердися, государь, над ним, чтоб ему твое государское жалованье, корм ему учинен был, для того что он мне верной слуга, а тебе, великому государю, слуга верной ж. будет.

Список с листа русского письма, каков прислан в ящичке за печатью грузинской царицы с тем ж грузинцом с Матвеем Ивановым.

От бога возлюбленного и богом избранного престолом и венцем венчанного, скипетром почтенного, всеа вселенныя облаадаатель, царя Давида и Соломона и царей царь, государь ||л. 249 об.|| и великий князь Феодор Алексеевич, всеа Великия и Малыя и Белья Росии самодержец. Великого государя и его царского величества подданная грузинская царица Елена бьет челом.

И с сыном своим царевичем Николаем за наши грехи отстали от твоей государской милости и святых отец молитв, и приехали в неверную землю, и отстали образа спаса и пречистыя богородицы и святых икон, и благочестивые христианские веры, да живем в печали и в великой кручине да напрасной смерти ждем, а от бога и от тебя, великого государя, милости ждем ж. И поминаючи отца своего, государя нашего, царя и великого князя Алексея Михайловича, всеа Великия и Малыя и Белья Росии самодержца, чтоб из неверных выручить нас в нашу грузинскую землю. Покамест живы, будем за вашу государскую милость бога молить. Да не воспоминайте наше согрешение.

Да еще бы, великий государь, за нас к шахову величеству ||л. 250|| слово заложил. Как божия страсть во всякой земле, так же и государское слово во всякой земле. Не отстав государской своей милости и поминаючи блаженныя памяти государыни царевны и великой княжны Ирины Михайловны, а душа наша грешная при вашей светлости, а тело в грехах, поминаючи же блаженныя памяти царицы и великия княгини Марии Ильичны, якоже она, государыня, милостива до нас. А после ее осиротели, и молюся спасу и пресвятей богородице и тебе, великому государю. Царь государь, смилуйся.

На стороне того листа написано.

Бьют челом тебе, великому государю, чаркою золотою с камнем да четыре изарбафа: изарбаф золотной с травами, изарбаф цветной, изарбаф рудожолтой, изарбаф малиновой.

||л. 250 об.|| 190 год (1681) сентября в 25 день.

В Посолском приказе на той вышеписанной золотой чарке камня

и зерна жемчужные переписаны, а по переписке и по скаске гостинные сотни Дмитрея Алмазникова на той чарке на ободах двенадцать изумрудов да десять яхонтов червчатых во шти репьях, дватцать четыре яхонта червчатых да дватцать четыре ж изумруда. В тех же репьях шесть зерен жемчужных половинчатых. На дву ручках по шти яхонтов червчатых да по четыре изумруда на ручке, итого на обеих двенадцать яхонтов да восемь изумрудов. Поверх обеих ручек два алмаза, в середине в чарке изумруд, около поддонца шесть изумрудов да шесть же яхонтов червчатых. На том же поддоне в ободу четыре изумруда да четыре ж яхонта. Всего на той чарке, кроме алмазов ||л. 251|| и что в середине изумруд и зерен жемчужных, сто десять камней. А по Дмитриеве оценке Алмазникова цена тем камням кругом по дватцати алтын камень, итого шездесят шесть рублей; двум алмазам цена обеим тритцат рублей; изумруд, что в середине, восемь рублей; зернам жемчужным цена по полтине зерно, итого три рубли; золота в той чарке весом и с камнями тритцать девять золотников, цена по сороку по пяти алтын золотник, итого пятьдесят два рубли дватцать один алтын четыре деньги. Всего той чарке цена сто пятьдесят девят рублей дватцать один алтын четыре денги.

Да к подлинной росписи Дмитрий Алмазников руку приложил. ||л. 251 об.|| И в Посолском приказе по переписке и по скаске гостинные сотни Дмитрея Алмазникова на той золотой чарке:

на ободах 12 изумрудов да 10 яхонтов червчатых;

во 6 репьях 24 яхонта червчатых да 24 ж изумруда;

в тех же репьях 6 зерен жемчужных половинчатых;

на 2 ручках по 6 яхонтов червчатых да по 4 изумруда на ручке;

поверх ручак 2 алмаза;

в середине в чарке изумруд;

около поддонца 6 изумрудов да 6 ж яхонтов червчатых;

на том же поддоне в ободу 4 изумруда да 4 ж яхонта. ||л. 252||

Всего на той чарке, кроме алмазов и зерен жемчужных и что в середине изумруд, 110 камней.

А по Дмитриевой оценке Алмазникова цена тем камням кругом по 4 алтына камень, итого 66 рублей; алмазом обеим 30 рублей; изумруду, что в середине, 8 рублей; зернам по 16 алтын по 4 денег зерно, итого 4 рубли; золота в той чарке весом и с камнями 39 золотников по 45 алтын золотник, итого 52 рубли 21 алтын 4 денег.

Всего той чарке цена 159 рублей 21 алтын 4 денег.

А изорбафов, смотря сурожского ряду торговой человек Григорей Афонасев, сын Чирьев, сказал цену:

||л. 252 об.|| изарбафу золотному с травы шелковыми цветными — 35 рублей;

izarбафу серебреному с травы шелковыми цветнымиж — 20 рублей: 2 м изарбафом, золотному да серебряному, глатким, по 7 рублей изарбаф.

Государю, царю и великому князю Феодору Алексеевичю, всеа Великия и Малыя и Белья Росии самодержцу, холопи твои Никитка Одоевской с товарищи челом бьют.

Сентября, государь, в 24 день в твоём, великого государя, ука-

ზე в Посолской приказ ис приказу Казанского дворца писано. Сентября ж де в 23 числе к тебе, великому государю, царю и великому князю Федору Алексеевичю, всеа Великия и Малыя и Белья Росии самодержцу ||л. 253|| писали из Астарахани околничей и воевода Алексей Петрович Головин с товарищи. В прошлом де во 189-м (1681) году июня в 5-м числе приехал из-за моря в Астарахань и явился в приказной полате грузинец Матвей Иванов, а в роспросе им сказал отпустили де его к тебе, великому государю, к Москве с листом и з дары из шаховой области из Испогани грузинская царица Елеча Леонтьевна да царевич Николай.

И по твоему, великого государя, царя и великого князя Федора Алексеевича, всеа Великия и Малыя и Белья Росии самодержца указу велели мы, холопи, тово грузинца в Посолском приказе роспросить и листы перевести. И те, государь, роспросные речи и с листов списки к тебе, великому государю, царю и великому князю Федору Алексеевичю, всеа Великия и Малыя и Белья Росии самодержцу, отпустили мы, холопи твои, Посолского приказу с подячим с Никифором Беньюковым сентября ж в 28 ||л. 253 об.|| числе.

В нынешнем во 190-м (1681) году сентября в 24 день к великому государю, царю и великому князю Федору Алексеевичю, всеа Великия и Малыя и Белья Росии самодержцу писала из шаховой области из Испогани грузинская царица Елена Леонтьевна с грузинцом с Матвеем Ивановым, а в листах ее написано.

В 1-м.

Его царскому величеству подданная она, грузинская царица, бьет челом и с сыном своим Николаем, чтоб великий государь за них к шахову величеству слово заложил — как божия страсть, так же и государское слово во всякой земле, и не ||л. 254|| оставил бы своей государской милости.

Во 2-м.

Милости просят о незабытности их в своей государской милости, чтоб и впред от него, великого государя, всегда к ним писано было с послы, которые туды будут. И сын ее Николай Давыдов покланяется до земли его царскому величеству, чтоб он душевно и телесно не погиб, а они де — подданные его, царского величества, со всем родом их до веку.

Да с тем ж грузинцом к великому государю грузинская царица Елена Леонтьевна прислала в дарах:

чарку золотую с камени, с алмазы и с ызумруды и с яхонты, и с зерны жемчужными, ||л. 254 об.||

да 4 изарбафа.

Цена чарке 159 рублей 21 алтын 4 денег, а изарбафом 69 рублей. Всего по цене на 228 рублей на 21 алтын и 4 денег.

А великого государя жалованья грузинской царице за присылку тех даров, что послатли, и о том великий государь что укажет.

А в прошлом во 145-м (1637) году блаженные памяти к великому государю, царю и великому князю Михайлу Федоровичю, всеа Росии самодержцу были в приезде из Грузей Теймураза царя послы митрополит Микифор з грамотою и с поминки, ||л. 255|| а в помидках прислано с ними:

жеребец сер, цена 50 рублей;

ковёр золотной, цена 35 рублей.

А великого государя жалованья послано к нему: соболями на 300 рублей да 3 кречета со всем кречатым нарядом;

сыну Теймуразову царевичу Давыду — соболями на 150 рублей.

Во 187-м (1681) году з грузинскою царицею Еленою Леонтьевною по челобитью ее послано великого государя жалованья к сыну ее, к царевичу Николаю Давыдовичу: 6 соколов да 4 ястреба соловых, 2 ястреба серых, кости рыбы, — на 200 рублей.

||л. 255 об.|| А на подлинной выписке помета думного дьяка Емельяна Игнатьевича Украинцова такова.

190 (1682) года июля в 12 день великие государи, слушав сей-выписки, указали грузинца Матвея Ивансва отпустить с Москвы в Персиду к грузинской царице Елене Леонтьевне и послать к ней свою государскую грамоту, да к ней ж указали послать с ним своего государского жалованья за ее присылку соболями на триста рублей, и в грамоте то жалованье имянно написать.

В доклад

В прошлом во 190-м (1681) году сентября в 24 день блаженные памяти к великому государю, царю и великому князю Феодору Алексеевичю, всеа Великия и Малыя и Белья России самодержцу прислала грузинская царица ||л. 256|| Елена Леонтьевна грузинца Матвея Иванова с листами и з дары.

А в дарех прислала:

чарку золотую с каменьи — с алмазы и с ызумруды и с яхонты, и с зерны жемчужными, да 4 изарбафа.

Цена той чарке и изарбафам 228 рублей 21 алтын 4 денег.

И ныне великие государи цари и великие князи Иоанн Алексеевич, Петр Алексеевич, всеа Великия и Малыя и Белья России самодержцы указали того грузинца Матвея Иванова отпустить с Москвы к грузинской царице Елене Леонтьевне, а с ним послать к ней, царице, своего великих государей жалованья за ее присылку на 300 рублей соболями.

||л. 256 об.|| А что их, великих государей, жалованья тому грузинцу на отпуске дать, с том великие государи цари и великие князи Иоанн Алексеевич, Петр Алексеевич, всеа Великия и Малыя и Белья России самодержцы, что укажут.

И выписано ему на пример.

В прошлом во 185-м (1677) году блаженные памяти к великому государю царю и великому князю Феодору Алексеевичю, всеа Великия и Малыя и Белья России самодержцу присылал меретинские земли Баграт царь человека своего Давыда Малахеева с листом.

А великого государя жалованья дано на отпуске:

денег 15 рублей, ||л. 257|| пара соболей в 5 рублей,

сукно лундыш.

Да ему ж дано его, великого государя, жалованья, поденного корму и питья в дорогу от Москвы до Астарахани на два месяца по тому ж, по чему ему давано на Москве.

Да ему ж дана лотка крытая и гребцы в провожатые.

А иным зимою даваны подводы, на чем мочно поднятца.

А на подлинной выписке помета думного дьяка Емельяна Игнатьевича Украинцова такова.

191 (1682) года октября в 13 день великие государи пожаловали присланного грузинской ||л. 257 об.|| царицы Матвея Иванова, велели ему дать своего, великих государей, жалованья на отпуске, денег пять рублей из Большой казны да пару соболей в пять рублей, да поддечного корму впред с сего числа на два месяца от Москвы до Астрахани по тому ж. по чему ему давано на Москве. Да ему ж дать ямские подводы от Москвы до Синбирска по указу, а от Синбирска до Астарахани велет отпустить в судне. А из Астарахани отпустить ево в Персиду против иных таких же посыльщиков.

В приказ Большую казну октября в 17 день.

Великие государи цари и великие князи Иоанн Алексеевич, Петр Алексеевич, всеа Великия и Малыя и Белья Росии самодержцы пожаловали ||л. 258|| грузинца грузинские царицы Елены Леонтьевны присланного Матвея Иванова, велели ему дать своего, великих государей, жалованья на отпуске: денег пять рублей да в дорогу поденного корму от Москвы до Астрахани октября с 13 числа впред на два месяца по тому ж, по чему ему давано на Москве, ис приказу Большие казны. Отпуск ему с Москвы вскоре.

С оборотом.

Послана за приписью дьяка Василия Бобинина с подячим новгородским с Антипом Ивановым.

В Сибирской приказ ноября в 22 день.

||л. 258 об.|| Великие государи цари и великие князи Иоанн Алексеевич, Петр Алексеевич, всеа Великия и Малыя и Белья Росии самодержцы пожаловали грузинской царицы Елены Леонтьевны присланного грузинца Матвея Иванова, велели ему дать своего, великих государей, жалованья на отпуске: пару соболей в пять рублей из Сибирского приказу.

С оборотом.

Послана за приписью дьяка Василия Бобинина.

191 (1682) года ноября в 22 день в приказ Большие казны.

Великие государи цари и великие князи Иоанн Алексеевич, Петр Алексеевич, всеа Великия и Малыя и Белья Росии самодержцы, пожаловали грузинской царицы Елены Леонтьевны присланному грузинцу ||л. 259|| Матвею Иванову, велели ему по прежнему своему, великих государей, указу, каков послан в приказ Большие казны, в нынешнем во 191-м (1682) году октября в 17-м числе свое, великих государей, жалованье на отпуске; денег пять рублей да в дорогу поденного корму от Москвы до Астрахани на два месяца по два алтына с полуполушкою на день. Выдать из приказу Большие казны.

С оборотом.

За приписью дьяка Семена Протопопова. Послана с Степаном Волковым.

Царем, государем и великим князем Иоанну Алексеевичю, Петру Алексеевичю, всеа ||л. 259 об.|| Великия и Малыя и Белья Росии самодержцем, бьет челом холоп ваш, иноземец грузинец Матюшка Иванов сын Огенов. По указу брата вашего, государева, блаженные памяти

великого государя царя и великого князя Федора Алексеевича, всеа Великия и Малыя и Белья России самодержца, отпущена с Москвы подданная вашего царского величества грузинская царица Елена Леонтьевна в свою грузинскую землю. А я, холоп ваш, по указу брата вашего, государева, блаженные памяти великого государя ея, царицу, провожал до персической земли и к брату вашему, великих государей, блаженные памяти к великому государю и к вам, великим государем, от нея, царицы, отпущен я, холоп ваш, с листом и з дарами.

А вашим государским жалованьем и кормом я, холоп ваш, не взыскан. Акак моя братья прежде сего к вашему царскому пресветлому величеству присылавали с листом и з дарами, и те моя братья вашим, великих государей ||л. 260|| жалованьем взысканы были, жалованьем и питьем и кормом. А мне, холопу вашему, вашего государского жалованья указано вместо питья и корму на день по два алтына.

Милосердные государи цари и великие князи Иоанн Алексеевич, Петр Алексеевич, всеа Великия и Малыя и Белья России самодержцы, пожалуйте меня, холопа своего, велите, государь, давать свое государское жалованье, поденной корм на нынешней на 191 (1683) год, как вам, великим государям, обо мне одном господь бог возвестит. А я, человекенко, беден и скуден, и одолжал. Цари государи, смилуйтея.

А на подлинной челобитной помета думного дьяка Емельяна Игнатьевича Украинцова такова.

191 (1682) года октября в 5 день выписать. (л. 260 об.) И против сего челобитья в Посолском приказе выписано.

В прошлом во 190-м (1682) году блаженные памяти к великому государю царю и великому князю Федору Алексеевичю, всеа Великия и Малыя и Белья России самодержцу, прислала грузинская царица Елена Леонтьевна с листом и з дары грузинца Матвея Иванова.

А в дарех с ним прислала чарку золотую с каменьи да 4 изарбафа золотных. Цена той чарке и изарбафом 228 рублей 21 алтын 4 денег.

И по указу блаженные памяти великого государя и по помете на выписке дьяка Семена ||л. 262|| Протопопова велено тому грузинцу давать ево, государева, жалованья, поденного корму с приезде ево сентября с 23-го числа по 10 денег на день, питья — по 2 чарки вина, по крушке пива на день, и за то питье давать ему денгами ж, потому что по его, государеву, указу и по боярскому приговору 189-го (1681) году велено быть в Посолском приказе всяким расходом, какие прилучатца, а из Большого приходу и из Новые чети ничего имать не велено. А послом и посланником и гонцом, и всяким иноземцом вместо корму и питья и дров и консково корму давать денгами, чтоб в покупке у целовальников воровства не было.

И по тому блаженные памяти великого государя указу и по выписке давано ево, государева, жалованья тому грузинцу, поденного корму по 10 денег, да за питье против памяти ис приказу Большие казны по приемной цене ||л. 261 об.|| за вино по полуполушке, за пиво по 2 денег, всего и з денежным по 2 алтына с полуполушкою на день.

И то ему государево жалованье, поденной корм и за питье денгами

дано сентября по 1-е число нынешняго 191-го (1682) году из Посолского приказы.

И великим государем царем и великим князем Иоанну Алексеевичу, Петру Алексеевичу, всеа Великия и Малыя и Белья России самодержцем, бьет челом грузинец Матвей Иванов. Наперед де сего, которые грузинцы присылаваны к ним, великим государем, с листами и з дарами, и тем де их государское, жалованье давано, поденной корм и питье, а ему де дают вместо питья денгами ж. ||л. 262||. И велике государи пожаловали б-ево, велели ему свое, великих государей, жалованье, поденной корм сентября с 1-го числа нынешняго 191-го (1682) году впредь давать.

А на выписке помета думного дьяка Емельяна Игнатьевича Украинцова такова.

191 (1682) года октября в 10 день. По указу великих государей боярин князь Василей Васильевич Голицын слушав сей выписки, приказал: грузинцу Матвею Иванову поденной корм и за питье денгами ж выдать по прежнему указу и на сентябрь месяц нынешняго 191-го (1682) году, буде ему на Москве не дано, и готовить ему отпуск к царице тотчас, а дат ему корму попрежнему ис Посолского приказу.

И по сей помете великих государей указ о даче их, государского, жалованья, ||л. 262 об.|| поденного корму тому грузинцу на сентябрь месяц нынешняго 191-го (1682) году дан к росходу подячему Кузме Нифимову октября ж в 14 числе.

Да ноября в ...день бил челом великим государем грузинец Матвей Иванов и подал челобитную. а в челобитной пишет.

Царем, государем и великим князем Иоанну Алексеевичу, Петру Алексеевичу, все Великия и Малыя и Белья России самодержцем, бьет челом холоп ваш грузинец Матвей Иванов. По вашему, великих государей, указу дано мне, холопу вашему, вашего государского жалованья, поденного корму по октябрь месяц, а ныне мне, холопу вашему, вашего великих государей жалованья, кормовых денег, не дают. Милосердые государи цари ||л. 263|| и великие князи Иоанн Алексеевич, Петр Алексеевич, всеа Великия и Малыя и Белья России самодержцы. Пожалуйте меня, холопа своего, велите, государи, мне свое, великих государей, жалованья, поденной корм по прежнему своему, великих государей, указу дават по отпуск мой с Москвы. Цари государи, смилуйтеся.

На той же челобитной помета дьяка Семена Протопопова: Выписать.

Да на той же выписке помета дьяка Семена ж Протопопова:

191 (1682) года ноября в 9 день. По указу великих государей боярин князь Василий Васильевич Голицын, слушав, приказал присланному царицы грузинской Матвею Иванову великих государей жалованья, поденной корм и питье, на которые ему дни не дано, выдать, и впредь давать до указу по тому ж, по чему ему давано с приездом. ||л. 263 об.||.

191 (1682) года ноября в 25 день. По указу великих государей, царей и великих князей Иоанна Алексеевича, Петра Алексеевича, всеа Великия и Малыя и Белья России самодержцев, дати их, великих государей, жалованья, поденного корму и за питье денгами грузинцу Мат-

вею Иванову за прошлые дни октября с 1-го числа и впредь ему давать, покамест он, Матвей, на Москве побудет, по два алтына с полуполушкою на день.

Ис Посолского приказа выписка о том за пометаю дьяка Семена Протопопова в столпу приезде ево.

Припис дьяка Василия Бобинина.

Таков указ дан к росходу подячему Кузме Нефимонову: ||л. 264||.

В приказ Большие казны.

191 (1683) года генваря в 9 день. По указу великих государей царей и великих князей Иоанна Алексеевича, Петра Алексеевича, всеа Великия и Малыя и Белья Росии самодержцев, послана память такова.

Великие государи пожаловали грузинской царицы Елены Леонтьевны присланного грузинца Матвея Иванова, велели ему по прежнему своему, великих государей, указу, каков послан с приказу Большие казны в нынешнем ж во 191-м (1682) году октября в 17 числе, свое, великих государей, жалованье, на отпуске денег пять рублей да в дорогу поденного корму от Москвы до Астарахани на два месяца по два алтына с полуполушкою на день. Выдать ис приказу Большие казны. ||л. 264 об.||. Такова послана за приписью дьяка Семена ж Протопопова.

Перевод с греческого письма с листа, каков писала блаженные памяти к великому государю царю и великому князю Феодору Алексеевичу, всеа Великия и Малыя и Белья Росии самодержцу, грузинская царица Елена Леонтьевна с польским гонцом с Парсаданом Гурдецким в нынешнем во 191-м (1683) году генваря в 1 день

Благочестивейший, тишайший, богом хранимый, богом венчанный великий государь царь и великий князь Феодор Алексеевич, всеа Великия и Малыя и Белья Росии самодержец, и многих государств и земель восточных и западных и северных ||л. 265|| отчичь и дедичь и наследник, и государь и обладатель Вашего царского величества подданная царица Елена и сын мой, царевич Николай Давидович Вашему царскому величеству челом бьет и молим Вашего царского величества, чтобы не предали нас забвению, и хотя и согрешихом пред богом и пред Вашим царским величеством, однако ж не отжените. И я, грешная раба божия Елена, плачю и рыдаю день и ночь грех своих ради и молюся пречистые владелицы богородицы и образу ангела, государыни царицы Марии, припадающе, поклоняюся. И не имеем надежды ни от кого, токмо от бога и от Вашего царского величества, чтоб нас избавили. Послала малое воспоминание с Матвеем Ивановым — чашку золотую с алмазы и четыре изарбафа, которых лутче здесь, в Ёспогани, не нашли. Посылаю и ныне малое воспоминание с Парсаданом, Богдановым братом: два изарбафа желтые ||л. 265 об.|| и один белой, червчетой желтой и опять три белые, и один лазоревой, и другой зеленой, вовсе девет штук изарбафов.

Лета 1682-го декабря 20 дня.

А внизу приписано по-русски:

Грузинская царица Елена руку приложила.

Приезд того полского гонца у подячего у Ивана Волкова в Полском повытье.

А на подлинном переводе Помета думного дьяка Емеляна Игнатьевича Украинцова.

191 (1683) генваря в 3 день великим государем известно, ||л. 266|| и великие государи указали послат своего, великих государей, жалования за ее присылку, оцена вдвое собоelmi, и послат об оценке тех едаров в Казенной приказ память.

Ис Казенного приказу в памяти написано.

Лета 7191-го (1683) генваря в 7 день. По указу великих государей, царей и великих князей Исааа Алексеевича, Петра Алексеевича, всеа Великия и Малыя и Белья Росии самодержцев, боярину князю Василию Васильевичу Голицыну с товарищи.

В нынешнем во 191-м (1683) году генваря в 5 день в указе великих государей ис Посолского приказу в Казенной приказ х казначею к Семену Федоровичу Толочанову с товарищи за приписью дьяка Семеча Протопопова написано.

Велено ис Казенного приказу отписать в Посолской приказ к тебе, боярину, ко князю Василию ||л. 266 об.|| Василевичу с товарищи полского гонца Порсадана Гурденского, которой был в Персиде и поднес грузинские царицы Елены Леонтьевны даров, что с ним, Парсаданом, послала она к брату их, государеву. блаженные памяти великому государю, царю и великому князю Федору Алексеевичу, всеа Великия и Малыя и Белья Росии самодержцу:

три изорбафа золотные, по них травы шолковые;

четыре изорбафа серебряные, по них травы шолковые;

изорбаф серебряной полосатой, по нем травы шолоковые, зеленые;

изорбаф серебряной ж. по нем травы шолковые, лазоревые.

И те изорбафы на Казенной двор приняты ль и ценены ль, что им цена порознь.

И в Казенном приказе в приходной книге узорочных товаров нынешняго 191-го (1683) году написано генваря в 1 день.

По укау великих государей в их, государскую, казну, в Казенной приказ принято тех вышеписанных (л. 267) даров, и, по оценке суражских рядов торговых людей Ильи Нестерова с товарищи, цена им чорознь.

два изорбафа золотных да три серебряных — по дватцети рублей;

два изорбафа, один золотной, другой серебряной, — по осмнатцати рублей;

изорбаф серебряной полосатой, по нем травы шолковы зеленые с полосами, — пятнатцат рублей;

изорбаф серебряной, по нем травы лазоревые шолковые, — двенатцат рублей;

Припис у подлинной памяти дьяка Федора Максимова.

Справа подячего Степана Никифорова. ||л. 267 об.||. В доклад.

В нынешнем во 191-м (1683) году генваря в 1 день писала блаженная памяти к великому государю царю и великому князю Федору Алексеевичу, всеа Великия и Малыя и Белья Росии самодержцу грузинская царица Елена Леонтьевна и прислала к нему, великому госу-

дарю, в дарех с полским гонцом с Парсаданом Гурдецким, которой был в Персиде:

3 изорбафа золотые, по них травы шолковые;

4 изорбафа серебряные, по них травы шолковые;

изорбаф серебряной полосатой, по нем травы шолковые зеленые;

изарбаф серебряной ж, по нем травы шолковые лазоревые.

||л. 268||. И по указу великих государей царей и великих князей Иоанна Алексеевича, Петра Алексеевича, всеа Великия и Малыя и Белья Росии самодержцев, и по помете на переводе с того грузинского листа думного дьяка Емельяна Игнатъевича Украинцова велено послать к ней, грузинской царице, их, великих государей, жалованья за тою ее присылку, оценя вдвое соболами.

А в памяти в Посолской приказ ис Казенного приказу за приписью дьяка Федора Максимоза генваря в 7 день нынешняго ж 191-го (1683) году написано.

Генваря в 1 день по указу великих государей в их, государскую, казну в Казенной приказ принято грузинской царицы даров. И по оценке сурожских рядов торговых людей Ильи Нестерова с товарищи цена им порознь: ||л. 268 об.|| 2 изорбафа золотных да 3 серебряных — по 20 рублей;

2 изорбафа, один золотной, другой серебряной, — по 18 рублей;

изарбаф серебряной полосатой, по нем травы шолковые зеленые с полосами. — 15 рублей;

изарбаф серебряной, по нем травы лазоревы шолковые, — 12 рублей.

Всего 163 рубли.

И по вышеписанному великих государей указу за тое присылку по оценке вдвое довелос послать соболами на 326 рублей.

Да в прошлом ж во 190-м (1682) году блаженныя ж памяти к великому государю писала она ж, грузинская ||л. 269|| царица Елена Леонтьевна, и прислала к нему, великому государю, в дарех же з грузинцом с Матвеем Ивановым: чарку золотую с каменьи, с алмазы и с изумруды и сяхонты, и з зерны жемчужными, да 4 изарбафа золотные и серебряные.

Цена чарке 159 рублей, 21 алтын 4 денег, а изарбафом — 69 рублей.

Всего по цене на 228 рублей на 21 алтын на 4 денег.

А великих государей жалованья за ту ее присылку велено к ней послать с тем же ее грузинцом соболами на 300 рублей.

И ныне тот грузинец на Москве. ||л. 269 об.||

И за нынешнюю вышеписанную присылку к грузинской царице великих государей жалованье соболами с тем же ли ее грузинцом послать, о том великие государи что укажут.

А на подлинной выписке помета думного дьяка Емельяна Игнатъевича Украинцова такова.

191 (1683) года генваря в 11 день великие государи и сестра их великая государыня, благородная царевна, сей выписки слушав в комнате, пожаловали грузинскую царицу Елену Леонтьевну, указали к ней послать своево великих государей, жалованья за ее присылку — за изарбафы, которые она прислала к ним, великим госу-

дарем, с полским гонцом с Парсаданом Гурдецким, по оценке вдвое на триста на дватцат на шесть рублей из Сибирского приказу соболями и послать то свое, великих государей, жалованье вместе с прежнею посылкою, что велено ||л. 270|| к ней ж наперед сего послать за присылку ж ее, соболями ж на триста рублей. А з грузинцом с Матвеем той посылки посылат не указали, потому что ему в такой немалой посылке верит не мочно. А послат с подлинными ездоками, какая вперед посылка в Персиду прилучитца.

От царей и великих князей Иоанча Алексеевича, Петра Алексеевича, всеа Великия и Малыя и Белья Росии самодержцев в нашу огчину в Астрахань околничему нашему и воеводам Алексею Петровичю Головину с товарищи.

По нашему, великих государей, указу послано нашего, великих государей, жалованья к грузинской царице Елене Леонтьевне — соболей на шестьсот на дватцат на шесть рублей — за ярлыками и за печатми Сибирского приказу и за нашею, великих государей, печатью с околничим нашим, со князем Феодулом Федоровичем ||л. 250 об.|| Волконским да з дьяком с Васильем Михайловым до Астрахани. А в Астрахани велено тебе, околничему нашему и воеводам, приняв те соболи за нашею, великих государей, печатью, послать к ней, грузинской царице, из Астрахани с присланным ее грузинцом с Матвеем Ивановым, которой отпущен с Москвы с нашею, великих государей, грамотою, с ним же, околничим нашим, со князем Феодулом Федоровичем и з дьяком. И отпустить того грузинца из Астрахани с русскими торговыми людьми, которые поедут из Астрахани за море для торгового своего промыслу до Испогани.

И как к вам ся наша, великих государей, грамота придет, а околничей наш князь Феодул Федорович Волконской в Астрахань придет и вышеписанные соболи з дьяком с Васильем Михайловым к вам пришлет. И вы б, околничей наш и воеводы Алексей Петрович с товарищи, те соболи за нашею, великих государей, печатью велели принять ||л. 271|| и об отпуске из Астрахани к грузинской царице присланного ее грузинца Матвея Иванова с нашею, великих государей, грамотою и з жаловаем учинили, как о том писано в сей нашей, великих государей, грамоте выше сего.

А которого месяца и числа и с кем с русскими торговыми людьми тот грузинец с нашею, великих государей, грамотою и з жалованьем из Астрахани отпущен будет, и вы б о том, к нам, великим государем, писали, а отписку велели подать в нашем государственном Посолском приказе боярину нашему, князю Василью Васильевичу Голицыну с товарищи.

Писан на Москве лета 7191-го (1683) мая в 2 день.

Такова за приписью диака Василья Бобинина ||л. 271 об.|| росписка в соболях, которые посланы в Астрахань з дьяком с Василием Михайловым такова.

191 (1683) мая в 2 день из государственного Посолского приказу принял Василей Михайлов в посылку до Астрахани сорок соболей во сто в шестьдесят рублей, два сорока соболей по семидесят рублей сорок, всего на триста рублей. А из Астрахани те соболи по указу великих государей велено послат к грузинской царице Елене Леонтьевне и росписатся.

Божиею милостию от великих государей царей и великих князей Иоанна Алексевича, Петра Алексеевича, всеа Великия и Малыя и Белья Росии самодержцев, и многих государств ||л. 272|| и земель восточных и западных и северных отчичей и дедичей и наследников, и государей, и обладателей нашего царского величества подданной грузинской царице Елене Леонтьевне наше, царского величества, милостивое слово.

В прошлом во 190-м (1682) году к брату нашему, блаженныя памяти к великому государю, царю и великому князю Феодору Алексеевичу, всеа Великия и Малыя и Белья Росии самодержцу, к его царскому величеству писала ты с присланным своим с Матвеем Ивановым, быючи челом, чтоб брат наш великий государь, его царское величество тебя и с сыном твоим царевичем Николаем имел в своем государском милостивом жалованье и в призьенье, потому что вы со всем родом вашим подданные нашего царского величества.

Да с тем ж присланным своим к брату нашему, блаженныя памяти к великому государю, кь его царскому величеству прислала ты в дарех ||л. 272 об.|| чарку золотую с каменей — с алмазы и с ызмуруды и с яхонты, и з зерны жемчюжными, да четыре изарбафа. И по указу брата нашего великого государя, его царского величества та чарка и изарбафы у присланного твоего в его, царского величества, казну приняты.

И в прошлом ж во 190-м (1682) году апреля в 27 день всемогущий господь бог и владыко всех, им же царствие царствуют и все монархии состоятца, по своей святей и праведной воле изволил брата нашего великого государя, царя и великого князя Феодора Алексеевича, всеа Великия и Малыя и Белья Росии самодержца, его царское величество от сего земнаго царствия преселити в вечное блаженство небеснаго своего царствия. А по отшествии его царского величества с сего света в вечное блаженство небеснаго царствия на прародительском великого и преславного Российского царствия престоле ||л. 273|| учинилися и венец царский и престол и самодержавный скиптр и державу при помощи того ж всемогущаго бога восприяли обще мы, великие государи цари и великие князи Иоанн Алексеевич, Петр Алексеевич, всеа Великия и Малыя и Белья Росии самодержцы, наше царское величество.

И в нынешнем во 191-м (1683) году генваря в 1 день к нам, великим государем, к нашему царскому величеству прислала ты брата нашего, королевского величества полского з гонцом с Парсаданом Гурдецким, которой был в Персиде, в дарех же девять изорбафов. И по нашему, великих государей, нашего царского величества указу те изарбафы у того Парсадана в нашу, царского величества, казну приняты.

И пожаловали мы, великие государи, наше царское величество, тебя, подданную нашу, памятуя милостивое жалованье и призьение к тебе отца нашего блаженныя памяти великого государя, царя и великого князя Алексея Михайловича, ||л. 273 об.|| всеа Великия и Малыя и Белья Росии самодержца, и брата нашего блаженныя ж памяти великого государя, царя и великого князя Феодора Алексеевича, всеа Великия и Малыя и Белья Росии самодержца, указали к те-

бе послать нашего царского величества, милостивого жалованья: со-
 болей на шестьсот на дватцать на шесть рублей с ярлыками Сибир-
 ского приказу и с печатми, а сверх того и за нашу, царского вели-
 чества, печатью, с присланным твсим с Матвеем Ивановым. И того
 присланного твоего, пожаловав нашим, царского величества, мило-
 стивым жалованьем, указали к тебе отпустить с сею нашею, царско-
 го величества, грамотою, и тебе, подданной нашей, то наше, царско-
 го величества, жалованье принять и о нашем государском многолет-
 нем здравии бога молит.

||л. 274|| Писан государства нашего во дворе, в царствующем ве-
 лищем граде Москве лета от создания мира 7191-го (1683) месяца ап-
 реля 19 дня.

Белая писана в лист на среднем александрийском же листу гре-
 ческим писмом вся чернилы, запечатана государственною большою
 печатью под гладкою кустодиею. Писал переводчик Костянтин Хрис-
 тофоров.

Такова грамота не послана, потому что тот грузинец с Москвы
 с околничим за болезнью своею не поехал и после того умре.

191 (1683) года мая в 10 день. По указу великих государей ца-
 рей и великих князей Иоанна Алексеевича, Петра Алексеевича, всеа
 Великия и Малыя и Белья Росии самодержцев дати их, великих го-
 сударей, ||л. 274 об.|| жалованье грузинской царицы Елены Леонтьев-
 ны присланному ее грузинцу Матвею Иванову за поденной корм и
 за питье денгами по указной статье по отпуск ево с Москвы сего ж
 мая по 11 число против прежняго их, великих государей, указу, по
 чему давано ему с приезде ево к Москве. А впред ему, Матвею, мая
 с 11 числа нынешняго 191-го (1683) году поденного корму и за питье
 денгами не давать.

Таков указ за дьячею приписю дан к росходу подячему Кузмѣ
 Нефимонову.

||л. 275|| Царем государем и великим князем Иоанну Алексе-
 вичю, Петру Алексеевичю, всеа Великия и Малыя и Белья Росии
 самодержцем бьет челом холоп ваш грузинец Матюшка Иванов.

В прошлом, государи, во 190-м (1681) году прислала меня, холо-
 па вашего, к брату вашему, великих государей, блаженные памяти
 великому государю царю и великому князю Феодору Алексеевичю,
 всеа Великия и Малыя и Белья Росии самодержцу от подданные
 вашие грузинские царицы Елены Леонтьевны с листом и з дары, и
 тот ее лист и дары в вашу, великих государей, казну у меня, холопа
 вашего, приняты. И учинено мне вашего, великих государей, жало-
 ванье, поденного корму и вместо питья по два алтына на день. И
 тем вашим, великих государей, жалованем, кормом против своей
 братьи оскорблен.

И ныне по вашему, великих государей, ||л. 275 об.|| указу велено
 меня, холопа вашего, отпустит к подданной вашей государевой гру-
 зинской царице Елены Леонтьевны с вашею, великих государей,
 грамотою и з жалованьем. А вашего, великих государей, жалованье
 велено мне, холопу вашему, выдать на подем толко пят рублей да
 пару соболей в пять рублей. И тем вашим, великих государей, жало-
 ваньем здес и на дороге прокормитца нечим. А поденной корм мне
 учинен небольшой и одолжал з женишкою великими долгами.

Милосердные государи цари и великие князи Иоанн Алексеевич, Петр Алексеевич, всеа Великия и Малыя и Белья Росии самодержцы, пожалуйте меня, холопа своего, велите, государи, к тому своему, великих государей, жалованью и поденному корму прибавку учинит, как вам, великим государем, обо мне бог известит, чтоб мне, холопу вашему, будучи дорогою в таком далном пути, голодною смертию не умереть.

Цари государи, смилуйтесь.

||л. 276|| И против сего челобитья в государственном Посолском приказе выписано.

В прошлом во 190-м (1681) году блаженные памяти к великому государю царю и великому князю Феодору Алексеевичу, всеа Великия и Малыя и Белья Росии самодержцу прислала грузинская царица Елена Леонтьевна с листом и з дары грузинца Матвея Иванова.

А в дарех с ним прислала чарку золотую с каменьи да 4 изорбафа золотных. Цена той чарке и изорбафом 228 рублей 21 алтын 4 денег.

И по указу блаженных памяти великого государя и по помете на выписке дьяка ||л. 276 об.|| Семена Протопопова велено тому грузинцу давать ево, государева, жалованья, поденного корму, с приезде ево сентября с 23 числа по 10 денег на день, питья по 2 чарки вина, по крушке пива на день, и за то питье давать ему денгами ж, потому что по его, государеву, указу и по боярскому приговору 189-го (1681) году велено быть в Посолском приказе всяким расходом, какие прилучатца, а из Большого приходу и из Новые чети ничего иметь не велено. А послом и посланником и гонцом, и всяким иноземцом вместо корму и питья и дров, и конского корму давать денгами, чтоб в покупке у целовальников воровства не было.

И по тому блаженным памяти великого государя указу и по выписке давано ево, государева, жалованья тому грузинцу, поденного корму ||л. 277|| по 10 денег, да за питье против памяти ис приказы Большие казны по приемной цене за вино по полуполушке, за пиво по 2 денги, всего и из денежным по 2 алтына с полуполушкою на день.

А в нынешнем во 191-м (1683) году по указу великих государей царей и великих князей Иоанна Алексеевича, Петра Алексеевича, всеа Великия и Малыя и Белья Росии самодержцев, велено того грузинца Матвея Иванова отпустить с Москвы к грузинской царице Елене Леонтьевне.

И по указу ж великих государей и по помете на выписке думного дьяка Емельяна Игнатьевича Украинцова дано их, великих государей, жалованья грузинцу Матвею Иванову на отпуске денег 5 рублей ис приказы Большие казны ||л. 277 об.|| да пару соболей в 5 рублей ис Сибирского приказы.

Да в дорогу поденного корму от Москвы до Астарахани октября с 13 числа впред на 2 месяца по тому ж, по чему ему давано в Москве.

Да по указу ж великих государей и по помете на выписке думного дьяка Емельяна Игнатьевича Украинцова да дьяка Семена Протопопова велено дават их, великих государей, жалованье, поденной корм и за питье денгами грузинцу Матвею Иванову сентября с 1-го числа нынешняго 191-го (1682) году до отпуску ево с Москвы по 2 алтына с полуполушкою на день.

||л. 278|| И ныне великим государем царем и великим князем Иоанну Алексеевичю, Петру Алексеевичю, всеа Великия и Малыя и Белья Росии самодержцам, грузинец Матвей Иванов бьет челом. В прошлом де во 190-м (1682) году прислан он блаженные памяти к великому государю царю и великому князю Феодору Алексеевичю, всеа Великия и Малыя и Белья Росии самодержцу, от грузинские царицы Елены Леонтьевны с листом и з дары. И тот де лист и дары у него приняты и учинено ему их великих государей, жалованье, поденного корму и вместо питья по два алтына на день. И тем их государским жалованьем против ево братьи оскорблен. А ныне де по указу их, великих государей, велено ево отпустить с Москвы к грузинской царице Елене Леонтьевне с их государскою грамотою и з жалованьем, а их де, великих государей, ||л. 278 об.|| жалованья дано ему на отпуске толко пять рублей да пару соболей в пят рублей. И тем их, государским жалованьем прокормитца ему в дороге нечим.

И великие государи пожаловали б ево, велели ему к тому своему, великих государей, жалованью и к поденному корму прибавит, чтоб ему, будучи в дороге, голодною смертию не умерет.

И по сему челобитью и по выписке указу не учинено. ||л. 279||.

В доклад

В прошлом во 190-м (1681) году сентября в 23 день блаженные памяти к великому государю царю и великому князю Феодору Алексеевичю, всеа Великия и Малыя и Белья Росии самодержцу прислала грузинская царица Елена Леонтьевна с листом и з дары грузинца Матвея Иванова.

А в дарех с ним прислала царку золотую с камни да 4 изарбафа золотных.

Да в нынешнем во 191-м (1683) году генваря в 1-м числе блаженный ж памяти к великому государю писала она ж, грузинская царица Елена Леонтьевна и прислала к нему, великому государю, в дарех с полским гонцом с Парсаданом Гурдецким, которой был з Персиде, ||л. 279 об.|| 9 изарбафов.

И по указу великих государей царей и великих князей Иоанна Алексеевича, Петра Алексеевича, всеа Великия и Малыя и Белья Росии самодержцев послано их, великих государей, жалованья к ней, грузинской царице, за те ее присылки соболей на 626 рублей за ярлыками и за печатми Сибирского приказу и за их, великих государей, печатью с околничим со князем Феодулом Федоровичем Волконским да з дьяком с Васильем Михайловым до Астарахани. А в Астарахани околничему и воеводам Алексею Петровичю Головину приняв те соболи за их, великих государей печатью велено послать к ней, грузинской царице, из Астарахани с присланным ее грузинцем с Матвеем Ивановым.

||л. 280|| И с Москвы тот грузинец с околничим со князем Феодулом Федоровичем и дьяком не поехал, а остался на Москве за болезнью и умре.

А ныне по указу великих государей велено послать с их, великих государей, грамотою к персическому шаху в гонцах переводчика Костянтина Христофорова.

И те вышеписанные соболи, которые посланы с околничим со

князем Феодулом Федоровичем Волконским да з дьяком с Василем Михайловым, до Астарахани к грузинской царице с переводчиком с Костянтином Христофоровым отослат ли. Великие государи, цари и великие князи Иоанн Алексеевич, Петр Алексеевич, всеа Великия и Малыя и Белья Росии самодержцы о том что укажут.

||л. 280 об.|| На выписке помета думного дьяка Емельяна Игнате-
вича Украинцова такова.

191 (1683) года августа в 30 день. Великие государи указали по-
слать те соболи к грузинской царице с переводчиком с Костянтином
Христофоровым и о том послать к ней и к околничему ко князю Фео-
дулу Федоровичю Волконскому об отдаче тех соболей ему, Костянтину,
свои, великих государей, грамоты с ним ж, Костянтином.

Божиею милостию от великих государей царей и великих князей
Иоанна Алексеевича, Петра Алексеевича, всеа Великия и Малыя и Бе-
лья Росии самодержцев ||л. 281|| и многих государств и земель вос-
точных и западных и северных отчий и дедичей и наследников, и
государей, и обладателей нашего царского величества подданной
грузинской царице Елене Леонтьевне наше, царского величества, ми-
лостивое слово.

В прошлом во 190-м (1681) году к брату нашему блаженные па-
мяти великому государю, царю и великому князю Феодору Алексе-
евичю, всеа Великия и Малыя и Белья Росии самодержцу, к его цар-
скому величеству писала ты с присланным своим с Матвеем Ивано-
вым, бьючи челом ему, великому государю, его царскому величеству,
чтоб брат наш великий государь, его царское величество тебя и с сы-
ном твоим, Николаем, имел в своем государском милостивом жало-
ванье и в призьенье, потому что вы со всем родом вашим подданные
нашего царского величества.

Да с тем ж присланным своим к брату ж нашему блаженные
памяти к великому государю, к его царскому величеству прислала
ты в дарех чарку золотую с камени — с алмазы и с ызумруды и с
яхонты, и з зерны жемчужными, да 4 изарбафа. И по указу брата
нашего великого государя, его царского величества та чарка и изар-
бафы у присланного твоего в его царского величества казну при-
няты.

И в прошлом же во 190-м (1682) году апреля в 23 день всемо-
гущий господь бог и владыко всех, им ж царие царствуют и все мо-
нархии состоятца по своей святей и праведной воле, изволил брата
нашего великого государя, царя и великого князя Феодора Алек-
сеевича, всеа Великия и Малыя и Белья Росии самодержца, его
царское величество от сего земнаго царствия преселити в вечное
блаженство небеснаго своего царствия. А по отшествии его царско-
го величества ||л. 282|| с сего света в вечное блаженство небеснаго
царствия на прародителском великого и преславного российского
царствия престоле учинилися и венец царский и самодержавный
скипетр, и державу при помощи того ж всемогущаго бога восприя-
ли обще мы, великие государи цари и великие князи Иоанн Алек-
сеевич, Петр Алексеевич, всеа Великия и Малыя и Белья Росии
самодержцы, наше царское величество.

И в нынешнем во 191-м (1683) году генваря в 1 день к нам, ве-

ликим государем, к нашему царскому величеству прислала ты брата нашего королевского величества полского з гонцом с Парсаданом Гурдецким, который был в Персиде, в дарах же девять изарбафов. И по нашему, великих государей, нашего царского величества указу те изарбафы у того гонца в нашу, царского величества, казну приняты. И пожаловали мы, великие государи, ||л. 282 об.|| наше царское величество тебя, подданную нашу, памятуя милостивое жалование и призрение к тебе отца нашего, блаженные памяти великого государя царя и великого князя Алексея Михайловича, всеа Великия и Малыя и Белья России самодержца, и брата нашего блаженные ж пмяти великого государя царя и великого князя Феодора Алексеевича, всеа Великия и Малыя и Белья России самодержца, указали к тебе послать нашего царского величества милостивого жалования: собсей на шестьсот на дватцать на шесть рублей с ярлыками Сибирского приказу и с печатьми, а сверх того и за нашею, царского величества, печатью с сею нашею царского величества грамотою, з дворянином нашим с Костянтином Христофоровым, которой послан с нашею, великих государей, нашего ||л. 283|| царского величества грамотою к брату нашему, к великому государю Сулейман шахову величеству персицкому.

И тебе б, подданной нашей, те наше, царского величества, жалование принять и о нашем государском многолетном здравии бога молит.

А вышепомянутой присланной твой грузинец Матвей Иванов на Москве умре.

Писан государствия нашего во дворе, в царствующем велицем граде Москве лета от создания мира 7191-го (1683) месяца августа 31-го дня.

От царей и великих князей Иоанна Алексеевича, Петра Алексеевича, всеа Великия и Малыя и Белья России самодержавцев, в нашу отчину в Астарахань околичему нашему и воеводам Алексею Петровичю Головину с товарищи.

В нынешнем ||л. 283 об.|| во 191-м (1683) году по нашему, великих государей, указу послано нашего, великих государей, жалования к грузинской царице Елене Леонтьевне соболей на шестьсот на дватцать на шесть рублей за ярлыками и за печатми Сибирского приказу и за нашею, великих государей, печатью с околичим нашим со князем Федюлом Федоровичем Волконским да з дьяком с Василем Михайловым до Астарахани. А в Астарахани велено тебе, околичему нашему и воеводам, приняв те соболи, послать к ней, грузинской царице, из Астарахани с присланным ее грузинцом с Матвеем Ивановым. И тот грузинец Матвей Иванов на Москве умре.

И ныне по нашему, великих государей, указу то наше, великих государей, жалование — соболи — велено послать к грузинской царице к Елене Леонтьевне с переводчиком ||л. 284|| с Костянтином Христофоровым, которой послан с нашею, великих государей, грамотою к шахову величеству персицкому в гонцах.

И как к вам ся наша, великих государей, грамота придет, а те соболи буде вы по прежнему нашему, великих государей, указу принять, и вы б те соболи за ярлыками за печатми Сибирского приказу

и за нашею, великих государей, печатью послали из Астарахани к грузинской царице к Елене Леонтьевне с тем переводчиком с Костянтином Христофоровым и о том к нам, великим государем, писали, а отписку велели подать в нашем государственном Посольском приказе боярину нашему, князю Василью Васильевичу Голицыну с товарищи.

Писан на Москве лета 7192-го (1683) года сентября в 5 день.

За приписку дьяка Прокофья Возницына.

||л. 284 об.|| От царей и великих князей Иоанна Алексеевича, Петра Алексеевича, всеа Великия и Малыя и Белья Росии самодержцев околничему нашему, князю Феодулу Федоровичю Волконскому да дядку Василью Михайлову. По нашему, великих государей, указу послано с вами нашей, великих государей, соболиные казны на шестьсот на двадцать на шесть рублей за ерлыками и за печатями Сибирского приказу и за нашею, великих государей, печатью до Астарахани. А в Астарахани велено вам те соболи отдать околничему нашему и воеводам Алексею Петровичю Головину с товарищи для посылки нашего, великих государей, жалованья грузинской царице Елене Леонтьевне с присланным ее грузинцом с Матвеем Изановым. И тот грузинец Матвей ||л. 285|| Иванов на Москве умре.

И ныне по нашему, великих государей, указу велено те соболи послать к грузинской царице к Елене Леонтьевне с переводчиком с Костянтином Христофоровым, которой послан с нашею, великих государей, грамотою к шахову величеству персицкому в гонцах.

И как к вам ся наша, великих государей, грамота придет, а те соболи, посланные к грузинской царице Елене Леонтьевне, буде вы до сего нашего, великих государей, указу в Астарахани околничему нашему и воеводе Алексею Петровичю Головину с товарищи не отдали, и бы б те соболи за ярлыками ж и за печатми Сибирского приказу и за нашею, великих государей, печатью отдали вышепомянутому переводчику Костянтину Христофорову с роспискою и о том к ним, великим государем, писали, ||л. 285 об.|| а отписку велели подать в нашем государственном Посольском приказе боярину нашему, князю Василью Васильевичю Голицыну с товарищи.

Писан на Москве лета 7192-го (1683) сентября в 5 день.

За приписку дьяка Прокофья Возницына.

Послана с переводчиком.

Лета 7192-го (1683) сентября в 19 день. По указу великих государей царей и великих князей Иоанна Алексеевича, Петра Алексеевича, всеа Великия и Малыя и Белья Росии самодержцев память Костянтину Христофорову.

||л. 286|| В прошлых годах блаженные памяти к великому государю, царю и великому князю Феодору Алексеевичю, всеа Великия и Малыя и Белья Росии самодержцу, писала грузинская царица Елена Леонтьевна и прислала в дарех во 190-м (1681) году сентября в 23-м числе с присланным своим грузинцом с Матвеем Ивановым чарку золотую с каменьи да четыре изарбафа золотых; во 191-м (1683) году генваря в 1-м числе с полским гонцом с Парсаданом Гурдецким, которой был в Персиде, 9 изарбафов.

И в прошлом же во 191-м (1683) году по указу великих государей послано их, великих государей, жалованья к ней, грузинской царице, за

ге ее присылки соболей на шестьсот на дватцать на шесть рублей за ярлыками ||л. 286 об.|| и за печатми Сибирского приказу, а сверх того, и за их, великих государей, печатью с околничим со князем Феодулом Федоровичем Волконским да з дьяком с Васильем Михайловым до Астарахани. А в Астарахани околничему и воеводам Алексею Петровичю Головину, приняв те соболи за их, великих государей, печатью, велено послать к ней, грузинской царице, из Астарахани с вышепомянутым присланным ее грузинцом с Матвеем Ивановым.

И тот грузинец с околничим со князем Феодулом Федоровичем и з дьяком с Москвы не поехал, а остался на Москве за болезнью и умре.

И ныне по их, великих государей, указу велено ему, Костянтину, ехать с их, великих государей, ||л. 287|| грамотою к Сулейман шахову величеству персическому, и соболи, которые посланы с Москвы с околничим со князем Феодулом Федоровичем и з дьяком до Астарахани, послать к грузинской царице Елене Леонтьевне с ним ж, Костянтином. И об отдаче тех соболей ему, Костянтину, великих государей грамоты в Астарахан к боярину и воеводам ко князю Андрею Ивановичю Голицыну с товарищи и к околничему ж ко князю Феодулу Федоровичю Волконскому и дьяку к Василью Михайлову посланы с ним, Костянтином.

И Костянтину, приехав в Астарахань, принять те соболи за ярлыками и за печатью Сибирского приказу и за их, великих государей, печатью.

А в Персиде будучи то, великих государей, жалованье — соболи с ярлыками ж и с печатью — и о том их, великих государей, грамоту, писанную к грузинской ||л. 287 об.|| царице Елене Леонтьевне, какова к ней послана с ним, Костянтином, отдать ей, царице, самой, а, кроме ее, иному никому не отдавать, для того чтоб тех соболей подставоу кто у него вместо царицы не взял.

А на двор к ней, царице, для того, также и к сыну ее, к Николаю, ни для чего не ездить. А будет сын ее, Николай, приедет к нему Костянтину, на двор, и ему, Костянтину, с ним, Николаем, ни о чем не розговаривать. А что он, Николай, будет говорить и ему, Костянтину, то записать в статейной свой список.

И о приеме того, великих государей, жалованья — соболей, взяв к ним, великим государем, у грузинской царицы Елены Леонтьевны лист, ехать к Москве. А, приехав ||л. 288|| к Москве, тот лист подать в государственном Посолском приказе боярину князю Василью Васильевичю Голицыну с товарищи. За приписью дьяка Василия Посникова.

ძაცხა, ფონ. 110, 1680—1683 წწ., წიგნი 9, ფურ. 237—288.

№ 6

1682 წელი. — რუსი თარჯიმნის მონათხრობი არჩილ მეფესთან საქართველოში უოფნის შესახებ

190(1682) года февраля в 22 день в Посолском приказе терской толмач Семен Дмитриев, который прислан к Москве меретинского Арчила царя с архимаритом з Гаврилом, в роспросе сказал.

В прошлом де во 189(1981)-м году, как меретинского Арчила царя

присланной архимандрит Макарей с товарищи с Москвы отпущен и приехал на Терек, и думной де дворянин и воевода Федор Иванович Левонтьев отпустил того архимандрита с товарищи с Терка в мае месяце в первых числах, а с ним к Арчилу царю послал терчанина Степана Казначеева, да терских конных стрелцов и 10 новокрещенов 5 окончен, салтанбековых узденей 2 человек, да для толмачества его, Семена, а приказал де тому терчанину Степану, приехав к Арчилу и объявля ему против челобитя ево великого государя милостивой указ, говорить, чтоб он, Арчил, ехал ||л. 2|| к великому государю. А как он, Арчил, поедет и приедет в Малую Кабарду, и из Малой де Кабарды он, Степан, пошлет на Терек к думному дворянину и воеводе о том ево, Арчилове, приезде с ведомостью наскоро. А сам он, Степан, с товарищи будет при нем, Арчиле. А по той ведомости думной дворянин навстречу к нему, Арчилу царю, пришет в Малую Кабарду великого государя ратных людей — голову стрелецкого с приказом и гребенских казаков и новокрещенов и окончен. А сам он, думной дворянин, для приему ево, Арчила, великого государя с ратными людьми выедет и примет где прилучитца.

И дана де ему, Степану, о том наказная память.

И архимарит де Макарей, и Степан Казначеев и он, толмач с товарищи с Терка ехали через Малую Кабарду верхами наскоро. И в Малой Кабарде оставя новокрещенов да окончен, в Осет приехали, где ||л. 3|| ныне Арчил царь стоит с 4 дни. А в Осете, покинув лошади, из Осета шли через снежные горы все пеши для того, что за великими снегами чрез те горы проехать было невозможно. А снега де на тех горах лежат до Петрова дни. И пришли де они к Арчилу в город Девлет, в котором Арчил царь по изгнании своем жил со всем домом своим, в 3 день. А тот де город Девлет ево ж, Арчилова владенья, и от столнова города Кутаиса, в котором он ж, Арчил, до изгнания жил, в 2 днищах. И за великими снежными горами и проезд де верховой меж тех городов бывает с Петрова дни только недель с 8 и то нужной. А какое де Арчилу царю и от персического или от турецкого салтана изгнание учинилось, про то де он, Семен, подлинно неведает.

А приехав де к Арчилу царю, великого государя з грамотою архимандрит был у него, Арчила, в первой день, а Степан Казначеев с ним, толмачем, и с стрелцами были на другой день. ||л. 4||. А как они к нему, Арчилу, на постоялом дворе, на котором он стоял, в полату вошли, и говорил Степан речь по наказной памяти. И в то де время Арчил царь стоял шапку сняв и выслушав речь, на государской милости бил челом, и поклонялся до земли, и дал им целовать руку свою. И они де, Степан с товарищи, все ево, Арчила, в руку целовали. А в то де время в той полате при нем, Арчиле, и перед палатою в сенях было всякого чину людей его со 100 человек. А шли де они, Степан с товарищи, с подвоя к нему, Арчилу, на двор пеши, потому что и у Арчила де и у тамошних жителей в том городке для зимняго времени лошадей никуго не было. А держат их для кормов за снежными горами в теплых местах, а к ним в город пригоняют к лету после Петрова ж дни.

И того ж числа они, Степан и толмач и стрелцы, были, у него, Арчила, за столом. И сам он, Арчил, за особым столом сидел в той же полате посреди, бояре и ближние ево люди по левой, а они по правой стороне ||л. 5||. Ествы ставлены перед самово Арчила и перед

ближних ево людей, и перед них одинаковы — хлебные и мясные и виноградные в 10 блюд. И из мясных де еств кроме баранины да говядины ничево не было, потому что де то место всяким харчем скудное. И продают Арчилу на товары, а на денги не продают. И ис перед себя де он, Арчил, к ним и к бояром своим присылал подачи, а питье было одно церковное вино.

А после де стола Арчил царь Степану говорил, что б он, Степан, побыл в том городке при нем, Арчиле, до летняго пути и с собою оставил толмача ево, Семена, да стрелца, да Салтанбекова узденя, а досталных бы всех отпустил на Терек, для того, видел де он, Степан, и сам, что ему, Арчилу, ныне ехать некоторыми мерами невозможно, а как де летней путь станет и лошади к нему пригонят, и он де, Арчил, с радостию поедет с ним, Степаном. И дал он, Арчил, Степану Казначееву изарбаф да кушак золотные, дараги кашанские, 2 портища ||л. 6|| тафт кизилбашских, 5 пар соболей средних, да кежу шелковую.

Толмачю — изарбаф шелковой золотными травки, да 5 пар соболей средних ж, стрелцом по дарагам да по киндяку, да по кушаку человеку. Салтанбековым узденям 1-му изарбаф, таков же что и толмачю, дараги кашанские, 2 пары соболей, 10 кумачей, 2-му дараги кашанские, 5 дараг гилянских, 6 киндяков. А соболи давал им знатно де ис тех соболей, что дано великого государя жалованья архимандриту ево Макарию, которой был на Москве. И кормили их по вся дни по отпуску. ||л. 7|| и Степан де, оставя при себе его толмача да стрелца, да Салтанбекова узденя, на Терек отпустил всех. После приезду своего в 9 день и с ними ж думному дворянину писал, что Арчил царь к великому государю ехать конечно хочет, а зачем в то время с ним, Степаном, не поехал и о том о всем именно к нему, думному дворянину, он, Степан, писал же. А Арчил де царь с теми ж стрелцами к нему ж, думному дворянину послал от себя человека своего с писмом. А в писме писал, чтоб Чеполов да Салтан бек великого государя с ратными людьми ево, Арчила, проводили до Терка, а пришли б для провожания в Малую Кабарду. И будет они, Чеполов и Салтан бек, великого государя с ратными людьми проводит ево, Арчила, похотят, и он бы де, думной дворянин, с ведомостью того ево, Арчилова, присланного человека отпустил к нему вскоре.

И как де те стрелцы и Арчилов человек на Терек приехали, и думной дворянин, поговоря о том на Терке с Салтан беком, с тем Арчиловым человеком посылал к Чеполову дворянина Тимофея Тмеева да толмача Петрушку Ульянова и с ними к Чеполову писал, чтоб он, Чеполов, служа великому государю, меретинского Арчила царя проводил вместе с Салтан беком, а с ними де посланы будут с Терка великого государя ратные люди и того де дворянина и Арчилова человека Чеполов у себя продержал многое время, недель с шесть.

А Степан де Казначеев и он, толмач, жили при Арчиле царе восемь недель. ||л. 8||. И при них де приезжали к Арчилу царю в Девлет ис Карталинской земли брат его, Арчилов, родной, меньшей царевич Левон. А средний де брат ево, Арчилов, Георгий — в Карталинской земле царем, в бусурманской вере, а обусурманился де он, Георгий, будучи у персического шаха в то время, как приехал к шаху грузинской царевич Николай Давыдович с Москвы, и с приезду своего по приращению шахову бусурманской веры вскоре не принял и в то де вре.

мя шах, упрекая ему, царевичю Николаю, ево, Георгия, обусурманил с принуждением и в Карталинскую землю отпустил царем. А слышал он, Семен, будучи в Девлете от грузинцов, которые приезжали в Девлет с Левоном царевичем, что тот царевич Георгий обусурманился и не из великого шахова принуждения, пожелая быт в Карталинской земле царем. И ныне де он, Георгий, живучи в Карталинской земле, явно всем сказуется бусурманином для того, что де от шаха приезжают к нему бусурмане почасту, а тайно держитца христианской веры, а при нем же де брат ево меншой, царевич Левон и бояре и все тамошние жители пребывают в православной же христианской вере безовсякого гонения. Да с царевичем же Левоном приезжал в Девлет к Арчилу царю зять их, Малахей де первой боярин Теймураз и иные знатные люди, которые живут в Карталинской земле при Георгии царе з 20 человек. А приезжал де тот царевич Левон к Арчилу царю для того: персицкой де шах писал в Карталинскую землю к брату ево арчилу, Георгию ||л. 9|| царю, чтоб он, Георгий, брата своего, Арчила царя, призвал к нему, шаху, в подданство. А естли де он, Георгий, брата своего Арчила под ево, шахово, подданство не призовет, и он де, шах, велит в Карталинской земле церкви божии разорить и христиан всех бусурманить неволею. И для де того прислал он, шах, и войска свои в Карталинской земле многие. И те де войска шаховы стояли в ево шаховых городех, которые блиско к Карталинской земле.

И ныне де он, Семен, слышел у архимандрита Гаврила, которой с ним приехал к Москве, что те войска стояли во все лето и к осени распущены, а разоренья де они Карталинской земле никакова не учинили.

И по тому шахову писму Карталинской царь Георгий брата своего царевича Левона с товарищи к Арчилу царю и прислал.

И Левон де царевич с товарищи Арчилу царю говорили при них, Степане и толмаче, чтоб он, Арчил, пожалел церкви божии и православных христиан, которые в Карталинской земле, до разорения не допустил, возвратился б в Карталинскую землю и был шаховым подданным. А как он будет шаховым подданным и шах де обещал дат ему, Арчилу, во владение Карталинскую землю, а брату ево, Георгию царю, дать Кехецкую землю. И будет де шах персицкой в том и не устоит, или у него, Арчила, попрежнему учнет просит себе детей и брат де ево, Георгий, ||л. 10|| и они все карталинцы за него, Арчила, стоять и ево, Арчила, и детей ево шаху не отдадут, хотя и войну против ево, шаха, взочнут. И Арчил царь брату своему Левону и всем с ним приезжим говорил, что он, Арчил, давно бусурманской извычай и непостоянство знает и для того к ним в Карталинскую землю не поедет, ищет де он, Арчил, милости божие в царствии небеснем, а не земнаго, маловременнаго царствия. А естли де ему, Арчилу, на те шаховы прелести и склонитца, и поехать с ним в Карталинскую землю, и он ведает, что ему, Арчилу, христианином уж не быт, а и им ево, Арчила, от того неприятеля не оборонить, толко разве тою обороною совершенно всю Карталинскую землю и православных христиан в разорение привести. Да и брату де ево, Георгию, и им всем, карталинцом, ведомо самим, какое у него, шаха, непостоянство издавна, и образец над самим над ним, Георгием, и над царевичем Николаем и над иными уж учинен. А сие де он, Арчил, и брату своему, Георгию, в том не верит,

как де он, Георгей, бусурманился и в то де время он, будучи у шаха, сам говорил и обещался шаху, что он, Георгей, брата своего — ево, Арчила, и з женою и з детми, взяв неволею, к нему, шаху, привезет, и он бы де, Георгий, и впред к нему, Арчилу, для того ||л. 11|| никого не присылал. И в том на него что ему, Арчилу, быть персидского шаха подданным он де не надеялся, а пожаловал де ево, Арчила, православный великий государь христианской и изволил ево принять в подданство под свою царского величества высокодержавную руку, от которого уж имеет он, Арчил, и грамоту да и на оборону де ему от неприятелей присланы будут вскоре ево государевы ратные многие люди. И показал им великого государя грамоту, котора яприслана к нему, Арчилу, с архимандритом Макарием.

И брат де ево, царевич Левон, и все с ним будущие учили говорить с великим шумом: буде де он, Арчил, их не послушает и пойдет к великому государю, и ево де, Арчила, на дороге по шахову велению шевкал поймав и неволею отвезет со всем ево домом к шаху, и тогда де ему, Арчилу, каятца ж а пособить себе уж нечим будет и учили все плакать.

И Арчил де сказал, что он тех гроз не боитца, а надежен на бога и на милость великого государя, и на его государевых ратных людей.

И смотря на слезы брата своего и всех, плакал же.

А жил де Арчил з братом своим, с Леоном, в ево, Леоновых шатрах, которые он, Левон, привозил с собою и ставил за городом на поле пять дней, а отпусая де брата своего, царь ||л. 12|| Арчил на другой день з женою своею и з детми и с ними, с Степаном Казначеем и с толмачем ис того городка Девлетя выехал и приехал в Осет в 4 день. А с ним де, Арчилом, в Осет приехали ближних ево, Арчиловых, людей з 10, да всякого чину с 60 человек, да верховых девиц 28 человек.

И будучи в Осете 2 дни, недождався человека своего, которого послал он ис Девлетя на Терек с терскими стрельцами, послал на Терек же с ведомостью о приезде своем в Осет, и для проведывания человека своего ево, толмача Семена да Салтанбекова узденя, а с ним де, толмачем, на Терек к думному дворянину и воеводе к Федору Ивановичу писал о том Степан Казначеев.

И он де, Семен, сам вдруг из Осета приехал на Терек в 4 день. А как де он, Семен Малою Кабардою ехал, и шевкал де в то время был в Тарках, и после де приезде ево на другой день приахал на Терек okolничей Александра Савастьянович Хитрово и Арчилова де человека, которого посылал к Чеполову с Терка думной дворянин отпустил он, okolничей и воевода, к Арчилу после приезде своего на третей день, а с ним к Арчилу ||л. 13|| послал ево ж, толмача, да с ним 2-х человек терских стрелцов да Салтанбековых узденей прежних дву человек, да Чеполова узденя, а с ними писал к Степану Казначееву думной дворянин, что Арчила царя проводят до Терка Салтанбек да Чеполов брат Али-бек великого государя с расными людьми. А Али-беку де велел проводит брат ево Чеполов вместо себя. И с тою ведомостью к Арчилу царю Чеполов и брат ево Али-бек послали с ним, Семеном, и своего человека с писмом.

И он де, Семен, с товарищи приехал в Осет в 6 день потому, что Арчилов человек в дороге был болен и недоехав до Осета в Малой Кабарде умер.

И Арчил де царь по той ведомости на третьей день послал на Терек спалника своего, Дмитрея, который ныне в приезде на Москве. А с ним отпустил ||л. 14|| ево ж, Семена, с товарищи для того, чтоб Салтан-бек и Али-бек великого государя с ратными людьми ехали, немешкая в Малую Кабарду.

И околничей де и воевода Александра Савастьянович на третьей ж день отпустил с Терка Салтан-бека: а с ним послал голову стрелецкого Михаила Кочалова, а с ним приказу ево стрелцов 80 человек да човокрешеных и окончен 33 человека, гребенских казаков 50 человек, а салтанбековых узденей было с 70 человек.

А к Али-беку де послал он, околничей, наперед ево ж, алибекова узденя, которой посылан был к Арчилу ||л. 15|| царю, чтоб он, Али-бек, с улусными своими людьми въехал к Салтан-беку в дорогу в казачей городок. И Али-бек де к Салтан-беку в Казачей городок не бывал, а прислал узденя своего с тем, что он, Али-бек, с ним Салтан-беком провожать Арчила царя не идет для того, что де шевкал по писму персидского шаха вышел ис Тарку и, собрався со многим войском своим для переему Арчила царя, стоит на реке Койсум, а та де река по сю сторону Малой Кабарды, в стороне от казачья городка в полуторе днищах. А от дороги, которою итти Арчилу царю в дву днищах. И для проведыванья де про Арчила царя поставлены ево, шевкаловы, сторожи во многих местах. А шевкал де писал к нему, Али-беку, и к брату ево, к Чеполову, чтоб он, Чеполов, з братом своим Арчила царя не провожали.

И Салтан-бек де ис казачья городка на перед походу своего отпустил к Арчилу царю спалника ево, Дмитрея, а с ним, Дмитрием, ево, толмача Семена, да гребенского казака, да узденей своих дву человек с ведомостью, что он, Салтан-бек, великого государя с ратными людьми к нему, Арчилу, идет и он бы, ||л. 16|| Арчил, был готов.

И в то де время Дмитрея и ево, Семена, с товарищи на дороге, не доехав Малой Кабарды полуднища, на Сувинче реке шевкаловы люди, которые стоят на стороже в ночи, на поезде разбили врознь, и Дмитрей прибежал назад в казачей городок, а он, Семен, в Малую Кабарду и ис Кабарды приехал в Осет к Арчилу царю, а гребенскова де казака да Салтанбековых узденей обеих поймали и спрося их отпустили, а говорили, что де им надобен был Арчилов посланник, а не они.

И как де он, Семен, к Арчилу приехал и Арчил де царь послал навстречу к Салтан-беку Степана Казначеева да ево ж, Семена, чтоб он, Салтан-бек, великого государя с ратными людьми ехал до Малой Кабарды и к башне, которая от Осета в полуднище не мешкав, а он де, Арчил, со всем выдет к нему, к той башне вскоре ж.

И Степан де Казначеев и он, Семен, встретили Салтан-бека в третьей день по сю сторону Малой Кабарды в полуднище и с ним, ||л. 17|| Салтан-беком, пришли в Малую Кабарду к ево, Салтанбекову, зятю к Алею Мурзе, а из Малой де Кабарды Салтан-бек послал к Арчилу их же, Степана и Семена, з двумя человеки своими уздени. И с ними к Арчилу писал сколько с ним прислано великого государя ратных людей, и для чего с ним, Салтан-беком, Чеполов брат — Али-бек Мурза не пошел и чтоб он, Арчил, из Осета ехал не мешкав, а как из Осета выедет, и он де, Салтан-бек, великого го-

сударя с ратными людьми к той башне придет тотчас и ево, Арчила, от шевкала оберегать будет, нещедя своей головы. И Арчил де царь, слыша про малолюдство ратных людей, бояс шевкала, из Осета не пошел и Степану Казначееву и Салтанбековым узденям говорил плачючи, что он, Арчил, итти не смеет и чтобы де и великого государя ратные люди, которые с Салтан-беком пришли для ево, Арчила, напрасно не пропали, и на третей де день Степана Казначеева и ево, Семена, из Осета отпустил, а с ними послал к великому государю к Москве бити челом о его государевых прибавочных ||л. 18|| ратных людех архимандрита своего Гаврила с товарищи. И едучи де они с архимандритом от Осета до Малой Кабарды, а из Малой Кабарды с Салтан-беком до казачья городка. шевкаловых людей на дороге нигде не видали

А как де они на Терек приехали и того де архимандрита с товарищи околничей и воевода отпустил с Терка морем в пятый день, а с ним для толмачества послал ево ж, Семена. А спалник де Арчила царя сам вдруг приехал к ним в Астрахань степью. А до Астрахани де проводили того арчилова спалника салтанбековы уздени два человека, да Калмыцкого Аюкая тайши один человек. ||л. 19||. Да толмач ж Семен сказал, будет де укажет великий государь Арчила царя проводить кумыщкому мурзе Чеполову, которой служит ему, великому государю, и сын ево, Чеполов, ныне живет в амантах на Тереке, с своими великого государя ратными людьми с терскими и гребенскими и з донскими казаками и с новокрещены и с окочены и с терскими ж стрелцами и с мурзы, которым по вся год дает ево государево денежное и хлебное жаловане на Терке. И будет он, Чеполов, в том его великого государя указу послушен будет, и он де, Чеполов, с теми великого государя ратными людьми Арчила царя вцелости до Терка проводит может, потому что де тот шевкал ево, Чеполова, улусными своими людьми не силнея, а донским де казакам з Дону для того притти ||л. 20|| податно к гребенским казаком степью, а ходу будет 10 дней.

Да к калмыщкому Аюкаю тайше улусных своих людей для того з государевыми ратными людьми послат способнож будет, потому что де шевкаловцы калмыков боятца, а ныне де он, Аюка кочует блиско Терка, толко в 2 днищах.

||л. 21|| 190 (1682)-ом году марта в 1 день великий государь царь и великий князь Федор Алексеевич, всеа Великия и Малыя и Белья России самодержец, слушав сих переводов и говоря с своими государевы бояры, указал для единые православные христианския веры принять меретинского Арчила царя под свою великого государя высокoderжавную руку в подданство, а для приему ево и провожання послать с Терка голову стрелецкого добра, а с ним ево, государевых,

ратных людей и пребенских казаков половину, а иноземцов всех, чтоб над Арчилом царем и над государевыми ратными людьми како-го дурна не учинилось. А к горским владельцам к Чеполову и к брату ево — Али-беку Мурзам, и в Малую Кабарду к Али Мурзе и к Тарковскому Будай шевкалу с Терка околничему и воеводе Александру Савостьяновичу Хитрово посылать от себя нарочных посыльщиков, чтоб они для милости к себе великого государя его царского величества ево, Арчила, со всеми при нем будущими людьми чрез свое владение пропустили и далиб ему путь свободной. А будет они ему, Арчилу царю, свободного пути дать не похотят ||л. 22|| для каких своих взятков, и им от того хотя что и посулить, дать, только б то учинить, чтоб ево, Арчила, со всеми при нем будущими людьми пропустили, а послать с Терка из своей великого государя казны то по рассмотрению, в то время, как они ево, Арчила царя, пропустят, а однолично у них как нибудь то учинить, чтоб ему, Арчилу царю, свободной путь иметь. А к Юрию Приклонскому послать его, великого государя, грамоту ис Казанского приказу, велеть ему, калмыцкому Аюкаю тайше, говорить, чтоб он, Аюкай, улусных своих людей собрав сколько пригоже, послал для провожания Арчила царя, в которые места пристойно, и велел ево, Арчила, со всеми при нем будущими людьми проводить до Терка. А как он, Арчил царь, придет к терскому городу, и ево встретить и принять околничему Александру Савостьяновичу Хитрово, и быть ему у него и ехать с ним до Москвы. И о том на Терек к нему, околничему, послат великого государя грамоту и наказ ис Посолского приказу, а как он, околничей и воевода пошлет ||л. 23|| ратных государевых людей для приему Арчила царя, и тем начальным людям, которые будут посланы с теми ратными людьми, приказать накрепко, чтоб они в пути шли с великим береженьем и Арчила царя приняв потому ж шли со опасением, разведывая о неприятелях, чтоб какова дурна от неприятелей не учинилось. А в Казань и в Астрахань и на Терек и в ыные понизовые города о готовности провожатых и судов, и кормщиков, и гребцов, и кормов, и о встречах, и о всем, что к тому надлежит, против прежняго наряду и о даче мурзам для свободного пути, и к Юрию Приклонскому послать свои великого государя грамоты ис Казанского приказу, и о том ис Посолского приказу в Казанской приказ послать память, а присланных Арчила царя архимандрита Гаврила и Дмитрея Павлова с товарищи с Москвы отпустить, и с ними к Арчилу царю послать свою великого государя грамоту с милостивым словом, а столника Федора Нарбекова на Терки отпустить с Москвы нынешние весны по самой первой полой воде, чтоб ему на Терек ||л. 24|| поспешить, и чтоб в приеме Арчила царя и в поезде ево с Терка тем ево неприбытием на Терек молчанья не учинилось, и околничему

Александрю Савостьяновичю терской город было кому отдать, а буде ево Федор Нарбеков переменит Арчил царь на Терек в то время не будет, и ему ждять на Терке и промышлять, чтоб Арчил шол немешкав к Теркам да ему ж, околничему, к Арчилу царю на чем ему со всеми при нем будучими людьми поднятца, взяв у мурз с улусов их сто лошадей, послат на время, а как он, Арчил царь, придет к Теркам и те лошади тем мурзам отдать попрежнему, а буде ему, околничему, от посыльщиков, которых он ||л. 25|| пошлет с Терка к Арчилу царю учинитца ведомо подлинно, что Арчилу царю за некоторыми препонами к Терку приехать отнюд невозможно, и посланные с ево государевыми ратными людьми на Терек возвратятца и скажут о том подлинно, что Арчил царь не будет, а он, околинчей, и воевода с столником с Федором Нарбековым росписался и ему, околничему, ехать к великому государю к Москве, и о том о всем написать ему в наказ имянно.

ძაცსა, ფობ. 110, 1682 წ., საქ. 2, ფურ. 1—25.

№ 7

1687—1698 წლები. — ამონაწერი საარქივო საქმიდან ქართველი ელჩების მოსკოვში ჩასვლის შესახებ

Приезд в Москву грузинского архимандрита Георгия

1687-го года декабря 19-го дня явился в Государственном Посольском приказе Каргалинские земли города Тифлиса монастыря Святого Великомученика Георгия архимандрит Лаврентий с двумя диаконами Иосифом и Гаврилом, а в допросе он, архимандрит, сказал.

В прошлом во 195-м (1687) году июля в 5 день к великим государем послал ево из Грузинские земли из города Тифлиса Шановосханов сын царь Георгий, которой ныне по шахову указу в Грузинской земле на ханстве, с листом своим, да с ним же, архимандритом, послал дворян своих Захарья да Давыда, а тот де царь Георгий царю Арчилу Вахтангеевичю брат родной.

И ехал де он из Грузинские земли чрез Гребенские горы и чрез Чепалова Андреевского на Терек, и на Терек де приехал он, архимандрит, в прошлом же во 195-ом году июля в 22 день и воеводе явился, а сказал, что едет он к царю Арчилу Вахтангеевичю для того, что царь Георгий от шаха персидскаго бусурманен ||л. 435 об.|| поневоле в прошлом во 185-ом (1677) году и отпущен того же году на ханство во всю Грузинскую землю в город Тифлис, и чтоб о том бусурмане, которые живут на Терках, услышав о посылке ево к великим государем, весть бы не учинили в шаховой земле персидскаго.

И с Терека де воевода отпустил ево в Астрахань августа в 3 день царя Арчила Вахтангеевича з боярским свynom з Боженom, которой ныне приехал с ним к Москве.

А как де ево царь Георгий посылал к великим государем ис Тefлиса и, отдав ему лист, наказывал ему, архимандриту, словесно говорить царского величества ближним людем, а в листе де к великим государем не писал он, для того чтоб листа в дороге у него, едучи чрез годы, какие люди не отняли. А что де ему наказано говорить, и о том он объявит в Посолском приказе.

Да он же, архимандрит, сказал: хотя де он, царь Георгий, и бусурманин, однако ж он христианству склонен и многие церкви христианские строит, и тайно в церковь к службе божии ходит, и за Грузинскую де он землю от шаха заступает, и от бусурман христиан оборегает. А какие де ему от шаха указы бывают о воинских делах и о податях, и он, царь Георгий, во всем ему послушен, а которые де города пружинские ||л. 436|| есть в непослушании у шаха персидского, и на те де города послал он, шах, войска свои, и те де войска стоят ныне на Куре реке.

Поданная же онным послом архимандритом от Карталинского царя Георгия грамота следующего содержания

По титуле.

«Я, государь, царь Георгий Вахтангеевич, от семени Давыдова и Соломона, породы Багратовы, царь города Тefлиса, Горисова, Алисацинц, Кароской, государь Самсхецкий, Атабацкий, Лорецкий, Сомхецкий и всеа Карталинския земли, вашему царскому величеству бью челом и многое время от господа бога благодарения прошу. А ныне сие возвещаю вам, великим государем, яко многое время, что наших домов родственники — цари вашему величеству и отцу вашему, государеву, и деду служивали сами и в милости и чести пребывали: и я желал бы, царь Георгий Вахтангеевич, вам, великим государем, услужить. И бью челом и доношу вам, великим государем, что наперед сего в прошедшие лета блаженные памяти брата вашего, великого государя, по его, государскому, указу и по милостивой ево грамоте брат мой большой ||л. 436 об.|| государь, царь Арчил Меретинской и Кахецкой, пошол, обнадежен, на вашу, царского величества, милость. А ныне слышно нам учинилося, что вы, великие государи, милостиво ево призрили, указали свои, государские, пресветлые очи ему видеть и в милости держать. И за ту вашу государскую неизреченную милость я бью челом и еще с прошением молюся вам, великим государем, вашему государскому престолу, чтоб брат мой в вашей государской милости пребывал, а вам, великим государем, за то от бога мзда и по всем окрестным государствам слава и похвала, что под вашею, великих государей, высокодержавною рукою нашему брату, царю Арчилу Вахтангеевичю, в чести пребывати и в милости своей, государской быти изволили.

Со всеусердием бью челом вам, великим государем, я, Георгий Вахтангеевич, да еще извещаю вам, великим государем, что нашего брата, государя царя Арчила государствам и царствам от бусурман

насилство чинилось, а он от тех насилств удалился. И для того сие дело учинилось, чтоб вы, великие государи, милосердым своим призрением призрили и от вашего пресветлого престола обратилися своею, государскою, великою силою и помощию, чтоб ему какую помочь ||л. 437|| учинити.

А ныне про Грузинскую и про иные земли аще изволите спросить, и он, Арчил, вам, великим государем, известит. И как сию землю от тех бусурман отвратить и под вашу, великих государей, высокодержавную руку под державу привести, разсмотрение учините вы, великие государи, своею высокою государскою премудростию. И как вам, государем, господ бог в сердце положит, чтоб вашею, государскою, милостию и силною силою защитить и отпустит на великие царства и на государства, и на всю Грузинскую землю, и совокупить ее вместе, и под вашу, великих государей, высокодержавную руку подвратить и найпече бы в пространство привести. А ваша, великих государей, милость в отпуску ево великая будет над нами богом и вашим, государским, защищением на своем царстве, такожде станет владеть, как и преж сего владел, а и я з братом своим ему, Арчилу, правым сердцем служители будем.

Великие государи цари, бью челом я, Георгий Вахтангевич, и посылаю правослужника и надежного архимандрита Лаврентия к вам, великим государем, и к славным и имяновательным высочайшим вашим вратам вместо посланника. А иные ||л. 437 об.|| наши речи чрез ево, архимандрита, извещаем и малым чем о себе для памятования к вам, великим государем, посылаем.

Лета от создания мира 7195-го (1687) году месяца июля в... день.

Внизу приписано рукою царя Георгия: Подданный царь Георгий Вахтангевич.

Того же года, будучи оной архимандрит Лаврентий в Посолском приказе, и на письме подал такову записку.

«Бьет челом и молитца царь Георгий, чтоб ево большого брата, государя царя Арчила Вахтангевича, допросить, от какой он нужды к ним, великим государем, поехал. И он им, великим государем, известит.

А он, Георгий, о том бьет челом и молится, что с ево отезду царству ево и государству великое насиле учинилос от турецкого салтана и множество душ христианских погибло, и в нашем государстве множество сил ubyло, и персидцкой шах встает на нас на брань, в седмой год его ратные люди воинские близ нас на украинном месте стоят, толко желанного себе не получили. А ныне бьет челом он, Георгий, им, великим государем, чтоб пожаловали для спасителя бога и его пресвятые богоматере, ||л. 438|| присно деvy Марии, чтоб их, государскою, милостию и помощию брата ево, государя царя Арчила, отпустить на прежнее ево царство, чтоб он своему царству и государству помогл, а и нам бы приездом учинитца свобода от бусурман, чтоб православных христиан множество не погибло.

А про грузинское дело сначала он, царь Арчил, все знает. И будут великие государи их царское величество для господа бога и единые веры пожалуют своею государскою милостию, велят помощ учинить и над ними умилосердятца, и о том царя Георгия ево брата

изволят спросит, и он возвестит про себя и про наше, как им, великим государем, ту Грузинскую и Меретинскую землю очистит. А как очиститца, и мы всеми государством учинимся им, великим государем, царем в подданстве и в службе. А что он, брат наш, вам, великим государем, известит и какие будет речи говорить, и мы тем ево речам послушны будем».

Вследствие сего царь Арчил по требованию государеву таково подал о сем деле известие:

«По указу великих государей приезжали к нам генваря в 3 день думной дворянин Семен Ерофеевич Алмазов ||л. 438 об.|| да Посолского приказу дьяк Иван Михайлов сын Волков и привозили с собою лист брата нашего, царя Георгия Вахтангеевича, присланной с архимандритом Лаврентием, на которой мы так отвечаем.

Как мы по указу великого государя, блаженные памяти царя Феодора Алексеевича пошли и свое место и рубеж свой покинули, и в Черкасские места сошли, а оттоле пошли за два часа до вечера с ратными людьми и с пушками, и как солнце зашло, в то время стали. А на другой день на первом часу поднялись и шли пять часов, и стояли три часа, а после того в тот же день еще три часа шли, да еще за два часа стали, а на третьей день на первом часу поднялись и в четвертом часу в гребенские казаки пришли, то место лежит порозже. А ныне мы о сем с прошением молимся великим государем, чтоб под теми нашими подгорными местами четыре или пять, или сколько пригоже градусов великие государи указали построить, потому что ваше государство велико и просторанно, а наша земля малая, и чтоб вместе соединить, а ваша, великих государей, сила над нами и на наших ||л. 439|| рамах пребывала, а мы ваши правосердечные услужники будем. И такожде аще кто тем украинным местам приключится какая нужда, и мы, вам служа, им способствуем.

А вслед того, о чом великим государем мой брат Георгий Вахтангеевич бил челом и о великих государей милости поискал, и его дела се есть.

О том бил челом вам, великим государем, и вашему царскому величеству, что когда я на своем государстве в покойстве безстрашно сидел¹, а ныне как сие дело так надо мною учинилась от турецкого салтана, аще я еще мое государство не овладаю, и он, брат мой, от персического шаха ожидает взятыя и вражды, а вам, великим государем, о том бил челом, чтоб меня пожаловали прежде богом и вашею силою свое государство обдержат и того моего брата, царя Георгия Вахтангеевича, тем моим царством державою от неприятеля безстрашно в волности пребудет, и вам бы, великим государем в милости и в чести пребыл, и вам бы, великим государем, услугу чинил.

А вам, великим государем, сие мочное и сильное во исполнении дело от бога вручено, что вашею крепкою силою нас и нашу ||л. 439 об.|| землю от бусурманского насилия избавит нас, бог нам се дело в поможение учинил, что един брат здесь под вашим высоким престолом со всем своим домом, а другой брат из своего царства бьет челом и с прошением молитца, и оба вкупе доколе рабски и до зем-

¹საბუთის აწივზე მიხედვით: «Сидел и тот мой брат на своем государстве».

наго унижения бьет челом, для единого бога и его непорочные богородицы и присно девы Марии выслушайте и примите сие наше ниское правосердечное моление, и помощником учинитесь вашею сильною силою, и помогите над бусурманы и на неприятеля; и вам, великим государем, царем, иже которое бог по сердцу положит и внушит помощи, и милосердно учините.

Меретинское царство у турского и у кизылбашского не в подданстве, толко малая поборы лет в пять на турского салтана збирают.

На украине город один взял турской салтан небольшой, и владеют им турки, а что есть городов в Меретинской земле, и теми владеет меретинской царь, имя ему Георгий, которой наместо царя Арчила Вахтангеевича сидит, а он не от кореня царского. ||л. 440||. А буде великие государи пожалуют ево, царя Арчила Вахтангеевича, велят отпустить очистить свою землю, и ему без войск их царского величества быть там невозможно, а чтоб по милости их, великих государей, было с ним то малое число, чтоб 15000, и тем их, великих государей, ратным людем без их, великих государей, жалованья там сытым быть нечем, а ратным их, царского величества, людем быть при нем, царе Арчиле Вахтангеевиче, до тех мест, как он свою землю очистит.

Буде великие государи пожалуют ево, царя Арчила Вахтангеевича, велят отпустит очистить свое царство и пожалуют своих ратных людей, и иттить будет с Терка до Меретинской земли дней семь, а дорого кормов и вод везде мною, а та Метеринская земля от кизылбашского рубежа чрез иныя владения ходу дней з двадцать, а турского салтана рубеж шшелся с Меретинскою землею.

На оной челобитной помета такова.

7196 (1688) года генваря в 19 день великие государи, указали в Посолской приказ меретинскому царю Арчилу Вахтангеевичю на письме подать: блаженные памяти к великому государю царю ||л. 440 об.|| и великому князю Феодору Алексеевичу, когда он присылал бить челом, чтоб быть в подданстве для единых православные христианския веры, а от кого тогда там гонима была благочестивая вера, и ему утешение от турского салтана или от персического шаха учинилось, и в котором году и после отезду ево или прибытия ево в Меретинском царстве учинился царь каким от кого обранием, и у кого в подданстве ныне пребывает, о том совершенного ведомства в Государственном Посолском приказе нет. И буде великие государи по ево челобитию укажут ево отпустить для очищения ево государства сколько надобно ратей и поход от рубежа, то есть от Терка крепости до государства ево сколько недель или дней иттить, и сухим ли или водяным путем; и ест ли в той дороге довольно конских кормов и вод, и хлеба, и живностей мочно ль где купить и какою ценою, и на сколько того военного дела время будет, и естли при помощи божии ту отчизну очистить, впредь чем от приходу неприятельского укрепить, и что при нем впрок ево государстве военных ратей, и может ли бес прибылых ратей впрод там утвердитца, также ||л. 441|| в которое время у войск царского величества в недостатке будет хлеба и живностей, за расстоянием далних мест от городов царского величества, и тем войском он, царь Арчил, своею казною и живностию вспоможение учинит ли, и на сколько; и брат ево, царь Георгий, которой ны-

не к великим государем прислал с челобитом от себя архимандрита Лаврентия, — посажен он на царстве от персического шаха и не бусурманился, и то государство, где брат ево государствует, при нем, царе Арчиле, послушание кому отдавано: ему ль, Арчилу, или персическому шаху; и между себя Георгиево царство с ево, Арчиловым, царством далее ль разстояние имеет, и тот ево брат Георгий помогать ему будет ли?

И по тому царь Арчил следующей на сие требование учинил ответ:

«Блаженные памяти великому государю царю и великому князю Феодору Алексеевичю наше было с прошением моление: от турецкого салтана учинилась, а не от персического шаха гонима была православная вера и мне теснота. ||л. 441 об.||. А во 188-ом (1680) году от турецкого воинского насилия и с его войском наш холоп, гуриатцкой господарь, Егор Каихоров сын, учинился государем, а как турки меня выгнали из Меретинской земли, и после отезду моему учинили государем в Меретинской земле. И в том же году в месяце августе архимандрита Макария послал к великому государю из гор, а во 189-ом (1681) году великого государя указ и ратные люди пришли, толко те ратные люди меня не вывели.

А в другоряд еще посланника послал с тем же преждедеченным словом, с молением просить, и в то время, кто верою благоверен был или мои единосердечные были, и они у меня с желанием просили, изволь к нам ехать. И мы все помрем, или свою землю очистим, И в то время на те вести отселе великого государя указ пришел, чтоб ехал к Москве и слово свое исполняй, и на нашу милость великую надежду имей, — для того туды не обратился, аще в то время туда бы обратился, и перед великим бы государем речь моя оболгалась бы. И исполнил великого государя указ и пошел, а детей своих похотел оставит, только в то время были во младых летах ||л. 442||. А ныне в Меретин вместо государя владеет, и се так есть, царя Баграта, что был, а у него детей не было ни единого, и единого детину нарекли ево сыном, а не прямым, и в турецкое украинное место сослали в город, и был, яко бусурман чин настоят, что вместо неродного сына сыном, почитают, и то затеяли ложно; и того детину я приказал скрасть и своему брату сослал на збереженье, и у него он был А как я сюды поехал и которые наши единосердечные холопи были, и им, многое насилие и дурнова дела учинил тот гурьяцкий господарь. А ныне наши единосердечные того краденого детину затеяли о том, что в бусурманах именително, чтоб того царя Баграта Александровича непрямым сыном называли, и после поезду моего сюды просили у моего брата наши единовверные бояря, князи и воеводы, и мой брат меня спрашивался и писал ко мне в Астрахань. А когда явился мой сюды поезд мешкотно, и я ему, брату своему, сказал, чтоб он отдал и посадил ево в Меретин. И я для того о его приводе поволил и мои единоправые о том затеяли, то что ||л. 442 об.|| некоторым делом ему на том царстве учинитца царем вечно, потому что толко турки неверные называют ложно непрямым сыном царя Баграта Александровича, а то все люди знают, кто он есть. И во 194 (1686) году взяли ис. Карталинской земли сего детину мои единовверные хо-

лопи и бой они учинили с гурьяцким господарем и со окрестными его предстоятели, и того гурьяцкого господаря убили и многих ево которые к нему приставали, и ныне сей у них владелцом вместо государя.

А об нашей земли для очищения изволили спрашивать, сколько ратных людей надобно? Пятнадцать тысячь воисполнение будет.

А от терского города дорогою долиною и близостию, которое я своими очами видал, то извещаю; от Меретинских гор, которые на рубеже, три дни, толко двенатцать часов было ездю до гребенских казаков, и в казачьи городки приехали, а после того я из городков поехал лоткою и до Терка ехал водяным путем, а от казачьих городков де Терка сухова пути не знаю, толко которые ныне люди мои ездят, и я их спрашивал, и они мне так сказали, ||л. 433|| что с Терка в семь дней безо всякой нужды до наших гор поспеют, и чают, много есть русских людей и черкес, что они знают, хотя и их допросить, что дорога не нужна ни водою, ни травою, ни дровами.

А нашу гору в пять дней перейдет, а в шестой день в наше государство украинное место, что где купить всякаго запаса и живности по сей цене:

черного хлеба нету, а белого хлеба по дватцати по шести алтын по 4 денги четверть;

ячмень — по 13 алтын по 3 денги четверть;

проса чистова — по 13 алтын по 2 денги четверть;

пшена сорочинского четверть по 3 рубли;

пуд воску — по три рубли;

масла коровья — по 26 алтын 4 денги пуд;

пуд соли леденцу — в 3 алтына;

пуд сала — по рублю;

постных всяких ядей множество и дешево,

а живностей — корова 60 алтын, а бараны ест малой цены и большой — в 3 алтына 2 денги и в 6 алтын в 4 денги, и в 20 алтын, и в рубль продают, также и свиньи продаются;

вина церковного кувшин в 3 ведра — в 3 алтына 2 денги; ||л. 443 об.||, сырцу меду — 8 алтын 2 денги пуд.

А ратным людям жить будет зиму и зимовать потому, что зимнею порою чрез те горы конми не хотят,

А та земля как очистится, и после того от неприятельского приходу чем укрпитца самому собою, а толко турской салтан от всех войною свободен будет — насилной и великой враг есть.

Вы, великие государи, и иных окрестных государей христианских для избавления с ним войну чините, и мы о том милости просим и с прошением молимся — от нас руки не отдадите, а будет турской салтан со всеми великими государи; которые ныне с ним войну чинят, помиритца; и нашей земли от него будет великая обида.

И я у великих государей милости прошу — будет господь бог милостию своею поможет, счистим свою землю. А как будет у великих государей мирные договоры с турским салтаном, чтоб пожаловали в тех договорах и нас помирили, а что от нашей земли им лежит и какую дань дают, что им толко с украинного места надлежит

 341353741
 89222901033

дань, и то холстами; а от них никогда посаженных царей не бывало и к ним никто не изживал и никто не поедет, а убытку им наипаче прибыли на нас ||л. 444|| ратными людьми, толко они себе, наступая на нас, во спасение ставят той нашей земли для бусурманства, а не жели своих трудов.

А будет казны достаток будет, мочно собрать в Меретинском ево государстве и со окретными ево землями сто тысячь и болши.

А отселе когда им, царского величества ратным людем учинитца в недостаток запасов, а мне, чтоб их прокормить изволили меня допросить, аще и возмогу, что ныне мне сие говорит невозможно, потому что здесь меня видите зело нужна, а оттоле седмой год, как поехал; а и там которая казна или годовой приход будет в собрание, и то тамошним ратным людем понадобится.

А про моего брата царя Егоргия Вахтангеевича изволили спрашивать; шахом ли де он посажен и не бусурман ли он, или сам собою христианин? И се дело так было. После отца моего, царя Вахтанга Теймуразовича, яко наболшой сын был, и Карталинское царство я похотел, чтоб ево соединить, да овладел, толко у меня была с турским салтаном война, и от нее не обдосужился. И в то время шах персиккой моему брату ||л. 444 об.|| почал говорить и карталинцом, чтоб он пошел к нему, а я де тебе учинюсь помощником, и учиню де я державцом, и карталинцом иным многим жалованье учинил, и половина болшая ему послушны учинились, и половина моего по себе отяли. И пошел к шаху персиккому, и так сказали, будто он бусурманился и ратных людей и казны ему дал, и на меня со враждою воевать послал, и то хотел, чтоб мы меж собою учинили вражду. Толок господь бог не дал тое мысли. И волею я ему, брату своему, отдал Карталинское царство и между нами братская любовь была; и то мы знаем, что святейшего патриарха Досифея иеросалимского и всеа Палестины сей мой брат к себе приводил и Крестной монастырь он, мой брат, окупил. А ныне великим государем о том бьет челом, что великие государи разсудили сей христианские приметы или мусулманские.

А ныне меня вспоможенном деле изволили допросить, вяляетца то, что учинитца вспоможенном, и я уверяюся ево вспоможенником, а наши государства сидалением и близостию есть совокуплена в соединении, толко меж нами теми государствами одна гора лежит в рубеже. ||л. 445||. А ныне для единого бога и единые православные веры разсудите вы, великие государи, милосердно учините над нами и над толикими православными христианскими землями, которое господь бог вашему сердцу над нами милосердно подаст, и не в продолжении сего дела милосердствовать, а и для единого малого времени в порабощении и в печалех столко православных христиан, но и токмо жаль, а не аще столкого давного времени пробывают от бусурманского насилия и в порабощении. Время то пришло, чтоб господь бог вам, великим государем, об нас милосердное сердце положить.

На сей записке помета учинена такова.

196 (1688) года генваря 29-го великие государи цари и великие князя Иоанн Алексеевич, Петр Алексеевич и великая государыня, благоверная царевна и великая княжна София Алексеевна, всеа Великия и Малыя и Белья России самодержцы, слушав челобитья царя

Геоorgia и челобитя ж царя Арчила Вахтангеевича о очищении и от насилия салтана турецкого государства его Меретинского, указали ему, царю Арчилу ||л. 445 об.|| Вахтангеевичю, указ их, великих государей, сказать чрез пристава ево, думного дворянина Семена Ерофеевича Алмазова:

Ради православные христианские грекороссийские веры и ево, царя Арчила Вахтангеевича, подданства под их, царского величества, самодержавную руку, и для избавления в неволе под игом бусурманским страждущих людей государства его Меретинского тщание свое, государское, о очищении своими, государскими, ратми имеют, но ныне тому время неудобно, понеже у их царского величества с салтаном турецким и с ханом крымским война настает за избавление ж душ христианских страждущих в неволе бусурманской. А когда помощью всемогущего бога и за предстательством надежды христианские пресвятыя богородицы и присно девы Марии, а их, государскими, молитвами и счастьем та помянутая война учнет приходить к мирным договором или тою ж помощью божиею к их, бусурманскому, вшаему воинским промыслом придет разорению, и тогда ради православные христианские веры и ради ево, царя Арчила Вахтангеевича ||л. 446|| челобитья и подданства, их, государскими, войски оборона будет, а при договорах мирных о государстве его забвенно не будет, а ево, царя Арчила Вахтангеевича, великие государи, их царское величество изволяют держать в милости своей, государской, неотменно. А естли он, царь Арчил Вахтангеевич, похочет ехать для очищения к своему государству, и великие государи, их царское величество, указали ему то дать на волю, и отпуск ему з достойною честью учинен будет. В том бы он во всем на милость их, государскую, был надежен, а милость их, государская, отменна от него не будет.

По объявлении сего царю Арчилу указа прислана была в Посольской приказ от него 2 февраля 1688-го следующая челобитная.

«Великим государем царем и великим князем Иоанну Алексеевичю, Петру Алексеевичю и великой государыне, благоверной царевне и великой княжне Софии Алексеевне, всеа Великия и Малыя и Бѣлыя Росiи самодержцем, бьет челом вашего царского пресветлого величества подданный имеретинский Арчил царь. ||л. 446 об.|| В нынешнем, государи, во 196 (1688) году месяца генваря в 29 день по вашему, великих государей, указу приезжал к нам думной дворянин Семен Ерофеевич Алмазов с вашим, великих государей, указом, и писмо нам объявил и сказал ваш, великих государей, указ: аще де будешь жить на Москве, под их, царского величества, велико-высокодержавною рукою, и ты их, царского величества, в милости пребывать будешь, а буде поедешь, — с честью отпустим. Дай вам боже, великим государем, многолетное здравие, что над нами милость и честь великую учинили.

А ныне о том с молением у вас, великих государей, просим: для единого бога и его пресвятыя богородицы учините над нами милосердно. Ныне исполнится шесть годов, как под вашею, великих государей, велико-высокодержавною рукою пребываем. И вы бы, великие государи, нам отпуску не учинили, естли бы вашего царского величества милость объявлена не была. А ныне елико господь бог вашему государскому милосердному сердцу положит милостиво, учините

казною и единым полком стрелецким милостивно пожаловать благо-
 волите, пока места мы свое государсво очистим, ||л. 447|| а не для
 одержания войною наша земля, наша земля просим; у нас за по-
 мощь всесилнаго бога и вашим, великих государей, счастьем и ми-
 лостию столько ратных своих людей настоит, чтоб без войны нам воз-
 можно свое государство обдержать; только для того желаем ваши,
 великих государей, милости, — наши бы приятели и неприятели ва-
 шу, государскую, милость ко мне и помощь видели, чтоб от нас и
 от наших государств ваша, великих и преславных государей милость
 и надежда вечно отемлема не была. А еще мне без вашей, великих го-
 сударей, милости и помощи ехать, что мне сказать брату своему, ца-
 рю Георгию Вахтангеевичю. И в своем государстве еще се мне гово-
 рить, что вы, великие государи, изволили мне милостивно сказать,
 что с войною ныне итить ныне время неудобно, и они мне так ска-
 жут: а ныне де наипаче время удобно было, когда они, великие го-
 судари, с ним, турецким салтаном, войну чинят, а мы б отселе с ним
 почали войну чинит, только разве ты неразумно им, великим госуда-
 рем, доносил, или они, великие государи, не пожелали? А наши де
 государства и земли хотим быть вечно в их, государской милости.
 А когда вы, великие государи, в сия времена великим делом ||л. 447
 об.|| на нас не воззрили, но сим малым делом нас милостиво приз-
 рите, для того и угодно нам и нашим государствам, чтоб от вас, ве-
 ликов государей, мы небезнадежны были. А теми людьми, которыми
 вы, великие государи, пожелуете, и они нашу землю увидят и мор-
 ской и сухой пути рассмотрят, и нашу силу и безсилство вам,
 великим государем, доносят, и после того которое настоит и господь
 бог вам, великим государем, по сердцу положит, то учините.

А еще мне ныне без вашей, великих государей, милости и помощи
 поехать и после мне кого посылать о вашей, великих государей, ми-
 лости искателя, — и то мне скажут брат мой, также и холопы мои:
 столько де долгое время там зачем мешкал, иными ранее ехал, наипа-
 че бы лучше было.

Милосердые великие государи цари и великие князи, пожалуй-
 те меня, подданного своего для своего государского многолетнего
 здравия и для единого бога и его пресвятыя богородицы и присно
 деви Марии, и для единныя православныя христианскыя веры учини-
 те милость и милосердно над нами и над толикиими православными
 христианами ||л. 448|| и о своих множественных и неизщетенных ратных
 полках единым полком стрелецким, а казною — елико господь бог
 вам, великим государем, милосердно по сердцу положит, то учините
 милостиво; а вам, великим государем, от бога мзда, а наипаче гос-
 подь бог силою исполнит. А еще и не учините, наипаче дай вам
 боже многолетнее здравие, а мы оживем или помрем за христиан-
 скую веру, и за свои государства, мы обоюду уверяемся. И благо-
 словен господь наш Иисус Христос и его непорочная мати присно
 дева Мария.

И вам, великим государем, возвещаю, что недостаток учинится
 в небе от толиких множественных звезд, когда и едина хотя и ухра-
 нится на малое время за облаки. Также и ваших, великих госуда-
 рей, безизщетенных ратных воинских полков едиными стрелецким пол-
 ком пожаловать, и тем вам, великим государем, что в недостаток учи-

нится, также и вашей, великих государей казне, что нам помощь учините. А за сие дело господь бог вам, великим государем, во мзду поставит и множественными счастиями изнаполнит для единого бога вы, великие государи, над нами милостиво учините и нам бы не замешкат, ||л. 448 об.|| потому что нашим государствам без нас великое насилие чинится от бусурманского турецкого салтана. А нас пожалуйте, великие государи, изволите отпустить нынешним зимним путем до Саратова санми, также до Астрахани и до Терка, а с Терка провожатых и ратных людей и проводить до тех мест, ис коих мест меня вывели. безовсякого опасения проводить, а сколько было преж сего ратных людей, когда меня из гор принимали, а ныне столкими ратными людьми проводить до гор не возмогут, потому что в то время в таком месте мы стояли, покамест с места не пошли, по то время никто не ведал, аще бы уведали наши неприятали, и они бы учинились нам представители, а из неприятелей наших никто не уведал, для того безовсякого упадку проехали, а теми бы ратными людьми, которыми меня приняли, против тарковского Будая шевкала стоять не возмогли, а ныне, когда тарковской Будай шавкал разгромил бусу, а вашу, великих государей, над ним, шевкалом, гнев надлежит, и нас он, шавкал, ныне опасатца не будет и всякое друное дело на нас мыслить будет. ||л. 449||. И вы, великие государи, учините милость для единого бога и единые православные христианские веры, и для своего, государского многолетнего здравия милость надо мною, и меня милостиво отпустите с своими святыми молитвами и овоим, государским, счастьем. Великие государи, смилуйтесь, пожалуйте».

На сей челобитной помета такова.

«196 (1688) года февраля в 6 день великие государи цари, слушав челобитной царя Арчила Вахтангеевича, какову он великим государем подал в пополнение к прежнему своему челобитью, на которое ево челобитье их, великих государей, с Казаны чрез пристава ево, думного дворянина Семена Ерофеевича Алмазова, что ради православные христианские веры и ево, царя Арчила Вахтангеевича, подданства под их, царского величества, самодержавною рукою, и для избавления в неволе под игом бусурманским страждущих людей, государства его Меретинского тщание, свое государское очищении своими, государскими, ратми имеют, но ныне тому время неудобно, понеже у их царского величества с салтаном гурским и с ханом крымским ||л. 449 об.|| война настает за избавление ж душ христианских, страждущих в неволе бусурманской. А ныне изволяют они, великие государи, их царское величество ево, Арчила царя, держать на Москве в милости своей, государской, неотменно. А если он, царь Арчил Вахтангеевич, похочет ехать для очищения к своему государству, и великие государи, их царское величество указали ему то дать на волю, и отпуск ему учинен будет з достойною честью. А от крепости Терские до тех мест, где ево приняли великих государей, их царского величества ратные люди, как он шол к Москве, указали великие государи, их царское величество ево проводить своим царского величества ратным людем низовых городов и мурзе черкасскому. А что он, царь Арчил Вахтангеевич великим государем, их царскому величеству бил челом, чтоб великие государи, их царское величество

пожаловали ево, повелели ему дать на очищение ево государства хотя один полк стрелцов, и о том великие государи, их царское величество указали ему свой, государской, указ объявить, что того ||л. 450|| помянутого стрелецкого полку послать с ним невозможно за выше-объявленным воинским временем с турским салтаном и с ханом крымским, и чтоб он того себе во оскорбление не ставил.

А пожаловали великие государи, их царское величество на очищение ево государства и на наем ратных людей дать своей, государской, казны пять тысяч рублей денег, а сына ево большого указали великие государи их царское величество оставить ему на Москве».

При отпуске с Москвы посла архимандрита Лаврентия такова от государя к царю Георгию послана грамота такова.

Потитуле.

«Нашего царского величества подданному, Карталинские земли царю Георгию Вахтангеевичу милостивое слово.

Сего настоящего 196-го (1687) году декабря 19 дня к нам, великим государем, прилал ты, царь Георгий Вахтангеевич, архимандрита Лаврентия с листом своим. И мы, великие государи наше царское величество пожаловали, велели ему быть при дворе нашем, великих государей, нашего царского величества в нашей, государской, милости. А в листу твоём к нам, к великим государем, к нашему царскому величеству ||л. 450 об.|| писано, чтоб мы, великие государи, наше царское величество, брата твоего, царя Арчила Вахтангеевича отпустить повелели с нашими, царского величества, ратми, чтоб ему Меретинскую землю от бусурман очистить, и под нашу, великих государей, нашего царского величества самодержавную руку привести. Также и он, царь Арчил Вахтангеевич, нам великим государем, нашему царскому величеству бил же челом, чтоб мы, великие государи, наше царское величество пожаловали, указали ево отпустить в Меретинскую землю. И по челобитью вас, подданных, царя Арчила Вахтангеевича, мы, великие государи, наше царское величество, пожаловали, указали брата твоего, ево, царя Арчила Вахтангеевича, отпустить повелели в Меретинскую землю з достойною честью, а присланного твоего архимандрита Лаврентия пожаловали мы, великие государи, нашим, царского величества, жалованьем, указали к тебе отпустить с сею нашею, царского величества, грамотою, и наше, великих государей, нашего царского величества жалование к тебе посланному с ним же, архимандритом. Дан царствия нашего во дворе в царствующем граде Москве лета от создания мира 7196-го (1688) месяца июня 8-го дня». ||л. 451||.

Списки с челобитных Арчила царя при отезде его государю подававшихся

1-е.

По титуле

«Бьет челом вашего царского величества подданной Меретинской царь Арчил з детьми своими с царевичи Александром и Матвеем. Бил челом я вам, великим государем, чтобы вы, великие государи, пожаловали, изволили меня отпустить вскоре милостиво, также и детей моих Александра и Матвея со мною отпустить и учинить бы помочь казною и единым полком стрелецким, покамест мы государ-

ство свое очистим, а проводить бы нас ратным людем до тех мест, где меня приняли. И по вашему, великих государей, указу мне, подданному вашему, объявлено, что для провожания посланы будут со мною от Терка мурза черкасской и ратные люди до тех мест, где меня приняли, а полку стрелецкого послать со мною невозможно за вышеобъявленным воинским временем с турским салтаном и с ханом крымским, а сына моего, Александра, по вашему, великих государей, указу оставить бы мне на Москве.

И ныне милости у вас, великих государей, я, подданный ваш, прошу, что мне без сына своего ехать невозможно. Милосердые великие государи, цари, пожалуйте меня, подданного своего, для своего государского многолетнего здравия, велите, государи, меня и детей моих, Александра и Матвея, со мною из своего, царского величества, царствующаго великого града Москвы отпустить для очищения в Меретинскую землю. ||л. 451 об.|| А я, как наперед сего вам, великим государем, бил челом и обещался быть в вечном подданстве, так и ныне бил челом вам, великим государем, и обещаюсь государем, богом всемогущим, пред святыи его образом и пред святым евангелием, что очищу ли под владение свое Меретинскую землю или не очищу, и где не будем, — быть мне, царю Арчилу, и детям моим, Александру и Матвею, у вас, великих государей, в вечном подданстве и писатися вашими, царского величества, подданными во всяких своих писмах, и того сына своего Александра отпустить мне к вам, великим государем, по времени, а для лучшего верного моего подданства прошу вас, великих государей, ваше царское величество: укажите быть при вашей, великих государей, милости моей царице (имярек) и снохе моей — сына моего, царевича Александра жене-княгине Федосье и держати их и снабдевать своею, государскою, милостию».

2-е.

По титуле.

«Бьет челом и извещает подданный ваш Меретинский царь Арчил. По вашему, великих государей, указу мне и детям моим вечное подданство к писму руками своими подписать, а сыну моему, царевичу Александру, указали сюды назад быть, а сказано нам чрез дьяка по приказу ближняго боярина Василья Васильевича Голицына.

А я и дети мои ваш, великих государей, указ и волю исполнили и у той челобитной своими руками подписали. А ныне я бью челом вам, великим государем, что когда мы учинились вам, великим государем, вечным подданством, и чтоб пожаловали меня своим. ||л. 452|| великих государей, милостивым листом таким, что когда за помощь всесилоного бога и своими, государскими, очастии учинитца мирное поставление с турским салтаном и с крымским ханом, и чтоб и без нашего с ним мирного поставления с ними не мирится, для того что когда мы учинились у вас, великих государей, в вечном подданстве, так удобно оттоле и нам нанего вражду чинить. А когда вы, великие государи, учините с ними мирное поставление, то он, турской салтан, обдосужитца над нами, и то дело нам будет неудобно. Потом об нас возжалейте. А о дорожном проезде бьем челом вам, великим государем, чтобы пожаловали, указали учинить, чтоб нам или которые будут ваши, государские, ратныя провожатыя, нам бы и им быть не в нужде. И ис которых мест нас вывели, и до тех мест проводить в

добром здоровье. А еще вы, великие государи, поволите ведать и нас допросить про те дороги, на проездном деле как надобно, а мы те места и дороги все донесем, как в добром здоровье и во всяком покое мочным делом за помощ божью и вашу, государскою и указом мирно до своего места доедем.

А об ыном вам, великим государем, докучать не возможем, потому что вам, великим государем, весно, что столко давно время ис своего государства пребываем в скудости. Милосердые великие государи цари, пожалуйте меня, своего подданного, для своего, государского, многолетнего здравия, и какую вы, великие государи, милость и рукоположение над нами учините, и то будет про ваше, великих государей, многолетное здоровье. Великие государи, смилуйтесь, пожалуйте».

На сии челобитныя послан июля 9-го Посолского приказа к нему, царю Арчилу, таков писменной ответ.

«В нынешнем во 196-ом (1688) году июля в 9 день великим государем бил челом ты, подданной, меретинской царь Арчил Вахтангеевич, чтоб великие государи, их царское величество пожаловали тебя, указали отпустить в Меретинскую землю для очищения ||л. 452 об.|| государства своего Меретинского ис под ига салтана турецкого своею государя помощию. И по тому твоему к ним, великим государем, челобитью указали великие государи для очищения государства твоего тебя отпустить. А когда за помощию божью у них, великих государей, у их царского величества учинитца с салтаном турецким или с ханом крымским мирные будут договоры, и при тех бы мирных договорах о государстве твоём забвенно не было, и чтоб тебя в том обнадежить их, государскою, милостию. И великие государи ради православные христианские веры и твоего, царя Арчила Вахтангеевича, подданства, под свою, царского величества самодержавную руку и для избавления в неволе под игом бусурманским страждущих людей, государства твоего Меретинского тшание свое, государское, о очищении своими, государскими, ратми имеют: а когда помощию всесильного бога и за предстательством надежды христианские пресвятыя богородицы и присно девы Марии, а их, государскими, молитвами и счастьем та помянутая война учнет приходить к совершенству или к мирным договорам, и тогда при тех договорах мирных с салтаном турецким и с ханом крымским о государстве твоём и по принадлежностях к нему запомнено не будет. Дано сие письмо великих государей, их царского величества из Государственного Посолского приказу в царствующем величем граде Москве лета от создания мира 7196-го (1688) июля 10 числа».

С Москвы отпущен царь Арчил Вахтангеевич июля 19-го того ж года с детьми своими Александром и Матвеем. На отпуске дано ему и детям его серебром и всякими материями на 1500 рублей, да на наем ратных людей 5000 рублей. Царица же Екатерина Давыдовна оставалась на Москве до приезде детей своих, получая с чиновными своими людьми на всякой год по 2000 рублей с протчими запасами. ||л. 453).

Приезд в Москву имеретинского диакона Гаврила

7197-го (1689) году июля 26-го явился в Государственном Посо-

лском приказе имеретинского царя Арчила Вахтангеевича присланной ево дьякон Гаврило, и в допросе сказал:

«Во 197-ом (1689) году апреля в 26-день послали ево к великим государем ис Тушинские земли из деревни Зромаки меретинского царя Арчила Вахтангеевича дети ево, царевичи Александр да Матвей с листом своим, а стоят де они, царевичи, в той вышеимязованной деревне, для того, как де царь пришел с Терка в Тушинскую землю, и посылал в Меретинскую землю для проводывания к брату своему царю Георгию, которой сидел в Грузинской земле на владетельстве, и к меретинским бояром, возможно ль ему притить в Меретинскую землю без бою. Царь Алексей, которой владеет ныне Меретинскую землею, владетельство ему свое здаст ли. И из Меретинской де земли писали к сему из села Цедиса брат ево, царь Георгий, и Меретинские земли бояря, что царь Алексей, которой владеет ныне Меретинскую землею, владетельства своего здать не хочет, и чтоб он, царь Арчил, ||л. 453 об.|| шол для промыслу над Меретинскую землею в село Цедис, которое село при границе Тушинской земли, а в том де селе царь Георгий и меретинские бояря, которые к нему, царю Арчилу, склонны и ево ожидают.

И по тому де писму царь Арчил в село Цедис пошел в нынешнем во 197-м (1689) году генваря в 15 день, а с ним пошло людей ево 60 человек, а детей своих не взял, он, для того что в горах были снега большие. И шол, он, царь, все пеш, а то де село Цедис от деревни Зромаки ходу недели з две, и им де, царевичам, итить отнюдь было невозможно, а ево, дьякона Гаврила, оставил при них, царевичах.

А как царь пошел из деревни Зромаки, и слышно было у царевичей, что истретили ево на дороге от деревни Зромаки за три дни Меретинские земли боярин Эристав, а с ним ратных людей человек с 1000 и проводил ево до села Цедиса, и в селе де Цедисе встретил ево, царя, брат ево, грузинской царь Георгий и многие бояре меретинские, а при них де, боярех, войска дадянского и лечунского, и боярина Эристава ||л. 454|| тысячь с 20. А пришло де то войско в то село, послыша ево, царя Арчила, приход в Тушинскую землю для того, чтоб ево, царя Арчила, принять в село Цедис и посадить по-прежнему на Меретинское владетельство, а царя б Алексея изогнать из Меретинского владетельства, потому что к нему, царю Арчилу, пристало меретинцов большая часть, а с царем Алексеем в меретинском городе Сканде меретинцов небольшое, которые напред сего ему, царю Арчилу, изменили, а сколько с ним, Алексеем, тех изменников, того он, дьякон, не ведает. А Турского де войска при царе Алексее и во всей Меретинской земле нет. И ныне де царь Арчил стоит в том селе Цедисе з братом своим и з бояры, и с войски, для того что воды меж гор от снегов великие и итить с войском невозможно. А как воды сольют, и он, царь Арчил, пойдет с войском своим в столной меретинской город Кутеис. И слышно де было у царевичей, что владетель Алексей и изменники ево, царя Арчила, не будут допускать до города Кутейса, и будут у него, Алексея, с ним, царем, бои великие. ||л. 454 об.||. А до ево де, Гаврилова, отезду от царевичей царь Арчил из села Цедиса с войски еще не пошел.

А царь де Георгий живет в селе Цедисе для того, что изогнал

ეოვ იზ გრუზინსკოი ზემლი სო ვლადეტელსტვა ცარევიჩ ნიკოლაი დავიდოვიჩ, პრიშედ ოტ შახა ს ვოისკი ბუსურმანსკიმი, ი დოსტუპ დე ემუ, გეორგიუ, ვლადეტესტო გრუზინსკო გო ნეჩემ, ვოისკა გრუზინსკო პრი ნემ ნიკოვო ნეტ, ი ესლი დე ცარე არჩილ დოსტანეტ სვოე ვლადეტელსტო, ი ონ, გეორგი, ბუდეტ ჯიფე პრი ნემ, ცარე არჩილე.

ა ეხალ ონ, დეაკონ, იზ ტუშინსკოი ზემლი ჩრეზ ჩერკესკიე გორე როზნოხ ჩერკესკიხ ვლადეტლოვ. ნა ტერეკ პრეიხალ მაია ვ 10 დენე, ის ტერკა ოტპუშენი ვ ასტრახანე, ა იზ ასტრახანი ბოარინი ი ვოეოდა ალექსეი პეტროვიჩ სალტოკოვ დავ ემუ ლოტკუ ი გრეცოვ, ი კორმეც, ოტპუშტილ კ მოსკოვ მაია ვ 22 დენე. ||ლ. 455||.

Приезд в Москву имеретинца Макара Егорьева

7199-го (1690) году сентября в 24 день явился в Государственном Посолском приказе имеретинец Макар Егоргиев, а в допросе сказал.

«В прошлом во 196-м (1688) году отпущен он, Макар, с меретинским царем Арчилом Вахтангеевичем вместе, и как де царь пришел в Осецкую землю в деревню Зромаку, и в той де деревне он, царь, детей своих оставил, а сам пошел чрез горы к меретинской земле, а ево, Макара, взял с собою. И как пришел, к порубежному городу меретинскому Раче, и в том городе встретил царя боярин меретинской Еристав, которой живет уделом своим, а с ним пришло ево войска тысячи з две, да с ним же пришел к царю дадыанской владетель Георгий Липартьянов, а с ним войска ево пришло тысячи с три. Да к нему ж, царю, пришли меретинцы многие, и всего войска собралось при царе тысячь с семь, да тут же де пришел к царю брат ево родной царевич Георгий з женою и з детми, которой изгнан з грузинского владетелства царевичем Николаем. И в той де Раче жив царь Арчил с месяц и хотел с тем воиском итить под меретинской столной город Кутеинз. ||л. 455 об.||. И меретинской де владетел нынешней, Александр, которой посажен от турков, не выпустил царя Арчила, пришел с воиском своим под город Рачю, где збирался Арчил, а с ним войска было меретинскаго и турскаго тысячь с пятнатцать. И дадыанской де владетель Георгий Липартьянов говорил царю Арчилу, чтоб он пошел с ним в дадыанскую землю, а битца де он с Александром не будет, для того что у него войска много. И ериставово де войско с Александром бой учинили неболшой, и на том де бою побито обоих сторон множество. И царь Арчил, и брат ево Георгий, и дадыанской владетель из Рачи пошли в Дадыанскую землю в город Адиш, а бою у самого царя с ним, Александром, не было. И в том городе Адише жил он з год, и из Адишо пошел он к абханскому владетелю в кочевья, а то де абханское кочевье блиско самого Черного моря, от Адиша четыре дни ходу. А войска де абханского збирается тысячь по дватцати. А наперед де сего были они под владением меретинских царей, а веры де они неблагочестивые, и не бусурманския, и моления у них никакова нет, и жил он у них месяца с четыре. И ис кочевья де абханского пошел по-прежнему в Одиш город, а живет де он переходя, для того, что меретинской боярин Еристав ||л. 456|| и дадыанской владетель Георгий, и абханской владетель умыслили писать к салтану турскому, чтоб он велел ему, царю Арчилу, быть по-прежнему в Меретинской земле владетелем без бою, а Александру б не быть в Меретинской земле, чтобы Меретинской земле с обоих

сторон в разорении не быть. И послали нарочно всякой от себя владетель по человеку. А царь де Арчил о том к салтану человека своего и письма о том не послал. А как де те люди посланы, тому ныне с полгода или болши, и от салтана при нем, Макаре, те посылщики к ним еще не бывали.

И как де в Адише царю Арчилу учинилос ведомо, что от царевича Николая дети ево, царевичи Александр и Матвей, сидят в деревне Зромаке в осаде, а царь де Арчил, оставя брата своего, царевича Георгия в Адише, пошел сам с воиски небольшими к меретинскому боярину ериставу в город Раче, для того чтоб, взяв воиска а еристава, выручить детей своих. И еристав де царя у себя удержал, а сам послал нарочно в деревню Зромак гонца своего проводить о царевичах, а та де деревня Зромака от Рачи дней с пять ходу. И гонец де аристовов, пригнав в десятой день назад, сказал, что дети — Александр и Матвей — ис Зромаки ушли от грузинского ||л. 456 об.|| войска в горы к черкасским мурзам, х Клычику и Бакову, да к Али-мурзе Мардалову. А грузинские де войска от Зромаки пошли в Грузи. И царь де Арчил, не поверя тому, пошел сам в Зромаку, и ис Зромаки к тем вышеписанным черкасским мурзам, и как де пришел к мурзам, и те мурзы царю сказали, что они царевичей проводили до Терка в целости, и ведомость де у них есть, что они уже прошли до Астрахани в добром здорье. И в то де время писал к царю меретинской боярин еристав, чтоб он, царь, шел по-прежнему к нему, а к Москве б не ходил. И царь де пошел от тех мурз по-прежнему в город Рачю, а ево, Макара, послал из гор к великим государем с листом; тому ныне месяца с три, а те мурзы живут от Терка ходу дней с семь.

Да он же, Макар, сказал: корм де съестной Арчилу царю идет з дадынской земли, а дани де никто ему не дает. А что де прилучитца ему, царю Арчилу, на что денег, и то де ссужает брат ево, царевич Георгий. А к Москве де он, царь, не поидет, покаместа, что от салтана будет какой указ. А буде салтан велит ему быть по-прежнему в Меретинской земле, и он, царь Арчил, к Москве не будет. ||л. 457||

А царевичи де Александр и Матвей пошли к великим государем к Москве без ведома отца своего, для того что пришла ним скудность великая — съестного корму взять негде и купить не на что. А как де царь Арчил ведомость взял у мурз черкасских, что царевичи пошли к великим государем, и он зело тому обрадовался. А те де мурзы черкасские ему, царю, свойственники — сестра их де родная за братом ево, царевичем Георгием.

А болши того он, Макар, ни про что не знает.

Сверх того допрса помянутый гонец подал государям от имеретинского царя Арчила таково письмо.

По титуле.

«Бьет челом вашего царского пресветлого величества подданный Меретинские земли Арчил царь.

В прошлом, государи, во 196-м (1688) году, как пришел я в горы, и мне известно учинилось, что персидской шах просил у брата моего, царя Георгия Вахтангеевича брата ево и сына царевичев Левана и Баграта и прислал к нему для того посланца своего с листом, а в том листе написал о том с великою клятвою. ||л. 457 об.||. А как де он, брат мой, к нему, шаху, брата своего и сына пришлет, и он

де им учинит достойную честь и отпустит вскоре, а насилия им никакова не учинит. И брат мой, царь Георгий Вахтангеевич, тому шаху листу и ево бусурманской клятве поверил и того брата своего и сына, царевичев Левана и Баграта к нему, шаху, послал. И как они в его, шахову, столицу в город Испогань пришли, и в то время он, шах персидской, умысля отпустил грузинского царевича Николая Давыдовича с своими ратными людьми в грузинскую землю на гонение брата моего, царя Георгия Вахтангеевича. И брат мой, царь Георгий Вахтангеевич, ему, царевичю, и ратным ево людям противен не учинился и отступил от них в нашу Меретинскую землю, для того что брат мой и дети царевичи стали у него, шаха, и царевич Николай Давыдович за ним в погоню гнал, и до нашей Меретинской земли, и тою нашу Меретинскую землю с одной стороны обступил он, царевич, с шаховыми ратными людьми. А з другую сторону посаженик турецкого салтана, которой ныне владеет тою Меретинскою землею, и хотели ево взять, сослать к нему, шаху, и в то время он, брат мой, ко мне с нарочным ||л. 458|| гонцом своим писал, чтоб ему я учинил всякое вспоможение, а естли ему от меня никакова вспоможения не будет, и то де ему учинитца великая спона. И в прошлом во 197-ом (1689) году месяца генваря в 8 день из гор я, подданный ваш, к нему, брату своему, на вспоможение пошел пешком и пришел я туды, где был брат мой, царь Георгий Вахтангеевич. А детей своих, царевичев Александра и Матвея, покинул в горах в деревне Розмаге и был с ними в дальном разстоянии. А ныне они по моему писму и велению, надеясь на вашу, великих государей, милость, пошли к вам, великим государем, под вашу, государскую, высокодержавную руку. А я ходил под Меретинскую землю для очищения и никакова промыслу не учинил, потому что мне от своих людей учинилася измена. А прошу я, подданный ваш, вас, великих государей, ваше царское пресветлое величество для единых православные христианские веры и для пресвятыя богородицы, и для вашего, государского, многолетнего здравия, чтоб вы, великие государи, пожаловали меня, подданного своего, не учинили наше государство в забвении, также и меня, подданного своего; а аще душа моя от тела не розлучится и жив впредь буду, а вашей государской милости здесь надо мною не учинится ||л. 458 об|| и обороны на мое государство от вас, великих государей, не будет, и мне приклонити главу свою негде. И чтобы ваша государская милость от меня, подданного вашего, и впредь отъемлема не была. А я на вашу, великих государей, милость надежен. А что по воле божии не стало снохи моей, и о том велми печалюсь, но в том буди воля божия, и в том вы обо мне и об детях моих возжалуйтесь. А брат мой, царь Георгий Вахтангеевич, стоит в нашем государстве и надежду имеет то свое царство взять и держати по-прежнему. А аще он, брат мой, не обдержит своего государства, и то он тщание имеет — итти к вам же, великим государем, чтоб ему ваши, государские, пресветлые очи видеть и поклониться. А что у нас вперед учинится, и о том к вам, великим государем, к вашему царскому величеству писать будем.

Писан в горах в деревне лета 7198-го (1690) месяца мая в 6 день»

Того ж года и месяца 30 числа имеретинские царевичи Александр и Матвей обратно приехали в Москву.

Приезд в Москву имеретинских бояр Бажена Шиошева с товарищи

7200 (1692) года августа в 17 день, приехав в Москву, имеретинского царя Арчила Вахтангеевича чиновные люди боярин ево Бажен Шиошев с товарищи в Государственном Посолском приказе допросом объявили:

«В прошлом де во 199-м (1690) году в сентябре ||л. 459|| месяце послали ево с Москвы царевичи Александр да Матвей Арчиловичи к отцу своему, к царю Арчилу Вахтангеевичу, для проводывания, где и в которых местах пребывает, потому что от него, от царя, к ним, царевичем, многое время ведомостей не было.

И в Астрахань приехал он в октябре месяце, и держал ево в Астрахани боярин и воевода князь Петр Иванович Хованской шесть недель, для того что на Терке была болезнь на люди. И после шти недель, дав ему подводы и провожатых, отпустил из Астрахани степью, не занимая Терка, в улусы к Таук-Салтанбековны — к матере боярина князя Михайла Алегуковича Черкасова, и был де он у нее в улусах две недели, и Таука де Салтанбековна, дав ему в провожатых черкеса, отпустила на Гребни, не занимая ж Терка, и тому черкесу приказала ехать с ним Баженом, до самого царя; в Гребни приехал он в январе месяце.

А из Гребней поехал он с тем черкесом в Кабарду в кочевье, к черкесу Клычику и Бакову, и в том де месте взял он ведомость, что царь Арчил Вахтангеевич сидит на прежнем своем месте в Меретинской земле. Поехал он от того Клычка на Осецкую ||л. 459 об.|| землю, а из Осецкой земли приехал де он в Меретинскую землю в город Кутатис к царю Арчилу Вахтангеевичу в феврале нынешняго 200-го (1692) года. И в том городе царь Арчил сидит на прежнем своем месте, и видел он, Бажен, что меретинские бояре и весь народ меретинский ему в послушании, а вошел он в Меретинскую землю таким подобием:

Как де напред сего царь Арчил Вахтангеевич, пришед с Москвы, стал владетцкой земле, и собралися к нему войска постороннее дадыанское и Рачи города меретинского боярин аристав, со многими силами приступили к Меретинской земле к городу Кутатизу, где был посажен на его месте турками меретинец из бояр Александр, и в то де время к царю Арчилу Вахтангеевичу были склонны небольшие меретинцы, и был у него, Александра, с ним бой. И на том бою побито у него, царя Арчила, войска и выгнан был он, царь Арчил, из Меретинской земли вон попрежнему, потому что было с ним и турецкое войско. И с тех де пор царь Арчил, переходя, жил в Осецкой земле у боярина Эристава и в Дадыанской земле, усматривал время, каким подобием достать свою землю. И видит он, царь, что не может достать земли своей. Пошел из Дадыанской земли в Осецкую землю, а из Осецкой земли хотел ||л. 460|| итти к великим государем к Москве.

И в прошлом де во 199-м (1691) году в Меретинской земле многие бояре на него, Александра, пришли, чтоб он с места царя Арчила сошел, чтоб в их земле не было какова бусурманского народу, а к

საისტორიო
მკვლევარები

нему, Арчилу Вахтангеевичу, послали митрополита да двух человек бояр, чтоб он шел на свое место, а к Москве бы не ходил. И царь де Арчил, уверя их, пошел в Меретинскую землю, а Александр де, уведав о ево приходе, побегал з боярином в Грузинскую землю к царевичу Николаю Давыдовичу. А как пришел царь Арчил в Меретинскую землю в город Кутатис де и в то время бояре все принесли ему повинную, да из тех же бояр ушел один человек к Александру. И, ушед, собрався с ратными людьми — з грузинцы и с меретинцы — он, Александр, з дву бояры приходили в Меретинскую землю на него, царя Арчила, и был у него, царя, с ними бой, и с того бою ево, Александра, прогнали, а войско ево побили. И он, Александр, ушел по-прежнему в Грузинскую землю, а царь остался в своем месте, а бояре и все меретинцы по-прежнему ему в покорении и доходы ему дают, как напред сего бывало. А с царевичем де Николаем для того у него, царя, недружба, что он посаженик шахов и живет по-бусурманский. И жил он, Бажен, при нем, царе, три месяца ||л. 460 об.||.

И мая де 2-го числа нынешняго 200-го (1692) года отпустил ево он, царь Арчил Вахтангеевич, из Меретинской земли, и с ним послал к великим государем лист. Да ему же, Бажену, приказал царь в Посольском приказе объявить, что прислал к нему, царю Арчилу, салтан турецкой агу, чтобы он, царь, дал ему поголовщину, как напред сего бывало, а естли не даст, то велит ево выбит из Меретинской земли; и ему де ныне дать той поголовщины нечего, потому что он тою землю очистил собою своими убытками, а жители многие разорены и переграблены. И он бы, думной дьяк, Емельян Игнатьевич, о том донес до великих государей, до их царского величества, чтобы великие государи пожаловали ево для единые православные христианские веры своим, великих государей, жалованьем; чем бы ему от той поголовщины откупитца.

При том подана была чрез Бажена к государям от царя Арчила такова грамота.

«Великим государем, царем и великим князем Иоанну Алексеевичу, Петру Алексеевичу, всеа Великия и Малыя и Белья Росии самодержцем, бьет челом под вашею высокодержавною царскою рукою живущий Меретинские и всеа Лихтемирския земли царь Арчил ||л. 461|| Вахтангеевич. Егда вы, великие государи, изволили нас, поданных своих, в свою землю отпустить, и нам, достигшим в горы, брат мой царь Георгий Вахтангеевич, от фарсийского шаха изгнан из своея земли, в наше царство Меретию пришел, и он, шах фарсийский, желал силою его взяти. И аз, слышав сия, оставил дети своя в горах, пошел на вспоможение брата, и за помощью всемогущаго бога и вашим, царским, щастием избавил и потом всячески начал промыслять о своем государстве. Мне же, промысляющу тристе летнее время, и котораго они моей земли начальные люди сродником нашим назвали и воцарили, и ему, ложно назвавшемуся сродником нашим, Александру турки споможение учинили и войско прислали, и того лета междо собою воевались. И я от своего царства не отступил и тогда по шахову велению и вспоможению царевич Николай Давыдович войско прислал к детям моим. И как сие покоряющий подо мною увидили, что два царя нечестивые востали на мя, многия

отложилися от меня. И аз, подданный ваш, в то время стоял близ Черного моря и писал к детям своим, чтоб возвратилися к вам, великим государем, понеже лицевый ||л. 461 об.|| указ есть ваш, великих государей, к нам, подданным вашим, да не взыщем иного государя, разве вас, великих государей; и по моему писанию дети мои возвратилися к вам, великим государем, в феврале месяце, и после того, паки аз стал о своем царстве пещися, но не мог устояти в нижних некрепких местах, и во 199-м (1691) году в ыюле месяце, пришел в горы, и бил челом вам, великим государем, о споможении и милости просил. И указу от вас, великих государей, ко мне не было. И аз, подданный ваш, не имущи силы, не возмог обладати своею землею, послал к салтану турецкому посланника и обещал салтану турецкому дать дани с того времени, как оставил свое государство и до сего дня. И писал к нему, что дань аз тебе дам, ты же споможения сему Александру не чини, и я без твоего к нему споможения обладаю своею землею. И он, салтан, ему помогать и руку споможения чинить не стал. И во 199-м (1691) году в августе месяце приехал из гор в свое царство, где обладаючи вышеписанный Александр, и того ж 199-го (1691) года в октябре месяце споможением шаховым и некоторыми нашими бояры декабря в 20 день учинили бои, и за споможению всещедраго бога и вашей, государскою, праведною молитвою и счастием мы иноверных победили и многих изменников наших побили и поимали, а тот Александр побежав к царевичю Николаю Давыдовичу. И ныне божиим изволением ||л. 462|| и вашим, царским, счастием владею царством своим; но турки, аще не бы ради даяния дани, не допустили бы нас обладати нашею землею.

И ныне вам, великим государем, молю и бью челом, что для любви Христовы и для единыя православныя христианския веры казною нас, подданных своих, пожаловать, чтоб народам, православно верующим во Христа, и земле христианской избавитися и не погубитися от рук агарян, понеже мы и царство наше подручные есмы, под вашу царскою высокодержавною рукою вечно. И аще о сем вам, великим государем, вестно учинили, и сея ради вины теплое наше моление пред вами, великими государи, простираем. И буде вы, великие государи, над нами милостиваго призрения не учините, и нам с ним, нечестивым царем, многое время братися не мочно. Для единого бога смилуйтесь и пожалуйте, и о сем паки все усердно вам, великим государем, вашему царскому величеству бьют челом, что вы, великие государи, пожалуйте царицу мою и детей своим, государским, жалованьем всячески снабдеваете, и впрядь бы наша царская милость к ним отъемлема не была.

Написана ся от создания мира 200 (1692) году марта в 30 числе».

А что в вышеписанной грамоте написано, что царь Арчил Вахтангеевич посылал посланника своего к салтану турецкому и обещал дань давать, о том присланой ево боярин Бажен, будучи допрашиван, сказал:

«Как де царь Арчил Вахтангеевич взял Меретинскую свою землю и вшел ||л. 462 об.|| в город Кутатис, и по изгнании от царства Александра в прошлом во 199-ом (1691) году в феврале месяце присылал в городе же Кутатис к царю Арчилу Вахтангеевичу салтан турецкой посланника своего энгичара говорить: Очистил ли он, Арчил,

Меретинскую свою землю? И буде очистил и впред хочет цареваты, чтоб он ему, салтану давал дань против прежних лет и дал бы нынче дани за 12 лет с того времени, как он, Арчил, оставил царство свое, по нынешнее время; а буде не станет давать, велит выбить вон из царства. И по той салтановой присылке, как того турецкого посланника от себя отпустил, в том же году и с ним царь Арчил Вахтангеевич со обещанием своим, что против прежних лет дань давать будет, токло б помочи неприятелю не чинил. Посылал от себя к салтану посланника своего дворянина Давыда Борисова, а которого месяца и числа послал сказать не упомнит. И был тот ево посланник у салтана толко пят дней и возвратился от салтана с тою отповедью, что обещание ево, царя Арчила Вахтангеевича, салтан принял и салтан обещается же, что помочи никакой неприятелю ево чинить не станет и Александра от наступления войною на него, Арчила, унимать будет. И ныне тот дворянин живет при царе Арчиле Вахтангеевиче, а много был числом той дани, того он, Бажен, не ведает».

||л. 463|| 7201 (1693) года августе месяце находившийся в Москве грузинский архимандрит Лаврентий по челобитью имеретинского царевича Александра Арчиловича отпущен был с Москвы в Имеретию с ведомостью к царю Арчилу Вахтангеевичу о кончине сына его, а своего брата, царевича Матвея Арчиловича.

Но как по приезде своем в Терек не мог к царю Арчилу чрез Малую Кабарду пройти по причине неприятельских действий владетца Колчока, то он обратно в Москву приехал 1694-го года июня 20. ||л. 463 об.||.

Приезд имеретинского митрополита Иякова

7292 (1694) [года] апреля 15 день присланный от имеретинского царя Арчила в посланниках митрополит Ияков, будучи призван в Посольской приказ, объявил следующее:

Митрополия де ево в Гурийской земле, а житие ево близ города Кобулита в монастыре Преображения Господня под владением меретинского царя Арчила Вахтангеевича, а под благословением меретинского каталикозия Давыда. А к великим государем к Москве прислал ево царь Арчил для того: по изгнании де прежняго меретинские земли владетеля Александра он, царь Арчил Вахтангеевич, владел Меретинскую землею год и один месяц. А как прежней салтан турецкой умре и после ево учинился новой салтан, которой посылал от себя в Меретию для изгнания ево, царя Арчила, дву пашей с воинскими людьми, чтоб ему, царю Арчилу, в Меретии не быть, а быть владетелем Александру по прежнему. А царь де Арчил, услышав, что те воинские люди приближаются к Меретинской земле, также и даню что обещал дать турецкому салтану на прошлые годы и впредь давать за скудностью казны нечим, из Меретинские земли выступил, и тот ||л. 464|| Александр с того времени в Меретии учал быть владетелем и бусурманился. А по изшествии из Меретии он, царь Арчил, жил в Карталинской земле у брата своего родного Георгия год три месяца, а из Карталинские земли пошли на Терек, и приехал в горы во владение горских черкес и ево, митрополита, послал на Терек бит челом, чтобы с Терка для провожания ево из гор прислать ратных людей и чтобы до Терка доехать было безопасно, а наказал потому, что за наступлением зимняго времени и за снегами ис тех гор поехать

невозможно. И он де, митрополит Ияков, на Терке бил челом, чтоб в горы для провожания царя Арчила с Терка послать ратных людей. И на Терке де оксничей и воевода Василий Савич Нареков ему отказал и в горы к царю ратных людей не послал, а сказал, что о том великих государей указу не имеет. И к нему де, митрополиту, на Терек от царя приезжал архимандрит Николай, а сказал, что царь ратных людей с Терка в месяц недождался, а из гор поехал с своими людьми и приехал в Малую Кабарду октября в 25-ом числе нынешняго 202-го (1664) года, и в Малой Кабарде владетель Кулчюка его, царя, с людьми ево в лесах задержал ||л. 464 об.|| и приезжал со многими людьми, и ево, царя, хотел взять. И чтоб в руки тому Кулчюку не датца, он, царь, с своими людьми бился, и на бою ево, царя, ранили из лука стрелою, да убиты до смерти игумен да боярин, а иные многие ранены. И он де, царь, видя, что их, черкес, множество, а их мало, и битца с ними невозможно, болши того с ними не противился. И он, Кулчюка, взяв царя Арчила и со всеми при нем будучими людьми, у себя задержал. И ныне он, царь, у него, Кулчюка, в задержании. И видя, что указу никакова на Терке о ратных людех не учинено, посылал он, митрополит, в Кабарду для проведыванья о царе Арчиле. И тот присылщик назад к нему приехав, подал царя Арчила Вахтангеевича ему, митрополиту, письмо, чтобы ему ехать бить челом о ратных людех и о свободе из Малой Кабарды¹. И он де, митрополит, по тому царя Арчила писму с Терка поехал в Астрахань, и в Астрахани боярину и воеводам князю Петру Ивановичу Хованскому с товарищи о ратных людех для свободы из Малой Кабарды и о провожанье до Терка бить челом. И по тому де ево челобитью из Астрахани боярин и воеводы посылали в Калмыки к Аюкаю о ратных людех, чтоб ему царя Арчила от Малой Кабарды ||л. 465|| до Терка проводить, и о свободе х кабардинскому владетелю х Кулчюку посылал посыльщиков. И жил он, митрополит, за тем многое время, толко о свободе царя из Кабарды ничего не получил. И бил челом в Астрахани боярину и воеводам, чтоб ево, митрополита, для челобитья великим государем о свободе царя Арчила отпустили к Москве. И по тому ево челобитью из Астрахани он отпущен к Москве в зимовой станице; а листа к великим государем с ним царя Арчила нет.

Да он же, митрополит, объявил великим государем в поднос от себя святыни: часть срачицы пресвятыя богородицы з господнею кровию, а сказал: в Одижской земле, которая близ меретинские границы, в монастыре Пресвятыя Богородицы, имянуемом Хоп, есть срачица пресвятыя богородицы целая, которая во всей Меретинской земле ведома, а по древнему их описанию та срачица принесена, когда Меретинская и Карталинская, и Грузинская, и Гурижская, и Одижская, и Дадьянская именовалась под владением одного иверского царя, а откуда и при котором иверском царе, и в котором году в ту в Одижскую землю ||л. 465 об.|| принесена, про то ему, митрополиту, не ведомо, толко во всей Иверской земле почитание и уведомление подлинное, что та срачица пресвятыя богородицы з господнею кровию, когда по снятии господа со креста пресвятая богородица облобызала. А как в прошлых годех в Меретинской, в Гурижской, и в Дадьянской землях был патриархом, по их названию католикос, Ма-

лахий, которой Гурижскому господарю Мамию был брат родной, и ту срачицу пресвятыя богородицы ис той Одижской земли по тем вышеописанным землям возил с собою, и привез в Гурижскую землю, и положена была в монастыре Преображения Господня, именуемом Шамохецкий, в котором ево ныне митрополия. И тот Малахий в той Гурижской земле умре. И после ево тому лет с сорок и болши дадыанской владетель Леон ходил войною на Гурижскую землю и ту землю взял под свое владение, и ис того Шемохецкого монастыря срачицу пресвятыя богородицы взял и отдал по-прежнему в Одижскую землю в вышепомянутой монастырь Хоп, где прежде того та срачица была, и донныне та срачица в том монастыре; а та де Одижская земля под владетелем особным, а монастырь Хоп под благословением меретинского каталикоса Давыда. И ныне тому три года, он, ||л. 466|| митрополит Ияков, из своей епархии ходил в ту Одижскую землю в вышеписанной монастырь Хоп для поклонения той срачице. И в том монастыре жил он, митрополит, блиско году, и в ту ево бытность тот монастырь и церковь, и всякая церковная утварь по желанию того монастыря братии вручено было ему, митрополиту Иякову, потому что в том монастыре владыки и архимандрита нет. И в ту свою в том монастыре бытность от той срачицы пресвятыя богородицы ради спасения отнял себе правыя страны против перси часть, которую ныне им, великим государем, он, митрополит, в поднос объявил. А та де срачица и донныне кроме того, что он отнял, вся в целости, а та де срачица тканая, а не швенная. И как он, митрополит, приехал по-прежнему в свою епархию, и ту часть срачицы положил в ковчег медной позлащенной, а зделан тот ковчег в подобие понагии. И как пришел в Кутатис, и царю Арчилу о том объявил ||л. 466 об.||.

Приезд грузинца Дмитрея Иванова

7202 (1694) года месяца мая 24-го дня приехавший в Москву грузинец Дмитрий Иванов, в Государственном Посолском приказе будучи роспрашиван, следующее сказал.

В прошлом де во 198-м (1689) году в декабре месяце по указу великих государей и по челобитью меретинские царица Екатерины Давыдовны послан он с Москвы к меретинскому царю Арчилу Вахтангеевичю для проведывания, в которых местех он пребывает. И он, Дмитрий, во Осецкую землю к царю Арчилу приехал в том же во 198-м (1690) году в мае месяце и жил с полгода, и ис той Осецкой земли царь Арчил посылал к турецкому салтану посланного своего, чтоб он, салтан, поволит ему, царю Арчилу, того владетеля Александра из Меретии выслать вон и чтобы помочи ему, Александру, не чинил. И обещал за то ему, салтану, дать дани за прошлые за двенатцать лет и вперед во вся годы давать.

И турецкой де салтан по ево прошению, что обещал давать дань, того Александра из Меретии велел выбить и быть владетелем по-прежнему ему, царю Арчилу. И как турецкой салтан царю Арчилу ||л. 467|| о том поволит, и из Осецкие земли пошел в Меретинскую землю для очищения ее, а с ним в то время было воинских людей наемных горских черкес, а меретинцев, которые встретили его, всего тысячь с пятью, а ему, Дмитрею, велел быть при себе. И ехал царь Арчил из Осецкие земли до Меретинские земли, и Меретинскую землю месяца с четыре и болши, и призывал к себе на помочь, чтоб

самозванца Александра, которой владел Меретинскою землею, из царства выгнать и Меретинскую землю очистить, Меретинские земли розных городов воевод с тамошними людьми.

И по ево де, царя Арчила, призыву меретинцов — знатных людей пристало, oprичь тех, которые встретили во Осецкой земле, человек с дватцать.

И как тот владетель Александр услышал, что царь Арчил идет для очищения той Меретинской земли с войском, из города Кутатиса ушел во Одижскую землю для собрания ратных людей против царя Арчила, чтоб ево не допустить до владения Меретинские земли.

И как тот Александр ушел во Одижскую землю, и царь Арчил в stolной город Кутатис с ратными ||л. 467 об.|| людьми пришел, и по пришествии ево в Кутатисе жители ему, царю Арчилу, были рады и противности никакие от них не было.

И по изгнании тот прежней владетель Александр спустя недель з двенадцать пришел из Одишской земли с ратными наемными горскими людьми и пристаыми, к нему меретинцы в Меретию, чтобы царя Арчила выбить вон из Меретинской земли. И царь де Арчил, не допустя ево, Александра, до stolного города Кутатиса верст за семь, из города выступил с ратными людьми, которые при нем были, и учинил с ним, Александром бой, и на том бою милостию божиею царь Арчил того Александра и многих с ним ратных людей побил, и с небольшими людьми тот Александр ушел в Карталинскую землю, а было с тем Александром ратных людей тысячь с семь.

И победа царь Арчил Александра, повратился по-прежнему в город Кутатис, и по побеждении того Александра царь Арчил владел Меретинскою землею восемь месяцев.

И в нынешнее владение свое, покамест владел меретинскою землею салтану турецкому дань заплатил, также и многие подарки посылал, ||л. 468|| а за прошлые за двенадцать лет дани ему, салтану, за оскудением денежной казны не заплатил.

А как де царь Арчил Меретию владел, и в ту бытность бывшей владетель Александр ездил к салтану турецкому просить в помощь себе войска, чтоб царя Арчила выбить из царства вон, а быть бы ему, Александру, в Меретинской земле владетелем по-прежнему, и обещающая ему, салтану, дань платить. Также и персиккой шах к турецкому салтану посылал от себя послов з дарами, чтоб быть в Мерети по-прежнему владетелем Александру ж, а царя Арчила выбить вон. И турецкой де салтан по прошению шаха персиккого, также и что обещал тот Александр ему, салтану, давать дань, дал ему, Александру, на помощь трех пашей с воинскими многими ратными людьми, и тот Александр с теми пашами и с ратными людьми, собрався, прошел в Меретинскую землю для изгнания ево, царя Арчила, в 200-м (1691) году в декабре месяце. И не дошед до Кутатиса за три версты, те паши к царю Арчилу присылали посыльщика своего говорить: будет он царь Арчил, за прошлые годы дани не заплатит, чтоб выступил вон из царства, а буде добровольс не выступит, ||л. 468 об.|| выбьют ево и неволею. И царь де Арчил, видя, что платить дани нечим, из города Кутатиса выступил и пошел из Меретинские в Карталинскую землю к брату своему Георгию. И с того времени тот Александр учал быть в Кутатисе по-прежнему владетелем. И в 201ом (1693) го-

ду в августе месяце до отезду своего царь Арчил из Карталинской земли за три месяца послал ево, Дмитрея, в Москву и словесно велел говорить, что он, царь Арчил, ис Карталинской земли идет к великим государем к Москве и чтоб к нему в горы во владение черкесских владетелей прислал с Терка ратных людей, чтоб ему, царю Арчилу, до Терка от Шевкала проехать было безопасно, а ево б, Дмитрея, с тем листом отпустил с Терка к великим государем к Москве.

И он, Дмитрий, приехал на Терек в прошлом в 200-ом (1692) году в августе месяце с писмом от царя Арчила к воеводе. И воевода василей Савич Нареков сказал ему, что он без указу великих государей ратных людей для провожання царя Арчила Вахтангеевича послать не смеет, и ничего по тому ево прошению не учинил. Ис Терка ||л. 469|| отпустил ево, Дмитрея, в Астрахань нынешняго 202-го (1693) года в сентябре месяце. А в Астрахань приехал октября в 20 день, а из Астрахани к Москве — мая в 21 день.

Присланной с ним лист царя Арчила к великим государем такового был содержания:

«Великим государем, царем и великим князем Иоанну Алексеевичю, Петру Алексеевичю, всеа Великия и Малыя и Белья Росии самодержцам, бьет челом аз, вашего царского величества подданный, Меретинские земли царь Арчил Вахтангеевич. Аще милостию вашею, государскою, обо мне благоволите ведати: прошлого 200-го (1692) году, как пошел в государство свое в Меретинскую землю и обдержал, и от салтана турецкого волю восприял, и как он, салтан турецкий, стал дани прощать, и аз обещал ему, салтану, дань давать, и после того Александр, которой владел государством моим, когда аз, подданный ваш, пошел в государство свое и обдержал, и даровал бог победу над Александром и над протчими изменниками моими, и сей вышепомянутый Александр ушел в Карталинскую землю в город Тевлис, к царевичю Николаю Давыдовичю, и оттуда ||л. 469 об.|| стал к шаху персидскому посылат и просить милости, чтоб он, шах, пожаловал бы к салтану турецкому, ходатайство об нем учинил и для ево б шаховой любви прошения ево послушал; а меня бы, подданного вашего, из моего государства паки изгнать; и шах персидский ради вражды и ненависти хотя нас, подданных ваших, меня и брата моего, карталинского царя Георгия Вахтангеевича из государства нашего изгнать, стал за него, Александра, заступать и всякое вспоможение ему чинить, и посылал посла своего к салтану турецкому с многими дары, и обещался ему, салтану, впредь над неприятели своею, шаховою, казною вспоможение чинити, и салтан турецкой прислал пашей своих со многими ратными людьми на государство мое, и сего вышепомянутого Александра с собою привезли. И я, поданный ваш, слыша о сем, что салтан прислал своих пашей со многими ратными людьми, из своего государства вышел и пришел в государство брата моего в Карталинскую землю, и ныне пребываю в городе в Крцыхилване. А сей ваш, государской, дворянин Дмитрий Иванов сын Пляев по вашему, государеву, указу ко мне был прислан и приехал ||л. 470|| ко мне, подданному вашему, в Осецкую землю. И из Осецкой земли как пошел я в Меретинскую землю и того присланного вашего дворянина взял с собою ради подлинного извещения вам, великим государем, о себе. И ныне послал его паки к вам, великим

государем, к Москве с сим моим листом. И впредь что бог ни изво-
лит учинить надо мною, подданным вашим, буду вам, великим госу-
дарем, чрез писание возвещать. Написана ся лета 7201-го (1693) году
июля в 29 день.

Приезд в Москву меретинских архимандритов Николая и Лав- рентия

7202-ом (1694) году июня 20 день явились в Москве имеретин-
ского царя Арчила Вахтангевича два архимандриты Николай и
Лаврентей, да столник Дмитрий Иванов и дворянин Илья Макаров
с товарищи, ис кнѣх первой, будучи в Посольском приказе роспра-
шиван, отвечал так:

Житель де он, Николай, Миретинския земли города Кутатиса
монастыря ||л. 471 об.|| Живоначальныя Троицы. И в прошлом во
200-ом (1692) году по изгнании от турецкого салтана, как царь Ар-
чил Вахтангевич из Меретинские земли выступил и пошел в Кар-
талинскую землю. и ево, Николая, взял из Миритии с собою, и, при-
шед, в Карталинской земле царь Арчил жил с неделю и из Карта-
линской земли пошел в порубежной Карталинской город Рачю, а в
Раче был недели з две, пошел в Дигоры, а он, Николай, был все
при нем, царе Арчиле. И пришел в Дигоры и из Дигор он, царь
Арчил, посылал в Малую Кабарду ко владетелю Кулчюку посыльщи-
ка своего, что он идет к великим государем к Москве и чтоб он, Ку-
лчюка, от Дигор велел ево, царя, проводить до городков гребенских
казаков, чтоб ему проехать было безопасно. И Кулчюка де с тем при-
сылщиком прислал к царю Арчилу Вахтангевичу с отповедью узде-
ня своего, что он, Кулчюка, царя Арчила Вахтангевича от Дигор
до гребенских казаков проводить велит и ехал бы он от Дигор без
опасения. И в сентябре месяце нынешнего 202-го (1693) году царь
Арчил, надеясь на того Кулчюка, из Дигор поехал. И как приехал
в Малую Кабарду на урочище Татартуп, и на том урочище той
Кабарды владетель Кулчюка, собрався с улусными ||л. 471|| своими
людми, царя Арчила Вахтангевича одержал и чрез Малую Кабарду
не перепустил и почал было грабить. И видя царь Арчил, что он,
Кулчюка, почал ево грабить и хотел ево, царя, взять, и он, царь Ар-
чил, чтоб в руки тому Кулчюку не дается, со всеми людми с ним, Кул-
чюком, бился. И того бою было часа з два. И на том де бою царя
Арчила ранили копьем в ногу, да убиты до смерти игумен да боя-
рин, также и он, Николай, ранен из лука стрелою, и иные многие лю-
ди их ранены ж. И он, царь Арчил, видя, что их, черказ, множество,
а их мало, и битца с ними невозможно, болши того с ними не про-
тивился. И он, Кулчюка, взяв ево, царя Арчила, у себя задержал.
И в то де время приезжал шевколов сын и ему, Кулчюку, говорил,
чтоб ево, царя Арчила, отдал отцу ево, шевкалу, а отец де ево, шев-
калов, отошлет ево, царя Арчила Вахтангевича, к персицкому ша-
ху. А буде доброволно ево не отдаст, и отец ево пришлет людей и
отнимет у него силно. И Кулчюка де, видя то, что шевкал хочет у
него отнять силно и отослать к персицкому шаху, отослал ево, царя
Арчила, в горы в деревню в Балгары ||л. 471 об.|| ко владельцам х
Кайтаболским детем для обережения, а с ним отпустил людей ево,
царевых, толко дву человек, а последних всех у себя оставил в Ма-
лой Кабарде, и ево, Николая, оставил было у себя ж. А жил он Ни-

колай, у того Кулчюка в Малой Кабарде после царя Арчила двои сутки, а на третьей день в ночи от того Кулчюка он, Николай, ушел сам четверть с людьми своими к гребенским казакам. И шел он от Малой Кабарды до гребенских казаков два дня пешой и пришел к ним жил дни с три, оттуду нанел подводы, поехал на Терек, и на Терек, приехал он ноября в 20-м числе. А на Терке де съехал он меритинского архимандрита Лаврентия, которой отпущен был с Москвы в прошлом во 201-ом (1693) году к царю Арчилу. И поговора с ним, Лаврентьем, к Москве поехал июня 20-го числа, да с ним же из Астрахани отпущен миритинец Дмитрий Иванов, которой послан ис Казанского приказу великих государей з грамотами в Астрахань и на Терек о приеме царя Арчила Вахтангеевича. ||л. 472||.

Приезд имеретинца Назара Гургенева

7203 (1694) [года] октября 19 день приехавший в Москву имеретинского царя Арчила посланец Назар Гургенев такову подал государям от своего владетеля грамоту: :

«Государем, царем и великим князем Иоанну Алексеевичу, Петру Алексеевичу, всеа Великия и Малыя Росии самодержцам, бьет челом под вашею высочайшею и непобедимою рукою живучи подданный царь Арчил. Напред сего 7200-го (1692) году чрез нашего присланного Бежана к вам, великим государем, наши дела чрез свои милости просительные листы возвестили, как мы государство свое обдержали, и там некоторый самозванный Александр был и он, ушедши к шаху персичкому, просил ево милости, чтоб шах ходатайствовал к турецкому салтану, и он, шах, посла своего и казну многую послал к турецкому салтану, и чрез шахово прошение салтан послал на помощь ему, Александру, ратных людей, и пришли на мое государство. И мы оттуду отошли, и после того, минув год, прислал ко мне крымской хан посланца своего и писал: естли де ||л. 472 об.|| великие государи учинят над тобою такую милость, чтобы над нами не воевали, и я де турецкому салтану возмогу, что салтан турски даст таковое тебе обещание, что вовеки тебя не воевать и государство твое как напред сего мирно бывало, так и впредь будите владеть. Тогда, государи, о том милости у вас, великих государей, просити я не посмел, чтобы вы, великие государи над крымским ханом благоволили не воевать, чтоб толикие христианские души и святые восточные церкви от неверных рук свободилися, и вы б, великие государи, за то получили от господа бога сугубую милость, — о том просити милости не дерзнул и пошел к вам, великим государем, по прежнему своему обещанию к Москве, и пришел во владение Кулчюка мурзы, и он, Кулчюк, воровским умыслом хотя меня удержать; меня, подданного вашего, ранили копьем и подо мною лошадей убили стрелою, и одного моего боярина и одного игумна убили до смерти, а иных ранили, и меня и иных моих людей всех побрав в плен, ||л. 473|| задержали и святые иконы и честные кресты, и иные казны, что было, отнял и держал меня, подданного вашего, в полону семь месяцев и чрез Будая шевкала у шаха персичкого за меня себе казны прашивал. Но всесильный бог вашим, государским, праведным счастьем от их неверных рук меня избавил: чрез горских владельцов от их рук свободился, а иных людей моих, которые были в полон побраны,

тех распродал. А что было пожитков моих, казны, то и доньне у него в руках.

Милостивые великие государи цари! Мы воегда у деда и у отца вашего, великих государей, и сродники наши и их царские милости искивали, и наши послы и посланники у вашего царского величества во дворе бывали, а таксва дела и над теми никто не учинил, что надо мною, подданным вашим, Кулчюк Мурза учинил. Естли бы, великие государи, от иных и превысоких государей учинилося над нами такое дело, и над теми б от вас, православных великих монархов, обороны и помощи чаяли, нето чтоб над такимым последним человеком наш государский гнев был необъявлен и неисполнен. ||л. 473 об.|| И аще вы, великие государи, благоволите разыскать нашего смертного побиения и толиких христианских душ в неверные руки побранья, и честных и святых икон и честнаго креста, и иных пожитков, и за то вам, великим государем, воздаст господь бог. А буде не благоволите, и в том мне, подданному вашему, что довольно воздати, кроме благодарения. И да будите, великие государи, многолетны. Великие государи пожаловали меня, подданного своего, своими, государскими, ратными людьми для нашего избавления, — бог да воздаст свою неизреченную милость. В том за вашу государскую милость челом бую, только меня, подданного вашего, в таком месте не съехали, чтоб я до ваших, государских, ратных людей дошел. И слышно мне, подданному вашему, учинилося, что ратных людей послано было малое число, а шевкал стоял при пути, и для того итить мы не посмели и ратных людей поберегли, что было им выручить нас трудно. Ныне аз, подданный ваш, вам, великим государем, бую челом о том крымского хана деле, чтоб вы, великие государи, для единого ||л. 474|| бога и ради православных христианских веры на малое время крымскому хану миру пожаловали, чтобы вашею государскою милостию сие государство наше от турецкого салтана было свободно. И естли великие государи по моему, подданного вашего, челобитья над ними, крымцы, воевати не будете, чаем то, что салтан турецкий над нашими государствами воевати не будет и даст свободу. И о том вам, великим государем, от бога будет великое мздовоздаяние, что толикие православные христианские души и святые восточные церкви будут стояти мирно и не мятежно. А если вы, великие государи, в том не благоволите нас пожаловать, иное что ваше, государское, жалование нам явлено будет и что, великие государи, укажете, и нам без вашего, государского, защищения с ыноверными неприятелми противится упорно.

Писан от воплощения божия лета 1694-го июня 6-го дня» ||л. 474 об.||

Приезд имеретинца кравчего князя Семена Григорьева

7203-го (1695) [года] марта 15-го имеретинец кравчий князь Семен Григорьев да дворянин Петр Павлов, приехав в Москву, в допросе объявили.

В Меретинской де земле и доньне владателем самозванец прежней — Александр, а царь Арчил Вахтангеевич живет и доньне в Карталинской земле у брата своего царя Георгия в городе Авневи.

И в нынешнем во 203-м (1694) году в сентябре месяце царь Ар-

чил ево, князя Семена послал ис Карталинские земли к великим государем к Москве с листом своим следующего содержания:

Перевод з грузинской грамоты.

«Великим государам, царем и великим князем, Иоанну Алексеевичу, Петру Алексеевичу, воеа Великия и Малыя и Белья Росии самодержцам, быю челом под вашею крпкою высочайшею рукою пребывающий поданный ваш царь Арчил. Нынешняго 203-го (1695) года октября 21-го числа учинилося мне ведомо, что сын мой, Матвен, преставися, но вам, великим государем, господь бог да подаст здравие и лета премнога. А что на погребение усопшаго сына моего изволили пожаловать, и за то вам, великим государем, ||л. 475|| премного челом быю за вашу государскую милость. И что сотворю аз, грешный, по желанию видимых и невидимых врагов, в злополучиях пребываяй, понеже трех сынов имел и под вашу высочайшую и православно-монаршескую руку привел, чтобы господь бог вам, великим государем, нашим служити сподобил их и мне, грешному, и от врагов одолеваемому, погребение от них восприяти бы сподобитися. А ныне уже грех моих ради господь бог вам, великим государем служити оных двух не сподобил. Ниже аз имам надежду к тому их видети и сих ради неутешно распаляюся, и что имам сотворити, за не промысл божественный кто может испытати! Благословен бог, и ваше царское пресветлое величество да многолетствует! И единый мой сын, аще жив обретается, молю и прошу единого ради бога: вашею царскою милостию снабдавайте его, и что имам рещи, непотребный аз раб ваш, за не премного ваша царская милость. Вы, великие государи, многия иждивения надо мною учинили, многожды ваших государских людей утрудили за меня, и быв при вашей, государской, милости пожалован был божия ради любви и единые православные ||л. 475 об.|| веры баговолили тако творити по словеси Христа, рекша: воевантели странен бех и в ведосте мене, бог свидетель. И вы, великие государи, благоволите ведати, что аз не ради чести суетного сего жития труждался и труждаюся и вам, великим государем, докучаю, обаче что сотворю земле сей: зело от неверных преобидима есть и от нечестивых сих избавление ниоткуда не является, и уже седмое лето ест, что от вас, великих государей, по челобитью моему отпущен ради ползы земли сей, и в сих седми летех и брани много чинил, нужды и бедность подъял, дважды и трижды государство свое обдержал, однако ж оне ж, нечестивы, одолели мя грех моих ради, и сея ради вины они же, показуя нам ползу, присылал ко мне в прошлом году хан крымский, что естли де великие государи пожалуют над нами, не изволят воевати, и аз де о государстве твоём у салтана турецкого опрошу и с великим утверждением возму обещание, что тебе владеть своим государством против прежних времян непоколебимо. И сего ради в прошлом году к вам, великим государем, дерзнул ||л. 476|| писати и о всем возвещати чрез милости просительный мой лист и что естли бы великие государи пожаловали, пощадили ради любви божии и ради православные веры благоволили б благочестивые толикия восточныя церкви и святыя монастыри и толикия чудотворныя мощи, и толикое множество христианских душ и священных мест, к тому ж и нас, непотребных своих рабов, и пожаловали б таким листом, что естли бы турецкой салтан по вышеписанному обе-

шанию над нами исполнил, и вы б, великие государи, пожаловали на Крым с войском воевали, тогда б и церквям божиим и всем православным христианом ослабла была б немалая, но сие и ныне на ваше царское разсуждение и благоволение полагаю во всем и прошу о том милости у вашего царского пресветлого величества, что естли за грехи мои мне здесь, подданному вашему, ничего по желанию нашему ||л. 476 об.|| не учинится, благоволите, государи, свои, великих государей, указ ныне же послать в Астрахань и на Терек, чтоб меня, подданного вашего, по-прежнему вашей, государской, милости приняли из гор по-прежнему ваши государские ратные люди, чтоб нам от неверных паки на пути какое бедство и напасть не учинилася, дабы мне, пришед под вашу царскую высокодержавную руку, умереть и костем моим сподобиться з детьми моими пергребстися. Послал с сим моим милости просителным листом кравечго своего князя Семёна Братова с товарищем в лето 7203-го (1694) ноября в 14 день. ||л. 477||.

Приезд в Москву имеретинцов Макара Григорьева с товарищи

7205-го (1696) году сентября 6 день явились в Государственном Посолском приказе имеретинцы Макар Григорьев и Иван Иванов с товарищи с следующею к государям от царя Арчила грамотою:

«Великим государем царем и великим князем Иоанну Алексеевичу, Петру Алексеевичу, всеа Великия и Малыя и Белья Росии самодержцем, бьет челом подданной ваш царь Арчил. Дела, которые прежде сего у нас учинилися, вам, великим государем, тогда возвещал, и елико силы нашае было всяческий покушались, дабы от лютых наших врагов избавитися и наше бы наследие обдержать, и вашему царскому величеству служить, но отныне уже сила наша изнемогает против врагов наших. И как в прошлом, 201-м (1693) году, едучи мне к вам, великим государем, без ваших ратных людей в Кабарде от шевкалова сына и от Кулчюка ||л. 477 об.|| мурзы какое бедство учинилося, и меня мало не убили, о том о всем вам, великим государем, известно. А ныне от лютых обоих неприятелей от салтана турецкого и от шаха персического утесняем, ниже здесь пребывать, ниже к вам, великим государем, без ваших, государских, ратных людей притти возмогу и аще ваша царская молитва надо мною, подданным вашим, взыщется, благоволите свой, государской, милостивой указ учинить для приему моего ратным людем и Алди-Гирею, мурзе черкасскому, чтоб мне до Терка дойти безбедно. Да и о сем дерзаю милости просити, аще ваша царская милость от нас не отъемлется, и ваше царское величество милостиво благоволит сына моего царевича Александра отпустить ко мне, подданному вашему, до Терка, чтоб я, подданный ваш, доехав до Терка, пока места сподобит бог мне ваши царские пресветлые очи видеть и вашему царскому величеству поклонится, видя сына своего, при многопечальной старости моей утешение и отраду прияти и с ним, сыном моим, дойти к вам, ||л. 478|| великим государем, беспечално и безскорбно, и уведалиб приятели наши и неприятели, и нашае земли жители, что ваше царское величество о мне, подданном вашем, за мои необыятные труды наипаче милосердствует».

И по силе сей челобитной того ж году ноября 26 день состоялся указ государев: послать ратных людей для приему его, царя Арчила,

из Астарахани и с Терка, а сына ево, царевича Александра Арчилевича, для того ж отпустить с Москвы до Терка. Однако, следующего года 1697 марта месяца велено царевичю грузинскому Александру ехать из Москвы в окрестныя государства для науки, куда он тогда ж и отправился. ||л. 478 об.||

Приезд в Москву меретинского князя Матвея Меленина

7205 (1697) года марта в 8 день присланной от имеретинского царя Арчила Вахтангеевича князь Матвей Федоров сын Меленин в Государственном Посолском приказе в допросе объявил:

В нынешнем де в 205-ом (1697) году в мае месяце по указу великого государя отпущен он с Москвы к меретинскому царю Арчилу для проводывания, в которых местех он пребывает, а ехал он с Москвы чрез Астрахань на Терек, а с Терка в Меретинскую землю чрез гребенские казаки, и, не доехав до меретинского рубежа верст за 30, приехал в горы в местечко Тлей, и в том де месте пребывает царь Арчил Вахтангеевич, для того что прислан де в Меретинскую землю от салтана турецкого посаженик бывшего Александра посаженика брат ево родной с четырьмя пашами и с ратными людьми, а сколько ратных людей тысяч, про то он подлинно не слыхал, а из Меретии де выступил царь Арчил Вахтангеевич в ноябре месяце ||л. 479|| и быв он, князь Матвей, при нем царе, в том местечке 10 дней, и владеет де Меретинскою землею ныне тот посаженик турецкого салтана. И царь де Арчил Вахтангеевич ноября в 20-м числе послал ево князь Матвей к великому государю к Москве с просительным листом, чтоб великий государь пожаловал ево, царя Арчила, велел к нему послать для безопаства в проезде ево к Терку ратных людей и чтоб он на Тереке принят был по его, великого государя, указу. А по отпуске от него, царя Арчила, ехал он, князь Матвей, чрез гребенские ж казаки на Терек и на Астрахань.

Поданная же от него государю грамота такого была содержания:

«Великому государю, царю и великому князю Петру Алексеевичу, всеа Великия и Малыя и Белья Росии самодержцу, подданной твой царь Арчил челом бьет: многожды прежде сего известно чиних вашему царскому пресветлому ||л. 479 об.|| величеству о поведении дела моего, в котором от многих лет до днесь против неприятелей потерь, паче же, кровь мою изливая, стоях, желая похищенное от волков и все царство мое взыскати, и в нем де купно с ним искренним наследием моим вашему царскому пресветлому величеству служить; но понеже всякое благо бывает ни хотящаго, ни текущаго, но милующаго бога, его же неизследованными судбами, в настоящем моем ратоборном деле неприятельская убо сила растет, а моя от часа до часа малится и изнемогает. О сем и прошлого 204 (1696) года месяца мая чрез Макария доносил тебе, великому государю, и милости просил о приеме моем. А нынешняго 7205-го (1696) году месяца снтеврия, неприятельскою многочисленною ||л. 480|| силою от обоюду степен, выступих из государства моего и стою в горах, и ныне чрез сей милости порсительный лист милости прошу. Твое царское пресветлое величество, благоволи, государь, послати твоих, великого государя, ратных людей ко мне, подданному твоему, для приему, чтобы из многобедственного места в твой царствующий град под высоко-

державную твою десницу достигнути мне, подданному твоему безбедно».

Вследствие сего велено царя Арчила принять на Терек и к Москве проводить ||л. 480 об.|| боярину князю Борису Алексеевичю Голицыну и для приему послать столника Ивана Иванова сына Леонтьева. ||л. 481||.

Приезд в Москву имеретинских дворян Осипа Давыдова с товарищи

7207 (1698) года сентября 13 день имеретинского царя Арчила дворяне Осип Давыдов и Иван Иванов, приехав в Москву, в Посольском приказе сказали:

В прошлом 206-ом (1698) году в феврале месяце по проезжей великого государя грамоте ездили они с Москвы к царю Арчилу от царицы Екатерины Давыдовны с домашними писмами, а с Терка отпущены были в горы и избежали царя Арчила в городе владения горских черкес Зромадей, а розстоянием от Терка ходу с неделю, в котором он, царь, по выгнании из Меретии пребывает третьей год. И жили в том городе при нем, царе, недели с четыре. И тот де, турецкого салтана посаженик, видя их на себя наступающих, из того города ушел тайно, а куды, — того они не ведают. И тем городом они овладели в апреле месяце прошлого 206-го (1698) году, а турецких людей, которые в том городе с ним, ||л. 481 об.|| посажеником, сидели в осаде, побили и многих в полон взяли, и для де того они, князья, для призыву ево, царя Арчила Вахтангеевича, по-прежнему в Меретию приехали.

И на уверение де они, князья, и все с ними чиновные люди, чтоб он к ним в Меретию шел и владел ими по-прежнему, и измены от них к нему впредь никакой не будет, целовали крест, и по тому де их призыванию и по уверению царь Арчил из гор с ними, князьями, в Меретинскую землю со всеми своими дворовыми людьми, которые в горах жили, пошел он в Меретию в июле месяце, ||л. 482|| и в ту де их бытность к нему, царю Арчилу, приезжали из Меретии два человека — князи знатных, а с ними всяких чинов людей и дворян с пятсот человек, и просили ево, царя, чтоб он шел к ним в Меретию и против прежнего тою землею владел, потому что у них из Меретии турецкого салтана посаженик ушел таким подобием, что по изгнании царя Арчила Вахтангеевича тот турецкого салтана посаженик им, князьям, и чиновным всем той земли посполитым людям учал чинить наглые нападки, и обиды, и теми своими нападками многих разорил. И они де, вышеписанные князья и все чиновные и посполитые ||л. 482 об.|| люди, видя к себе такое ево наглое разорение, собравшись, приходили к городу Кутатису, в котором тот посаженик жил, войною, чтоб ево, в том городе осадя, взять. А их, Осипа с товарищи, по отезде своем из гор послал со объявлением о себе к великому государю к Москве, а ехали они к Москве вышеписанною ж дорогою через Терек на Астарахань.

ძაცხა, ფობ. 110, 1686—1700 წწ., წიგნი 15, ფურ. 435—482.

Бантыш-Каменской
Осип Савельев

ПЕРЕЧЕНЬ ДОКУМЕНТОВ, ОПУБЛИКОВАННЫХ В ТТ. 27—28
«ИСТОРИЧЕСКОГО ВЕСТНИКА»

В. ДЖИКИЯ — Документы по истории рабочего класса Грузии
(1900—1914 гг.)

1. 1900 г. январь — Из доклада канцелярии главноначальствующего на Кавказе о состоянии фабрично-заводской и горно-заводской промышленности в Тифлисской и Кутаисской губерниях (ЦГИА СССР, ф. 23, оп. 17, д. 738, л. 58—75).

2. 1900 г. ноябрь. — Из доклада старшего фабричного инспектора Тифлисской губернии Хелимского окружному фабричному инспектору Харьковского округа об условиях в промышленных предприятиях губернии (ЦГИА СССР, ф. 22, оп. 1, д. 587, л. 253—268).

3. 1905 г. февраля 8. — Сведения о льготах, установленных Министерством путей сообщения для рабочих и мастеров железнодорожных мастерских (ЦГИА СССР, ф. 273, оп. 12, д. 110, л. 55—59).

4. 1905 г. июня 13. — Журнал заседания Тифлисской комиссии, выработавшей наименьшую годенную плату для чернорабочих, помещников мастеровых и учеников (ЦГИА СССР, ф. 273, оп. 12, д. 322, л. 477—479).

5. 1906 г. мая 5. — Циркуляр начальника службы пути Закавказского железнодорожного управления начальникам участков об определении зарплаты штатных рабочих (ЦГИА СССР, ф. 273, оп. 12, д. 110, л. 19).

6. 1906 г. декабря 15. — Сведения об установлении средней поденной платы для чернорабочих губернии за 1907—1909 гг. Присутствием по фабричным и горнозаводским делам Тифлисской губернии (ЦГА г. Тбилиси, ф. 265, д. 106, л. 16).

7. 1907 г. марта 28. — Доклад начальника службы подвижного состава и тяги Закавказского железнодорожного управления о средней поденной плате мастеров и рабочих Главных мастерских Зак. жел. дор. и Депо (ЦГИА СССР, ф. 273, оп. 12, д. 590, л. 50).

8. 1909 г. декабря 7. — Рапорт окружного инженера первого Кавказского горного округа А. Цейтлина Кавказскому Горному управлению об установлении средней поденной платы горнорабочих за 1910—1912 гг. в Кутаисской губернии и Батумской области (ЦГА г. Тбилиси, ф. 265, д. 106, л. 7).

9. 1909 г. декабрь. — Сведения о численности рудников и штолен в Чиагурском промышленном районе в 1895—1906 годах (ЦГИА СССР, ф. 37, оп. 67, д. 253, л. 37).

10. 1909 г. декабрь. — Сведения о численности промышленников в Чиагурском промышленном районе в 1895—1909 годах (ЦГИА СССР, ф. 37, оп. 67, д. 253, л. 36).

11. 1909 г. декабрь. — Сведения о добыче марганца в Чиагурском промышленном районе в 1892—1909 годах (ЦГИА СССР, ф. 37, оп. 67, д. 253, л. 35).

12. 1909 г. декабрь. — Сведения о численности занятых горных рабочих в Чиагурском промышленном районе в 1895—1909 годах (ЦГИА СССР, ф. 37, оп. 67, д. 253, л. 38).

13. 1910 г. января 10. — Рапорт окружного инженера первого Кавказского горного округа А. Цейтлина Кавказскому горному управлению об установлении средней поденной платы чернорабочих за 1910—1912 гг. в г. Тифлисе и уездах Тифлисской губернии (ЦГА г. Тбилиси, ф. 265, д. 106, л. 15).

14. 1911 г. октябрь. — Из доклада окружного инженера А. Цейтлина начальнику Кавказского горного управления о забастовке рабочих в Ткибульских рудниках (ЦГИА СССР, ф. 37, оп. 58, д. 587, л. 19).

15. 1912 г. января 1. — Анкетные сведения, составленные чиагурским промысловым приставом о положении горных рабочих и состоянии марганцевой промышленности (ЦГА г. Тбилиси, ф. 415, оп. 1, д. 110, л. 1—16).

16. 1913 г. января 4. — Рапорт окружного инженера первого Кавказского горного округа Кавказскому горному управлению об установлении средней поденной платы чернорабочих за 1913—1915 гг. в Тифлисской губернии (ЦГА г. Тбилиси, ф. 265, д. 136, л. 8).

17. 1913 г. октября 30. — Доклад министра внутренних дел Совету Министров о

забастовке рабочих и служащих Тифлисского трамвая (ЦГИА СССР, ф. 1276, оп. 9, д. 143, л. 5—10).

18. 1914 г. январь. — Телеграмма Министерства путей сообщения начальнику Зак. жел. дороги об установлении виновника в убийстве монтера депо Шорапани (ЦГИА СССР, ф. 273, оп. 12, д. 323, л. 101).

19. 1914 г. марта 21. — Телеграмма окружного инженера Кавказского горного округа А. Цейтлина Горному департаменту о забастовке рабочих Алавердских медеплавильных заводов (ЦГИА СССР, ф. 37, оп. 58, д. 714, л. 214).

20. 1914 г. марта 24. — Телеграмма окружного инженера Кавказского горного округа Горному департаменту об окончании забастовки рабочих Алавердских медеплавильных заводов (ЦГИА СССР, ф. 37, оп. 58, д. 714, л. 215).

Т. ТАБЛИАШВИЛИ — Документальные материалы о Платоне Иоселиани

1. 1804 г. января 1. — Грамота царя Соломона об утверждении в дворянстве предков Платона Иоселиани (ЦГИА, ф. 213, д. 1995, л. 3).

2. 1809 г. августа 8. — Регистр приданого дочери Игнатия Иоселиани (ЦГИА, ф. 112, оп. 1, д. 235, л. 46—47).

3. 1812 г. мая 7. — Показание Игнатия Иоселиани по делу ограбления супруги царевича Давида (ЦГИА, ф. 84, оп. 1, д. 8925, л. 13—14).

4. 1814 г. октября 9. — Из показания Игнатия Иоселиани о приданом его дочери (ЦГИА, ф. 84, оп. 1, д. 8925, л. 30).

5. 1814 г. ноября 1. — Показание Георгия Туманишвили об Игнатии Иоселиани (ЦГИА, ф. 84, оп. 1, д. 8925, л. 33, 34).

6. 1815 г. марта 10. — Регистр приданого дочери Игнатия Иоселиани (ЦГИА, ф. 112, оп. 1, д. 235, л. 45, 48).

7. 1818 г. июля 11. — Прощение Игнатия Иоселиани на имя Судебной экспедиции Верховного грузинского правительства об утверждении представленных им купчих крепостей (ЦГИА, ф. 112, оп. 1, д. 686, л. 1).

8. 1819 г. сентябрь. — Из ведомости учеников Тбилисского духовного уездного училища о Платоне Иоселиани (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 4, л. 181).

9. 1820 г. июня 1. — Предписание экзарха Грузии Феофилакта священнику Тбилисской Георгиевской церкви Игнатию Иоселиани о высочайшем награждении его (ЦГИА, ф. 488, оп. 1, д. 135, л. 31).

10. 1820 г. июня 1. — Расписка Игнатия Иоселиани о получении им всемилощивейше пожалованной фиолетовой бархатной скуфии (ЦГИА, ф. 488, оп. 1, д. 135, л. 32).

11. 1820 г. декабря 16. — Прощение Игнатия Иоселиани Грузинскому дворянскому депутатскому собранию о внесении в родословную роспись его семьи (ЦГИА, ф. 213, д. 1995, л. 1).

12. 1820 г. — Из списка отличившихся учеников Тбилисской духовной семинарии успеваемостью и нравственностью (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 4, л. 203).

13. 1820 г. — Из ведомости учеников Тбилисского духовного уездного училища, составленной в связи с публичными экзаменами (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 4, л. 212—213).

14. 1821 г. сентября 29. — Ордер об избрании духовным правлением Игнатия Иоселиани на должность депутата (ЦГИА, ф. 489, оп. 1, д. 1124, л. 3).

15. 1822 г. — Из ведомости учеников уездных и приходских училищ при Тбилисской духовной семинарии (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 10, л. 94, 95).

16. 1823 г. июня 26. — Из списка учеников Тбилисской духовной семинарии, награжденных книгами за успехи на публичных экзаменах (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 10, л. 223).

17. 1823 г. сентябрь. — Сведения из ведомости учеников класса философии Тбилисской духовной семинарии — о Платоне Иоселиани (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 9, л. 181—182).

18. 1825 г. сентябрь. — Из разрядного списка учеников Тбилисской духовной семинарии и уездно-приходских училищ (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 9, л. 186).

19. 1823 г. октября 23. — Предписание экзарха Грузии Ионы Правлению Тбилисской духовной семинарии об открытии класса философии при семинарии (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 9, л. 99).

20. 1832 г. — Из реестра учеников, переводимых в новооткрываемый класс философии Тбилисской духовной семинарии (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 9, л. 102).

21. 1823 г. — Из ведомости учеников группы словесности Тбилисской духовной семинарии (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 10, л. 316—317).

22. 1824 г. июня 26. — Отзыв Имеретинского временного правления на запрос Грузинского дворянского депутатского собрания о дарственной грамоте царя Соломона Онисиму Иоселиани и его потомкам (ЦГИА, ф. 213, д. 1995, л. 7).

23. 1824 г. июнь. — Отзыв мдиванбегов Имеретинского временного правления Кайххсро Церетели и Давида Чхеидзе на запрос Грузинского дворянского депутатского собрания о подлинности дарственной грамоты царя Соломона Онисиму Иоселиани и его потомкам (ЦГИА, ф. 213, д. 1995, л. 8).

24. 1824 г. августа 28. — Постановление Грузинского дворянского депутатского собрания об утверждении в дворянстве Игнатия Иоселиани и его фамилии (ЦГИА, ф. 213, д. 1995, л. 9—10).

25. 1824 г. — Из годовой ведомости учеников Тбилисской духовной семинарии и уездно-приходских училищ (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 16, л. 147—148).

26. 1824 г. — Семейный список Игнатия Иоселиани (ЦГИА, ф. 213, д. 1995, л. 4—5).

27. 1824 г. — Родословная роспись Игнатия Иоселиани (ЦГИА, ф. 213, д. 1995, л. 4—5).

28. 1825 г. январь. — Из списка учеников Тбилисской духовной семинарии и уездно-приходских училищ (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 16, л. 232).

29. 1825 г. февраля 4. — Докладная записка инспектора Тбилисской духовной семинарии Н. Владимирского Правлению этой же семинарии об избрании старшими учениками семинарии Платона Иоселиани и других (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 16, л. 231).

30. 1825 г. февраля 16. — Из протокола заседания правления Тбилисской духовной семинарии об избрании старшими учениками семинарии Платона Иоселиани и других (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 16, л. 233).

31. 1825 г. — Из разрядного списка учеников Тбилисской духовной семинарии и уездных училищ (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 16, л. 304).

32. 1825 г. — Из ведомости учеников среднего отделения Тбилисской духовной семинарии (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 16, л. 366—367).

33. 1826 г. июня 17. — Из разрядного списка учеников Тбилисской духовной семинарии и уездно-приходских училищ (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 20, л. 118).

34. 1826 г. — Из ведомости учеников среднего отделения Тбилисской духовной семинарии (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 20, л. 144—145).

35. 1827 г. июня 21. — Из разрядного списка учеников Тбилисской духовной семинарии и уездно-приходских училищ (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 25, л. 4).

36. 1827 г. — Из ведомости учеников среднего отделения Тбилисской духовной семинарии (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 25, л. 104—105).

37. 1828 г. — Из ведомости учеников Тбилисской духовной семинарии и уездно-приходских училищ (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 33, л. 238—239).

38. 1828 г. — Из ведомости чиновников и преподавателей Тбилисской духовной семинарии и уездно-приходских училищ (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 33, л. 228—229).

39. 1829 г. октября 4. — Из протокола заседания правления Тбилисской духовной семинарии об определении учителем уездного училища Платона Иоселиани (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 36, л. 128).

40. 1829 г. октября 12. — Подписка Платона Иоселиани об определении его учителем уездного училища (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 35, л. 79).

41. 1829 г. — Из годовой ведомости успеваемости учеников Тбилисской духовной семинарии и духовно-приходских училищ о Платоне Иоселиани (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 39, л. 25, 26).

42. 1830 г. января 14. — Прошение Платона Иоселиани на имя Грузинского дворянского депутатского собрания о выдаче ему свидетельства о его дворянском достоинстве (ЦГИА, ф. 213, д. 1995, л. 18).

43. 1830 г. января 20. — Свидетельство, выданное Грузинским дворянским депутатским собранием Платону Иоселиани о его дворянском достоинстве (ЦГИА, ф. 488, оп. 1, д. 2198, л. 3).

44. 1830 г. февраля 24. — Прошение учителя уездного училища при Тбилисской духовной семинарии Платона Иоселиани экзарху Грузии Ионе о представлении его на чин 14-го класса (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 39, л. 227).

45. 1830 г. марта 2. — Постановление Правления Тбилисской духовной семинарии о представлении на чин 14-го класса Платона Иоселиани (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 39, л. 228—229).

46. 1830 г. марта 10. — Ответ Платона Иоселиани на запрос Тбилисского духовного семинарского правления о его имущественном положении (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 39, л. 230).

47. 1830 г. апреля 29. — Из протокола заседания правления Тбилисской духовной семинарии о назначении Платона Иоселиани на должность библиотекаря (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 41, л. 60).

48. 1830 г. апреля 30 — Предписание экзарха Грузии Ионы на рапорт Семинарского правления о назначении на должность инспектора уездно-приходских училищ Платона Иоселиани (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 39, л. 129).

49. 1830 г. мая 20. — Рапорт Платона Иоселиани и бывшего библиотекаря Тбилисской духовной семинарии Н. Владимирского Правлению семинарии о приеме и сдаче библиотеки (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 41, л. 62, 63).

50. 1830 г. июля 16. — Анкетные сведения об инспекторе уездно-приходских училищ при Тбилисской духовной семинарии Платоне Иоселиани (ЦГИА, ф. 488, оп. 1, д. 2198, л. 4—5).

51. 1830 г. сентября 2. — Прошение Платона Иоселиани на имя Правления Тбилисской духовной семинарии о покрытии долга, взятого у него при жизни учителем словесности А. Стеценко (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 40, л. 67).

52. 1830 г. сентября 2. — Прошение Платона Иоселиани на имя Правления Тбилисской духовной семинарии о книгах взятых при жизни из библиотеки учителем словесности А. Стеценко (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 40, л. 70).

53. 1830 г. сентября 6. — Из протокола Правления Тбилисской духовной семинарии об утверждении Платона Иоселиани на должность библиотекаря семинарии (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 39, л. 220).

54. 1830 г. сентября 15. — Уведомление экзарха Грузии Ионы Святейшему синоду о награждении Платона Иоселиани чином коллежского регистратора (ЦГИА, ф. 488, оп. 1, д. 2198, л. 6—9).

55. 1831 г. марта 12. — Рапорт инспектора уездных училищ при Тбилисской духовной семинарии Платона Иоселиани ректору семинарии Евгению о нарушении дисциплины некоторыми учениками уездно-приходских училищ (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 48, л. 286).

56. 1831 г. апреля 6. — Прошение Платона Иоселиани на имя Правления семинарии о напечатании грузинского перевода речи, произнесенной митрополитом Серафимом по коронации императору Николаю Павловичу (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 50, л. 248).

57. 1831 г. мая 5. — Из журнала заседания Правления Тбилисской духовной семинарии об отказе напечатать грузинский перевод речи, произнесенной митрополитом Серафимом по коронации императору Николаю Павловичу (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 50, л. 249).

58. 1831 г. мая 22. — Рапорт Правления Тбилисской духовной семинарии экзарху Грузии Ионе о двух последних частях «Грузинской грамматики». Платона Иоселиани, представленных на рассмотрение (ЦГИА, ф. 488, оп. 1, д. 2671, л. 5—6).

59. 1831 г. июня 14. — Из журнала исходящих бумаг Правления Тбилисской духовной семинарии об отзыве А. Чубинишвили и Е. Алексидзе касательно двух последних частей «Грузинской грамматики» Платона Иоселиани (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 52, л. 19).

60. 1831 г. июля 21 — Свидетельство, выданное Платону Иоселиани из Правления Тбилисской духовной семинарии для поступления в высшее учебное заведение (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 51, л. 115, 117).

61. 1831 г. июня 30. — Из журнала входящих бумаг Правления Тбилисской духовной семинарии о прошении Платона Иоселиани об увольнении его от училищных должностей (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 48, л. 19).

62. 1831 г. июня 30 — Прошение Платона Иоселиани экзарху Грузии Ионе о снабжении его нужными документами для поступления в высшее учебное заведение (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 51, л. 103).

63. 1831 г. июня 30. — Из журнала исходящих бумаг Правления Тбилисской духовной семинарии о напечатании последних двух частей «Грузинской грамматики» Платона Иоселиани и награждении автора (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 48, л. 73).

64. 1831 г. июня 30. — Рапорт правления Тбилисской духовной семинарии экзарху Грузии Ионе о рассмотрении последних двух частей «Грузинской грамматики» Платона Иоселиани Л. Чубинишвили и Е. Алексидзе (ЦГИА, ф. 488, оп. 1, д. 2671 л. 1, 2).

65. 1831 г. июля 11. — Ответ Платона Иоселиани на запрос Тбилисского духовного семинарского правления куда и в какое высшее учебное заведение думает он поступить в России (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 51, л. 108).

66. 1831 г. июля 15. — Рапорт Правления Тбилисской духовной семинарии эк

зарху Грузии Ионе об освобождении Платона Иоселиани от занимаемых должностей (ЦГИА, ф. 488, оп. 1, д. 2688, л. 3—4).

67. 1831 г. июля 16 — Аттестат об окончании Платоном Иоселиани Тбилисской духовной семинарии (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 51, л. 137).

68. 1831 г. июля 25. — Из журнала входящих бумаг Правления Тбилисской духовной семинарии о выдаче Платону Иоселиани свидетельства на дворянское его происхождение (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 48, л. 22).

69. 1831 г. августа 17. — Сведения из Грузинской экзаршеской канцелярии о службе Игнатия Иоселиани (ЦГИА, ф. 488, оп. 1, д. 2443, л. 1).

70. 1831 г. августа 28. — Из журнала исходящих бумаг Правления Тбилисской экзарху Грузии Ионе об увольнении из училищного ведомства Платона Иоселиани (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 48, л. 75).

71. 1831 г. сентября 2. — Рапорт Правления Тбилисской духовной семинарии экзарху Грузии Ионе об увольнении из училищного ведомства Платона Иоселиани (ЦГИА, ф. 488, оп. 1, д. 2688, л. 2).

72. 1831 г. декабря 2. — Грамота экзарха Грузии Ионы о произведении священника Игнатия Иоселиани в протоиереи (ЦГИА, ф. 488, оп. 1, д. 2443, л. 3—4).

73. 1832 г. апреля 26. — Предписание экзарха Грузии священнику Тбилисского Сионского собора Л. Чубинишвили и Иерусалимской крестовознесенской церкви священнику Е. Алексидзе о рассмотрении последних двух частей «Грузинской грамматики» Платона Иоселиани и о целесообразности их напечатания (ЦГИА, ф. 488, оп. 1, д. 2671, л. 9—10).

74. 1832 г. октября 24. — Представление Правления Тбилисской духовной семинарии экзарху Грузии Моисею с предложением об издании на русском и грузинском языках двух последних частей «Грузинской грамматики» Платона Иоселиани (ЦГИА, ф. 488, оп. 1, д. 2671, л. 11).

75. 1833 г. сентябрь. — Из росписи причастных к заговору 1832 г. об Игнатии Иоселиани (ЦГИА, фонд особо важных дел (ОВД), д. 166, л. 50).

76. 1833 г. сентябрь. — Из списка причастных к заговору 1832 г. об Игнатии Иоселиани (ЦГИА, фонд особо важных дел (ОВД), д. 166, л. 80).

77. 1834 г. мая 6. — Из журнала Правления Тбилисской духовной семинарии о «Грузинской грамматике» Платона Иоселиани (ЦГИА, ф. 489, оп. 1, л. 119, л. 77).

78. 1835 г. сентябрь. — Вопросы по философии, составленные Платоном Иоселиани для учеников семинарии (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 94, л. 136).

79. 1836 г. января 14. — Из журнала заседания Правления Тбилисской духовной семинарии о намерении Платона Иоселиани составить полную грузинскую грамматику с русским переводом (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 108, л. 5).

80. 1836 г. апреля 14. — Из журнала Правления Тбилисской духовной семинарии о назначении Платона Иоселиани на должность эконома семинарии (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 108, л. 75).

81. 1836 г. апреля 25. — Рапорт иеромонаха Геронтия и вновь назначенного эконома Платона Иоселиани на имя Семинарского правления о сдаче первым и приеме вторым семинарского имущества (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 99, л. 52).

82. 1835 г. ноября 14. — Отношение эконома семинарии Платона Иоселиани Правлению семинарии о необходимости приобретения теплой одежды для некоторых учеников (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 99, л. 71).

83. 1836 г. ноября 26. — Отношение председателя Тбилисского уездного суда Бебутова Правлению духовной семинарии с запросом, имеет ли профессор семинарии Платон Иоселиани право на владение крепостными людьми (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 100, л. 137).

84. 1836 г. ноября 28. — Ответ Правления духовной семинарии на запрос Тбилисского уездного суда о праве профессора семинарии Платона Иоселиани на владение крепостными людьми (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 100, л. 138).

85. 1837 г. января 26. — Прошение Платона Иоселиани экзарху Грузии Евгению об освобождении его от должности эконома духовной семинарии (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 112, л. 118).

86. 1837 г. апреля 8. — Из журнала заседания Правления Тбилисской духовной семинарии об объявлении Платону Иоселиани благодарности за его ученые труды (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 119, л. 55).

87. 1837 г. апреля 29. — Ответ Платона Иоселиани на запрос: намерен ли он продолжать службу по училищному ведомству в будущем учебному году (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 109, л. 148).

88. 1837 г. апреля 29. — Рапорт Платона Иоселиани на имя Правления духовной

семинарии об окончании им составления «Грузинской грамматики» с русским переводом (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 152, л. 56).

89. 1837 г. мая 5. — Прошение Платона Иоселиани экзарху Грузии Евгению о разрешении ему обучиться с Еленой Павловной Цинамдзгвришвили (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 109, л. 129).

90. 1837 г. июля 1. — Билет Правления Тбилисской духовной семинарии о предоставлении права Платону Иоселиани вступить в брак с Еленой Павловной Цинамдзгвришвили (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 109, л. 128).

91. 1837 г. сентября 17. — Прошение Платона Иоселиани на имя Правления Тбилисской духовной семинарии о его ходатайстве перед экзархом Грузии об отпуске ему дров (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 109, л. 186).

92. 1837 г. ноябрь. — Постановление Правления духовной семинарии об определении учителя философии Платона Иоселиани библиотекарем семинарии (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 109, л. 243).

93. 1837 г. декабря 17. — Рапорт Платона Иоселиани Правлению семинарии о получении им от бывшего библиотекаря Вледимирава книг, принадлежащих семинарской библиотеке (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 109, л. 245).

94. 1838 г. апреля 29. — Предписание экзарха Грузии Евгения духовному попечительству Грузии об увольнении Игнатия Иоселиани от должности члена попечительства (ЦГИА, ф. 513, оп. 1, д. 4, л. 1).

95. 1839 г. октября 16. — Прошение Платона Иоселиани на имя Правления Тбилисской духовной семинарии об увольнении его из духовного звания и производстве в чин 9-го класса (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 162, л. 271).

96. 1839 г. ноября 7. — Ответ Платона Иоселиани на запрос Правления Тбилисской духовной семинарии о необходимости издания составленной им «Грузинской азбуки» (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 152, л. 107, 108).

97. 1839 г. декабря 7. — Запрос Тбилисского духовного правления Платону Иоселиани, на какой конец предполагает он издать «Грузинскую азбуку» и для кого именно составляет (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 152, л. 109).

98. 1840 г. января 31. — Отношение оберпрокурора Святейшего синода Н. А. Пратасова экзарху Грузии Евгению о передаче Платону Иоселиани замечаний академика Броссе на составленную им «Грузинскую грамматику» (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 154, л. 3).

99. 1840 г. марта 12. — Ответ Платона Иоселиани на запрос Семинарского правления: «на какой конец предполагает он издать «Грузинскую азбуку», для кого составляет и за чей счет?» (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 152, л. 110).

100. 1840 г. апреля 23. — Представление библиотекаря Тбилисской духовной семинарии Платона Иоселиани Семинарскому правлению об уплате Карпету Баграшову за переплет библиотечных книг (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 154, л. 99).

101. 1840 г. — Замечания академика Мари Броссе, представленные в Академию наук России, на составленную Платоном Иоселиани «Грузинскую Грамматику» (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 154, л. 4—13).

102. 1840 г. апреля 24. — Ответ Платона Иоселиани на замечания академика Мари Броссе о составленной им «Грузинской грамматики» (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 154, л. 16—23).

103. 1840 г. апреля 27. — Отношение Платона Иоселиани Правлению Тбилисской духовной семинарии о передаче ему замечаний академика Мари Броссе для исправления «Грузинской грамматики» (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 154, л. 15).

104. 1840 г. июня 8. — Отношение Платона Иоселиани Правлению Тбилисской духовной семинарии о передаче в дар библиотекам Тбилисской духовной семинарии и вверенных ей училищ экземпляров изданного им календаря на грузинском языке (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 154, л. 174).

105. 1840 г. июня 20. — Отношение Платона Иоселиани Правлению Тбилисской духовной семинарии с просьбой принять от него в дар экземпляры изданных им поэм Шавтели и Чахрухадзе для награждения ими на публичных испытаниях учеников семинарии (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 154, л. 175).

106. 1840 г. июня 28. — Повторное прошение Платона Иоселиани на имя Правления Тбилисской духовной семинарии о выдаче ему замечаний академика Мари Броссе для руководства им при исправлении «Грузинской грамматики» (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 154, л. 24).

107. 1840 г. августа 27. — Рапорт Платона Иоселиани Правлению Тбилисской духовной семинарии о книгах, обнаруженных в библиотеке в неопisanном виде (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 177, л. 3).

108. 1840 г. августа 31. — Из журнала заседания Правления Тбилисской духовной семинарии об издании «Грузинской азбуки» (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 152, л. 11).

109. 1840 г. декабря 30. — Отношение Закавказского статистического комитета Правлению Тбилисской духовной семинарии об избрании Платона Иоселиани членом-корреспондентом Закавказского статистического комитета (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 183, л. 102).

110. 1841 г. января 20. — Ответ Платона Иоселиани Правлению Тбилисской духовной семинарии относительно избрания его членом-корреспондентом Закавказского статистического комитета (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 183, л. 164).

111. 1841 г. января 20. — Ответ Платона Иоселиани Закавказскому статистическому комитету относительно избрания его членом-корреспондентом комитета (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 183, л. 165—168).

112. 1841 г. апреля 22. — Рапорт библиотекаря Тбилисской духовной семинарии Платона Иоселиани Правлению семинарии об удовлетворительном состоянии фундаментальной семинарской библиотеки (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 183, л. 223).

113. 1841 г. мая 16. — Уведомление обер-прокурора Святейшего синода Н. А. Пратасова экзарху Грузии Евгению о постановлении Святейшего синода относительно использования для преподавания в духовных училищах Закавказского края «Грузинской грамматики» Платона Иоселиани до ее окончательной доработки, в виду неимения лучшего учебника (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 154, л. 26—27).

114. 1841 г. июня 12. — Прошение Платона Иоселиани Правлению Тбилисской духовной семинарии об увольнении его в отпуск для совершения «ученого путешествия» по Имеретии и Мингрелии (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 183, л. 205).

115. 1841 г. июня 14. — Из журнала протоколов заседаний Правления Тбилисской духовной семинарии об увольнении в отпуск Платона Иоселиани (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 183, л. 266).

116. 1841 г. сентября 13. — Прошение Платона Иоселиани на имя Правления Тбилисской духовной семинарии о представлении его на чин коллежского асессора (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 183, л. 324).

117. 1841 г. сентября 26. — Отношение Платона Иоселиани Правлению Тбилисской духовной семинарии о пожертвовании переведенных им на грузинский язык статей хозяйственного характера библиотеке семинарии (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 177, л. 20).

118. 1841 г. октября 25. — Предписание Правления Тбилисской духовной семинарии смотрителям Горийского, Телавского, Кутаисского и Рачинского духовных училищ о подтверждении получения ими «Грузинской грамматики» Платона Иоселиани (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 154, л. 31).

119. 1842 г. января 14. — Предписание экзарха Грузии Евгения Правлению Тбилисской духовной семинарии о доставке ему сведений относительно доработки Платоном Иоселиани составленной им «Грузинской грамматики» (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 154, л. 36).

120. 1842 г. января 28. — Ответ Платона Иоселиани Правлению Тбилисской духовной семинарии относительно доработки составленной им «Грузинской грамматики» (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 154, л. 38).

121. 1842 г. марта 12. — Заявление преподавателя Духовной семинарии Платона Иоселиани о передаче им книг в дар семинарской библиотеке (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 213, л. 54).

122. 1842 г. марта 28. — Предписание экзарха Грузии Евгения Правлению Тбилисской духовной семинарии об уведомлении его, что именно сделано Платоном Иоселиани касательно исправления «Грузинской грамматики» (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 154, л. 44).

123. 1842 г. марта 28. — Ответ Платона Иоселиани Правлению Тбилисской духовной семинарии касательно его работы по исправлению «Грузинской грамматики» (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 154, л. 42).

124. 1842 г. апреля 1. — Представление правления Тбилисской духовной семинарии экзарху Грузии Евгению касательно ответа Платона Иоселиани об исправлении им «Грузинской грамматики» (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 154, л. 46).

125. 1842 г. апреля 8. — Прошение Платона Иоселиани на имя Правления Тбилисской духовной семинарии о принятии от него в дар для семинарской библиотеки переведенной им «Практические правила о разведении индиго, клещевины и кунжута» (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 213, л. 63).

126. 1842 г. апреля 9. — Указ Святейшего синода экзарху Грузии Евгению о возвращении Платону Иоселиани составленной им рукописи книги «Краткая история грузинской церкви» для исправления (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 207, л. 34, 35).

127. 1842 г. апреля 28. — Отзыв Платона Иоселиани Правлению Тбилисской ду-

ховной семинарии касательно исправления им «Грузинской грамматики» (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 154, л. 51—52).

128. 1842 г. мая 12. — Отношение Правления Тбилисской духовной семинарии экзарху Грузии Евгению о представлении отзыва Платона Иоселиани касательно исправления им «Грузинской грамматики» (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 154, л. 50).

129. 1842 г. мая 29. — Рапорт библиотекаря духовной семинарии Платона Иоселиани семинарскому правлению о приобретении для семинарской библиотеки 3 томов исторических актов (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 213, л. 14).

130. 1842 г. июня 18. — Предписание Духовно-учебного управления при Святейшем синоде Правлению Тбилисской духовной семинарии об освобождении от занимаемой должности Платона Иоселиани в связи с переводом его в С. Петербург (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 206, л. 29).

132. 1842 г. июля 14. — Прошение Платона Иоселиани на имя правления Тбилисской духовной семинарии о принятии от него в дар экземпляров календаря и poem Шавтели и Чакрахадзе для раздачи ученикам на публичном экзамене (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 213, л. 65).

132. 1842 г. июля 14. — Прошение Платона Иоселиани на имя правления Тбилисской духовной семинарии о передаче ректору семинарии Флавиану писем и посылок поступивших на его имя (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 206, л. 42).

133. 1842 г. августа 1. — Письмо ректора Тбилисской духовной семинарии архимандрита Флавиана Семинарскому правлению о разрешении им Платону Иоселиани, отправившемуся в С. Петербург, заняться исправлением «Истории грузинской церкви» на месте (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 207, л. 37).

134. 1842 г. ноября 9. — Прошение Платона Иоселиани на имя оберпрокурора Святейшего синода Н. А. Пратасова о награждении его орденом св. Станислава (ЦГИА, ф. 1458, оп. 1, д. 84, л. 11—16).

135. 1843 г. февраля 27. — Прошение Платона Иоселиани на имя Тбилисского окружного суда о возвращении ему документов представленных им ранее в суд в связи с размежеванием дачи Сашабуро (ЦГИА, ф. 116, оп. 1, д. 91, л. 56).

136. 1843 г. июня 11. — Аттестат № 490, выданный Правлением Тбилисской духовной семинарии Платону Иоселиани о его учебе и прохождении службы в Тбилисской духовной семинарии (ЦГИА, ф. 440, оп. 1, д. 206, л. 55—58).

137. 1843 г. июня 14. — Указ Святейшего синода экзарху Грузии Евгению о передаче на рассмотрение, представленной Платоном Иоселиани к изданию, рукописи книги. «Жизнеописание святых, прославляемых православною грузинскою церковью» (ЦГИА, ф. 488, оп. 1, д. 9182, л. 1, 2).

138. 1844 г. июня 13. — Указ Святейшего синода о переводе Платона Иоселиани на службу в Грузино-Имеретинскую синодальную контору (ЦГИА, ф. 488, оп. 1, д. 9936, л. 2—3).

139. 1844 г. июля 1. — Предписание канцелярии обер-прокурора Святейшего синода прокурору Грузино-Имеретинской синодальной конторы о представлении заключения на рукопись Платона Иоселиани «Жизнеописание святых, прославляемых православною грузинскою церковью» (ЦГИА, ф. 489, оп. 1, д. 9458, л. 1).

140. 1844 г. июля 27. — Отношение прокурора Грузино-Имеретинской синодальной конторы экзарху Грузии Евгению о назначении Платона Иоселиани в Синодальную контору и определении его должностного разряда (ЦГИА, ф. 488, оп. 1, д. 9936, л. 5).

141. 1844 г. августа 2. — Постановление Грузино-Имеретинской синодальной конторы об определении должности и содержания переведенного в эту контору Платона Иоселиани (ЦГИА, ф. 488, оп. 1, д. 9936, л. 9—10).

142. 1844 г. августа 12. — Указ Святейшего синода о выдаче прогонных денег, переведенному в Грузино-Имеретинскую синодальную контору, Платону Иоселиани (ЦГИА, ф. 489, оп. 1, д. 9366, л. 7).

143. 1844 г. августа 14. — Донесение Платона Иоселиани Святейшему синоду о получении прогонных денег из Главного казначейства (ЦГИА, ф. 489, оп. 1, д. 9366, л. 9).

144. 1844 г. сентября 9. — Предписание экзарха Грузии Евгения Грузино-Имеретинской синодальной конторе о рассмотрении рукописи Платона Иоселиани «Жизнеописание святых, прославляемых грузинскою церковью» (ЦГИА, ф. 489, оп. 1, д. 8604, л. 4—5).

145. 1844 г. сентябрь. — Рапорт предводителя Давида Гареджинского монастыря архимандрита Иоана и священников Тбилисского Сионского собора Басхарова и Романова экзарху Грузии о рассмотрении рукописи Платона Иоселиани «Жизнеописание святых, прославляемых грузинскою церковью» (ЦГИА, ф. 488, оп. 1, д. 9182, л. 3—4).

146. 1844 г. декабря 31. — Указ Святейшего синода Грузино-Имеретинской сино-

дальной канторе о назначении в указанную кантору на должность чиновника за прокурорским столом Платона Иоселиани (ЦГИА, ф. 489, оп. 1, д. 9366, л. 14).

147. 1847 г. января 12. — Рапорт Платона Иоселиани прокурору Грузино-Имеретинской синодальной канторы Ф. Исмаилову о предложении ему Главноуправляющим Закавказским краем А. И. Нейдгартом редакторства газеты «Закавказский вестник» (ЦГИА, ф. 489, оп. 1, д. 9998, л. 1).

148. 1845 г. марта 23. — Прошение Платона Иоселиани на имя Грузино-Имеретинской синодальной канторы о выдаче ему метрического свидетельства о рождении сына его Евгения Иоселиани (ЦГИА, ф. 489, оп. 1, д. 10542, л. 1).

149. 1845 г. марта 23. — Свидетельство о рождении Евгения Платоновича Иоселиани (ЦГИА, ф. 489, оп. 1, д. 10542, л. 2).

150. 1845 г. мая 1. — Формулярный список Платона Иоселиани (ЦГИА, ф. 489, оп. 1, д. 9366, л. 19—26).

151. 1845 г. июня 11. — Уведомление экзарха Грузии Исидора Грузино-Имеретинской синодальной канторе о выдаче Платону Иоселиани жалования (ЦГИА, ф. 489, оп. 1, д. 9366, л. 28).

152. 1845 г. июня 30. — Предписание обер-прокурора Святейшего синода прокурору Грузино-Имеретинской синодальной канторы о передаче Платону Иоселиани на рассмотрение книги «Сад духовный», напечатанной И. Хуцишвили (ЦГИА, ф. 489, оп. 1, д. 9997, л. 1).

153. 1845 г. июля 13. — Указ Святейшего синода Грузино-Имеретинской синодальной канторе о возвращении Платону Иоселиани для исправления составленной им рукописи «Жизнеописание святых, прославляемых церковью» (ЦГИА, ф. 489, оп. 1, д. 8604, л. 12, 13).

154. 1845 г. августа 3. — Донесение Платона Иоселиани прокурору Грузино-Имеретинской синодальной канторы Исмаилову о предоставлении им отзыва на книгу «Сад духовный» (ЦГИА, ф. 489, оп. 1, д. 9997, л. 2).

155. 1846 г. марта 22. — Рапорт прокурора Ф. Исмаилова Грузино-Имеретинской синодальной канторе о пожаловании Платону Иоселиани чина надворного советника (ЦГИА, ф. 489, оп. 1, д. 10723, л. 1).

156. 1846 г. марта 22. — Клятвенное обещание Платона Иоселиани о верной службе (ЦГИА, ф. 489, оп. 1, д. 10723, л. 2).

157. 1846 г. сентября 13. — Уведомление Платона Иоселиани на запрос Канцелярии обер-прокурора Святейшего синода о положении дела по исправлению рукописи «Жизнеописание святых, прославляемых православною грузинскою церковью» (ЦГИА, ф. 489, оп. 1, д. 9458, л. 7).

158. 1847 г. октября 20. — Уведомление Одесского общества истории и древностей Платону Иоселиани об избрании его в действительные члены общества (ЦГИА, ф. 489, оп. 1, д. 9366, л. 34).

159. 1848 г. мая 31. — Отношение наместника Кавказского Воронцова экзарху Грузии Исидору о пожаловании редактору «Закавказского вестника» Платону Иоселиани ордена св. Анны 3-й степени (ЦГИА, ф. 489, оп. 1, д. 12108, л. 1).

160. 1848 г. августа 12. — Прошение Платона Иоселиани на имя Грузино-Имеретинской синодальной канторы о внесении в послужной его список сведения об избрании его в действительные члены Одесского общества истории и древностей (ЦГИА, ф. 489, оп. 1, д. 9366, л. 33).

161. 1848 г. октября 11. — Рапорт Платона Иоселиани Грузино-Имеретинской синодальной канторе о его намерении отказаться от издания книги «Жизнеописание святых, прославляемых православною грузинскою церковью» (ЦГИА, ф. 489, оп. 1, д. 489, л. 17).

162. 1848 г. декабря 30. — Заявление Платона Иоселиани наместнику кавказскому М. Ворсицову о необходимости изучения рукописей, хранящихся в Афонском грузинском монастыре (Архив Пл. Иоселиани, рукоп. № 23, Вопросы древне-грузинской письменности, II, Тб. 1964 год, стр. 193—194).

163. 1849 г. февраля 21. — Отношение Петербургского археологическо-нумизматического общества редактору газеты «Закавказский вестник» Платону Иоселиани об избрании его членом-корреспондентом общества (ЦГИА, ф. 1458, оп. 1, д. 84, л. 35).

164. 1849 г. марта 17. — Уведомление наместника Кавказского М. Воронцова экзарху Грузии Исидору о высочайшем разрешении Платону Иоселиани отправиться с научной целью в Афонский грузинский монастырь (ЦГИА, ф. 489, оп. 1, д. 12751, л. 2).

165. 1849 г. августа 22. — Отношение управляющего делами прокурора Грузино-Имеретинской синодальной канторы Платону Иоселиани о доставлении ему некоторых

сведений в связи с представлением его к орденам св. Владимира и св. Анны (ЦГИА, ф. 489, оп. 1, д. 12110, л. 3).

166. 1849 г. сентября 5. — Рапорт Платона Иоселиани экзарху Грузии Исидору об итогах путешествия его с научной целью на Афонской горе (ЦГИА, ф. 488, оп. 1, д. 14521, л. 1—2).

167. 1849 г. октября 20. — Прошение Платона Иоселиани и Дмитрия Зандукели на имя Тифлисской палаты уголовного гражданского суда об оформлении купчей-крепости на имение (ЦГИА, ф. 112, оп. 2, д. 797, л. 1—2).

168. 1849 г. октября 28. — Прошение Платона Иоселиани на имя Грузино-Имеретинской синодальной конторы о внесении в послужной его список сведений об избрании его членом-корреспондентом С.-Петербургского археологическо-нумизматического общества (ЦГИА, ф. 489, оп. 1, д. 12695, л. 1).

169. 1849 г. декабря 2. — Рапорт Платона Иоселиани экзарху Грузии Исидору о целесообразности издания грузинского перевода книжки Авдотьи Глики «Жизнь пресвятыя девы богородицы» (ЦГИА, ф. 488, оп. 1, д. 14555, л. 1).

170. 1849 г. декабря 19. — Предписание наместника Кавказского экзарху Грузии о принятии во уважение опоздания Платона Иоселиани с возвращением из научной командировки (ЦГИА, ф. 489, оп. 1, д. 12751, л. 5—6).

171. 1850 г. января 31 — Уведомление директора Канцелярии наместника кавказского Платону Иоселиани о назначении его посторонним членом комитета по начертанию учебных руководств (ЦГИА, ф. 1458, оп. 1, д. 84, л. 36).

172. 1850 г. августа 27. — Уведомление наместника кавказского М. Горонцова экзарху Грузии Исидору о награждении Платона Иоселиани орденом св. Анны 2-й степени (ЦГИА, ф. 489, оп. 1, д. 13463, л. 1).

173. 1851 г. марта 6. — Уведомление Грузино-Имеретинской синодальной конторы Правлению Тбилисской духовной семинарии о собрании сведений в связи с представлением Платона Иоселиани на знак отличия беспорочной службы (ЦГИА, ф. 489, оп. 1, д. 14074, л. 1—2).

174. 1851 г. апреля 18. — План дома Платона Иоселиани (ЦГИА, ф. 205, д. 909, л. 1).

175. 1851 г. май — Указ Грузино-Имеретинской синодальной конторы Правлению Тбилисской духовной семинарии о представлении Платона Иоселиани на знак отличия беспорочной службы (ЦГИА, ф. 489, оп. 1, д. 14074, л. 3).

176. 1851 г. мая 15. — Донесение Правления Тбилисской духовной семинарии на запрос Грузино-Имеретинской синодальной конторы в связи с представлением Платона Иоселиани на знак отличия беспорочной службы (ЦГИА, ф. 489, оп. 1, д. 14074, л. 5).

177. 1851 г. мая 18. — Письмо Платона Иоселиани на имя прокурора Грузино-Имеретинской синодальной конторы Ф. Исмаилова с просьбой о повторном ходатайстве перед Святейшим синодом относительно награждения его за издание им книги «История грузинской церкви» (ЦГИА, ф. 489, оп. 1, д. 12110, л. 8).

178. 1851 г. мая 23. — Уведомление Канцелярии Святейшего синода на отношение Грузино-Имеретинской синодальной конторы в связи с получением Платоном Иоселиани знака отличия беспорочной службы (ЦГИА, ф. 482, оп. 1, д. 14074, л. 7).

179. 1851 г. сентября 7. — Рапорт Грузино-Имеретинской синодальной конторы Святейшему синоду о представлении Платона Иоселиани на «Знак отличия» (ЦГИА, ф. 489, оп. 1, д. 14074, л. 9—10).

180. 1851 г. сентября 7. — Список сведений о службе Платона Иоселиани (ЦГИА, ф. 489, оп. 1, д. 14074, л. 11—19).

181. 1851 г. декабря 12. — Предписание канцелярии обер-прокурора Святейшего синода прокурору Грузино-Имеретинской синодальной конторы о невозможности награждения Платона Иоселиани орденом Св. Владимира 4-й степени (ЦГИА, ф. 489, оп. 1, д. 12110, л. 12).

182. 1851 г. декабря 17. — Прошение Платона Иоселиани на имя Грузино-Имеретинской синодальной конторы о выдаче ему свидетельства, о браке Елены Игнатьевны Иоселиани с Георгием Зандукели (ЦГИА, ф. 489, оп. 1, д. 14466, л. 1).

183. 1852 г. апреля 18. — Проект дома Платона Иоселиани (ЦГИА, ф. 205, д. 1027, л. 1).

184. 1852 г. ноября 17. — Уведомление прокурора Грузино-Имеретинской синодальной конторы Платону Иоселиани о высочайшем пожаловании ему «Знака отличия» (ЦГИА, ф. 489, оп. 1, д. 14742, л. 2—3).

185. 1853 г. января 7. — Уведомление наместника кавказского М. Воронцова экзарху Грузии Исидору о высочайшем награждении Платона Иоселиани орденом св. Анны 2-й степени (ЦГИА, ф. 489, оп. 1, д. 15387, л. 1).

186. 1854 г. марта 12. — Отношение директора Канцелярии наместника кавказского Грузино-Имеретинской синодальной конторе о награждении Платона Иоселиани за участие в работе комиссии, учрежденной для разбора документов на имения грузинской церкви (ЦГИА, ф. 489, оп. 1, д. 16002, л. 1).

187. 1854 г. марта 22. — Отзыв Грузино-Имеретинской синодальной конторы на отношение Канцелярии наместника кавказского о награждении Платона Иоселиани (ЦГИА, ф. 489, оп. 1, д. 16002, л. 2).

183. 1857 г. января 16. — Список сведений о службе Платона Иоселиани (ЦГИА, ф. 489, оп. 1, д. 17644, л. 3—4).

189. 1857 г. февраля 13. — Указ Грузино-Имеретинской синодальной конторы о представлении Платона Иоселиани на «знак отличия» (ЦГИА, ф. 489, оп. 1, д. 17644, л. 1—2).

150. 1857 г. июня 8. — Предписание Канцелярии наместника кавказского Грузино-Имеретинской синодальной конторе о перемещении Платона Иоселиани на службу по гражданскому ведомству (ЦГИА, ф. 489, оп. 1, д. 17639, л. 1).

191. 1857 г. августа 27. — Уведомление исполняющего обязанности прокурора Грузино-Имеретинской синодальной конторы Тюрина названной конторе о назначении Платона Иоселиани при наместнике кавказском чиновником особых поручений V класса (ЦГИА, ф. 489, оп. 1, д. 17639, л. 3).

192. 1857 г. декабря 27. — Отношение наместника кавказского А. Барятинского чиновнику особых поручений Платону Иоселиани о назначении его председателем поверочной комиссии имущества Тбилисской публичной библиотеки (ЦГИА, ф. 1458, оп. 1, д. 84, л. 43).

193. 1859 г. октябрь. — Из списка чиновников Грузино-Имеретинской синодальной конторы, получивших в 1859 г. «Знак отличия» (ЦГИА, ф. 489, оп. 1, д. 17644, л. 7).

194. 1861 г. февраля 25. — Отношение Департамента государственных имуществ Платону Иоселиани о назначении его председателем ревизионной комиссии доходов Мингрельских церковных имений (ЦГИА, ф. 1458, оп. 1, д. 84, л. 38—39).

195. 1863 г. апреля 27. — Уведомление Департамента общих дел Главного управления наместника Кавказского Платону Иоселиани о назначении его членом Особой комиссии по разбору поступающих просьб (ЦГИА, ф. 1458, оп. 1, д. 84, л. 40).

196. 1864 г. февраля 13. — Уведомление Департамента общих дел Главного управления наместника кавказского Платону Иоселиани об избрании его членом Присутствия по улучшению быта духовенства грузинской епархии (ЦГИА, ф. 1458, оп. 1, д. 84, л. 41, 42).

197. 1868 г. апреля 15. — Прошение Платона Иоселиани на имя Тбилисского уездного суда о выдаче права на получение копии с родословия Георгия Зандукели (ЦГИА, ф. 116, оп. 1, д. 91, л. 1).

198. 1868 г. сентября 19. — Из списка служебных изменений чиновников первых четырех классов ведомства наместника кавказского (ЦГИА, ф. 5, д. 344, л. 11).

199. 1869 г. января 25. — Расписка Платона Иоселиани о получении обратно документа на имение Араниси (ЦГИА, ф. 116, оп. 1, д. 91, л. 2).

200. 1874 г. декабря 26. — Неопубликованное письмо Платона Иоселиани о роде Амилахвари (ЦГИА, ф. 1438, д. 192, л. 1—2).

201. 1875 г. ноября 15. — Из метрической книги Тбилисской вознесенской церкви о смерти Платона Игнатьевича Иоселиани (ЦГИА, ф. 489, оп. 7, д. 195, л. 41—42).

202. 1875 г. ноября 27. — Уведомление канцелярии Главного управления наместника кавказского Департаменту общих дел о выдаче единовременного пособия вдове Платона Иоселиани (ЦГИА, ф. 5, д. 3509, л. 5).

203. 1875 г. декабря 11. — Прошение вдовы Платона Иоселиани Анны Николаевны Иоселиани на имя наместника Кавказского о назначении ей усиленной пенсии (ЦГИА, ф. 5, д. 3620, л. 1, 2).

204. 1875 г. декабря 24. — Из ходатайства наместника председателю Кавказского комитета о назначении усиленной пенсии вдове Платона Иоселиани (ЦГИА, ф. 5, д. 3620, л. 4—5).

205. 1875 г. декабря 24. — Формулярный список Платона Иоселиани (ЦГИА, ф. 5, д. 3620, л. 3).

206. 1876 г. февраля 17. — Отзыв Кавказского комитета на ходатайство наместника о назначении вдове Платона Иоселиани усиленной пенсии (ЦГИА, ф. 5, д. 3620, л. 6).

207. 1894 г. марта 24. — Письмо «Почитателя Платона Иоселиани» «К вопросу об исчезновении рукописей Платона Иоселиани» (Газ. «Новое обозрение», № 3521, 1894 г., стр. 1).

208. 1894 г. марта 25. — Заметки Федора Жордания на письмо Ушанги Каранго-

зова «К вопросу об исчезновении рукописей Платона Иоселиани» (Газ. «Новое обозрение», № 3522, 1894 г., стр. 3, 4).

209. 1894 г. апреля 8—9. — Заметка Федора Жордания в ответ на письмо «Почтателя» Платона Иоселиани «Где рукописи Платона Иоселиани» (Газ. «Новое обозрение», № 3535, 3536, 1894 г., стр. 3).

210. (Не ранее 1902 г. января 21). — Статья епископа Кириона «Памяти историка-археолога Платона Иоселиани по поводу новооткрытого его сочинения» (ЦГИА, ф. 1458, оп. 1, д. 24, л. 1—4).

Л. ГОДЕРИДЗЕ — Материалы к истории «Общества любителей грузинской культуры»

1. 1908 г. марта 6. — Устав «Кружка любителей грузинской культуры» при Московском университете (ЦГГА гор. Москвы, ф. 418, оп. 499, д. 14, лл. 1—2).

2. 1908 г. марта 12. — Доклад председателя «Кружка любителей грузинской культуры» при Московском университете Г. Жордания «Быт и нравы грузинского народа в половине XIX века по литературным произведениям И. Чавчавадзе» (ЦГИА, ф. 1813, д. 296, лл. 1—8).

3. 1908 г. апреля 23. — Статья председателя «Кружка любителей грузинской культуры» при Московском университете Г. Жордания об основании названного кружка (газ. «Амирани», 1908 г., № 41, ст. 3).

4. 1909 г. октября 7. — Заявление «Кружка любителей грузинской культуры» при Московском университете проректору Московского университета о присвоении Кружку имени Ильи Чавчавадзе (ЦГГА гор. Москвы, ф. 488, оп. 499, д. 14, л. 2).

5. 1912 г. января 3. — Телеграмма директора Московского института им. Лазарьева к Обществу «Любителей грузинской культуры» по поводу смерти почетного члена этого Общества проф. Ал. Хаханашвили (ЦГИА, ф. 2094, д. 16, л. 3).

6. 1912 г. октября 29. — Устав «Общества любителей грузинской культуры» (ЦГИА, ф. 2094, д. 31, лл. 1—31).

7. 1912 г. октября 30. — Протокол первого собрания «Общества любителей грузинской культуры» (ЦГИА, ф. 2094, д. 10, л. 2).

8. 1913 г. февраля 1. — Протокол собрания (первого, публичного) «Общества любителей грузинской культуры», в честь памяти Ал. Хаханашвили (ЦГИА, ф. 2094, д. 10, лл. 2—3).

9. 1913 г. апреля 20. — Письмо Марии Джамбакур-Орбелиани председателю «Общества любителей грузинской культуры» связи с избранием ее почетным членом Общества (ЦГИА, ф. 2094, д. 22, л. 1).

10. 1913 г. апреля 20. — Благодарственное письмо профессора петербургской Академии наук В. Миллера Совету «Общества любителей грузинской культуры» в связи с избранием его почетным членом Общества (ЦГИА, ф. 2094, д. 22, л. 2).

11. 1913 г. июня 21. — Протокол (№ 8) собрания Общества, посвященного встрече с делегатами XIII съезда русских естествоиспытателей и врачей (ЦГИА, ф. 2094, д. 10, лл. 6—8).

12. 1915 г. января 25. — Протокол (№ 13) собрания «Общества любителей грузинской культуры», посвященного вопросам грузинского правописания (ЦГИА, ф. 2094, д. 10, лл. 10—11).

13. 1915 г. февраля 28. — Протокол (№ 14) «Общества любителей грузинской культуры», посвященного вопросам грузинской грамматики (ЦГИА, ф. 2094, д. 10, л. 11).

14. 1915 г. апреля 6. — Заявление Совета «Общества любителей грузинской культуры» комиссии по организации похорон Акакия Церетели о проведении литературного утренника в честь памяти поэта (ЦГИА, ф. 2094, д. 23, лл. 1—4).

15. 1915 г. сентября 8. — Письмо М. Мурванишвили к Г. Жордания о постройке дачи для грузинских деятелей в селе Цагвери (ЦГИА, ф. 2094, д. 27, лл. 5—6).

16. 1915 г. октября 13. — Протокол заседания Совета «Общества любителей грузинской культуры» о постройке дачи грузинских деятелей в Цагвери (ЦГИА, ф. 2094, д. 26, л. 1).

17. 1915 г. октября 24. — Протокол заседания комиссии по постройке дачи (ЦГИА, ф. 2094, д. 26, л. 3).

18. 1916 г. марта 6. — Выписка из протокола собрания правления «Общества лю-

ბიტელთა გუგინოსკი კულტურის» ობ ავტორსკომ პრავე შიო მგვიმელი (ციგია, ფ. 2094, დ. 45, ლ. 1).

19. 1916 გ. აპრელის 2. — Протокол (№ 16) собрания «Общества любителей грузинской культуры» о проведенной работе (ციგია, ფ. 2094, დ. 10, ლ. 33—35).

20. 1916 გ. აპრელის 20. — Письмо К. Оцхели правлению «Общества любителей грузинской культуры» о передаче Обществу авторских прав Шии Мгвимели (ციგია, ფ. 2094, დ. 45, ლ. 3).

21. 1916 გ. — Краткий отчет «Общества любителей грузинской культуры» за 1912—1915 гг. (ციგია, ფ. 2094, დ. 13, ლ. 2—7).

22. 1916 გ. — Обращение комиссии по постройке дачи грузинской общности об оказании помощи (ციგია, ფ. 2094, დ. 49, ლ. 1—2).

23. 1918 გ. ივნის 5. — Письмо И. Джавахишвили к Г. Жордания о передаче Университету библиотеки Тедо Жордания (ციგია, ფ. 1813, დ. 339, ლ. 1).

24. 1918 გ. — Устав Союза «Культуры и труда Грузии» (ციგია, ფ. 2094, დ. 74, ლ. 3—11).

25. 1923 გ. იანვრის 27. — Письмо Г. Жордания к Ал. Сумбаташвили-Южину о дальнейшей работе «Общества любителей грузинской культуры» ЦГАЛИ, ფ. 878, оп. 1, დ. 1054, ლ. 3—4).

26. 1925 გ. აგვისტოს 3. — Устав «Общества любителей грузинской культуры» (ციგია, ფ. 2094, დ. 74, ლ. 16—19).

27. 1927 გ. — Письмо председателя «Общества любителей грузинской культуры» Г. Жордания директору московской консерватории о проведении утренника в честь памяти Ал. Сумбаташвили (ციგია, ფ. 2094, დ. 82, ლ. 12).

28. 1928 გ. ფებრალის 14. — Тезисы доклада Н. Толмачевской о древнегрузинской стенной живописи (ციგია, ფ. 2094, დ. 87, ლ. 1).

29. 1928 გ. მაის 15. — Письмо Марии Сумбаташвили к Г. Жордания об организации в Москве выставки памятников грузинской материальной культуры (ციგია, ფ. 2094, დ. 87, ლ. 13).

30. 1928 გ. აპრელის 5. — Из письма члена «Общества любителей грузинской культуры» Наталии Толмачевской к Г. Жордания об устройстве Обществом в Ленинграде выставки памятников древнегрузинской материальной культуры (ციგია, ფ. 2094, დ. 87, ლ. 4—5).

31. 1928 გ. აპრელის 13. — Письмо академии истории материальной культуры Обществу об устройстве в Ленинграде и Москве выставки образцов материальной культуры Грузии (ციგია, ფ. 2094, დ. 87, ლ. 21).

32. 1928 გ. აპრელის 21. — Письмо Д. Айналова Обществу по поводу выставки в Ленинграде образцов грузинской материальной культуры (ციგია, ფ. 2094, დ. 87, ლ. 23).

33. 1928 გ. აპრელის 23. — Стихотворение Щепкиной-Куперник, посвященное Наталии Ивановне Толмачевской в связи с выставкой в Ленинграде образцов грузинской материальной культуры (ციგია, ფ. 2094, დ. 87, ლ. 24).

34. 1928 გ. მაის 28. — Благодарственное письмо б. председателя «Общества любителей грузинской культуры» Г. Жордания коллективу Московского Малого театра за участие в вечере, посвященном памяти Ал. Сумбаташвили-Южина (ციგია, ფ. 2094, დ. 84, ლ. 1).

35. 1928 გ. ივნის 3. — Письмо Михаила Кавсадзе к Г. Жордания о согласии дать концерт в пользу Общества (ციგია, ფ. 2094, დ. 82, ლ. 5).

36. 1934 გ. ოქტომბრის 13. — Воспоминание б. члена Общества П. Мирианашвили о деятельности «Общества любителей грузинской культуры» (ციგია, ფ. 1813, დ. 387, ლ. 1—3).

37. 1934 გ. ნოემბრის 10. — Воспоминание б. члена Общества Ш. Дадანი о деятельности председателя «Общества любителей грузинской культуры» Г. Жордания (ციგია, ფ. 1813, დ. 378, ლ. 1).

შ. გოზალიშვილი — Письма грузинских общественных деятелей к Сергею Месхи

ლ. ნანიტაშვილი — Личные письма Самсона Пирцхალავა к грузинским деятелям

ს. ლეკიშვილი — Лев Толстой в письмах Нино и Ильи Накашидзе

**Г. ПАИЧАДЗЕ — Несколько документов к истории русско-грузинских
взаимоотношений во второй половине XVII века**

1. 1659 г. сентября 18. — Русский перевод греческого письма грузинского царя Теймураза I к русскому царю (ЦГАДА, ф. 110, 1659 г., д. 3, лл. 1—8).
2. 1660 г. апреля 12. — Русский перевод грузинского письма имеретинского царя Александра к русскому царю (ЦГАДА, ф. 110, 1660 г., д. 1, лл. 1—13).
3. 1677 г. — Выписка из архивного дела о возвращении в Россию казаков, бежавших из турецкого плена (ЦГАДА, ф. 110, 1677 г., д. 1, лл. 39—40; д. 7, лл. 50—52).
4. 1680 г. — Решение русского правительства о тяжбе между проживающими в Москве грузинским князем и его крепостным (ЦГАДА, ф. 110, 1680 г., д. 4, лл. 1—7).
5. 1680—1683 гг. — Переговоры матери Ираклия I с русским правительством (ЦГАДА, ф. 110, 1680—1683 гг., кн. 9, лл. 237—288).
6. 1682 г. — Рассказ русского переводчика о встрече в Грузии с царем Арчилом (ЦГАДА, ф. 110, 1682 г., д. 2, лл. 1—25).
7. 1687—1698 гг. — Выписка из архивного дела о приезде в Москву грузинских послов (ЦГАДА, ф. 110, 1687—1698, кн. 15, лл. 435—482).

გადაეცა წარმოებას 6/IV 1972 წ.
ხელმოწერილია დასაბეჭდად 27/IV 1973 წ.
ქაღალდის ზომა $70 \times 108^{1/16}$
ნაბეჭდი თაბახი 38,75.
სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 45,5
შეკვ. 1323. ტირაჟი 500. უე 05508.

ფ ა ს ი 2 მ ა ნ .

საქ. კბ ცკ-ის გამომცემლობის სტამბა,
* თბილისი, ლენინის ქ. № 14.

39 58 4

၁၄၇၁၆၅၆၀
၁၈၆၆၀၇၀၅၅၅